
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 23 07 09 001 8

ענטדעקונגס-רייזעס
נאָך קאָלומבוס'ען

היסטאריע

פון די

פעראייניגטע שטאאטען

מיט איינצעלהייטען וועגען דער ענטדעקונג
און עראָבערונג פון אַמעריקא

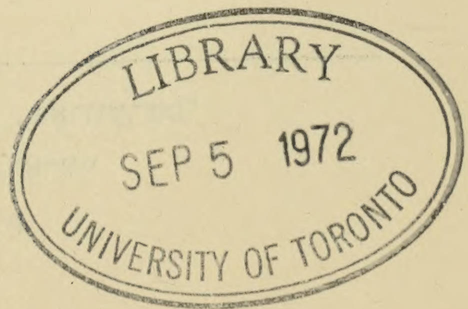
פון

אב. קאהאן

.II

ענטדעקונגס־רייזעס נאך קאלומבוס׳ען

אַרויסגעגעבען פון „פאָרווערטס“
175־173 איסט בראָדוויי
נ י ו י אָ ר ק

LIBRARY
SEP 5 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

אינהאלטס־פערצייכניס:

די ערשטע רייזע אַרום דער וועלט.

אַ צעטעל פון לאַנדקאַרטען, פּאָרטרעטען און אַנדערע צייכנונגען, וועלכע דיעזער באַנד ענטהאַלט, וועט דער לעזער געפינען ביים סוף פון דעם בוך, נאָך דעם צעטעל פון ווערק, מיט וועלכע דער פערפאסער האָט זיך בענוצט.

I.

פּאָרטאָ ריקאָ און פלאָרידאַ.

וויפיעל קאָלומבוס האָט אויפגעטהאָן אין אַמעריקאַ. — שפּאַנישע אַוואַנטוריסטען. — דיעגאָ קאָלומבוס און זיין ירושה. — פּאָנסע דע לעאָן אין פּאָרטאָ ריקאָ. — דיא אינדיאַנער מאַכען אַ פּראָבע צו זעהן אויב דיא ווייסע זיינען אונשטערבליך. — זיי איבערצייגען זיך, אַז ניט. — אַ הריגה אויף שפּאַניער. — דיא אינדיאַנער „ערקונדיגען“ זיך, אַז דיא ווייסע נעהמט דער טוידט פּאָרט ניט. — דער קוואַל פון אייביגע יוגענד. — פ ל אָ ר י ד א, דער „בלומען זונטאג“. — פּאָנסע דע לעאָן זוכט דעם אינזעל בימיני. — אַ צווייטע רייזע נאָך פלאָרידאַ. — פּאָנסע דע לעאָן'ס טוידט.

קריסטאָפער קאָלומבוס האָט ענטדעקט עטליכע אַמעריקאַנער אינזלען און אַ שטיקעל ברעג פון דעם אַמעריקאַנער קאָנטינענט.*) דיעזע אַלע ענטדעקונגען זיינען געווען אין דעם מיטעלסטען טייל פון אַמעריקא, צווישען נאָרד־אַמעריקא און זיד־אַמעריקא, און אויף אַ ברעג פון זיד־אַמעריקא וואָס ליעגט ניט וויט דערביי.

גוט בעקאַנט איז ער אייגענטליך געוואָרען נור מיט איין אינזעל — מיט ה אַ י ט י אָדער ה י ס פּ אַ נ י אָ ל אַ, וויא ער האָט איהם גערופען. אויף דיעזען אינזעל זיינען אין זיין צייט געגרינדעט געוואָרען קאָלאָניעס מיט עטליכע האַפענס, פעסטונגען און גאָלד־מינען. וויטער איז דער גרויסער דאָפּעלטער קאָנטינענט, וועלכען מיר רופען „א מ ע ר י ק אַ“, איהם געבליעבען כמעט אין גאַנצען אונבעקאַנט.

וואָס אַנבעטרעפט דיא מענשען, וועלכע האָבען דאָן אין אַמעריקא געוואוינט, האָט ער בעגעגענט נור אייניגע ווילדע שבטים זייערע. אין אַמעריקא האָבען זיך דאַן געפונען נור אינדיאַנער, דאָס הייסט מענשען מיט אַ רויטליך־ברוינע הויט; ריכטיגער געזאָגט, איז דאָס אַ צימרינג־קאָלירטע הויט, נור געוועהנליך רופט מען דיא אינדיאַנער „רויט־

*) דאָס הייסט פון דער אַמעריקאַנער הויפּט־לאַנד, פון אַמעריקא גופא. אַן ערקלעהרונג פון דעם וואָרט קאָנטינענט, מיט מעהר איינצעלהייטען, געפינט זיך אין דעם ערשטען באַנד פון דיעזען ווערק, זייטעל 149 און 150.

הויטיגע" אָדער „קופּער־פאַרביגע". קיין גרויסע מענשליכע בעפעל־קערונג, וויא אין אזיען אָדער אייראָפּא, איז דאָרטען ניט געווען; דיא מענשען זיינען דאָרטען געווען צוזייט און צושפּרייט; זיי האָבען געוואוינט קליינע צאָהלען־ווייז, כמעט הייפּעלעך־ווייז; און פּיעלע הונדערטער מיילען האָבען זיך אַוועקגעצויגען גאָר אָהן מענשען. פאַר וואָס דאָס איז אזוי געוועזן, פאַר וואָס אַזיען און אייראָפּא, צום בייּשפּיעל, זיינען געווען בעפעלקערט פיעל געדיכטער, איז דאָ ניט דער פּלאַץ געננוי צו בעטראַכטען. אויף איין אורזאַכע אָבער, אַלס אַ בייּשפּיעל, ווילען מיר דאָ יאָ אָנווייזען. אין אַזיען און אייראָפּא האָבען זיך געפונען פיה, בהמות — ווי אָקסען, קיה, שעפּסען און ציעגען. דיעזע בעשעפּעניסען גיבען מילך, פלייש און אַ חוץ דעם שלעפּען זיי משא. צו משא האָט מען דאָרטען אויך געהאַט קעמלען, פערד, אייזלען, העל־פאַנטען. דאָס אַלץ האָט דעם מענשען פיעל פערגרעסערט דיא מעגליכקייט צו שפּייזען זיך און קליידען זיך (פון די וואָל פון די שעפּסען, למשל, האָט ער געמאַכט קליידער פאַר זיך); עס איז דאָרטען אַלזאָ גרינגער געווען פאַר גרעסערע בעפעלקערונגען צו עקזיסטירען, צו מעהרען זיך. אין אַמעריקא זיינען אָבער דיעזע בהמות ניט געווען. אין אייניגע ערטער פון זיד־אַמעריקא האָט זיך געפונען אַ געוויסער זאָרט בהמה, וועלכע איז האַלב עהנליך צו אַ שעפּס און האַלב צו אַ קעמעל (דיא לאַמאַ) — האָט זיך דאָרטען אין אַ געוויסען געגענד דיא בעפעלקערונג טאַקע שטאַרקער פערמעהרט און אויך העכער ענטוויקעלט וויא אַנדערס־וואו אין אַמעריקאַ; אָבער אין פערגלייך מיט דיא בהמות פון אַזיען און אייראָפּאַ האָט דאָס קיין גרויסע בעדייטונג ניט געהאַט. דיא מענשען פון אַמעריקא האָבען אָבער געהאַט אַ פלאַנצונג, אַ תבואה, וועלכע האָט זיי אַ ביסעל בעפריעדיגט דערפאַר וואָס זיי האָבען ניט געהאַט קיין קעמלען, אייזלען און קיין פיה: זיי האָבען נעמליך געהאַט קוקורוזע, וועלכע וואַקסט זעהר לייכט און פאָדערט גאַנץ ווענינ אַרבייט. ווען ניט דאָס, וואָלט אין אַמעריקאַ דעם מענשען נאָך שווערער געווען צו עקזיסטירען.

אַלע מענשען וואָס האָבען געוואוינט אין אַמעריקא זיינען אַלזאָ געווען רויט־הויטיגע, דאָס הייסט אינדיאַנער, און פון זיי האָט קאָלומבוס בעגעגענט בלויז אייניגע פון זייערע אונענטוויקעלטסטע שבטים. אויף זיינע רייזעס איז ער אַמאָל געווען ניט ווייט פון מעקסיקאָ, וואו

עס האָט געוואוינט איינער פון דיא צוויי ענטוויקעלטסטע און מעכ־טיגסטע אינדיאַנישע פעלקער. ער האָט אבער דערפון ניט געוואוסט. אינדיאַנער האָבען איהם אפילו געזאָגט וועגען דעם, ער האָט אָבער זייערע ווערטער אויסגעטייטשט פאַלש. ער האָט געמיינט, אז זיי רעדען וועגען כינאַ און אָסט־אינדיען (אזיען); וואָרים ער האָט אַלץ געגלויבט, אַז דיא לאַנד, וואָס ער האָט געפונען ליעגט אין אזיען. אויך האָט ער ניט געוואוסט, אַז צו דרום־צו פון דאָרטען, אין דער לאַנד, וועלכע מיר רופען היינט פּערו, וואוינט אַן אנדער ענטוויקעלטער, רייכער און אינטערעסאַנטער פאָלק.

קאָלומבוס האָט געמאַכט ניט מעהר וויא אַן אָנהויב. ער האָט אָנגעוויזען דעם וועג צו דער נייער וועלט. מיט דער נייער וועלט גופא בעקאַנט צו ווערען און אָנצופאַנגען איהר צו בעזעצען מיט אייראָפּעער — דאָס איז איהם ניט בעשערט געווען. דאָס האָט מען געטהאָן ערשט נאָך זיין טוידט. ביסלעכווייז האָט מען דאָס געטהאָן, אין פערלויף פון פיעלע צעהנדליגע יאָהר און מיט שווערע בלוטיגע מלחמות, אין וועלכע עס זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען גרויסע מאַסען אינדיאַ־נער. צו דערצעהלען וועגען דיא וויכטיגסטע פון דיעזע ענטדעקונגס־רייזעס און עראָבערונגען *) — דאָס איז דיא אויפגאַבע פון דיזען בוך.

דיא ערשטע פון דיעזע רייזענדע און קאָלאָניסטען זיינען הויפּט־זעכליך געווען פון שפּאַניען און דאָס רוב פון זיי האָבען צוערשט געוואוינט אויף קאָלומבוס'עס אינזעל היספּאַניאָלאַ; אבער דערנאָך זיינען געקומען פאָרשונגס־רייזענדע און קאָלאָניסטען פון אַנדערע לענדער אויך: פון פּאָרטוגאַל, פראַנקרייך, ענגלאַנד, האָלאַנד, שוועדען. דיא לאַנד, פון וועלכע עס בעשטעהט היינט דיא פעראייניגטע שטאַאַ־טען פון נאָרד אמעריקא, איז ענטדעקט און בעזעצט געוואָרען פון עטליכע אייראָפּעאישע נאַציאָנען. אונז וועט אין דיעזען באַנד אויס־קומען צו דערצעהלען וועגען לענדער, וועלכע בעלאַנגען היינט צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. מיר וועלען דאָ אָבער הויפּטזעכליך דער־צעהלען וועגען רייזעס, וואָס האָבען געפיהרט צו אַנדערע ערטער אין אַמעריקא — וועגען רייזעס וואָס בעלאַנגען צו דיא אינטערעסאַנטסטע און וויכטיגסטע ענינים אין דער געשיכטע פון דער נייער וועלט, פון וועלכע דיא פעראייניגטע שטאַאַטען זיינען אַ טייל.

*) עראָבערען הייסט איינגעהמען, בעזיעגען, אונטערטהעניג מאַכען.

דאָס רוב זיינען דיא ענטדעקונגס־רייזעס און די מלחמות מיט דיא אינדיאַנער אָנגעפיהרט געוואָרען פון הייפעלעך אייראָפּעאישע וואגדע־רער, אַוואַנטוריסטען*), וועלכע האָבען ניט געוואוסט ניט פון קיין מורא און ניט פון קיין מיטלייד. דער לעבען איז ביי זיי געווען ביליג — צי יענעמס צי זייער אייגענער; און אין זייער נאָכיאָגעניס נאָך גאָלד און נאָך נייעסען איז פאַר זיי קיין זאַך ניט געווען צו שווער, קיין שטערונג צו גרויס, קיין געפאהר צו שרעקליך. אַ פּאָר הונדערט זייערע פלעגען זיך שטעלען אַנטקעגען טויזענדע, ניט זעלטען אַנטקעגען צעהנדליגע אָדער זאָגאָר הונדערטע טויזענדע אינדיאַנער. און מיט דער הילף פון זייערע שטאָלענע שווערדען, פייער־געוועהר, פערד און בלוט־הינד פלעגען זיי געוועהנליך זיין דיא זיעגער.

אויבען איז שוין בעמערקט געוואָרען, אז דיא גרויסע ענטדעקונגס־רייזעס וואָס זיינען פאָרגעקומען נאָך קאָלומבוס'ען, זיינען מייסטענס געמאכט געוואָרען פון שפּאַניער, וועלכע האָבען צוערשט געוואוינט אויף'ן אינזעל היספּאַניאָלאַ. דער הערשער איבער דיעזען אינזעל איז געווען קאָלומבוס'עס עלטסטער זוהן, דיעגאָ, וועלכער האָט גע'ירשנ'ט זיין פאָטער'ס טיטלען. דיעזער דיעגאָ האָט זיך אויסגעהאָדעוועט אין דעם קעניגליכען הויף פון שפּאַניען און ער האָט געהייראַטה אַ פרוי פון דער קעניגליכער פאַמיליע. דאָך האָט ער זיך געדאַרפט משפּט'ען מיט דער קרוין איידער ער האָט בעקומען זיין ירושה. וואָרים פערדינאַנד,

*) אַזוי וויא דעם וואָרט „אַוואַנטוריסטען" וועט אונז אין דיעזען באַנד אויסקומען צו געברויכען אָפט, ווועלען מיר איהם דאָ פערטייטשען איין מאָל פאַר אַלע מאָל. אַוואַנטור („אַדווענטשור" אויף ענגליש) איז אַ ריזיקאַלישע, געפעהרליכע אונטערנעהמונג אָדער אַן אונגעוועהנליכע פּאַסירונג, סיבה. אַוואַנטוריסט („אַדווענטשורער") איז אַ מענש, וואָס האָט חשק צו אזעלכע געפאהרען, פּאַסירונגען; איהם איז שווער איינצוזיצען אויף אַן אָרט און צו פיהרען אַ געזעצטען, רוהיגען לעבען. איהם ציהט צו נייע לענדער, מיט נייע ערפאַהרונגען, אָדער אזוי צו נייע ערפאַהרונגען. אמת'ע אַוואַנטוריסטען האָבען ליעב צו ריזיקירען מיט זיך, ניט גראָד ווייל דאָס ברענגט זיי נוצען, נור צוליעב דער ריזיקע גופא, אָבער געוועהנליך זו־כען זיי נוצען פאַר זיך און שטעלען זיך ניט אָב פאַר קיינע מיטלען דערצו.

דער שפּאַנישער קעניג, האָט דיעגאָ'ס פאָטער, דעם ענטדעקער פון אַמעריקאַ, קיינמאָל ניט פערגונען זיין קאָנטראַקט. נאָך דיעזען קאָנטראַקט נאָך האָט קאָלומבוס'ען געהערט דער טיטעל וויצע־קעניג און אדמיראַל איבער די נייע לענדער, וואָס ער האָט געפונען, און גרויסע איינקינפטע פון זיי; און ניט צו קאָלומבוס'ען אליין, נור אויך צו זיינע קינדער און קינדס־קינדער — אויף אייביג.

דיעגאָ קאָלומבוס

פערדינאנד'ס פרוי, קעניגין איזאבעלא, האָט זיך צו קאָלומבוס'ען פערהאַלטען בעסער. אָבער זיא איז געשטאָרבען נאָך פריהער וויא קאָלומבוס; און איצט, נאָך קאָלומבוס'עס טוידט, האָט דער גאָלד־דורשטיגער קעניג זיך געסטאַרעט צו פערבויגען דיעגאָ'ס גע'ירשנ'טע רעכטע.

נאָך דעם וויא קריסטאָפאָר קאָלומבוס איז אין היספּאַניאָלאַ אָבגעוועזען אַ געוויסע צייט, האָט מען איהם אַראָבגעזעצט פון דער שטעלע וואָס ער האָט פערנומען אַלס הערשער פון דעם אינזעל. אויף זיין פּלאַץ האָט מען אהין געשיקט איינעם אָוואַנדאָ. דיעגאָ קאָלומבוס האָט נאָך זיין פאָטער'ס טוידט געפאָדערט אז מען זאָל

צוריקרופען אָוואַנדאָ'ן, און אַז איהם, דיעגאָ'ן, זאָל מען שיקען אין היספּאַניאָלאַ אַלס וויצע־קעניג און אַדמיראַל, ניט נור איבער דיעזען אינזעל, נור אויך איבער אַלע אַנדערע לענדער, וואָס זיין פאטער האָט ענטדעקט.

ער האָט דעם פּראָצעס געוואונען, און אין 1509 איז ער מיט זיין אַריסטאָקראַטישער פרוי און מיט אַ גרויסע פּאַראַדנע סוויטע געקומען נאָך היספּאַניאָלאַ. ער האָט זיך בעזעצט אין דער דאָרטיגער האַפּענ־שטאדט ס אַ ן ד אָ מ י נ ג אָ, פון וועלכער ער האָט געזאָלט רעגיערען איבער דעם גאַנצען אינזעל, איבער די אַנדערע דערבייאיגע אינזלען (קובאַ, יאַמאַיקאַ, פּאָרטאָ ריקאָ, דיא קאַריבישע און דיא באַהאַמישע אינזלען), די ברעגעס פון צענטראַל אַמעריקאַ און אַ שטיקעל פון זיד־אַמעריקאַ. צוערשט איז אויסער היספּאַניאָלאַ אייגענטליך ניט געווען איבער וואָס צו רעגיערען, וואָרים שפּאַנישע קאָלאָניעס זיינען דאָרטען געגרינדעט געוואָרען זעהר לאַנגזאַם. אָבער דיעגאָ'ס דעה האָט איבער־הויפּט קיין גרויסע ממשות ניט געהאַט. דעם קאָלומבוס־קאָנטראַקט האָט דער שפּאַנישער טהראָן ניט מקיים געווען, אפילו נאָך דעם וויא דיעגאָ האָט דעם פּראָצעס געוואונען.

ווען דיעגאָ איז אָנגעקומען אין סאַן דאָמינגאָ, האָט ער געפונען אַז אויף דעם אינזעל ב א ר י ק ע ן (פּאָרטאָ ריקאָ *) קאָמאַנדעוועט, אָהן זיין ערלויבנים, אַ שפּאַניער מיט'ן נאָמען י ו א ן פ אָ נ ס ע ד ע ל ע אָ ן, וועלכער איז נאָך היספּאַניאָנלאַ געקומען מיט קריסטאָפאָר קאָלומבוס, ווען דער לעצטער איז געפאָהרען אין אַמעריקאַ צום צווייטען מאָל. פּאָנסע דע לעאָן'ען האָט נאָך באָריקען געשיקט אָוואַנדאָ, דער וואָס איז געווען גובערנאַטאָר פון היספּאַניאָלאַ אויף קריסטאָפאָר קאָלומבוס פּלאַץ. דיא מעשה איז אזוי געווען:

אָוואַנדאָ איז זיך מיט דיא אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ בעגאַנגען אויף דעם מערדערליכסטען אופן און פּאָנסע דע לעאָן האָט זיך ביי איהם געמאַכט אַ נאָמען מיט דעם וואָס ער האָט איהם געהאָלפען אין דיעזע מחבל'שע אַרבייט. דיא גוטהערציגע, גאַסט־פריינדליכע נאַטור־קינדער

---

*) דער אינזעל פּאָרטאָ ריקאָ געהערט איצט צו דיא פערייניגטע שטאַאַטען. קריסטאָפאָר קאָלומבוס האָט איהם ענטדעקט אין 1493. ער האָט איהם אָבער בלויז בעזוכט, אי דאָס נור ביי'ן ברעג.

האָבען שוין ניט געהאַט קיין כח אויסצוהאַלטען דעם שרעקליכען יאָך, וואָס דיא שפּאַניער האָבען אויף זיי אָנגעטהאָן און דיא בלוטיגע פּאָגראָמען וואָס זיי האָבען אויף זיי געמאַכט, שוין ניט רעדענדיג וועגען דיא אונזאַטבאַרע הולטייסטוואָס, וואָס זיי האָבען ארויסגעוויזען אין זייערע פערהעלטניסע מיט דיא רויט־הויטיגע פרויען. דיא געדולד האָט ביי דיא אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ געפּלאַצט צום צעהנטען מאָל, און זיי האָבען געפּרופט מאַכען אַן אויפשטאַנד. דאַן איז צו אָוואַנדאָ'ס רציחות קיין שיעור ניט געווען, און אין דיא בלוטיגע מעשים פון יענע טעג האָט פּאָנסע דע לעאָן ביי איהם געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע. אָוואַנדאָ האָט איהם נעמליך געשיקט פערוויסטען דעם קרייז היגיע, איינעם פון דיא פינף קרייזען אויף וועלכע היספּאַניאָלאַ איז געווען צוטיילט — אַ געגענד אויף דער מזרח־דרום זייט פון דעם אינזעל. אַז ער האָט זיין טייפלישע שליחות ערפילט וויא מען האָט פון איהם ערוואַרט, דאָס קען מען זעהן פון דעם, דאָס אָוואַנדאָ האָט איהם געמאַכט פאַר הערשער איבער היגיע אַלס זיין אונטער־גובערנאַטאָר.

דיעזער ווינקעל פון היספּאַניאָלאַ איז ניט ווייט פון פּאָרטאָ ריקאָ.

דיא צוויי אינזלען זיינען דאָרטען ניט מעהר וויא 36, 40 ענגלישע מייל איינער פון דעם אנדערען, און אין דיא קלאָרע לופט פון יענע געגענדען קען מען פון היגיע זעהן פאָרטאָ ריקאָ גאַנץ דייטליך. דיא אינדיאַנער פון פאָרטאָ ריקאָ פלעגען אויף זייערע קאַנאָס אָפט קומען אהין, און פון זיי האָט פאָנסע דע לעאָן געהערט אַז אויף זייער אינזעל איז פאראַן גאָלד.

ער האָט דאַן ביי אָוואַנדאָ'ן בעקומען ערלויבנים דאָרטען צו מאַכען א פאָרשונגס־רייזע און איז אהין אריבערגעפאָהרען מיט עטליכע שפאַניער, און מיט א פּאָר אינדיאַנער אלס דאָלמעטשער. דאָס איז געווען אין 1508, מיט א יאָהר פריהער וויא דיעגאָ איז געקומען נאָך סאַן דאָמינגאָ, — 16 יאָהר נאָך דעם וויא דיעגאָ'ס פאטער האָט ענט־דעקט אמעריקא.

פאָנסע דע לעאָן מיט זיינע מענשען זיינען אָנגעקומען אויפ'ן אינזעל. דער ברעג איז געווען בעוואַקסען מיט וואַלד, און נאָהענט דערביי איז געוועזן א הויז, אין וועלכע עס האָט געוואוינט א ג ו י י־ ב א נ אָ, א קאַסיק אָדער הויפּטמאַן פון די דאָרטיגע אינדיאַנער. אגווייבאַנאָ האָט די וויסע אויפגענומען זעהר פריינדליך, און האָט זיך מיט פאָנסע דע לעאָן'ען געביטען מיט דיא נעמען, — ווי דער מנהג איז געווען ביי די רויט־הויטיגע, ווען זיי האָבען געשלאָסען א בונד פון ברידערשאַפט. ער האָט דיא געסט געפיהרט ווייזען דיא וויטערע טיילען פון דעם אינזעל. דאָס איז געווען א ווילדע שטיק לאַנד, פול מיט בערג, אָבער בעוואַקסען מיט פיינע וועלדער, און צווישען דיא בערג זיינען געלעגען שעהנע רייכע טהאָלען, וועלכע זיינען געווען בעוואַסערט און בעפרוכטבאַרט פון פיעלע קלאָהרע טייכלעך. פאָנסע דע לעאָן האָט דעם קאַסיק געבעטען ער זאָל איהם ווייזען דיא רייכ־טימער, וואָס דער אינזעל ענטהאַלט, און יענער האָט איהם געציינט די פעטע פעלדער, וועלדער פול מיט געשמאַקע פרוכטען, קוואַלען פון פרישע, קיהלע וואַסער. נאָך דעם פערשטאַנד פון דעם נאַטור־קינד זיינען דיעזע נאַטור־אוצרות געווען דיא וויכטיגסטע עשירות וואָס דער מענש קען זיך פאָרשטעלען. אָבער ניט דאָס האָט געמיינט זיין ציוויליזירטער וויסער גאַסט. פאָנסע דע לעאָן האָט אין זינען געהאַט גאָלד. ווען ער האָט דאָס ערקלעהרט, האָט איהם דער קאַסיק אוועק־געפיהרט צו צוויי טייכען, אין וועלכע דיא שטיינער האָבען געבלים־

טשעט מיט גאָלדערנע אָדערלעך. פּאָנסע דע לעאָן האָט דאָ בעקומען אַזוי פּיעל פון דעם געלען מעטאַל, אַז ער איז געווען זיכער דאָס דער אינזעל ענטהאַלט גרויסע אוצרות. ער איז דאַן געפאָהרען צוריק נאָך היספּאַניאָלאַ, איבערלאָזענדיג דאָ עטליכע פון זיינע ווייסע מיטרייזענדע. ווען מען האָט דיעזע גאָלד אונטערזוכט האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז דאָס איז פון אַ פּראָסטערען זאָרט וויא דיא היספּאַניאָלער גאָלד. דאָך, אַזוי וויא מען האָט געמיינט אַז אין פּאָרטאָ ריקאָ וועט מען געפינען פיעל מעהר גאָלד וויא אין היספּאַניאָלאַ, האָט אָוואַנדאָ זיך בעשלאָסען איינצונעהמען יענעם אינזעל, און דיא אונטערנעהמונג האָט ער איבערגעגעבען פּאָנסע דע לעאָן'ען.

דיא אינדיאַנער פון פּאָרטאָ ריקאָ זיינען מעהר געוואוינט געווען צו מלחמות וויא דיא אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ. אָבער ווען מען האָט זיי פון געדולד ניט אַרויסגעבראַכט, זיינען זיי גענייגט געווען צו זיין פריעדליך און פריינדליך. פּאָנסע דע לעאָן האָט דעריבער פערשפּאָרט צו קעמפּפען. ער האָט דעם אינזעל אריינגענומען אין זיינע הענד „מיט גוטען". עס איז געוואָרען פון זיך אַליין.

דאַן איז ער געפאָהרען צוריק אין היספּאַניאָלאַ, אין דער האָפנונג אַז אָוואַנדאָ וועט איהם מאַכען פאַר דעם גובערנאַטאָר פון דעם נייערוואָרבענעם אינזעל. אָבער ווען ער איז געקומען נאָך סאַן דאָמינגאָ, האָט ער געפונען אַ גרויסע ענדערונג: אָוואַנדאָ איז שוין דאָרטען ניט געווען און אויף זיין פּלאַץ איז שוין געקומען דיעגאָ קאָלומבוס אַלס וויצע-קעניג און אַדמיראַל איבער דיא לענדער וואָס זיין פאָטער האָט ענטדעקט. ווען עס איז געקומען צו דער פראַגע וועגען דער רעגיערונג פון באָריקען (פּאָרטאָ ריקאָ), האָט דיעגאָ קאָלומבוס אַהין אוועקגעשיקט איינעם יואַן סערראָן. פון פּאָנסע דע לעאָן'ען האָט ער ניט געוועלט הערען, ערשטענס ווייל ער איז געווען אַ ליעבלינג פון אָוואַנדאָ, דעם מאַן, וועלכער האָט פערנומען זיין פאָטער'ס פּלאַץ; צווייטענס ווייל ער האָט אַמאָל אַנטייל גענומען אין אַן אויפשטאַנד געגען זיין פאָטער. דער קעניג פון שפּאַניען האָט אָבער געוואָלט ווייזען, אַז דיעגאָ קאָלומבוס האָט וועניג דעה, און אַזוי וויא אָוואַנדאָ האָט, קומענדיג נאָך שפּאַניען, שטאַרק געלויבט זיין ליעבלינג, פּאָנסע דע לעאָן'ען, האָט ער פּאָנסע דע לעאָן'ען ערקלעהרט אַלס גובערנאַטאָר

פון פּאָרטאָ ריקאָ און געלאָזט וויסען דעם וויצע־קעניג אַז ער זאָל נים סמייען איהם אָראָבצוזעצען.

פּאָנסע דע לעאָן האָט אָנגעפאַנגען צו רעגיערען איבער באָריקען, אָדער פּ אָ ר ט אָ ר י ק אָ, אין 1509. ער האָט זיך בעזעצט אין אַ שטעדטעל מיט׳ן נאָמען ק אַ פּ אַ ר ר אַ, וועלכע ער האָט געגרינ־דעט אויף דער צפון זייט פון דעם אינזעל, אַרום דריי ענגלישע מייל פון ים, אין אַ געגענד, וואו מען האָט זיך געריכט צו געפינען אַ סך גאָלד. דיא שטעדטעל איז געוועזן לעבען דעם האַפען ר י ק אָ; פון דעם איז דאָס אַרויסגעקומען דער נאָמען פּ אָ ר ט אָ (האַפען) ר י ק אָ.

ווען ער האָט זיך שוין פעסט בעזעצט, האָט ער צווישען דיא אינדיאַנער געננומען איינפיהרען דיא פּאַנסטשינע סיסטעם, וועלכע קריסטאָפאָר קאָלומבוס האָט איינגעפיהרט אין היספּאַניאָלאַ. אַלע רויט־הויטיגע איינוואוינער פון דעם אינזעל האָט מען פערטיילט צווישען דיא שפּאַניער אַלס זייערע „לייב־אייגענע“ — אַזוי וויא דיא בויערען זיינען געוועזען פערטיילט צווישען דיא פּריצים אין אייראָפּאַ. דיא פריידליכע גוטע מענשען, וועלכע האָבען ביז אַהער געלעבט זאָרגלאָז און פריי, האָט מען פּלוצלינג איינגעשפּאַנט אין דעם יאָך פון שקלאַפען־פּראַצע.

דיא רויט־הויטיגע האָבען גענומען ריידען וועגען אַ בלוטיגען אויפשטאַנד געגען זייערע אונטערדריקער. זיי האָבען אָבער געגלויבט, אַז דיא וויסע זיינען „הימעל־מענשען“ און אַז מען קען זיי נים טויטען. איינער פון דיא וואָס האָבען אין דעם געצווייפעלט, אַ קאַסיק מיט׳ן נאָמען בראַיאַאַן, האָט זיך בעשלאָסען צו מאַכען אַ פּראָבע אום איין מאָל פאַר אַלע מאָל זיך צו איבערצייגען אויב דיא שפּאַניער־זיינען אין אמת׳ן אונשטערבליך, אָדער דאָס איז נור אַן איינריידעניש. ווען ער האָט געהערט אַז אַ געוויסער שפּאַניער געהט דאָרטען פּערביי, האָט ער געשיקט עטליכע אינדיאַנער איהם בלומרשט צו ווייזען דעם וועג. ווען זיי און דער שפּאַניער האָבען דערגרייכט אַ טייך, האָבען זיי איהם דערטרונקען. דאַן האָבען זיי איהם אַרויסגעצויגען פון וואַסער און האָבען געוויינט און געשריען צו דעם קערפּער און געבעטען ער זאָל זיי פערצייהען פאַר וואָס זיי האָבען איהם געהאַלטען אַזוי לאַנג אונטער׳ן וואַסער. ווען בראַיאַאַן האָט בעקוקט דעם קערפּער, האָט ער ערקלעהרט אַז ער איז טויט. דיא אַנדערע אינדיאַנער האָבען אָבער

פאָנסע דע לעאָן

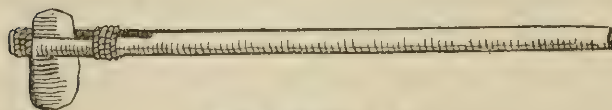
נאָך אַלץ געצווייפעלט און ערשט נאָך דעם וויא זיי האָבען געוואַכט דריי טעג איבער איהם און זיי האָבען געזעהן אַז ער ריהרט זיך ניט, און הויבט שוין אָן צו פוילען, האָבען זיי זיך אויך איבערצייגט, אַז דאָס איז אַ מת. זיי האָבען זיך אַלזאָ ערקונדיגט, אַז דיא ווייסע זיינען שטאַרבענדע מענשען, פונקט וויא דיא רויטע.

דאַן האָבען זיי שוין ניט מורא געהאַט זיך צו נעהמען גרייטען צו אַן אויפשטאַנד. דער אָנפיהרער פון דעם בונט איז געווען אַ ג־וויבאַנאַ, אַ אינגערער ברודער פון דעם קאַסיק, וועלכער האָט אַזוי פריינדליך אויפגענומען פּאָנסע דע לעאָן'ען ווען ער איז צום ערשטען מאָל געקומען נאָך פּאָרטאָ ריקאָ. יענער איז געשטאָרבען און דער אינגערער האָט איצט געשפּיעלט דיא ראָלע פון קאַמפף־פיהרער אָדער מלחמה־הויפּטמאַן.*) לויט דיא פערטיילונג פון דיא אינדיאַנער צווישען דיא שפּאַניער איז דיעזען עלסטען אויסגעקומען צו דיענען ביי אַ שפּאַנישען אַדעליגען מיט'ן נאָמען סאָטאָמאַיאָר. סאָטאָמאַיאָר איז געווען דער גרעסטער אַריסטאָקראַט אין פּאָרטאָ ריקאָ. אַלזאָ האָט מען צווישען זיינע אונטערטהעניגע אינדיאַנער אַריינגעגעבען דעם וויכטיגסטען קאַסיק. ער איז זיך מיט אַגווייבאַנאַ'ן בעגאַנגען זעהר גוט, אָבער דאָס האָט ניט איינגעשטילט דעם מלחמה־הארר'ס דורשט אַראָבצוואַרפען דעם שפּאַנישען יאָך פון זיך און פון אַלע זיינע ברידער. דיא שפּאַניער זיינען געווען צוזייט איבער'ן אינזעל. אַלזאָ איז בעשלאָסען געוואָרען, אַז יעדער קאַסיק זאָל בעפאַלען דיא וואָס וואוינען אין זיין געגענד. אויף דעם דאָרף, וואו סאָטאָמאַיאָר האָט געוואוינט, האָבען געדאַרפט אָנפאַלען אַ פּאָר טויזענד אינדיאַנער. דיא אַטאַקע האָט געזאָלט זיין אין מיטען נאַכט. און דער פּלאַן איז געווען אָנצוצינדען אַלע הייזער און אויסצוקוילען יעדען שפּאַניער. דיא עהרע צו טויטען סאָטאָמאַיאָר'ן האָט אַגווייבאַנאָ איבערגעלאָזען פאַר זיך אַליין.

אָבער סאָטאָמאַיאָר האָט, אַליין ניט וויסענדיג, געהאַט אַן איבער־געבענעם פריינד צווישען דיא אינדיאַנער. דאָס איז נעמליך געווע

*) צו דיעזען פאַקט, אַז דיא שטעלע פון מלחמה־הויפּטמאַן איז איבערגעגאַנגען צו אַ ברודער, — ציהען מיר דעם לעזער'ס ספּעציעלע אויפמערקזאַמקייט. דאָס וועט אונז וויכטיג זיין אין אַ ווייטערען קאַפּיטעל.

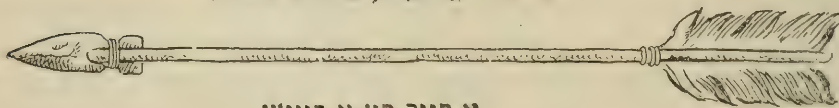
אגווייבאנא'ס א שוועסטער, וועלכע איז אין דעם אריסטאָקראטישען, שעהן געקליידעטען, פריינדליכען שפּאניער געווען פערליעבט. זיא האָט איהר געליעבטען אלזא געלאָזט וויסען, אז מען גרייט זיך איהם צו טוידטען. סאָטאָמאיאָר איז אָבער פון דער נאטור געווען א זאָרג־לאָזער, אונפאָרזיכטיגער מענש, און ער האָט געמיינט, אז דיא פער־ליעבטע מיידעל איבערטרייבט זיין געפאהר.

א שטיינערנע האק.

א שליידער־האלץ מיט א שטיין.

א פייל פון א בויגען.

אינדיאנישע געוועהר

באלד האָט ער בעקומען אן עהנליכע נאכריכט פון א שפּאניער אויך. דיעזער שפּאניער האָט געקענט ריידען אינדיאניש און אזוי וויא ער האָט חושד געווען אז עס אָרגאניזירט זיך עפּעס אן אויפ־שטאנד, האָט ער זיך אויסגעטהאָן נאקעט, אָבגעפארבט זיך וויא אן אינדיאנער, און איין אבענד האָט ער זיך ארומגעדרעהט צווישען דיא רויט־הויטיגע אום אויסצושפּיאָנירען וועגען וואָס זיי ריידען. איין מאָל האָבען זיי זיך ארומגעקליבען ארום א פייער און אָנגעפאנגען צו טאנצען זייערע געהיימניספולע „מלחמה טענץ", צוזינגענדיג איינע פון זייערע ליעדער. געוועהנליך זינגען זיי דאָס „א פסוק אום א פסוק" — איין קאָמפּאניע זינגט אָב א פערז און דיא אנדערע ענטפערט אָב

מיט אַן אַנדער פערז. דיעזען מאָל זיינען דיא פערזען געווען וועגען בלוטיגע ראַכע און זיי האָבען אַלע ווילע ענטהאַלטען סאָטאָמאַיאָר׳ס נאָמען.

ווען סאָטאָמאַיאָר האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיך בעשלאָסען איבערצוציהען אין קאַפּאַרהאַ, דיא בעפעסטיגטע שטאָדט, וואו דער גובערנאַטאָר האָט זיך געפונען. ער האָט אָבער אַלץ זיך צו ווענינ געהיט. ער האָט געגלויבט אַז דריי בעוואַפענטע שפּאַניער, אַלס בעגלייטער, ווערט פאַר איהם זיין גענוג. און ער האָט זאָגאַר זיך געווענדעט צו אַגווייבאַנאָ׳ן נאָך מענשען, וואָס זאָלען טראָגען זיין באַגאַזש.

פון וויטען איז איהם נאָכגעגאַנגען אַגווייבאַנא מיט עטליכע פון זיינע בעסטע קעמפּפער. אויפ׳ן וועג האָבען זיי בעגעגענט אַ שפּאַניער מיט׳ן נאָמען גאָנזאַלעז, וועלכער האָט געקענט ריידען אינדיאַניש. זיי האָבען איהם גלייך געוואונדעט אין עטליכע ערטער און אַזוי געלאָזט ליגען, ערוואַרטענדיג איהם צו דערקאָנטשען, ווען זיי וועלען טוידטען סאָטאָמאַיאָר׳ן און זיך אומקעהרען.

ווען אַגווייבאַנאָ מיט זיינע קעמפּפער זיינען געגאַנגען צוריק האָבען זיי געזוכט גאָנזאַלעז׳ן אום איהם צו דער׳הרג׳ען. זיי האָבען איהם אָבער ניט געפונען. דער צו־וואונדעטער איז מיט דיא לעצטע כחות אַרויפגעקלעטערט אויף אַ בוים און פון דאָרטען האָט ער איצט געזעהן וויא מען זוכט איהם צווישען דיא בוימער. ענדליך זיינען דיא אינדיאַנער אַוועקגעגאַנגען. גאָנזאַלעס האָט מורא געהאַט גלייך אַראָבצוקריכען פון בוים. ער איז דאָרטען געבליבען איבער נאַכט און דאַן איז ער אַראָב און איז וויא־עס־איז דערגאַנגען צו דעם נעהנטססטען שפּאַנישען דאָרף. אַז סאָטאָמאַיאָר איז שוין טוידט, האָט ער ניט געוואוסט. ווען פּאָנסע דע לעאָן האָט געהערט די געשיכטע, האָט ער געשיקט פערציג בעוואַפענטע שפּאַניער צו זוכען סאָטאָמאַיאָר׳ען. אָבער זיי האָבען בלויז געפונען זיין טוידטען קערפּער, וויא ער שטעקט אין דער ערד מיט דיא פיס אַרויס.

דערווייל זיינען דיא אינדיאַנער בעפאַלען סאָטאָמאַיאָר׳ס דאָרף, דאָרטען אָנגעצונדען דיא שטרויענע דעכער פון דיא הייזער און אויסגע׳הרג׳עט עטליכע פון דיא שפּאַניער, וועלכע האָבען געפּרופט זיך ראַטעווען פון דער שריפה. דיא איבעריגע האָבען זיך פערטיידיגט און זיינען קוים לעבעדיגע דערלאָפען ביז קאַפּאַרראַ. באַלד זיינען אַהין

געקומען שפּאַניער פון אַנדערע דערפער, וואו עס זיינען פאַרגעקומען עהנליכע שריפות און שחיטות. יעדער דאָרף וואָס דיא שפּאַניער האָבען געגרינדעט האָט געהאַט דעם זעלבען שיקזאַל. ביי הונדערט ווייסע זיינען אויסגע'הרג'עט געוואָרען און דיא איבעריגע זיינען קוים מיט'ן לעבען אַנטלאָפען נאָך פּאָנסע דע לעאָן'ס פעסטונג. פון אַלע דערפער, וואָס דיא שפּאַניער האָבען אויסגעבויט, זיינען געבליבען בערג מיט אַש. און דיא וועלדער האָבען גערוישט מיט אינדיאַנישע מלחמה־געשרייען. דיא רויט־הויטיגע האָבען זיך געגרייט אויסצוראָטען ביז איין ווייסען מענשען פון זייער אינזעל.

דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס אַן אַלגעמיינער אויפ־שטאַנד פון אינדיאַנער געגען זייערע ווייסע אונטערדריקער האָט געהאַט אַן ערפאָלג. אַלע פריהערדיגע אויפשטאַנדען אַזעלכע — דאָס הייסט דיא, וואָס עס האָבען געפלאַנעוועט דיא רויט־הויטיגע פון היספּאַניאָלאַ — האָבען זיך געענדיגט מיט אַ ביטערע נידערלאַגע. דער נצחון פון דיא פּאָרטאָ ריקער אינדיאַנער איז אָבער אויך געווען ניט אויף לאַנג.

פּאָנסע דע לעאָן האָט אַוועקגעשיקט שלוחים אין היספּאַניאָלאַ נאָך פרישע חיל, און אַליין האָט ער דערווייל אָנגעשטרענגט אַלע זיינע קרעפטען ניט צו צולאָזען דעם שונא צו זיין פעסטונג. זיין קליינע אַרמיי פון קנאַפּע הונדערט מאַן האָט ער צוטיילט אויף דריי טייל, וועלכע ער האָט איינע נאָך דיא אַנדערע אַרויסגעשיקט צו איבעררא־שען דיא אינדיאַנער, ווען נור זיי זיינען געווען פערזאַמעלט אין אַ קליינע צאָהל. מיט דער הילף פון דיא אייראָפּעאישע געוועהר און מיט זייער העכערע מיליטער־קונסט האָבען דיזע דריי הייפעלעך סאָלדאַטען געהאַט איין זיעג נאָכ'ן אַנדערען; דיא זיעגען זיינען ניט געווען קיין גרויסע; עס איז אָבער געווען גענוג צו שטערען דיא אינדיאַנער צוזאַ־קומען צו דער פעסטונג.

איינער פון דיא העלדישסטע קעמפּפער אין דיזע מלחמות איז געווען אַ פיער־פיסיגער סאָלדאַט, — אַ הונד, וועלכער האָט זיך ביי דיא שפּאַניער בעריהמט געמאַכט מיט זיין קוראַזש, גבורה און שכל. זיין נאָמען איז געווען ב ע ר ע ז י ל ל אָ. מען פלעגט וועגען איהם דערצעהלען, אַז ער דערקענט דיא אינדיאַנער וואָס זיינען פריינדליך צו דיא שפּאַניער און דיא וואָס זיינען פיינדליך. דיא ערשטע פלעגט

ער קיינמאָל ניט טשעפּען; מיט דיא לעצטע אָבער איז ער געווען בארמלאָז. דיא רויט־הויטיגע, וועלכע זיינען ניט געוואוינט געווען צו שטארקע בייזע חיות, פלעגען ציטערען פאר דעם נאָמען פון דיעזען הונד, וועלכער האָט פיעלע פון זייערע ברידער שוין צוריסען. דער שפּאניער, צו וועמען ער האָט בעלאנגט, פלעגט פאר איהם בעקומען דיא זעלבע געהאלט וויא דער העכסט־בעצאָהלטער שיסער.

ענדליך איז אָנגעקומען חיל פון היספּאניאָלא. דיא אינדיאנער האָבען דערפון ניט געוואוסט, ווייל זיי זיינען דאן געווען פערזאמעלט אין אן אנדער אָרט, אין אגווייבאנא׳ס געגענד. זיי האָבען זיך געפיהלט זיכער, וואָרים זיי האָבען געמיינט, אז פּאָנסע דע לעאָן האָט נאָך אלץ א גאנץ קליינע צאָהל מענשען.

באלד איז דער גובערנאטאָר אגווייבאנא׳ס לאגער בעפאלען מיט זיין פערגרעסערטע ארמיי, מיט שווערדען, שטאָלענע פיילענבויגענס און פייער־געוועהר. ווען דיא אינדיאנער האָבען דערזעהן אזוי פיעל שפּאניער, זיינען זיי נשתומם געוואָרען. זיי איז גאָר ניט איינגעפאלען צו דענקען, אז מען האָט צוגעשיקט א נייע מחנה פון היספּאניאָלא. זייער פריהערדיגער גלויבען, אז דיא ווייסע זיינען אונשטערבליך, האָט ווידער אויפגעלעבט. זיי האָבען זיך פאָרגעשטעלט, אז דיא הונדערט שפּאניער, וואָס זיי האָבען אויסגעשלאכטעט, זיינען דאָס צוריק לעבע־דיג געוואָרען; זיי האָבען דעריבער פערלאָרען יעדע האָפנונג מיט דיא הימעל־מענשען זיך צו קענען ספּראווען.

אגווייבאנא האָט אפילו זיי צוגעגעבען מוטה און האָט אָנגע־פיהרט דעם קאמפף מיט אלע כחות, אָבער געגען פּאָנסע דע לעאָן׳ס ארמיי האָט ער גאָר ניט געקענט מאכען, און באלד איז ער אליין געפאלען טוידט פון א שפּאנישען פייל. דאן זיינען דיא אינדיאנער צוטומעלט געוואָרען פון שרעק און האָבען שוין מעהר דיא שפּאניער ניט אטאקירט.

מיט דעם האָבען זיך געענדיגט דיא מלחמות. מיט אראָבגעלאָזענע קעפּ האָבען דיא רויט־הויטיגע זיך בעהאלטען אין דיא דערפער און ביסלעכווייז האָבען זיי זיך אונטערגעגעבען אונטער דעם שרעקליכען שקלאפען־יאָך. איצט האָבען זיי געהאט דעם זעלבען שיקזאל ווי זייערע ברידער פון היספּאניאָלא. פון דיא שווערע ארבייט אין דיא מינען, צו וועלכע זיי זיינען ניט געוואוינט געווען, זיינען זיי מאסענווייז אויס־

געשטאָרבען. אין אַ קורצע צייט איז אויף דעם אינזעל געבליבען בלויז אַ קליינינקע הייפעלע אינדיאַנער.

אָבער דאָס האָט פאָנסע דע לעאָן'ען דיא גובערנאַטאָר שטעלע דאָך ניט פערזיכערט. דיעגאָ קאָלומבוס האָט ניט אויפגעהערט צו פאָדערען זיינע רעכטע, ביז ענדליך האָט דער קעניג איהם נאָכגעגעבען און אָנשטאָט דע לעאָן'ען איז געוואָרען גובערנאַטאָר דיעגאָ'ס מענש, סעראָן.

פאָנסע דע לעאָן האָט דאַן אָנגעפאַנגען צו טרוימען וועגען אַנדערע טהאַטען, וועגען אַן אַנדער זאָרט כבוד און מאַכט: ער וועט געפינען וויכטיגע נייע לענדער; ער וועט זיך מאַכען אַ נאָמען אַלס ענטדעקער. רייך איז ער איצט געווען, וואָרים פון דיא אינדיאַנער'ס פּראַצע האָט ער אָנגעקליעבען אַ היבשען אייגענס; אַן אַוואַנטוריסט איז ער געווען מיט אַלע שפּאַנישע אַוואַנטוריסטען פון יענער צייט צוגלייך. אַלזאָ האָט ער זיך בעשלאָסען אויסצושטאַטען שיפען און זיך אַוועקצולאָזען איבער ימים זוכען גליק און בעריהמטקייט.

ווען ער איז אַזוי געווען פערנומען מיט דיעזע טרוימען און האָט אַלץ געקלעהרט אין וועלכע געגענדען ער זאָל זיך אַוועקלאָזען, האָט ער איינמאָל זיך גראָד געטראָפען מיט עטליכע אַלטע אינדיאַנער, וועלכע האָבען איהם דערצעהלט וועגען אַ וואונדער־לאַנד. דיא דאָזיגע לאַנד איז פול מיט גאָלד און מיט אַלערליי אַנדערע רייכטימער; אָבער דאָס איז ניט אַלעס: דאָרטען געפינט זיך אַ טייך, וואָס זיין וואַסער האָט דיא טבע צו פערשאַפען אייביגע יוגענד, — אַזוי האָבען דיא רויט־הויטיגע אַלטע לייט איהם דערצעהלט. ווען אַן אַלטער מאַן באָדט זיך אין דעם טייך אויס, ווערט ער צוריק יונג, און, איבערהויפּט, — יעדער וואָס באָדט זיך אין איהם בלייבט יונג אויף אימער.

געשיכטעס וועגען אַן עהנליכען „יוגענד־קוואַל“, וועגען אַ צויבער־וואַסער, וואָס בעזאָרגט דעם וואָס טרינקט עס, מיט אייביגע יוגענד, געפינען זיך אין גאַנץ פּאַרצייטיגע פאָלקס־מעשיות פון אייראָפּאַ אויך; איינער פון דיא אייראָפּעאישע רייזענדע פון מיטעל־אַלטער האָט דערצעהלט אַז ער האָט פון אַזאַ כשוף־קוואַל אַליין געטרונקען אין אַזיען, און אַז ער פיהלט זיך טאַקע זעהר יונג און שטאַרק. לאָמיר דערמאָנען דעם לעזער אַז אין דער צייט, ביי וועלכע מיר האַלטען דאָ,

האָט מען נאָך אַלץ געמיינט אַז דיא לאַנד וואָס קאָלומבוס האָט ענט־דעקט איז אַזיען. ווען מען האָט דאָס אײַן זין, ווערט זעלבסט־פערשטענדליך, אַז דיא מעשה מיט דעם וואונדערבארען טייך האָט אויך פּאָנסע דע לעאָן'ען געמוזט מאַכען אַ שטאַרקען איינדרוק.

דיא וואונדערבאַרע לאַנד ליעגט צו צפון צו, האָבען דיא אַלטע אינדיאַנער איהם געזאָגט; און איינינגע פון זיי האָבען נאָך צוגעגעבען, אַז נאָך דיא צויבער־וואַסער איז גאָר ניט נויטיג צו פאָהרען אַזוי ווייט. איינער פון דיא באַהאַמאַ אינזלען, האָבען זיי ערקלעהרט, האָט אויך אַזאַ צויבער־קוואַל, און דער נאָמען פון דיעזען וואונדערבארען אינזעל איז ב י מ י נ י.

ווען פּאָנסע דע לעאָן האָט דאָס געהערט פון דיא אינדיאַנער, איז ער שוין געווען אַן אַלטער מאַן. אַז ער איז געווען אַבערגלויביג, איז ניט נויטיג צו בעמערקען. אין יענע צייטען זיינען אפילו דיא געביל־דעטסטע מענשען ניט געווען פריי פון אַבערגלויבען. ער האָט זיך אַלזאָ פאָרגעשטעלט וויא ער ווערט ווידער יונג, וויא ער פאַנגט אָן אַ צווייטען לעבען פול מיט נייעסען, מיט העלדישקייטען. קורץ, ער האָט זיך גענומען מיט אַלע קרעפטען אָרגאַניזירען אַן עקספּעדיציע נאָך דעם וואונדער־קוואַל אָדער וואונדער־טייך. אויף זיינע אייגענע הוצאות האָט ער געקויפט און צוגעריכט דריי שיפען; און וועגען מיט־רייזענדע איז געווים קיין דאגה ניט געווען: ווער וואָלט דאָס ניט וועלען בעזוכען אַ לאַנד, וואו מען ווערט אויף איביג יונג?

דיא דריי שיפען זיינען אָבגעפאָהרען דעם 3טען מערץ 1513, פון דעם האַפען סט. זשערמייז, פּאָרטאָ ריקאָ. (געוועהנליך רעכענט זיך דער 3טער מערץ 1512 פאַר דעם דאַטום ווען פּאָנסע דע לעאָן'ס עקספּעדיציע איז אָבגעפאָהרען. עס איז אָבער אין אונזער צייט בעוויזען געוואָרען, אַז דאָס איז געווען מיט אַ יאָהר שפּעטער.) די שיפען האָבען זיך צוערשט געהאַלטען ביי דיא ברעגעס פון היספּאַניאָלאַ, באַלד אָבער האָבען זיי זיך פערנומען צו דיא ב אַ ה אַ מ אַ אינזלען צו. פּאָנסע דע לעאָן האָט בעזוכט איין אינזעל נאָך דעם אַנדערען. דעם 14טען מערץ איז ער אָנגעקומען אויף דעם אינזעל ג ו ו אַ נ אַ ה אַ נ י אָדער סאַן סאַלוואַדאָר, וואו קריסטאָפאָר קאָלומבוס איז צום ערשטען מאָל אַרויפגעטראָטען אויף אַמעריקאַנער ערד. ער האָט אומעטום ביי דיא אינדיאַנער געפרעגט וועגען דעם אינזעל ב י מ י נ י, אָבער

זיי האָבען פון אזא אינזעל ניט געהערט. ער האָט פערזוכט דיא וואסער פון יעדען קוואל, און קיין צויבער־וואסער האָט ער פאָרלויפיג אין ערגעץ ניט געפונען.

ער איז אָבער ניט אראָבגעפאלען ביי זיך. ער האָט פעררינכט זיינע שיפען און האָט זיך אוועקגעלאָזען אין צפון־מערב זייט, צו די געגענדען, וואו יענע אינדיאנער האָבען אָנגעוויזען ריידענדיג וועגען דעם „טייך פון אייביגע יוגענד“.

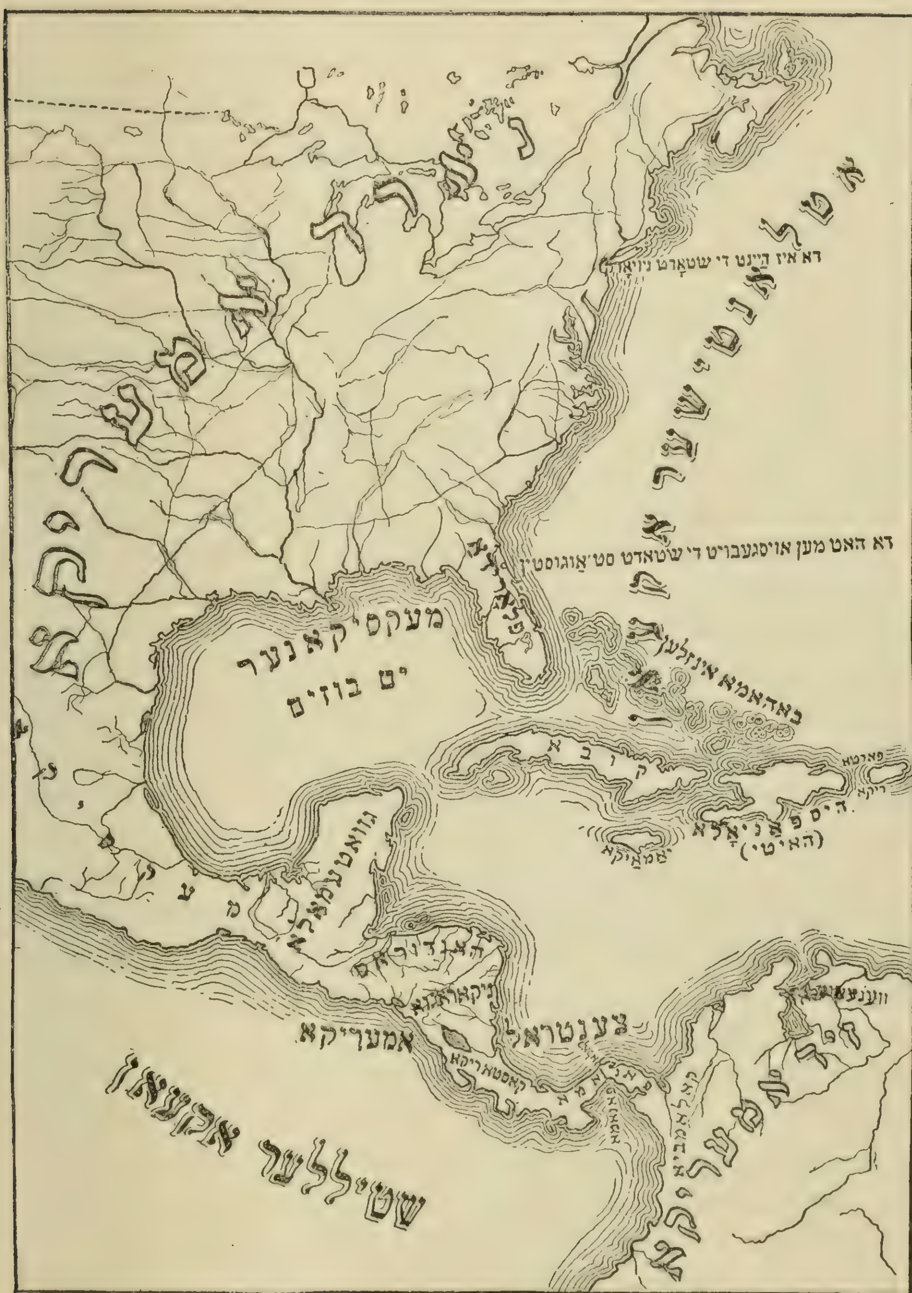
זונטאָג, דעם 27טען מערץ, ווען נאָך דעם קאטוילישען לוח איז געוועזען פסח, האָט ער ווידער דערזעהן לאנד — ווידער אַן אינזעל, וויא ער האָט געמיינט. דער ווינט איז אָבער געוועזען אַן אונגינסטיגער און ער האָט ניט געקענט צושטעהן צו אַ ברעג. עטליכע טעג האָט ער דאָ געמוזט זיך ארומדרעהען אין דעם בייזען שטורם, וועלכער האָט זיינע שיפען געשמיסען און ארומגעשליידערט אהין און אהער, ביז ענדליך, דעם 2טען אפריל, ביינאכט, איז ער צוגעקומען צו אַ האפען.

עס איז געוועזען פריהלינג און די נאטור איז דאָ געוועזען אויסגע־פוצט אין איהרע שעהנסטע קאָלירען. די בוימער האָבען געהאלטען אין רעכטען בליהען און די פעלדער זיינען געוועזען פול מיט בלומען. פּאָנסע דע לעאָן האָט דיא לאנד אַ נאָמען געגעבען פּאסקוא פלאָ־רידא — דאָס הייסט „דער בלומען־פסח“. אזוי רופען דיא שפּאניער דעם קאטוילישען פסח־זונטאָג („איסטער סאָנדיי“ אויף ענגליש). ער האָט אלזאָ דיא לאנד דיעזען נאָמען געגעבען ערשטענס לכבוד דעם פסח־זונטאָג, ווען ער האָט איהר צוערשט דערזעהן, און צווייטענס, ווייל ער האָט איהר טאקע געפונען בעדעקט מיט בלומען. און פלאָ־רידא רופט מען איהר עד היום. *) דיא אינדיאנער האָבען דעם געַ־גענד גערופען קאוציאָ.

געוועהנליך רעכענט מען, אז פּאָנסע דע לעאָן איז געוועזען דער ערשטער ווייסער מענש, וואָס האָט בעזוכט פלאָרידא, דאָס הייסט

---

*) פלאָרידא בעלאנגט איצט צו די פעראייניגטע שטאאטען און איז אַ שטאאט. ביז 1819 האָט זי בעלאנגט צו שפּאניען. דאָרטען געפינט זיך דיא עלטסטע שטאָדט אין גאנץ יונייטעד סטייטס. דאָס איז סט. אוגוסטיין, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרען פון דעם שפּאנישען קאָמאנדיר פעדראָ מע־נעדעז אין 1565.

דא איז היינט די שטאָדט ניו־יאָרק
דא האט מען אויסגעבויט די שטאדט סט׳ אַוגוסטין
מעקסיקאנער
ים בוזים
באהאמא אינזלען
קובא
פארטא ריקא
היספאַניאָלא
(האיטי)
זשאמאַיקא
גוואטעמאלא
האנדוראס
ניקאראגוא
צענטראל
אמעריקא.
קאסטאריקא
פאנאמא
ווענעצועלא
שטילער אקעאן

אלזא דער ערשטער ווייסער מענש, וואס האט בעזוכט לאנד, וועלכע איז היינט א טהייל פון דיא פעראייניגטע שטאאטען. עס איז אבער פאראן א שטארקע מיינונג, אז פלארידא איז שוין ענטדעקט געווארען מיט א יאהר 15 פריהער. אין פערלויף פון 1497 און 1498 האבען געוויסע שפאנישע שיפסלייט *) געמאכט א רייזע פאזע אמעריקאנער ברעגעס, און צווישען אנדערע ערטער, גלויבט מען, האבען זיי בעזוכט פלארידא. דאס שטימט מיט אן אלטע לאנד־קארטע, וועלכע איז געמאכט געווארען אין 1502, און אויף וועלכע עס איז אנגעצייכענט דיעזע שטיק לאנד. אבער זיי האבען דארטען ניט געפונען קיין זאך וואס זאל ציהען זייער אויפמערקזאמקייט. דעריבער האבען זיי זיך אויף דיעזע ברעגעס לאנג ניט אבגעשטעלט. און דערנאך האט מען זאגאר פערגעסען, אז זיי זיינען דארט געוועזן.

אבער יעדענפאלס איז פאנסע דע לעאן דער ערשטער, וואס האט דעם האלב־אינזעל א נאמען געגעבען, און מיט איהם בעקאנט געמאכט די וועלט.

פאנסע דע לעאן איז ארויף אויפ'ן ברעג און האט דיא לאנד ער־קלעהרט פאר דאס אייגענטהום פון דער שפאנישער קרוין. ער האט געפרופט איהר אויספארשען, אבער וואו ער האט זיך געגעבען א קעהר, זיינען געגען איהם ארויסגעטראטען כוואטסקע, בייזע אינדיאנער, מיט וועלכע עס איז ניט געוועזן לייכט זיך צו ספראווען.

קיין גאלד האט ער דא אויך ניט געפונען. און וואס אנבע־טרעפט זיין וויכטיגסטע ציעל — צו ענטדעקען דעם צויבער־טייך — האט ער זיך געבאדען אין יעדען טייך און געטרונקען דיא וואסער פון יעדען קוואל, וואס ער האט נור בעגעגענט, און קיין אונגעוועהנליכע קראפט האט קיינער פון זיי ניט ארויסגעוויזען.

*) די רייזע האט אונטערנומען ווינצענט פינזאן, איינער פון צוויי ברידער, וועלכע האבען געשפיעלט א וויכטיגע ראלע אויף קאלומבוס'עס רייזע, ווען ער האט ענטדעקט אמעריקא. איצט, אין 1497, האט ווינצענט פינזאן מיט זיך מיטגענומען א געניטען שפאנישען שיפסמאן, ד ע ס א ל י ס, און א געבילדעטען איטאליענער, א מ ע ר י ג א װ ע ס פ ו ט ש י. פון דיעזען א מ ע ר י ג א, וועלכער האט שפעטער געמאכט אנדערע רייזעס, איז דאס דערנאך ארויסגעקומען דער נאמען א מ ע ר י ק א.

ביז דעם 14טען יוני האָט ער דאָ פערבראַכט, און מען דאַרף בעמערקען, אַז ער האָט אַפילו ניט געוואוסט, אַז דיא לאַנד אויף וועלכע ער געפינט זיך איז אַ האַלב־אינזעל, אַ טהייל פון דער הויפּט־לאַנד. ער האָט געמיינט, אַז דאָס איז אַן אינזעל. ענדליך קומענדיג צום שלוס, אַז ניט דאָס איז דער פּלאַץ, וועלכען דיא אַלטע אינדיאַנער האָבען געמיינט, האָט ער (דעם 14טען יוני) זיך אומגעקעהרט צוריק. זיין צוועק איז אָבער ניט געווען צו פאָהרען גלייך נאָך פּאָרטאָ ריקאָ, נור ווידער צו זוכען דעם אינזעל ב י מ י נ י מיט דעם יוגענד־קוואַל.

באַלד איז ער צוגעקומען צו אַ גרופּע קליינע אינזעלעך, וואו דיא ברעגעס האָבען געקישעט מיט ים־פויגלעך און טשערעפּאַכעס. ער האָט דיעזע גרופּע דעריבער אַ נאָמען געגעבען דיא טשערעפּאַכעס („דיא טוירטלס“ אויף ענגליש), — אַ נאָמען וועלכען זיי טראָגען ביז היינ־טיגען טאָג. ער איז געשוואומען ווייטער ביז ער האָט זיך אָפּגע־שטעלט אויף אַן אַנדער גרופּע פון קליינע אינזלען. זיי האָט ער אַ נאָמען געגעבען „דיא אַלטע“, ווייל דיא איינציגע מענשליכע בעשע־פענים וואָס ער האָט אויף זיי געפונען, איז געווען אַן אַלטע אינדיאַ־נערקע. איהר האָט ער מיטגענומען אויף זיין ווייטערע רייזע אַלס אַ וועג־ווייזערין. זיא האָט איהם אָבער געבראַכט זעהר ווייניג נוץ. ער האָט זיך אויפ'ן וועג געפּלאָנטערט אָהן אַ שיעור און געהאַט אויס־צושטעהן אַלערליי געפאַהרען. זיינע שיפען האָבען אַזוי פיעל גע־ליטען פון דיא שטורעמס און ים־שטראָמען, אַז ער איז געצוואונגען געווען צו פערבלייבען אַ גאַנצען מאָנאַט אויף איינעם פון דיא באַהאַמאַ אינזלען אום זיי צו פערריכטען.

ענדליך איז ער אויסגעמאַטערט געוואָרען און אַ מאַך טהאָנדיג מיט'ן האַנד אויף זיינע טרוימען, האָט ער זיך אומגעקעהרט נאָך פּאָרטאָ ריקאָ. דיא רייזע נאָך דעם „צויבער־אינזעל“ בימיני האָט פּאָרטגעזעצט אָ ר ט ו ב י אַ, איינער פון זיינע פערטרויטע קאַפּיטאַ־נען, און דיעזער אָרטוביאַ האָט, מיט דער הילף פון דער אַלטער אינ־דיאַנערקע, סוף כל סוף טאַקע געפונען בימיני. דער אינזעל איז גע־ווען בעדעקט מיט פּרעכטיגע לאָנקעס און וועלדלעך, און בעזילבערט מיט פרישע וואַסער־קוואַלען. קיין „יוגענד־צויבער“ האָט אָבער קיי־נער פון דיעזע קוואַלען ניט געהאַט.

ווען פּאָנסע דע לעאָן האָט בעזוכט שפּאַניען אום אָבצוגעבען זיין

בעריכט פאַר'ן קעניג, האָבען דיא דאָרטיגע אַדעליגע חוזק געמאַכט פון איהם מיט זיין פוסטען חלום. דער קעניג האָט איהם אָבער גע־געבען דעם טיטעל „וויצע־גובערנאַטאָר פון פלאָרידאַ און בימיני".

קומענדיג צוריק נאָך אַמעריקא, האָט פּאָנסע דע לעאָן זיך גענו־מען אויסראָטען דיא קאַריבען, דיא געפעהרליכע אינדיאַנער פון דיא קאַריבישע אינזלען.

דיא קאַריבען זיינען אָבער געווען פלינקע, כוואַטסקע, אונער־שראָקענע קעמפפער, און פּאָנסע דע לעאָן'ס פּאָכאָד האָט זיך געענ־דיגט מיט דעם, דאָס זיי זיינען פּלוצלונג בעפאַלען זיינע סאָלדאַטען פון אַ בעהעלטעניס און האָבען אויסגע'הרג'עט מעהר וויא אַ העלפט פון זיי, וועהרענד דיא ווייסע פרויען האָבען זיי אַוועקגעשלעפּט צו זיך אין דיא בערג.

אַן ענטוישטער, אַ צובראָכענער, איז ער עטליכע יאָהר געבליעבען אין פּאָרטאָ ריקאָ. דאַן הערענדיג, אַז פלאָרידאַ איז גאָר אַ האַלב־אינזעל און האָט אין איהרע ווייטערע געגענדען אַ סך גאָלד, האָט ער זיך ווידער אַוועקגעלאָזען אַהין. „איך וויל אויספאָרשען פלאָרי־דאַ", — האָט ער געשריעבען צום שפּאַנישען קעניג, — „און זעהן אויב עס איז אַן אינזעל, אָדער עס איז פעראייניגט מיט דער לאַנד וואו דיעגאָ וועלאַסקעץ געפינט זיך, אָדער אפשר מיט עפּעס אַן אַנדער לאַנד".

דיעגאָ וועלאַסקעץ, וויא מיר וועלען ווייטער זעהן, איז געווען דער שפּאַנישער גובערנאַטאָר פון דעם אינזעל קובאַ. פּאָנסע דע לעאָן האָט נאָך אַלזאָ זאָגאַר ניט געוואוסט, אַז קובאַ איז אַן אינזעל.

אויף דיעזע רייזע איז דע לעאָן אַוועק מיט צוויי שיפען. ער האָט געהאַט אָהן אַ שיעור שוויריגקייטען און סכנות, און ווען ער האָט ענדליך דערלעבט אַרויסצושטייגען אויף דעם ברעג פון פלאָרידאַ, האָבען אינדיאַנער איהם אַטאַקירט. אין דעם צוזאַמענשטויס זיינען געפאַלען עטליכע שפּאַניער, און פּאָנסע דע לעאָן אַליין איז געווען שווער פערוואונדעט. מען האָט איהם אַרויפגעטראָגען אויף זיין שיף, און אַזוי איז ער אַוועקגעשוואומען נאָך קובאַ, וואו ער איז באַלד געשטאָר־בען, — אַלץ ניט וויסענדיג אויב פלאָרידאַ איז אַן אינזעל אָדער אַ האַלב־אינזעל.

II.

דיא היינטיגע פּאַנאַמאַ און דיא אַמאָליגע דאַריען.

דיא שמאָלע שטיקעל לאַנד, וואָס בעהעפּט נאָרד־אַמעריקא מיט זיד־אַמעריקא. — די היינטיגע פּאַנאַמאַ רעפּובליק. — דער פּאַנאַמאַ־קאַנאַל, וואָס דיא פעראייניגטע שטאַאַטען גראָבען איצט. — אלאָנזאָ איעדאָ און דיעגא ניקעזא. — מלחמות מיט אינדיאַנער. — פערגיפטעטע פּיילען. — ני־דערלאַגעס און אונמענשליכע יסורים פאַר דיא וויסע. — הונגער־טוידט. — דער אַדוואָקאַט ענציזאָ. — פראנציסקא פּיזאַררא. — איעדאָ פאָהרט נאָך היספּאַניאָלאַ. — אַ רייזע פול מיט געפאַהר און אָב־קומענעס. — געפאַהרען און צרות אין קובאַ. — אינדיאַנער ווייזען אַרויס פיעל מעהר מענשליכקייט ווי ציוויליזירטע. — ניקעזא'ס בי־טערע ערפאַהרונגען. — פערוואָרפען אויף אַן אינזעל, וויא ראָבינזאָן קרוזאָ. — דיא קאָלאָניסטען פון דאָרטען לאָזען איהם זיך ניט רעטען אויף זייער ברעג.

אין 1904, מיט אַ יאָהר זעקס איידער דיעזער באַנד איז גע־שריעבען געוואָרען, האָבען דיא פעראייניגטע שטאַאטען בעקומען אַ קליינע שטיקעלע לאַנד, וועלכע האָט פאַר זיי אַן אונגעהייערע בע־דייטונג. דיא שטיקעל לאַנד האַלט ניט מעהר וויא אַ מייל 28 אין דער לייננג און 10 מייל אין דער ברייט. זיא וועט אָבער דיא יוניי־טעד סטייטס מאַכען פאַר דעם בעל הבית איבער אַ שטיקעל וואַסער, וועלכע וועט פעראייניגען דיא צוויי גרעסטע אָקעאַנען אויף דער ערד — דעם אַטלאַנטישען מיט דעם שטילען. *)

*) מיט דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן זיינען מיר אַלע בעקאַנט, ווייל איהם שווימען מיר אַריבער, ווען מיר פאַהרען פון איירָאָפּאַ נאָך אַמעריקאַ. דער שטילער אָקעאַן געפינט זיך פון דער אַנדערער זייט אַמעריקאַ. ער ליעגט צווישען אַמעריקאַ און אַזיען. — סאַן פראַנציסקאָ, צום ביישפּיעל, געפינט זיך אויפ'ן ברעג פון דעם שטילען אָקעאַן. ביי זיין אַנדער ברעג ליעגט

אז דער לעזער וועט א קוק טהאָן אויף דער קארטע פון אמעריקא וועט ער זעהן, אז דיעזע צוויי אָקעאַנען זיינען דאָס רוב זעהר ווייט איינער פון דעם אנדערען. ווען איהר פאָהרט פון נויאָרק נאָך סאַן פראַנציסקאָ, פאָהרט איהר פון דעם אטלאַנטישען אָקעאַן ביז דעם שטילען, און דאָס איז העכער וויא דריי טויזענד מייל דיא ווייט. עס איז אָבער פאראַן אַן אָרט, וואו אמעריקא איז זעהר שמאָל. דאָרטען זיינען דיא צוויי אָקעאַנען אַלזאָ זעהר נאָהענט איינער צום אנדערען. דאָס איז דיא מיטעלסטע שטיקעל אמעריקא צווישען נאָרד־אמעריקא און זיד־אמעריקא. דיעזע שטיקעל אמעריקאנער לאַנד איז אין איין אָרט אַזוי שמאָל אַז זיא האַלט בלויז אַרום 20 ענגלישע מייל.

דיעזער פּאַסיקעל יבשה פערבינדט אַלזאָ נאָרד אמעריקא מיט זיד אמעריקא. ווען ניט ער, וואָלטען זיי געוועזן צוויי גרויסע אינזלען; און מען גלויבט, אַז אַ מאָל (מיט פיעלע, פיעלע טויזענדע יאָהרען צוריק) זיינען זיי טאַקע געוועזן צוויי אינזלען, צוויי אָבגעזונדערטע שטיקער לאַנד; מען גלויבט, אַז דערנאָך האָט צווישען זיי פון וואַסער זיך בעוויזען אַ שמאָלער פּאַס ערד, אַ „העלזעל“, וועלכע האָט זיי בעהעפט. דאָס איז ניט קיין אונגאַטירליכע און ניט קיין זעלטענע ערשיינונג. אַז אין ים זאָל ווערען אַ נייער אינזעל (דורך דעם וואָס דער גרונט הויבט זיך דאָרטען אויף) איז פּונקט אַזאַ געוועהנליכע זאַך, וויא דאָס וואָס עס טרעפט, אַז אַן אַלטער אינזעל פערשווינדעט (דורך דעם וואָס זיין ערד ווערט נידעריגער). געוויסע געגענדען וואָס זיינען היינט לאַנד זיינען אַמאָל געוועזן ים, און — פערקעהרט — עס זיינען פאַראַן ערטער, וועלכע זיינען היינט בעדעקט מיט וואַסער און וועלכע זיינען אַמאָל געוועזן יבשה. אין איינצעלהייטען זיך אריינלאָזען וועגען דיעזע ערשיינונגען איז ניט דאָ דער פּלאַץ. מיר האָבען בלויז אויף אַ ווײַלע זיך אָבגעשטעלט צו מאַכען דיעזע בע־

כינא, סיביר. דיא יאַפּאַנעזישע אינזלען געפינען זיך אין דעם זעלבען אָקעאַן. אויף ענגליש הייסט ער פּ אַ ס י פ י ק אָ ש ע ן. („פּאַסיפיק“ איז דער טייטש פריעדליך, רוהיג, שטיל). ווען איהר רייזט, אַלזאָ, פון סאַן פראַנציסקאָ נאָך יאַפּאַן אָדער כינאַ, פאָהרט איהר שיף אריבער דיא ברייט פון דעם שטילען אָקעאַן.

ער איז דער גרעסטער פון אַלע אָקעאַנען.

מערקונגען אום דעם לעזער זאל זיין וואס דייטליכער, אז נארד־אמע־ריקא און זיד־אמעריקא זיינען כמעט בעזונדערע צוויי שטיקער לאנד, אז זיי זיינען בעהעפט בלויז דורך א שמאלען פאס יבשה.

דיא שמעלסטע שטיקעל פון דיעזען פערבינדונגס־פאס קומט אוים לעבען זיד־אמעריקא. שטעלט אייך פאר א בארנע, ביי וועלכע דער שטיינגעל וואקסט ניט פון דעם שמעלערען ברעג, נור פון „קאפ". אט אזוי אונגעפעהר ווייזט אויס א לאנד־קארטע פון זיד־אמעריקא. דיא בארנע גופא איז זיד־אמעריקא. און דער שטיינגעל, דאס איז דער פאסיקעל יבשה. וועיטער צו נארד־אמעריקא צו ווערט דיעזע פערבינדונגס־לאנד וואס וועיטער אלץ ברייטער.

א שמאל שטיקעל לאנד, וואס בעהעפט צוויי גרויסע שטיקער לאנד, און צאמט פאנאנדער צוויי ימים, הייסט א „העלזעל", א „לאנד־איינג" אדער אן „א י ס ט ה מ ו ס". אזוי ווי דער לעצטער ווארט ווערט געברויכט אויף ענגליש, וועלען מיר זיך דא ביי איהם האלטען.

דער „שטיינגעל", וועגען וועלכען מיר האבען דא גערעדט — הייסט פ א נ א מ א א י ס ט ה מ ו ס. פון דארטען בריינגט מען דאס דיא בעריהמטע פאנאמא־היט אויף זומער.

ווען מען זאל דיעזען איסטהמוס דורכגראבען, וואלט דער אט־לאנטישער אקעאן זיך אלזא צוזאמענגעקומען מיט'ן שטילען אקעאן, און א שיף וואלט דארטען געקענט ארייגשווימען פון איינעם אין דעם אנדערען.

עס וואלט געווארען אזוי וויא גאר פארצייטען, מיט טויזענדער יאהרען צוריק, ווען נארד־אמעריקא און זיד־אמעריקא זיינען געווען בעזונדער. כל זמן אבער דער פאנאמא איסטהמוס איז נאך ניט דורכגעגראבען, צאמט ער דיא צוויי גרויסע אקעאנען פאנאנדער; איצט ווען א שיף זאל וועלען פאהרען פון נויארק נאך סאן פראנ־ציסקא, למשל, וואלט זיא געמוזט שווימען ארום און ארום גאנץ זיד־אמעריקא. זי וואלט דערביי פערלארען אכט טויזענד ענגלישע מייל. אויף דעם מערב־ברעג פון זיד־אמעריקא געפינען זיך עטליכע רעפוב־ליקען (פ ע ר ו, צום ביישפיעל), און ווען מען וויל צו זיי צוקומען מיט א שיף פון ניו יארק, באסטאן, פילאדעלפיא, באלטימאר אדער פון קאנאדא, אדער מיט א שיף וואס קומט פון אייראפא, מוז מען אויף

נארד אמעריקא
ניקאראגוא
אטלאנטישער אקעאן
קאריבבישער ים
קארטהאגענא
דאריען גאלף
קאסטא
ריקא
פאנאמא גאלף
פערל אינזלען
שטיללער אקעאן
(דרום ים)
זיד אמעריקא

פאָהרען אַרום און אַרום. דערביי פערליערט מען אויך עטליכע טויזענד מייל.

אַלץ צוליעב דעם שמאָלען פּאַסיק יבשה, — דעם פּ אַ נ אַ מ אַ איסטהמוס — וועלכער האַלט אין זיינע שמעלסטע ערטער פון צוואַנציג ביז דרייסיג ענגלישע מייל.

דער געדאַנק אַזאַ קאַנאַל דורכצוגראָבען איז אַריינגעפאַלען אין זינען שוין לאַנג. פּאַנאַמאַ רופט מען „דער טויער פון דעם שטילען אָקעאַן". אַלזאָ האָט מען געטרוימט דיעזען פערמאַכטען טויער איין מאָל פאַר אַלע מאָל אויפצועפענען. דיא ערשטע, וואָס האָבען זיך גענומען פאַר דיעזע אויפגאַבע זיינען געווען פראַנצויזען, — אַ פראַנצויזישע קאָמפּאַניע מיט דעם בעריהמטען אינזשיניר, פערדינאַנד לעססעפּס, אַלס פּרעזידענט. *) אָבער נאָך דעם וויא דיעזע קאָמפּאַניע האָט אויסגעגעבען 157 מילליאָן דאָללאַר האָט זיא באַנקראָטירט און דערביי האָט זיך אַרויסגעצייגט אַ פּלאָנטער פון ערשטוינענדע שווינדלען, דורך וועלכע צעהנדליגע טויזענדע פראַנצויזישע פאַמיליעס האָבען פערלאָרען דיא שווער פערהאָרעוועטע עטליכע גילדען, וואָס זיי האָבען אַריינגעבראָכט אין דיא פּאַנאַמישע אַקציעס.

דער קאַנאַל איז געבליבען ניט געענדיגט, — ריכטיגער געזאָגט, נור וואָס אָנגעפאַנגען.

ביז 1903 האָט דער פּאַנאַמאַ איסטהמוס בעלאַנגט צו דער רעפּובליק ק אָ ל אָ מ ב י אַ, וועלכע פערנעהמט אַ דערבייאיגע שטיק זיד־אַמעריקאַ (אַ שטיק פון דער „באַרגע", וואו איהר „שטיינגעל" וואַקסט). דיא פראַנצויזישע קאָמפּאַניע האָט געהאַט אַ קאָנטראַקט מיט קאָלאָמביאַ. אין 1903 אָבער האָט זיך פּאַנאַמאַ אָבגעטהיילט און איז געוואָרען אַ בעזונדערע רעפּובליק. דיא פעראייניגטע שטאַאַטען האָבען דערביי געשפּיעלט דיא הויפּט־ראָלע. ווען ניט זיי, וואָלט פּאַנאַמאַ ניט געקענט זיך אָבטהיילען. זיי האָבען איהר אַנערקענט

---

*) לעססעפּס האָט שוין פריהער דורכגעגראָבען אַן עהנליכען איסטהמוס — דעם סועז איסטהמוס, וועלכער האָט בעהעפט אַזיען מיט אַפריקאַ. איצט איז דאָרטען דער סועז קאַנאַל, און שיפען געהען דאָרטען דורך פון דעם מיטעללענדישען ים דירעקט אין דיא אַזיאַטישע וואַסערען אָנשטאָט דעם וואָס פריהער פלעגען זיי מוזען געהן אַרום און אַרום אַפריקאַ.

און זיך אונטערנומען צו בעשיצען איהר זעלבסטשטענדיגקייט, און זיא — דיא נייע רעפובליק פאנאמא — האט, פון איהר זייט, אונטער־געשריעבען א פאפיער אז זיא גיט דיא פעראייניגטע שטאאטען אוועק דיא גאנצע שטיק איסטהמוס, פון דעם שטילען אקעאן ביז׳ן אטלאנ־טישען, וואו דער קאנאל דארף געהן. דער איסטהמוס האלט דארטען אין דער בּרייט 28 ענגלישע מייל (אונגעפעהר 21 וויארסט). דער קאנאל מוז אבער געהן געדרעהט און ער וועט האלטען 43 ענגלישע מייל. צו דיא פעראייניגטע שטאאטען בעלאנגט אויך 5 מייל יבשה פון איין זייט קאנאל און 5 מייל יבשה פון דער צווייטער זייט קאנאל.

אויפ׳ן ברעג פון דעם אטלאנטישען אקעאן געפינט זיך ביי דעם קאנאל דיא האפען־שטאדט קאלאן; אויפ׳ן ברעג פון דעם שטילען אקעאן — דיא האפען־שטאדט פ א נ א מ א. אום אריבערצושווימען פון איין אקעאן אין דעם אנדערען וועט א שיף אלזא בלויז דארפען פאהרען פון קאלאן נאך פאנאמא, אדער פערקעהרט.

ווען קריסטאפאר קאלומבוס האט ענטדעקט אמעריקא, האט ער ניט געוואוסט, אז דאס לאנד ווערט בעוואסערט פון אן אנדער אקעאן אויך, א חוץ דעם אטלאנטישען, און אז יענער איז נאך פיעל גרעסער. ער האט געמיינט אז אמעריקא איז אזיען. אז ער האט ענטדעקט א „נייע וועלט“, אז ווען ער זאל אריבער־רייזען דיעזע נייע וועלט אין דער בּרייט, וועט ער קומען צו א גרויסען אקעאן, און אז ווען ער וועט אריבערשווימען דיעזען ריעזיגען אקעאן, וועט ער ערשט דאן צוקומען צו אזיען — וועגען דעם האט ער קיין בעגריעף ניט געהאט.

ביי דעם פאנאמא איסטהמוס, וויא מיר וויסען שוין, קומען דיא צוויי אקעאנען אוים זעהר נאהענט איינער לעבען דעם אנדערען. קא־לומבוס איז אויף דיעזען איסטהמוס געוועזען (אויף זיין פערטע רייזע). ער האט בעזוכט פערשיעדענע פלעצער לעבען דיא היינטיגע שטאדט פאנאמא — לעבען דעם ארט, וואו היינט גראבט מען דעם קאנאל. ער האט א היבשע צייט פערבראכט אין וו ע ר א ג ו א, וועלכע איז א פראווינץ פון דער היינטיגער פאנאמא רעפובליק. איהם האט זיך אבער אפילו ניט גע׳חלום׳ט, אז בלויז 28 ענגלישע מייל פון איהם ליעגט א ריעזיגער אקעאן, — גאר אן אנדערער וויא דער אטלאנ־טישער.

דארטיגע אינדיאנער האבען איהם זאגאר געזאגט, אז ער געפינט

זיך לעבען א שמאָלען אָרט. ער האָט דאָס אָבער ניט פערשטאַנען. ער האָט זייערע ווערטער פאַלש אויסגעטייטשט. אזוי וויא ער האָט געגלויבט, אַז ער איז אין אַזיען, און ער האָט אַלץ געזוכט וויא אַזוי פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אַריינצושווימען אין דעם אינדישען אָקעאַן, האָט ער געמיינט, אַז דער „שמאָלער אָרט“ איז א שמאָלער וואַסער־דורכגאַנג, דורך וועלכען ער וועט דאָס קענען טהאָן. ער איז געשטאָרבען ניט וויסענדיג, וואָס פאר א „שמאָלער אָרט“ דאָס איז.

קאָלומבוס האָט געהאַט א טעות אויף א גאַנצע העלפט פון דער וועלט, וואָרים פון דעם פּאַנאַמאַ־איסטהמוס ביז דעם אינדישען אָקעאַן איז א האַלבער ערד־קוגעל. און דיעזען טעות האָט ער מיט זיך אין קבר גענומען.

צום ערשטען מאָל האָבען ווייסע מענשען פון דעם פּאַנאַמאַ־איסטהמוס דערזעהן דעם שטילען אָקעאַן, אין 1513, — זיבען יאָהר נאָך קאָלומבוס׳עס טוידט, וויא עס וועט דערצעהלט ווערען אין דעם נעכסטען קאַפּיטעל. אָבער זיי האָבען אויך צוערשט ניט פערשטאַנען, וואָס פאר א זאָרט ים דאָס איז. דאָ וועלען מיר צוערשט דערצעהלען וועגען דיא קאָלאָניע וואָס איז געגרינדעט געוואָרען אויף דער אַטלאַנטישער זייט פון דעם איסטהמוס; דאַן וועלען מיר זעהן, וויא אַזוי מען איז צוגעקומען צו דער ענטדעקונג פון דעם שטילען אָקעאַן. אָבער פריהער פון אַלץ לאָמיר אַביסעל בעקאַנט ווערען מיט דער לאַנד־קאַרטע פון דעם געגענד, וויא מען ווייס איהם שוין היינט.

דער פּאַנאַמאַ איסטהמוס איז אַזוי אויסגעדרעהט, אַז דאָרטען קומט דער שטילער אָקעאַן אויס פון דרום זייט, הגם אין אַלגעמיין ליעגט דער שטילער אָקעאַן צו מערב זייט פון אַמעריקאַ. דער אַטלאַנטישער אָקעאַן, וויעדער, ליעגט דאָרטען צו צפון זייט, הגם אין אַלגעמיין ליעגט ער צו מזרח זייט פון אַמעריקאַ.

דיא שטיקעל אַטלאַנטישער אָקעאַן, וואָס געפינט זיך ביי דעם פּאַנאַמאַ איסטהמוס רופט מען קאַריבישער ים; און א שטיקעל קאַריבישער ים, וועלכער גיסט זיך אַריין אין דער יבשה פון דעם פּאַנאַמאַ־איסטהמוס, רופט מען דאַריען אַריינגוס אָדער דאַריען גאָלף. דיא שמעלערע און ווייטערע שטיקעל פון דעם דאַריען־גאָלף הייסט אוראַבאַ גאָלף.

דא געפינט זיך — היינט ניו־יארק
דא האט מען אויפגעבויט די שטאט סט אויגוסטין
יונייטעד סטייטס
פלארידא
באהאמא אינזלען
קובא
פארטא־ריקא
קאריבישע־אינזלען
קאלאמביא
שטילער אקעאן
די ברעגען פון דער אלטער וועלט

איצט וועגען דער אַנדערער זייט פון דעם איסטהמוס. דאָרטען גיסט זיך אַריין אַ שטיקעל שטילער אָקעאַן אין דער יבשה אַריין, און דיעזע טהייל שטילער אָקעאַן הייסט פּ אַ נ אַ מ אַ ג אָ ל ף. אַ שטיקעל פון דעם פּאַנאַמאַ גאָלף, וועלכע גיסט זיך אַריין ווייטער אין דעם סאַמע איסטהמוס אריין, הייסט ס ע נ ט־מ י ג ע ל ג אָ ל ף. וועגען דיעזע וואַסערען האָבען ווייסע מענשען אין קאָלומבוס'עס צייטען אַלזאָ נאָך ניט געוואוסט.

דיא ערשטע קאָלאָניע וואָס איז געגרינדעט געוואָרען אויף דעם איסטהמוס איז געווען אויף דעם אַטלאַנטישען ברעג. דיא קאָלאָניע האָט געהייסען ד אַ ר י ע ן. שפּעטער, ווען מען האָט שוין בעזוכט דיא אַנדערע זייט פון דעם איסטהמוס, האָט מען דאָרטען געגרינדעט פּאַנאַמאַ. ביסלעכווייז האָט מען דעם איסטהמוס גענומען רופען ענט־וועדער ד אַ ר י ע ן אָדער פּ אַ נ אַ מ אַ, אָבער צוערשט האָט ער גע־הייסען בלויז ד אַ ר י ע ן א י ס ט ה מ ו ס, און אין אונזער צייט איז דער נאָמען פּ אַ נ אַ מ אַ א י ס ט ה מ ו ס מעהר אַריין אין דער מאָ־דע, — הויפּטזעכליך איצט, אַז מען גראָבט דעם פּאַנאַמאַ קאַנאַל און דיא גאַנצע רעפּובליק הייסט פּאַנאַמאַ.

מיר האָבען זיך אַזוי פיעל אָבגעשטעלט אויף דעם פּאַנאַמאַ־איסטהמוס, ווייל דורך דעם וועט דער לעזער האָבען אַ טיעפערען איינדרוק פון דער לאַנד־קאַרטע פון אַמעריקא אין אַלגעמיין און דאָס וועט פאַר איהם קלאָהרער מאַכען אַלץ וואָס וועט דערצעהלט ווערען אין דיעזען בוך.

צוערשט וועגען דער ערשטער קאָלאָניע וואָס דאָ גופא איז גע־גרינדעט געוואָרען — וועגען דער דאַריען קאָלאָניע.

דעם גאַנצען דערמאָהנטען געגענד, מיט נאָך אַ שטיקעל לאַנד פון מזרח־זייט און מיט נאָך אַ שטיקעל לאַנד פון מערב זייט, האָט דיא שפּאַנישע קרוין איבערגעגעבען צו צוויי אַדעליגע יונגע לייט, א ל אָ נ ז אָ אָ י ע ד אַ און ד י ע ג אָ נ י ק ע ז אַ. אָיעדאַ האָט פריהער געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע אין דיא מלחמות וואָס קריסטאָפאָר קאָלומבוס האָט געפיהרט געגען דיא אינדיאַנער פון היס־פּאַניאָלאַ. דאָס איז געווען אַ פייערדיגער יונג, אַן אַוואַנטוריסט פון דעם ווילדסטען זאָרט, אַ מענש אָהן אַ פּיצעל איבערלייגונג. צו יעדער צייט איז ער געווען בערייט צו שפּרינגען אין געפאַהר, און וואָס גרע־

סער דיא געפאהר אַלץ מעהר האָט זיא איהם בעצויבערט, איבערהויפּט נאָך ווען ער האָט דערביי געקענט ציהען אויפמערקזאַמקייט. ער איז געווען זעהר קליין געוואַקסען. ער איז אָבער געווען איינער פון דיא בעריהמטסטע גבורים און כוואַטעס פון שפּאַניען.

ניקעזאַ איז געווען אַ גאַנץ אַנדער זאָרט מענש, הגם אויך ניט קיין הויכער און אויך ניט קיין „שרעקעדיגער אינגעל“. ער איז געווען פיעל געלאַסענער און קליגער וויא איעדאַ און אויך פיעל געבילדעטער וויא ער.

אַ טהייל פון דעם געגענד, וועלכען פערדינאַנד, דער קעניג פון שפּאַניען, האָט צווישען זיי צוטהיילט, האָט ענטדעקט קריסטאָפאָר קאָלומבוס אויף זיין לעצטע רייזע, וויא עס איז שוין בעמערקט געוואָרען. קאָלומבוס האָט געפּרופט גרינדען אַ קאָלאָניע אין ווערראַגואַ, וואו עס האָט זיך געפונען גאָלד אין דיא בערג — אַזוי פיעל גאָלד, אַז ער האָט געגלויבט, דאָס דאָרטען איז א ו פ י ר, דער רייכער גאָלד־קרייז פון וואַנען שלמה המלך האָט בעקומען דעם טהייערען מעטאַל צו דעם בית המקדש, וואָס ער האָט געבויט; וואָרים מען האָט גערעכענט אַז אופיר איז אין אינדיען (אַזיען) ערגעץ־וואו, און קאָלומבוס האָט דאָך געגלויבט, אַז ער געפינט זיך אין יענע ערטער.

דער גאָלד־גייציגער קעניג האָט דיעזען געגענד שטאַרק געהאַט אין זינען. ער האָט זיך בעשלאָסען דעם פּלאַץ צו קאָלאָניזירען, און צו ציהען פון איהם וואָס מעהר עשירות, און דעריבער האָט ער זיך געמאַכט ניט וויסענדיג פון דיא רעכטע, וואָס דיא קאָלומבוס פאַמיליע האָט דאָרטען געהאַט. ווען איינער פון דיעזער פאַמיליע וואָלט דאָ געוואָרען גובערנאַטאָר, וואָלט דאָס הייסען, אַז ער ירשן'ט דאָ דעם ענטדעקער, לויט זיין קאָנטראַקט, — אַ קאָנטראַקט, וועלכער איז פערדינאַנדען געשטאַנען וויא אַ ביין אין האַלז. ער האָט געוואָלט האָבען אַזאַ גובערנאַטאָר, וואָס זאָל זיך פרייהען מיט קלענערע טיטולען און בעדינגונגען, און פון וועמען דיא ירושה זאָל ניט דאַרפען איבערגעהן צו קינדער און קינדס קינדער אויף אייביג.

קורץ, ער האָט געבראָכען דעם קאָנטראַקט און דיא דערמאָהנטע שטיק לאַנד האָט ער צוטהיילט צווישען איעדאַ'ן און ניקעזאַ'ן. דער גרענעץ צווישען זיי האָט בעדאַרפט זיין אונגעפעהר דער יעצטיגער גרענעץ צווישען פּאַנאַמאַ און קאָלאָמביאַ. צו מערב זייט פון דיעזען

גרענעץ, אַריינרעכענענדיג דיא גאָלד־בערג פון וועראַגואַ, האָט געזאָלט רעגיערען ניקעזאַ (דאָס איז דיא לאַנד, אויף וועלכע דיעגא קאָלומבוס האָט געהאַט פּרעטענזיעס); און צו מזרח זייט האָט געזאָלט רעגיערען איעדאַ (איבער דיעזע לאַנד האָט דיעגא קיין פּרעטענזיעס ניט געהאַט, ווייל דאָרטען איז זיין פאָטער קיין מאָל ניט געוועןֹ; ער איז געוועז ווייטער אַביסעל צו מזרח זייט צו).

איידער דיא צוויי גובערנאַטאָרען זיינען אָבגעפאָהרען פון היס־פּאַניאָלאַ, האָבען זיי זיך גענומען האַמפּערען איבער זייער גרענעץ. לאַ קאָסאַ, אַ בעריהמטער שיפס־מאַן פון יענער צייט, וועלכער האָט בעדאַרפט זיך בעזעצען מיט איעדאַ'ן, האָט צווישען זיי געמאַכט אַ שטיקעל פּשרה, אָבער דאָס איז געווען בלויז וועגען דעם גרענעץ. זייע־רע קריעגערייען האָבען ניט אויפגעהערט.

זיי האָבען זיך געקריעגט איבער דעם פּלאַץ, פון וואַנען זיי זאָלען ציהען עסענוואַרג. זייערע לענדער זיינען געווען רויהע, ווילדע, און איידער דיא קאָלאָניסטען וואָלטען זיי בעאַרבייט און אָנגעפאַנגען צו בעקומען שפּייז פון זיי וואָלט מען געקענט אויסשטאַרבען פון הונגער. אַלזאָ האָבען ביידע קאָמפּאַניעס זיך פּאָרלויפיג געזאָלט בענוצען מיט דעם אינזעל יאַמאַיקאַ, וועלכער איז דאָרטען דער נעהנטסטער פון דיא גרויסע אנטילישע אינזלען און וואו עס איז לייכטער געווען צו בעקומען פּראָוויאַנט. אָט איבער דיעזען אינזעל האָבען זיי זיך געקריעגט. עס איז אָבער געווען גאַנץ אומזיסט זייער קריעג. איבער דיעזען אינזעל, וויא איבער אַלע אַרומיגע אינזלען, איז דיעגא קאָלומ־בוס געווען דער הערשער, און אַזוי וויא ער איז געווען אין כעס פאַר וואָס מען גיט ניקעזאַ'ן אַוועק זיין לאַנד, האָט ער נאָך יאַמאַיקאַ אוועק־געשיקט אַ וואַך.

דאָס האָט אָבער ניט געקענט אָפּהאַלטען אַזאַ אונגעדולדיגען אַוואַנטוריסט און היץ־קאָפּ וויא אָיעדאַ. ער האָט זיך בעשלאָסען צו פאָהרען גרינדען זיין קאָלאָניע וויא ער שטעהט און געהט, ערוואַר־טענדיג אין אַ קורצע צייט אַרום צו בעקומען אַ געוויסען זאַפּאַס שפּייז פון זיינעם אַן אַנהיינגער, — אַן אַדוואָקאַט מיט'ן נאָמען ענציזאָ. דיא קאָלאָניסטען פון היספּאַניאָלאַ האָבען זיך שטענדיג געהאַלטען אין איין אַרומרייסען און אַרומשלאָגען, און געריכט־פּראָצעסען זיינען אין דער שטאָדט סאַן־דאָמינגאָ געווען אַ גאַנץ אָפטע זאַך. אַלזאָ האָט

דער אדוואָקאט פערדיענט א שעהנע מטבע און אָבגעשפּאָרט א היבשען אייגענס. ווען אָיעדאַ איז מיט איהם בעקאַנט געוואָרען, האָט ער אָבגעלאַכט פון זיין לאַנגווייליגען לעבען אין שטאָדט און האָט איהם געננומען צוריידען צו פאָהרען מיט איהם גרינדען דיא קאָלאָניע, צו פיהרען א לעבען מיט אינטערעסאַנטע קעמפּפע, מיט א גלענצענדע צוקונפט — וויא ער האָט איהם פערזיכערט. ענציזאָ איז בעגייס־טערט געוואָרען פאַר דעם פּלאַן, און איז מרוצה געוואָרען אין דער אונטערנעהמונג אריינצולייגען זיין גאַנצען פערמעגען. מען האָט אָב־געמאַכט ער זאָל דערוויייל בלייבען אין סאַן־דאָמינגאָ, קויפען א שיף, איהר אָנפילען מיט פּראָוויאַנט, צוקריגען נאָך מענשען, וואָס זאָלען מיטפאָהרען מיט איהם, און מיט זיי קומען צו אָיעדאַ'ן, וועלכער האָט פערשפּראָכען איהם צו מאַכען פאַר דעם הויפּט־ריכטער פון דער קאָלאָניע.

אָיעדאַ, מיט א קאָמפּאַניע פון 300 מאַן און מיט פיער שיפען, האָט זיך אַלזאָ אַוועקגעלאָזען אַפּריהער. ער איז אָבגעפאָהרען פון סאַן דאָמינגאָ דעם 10טען נאָוועמבער, 1509. צווישען זיינע 300 מיטרייזענדע איז געוועזן לאַ קאָסאַ, דער אויבען־דערמאָהנטער שיפס־מאַן. *)

*) צווישען דיעזע 300 איז געוועזן אַ מאַן, וועלכער האָט שפּעטער גע־שפּיעלט אַ גרויסע ראָלע. דיא צוויי בעריהמטסטע נעמען אין דער גע־שיכטע פון שפּאַנישע אַמעריקאַ, אויסער קאָלומבוס'ען, זיינען ה ע ר־נ אַ נ ד אָ ק אָ ר ט ע ס און פ ר א נ צ י ס ק א פּ י ז א ר ר אָ. זיי האָבען דאָס ענטדעקט און איינגענומען, מיט הייפעלעך מענשען, דיא מעכטיגע, רייכע און אינטערעסאַנטע צוויי אינדיאַנישע מדינות, מעקסיקאָ און פּערו — דיא ענטוויקעלטסטע און גלענצענדסטע צוויי לענדער, וועלכע אַמעריקאַ האָט געהאַט איידער דאָרטען האָבען זיך בעוויזען ווייסע מענשען. דער העלד פון פּערו איז דאָס איצט מיטגעפאָהרען מיט אָיעדאַ'ן; און צוליעב דיעזע רייזע זיינע איז דאָס טאַקי שפּעטער אַרויסגעקומען זיין מערקוויר־דיגע נסיעה נאָך פּערו. קאָרטעס, וועמען עס איז בעשערט געוועזן זיך בע־ריהמט צו מאַכען מיט זיין עראָבערונג פון מעקסיקאָ, האָט אויך געוואָלט מיטפאָהרען מיט אָיעדאַ'ן, נור ער איז גראָד קראַנק געוואָרען. וועגען ביידע דיעזע מערקווירדיגע עראָבערונגען וועט דערצעהלט ווייטער אין דיעזען באַנד.

וואָס אנבעטרעפט ניקועזאַ'ן האָט ער סיי וויא סיי אזוי גיך ניט געקענט אַפּפאָהרען פון היספּאַניאָלאַ. דעם וויצע־קעניג'ס פיינדליכע האַלטונג צו איהם האָט איהם אָנגעמאַכט אַלערליי שטערונגען. אום דעם וויצע־קעניג געפעלען צו ווערען האָבען אייניגע איינוואוינער פון דעם אינזעל איהם (ניקועזאַ'ן) אָנגעטהאָן אַלערליי צרות. צוםביישפּיעל: אַזוי וויא ער איז געווען פערפּלאָנטערט אין שולדען, האָט מען איהם אָנגעקלאָגט אין געריכט און פערהאַלטען. עס איז געקומען אזוי ווייט, אַז מען האָט זיך געקליבען איהם צו אַרעסטירען, וואָרים בעצאָהלען האָט ער ניט געהאַט מיט וואָס. אָבער איינער האָט אויף איהם רחמנות געקראָגען און בעצאָהלט זיין חוב.

מיט אָיעדאַ'ן האָט דערווייל געטראָפען אזא געשיכטע:

זיינע פיער שיפען האָבען געהאַט אַ גוטע שנעלע רייזע און זיי זיינען צוגעקומען צו דעם האַפען קאַרטהאַגענא, ביי דעם ברעג פון זיד אַמעריקאַ. לאַ קאָסאַ איז מיט דיעזען פּלאַץ געווען בעקאַנט, פון אַ פריהערדיגע רייזע, און ער האָט אָיעדאַ'ן געוואָרענט דאָ צו זיין פאָרזיכטיג. ער האָט איהם ערקלעהרט, אַז דיא דאָרטיגע אינדיאַנער זיינען ניט אַזעלכע ווייכע, שוואַכע מענשען, וויא דיא אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ, אַז זיי זיינען ביטערע יונגען, פול מיט פייער, און אַז זיי שיסען מיט פערגיפטעטע פיילען, וועלכע זיינען זעהר געפעהרליך. ער האָט דעריבער אָיעדאַ'ן געראַטהען פון דאַנען וואָס גיכער אוועקצופאָהרען און צו גרינדען דיא קאָלאָניע ווייטער צו מערב צו, ביי דעם אוראַבאַ גאָלף. דיא עצה האָט געווירקט פּונקט פערקעהרט. אַנטלויפען פון געפעהרליכע אינדיאַנער? ניין, אָיעדאַ'ן איז אַזא זאַך ניט אָנגעשטאַנען. אין היספּאַניאָלאַ האָט אַ מאָל „געוואָיעוועט“ אַ געוויסער אינדיאַנער מיט'ן נאָמען קאַאָנאַבאָ, וועלכער איז אַהין געקומען פון דיא קאַריבישע אינזלען, וואו דיא איינוואוינער, פּרויען אַזוי גוט וויא מענער, האָבען געהאַט אַ שם פאַר גרויסע קעמפּפער. דאָך האָט אָיעדאַ דיעזען רויט־הויטיגען כוואַט געפאַנגען און געבראַכט אַ געבונדענעם צו קאָלומבוס'ען. דיא אינדיאַנער פון קאַרטהאַגענאַ האָבען אויך געהאַט קאַריבישע בלוט אין זייערע אָדערען. ביי זיי זיינען אויך דיא ווייבער אזוי גוט וויא דיא מענער געווען ביטערע קאַמפּף־דורשטיגע חברה. אָבער גראָד דעריבער מוז ער, אָיעדאַ, זיי ווייזען ווער עלטער איז. „פאַר איין גאַנג“ וועט ער צוויי־

שען זיי כאפּען קנעכט און זיי אוועקשיקען נאך סאן דאָמינגאָ אלס געצאָהלט פאר פּראָוויאַנט.

לאַ קאָסאַ האָט זיך ביי איהם געבעטען ער זאָל דאָס ניט טהאָן, אָבער מיט דעם האָט ער נור שטאַרקער צוברענט זיין חשק דאָס יא צו טהאָן. פון דיא 300 מאַן האָט ער אויסגעקליבען 70 און מיט זיי איז ער ארויס אויפ'ן ברעג. און לאַ קאָסאַ איז מיטגעגאַנגען, אום, וויא ווייט מעגליך, איהם אויסצוהיטען פון געפאהר. צווישען דיא 70 מאַן האָט אָיעדאַ מיטגענומען אַ פּאָר גלחים, וועלכע זאָלען דיא ווילדע אינדיאַנער „ערקלעהרען דיא פּרינציפּען פון דער קריסטליכער רעליגיאָן“.

אָיעדא מיט זיינע בעגלייטער זיינען צוגעקומען צו אַ קאָמפּאַניע אינ־דיאַנער, נאַקעטע וויא דיא מאַמע האָט זיי געהאַט. ער האָט געהייסען פאר זיי פּאָרלעזען דעם אָפיציעלען „פּזמון“, וועלכען עס האָבען צוזאַ־מענגעשטעלט דיא גרעסטע יוריסטען און גייסטליכע פון שפּאַניען. אָיעדא איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט געהאַט דאָס גליק דיעזען שריפט פאָרצולעזען פאר אינדיאַנער. אָט זיינען דיא ערשטע עטליכע שורות פון דער מערקווירדיגער ערקלעהרונג:

„איך, אַלאָנזאָ אָיעדאַ, אַ דיענער פון דיא העכסטע און מעכ־טיגסטע הערשער, פון דיא הערשער פון שפּאַניען, דיא בעזיעגער פון ווילדע פעלקער, איך זייער קאַפּיטאַן און שליח, לאָז איך ווימען, אַז גאָט אונזער האַרר, דער איינציגער און דער אייביגער, האָט בעשאַפען הימעל און ערד און איין איינציגען מאַנסביל מיט איין איינציגע פרויענצימער, פון וועלכע מיר זיינען אַלע ארויסגעקומען, מיר און איהר אַלע און אַלע אַנדערע מענשען פון דער ערד, און עס וועלען ארויסקומען אַלע מענשען, וואָס וועלען שפּעטער זיין אויף דער וועלט; צוליעב פיעלע־פיעלע דורות, וואָס זיינען פון זיי ארויסגעקומען אין דיא פינף טויזענד יאָהר וואָס זיינען אוועק זינט גאָט האָט בעשאַפען דיא וועלט, האָבען מענשען געמוזט צוזייהט און צושפּרייט ווערען איבער פערשיעדענע טהיילען פון דער וועלט, און זיי האָבען זיך צו־טהיילט אויף פערשיעדענע קעניגרייכען. אַלע דיעזע מענשען האָט גאָט, אונזער האַרר, געשטעלט אונטער דער השגחה פון איין פּערזאָן, וועלכער הייסט הייליגער פּעטער און וועלכער איז דער משגיח און הערשער איבער אַלע מענשען פון דער וועלט...“

ווייטער ווערט ערקלעהרט, אַז דער פּאַפּסט פון רוים איז דער פאָרשטעהער פון דעם הייליגען פעטער אויף דער ערד, אַז אַלע מוזען איהם דעריבער פאָלגען, און אַז דיעזער פּאַפּסט האָט דער שפּאַנישער קרוין אוועקגעשאָנקען אַלע דיעזע געגענדען (דיא נייע וועלט) מיט אַלע זייערע איינוואוינער. אַלזאָ ווערען דיעזע אינדיאַנער פון קאַרטהאַגענאַ אויפגעפאָדערט אַנצוערקענען דיא קריסטליכע רעליגיאָן, דיא גייסטיגע הערשאַפט פון דעם פּאַפּסט מיט זיינע גלחים און דיא ערדישע הערשאַפט פון דעם שפּאַנישען טהראָן.

מיר האָבען דאָ געבראַכט אַ טהייל פון דיעזע אָפיציעלע דרשה, ווייל זיא איז אַ כאַראַקטעריסטישער מוסטער פון דעם אַרט וויא אַזוי מען פלעגט „בעקעהרען“ דיא אינדיאַנער צום קריסטענטהום.

וויא ווייט דיא רויט־הויטיגע פון קאַרטהאַגענאַ האָבען פערשטאַנען וואָס מען „דרעהט זיי דאָ אַ מוח“, איז איבעריג צו זאָגען. זיי האָבען דיא הייליגע דרשה פערשטאַנען אַזוי וויא אַ פּוילישער אָדער פראַנצויזישער פּויער פערשטעהט דיא ליטיינישע תפלות וואָס ער הערט אין זיין קירכע — ניט בעסער, ניט ערגער.

ווען דער גלח האָט געענדיגט דיא פּאָרלעזונג, האָט אָיעדאַ צו דיא אינדיאַנער געגומען מאַכען פריינדליכע אוואַיעס, און האָט זיי פון ווייטען געוויזען בלישטשענדע צאַצקעס, גלעזערנע פּאַטשערקעס, גלעקעלעך און נאָך אַזעלכע קלייניגקייטען, מיט וועלכע מען פלעגט געוועהנליך צוציהען רויט־הויטיגע נאַטור־קינדער. אָבער דיעזע רויט־הויטיגע האָבען שוין אַ מאָל פערזוכט דיא „פריינדליכקייט“ פון ווייסע מענשען, וואָס קומען צו אינדיאַנער פּרעדיגען קריסטענטהום. אַ חוץ דעם זיינען געוועזען פערשפּרייט דיא שוידערליכע געשיכטען וועגען דיא אונזאַטבאַרע בלוט־דורשטיגקייט און הולטייסטוואָס, מיט וועלכע דיא שפּאַניער האָבען פערמוטשעט און פערטיליגט הונדערטע טויזענדע גוטמוטהיגע, גאַסט־פריינדליכע אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ. קורץ, אויף דיא אינדיאַנער פון קאַרטהאַגענאַ האָבען אָיעדאַ'ס גוטע אוואַיעס אַזוי ווענינ געווירקט וויא דיא הייליגע דרשה פון זיינע גלחים. אַלס אַנטוואָרט האָבען זיי אָנגעהויבען צו זעצען אין זייערע פּויקען, סטראַשען מיט זייערע שווערדען און שפּיעזען (פון האַרטע האָלץ בעשפּיצט מיט ביינער) און צו גרייטען זיך צו שיסען מיט זייערע פייל־און־בויגענס. דיא שפּאַניער האָבען אָבגעענטפערט מיט זייערע שטאָלענע

שווערדען און פייער־געוועהר. דער רעזולטאט פון דיעזען צוזאמענ־שטויס איז געוועזן א זיעג פאר איעדא׳ן. עטליכע אינדיאנער זיינען געפאלען טויט, עטליכע זיינען גענומען געווארען אין פלען, און דיא איבעריגע זיינען אנטלאפען. איעדא האט זיך נאכגעיאגט, ביז אין מיטען וואלד האט ער זיך בעגעגענט מיט א פיעל גרעסערע מחנה. דא זיינען דיא אינדיאנער וויעדער געצוואונגען געוועזן צו אנטלויפען, אבער אכט פון זייערע סמיעלע יונגען זיינען אריינגעלאפען אין א הויז און פון דארטען האבען זיי געשאטען אזא רעגען פון פיילען, אז דיא 70 שפאניער זיינע געבליבען שטעהן וויא צוטומעלטע. איין שפא־נישער סאלדאט האט זיך אווארף געטהאן דורך דיא פיילען און איז צוגעקומען צו דער טהיר, אבער דארטען האט מען איהם אריינגע־שאסען א פייל אין הארצען און ער איז געפאלען אויפ׳ן ארט. דאך האט זיך דיא שפאניער איינגעגעבען דיא הויז אנצוצינדען. עס איז געווארען א פלאקער און דיא אכט רויט־פארביגע העלדען זיינען אומ־געקומען.

לא קאסא האט געראטהען איעדא׳ן זיך אומצוקעהרען. ער האט אבער אפילו ניט געוואלט הערען דערפון. נאך דעם וויא ער האט אוועקגעשיקט 70 געפאנגענע צו זיינע שיפען, האט ער זיך א לאז געטהאן ווייטער אין וואלד אריין, נאך דיא וואס זיינען אנטלאפען. ווען עס האט שוין אנגעהויבען צו ווערען פינסטער, איז ער מיט זיינע בעגלייטער אנגעקומען אין אן אינדישען דארף, וועלכער האט געהייסען יורבאקא. זיי האבען דארטען קיינעם ניט געפונען. דיא איינוואה־נער מיט זייערע פרויען און קינדער זיינען אוועק אין דיא בערג. דיא שפאניער זיינען געוועזן זיכער אז אלע אינדיאנער ליעגען בעהאלטען אין הוילע ציטערנים; אלזא האבען זיי זיך אוועקגעלאזען איבער דיא פערלאזענע הייזער ראבעווען וואס זיי וועלען געפינען. דיא הייזער זיינען געוועזן ווייט איינע פון דיא אנדערע. — יעדע הויז פערבארגען צווישען בוימער. אויף דיעזען ארט זיינען דיא 70 שפאניער גע־ווארען צוזייהט און צושפרייט.

פלוצלונג, ווען זיי האבען אזוי איינציגווייז געזוכט ווערטה־זאכען אין דיא הייזער, האבען זיך פון אלע זייטען מיט ווילדע געשרייען אויף זיי א לאז געטהאן קאמפאניעס אינדיאנער. דיא שפאניער האבען געפרופט זיך וויעדער פערזאמלען אין איינעם, אבער יעדע עטליכע

פון זיי זיינען געווען אַרומגערינגעלט פון אַ מאַסע רויט־הויטיגע. זיי האָבען זיך געוועהרט מיט גרויס העלדישקייט. עס האָט אָבער ניט געהאָלפען. זיי האָבען ניט געקענט אויסהאַלטען דיא קלעפּ פון דיא שווערע מלחמה־שטעקענס און דעם האָגעל פון פערגיפטעטע פיילען. איעדאַ האָט קוים צוזאַמענגעקליבען אַרום זיך עטליכע פון זיינע סאָל־דאַטען; מיט זיי צוזאַמען האָט ער געקעמפּפט וויא אַ טיגער. ער האָט אָבער געמוזט זעהן, וויא זיינע סאָלדאַטען פאַלען לעבען איהם און שטאַרבען אין דיא שוידערליכסטע יסורים פון דיא וואונדען, וואָס זיי האָבען בעקומען פון דיא גיפטיגע פיילען. באַלד איז צוגעקומען לאַ קאָסאַ מיט עטליכע אַנדערע סאָלדאַטען. אָבער דער גרויסער שיפס־מאַן און אַלע אַנדערע שפּאַניער, אויסער איעדאַ׳ן און נאָך איי־נעם, זיינען געפאַלען.

דיא 230 מאַן, וואָס זיינען געבליעבען אויף דיא שיפען, האָבען דערוויילע ניט געוואוסט וואָס איבערצוקלעהרען. עטליכע טעג זיינען פּאַראיבער זינט דיא זיעבעציג מאַן זיינען אַוועק און זיי זיינען נאָך אַלץ ניט געקומען צוריק. עטליכע מענשען האָבען געפּרופט געהן אין וואַלד זוכען דיא פערשוואונדענע. זיי האָבען אָבער פון וויטען דער־הערט דיא מלחמה־געשרייען פון אינדיאַנער און דיא בראַזגערייע פון זייערע פּויקען, און זיי האָבען זיך געמוזט אומקעהרען. דאַן האָבען זיך עטליכע בעוואַפענטע קאָמפּאַניעס אַוועקגעלאָזען אין קליינע שיפּ־לעך פּאַזע ברעג. אין איינינגע ערטער זיינען זיי אַרויס אויפ׳ן ברעג, געקלעטערט איבער פעלזען, געשאָסען סיגנאַלען, געטרומייטערט, גע־שריען, אָבער קיינער האָט זיך ניט אָבגערופען. דער ווידער־קול פון דיא וועלדער איז געווען דער איינציגער אַנטוואָרט וואָס זיי האָבען בעקומען. ענדליך, ווען אין זייער פערצווייפלונג האָבען זיי זיך שוין געקליעבען זיך אומצוקעהרען, זיינען זיי צוגעקומען צו אַ וועלדעל פון בוימער, וואָס האָבען געוואַקסען אין וואַסער לעבען ברעג. דיא וואָרצ־לען פון דיא בוימער זיינען אַרויסגעקומען פון וואַסער און זיינען גע־ווען צוזאַמענגעפלאָכטען אין איינעם. אין דיעזען פּלאָנטער האָבען דיא שפּאַניער דערזעהן אַ מענשען אין שפּאַנישע קליידער. ווען זיי זיינען צוגעגאַנגען נעהנטער, האָט זיך אַרויסגעצייגט אַז דאָס איז איעדאַ. ער איז געלעגען אויף עטליכע צוזאַמענגעפלאָכטענע וואָרצלען מיט זיין בלויזען שווערד אין האַנד — ער איז געווען אַזוי אָפּגעצעהרט

און שוואַך און אַזוי דורכגעווייקט און פערפראָהרען, אַז ער האָט אפילו קיין כח ניט געהאַט צו ריידען. מען האָט איהם אוועקגעטראָגען אויף אַ טרוקענעם פּלאַץ, אויפ'ן ברעג, און דאָרטען האָט מען געמאַכט אַ פייער און איהם אָנגעוואַרימט. קוים וואָס ער איז געקומען צו זיך און האָט געקענט עפּעס עסען. ביסלעכווייז האָט ער בעקומען גענוג כח צו דערצעהלען דיא שרעקליכע געשיכטע פון זיין קאַמפּף מיט דיא אינדיאַנער, און וויא אַזוי ער האָט זיך גערעטעט.

ער האָט דערצעהלט דאָס פאָלגענדע: פאַכענדיג מיט זיין שווערד האָט ער וויא עס איז דורכגעשניטען פאַר זיך אַ וועג דורך אַ טהייל פון דער רויט־הויטיגער מחנה, ביז ער האָט זיך געפונען אין אַ וואַלד לעבען אַ באַרג. אין דעם וואַלד איז געווען פינסטער און ער איז דורך איהם געגאַנגען, ניט וויסענדיג וואוהין ער געהט, ביז עס האָט זיך מעהר ניט געהערט דער מלחמה־געפּילדער פון דיא אינ־דיאַנער. ווען עס האָט גענומען טאָגען, האָט ער זיך בעהאַלטען אין אַ ווילדע בעוואַקסענע טהייל פון דעם באַרג און דאָרטען איז ער אָב־געלעגען ביז עס איז ווידער געוואָרען נאַכט. מיט דיא לעצטע כחות האָט ער זיך געשלעפּט איבער פעלזען, פאַזע אָבגרונטען און דורך פער־פלאָנטערטע וועלדער ביז ער האָט דערגרייכט דעם ברעג ים. ווייטער געהן האָט ער אָבער שוין קיין קרעפטען ניט געהאַט. און אַזוי איז ער געבליבען ליגען צווישען דיא וואָרצלען וואו מען האָט איהם געפונען.

ווען אָיעדאַ איז נאָך געלעגען אויפ'ן ברעג, און מען האָט איהם געוואַרימט און געמינטערט, איז אָנגעקומען זיין פיינד ניקועזאַ מיט זיינע שיפען מיט 700 מאַן. ווען אָיעדאַ האָט דערפון דערהערט האָט ער געבעטען, אַז מען זאָל ניקועזא'ן ניט אויסזאָגען וואו ער איז, און וואַרטען ביז ער (ניקועזא) וועט אוועקשווימען פון קאַרטהאַגענער האַפען.

אָיעדאַ'ס פאַרזיכטיגקייט איז אָבער געווען גאַנץ אומזיסט. ווען ניקועזא האָט זיך דערוואוסט, אַז ער איז פערשוואונדען אין אַ מלחמה מיט אינדיאַנער (אַזוי האָט מען איהם געזאָגט), האָט ער אויסגעדריקט סימפּאַטהיע און בעדויערען און געהייסען איהם גלייך געהן אויפ־זוכען. דיא צוויי גובערנאַטאָרען האָבען זיך באַלד בעגעגענט וויא דיא וואַרימסטע פריינד.

איינינגע טעג שפעטער האבען זיי זיך אוועקגעלאזען נעהמען נקמה פון דיא אינדיאנער. זיי זיינען געגען זיי ארוים מיט 400 מאן און מיט פערד. עס איז געווען ביי נאכט. זייער מארש האט איבער־געשראקען מאסען גרויסע פאפוגיי־פויגלעך, וועלכע האבען אנגעפילט דעם וואלד מיט זייערע געשרייען. דיא אינדיאנער האבען דאס אבער קיין אויפמערקזאמקייט ניט געשאנקען. ערשט ווען דיא שפאניער האבען שוין אונטערגעצונדען פיילע פון זייערע הייזער, זיינען זיי ארויסגעלאפען אנקעגען זיי מיט געוועהר. דיא ווייסע האבען זיי אבער בעגעגענט מיט זייערע שטאלענע שווערדען און געטריבען צוריק אין דיא פלאמען אריין. פרויען זיינען ארויסגעפלויגען מיט קינדער אין דיא ארימס; אבער ווען זיי האבען א קוק געטהאן אויף דיא שפאניער אין זייערע שטאלענע פאנצירען און מעשענע קיווערס, און דיא גרויסע פיער־פיסיגע חיות — דיא פערד — וועלכע זיי האבען פריהער קיין מאל ניט געזעהן, זיינען זיי פאר שרעק מיט ווילדע גע־שרייען געלאפען צוריק אין דיא ברענענדע הייזער. און אזוי האבען מאסען מענער, פרויען און קינדער זייער לעבען פערלארען אין דיא פלאמען אדער פון דיא שווערדען.

דא האבען דיא שפאניער געפונען לא קאסא׳ס טויטען קערפער. ער איז געווען שרעקליך געשוואלען, פון א גיפטיגע פייל, וואס האט איהם טויטליך פערוואונדעט.

דיא זיגרייכע קאמפאניע האט זיך אוועקגעלאזען ראבעווען. זיי האבען געכאפט אלץ וואס האט נור געהאט א ווערטה. דיא גאלד אליין, וואס זיי האבען דא צוגענומען, איז ווערטה געווען זיבען טויזענד קאסטעלאנאס (ארום אכציג טויזענד דאלאר). נאך דעם וויא דיא צוויי גוברנאטארען האבען זיך צוטהיילט מיט זייער רויב, הא־בען זיי זיך ווארים געזעגענט און ניקועזא מיט זיין קאמפאניע איז אוועק צו מערב צו, צו זיין גאלד־פראווינץ ווערא־גוא.

איעדא איז אבער אויך שוין ניט געבליעבען אין קארטהאגענא. איצט, ווען ער האט שוין אזוי טהייער בעצאהלט „רבי געלד“, האט ער נעפאלגט לא קאסא׳ס עצה, און האט פערלאזען דעם געגענד, וואו ער האט געוואלט גרינדען זיין קאלאניע. ער איז געפאהרען צו דעם אוראבא גאלף. דארטען האט ער געזוכט דעם דאריען טייך, וואס מען האט איהם געזאגט, אז דארטען איז אויך דא גאלד. ער

האט איהם אבער ניט געקענט געפינען. און זיינע מיטרייזענדע זיי־
נען דערוויל אראפגעפאלען ביי זיך און האבען חרטה געקראגען אויף
דיא גאנצע רייזע. דיא אינדיאנער מיט זייערע גיפטיגע פיילען האָ־
בען אויף זיי ארויפגעוואָרפען אן אימה. דערצו נאך האבען זיי אין
דיא וועלדער געהערט דיא געשרייען פון ווילדע חיות; אין דיא פעלזען
האבען זיי געזעהן גרויסע געפעהרליכע שלאנגען, און איין מאל, ווען
זיי האבען פארביי־מארשירט פארביי א טייך, האט א גרויסער אללי־
גאטאר אנגעכאפט איינעם פון זייערע פערד ביי א פוס און איהם
ארייגעשלעפט אין וואסער אריין. דאס אלעס האט געווירקט אויף
דעם געמיטה פון איעדא'ס מענשען, און זיי האבען פערשאלטען דעם
טאג, ווען זיי זיינען אהין געפאהרען.

ענדליך האט איעדא געפונען א פלאץ וואס איז איהם געפעלען
געוואָרען, און ער האט דארטען זיך בעשלאסען צו בויען זיין ערשטע
שטעדטעל — דיא הויפט־שטאדט פון דער קאלאניע. דאס איז געווען
א הויכער ארט אויף דער מערב זייט פון דעם אוראבא גאלף.

מען האט ארויפגעשלעפט אויפ'ן ברעג אלץ וואס מען האט ניט
נויטיג געהאט אויף דיא שיפען, און מיט אלע קרעפטען האט מען
גענומען בויען הייזער. איעדא האט דיא שטעדטעל א נאמען געגעבען
סאן סעבאסטיאן. דאס איז געווען דער נאמען פון א היי־
ליגען, וועלכער איז געשטארבען פון פיילען. איעדא האט געהאפט,
אז ער וועט דעריבער בעשיצען דיא קאלאניע. מיט הימעלישע בע־
שיצונג אליין האט ער זיך אבער ניט בענוגענט. „גאט היט דאך דעם
וואס היט זיך אליין", — אלזא האט איעדא אויסגעבויט א הילצערנע
פעסטונג און ארום איהר אויפגעשטעלט א הויכען שטארקען פלאנקען.
ער האט אבער געפיהלט, אז דאס איז נאך אלץ ניט גענוג: דער היי־
ליגער סעבאסטיאן צוזאמען מיט דער הילצערנער פעסטונג וואלטען
ניט געקענט בייקומען דיא טויזענדער אינדיאנער מיט זייערע שרעק־
ליכע פייל־און־בויגענס. עס איז נויטיג געווען א גרעסערע שפאנישע
מחנה. קורץ, איעדא האט אוועקגעשיקט א שיף נאך ענציזא'ן, דעם
אדוואקאט פון היספאניאלא, וועלכער האט אין דער קאלאניע געזאלט
ווערען ריכטער, — איהם צוצואיילען צו קומען מיט וואס מעהר מענ־
שען, פראוויאנט און געוועהר.

איעדא אליין מיט א טהייל פון זיינע קאלאניסטען האבען זיך

אוועקגעלאָזען אויספּאָרשען דעם נייעם געגענד. ווידער האָט זיך
אָנגעפאַנגען אַ סדרה פון צרות. ווי נור זיי זיינען אַריינגעקומען
אין דיא טיעפענעס פון אַ וואַלד, האָבען זיך אויף זיי פון אַלע זייטען
אַ שאָט געטהאָן רעגענס פון גיפטיגע פיילען. אייניגע פון דיא שפּאַ־
ניער זיינען געפאַלען טויט אויפ'ן אָרט. אַנדערע זיינען געשטאָרבען
לאַנגזאַם, אין אונמענשליכע יסורים, פון דיא גיפט, וואָס דיא פיילען
האָבען מיט זיך אין זיי אַריינגעשאָסען. דיא, וואָס זיינען געבליבען
אונגעשעדיגט, זיינען אַנטלאָפען צוריק אין דער פעסטונג אַריין.

פיעלע טעג זיינען פאַריבער. עס האָט אָנגעפאַנגען אויסצו־
פעהלען עסענוואַרג, און מען איז געצוואונגען געווען צו געהן זוכען —
ניט גאָלד, נור שפּייז. אין איין נסיעה אַזעלכע זיינען אויף זיי פּלוצ־
לונג אָנגעפאַלען אינדיאַנער, וועלכע האָבען זיי אָבגעוואָרט אין אַ פער־
באָרגענעם אָרט. דיא שפּאַניער האָבען ווידער געהאַט אַ שרעקליכע
נידערלאַגע. זיי זיינען ווידער קוים אַנטלאָפען מיט'ן לעבען, און
דיעזען מאָל האָבען דיא רויט־הויטיגע זיי נאָכגעיאָגט, מיט ווילדע
געשרייען, ביז סאַן סעבאַסטיאַן, וואו פיעלע פון דיא ווייסע זיינען נאָכ־
הער געשטאָרבען אין סטראַשנע ווייטאָגען, פון זייערע וואונדען.

מען האָט מעהר ניט געסמייעט אַרויסקומען זוכען שפּייז. מען
האָט געגעסען דיא גראָזען און וואָרצלען, וואָס זיינען געוואַקסען אַרום
דיא הייזער, און פון דעם זיינען פיעלע קראַנק געוואָרען. דיא אונ־
טערשטע שורה איז, אַז ביסלעכווייז זיינען אויסגעשטאָרבען פיעלע
אַנדערע פון דיא אונגליקליכע קאָלאָניסטען — פון דיא קראַנקהייטען,
פון הונגער, אָדער פון ביידע אורזאַכען צוזאַמען. אָפט האָט גע־
טראָפען אַז דעם סאָלדאַט, וואָס מען האָט אַוועקגעשטעלט אויף דער
וואַך, האָט מען אויף מאָרגען געפונען אַ טויטען. אייניגע פון דיא
קאָלאָניסטען זיינען געווען אַזוי אָבגעשוואַכט, אַז זיי האָבען זיך גע־
לייגט אויף דער ערד און ענדליך אויסגעגאַנגען וויא ליכט.

אָיעדאַ אַליין איז אויך געווען אַ ביסעל געוואונדעט מיט אַ גיפּ־
טיגען פייל. ער האָט זיך בעשלאָסען אויסצוברענען דיא געפעהרליכע
וואונד, און פון דעם איז ער אַ היבשע צייט אָבגעלעגען אין בעט.

דיא גאַנצע האָפנונג איז איצט געווען אויף דעם אַדוואָקאַט
ע נ צ י ז אָ. אַלע אויגען זיינען מיט גערענדע בליקען געווען אָנגע־
שטעלט אויפ'ן ים, טאָמער דערזעהט מען זיין שיף. מען קען זיך

דעריבער פארשטעלען דיא פרייד פון דיא קאלאניסטען, איין פריה־מארגען, ווען פון ווייטען האט מען דערזעהן א זעגעל.

עס איז געווען א שיף, און טאקע פון היספאניאלא, אבער ניט ענציזא׳ס. איהר קאמאנדיר, וויא עס האט זיך ארויסגעצייגט, איז געווען איינער טאלאווערא, א ווילדער צולאזענער יונג, וועלכער האט איהר איינפאך גע׳גנב׳עט אום צו אנטלויפען פון זיינע בעל־חובות. צוזאמען מיט איהם זיינען אויף דער שיף אבגעפאהרען 70 אנדערע, אויך אזעלכע ווילדע חברה־לייט ווי ער, — מענשען, וועלכע זיינען געווען בעלנים אויף אלץ אין דער וועלט. זיי זיינען אויך שולדיג געווען געלד אין היספאניאלא, און זיי אלעמען האט מען געסטראשעט ארייננצוזעצען אין טורמע. אלזא, ווען טאלאווערא האט אין א קליינעם האפען דערזעהן א איטאליענישע שיף, ווי זי ווערט אנגעלאדען מיט שוויין־פלייש און ברויט, האט ער איהר געכאפט און איז מיט זיינע 70 חברים אויף איהר אוועק נאך איעדרא׳ס קאלאניע.

דיא שפייז וואס זיי האבען מיט זיך געבראכט איז געווען אן „אבן טוב“ פאר דיא אויסגעהונגערטע קאלאניסטען, הגם טאלאווערא האט זיך פאר אלץ געלאזט גוט בעצאהלען.

קיין סך פראוויאנט האט אבער דיא אנגעקומענע שיף ניט געהאט און באלד האט דיא קאלאניע ווידער אנגעפאנגען צו הונגערן. און ענציזא איז אלץ ניט געקומען.

דיא קאלאניסטען האבען זיך גענומען בונטעווען. זיי האבען געוואלט ניט אנדערש פאהרען צוריק נאך היספאניאלא. איעדרא האט דאס אבער ניט געוואלט דערלאזען, ווארים דאס וואלט הייסען אויפ־געבען דיא קאלאניע.

ענדליך האט מען געמאכט א פשרה: ער. איעדרא, זאל פאהרען אין היספאניאלא נאך פראוויאנט און נאך מעהר בעוואפענטע מענשען, און אויב ער וועט ניט קומען צוריק אין פופציג טעג, זאלען דיא קאלא־ניסטען זיין פריי אויף דיא איבריגע שיפען אויך אוועקצופאהרען צוריק נאך היספאניאלא.

אלס הערשער איבער דער קאלאניע אויף דיעזע צייט, האט איעדרא איבערגעלאזען דעם אויבענדערמאנטען פראנציסקא פיזארא, וועלכער איז שפעטער בעריהמט געווארען אלס דער ענט־דעקער און עראבערער פון פערו.

איעדא איז אבגעפאהרען אויף טאלאווערא'ס גע'גנב'עטע שיף, ווארים דיעזער אנטלאפענער בעל חוב און זיינע מיט־ברידער זיינען אזוי ענטטוישט געווארען מיט דער נייער קאלאניע, אז זיי האבען זיך בעשלאסען בעסער צו זיצען אין א היספאניאלער טורמע איידער צו הונגערען און אויסשטעהן דיא געפאהרען פון דיא פערגיפטעטע פיילען אין דיא וועלדער פון סאן סעבאסטיאן. אגב האבען זיי געהאפט, אז מען וועט זיי שענקען אלע זייערע חטאים דערפאר וואס זיי האבען גע־ראטעוועט איעדא'ס קאלאניע פון הונגער־טוידט.

אויף דער רייזע איז באלד ארויסגעקומען א צוזאמענשטויס צווי־שען איעדא'ן און טאלאווערא'ן. ביידע האבען געוואלט קאמאנדעווען. דער ערשטער, ווייל ער איז גובערנאטאר, און דער צווייטער, ווייל אויף דיעזער שיף איז ער פריהער געוועזען דער קאמאנדיר. איעדא האט ניט געמאכט קיין הכנות און גענומען ארויסציהען זיין שווערד פון שייד. טאלאווערא'ס מיט־חברים האבען אבער אויף איהם זיך ארויפגעווארפען און איהם געשמידט אין קייטען. און אזוי איז ער געבליעבען א געשמיעדטער, שימפפענדיג און שילטענדיג ווי א הילפלאזע ווילדע חיה, ביז עס האט זיך אנגעפאנגען א שרעקליכער שטורמווינד. נור אזוי וויא טאלאווערא מיט זיינע אנהענגער זיינען געוועזען גאנץ קנאפע שיפסלייט, און איעדא האט שוין געהאט א סך ערפאהרונג אלס שיפס־קאמאנדיר, האבען זיינע מיטרייזענדע איהם ניט־ווילענדיג געמוזט בעפרייען פון זיינע קייטען. זיי האבען דאס אבער געטהאן צו שפעט. דיא שיף איז דערווייל פערטראגען געווארען צו ווייט צו מערב צו, און איז אזוי צוטרייסעלט געווארען, אז זיא האט זיך קוים געהאלטען אויפ'ן וואסער. קורץ, מען האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט וויא צוצושטעהן וואס שנעלער צו א ברעג פון דעם אינזעל קובא, און דארטען איבערצולאזען די חורבה און זיך אוועקלאזען צו־פוס איבער'ן אינזעל, אין דער האפנונג וויא־עס־איז דערנאך אריבערצושווימען נאך היספאניאלא.

קובא איז נאך דאן מיט ווייסע ניט געוועזען קאלאניזירט. דאס איז אבער נאך ניט געוועזען דיא ערגסטע צרה. אהין זיינען אנטלאפען פיעלע פון דיא היספאניאלער אינדיאנער, וועלכע האבען ביי זיך אין דער היים ניט געקענט אויסהאלטען דעם שרעקליכען יאך און דיא בלוטיגע פאגראמען וואס זיי האבען געהאט אויסצושטעהן פון דיא

שפאניער. אלזא האבען זיי איצט געמיינט, אז איעדא און זיינע מיט־רייזענדע זיינען דאס געקומען זיי שלעפען צוריק צו זייער קנעכטשאפט. דער רעזולטאט איז געווען, אז זיי האבען זיי גע־מאכט אלערליי שטערונגען. די וועלדער זיינען אין פיעלע ערטער גע־ווען פול מיט דיעזע אונגליקליכע און עס איז אויסגעקומען מיט זיי אפט צו קעמפפען. זיי בייקומען איז אייגענטליך ניט געווען שווער, אבער דיעזע אינדיאנער פון היספאניאלא האבען געגען דיא ווייסע אויפ־גערייצט דיא אינדיאנער פון קובא, — דיא וואס האבען דארט גע־וואוינט אין זייערע אייגענע דערפער; און שטעלען זיך געגען דיעזע רויט־הויטיגע בעפעלקערונג האט דיא הייפעלע שפאניער ניט געקענט.

איעדא, טאלאווערא און זייערע בעגלייטער זיינען אלזא געצוואונ־גען געווען אויסצומיידען דיא בעוואוינטע געגענדען, און צו געהן דורך זייטיגע, פערוואָרפענע שטרעקעס. באלד האבען זיך געענדיגט דיא וועלדער און עס האבען זיך אנגעפאנגען גרויסע זומפיגע לאנקעס, וואו מען האט קוים געקענט ארויסשלעפען דיא פיס פון זומפ, און וואו דיא בלאטע מיט דיא וואסער האבען דערגרייכט ביז דיא קניע. און וואס וויי־טער דיא שפאניער האבען זיך געשלעפט, אלץ טיעפער זיינען געוואָרען דיא זומפען. אכט טאג האבען זיי זיך אזוי געשלעפט און געשלעפט, קוים געפינענדיג אן ארט וואו זיך צוצולעגען אויף א פאר שטונדען, ביז ענדליך האבען זיי זיך דערזעהן אין מיטען פון אן אונענדליכען זומפ, וואו דיא וואסער איז געווען ביז'ן גארטעל. און דערצו נאך זיינען זיי געווען שרעקליך פערשמאכט פון דורשט, וואָרים דיא וואסער ארום זיי איז געווען געזאלצען וויא אין ים, און וואס צו עסען איז אויך געווען זעהר ווייניג. זיי האבען מיט זיך געהאט בלויז עטליכע שטיקלעך אינדיאנישע ברויט (פון „קאססאווא“) און קעז, און אביסעל קארטאָ־פעל, וועלכע זיי האבען געמוזט עסען רויהערהייט.

דער שרעקליכער זומפ איז געוואָרען אלץ טיעפער און ברייטער. אין אייניגע ערטער האבען זיי געמוזט אריבערגעהן טייכען, און דיא וואס האבען ניט געקענט שווימען זיינען דערטרונקען געוואָרען. א חוץ דעם זיינען אייניגע איינפאך פערזונקען געוואָרען אין דיא זומפען גופא.

ענדליך איז ביי זיי אויסגעגאנגען דיא לעצטע קארטאָפעל און ביז א ברעקעל קעז, ווערענד דיא קאססאווא ברויט איז אין גאנצען דורכ־

גענעצט געוואָרען פון דיא זומפּ־וואַסער. געהן צוריק וואָלט קיין זין ניט געהאַט. זיי וואָלטען סיי ווי סיי קיין כח ניט געהאַט צו דער־געהן דיא גאַנצע שטרעקע. און וואוהין זאָלען זיי געהן? צו דיא פיינדליכע אינדיאַנער? אלע האָבען פערלאָרען מוטה, — אלע אויסער איעדא'ן. דיעזער מערקווירדיגער יונג, וועלכער איז דורכגעגאַנגען דורך טויזענדער געפאַהרען און אָבקומעניסען, איז געבליבען מונטער און ער האָט נאָך דיא אַנדערע אויך צוגעגעבען קוראזש. ווען נור ער איז צוגעקומען צו אַ פּלאַנטער פון וואָרצלען, וואו מען האָט געקענט זיך שטעלען אויף דיא קניע, האָט ער מתפּלל געווען צו דער היליגער מאַריאַ, און זיך געגעבען אַ נדר פאַר איהר צו בויען אַ קירכע. דאָס אלץ האָט אָבער וועניג געהאָלפען. דער זומפּיגער שטח האָט זיך געצויגען אַרום נײַנציג ענגלישע מייל, און עס זיינען אַוועק דרייסיג טעג איידער דיא קאָמפּאַניע האָט דערגרייכט זיין ענד.

ווען זיי זיינען קוים מיט צרות געקומען צו פעסטע ערד, איז פון זייערע זיעבציג מאַן געבליעבען ניט מעהר וויא פינף־און־דרייסיג. און פון דיעזע זיינען אויך איניגע באַלד געפאַלען טוידט — איינפאַך פון הונגער און שוואַכקייט.

ענדליך האָבען דיא איבערגעבליעבענע געפונען אַ וועג, און זיי האָבען דערגרייכט אַ אינדיאַנישען דאָרף. זיי זיינען קוים דערגאַנגען אַהין, וויא זיי האָבען זיך אַראָבגעלאָזען אויף דער ערד פון אויס־געמאַטערטקייט.

דיא אינדיאַנער האָבען זיי בעקוקט מיט בעוואונדערונג, אָבער ווען זיי האָבען זיך דערוואוסט וואָס מיט דיעזע ווייסע מענשען האָט פּאַסירט, האָבען זיי אַרויסגעוויזען „אַ מענשליכקייט, וועלכע וואָלט געווען אַן עהרע פאַר דעם פרומסטען קריסט", ווי וואַשינגטאָן אירווינג בעמערקט. זיי האָבען אַרום זיי אַרומגעפּאַדעט וויא אַ מוטער אַרום אַ קינד. זיי האָבען זיי אַריינגעטראָגען צו זיך אין דיא הייזער, געגעבען זיי עסען און טרינקען, און זיך איינע דיא אנדערע איבער־געשטייגט אין גאַסט־פריינדליכקייט. דערוויסענדיג זיך אַז עטליכע פון דיא ווייסע זיינען נאָך געבליעבען צווישען דיא פערפּלאָנטערטע וואָרצלען פון דעם זומפּ, זיינען איניגע אינדיאַנער אַוועק אַהין מיט שפּייז און זיי געבראַכט אין דאָרף אַריין אויף דיא פּלייצעס.

פּונקט אויף אַזאַ גאַסט־פריינדליכען גוט־הערציגען שטייגער זיי־

נען זיך בעגאנגען דיא אינדיאנער פון היספאניאלא מיט דיא ערשטע ווייסע מענשען, וואס זיינען צו זיי געקומען (מיט קאלומבוס'ען). דיעזע ציוויליזירטע ווייסע, וועלכע זיינען געקומען מאכען דיא ווילדע געצען־דיענער פאר קריסטען, האבען זיי אבער אפגעצאהלט מיט דעם, וואס אין א קורצע צייט האבען זיי אויסגעראטעט ביי דריי פערטעל פון אלע אינדיאנער אין היספאניאלא. און דאס זעלבע איז געוועזען כמעט אומעטום, וואו דיא ציוויליזירטע האבען זיך נאר בעוויזען, סיידען זיי זיינען געוועזען צו קליין אין צאהל.

נאך דעם וויא דיא עטליכע ווייסע האבען זיך גוט אויסגערוהט און זיך געפיהלט שטארק גענוג צו רייזען ווייטער, האבען דיא אינדיאנער זיי בעגלייט ביז א געוויסען ווייטען פונקט, טראגענדיג זייערע זאכען דעם גאנצען וועג. אויף א קאנא זיינען דיא ווייסע נאכהער אריבערגעשוואומען דיא שמאלע שטיקעל ים, וועלכע טהיילט אפ קובא פון יאמאיקא. אין יאמאיקא איז שוין געוועזען א שטיקעל שפאנישע קאלאניע און פון דארטען איז איעדא ענדליך געקומען נאך היספאניאלא.

טאלאווערא מיט זיינע חברים זיינען פערבליבען אין יאמאיקא, אבער דיעגא קאלומבוס האט נאך זיי אהין געשיקט סאלדאטען. מען האט זיי געבראכט נאך סאן דאמינגא און דארטען האט מען עטליכע פון זיי (טאלאווערא'ן אריינגערעכענט) אויפגעהאנגען.

איעדא איז שוין מעהר נאך דער קאלאניע ניט געפאהרען. ער איז געבליבען אין סאן דאמינגא, וואו ער האט געענדיגט זיין לעבען אין ארימקייט, אין צרות, א צובראכענער, א פערלאזענער.

ניט מעהר מזל האט געהאט דער גובערנאטאר פון דער אנדערער קאלאניע, ניקעזא. לאמיר בקיצור דערצעהלען וואס מיט איהם האט פאסירט.

נאך דעם וויא ער האט זיך געזעגענט מיט איעדא'ן, האט ער מיט זיינע שיפען און מענשען זיך אוועקגעלאזען נאך ווערא־גוא, דיא גאלד־לאנד, וועגען וועלכע קריסטאפאר קאלומבוס האט געמעלדעט דעם שפאנישען טהראן נאך זיין לעצטע רייזע. ער איז אנגעקומען אהין אין א שטורמדיגע נאכט. דיא שוואכע שיף, אויף וועלכע ער אליין האט זיך געפונען, איז געשליידערט געווארען אהער און אהין ביז זיא איז ארויף אויף א זאמדיגען ברעג, און געפאלען אויף א זייט.

דאן האט דיא וואסער דורך איהר געשטראמט מיט אזא אימפעט, אז איהרע „נעט" האבען ניט אויסגעהאלטען און זיך פאנאנדערגעפענט. א כוואטסקער מאטראז האט געכאפט א שטריק און זיך א לאז געטהאן שווימען אום צו צובינדען דעם ברעג צו א בוים, און אויף דיעזען ארט צו געבען דיא איבעריגע רייזענדע א מעגליכקייט זיך צו ראטעווען. דער ווילדער וואסער־גוס האט איהם אבער גלייך פערטראגען אן א זייט, און ער איז דערטרונקען געווארען. עס האט זיך גלייך געפונען אן אנדער העלדישער יונג, וועלכער איז אריינגעשפרונגען נאך דיא שטריק, און דיעזער האט שוין געהאט מעהר מזל. ער האט איין ברעג שטריק צוגעפעסטיגט צו א בוים, וועהרענד דעם אנדערען ברעג האט מען צוגעבונדען צו דער שיף, און אזוי איז ניקעזא און דיא אנדערע, צוהאלטענדיג זיך מיט דיא הענד פאר'ן שטריק, אריבערגעקומען אויף דער יבשה.

זיי האבען קוים פאספייעט זיך צו רעטען וויא דיא שיף איז צופאלען אויף שטיקער און אלץ וואס זיי האבען אויף איהר געהאט: שפייז, קליידער, געוועהר, געצייג — אלץ איז פערשלונגען געווארען אין ים. אזוי וויא דורך א נס, האט א כוואליע ארויפגעטראגען צו זיי אויפ'ן ברעג איינע פון דיא קליינע רעטונגס־שיפלעך, וואס דיא שיף האט אויף זיך געהאט. אבער אויף אזא קליינער שיפעל און אהן שפייז און אנדערע נויטיגע זאכען האבען זיי ווייטער ניט געקענט פאהרען.

דיא איבעריגע פון ניקעזא'ס שיפען זיינען געוועזען צוטהיילט: דיא צוויי קלענערע זיינען געוועזען נעהנטער צום ברעג, וועהרענד דיא גרעסערע האבען זיך געהאלטען ווייטער אין ים. וואס מיט זיי אלעמען איז פארגעקומען האט ניקעזא ניט געוואוסט.

וויא דיא מעשה איז, מען האט זיך געקענט פארשטעלען אז דיא גרעסערע שיפען וועלען צופאהרען צו א האפען אין ווערא̃גוא און דארטעןווארטען אויף ניקעזא'ן; אלזא איז ניקעזא מיט זיין אונגליקליכע קאמפאניע אוועק זוכען דעם נעכסטען האפען. פיער פון דיא בעסטע מאטראזען און שווימער זיינען געשוואומען פאזע ברעג אין דער רעטונגס־שיפעל, און דיא אנדערע זיינען געגאנגען צו־פוס. דאס רוב פון זיי זיינען געבליבען אהן שיך און פיעלע פון זיי זיינען געוועזען כמעט נאקעט. און אזוי האבען זיי געמוזט קלעטערען איבער שארפע

פעלזען, דורך געדיכטע וועלדער, איבער דערנער און וואָרצלען. אָפט איז זיי אויסגעקומען צו בראָדזשען דורך זומפּען, אָדער ביסלעכוויי׳ז זיך אריבערצושיפען אין זייער קליין שיפעל איבער טיעפע און האַס־טיג־לויפענדע טייכען. און צו עסען האָבען זיי ניט געהאַט קיין אַנ־דער זאַך וויא גראָזען און וואָרצלען אָדער געוויסע זאָרטען „אויס־טערס“, וואָס דער ים האָט פון זיך אַרויסגעוואָרפען.

איין פריה־מאָרגען, נאָך דעם וויא זיי האָבען זיך אויסגעשלאָפען צווישען בוימער, האָט אַן אינדיאַנער דערזעהן איינעם פון זיי, און גלייך, פון ווייטען, האָט ער איהם געשאָסען צום טויט מיט אַ פייל. אַזוי וויא דיא קאָמפּאַניע איז געווען אָהן שום געוועהר, האָט זיי אַלעמען אָנגענומען אַ טוידט־שרעק. ווייטער האָט מען זיי אָבער ניט געטשעפּעט, און זיי האָבען פאָרטגעזעצט זייער צרה׳דיגע רייזע אונ־געשטערט. אין איין פּלאַץ האָט דיא שיפעלע זיי ביסלעכווייז אַרי־בערגעפיהרט איבער אַן אַריין־גוס פון ים. זיי האָבען געמיינט אַז זיי געפינען זיך דאָ אויף דער הויפּט־לאַנד. זיי האָבען זיך אָבער ארומגעזעהן אַז זיי זיינען גאָר אויף אַן אינזעל. און איבער נאַכט איז פערשוואונדען דיא שיפעלע מיט דיא פיער מאַטראָזען. דיא איבעריגע האָבען גערופען צו זיי מיט פערצווייפעלטע קולות, אומ־לויפענדיג און זוכענדיג זיי. עס איז אָבער אַלץ געווען אומזיסט.

זיי זיינען געבליבען אויפ׳ן אינזעל הילפלאָז וויא ראָבינזאָן קרוזאָ. פיעלע פון זיי האָבען געבראָכען מיט דיא הענט, געוויינט, געיאָמערט, געשריען צו גאָט; אַנדערע האָבען פון פערצווייפלונג גע־רעוועט וויא דיא וואַהנזיניגע; וועהרענד עטליכע זיינען געזעסען שטיל, פערפינסטערט, וואַרטענדיג אויפ׳ן הונגער־טוידט אָהן ווערטער.

אויפ׳ן אינזעל איז ניט געווען קיין איינציגער וואַסער־קוואַל, און קיין אַנדערע שפּייז וויא גראָזען און וואָרצלען. דאָרטען צו פער־בלייבען וואָלט פשוט הייסען שטאַרבען פון הונגער און פון דורשט. ניקעזאַ האָט זיינע מענשען צוגעגעבען מוטה צו בויען אַ פליט פון קלעצער, צונויפגעבונדען מיט ווייטשעס, כדי צוריק זיך אומצוקעהרען צו דער הויפּט־לאַנד. אָהן שום געצייג איז אַפילו אַזאַ פליט אויך שווער געווען צו מאַכען; און ווען ער איז שוין ענדליך וויא עס איז פאַרטיג געוואָרען, איז ניט געווען קיין וויאָסלעס איהם צו פיהרען. עטליכע גוטע שווימערס האָבען זיך גענומען שווימענדיג דעם פליט

צו שטופּען מיט דיא הענט. דערצו האָט זיך אָבער געפּאָדערט מעהר כחות וויא דער לאַנגער הונגער האָט אין זיי איבערגעלאָזען.

איין טאָג נאָכ'ן אַנדערען איז אַזוי אַוועק. עס איז ניט געווען א מעת לעת, וואָס אימיצער זאָל ניט שטאַרבען — דער פון הונגער, דער פון פּערצווייפלונג און האַרץ-וועהטאָג. פּיעלע פון דיא, וואָס זיינען לעבען געבליבען, זיינען געווען אַזוי אָבגעשוואַכט, אַז זיי האָ־בען געמוזט אַרומפּויזען אויף אַלע פּיער אום צו זוכען דיא גראָזען, וואָס זיי האָבען געגעסען.

איין מאָל האָבען זיי דערזעהן א זעגעל פון ווייטען. זיי האָבען גענומען ציטערען טאָמער בעמערקען דיא רייזענדע זיי ניט און פּער־נעהמען זיך אָן א זייט. זייער מורא איז אָבער געווען אַן אומזיסטע. דאָס איז געווען איינע פון ניקעזאַ'ס קלענערע שיפען, און אויף איהר האָבען זיך אויך געפונען דיא פּיער מאַטראָזען וואָס זיינען פּערשוואונ־דען מיט דיא קליינע רעטונגס-לאָדקע. דיעזע פּיער האָבען געגלויבט אַז ניקעזאַ טהוט ניט וויא עס בעדאַרף צו זיין. זיי האָבען גערעכענט, אַז דיא אַנדערע שיפען וואַרטען אויף איהם ערגעץ וואו אין א האַפען צו מזרח זייט, און אַז ער געהט בלויז פון זיי אַוועק אַלץ ווייטער און ווייטער. שטעלען זיך געגען ניקעזאַ'ס מיינונג האָבען זיי ניט גע־סמייעט. אַלזאָ האָבען זיי זיך מישב געווען ביינאַכט זיך אַוועקצו־לאָזען אויף זייער לאָדקע זוכען יענע שיפען. און, נאָך עטליכע טעג פון שווערע אַרבייט און געפאַהרען, האָבען זיי זיי טאַקע געפונען; און איצט, אַלזאָ, זיינען זיי געקומען רעטען ניקעזאַ'ן מיט דיא אַנדערע.

ענדליך איז ניקעזאַ זיך צוזאַמענגעקומען מיט אַלע אַנדערע פון זיינע נאָכפאָלגער. יענע האָבען אויך געהאַט אויסצושטעהן גרוי־סע צרות און אין זייער קאָמפּאַניע האָבען אויך פּיעלע דעם לעבען פערלאָרען. אין סך הכל זיינען אויף דער רייזע אומגעקומען אַזוי פּיעל, אַז פון דיא 700 מאַן, וואָס ניקעזאַ האָט מיטגענומען פון סאַן דאָמינגאָ, זיינען איצט געבליעבען ניט מעהר וויא פּיער הונדערט, און פון דיעזע פּיער הונדערט זיינען איצט פּיעל געווען מעהר טוידט וויא לעבעדיג.

דיא פּיער מאַטראָזען פון דער רעטונגס-לאָדקע האָבען ניקעזאַ'ס שיפען געפונען אין דעם זעלבען טייך בעלען, וואו קריסטאָפאָר קאָלומבוס און זיין ברודער באַרטהאָלאָמיי האָבען זיך אָנגעליטען דיא

גרעסטע צרות אויף דעם ענטדעקער'ס לעצטע רייזע. דארטען איז ניקעזא איצט זיך צוזאמענגעקומען מיט זיין פלאטע. דיא זעלבע ארומיגע אינדיאנער, וועלכע האבען פיינדליך בעהאנדעלט קאלומ־בוס'ען, האבען זיך איצט אויף אן עהנליכען שטייגער פערהאלטען צו דיעזע שפאניער. פיעלע פון דיא ווייסע, וואס זיינען געגאנגען זוכען עסענווארג, זיינען אויסגע'הרג'עט געווארען.

דיא, וועלכע זיינען געבליבען לעבען און האבען בעקומען שפייז, האבען דאס געמוזט טראגען אויפ'ן פלייצע, קלעטערענדיג איבער שארפע פעלזען, שלעפענדיג זיך דורך געדיכטע וועלדער און זומפען. ענדליך האט ביי ניקעזא'ס מענשען געפלאצט דיא געדולד. זיי האבען זיך גענומען בעקלאגען אויף זייער שיקזאל, בעשולדיגען זייער גובערנאטאר, אז ער שיקט זיי אויף דיא שווערסטע און געפעהרליכסטע שליחות אום פון זיי נקמה צו נעהמען פאר וואס זיי זיינען אזוי גיך ניט געקומען איהם רעטען. ער, פון זיין זייט, איז פון צרות געווארען נערוועז און בייז און האט בלויז פערגרעסערט דיא אונצופריעדענהייט.

דער הונגער איז ניט פערקלענערט געווארען. וויא ווייט עס איז דערגאנגען קען מען זיך פארשטעלען פון דעם פאלגענדען פאקט: ווען דרייסיג שפאניער האבען אויפ'ן וועג געפונען א האלב־צופוילטען קערפער פון א טויטען אינדיאנער, האבען זיי איהם אויפגעגעסען. פון דעם זיינען זיי קראנק געווארען און געשטארבען ביז איינעם.

ניקעזא האט זיך בעשלאסען דיעזען אונגליקליכען פלאץ צו פערלאזען. מיטנעהמענדיג דיא גרעסערע טהייל פון זיינע מענשען, האט ער זיך אוועקגעלאזען צוריק צו מזרח צו, זוכען א בעסערען ארט פאר זיין קאלאניע. דיא איבעריגע זיינען פארלויפיג פערבליבען ביי דעם טייך בעלען. זיי האבען דארטען פערזייט שפייז, — האבען זיי גע־וואלט ווארטען ביז עס וועט אויסוואקסען.

אויפ'ן וועג איז ניקעזא געקומען צו א האפען, וועלכען קאלומבוס האט א נאמען געגעבען פארטא בעללא (דער שעהנער האפען). ער האט מיט זיך געהאט א מאטראז וואס איז דארטען געוועזען מיט דעם ענטדעקער, און יענער האט אנגעוויזען דעם פלאץ. באלד האט מען דא זאגאר געפונען אן אנקער, וואס קאלומבוס האט איבערגעלאזען. אבער דא זיינען אויך אינדיאנער בעפאלען איינינגע פון דיא ווייסע;

און קעמפפען געגען זיי האָבען דיא אויסגעהונגערטע, אויסגעמאטערטע שפאניער קיין כח ניט געהאט. מען איז דעריבער געשוואומען ווייטער, ביז ניקעזא האט געפונען א פרוכטבארען אָרט, וועלכער איז אויך געווען גוט פאר א פעסטונג. „אין גאט׳ס נאמען, לאָמיר זיך דאָ אבשטעלען“ — האט ער געזאגט, און ער האט זיך דאָ ווירקליך אָבגעשטעלט. דעם פּלאץ האט זיין קאמפאניע דעריבער א נאמען געגעבען „נאמבר דע דיאָס“ (גאטס נאמען), און אזוי רופט מען דאָס עד היום.

נ א מ ב ר ד ע ד י א ס האט אלזא געזאלט ווערען א שטאדט — דיא הויפּטשטאדט פון ניקעזא׳ס קאלאניע. דאָ האבען זיך אָבער אנגעהויבען דיא געוועהנליכע צרות — הונגער און פיינדליכע אינדיאנער — און דער סוף איז געווען א גאנץ טרויעריגער.

ניקעזא האט צוערשט גענומען בויען א פעסטונג, נאך זיין פּלאן נאך; אָבער דיא אויסגעמוטשעטע שפאניער האבען דערצו קיין כח ניט געהאט און דיא אונטערנעהמונג האט בלויז ארויסגערופען נייע אונצופריעדענהייט מיט דעם גובערנאטאר. ווען ניקעזא האט געשיקט נאך דיא, וואס זיינען איבערגעבליבען אויף דעם פריהערדיגען אָרט, ביי דעם טייך ב ע ל ע ן, האט זיך ארויסגעצייגט אז פיעלע פון זיי זיינען אויסגעשטארבען פון הונגער, און אז דיא איבעריגע זיינען געצוואונגען געווען צו עסען אלערליי ארומקריכענדיגע בעשעפעניסען. אין סך הכל זיינען פון ניקעזא׳ס 700 מאן איצט געבליעבען קוים הונדערט, און דיעזע זיינען אויך אויסגעגאנגען איינער נאך דעם אנדערען, ביז עס איז בלויז געבליבען זעכציג.

ווען דיא קאלאניע איז געווען אין דיעזער טראגישער לאגע, איז צו זיי איין מאל אונערווארטעט געקומען א שפאנישע שיף. צו ניקעזא׳ס אונבעשרייבליכע איבערראשונג זיינען דיא געסט געווען שלוחים פון דער קאלאניע, וואס איעדא האט איבערגעלאזען — שלוחים צו איהם, ניקעזא׳ן, איהם איינצולאדען צו קומען רעגיערען איבער יענע קאלאניע.

דיעזע שלוחים האבען ניקעזא׳ן געפונען אין א שוידערליכען צושטאנד. דער שפאנישער אריסטאקראט, א מיטגליעד פון דער קעניגליכער סוויטע, איז איצט געווען שרעקליך פערשמוציגט, פערוואקסען און פארווערימט. דיא איבעריגע פון זיין קאמפאניע האָ־

בען אויסגעזעהן ניט בעסער, און אלע זיינען זיי געווען געל, אויס־געדארט, פער'חושך'ט און אזוי אָבגעשוואכט, אז קוים וואָס זיי האָבען געקענט ריידען. דיא שיף האָט אָבער מיט זיך געבראכט שפייז, וואסער און דיא אונגליקליכע זיינען אביסעל געקומען צו זיך.

דיא שלוחים האָבען דערצעהלט דאָס פאָלגענדע:

דעם דאָרף סאן סעבאסטיאן זיינען איעדא'ס קאָלאָניס־טען געצוואונגען געווען צו פערלאָזען. זיי האָבען זייער קאָלאָניע אריבערגעטראָגען אויף דער אנדערער זייט, דאָס הייסט אויף דער מערב'דיגער זייט פון דעם אוראבא גאָלף. דאָרטען האָבען זיי בעזיעגט דיא אינדיאנער פון א שטעדטעל מיט'ן נאָמען דאריען, וואו זיי האָבען זיך בעזעצט. בלויז צו דעם אינדיאנישען נאָמען „דאריען" האָבען זיי צוגעלייגט דעם רעליגיעזען קריסטליכען נאָמען סאנטא מאריא (הייליגע מאריא) און האָבען איהר גערופען סאנטא מאריא דעל דאריען. דאָס איז אלזאָ געווען דיא נייע הויפט־שטאָדט פון איעדא'ס קאָלאָניע. דאָרטען געפינט זיך איצט דער אדוואָקאט ענציזאָ, איעדא'ס רייכער פריינד, וועמען ער האָט נאָך פריהער געמאכט פאר הויפט־ריכטער פון זיין קאָלאָניע. איעדא איז ניטאָ און, נאָך זיין אָפּמאַך מיט זיינע קאָ־לאָניסטען, זיינען זיי פון איהם פריי (ווייל ער איז ניט געקומען צוריק אין פופציג טעג נאָך דעם וויא ער איז אוועקגעפאָהרען נאָך פראָ־וויאנט). ענציזאָ געפעהלט זיי ניט אלס גובערנאטאָר. אזוי אָבער וויא דאריען ליעגט גראָד אויף ניקעזא'ס זייט פון דעם גרענעץ, צווי־שען זיין הערשאפט און איעדא'ס (וואָרים דיעזער גרענעץ האָט זיך געצויגען איבער'ן מיטען פון דעם אוראבא גאָלף), דעריבער האָבען דיא קאָלאָניסטען פון דאריען זיך בעשלאָסען צו שיקען איהם אויפזוכען און איהם רופען רעגיערען איבער זיי. דערביי האָבען דיא שלוחים דערצעהלט, אז דאריען איז א גוטער געגענד און אז דאָרטען געפינט זיך גאָלד.

אז דאָס אלץ איז פאר ניקעזא'ן געווען אן אונבעשרייבליך פרעה־ליכע איבערראשונג, איז איבעריג צו זאָגען. ליידער האָט אָבער דיא איבערראשונג לאנג ניט אָנגעהאלטען. אין א פּאָר שטונדען ארום, וועז ער האָט גוט אָבגעגעסען און פערטרונקען מיט וויין, האָט ער זיך שוין גענומען פיהלען אלס דער גובערנאטאָר פון דאריען, און אלס

אזעלכער האט ער גענומען ריידען מיט אן אפיציעלען, שטריינגען טאן. ווען ער האט פון דיא שלוחים געהערט, אז דיא דאריאנער קאלא־ניסטען האנדלען ביי זייערע רויט־הויטיגע שכנים איין גאלד פאר גלעזערנע פאטשערקעס, האט ער בייז ערקלעהרט, אז ביי איהם וועט דאס ניט אנגעהן, — אז ער וועט דיא קאלאניסטען צווינגען אבצו־געבען דיא גאלד צו דער רעגיערונג, וויל לויט דעם געזעץ מוז יעדע ברעקעל פון דעם טהייערען מעטאל געהערען צום שפאנישען טהראן.

דיעזע ערקלעהרונג האט איהם טהייער געקאסט.

דיא שלוחים האבען זיך געזעגענט און זיינען אבגעפאהרען, און ניקעזא מיט זיינע 60 מאן זיינען נאך זיי נאכגעפאהרען שפעטער א ביסעל. ווען דיא לעצטע זיינען אהין אנגעקומען, האבען זיי ווידער געהאט אן איבערראשונג, אבער שוין גאר פון אן אנדער זארט: ווען זייערע שיפען זיינען צוגעקומען נאהענט צום ברעג האט א מאסע מענשען זיי בעגעגענט מאכענדיג מיט דיא הענט, שימפפענדיג און שרייענדיג, אז זיי זאלען ניט סמייען ארויסצוגעהן פון זייערע שיפען.

ניקעזא האט ניט פערשטאנען וואס דאס בעדייט. ער האט צוערשט אפילו ניט חושד געווען, אז זיין נארישע אפיציעלע שטריינג־קייט נאך איידער ער איז אהער געקומען איז געווען דיא אורזאכע פון דיעזען „ברוך הבא“. ער האט ניט פערשטאנען, אז ווען דיא שלוחים האבען אין דאריען דערצעהלט, וואס ער האט געזאגט, האט דער עולם זיך בעשלאסען איהם ניט ארויסצולאזען אויפ׳ן ברעג.

מען האט איהם איצט זאגאר שיער ניט דער׳הרג׳עט צום טויט. אום פון איהם פטור צו ווערען, האבען איהם שפעטער איניגע פון דיא דאריאנער כלומרשט ערלויבט ארויסצושטייגען און דאן איז מען איהם בעפאלען מיט געוועהר, אזוי אז ער האט זיך קוים געראטעוועט. איינער פון דיא דאריאנער קאלאניסטען האט אויף איהם רחמנות געהאט, און געארבייט מען זאל איהם לאזען בלייבען; עס האט אבער ניט געהאלפען. ניקעזא אליין האט זיך געבעטען, אז מען זאל איהם האלטען א געשמידטען אין קייטען, אבי ניט צווינגען צוריק צו פאה־רען. אבער דאס האט אויך ניט געווירקט.

דער אנפיהרער פון דער פארטיי, וואס האט געפאדערט אז ער זאל ניט אנדערש פערלאזען דאריען, איז געווען איינער ז א מ ו ד י א,

אַ ריכטער, וועלכער האָט געוואָלט זיין זיכער מיט זיין שטעלע. ני־קעזאַ וואָלט געווען אַן אייביגע לעבעדיגע געפּאַהר פאַר איהם מיט אַלע דיא וואָס האָבען געוואָלט האַנדלען גאָלד ביי דיא אינדיאַנער.

קורץ, ניקעזא׳ן און 17 פון זיינע טרייע אנהיינגער האָט מען אַרויפגעזעצט אויף אַ צרה׳דיגע שיף, דיא ערגסטע וואָס מען האָט געקענט געפינען, און געצוואונגען אַוועקצופאָהרען.

מעהר האָט פון איהם קיינער ניט געהערט. עס איז כמעט זיכער, אַז דיא שיף מיט דיא אונגליקליכע 18 רייזענדע איז דער־טרונקען געוואָרען אין אַ שטורם.

III.

דיא ענטדעקונג פון דעם שטילען אָקעאַן.

וואַסקאָ נונעז דע באַלבאָאַ. — ארויפגעגנב'עט זיך אויף ענ־ציזא'ס שיף אין אַ פאַס. — בעגעגענט מיט פראנציסקא פיזאררא'ן און אָיעדא'ס קאָלאָניסטען. — אַ ווילדער מאַניפעסט פון ציוויליזירטע און אַ ציוויליזירטער אַנטוואָרט פון אַ ווילדען. — ענציזא און פיזאררא מיט זייערע מענשען פאָהרען נאָך סאן סעבאסטיאן. — וויעדער הונגער און צרות. — אויף באַלבאָאַ'ס ראַטה ציהט מען איבער דיא קאָלאָניע נאָך דאַריען. — מען ווערט פטור פון ענציזא'ן. — באַלבאָאַ ווערט קאָמאַנדיר. — צוויי שפּאַניער בעצאָהלען אַן אינדיאַנער פאַר פריינדליכקייט מיט פעררעאַטה. — באַלבאָאַ בעקומט דיא שעהנע טאָכטער פון אַן אינדיאַנער־עלטסטען אַלס צייכען פון פריינדשאַפט. — אַ וויזיט און אַ קריגעריי איבער גאָלד. — אַן אינדיאַנער רעדט צו דיא גאָלד־דורשטיגע ציוויליזירטע מיט פעראַכטונג און זאָגט זיי וועגען אַ גרויסען ים אויף יענער זייט פון דיא בערג. — באַלבאָאַ לאָזט זיך אַוועק נאָך יענעם געגענד. — ער זעהט דעם שטילען אָקעאַן. — אַ היסטאָרישער מאָמענט. — דער נייער גובערנאַטאָר פעדראריאס. — באַלבאָאַ לאָזט טראָגען שיפען איבער דיא בערג. — מלחמות מיט אינדיאַנער, וויטערע סבות און לעבענס־געפאַהרען. — דיא איינפערזוכט פון אַ שפּאַניער איבער באלבאָאַ'ס רויט־הויטיגע פרוי. — באַלבאָאַ'ס טראגישער סוף.

אויף דער סצענע טרעט ארויס אַ נייע פּערזאָן — אַ מאַן, וועלכער איז שפּעטער בעריהמט געוואָרען אַלס דער ערשטער ווייסער מענש, וואָס האָט פון דעם אַמעריקאַנער ברעג געזעהן דיא כוואַליעס פון דעם שטילען אָקעאַן.

אום מיט איהם בעקאַנט צו ווערען מוזען מיר זיך אויף אַ ווילע אומקעהרען צוריק צו אַ פּאַסירונג פון דעם פריהערדיגען קאַפּיטעל. מיר האָבען דאָרטען געזעהן, אַז ענציזאָ, דער אַדוואָקאַט, איז געקומען נאָך אָיעדאַ'ס קאָלאָניע פון סאַן דאָמינגאָ, היספּאַניאָלא. ווען

ער האָט זיך געקליבען אָבצופאָהרען פון סאַן דאָמינגאָ, האָבען פיעלע פון דיא דאָרטיגע איינוואוינער געהאַט חשק מיט איהם מיטצופאָהרען אום צו אַנטלויפען פון זייערע בעלי חובות. דיא בעלי חובות האָבען זיי אָבער געהיט, און האָבען גע'פועל'ט ביי דעם וויצע־קעניג, דיעגאָ קאָלומ־בוס, אז אַ רעגיערונגס־שיף זאָל בעגלייטען ענציזאָ'ס שיפען ביז זיי וועלען שוין זיין אין דעם אָפענעם ים, און צוקומען צו איהר אויף קליינע שיפלעך וועט שוין זיין אונמעגליך.

ענציזאָ איז אָבגעפאָהרען מיט אַ קאָמפּאַניע (וועלכע איז געווען פריי פון חובות) און מיט אַ סך פּראָוויאַנט. ווען זיין שיף איז שוין געוועזן ווייט פון היספּאַניאָלאַ, איז פּלוצלונג פון אַ פאַס אַרויסגע־קראָכען אַ שעהנער געזונטער יונגער מאַן, וועלכער האָט זיך פאָרגע־שטעלט אַלס וואַסקאָ נונעז באַלבאָאַ, אַ שפּאַניער פון אַן אַדעליגע פאַמיליע. ער האָט געהאַט אַ שטיקעל מאַיאָנטעק אין היספּאַניאָלאַ; ער האָט זיך אָבער פערפלאָנטערט אין שולדען, פון וועלכע ער האָט געוואָלט אַנטלויפען. אַלזאָ, האָבען זיינע פריינד איהם פערשלאָגען אין אַ פאַס און דיא פאַס געבראַכט אויפ'ן שיף כלומרשט אַלס אַ טהייל פון דיא פראַכט.

ענציזאָ, אַלס צוקינפטיגער ריכטער, איז געווען מלא רציחה פאַר וואָס באַלבאָאַ איז געגאַנגען געגען דיא געזעצע, און האָט געסטראַ־שעט איהם אַרויסצוזעצען אויף אַ ווילדען ברעג. אָבער באַלבאָאַ, וועלכער איז געווען אַ סימפּאַטישער יונג און איז אַלעמען געפעלען געוואָרען, האָט מיט זיינע רייד אויף ענציזאָ'ן אויך געמאַכט אַ גוטען איינדרוק, און ביי דעם ריכטער איז ביסלעכווייז איבערגעגאַנגען דער כעס.

דיא שיפען זיינען צוגעקומען צו קאַרטהאַגענאַ. דאָרטען האָבען דיא רייזענדע צוערשט געהאַט אונאַנגענעהמליכקייטען מיט דיא אינ־דיאַנער. אָבער מיט אַ פאָר פריינדליכע ווערטער האָט איינער פון ענציזאָ'ס קאָמפּאַניע, אַ שפּאַניער, וועלכער האָט געקענט רייִדען זייער שפּראַך, פון בלוט־שונאים זיי אין דיא איבערגעבענסטע פריינד פערוואַנדעלט.

באַלד איז אין קאַרטהאַגענאַ אָנגעקומען אַן אַנדער שפּאַנישע שיף. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אז אויף איהר האָבען זיך געפונען אָיעדאַ'ס קאָלאָניסטען מיט דעם אויבען דערמאָהנטען פראַנציס־

ק אָ פ י ז אַ ר ר אָ (דעם צוקינפטיגען ענטדעקער און עראָבערער פון פערו) אַלס קאָמאַנדיר. דער לעזער וועט זיך ערא‌ינערען, אַז ווען איעדאַ איז אַוועק פון סאַן סעבאַסטיאַן נאָך פּראָוויאַנט, האָט ער פּיזאַררא'ן איבערגעלאָזען אַלס הערשער פון דער קאָלאָניע ביז ער וועט זיך אומקעהרען. ווען עס זיינען פאַראיבער די 50 טעג וועלכע די קאָלאָניסטען האָבען אָבגעמאַכט מיט איעדאַ'ן צו וואַרטען אויף איהם, האָבען זיי זיך בעשלאָסען אומצוקעהרען זיך נאָך היספּאַניאָלא. דאָ איז אָבער געוועזען אַזאַ צרה: קאָלאָניסטען זיינען געווען זיעבעציג און די צוויי צרה'דיגע שיפלעך, וואָס זיי האָבען געהאַט, זיינען ניט געווען אין שטאַנד צו פיהרען אַזוי פיעל. אין זייער פערצווייפלונג האָבען זיי בעשלאָסען צו וואַרטען ביז עס וועלען פון הונגער אויס־שטאַרבען אַזוי פיעל פון זיי, אַז פאַר די איבערגעבליבענע זאָל זיין גענוג פּלאַץ אויף די שיפלעך. מען האָט לאַנג ניט בעדאַרפט וואַר־טען. דער הונגער האָט די צאָהל שנעל פערקלענערט, ביז די לעבעדיג־געבליבענע האָבען שוין געקענט אַוועקפאָהרען.

אויפ'ן וועג איז איינע פון די צוויי שיפלעך דערטרונקען גע־וואָרען, און די אַנדערע, וואו פּיזאַררא האָט זיך געפונען, האָט זיך וויא עס איז צוגעשלאָגען צו דעם קאַרטהאַגענער האַפען. פּיזאַררא מיט זיינע מיטרייזענדע זיינען דאָ אַלזאָ צוגעשטאַנען צו ענציזאָ'ן מיט זיינע מענשען.

דאָ האָט ענציזאָ געהערט פון אינדיאַנער וועגען אַ געגענד מיט'ן נאָמען ז ע נ ו, צו מערב צו, וואו די בערג זיינען אַזוי פול מיט גאָלד, אַז ווען די רעגענס שווענקען דאָס אַראָפּ אין די טייכען אריין, פאַנגט מען דעם טהייערען מעטאַל מיט נעצען, אַזוי וויא פיש, און אַז אָפט כאַפּט מען אויף דיעזען אָרט אַ שטיק גאָלד אַזוי גרויס וויא אַן איי. מען האָט אויך געזאָגט, אַז ז ע נ ו איז אַ מין הייליגער פּלאַץ ביי די אינדיאַנער, אַז זיי האַלטען דאָרטען זייערע טויטע, וועלכע זיי בעפּוצען מיט פיעל גאָלד.

ווען ענציזאָ האָט דאָס דערהערט האָט ער ניט גערוהט ביז ער האָט זיך אַוועקגעלאָזען נאָך זענו מיט דעם צוועק צו בעראַבעווען די אינדיאַנישע קברים און צו כאַפּען שטיקער גאָלד מיט נעצען.

ווען ער איז אַהין אָנגעקומען, זיינען געגען איהם אַרויסגעטראָ־טען צוויי קאַסיקען (אינדיאַנישע עלסטע) מיט זייערע מחנות. ענ־

ציזאָ האָט צוערשט געפּרופט מיט גוטען. ער האָט געהייסען פאַר־לעזען און איבערזעצען פאַר זיי דעם געוועהנליכען שפּאַנישען מאַ־ניפעסט וועגען גאָט און דעם הייליגען פעטער און וועגען דעם, וויא דער פּאַפּסט, אַלס פאָרשטעהער פון גאָט, האָט דיא גאַנצע נייע וועלט אַוועקגעגעבען צו שפּאַניען. דער אַנטוואָרט וואָס ער האָט בעקומען פון איינעם פון דיא צוויי קאַסיקען, איז אינטערעסאַנט.

„דער פּאַפּסט האָט געמוזט זיין שכור, ווען ער האָט אַוועקגע־שאָנקען לאַנד וועלכע געהערט צו איהם ניט" — האָט דער אינדיאַנער געזאָגט, — „און אויב דער קעניג האָט געבעטען לענדער, וואָס בע־לאַנגען צו אַנדערע מענשען, איז אַ סימן אַז ער איז ניט אין גאַנצען ביים זינען. אויב ער וועט קומען צו אונז אַוועקנעהמען אונזער לאַנד, וועלען מיר איהם אָפּשניידען דעם קאָפּ, און איהם אַרויפשטעקען אויפ'ן שפּיץ פון אַ שטאַנג, וויא מיינע ברידער טהוען אימער מיט שונאים."

ענציזאָ האָט אָנגעפאַנגען צו אַרגומענטירען מיט שטאָהל און בליי. דיא שפּאַניער האָבען געזיעגט. אָבער צוויי פון זיי זיינען געשטאָרבען אין שרעקליכע יסורים פון פערגיפטעטע פיילען; צו געהן פאַנגען גאָלד מיט נעצען און בעראַבעווען דיא קברים איז ענציזאָ'ן דעריבער שוין ניט געלעגען אין זינען. ער האָט זיך געאיילט צו פאָה־רען נאָך סאַן סעבאַסטיאַן, וואו אָיעדאַ'ס קאָלאָניע האָט געזאָלט זיין, און פיזאַררא מיט זיינע חברים האָבען זיך געלאָזען איבעררייידען און זיינען אויך געפאָהרען צוריק.

ווען ענציזאָ האָט געהאַלטען ביים אריינשווימען אין דעם האַפען פון סאַן סעבאַסטיאַן, האָט זיך זיין שיף אָבגעשלאָגען אָן אַ פעלז און איז צושמעטערט געוואָרען. איהרע מענשען האָבען זיך קוים גערע־טעט אויף פיזאַררא'ס שיפעל. אָבער דיא פּראָוויאַנט, בהמות, פערד, געוועהר און אַלע אַנדערע ווערטה־זאַכען — ענציזאָ'ס גאַנצער פער־מעגען — זיינען אַראָפּ צום גרונט.

ווען דיא קאָמפּאַניע איז אַרויס אויפ'ן ברעג, האָבען זיי געפונען אַז אָיעדאַ'ס פעסטונג און דיא אַרומיגע הייזער זיינען ניט מעהר וויא אַ בארג אַש. דיא אינדיאַנער האָבען דאָס אַלץ אונטערגעצונדען.

מען האָט זיך געשפּייזט מיט אַ געוויסען זאָרט ניס און מיט דיא פלייש פון אַ ווילדען מין שווינען. ווען מען האָט געפּרופט זוכען

אַנדערע עסענוואַרג, זיינען בעפאַלען אינדיאַנער, און עטליכע ווייסע זיינען פערוואונדעט געוואָרען. אַ שרעק האָט אָנגענומען דיא קאָלאָניסטען, און ענציזאָ אַליין האָט אויך פערלאָרען מוטה.

דאַן איז וואסקא נונעז באַלבאָא, דער אַדעליגער, וועמען מען האָט אַרויפגע'גנב'עט אויף ענציזאָ'ס שיף אין אַ פאַס, אַרויסגעטראָטען מיט אַ פאָרשלאַג. ער האָט אין דיעזע געגענדען געררייזט מיט עטליכע יאָהר צוריק. ער איז מיט זיי גוט בעקאַנט געוועזן. אַלזאָ האָט ער געוואוסט, אַז אויף דער אַנדערער זייט פון דעם אוראבא גאָלף זיינען דיא אינדיאַנער פריעדליכער און געברויכען קיינמאָל ניט קיין גיפטיגע פיילען; אַז דיא לאַנד איז דאָרטען בעסער און אַז דאָרטען, אויף דעם ברעג פון אַ טייך, געפינט זיך אַ פיינער אינדיאַנישער דאָרף מיט'ן נאָמען דאַריען, וואו עס וואָלט געוועזן כדאי זיך צו בעזעצען. ער האָט דעריבער געראַטהען דיא קאָלאָניע איבערצוציהען אַהין.

באַלבאָאַ'ס עצה איז אָנגענומען געוואָרען; און אויף דיעזען אָרט איז דאָס דאַריען געוואָרען דיא הויפּט־שטאָדט פון דער קאָלאָניע, וויא אויך דער נאָמען פון דעם גאַנצען געגענד און שפּעטער אויך פון דעם גאַנצען איסטהמוס, וועלכער איז איצט מעהר בעקאַנט מיט דעם נאָמען פּאַנאַמאַ.

ענציזאָ איז דאַריען בעפאַלען, און איינגענומען. דאַן האָט ער אָנגעפאַנגען צו בעראַבעווען דיעזען דאָרף און דיא אַרומיגע דערפער. ער האָט אָנגערויבט אַ מאַסע שפּייז, באַוועל, גילדערנע בראַסלעטען און אַנדערע גילדערנע ציערונגען. אין סך הכל האָט זיין רויב בעטראָפען ביז צעהן טויזענד קאַסטעללאַנאָס (העכער וויא 150 טויזענד דאָללאַר). דאַן האָט ער, לכבוד זיין זיעג, צוגעלייגט דעם הייליגען טיטעל צו דעם אינדישען נאָמען, און אַזוי איז אַרויסגעקומען דער נאָמען סאַנטאַ מאַריא דעל דאַריען, וויא אויבען איז שוין דערמאָהנט געוואָרען.

ענציזאָ איז אַלזאָ געוואָרען הערשער איבער דער קאָלאָניע. ער איז אָבער געווען צו שטריינג. ער איז בעגאַנגען דעם זעלבען פעהלער וויא דער אונגליקליכער ניקעזאַ: ער האָט ערקלעהרט, אַז גאָלד בעלאַנגט צו דער קרוין און האָט דיא קאָלאָניסטען ניט ערלויבט דאָס צו

בעקומען פאר זיך אליין. דער רעזולטאט איז געווען, אז דער עולם האט זיך גענומען בונטעווען.

באלבאא איז ארויסגעטראטען אלס איינער פון דיא אנפיהרער און מיט דעם איז ער געשטיגען אין פאפולאריטעט, הגם ער איז פריהער אויך געווען דער אלגעמיינער ליעבלינג, און דער פאקט, אז ער האט דאס געראטהען צו פאהרען נאך דאריען האט איהם צוגע־געבען ספעציעלע וויכטיגקייט אין דעם עולם'ס אויגען.

באלבאא האט דאס אנגעוויזען, אז דאריען געפינט זיך אויף ניקעזא'ס זייט פון דעם גרענעץ, און דאס האט געהייסען, אז איעדא און זיין ריכטער ענציזא האבען דא קיין שום דעה ניט. פאר ריכ־טער האט מען דא געמאכט באלבאא'ן און דעם אויבען דערמאהנטען זאמודיא'ן, און דאן איז דאס געבליבען א פלאן צו שיקען רופען ניקעזא'ן, אז ער זאל ווערען דער גובערנאטאר פון דער קאלאניע.

מיט וואס דאס האט זיך אויסגעלאזען וועיס שוין דער לעזער. מיר ווילען בלויז צולייגען, אז באלבאא איז דאס געווען דער, וואס האט אויף ניקעזא'ן רחמנות געקראגען, און געארבייט דאפיר אז מען זאל איהם ערלויבען צו פערבלייבען אין דאריען. אבער זאמודיא, וועלכער איז געווען דער אנפיהרער פון דער אנדערער פארטיי, האט אויסגעפיהרט. ער איז ווירקליך געווען א סימפאטהישער יונג, באל־באא, א ליעבליכער, אן אפען־הערציגער און א ווארים־הערציגער, הגם קיינער האט ניט געקענט קעמפפען מיט אזא ווילדע העלדישקייט וויא ער. דערצו נאך איז ער געווען שעהן און קרעפטיג געוואקסען, הויך און מיט אן אנגענעהמע געזיכט. קורץ, הגם אויסגעפיהרט האט זא־מודיא, איז דער ליעבלינג פארט געווען ער, באלבאא.

ענציזא'ן האט מען געשמידט אין קייטען אלס א מענשען וואס וויל הערשען איבער א לאנד, וואו ער האט קיין דעה ניט צו זאגען, און מען האט איהם אוועקגעשיקט נאך שפאניען. באלבאא איז דאן אויסערוועהלט געווארען קאמאנדיר. איהם האט בעאונרוהיגט דיא פראגע, וואס מען וועט אויף דער געשיכטע זאגען אין שפאניען. אבער צו דיעזען צוועק האט ער געהאט צוויי מיטלען: ערשטענס האט ער אוועקגעשיקט א היבשען כאבאר צו מיגעל פאזאמאנטע, דעם קעניגליכען שאץ־מיניסטער פון היספאניאלא, וועלכער האט גע־האט פיעל איינפלוס ביי דעם קעניג אין שפאניען. צווייטענס, האט

ער גלייך געגומען זוכען גאָלד, כדי וואָס שנעלער צוצושיקען אַן אוצר צום קעניג גופא. ער האָט געוואוסט וויא גאָלד־גייציג פערדינאַנד איז און וויא לייכט עס איז אויף איהם צו ווירקען מיט אַזאַ מיטעל.

דיא „מתנה" צום שאַץ־מיניסטער האָט ער געשיקט מיט זיין פערטרויטען איבערגעבענעם פריינד, וואַלדיוויא, וועלכער איז געוועזען אַ וויכטיגער בעאַמטער אין דער קאָלאָניע. און וואַלדיוויא איז טאַקע געפאָהרען אויף דער זעלבער שיף, אויף וועלכער מען האָט געשיקט ענציזאָ'ן נאָך שפּאַניען. דיא שיף האָט געדאַרפט זיך אָפּשטעלען אין היספּאַניאָלאַ, אַלזאָ איז וואַלדיוויא אויף איהר געפאָהרען ביז אַהין. אָפיציעל האָט עס געהייסען, אַז ער פאָהרט נאָך פּראָוויאַנט און נאָך מענשען.

באַלבאָאַ האָט געהערט, אַז אַ מייל ניינציג (ענגלישע) פון דאַריען געפינט זיך אַ רייכער גאָלד־געגענד מיט'ן נאָמען קאָיבאַ; אַלזאָ האָט ער אַוועקגעשיקט פראַנציסקאָ פּיזאַראָ'ן מיט זעקס מאַן אויספאָרשען דעם פּלאַץ. פון דעם איז אָבער גאָר ניט אַרויסגעקומען. אויפ'ן וועג איז פּיזאַראָ'ן בעפאַלען דער רויט־הויטיגער עלטסטער פון דעם שבט וואָס האָט פריהער געוואוינט אין דאַריען. עס איז געווען אַ בלוטיגער צוזאַמענשטויס; דיא ווייסע זיינען געוועזען דיא זיעגער; זיי זיינען אָבער קוים געקומען צוריק נאָך דאַריען — צובלוטיגטע און צעוואונדעטע. וועגען דערגרייכען קאָיבאַ האָבען זיי שוין ניט געקענט דיינקען.

איין מאָל, ווען אַ פּאָר פון דיא שפּאַנישע שיפלעך האָבען אַרומגעשוואומען אַרום דעם ברעג, האָבען זייערע מאַטראָזען זיך געטראָפען מיט צוויי האַלב־פערווילדעטע שפּאַניער, וועלכע זיינען געווען אָבגעפאַרבט וויא אינדיאַנער. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז מיט אַ יאָהר און אַ האַלב צוריק זיינען זיי אַנטלאָפען פון ניקעזאַ'ס אַ שיף אום אויסצומיידען בעשטראָפונג פאַר עפּעס אַ פערברעכען. זיי האָבען דיא גאַנצע צייט געוואוינט אין קאָיבאַ, אין דעם געגענד, וואו באַלבאָאַ האָט געוואָלט זוכען גאָלד, און דער דאָרטיגער קאַסיק (זיין נאָמען איז געווען קאַרעטאַ) איז זיך מיט זיי בעגאַנגען אויפ'ן פריינדליכסטען אופן.

פאַר דיעזע גאַסט־פריינדליכקייט האָבען דיא צוויי שפּאַניער קאַרעטאַ'ן איצט אָבגעצאָהלט מיט דעם עקעלהאַפטסטען פעררעטה:

זיי האָבען דיא שפּאַניער דערצעהלט, אַז ביי איהם געפינען זיך אַ מאַסע רייכע זאַכען און האָבען זיי גערעטהען צו בעפאַלען זיין דאָרף. ווען באַלבאָאַ האָט געהערט דערפון, איז ער נאָך קאָיבאַ אַוועק מיט 130 גוט-בעוואַפענטע יונגען. קארעטאַ האָט איהם אויפגענומען אויפ׳ן בעסטען אופן. דאָס האָט אָבער באַלבאָאַ׳ן ניט געשטערט דערנאָך, אין מיטען נאַכט, צו בעפאַלען דעם דאָרף און צו פאַנגען קארעטאַ׳ן מיט עטליכע פרויען און קינדער, און אָנצולאָדען צוויי שיפען מיט דיא אָנגערויבטע גוטס.

דער ווילדער קאַסיק האָט ניט געקענט פערשטעהן מיט וואָס ער האָט ביי דיא ציוויליזירטע געסט פערדיענט אַזאַ שטראָף. „איך האָב דיר אַזוי פריינדליך אויפגענומען" — האָט ער גע׳טענה׳ט צו באַלבאָאַ׳ן, — „איך האָב דיר מיט דיינע מענשען מכבד געווען מיט כל טוב. און דו צאַהלסט מיר אָפּ אויף אַזאַ מערדערליכען אופן. בעפריי מיר מיט מיינע מענשען, און איך וועל דיר זיין אַ פריינד. מיר וועלען דיר בעזאָרגען מיט שפּייז און דיר ווייזען וואו עס געפינען זיך דיא אוצרות פון אונזער לאַנד".

אום באַלבאָאַ זאָל פיהלען זיכער, אַז ער מיינט איהם ניט אָפּצו־נארען, האָט קארעטאַ איהם פאָרגעשלאָגען זיין טאָכטער.

„נעהם איהר אַלס אַ צייכען פון אונזער פריינדשאַפט" — האָט דער קאַסיק געזאָגט — „זאָל זי זיין דיין פרוי, און אַ גאַראַנטיע פון אונזער טרייהייט צו דיר."

דיא אינדיאַנער מיידעל איז געשטאַנען מיט אַראָפּגעלאָזענע אויגען, ציטערענדיג פון שרעק פאַר דיא אונגעוועהנליכע, בעפאַנצערטע, פירכטערליכע מענשען. זיא איז געווען יונג און שעהן, און זיא האָט באַלבאָאַ׳ן צוגעצויגען. אַגב האָט ער זיך געקלערט, אַז עס לוינט זיך צו האָבען קארעטאַ׳ן מיט זיינע אינדיאַנער פאַר זיינע טרייע פריינד. ער האָט אַלזאָ דעם פאָרשלאַג אָנגענומען. קארעטאַ האָט בעזוכט דאַריען און ער איז בעהאַנדעלט געוואָרען וויא אַ „מחותן". מען האָט איהם געוויזען אַלץ וואָס איז געווען אויף דיא שיפען, און דיא „וואונדערען" פון דיא קאַנאָנען. ווען זייערע „דונערען" האָבען איהם איבערגעשראָקען, האָבען אויפגעשפּיעלט טרומייטען, און דער גאַסט איז ענטציקט געוואָרען. ער האָט זיך אומגעקעהרט אהיים אין קאָיבאַ אַ פרעהליכער, אַ בעגייסטערטער — אי פון דעם וואָס ער האָט

געזעהן אי פון דיא מתנות וואס זיין ווייסער איידעם האָט איהם מיט־געגעבען.

באַלבאָאַ האָט דיא אינדיאַנערקע ניט געהייראטה נאָך דיא געזעצע פון שפּאַניען און פון דער קאַטוילישער קירכע. זיא איז אָבער געוועזען זיין פרוי און ער איז צו איהר אַזוי צוגעבונדען געוואָרען, אַז זיא האָט איבער איהם זאָגאר געהאַט אַן איינפלוס.

אַ קורצע צייט נאָך דעם וויא ער האָט געמאַכט דעם פערבאַנד מיט איהר פאָטער, איז ער געגאַנגען אויף מלחמה מיט קאַרעטאַ'ס געפּעהרליכסטען שונא און האָט איהם בעזיעגט און פּערטריעבען פון זיינע דערפער; און דאָרטען האָבען דיא שפּאַניער וויעדער אָנגעראַ־בעוועט אַ סך גוטס. דאַן האָבען זיי וויעדער בעזוכט קאַרעטאַ'ן, און פון דאָרטען זיינען זיי אַוועק אויף אַ „פריינדליכען" וויזיט צו קאַ־רעטאַ'ס שכן, קאָמאַגרע, וועלכער האָט זיי אויפגענומען מיט גרויס צערעמאָניע און מיט אַלערליי מאכלים. זעהענדיג אַז דיא שפּאַניער ליעגט קיין זאַך ניט אַזוי אין זינען וויא גאָלד, האָט קאַ־מאַגרע באַלבאָאַ'ן געשאָנקען אַ גאַנצע מאַסע גילדערנע ציערונגען, און אַלס צוגאָב — 60 שקלאַפען, וועלכע דער רייכער קאַסיק האָט גע־פאַנגען אין זיינע מלחמות.

אַ פינפטעל פון דיא גאָלד האָט באַלבאָאַ געהייסען אָפּלעגען אָן אַ זייט, פאַר'ן קעניג פון שפּאַניען, און מיט דיא איבעריגע האָט מען זיך גענומען טהיילען. באַלד איז געוואָרען אַ קריעגעריי, איבער דער חלוקה. קאַמאַגרע און זיינע זיהן האָבען דאָס צוגעקוקט און זיך גע־וואונדערט וואָס פאַר אַ מאָדנע מענשען דיא ווייסע זיינען: „זיי זיצען ניט איין אויף איין אָרט, לעבען פון רויב און קריעגען זיך איבער גאָלד!"

באַלד איז איינער פון זיינע זיהן צוגעלאָפען צו דיא שפּאַניער און מיט כעס אַזאַ זעץ געטהאָן אין דיא וואָג־שאָלען מיט וועלכע זיי האָבען געוואויגען דעם טהייערען מעטאַל, אַז דיא בלישטשענדע שטיק־לעך זיינען צושאָטען געוואָרען איבער'ן גאַניק, וואו דיא סצענע איז פאָרגעקומען.

דיא שפּאַניער זיינען אַזוי איבערראַשט געוואָרען, אַז אויף אַ ווייל זיינען זיי געבליבען שטעהן. איידער זיי האָבען צייט געהאַט אויסצוריידען אַ וואָרט, האָט דער יונגער אינדיאַנער צו זיי געזאָגט:

— לוינט דען איבער אזא נארישקייט זיך ארומצורייסען? אויב גאלד איז אייך ווירקליך אזוי ליעב און טהייער, אז צוליעב דעם פערלאזט איהר אייער היים, דרינגט אריין אין פריעדליכע פרעמדע לענדער, און זייט בערייט אויסצושטעהן געפאהרען און צרות, קען איך אייך זאגען וועגען א לאנד, וואו איהר וועט קריגען אזוי פיעל גאלד וויא פיעל אייער הארץ געלוסט.

אנווייזענדיג זיי אויף הויכע בערג צו דרום צו, האט ער צוגעלייגט:

— איהר זעהט אט יענע הויכע בערג? אויף יענער זייט פון זיי ליעגט א גרויסער ים, וועלכען מען קען זעהן פון זייערע שפיצען. איבער יענעם ים שווימען ארום מענשען פון א רייכען, מעכטיגען פאלק. אלע טייכען, וואס פליסען אראפ פון דיעזע בערג, אויף יענער זייט, זיינען פול מיט גאלד, און דיא מענשען וועמעס לענדער עס ליעגען ביי יענעם ים, עסען און טרינקען פון גאלדענע כלים. גאלד איז דארטען אזא געוועהנליכע זאך וויא ביי אייך, שפאניער, איז אייזען.

באלבאא איז פון דעם יונגען אינדיאנער׳ס פערשטאנד כמעט ניט וועניגער איבערראשט געווארען וויא פון דיא נייעס, וואס ער האט דא פון איהם געהערט. מיט זשעדנעקייט האט ער איהם גענומען אויספרעגען וויא אזוי מען קומט צו צו יענער לאנד. דער אנטווארט, וואס ער האט בעקומען, איז געווען ניט קיין אנגענעהמער: דער וועג אהין איז א שווערער און פול מיט דיא גרעסטע געפאהרען. דיא שפאניער וועלען האבען צו קעמפפען מיט פיעלע פיינדליכע אינדיאנישע שבטים, אייניגע פון וועלכע זיינען בלוט־דורשטיגע מענשען־פרעסער. דער געפעהרליכסטער פון אלע קאסיקען, מיט וועלכע באלבאא וועט זיך האבען צו רעכענען, איז איינער ט ו ב א נ א מ א, זעקס טעג רייזע פון דארט. דערפאר אבער איז טובאנאמא׳ס געגענד זעהר רייך אין גאלד.

קאמאגרע׳ס זוהן האט אויסגעשפראכען דיא מיינונג, אז מיט וועניגער וויא טויזענד מאן וואלט באלבאא׳ן געווען געפעהרליך צו מאכען דיא רייזע.

באלבאא׳ס גאנצער ווענען איז איצט געווען פערנומען מיט איין זאך — מיט א ברענענדען בעגעהר צוצוקומען צו יענע טרוים־לאנד

אויף יענער זייט פון דיא הויכע בערג, אַהין, וואו דער אונבע־קאַנטער גרויסער ים וואַשט דיא ברעגעס פון דיא געהיימניספולע לענדער אין וועלכע מען עסט און מען טרינקט פון גילדערנע כלים. אָבער אַוועקלאָזען זיך אַהין אויפ'ן שטעל האָט ער ניט געקענט. איהם האָט געפעהלט פּראָוויאַנט און מענשען. ווען ער איז געקומען צוריק נאָך דאַריען, האָט ער דעריבער נאָך היספּאַניאָלאַ אַוועקגעשיקט מענ־שען מיט אַ בריעף צו דעם וויצע־קעניג, דיעגאָ קאָלומבוס. ער האָט איהם געשריעבען וועגען דיא אוצר־לאַנד, וועלכע ער קען איינגעהמען, אוז איהם געבעטען, ער זאָל פועל'ן ביי דער שפּאַנישער קרוין, אַז מען זאָל איהם אויפ'ן שטעל שיקען טויזענד מאַן מיט פּראָוויאַנט כדי ער זאָל קענען מאַכען זיין גלענצענדע ענטדעקונג.

דעם בריעף האָט ער געשיקט מיט זיין פריינד, דעם אויבען־דערמאָהנטען וואַלדיוויאַ. צוזאַמען מיט דעם בריעף האָט ער איהם מיטגעגעבען אַ גרויסע סומע געלד פאַר דעם שפּאַנישען קעניג, אַלס זיין חלק פון דיא „פּערדיענסטען“ וואָס דיא קאָלאָניע האָט איינגעבראַכט. דאָס, האָט ער געהאָפט, וועט דעם קעניג צוגעבען חשק צו בעוויליגען זיין פערלאַנג. אַ בעזונדערע סומע האָט באַלבאָאַ וואַלדוויאַ'ן געגע־בען פאַר דעם שאַץ־מייסטער פּאַזאַמאָנטע. דאָס איז אַלזאָ געוועזען דער צווייטער מאָל וואָס ער האָט דורך וואַלדיוויאַ'ן געשיקט אַ „מתנה“ צו דעם איינפלוסרייכען טשינאָווניק פון היספּאַניאָלאַ.

דיעזען מאָל האָט וואַלדוויאַ זיך לאַנג געזאַמט. אָבער וואַר־טענדיג צו בעקומען דורך איהם אַן ענטפער פון היספּאַניאָלאַ, איז באַלבאָאַ מיט צונויפגעלייגטע הענט ניט געזעסען. ער האָט זיך גע־נומען אויספאָרשען דיא אַרומיגע געגענדען, טאָמער געפינט ער דאָר־טען אויף גאָלד. דערביי האָט ער געהאַט פערשיעדענע צוזאַמענ־שטויסען מיט אינדיאַנער. אין איין אָרט האָט ער צווישען אַנדערע געפאַנגען אַ שעהנע אינדיאַנישע מיידעל, וועלכע ער האָט אַ נאָמען געגעבען פ ו ל ו י א, און וועלכע האָט זיך אין איהם שטאַרק פער־ליעבט. שפּעטער, ווען ער האָט בעזוכט איהר ברודער, האָט זיא זיך פון איהם דערוואוסט, אַז זייער שבט קלייבט זיך צו בעפאַלען דאַריען מיט אַ גרויסע מחנה. זיא האָט דאָס אויסגעזאָגט איהר געליעב־טען און מיט דעם איהם און אַלע אַנדערע וויי סע אויסגעהיט פון

געפאהר. דיא אינדיאנער זיינען בעזיעגט געוואָרען און זייערע אָנ־פיהרער האָט באלבאָא אויפגעהאנגען.

פיעלע וואָכען זיינען אריבער, און וואלדיוויא איז אלץ ניט געקומען צוריק פון היספאניאָלא. מען האָט ניט געוואוסט וואָס איבערצוקלעהרען. אייניגע האָבען גערעכענט אז איהם האָט געטראָפען אן אונגליק אויפ׳ן וועג. אנדערע האָבען געגעבען אָנצוהערענעס, אז ער האָט זיך צוגענומען דעם קעניג׳ס גאָלד און וועט מעהר נאָך דאריען ניט קומען. באלבאָא איז געוועזען זעהר אונרוהיג. ער האָט מורא געהאט גאָר פאר אן אנדער זאך — טאָמער פועל׳ט ענציזאָ ביי דעם קעניג איהם צו שיקען אלס גובערנאטאָר איבער דאריען און איהם (באלבאָא׳ן) צו ארעסטירען. ווען וואלדיוויא וואָלט איבער־געגעבען דיא גאָלד, און דעם בריעף, וואָלט דער קעניג מסתמא געוועזען צופריעדען מיט איהם. ווער ווייס אָבער וואָס איצט וועט זיין?

דיא קאָלאָניסטען האָבען גענומען פערליערען רעספעקט צו איהם. עס האָבען זיך אָנגעהויבען קריעגערייען און געשלעגען. מען האָט זיך ניט געקענט צוטהיילען מיט א געוויסע סומע גאָלד וואָס איז נאָך איבערגעבליעבען.

ענדליך זיינען פון היספאניאָלא געקומען צוויי שיפען מיט פראָוויאנט און מיט אן אָפיציעלען פאפיער, וועלכער האָט באלבאָא׳ן ער־קלעהרט פאר דעם קאפיטאן־גענעראל פון דער קאָלאָניע. מען גלויבט, אז קעניג פערדינאנד האָט זיין בעליעבטען שאץ־מייסטער געגעבען דיא מאכט אונטערצושרייבען עהנליכע פאפיערען אומישנע, אום דער־מיט צו צייגען, אז דיעגאָ קאָלומבוס איז ניט דער גאנצער בעל הבית איבער דיא לענדער וואָס זיין פאָטער האָט ענטדעקט.

מען דארף דאָ בעמערקען, אז דאָס, וואָס דיא צוויי שיפען זיי־נען איצט געקומען פון היספאניאָלא, איז ניט געוועזען דער רעזולטאט פון וואלדיוויא׳ס צווייטע נסיעה, ווארים דיעזען מאָל איז ער נאָך היספאניאָלא נאָך ניט געקומען. מען האָט גאָר ניט געוואוסט וואו ער איז אהין־געקומען מיט זיין שיף און מיטרייזענדע, *) מיט דיא גאָלד וואָס ער האָט געפיהרט. דעם טיטעל קאפיטאן גענעראל האָט

*) וועגען זייער שיקזאל וועט דערצעהלט ווערען אין א ווייטערען קאפיטעל.

דער שאַץ־מייסטער באַלבאָאַ'ן מסתמא געשיקט אויס דאַנקבאַרקייט פאַר זיין ערשטע „מתנה". וואַהרשיינליך האָט געגומען צייט איידער ער האָט פון שפּאַניען בעקומען דיא ערלויבנים אַזעלכע טיטלען אַרויס־צוגעבען.

באַלבאָאַ האָט זיך מיט זיין נייעם „טשין" נאַטירליך דערפרעהט; זיין פרייד איז אָבער ניט געווען אויף לאַנג. ער האָט באַלד בעקומען א בריעף פון שפּאַניען, אַז ענציזאָ האָט אָנגעגעבען א קלאַגע פער־זענליך צום קעניג און אַז מען וועט באַלד איהם (באַלבאָאַ'ן) אויפ־פאָדערען צו קומען נאָך שפּאַניען צום געריכט.

באַלבאָאַ'ס פרייד איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין פערצווייפ־לונג. ער איז אָבער ניט געווען דער מענש אין גאַנצען צו פערלירען מוטה. ער איז באַלד געפאַלען אויף א פּלאַן. עס איז געווען זעהר א סמיעלער פּלאַן, פול מיט געפאַהר פאַר זיין צוקונפט. אָבער וויא קומט אַזאַ פייערדיגער אַוואַנטוריסט, וויא ער איז געווען, צו דאגה'ן וועגען דער צוקונפט! ער האָט נעמליך בעשלאָסען זיך גלייך אַוועק־צולאָזען ענטדעקען דעם אונבעקאַנטען גרויכען ים מיט דיא גאָלד־לענדער, וועגען וועלכע יענער יונגער אינדיאַנער האָט איהם דער־צעהלט. אויב ער וועט מאַכען א וויכטיגע ענטדעקונג — האָט ער זיך געקלעהרט — וועט דער קעניג איהם מסתמא פערצייהען אַלע זיינע זינד. אי מען דאַרף דערצו האָבען טויזענד מאַן? וועט ער פּרופען דיא נסיעה מאַכען מיט אַזוי פיעל סאָלדאַטען וויא פיעל ער האָט, — אַבי זיי זאָלען נור זיין קיין „שרעקעדיגע אינגלעך", נור מענשען, וואָס זיינען בערייט אויף אַלעס, אַזוי וויא ער. דער עיקר איז געווען ניט צו מאַכען קיין שהיות. ער מוז זיך אַוועקלאָזען איידער עס וועט קומען דער בעפעהל פון שפּאַניען, אַז ער זאָל קומען אהין צום געריכט.

קורץ, ער האָט אָבגעקליבען דיא קרעפטיגסטע און ביטערסטע יונגען וועלכע ער האָט נור געקענט געפינען צווישען זיינע טרייעסטע און איבערגעבענסטע אנהייגער; אַזעלכע האָט ער געפונען 190. זיי האָט ער בעוואָפענט מיט שווערדען, שטאָלענע פייל־און־בויגענס און אַרקעבוסען (אַזעלכע ביקסען), און איז מיט זיי אַוועק צו דיא הויכע דרום־בערג פון דעם איסטהמוס. ער האָט אויך מיטגענומען א גע־וויסע צאָהל בלוט־הינט, און צווישען דיעזע איז געווען זיין אייגענער

טרייער הונט לעאָנציקאָ, וועלכער האָט מיט איהם אַנטהייל גענומען אין פיעלע שלאַכטען. דיעזער פיער־פיסיגער „העלד“ האָט געהאַט אַ שם אי ביי די שפּאַניער אי ביי די אינדיאַנער. ער איז געוועזען אונגעהייער שטאַרק און זיין קערפּער איז געוועזען בעדעקט מיט שראַמעס, די סליאַדען פון די וואונדען, וואָס ער האָט בעקומען אין די מלחמות. *)

אַ חוץ די 190 ווייסע קאָלאָניסטען האָט באַלבאָאַ אויף זיין פּאָכאָד מיטגענומען אַ געוויסע צאָהל אינדיאַנער פון אַרום דאַריען, — אַזעלכע וואָס זיינען צוגעוואוינט געוואָרען צו די שפּאַניער און זיינען איהם געוועזען טריי.

די גאַנצע אַרמעע איז אָבגעפאָהרען אויף אַ שיף און ניין קאַנאָס (אינדיאַנישע שיפלעך), בעגלייט מיט הורראה־געשרייען און צו־וויגשונגען פון די אַנדערע קאָלאָניסטען. דאָס איז געוועזען דעם ערשטען סעפּטעמבער, 1513.

די פלאָטע האָט זיך פערנומען נאָך קאָיבאַ, דעם געגענד פון דעם אינדיאַנער קאַסיק קאַרעטאַ, וועלכער האָט באַלבאָא׳ן געשאָנקען זיין שעהנע טאָכטער. קאַרעטאַ האָט זיין איידעם אויפגענומען מיט גרויס פרייד, און דאָרטען האָט באַלבאָאַ איבערגעלאָזען די שיפען מיט אַ העלפט פון זיין מחנה, וועהרענד מיט דער אַנדערער העלפט איז ער אַוועק צו פוס נאָך די דרום־בערג.

די רייזע איז געוועזען זעהר אַ שווערע. מיט זייערע געוועהר און פּעק אויף זיך, האָבען די קאָלאָניסטען געמוזט קלעטערען איבער פעלזען, איבער געפעהרליכע אָבגרונטען, דורך געדיכטע פערפלאָנטערטע וועלדער. און די זון פון דיעזע הייסע געגענדען האָט געברענט וויא אַ קאַלך־אויווען. אָבער די אינדיאַנער זיינען געוועזען געניט אין אַזעלכע נסיעות, און זיי האָבען די ווייסע געהאָלפען שלעפּען זייערע משאות. אַ חוץ דעם האָט קאַרעטאַ מיט באַלבאָא׳ן מיטגעשיקט אַ געוויסע צאָהל רויט־הויטיגע, וועלכע זיינען געוועזען בעקאַנט מיט דיעזע ערטער און האָבען די שפּאַניער געדיענט אַלס וועגווייזערס.

---

*) דיעזער הונט איז ניט געוועזען אַבי ווער. זיין טאַטע איז געוועזען דער בעריהמטער הונט בערעזיללאָ פון פּאָרטאָ ריקאָ. (זעה אויבען, זייטעל 31).

ריא, וואָס זיינען קראַנק געוואָרען אויפ'ן וועג פון דער היץ און פון דער שווערער רייזע, האָט באַלבאָאַ געהייסען לאַנגזאַם געהן צוריק צו זיין רויט־הויטיגען שווער, און ער אַליין מיט דיא איבעריגע זיינען געגאַנגען ווייטער. עס האָט זיך געפאָדערט אַלץ נייע וועג־ווייזערס, וואָרים דיא פריהערדיגע זיינען בעקאַנט געווען בלויז מיט זייער איי־גענעם געגענד. באַלבאָאַ האָט אָבער געוואוסט וויא געפעלען צו ווערען אינדיאַנער, און ער האָט אומעטום לייכט בעקומען וויפיעל וועג־ווייזערס ער האָט געדאַרפט. דיא בעריכטען, וואָס ער האָט אומעטום בעקומען, האָבען בעשטעטיגט אַלץ, וואָס יענער יונגער אינדיאַנער, קאָמאַגרעס זוהן, האָט איהם געזאָגט.

דיא רייזע איז געווען אַזאַ שווערע, אַז אָפט האָבען עטליכע ענגלישע מייל ביי איהם געדויערט אַ גאַנצען מעת לעת. קיין גע־פאַהרען פון אינדיאַנער האָבען דיא רייזענדע אַ לאַנגע צייט ניט בע־געגענט. דעם 24טען סעפטעמבער איז דיא מחנה אָבער צוגעקומען צו אַ פּלאַץ, וואו מען איז זיי בעפאַלען מיט מלחמה־געשרייען, מיט פיילען, לאַנגע שפּיזען און אַנדערע וואַפען. דער שונא איז געווען פיעל גרעסער אין צאָהל וויא באַלבאָאַ'ס אַרמעע. דאָך, ווען דיא שפּאַניער האָבען אויסגעשאָסען, זיינען דיא רויט־הויטיגע זיך צולאָפען אין טויט שרעק. זיי זיינען געווען זיכער אַז זיי האַלטען דאָ מלחמה מיט שדים, וועלכע שפּייען אויף זיי מיט דונערען און בליצען און אַז פון דיא דונערען און בליצען פאַלען מענשען טויט פון ווייטען, ניט בעקומענדיג קיין שום קלאַפּ דערביי. דיא ווייסע האָבען זיך נאָכגע־יאָגט, געהאַקט און געשטאָכען דעם אַנטלויפענדען שונא, ביז עס זיינען פון איהם אויסגעפאַלען 600 מאַן.

עטליכע אינדיאַנער זיינען אַריינגעפאַלען צו דיא שפּאַניער אין פּלען. אַזוי וויא זיי האָבען געטראָגען ווייסע באַוועלנע קליידער, וויא דאָ איז געווען דער מנהג, האָבען דיא ווייסע גע'פסק'ענט, אַז זיי טראָגען ווייבערשע בגדים, ווייל זיי האָבען ליעב צו שפּיעלען דיא ראָלע פון פרויענצימער און האָבען עקעלהאַפטע געוואוינהייטען. אַל־זאָ האָט מען אויף זיי אָנגערייצט דיא בלוט־הינט, און זיי זיינען צוריסען געוואָרען אויף שטיקער.

דער דאָרף פון דיא בעזיעגטע אינדיאַנער האָט געהייסען קוואַ־

ראקוואַ. דאָרטען האָט באַלבאָאַ געפונען אַ סך גאָלד. אַ פינפטעל פון דעם האָט ער אָבגעליינט פאַר'ן קעניג, און דאָס איבעריגע האָט ער מיט אַ ברייטע האַנד צוטהיילט צווישען זיינע סאָלדאַטען.

קוואַראַקוואַ איז געלעגען אונטער אַ הויכען באַרג, און דאָס איז געוועזען דער לעצטער באַרג, אויף וועלכען דיא קאָמפּאַניע האָט געהאַט צו קלעטערען. איינינגע פון דיא שפּאַניער זיינען אָבער געוועזען אַזוי מיעד און אויסגעהונגערט, אַז זיי האָבען קיין כח ניט געהאַט ווייטער צו געהן; זיי זיינען געצוואונגען געוועזען דאָ צו פערבלייבען און וואַרטען ביז דיא מחנה וועט געהן צוריק. בלויז 67 מאַן זיינען געוועזען אין שטאַנד פאָרטצוזעצען דיא שווערע רייזע; זיי האָט באַלבאָאַ געהייסען פריה זיך לייגען אָפּרוהען, כדי זיך אַוועקצולאָזען אין וועג פאַרטאָג, איידער עס ברענט דיא זון. ער האָט געוואָלט דערגרייכען דעם שפּיץ באַרג פאַר דער מיטאָג־שטונדע.

אויף מאָרגען אין דער פריה, אַ שפּראָץ אויף טאָג, האָט ער מיט זיי שוין ווייטער געקלעטערט. דער באַרג איז געוועזען כמעט גלייך וויא אַ וואַנט און געדיכט בעוואַקסען מיט וואַלד. זיי זיינען געוועזען שרעקליך אויסגעמאַטערט, אָבער דער געדאַנק, אַז אָט, אָט דערזעהען זיי דעם אונבעקאַנטען ים מיט זיינע רייכע ברעגעס, האָט אין זיי פרישע קרעפטען אריינגעגעבען.

אַרום 10 אוהר אין דער פריה זיינען זיי ארויסגעקומען פון וואַלד. זיי האָבען זיך איצט געפונען אויף אַ פרייען לופטיגען הויכען פּלאַץ. זיי זיינען נאָך אַלץ געוועזען אויפ'ן באַרג, און אויף דיעזען באַרג האָט זיך ערשט אויפגעהויבען אַ צווייטער, אָבער שוין ניט אַזאַ הויכער. דיא נייע וועג־ווייזערס האָבען געטייטעלט מיט דיא פינגער אויפ'ן שפּיץ, און ערקלעהרט אַז פון דאָרטען קען מען שוין זעהן דעם ים.

ווען באַלבאָאַ האָט דאָס דערהערט, האָט ער זיינע בעגלייטער געהייסען בלייבען אויף אַן אָרט, ביז ער וועט זיי רופען, און אַליין איז ער אַרויף אויף דעם אָנגעצייגטען פּונקט. מיט אַ האַסטיג שלאָגענדע הארץ האָט ער אַהין אַרויפגעקלעטערט. נאָך אַ האַלבע שטונדע און זיינע אויגען וועלען זעהן דאָס, וואָס קיין אייראָפּעאישע אויג האָט נאָך ניט געזעהן.

ענדליך האָט ער דערגרייכט דעם שפּיץ. ער גיט אַ קוק אונ־טען — אַ ריעזיגע מאַסע פון פעלז און וואַלד, אַ מישעניגע פון לאַנ־

קעס און געדרעהטע טייכלעך; און דאָרטען ווייטער ציהט זיך אַן אונענדליכע וואַסער־פעלד, ציהט זיך און בלישטשעט אויף דער פריה־מאָרגענדיגער זון.

באַלבאָאַ האָט זיך געשטעלט אויף די קניע און פון זיין בע־גייסטערטע הארץ האָבען זיך גענומען גיסען ליוב־ווערטער צום הימעל. דערנאָך האָט ער אַרויפגערופען זיינע מיטרייזענדע און האָט זיי גע־וויזען דעם אונפערגעסליכען נאַטור־בילד.

„לאָמיר דאַנקען גאָט פאַר דער גרויסער ענטדעקונג וואָס מיר האָבען געמאַכט" — האָט ער צו זיי געזאָגט. — „איהר וועט זיין די רייכסטע שפּאַניער וואָס זיינען ווען עס איז געווען אין אינדיען. זייט מיר טריי, וועט איהר זיין די גליקליכסטע מענשען. איהר וועט דיענען גאָט און דעם קעניג און איהר וועט האָבען כל טוב".

די קאָמפּאַניע האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן צו זייער קאָמאַנדיר, איהם געקושט און געהאַלזט און געשוואָרען צו בלייבען איהם טריי ביז'ן טויט. צווישען זיי איז געווען אַ גלח; אַלזאָ האָט ער געזאָגט אַ תפלה און אַלע האָבען זיך געשטעלט אויף די קניע און מיט־געזונגען דעם געבעט מיט הילכענדע שטימען, מיט טרעהרען פון גליק.

וויא דער לעזער זעהט דאָ, האָט באַלבאָאַ נאָך אַלץ געמיינט, אז דאָס איז אינדיען. קאָלומבוס האָט דיעזען טעות געמאַכט, און מיט דיע־זען טעות איז ער געשטאָרבען. ער האָט געמיינט אז די לאַנד, וואָס ער האָט ענטדעקט, איז אינדיען, אַזיען. און אין באַלבאָאַ'ס צייטען האָט מען נאָך אַלץ געלעבט אין דעם זעלבען טעות. אויב אַזוי, אויב דאָ איז אָסט אינדיען, אַזיען, דאַן איז דער ים, אויף וועלכען די קאָמפּאַניע האָט איצט געקוקט מיט בעוואונדערונג, קיין אַנדערער וויא דער אינדישער אָקעאַן. און אַזוי האָט טאַקע באַלבאָאַ געגלויבט. דער אינדישער אָקעאַן האָט אין זיך פיעלע אינזלען מיט גאָלד און טהייערע שטייגער, מיט אוצרות פון געווירצען און מעדיצינישע פלאַנ־צען; און ניט ווייט פון דאָרטען געפינען זיך די רייכע האַנדעלס־שטעדט פון דעם ווייטען מזרח. דאָס אַלץ האָט געשטימט מיט דעם, וואָס באַלבאָאַ האָט וועגען דיעזע געגענדען זיך אָנגעהערט פון די אינדיאַנער. די צויבער־לאַנד, אַלזאָ, צו וועלכע קריסטאָפאָר קאָ־לומבוס האָט זיך אַלץ געמאַטערט צוצוקומען, איז ענדליך דערגרייכט געוואָרען, — דערגרייכט געוואָרען פון איהם, וואַסקאָ נונעז באַלבאָאַ!

וואַסקאָ נונעז באַלבאָא

— אזוי האָט ער געמיינט און אזוי האָבען געמיינט זיינע בעגלייטער.

קאָלומבוס האָט אויף דיא אַמעריקאַנער ברעגעס פון דעם אַט־לאַנטישען אָקעאַן געגלויבט אַז דאָס זיינען דיא ברעגעס פון אזיען. ער האָט ניט געוואוסט, אַז יענע ברעגעס ווערען גאָר געוואַשען פון אַ גאַנץ אַנדער אָקעאַן — פון דעם שטילען אָדער פּאַסיפי־שען. אָט דיעזען שטילען ים האָט דאָס איצט געזעהן באַלבאָאַ. ער וואַשט דיא מזרח־ברעגעס פון אזיען. ער איז אָבער אזוי גרויס, אַז ער וואַשט אויך דיא מערב־ברעגעס פון אמעריקא (סאַן פראַנציסקאָ, צום ביישפּיעל); און ביי דעם איסטהמוס פון פּאַנאַמאַ אָדער דאַריען קומט דער זעלבער אָקעאַן אויס צו דרום צו, וויא עס איז שוין ערקלעהרט געוואָרען אויבען (זייטעל 46).

דיא שפּאַניער האָבען איהם דעריבער גערופען דער דרום־ים. געמיינט האָבען זיי אַלזאָ, אַז דאָס איז דער אינדישער ים. און אין אמת'ען איז דאָס דער שטילער. דאָס אַלץ מוז דער לעזער גוט האָבען אין זינען מיט דער הילפע פון דער לאַנד־קאַרטע פון דער גאַנצער וועלט, וועלכע ער וועט געפינען ביים שלוס פון דעם נעכסטען קאַפּיטעל.

באַלבאָאַ האָט דעם גרויסען ים און דיא אַרומיגע לענדער ער־קלעהרט פאַר דאָס אייגענטהום פון דער שפּאַנישער קרוין, און יעדער פון דיא 67 שפּאַניער וואָס זיינען דאָ מיט איהם געווען האָבען זיך אונטערגעשריעבען אויף אַ פּאַפּיער וועגען דעם. דאַן האָט מען פון אַ גרויסען בוים געמאַכט אַ צלם און איהם אַוועקגעשטעלט אויף דעם שפּיץ באַרג.

דיא היסטאָרישע סצענע איז פּאָרגעקומען דעם 26טען סעפּ־טעמבער, 1513.

דיא רייזע פון קאַרעטאַ'ס דאָרף ביז דיעזען פּלאַץ האָט ביי באַלבאָאַ'ן געדויערט צוואַנציג טעג. היינט, ווען דאָרטען זיינען פּאַ־ראַן וועגען, געדויערט זיא ניט מעהר וויא זעקס טעג. ווען דיא לאַנד וואָלט דאָ געווען פלאַך, וואָלט מען געקענט דיא רייזע מאַכען, מיט'ן באַהן, אין איין שטונדע, וואָרים דער איסטהמוס האַלט דאָרטען אין דעם ברייטסטען פּלאַץ 54 ענגלישע מייל און אין דעם שמעלסטען ניט מעהר וויא 21. דער געגענד איז אָבער בעדעקט מיט הויכע בערג.

מען האָט זיך גענומען געהן אַראָפּ־באַרג, צו דעם ניי־ענטדעקטען

ים צו אום צו געפינען דיא רייכע מדינה, וועגען וועלכע דער אויבען־דערמאָהנטער יונגער אינדיאַנער האָט דערצעהלט. אויפ'ן וועג איז געגען דיא שפּאַניער ארויסגעקומען א קאַסיק מיט'ן נאָמען ט ש י א־פּ ע ס. ער האָט געגען זיי געפיהרט א גרויסע מחנה, און קוקענדיג אויף דיא הייפעלע ווייסע מענשען מיט פּעראַכטונג, האָט ער זיי פער־באָטען ארויפצוטרעטען אויף זיין געגענד. ווען דיא הייפעלע האָט אָבער אויסגעשאָסען און אָנגערייצט דיא בלוט־הינט, איז אויף טשיא־פּעס'ען מיט זיינע חיל אָנגעפאַלען אזא טויט־שרעק, אז ער האָט באַלד באַלבאָא'ן געבראַכט א מאַסע גאָלד, אום איינצושטילען דעם צאָרן פון דיעזען וואונדערבארען מענשען, וועלכער האָט געקעמפּפט מיט דונערען און בליצען. באַלבאָא האָט דעם קאַסיק געשאָנקען עטליכע שפּיגעלעך, גלעקעלעך, עטליכע שנירלעך פּאַטשערקעס; און יענער האָט זיך מיט דעם געשעצט פּונקט אזוי גליקליך וויא דיא שפּאַניער מיט דיא גאָלד.

טשיאַפּעס איז פון א שטאָלצען שונא געוואָרען א אונטער־טהעניגער פריינד. דיא שפּאַניער האָבען זיך אָבגעשטעלט אין זיין דאָרף און מען האָט אהין אויך גערופען דיא, וואָס זיינען פערבליבען אין דעם אינדיאַנישען דאָרף קוואַראַקוואַ. צו דער זעלבער צייט האָט באַלבאָא ארויסגעשיקט דריי פּאָרשונגס־פּאַרטייען אויסצוזוכען דעם בעסטען וועג צום ים. איינע פון דיעזע פּארטייען איז געווען אונטער דער קאָמאַנדא פון פראַנציסקאָ פּיזאַררא; דיא צווייטע האָט געפיהרט א געוויסער ב ע נ י ט א און דיא דריטע א מאַן מיט'ן נאָמען ע ס ק א ר י. ערפאָלג האָט געהאַט בעניטאַ. אין צוויי מעת לעת, נאָך דעם וויא ער איז אוועק, איז ער געקומען צום ים. אויפ'ן זאַמד ביין ברעג האָט ער דאָרטען געפונען צוויי קאַנאָס. באַלד איז דאָס וואַסער צו זיי צוגעקומען און זיי אַוועקגעטראָגען. בעניטא און נאָך איינער פון זיין קאָמפּאַניע האָבען פּאָספּייעט זיך אריינצוזעצען, און מיט פרייד האָבען זיי אויסגעשריען, אז זיי זיינען דיא ערשטע קריסטען וואָס שווימען איבער דיעזען ים.

ווען בעניטאָ מיט זיינע בעגלייטער זיינען געקומען אָנזאָגען ווע־גען דעם באַלבאָא'ן, האָט ער מיט זיך מיטגענומען עטליכע און צוואַנ־ציג מאַן און איז אוועק צום ענטדעקטען ברעג. דער ים איז דאָרטען געווען א גרויסער גאָלף אָדער בעי, דאָס הייסט אז דיא יבשה איז

דאָרטען געווען „אויסגעביסען“ און דיא וואסער האָט זיך אריינגע־גאָסען אין דיעזען „בים“.

אזוי וויא יענער טאָג איז געווען דער טאָג פון דעם היילינגען מיגעל (מיכאל), האָט ער דיעזען אריין־גוס א נאָמען געגעבען ס ע נ ט מ י ג ע ל ׳ ס ב ע י. דיעזער בעי איז אייגענטליך א טהייל פון דעם ג אָ ל ף פ ו ן פ אַ נ אַ מ אַ. (זעה לאַנדקאַרטע, זייטעל 47).

באלבאָא איז איצט געשטאַנען אין טשיאפּעס׳עס דאָרף. פון דאָרטען האָט ער אָבער בעזוכט פערשיעדענע ארומיגע פּלעצער און האָט אָנגעזאַמעלט א היבשע ביסעל גאָלד. דאָס האָט פערגרעסערט זיין חשק אויסצופּאָרשען דיא ברעגעס פון דעם ים און אריינצודרינגען וויים אין דיא דערבייאיגע לאַנד. טשיאפּעס האָט איהם דערפון אָבגעראטהען. צו שווימען איבער׳ן ים אין דיעזע שטורעמדיגע צייט איז געפעהרליך, האָט ער געזאָגט. באלבאָא האָט אָבער ניט געפאָלגט. ער איז שוין איצט געווען איינגעגלויבט אין זיין „גליקליכען שטערען“. דאָן האָט טשיאפּעס׳ען ניט געפּאַסט אָבצושטעהן פון קאָמפּאַניע. ער האָט ניט געוואָלט אז זיין וויסער פריינד זאָל איהם האַלטען פאר א פּייגלינג. קורץ, ער און א געוויסע צאָהל אינדיאַנער פון זיין שבט זיינען מיטגעגאַנגען.

דעם 17טען אָקטאָבער האָט באלבאָא מיט 60 פון זיינע מענשען, א חוץ דיא אינדיאַנער, זיך אריינגעזעצט אין קאַנאָס און זיך אוועק־געלאָזען איבער דיא כוואַליעס פון דעם שטילען אָקעאַן, וועהרענד דיא איבעריגע שפּאַניער זיינען געבליבען רוהען אין טשיאפּעס׳עס דאָרף. באלד האָט אָנגעפאַנגען צו בושעווען א ווינט. די שיפלעך האָבען זיך אויפגעהויבען און אראָפּגעלאָזען, אויפגעהויבען און אראָפּגעלאָזען. זיי זיינען געווען אזוי שווער אָנגעלאָדען מיט מענשען, אַז זיי זיינען געזעסען טיעף אין וואסער, און יעדעס מאָל וואָס א כוואַליע האָט זיי א שליידער געטהאָן, האָט זיך געדוכט אז זיי זינקען גלייך צום גרונד. אפילו אויף דיא אינדיאַנער, וועלכע זיינען געווען געוואוינט צום וואסער וויא פיש, איז אָנגעפאַלען אַן אימה. ענדליך האָבען דיעזע אינדיאַנער וויא עס איז צונויפגעבונדען דיא שיפלעך פּאָר־ווייז אום זיי זאָלען זיך בעסער האַלטען אויפ׳ן וואסער, און אזוי איז מען צום אָבענד צוגעקומען צו א קליינעם אינזעל. דאָרטען האָט דיא קאָמפּאַניע דיא שיפלעך צוגעטשעפּעט צו ביימער און, אויסקלייבענדיג

א הויכען טרוקענעם פּלאַץ, זיך געלייגט שלאָפען. לאַנג שלאָפען האָבען זיי אָבער ניט געקענט. באַלד האָט זיי אויפגעוועקט א גע־רויש פון וואַסער. דער ים האָט געשטראָמט צו זיי צו. זיי זיינען אויפגעשפּרונגען און אַריבערגעלאָפען אויף נאָך א העכערען אָרט. דיא וואַסער איז אָבער ווייטער געגאַנגען. אזוי וויא בייזע חיות האָבען דיא כוואַליעס זיך גערוקט צו זיי. ביסלעכווייז איז דער גאַנ־צער אינזעל פערטרונקען געוואָרען. דיא שפּאַניער און דיא אינדיאַ־נער זיינען געשטאַנען ביז׳ן ברוסט אין וואַסער. נאָך אייניגע מינו־טען אזעלכע און פון זיי וואָלט קיין שריד ופליט ניט געבליעבען. זיי זיינען קוים איינגעשטאַנען. יעדע שטאַרקע כוואַליע וואָלט זיי גע־קענט אַנידערוואַרפען און דערטרינקען. אָבער צו זייער מזל איז דער ווינט באַלד איינגעשטילט געוואָרען און דער וואַסער־גוס („טייד״) האָט שוין דערגרייכט זיין העכסטען פונקט און אָנגעפאַנגען אָפּצוגעהן. אזוי האָט באַלבאָא מיט זיינע בעגלייטער פערבראַכט דיא נאַכט. ווען עס האָט געגומען טאָגען, איז דער אינזעל שוין געווען פריי פון וואַסער. זיי האָבען אָנגעהויבען זוכען זייערע שיפלעך. זיי גיבען א קוק — א חורבן! עטליכע פון דיא שיפלעך זיינען צובראָכען געוואָרען אויף שטיקלעך; און דיא אַנדערע זיינען געלעגען מיט גרויסע אָפענע שפּאַל־טען אין דיא זייטען. דיא קליידער און דיא שפּייז, וואָס אין זיי האָט זיך געפונען, האָבען אַוועקגעטראָגען דיא כוואַליעס, און אַנ־שטאָט דעם האָבען זיי זיי אָנגעפילט מיט זאַמד און וואַסער. אָבער זאָרגען און זיין פערצווייפעלט איז ניט געווען אין באַלבאָאַ׳ס נאַטור. ער האָט דער קאָמפּאַניע צוגעגעבען מוטה און אייניגע פון דיא שיפ־לעך האָט מען וויא עס איז פעררי׳כט, צוזאַמענגעמאַטשעוועט מיט דיא גאַרטלען, וואָס דיא סאָלדאַטען האָבען געטראָגען און דיא לעכער האָט מען וויא עס איז פערשטאָפּט און פערקלעפּט מיט צוריבענע קאָרע און גראָז. ווען דיא גאַנצע קאָמפּאַניע האָט זיך אַריינגעזעצט אין דיעזע צרה׳דיגע עטליכע לאָדקעס, האָט זיך אויסגעדוכט, אז זיי געהען גלייך אַראָפּ צום גרונד. זיי האָבען זיך אָבער געהאַלטען, און אזוי האָט מען זיך אָבגעמאַטערט א גאַנצען טאָג, קעמפּפענדיג מיט דיא כוואַליעס און מוטשענדיג זיך פון הונגער און דורשט.

ווען עס איז פינסטער געוואָרען, זיינען זיי צוגעקומען צו א ברעג. דאָרטען איז געווען דער דאָרף פון א קאַסיק מיט׳ן נאָמען טומאַקאָ.

עס איז פאָרגעקומען דיא געוועהנליכע געשיכטע: דיא אינדיאַנער האָבען געפּרופּט בעשיצען זייער היים, אָבער דיא פייער־געוועהר און דיא בלוט־הינט פון דיא שפּאַניער האָבען זיי געצוואונגען צו אַנט־לויפען אין דיא וועלדער. אין טומאַקאַ׳ס דאָרף האָט באַלבאָאַ גע־פונען אַ סך פּראָוויאַנט, וויא אויך אַ מאַסע פּעריל און אַ היבשע ביסעל גאָלד. פּיעלע פון דיא פּעריל זיינען געוועזען זעהר גרויסע. אום צו דערגעהן פון וואַנען דיא היגע אינדיאַנער האָבען דאָס גע־נומען, האָט באַלבאָאַ אַוועקגעשיקט עטליכע פון טשיאַפּעס׳עס מענ־שען, זיי זאָלען אויפזוכען טומאַקאָ׳ן און איהם צורעדען צו קומען צו איהם. טומאַקאָ האָט צוערשט צו דיא שפּאַניער געשיקט זיינעם אַ זוהן, און באַלבאָאַ האָט דעם יונגען מאַן געשיקט צוריק צו זיין פאָטער מיט אַ כך פּרעזענטען. אויף דיעזען אַרט איז געשלאָסען געוואָרען פריעדען. טומאַקאָ האָט דאַן באַלבאָאַ׳ן געשאָנקען צוויי הונדערט גרויסע פּרעכטיגע פּעריל און אַ גאַנצען אוצר מיט גאָלדענע ציערונגען. אַ חוץ דעם האָט ער אַוועקגעשיקט אַ פּאַרטיי אינדיאַנער צו דעם פּלאַץ, וואו דיא פּעריל איז געפאַנגען געוואָרען און מיט דער פּאַרטיי זיינען מיטגעגאַנגען זעקס פון באַלבאָאַ׳ס שפּאַניער. ווען זיי זיינען צוריק געקומען, האָבען זיי מיט זיך געהאַט אַ באַרג פּריש־געפאַנגענע „שיסעלעך“, פון וועלכע מען האָט בעקומען אַ מאַסע פּעריל.*)

ריידענדיג וועגען דעם ים, ביי וועלכען זיי געפינען זיך, האָט טומאַקאָ באַלבאָאַ׳ן געגעבען צו פערשטעהן, אַז זיין ברעג ציהט זיך און ציהט זיך אָהן אַ שיעור. „וויט צו דרום צו“ — האָט ער גע־

*) מיר מיינען דאָ אַזעלכע שיסעלעך, למשל, וויא דער שיידעל, אין וועלכען עס ליעגט אַן אויסטער. עס זיינען פאַראַן פערשיעדענע לעבעדיגע זאַכען, וואָס לעבען אין אַזעלכע „שיידלעך“ — גרעסערע און קלענערע. איין מין שיסעלע איז פון אינוועניג אויסגעבעט מיט פּעריל־מוטער. עס טרעפט, אַז זיא ווערט אין געוויסע ערטער „אַנגעשוואָלען“, פון דעם, וואָס עס פאַלט אַהין אַריין אַ זעמדעל. דער געשוואָלענער אָרט האָט דאָס רוב דיא פאָרמע פון אַ לאַנגען אַרבעס. אַט דיעזער אַרבעס׳ל איז דאָס אַ פּעריל. מען פאַנגט, אַלזאָ, דיעזע שיסעלעך, און מען נעהמט אַראָפּ פון זיי דיא „גע־שווילעכץ“.

זאגט — „ליעגט א לאנד וואס איז פול מיט גאלד. דיא איינוואוינער פון יענער לאנד געברויכען גרויסע פיער־פיסיגע בהמות, וועלכע שלע־פען זייערע פעק“.

טומאקא האט גענומען א שטיקעל ליים און האט אויסגעקנאטען א זאנדערבארע פיגור פון א בהמה. אייניגע פון דיא שפאניער האבען געמיינט אז דאס איז א הירש, אנדערע אז עס איז א קעמעל. אין אמת'ען איז דאס געווען א „לאמא“, א בהמה וועלכע געפינט זיך אין זיד אמעריקא, און וועלכע איז טאקע ענליך אי צו א קעמעל אי צו א הירש אי צו א שעפס.

דיא רייכע לאנד, וועגען וועלכע דער קאסיק האט גערעדט, איז געווען פ ע ר ו!

טומאקא האט באלבאא'ן געגעבען עטליכע פון זיינע קאנאס, און מענשען וואס זאלען זיי טרייבען. דערביי זיינען דיא שפאניער איבער־ראשט געווארען, זעהענדיג אז דיא וויאסלעס זיינען אויסגעזעצט מיט פעריל. אויף דיעזע קאנאס האט באלבאא אויסגעפארשט א גרויסע שטיק ים. ער האט דא בעגעגענט א סך אינזלען און אומעטום האט דאס וואסער „געקישעט“ מיט פעריל שיסעלעך. דיא אויגען האבען ביי באלבאא'ן געברענט מיט דורשט נאך דיא אוצרות, וואס ער האט ארום זיך געזעהן. מיט דיעזע זשעדנע אויגען האט ער רק געקוקט ווייטער, צו דער געהיימניספולער לאנד פון גאלד. ער האט געוואלט וואס שנעלער זיך אוועקלאזען אהין. אבער דיא היגע אינדיאנער האבען איהם ערקלעהרט אז אין דיעזע שטורעמדיגע מאנאטען וואלט אזא רייזע געווען געפעהרליך; און אזוי וויא איין מאל האט די ערפאהרונג איהם שוין אנגעלעהרענט ניט צופיעל זיך צו פערלאזען אויף זיין מזל, האט ער דיא רייזע אבגעלעגט אויף שפעטער.

דיא היגע אינזלען האט ער א נאמען געגעבען פ ע ר י ל א י נ ז־ ל ע ן, און אזוי רופט מען זיי עד היום. פון אונזער לאנד־קארטע (ביי זייטעל 47) וועט דער לעזער זעהן, אז דיעזע אינזלען ליגען אין דעם פ א נ א מ א ג א ל ף. באלבאא האט זיך אלזא איצט געפונען אין דיעזען טהייל פון דעם שטילען אקעאן. ניט ווייט דערביי ליגט היינט דיא שטאדט פאנאמא און דער קאנאל וואס די פעראייניגטע שטאאטען גראבען איצט.

ענדליך האט באלבאא זיך גענומען צו זיין רייזע צוריק אהיים,

נאָך דאַריען. ווידער האָט ער געהאַט צוזאַמענשטויסען מיט אינדיאַנער און ווידער האָט ער געזאַמעלט גאָלד. זיין פריינד טומאַקאָ האָט איהם מיטגעגעבען מענשען צו טראָגען די פעק פאַר זיינע שפּאַניער, אָבער דיא זשעדנעקייט פון דיא ווייסע נאָך גאָלד איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבען זיך ניט פערגונען אָנצולאָדען די טרעגער מיט שפּייז. עס איז זיי געווען אַ שאָדען דער פּלאַץ, וואָס דאָס וואָלט פערנומען. אָנ־שטאָט דעם קען דער אינדיאַנער — און זיי, די שפּאַניער גופא — בעסער טראָגען נאָך אַ שטיקעל גאָלד, נאָך אַביסעל פּעריל. דער רעזול־טאַט איז געווען, אַז מען האָט זיך געבויגען אין דרייען, קלעטערענדיג איבער פעלזען מיט דיא שווערע משאות און ליידענדיג דעם שרעקליכ־סטען הונגער. פיעלע פון דיא אינדיאַנער זיינען איינפאַך געפאַלען טויט אויפ'ן וועג. און פיעלע פון דיא ווייסע זיינען צו אַלע צרות קראַנק געוואָרען פון מאַלאַריאַ און האָבען קוים דערשלעפּט זייערע ביינער.

מיט דער צייט זיינען זיי אָנגעקומען אין דעם געגענד פון קאַסיק ט ו ב אַ נ אַ מ אַ, וועגען וועלכען זיי האָבען געהערט פון קאַמאַגרע'ס זוהן, דעם אויבען־דערמאָנטען יונגען אינדיאַנער, וואָס האָט זיי דער־צעהלט וועגען דעם דרום־ים. ט ו ב א נ אַ מ אַ האָט זיך געלאָזט הערען צווישען אַלע אינדיאַנישע שבטים פון דעם איסטהמוס. ער האָט געהאַט אַ שם פאַר אַ מעכטיגען, באַרמלאָזען קעמפּפער, פאַר אַ בלוט־דורשטיגען טיראַן. באַלבאָאַ איז איהם בעפאַלען ביינאַכט און איהם גענומען אין פלען. דער פירכטערליכער קעמפּפער האָט מיט טרעהרען אין דיא אויגען געבעטען מען זאָל אויף איהם רחמנות האָבען. „ווער האָט דאָס געסמייעט צו דענקען וועגען שטעלען זיך געגען אַזעלכע אַלמעכטיגע מענשען וויא איהר זייט?" — האָט ער געזאָגט. — „זינט איך האָב געהערט פון אייך, האָב איך געפיהלט דעם גרעסטען רעספּעקט פאַר אייך. וויא קום איך צו ווידערשפּעניגען מענשען וואָס האָבען אַזעלכע געוועהר וויא אייערע?" ער האָט באַלבאָאַ'ן געגעבען אַ מאַסע גאָלד, און באַלבאָאַ מיט זיינע שפּאַניער האָבען איהם אָבגעצאָהלט מיט דעם וואָס זיי האָבען געשענדעט דיא טעכטער פון זיין שבט.

דיא רייזע איז פאָרטגעזעצט געוואָרען. פיעלע פון דיא שפּאַניער זיינען אַזוי קראַנק געווען אויף מאַלאַריאַ, אַז מען האָט זיי געמוזט טראָגען אָדער פיהרען אונטער דיא הענד. באַלבאָאַ אַליין איז אויך

קראנק געוואָרען. ער האָט ניט געקענט געהן, און אינדיאַנער האָבען איהם געטראָגען אין א „העממאָק“.

ענדליך איז מען אָנגעקומען אין קאמאגרע'ס דאָרף, און פון דאָר־טען אין קאמבאַ, אין דעם דאָרף פון באַלבאַא'ס „שווער“ קארעטא, און פון דאָרטען ענדליך נאָך סאנטא מאריא דעל דאריען.

ווען דיא קאָלאָניסטען האָבען דערהערט פון דער ענטדעקונג און פון דיא אוצרות גאָלד און פעריל, וואָס דיא קאָמפּאַני האָט געבראַכט, איז צו זייער שמחה קיין שיעור ניט געווען. א פינפטעל פון אַלע דיעזע אוצרות האָט באַלבאָא אוועקגעשיקט צום שפּאַנישען קעניג און דאָס איבעריגע האָט ער, לויט א געוויסען רעכענונג, צוטהיילט פריהער צווישען דיא, וואָס האָבען אַנטהייל גענומען אין זיין עקספּעדיציע און דערנאָך צווישען דיא איבעריגע קאָלאָניסטען פון דאריען.

דעם קעניג האָט ער אחוץ דיעזען פינפטעל נאָך אוועקגעשיקט עטליכע בינטלעך פון דיא גרעסטע און שעהנסטע פעריל, וואָס ער האָט מיט זיך געבראַכט. מיט דעם, האָט ער געגלויבט, וועט ער איהם אַזוי אונטערקויפען, אַז מען וועט פערגעסען אַלע זיינע חטאים און ער, באַלבאָא, וועט בלייבען דער אָפיציעלער הערשער פון דאריען.

און אַזוי וואָלט טאַקע געווים געווען. אָבער צו באַלבאָא'ס אונגליק איז דיא שיף, וואָס האָט געזאָלט פאָהרען מיט זיינע מתנות, צו לאַנג פערהאַלטען געוואָרען אין דאריען; און דערווייל האָט דער קעניג, ניט וויסענדיג פון זיין נייער ענטדעקונג און פון זיינע אוצרות, ארויסגע־שיקט פון שפּאַניען א נייעם גובערנאַטאָר מיט דעם אויפטראַג אויסצו־פאָרשען דיא קלאַגעס, וואָס ענציזאָ און אַנדערע האָבען געמאַכט געגען איהם, איהם צו משפט'ן און בעשטראָפען.

דעם נייעם גובערנאַטאָר'ס פולער נאָמען איז געווען פעדראָ אריאס דאווילא. געוועהנליך רופט מען איהם אָבער פעד־ראריאס (א פערקירצונג פון זיינע ערשטע צוויי נעמען). זיין פרוי איז געווען אַן אַריסטאָקראַטקע, א פּלימעניצע פון קעניגין איזאַבעלא'ס א פריינדין און ער אַליין איז געווען פאָנסעקא'ס א ליעבלינג. אַזוי וויא דיעזען פאָנסעקא וועט אויסקומען וויעדער צו דערמאָנען אין דיעזען בוך, וועלען מיר דאָ בעמערקען, אַז ער איז געווען א מין מיניס־טער איבער דעם דעפּאַרטמענט פון „אינדישע“, דאָס הייסט אַמעריקאַ־נישע אַנגעלעגענהייטען. ער האָט דיעזען אַמט געהאַט זינט קאָלומבוס

האָט אַמעריקאַ ענטדעקט, און קאָלומבוס האָט פון איהם געהאַט אויס־צושטעהן גרויסע צרות. ער איז געווען אַ ביטרער, פאַלשער מענש, אַ גיפטיגער אינטריגאַנט און אַ באַרמלאָזער ראַכע־נעהמער. פעדראַריאַס איז געווען „אַ טיגער אויף צוויי פיס“, ווי פיסק דריקט זיך אויס, און אַזעלכע מענשען האָט פאָנסעקאַ ליעב געהאַט.

באַלד נאָך דעם וויא מען האָט פעדראַריאַס'ען געמאַכט פאַר דעם גובערנאַטאָר פון דאַריען, אָבער איידער ער איז אַהין אָבגעפאָהרען, זיינען נאָך שפּאַניען אָנגעקומען באַלבאָאַ'ס ערשטע שלוחים, — דאָס הייסט די שלוחים, וואָס ער האָט געשיקט אָנזאָגען אַז ער קען ענטדע־קען אַ נייעם ים מיט גאָלד־לענדער, און בעטען מען זאָל איהם שיקען טויזענד מאַן דערצו.

דאָס, וואָס באַלבאָאַ'ס פאָרשטעהער האָבען דערצעהלט וועגען דעם געהיימניספּולען געגענד פון גאָלד און פּעריל, האָט געמאַכט אַ גרויסען רושם אויף דעם קעניגליכען הויף און צווישען אַלע אַדעליגע פון שפּאַניען. דיא אַריסטאָקראַטיע האָט זיך גענומען בעטען מען זאָל איהר מיטנעהמען אויף דער עקספּעדיציע. מען איז אַזוי זשעדנע געווען צו בעטהייליגען זיך אין דער רייזע און אין דיא מלחמות, וואָס וועלען פיהרען צו דיא אוצרות, אַז אָנשטאָט טויזענד מאַן האָבען געוועלט פאָהרען דריי טויזענד — מייסטענס פון דיא הויכע פּריצ'ישע פאַמיליעס. פיהרען אַזוי פיעל האָט מען ניט געקענט; מען האָט איינ־פאַך ניט געקענט אויסשטאַטען אַזאַ גרויסע פלאָטע. מען האָט געפּרופט מאַכען אַ פּשרה, צוערשט וועגען צוועלף הונדערט; דערנאָך האָט מען געמוזט צולעגען נאָך דריי הונדערט. אָבער דורך „פּראָטעקציע“, געבעט, און אינטריגען, האָבען נאָך פינף הונדערט אַריסטאָקראַטען גע'פּועל'ט אַז מען זאָל זיי מיטנעהמען. אין סך הכל אַלזאָ זיינען אַוועקגעפאָהרען ניט טויזענד מאַן, נור צוויי טויזענד.

און אַלס קאָמאַנדיר איבער זיי אַלעמען איז אַלזאָ געפאָהרען פּ ע ד ר אַ ר י אַ ס. די פלאָטע, וועלכע איז בעשטאַנען פון 15 שיפען, איז אָבגעשוואומען דעם 12טען אַפּריל 1514.

אין עטליכע טעג אַרום איז אין שפּאַניען אָנגעקומען דער מאַן, וועמען באַלבאָאַ האָט געשיקט מיט דעם פינפטעל פון זיינע נייע אוצרות און מיט דיא ספּעציעלע מתנות. ווען דער קעניג האָט דאָס געהערט, האָט ער דיעזען שליח גלייך גערופען צו זיך; און ווען יענער האָט

פֿאַר איהם אַוועקגעלעגט דעם באַרג מיט גאָלד און פּערל, איז זיין „מאַיעסטעט“ געבליבען וויא אַ בעצויבערטער. דיא ענטדעקונג וועלכע דיא צוויי טויזענד אַריסטאָקראַטען זיינען געפֿאָהרען מאַכען, איז שוין אַלזאָ געמאַכט געוואָרען; דער ים מיט דיא אוצרות איז שוין דער־גרייכט געוואָרען; און דאָס אַלץ האָט אויפֿגעטהאָן, מיט אַ הייפֿעלע מענשען, קיין אַנדערער וויא באַלבאָאַ. דער גאָלד־גייציגער קעניג האָט חרטה געהאַט פֿאַר וואָס ער האָט געשיקט פּעדראַריאַס׳ען פֿערנעהמען באַלבאָאַ׳ס פּלאַץ און איהם משפּט׳ען און בעשטראָפֿען. ער האָט געשריעבען אַ בעפֿעהל אַז דעם כוואַטסקען קאָמאַנדיר פֿון דאַריען זאָל מען בעלוינען און איהם אָבגעבען כבוד.

אין דאַריען האָט מען אָבער דערווייל דערפֿון ניט געוואוסט, און פּעדראַריאַס איז מיט זיין קאָמפּאַניע אַהין אָנגעקומען מיט גרויס פּאַראַד. ווען באַלבאָאַ האָט געהערט אַז דאָס איז אַ נייער גובערנאַטאָר, האָט ער געבויגען דיא קאָפּ. ער האָט איהם געשיקט בעגריסען און זאָגען אַז ער וואַרט אויף זיין בעפֿעהל.

פּעדראַריאַס איז געוועזען אַ ביטערער האַרצלאָזער צבוע׳ק; ער איז פּעהיג געוועזען צו געברויכען די ניעדריגסטע מיטלען, אַבי צו ערגרייכען זיין צוועק. ער האָט גלייך געזעהן, אַז באַלבאָאַ איז אייגענטליך אין קיין זאַך געגען דער רעגיערונג ניט שולדיג, אַז ער איז קיין פֿערברעכען געגען טראָהן ניט בעגאַנגען. ער האָט אָבער אויך געזעהן, אַז ער איז זעהר בעליעבט ביי דיא קאָלאָניסטען; אַלזאָ האָט ער פֿון איהם געוואָלט פּטור ווערען. און צו דיעזען צוועק האָט ער גלייך געהייסען איהם אַרעסטירען און שטעלען צום געריכט. עספּינאָזאַ, דער ריכטער, וועל־כער איז ערשט געקומען פֿון שפּאַניען, און דער הויפּט־גלח האָבען זיך אָבער צו באַלבאָאַ׳ן פֿערהאַלטען ווייך. זיי האָבען ניט געוועלט איינ־רייסען מיט דיא קאָלאָניסטען, וועלכע האָבען איהם אַזוי געליעבט. און אפילו פּעדראַריאַס׳עס אַריסטאָקראַטישע פֿרוי האָט אויך אויסגע־דריקט סימפּאַטהיע צו דעם העלדישען ענטדעקער פֿון דעם „דרום ים“. קורץ, מען האָט באַלבאָאַ׳ן ערקלעהרט אונשולדיג און בעפֿרייט. דאָס אַלץ האָט צוגעגאָסען אויל צו דעם פֿייער פֿון פּעדראַריאַס׳עס האַס; זיין וואונש באַלבאָאַ׳ן צו בעזייטיגען איז געוואָרען אַלץ שטאַרקער.

דיא אַריסטאָקראַטען, וואָס זיינען אַריבערגעקומען מיט דעם גובערנאַטאָר, האָבען דערווייל געליטען אונבעשרייבליכע צרות. זיי

זיינען ניט צוגעוועהנט געווען צו דיא היצען פון צענטראַל־אַמעריקאַ, און דיא פייכטע ערד פון דאריען האָט אין דער היץ פון זיך ארויסגע־געהויכט מאַלאַריאַ־פיבער, פון וועלכען פיעלע פון זיי זיינען קראַנק געוואָרען. דערצו נאָך האָט באַלד אויסגעפעהלט עסענוואַרג, און מען האָט געמוזט אַרויסגעבען קליינע פּאָרציעס. מען איז שטענדיג געווען האַלב־הונגעריג, אָבגעשוואַכט, און דאָס האָט פערגרעסערט דיא ווירקונג פון דעם פיבער.

דיא פריהערדיגע קאָלאָניסטען זיינען אויך קראַנק געוואָרען. אָבער זיי זיינען שוין צוגעוועהנט געווען צו אַלע צרות. גאַנץ אַנדערש איז געווען מיט דיא געצערטעלטע יחסנים, וואָס פּעדראַריאַס האָט איצט אַראָבגעבראַכט: זיי זיינען געקומען שעפּען גאָלד און פּעריל מיט דיא הויפענס און צו לעבען אַ גוטען טאָג. פון אַרבייט און אָבקומעניש האָבען זיי קיינמאָל ניט געוואוסט, און ניט געוועלט וויסען; ווען זיי האָבען געזעהן, אַז אום צו בעקומען פּעריל מוז מען האָרעווען און אויסשטעהן פערשיעדענע שוועריגקייטען, זיינען זיי אַראָבגעפאַלען ביי זיך, און האָבען חרטה געהאַט אויף דיא גאַנצע רייזע. ווען זיי זיינען געצוואונגען געווען צו הונגערען און דער פיבער האָט זיך איינגעגעסען אין זייערע קערפּערס, זיינען זיי געווען פיעל הילפלאָזער וויא דיא אַנדערע. זיי האָבען געצאָהלט מיט אַ רייכען זיידענעם אָדער סאַמעט־טענעם בגד פּאַר אַ שטיקעל אינדיאַנישע ברויט, און זיך נאָך געפרעהט, אַז זיי האָבען דאָס געקענט קריגען. זיי האָבען זיך געמוזט שפּייזען מיט וואָרצלען און גראָזען פון דיא פעלדער, אויב זיי האָבען נור געהאַט כח צו דעם צוצוקומען. זיי זיינען געוועהנט געווען זיך אימער צו בעדיענען מיט אַנדערע; אָבער דאָ, אין דעם שרעקליכען הונגער, האָט מען פערגעסען אָן זייער יחוס, און דאָס האָט צו זייערע קערפּערליכע שמערצען צוגעגעבען גייסטיגע. איינער פון דיא גרעסטע אַריסטאָקראַטען פון דער קאָמפּאַניע, פון איהר „גילדערנע פּאָהן" איז איינפאַך געשטאָרבען אויפ'ן מיטען גאַס פון הונגער.

פון דיא צוויי טויזענד פּריצ'ישע קינדער, וואָס זיינען מיט פּעדראַריאַס'ען געקומען פול מיט מוטה, לעבענס־לוסט און ערוואַרטונג אויף פּאַרטיגע אוצרות, זיינען אין דעם ערשטען מאָנאַט, פון פיבער און הונגער, אויסגעשטאָרבען גאַנצע זיעבען הונדערט. און פיעלע פון דיעזע זיינען טוידטער־הייד געלעגען און געפוילט עטליכע טעג נאָכ־

אנאנד איינפאך ווייל מען האט קיין כח ניט געהאט זיי צו בעגראבען.

דאס רוב פון די איבעריגע זיינען זיך ענדליך צולאפען — איינ̇יגע אויפ'ן אינזעל קובא, וועלכען דער אויבען־דערמאנטער דיעגא וועלאס־קעץ (זייטעל 39) האט אנגעפאנגען צו קאלאניזירען, אנדערע נאך שפאניען.

שפעטער איז אנגעקומען א בריעף פון דעם שפאנישען קעניג, אז ער ערקלעהרט באלבאא'ן גובערנאטאר פון דעם דרום ים, פאנאמא און קאיבא. און פעדראריאס'ען האט ער געהייסען זיך בעראטהען מיט איהם אין אלע וויכטיגע זאכען. דאס האט פעדראריאס שוין גאר ניט געקענט אויסהאלטען. ער האט גענומען זוכען א מיטעל פון איהם פטור צו ווערען.

באלד האט זיך איהם געמאכט א תירוץ. עס איז אנגעקומען א שיף מיט געוועהר און דער קאפיטאן פון דיעזער שיף האט געשיקט רופען באלבאא'ן, און מיט איהם פערבראכט עטליכע שטונדען. דאס איז געווען איינער גאראביטא, וועלכען באלבאא האט פריהער געשיקט נאך פראוויאנט. אלזא האט דער נייער גובערנאטאר זיך צוגעטשעפעט, אז באלבאא האט דא געמאכט א פערשווערונג געגען איהם, און ער האט איהם געהייסען ארעסטירען אלס רעוואלוציאנער. דיא בעשולדיגונג איז אבער געווען אהן שום גרונד, און ווען דער הויפט־גלח האט געפאדערט, אז מען זאל באלבאא'ן ארויסלאזען, איז פעדראריאס געצוואונגען געווען צו פאלגען.

דער נייער גובערנאטאר האט געוועלט וואס שנעלער שיקען צו דיא פעריל־אינזלען, וועלכע באלבאא האט ענטדעקט. דער בעסטער קאמאנ־דיר פון אזא עקספעדיציע וואלט נאטירליך געווען באלבאא אליין. אבער איהם שיקען האט פעדראריאס אפילו אין זינען ניט געהאט. דאס וואלט בלויז פערגרעסערט דעם ענטדעקער'ס ווערדע; ער וואלט געבראכט פעריל, און מיט דעם וואלט ער נאך טהייערער געווארען אי ביי'ם קעניג און אי ביי דיא קאלאניסטען. אלזא האט פעדראריאס דיא עקספעדיציע געשיקט אונטער דער קאמאנדא פון מאראלעס, זיינעם א קרוב, און פראנציסקא פיזארא. דעם לעצטען האט ער צוגעגעבען, ווייל ער איז שוין געווען בעקאנט מיט דיא פעריל־אינזלען, וועלכע ער האט בעזוכט צוזאמען מיט באלבאא.

די עקספּעדיציע איז געווען אַ צרה'דיגע. די שפּאַניער האָבען געהאַט שווערע מלחמות מיט די אינדיאַנער, וועלכע זיינען ערביטערט געוואָרען פאַר זייערע הולטייסטוואָס מיט די רויט־הויטיגע פּרויען. איין טהייל פון דער ווייסער קאָמפּאַניע האָבען די אינדיאַנער פערברענט צוזאַמען מיט אַ הויז אין וועלכע זיי האָבען גענעכטיגט; די איבעריגע האָבען געהאַט אָהן אַ שיעור צוזאַמענשטויסען, אין וועלכע איינינגע פון זיי זיינען געפאַלען. די צאָהל פון די געטוידטעטע אינ־דיאַנער איז אָבער געווען פיעל גרעסער. אין איין אַטאַקע, וועלכע פּיזאַררא האָט געפיהרט אין מיטען נאַכט, זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען איבער זעקס הונדערט פון זיי. די בלוט־גיסעריי איז פאָרט־געזעצט געוואָרען. אָבער די רויט־הויטיגע קעמפּפער האָבען ניט פערלאָרען זייער מוטה, און דעם שונא פערפאָלגט אָהן אַן אויפהער. דער סוף איז געווען אַז פּיזאַררא, מאָראַלעס און זייער חיל האָבען זיך געמוזט אָבטראָגען אַזוי שנעל וויא זיי האָבען נור געקענט. אין וואָס פאַר אַ לאַגע זיי זיינען געווען לויפענדיג דורך די געדיכטע וועלדער און איבער די ווילדע פעלזען, קען מען זיך פאָרשטעלען פון דעם פאָלגענדען פאַקט: איינער פון זיי איז געווען געוואונדעט און האָט ניט געקענט מיטלויפען. אום ניט אריינצופאַלען צו די אינדיאַנער אין די הענד, האָט ער זיך בעשלאָסען זיך אויפצוהענגען; און הגם זיינע חברים האָבען זיך ביי איהם געבעטען מיט טרעהרען אין די אויגען ער זאָל דאָס ניט טהאָן, האָט ער פון דעסטוועגען זיך אויפגעהאַנגען.

די קאָמפּאַניע'ס וויטערע רייזע איז געווען פול מיט אונבע־שרייבליכע געפאַהרען און ליידען. איינמאָל זיינען זיי פערפּלאָנטערט געוואָרען אין אַ געדיכטען זומפּ; איין מאָל האָבען זיי זיך געפונען אַרומגערינגעלט מיט אינדיאַנער פון איין זייט און מיט דעם רוישענ־דען ים פון דער אַנדערער זייט, ביז זיי האָבען מיט אַן אונמענשליכע גבורה און מיט אונמענשליכע אונערשראָקענהייט פערטריבען אַ קאָמ־פּאַניע אינדיאַנער פון זייערע שיפלעך און אויף דיעזע שיפלעך זיינען זיי אַריבערגעשוואומען דעם ס ע נ ט מ י ג ע ל ג אָ ל ף. און פון דעם ברעג, נאָך אַ רייהע נייע געפאַהרען און נייע סבות, האָבען זיי זיך ענדליך אומגעקעהרט נאָך דאַריען. מיט ליידיגען זיינען זיי ניט געקומען. זיי האָבען געבראַכט אַ היבש ביסעל פּעריל, און איינינגע זאַגאַר זעהר גרויסע און שעהנע. דעם גרעסטען פון דיעזע פּעריל האָט

פעדראריאס'עס פרוי געשיקט צו דער קעניגין פון שפאניען*), וועלכע האט איהר דערפאר געגעבען פיער טויזענד דוקאטען.

דיא פעריל האבען געמאכט א טיעפערען איינדרוק אויף דיא קאלאניסטען וויא דיא אלע לעבענס־געפאהרען און יסורים וואס דיא קאמפאניע האט געהאט אויסצושטעהן; אלזא האט יעדער געדורשט צו מאכען א רייזע נאך דיא ברעגעס פון דעם „דרום ים“.

איידער מיר געהען ווייטער, וועלען מיר צו דיא דערמאהנטע פא־סירונגען פון מאראלעס'עס און פיזארא'ס עקספעדיציע צולייגען דעם פאלגענדען פאקט, וועלכער וועט אונז וויכטיג זיין אין ווייטערע קא־פיטלען פון דיעזען באנד:

אויף איינעם פון דיא פ ע ר י ל א י נ ז ל ע ן איז געוועזען א קאסיק, פאר וועלכען דיא ארומיגע אינדיאנישע שבטים האבען געציטערט. ווען מאראלעס און פיזארא זיינען אנגעקומען אויף יע־נעם אינזעל (נאך א שטורמיגע רייזע אויף שיפלעך), איז ער געגען זיי ארויסגעטראטען מיט גרוים רציחה. געגען דיא פייער־געוועהר און דיא בלוט־הינט פון דיא שפאניער האט ער אבער ניט געקענט איינ־שטעהן, ער האט זיך גענומען בעטען מען זאל מיט איהם שלום מאכען. ווען דיא שפאניער זיינען מרוצה געווארען, האט ער זיי איינגעלאדען צו זיך, אין א גרויסע הויז, און דארטען האט ער זיי געשאנקען א קארב פול מיט מערקווירדיג גרויסע פעריל. ווען דיא שפאניער האבען איהם דערפאר געגעבען עטליכע העק, פאטשערקעס און גלעקע־לעך, האט ער געזאגט מיט גרוים פרייד: „דאס איז מיר פיעל וויכ־טיגער. פון דעם קען מען האבען א נוץ. אבער וואס פאר א נוץ קען מען האבען פון פעריל?“ זעהענדיג אבער, אז ביי דיא ווייסע איז פעריל און גאלד טהייערער פון אלץ, האט ער מאראלעס'ען און פיזארא'ן ארויפגעפיהרט אויף דעם טהורימעל פון דער הויז, און אנ־ווייזענדיג אויף דיא אינזלען, האט ער געזאגט:

— קיין סך גאלד איז אויף זיי ניטא, אבער פעריל אהן צאהל.

*) פערדינאנד'ס פרוי, קעניגין איזאבעללא, איז שוין געוועזען טוידט, און איהר קרוין אלס קעניגין פון קאסטיליען, האט גע'ירש'ענט זייער טאכטער יואנא, וועלכע איז בעקאנט אין היסטאריע אלס „דיא משוגענע יואנא“.

זייט מיינע טרייע פריינד, וועט איהר האָבען וויא פיעל פּעריל אייער הארץ געלוסט.

דאן האָט ער אָנגעוויזען אויף דיא הויפּט־לאַנד, צו מזרח צו, — דאָס הייסט, ער האָט אָנגעוויזען אויף זיד־אַמעריקאַ:

— אָבער דאָרטען ווייטער אהין־צו־צו — האָט ער פאָרטגע־זעצט — ליעגט אַ גרויסע מדינה, וואו עס געפינט זיך אָהן אַ שיעור גאָלד. דאָס איז אַ לאַנד פול מיט רייכטהימער, און דער פאָלק, וועל־כער וואוינט דאָרטען, איז אַ מעכטיגער.

דיא שפּאַניער האָבען שוין געהערט פון דיעזע רייכע מעכטיגע לאַנד, וועלכע מיר רופען היינט פּערו. דאָס איז דיא זעלבע לאַנד, וועגען וועלכע דעם קאַסיק ק אַ ג מ אַ ר ע׳ ס יונגער זוהן האָט געזאָגט באַלבאָאַ׳ן, ווען ער האָט פון דיא שפּאַניער׳ס וואָג־שאָלען אַרויסגע־שליידערט דיא גאָלד, איבער וועלכע זיי האָבען זיך געקריעגט. דיא שפּאַניער זיינען אָבער דאַן געווען אויף דער צפון־זייט פון דעם איסטה־מוס, ווערהענד איצט זיינען זיי געווען אין דעם „דרום ים“, אויף דיא פּעריל־אינזלען, דאָס הייסט אויף דער דרום־זייט פון דעם איסטהמוס, אביסעל נעהנטער צו פּערו.

דיעזען קאַסיק׳ס רייד האָבען געמאַכט אַ טיעפען איינדרוק אויף פּיזאַראָ׳ן. ער האָט געשלונגען זיין יעדען וואָרט, און אַ געדאַנק איז געבאָרען געוואָרען אין זיין מח: צו אונטערנעהמען אַ רייזע נאָך יענע געהיימניספולע לאַנד פון רייכטהימער.

ער האָט דעם געדאַנק ערפילט; און זיינע ערפאַהרונגען און אויפ־פיהרונגען דערביי בעלאַנגען צו דיא מערקווירדיגסטע זאַכען אין דער מענשליכער געשיכטע. אָבער וועגען דעם — שפּעטער. דערווייל לאָמיר זיך אומקעהרען צו פּעדראַריאַס׳ען. ער האָט אַרויסגעשיקט אַנדערע עקספּעדיציעס אין דיא אַרומיגע געגענדען, אָבער אַלץ אָהן מזל. איין עקספּעדיציע אַזעלכע — פון 180 מאַן — איז אין גאַנצען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען פון אינדיאַנער. אַן אַנדער קאָמפּאַניע האָט געהאַט אַ מפּלה פון דעם אויבען־דערמאָהנטען טובאַנאַמאַ, וועלכעס מחנה איז איצט געגאַנגען אויפ׳ן שלאַכט־פעלד טראָגענדיג בלוטיגע שפּאַנישע העמדער אויף שטעקענס.

דיא קאָלאָניע איז פערקלענערט געוואָרען, און איז געווען אין שטענדיגע שרעק פאַר דיא אינדיאַנער. פּעדראַריאַס האָט פערלאָרען

זיין מוטה, און אַנשטאַט צו זוכען מיטלען זיך נוקם צו זיין אָן באַל־באָא׳ן, האָט ער איצט געוואָלט זיך בעוואָרענען מיט זיין פריינדשאַפט, וואָרים דיא אונצופריעדענהייט פון דיא קאָלאָניסטען איז געוועזן גרויס און זייער ליעבע צו באַלבאָא׳ן האָט זיך אַרויסגעצייגט אויף טריט און שריט. אַ חוץ דעם איז דער הויפּט־גלח געוועזן באַלבאָא׳ס אַ טרייער פריינד. פּעדראַריאַס האָט מורא געהאַט, אַז קלאַגען געגען זיין הער־שאַפט וועלען דערגרייכען שפּאַניען, און אַז מען וועט איהם אפשר אראָפּזעצען און זיין שטעלע געבען זיין געהאַסטען קאָנקורענט. איהם האָט זיך דעריבער איצט בעסער געלוינט צו האָבען באַלבאָא׳ן אויף זיין זייט. „אַז מען קען ניט אַריבער, מוז מען אַרונטער“.

בעמערקענדיג וויא אַזוי דער גובערנאַטאָר פּיהלט זיך, האָט דער הויפּט־גלח צו איהם איין מאָל זיך אָבגערופען: „דו האָסט עטליכע טעכטער. גיב איינע פון זיי באַלבאָא׳ן. נעהם איהם פאַר אַן איי־דעם. ער איז אַן אַדעליגער, און ער איז זעהר בעליעבט אי אין דעם קעניגליכען הויף, אי דאָ ביי דיא קאָלאָניסטען“.

פּעדראַריאַס׳ען און זיין פרוי איז דער פּלאַן געפעלען געוואָרען, און פון באַלבאָא׳ס זייט איז אויך קיין מניעה ניט געוועזן. דיא כלה איז דאַן געוועזן אין שפּאַניען; אַלזאָ, האָט מען גלייך געשיקט נאָך איהר.

דיא פערביסענע שונאים זיינען געוואָרען דיא בעסטע פריינד; אָבער ניט אויף לאַנג. מיר ווייסען דאָך שוין אַז באַלבאָא האָט גע־לעבט מיט אַן אינדיאַנערקע, וועלכע איהר פאָטער, קאַרעטאַ, האָט איהם געגעבען אלס אַ צייכען פון פריינדשאַפט. אַלזאָ, האָט באַל־באָא׳ס אַ שונא, צו וועלכען דער ענטדעקער איז געוועזן אייפערזיכטיג טאקע איבער דיזער אינדיאַנערקע, געלאָזט וויסען פּעדראַריאַס׳ען, אַז ער איז צו שטאַרק צוגעבונדען צו זיין רויט־הויטיגע קעבס־ווייב און מיינט גאָר ניט צו הייראַטהען מיט דעם גובערנאַטאָר׳ס טאָכטער; און פון דעם איז פאַר באַלבאָא׳ן אַרויסגעקומען אַ טראַגישער סוף. אָבער דאָס איז געוועזן דערנאָך. דערווייל איז פּעדראַריאַס געוועזן בעגייסטערט פאַר זיין טאָכטער׳ס חתן און פאַר דיא עקספּעדיציע, וועלכע ער האָט געפּלאַנעוועט.

באַלבאָא׳ס פּלאַן איז געוועזן אַזאַ סמיעלער, אַז שפּאַנישע היס־טאָריקער ווייזען אויף דעם אָן מיט שטאָלץ. „בלויז אַ שפּאַניער

וואָלט געקענט טהאָן אַזעלכעס, — זאָגען זיי, — בלויז אַזאַ העלדישער פייערדיגער מענש וויא וואַסקאָ נונעז באַלבאָאַ". ער האָט נעמליך זיך בעשלאָסען אויפצובויען פיער שיפען אויף דער אַטלאַנטישער זייט פון דעם איסטהמוס, און זיי טהיילענווייז אַריבערצוטראָגען איבער דיא בערג צו דער אַנדערער זייט פון דעם איסטהמוס, אום צו מאַכען אויף זיי אַ רייזע איבער'ן „דרום ים" און אויספאָרשען דיא דאָרטיגע געגענדען. דער פּלאַן איז געוועזען אַ ווילדער, און עס האָט זיך ווירקליך געפאָדערט אַזאַ מענש וויא באַלבאָאַ אום איהם זיך אַריינצונעהמען אין קאָפּ.

דער בעסטער פּלאַץ אויף אַריבערצוטראָגען דעם איסטהמוס איז געוועזען אַרום קאָיבאַ, קארעטאַ'ס דאָרף. ניט ווייט פון דאָרטען, ביי אַ האַפען, האָבען דיא שפּאַניער דעריבער נאָך פריהער אָנגעפאַנגען צו בויען אַ שטאָדט, אַ ק ל אַ. ווען ער איז אַהין אָנגעקומען, האָט ער געלאָזט האַקען בוימער אין דיא וועלדער, און דיא האָלץ צוזאַמען מיט אַנקערס, מיט שטריק און מיט אַלע אַנדערע זאַכען וואָס מען דאַרף האָבען צו אַ שיף, האָט מען גענומען שלעפּען איבער דיא בערג. דערביי האָבען געאַרבייט עטליכע שפּאַניער, דרייסיג נעגערס און אַ גאַנצע מחנה אינדיאַנער. קיין וועגען און קיין שטעגען איז ניט גע־ וועזען. דיא משא האָט מען געמוזט טראָגען דורך וועלדער, איבער שטראָמיגע טייכלעך, איבער פעלזען און אָבגרונדען. וויא דיא מו־ ראַשקעס האָבען דיא טרעגער געאַרבייט, מאַטערענדיג זיך מיט דיא ריעזיגע קלעצער און דיא אַנדערע משאות. און דיא זון האָט געברענט און געבראָטען אָהן אַן אויפהער. דיא אינדיאַנער זיינען צו אַזעלכע שווערע אַרבייט ניט געוואוינט געווען, און פיעלע פון זיי זיינען גע־ פאַלען און אויסגעגאַנגען אויפ'ן וועג.

ענדליך האָט מען זיך דערשלעפּט ביז דעם שפּיץ פון דיא בערג, וואו מען האָט פון פריהער צוגעפערטיגט אַ הויז פאַר דיא אַרבייטער. מען האָט זיך אָבגערוהט און, אין עטליכע טעג אַרום, איז מען גע־ גאַנגען ווייטער, — שוין פון דער אַנדערער זייט באַרג. דאָרטען זיינען דיא אַרבייטער באַלד צוגעקומען צו אַ טייך, וועלכער פאַלט אַריין אין דעם שטילען אָקעאַן אָדער „דרום ים", וויא מען האָט דאַס דאַן גערופען.

ענדליך, נאָך אַ לאַנגען קאַפּיטעל פון קאַטאָרזשנע אַרבייט און

אַלערליי צרות האָט מען דערגרייכט דעם ים. פאָרלויפיג האָט מען בלויז געבראַכט מאַטעריאַלען פאַר צוויי שיפען. דיא מאַטעריאַלען פאַר דיא אַנדערע צוויי זיינען נאָך דערווייל געבליבען אין אַ ק ל אַ. מען נעהמט זיך בויען דיא צוויי שיפען — מען זעהט זיך אַרום, אַז דיא קלעצער טויגען ניט. מען האָט זיי אויסגעהאַקט צו נאָהענט צו געזאַלצענע וואַסער, און זיי זיינען געוועזן דורכגעווערימט. מען האָט אַלזאָ געמוזט אָנפאַנגען צוריק פון אָנהויב: האַקען נייע בוימער, ביין ברעג פון אַ טייך. באַלבאָאַ האָט אָבער געהאַט פונקט אַזוי פיעל געדולד וויא מוטה, און דיא אַרבייטער האָבען קיין ברירה ניט געהאַט און געמוזט פאָלגען וואָס ער האָט זיי געהייסען. ער האָט זיי צוטהיילט אויף דריי קאָמפּאַניעס: דיא שפּאַניער מיט אַ טהייל פון דיא אינדיאַנער האָט ער געשטעלט ביין האַקען און זעגען נייע בוימער. דיא דרייסיג נעגערס האָט ער געשיקט קיין אקלא נאָך דיא מאַטעריאַלען (אַ מהלך פון 66 ענגלישע מייל איבער בערג און דורך וועלדער) און אַ טהייל פון דיא אינדיאַנער האָט ער געשיקט זוכען שפּייז.

מען האָט קוים דערלעבט אָנצוהאַקען דיא בוימער און זיי אַרומצוזעגען און צופערטיגען אויף צו בויען דיא שיפען, האָבען זיך אָנגעפאַנגען אַזעלכע רעגענס, און דער טייך האָט זיך אַזוי פאַרנאַנדערגעפלייצט, אַז דיא אַרבייטער האָבען זיך קוים געראַטעוועט מיט'ן לעבען מיט דעם, וואָס זיי האָבען אַרויפגעקלעטערט אויף בוימער. וואָס אַנבעטרעפט דיא געהילץ, אויף וועלכע זיי האָבען אַזוי שווער געאַרבייט, איז זיא ענטוועדער פערטראָגען געוואָרען מיט'ן שטראָם אָדער בעגראָבען געוואָרען אין זאַמד און בלאָטע. און עסען איז ניט געוועזן וואָס. דיא קאָמפּאַניע אינדיאַנער, וואָס איז געגאַנגען נאָך שפּייז, איז צוריק ניט געקומען, און אַליין געהן האָט מען ניט געקענט צוליעב דער פערפלייצונג. אין דיעזען מאָמענט פון פערצווייפלונג זיינען דיא איבעריגע אינדיאַנער אַריינגעשפּרונגען אין טייך און שווימענדיג האָבען זיי דיא קלעצער צוזאַמענגעבונדען מיט וויטשעס און אויף אַזאַ אַרט געמאַכט אַ שווימענדען בריק אָדער פּליט. ווען מען האָט גענומען געהן איבער דיעזען צרה'דיגען בריק, זיינען דיא קלעצער אַראָפּגעדריקט געוואָרען טיעף אין וואַסער, אַזוי אַז דיא וואַסער האָט אָפּט דערגרייכט ביז דיא גאַרטלען; און דער שטראָם האָט געבושעוועט אָהן אַן אויפהער. אין גרויס געפאַהר און מיט אונענדליכע

שווירינקייטען איז מען אָבער אַריבער אויף יענעם ברעג, און מען האָט בעקומען עסענוואַרג.

באַלד איז דער טייך אָבגעגאַנגען און מען האָט געקענט פאָרט־זעצען דיא אַרבייט, מיט דער הילף פון נייע מענשען, וואָס זיינען געקומען פון אַקלאַ. אַזוי האָט מען געאַרבייט ביז באַלבאָאַ'ס וואונש איז ערפילט געוואָרען: מען האָט פאַרטיג געמאַכט צוויי שיפען, און דיא קאָמפּאַניע איז מיט גרויס פרייד אַריינגעשוואוּמען פון דעם טייך אין דעם גרויסען ברייטען ים אַריין.

אין איין אָרט, אַ מייל 60 צו מזרח־זייט צו פון דעם סאַן מיגעל גאָלף, האָבען אונזערע רייזענדע געזעהן אַ גרויסע צאָהל וואַללפישען. מיט דיא פּאָנטאַנען וואַסער, וואָס האָבען פון זיי געשלאָגען, האָבען דיעזע בעשעפּעניסען אויסגעזעהן וויא אַ צייל פעלזען, וואָס ציהט זיך ווייט אין ים אַריין און ווערט געשמיכען פון דיא כוואַליעס. דיא מאַטראָזען האָבען אַזאַ בילד נאָך קיין מאָל ניט געזעהן. און דאָ אין דעם אונבעקאַנטען ים האָט דאָס זיי געשראָקען. באַלבאָאַ האָט דער־ריבער געמוזט צו־אַנקערען דיא צוויי שיפען ביז איבער נאַכט, ער־וואַרטענדיג אין דער פריה ווייטער צו שווימען ווייטער צו מזרח זייט צו. ווען זיי וואָלטען אַזוי געשוואוּמען, וואָלטען זיי געקומען נאָך דער רייכער האַלב־ציוויליזירטער מערקווירדיגער פּערו. מיט באַל־באָאַ'ן וואָלט דאַן געקאָכט איבער דער גאַנצער וועלט און דיא שפּאַ־נישע קרוין וואָלט איהם אויפגענומען אַלס דעם וויכטיגסטען רייזענדען און גרעסטטען העלד, וואָס זיא האָט ווען עס איז געהאַט. אין דער פריה האָט אָבער געגומען בלאָזען אַ פערקעהרטער ווינט, און באַלבאָאַ האָט געמוזט פערקירעווען דיא שיפען צוריק. ער איז ווידער צוגע־קומען צו דיא פּעריל־אינזלען. דאָרטען האָט ער זיך גענומען בויען נאָך צוויי שיפען און אַוועקגעשיקט אין אַקלאַ נאָך מאַטעריאַלען און פּראָוויאַנט. באַלד האָט ער דערהערט אַ נאַכריכט, אַז דיא שפּאַנישע רעגיערונג שיקט אַ נייעם גובערנאַטאָר אויף פּעדראַריאַס'עס פּלאַץ. דאָס האָט איהם זעהר בעאונרוהיגט. אַ נייער גובערנאַטאָר וועט האָבען נייע ליעבלינגען און איינפיהרען נייע אָרדנונגען. אַלזאָ איז געווען אַ געפאַהר אַז מען וועט דיא „דרום ים" עקספּעדיציע שטערען אָדער איבערגעבען איהר אין נייע הענט. באַלבאָאַ האָט זיך בעראַטהען מיט זיינע פערטרויטע אָפיציערען און עס איז געבליבען צו

טהאָן אַזוי: אַוועקשיקען אַ געטרייען מענשען נאָך אַקלאַ אום צו זעהן וואָס אין דאָריען טהוט זיך; און אויב דאָרטען איז ווירקליך פאַראַן אַ נייער גובערנאַטאָר, זאָלען דיא רייזענדע פאָרטזעצען זייער עקספּעדיציע איידער באַלבאָאַ וועט בעקומען אַ נייעם בעפעהל.

דער מאַן, וועמען באַלבאָאַ האָט אויסגעקליבען צו דיעזער שליחות איז געווען דער אויבען־דערמאָהנטער אַ נ ד ע ס ג אַ ר אַ ב י ט אַ, איבער וועלכען ער איז אַרעסטירט געוואָרען אויף דער בעשולדיגונג, אַז ער וויל מיט איהם מאַכען אַ רעוואָלוציאָנערע פערשווערונג. ער האָט שטאַרק געהאַלטען פון גאַראַביטאָ'ס שכל און עהרליכקייט, און האָט צו איהם געהאַט פיעל צוטרוי. דיעזען מאָל האָט ער זיך אין איהם אָבער גענאַרט. גאַראַביטאָ האָט אין האַרצען איצט געטראָגען אַ פערבאָרגענע שנאה געגען דעם ענטדעקער פון דעם שטילען אָקעאַן; און דיא שנאה איז אַרויסגעקומען איבער דיא שעהנע אינדיאַנערקע, וועלכע באַלבאָאַ האָט בעקומען פון איהר פאָטער, קאַרעטאַ, אַלס אַ צייכען פון פריינדשאַפט. באַלבאָאַ איז אַלץ געווען צוגעבונדען צו איהר. איין מאָל, דערפיהלענדיג אייפערזוכט צו גאַראַביטאָ'ן, האָט ער איבער איהר מיט איהם זיך געקריעגט און איהם שטאַרק בעליידיגט. באַלבאָאַ'ס כעס איז באַלד איבערגעגאַנגען און ער האָט זיך פערגעסען אָן דיא גאַנצע געשיכטע; אָבער גאַראַביטאָ'ס אייפערזוכט צו באַל־באָאַ'ן, איבער דער זעלבער רויט־הויטיגער פרויענצימער, איז אַזוי גיך ניט איבערגעגאַנגען. ער איז אין איהר געווען פערליעבט און ער האָט באַלבאָאַ'ן געהאַסט פון טיעפסטען האַרצען. קורץ, ער האָט פּעדראַריאַס'ען געלאָזט וויסען, אַז באַלבאָאַ האָט גאָר ניט אין זינען צו הייראַטהען זיין טאָכטער, אַז ער איז טריי זיין אינדיאַנערקע, אַז ער האָט דעם שדוך געשלאָסען בלויז אום צו עררייכען זיין צוועק, און אַז זיין פּלאַן איז זיך אַוועקצולאָזען אין ים אַלס אַ זעלבסטשטענ־דיגער הערשער.

אַז באַלבאָאַ האָט זיין אינדיאַנערקע געליעבט מעהר וויא זיין געזעצליכע כלה, איז אמת. אויך איז אמת אַז דעם שדוך האָט ער געטהאָן, — ווי דאָס רוב שדוכים ווערען געטהאָן, — ווייל דאָס האָט זיך איהם געלוינט. אַז ער האָט אָבער געוואָלט פּעדראַריאַס'ען אָב־נאַרען איז געווען אַ בלבול. און דאָס זעלבע איז געווען מיט דער בע־

שולדיגונג, אַז ער האָט אין זינען צו גרינדען אַן אייגענע רעגיערונג ביי דעם „דרום ים“.

פעדראַריאַס איז שיער פון זין ניט אַראָפּ פון כעס. ער האָט זיך געקוויקט מיט דעם געדאַנק, אַז מען וועט באַלבאָאַ'ן אַרעסטירען און משפּט'ען אַלס אַ מיאַטשעזשניק געגען דער שפּאַנישער קרוין. אין דאַריען האָבען זיך אויך געפונען עטליכע אַנדערע מענשען, וואָס האָבען געטראָגען אַ שנאה אויף דעם ענטדעקער און אַזוי האָט זיך גענומען קאָכען מיט באַלבאָאַ'ס „פעררעטה“.

איינער אַרגעללאָ, באַלבאָאַ'ס אַ פריינד, וועלכער האָט אַריינגעלייגט אַ סך געלד אין דער עקספּעדיציע, האָט גלייך געשריבען צו דעם ענטדעקער וואָס דאָ טהוט זיך, און האָט איהם געראַטהען אויפ'ן שטעל אַוועקצושווימען אויף זיין גרויסע רייזע. דער בריעף איז אָבער אַריינגעפאַלען צו פעדראַריאַס'ען אין דיא הענט, און אַר־געללאָ איז אַרעסטירט געוואָרען.

אום אַריינצוקריגען באַלבאָאַ'ן גופא אין זיינע הענד האָט פעד־ראַריאַס צו איהם אַוועקגעשיקט אַ כיטרען בריעף, פול מיט דיא פריינדליכסטע ווערטער. ער האָט איהם כלומרשט איינגעלאַדען צו קומען נאָך אַקלאַ זיך דורכצורייידען וועגען דער עקספּעדיציע. צו דער זעלבער צייט האָט פעדראַריאַס אַרויסגעשיקט אַ בעוואַפענטע מחנה מיט אַ בעפעהל צו פאַנגען דעם „פערברעכער“ וואו מען וועט איהם נאָר געפינען. אַלס קאָמאַנדיר פון דיעזער מחנה האָט ער געשטעלט פיזאַראָ'ן, און פיזאַראָ האָט געפאָלגט מיט פערגניגען און זיך אָנגענומען צו אַרעסטירען זיין געוועזענעם קאָמאַנדיר און חבר.

דער אָפען־הערציגער באַלבאָאַ, וועלכער האָט אימער געזאָגט, וואָס ער האָט געמיינט, האָט געהאַט צוטרויען צו דיא רייד פון אַנ־דערע אויך. ווען ער האָט ערהאַלטען פעדראַריאַס'עס פריינדליכען בריעף האָט ער קיין זאַך ניט חושד געווען, און איז גלייך אַוועק נאָך אַקלאַ. לעבען שטאָדט האָט איהם פיזאַראָ אַרעסטירט.

פעדראַריאַס האָט זיין פאַלשע ראָלע וויטער געשפּיעלט. ער האָט זיך געמאַכט פאַר באַלבאָאַ'ס פריינד, כלומרשט בעדויערט זיין טרויעריגע לאַגע, און איהם געטרייסט, אַז דיא אונטערזוכונג וועט געוויס בעווייזען זיין אונשולד. צו דער זעלבער צייט האָט ער עס־פינאָזאַ'ן, דעם ריכטער, געהייסען זיין וואָס שטרייגנער. דער הויפּט־

בעווייז איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס גאַראַביטאָ האָט געמעלדעט. מען האָט אָבער צוגעטשעפּעט עפּעס נאָך אַן עדות — אַ סאָלדאַט, וואָס האָט אונטערגעהערט אַ טהייל פון אַ געשפּרעך, וועלכע ער האָט פערשטאַנען פונקט קאַפּויר.

באַלבאָא האָט געלייקענט, אַז ער האָט געוואָלט גרינדען אַ זעלבסטשטענדיגע רעגיערונג. ער האָט אַלץ ערקלעהרט וויא דער אמת איז געווען. און פּעדראַריאַס האָט זיך אַלץ געמאַכט פריינדליך. ער האָט אַלץ כלומרשט בעדויערט דעם אַרעסטירטען'ס לאַגע. דאָס איז איהם נויטיג געווען, כדי ניט איינצורייסען מיט דיא קאָלאָניסטען, וועלכע האָבען באַלבאָא'ן אַזוי געליעבט, און זיי ביסלעכווייז צו־צוגעוואוינען צו דעם געדאַנק, אַז באַלבאָא איז אַ פעררעטהער געגען דעם טהראָן און מוז געטויטעט ווערען.

ענדליך האָט ער אַראָפּגעוואָרפען פון זיך דיא מאַסקע, און האָט איהם גענומען בעהאַנדלען וויא אַ בונטאָווטשטשיק.

באַלבאָא איז פעראורטהיילט געוואָרען צום טויט.

דער טאָג, וועלכער איז בעשטימט געווען פאַר דער טויט־שטראָף (אין 1517), איז ביי דיא קאָלאָניסטען געווען אַ יום כפּור. שטעלען זיך אָבער געגען דער רעגיערונג האָבען זיי ניט געסמייעט. ווען מען האָט באַלבאָא'ן געפיהרט צום עשאַפאָט, איז פאָראויס גע־גאַנגען אַ „שרייער" און האָט אויסגערופען: „דיא שטראָף, וואָס מען זועט באַלד אויספיהרען, ווערט אַרויפגעלייגט פון דעם קעניג און פון זיין גובערנאַטאָר דאָן פּעדראַריאַס דאווילא אויף דיזען מאַן, וועלכער איז אַ פעררעטהער און אַריינכאַפּער פון לענדער, וואָס בעלאַנגען צו דער קרוין".

„עס איז אַ ליגען!" — האָט באַלבאָא אויסגעשריען. — „איך האָב אַזאַ פערברעכען קיינמאָל אין זינען ניט געהאַט. איך האָב אימער געדיענט מיין קעניג מיט אמת און טרייהייט און האָב בלויז זיך גע־סטאַרעט זיינע לענדער צו פערגרעסערען".

צוזאַמען מיט באַלבאָא'ן האָט מען געפיהרט צום עשאַפאָט אַר־געלאָ'ן און דריי פון באַלבאָא'ס טרייע אָפיציערען. באַלבאָא'ן האָט מען אַרויפגעפיהרט דעם ערשטען. מיט פעסטע טריט, רוהיג און געלאַסען, איז ער אַרויפגעגאַנגען דיא עטליכע טרעפּ און האָט אוועק־

געלייגט זיין קאָפּ אויף דער „פּלאַכע“. נאָך איהם זיינען געשטאָרבען דיא אנדערע פיער.

דאָס אַלץ איז פּאָרגעקומען אין אַקלאַ, אָבער פעדראַריאַס איז דאַן דאָרטען געווען. ער איז אומישנע געקומען זעהן וויא מען קעפּט זיין שונא. ער האָט דיא בלוטיגע סצענע צוגעקוקט פון ווייטען, דורך דעם פּלאַנקען פון א דערבייאיגען הויז.

דיא רייזע נאָך דער האַלב־ציוויליזירטער הרום־לאַנד איז באַל־באָאַ'ן אַלזאָ ניט בעשערט געווען צו מאַכען. זיעבען יאָהר זיינען פאָראיבער איידער דאָס איז וויעדער אונטערנומען געוואָרען און דיא מערקווירדיגע לאַנד איז ווירקליך ענטדעקט געוואָרען — פון פראַנ־ציסקאָ פּיזאַררא. מיר וועלען דאָס אַלץ דערצעהלען ווייטער. אין דיעזע זיעבען יאָהר זיינען פּאָרגעקומען צוויי אַנדערע וויכטיגע רייזעס, און זיי פּאָדערען אונזער אויפמערקזאַמקייט פריהער.

מיר וועלען דיעזען קאַפּיטעל שליסען מיט דער בעמערקונג, אז צוויי יאָהר נאָך באַלבאָאַ'ס טויט האָט פעדראַריאַס דיא הויפּט־שטאָדט פון זיין קאָלאָניע איבערגעצויגען פון דאַריען אין פּאַנאַמאַ, וועלכע איז היינט דיא הויפּט־שטאָדט פון דער קליינער פּאַנאַמער רעפּובליק. דער ענטדעקער פון דיעזען פּלאַץ איז געווען באַלבאָאַ. אויך האָט ער ענטדעקט דעם אָרט פון דער היינטיגער שטאָדט קאָלאָן און דיא גאַנצע שטיקעל לאַנד צווישען דיא צוויי פּונקטען, דאָס הייסט דעם גאַנצען געגענד, וואו עס ווערט איצט געגראָבען דער קאַנאַל פון דיא פּער־אייניגטע שטאַאטען.

IV

דיא ערשטע רייזע ארום דער וועלט.

דער וואסער־דורכגאנג וואס מען האט געזוכט פון קאלומבוס'ס צייטען אן. — פערדינאנד מאגעללאן. — זיין דיענסט אין דער פארטוגעזישער פלאטע. — אין מאלאקקא. — זיין פריינדשאפט מיט פראנציסקא סעררארנא. — דיא מאלוקקען, אדער „געווירץ־אינזלען". — דער גרעניץ צווישען שפאנישע און פארטוגעזישע ענטדעקונגס־רייזעס. — מאגעללאן'ס פלאן. — דער פארטוגעזישער קעניג פערשטויסט איהם פון זיך. — דער שפאנישער נעהמט איהם צו. — ער פאנגט אן זיין רייזע. — זיינע פינף שיפען. — דער פארטוגעזישער קעניג שיקט ארויס מענשען איהם צו כאפען. — דיא שנאה פון דיא שפאנישע שיפס־קאפיטאנען. — ריא דע זשאנעירא. — לא פלאטא. — דיא דארטיגע אינדיאנער. — דער בונט געגען מאגעללאן'ען. — פאטאגאניען. — מאגעללאן געפינט א וואסער־דורכגאנג. — דיא מאגעללאן שטראססע. — מאגעללאן גיט דעם גרויסען אקעאן א נאמען שטילער אקעאן. — הונגער אויף דיא שיפען. — מאגעללאן ענטדעקט דיא „רויבער" אינזלען און די פיליפין אינזלען. — זיין טוידט. — צוויי שחיטות אויף דיא שפאניער. — ענדליך קומען דיא שפאניער צו דיא געווירץ־אינזלען. — פון דער פלאטע בלייבט בלויז איין שיף. — זי קומט צוריק נאך שפאניען. — א פערשוואונדענער מעת לעת.

דיא ערשטע רייזע וואס מענשען האבען וועןעס איז געמאכט ארום און ארום דעם ערד־קוגעל, איז פארגעקומען אין 1519, צוויי יאהר נאך באלבאא'ס טויט. דאן האט זיא זיך אנגעפאנגען, און זיא האט געדויערט דריי יאהר. וועגען דיעזע מערקווירדיגע רייזע וועלען מיר איצט דערצעהלען. אום אבער דער לעזער זאל קלאר פערשטעהן וויא אזוי עס איז געקומען דערצו, איז וויכטיג, אז ער זאל האבען אין זינען דאס פאלגענדע:

ווען קאלומבוס האט שוין געהאט ענטדעקט דעם אמעריקאנער קאנטינענט, האט ער דארטען געזוכט א וואסער־דורכגאנג, — א

„שטראַססע“, וויא מען רופט דאָס (אויף ענגליש הייסט דאָס „סטרייט“). מיר ווייסען דאָך שוין אַז ער האָט אויף אַמעריקאַ גע־מיינט, אַז דאָס איז אַזיען, אַז ער האָט געגלויבט, דאָס ער געפינט זיך לעבען יענע אַזיאַטישע געגענדען, וואו עס ליעגט אינדיען און דיא געווירץ־אינזלען — דיא רייכע לענדער, צוליעב וועלכע ער האָט געמאַכט אַלע זיינע רייזעס. אָבער אַרום אינדיען און דיא געווירץ־אינזלען ליעגט דער אינדישער אָקעאַן; אַלזאָ, האָט ער אַוועקגעלעגט פיעל קרעפטען זוכענדיג אַ וואַסער־דורכגאַנג, אַן אָפענע שטיקעל ים, וואָס זאָל פיהרען פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אין דעם אינדישען.

ער האָט דאָס ניט געפונען, ערשטענס, ווייל דער אינדישער אָקעאַן ליעגט אַ האַלב וועלט ווייטער; צווייטענס, ווייל אין מיטען אַמעריקאַ, וואו קאָלומבוס איז דאַן געווען, איז קיין וואַסער־דורכגאַנג ניטאָ. ווען עס וואָלט געווען, וואָלט דאָס פעראייניגט דעם אַטלאַנ־טישען אָקעאַן ניט מיט דעם אינדישען, נור מיט דעם שטילען. אַזאַ וואַסער־דורכגאַנג, וויא מיר ווייסען שוין, ווערט איצט דורכגעגראָבען אין פּאַנאַמאַ. פון דער נאַטור אָבער איז אַזעלכעס ניטאָ.

נאָך קאָלומבוס'ען האבען אזא דורכגאנג געזוכט אנדערע, און, נאַטירליך, אויך אומזיסט.

פון קאָלומבוס'עס טעות, אַז אַמעריקאַ איז אַזיען, האָט מען זיך נאָך לאַנג ניט בעפרייט. אפילו ווען באַלבאָאַ האָט ענטדעקט דעם שטילען אָקעאַן האָט מען נאָך אויך ניט פערשטאַנען, אַז מען האָט דאָ אַ גאַנץ בעזונדערע שטיק יבשה, אַ בעזונדערען דאָפּעלטען קאָנ־טינענט, וועלכער איז פון אַזיען אָבגעטהיילט מיט אַ ריעזיגען אָקעאַן. וועגען דעם שטילען אָקעאַן, וויא מיר האָבען געזעהן, האָט מען גע־מיינט אַז דאָס איז עפּעס אַ „דרום ים“ און דיעזען דרום ים האָט מען צוזאַמענגעפּלאָנטערט מיט דעם אינדישען אָקעאַן.

אַ וואַסער־דורכגאַנג, אַ ים וואָס זאָל דורכשניידען אַמעריקאַ און פעראייניגען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן מיט דעם אינדישען, האָט מען אַלץ ניט אויפגעהערט צו זוכען.

אַלע דיעזע רייזעס זיינען געמאַכט געוואָרען אונטער דער שפּאַ־נישער פאָהן. דיא פּאָרטוגעזער האָבען דערווייל געמאַכט רייזעס פון דער אַנדערער זייט ערד־קוגעל, אַרום אַפריקאַ, און אַזוי זיינען זיי

צוגעקומען צו דעם אמת'ען אינדישען אָקעאַן, צו דיא אמת'ע אינ־דיען און דיא אמת'ע געווירץ־אינזלען, וועגען וועלכע אייראָפּא האָט אימער געטרוימט. דער פּאָרטוגעזישער קאָמאַנדיר אלמעאידא און זיין נאָכפאָלגער אלבוקערק האָבען דאָרטען געפיהרט אַדוואַזשנע מלחמות און איינגענומען וויכטיגע האפען־שטעדט. צווי־שען דיא העלדישסטע אָפיצירען, וואָס האָבען אנטהייל גענומען אין דיעזע בעריהמטע קעמפפע, איז געוועזן אַ פּאָרטוגעזישער אדעליגער מיט'ן נאָמען פערדינאַנד מאַגעללאַן, און ער האָט זיך דאָס שפּעטער אונשטערבליך געמאַכט מיט דער רייזע, וועלכע איז דער ענין פון דיעזען קאַפּיטעל. *) דיעזע רייזע האָט ער אָבער אונטערנומען ניט אונטער דער פּאָרטוגעזישער פאָהן, נור אונטער דער שפּאַנישער, וויא עס וועט באלד ערקלעהרט ווערען.

אין 1509 האָט ער אַנטהייל גענומען אין אַן עקספּעדיציע נאָך דעם האַלב־אינזעל מאַלאַקקא, אַזיען (צווישען אינדיען און דיא געווירץ־אינזלען**). דיא דאָרטיגע איינוואוינער האָבען דיא פּאָרטו־געזער כלומרשט אויפגענומען פריינדליך, צווישען זיך אָבער האָבען זיי אָבגעמאַכט זיי אַלעמען אויסצוקוילען. אַ פּערסישע פרוי, וועלכע איז געוועזן איינגעליעבט אין איינעם פון דיא פּאָרטוגעזישע אָפיציע־רען, האָט זיי אפילו געלאָזט וויסען וועגען דעם פּלאַן, אָבער אביסעל צו שפּעט. מען האָט פּאַספּייעט אָפּצוטרייבען דיא מאַלאַיען***),

*) אויב דער לעזער וויל האָבען אַ שטיקעל בעקאַנטשאַפט מיט דיא מלחמות פון אלמעאידא און אלבוקערק, זאָל ער זעהען דעם ערשטען באַנד (זייטלעך 585־594). דאָרטען וועט ער אויך האָבען אַ ביישפּיעל פון מאגעל־לאַן'ס בלוטיגע בוואַסטווע (זייטעל 588).

**) זעה דיא קאָלירטע לאַנד־קאַרטע פון דער גאַנצער וועלט צום סוף פון דיעזען קאַפּיטעל. דיא זעלבע קאַרטע וועט דעם לעזער אויך דיענען ביי פיעלע אַנדערע פּונקטען פון דיעזען קאַפּיטעל.

***) אַזוי רופט מען דיא איינוואוינער פון מאַלאַקקא. זיי בעלאַנגען צו דער מאַלאַיעשער ראַסע, צו וועלכע עס בעלאַנגען אויך דיא איינוואוינער פון פיעלע אינזלען. (מיט געוויסע פון דיעזע אינזלען וועט אונז אויס־קומען בעקאַנט צו ווערען ווייטער אין דיעזען קאַפּיטעל). מענשען פון דיע־זער ראַסע האָבען געלבליכע אָדער געלבליך־דונקעלע פּנים'ער, ברייטע נעזער,

וועלכע זיינען געקומען אויף דיא פּאָרטוגעזישע שיפען כלומרשט אויף א פריינדליכען בעזוך. אָבער פיעלע פּאָרטוגעזער זיינען דאַן געוועזען אויפ'ן ברעג, און דאָס רוב פון זיי האָט מען אויסגע'הרג'עט. צווישען דיא, וואָס האָבען זיך געפונען אויפ'ן ברעג, איז געוועזען אַן אָפיציער מיט'ן נאָמען פ ר א נ צ י ס ק אָ ס ע ר א נ אָ. ער מיט איינינגע חברים זיינען אַריינגעשפּרונגען אין לאָדקעס און אַוועק איבער'ן ים. מאַלאַיען האָבען זיך נאָך זיי נאָכגעיאָגט אויף שיפלעך, און אויפ'ן וואַסער איז געוואָרען אַ צוזאַמענשטויס. אַזוי וויא מאַלאַיען איז געוועזען פיעל מעהר וויא פּאָרטוגעזער, האָט מיט סעראַנאָ'ן געהאַלטען זעהר שמאָל. באַלד איז אָבער אין אַ לאָדקע צוגעפלויגען מאַגעללאַז, און ער האָט זיך אַריינגעוואָרפען אין קאַמפּף מיט אַזאַ ווילדען צאָרען, מיט אַזאַ פייער און אימפּעט, אַז דיא מאַלאַיען זיינען געצוואונגען געוועזען אָפּצוטרעטען און סעראַנאָ איז געראַטעוועט געוואָרען. שפּעטער האָט אַ גרויסע מחנה מאַלאַיען מיט זייער פּלאָטע אַטאַקירט דיא פיער פּאָרטוגעזישע שיפען. זיא האָט אָבער ניט געקענט איינשטעהן גע־גען דיא אייראָפּעאישע האַרמאַטען.

פון דעמאָלט אָן זיינען סעראַנאָ און מאַגעללאַן געוועזען הייסע פריינד, און פון דיעזער פריינדשאַפט זייערע האָט דאָס אייגענטליך ארויסגעשטאַמט מאַגעללאַן'ס פּלאַן וועגען דער רייזע, וועלכער עס איז בעשערט געוועזען צו זיין דיא ערשטע רייזע ארום דער וועלט.

אין אַ פּאָר יאָהר נאָך דעם צוזאַמענשטויס, וועגען וועלכען מיר האָבען דאָ גערעדט, האָט אַלבוקערק מאַלאַקקא איינגענומען, און פון דאָרטען איז סעראַנאָ אַוועק נאָך דיא געווירץ־אינזלען אָדער דיא

גרויסע מוילער און זעהר שוואַרצע גלאַטע אָדער געגרייזעלטע האָר. זיי זייי־נען עהנליך צו מענשען פון דער מ אָ נ ג א ל י ש ע ר ראַסע (כינעזער אָדער יאַפּאַנעזער, למשל), אָבער דיא אויגען זיינען ביי זיי גלייכער. אַ שעהנער מאַלאַי איז שעהן לויט דעם קאַווקאַזישען (דאָס הייסט אונזע־רען) געשמאַק אויך. אין גאַנצען זיינען אויף דער וועלט פאַראַן איבער 40 מיליאָן מענשען. וואָס בעלאַנגען צו דיעזע ראַסע. אין אַלעמען זיינען פאַ־ראַן פינף ראַסען: דיא ק אַ ו ק אַ ז י ש ע (מענשען מיט ווייסע הויט). דיא ע ט ה י אָ פּ י ש ע (נעגערס), דיא מ אָ נ ג אָ ל י ש ע, דיא מ אַ־ל אַ י ע י ש ע און דיא אַ מ ע ר י ק אַ נ י ש ע (רויט־הויטיגע).

מאַלוקען, וויא מען רופט זיי. מאַגעללאַן, ווידער, האָט זיך אומגעקעהרט נאָך פּארטוגאל, צוליעב עפּעס א מחלוקה מיט אלבור־קערק'ען. זיין איבערגעבענער פריינד האָט איהם געשריעבען בריעף, אין וועלכע ער האָט בעשריעבען דיא מאָלוקען מיט זייערע רייכע געווירצען, און דיעזע בריעף האָבען אין איהם אָנגעצונדען אַ חשק צו פאָהרען אהין. לאָמיר געדיינקען, אַז געווירצען זיינען אין יענע צייטען געווען דיא וויכטיגסטע סחורה אין אייראָפּאַ (זעה ערשטען באַנד, זייטעל 55), און אַז ווען קאָלומבוס האָט זיך אַוועקגעלאָזען אויף זיין בעריהמטע רייזע, איז זיין צוועק געווען צו געפינען אַ נייעם וועג צו דיא רייכטהימער פון אינדיען און צו דיעזע געווירץ־אינזלען, צו וועלכע אייראָפּעער האָבען פריהער ניט געקענט צו־קומען. ענדליך אַלזאָ איז מען יא צו זיי צוגעקומען. דיא נייעס דערפון האָט גע־מאַכט אַ גרויסען רושם אין אייראָפּאַ. סעראַנאָ'ס בריעף פון דאָרטען האָבען דעריבער אויף מאַגעללאַן'ען געווירקט וויא אַ צויבער. ער וואָלט גלייך געפאָהרען צו זיין פריינד. אָבער דער קעניג עמאַנועל פון פּאָרטוגאַל האָט איהם פיינט געקראָגען (צי צוליעב זיין מחלוקה מיט אלבוקערק'ען, אָדער דורך עפּעס אַן אנדער אורזאַכע, ווייס מען ניט). קיין ווייטערע בעשעפטיגונג אין דער פלאָטע האָט ער ניט גע־קענט קריגען. ער איז פאָרלויפיג פערבליעבען אין פּאָרטוגאַל. אַזוי וויא דאָרטען האָט אין יענע יאָהרען געקאָכט מיט ענטדעקונגס־רייזען און דיא וויסענשאַפט וועגען פיהרען שיפען האָט אַרויסגערופען אַ גרויסען אינטערעס, האָט מאַגעללאַן זיך אויך פעראינטערעסירט אין דיעזער וויסענשאַפט. ער האָט פיעל שטודירט געאָגראַפיע. פון דעם, צוזאַמען מיט דער ווירקונג וואָס סעראַנאָ'ס בריעף האָבען אויף איהם געהאַט, האָט זיך ביי איהם ענטוויקעלט אַזאַ פּלאַן: פאָהרען צו דיא מאָלוקען ניט דורך מזרח, דאָס הייסט אַרום אַפריקאַ, וויא דיא פּאָר־טוגעזישע שיפען האָבען געטהאָן, נור דורך אַמעריקאַ.

מיט אַנדערע ווערטער — איהם האָט זיך אויך פערוואָלט זוכען אַ וואַסער־דורכגאַנג וואָס זאָל דורך אַמעריקאַ פיהרען פון דעם אַט־לאַנטישען אָקעאַן אין דעם אינדישען. אַזאַ וועג צו דיא מאָלוקען (געווירץ־אינזלען) וואָלט געווען פיעל קירצער וויא דער וועג אַרום אַפריקאַ — אַזוי האָט מען דאַן געמיינט.

מאַגעללאַן האָט זיין פּלאַן פאָרגעלייגט פאַר זיין קעניג, אָבער

יענער האָט זיך מיט דעם ניט פעראינטערעסירט. מאַגעללאַן האָט דאַן געבעטען ערלויבניס צו ווענדען זיך צו דעם קעניג פון שפּאַניען, און עמאַנועל׳ס אַנטוואָרט איז געווען, אַז ער מעג טהאָן וואָס ער וויל. פאַר׳ן אוועקגעהן האָט מאַגעללאַן געוואָלט אַ קוש טהאָן דעם קעניג׳ס האַנט. דער קעניג האָט איהם אָבער זיין האַנד ניט געגעבען.

אין אָקטאָבער, 1517, איז מאַגעללאַן אָנגעקומען אין סעוויל, שפּאַניען, וואו עס האָט געוואוינט זיינער אַ קרוב, אַ פּאָרטוגעזישער אַדעליגער, דיעגאָ באַרבאָסאַ, וועלכער האָט דאָרטען געהאַט אַ וויכ־טיגע שטעלע ביי דער שפּאַנישער רעגיערונג. זיי זיינען בעפריינדעט געוואָרען. מאַגעללאַן האָט זיך פערליעבט אין באַרבאָסאַ׳ס שעהנע טאָכטער און מיט איהר געהייראַט. דורך זיין שווער איז מאַגעללאַן צוגעקומען צו פאָנסעקאַ׳ן, דעם אויבען־דערמאָהנטען הויפּט־בעאַמטען פון דעם דעפּאַרטמענט, וועלכער האָט געהאַט צו זאָגען איבער דיא אַמעריקאַנער קאָלאָניעס, און פאָנסעקא האָט איהם פאָרגעשטעלט פאַר דעם שפּאַנישען קעניג. מען דאַרף בעמערקען, אַז פערדינאַנד איז שוין דאַן אויך געווען טויט, און דיא שפּאַנישע קרוין האָט גע־טראָגען אַ 19־יעהריגער יונגערמאַן, דער זוהן פון דער אויבען־דער־מאָהנטער יאָאַננאַ דיא משוגענע, ק אַ ר ל ד ע ר 5 ט ע ר.

פאַר דיעזען יונגען קעניג האָט מאַגעללאַן פאָרגעלייגט זיין פּלאַן צו דערגרייכען דיא געווירץ־אינזלען פאָהרענדיג ניט דורך מזרח, נור דורך מערב.

פאַר שפּאַניען האָט אַזאַ וועג געהאַט אַ בעזונדערע וויכטיגקייט, ווייל פאָהרען אין אַזיען אַרום אַפריקאַ האָבען איהרע שיפען קיין רעכט ניט געהאַט. אַזוי איז געווען דער אָבמאַך צווישען איהר און פּאָר־טוגאַל נאָך דעם וויא אַ געוויסער פּאַפּסט — אַלעקסאַנדער דער 6טער — האָט צווישען זיי צוטהיילט דעם ערד־קוגעל און בעשטימט אויף וועלכער העלפט פּאָרטוגאַל מעג מאַכען ענטדעקונגס־רייזעס און אויף וועלכער העלפט שפּאַניען מעג. אַלס גרענעץ האָט דיעזער פּאַפּסט אָנגעצייגט אויף אַ ״געוויסען מערידיאַן — אַ פּאַס, וואָס געהט אַרום און אַרום דעם ערד־קוגעל דורך דיא פּאָלען, דאָס הייסט דורך זיין צפון „ברעג“ און דורך זיין דרום ברעג. *) פון איין זייט ערד־

*) מיט דעם האָט דער פּאַפּסט געפּרופט מאַכען אַ פשרה אין זייער

קוגעל איז דיעזער מערידיאן דורכגעגאנגען דורך א געוויסען פונקט אין דעם אטלאנטישען אקעאן. שפאניען האט געהאט א רעכט צו זוכען נייע לענדער צו מערב זייט פון דיעזען פאס, און פארטוגאל צו מזרח זייט פון דיעזען פאס.

מילא דא האט מען געוואוסט וואו דער פאס געהט. איז אבער געווען די פראגע: וויא אזוי בעשטימט מען וואו דער זעלבער פאס קומט אוים אויף יענער זייט ערד־קוגעל? וויא גרויס דער גאנצער ערד־קוגעל איז, האט מען נאך געגוי ניט געוואוסט, אלזא האט מען ניט געקענט בעשטימען וואו עס ענדיגט זיך זיין העלפט.

דאס אליין האט מאגעללאן איצט גוט געהאט אין זינען, ווארים פון דעם איז ארויסגעקומען א מיינונג אז די געווירץ־אינזלען ליגען גאר אויף דער שפאנישער העלפט פון דער ערד־קוגעל, און אז די פארטוגעזער האבען אויף זיי קיין רעכט ניט. אין אמת'ען איז דיעזע מיינונג פאלש: דער דערמאהנטער מערידיאן קומט אויף יענער זייט אוים צו מערב זייט פון די מאלוקען. דאס הייסט, דיעזע אינזלען ליגען שוין אויף דעם פארטוגעזישען האלבען ערד־קוגעל, וויא דאס האט זיך דאן גערעכענט. אזא טעות איז אבער אין יענע צייטען געווען לייכט צו מאכען, ווארים וויא ברייט דער „דרום ים" איז האט מען נאך ניט געוואוסט, און מען האט געמיינט, אז קאלומבוס'עס לענדער זיינען נאהענט צו אינדיען, דאס הייסט מען האט געגלויבט אז דער ערד־קוגעל איז קלענער וויא ער איז אין אמת'ען.

קורץ, מאגעללאן האט גע'טענה'ט, אז די מאלוקען בעלאנגען צו שפאניען און אז ער וועט געפינען א שפאנישען וועג אהין, — א וועג, וועלכער וועט זיין קירצער וויא דער פארטוגעזישער.

דער שפאנישער קעניג האט דעם פלאן אנגענומען. ווען דער פארטוגעזישער קעניג האט זיך דאס דערוואוסט, איז ער אויפגעבראכט געווארען. ער האט געהייסען פערניכטען דעם „הערב" אויף מאגעללאן'ס הויז, און מאגעללאן'ען האט ער ערקלעהרט פאר א פער־

מחלוקה איבער קאלומבוס'עס גרויסע ענטדעקונג; ווארים דער פארטוגעזישער קעניג, יאאן דער צווייטער, האט גע'טענה'עט, אז די לענדער וואס קאלומבוס האט געפונען, געהערען צו איהם. (זעה ערשטען באנד, זייטען 291-298).

רעטהער געגען זיין פאָטערלאַנד. מיט דעם אָבער האָט ער זיך ניט בענוגענט: ער האָט געדונגען מענשען איהם צו שטעכען אין סעוויל, און ווען דאָס האָט זיך ניט איינגעגעבען, האָט ער אַרויסגעשיקט שיפען איהם צו כאַפּען אויפ'ן וועג. עס איז פאָרגעקומען פונקט אַזאַ געשיכטע וויא מיט קאָלומבוס'ען. קאָלומבוס האָט זיך אויך מיט זיין פלאַן צוערשט געווענדעט צו דעם פאָרטוגעזישען קעניג, (יאָאַן דער 2טער); יענער האָט אויך דעם פלאַן פערוואָרפען און איהם געלאָזט זיך ווענדען צו שפּאַניען; און ווען שפּאַניען האָט קאָלומ־בוס'ען שוין געשיקט אויף זיין רייזע, האָט דער פאָרטוגעזישער קעניג אויך אַרויסגעשיקט שיפען איהם צו פאַנגען.

מאַגעללאַן איז אַרויסגעפאָהרען אויף זיין רייזע דעם 20טען סעפּ־טעמבער, 1519, — זיעבען און צוואַנציג יאָהר נאָך דעם וויא קאָ־לומבוס האָט ענטדעקט אַמעריקאַ. זיין פלאָטע איז בעשטאַנען פון פינף קליינע אַלטע שיפען: דיא טרינידאַד, די סאַן אַנ־טאָניאָ, די קאָנסעפּסיאָן, די וויקטאָריא און דיא סאַנטיאַגאָ. דיא ערשטע האָט זיך געפונען אונטער דער קאָמאַנדא פון מאַגעללאַן אַליין אַלס קאַפּיטאַן־גענעראַל פון דער גאַנ־צער פלאָטע; דער קאַפּיטאַן פון דער צווייטער איז געוועזען יואַן קאַרטאַגענא; פון דער דריטער — גאַספּאַר קוועסאַ־דאַ; פון דער פערטער — לואיס מענדאָזאַ; פון דער פינפטער — יואַן סעראַנאָ. דער לעצטער איז געוועזען אַ ברודער פון מאַגעללאַן'ס איבערגעבענעם פריינד פראַנציסקאָ סעראַ־נאָ, וועלכער האָט זיך איצט געפונען אין דיא מאָלוקען, און ער איז געוועזען דער איינציגער פון דיא פיער קאַפּיטאַנען וואָס איז איהם גע־וועזען טריי. דיא אַנדערע דריי, קארטאגענאַ, קוועסאדא און מענדאָזאַ, זיינען אַרויסגעפאָהרען מיט אַ פערבאָרגענע שנאה צו איהם. ווען דיא פלאָטע איז אָפּגעוועזען אין וועג עטליכע טעג און האָט זיך אָפּ־געשטעלט ביי אַ קליינעם אינזעל אין אפריקא, איז צו איהר צוגע־קומען אַ שיף, וועלכע באַרבאָססאַ האָט געשיקט מיט אַ בריעף צו מאַגעללאַן'ען, זיין איידעם. „היט זיך, מיין זוהן“ — האָט באַר־באָססאַ געשריעבען — „וואָרים איך האָב זיך דערוואוסט, אַז אויב דוא וועסט האָבען אַ צוזאַמענשטויס מיט דיינע קאַפּיטאַנען וועט מען דיר טויטען“. אין זיין אַנטוואָרט האָט מאַגעללאַן איהם געזוכט

פערדינאַנד מאָגעללאַן.

צו פערזיכערען, אַז ער האָט פאַר זיי קיין מורא ניט, און אַז ער וועט ערפילען זיין אויפגאַבע, צו זיינע קאַפּיטאַנען זיינען עהרליכע לייט צו פאַלשע. דיא הויפּט־אורזאַכע, פאַר וואָס זיי האָבען איהם פיינט געהאַט, איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס ער איז געוועזען אַ פּאָרטוגעז און זיי שפּאַניער. זיי איז ניט אָנגע־שטאַנען צו דיענען אויף שפּאַנישע שיפען אונטער דער קאָמאַנדע פון אַן אויסלענדער, און זיי האָבען איהם ניט פערגונען דעם כבוד, וואָס דער שפּאַנישער קעניג האָט איהם אַרויסגעוויזען. מען דאַרף וויסען, אַז אין יענע צייטען איז דיא קאָנקורענץ צווישען דיא שפּאַניער און דיא פּאָרטוגעזער אַלס ים־רייזענדע פעלקער געוועזען זעהר גרויס, און דיא שנאה צווישען זיי, ווענגען אַלץ וואָס איז נוגע שיפען, איז געוועזען זעהר שאַרף.

ווען דיא פלאָטע האָט זיך געפונען אויפ'ן וועג איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, איז געוועזען אַזוי ווענינ ווינט, אַז אין דריי וואָכען זיינען דיא שיפען איינגעפאָהרען ניט מעהר וויא ניין ענגלישע מייל; און אין אַלעמען האָט געדויערט צוויי מאָנאַט איידער זיי האָבען דערגרייכט דעם ברעג פון זיד־אַמעריקאַ (אין בראַזיליען). מאַגעללאַן איז געצוואונגען געוועזען צו פערקלענערען דיא פּאָרציעס וואָס מען האָט אַרויסגעגעבען דיא מאַטראָזען, און דאָס האָט זיינע שונאים געגעבען אַ געלעגענהייט צו העצען דיא מאַטראָזען געגען איהם. דיא דריי קאַפּיטאַנען אַליין האָבען איהם געוויזען אַלץ ווע־ניגער רעספּעקט, און ער האָט פערשטיקט זיין כעס און זיך געמאַכט ניט וויסענדיג. איין מאָל, ווען זיי זיינען אַלע געוועזען אויף זיין שיף, האָט קאַרטאַגענאַ, דער קאַפּיטאַן פון דער סאַן אַנטאָניאָ, אויף איהם גענומען שרייען מיט סטראַשונקעס און שימפּף־ווערטער. ער האָט געמיינט, אַז דאָס וועט איהם אויך פערשוויגען ווערען. וויא איבער־ראַשט איז ער אָבער געוואָרען, ווען דער קאַפּיטאַן־גענעראַל האָט איהם אַ נעהם געטהאָן פאַר'ן קאָלנער און איהם געהייסען שמידען אין קייטען און אַריבערשלעפּען אויף דער וויקטאָריאַ; מאַגעללאַן'ס פעס־טער טאָן האָט אַזוי געווירקט, אַז דיא מאַטראָזען האָבען גלייך גע־פאָלגט, און דיא אַנדערע צוויי אונטער־קאַפּיטאַנען האָבען ניט גע־סמייעט פאַר קאַרטאַגענאַ'ן זיך אָנצונעהמען. אַלס קאַפּיטאַן פון דער סאַן אַנטאָניאָ אויף קאַרטאַגענאַ'ס פּלאַץ, האָט מאַגעללאַן דערווייל געשטעלט אַן אַנדערען. פאָרלויפיג איז שטיל געוואָרען.

דעם 29טען נאָוועמבער איז דיא פלאָטע צוגעקומען צו דעם ברעג פון זיד־אמעריקא, לעבען דער היינטיגער שטאָדט פערנאמבוקא, בראזיליען.*) אויפ'ן ברעג איז מאגעללאן דאָ אָבער ניט ארויס, ווייל עס איז איהם ניט געווען גאנצען קלאָר, וואו ער געפינט זיך דאָ. ער איז אוועק ווייטער צו דרום־צו און האָט זיך אָבגעשטעלט אין דעם אויסגעצייכענטען האפען, וואו היינט שטעהט ר י אָ ד ע ז ש א־ נ י י ר אָ, דיא הויפט־שטאָדט פון בראזיליען. דיעזען האפען האָ־ בען ווייסע שוין ענטדעקט פריהער, און מאגעללאן האָט מיט זיך גע־ האט א שפאניער, איינעם ק א ר ו ו א ל ה אָ, וועלכער האָט א מאָל צווישען דיא אינדיאנער פערבראכט פיער יאָהר און וועלכער האָט איצט מיט זיך געהאט שוין א דערוואקסענעם אינגעל, וואָס איהם האָט דאָרטען געבאָרען אן אינדיאנער פרוי. דורך דיעזען קארוואלהאָ און זיין זוהן האָט דיא פלאָטע בעקומען מאסען שפייז — עופות, אנאנאסען און זיסע קארטאָפעל („סוויט פאטייטאָס"). פאר א הע־ קעל אויף צו פאנגען פיש האָבען דיא אינדיאנער פון ריאָ דע זשאניירא דיא ווייסע געגעבען פינף היהנער; פאר א קעמעלע — עטליכע גענז; פאר א גלעקעלע — א גרויסע קאָרב מיט קארטאָפעל; פאר א שערעלע אָדער א שפיעגעלע — אזא בארג פיש, אז צעהן מענשען וואָלטען גע־ קענט מיט דעם לעבען עטליכע וואָכען. העקלעך, שערעלעך, שפיע־ געלעך, קעמעלעך, נאָדלען, שפילקעס און הויפטזעכליך קליינינקע גלע־ קעלעך האָט מאגעללאן מיט זיך געפיהרט א גאנצען סקלאד, ווייל פון פריהערדיגע רייזענדע האָט מען געוואוסט, אז אויף דיעזע זאכען זיינען דיא אינדיאנער (אָדער דיא נעגערס פון אפריקא) גרויסע בעלנים.

דיא אינדיאנער פון ריאָ דע זשאניירא, אזוי וויא דיא ווילדערע איינוואוינער פון אנדערע אמעריקאנער געגענדען, זיינען אומגעגאנגען נאקעט, געוואוינט אין לאנגע הייזער**), געשלאָפען אין געפלאָכ־ טענע וויגעלעך („העממאָקס"), און זיך ארומגעשיפט אין „קאנאָס", —

*) מאגעללאן'ס רייזע איז בעצייכענט אויף דער לאנדקארטע ביי'ן סוף פון דיעזען קאפיטעל.

**) וועגען דיעזע לאנגע הייזער, וועלכע זיינען געווען קאָמוניסטישע וואוינונגען, וועט גערעדט ווערען אין קאפיטעל 7 פון דיעזען באנד.

דאָס הייסט שיפלעך, יעדע פון וועלכע איז געוועזן אויסגעהיילט פון איין בוים. ווען זיי האָבען געזעהן דיא פינף שפּאַנישע שיפען מיט זייערע רעטונגס־לאָדקעס, האָבען זיי געפרעגט צו דאָס זיינען עלטערען און קינדער. ווען זיי זיינען אַביסעל צוגעוואוינט געוואָרען צו דיא ווייסע, פלעגען זיי מאַסענווייז אַרויפקומען אויף דיא שיפען און בייטען עסענוואַרג אויף אַ נאָדעל, אַ שפּיגעלע א. ז. וו. איין מאָל איז אויף מאַגעללאַן'ס שיף געקומען אַ יונגע פרוי. זי איז געווען אין גאַנצען נאַקעט, און זעהר שעהן געבויט. זיא וואָלט געווען אין גאַנ־צען שעהן, נור אין איהר אונטערשטע ליפּ איז געווען אַ לאָך, אין וועלכע עס איז געווען אַריינגעשטעקט אַ קיילעכדיגער שטיינדעל אַזוי גרויס וויא אַ וועלישער נוס. דיעזען זאָרט „ציערונג" האָבען אין יענעם געגענד געטראָגען פיעלע פרויען. דיא נאַקעטע פרוי האָט אויף אַלץ געקוקט וויא אויף אַ גרויסען וואונדער. ווען זיא האָט זיך געפונען אין מאַגעללאַן'ס קאַיוטע, האָט זיא דאָרטען אויף דער פּאָד־לאָגע דערזעהן ליגענדיג אַ גרויסען אייזערנעם טשוואָק. זיא האָט דאָס בעקוקט מיט בעגייסטערונג און ווען זיא האָט געמיינט, אַז מאַ־געללאַן זעהט ניט, האָט זיא דאָס אַ כאַפּ געטהאָן, בעהאַלטען אין דיא האָר און אַנטלאָפען אויף איהר קאַנאָ — טאָמער נעהמט מען דאָס ביי איהר צו.

דיא היעגע איינוואוינער האָבען פּאַר מאַגעללאַן'ען מיט זיינע מענשען אויפגעבויט אַ „באָיהיאָ", דאָס הייסט אַ לאַנגע הויז, און האָבען דאָרטען אַוועקגעלייגט מאַסען שמעקענדיגע האָלץ (בראַזיל האָלץ), אום ער זאָל מרוצה ווערען צו בלייבען ביי זיי. אָבער מעהר וויא צוויי וואָכען האָט ער זיך דאָ ניט געקענט אָבשטעלען. ווען זיינע שפּאַניער זיינען געווען גוט אויסגערוהט, און האָבען געהאַט גענוג שפּייז מיט זיך, איז ער אַוועק ווייטער צו דרום צו.

דעם 11טען יאַנואַר איז דיא פלאָטע אָנגעקומען אין דער מויל פון דעם טייך לאַ פּלאַטאַ, ניט ווייט פון דער היינטיגער שטאָדט בוענאָס איירעס, דיא הויפּט־שטאָדט פון אַרגענטיניען. ביי דיעזער מויל איז דער האַפען אַזוי גרויס, דער ים עסט זיך דאָ אַריין אַזוי ווייט אין דער יבשה, אַז מאַגעללאַן האָט געמיינט, אפשר איז דאָס דער וואַסער־דורכגאַנג, וועלכען ער זוכט; אָבער ווען ער האָט דעם געגענד אויסגעפאָרשט, האָט ער זיך איבערצייגט, אַז דאָס

איז בלויז דיא מויל פון אַ טייך. דיא אינדיאַנער זיינען דאָרטען געוועזן געפעהרליכע יונגען און מענשען־פרעסער. בלויז איינער פון זיי האָט בעזוכט דיא פלאַטע. ער איז געוועזן זעהר שמוציג און האָט זיך אויפגעפיהרט עקעלהאפטער וויא דיא אינדיאַנער פון דיא אַנדערע פלעצער, וואָס ווייסע האָבען ווען עס איז בעזוכט. אַ קול האָט ער געהאט וויא אַן אָקס, און זיין „קאָסטיום“ איז בעשטאַנען פון אַ ציגענע פעלבעל. מאַגעללאַן האָט איהם געשאָנקען אַ העלל־קאָלירטע העמד, ער זאָל ניט אומגעהן נאַקעט. ער האָט איבערגענעכטיגט אויף דעם קאַפּיטאַן־גענעראַל׳ס שיף, אָבער מאָרגען בעגינען איז ער אראָפּגעשפּרונגען און אַנטלאָפען אין זיין קאַנאָ.

דריי וואָכען איז מאַגעללאַן פערבליעבען אין דיעזען האַפען, און דאַן איז ער אַוועק ווייטער. וואָס ווייטער ער איז געפאָהרען צו דרום צו, איז אַלץ קעלטער געוואָרען. צוויי מאָנאַט איז דיא פלאָטע געשוואומען פאַזע דעם ברעג פון פאַטאַגאָניען, אין שרעקליכע פרעסט און שטורעמס, ביז מען האָט דערגרייכט אַ גוטען האַפען מיט אַ סך גוטע פיש. דאָרטען האָט מאַגעללאַן זיך אָבגעשטעלט אויפ׳ן ווינ־טער. אָבער זיינע מיטרייזענדע האָבען גענומען פאָדערען ער זאָל זיי נעהמען צוריק נאָך שפּאַניען. זיי האָבען זיך גענוג אָנגעליטען, האָ־בען זיי געזאָגט, און זיי האָבען ניט געגלויבט אַז ער וועט ווען עס־איז געפינען אַ וואַסער־דורכגאַנג נאָך דיא מאַלוקען. מאַגעללאַן האָט געענטפערט, אַז ער וועט געהן ווייטער, ניט צוריק, — אַז ער האָט זיך פאָרגענומען צוצוקומען צו דיא מאַלוקען און מוז זיין ציעל דער־גרייכען. ער האָט צו זיינע צוהערער גערעדט מיט אַ פעסטען טאָן אָבער מיט גוטען; ער האָט גע׳טענה׳ט מיט זיי, געפּרופט ווירקען אויף זייער עהרען־געפיהל. און דיא מאַטראָזען האָבען זיך טאַקע בערוהיגט; אָבער קאַרטאַגענאַ, קוועסאַדאַ און מענדאָזאַ האָבען גע־נומען אַגיטירען געגען איהם. זיי האָבען דיא מאַטראָזען געגעבען צו פערשטעהן, אַז ער, אַלס פּאָרטוגעז, איז אַ פיינד פון שפּאַניער, אַז ער דיענט בלויז דיא אינטערעסען פון זיין אייגענעם קעניג, און וויל פערניכטען דיא שפּאַנישע פלאָטע; און זייערע רייד האָבען גע־ווירקט. ווען דיא פערשווערונג איז געווען פאַרטיג, איז קאַרטאַגענאַ און קוועסאַדאַ מיט דרייסיג בעוואַפענטע מאַטראָזען אַרויף אויף דער סאַן אַנטאָניאָ, וואו מאַגעללאַן׳ס שוועסטער־קינד, מ ע ס ק י ט אַ,

איז איצט געווען קאַפּיטאַן אויף קאַרטאַגענאַ'ס פּלאַץ. מעסקיטאַ'ן האָבען זיי געשמידט אין קייטען און זיינעם אַן אָפּיציער, וועלכער האָט גענומען צוזאַמענרופען דיא מאַטראָזען פון שיף, האָבען זיי געשטאָכען צום טויט. אויף מעסקיטאַ'ס פּלאַץ האָבען זיי פאַר קאַפּיטאַן געמאַכט איינעם פון זייערע חברים, ס ע ב אַ ס ט י אַ ן ע ל ק אַ נ אָ ' ן. דיא מאַטראָזען זיינען געווען איבערראשט, צו־טומעלט. אום זיי צו ווייזען אַז אָהן מאַגעללאַנ'ען וועט זיי זיין בעסער, האָט מען זיי מכבד געווען מיט וויין און דיא בעסטע שפּייז. וואָס אויף דער שיף איז נור געווען. ווענגען איינינגע פון דיעזע מאַט־ראָזען האָט מען געוואוסט, אַז זיי זיינען אמת טריי מאַגעללאַנ'ען, — האָט מען ביי זיי צוגענומען זייערע געוועהר.

דאָס אַלץ איז פאָרגעקומען אין אַ שבת־צו־נאַכט, און עס איז אַוועק אַזוי שטיל, אַז דער גאַנצער זונטאָג איז פאַראיבער און אויף דער „טרינידאַד" (מאַגעללאַן'ס שיף) האָט מען נאָך פון קיין זאַך ניט געוואוסט. דריי פון דיא פינף שיפען האָבען זיך אַלזאָ איצט געפונען אונטער דער קאָמאַנדע פון מיאַטעזשניקעס, און דיעזע דריי וואָלטען שוין געקענט שווימען צוריק נאָך שפּאַניען. מאָנטאַג אין דער־פריה איז צו דער סאַן אַנטאָניאָ צוגעשוואומען אַ שיפעל פון מאַגעללאַן'ס טרינידאַד. מען האָט צו איהר אויסגערופען, אַז זיא זאָל ניט סמייען צוצוקומען נאָהענט, וואָרים מאַגעללאַן איז אויס הויפּט־קאָמאַנדיר. ווען דיא שיפעל האָט זיך אומגעקעהרט צו מאַגעללאַנ'ען און ער האָט זיך דערוואוסט וואָס דאָ טהוט זיך, האָט ער דיא שיפעל געהייסען געהן צו דיא אַנדערע שיפען, און פרעגען ביי יעדער פאַר וועלכען צו־זיי האַלטען. דיא דריי דערמאָהנטע קאַפּיטאַנען האָבען געענטפערט: „פאַר'ן קעניג און זיך אַליין!" בלויז סעראַנאָ, דער קאַפּיטאַן פון דער „סאַנטיאַגאָ", האָט געענטפערט: „פאַר'ן קעניג און מאַגעל־לאַנ'ען!" באַלד האָט קוועסאַדאַ געשיקט זאָגען דעם קאַפּיטאַן־גענעראַל, אַז דיא מיאַטעזשניקעס פאָדערען ער זאָל מיט זייערע דריי קאַפּיטאַנען זיך צוזאַמענקומען און זיי אויסהערען. מאַגעללאַן'ס אַנטוואָרט איז געווען, אַז ער איז צופריעדען אַזוי צו טהאָן, אָבער מיט דעם תנאי אַז מען זאָל זיך צוזאַמענקומען אויף זיין שיף, אויף דער טרינידאַד. פון דעם האָבען זיי זיך ענטזאַגט. ער מוז קומען אויף דער סאַנט אַנטאָניאָ, האָבען זיי ערקלעהרט. אַלס אַ פּשרה האָט

מאַגעללאַן אויסגעקליבען דיא וויקטאָריא. אויף דעם זיינען דיא דריי קאַפּיטאַנען מרוצה געוואָרען. וואָרים דיא וויקטאָריא איז דאָך אויך געווען אין דעם בונט. זיי האָבען געמיינט, אז ער לאָזט זיך בויגען, אז ער האָט זיך פאַר זיי דערשראָקען. עס איז אָבער ווידער געווען אַ טעות. ער האָט אויסגעקליבען דיא וויקטאָריא, ווייל ער האָט געוואוסט אז פיעלע פון איהרע מאַטראָזען זיינען ביי זיך אין הארצען איהם טריי; און אָנשטאַט נאָכצוגעבען דיא אָנפיהרער פון דעם אויפשטאַנד האָט ער זיך צוגעגרייט אויף דיעזער שיף זיי צו געבען דעם ערשטען קלאַפּ. ערשטענס האָט ער צוגעפּערטיגט אַ שיפעל מיט צוואַנציג בעוואַפענטע מאַטראָזען, וועמען ער האָט געקענט טרויען, און אַלס קאָמאַנדיר איבער דיעזער שיפעל האָט ער געשיקט זיין פרוי'ס אַ ברודער, אַ זוהן פון זיין שוועער און פריינד, באַרבאָסאַ. פאָראויס אָבער ער האָט אַוועקגעשיקט איינעם עספּינאָזאַ מיט פינף מאַן. זיי זיינען איהם אויך געווען איבערגעבען און אַלע זיינען זיי געווען מערקווירדיגע כוואַטסקע יונגען. ווען דיעזע זיינען צוגעשוואומען צו דער וויקטאָריא מיט אַ בריעף פון מאַגעללאַנ'ען, האָט מענדאָזאַ, איהר קאַפּיטאַן, זיך געקלעהרט, אַז אַזאַ קליינע הייפעלע מענשען קען יעדענפאַלס איהם ניט זיין געפעהרליך; ער האָט זיי דעריבער אַרויפגעלאָזען און צוגענומען דעם בריעף מיט אַ גיפטיגען שמייכעל. אין דעם בריעף האָט מאַגעללאַן איהם אויפגעפאָדערט גלייך צו קומען אויף דער טרינידאַד. מענדאָזאַ האָט זיך ענטזאַגט. גלייך וויא ער האָט אויסגערעדט זיין קאַלטען אַנטוואָרט, האָט עספּינאָזאַ זיך אויף איהם אַ וואָרף געטהאָן און איהם אַריינגעשטאָכען אַ שפּיעז אין האַלז. כמעט אין דעם זעלבען מאָמענט, ווען דער טויטער קערפּער איז אַניידערגעפאַלען, האָבען אויף דער שיף אַרויפגעקלעטערט באַרבאָסאַ מיט זיינע צוואַנציג מאַן. זיי האָבען זיך אַ לאָז געטהאָן איבער דער שיף מיט דיא בלויזע שווערדען. דיא איבערראשטע, דערשראָקענע מאַטראָזען האָבען זיך גלייך אונטערגעגעבען. באַרבאָסאַ האָט דאַן אריינגענומען אין זיינע הענד דיא קאָמאַנדע איבער דער שיף.

אַלץ איז איצט אַלזאָ געווען פערקעהרט וויא פריהער: מאַגעללאַן האָט שוין געהאַט דריי שיפען אויף זיין זייט (דיא טרינידאַד, דיא סאַנטיאַגאָ און דיא וויקטאָריא) און דיא מיאַטעזשניקעס — בלויז צוויי (דיא סאַן אַנטאָניאָ און דיא קאָנסעפּסיאָן). מיט דיעזע דריי

שיפען האָט ער פערצאַמט דעם אַרויסגאַנג צום אָפענעם ים, — פערשפאַרט דיא צוויי פיינדליכע שיפען אינווענינ אין האַפען. זיי זיינען אָבער געווען אַ היבשע שטיק פון איהם און זיי צו דערגרייכען מיט דיא קוילען פון האַרמאַטען וואָלט איהם געווען שווער. ער האָט דעריבער ביינאַכט אַרויסגעשיקט איינעם פון זיינע טרייע סאָלדאַטען, אַז ער זאָל אַרויפקומען אויף דיא סאַן אַנטאָניאָ, כלומרשט אַזוי וויא ער וואָלט אויך געווען אַ בונטאָווטשיק און ער וואָלט אַנטלאָפען פון דער טרינידאַד; דער צוועק איז געווען, אַז ער זאָל איבערשניידען דיא סאַן אַנטאָניאָ'ס אַנקער־שטריק. דער פּלאַן האָט זיך איינגעגעבען. מען האָט דעם סאָלדאַט אויפגענומען מיט פרייד, און ער האָט זיין שליחות ערפילט. באַלד האָט דיא שיף זיך גענומען טראָגען מיט'ן שטראָם. ווען זיא איז צוגעקומען נאָהענט צו דער טרינידאַד, האָט מען איהר גענומען באָמבאַרדירען; דערנאָך איז צו איהר פון איין זייט צוגעשוואומען דיא טרינידאַד און פון דער אַנדערער זייט דיא וויקטאָריאַ. פוןביידע זייטען זיינען אויף איהר אַרויף בעוואַפענטע מאַטראָזען, און קועסאַדאַ מיט זיינע חברים זיינען באַלגעוועזן אין קייטען. עס איז געוואָרען אַ געשריי: „פאַר'ן קעניג און מאַגעללאַנ'ען!" ווען דיא מאַטראָזען פון דער קאָנסעפּסיאָן האָבען דאָס דערהערט, האָבען זיי זיך אויך אונטערגעגעבען.

קועסאַדאַ'ן האָט מאַגעללאַן געקעפּט, און קאַרטאַגענאַ'ן, צוזאַמען מיט אַ גלח, וועלכער האָט אַנטהייל גענומען אין דעם בונט, האָט ער דערווייל געהאַלטען אין קייטען. דיא איבעריגע האָט ער מוחל געווען.

דיא סאַנטיאַגאָ איז שפּעטער צובראָכען געוואָרען, אָבער איהרע מאַטראָזען האָט מען געראַטעוועט. סעראַנאָ איז דאַן געוואָרען דער קאַפּיטאַן פון דער קאָנסעפּסיאָן. אַלע פיער איבערגעבליעבענע שיפען האָבען איצט געהאַט פּאָרטוגעזען אַלס קאַפּיטאַנען: דיא סאַנט־אַנטאָניאָ — מאַגעללאַן'ס שוועסטער־קינד, מעסקיטאַ; די וויקטאָריאַ — מאַגעללאַן'ס שוואָגער, באַרבאָסאַ; דיא קאָנסעפּסיאָן — מאַגעללאַן'ס פריינד'ס ברודער, סעראַנאַ, און דיא טרינידאַד — מאַגעללאַנ'ען אַליין.

דיא רייזענדע האָבען אַלץ געמיינט, אַז אין דיעזען געגענד זיינען קיין מענשען ניטאָ. זיי האָבען בעקוקט דיא לאַנד אויף הונדערט

מייל פון דעם האפען, און זיי האבען קיין מענשליכע בעשעפענים ניט געזעהן. איין מאל, ווען זיי זיינען דא שוין אבגעוועזען פיער מא־נאט, האט זיך ביין ברעג בעוויזען א זעהר הויכער געזונטער אינדיא־נער מיט ברייטע פלייצעס — א וואהרער ריעז. אין איין האנד האט ער געהאלטען א קורצען בויגען און אין דער אנדערער — א בינטעל פיילען. פאר דיא ווייסע איז דאס געוועזען אן איבערראשונג, אייניגע פון זיי האבען זיך זאגאר אביסעל דערשראקען. דער רויט־הויטיגער ריעז האט גענומען טאנצען מיט אלע כחות, זינגענדיג אויף זיין וויל־דען שטייגער און זיך שיטענדיג שטויב אויפ'ן קאפ. *)

מאגעללאן האט צוערשט אייגענטליך ניט געוואוסט צו דאס איז אן אויסדרוק פון פריינדשאפט אדער א מין מלחמה־ערקלעהרונג. אלזא האט ער ארויסגעשיקט צו איהם א מאטראז, אז ער זאל אויך טאנצען און שרייען און זיך אויך שיטען שטויב אויפ'ן קאפ. ער האט געוואלט זעהן וויא אזוי דאס וועט ווירקען. דער מאטראז האט אזוי געטהאן. דער ריעז האט זיך צוערשט אבגעשטעלט א פער־וואונדערטער. ער האט אבער באלד וויעדער אנגעפאנגען צו מאכען דיא זעלבע בעוועגונגען און אוואיעס וויא פריהער, מיט נאך מעהר חשק. און אזוי האבען זייביידע — דער אינדיאנער און דער שפא־ניער — געטאנצט און געשפרונגען, צוקומענדיג אלץ נעהנטער און נעהנטער איינער צום אנדערען, ביז זיי האבען זיך ארומגענומען. דיא אנדערע מאטראזען האבען דאס אלץ צוגעקוקט פון ווייטען, און האבען זיך געקייקעלט פון געלעכטער. דער דערמאהנטער מאטראז אבער האט דיא גאנצע צייט געציטערט; ער האט ניט געוואוסט, וואס דיעזער טאנץ בעדייטעט, וואס דער ריעז וועט דא מיט איהם טהאן. דער ווילדער מענש איז אבער צו איהם געוועזען פריינדליך.

ווען מען האט איהם געבראכט אויף מאגעללאן'ס שיף, האט ער מיט צייכענס און וואונקען געפרעגט אויב דיא ווייסע זיינען אראפ־

*) אן עהנליכע צערעמאניע — צו שיטען זיך שטויב אויפ'ן קאפ אלס א צייכען פון אונטערטהעניגקייט — האבען אנדערע אונענטוויקעלטע פעל־קער אויך, אין דיא פערשיעדענע טהיילען פון דער וועלט. זעה, צום ביי־שפיעל, וועגען דיא נעגערס פון אפריקא אין דעם ערשטען באנד, זייטעל (120.

געקומען פון הימעל; מען האָט איהם פערזיכערט, אַז יאָ. דאַן האָט ער זיך ניט געקענט אָפּוואונדערען פון זייער קליינעם געוואוקס און פון זייערע ריעזיגע שיפען. ווען מען האָט איהם געגעבען גלעקעלעך, איז ער גאָר פון דיא כלים אַרויס. ער איז אַרומגעגאַנגען איבער'ן שיף, קלינגענדיג מיט זיי און קוקענדיג אויף אַלץ מיט אויסגעשטעלטע אויגען, ביז ער איז צוגעקומען צו אַ גרויסען שפּיעגעל (פון געפּאָלירטע שטאָהל). ווען ער האָט דאָרטען דערזעהן פּונקט אַזאַ מענשען וויא ער איז, האָט ער זיך אַזוי איבערגעשראָקען אַז ער איז אָבגעשפּרונגען אויף הינטען מיט אַ ווילדען געשריי.

ער איז געווען אין גאַנצען אויסגעפּארבט אויף רויט. בלויז אַרום דיא אויגען זיינען ביי איהם געווען געלע קייקלען, און אויף דיא באַקען געלע פיגורען, אין דער פאָרמע פון אַ הארץ. דיא פיס זיינען ביי איהם געווען ארומגעוויקעלט מיט פעל און אויפ'ן קערפּער האָט ער געטראָגען אַ מאַנטעל אויך פון פעל.

ווען מען האָט דיעזען אינדיאַנער געלאָזען געהן צוריק אויפ'ן ברעג, האָט ער דערנאָך מיט זיך געבראַכט אַ קאָמפּאַניע אַנדערע אינ־דיאַנער, אויך אַזעלכע הויכע, געזונטע, וויא ער; זיי האָבען מיט זיך פּאָר רימענס געפיהרט מאָדנע חיות אָדער בהמות, וועלכע דיא שפּאַ־ניער האָבען נאָך קיין מאָל ניט געזעהן. דיא קעפּ און אויערען זיינען ביי דיעזע בהמות געווען וויא ביי אַן אייזעל, דיא קערפּערס און פיס וויא ביי אַ קעמעל און דער עק וויא ביי אַ פערד. אויך האָבען זיי געהירזשעט וויא פערד. דער נאָמען פון דיעזע בעשעפענים איז ג ו אַ נ אַ ק אָ. דיא אינדיאַנער האָבען זיי צו זיך צוגעוואוינט וויא אָקסען אָדער פערד און זיי געברויכט אויף צו טראָגען משא. דיא פעל, וואָס דיא היעגע מענשען האָבען געטראָגען, איז אויך געווען פון דיעזע פיער־פיסיגע ברואים. אין ווייטערע קאַפּיטלעך, ווען מיר וועלען האַלטען ביי פּערו, וועלען מיר זעהן אַז דיא דאָרטיגע איינ־וואוינער האָבען געהאַט אַ בהמה, לאַמאַ, וועלכע איז עהנליך צו דער גואַנאַקאָ (זעה אויבען, זייטעל 97).

דיא אינדיאַנער, וועלכע מאַגעללאַן האָט דאָ געזעהן, זיינען גע־ווען נאָמאַדען, דאָס הייסט זיי האָבען ניט געהאַט קיין שטענדיגע היים, נור זיי האָבען אַרומגעוואַנדערט און וואו זיי האָבען געפונען

שפייז, האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט ביז דיא שפּייז איז דאָרטען אויס־געגאַנגען, און דאַן זיינען זיי געגאַנגען ווייטער.

פון דעם, וואָס זייערע פּיס זיינען געווען אָרומגעוויקעלט מיט שטיקער פעל, האָבען זיי אויסגעוויזען אזוי גרויס, אז מאגעלאַן האָט זיי אַ נאָמען געגעבען פּאַטאַגאָנער, דאָס הייסט „מיט אונ־געלומפּערטע פּיס“. און אזוי איז דער נאָמען פערבליעבען. דעם גאַנצען געגענד רופט מען דעריבער פּאַטאַגאָניען. דאָס איז אַ גרויסע שטיק לאַנד (ביי דעם סאַמע דרום פון זיד־אַמעריקאַ), וועלכע בעלאַנגט היינט מייסטענס צו אַרגענטיניען. בלויז איהר מזרח'דיגע שטיקעל געהערט צו טשילי.

מען מוז בעמערקען, אַז דיא ערשטע בעריכטען וועגען דיא פּאַ־טאַגאָנער איבערטרייבען זייער וואוקס. זיי זיינען ווירקליך געווען העכער וויא דאָס רוב מענשען, אָבער אַזעלכע ריעזען זיינען אין איי־ראָפּאַ אויך קיין נאָווינע ניט — הויפּטזעכליך אין דיא קעלטערע געגענדען, וויא אין רוסלאַנד אָדער צפון־דייטשלאַנד, למשל; און פּאַטאַגאָניען איז דאָך אויך אַ קאַלטע לאַנד. דיא שפּאַניער, וויא דאָס רוב מענשען פון וואַרימע לענדער, זיינען אָבער מייסטענס ניט קיין הויכע. דעריבער האָבען זיי איבערטריבען דיא הויך פון דיא רויט־הויטיגע, וואָס זיי האָבען דאָ געזעהן.

דעם 24טען אויגוסט איז דיא פלאָטע ווייטער געפאָהרען. קאַר־טאַגענאַ'ן מיט דעם אויבען־דערמאָהנטען גלח האָט מאגעלאַן ניט מיטגענומען. ער האָט זיי אַרויסגעזעצט אויפ'ן ברעג מיט אַ היבשע ביסעל שפּייז און וויין, מיט אַ ביידעל און אַ לאָדקע, און אזוי האָט ער זיי דאָ איבערגעלאָזען צו זייער שיקזאל.

דעם 21טען אָקטאָבער זיינען דיא שיפען צוגעקומען צו אַ פּלאַץ, וואו זיי האָבען זיך געקענט פערקירעווען צו מערב צו. צוערשט האָט מען געמיינט, אַז דאָס איז בלויז אַ בעי, אַ גרויסער האַפען, אפשר דיא ברייטע מויל פון אַ גרויסען טייך, וויא דיא מויל פון לאַ פּלאַטאַ. מען האָט דאָס גענומען אויספאָרשען. ווען עס וואָלט געווען דיא מויל פון אַ טייך, וואָלט דיא וואַסער ביסלעכווייז פערלאָרען איהר געזאַלצענעם טעם; און דאָ איז מען געגאַנגען אַלץ ווייטער און ווייטער, און קיין לאַנד איז אַלץ ניט געווען און דיא וואַסער איז אַלץ געוואָרען געזאַלצען, און אַלץ זעהר טיעף. עס איז אַלזאָ אַלץ געווען

דער ים. ער האָט זיך אָבער אין פיעלע ערטער אריינגעגאָסען אין דער יבשה; דיא שיפען איז אויסגעקומען זיך צו דרעהען אהין און אהער, און אזוי זיינען אַוועק מעהר וויא פינף וואָכען, ביז ענדליך איז מען ארויסגעקומען אין אַן אָקעאַן.

עס איז אַלזאָ טאַקע געווען אַ שטראַססע, אַ וואסער־דורכגאַנג. דאָס, וואָס קאָלומבוס און עטליכע אַנדערע רייזענדע נאָך איהם האָבען אומזיסט געזוכט, — דאָס האָט ענדליך געפונען מאַגעללאַן.

דאָס איז איינע פון דיא וויכטיגסטע פּאַסירונגען אין דער געשיכטע פון געאָגראַפיע, פון דעם מענשען׳ס בעקאַנטשאַפט מיט דעם ערד־קוגעל. מיט דריי און דרייסיג יאָהר פריהער, אין 1487, איז אַן עהנליכע וויכטיגע פּאַסירונג פאָרגעקומען אין אַן אַנדער טהייל וועלט. דאַן האָט מען צום ערשטען מאָל דערגרייכט דעם דרום־ענד פון אפריקאַ, און ענטדעקט, אַז פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן קען מען אריינקומען אין דעם אינדישען (צו מזרח צו); און איצט האָט מען דערגרייכט דעם דרום־ענד פון אַמעריקאַ און ענטדעקט, אַז דאָרטען קען מען אריינגעהן פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן אין דעם שטילען (צו מערב צו).

דער דרום־ענד פון אַמעריקאַ, וועלכען מאַגעללאַן האָט איצט געפונען, איז אָבער מעהר וויא טויזענד מייל ווייטער צו דרום צו וויא דער דרום ענד פון אפריקאַ. מיט אַנדערע ווערטער, אַמעריקאַ ציהט זיך אַ סך ווייטער צו דרום צו וויא אפריקאַ.

מיר ריידען דאָ וועגען דיא הויפּט־לאַנד פון אַמעריקאַ. נאָך אביסעלע ווייטער צו דרום צו געפינט זיך אַ גרופּע אינזלען — עטליכע גרויסע און אַ סך קליינע. דיא שטראַססע וואָס מאַגעללאַן האָט ענטדעקט געהט צווישען דער הויפּט־לאַנד און דיעזע אינזלען.

דיא אינזלען האָט מאַגעללאַן אַ נאָמען געגעבען פ י י ע ר־ל א נ ד, (ווייל ער האָט דאָרטען געזעהן פייערען אויף דיא בערג). וואָס אַנבעטרעפט דיא שטראַססע, וועלכע ער האָט ענטדעקט, רופט מען איהר אויף זיין נאָמען — מ א ג ע ל ל א ן ש ט ר א ס ס ע.

מאַגעללאַן האָט זיך געקליבען ווייטער צו פאָהרען. אייניגע פון זיינע מיטרייזענדע האָבען אָבער ווידער געפאָדערט אַז מען זאָל זיך אומקעהרען אהיים. עס איז געבליבען ווייניג שפּייז — האָבען זיי גע׳טענה׳ט — און ווער ווייס וויא לאַנג נאָך מען וועט מוזען פאָה־

רען איבער דעם אָקעאַן איידער מען וועט דערגרייכען דיא מאָלוקען (געווירץ־אינזלען) ? זיי וועלען אַלע אויסשטאַרבען פון הונגער.

„ווען מיר זאָלען אפילו מוזען אויפעסען דיא לעדער, מיט וועלכע דיא שטריק פון דיא שיפען זיינען ארומגעוויקעלט, וועל איך אויך געהן ווייטער ביז איך וועל קומען צו מיין ציעל" — אזוי איז געווען מאגעללאַן'ס אַנטוואָרט. אויף דער סאַן אַנטאָניאָ האָט זיך דאַן אָנגעפאנגען צו אָרגאַניזירען אַ נייער בונט. דאָרטען זיינען געווען פיעלע אונצופריעדענע. אַלזאָ האָבען זיי מעסקיטאַ'ן, זייער קאפּיטאַן, געכאפּט און געשמידט אין קייטען, און אויף זיין פּלאַץ געשטעלט איינעם גאָמעז, דעם הויפּט־פּילאָט, אָדער וועג־ווייזער פון דער שיף. קורץ, זיי האָבען זיך אָבגעג'גנב'עט פון דער פלאָטע און אַוועק צוריק נאָך שפּאַניען, און דאָרטען האָבען זיי וועגען מאַגעללאַנ'ען אָבגעגעבען אַלערליי פאַלשע בעריכטען.

מאַגעללאַן איז אַלזאָ געבליעבען מיט דריי שיפען: דיא טרי־נידאַד, דיא קאָנסעפּסיאָן און דיא וויקטאָריאַ. מיט זיי איז ער איצט געשוואומען איבער דעם ברייטען, ריעזיגען אָקעאַן. וויא ברייט ער איז האָט ער נאָך קיין בעגריעף ניט געהאַט. דער וועטער איז געווען אזוי גוט, אַז עס זיינען פאָראיבער העכער וויא הונדערט טעג אָהן דעם קלענסטען שטורם. דאַן האָט ער דאָס געגעבען דעם נאָמען: פּ א ס י פ י ש ע ר (דאָס הייסט פריעדליכער, ש ט י ל ע ר) אָ ק ע א ן, וועלכער איז פערבליעבען אויף אימער. אויף ענגליש הייסט ער „פּאַסיפיק אָשען", אויף דייטש רופט מען איהם „שטילער אָקעאַן", און אַזוי וועלען מיר איהם רופען.

דאָס איז דער זעלבער אָקעאַן, וועלכען באַלבאָאַ האָט ענטדעקט פון פּאַנאַמאַ. באַלבאָאַ האָט אָבער קיין בעגריעף ניט געהאַט וויא גרויס ער איז און ער האָט איהם גערופען „דרום ים", ווייל ביי פּאַ־נאַמאַ קומט ער גראַד אויס צו דרום צו. צוערשט איז מאַגעללאַן געשוואומען ביי דעם מערב־ברעג פון זיד־אַמעריקאַ, צו צפון צו. דער־נאָך האָט ער זיך פערנומען איבער דער ברייט פון דעם אָקעאַן, צו מערב צו. אַ טאָג נאָך אַ טאָג, אַ וואָך נאָך אַ וואָך, און צו דיא וואַסער איז אַלץ קיין סוף ניט געווען. פון דיא קאַרגע, אָרימע שפּייז האָט זיך ענטוויקעלט סקאָרבוט און דיא רייזענדע זיינען געשטאָרבען צעהנדליגע־וויז. באַלד איז געבליבען אַזוי וועניג פּראָוויאַנט, אַז

מען איז געצוואונגען געווען צו עסען מייז; אָבער אפילו מייז איז געווען וועניג, וואָרים אַן אינדיאַנער, וועלכען זיי האָבען מיטגעפיהרט פון פאַטאַגאָניען, האָט נאָך פריהער אויפגעפרעסען מאַסען פון דיעזע ברואים. עס האָט געהאַלטען אַזוי שמאָל אַז מען האָט געצאָהלט א האַלבען רענדעל פאר א מויז. וואָס אָנבעטרעפט דיא שיף־קיכלעך, איז פון זיי איבערגעבליעבען ניט מעהר וויא שרעקליך טוכלע ברעק־לעך, און דיא וואַסער וואָס מען האָט געפיהרט צום טרינקען, איז געווען אַזוי פערדאָרבען, אַז ווען מען האָט גענומען א טרונק, האָט מען געמוזט צוהאַלטען דעם נאָז. מאַגעללאַן'ס ווערטער זיינען מקוים געוואָרען: מען האָט אָבגעשניטען שטיקער לעדער פון דיא שטריק און דאָס געגעסען. אפילו שטיקלאך האָלץ האָט מען געקייט. צו אַלע צרות איז דיא היץ געווען אַזוי גרויס — וואָרים זיי זיינען איצט געווען ביין עקוואַטאָר — אַז אָפט פלעגט טרעפען, דאָס ווען א מאַטראָז האָט געהאַט צו קלעטערען איבער דיא שטריק, איז ער פון שוואַכקייט אַראָפּגעפאַלען א טויטער. אויבען אין דער לופטען זיינען איבער זיי געפלויגען מאַסען ים־פויגלעך, אָבער כאַפּען זיי האָבען זיי ניט געקענט. אין דיא ערשטע 100 טעג האָבען זיי בעגעגענט צוויי קליינינקע אינ־זעלעך; דאָרטען איז אָבער ניט געווען קיין שום לעבעדיגע בעשע־פענים, און קיין איינציגער גרעזעלע.

מאַגעללאַן איז איבער דער ברייט פון דעם שטילען אָקעאַן גע־פאָהרען מיט א מאָנאַט מעהר וויא קאָלומבוס איז געפאָהרען איבער דער ברייט פון דעם אַטלאַנטישען, און דער וועטער איז געווען אַזוי גוט, אַז איינגעפאָהרען איז ער דריי מאָל אַזוי פיעל וויא דער ענט־דעקער פון אַמעריקאַ. קאָלומבוס האָט זיינע מאַטראָזען נאָכגעגעבען און געענדערט דעם מאַרשרוט, — זיך פערנומען צו דרום צו; מאַ־געללאַן אָבער האָט זיך פעסט געהאַלטען ביי זיין פּלאַן, און ניט קי־קענדיג אויף קיין שווירינקייט, אויף קיין אונגליק, איז ער זיך גע־גאַנגען זיין וועג — ווייטער, ווייטער איבער'ן אָקעאַן צו מערב זייט, צו דיא געווירץ־אינזלען.

איין פריה־מאָרגען, אין דיא ערשטע וואָך פון מאָנאַט מערץ, 1521, האָבען דיא אויסגעהונגערטע, האַלב־טויטע רייזענדע פון ווייטען דערזעהן לאַנד. ווען זיי זיינען צוגעקומען נעהנטער, זיינען פאַר זיי געשטאַנען וועלדער מיט פערשיעדענע בוימער. דאָס איז געווען

אַן אינזעל, איינער פון עטליכע. באַלד זיינען צו דער פלאָטע צו־
געשוואומען פלינקע שיפלעך מיט הונדערטע נאַקעטע מענשען מיט
בלאַס־געלבליכע געזיכטען. זיי האָבען געבראַכט מאַסען באַנאַנעס
און קאָקאָ־ניס, און דיא פערהונגערטע שפּאַניער האָבען זיך אויף דעם
ארויפגעוואָרפען וויא דיא היישעריקען. דיא געסט האָבען אָבער פון
דער שיף צוגע׳גנב׳עט אַלץ, וואָס זיי האָבען געקענט. ווען מאַגעללאַן
האָט זיך דערוואוסט דערפון, האָט ער דיעזע אינזלען אַ נאָמען גע־
געבען לאַדראָנעס, דאָס הייסט רויבער־אינזלען, און אַזוי רופט
מען זיי עד היום.

צעהן טעג שפּעטער האָט דיא פלאָטע ענטדעקט אַ צווייטע גרופּע
אינזלען, — דיא פיליפּינען, וויא מען האָט זיי שפּעטער אַ
נאָמען געגעבען (נאָך קעניג פיליפּ דעם 2טען, דעם זוהן פון קאַרל
דעם 5טען). *) דיא פיליפּינאָס, וויא מען רופט דיא איינוואוינער
פון דיעזע אינזלען, זיינען אין פיעלע זאַכען געוועזען ציוויליזירטער וויא
דיא איינוואוינער פון אמעריקא — אפילו וויא דיא ענטוויקעלטסטע
פון זיי, דיא מעקסיקאַנער און דיא פּערואַנער, וועגען וועלכע מיר
וועלען ריידען ווייטער (הגם אין אַנדערע זאַכען זיינען זיי געשטאַנען
ניעדריגער וויא דיעזע צוויי רויט־הויטיגע פעלקער). דיא פיליפּינאָס
האָבען שוין למשל געוואוסט פון אייזען, און האָבען געהאַט שטאָהלענע
מעסערס, שווערדען, שפּיעזען. אויך האָבען זיי געהאַט וואָג, בהמות,
זיידענע און באַוועלנע מאַטעריעס. זיי זיינען געגאַנגען האַלב־נאַקעט
אָדער כמעט אין גאַנצען נאַקעט, אָבער דיא ציוויליזירטעסטע איינ־
וואוינער פון אָסט־אינדיען האָבען דאָך ניט געטראָגען פיעל מעה־
קליידער, — צוליעב דעם הייסען קלימאַט אין וועלכען זיי וואוינען.
אויף דיעזע אינזלען פלעגען אָפט קומען סוחרים פון כינא, סיאַם,
סומאַטראַ און אַנדערע לענדער פון אַזיען. עס האָט דאָ שוין שטאַרק
געשמעקט מיט דער אינדישער ציוויליזאַציאָן. אייניגע פון דיא איינ־

*) דיא פּילליפּינער אינזלען האָבען בעלאַנגט צו שפּאַניען ביז 1898;
דאַן, אין דער מלחמה צווישען דיא פערייניגטע שטאַאַטען און שפּאַניען,
האָבען דיא פערייניגטע שטאַאַטען זיי צוגענומען, און ביי זיי זיינען דיא
אינזלען פערבליעבען. דורך דיעזער מלחמה האָבען דיא פערייניגטע
שטאַאַטען דאָס אויך בעקומען דעם אַמעריקאַנער אינזעל פּאָרטאָ־ריקאָ.

וואוינער זיינען זאַגאַר געווען מאַהאָמעדאַנער. איבעריגענס זיינען אויף דיא פיעלע אינזלען פון דיעזער גרופע געווען פערשיעדענע פעלקער מיט פערשיעדענע מדרגות ענטוויקלונג. אפילו היינט זיינען דאָרטען נאָך פאַראַן איינִיגע גאַנץ ווילדע שבטים.

עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז איינִיגע פון זייערע פעלקער ריידען אַ שפּראַך, וועלכע מאַגעללאַן׳ס אַ דיענער, מיט׳ן נאָמען ע נ ר י ק, פערשטעהט. ער איז געווען פון מאַלאַקקאַ, דיעזער ענריק, און מאַגעללאַן האָט איהם צוגענומען צו זיך, ווען ער איז דאָרטען געווען. מען דאַרף בעמערקען, אַז דאָס רוב פון דיא פעלקער, וואָס וואוינען אויף דיא פיליפינען, בעלאַנגען צו דער מאַלאַיעשער ראַסע, און דיא איינוואוינער פון מאַלאַקקאַ זיינען דאָך מאַלאַיען.

מאַגעללאַן איז אַלזאָ שוין געווען אין אַ גאַנץ אַנדער וועלט מיט גאַנץ אַנדערע מענשען וויא אַמעריקאַ. ער איז שוין געווען נאָהענט צו דער אַלטער וועלט, צו אַזיען. אייגענטליך האָט ער שוין כמעט געמאַכט אַ רייזע אַרום און אַרום דעם ערד־קוגעל, וואָרים ער איז איצט געווען ניט ווייט פון מאַלאַקקאַ און פון מאַלאַקקאַ נאָך איירָאָפּאַ איז ער דאָך שוין אַ מאָל געפאָהרען.

ער האָט זיך דערוואוסט, אַז ער איז שוין גאַנץ נאָהענט פון דיא מאַלוקען און דאָס, האָט ער געמיינט, איז פאַר איהם פיעל וויכטיגער וויא אַ רייזע אַרום דער וועלט. אין זיין שווימען האָט ער אָבער אַ מעות געהאַט אין זיינע רעכענונגען און ער איז געקומען אַ היבשע ביסעל צו ווייט צו צפון צו.

דיא פיליפינאָס האָבען דיא שפּאַניער בעגעגענט פריינדליך. באַלד האָט מאַגעללאַן זיך געזעהן מיט דעם ראַדזשאַ*), דעם עלסטען פון איינעם פון דיא קלענערע אינזלען. דער ראַדזשאַ האָט איהם גוט אויפגענומען, און איינגעלאַדען צו זיך אין הויז, וועלכע איז געשטאַנען אין דער הויך אויף סלופּעס, אַזוי אַז מען האָט אַהין געמוזט אַרויפקלעטערען אויף אַ לייטער. ער איז געווען האַלב נאַקעט, דער ראַדזשאַ. אויפ׳ן קאָפּ האָט ער געטראָגען אַ זיידענעם צודעק, אַרום טאַליע אַ באַוועלנעם בגד, וועלכער האָט דערגרייכט ביז

*) אַזוי רופט מען אויך דיא הערשער אָדער „קעניגע“ פון בעזונדערע געגענדען אין אָסט־אינדיען.

דיא קניע. זיינע שווארצע גלאטע האר איז אראבגעהאנגען איבער דיא פלייצעס. ער האט דעם גאסט מכבד געווען מיט א מאהלצייט פון שוויין־פלייש, רייז, פרוכט און וויין. איידער ער האט זיך גע־נומען פאר זיין בעכער, האט ער צוזאמענגעשלאסען דיא הענד און זיי אויפגעהויבען צום הימעל; און ווען ער האט שוין געהאלטען דעם בעכער, האט ער צוערשט אויסגעשטעלט א פערמאכטען פויסט צום גאסט. עס האט אויסגעזעהן, אז ער וויל איהם שלאגען. אזוי איז אבער דארטען געווען (און איז נאך היינט אויך) דער מנהג.

דאס איז געווען דער אינזעל לימאזאוא. פון דארטען איז מאגעללאן געשוואומען צו דעם אינזעל סעבו, אויך פון דיא פילי־פינען. דארטען, האט מען איהם געזאגט, וועט ער געפינען א סך געווירצען און גאלד. ער איז אהין אנגעקומען דעם 7טען אפריל, 1521. דער ראדזשא פון סעבו האט צוערשט ביי דיא שפאניער גע־פאדערט צינזען. אבער זייערע הארמאטען האבען איהם איבערגע־שראקען; א חוץ דעם האט אן אזיאטישער סוחר איהם ערקלעהרט, אז זיי זיינען געפעהרליכע מענשען — דער זעלבער זארט מענשען וויא דיא פארטוגעזער, וועלכע האבען איינגענומען פיעלע שטעדט אין אסט־אינדיען און מאלאקקא, — און דאס האט געווירקט. דיא פארטוגעזער און זייערע זיגען האבען זיך דא אלזא געלאזט הערען. מאגעללאן האט נאך דייטליכער געפיהלט, אז ער געפינט זיך שוין אויפ'ן שוועל פון דער אלטער וועלט.

באלד האט דער הערשער פון סעבו מאגעללאנ'ען געשיקט א טראָ־פען בלוט פון זיין רעכטען ארעם, און א ביטע אז ער זאל טהאן דאס זעלבע אלס א צייכען פון בלוט־ברודערשאפט. מאגעללאן האט אזוי געטהאן, און דער ראדזשא איז געווארען זיין פריינד. דאן האט דער שפאנישער קאפיטאן־גענעראל ביי איהם גע'פועל'ט, אז ער און אלע אנדערע איינוואוינער פון סעבו זאלען פערברענען זייערע געצען און אננעהמען דיא קריסטליכע רעליגיאן. דיא געצען האט מען צוזאַ־מענגענומען אין איין בארג און זיי פערניכטעט אין א פלאקער. דאן האט מען צוואוארפען דיא עטליכע טעמפלען, וואס האבען זיך גע־פונען אויפ'ן אינזעל, און אין מיטען שטעדטעל, אויפ'ן מארק, האט מען אויפגעשטעלט א גרויסען צלם. מאגעללאן איז אין זיין רעלי־גיעזע בעגייסטערונג ניט געווען קיין צבועק. ער האט דאס געמיינט

מיט'ן גאנצען הארצען. אָבער מיט תורה אליין האָט ער זיך ניט בענוגענט. ער האָט מיט זיך געהאט א מאסע סחורה, אלזא האָט ער אָנגעהויבען צו האנדלען, און צו טהאָן גוטע ביזנעס. דיא פיליפינאָס האָבען אלץ געכאפּט מיט זשעדנעקייט, צאָהלענדיג מיט גאָלד פאַר אייזען אָדער מעש, כמעט דיא זעלבע וואָג גאָלד וויא פיעל דער אַר־טיקעל האָט געוואויגען. זיי האָבען אליין געהאט אייזערנע געוועהר און געצייג; אָבער דיא זאכען וואס מאגעללאן האָט זיי געוויזען, האָבען זיי נאָך קיין מאָל ניט געזעהן.

עס איז איבעריג צו זאָגען, אז דער הערשער פון סעבו האָט צו־זאמען מיט דער קאטוילישער רעליגיאָן אנערקענט דיא אויבערהער־שאפט פון דעם שפּאנישען טהראָן. ער אליין האָט זיך געהאלטען פאר דעם אויבער־הערשער איבער געוויסע ארומיגע אינזלען, און מאגעללאן האָט געגלויבט, אז איינגעהמענדיג סעבו האָט ער איינ־גענומען דיא גאנצע אינזעל־גרופּע. ער האָט אָבער א טעות געהאט.

דער ראדזשא פון דעם אינזעל מ א ט א ן (אָדער מאקטאן) האָט זיך באלד געשטעלט געגען דעם ראדזשא פון סעבו מיט זיין נייעם שפּאנישען פריינד. מאגעללאן האָט זיך בעשלאָסען צו געהן יענעם אָנלערנען. זיינע קאפּיטאנען, הויפּטזעכליך י ו א ן ס ע ר א נ א, האָבען איהם שטארק אָבגערעדט דערפון. אָבער, ווי אימער, איז ער געבליעבען ביי דאָס זייניגע. און דיעזען מאָל האָט זיין עקשנות איהם געקאָסט דאָס לעבען.

דעם 27טען אפּריל, 1521, האָט ער גענומען מיט זיך 60 שפּאַ־ניער און טויזענד פיליפינאָס און איז אוועק צו דעם פיינדליכען אינ־זעל. דאָרטען איז געגען איהם ארויסגעטראָטען אזא ריעזיגע מחנה פון מוטהיגע קעמפּפער, אז זיינע שפּאניער מיט זייערע בעגלייטער זיינען געווען הילפלאָז געגען זיי. ארומפּליהענדיג אהין און אהער מיט זייערע שילדען, האָבען דיא מאטאנער פלינק אויסגעמידען דעם שונא'ס קוילען און אויף איהם געוואָרפען גאנצע וואָלקענס פון פיי־לען און באמבו־שטעקלעך מיט אייזערנע שפּיצען. מאגעללאן האָט געשיקט אונטערצינדען דרייסיג פון זייערע הייזער; ער האָט ערוואַרט אז דאָס וועט זיי אָבשרעקען. עס האָט אָבער בלויז פערגרעסערט זייער צאָרן און זייער קאמפּף־פייער. באלד האָבען זיי מאגעללאנ'ען

געטראפען מיט א פערגיפטעטען פייל אין פוס. דער קאפיטאן־גענעראל האט זיינע שפאניער געהייסען זיך צוריקציהען. דיא מאטאנער האבען זיך אבער נאך זיי נאכגעיאגט, ציעלענדיג אין זייערע פיס, ווייל דארטען האבען זיי קיין פאנצירען ניט געהאט. אויף מאגעללאנ'ען גופא האט זיך ארויפגעווארפען א גאנצע מאסע מאטאנער און זיי האבען זאגאר אראבגעשליידערט דעם שטאהלענעם קיווער פון זיין קאפ. ער מיט נאך זעקס שפאניער האבען זיך אבער געשטעלט געגען זיי אלעמען און געקעמפפט וויא טיגערס, פאכענדיג מיט זייערע שווערדען און שפיעזען. מעהר וויא א שטונדע האט מאגעללאן אזוי אבגעקעמפפט. ענדליך האט א פיליפינא *) איהם אריינגעשטאכען א שפיעז אין געזיכט אריין. דער קאפיטאן־גענעראל האט איהם גלייך דערשטאכען מיט זיין לאנגען שפיעז, איבערלאזענדיג דעם שפיעז אין זיין קערפער. אליין האט ער זיך געכאפט צו זיין שווערד. ער האט איהם אבער ניט געקענט ארויסציהען פון שייד: זיין האנד איז געוועזן געוואונדעט און ער האט איהר ניט געקענט פארנאנדערבויגען. ווען דיא מאטאנער האבען דערזעהן, אז ער האט קיין וואפע ניט אין האנד, האבען פיעלע פון זיי אויף איהם

*) אנטאניא פיגאפעטטא, דער שפאניער, וועלכער האט אנטהייל גענומען אין דיעזען קאמפף און וועלכער האט שפעטער בעשריעבען דיא גאנצע רייזע, זאגט, אז א א י נ ד י א נ ע ר האט דאס געטהאן. דאס איז נאטירליך. דער לעזער דארף ניט פערגעסען, אז ביי אייראפעער זיינען כמעט אלע איינוואוינער פון דיא וויטע אזיאטישע געגענדען געוועזן „אינדיאנער", דאס הייסט, מענשען פון אינדיען. דעם גאנצען וויטען מזרח האט מען גערופען ד י א א י נ ד י ע ס, א י נ ד י ע ן. ווען קאלומבוס האט ענטדעקט אמעריקא, האט ער דאך געמיינט, אז דאס איז א טהייל פון אינדיען. דעריבער האט ער דיא רויט־הויטיגע גערופען אינדיאנער. און אזוי איז דער נאמען פערבליבען עד היום. אום צו מאכען אן אונטערשיעד, רופט מען דיא איינוואוינער פון אינדיען א י נ ד י ע ר („הינדוס" אויף ענגליש), און זייער לאנד גופא רופט מען אסט־אינדיען, וועהרענד דיא אינזלען, וואס קאלומבוס האט ענטדעקט, רופט מען וועסט־אינדיען. דיא איינוואוינער פון דיא אינזלען, וואס מאגעללאן האט ענטדעקט, זיינען נאטירליך ניט געווען ניט קיין אינדיאנער, ניט קיין אינדיער.

אַרויפגעשפּרונגען און איהם צושטאָכען און צוהאַקט מיט שפּיזען און מיט שווערדען.

מיט דעם, וואָס ער האָט אַזוי לאַנג דאָ געקעמפּפט, האָט ער אָבגעצויגען דיא אויפמערקזאַמקייט פון דיא אַנטלויפענדע שפּאַניער און זיי זיינען צוגעקומען צו זייערע שיפלעך. מיט זיין טויט האָט ער זיי געךעטעט.

אַזוי איז געשטאָרבען פערדינאַנד מאַגעללאַן, איינער פון דיא מערקווירדיגע מענשען אין דער געשיכטע פון אונזער וויסען. זיין רייזע קען מען ניט גלייכען אין וויכטיגקייט צו קאָלומבוס'עס ענטדעקונגס־רייזע. אַן און פיר זיך גענומען, איז דאָס אָבער געווען אַ פיעל לענגערע און אַ פיעל ריזיקירטערע רייזע. אין כאַראַקטער איז מאַגעללאַן געווען אַ בעסערער, סימפּאַטישערער מענש וויא קאָלומבוס, וויא אויך אַ פעסטערער. ער האָט אָבער ניט געהאַט דיא איינבילדונגס־קראַפט פון אַמעריקאַ'ס ענטדעקער; אויך האָט איהם געפעהלט יענע בעגייסטערונג, וועלכע קרוינט קאָלומבוס'עס טהעטיגקייט מיט דיא שטראַהלען פון פּאָעזיע.

ווען דיא איבעריגע שפּאַניער זיינען צוריק־געקומען אויף דעם אינזעל סעבו, האָבען זיי צוזאַמען מיט דיא אַנדערע שפּאַניער, וואָס זיינען דאָרטען געווען, אויף מאַגעללאַן'ס פּלאַץ אויסערוועהלט צוויי קאָמאַנדירען: זיין שוואָגער באַרבאָסאַ, און זיין פריינד'ס ברודער, יואַן סעראַנאָ. אָבער זיי איז אויך לאַנג ניט בעשערט געווען צו קאָמאַנדעווען איבער דער פלאָטע.

דעם ערשטען מאַי האָט דער הערשער פון סעבו זיי געשיקט זאָגען, אַז דיא עדעל־שטיינער, וועלכע ער האָט צוגעזאָגט צוזאַמענצוקלייבען פאַר דעם שפּאַנישען קעניג, זיינען פערטיג, און אַז לכבוד דעם לאַדעט ער איין דיא שפּאַניער אויף אַ מאָהלצייט, אויף וועלכען ער וועט דיא מתנה איבערגעבען צו דיא קאָמאַנדירען. באַרבאָסאַ און סעראַנאָ האָבען דיא איינלאַדונג אָנגענומען, הגם סעראַנאָ האָט אַביסעל חושד געווען, אַז דיא געשיכטע איז עפּעס ניט קיין נאַטירליכע. מיטנעהמענדיג זיעבען און צוואַנציג אָפיציערען און סאָלדאַטען, זיינען זיי פון דער פלאָטע, אויף שיפלעך, צוגעשוואומען צום ברעג. מען האָט זיי בעגעגענט מיט פריינדליכע געשרייען און גלייך אַוועקגעפיהרט צום „פּאַלאַץ“. אָבער ווען זיי זיינען אַהין אָנגעע־

קומען, איז מען זיי בעפאלען און איינעם נאך דעם אנדערען אויסגע־שאכטען. בלויז צוויי האבען זיך גערעטעט — עספינאזא און קאר־וואלהא. סעראנא'ן האבען דיא סעבואנער צוערשט געלאזט לעבען. זיי האבען איהם צוגעשלעפט צום ברעג און פארגעלייגט איהם אומ־צוקעהרען צו דיא שפאניער, אויב זיי וועלען פאר איהם בעצאהלען מיט צוויי הארמאטען. דיא פיליפינאס זיינען געשטאנען ארום איהם מיט זייערע שפיעזען ביי זיין האלז, ווארטענדיג אויף אן אנטווארט. דער אונגליקליכער האט פון וויטען זיך געבעטען ביי זיינע ברידער, אז מען זאל איהם ראטעווען, אבער קארוואלהא האט זיך וועגען איהם ניט געקימערט. ער האט איהם איבערגעלאזען צו זיין שיקזאל. דיא דריי שיפען האבען אויפגעהויבען זייערע אנקערס און גענומען זיך בעוועגען, און אזוי אבשווימענדיג, האבען דיא מאטראזען פון וויטען געזעהן, וויא מען דערשטעכט זייער קאמאנדיר.

אויף האבען זיי געזעהן וויא א מאסע פיליפינאס רייסען ארונטער דעם צלם, וואס מאגעללאן האט אויפגעשטעלט. דיא איינוואוי־נער פון סעבו, מיט זייער הערשער צוזאמען, האבען אנגענומען דיא קריסטליכע רעליגיאן פון זייערע געסט, ווייל זיי האבען גע־מיינט, אז דאס איז א רעליגיאן פון אלמעכטיגע רייזענדע, אל־מעכטיגע קעמפפער. אזוי אבער וויא דיא שפאניער האבען געהאט א מפלה אויף דעם אינזעל מאטאן, האבען זיי זיך ארומגעזעהן, אז דיא קריסטליכע רעליגיאן איז גאר ניט קיין „בריה“. אלזא האבען זיי חרטה געהאט אויף דעם גאנצען עסק; דעריבער האבען זיי דאס אריינגענארט דיא שפאניער מיט דעם צוועק זיי אויסצוהרג'ענען, און גלייך נאך דעם האבען זיי צובראכען דעם צלם און זיך אומגע־קעהרט צו זייערע געצען.

באלד האט זיך ארויסגעצייגט, אז די קאנסעפסיאן רינט שטארק, און מען האט איהר פערברענט — אום צו בעקומען דיא אייזען וואס זיא האט אין זיך געהאט. עס זיינען אלזא געבליעבען בלויז צוויי שיפען: דיא טרינידאד און דיא וויקטאריא. אין גאנצען האט זיך אויף זיי איצט געפונען וועניגער וויא 120 מאן, — וועניגער וויא א העלפט פון דיא צאהל וואס מאגעללאן האט מיטגענומען פון שפאניען, ווארים ביי 80 מאן זיינען אנטלאפען מיט דער סאן אנטאניא, און ביי

70 זיינען געשטאָרבען פון הונגער אָדער אויסגעפּאַלען אין דיא צוויי שחיטות — אין מאַטאַן און סעבו.

אַלס קאָמאַנדיר איבער דיא צוויי שיפען האָט מען ערוועהלט קאַרוואַלהאָ, אָבער ניט אויף לאַנג. דיא מאַטראָזען האָבען איהם פיינט געהאַט, און שפּעטער האָט מען אויף זיין פּלאַץ אויסגעקליבען עספּינאָזאַ׳ן.

דיא שפּאַניער האָבען געהערט, אז אויף א שיף, וואָס איז איצט געפאָהרען נאָך דעם אינזעל באָרנעאָ, פיהרט מען פּעריל, וועלכע זיינען אַזוי גרויס וויא היהנערשע אייער; אַלזאָ האָבען זיי אויף דער־ווײַלע פערגעסען אָן זייער רייזע נאָך דיא געווירץ־אינזלען, און זיך אוועקגעלאָזען זוכען יענע שיף. זיי האָבען זיך נאָכגעיאָגט נאָך יעדער שיף וואָס זיי האָבען דערזעהן פון וויטען, און זיי אַלעמען געבאַפּט, אָבער קיין פּעריל האָבען זיי אויף קיינע פון זיי ניט געפונען. אויף דיעזען אָרט זיינען זיי פערשוואומען ביז צום אינזעל באָרנעאָ, און פון דאָרטען האָבען זיי געמוזט שווימען צוריק, דורך דעם סעלע־בעס ים, וואָרים דיא מאָלוקען אָדער געווירץ־אינזלען, געפינען זיך צו מזרח זייט פון דאָרטען.

אויפ׳ן וועג זיינען זיי בעפּאַלען דיא שיף פון א פּיראַט (ים־רויבער), גע׳הרג׳עט זיעבען פון איהרע מאַטראָזען און דעם הויפּט־פּיראַט אין קייטען געשמידט. דער פּיראַט האָט זיך אונטערגענומען דיא צוויי שפּאַנישע שיפען צו פיהרען גלייך נאָך דיא מאָלוקען, אויב מען וועט איהם אומקעהרען זיין פרייהייט, און אַזוי וויא זיי, דיא שפּאַניער, אַליין האָבען דעם וועג אַהין ניט געוואוסט, און אויסגע־מאַטערט זיינען זיי געווען, זיינען זיי מרוצה געוואָרען.

ער האָט זיי געפיהרט דורך דעם סעלעבעס ים. *) אויפ׳ן וועג האָט דער פּיראַט זיי דערצעהלט, אז ער האָט געקענט פראַנציסקאָ סעראַנאָ, מאַגעללאַן׳ס אינטימען פריינד, אָבער אז ער איז שוין טויט. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אז מען האָט איהם ערמאָרדעט אין דיא זעלבע וואָך ווען דיא איינוואָהנער פון מאַטאַן האָבען גע׳הרג׳עט מאַגעללאַנ׳ען.

---

*) אַזוי רופט מען דיא שטיק וואַסער, וואָס ליעגט צווישען דעם אינ־זעל באָרנעאָ, דעם אינזעל סעלעבעס און דיא פיליפּין־אינזלען.

פראנציסקא סעראנא האט געוואוינט אויף דעם אינזעל טער־נאטע (איינער פון דיא געווירץ־אינזלען), וועמעס ראדזשא האט איהם ליעב געקראגען. איין מאל האט סעראנא געפאנגען דיא טאכטער פון דעם ראדזשא פון דעם אינזעל טידאר (אויף איינער פון דיא מאלוקען), און איהר געגעבען זיין פריינד, דעם ראדזשא פון טער־נאטע, פאר א מתנה. דאס איז געווען מיט צעהן יאהר פריהער, א קורצע צייט נאך דעם וויא סעראנא האט זיך אין טערנאטע בעזעצט. דער ראדזשא פון טידאר האט אבער קיין מאל ניט אויפגעהערט צו דענקען וועגען ראכע, ביז ענדליך האט ער דעם פארטוגעזע אריינגענארט צו זיך און איהם געשאכטען.

ווען ניט דיעזער פראנציסקא סעראנא, וואלט מאגעללאן זיין מערקווירדיגע עקספעדיציע ניט אנגעפאנגען. דיא בריעף וואס ער האט צו איהם געשיקט פון דיא מאלוקען, האבען מיר צו פערדאנקען דיא אונטערנעהמונג, וועלכע האט צום ערשטען מאל דער מענשהייט געוויזען א רייזע ארום און ארום דעם ערד־קוגעל.

דעם 6טען נאוועמבער אין דער פריה, אין דעם יאהר 1521, האבען אונזערע רייזענדע פון וויטען דערזעהן פיער הויכע אינזלען. „דאס זיינען דיא מאלוקען“ — האט דער פיראט ערקלעהרט — דיא אינזלען וועלכע זיי האבען געזוכט 26 מאנאט.

א שמעקענדער ווינטעל האט געבלאזען. דיא געווירץ־אינזלען, נאך וועלכע קאלומבוס איז געפאהרען, ווען ער האט זיך אוועקגעלאזען אויף זיין רייזע, און לעבען וועלכע ער האט געמיינט אז ער געפינט זיך, ווען ער האט ענטדעקט אמעריקא, — זיינען ענדליך דערגרייכט געווארען. זיי זיינען אבער געלעגען א האלבע וועלט וויטער צו מערב צו, וויא דיא לענדער, וואס קאלומבוס האט געפונען.

מען האט איצט שוין אלזא געוואוסט, אז צווישען זיד־אמעריקא און אזיען ליעגט א גרויסער אקעאן, דער ברייטסטער פון אלע אקעא־נען, און אז דאס איז א גאנץ אנדער וואסער וויא דער אטלאנטישער, וועלכער ליעגט צווישען אייראפא מיט אפריקא פון איין זייט און אמעריקא פון דער אנדערער זייט.

דיא שפאניער האבען זיך צוערשט אבגעשטעלט אויף דעם אינ־זעל טידאר. דער דארטיגער ראדזשא האט זיי פריינדליך אויפגע־נומען און זיי האבען איהם געגעבען אלס מתנה דריי שעהנע פרויען,

וועלכע זיי האָבען מיט זיך גענאָמען פון די פיליפּינער אינזלען. ער האָט זיי ערלויבט איינצוקויפען וויא פיעל געווירצען זיי ווילען, הגם ער האָט געהאַט אַן אָבמאַך מיט דיא פּאָרטוגעזער, אַז קיין אַנדערע וויא זיי זאָלען דאָס ניט טאָרען טהאָן.

דיא געווירצען פון דעם אינזעל טידאָר, — צימרינג און נעגע־לעך, — זיינען געוואַקסען אין וועלדלעך, וועלכע האָבען בעדעקט בערג און טהאָלען פון אַ היבשע שטיק פון ברעג. אַלזאָ האָבען דיא שפּאַ־ניער געדונגען טרעגער, צו ברענגען דיא סחורה צו זייערע שיפען. צעהנדליגע טרעגער זיינען אַזוי געגאַנגען מיט אָנגעפּאַקטע זעק אויף דיא פּלייצעס צו דיא צוויי שפּאַנישע שיפען, און דאַן צוריק מיט דיא ליידיגע זעק נאָך נייע פּעק געווירצען. דיא הערשער פון דיא אַנדערע אינזלען פון דיעזער גרופּע האָבען זיך אויך פערהאַלטען פריינדליך צו דיא שפּאַניער. מען האָט זיי אָבער געוואָרענט וועגען דיא פּאָרטוגעזישע שיפען, וואָס זיינען געווען אַרויסגעשיקט זיי צו פאַנגען. אַזוי גיך וויא דיא טרינידאַד און דיא וויקטאָריאַ זיינען געווען שווער אָנגעלאָדען מיט געווירצען, האָבען זיי פּאָרטגעזעצט זייער רייזע צו מערב צו, דאָס הייסט אַהיים נאָך שפּאַניען.

צום אונגליק האָט מען באַלד בעמערקט, אַז דיא טרינידאַד האָט אַ גרויסע לאָך, און זיא האָט געמוזט זיך אומקעהרען אין האַפען, אום מען זאָל איהר דאָרטען פערריכטען. דער וועטער איז אָבער אין יענע מאָנאַטען גראַד גוט פאַר דער רייזע אַרום אַפריקא, און שפּעטער אַ ביסעל איז שוין שווער צו פאָהרען. אַלזאָ איז דיא וויקטאָריא אַוועק אַליין, און אַלס קאַפּיטאַן האָבען איהרע מאַטראָזען אויסגע־קליבען דעם אויבענדערמאָהנטען עלקאַנאָ׳ן, וועלכער איז פריהער געווען איינער פון דיא, וואָס האָבען זיך געבונטעוועט געגען מאַ־געללאַנ׳ען.

דיא טרינידאַד, וועלכע האָט געהאַט עספּינאָזאַ׳ן פאַר אַ קאַ־פּיטאַן, האָט מען שנעל פערריכט, און זיא האָט זיך אַוועקגעלאָזען אַהיים פון דער אַנדערער זייט, דאָס הייסט, זיי זיינען געפאָהרען ניט צו מערב צו, נור צו מזרח צו. זיא האָט אָבער געהאַט אַן אונגליק־ליכע רייזע, און איז געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען אין דיא מאָלוקען, וואו אַ פּאָרטוגעזישע פלאָטע האָט איהר טאַקע געפאַנגען.

דיא וויטערע רייזע פון דער וויקטאָריא ענטהאַלט פאַר אונז קיין בעזונדערע נייעס ניט, וואָרים איבער דעם זעלבען וועג — דורך דעם אינדישען אָקעאַן פאַזע אַפריקאַ צו דרום צו, אַרום דעם דרום ענד פון אַפריקאַ, דאַן פאַזע אַפריקאַ פון דער אַנדערער זייט צו צפון; צו ביז שפּאַניען — האָבען שוין געהאַט דורכגעמאַכט פיעלע פּאָר־טוגעזישע שיפען זינט וואסקא דא גאַמאַ האָט דער ערשטער געמאַכט דיא ים־רייזע פון פּאָרטוגאַל נאָך אינדיען און צוריק, מיט 26 יאָהר פריהער.

די אינטערעסאַנטסטע זאַך פון דיעזער שטיקעל רייזע איז, אַז דיא שפּאַניער זיינען איבעראַשט געוואָרען, ווען זיי האָבען אויסגעפונען, אַז אין זייער חשבון איז פערפאַלען געוואָרען אַ מעת לעת. ווען זיי זיינען געקומען נאָהענט צו דער היים, האָבען זיי געהערט, אַז עס איז דאָנערשטאָג, דער 7־טער סעפּטעמבער, וועהרענד ביי זיי אויפ'ן שיף האָט זיך גערעכענט, אַז עס איז מיטוואָך, דער 6־טער סעפּטעמבער.*)

*) ווען איהר פאָהרט פון מזרח צו מערב, מוזט איהר רוקען אייער זייגער צוריק. אויב איהר פאָהרט פון ניו יאָרק און איהר קומט נאָך שי־קאַגאָ, צום בייושפּיעל, געפינט איהר אַז ווען אויף אייער זייגער איז 12 איז דאָרטען נאָך בלויז 11. דיא אורזאַכע איז, וואָס דיא ערד דרעהט זיך פון מערב צו מזרח; שיקאַגאָ דרעהט זיך צו צו דער זון שפּעטער וויא נויאָרק, ווייל שיקאַגאָ ליעגט ווייטער צו מערב. אין שיקאַגאָ ווערט דע־ריבער ליכטיג מיט אַ שעה שפּעטער. ווען אין שיקאַגאָ איז דיא לעצטע שטונדע פון דער נאַכט, איז שוין אין ניו יאָרק טאָג; דאָרטען איז שוין „אויף מאָרגען“. קומענדיג פון ניו יאָרק נאָך שיקאַגאָ, האָט איהר אלזאָ פער־לאָרען אַ שעה. אויב איהר וועט פאָהרען ווייטער און ווייטער צו מערב צו, וועט דער אונטערשיעד זיין אַלץ גרעסער און גרעסער. ווען איהר פאָהרט אַרום אַ האַלבען ערד־קוגעל איז דער אונטערשיעד אויף אַ האַלבען מעת־לעת. איהר קומט למשל אין אַ שטאָדט, וואו עס איז 7 אוהר ביי־נאַכט, וועהרענד אין נויאָרק איז שוין 7 אוהר אויף מאָרגען אין דער פריה. ווען איהר פאָהרט אַרום דעם גאַנצען ערד־קוגעל איז דער אונטערשיעד אויף אַ גאַנצען מעת־לעת, דאָס הייסט עס פעהלט אייך פיער און צוואַנציג שטונדען. אויב דיא גאַנצע רייזע געדויערט ביי אייך פונקט אַ יאָהר, למשל,

דעם 6טען סעפּטעמבער, 1522, האָט זיך אַלזאָ געענדיגט דיא רייזע, — דיא ערשטע רייזע אַרום און אַרום דער וועלט, וואָס דיא מענשהייט האָט ווען עס איז געמאַכט. דער קעניג פון שפּאַניען האָט עלקאַנאָ'ן געגעבען אַ יעהרליכע פּענסיע און איהם געמאַכט פאַר אַן אדעליגען.

אויף זיין „הערב" אַלס אדעליגער, איז געווען דיא פיגור פון צוויי שטעקלעך צימרינג, דריי מוסקאַט־נים און צוועלף נעגעלעך. איבער דיעזע זאַכען זיינען אונטערנומען געוואָרען אַלע גרויסע רייזעס. דעם 6טען סעפּטעמבער 1522, ווען עלקאַנאָ איז געקומען נאָך שפּאַניען מיט דער וויקטאָריא, איז געווען דער 30טער יאָהר־צייט פון דעם טאָג, ווען קאָלומבוס איז אַוועקגעפאָהרען זוכען דיא לענדער, וואו עס וואַקסט צימרינג, מוסקאַט, נעגעלעך און פעפער, און, אָנשטאָט דיעזע לענדער, האָט ער (אַליין ניט וויסענדיג) געפונען גאָר אַ נייע וועלט.

עלקאַנאָ איז געווען אַ ווענדיג בעדייטענדער מענש, מיט קנאַפּע פעהיגקייטען. דאָס וואָס ער האָט געענדיגט דיא גרויסע רייזע איז אַ קלייניגקייט. כמעט יעדער מאַטראָז וואָלט דאָס געקענט טהאָן. און פריהער האָט ער, אָנשטאָט העלפען, געשטערט. ער איז דאָך געווען איינער פון דיא, וואָס האָבען געפאָדערט אַז מען זאָל זיך אומקעהרען צוריק און געמאַכט דיא פערשווערונג געגען מאַגעללאַנ'ען. דאָך האָט ער בעקומען אַנערקענונג און בעלוינונג פאַר דער גאַנצער רייזע, אַזוי וויא ער, און ניט מאַגעללאַן, וואָלט אין איהר געווען דיא הויפּט־פיגור. דיעזע אַנערקענונג האָט ער בלויז בעקומען פון דעם שפּאַנישען קעניג. דיא מענשליכע געשיכטע אינטערעסירט זיך מיט עלקאַנאָ'ן גאַנץ ווענינ. ווער הערט פון איהם? וויא פיעל מענשען וויסען, אַז עס איז אַמאָל געווען אַן עלקאַנאָ אויף דער וועלט?... דיא מענשליכע געשיכטע גיט איהר „הערב" צו דעם וועמען ער קומט — צו פ ע ר ד י נ א נ ד מ א ג ע ל ל א ן.

ווערט דיעזער יאָהר ביי אייך האַלטען בלויז 364 טעג. יעדער טאָג איז ביי אייך לענגער וויא אַ טאָג. אין דער זעלבער צייט, וואָס ביי אייך אין דער־היים געהט אַוועק 365 טעג, ווערט ביי אייך אַוועקגעהן נור 364 טעג.

דיא ערשטע רייזע אַרום דער וועלט
דער רויטער פאס צייגט וויא אזוי דיא רייזע איז געגאנגען
נארד
אמעריקא
מעקסיקא
שטילער
אקעאן
זיד
אמעריקא
בראזיליען
ריא דע זשאנעירא
לא פלאטא
מאגעללאן שטראסע
קאנארישע אינזלען
שפאניען
מיטעל-לענדישער ים
קאפ פון גוטען האפנונג
אינדישער
אקעאן
אויסטראליען
פיליפפינישע
אינזלען
ראובער אינזלען
סעלעבעס
דיא מאלוקקען
כינא
יאפאן
L. L. POATES, ENG. CO., N.Y.

V.

הערנאַנדאָ קאָרטעס און דער אָנפאַנג פון זיין רייזע נאָך מעקסיקאָ.

קאָרטעס'עס יוגענד. — זיין לעבען אין אַמעריקאַ. — זיינע פערהעלטניסע מיט וועלאַסקעץ'ען דעם גובערנאַטאָר פון קובאַ. — קאָרדאָוואַ בעזוכט יוקאַטאַן. — שפּאַניער האָבען אַ מפּלה פון מאַיאַ־אינדיאַנער. — גריאַלוואַ'ס עקספּעדיציע. — פראַגען פון אַ מעקסיקאַנישען צינזען־זאַמלער. — קאָרטעס אָרגאַניזירט אַ דריטע עקספּעדיציע נאָך יוקאַ־טאַן. — וועלאסקעץ האָט חרטה; ער איז אָבער מאַכטלאָז. — אויפ'ן אינזעל קאַזומעל. — קאָרטעס הערט וועגען צוויי ווייסע וואָס לעבען שוין זיעבען יאָהר ביי אינדיאַנער אַלס געפאַנגענע. — אַ צלם ביי דיא מאַיאַס. — איז דיא עגיפּטישע ציוויליזאַציאָן פערטראָגען גע־וואָרען נאָך אַמעריקאַ? — אַן „עטהנאָלאָגישער בריק" צווישען אַמע־ריקאָ און סיביר. — וויא אַזוי איינער פון דיא צוויי געפאַנגענע ווייסע האָט זיך איצט בעפרייט. — דיא געשיכטע פון זיינע טראַגישע זיעבען יאָהר. — דער גרעסטער שלאַכט, וואָס ווייסע האָבען געהאַט מיט אינדיאַנער. — קאָרטעס'עס שעהנע אינדיאַנערקע, מאַרינאַ. — דיא שפּאַנישע „קריינק". — אַ מעקסיקאַנער מאַלער פון בילדער־שריפ־טען. — דיא לעגענדע וועגען דעם גאָט מיט'ן ווייסען פּנים. — מאָנ־טעזומאַ שיקט קאָרטעס'ען רייכע מתנות; ער בעט איהם אָבער גלייך צו פערלאָזען דיא לאַנד. — אויף וואָס קאָרטעס האָט געבויט.

אין אָנפאַנג פון דיעזען בוך האָבען מיר פארבייגעהענדיג דער־מאָהנט דיא איינוואוינער פון מעקסיקאָ און פּערו, אַלס דיא ענטווי־קעלטסטע און אינטערעסאַנטסטע פעלקער, וועלכע האָבען זיך גע־פונען אין אַמעריקאָ ווען דיא אייראָפּעער זיינען צום ערשטען מאָל געקומען נאָך דער נייער וועלט. פּערו האָבען מיר אויך דערמאָהנט ווען מיר האָבען געהאַלטען ביי באַלבאָאַ'ן און הויפּטזעכליך ווען מיר האָבען גערעדט וועגען פראַנציסקאָ פּיזאַררא'ן. דיעזע צוויי מעכטיגע

לענדער זיינען איינגענומען געוואָרען פון צוויי הייפּעלעך שפּאַנישע אוואַנטוריסטען; און דיא פאַסירונגען, וואָס זיינען דערביי פּאָרגעקומען, וויא אויך דיא שטעדט, דיא מענשען און דיא פיהרונגען וואָס מען האָט אין דיא צוויי לענדער געפונען, — בעלאַנגען צו דיא מערקווירדיגסטע זאַכען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט. וועגען דאָס אַלעס וועלען מיר איצט דאָ דערצעהלען.

דיא רייזע נאָך מעקסיקאָ, אָדער ריכטיגער געזאָגט, דער מיליטערישער פּאָכאָד אהין, איז אָרגאַניזירט געוואָרען אויף דעם אינזעל קובאַ, און דיא הויפּט־פיגור פון דער גאַנצער געשיכטע איז געווען אַ שפּאַניער פון אַן אָרימע אדעליגע פאַמיליע, הערנאַנדאָ קאָרטעס.

דאָס איז געווען אַ פעהיגער, פלינקער, כיטרער, ביטערער יונג. מען האָט גאָר פריהער ניט געוואוסט וואָס פאר אַן אייזערנער ווילען און איבערהויפּט וואָס פאר אַ מערקווירדיגער כאַראַקטער אין איהם ליעגט. מען האָט בלויז געוואוסט, אַז ער איז ניט קיין „שרעקעדיגער אינגעל“, ניט קיין נאַר, און אַ גרויסער בעלן אויף ליעבעס־אינטריגען. ער איז געווען זעהר שעהן, און ביי דאַמען איז ער געווען אַ תקיף.

ווען קאָלומבוס האָט ענטדעקט אמעריקאַ איז קאָרטעס געווען אַ אינגעל פון זיעבען יאָהר. שפּעטער האָט ער אַ פּאָר יאָהר פערבראַכט אַלס סטודענט אין דעם סאַלאַמאַנקער אוניווערסיטעט. צום לערנען האָט ער אָבער קיין חשק ניט געהאַט. זיינע עלטערען האָבען געוואָלט ער זאָל שטודירען אויף אַדוואָקאַט; איהם אָבער האָט געצויגען צו מלחמות, צו רייזעס, צו סמיעלע אונטערנעהמונגען, צו אַוואַנטורען. ווען קאָלומבוס'ען האָט מען געבראַכט פון אַמעריקאַ נאָך שפּאַניען געשמידט אין קייטען, און אויף זיין פּלאַץ האָט מען אַלס גובערנאַטאָר איבער היספּאַניאָלאַ געשיקט ניקאָלאַס אָוואַנדאָ'ן, האָט דער יונגער קאָרטעס (ער איז דאַן אַלט געווען 17 יאָהר) געזאָלט מיטפאָהרען.

אָוואַנדאָ, וועלכער איז מיט איהם בעקאַנט געווען, איז צופרידען געווען איהם מיטצונעהמען, און אַליין איז געווען פאַרטיג צו דעם אינגעל'ס אָפּרייזען; האָט זיך איהם אָבער גראָד דאַן דורך איינע פון זיינע ליעבעס־אַוואַנטורען געטראָפען אַן אונגליק: קלעטערענדיג אין אַ פינסטערע נאַכט איבער אַ וואַנט אום צוצוקומען צום פענסטער פון אַ דאַמע, איז ער אַראָפּגעפאַלען און פערוואונדעט געוואָרען. אָוואַנדאָ

מיט זיינע פופצעהן שיפען זיינען אוועקגעפאָהרען אָהן איהם. ער איז געזונד געוואָרען און א פּאָר יאָהר שפּעטער איז ער אוועק נאָך היספּאַניאָלא מיט אַן אנדער שיף.

ווען ער איז אָנגעקומען אין סאַן דאָמינגאָ, דיא הויפּטשטאָדט פון היספּאַניאָלא, און אָוואַנדאָ'ס סעקרעטער האָט איהם פאָרגעשלאָגען לאַנד, האָט ער געענטפערט: „זייט וויסען, אז איך בין אהער געקומען נאָך גאָלד, ניט צו בעארבייטען דיא ערד, וויא א פויער".

אָוואַנדאָ אליין איז דאַן אין סאַן דאָמינגאָ ניט געוועזן. ער איז געוועזן פערנומען מיט זיינע בלוטיגע פּאָגראָמען אויף דיא אינדיאַנער, וועלכע ער האָט אויסגעקוילעט, אויסגעשטאָכען, אויסגעמוטשעט טויזענדערווייז. זיין בעליעבטער „שפּאַס" איז געוועזן צו זעהן וויא שפּאַנישע בלוט־הינט רייסען זיי, אָדער צו לאָזען זיי אָפּהאַקען דיא הענט און דאַן זיי הייסען געהן אהיים, „מיט דיא אָבגעהאַקטע הענט אלס גרוס", מען זאָל שוין ווייטער וויסען וויא צו פּרופען אראָפּוואַרפען פון זיך דעם שפּאַנישען יאָך. ווען קאָרטעס איז אָנגעקומען איז אָוואַנדאָ גראָד געוועזן אין דעם היגעי קרייז, וואו פאָנסע דע לעאָן האָט איהם דאַן געהאָלפען „איינשטילען" רויט־הויטיגע בונטאָווּשטשיקעס.

ווען אָוואַנדאָ איז געקומען צוריק נאָך סאַן דאָמינגאָ און קאָרטעס האָט זיך פאר איהם פאָרגעשטעלט, האָט דער ניינצעהן־יעהריגער אימיגראַנט זיך ערקונדיגט, אז וועגען גאָלד איז סיי וויא סיי דאָ וועניג וואָס צו ריידען, וואָרים דיא אָרימע גאָלד־מינען פון היספּאַניאָלא זיינען שוין כמעט געוועזן אויסגעשעפּט. פון דער אנדערער זייט, וואָלט ער, אלס אייגענטהימער פון לאַנד, גאָר ניט בעדאַרפט ארבייטען. וואָרים יעדער שפּאַניער האָט צוזאַמען מיט דיא שטיקעל לאַנד דאָך בעקומען א געוויסע צאָהל אינדיאַנער, אלס פאַנסטשינע־ארבייטער, אלס פויערים־קנעכט. ער האָט זיך אלזאָ בעזעצט אלס גוט־בעזיצער און שקלאַפען־טרייבער. זיין מאַיאָנטעק איז געלעגען לעבען דיא שטעדטעל אזוא, און דאָרטען האָט איהם אָוואַנדאָ אויך געמאַכט פאר א נאָטאַריוס.

דיא שטעדטעל איז טאַקע יענעם יאָהר (1504) געגרינדעט געוואָרען פון דעם אויבען דערמאָהנטען דיעגאָ וועלאַסקעץ, און אזוי וויא וועגען דיעזען וועלאַסקעץ וועט אונז אויסקומען צו ריי־

דען אין דער געשיכטע פון קאָרטעס'עס רייזע נאָך מעקסיקאָ, וועט דאָ ניט איבעריג זיין, אַלס א טהייל פון זיין כאַראַקטעריסטיקע, צו בעמערקען אז ער האָט געשפּיעלט א וויכטיגע ראָלע אין אָוואַנדאָ'ס ווילדסטע מערדערייען. ווען אָוואַנדאָ האָט כלומרשט בעזוכט אַנאַ־קאָנאַ, דיא שעהנע אינדיאַנערקע פון קסאַראַגואַ מיט איהרע ברידער, און אין מיטען אונטערהאַלטען זיך, האָט ער זיי געלאָזען צורייסען, צושטעכען, פערברענען אָדער אויסהיינגען, איז וועלאַסקעז דערביי געוועזען איינער פון דיא טהעטיגסטע מיטהעלפער. ער האָט בעוואַכט דיא הויז, וואו דיא אינדיאַנער האָבען זיך געבראַטען לעבעדיגערהייד. אויך האָט ער אַנטהייל גענומען אין דיא הינריכטונגען אויף דיא תליות.

אין דער שטעדטעל אַזואַ איז קאָרטעס מיט וועלאַסקעז'ען בעפריינדעט געוואָרען, און ער האָט זיך ביי איהם אויסגעלערענט „איינצושטילען" אינדיאַנער. אָפט פלעגען זיי מיט דיעזע מחבל'שע ארבייט זיך בעשעפטיגען צוזאַמען. ווען עס איז ניט געווען וועמען „איינצושטילען", פלעגט דער יונגער קאָלאָניסט פערטרייבען דיא צייט מיט הולטייסטוואָס אָדער מיט קריעגערייען און דועלען איבער הולטייסטוואָס. אין 1509, ווען אלאָנזאָ אָיעדאַ איז אוועק נאָך דאַריען גרינדען זיין קאָלאָניע, האָט קאָרטעס מיט איהם געזאָלט מיט־פאָהרען, נור ער איז דאַן געלעגען קראַנק (וויא עס איז שוין געזאָגט געוואָרען אין א פריהערדיגען קאַפּיטעל). אפשר איז דאָס געווען דער רעזולטאַט פון איינעם פון זיינע ליעבעס־דועלען.

אין דעם זעלבען יאָהר, וויא מיר ווייסען שוין, האָט דיא שפּאַ־נישע קרוין צוריקגערופען אָוואַנדאָ'ן און אויף זיין פּלאַץ, אַלס וויצע־קעניג און אדמיראַל פון דיא ניי־ענטדעקטע לענדער, געשיקט דיעגאָ קאָלומבוס'ען, דעם ענטדעקער'ס זוהן. דער נייער הערשער פון היס־פּאַניאָלאַ האָט זיך ביסלעכווייז גענומען פאַר דיא ארומיגע אינזלען. וועגען פּאָרטאָ ריקאָ האָבען מיר שוין דערצעהלט. קובאַ איז אַ פיעל גרעסערער אינזעל. ער איז דער גרעסטער פון דער גרופּע „גרויסע אַנטילען" און פון אַלע אַנדערע אינזלען, וואָס ליגען אין יענע וואַ־סערען. קובאַ האָט ענטדעקט דיעגאָ'ס פאָטער, קריסטאָפאָר קאָלומ־בוס, אויף זיין ערשטע רייזע נאָך דער נייער וועלט. ער האָט אַ לאַנגע צייט געמיינט, אַז דאָס איז גאָר ניט קיין אינזעל, נור א טהייל

פון דער הויפט־לאנד, פון אזיען. ער האט בערייזט א גרויסע טהייל פון איהם; ער האט זיך אבער אלץ געהאלטען נאהענט צום ברעג, און דער אינזעל איז איבערהויפט געבליעבען וועניג בעקאנט. אויבען האבען מיר, למשל, געזעהן, אז פאנסע דע לעאן האט ניט געוואוסט צו פלארידא איז אן אינזעל אדער א טהייל פון קובא. קורץ, דיעגא קאלומבוס האט וועלאסקעץ'ען געשיקט דיעזען אינזעל איינצונעהמען אין גאנצען און אנפאנגען איהם צו בעזעצען. און וועלאסקעץ איז אהין אריבערגעשוואומען מיט פיער שיפען און 300 מאן.

זיין פריינד, הערנאנדא קארטעס, איז מיטגעפאהרען, און אזוי האט דער יונגער אימיגראנט זיך בעזעצט אין קובא, אדער פערדינאנדא, וויא מען האט דעם אינזעל גערופען לכבוד דעם שפאנישען קעניג.

דיא ערשטע שטעדטעל, וואס וויסע מענשען האבען דארטען געגרינדעט, איז געווען בעראקאא. אבער פיעל וויכטיגער איז גע־ווען דיא האפען־שטאדט סאנטיאגא, וועלכע איז געבארען גע־ווארען מיט א פאר יאהר שפעטער (אין 1513). א דריטע שטאדט, וועלכע וועלאסקעץ האט געגרינדעט אין קובא האט מען א נאמען געגעבען טרינידאד. דיא שטאדט האוואנא איז אויך דאן געגרינדעט געווארען.

וועלאסקעץ איז געווארען גובערנאטאר איבער דעם גאנצען אינ־זעל, אונטער דער אויבער־הערשאפט פון דיעגא קאלומבוס. אבער דיעזע אויבער־הערשאפט, וויא מיר וויסען שוין, האט קיין ממשות ניט געהאט. דיא קרוין האט מיט אלע מיטלען זיך געסטארעט צו ווייזען, אז דער נאמען „וויצע־קעניג און אדמיראל איבער דיא אינ־דיעס", וועלכען דער ענטדעקער פון אמעריקא האט איבערגעלאזען אלס ירושה, איז א פוסטער טיטעל.

אין סאנטיאגא האט קארטעס געהייראטה מיט איינע פון דיא דאמען, וועלכע זיינען נאך אמעריקא געקומען אין דער סוויטע פון דיעגא'ס אריסטאקראטישע פרוי. אבער דאס האט זיין ווילדען לע־בען וועניג געענדערט. זיין פריינדשאפט מיט דעם גובערנאטאר איז ניט געווען קיין שטענדיגע זאך. דערפאר האט אבער דיא שנאה פון דיעזען יונגען אוואנטוריסט אויך ניט לאנג אנגעהאלטען. דער פאל־גענדער פאקט איז זעהר כאראקטעריסטיש. איין מאל ווען וועלאסקעץ האט איהם געלאזט ארעסטירען, און ער איז אנטלאפען פון טורמע,

און דיא וועכטער זיינען אַרומגעלאָפען וויא דיא צומישטע איהם זוכען, האָט מען איהם געפונען שלאָפענדיג מיט'ן גובערנאַטאָר אין איין בעט. אָנשטאָט צו אַנטלויפען פון סאַנטיאַגאָ, איז קאָרטעס אַריינגעקומען צו וועלאַסקעץ'ען אין שטוב; אָבער ניט צו בעטען פערצייהונג, איז ער צו איהם געקומען. אָנגעטהאָן אין אַ פאַנצער און מיט אַ שווערד אין האַנד, האָט ער איהם געצוואונגען אויסצוהערען, וואָס פאַר אַ מיינונג ער האָט וועגען איהם. ער האָט איהם אָנגערופען מיט דיא

דיעגאָ וועלאַסקעץ, גובערנאַטאָר פון קובאַ

שאַרפסטע ווערטער, און יענער האָט איהם געסטראַשעט מיט שווערע שטראָף, אָבער ביסלעכווייז זיינען זיי ביידע ווייכער געוואָרען, ביז דער גובערנאַטאָר האָט זיך צולאַכט און דעם אַנטלאָפענעם אַרעסטאַנט געבעטען אויף אָבענד־ברויט און נאַכט־לעגער.

מיט דיא אינדיאַנער פון קובאַ האָט וועלאַסקעץ קיין סך אַרבייט ניט געהאַט. זיי זיינען געוועזען פונקט אַזעלכע גוטמוטהיגע שוואַכע

מענשען, פונקט אזוי ווענינ פעהיג צום קאמפף, וויא דיא רויט־הויטיגע פון היספאניאלא, און זיי האבען זיך לייכט אונטערוואָרפען אונטער דעם שווערען יאָך, וואָס דיא ווייסע האבען אויף זיי אָנגעטהאָן. אלזאָ האט וועלאסקעץ אָנגעפאנגען צו דורשטען נאָך ווייטערע אינז־לען, נאָך ווייטערע לענדער, נאָך ווייטערע עראָבערונגען. דער גע־דאנק וועגען געפינען נייע געגענדען, נייע אוצרות האט זינט קאָ־לומבוס'עס ענטדעקונג קיינעם ניט געלאָזען רוהען און דער גובער־נאטאָר פון פערדינאנדא (קובא) איז קיין אויסנאהמע ניט געוועזען.

באלד האט זיך איהם געמאכט א געלעגענהייט.

אין 1516, ווען דיא קאלאָניסטען פון דאריען האבען ניט גע־האט וואָס צו עסען, זיינען הונדערט פון זיי אריבערגעפאָהרען נאָך קובא, כדי אין דאריען זאָלען בלייבען וועניגער מיילער. גאָלד האָ־בען זיי אין קובא געהאט גענוג, אלזאָ האבען זיי אין קובא אויסגע־שטאטעט א פאָר שיפען, אום זיך אוועקצולאָזען פאנגען קנעכט. וועלאסקעץ האט דאן צוגעלייגט א דריטע שיף, מיט נאָך צעהן מאן, און אלס קאמאנדיר איבער דער גאנצער עקספעדיציע, האט ער געשטעלט איינעם פ ר א נ צ י ס ק א ק א ר ד א ו ו א, וועלכען א שרייבער פון יענער צייט כאראקטעריזירט אלס „א גרויסען כוואט און א גרוי־סען בעלן אויף הרג'ענען אָדער פאנגען אינדיאנער.“

דער הויפט־צוועק פון דער עקספעדיציע איז אלזאָ געוועזען צו פאנגען קנעכט, אָבער פון איהר איז באלד ארויסגעוואקסען א פיעל גרעסערע עקספעדיציע, מיט דעם צוועק צו געפינען און איינצונעה־מען א רייכע נייע לאנד.

דער הויפט־פילאָט אָדער שיפס־פיהרער אויף קאָרדאָוואָ'ס רייזע איז געוועזען א נ ט אָ נ י אָ א ל א מ י נ אָ ס, וועלכער האט אַנ־טהייל גענומען אין קריסטאָפאָר קאָלומבוס'עס פערטע רייזע און שפּעטער אין פאָנסע דע לעאָן'ס רייזע נאָך פלאָרידא. צווישען דיא אנדערע מיטרייזענדע, צווישען דיא הונדערט וואָס זיינען געקומען פון דאריען, וועלען מיר דאָ אָנרופען ב ע ר נ א ל ד י א ז, וואָרים דיעזער מאן האט אויפ'ן וועג פערצייכענט אלץ וואָס ער האט געזעהן, געהערט און מיטגעמאכט און זיינע פערשריעבענע עראינערונגען זיי־

נען דער וויכטיגסטער פונדאַמענט פון דער מערקווירדיגער געשיכטע וויא אזוי מען האָט איינגענומען דיא אַלטע מעקסיקאָ. *)

דיא קאָמפּאַניע איז אָבגעפאָהרען פון סאַנטיאַגאָ אין פעברואר 1517. אויפ'ן וועג האָט אַלאַמינאָס זיך דערמאָהנט, אז רייזענדיג מיט קאָלומבוס'ען אין דיעזע וואַסערען, האָט ער געהערט, דאָס ניט ווייט פון דאָרטען צו מערב צו געפינט זיך אַ רייכע לאַנד. מען דאַרף בעמערקען, אז ווען דער ענטדעקער פון אַמעריקאַ איז געווען אויף זיין פערטע רייזע, האָבען אינדיאַנער איהם געזאָגט, אז ער געפינט זיך ניט ווייט פון אַ לאַנד מיט רייכע שטעדט. זיי האָבען געמיינט מעקסיקאָ. קאָלומבוס'ען אָבער האָט זיך ניט גע'חלום'ט, אז ער האָט ענטדעקט אַ גאַנץ „נייע וועלט" און אַז אין דיעזע נייע וועלט איז דאָס פאַראַן אַ מדינה מיט רייכע שטעדט. ער האָט אַלץ געמיינט, אז ער געפינט זיך אין דיא אַלטע אַזיען. דעריבער האָט ער גערע־כענט, אז דיא „רייכע שטעדט", וועגען וועלכע דיא אינדיאַנער האָ־בען צו איהם גערעדט, זיינען מסתמא שטעדט פון דיא אַלטע אינדיען אָדער כינאַ. אַנדערש האָט ער זיך גאָר ניט געקענט פאָרשטעלען. צו זיי צוקומען מיט דער יבשה, וועט ער ניט פערזאַמען, האָט ער זיך געטראַכט. דאָס וויכטיגסטע איז פאַר איהם דאַן געווען צו געפינען אַ וואַסער־דורכגאַנג דורך וועלכען אריינצושווימען פון דעם אטלאַנ־טישען אָקעאַן אין דעם אינדישען און דאָרטען צושווימען צו דיא רייכע אינדיען (וויא מיר האָבען שוין דערמאָהנט אין דעם פריהער־דיגען קאַפּיטעל פון דיעזען באַנד, ריידענדיג וועגען דעם פּאַנאַמאַ־איסטהמוס, וועגען וועלכען דיא אינדיאַנער האָבען צו קאָלומבוס'ען גערעדט אַלס אַ „שמאָלען אָרט").

אַלאַמינאָס האָט דעריבער קאָרדאָוואַ'ן געראַטהען, אז ער זאָל שיקען בעטען ביי וועלאַסקעץ'ען ערלויבעניס צו פערנעהמען זיך אין

---

*) זיין געשיכטע איז ניט דער איינציגער מאַטעריאַל וואָס איז איבערגעבליבען וועגען דעם; דיא פיעלע בעשרייבונגען וואָס קאָרטעס אַליין האָט געשריעבען און בעשרייבונגען פון אַנדערע שפּאַניער פון יענער צייט ענטהאַלטען אויך מאָסען וויכטיגע איינצעלהייטען. אָבער בערנאַל דיאַז'עס בעריכט געהט פון אָנפאַנג ביז'ן ענד און ענטהאַלט אַ פאָלשטענדיגע ערצעהלונג פון דער גאַנצער געשיכטע.

יענעם רייכען געגענד, וועגען וועלכען ער האט געהערט צוזאמען מיט קאלומבוס'ען. דיא שיפען האבען זיך אבגעשטעלט אין האוואנא, און אהין איז דער שליח באלד צוריקגעקומען מיט אן אנטוואָרט, אז דער גובערנאטאר איז פון דעם פּלאן זעהר צופריעדען.

דיא שיפען האבען דאן זיך אוועקגעלאזען צו צפון־מערב צו. נאך א שווערע שטורעמדיגע רייזע, וועלכע האט זיי פערשלעפּט אן א זייט, האבען זיי זיך אבגעשטעלט ביי דעם ברעג פון דעם האלב־אינזעל י ו ק א ט א ן.

דאס איז געווען דאס ערשטע מאל, וואס ווייסע מענשען זיינען ארויף אויף יענעם ברעג. ו ו י נ צ ע נ ט פּ י נ ז א ן, ד ע ס א ל י ס און א מ ע ר י ג א ו ו ע ס פּ ו ט ש י האבען דארטען פערבייגערייזט אויף זייערע שיפען אין 1497 (זעה אויבען, זייטעל 37). אויפ'ן ברעג זיינען זיי אבער ניט ארויף. קאָרדאָווא, אלא־מינאס און זייערע מיטרייזענדע זיינען געווען דיא ערשטע ווייסע מענשען, וואס האבען זיך אבגעשטעלט אין יוקאטאן.

זיי האבען דא דערזעהן פערשיעדענע זאכען, וואס האבען גלייך געוויזען, אז דיא היגע איינוואוינער שטעהען פיעל העכער אין ענט־וויקלונג, וויא אינדיאנער וועלכע שפּאניער האבען געפונען אין אלע אנדערע געגענדען פון דער „נייער וועלט“. זיי האבען דא געזעהן שטיינערנע טעמפּלען, אונטען ברייט און אויבען שמאל, מיט גרויסע שטיינערנע טרעפּ. דיא מאיאס, וויא מען רופט דיא היעגע אינדיא־נער, זיינען ניט געגאנגען נאקעט. זיי האבען געטראָגען באוועלנע קליידער און מאנטלען פון העל־קאָלירטע פעדערען. אויך זיינען דיא פעלדער דא געווען בעארבייט א סך בעסער וויא אין דיא אנדערע פּלעצער, וואס דיא שפּאניער האבען בעזוכט אין אמעריקא.

דערפאר אבער האבען דיא מאיאס זיך אויך געשלאָגען בעסער וויא דיא אנדערע אינדיאנער, מיט וועלכע דיא ווייסע איז פריהער אויסגעקומען צו האבען מלחמות. קורץ, קאָרדאָווא און זיינע 110 מאן האבען פון זיי טרוקען ניט אבגעשניטען.

מען גלויבט, אז דיא יוקאטאנער רויט־הויטיגע האבען שוין גע־האט געהערט וועגען דיא ווייסע און זייערע מערדערליכע מעשים. קובא איז בלויז הונדערט מייל פון יוקאטאן, און ארומשווימענדיג אויף זייערע קאנאס האבען אינדיאנער פון פערשיעדענע ערטער גע־

האט פערקעהר צווישען זיך. אַלזאָ האָט מען מסתמא אין יוקאַטאַן געוואוסט, אַז אויף דעם אינזעל קובאַ האָבען זיך בעזעצט ווייסע מענשען, וועלכע האָבען פערשקלאַפט דיא דאָרטיגע רויט־הויטיגע, זיי געמאַטערט און פערטיליגט.

ווען דיא שפּאַניער זיינען דאָ אַרויף אויפ'ן ברעג, האָבען דיא מאַיאַס זיי צוערשט אויפגענומען פריינדליך. דאָס איז אָבער געווען בלויז אַן אָנשטעל. זיי האָבען זיי צוגעצויגען צו אַ פּלאַץ פון וועלכען מען איז זיי פּלוצלונג בעפאַלען פון אַ בעהעלטענים.דער סוף איז געווען, אַז צוויי שפּאַניער זיינען געפאַלען טויט און עטליכע זיינען פערוואונדעט געוואָרען. דיא שפּאַניער האָבען זיך אומגעקעהרט צו זייערע שיפען, פאַנגענדיג צוויי אינדיאַנער, וועלכע זיי האָבען אויסגעלערענט ריידען שפּאַניש און געמאַכט פאַר זייערע דאָלמעטשערס. צוויי וואָכען זיינען זיי אַרומגעשוואומען אין דיא אַרומיגע וואַסערען ביז זיי זיינען צוגעשטאַנען צו אַן אַנדער טהייל פון יוקאַטאַן. דאָרטען האָבען דיא רויט־הויטיגע זיי איינגעלאַדען אין זייער שטאָדט, זיי געוויזען זייערע גרויסע שטיינערנע הייזער און טעמפּלען. אויף דיא ווענט זיינען געווען אויסגעשניצט פון שטיין גרויסע שלאַנגען, און פון דיא אַלטאַרען האָט געטריפט פרישע מענשליכע בלוט. מענער און פרויען זיינען אַריינגעקומען און בעקוקט דיא געסט מיט רוהיגע שמייכלען, אַזוי וויא זיי וואָלטען זיי גאַנץ וועניג אינטערעסירט. באַלד זיינען צוגעקומען גלחים מיט פענדעלעך רויכערדיגע ווייראַך אין דיא הענט, און ווענדענדיג זיך צו דיא שפּאַניער, האָבען זיי זיי געבעטען גלייך אַוועקצופאָהרען.

און דיא שפּאַניער האָבען געפאָלגט אויך.

קאָרדאָוואַ איז מיט זיינע דריי שיפען דערשוואומען ביז אַ געוויסען אָרט, וועלכען מען רופט איצט ט ש אַ מ פּ אָ ט אָ ן. דאָרטען איז ער געצוואונגען געווען זיך אָבצושטעלען, ווייל אויף דיא שיפען איז אויסגעגאַנגען דיא וואַסער צום טרינקען. ווען דיא שפּאַניער זיינען געשטאַנען און געשעפּט וואַסער אויפ'ן ברעג, איז פּלוצלונג אויף זיי אָנגעפאַלען אַן אונגעהייערע מאַסע אינדיאַנער. מעהר וויא אַ העלפט פון דיא ווייסע זיינען אויסגעהרג'עט געוואָרען אויפ'ן אָרט, און דיא איבעריגע זיינען אַלע פערוואונדעט געוואָרען. דער איינציגער ווייסער וואָס איז געבליבען אָהן אַ וואונד, איז געווען אַ סאָל־

אטלאנטישער אקעאן
פלארידא
מעקסיקאנער
גאלף
קובא
האוואנא
מאטאנזאס
טרינידאד
יאמאיקא
קאזומעל
אינזעל
יוקאטאן
סעמפאאללא
מעקסיקא
טלאסקאלא
טשאלולא
האנדוראס
שטיללער אקעאן

דאַט, וועלכען דיא אינדיאַנער האָבען אַוועקגעטראָגען אַ געפאַנגענעם. ער איז אָבער מסתמא אויך ניט לאַנג לעבען געבליבען, וואָרים דיעזע אינדיאַנער פלעגען זייערע געפאַנגענע געוועהנליך מקריב זיין צו זייערע געטער.

קאָרדאָוואַ אַליין איז אויך שווער פערוואונדעט געוואָרען. דיא שפּאַניער האָבען אַזוי שנעל וויא מעגליך פערברענט דיא קלענערע פון זייערע דריי שיפען, אום זיי זאָלען קענען וואָס גיכער אנטלויפען, און מיט דיא איבעריגע צוויי זיינען זיי צוגעשוואומען צו פלאָרידאַ. דאָרטען האָט אַלאַמינאָס זיך אָבגעשטעלט אין אַ האַפען, אין וועלכען ער איז מיט עטליכע יאָהר פריהער געווען מיט פּאָנסע דע לעאָנ׳ען. דאָרטען האָט ער דיא שיפען פעררי כט און זיי געכומען צוריק נאָך קובאַ, וואו קאָרדאָוואַ איז באַלד געשטאָרבען פון זיינע וואונדען.

דיא רייזענדע האָבען פון זייער אונגליקליכער עקספּעדיציע געבראַכט עטליכע געשניצטע געצען און גאָלדענע זאַכען. דיא זשעדנעקייט, וואָס דאָס האָט צוברענט אין דיא אַנדערע שפּאַניער, האָט איבערגעוואויגען דיא בעריכטען וועגען דיא מפּלות וואָס זיי האָבען געהאַט אין יוקאַטאַן. אַ חוץ דעם — דיא גרויסע געמויערטע געביידעס, וועלכע זיי האָבען דאָרטען געטראָפען, דיא גרויסע שטיינערנע הייזער מיט דיא טעמפּלען, האָבען געוויזען, אַז ביי דיא מאַיאַס קען מען ערוואַרטען וויכטיגע עראָבערונגען.

זינט קאָלומבוס האָט ענטדעקט אמעריקאַ, האָט מען אַלץ געהאָפט צו צוקומען צו דיא רייכע שטעדט פון אַזיען, וואָרים מען האָט דאָך געמיינט אַז אַמעריקאַ איז אַזיען; ביז אהער האָט מען אַלץ געזעהן ווילדע אינדישע דערפלעך מיט זייערע נאַקעטע איינוואוינער. הייסט עס אַלזאָ, אַז דאָרטען, אין יוקאַטאַן, פאַנגען זיך שוין טאַקע אָן דיא ציוויליזירטע טהיילען פון אַזיען מיט זייערע טעמפּלען, שטעדט, רייכטהימער...

וועלאַסקעז האָט אויפ׳ן שטעל גענומען אָרגאַניזירען אַ צווייטע עקספּעדיציע, אַ גרעסערע און אַ שטאַרקערע וויא דיא ערשטע. אַלס קאָמאַנדיר איבער איהר האָט ער געשטעלט זיין פּלעמעניק, י ו אַ ן ג ר י אַ ל ו ו אַ.

דיא בעגייסטערונג איז געווען אַזוי גרויס, אַז דיא פערוואונדעטע פון קאָרדאָוואַ׳ס קאָמפּאַניע, וואָס האָבען נור געקענט שטעהן אויף

דיא פיס, האבען זיך געבעטען מען זאָל זיי ווידער מיטנעהמען. אין סך הכל האט מען צוזאמענגענומען 250 מאן, און זיי זיינען אבגע־פאהרען אויף פיער שיפען אין אפריל 1518.

דער לעזער וועט אפשר פרעגען: וויא באלד, אז מען האט גע־מיינט, אז אין יוקאטאן פאנגען זיך אן דיא רייכע אזיאטישע שטעדט, טא וויא אזוי האט מען געקענט ערוואַרטען אזעלכע שטעדט איינצו־נעהמען מיט בלויז 250 מאן? דער אנטוואָרט איז, אז ערשטענס האט דאך דער פּארטוגעזישער קאמאנדיר וואסקא דא גאמא מיט דריי קריעג־שיפען און 150 מאן בעזוכט עטליכע שטעדט פון אינדיען (אזיען); צווייטענס, האבען קארדאָוואַ'ס מענשען בעריכטעט אז דיא יוקאטאנער וויסען ניט פון קיין אייזערנע געוועהר, פון קיין פערד און פון קיין בלוט־הינט, — שוין ניט ריידענדיג פון פייער־וואפען; אלזא האבען זיי געגלויבט אז זיי וועלען זיך מיט זיי קענען ספראווען; דריטענס, איז דער אוואנטוריסטישער גייסט ביי דיעזע מענשען גע־ווען אזוי גרויס, אז דיא געפאהר גופא האט זיי חשק צוגעגעבען.

דיא פיער שיפען זיינען דערגאנגען ביז דעם אינזעל קאזומעל און נאך דעם, וויא דיא קאמפאניע האט זיך דארטען אויף א געוויסע צייט אפגעשטעלט, איז זיא אוועק ווייטער — ביז טשאמפאטאן, וואו קארדאָוואַ האט געהאט זיין בלוטיגע ניעדערלאגע. דיא מאיא־אינ־דיאנער זיינען דא ווידער בעפאלען זייערע אונגעבעטענע געסט. דיעזען מאָל זיינען דיא אונגעבעטענע געסט אבער שוין געווען צוגעגרייט צו אזא ברוך הבא און דער שלאכט האט זיך געענדיגט מיט א זיעג פאר דיא וויסע.

גריאלוואַ איז געשוואומען ווייטער. אין פיעלע פלעצער האט ער געהאט צו קעמפפען מיט אינדיאנער. ער איז אבער אומעטום געווען דער זיעגער. ענדליך, אין יוני, האט ער זיך אבגעשטעלט אין א געגענד, ביי דעם טייך טאבאסקא, וואו דער עלסטער פון דיא אינדיאנער האט איהם אויפגענומען פריינדליך. מען האט דיא שפּאַ־ניער מכבד געווען מיט געקאכטע שפייז און זיי געשאנקען גאלדענע פיגורען פון פויגלעך, יאסטשערקעס און אנדערע אזעלכע זאכען.

ווייטער אביסעל איז צו דיא שיפען צוגעקומען א פיין געקליי־דעטער אינדיאנער און האט דיא שפאניער אויסגעפרעגט וועגען דעם

צוועק פון זייער בעזוך, און וועגען זייער אייגענע לאַנד. דאָס איז געווען אַ צינזען־זאַמלער, — אַ בעאַמטער פון דער שטאַרקער רעגיע־רונג, צו וועלכער יוקאַטאַן האָט בעלאַנגט. דיא מעכטיגסטע מדינה אין דיעזע געגענדען איז געלעגען ווייטער. וואָס פאר אַ מדינה דאָס איז, האָבען דיא שפּאַניער קיין שום בעגריעף ניט געהאַט. דער צינזען־זאַמלער האָט זיך צו זיי פערהאַלטען פריינדליך, ער האָט זיי בלויז געשטעלט אַלערליי פראַגען. ער, פון זיין זייט, האָט זיי גע־זאָגט אַז אַ סך ווייטער, אין יענע לענדער, וואוינט אַ מעכטיגער פאָלק.

יואַן גריאַלוואַ

ריכטיג וויסען וואָס ער האָט זיי געזאָגט, איז אייגענטליך אונמעגליך, ווייל דיא שפּאַניער האָבען דורך זייערע אינדיאַנער דאָלמעטשערס ניט אַלץ ריכטיג פערשטאַנען. אַ חוץ דעם האָבען זיי אַלץ אויס־געטייטשט נאָך זייערע אייראָפּעאישע בעגריעפע נאָך. אַז ער האָט זיי געזאָגט, דאָס אין יענע לאַנד זיינען פאַראַן גרויסע רייכטהימער, אַ סך גאָלד, — וועגען דעם האָט קיין מיספערשטענדניס מסתמא ניט געקענט זיין. אויך איז זיכער, אַז ער האָט זיי געזאָגט דאָס יענער פאָלק הערשט איבער פיעלע אַרומיגע פעלקער. דיא

פראגע איז בלויז וואס האט ער זיי דערצעהלט וועגען דעם על־סטען פון יענעם שבט. וויא דיא מעשה איז, פאר אונז איז דערוויילע וויכטיג אז זיי האבען פון זיינע ווערטער פערשטאנען, אז דאס איז א „מעכטיגער הערשער“, א „קעניג“.

ווען קאלומבוס איז אוועק אויף זיין גרויסע רייזע, האט דיא קע־ניגליכע פאר פאלק פון שפאניען, פערדינאנד און איזאבעללא, איהם מיטגעגעבען א בריעף צו דעם „גרויסען כאן“, דעם קיסר פון כינא. זיי האבען ניט געוואוסט, אז דיא כאנען (דיא טאטערשע הערשער) רעגירען שוין לאנג ניט איבער כינא. אבער דאס איז געווען א קליינינקייט אין פערגלייך מיט דעם גרויסען טעות וואס זיי און קא־לומבוס האבען געהאט מיט דעם, וואס זיי האבען געמיינט, אז ווען מען וועט אריבערפאהרען דעם אטלאנטישען אקעאן, וועט מען גלייך קומען אין אזיען, ארום יאפאן און כינא. וויא מיר ווייסען שוין, איז אין דער צייט פון גריאלווא׳ס עקספעדיציע נאך דער טעות פער־בליבען. אלזא, וויא באלד אז ווייטער צו צפון צו פון יוקאטאן וואוינט א „מעכטיגער הערשער, וועלכער רעגירט איבער פיעלע שטעדט און האט אהן א שיעור גאלד“, איז דאך דאס מסתמא דער גרויסער כאן.

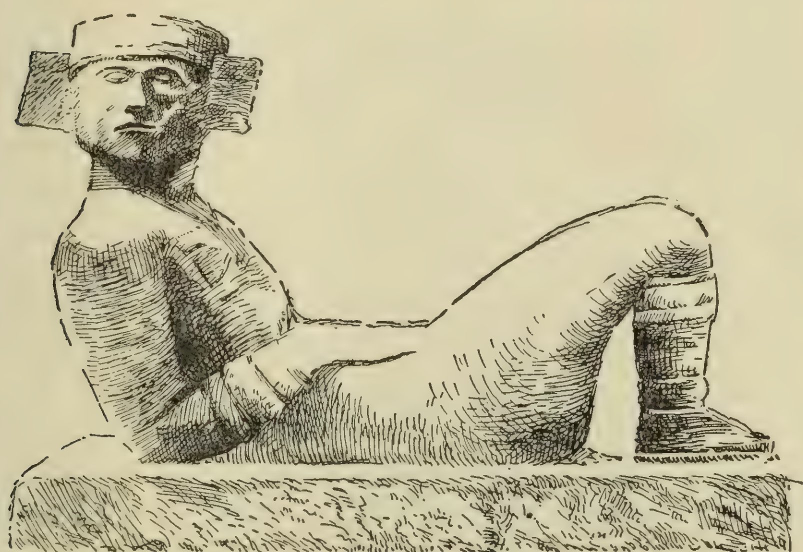
אין אנדערע ערטער, אין דעם זעלבען געגענד, האבען דיא אינ־דיאנער גריאלווא׳ן אויף אויפגענומען מיט פריינדשאפט. פאר גלע־זערנע פאטשערקעס און עהנליכע זאכען וואס האבען אין איירָאפא געהאט א קליינעם ווערטה, האט מען זיי אומעטום געגעבען מערק־ווירדיג אויסגעארבייטע גאלדענע ציערונגען און גאלדענע כלים. צו דער זעלבער צייט האבען זיי אומעטום געזעהן אזעלכע זאכען, פון וועלכע זיי האט געשווידערט קוקענדיג: מענשליכע קעפ האבען גע־שטעקט אויף שטאנגען; מענשליכע קערפערס אהן דיא איננעווייט; שטיינערנע געצען מיט אפענע מיילער, פון וועלכע עס האט געטריפט בלוט, פון דיא מענשליכע קרבנות, וואס מען האט צו זיי מקריב געווען.

דיא אינדיאנער האבען ערקלעהרט, אז זייערע גאלדענע ציערונ־גען, וואזעס, כלים בעקומען זיי פון א מדינה, וועלכע הייסט אקא־להוא אדער מעקסיקא, און וועלכע ליעגט ווייטער.

גריאלווא האט צוזאמענגענומען דיא גאלד, וואס ער האט איינ־געהאנדעלט, און האט דאס אוועקגעשיקט מיט פעדרא אלווא־

ר א ד אָ (איינער פון זיינע קאַפּיטאַנען) צו וועלאַסקעץ'ען. אַל־וואראדאָ האָט אויך מיטגענומען ביי 50 מאַן, וועלכע זיינען קראַנק געוואָרען אויפ'ן וועג אָדער פערוואונדעט געוואָרען אין די צוזאַ־מענשטויסען מיט די אינדיאַנער. גריאַלוואַ אַליין מיט די איבע־ריגע דריי שיפען איז אוועק ווייטער.

עס האָט זיך אָבער באַלד אַרויסגעצייגט, אַז די שיפען מוז מען פערריכטען. אַ חוץ דעם האָט מען קיין פריינדליכע אינדיאַנער שוין מעהר ניט בעגעגענט. עס איז ווידער אויסגעקומען אומעטום צו

שטיינערנע פיגור פון יוקאַטאַן.

האַלטען מלחמות. קורץ, גריאַלוואַ האָט זיך אויך אומגעקעהרט צוריק נאָך קובאַ. ער האָט גאָר אַנדערש ניט גערעכענט, וויא אַז זיין אָנקעל וועט איהם באַלד אַרויסשיקען אויף אַ נייע עקספּעדיציע נאָך די רייכע מדינות. זיינע ערוואַרטונגען זיינען אָבער ניט מקוים געוואָרען. ווען אַלוואַראַדאָ איז געקומען נאָך סאַנטיאַגאָ, קובאַ, מיט די מאַסע גאָלדענע זאַכען, וואָס גריאַלוואַ האָט איהם מיטגעגעבען און מיט דעם בעריכט וועגען די מעכטיגע רייכע „אימפּעריע", וואָס געפינט זיך ווייטער נאָך יוקאַטאַן, האָט דאָס געמאַכט אַ גרויסען רושם. וועלאַס־

קעץ אליין האָט פּשוט קיין געדולד ניט געהאַט צו וואַרטען. ער איז אונצופריעדען געווען מיט זיין פּלעמעניק, ווארום ער האָט גלייך ניט געגרינדעט א קאָלאָניע אין יוקאטאַן, — א קאָלאָניע פון וועלכע מען זאָל זיך נעהמען צו דיא וייטערע רייכע מדינות. עס איז פאראַן א בעריכט, אַז אלוואראַדאָ האָט אויף גריאַלוואַ'ן אָנגערעדט פאר זיין אָנקעל און איהם פאַרגעשטעלט אלס א מענשען אָהן ענערגיע. וויא דיא מעשה איז, וועלאַסקעץ האָט גלייך גענומען ריידען וועגען א דריטע עקספּעדיציע, א פיעל גרעסערע וויא דיא צווייטע און מיט אַן אַנדער קאָמאַנדיר.

ווען גריאַלוואַ האָט זיך אומגעקעהרט נאָך קובא, האָט זיין אָנקעל איהם אויפגענומען קאַלט, איהם שארף אויסגערעדט ווארום ער האָט ניט געגרינדעט קיין קאָלאָניע, און איהם ערקלעהרט, אַז פאר דער נעכ־סטער עקספּעדיציע זוכט ער א פיעל ענערגישערען און פעהיגערען מענשען.

וואָס אָנבעטרעפט דיא מאַסע גאָלד, וואָס מען האָט געבראַכט, האָט ער, וועלאַסקעץ, דאָס כמעט אלץ צוגענומען פאַר זיך און פאר דער שפּאַנישער קרוין. דיא סאָלדאַטען האָבען זיך געטרייסט מיט דיא 600 „גאָלדענע" העק, וואָס זיי האָבען געקראָגען ביי דיא מאַיאַס. האָט זיך אָבער אַרויסגעצייגט, אַז דאָס איז אַזאַ מין אָבגעפּאָלירטער קופּער — א מעטאַל פון וועלכען דיא איינוואוינער פון מעקסיקאָ פלעגען מאַכען שאַרפע געוועהר (דיא שארפען פלעגען זיך אָבער האַלטען זעהר א קורצע צייט).

גע'עהנליך אָבער פלעגען דיא, וואָס האָבען זיך בעטהייליגט אין אַזאַ עקספּעדיציע, בעקומען א טהייל פון דיא פּראָפיטען. אַזוי האָט געזאָלט זיין מיט דיא, וואָס וועלען אַנטהייל נעהמען אין דער נעכסטער רייזע. אַז ניט, וואָלט מען ניט געקענט געפינען קיין בעלנים.

וועלאַסקעץ האָט אַלזאָ געזוכט א פעהיגען קאָמאַנדיר צו דער גרויסער פּלאָטע, וואָס ער האָט זיך געקליבען אַוועקצושיקען צו יענער רייכער לאַנד, וועגען וועלכער דער צינזען־זאַמלער האָט דערצעהלט.

דאָ פאַנגט זיך אָן דיא היסטאָרישע ראָלע פון הערנאַנדאָ קאָרטעס, מיט וועמען מיר זיינען שוין אביסעל בעקאַנט.

ביז אַהער האָט קאָרטעס זיך מיט דיא יוקאַטאַנער עקספּעדיציעס וועניג אינטערעסירט. דיא לעצטע דריי, פיער יאָהר איז ער געווען פּערנומען מיט זיינע גיטער און מיט זיינע רויט־הויטיגע קנעכט. ער האָט געצויגען היבשע פּראָפּיטען פון זיי און האָט אָנגעקליבען א היבשע מטבע; אַנדערע אונטערנעהמונגען זיינען איהם דעריבער וועניג געלעגען אין זינען. איצט אָבער אַז עס האָט אַזוי געקאָכט מיט דיא אוצרות, וואָס מען ברייגנגט פון יוקאַטאַן, און מיט דיא רייכע שטעדט, וואָס געפינען זיך אין יענע מקומות, האָט זיך אין איהם אָנגעצונדען דער אַלטער אַוואַנטוריסטישער פייער. ווען עס וואָלט זיך האַנדלען גלאַט וועגען מלחמות מיט געפּאהרען, וואָלט עס איהם איצט אפשר ניט אַזוי געצויגען צו זיך. דאָ האָט אָבער גע־שמעקט מיט אונגעהייערע אייגענסען, און „געלד האָט ליעב געלד". איינמאָל האָט קאָרטעס פערזוכט דעם טעם פון רייך ווערען, האָט זיך איהם געגלוסט צו ווערען וואָס רייכער און מעכטיגער.

ער האָט גענומען אַרבייטען וועגען דער אַנגעלעגענהייט ביז ענדליך האָט וועלאַסקעץ איהם פערטרויט מיט דער וויכטיגער אויפ־גאַבע. דערביי האָט וועלאַסקעץ געמאַכט אַ גרויסע סומע דורך דעם, וואָס ער האָט צו דער עקספּעדיציע פערקויפט א מאַסע פּראָוויאַנט פאַר אַ פיעל העכערען פּרייז וויא עס איז ווערטה געווען. און קאָרטעס האָט זיך געמאַכט ניט וויסענדיג, הגם אַ גרויסע טהייל פון דיא קאָסטען האָט ער גענומען אויף זיך. עס האָט זיך געפאָדערט א מאַסע געלד, און ווען ניט זיין פּריוואַט קאַפּיטאַל, וואָלט דיא עקס־פּעדיציע ניט געקענט זיין אַזוי גרויס וויא עס האָט זיך געפאָדערט. דאָס — אגב אורחא ריידענדיג — איז געווען איינע פון דיא וויכ־טיגסטע אורזאַכען, וואָרום וועלאַסקעץ האָט דיא פּלאָטע געשטעלט אונטער קאָרטעס׳עס קאָמאַנדע.

קאָרטעס האָט זיך גענומען צו דער אַרבייט מיט אַלע קרעפטען. ער האָט געוואָרפען מיט געלד רעכטס און לינקס. אום זיך בעליעבט צו מאַכען, האָט ער איינקויפענדיג שיפען, פּריפּאַסען, געוועהר, פערד, זיך אומישנע געלאָזט קאָסטען מעהר וויא מען האָט בעדאַרפט. זיין צוועק איז געווען צו האָבען דעם עולם אויף זיין זייט. זיין אויג האָט געקוקט ווייט. ער האָט זיך געוואָלט בעוואָרענען מיט פּאָפּולאַ־ריטעט אויף דער צוקונפט. טאָמער מאַכט זיך א צוזאַמענשטויס

צווישען איהם און דעם גובערנאטאר, זאל יענער ניט סמייען מיט איהם זיך צו בעגעהן אבי וויא. און ער האט טאקע קיין טעות ניט געהאט. צו א צוזאמענשטוים איז צווישען זיי געקומען נאך איידער דיא פלאטע איז אבגעפאהרען, און וויא מיר וועלען באלד זעהן, איז וועלאסקעץ שוין טאקע געווען מאכטלאז געגען איהם.

מיט א טרומייט און א פויק האט מען אויסגערופען איבער'ן גאנצען אינזעל קובא, אז דער וואס וועט מיטפאהרען אויף דער עקספעדיציע, וועט בעקומען א טהייל פון דיא גאלד, וואס מען וועט בעקומען. דער רעזולטאט איז געווען, אז פון אלע ווינקעלעך האבען זיך געשאטען קאנדידאטען. מען האט פערקויפט מאיאנטקעס אום צו קויפען זאכען אויף דער רייזע. דער האט געבאקען ברויט, דער האט געזאלצען שוויינען־פלייש; עס האט אויסגעוויזען, אז דער גאנצער אינזעל גרייט זיך מיטצופאהרען. קארטעס אליין האט ארומגעשמייעט אין וואזשנע קליידער מיט א פעדער און א גאלדענעם מעדאל אין זיין הוט, און ער איז געווען ארומגערינגעלט פון א סוויטע. ער האט געטהאן אלעס מעגליכעס דער עקספעדיציע און זיך אליין, אלס איהר קאמאנדיר, צוצוגעבען וואס מעהר ווערדע און גלאנץ. אום דער איינדרוק זאל זיין וואס שטארקער, האט ער זיך געלאזט מאכען א פאהן פון סאמעט מיט גאלדענע בעפוצונגען, אויף וועלכער עס איז געשטאנען א רויטער קרייץ און דיא ווערטער: „ברידער! לאמיר נאכגעהן נאך דיעזען צלם מיט אן אמת'ען גלויבען אין הארצען, ווארים מיט איהם וועלען מיר געווים זיעגען".

דאס אלץ האט געווירקט וויא א כשוף. דיא ווערטער אויף דער פאהן זיינען געווען פון דער קריסטליכער תורה. „זיעגען" האט אבער דא געהייסען פלוצלונג רייך ווערען, אנשעפען אוצרות אין דיא אונבעקאנטע לענדער. און וואס מעהר פאראד מען האט געמאכט, אלץ טיעפער איז געווען דער איינדרוק, אלץ גרעסער זיינען געווען דיא ערווארטונגען, אלץ געהיימניספולער און צויבערליכער האט אויסגעוויזען דער ציעל. קארטעס האט געוואוסט וויא צו נעהמען הערצער. דיא אוואנטוריסטען, וואס האבען זיך פערזאמעלט ארום זיין פאהן מיט'ן רויטען צלם, וואלטען דעם לעבען געלייגט פאר איהם.

ווען אלעס איז שוין געווען כמעט פארטיג צום אפרייזען, האט וועלאסקעץ געגומען פיהלען, אז ער האט דא געמאכט א פאלשען שריט.

איינפאַכער ריידענדיג, ער איז געוואָרען אייפערזיכטיג צו קאָרטעס׳ען, וועלכער איז געוועזן ארומגערינגעלט מיט מעהר פּאַראַד און מאַכט וויא ער; א וויצלינג פון דעם גובערנאַטאָרשען הויף האָט נאָך אויל צו דעם פייער צוגעגאָסען. „היט זיך“, — האָט דער שפּאַס־מאַכער א מאָל געזאָגט צו וועלאַסקעז׳ען, ווען קאָרטעס איז דערביי געוועזן, — „היט זיך! אַז ניט, האָב איך מורא צו זאָגען, אַז דוא וועסט א מאָל נאָך קאָרטעס׳ען זיך מוזען יאָגען“.

קאָרטעס האָט דעם שטיפער פאַר דיא ווערטער אָנגעפּאַטשט; אָבער יענער האָט צוגעלייגט: „זעה אקאָרשט, וועלאַסקעז, אַז דוא זאָלסט ניט דאַרפען וויינען אויף דעם שלעכטען מסחור וואָס דוא האָסט דאָ געמאַכט“.

דיא ווערטער זיינען דעם גובערנאַטאָר אריין טיעף אין הארצען. ער האָט זיך געקליעבען צו פערהאַלטען דיא עקספּעדיציע און אויף קאָרטעס׳עס פּלאַץ צו שטעלען אַן אַנדערען, — אַזעלכען, איבער וועל־כען עס וועט איהם גרינגער זיין צו האָבען אַ דעה. קאָרטעס האָט אָבער פערשטאַנען און זיך צוגעאיילט.

לויט איין בעריכט, איז ער מיט זיין פלאָטע אָבגעפאָהרען פאַר־טאָג און ניט האָבענדיג זיך אפילו געזעגענט מיט׳ן גובערנאַטאָר. לויט אַן אַנדער בעריכט, האָבען זיי זיך יאָ געזעגענט און וועלאַסקעז האָט קאָרטעס׳ען מיט צערעמאָניע בעגלייט צו זיין קאָמאַנדיר־שיף. צו אַזוי, צו אַזוי, אַז אין אַ פּאָר טעג ארום האָט וועלאַסקעז געשיקט דיא פלאָטע פערהאַלטען אין דעם טרינידאַדער האַפען און אראָפּצו־זעצען קאָרטעס׳ען פון זיין קאָמאַנדע — דאָס איז אַ היסטאָרישער פאַקט, וועגען וועלכען עס שטימען איין אַלע בעריכטען.

דער בעפעהל איהם אראָפּצוזעצען און דיא נאַכריכט, אַז אויף זיין פּלאַץ האָט דער גובערנאַטאָר אויסגעקליעבען אַן אַנדערען, איז אָנגעקומען צו דעם ריכטער פון טרינידאַד, בשעת קאָרטעס האָט מיט טרומייטען און פּויקען דאָרטען געזאַמעלט נאָך מענשען צו זיין עקס־פּעדיציע. אָבער קאָרטעס איז געוועזן אַזוי בעליעבט, און אין זיין סוויטע האָבען זיך געפונען אַזעלכע אריסטאָקראַטישע „וואוילע יונ־גען“, אַז דער ריכטער האָט קיין מוטה ניט געהאַט דורכצופיהרען דעם בעפעהל.

פון טרינידאד איז די פלאָטע אַריבערגעשוואומען נאָך האַ־וואַנאַ, און דאָרטען זיינען צו איהר צוגעשטאַנען נאָך שפּאַניער, און צווישען זיי נאָך אַריסטאָקראַטען. באַלד איז אַהער אויך אָנגעקומען אַ בעפעהל פון וועלאַסקעז'ען, אַז מען זאָל ביי קאָרטעס'ען צונעהמען די קאָמאַנדע. און דאָ האָט זיך וויעדערהאָלט די טרינידאַדער געשיכטע: דער האוואַנער ריכטער האָט ניט געסמייעט זיך צו שטעלען געגען דעם בעליעבטען קאָמאַנדיר. די וויכטיגסטע איינוואוינער פון דעם גאַנצען אינזעל זיינען איצט געווען אין דער עקספּעדיציע.

אין סך הכל איז די פלאָטע בעשטאַנען פון עלף שיפען. אום דער לעזער זאָל אָבער ניט האָבען קיין איבערטריעבענעם בעגריף וועגען דיעזע שיפען, וועלען מיר בעמערקען אַז די גרעסטע פון זיי האָט געהאַלטען ניט מעהר וויא הונדערט טאָן. אין פערגלייך מיט די קלענסטע שיף, וואָס געהט היינט פון אייראָפּאַ נאָך אַמעריקאַ, איז דאָס אַ „לאָדקע". די גרויסע שיפען וואָס געהען פון נויאָרק נאָך ענגלאַנד אָדער דייטשלאַנד האַלטען פון 10 ביז 12 טויזענד טאָן. אָבער אין די צייטען וועגען וועלכע מיר דערצעהלען דאָ, האָט אַ הונדערט־טאָניגע שיף זיך גערעכענט פאַר אַ גרויסע. די „סאַנטאַ מאַריאַ", די גרעסטע פון די דריי שיפען, מיט וועלכע קאָלומבוס האָט ענטדעקט אַמעריקאַ, האָט ניט געהאַלטען מעהר וויא 100 טאָן.

די עלף שיפען זיינען געווען בעוואַפענט מיט צעהן גרויסע מעשענע קאַנאָנען און מיט פיער קליינע. מיטגעפאָהרען זיינען 110 מאַטראָזען און 553 סאָלדאַטען. פון דיעזע 553 זיינען בלויז 16 מאַן געווען קאַוואַלעריסטען, איינפאַך וויל פערד, וועלכע מען האָט געמוזט אַראָפּבריינגען פון אייראָפּאַ, איז אַזוי שווער געווען צו קריגען, אַז מעהר וויא זעכצעהן האָט קאָרטעס ניט געקענט מיטנעהמען. פון די איבעריגע סאָלדאַטען זיינען דרייצעהן געווען בעוואַפענט מיט אַרקעבוסען (אַזעלכע שווערע ביקסען), 32 — מיט שטאָהלענע פייל־און־בויגענס, און די איבעריגע מיט שווערדען, שפּיעזען, שילדען און פּאַנצירען. פּולווער, קוילען און שטאָהלענע פיילען צו די בויגענס איז געווען אָהן אַ שיעור. אַ חוץ דיעזע אַרמעע פון ווייסע מענשען, האָט קאָרטעס מיטגענומען צוויי הונדערט אינדיאַנער און עטליכע

אינדיאַנישע פרויען. צווישען דיא שיפס־קאַפּיטאַנען איז געווען פּ ע ד ר אָ א ל װ א ר א ד אָ, װעלכען מיר קענען שוין פון גריאַל־װאַ׳ס עקספּעדיציע.

פאַר׳ן אָפּרייזען האָט קאָרטעס פאַר זיין חיל געהאַלטען אַ רעדע. ער האָט זיינע בעגלייטער פערזיכערט, אַז אויב זיי װעלען האָבען מוטה און איהם זיין טריי, װעלען זיי בעקומען אַ סך גאָלד. ער האָט אָבער געװעדט אין דעם נאָמען פון גאָט, װיא אַלע אַנדערע רייזענדע פּלעגען טהאָן, װען זיי פלעגען זיך אװעקלאָזען שעכטען מענשען אום אָנצורויבען אוצרות.

„מיין גאַנצען אייגענס האָב איך זיך געלאָזט קאָסטען אויף דיעזע אונטערנעהמונג“, — האָט ער צו זיי געזאָגט, — „איך האָב דאָס געטהאָן, װייל איך װיל בעריהמט װערען דורך דיעזע עקספּעדיציע, און בעריהמטקייט איז דער איידעלסטער לוין װאָס אַ מענש קען בעקומען. אָבער טאָמער דורשטען איינינע פון איין נאָך רייכטהימער מעהר װיא נאָך אַ גרויסען נאָמען, טאָ זייט מיר טריי, װעל איך אייך זיין טריי, און איך װעל אייך פערשאַפען אַזעלכע עשירות, װעלכע קיין שפּאַניער האָט זיך קיין מאָל אַפילו ניט געטרוימט. איהר זייט קליין אין צאָהל אָבער שטאַרק אין מוטה. צווייפעלט זשע ניט. זייט זיכער, אַז דער אַלמעכטיגער גאָט, װעלכער האָט קיין מאָל ניט פערלאָזען דעם שפּאַניער אין זיינע קעמפּפע געגען דיא ניט־גלויביגע, װעט אייך בעשיצען, װען איהר זאָלט אַפילו זיין אַרומ־גערינגעלט מיט אַ גאַנצען װאָלקען פון פיינד; װאָרים אייער ציעל איז אַ גערעכטער און איהר װעט קעמפּפען אונטער דער פאָהן פון׳ם צלם“.

פונקט מיט אַזעלכע רעדעס האָט מען אין שפּאַניען געברענט אידישע קינדער אום צוצונעהמען זייערע אייגענסען.

דיא פלאָטע איז אָבגעשװאומען דעם 18טען פעברואַר, 1519. זיא האָט זיך פערנומען נאָך דעם אינזעל ק אָ ז ו מ ע ל. אָבער אויפ׳ן װעג האָט אַ שטורם דיא שיפען צוזייט, און איינע פון זיי, דיא, איבער װעלכע אַלװאַראַדאָ איז געװען דער קאַפּיטאַן, איז אָנ־געקומען מיט עטליכע טעג פריהער װיא דיא אַנדערע.

דאָס ערשטע וואָס אַלוואַראַדאָ האָט געטהאָן, איז געווען צו בעראַבעווען דיא טעמפּלען. אַ חוץ דעם האָט ער זיך אויפגעפיהרט אַזוי גרויזאַם, אַז דיא אינדיאַנער זיינען זיך צולאָפען אין דיא ווייטערע טהיילען פון דעם אינזעל. ווען קאָרטעס איז געקומען און האָט דאָס דערהערט, איז ער געווען אויסער זיך פון כעס. ער האָט ערקלעהרט, אַז ער וויל אויף דיא אינדיאַנער מאַכען אַ גוטען איינדרוק, אום זיי זאָלען איהם העלפען, אַלס פריינד, און ניט שטערען אַלס פיינד. מיט גוטען האָט ער געוואָלט אויף זיי אָנטהאָן דיא שפּאַנישע קייטען. ער האָט געהייסען ברייגגען דיא צוויי אינדיאַנער, וואָס אַלוואַראַדאָ האָט דאָ געפאַנגען, און האָט זיי געגעבען צו פערשטעהן, אַז ער בעדויערט, וואָס מען איז זיך מיט זיי אַזוי שלעכט בעגאַנגען, און אַז ער איז געקומען ניט אַלס שונא נור אַלס פריינד.

דער געשפּרעך איז געפיהרט געוואָרען דורך אַ דאָלמעטשער, וואָס קאָרטעס האָט מיטגענומען פון קובאַ. דאָס איז געווען אַן אינדיאַנער פון יוקאַטאַן, מיט׳ן נאָמען מ ע ל כ אָ ר ע י אָ, וועלכען גריאַלוואַ האָט געפאַנגען אויף איינעם פון זיינע שלאַכטען און געבראַכט מיט זיך נאָך קובאַ. זייענדיג אין קובאַ האָט מעלכאָרעיאָ זיך אויסגעלערענט אַביסעל שפּאַניש און האָט געקענט דיענען אַלס איבערזעצער צווישען קאָרטעס׳ען און דיא איינוואוינער פון יוקאַטאַן.

קאָרטעס האָט דיא צוויי אינדיאַנער, וואָס אַלוואַראַדאָ האָט געפאַנגען, געלאָזען געהן אַהיים, און ער האָט זיי נאָך מיטגעגעבען אַ סך פּרעזענטען. דאָס אַלץ האָט געבראַכט דיא געווינשטע רעזולטאַטען: דיא איינוואוינער פון קאַזומעל האָבען פריי בעזוכט דיא שיפען און פאַר אַ ביסעל פּאַטשערקעס, אַ פּאָר גלעקעלעך, אָדער אַ שטאָהלענעם מעסער, האָבען זיי דיא שפּאַניער געגעבען פערשיעדענע גאָלדענע זאַכען.

פון דיעזע אינדיאַנער האָט קאָרטעס זיך דערוואוסט, אַז ניט ווייט פון דעם אינזעל קאַזומעל, אין יוקאַטאַן גופא, געפינען זיך צוויי ווייסע מענשען אַלס געפאַנגענע און אַז זיי זיינען שוין דאָרטען עטליכע יאָהר. ער האָט גלייך אַהין אַוועקגעשיקט צוויי פון זיינע קלענערע שיפלעך זיי צו רעטען. דורך מתנות האָט ער גע׳פּועל׳ט ביי דריי פון דיא קאַזומעלער איינוואוינער צו פיהרען אַ בריעף צו דיא אונגליקליכע און אַ גאַנצען בארג פּרעזענטען פאַר זייערע הערשער

אַלס אויסלייז געלד. דער פּלאַן איז געווען אַזוי: דיא צוויי שיפען האָבען בעדאַרפט דיא דריי אינדיאַנער צופיהרען צו דעם יוקאַטאַנער ברעג, זיי אָראָפּלאָזען און וואַרטען אויף זיי ביז זיי וועלען קומען צוריק מיט דיא צוויי ווייסע.

ווערהרענד דיא צוויי שיפען זיינען אַוועק, האָט קאָרטעס אויס־געפאָרשט קאַזומעל. דאָס איז געווען אָן אָרימער און שוואַך־בע־פעלקערטער אינזעל, אָבער זיינע איינוואוינער האָבען אַרויסגעוויזען סמנים פון העכערע ענטוויקלונג וויא דיא אינדיאַנער פון היספּאַניאָלאַ, קובא, פּאָרטאָ ריקאָ, יאַמאַיקאַ, דיא באַהאַמאַ אינזלען אָדער דאַריען. זיי האָבען געהאַט גרויסע טעמפּלען, געביידעס פון שטיין און אַ מין וואָפּנע, און זייערע טעמפּלען זיינען געווען הויכע מויערען פון עט־ליכע גאַרענס. אויפ׳ן הויף פון איינעם פון דיעזע טעמפּלען האָבען דיא שפּאַניער, צו זייער איבערראַשונג, געפונען אַ געמויערטע פיגור אין דער פאָרמע פון אַ צלם. זיי האָבען דאָס געפּרופט ערקלעהרען מיט קריסטליכע נסים. מיט דעם קריסטליכען צלם האָט דיא פיגור אָבער ניט געהאַט צו טהאָן. דאָס איז געווען אַ צייכען פון דעם אינדיאַנישען גאָט פון רעגען. מען דאַרף בעמערקען, אַז דער קריסט־ליכער צלם איז אייגענטליך אויך ניט קיין אָריגינעלער. ער איז גע־נומען געוואָרען ביי דיא אַלטע עגיפּטער און סיריער, וואו פערשיע־דענע זאָרטען צלמים האָבען געדיענט אַלס רעליגיעזע סמנים. ווייטער וועלען מיר זעהן, אַז איינִיגע פון דיא מנהגים וואָס דיא שפּאַניער האָבען געפונען אין מעקסיקאָ און איינִיגע פון דיא מנהגים וואָס זיי האָבען געפונען אין פּערו, זיינען געווען מערקווירדיג עהנליך צו גע־וויסע מנהגים פון דיא אַלטע עגיפּטער. הייסט עס, אַז דיא עגיפּטישע ציוויליזאַציאָן איז פערטראָגען געוואָרען קיין אַמעריקאַ? אויף דער פראַגע האָט מען פיעל צייט פערבראַכט און דערביי האָט מען אויס־געאַרבייט פיעלע אינטערעסאַנטע פּונקטען. אָבער אין אַלגעמיין האַלטען ערנסטע היסטאָריקער פון אַזאַ מיינונג גאַנץ ווייניג. מען גלויבט, אַז דיא אַלע מנהגים זיינען אין יוקאַטאַן, מעקסיקאָ און פּערו אויסגעוואַקסען זעלבסטשטענדיג. „אונטער עהנליכע אומשטענדען ענטוויקלען זיך עהנליכע פיהרונגען“, וויא דזשאָהן פיסק דריקט זיך אויס, ריידענדיג וועגען דעם ענין. פיעל ערנסטער ווערט גענומען דיא פראַגע וועגען דיא עהנליכקייט, וואָס מען געפינט צווישען דיא פעל־

קער פון דעם ווייטען צפון פון אמעריקא און דיא פעלקער פון סי־ביר — אן עהנליכקייט וואס זעהט זיך אין זייערע שפראכען, פאלקס־מעשיות, הויז־ווארג, מנהגים א. ז. וו. אויף דיעזער פראגע אר־בייטען אויף דער אמעריקאנער זייט אמעריקאנער געלעהרטע און אויף דער סיבירישער זייט רוסישע געלעהרטע און זייערע פארשונגען ברייג־גען אלץ נעהנטער צו אן עטהנאלאגישען בריק איבער דעם בעהרינג וואסער דורכגאנג". *) אזיען און אמעריקא זיינען אבער יעדענפאלס אבגעטהיילט געווארען א סך פריהער וויא עס זיינען אויסגעוואקסען דיא ציוויליזאציאנען פון עגיפטען, אסט־אינדיען אדער כינא.**)

לאמיר זיך אומקעהרען צו דיא צוויי שיפלעך וואס קארטעס האט געשיקט בעפרייען דיא געפאנגענע ווייסע. דיא צוויי שיפלעך זיי־נען צוגעשוואומען צו דעם יוקאטאנער ברעג, האבען ארויסגעלאזען דיא דריי אינדיאנער שלוחים מיט'ן בריעף און מיט דיא פרעזענטען, און זיינען געבליבען ווארטען. מען האט אבגעמאכט, אז דיא שלוחים זאלען זיך ניט זאמען מעהר וויא אכט טאג. דער טערמין איז אבער

*) עטהנאלאגיע איז דיא וויסענשאפט וועגען פעלקער. דער בעהרינג וואסער דורכגאנג איז דיא שטיקעל שטילער אקעאן, וועלכע ליעגט צווישען דעם צפון־מערב ברעג פון אמעריקא און דעם צפון־מזרח ברעג פון אזיען (סיביר). דיעזע שטיקעל וואסער האלט אין איהר שמעל־סטען ארט ניט מעהר וויא 20 וויארסט (ביי 15 ענגלישע מייל); און מען גלויבט, אז עס איז געווען א צייט, ווען דיא לאנד איז דארטען געווען אין איינעם. מיט אן „עטהנאלאגישען בריק" איבער דיעזע שטיקעל וואסער מיינט מען אלזא, אז עס איז א מאל געווען א צייט, ווען צווישען דיא אמעריקאנער פעלקער און דיא סיבירישע פעלקער, וואס וואוינען ביי דיעזען וואסער, איז קיין וואסער ניט געלעגען, — אז זיי זיינען אמאל געווען צוזאמען; אז זיי שטאמען ארויס פון דיא זעלבע שבטים.

**) עס איז אויך פאראן א וויכטיגע פראגע, אויב דיא קולטור, דיא ענטוויקלונג פון דיא העכערע אינדיאנישע פעלקער (דיא שבטים פון מעק־סיקא, צענטראל אמעריקא און פערו) איז נאך אמעריקא ניט געבראכט גע־ווארען פון ציוויליזירטע ווייסע מענשען פון אזיען. וועגען דעם וועט אונז אויסקומען צו זאגען א פאר ווערטער, ווען מיר וועלען האלטען ביי פערו.

פאַראיבער און זיי זיינען נאָך אַלץ ניט געקומען צוריק; דער קאַפּיטאַן פון דיא צוויי שיפען האָט חושד געווען, אַז זיי האָבען געשפּיעלט אַ פאַלשע ראָלע. ער האָט געוואַרט נאָך אַ פּאָר טעג, און דאַן האָט ער זיך אומגעקעהרט אין קאַזומעל.

אין אייניגע טעג ארום האָבען עטליכע שפּאַניער, ליגענדיג הינ־טער בוימער, אויף דעם אינזעל קאַזומעל, דערזעהן פיער אינדיאַנער. זיי זיינען גלייך ארויסגעשפּרונגען מיט דיא בלויזע שווערדען אין דיא הענט. דריי פון דיא אינדיאַנער האָבען געוואָלט אנטלויפען, אָבער דער פערטער האָט זיי צוריקגעהאַלטען, און דערביי האָט ער גענומען שרייען צו דיא שפּאַניער אויף שפּאַניש, אַז ער איז אַ קריסט און זייערער אַ ברודער. ווען ער איז צוגעקומען נעהנטער, האָט ער זיך אַראָבגעלאָזען אויף דיא קניע און האָט מיט אַ געוויין געדאַנקט גאָט וואָס ער האָט איהם ענדליך אומגעקעהרט צו זיינע לאַנדסלייט.

דיא שפּאַניער האָבען געקוקט מיט גרויס פערוואונדערונג. ער איז געווען אויסגעפּארבט וויא אַן אינדיאַנער, און מיט זיינע לאַנגע האָר, מיט דעם פייל־און־בויגען און דיא געפלאָכטענע טאָרבע שפּייז, וואָס ער האָט געטראָגען, — מיט אַלץ האָט ער אויסגעזעהן וויא אַן אינדיאַנער. פון דער זון איז זיין פּנים און לייב אויך געווען וויא ביי דיא רויט־הויטיגע. ער האָט אָבער גערעדט שפּאַניש; מיט מאַ־טערנים האָט ער דאָס גערעדט; קוים וואָס ער האָט זיך דערמאָהנט דיא ווערטער: עס איז אָבער געווען קענטיג, אַז שפּאַניש איז אַ מאָל געווען זיין מוטער־שפּראַך.

ער האָט געזאָגט אַז זיין נאָמען איז י ע ר אָ נ י מ אָ א ג ו ו י־ ל א ר, און אַז אין 1512, דאָס הייסט מיט 7 יאָהר צוריק, איז ער דאָ אריינגעפאַלען אין פּליען צוזאַמען מיט נאָך 19 שפּאַניער, און אַז אויסער איהם איז בלויז איינער פון זיי לעבען געבליעבען.

דיא דריי אינדיאַנער, וועלכע האָבען איהם איצט בעגלייט, זיינען דאָס געווען דיא דריי שלוחים. זיי האָבען זייער שליחות אַלזאָ ערפילט.

ווען מען האָט יעראנימאָ אגווילאר'ען געבראַכט צו קאָרטעס'ען האָט ער זיך געזעצט אויף דער ערד, איינגענעצט דיא רעכטע האַנד מיט שפּייעכץ, איהר צוגעלייגט צו דער ערד און דאַן איהר געריבען

ארום הארצען. אזוי איז געווען דער מנהג ביי דיא יוקאטאנער אינ־דיאנער, ווען זיי פלעגען וועלען אויסדריקען דיא העכסטע רעספעקט און אונטערטהעניגקייט, און אגווילאר איז שוין אזוי צוגעוואוינט געווען צו זייערע פיהרונגען, אז ער האט דאס געטהאן אלס א גאנץ נאטירליכע זאך.

קארטעס מיט זיינע אפיציערען האבען איהם אויפגענומען זעהר ווארים. אזוי וויא ער איז געגאנגען נאקעט, האט דער קאמאנדיר אויף איהם ארויפגעווארפען זיין מאנטעל — א רייכען געלען בגד מיט רויטע אונטערשלאג. אגווילאר איז אזוי אבער אזוי אבגעוואוינט געווען פון קליידער, אז צוערשט איז איהם דאס שווער געווען צו טראגען. אויך האט געדויערט א געוויסע צייט איידער ער האט זיך ווידער צוגעוואוינט צו אייראפעאישע שפייז. לאמיר בקיצור איבערגעבען, וואס מיט איהם האט דא געטראפען אין דיא זיעבען יאהר.

אין דעם פאריגען קאפיטעל האבען מיר געזעהן, וויא באלבאא האט אוועקגעשיקט נאך היספאניאלא זיין פריינד וואלדיוויא מיט געלד, אז די שיף מיט דיא מענשען איז נאך היספאניאלא ניט אנ־געקומען און אז מען האט ניט געוואוסט וואס מיט איהר איז געווארען. אויף דיעזער שיף איז צוזאמען מיט וואלדיוויא'ן דאן געפאהרען יע־ראנימא אגווילאר.

אין אלעמען זיינען אויף דער שיף געווען צוואנציג מאן. ווען דיא שיף איז געווען אין מיטען וועג און עס האט זיך שוין געזעהן דער אינזעל יאמאיקא, האט אויסגעבראכען א שרעקליכער שטורם, וועלכער האט איהר ארויפגעטריבען אויף פערטרונקענע פעלזען. זיא איז צושמעטערט געווארען און וואלדיוויא מיט זיינע מיטרייזענדע האבען קוים פאספייעט ארייגצוגעהן אין זייער רעטונגס־שיפעל, אהן א ברעקעל שפייז און אהן א טראפען וואסער. ניט האבענדיג קיינע זעגלען, האט דיא שיפעל זיך ארומגעשלעפט אהער און אהין, — וואו דער ווינד און דיא וואסער־שטראמען האבען געוואלט. דרייצעהן טעג זיינען אזוי אוועק. זיעבען פון דיא רייזענדע זיינען אין דער צייט אויסגעשטארבען פון הונגער און דורשט און ביי דיא איבעריגע האבען זיך קוים געהאלטען דיא כחות. אויפ'ן פערצעהנטען טאג האט דער ווינד זיי ארויפגעטראגען אויף א פלאכען נידעריגען ברעג. דאס איז געווען דער מזרח ברעג פון יוקאטאן, אין א געגענד וועלכער

הייסט מ אַ י אַ — דער נאָמען מיט וועלכע מען רופט דיא אינדיאַנער פון גאַנץ יוקאַטאַן, וויא מיר האָבען שוין געזעהן.

אויף דיא געראָטעטע דרייצעהן שפּאַניער זיינען גלייך אָנגעפאַלען רויט־הויטיגע. זיי האָבען צובראָכען זייער שיפעל און זיי אַוועקגע־שלעפּט און מען האָט זיי פערשפּאַרט אין אַ געפענגניס. אַזוי וויא צו עסען און צו טרינקען האָט מען זיי געגעבען גענוג, האָבען זיי, פאַר פרייד וואָס זיי זיינען געראָטעט פון אַ הונגער טויט, וועגען זייער פרייהייט פאַרלויפיג זיך ווענינ געקימערט. ביסלעכווייז האָבען זיי גענומען ווערען שטאַרקער און פעטער.

איין מאָל האָט מען זיי אַלעמען בעקוקט און דיא פעטסטע פון זיי — ו ו אַ ל ד י ו ו י אַ ׳ ן און נאָך פיער — האָט מען אַוועקגע־פיהרט אין טעמפּעל, וואו מען האָט זיי מקריב געווען צו אַ געץ, און זייער פלייש האָבען נאַכהער אויפגעגעסען דיא אינדיאַנער אויף אַ רעליגיעזען מאָלצייט.

דיא איבערגעבליבענע אכט שפּאַניער האָבען פון זייער תפיסה געקענט הערען דיא ווילדע געשרייען פון דיא וואָס האָבען זיך בע־שמאַקעוועט מיט דיא ווייסע פלייש. ווען מען האָט זיי אריינגע־בראַכט עסען אין תפיסה, האָבען זיי דאָס ניט געקענט אָנקוקען. עס איז זיי געווען דייטליך, אַז מען קאָרמעט זיי אָפּ אום זייער פלייש זאָל זיין געשמאַקער. זייער פערצווייפלונג האָט זיי געגעבען אַן אונמענשליכע קראַפט. זיי האָבען דורכגעבראָכען דיא טיהר און זיי־נען אַנטלאָפען אין וואַלד. דאָרטען האָבען זיי ארומגעבלאָנדזשעט ביז דער הונגער האָט זיי געצוואונגען צוריק אַרויסצוקומען. מען האָט זיי ווידער געפאַנגען, אָבער ניט דיא זעלבע אינדיאַנער וויא פריהער. איצט זיינען זיי שוין געווען אין אַן אַנדער געגענד, און זייערע נייע בעלי־הבתים האָבען זיי שוין ניט מקריב געווען. אָנ־שטאָט דעם האָבען זיי זיי געהאַלטען אין שקלאַפעריי און געמאַטערט מיט דיא שווערסטע ארבייט — פונקט וויא דיא שפּאַניער האָבען געטהאָן מיט דיא אינדיאַנער אין היספּאַניאָלאַ, קובאַ אָדער פּאָרטאָ ריקאָ. זיי האָבען געמוזט האַקען האָלץ, טראָגען וואַסער פון גאַנץ וויטע טייכען, שלעפּען אונגעהייערע משאות. זיי האָבען דאָס ניט געקענט אויסהאַלטען און ביסלעכווייז זיינען זיי אויסגעשטאָרבען ביז עס זיינען איבערגעבליבען בלויז צוויי פון זיי — י ע ר אַ נ י מ אָ

אַ ג ו ו י ל א ר און אַ מאַטראָז מיט'ן נאָמען גאָנזאלאַ גוועררעראָ. דעם לעצטען האָט צוגענומען פאַר אַ שקלאַף אַ געוויסער קאַסיק, וועלכער האָט איהם בעהאַנדעלט פריינדליך. דער געזונטער, כוואַטסקער מאַטראָז האָט אָנגעפאַנגען אַנטהייל צו נעה־מען אין זיינע מלחמות, האָט זיך אַ נאָמען געמאַכט ביי דיא אינ־דיאַנער, ביז זיי האָבען איהם אויף געמאַכט פאַר אַ מלחמה־הויפּטמאַן אָדער קאַסיק. דער ווילדער לעבען האָט איהם גענומען געפעלען; ווערען. ער האָט געהייראַט מיט אַן אינדיאַנערקע און געהאַט מיט איהר עטליכע קינדער, און געלעבט וויא אַ וואַהרער אינדיאַנער.

יעראָנימאָ אגווילאַר איז געווען אַ גאַנץ אַנדער מענש: ער איז געווען אַ שטיקעל גלח און צו זיין נייעם שיקזאַל האָט ער ניט געקענט צוגעוואוינט ווערען. פאַר צרות איז ער געוואָרען זעהר פרום, אום גאָט זאָל אויף איהם זיך דערבאַרעמען. צו דער זעלבער צייט האָט ער געדיענט זיין רויט־הויטיגען האַרר זעהר אונטערטהעניג, און האָט זיך געלאָזען טרעטען אונטער דיא פיס ביז מען איז צוגעוואוינט געוואָרען איהם צו בעהאַנדלען מיט רחמנות. אַלס אַ טהייל פון זיין פרומקייט און תשובה־טהאָן האָט ער מקיים געווען זיין גלח'שען נדר ניט צו האָבען קיין פערהעלטניסע מיט פרויען. דיא אינדיאַנער פלעגען לאַכען פון איהם און ניט גלויבען אַז ער וועט קענען אויס־האַלטען דעם נסיון. איין מאָל האָבען זיי איהם זאָגאַר אויסגעפּרופט אין דעם. זיי האָבען איהם אַוועקגעשיקט מיט אַ יונגינקע מיידעל אויף אַ גאַנצע נאַכט צום וואַסער, וואו ער האָט אין דער פריה בע־דאַרפט כאַפּען פיש, און זיי האָבען זיי מיטגעגעבען בלויז איין האַמ־מאַק צום שלאָפען. דיא מיידעל האָט מען פערזאָגט אַז זיא זאָל זעהן אויף איהם צו ווירקען, און זיא האָט געפאָלגט. אויף מאָרגען ווען זיי זיינען געקומען צוריק האָט זיא דערצעהלט אַז ער איז אויס־געשטאַנען דעם נסיון. פון דענסמאָל אָן האָבען דיא אינדיאַנער איהם בעהאַנדעלט מיט בעזונדערע רעספּעקט.

ווען קאָרדאָוואַ האָט בעזוכט יוקאַטאַן, האָט יעראָנימאָ געהערט אַז עס זיינען געקומען ווייסע מענשען מיט בערד, „וועלכע פאָהרען אויף וואונדערליכע שיפען מיט פליגלען און קעמפּפען געגען זייערע שונאים מיט דונערען און בליצען". ער האָט נאַטירליך פערשטאַנען, אַז דאָס זיינען אייראָפּעער. אַנטלויפען אָבער פון זיין געפאַנגען־

שאפט האָט ער ניט געקענט. מען האָט איהם געהיט. מען קען זיך פאָרשטעלען וויא ביי איהם איז געוועזן אויפ'ן הארצען, ווען ער האָט געהערט, אז דיא וויסע געסט זיינען שוין צוריק אַוועקגעשוואומען. אַ פּאָר יאָהר שפּעטער (ווען גריאַלוואַ איז געקומען) האָט ער ווידער געהערט אַז וויסע זיינען דאָ, און ווידער זיינען זיי פערשוואונדען; איידער ער האָט געהאַט דיא מעגליכקייט צו זיי צוצוקומען אָדער זיי לאָזען וויסען וועגען זיך. ער האָט זיך שוין מיאש געווען. ער האָט געמיינט אַז ער וועט שוין דאָ אַזוי שטאַרבען אַ שקלאַף ביי דיא ווילדע מענשען. פּלוצלונג קומען צו איהם דריי אינדיאַנער און דערלאַנגען איהם אַ שפּאַנישען בריעף. אין דעם בריעף איז געוועזן ערקלעהרט וועגען קאָרטעס'עס גרויסע עקספּעדיציע און וויא ביין ברעג וואַרטען שפּאַניער מיט צוויי שיפען איהם צו בעפרייען. זיין פרייד איז גע־וועזן אונבעשרייבליך. זיא איז אָבער געוועזן געמישט מיט שרעק. עס איז נויטיג געוועזן זיך צו מאַכען ניט וויסענדיג פון קיין זאַך, טאָמער וועלען זיינע הערשער אופגערעגט און זיינען איהם גאָר מקריב.

ער האָט גענומען טראַכטען, בויען פּלענער; דעם בריעף, וועלכען ער האָט בשתיקה געלעזען נאָך אַ מאָל און ווידער אַ מאָל, אַלס אַ צויבער־שטימע פון דער לעבעדיגער מענשליכער וועלט, האָט ער גע־וועהנליך געטראָגען פערבאָרגען אויפ'ן קאָפּ אין זיינע לאַנגע האָר וועלכע זיינען ביי איהם געווען פערוויקעלט אויף דעם אינדיאַנישען שטייגער.

ענדליך איז ער געקומען צו אַ בעשלוס, אַז דאָס בעסטע וועט זיין זיינע הערשער צו דערצעהלען דעם אמת און פּאָר זיי אַזוי שיל־דערען דיא „הימעלשע" מאַכט פון דיא וויסע, אַז אויף זיי זאָל אָנ־פּאַלען אַן אימה, און דאַן וועט ער אויף זיי ווירקען דורך דיעזען גע־פיהל. ער האָט זיי געוויזען דעם בריעף און פאָרגעלעזען וואָס דאָרטען שטעהט. ווען מען האָט אויסגעפרעגט דיא דריי אינדיאַנער שלוחים, האָבען זיי דערצעהלט פונקט דאָס זעלבע. דאָס אַליין איז שוין גע־וועזן אַ וואונדערליכע זאַך: וויא קומט אַ פּאַפּיערעל מיט פינטעלעך צו קענען ריידען און אַזוי ריכטיג אַלעס דערצעהלען? עס האָט טאַקע געשמעקט מיט עפּעס איבער־נאַטירליכעס, הימעלשעס. דאַן האָט אגווילאַר גענומען פאָרשטעלען, וויא אַזוי דיא וויסע קעמפּפען אין זייערע מלחמות מיט דונערען און בליצען, וויא אַזוי זיי פערוויסטען

יעדען, וואָס דערצאָרענט זיי און שיטען אָפּ מיט מערקווירדיגע מתנות יעדען, וואָס איז פריינדליך צו זיי. עהנליכעס האָבען דיא אינדיאַנער וועגען דיא ווייסע שוין געהערט פון פריהער. אַלזאָ האָט קאָרטעס'עס בריעף אויף זיי ווירקליך אַרויפגעבראַכט אַן אימה. באַלד האָט אַג־ווילאַר ביי דיא דריי שלוחים גענומען דיא מתנות, וואָס זיי האָבען געבראַכט, דיא פּאַטשערקעס מיט דיא גלעקעלעך, בליסטשענדע מע־סערס, שפּיגעלעך, און האָט דאָס אַלץ אויסגעשפּרייט פאַר זיין קאַסיק, אַלס אַ פּרעזענט פון דיא ווייסע, וועלכע זיינען געקומען מיט זייערע וואונדערליכע שיפען.

קורץ, מען האָט איהם געשיקט צו דיא „הימעל־מענשען" אַלס אַן אָפיציעלען שליח צו שליסען מיט זיי אַ פריינדשאַפטס־פערבאַנד.

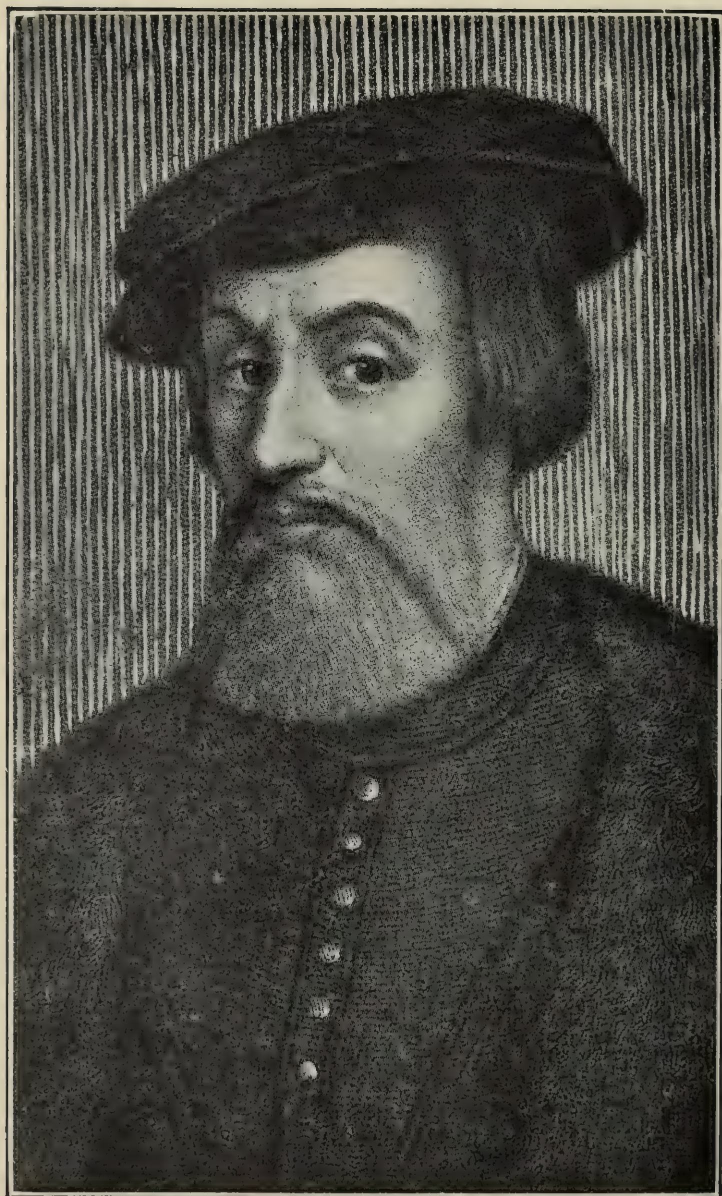
ער האָט גלייך געלאָזט רופען גאָנזאַלא גווערעראָ'ן, אָבער יענער האָט זיך געשלאָגען מיט דער דעה צו ער זאָל זיך אומקעהרען צו דעם ציוויליזירטען לעבען. ער האָט קיין חשק ניט געהאַט צו שיידען זיך מיט זיין רויט־הויטיגע פאַמיליע און מיט דער ראָלע, וואָס ער האָט געשפּיעלט צווישען דיא אינדיאַנער. מעהר פון אַלעס האָט איהם אָבגעהאַלטען דאָס, וואָס זיין געזיכט איז געווען טאַטואירט, — אויס־געקריצט און טיעף אויסגעפּאַרבט אויף'ן אינדישען שטייגער, און וואָס זיינע ליפּען און אויערען האָבען געהאַט גרויסע לעכער פאַר דיא אינדיאַנישע ציערונג, וואָס ער האָט געטראָגען. פאַרהיילען דאָס איז געווען אונמעגליך; אַלזאָ וואָלטען שפּאַניער נאָך איהם אומעטום נאָכגעלאָפען וויא נאָך אַ משוגענעם. קורץ, ער האָט זיך בעשלאָסען צו ענדיגען זיין לעבען אַלס אינדיאַנער.

וואַרטענדיג אויף איהם האָט אַגווילאַר און דיא דריי אינדיאַנישע שלוחים פערזאַמט דיא צוויי שיפען, וועלכע זיינען אַוועק צוריק נאָך קאָזומעל, וויא מיר האָבען שוין דערצעהלט. עס איז איבעריג צו בעשרייבען וויא ער האָט געפיהלט, ווען ער האָט געפונען, אַז זיי זיינען שוין ניטאָ. אויף אַ צרה'דיגע האַלב־צופוילטע אינדיאַנישע לאָדקע און מיט אַ שטיקעל ברעט אָנשטאָט אַ וויאָסלע, איז ער מיט דיא דריי אינדיאַנער וויא־עס־איז אַריבערגעשוואומען דיא שטיקעל ים — העכער וויא 20 ענגלישע מייל אין דער ברייט — ביז זיי האָבען דערגרייכט דעם ברעג פון קאָזומעל, וואו דיא אויבען־דערמאָהנטע עטליכע שפּאַניער האָבען זיי דערזעהן.

פון קאַזומעל איז דיא פלאָטע אוועק נאָך יוקאַטאַן. קאָרטעס האָט זיך אָבגעשטעלט ביי דער מויל פון דעם טייך טאַבאַסקאָ, וואו גריאַלוואַ האָט געמאַכט גוטע געשעפטען מיט דיא מ אַ י אַ - אינדיאַנער. דער טייך איז געווען פערוואַקסען מיט אַ געוויסען מין פלאַנצונגען, וועלכע זיינען געווען צוזאַמענגעטשעפעט און צוזאַמענגעפלאָנטערט. דורך דיעזע פלאָנטערס האָבען זיך געזעהן פיעלע פיגורען פון אינדיאַנער, וויא זיי לויפען אַרום אַהין און אַהער מיט אונרוהיגע, בייזע אוואַיעס. ווען קאָרטעס איז צוגעשוואומען צו אַ פלאַץ, וואו דער טייך איז געווען פריי און אָפען, האָט ער דאָרטען געפונען אַ גרויסע רויט-הויטיגע מחנה. ברויכענדיג אַלס דאָלמעטשער יעראָנימאָ אגווילאַרען, וועלכער האָט גערעדט דעם מאַיאַ לשון וויא אַ מוטער־שפּראַך, האָט ער זיי ערקלעהרט, אַז ער וויל זייער לאַנד בעזוכען אַלס פריינד. אָבער דיא רויט-הויטיגע האָבען אָבגעענטפערט מיט בייזע געשרייען, און געסטראַשעט מיט זייערע געוועהר. קאָרטעס האָט זיך בעשלאָסען אויף דערווייל‍ע זיך צוריקצוציהען צו אַ דערבייאיגען אינזעל, און דאָרטען צוצוגרייטען זיך צו אַ שלאַכט.

ער האָט זיך געוואונדערט פאַר וואָס אין דעם זעלבען פלאַץ האָבען דיא אינדיאַנער זיך מיט אַ יאָהר צוריק פערהאַלטען אַזוי פריינדליך צו גריאַלוואַ'ן, און איצט זיינען זיי אַזוי פערצאָרענט און קאַמפף־דורשטיג. דיא אורזאַכע דערפון, וויא ער האָט זיך שפּעטער דערוואוסט, איז בעשטאַנען אין פאָלגענדען: נאָך דעם וויא גריאַלוואַ איז אוועק, האָבען אַנדערע אינדיאַנישע שבטים פון יוקאַטאַן דיעזע אינדיאַנער געזידעלט פאַר וואָס זיי האָבען אַזוי גוט אויפגענומען ווייסע מענשען. זיי האָבען זיי גערופען פייגלינגע און פעררעטהער דערפאַר, און דיא איינוואוינער פון דיעזען פלאַץ האָבען געגעבען אַ וואָרט, אַז נעכסטען מאָל וועלען זיי ווייסע מענשען שוין געבען אַ גאַנץ אַנדערען ברוך הבא.

אויף מאָרגען האָט קאָרטעס זיין אַרמעע צוטהיילט אויף צוויי טהייל. אַ קלענערע מחנה האָט ער געשיקט דורך אַ הינטערשטען וועג צו דער שטאָדט טאַבאַסקאָ, אונטער דער קאָמאַנדא פון אַלאָנזאָ אווילאַ, און אַליין איז ער מיט דער גרעסערער טהייל אַהין געשוואומען איבער'ן טייך. ער האָט זיך גלייך אַ לאָז געטהאָן צו דיא אינדיאַנישע שיפלעך. מען האָט זיך צוזאַמענגעטשעפעט. עס איז געוואָרען אַ

הערנאַנדאָ קאָרטעס (קאָרטעז)

ווילדער געשלעג, אוןביידע צדדים זיינען באלד געווען ביז דיא גארט־לען אין וואסער. מיט זייערע אייראפעאישע שווערדען האבען דיא שפאניער באלד דעם שונא געצוואונגען אפצוטרעטען, אבער פון דיא ברעגעס האבען אויף דיא ווייסע געגומען פליהען פיילען און ברענענ־דיגע שטיקער האלץ. אין דיעזער פייערדיגער מישענינע האט קאר־טעס זיין חיל געפיהרט צוריק אויפ'ן ברעג. דיא ערד איז דא געווען פייכט, ווייך און גליטשיג, און דיא שפאניער האבען קוים מארשירט. קארטעס אליין האט פערלארען א שוך, און וויטער מארשירט באר־וועסערהייט; דערביי האט ער געהערט וויא דיא אינדיאנער שרייען, אנצייגענדיג אויף איהם: ציעלט אין זייער הויפטמאן! ציעלט אין זייער הויפטמאן!

ענדליך האבען דיא שפאניער דערגרייכט א פעסטערען פלאץ און האבען געקענט זיך אויסשטעלען וויא עס בעדארף צו זיין מיט זייערע קאנאנען, ארקעבוסען און שטאהלענע פייל־און־בויגענס. ווען זיי האבען אויסגעשאסען, זיינען דיא אינדיאנער ערשטוינט און צוציטערט געווארען. דער „דונער" און דער „בליץ" האט זיי אזוי איבערראשט און דערשראקען, אז זיי האבען זיך גלייך צוריקגעצויגען הינטער בערג מיט האלץ וואס זיי האבען אנגעווארפען אלס פעסטונגען.

באלד איז פון הינטען אנגעקומען אווילא. דיא רויט־הויטיגע זיינען צוזאמענגעפרעסט געווארען פון ביידע זייטען, ביז ענדליך הא־בען זיי זיך אונטערגעגעבען.

אזוי איז געפאלען דיא שטאדט טאבאסקא. דאס רוב היי־זער זיינען דא געווען פון ערד; בלויז דיא בעסערע זיינען געווען פון שטיין.

קארטעס האט זיך אבגעשטעלט אויף איבער־נאכט אויף דעם הויף פון דעם גרעסטען טעמפעל. באלד האט ער זיך דערוואוסט, אז זיין אינדיאנישער דאלמעטשער, מעלכארעיא, האט זיינע שפאנישע קליי־דער געלאזען היינגען אויף א בוים און אליין איז ער אנטלאפען. דאס האט אויף איהם געמאכט א שלעכטען איינדרוק. ער האט מורא גע־האט, אז ער וועט דערצעהלען זיינע לאנדסלייט, אז דיא שפאנישע ארמעע איז א קליין הייפעלע, און אז זיי זיינען ניט קיין „הימעל־מענשען", נור געוועהנליכע בשר ודם'ס. אויף מארגען אין דער פריה האט מען פון דעם שונא קיין שפור ניט געזעהן. עס איז געווען

דייטליך, אַז דיא מאַיאַס זיינען פערזאַמעלט צו אַ גרויסען שלאַכט אביסעל ווייטער. אַלזאָ האָט קאָרטעס זיך גענומען מוסטירען און גרייטען צום קאַמפף, אויף דעם אייראָפּעאישען שטייגער.

דאָס איז געווען דער גרעסטער שלאַכט וואָס איז ווען עס איז פאָרגעקומען צווישען ווייסע און רויט־הויטיגע, זינט קאָלומבוס האָט ענטדעקט אמעריקאַ. דיא אינדיאַנישע ארמעע איז געווען פערזאַמעלט אין סעאוטלאַ — אַ גרויסע פלאַכע פעלד, עטליכע מייל פון שטאָדט. זיא איז בעשטאַנען פון פינף אָבטהיילונגען, צו אַכט אָדער זיעבען טויזענד מאַן אין אַן אָבטהיילונג. וויא מיר וועלען זעהן אין אַ ווייטערע ערקלעהרונג, אין קאַפּיטעל 7, זיינען דיא „אָבטהיילונגען“ מסתמא געווען בעזונדערע שבטים. דיא גאַנצע ארמעע אַלזאָ האָט ענטהאַלטען פון 35 ביז 40 טויזענד מאַן. אזוי קומט אויס נאָך דער רעכענונג פון דיא אַלטע שפּאַנישע בעריכטען. דאָס רוב קען מען דיא ציפער פון דיעזע בעריכטען ווענינ טרויען. זיי זיינען מייסטענס איבערטריבען. אָבער אין דיעזען פאַל קען דיא איבער־טרייבונג יעדענפאַלס ניט זיין קיין גרויסע. און ווען דיא מאַיאַ־ארמעע איז אפילו בעשטאַנען בלויז פון 20 טויזענד מאַן איז אויך געווען גענוג. געגען דיעזע מחנה איז קאָרטעס ארויסגעטראָטען מיט זיינע 700 מאַן.

דיא פוס־געהער און ארטילעריע האָט ער געשטעלט אונטער דער קאָמאַנדע פון דיעגאָ אָרדאַז, וועלכען ער האָט געהייסען אטאַקירען דעם שונא פון פאָרענט, און ער אַליין, מיט זיין הייפּעלע קאַוואַלעריע, האָט געזאָלט בעפאַלען פון הינטען. צווישען דיא קאַוואַלעריסטען זיינען געווען זיינע וויכטיגסטע און מוטהיגסטע אָפיציערען, וויא אַל־וואַראַדאָ, אָליד, מאָנטעיאָ, פּוערטאָקאַרעראָ.

דער שלאַכט איז פאָרגעקומען דעם 25טען מערץ 1519.

אָרדאַז מיט זיין חיל האָט געהאַט צו מאַרשירען איבער אַ שווע־רען זומפּיגען וועג אין אַ ברענענדיגען פריה־מאָרגען. ער איז אָב־געגאַנגען דריי מייל, און דער שונא האָט זיך נאָך אַלץ ניט געזעהן. באַלד אָבער איז ער צוגעקומען צו ברייטע פעלדער בעדעקט מיט דונ־קעלע מענשליכע ציילען, וועלכע האָבען זיך געצויגען אַזוי ווייט וויא דיא אויג האָט נור געקענט דערגרייכען. גלייך האָט זיך אויפגעהויבען אַ ווילדער מלחמה־געשריי. פון אַלע זייטען האָט גענומען האָגלען

מיט פיילען, שטיינער און ברענענדיגע העלצער. דאס אלעס האט געפויקט איבער דיא שפאנישע פאנצירען און קיווערען טאקע וויא א האגעל. פיעלע פון דיא ווייסע זיינען שווער פערוואונדעט געווארען נאך איידער זיי האבען זיך אויסגעשטעלט צום קאמפף. אין אייניגע מינוטען ארום זיינען זיי אבער שוין געווען אויף א פעסטע שטיקעל גרונד, און מיט זייערע קאנאנען און ביקסען האבען זיי גענומען שיסען אויף דעם שונא'ס געדיכטע ציילען. דיא אינדיאנער זיינען געפאלען מאססענווייז. זייער קוראזש האבען זיי אבער ניט פערלארען. זיי האבען בלויז צוגעדעקט זייערע טויטע מיט בלעטער און שטויב, אום עס זאל זיך ניט זעהן וויא פיעל מענשען זיי האבען פערלארען, און גלייך זיך ווידער גענומען שיסען מיט זייערע פייל־און־בויגענס. זיי זיינען זאגאר צוגעפלויגען נעהנטער צו דיא ווייסע, און ווען דיא אייראפעאישע פייער־געוועהר האבען זיי אוועקגעטריבען, איז דאס געווען נור אויף א ווײלע; באלד האבען זיי זיך צוריק א לאז געטהאן אויף זיי. אזוי וויא וואלקענס היישעריקען זיינען זיי אנגעפאלען אויף דיא הייפעל שפאניער. זיי האבען זיי פשוט ניט געלאזען קיין פלאץ זיך אויסצוקערעווען מיט זייערע אויסגעשטעלטע רייהען, און מיט זייערע קאנאנען. עס האט אויסגעזעהן, אז נאך א מינוט, און דיעזע אונצעהליגע צווישעטע מענשען־מענגע וועט זיי איינפאך צוקוועטשען און צוטרעטען; אבער אין דער זעלבער מינוט האבען דיא פערצווייפעלטע אייראפעער דערזעהן, אז דיא הינטערשטע רייהען פון דיא אינדיאנער בויגען זיך און ווארפען זיך ארום וויא צוטומעלטע. פלוצלונג האבען זיי דארטען דערהערט דעם שפאנישען מלחמה־געשריי: „דער הייליגער יאגא!“

דאס איז קארטעס אנגעקומען מיט זיין קאוואלעריע. דיא אינדיאנער פון טאבאסקא האבען אזעלכע גרויסע פיער־פיסיגע בריאות וויא פערד נאך קיין מאל ניט געזעהן. זיי האבען געמיינט, אז דער רייטער מיט דעם פערד צוזאמען זיינען איין בעשעפעניס — וויא אלע אינדיאנער האבען געמיינט, ווען זיי האבען צום ערשטען מאל דערזעהן א רייטער. דאס און דיא בלישטשענדע קיווערען פון דיא וואס זיינען ארומגעפלויגען האקענדיג און שטעכענדיג רעכטס און לינקס, און טרעטענדיג איבער דיא פאלענדע, — דאס אלץ האט פערשפרייט טויט־שרעק און פערווירונג אין די רויט־הויטיגע מחנות; און אזדאז

האָט זיך בענוצט מיט דיעזע צוטומעלטקייט זייערע און זיך א וואָרף געטהאָן אויף זיי מיט פרישע ענערגיע. דער סוף איז געווען, אז דיא מאיאס האָבען מאסענווייז אוועקגעוואָרפען זייערע וואפען, און זיך צולאָפען.

בלויז א קליינע צאָהל שפּאַניער זיינען געפאַלען טויט, און פער־וואונדעט זיינען געוואָרען ביי הונדערט.

דיא טאבאסקאנער האָבען זיך אין גאַנצען אונטערגעגעבען. אלס צייכען פון זייער אונטערטהעניגקייט האָבען זיי צו קאָרטעסען גע־שיקט צוואַנציג פרויען־קנעכט, גילדערנע זאכען און פערשיעדענע אנ־דערע געשאַנקען. ווען ער האָט ביי דיא פריעדענס־שלוחים געפרעגט פון וואַנען זיי בעקומען זייערע גאָלדענע זאכען, האָבען זיי געענט־פערט, אז פון מ ע ק ס י ק אָ.

קאָרטעס האָט דעריבער זיך צוגעאיילט אָבצוטויפען אלע טא־באסקאנער, זיי צו „מאכען פאר קריסטען“, און איז אוועקגעשוואומען נאָך מעקסיקאָ.

אויפ'ן וועג איז איהם באלד אויסגעקומען צו האָבען צו טהאָן מיט אינדיאנער, וואָס האָבען ניט פערשטאַנען דעם מאיא לשון, צו וועלכען אגווילאר האָט איהם געדיענט אלס דאָלמעטשער. זיי האָבען גערעדט דיא א צ ט ע ק שפּראך פון מעקסיקאָ, און מיט דיעזער שפּראך איז אגווילאר גוט בעקאַנט ניט געווען. באלד האָט קאָרטעס זיך אָבער דערוואוסט, אז צווישען דיא צוואנציג שקלאפינען, וואָס דיא טאבאסקאנער האָבען איהם געגעבען, געפינט זיך א פרוי, וועלכע רעדט אי אצטעקיש אי מאיאיש, אלזאָ וועט זי קענען איבערזעצען פאר אגווילאר'ן און אגווילאר וועט דאַן קענען איהרע ווערטער איבער־זעצען פאר דיא שפּאניער. עס האָט זיך ארויסגעצייגט אז דיעזע יונגע פרוי איז דיא טאָכטער פון אן אצטעקישען הויפּטמאַן. דער־ביי האָט מען קאָרטעס'ען דערצעהלט דיא פאָלגענדע געשיכטע: איהר פאָטער איז געפאלען אין מלחמה ווען זיא איז נאָך געווען אן עופה'לע, און איהר מוטער, וועלכע האָט חתונה געהאט מיט א צווייטען מאַן, האָט איהר פערביטען אויף א טויטע קינד פון א שקלאַפין. איהר צוועק איז געווען אז איהר זוהן פון צווייטען מאן זאָל אָנקומען דיא מיידעלע'ס ירושה. אלזאָ האָט זיא דיא געשטאָרבענע שקלאפען־קינד

בעווינט כלומרשט אלס איהר טאכטער, וועהרענד איהר טאכטער האט זיא פערקויפט צו הענדלער, זאגענדיג אז דאס איז דאס קינד פון איהר שקלאפין. דיא געשיכטע האט פערשריעבען דער אויבען־דערמאהנטער בערנאל דיאז, וועלכער איז נאכהער בעקאנט געווארען מיט דער מיידעל'ס מוטער, און ער שרייבט, אז זיא האט דיעזע הארצלאזע מוטער איהרע בעהאנדעלט זעהר צערטליך. אז דיא מעשה מיט דער מיידעל'ס יחוס און מיט איהר מוטער'ס אינטריגע איז ריכטיג איבערגעגעבען, קען מען ניט גאראנטירען. פיעלע זאכען, וואס דיא שפאניער האבען געזעהן און געהערט ביי דיא אינדיאנער, האבען זיי אויסגעטייטשט אויף זייער אייראפעאישען שטייגער, און מען גלויבט, אז אין פיעלע פעלע איז זייער פשט געווען א גאנץ פאלשער. זיי האבען ניט געקענט פערשטעהן דיא געזעלשאפטליכע פיהרונגען פון דיא אינדיאנער, און דאס רוב מיספערשטענדניסע זיינען ארויסגעקומען דורך דעם. דיא געשיכטע, וואס מיר האבען דא געבראכט, האט זיך יעדענפאלס געפאסט צום רומעל; ווארים דיא דערמאהנטע אינדיאנערקע האט פון דעמאלס אן געשפיעלט א זעהר וויכטיגע ראלע אלס קארטעס'עס דאלמעטשערין און אלס געליעבטע; אלזא רופען איהר היסטאריקער געוועהנליך „פרינצעסין" (דאס הייסט דיא טאכטער פון א קאסיק, אן אינדיאנישען הויפטמאן); און דיא געשיכטע מיט איהר מוטער'ס אינטריגע ווייזט דאך אז זיא איז געווען א הויפטמאן'ס טאכטער!

צו אזוי, צו אזוי — עס קען קיין פראגע ניט זיין, אז זיא איז געווען א זעלטען שעהנע און זעלטען פעהיגע אינדיאנערקע; אין א קורצע צייט האט זיא זיך אויסגעלערענט שפאניש; זי האט שוין ניט בעדארפט איבערזעצען איהר מוטער־שפראך דורך אגווילאר'ען, און איז געווארען קארטעס'עס רעכטע האנד.

ווען מען האט איהר אבגע'שמד'ט האט מען איהר א נאמען געגעבען מארינא. מען האט איהר אבער גערופען ניט גלאט מארינא, וויא א פראסטע מיידעל, נור דאנא מארינא, וויא מען רופט אין שפאניען אן אדעליגע פרוי. דיא אינדיאנער אבער האבען איהר אימער גערופען מאלינטשע (אזוי האבען זיי אויסגעשפראכען דעם ווארט „מארינא"), און קארטעס האט ביי זיי געהייסען ניט אנדערש וויא מאלינצין, דאס הייסט: מאלינטשע'ס מאן.

דיא שפּאַניער איז זיא געבליבען טריי ביז'ן טויט, און דורך איהר שכל אַזוי גוט וויא דורך דעם, וואָס זיא האָט געוואוסט וויא צו ווירקען אויף איהרע לאַנדסלייט, האָט זיא איהרע לאַנדסלייט ניט איין מאָל פעררעטהען און דיא ווייסע ניט איין מאָל געראַטעט פון געפאהר.

נור לאָמיר זיך אומקעהרען צו דער צייט ביי וועלכער מיר האַלטען.

מיט דער הילף פון זיינע צוויי דאָלמעטשערס, מארינא און אַג־ווילאַר, האָט קאָרטעס געהאַט אַ געשפּרעך מיט עטליכע אינדיאַנער וואָס זיינען געקומען אויף זיין שיף מיט פרוכט, בלומען און קליינע גאָלדענע ציערונגען. וויא קאָרטעס און זיין סוויטע האָבען אויסגע־טייטשט זייערע רייד, האָט עס געהייסען אַז זיי האָבען געזאָגט דאָס פאָלגענדע: זייער לאַנד בעלאַנגט צו דעם מעקסיקאַנער פערבאַנד און איבער דיעזע לענדער געוועלטיגט אַ מעכטיגער „קעניג" מיט'ן נאָמען מאָנטעזומא, וועלכער וואוינט העכער וויא צוויי הונדערט ענגלישע מייל פון דעם ברעג ים און איבער זייער פּראָווינץ רעגיערט אַ „גובער־נאטאָר".

דיא היעגע מענשען און זייערע בעריכטען וועגען דעם געגענד האָבען אויף קאָרטעס'ען געמאַכט אַ גוטען איינדרוק און ער האָט זיך בעשלאָסען דאָ פּאָרלויפיג זיך אָבצושטעלען. אַלזאָ האָט ער אויף מאָרגען, דעם 21טען אַפּריל, זיך ארויסגעזעצט אויפ'ן ברעג מיט זיין גאַנצע מחנה'לע. ער האָט אָנגעהויבען ארונטערצוהאַקען ביימלעך אום אויפצושטעלעןביידלעך; און אין דיעזע אַרבייט האָבען דיא אינדיאַנער זיי געהאָלפען. דער „מיליטערישער גובערנאַטאָר" *) פון דער פּראָווינץ האָט זיי ספּעציעל געשיקט דערצו. ער האָט גע־הערט, אַז ווייסע מענשען זיינען אָנגעקומען, און ער האָט זיך געגרייט זיי צו ווייזען פריינדשאַפט. דיא אינדיאַנער האָבען מיט זיך גע־בראַכט באַוועלנע קארפּעטס (קאָווייאָרען), מיט וועלכע זיי האָבען צו־געדעקט דיא ביידלעך וואָס זיי האָבען אויפגעבויט.

*) מיר וועלען פּאָרלויפיג ברויכען דיא אויסדריקע, וועלכע ווערען געברויכט אין דיא בעריכטען פון קאָרטעס, בערנאל דיאַז און דיא אַנדערע שפּאַנישע שרייבער פון יענער צייט.

באלד איז געקומען דער „גובערנאטאר" אליין. זיין נאמען איז געווען ט ע ו ה ט ל י ל. ער איז געקומען בעגלייט מיט א גרויסע סוויטע און מיט פיעלע פרעזענטען, און קארטעס האט איהם אויפ־גענומען מיט צערעמאניעס.

קארטעס האט ערקלעהרט, אז ער קומט פון א מעכטיגען קעניג וועלכער רעגיערט איבער א גרויסע אימפעריע אויף יענער זייט פון דעם גרויסען ים און ער האט געפרעגט ווען ער קען זיך זעהן מיט מאנטעזומא'ן אליין. אויף דעם האט טעוהטליל געענטפערט מיט שטאלץ: „דו ביזט דא ערשט א פאר טעג, און שוין פערלאנגסטו צו זעהן זיך מיט מאנטעזומא'ן? דעם אמת זאגענדיג, הער איך דעם ערשטען מאל, אז עס איז פאראן נאך אזא מעכטיגע מדינה וויא מעק־סיקא אויף דער וועלט. איך וועל דיינע ווערטער איבערגעבען מאנ־טעזומא'ן און דערנאך וועל איך דיר לאזען וויסען".

דאן האט דער אינדיאנישער „גובערנאטאר" זיינע שקלאפען גע־הייסען בריינגען דיא פרעזענטען, וואס ער האט פאר דיא ווייסע מענשען: צעהן גרויסע פעק פון דיא פיינסטע באוועל; א קארב מיט גאלדענע זאכען און עטליכע מאנטלען, וועלכע זיינען אויסגעוועבט געווען פון אלערליי פעדערען. דיא קאלירען פון דיא פעדערען זיינען געווען אזוי רייך און אזוי דעליקאט און דיא גאנצע ארבייט איז גע־ווען אזא קונציגע און אזוי פול מיט געשמאק, אז דערנאך האט מען דאס בעוואונדערט איבער גאנץ אייראפא. מען האט איינפאך ניט געקענט פערשטעהן וויא אזוי דאס ווערט געמאכט. אין מעקסיקא איז געווען הויך ענטוויקעלט א ספעציעלע מלאכה אויף דיעזען זארט פעדער־ארבייט. שפעטער האט מען נאך שפאניען געבראכט פיעלע אזעלכע ארטיקלען, און זיי האבען זיך ביי דער דארטיגער אריסטא־קראטיע געשעצט זעהר הויך.

קארטעס, פון זיין זייט, האט מאנטעזומא'ן געשיקט א שעהנעם שטוהל, א גאלדענעם מעדאל און פערשיעדענע גלעזערנע זאכען. ווען טעוהטליל האט געזעהן א שפאנישען סאלדאט אין א בלישטשענדען מעשענעם קיווער, האט ער זיך פעראינטערעסירט. אזא היטעל טראגט אין מעקסיקא א געוויסער גאט, האט ער בעמערקט; און ער האט געבעטען אז מען זאל איהם לאזען דעם קיווער אװעקטראגען וויזען מאנטעזומא'ן. קארטעס'עס אנטווארט אויף דיעזער ביטע איז זעהר

כאַראַקטעריסטיש: ער האָט איהם געלאָזען נעהמען דעם קיוועך; ער האָט אָבער אויסגעדריקט דיא האָפנונג, אַז מען וועט דאָס איהם אומקעהרען צוריק פול מיט גאָלד־שטויב, כדי דיא שפּאַניער זאָלען קענען זעהן וואָס פאַר אַ גאָלד מעקסיקאָ האָט.

און כלומרשט אַזוי וויא ער וואָלט זיך פערשעהמט פאַר דיא גאָלד־זשעדנעקייט, וואָס ער ווייזט דאָ אַרויס, האָט ער צוגעלייגט:
— שפּאַניער, פערשטעהט איהר מיך, — ליידען פון אַזאַ האַרץ־קראַנקהייט, צו וועלכע גאָלד איז דיא בעסטע רפואה.

ער האָט, נאַטירליך, קיין ליגען ניט געזאָגט.

וועהרענד דיעזער געשפּרעך איז פאָרגעקומען, האָט קאָרטעס בעמערקט, אַז איינער פון טעוהטליל'ס סוויטע מאָלט עפּעס. ווען ער האָט זיך צוגעקוקט נעהנטער, האָט ער געזעהן אַז ער מאָלט אויף אַ לייוועגט בילדער פון דיא שפּאַניער מיט זייערע קאָסטיומען, גע־וועהר, שיפען א. ז. וו. ער האָט דאָס געמאָלען מיט פערשיעדענע קאָלירען, און אַזוי גוט, אַז דיא שפּאַניער האָבען זיך ניט געקענט אָפּוואונדערען קוקענדיג. זיין פּאָרטרעט פון קאָרטעס'ען האָבען אַלע גלייך דערקענט. טעוהטליל האָט קאָרטעס'ען געגעבען צו פערשטעהן, אַז דעם מאָלער האָט געשיקט מאָנטעזומאַ, אום צו בעקומען אַ בע־גריעף, וואָס פאַר אַ זאָרט מענשען דיא ווייסע געסט זיינען.

ווייטער, אין קאַפּיטעל 7, וועלען מיר זעהן, אַז מיט בילדער־פלעגען דיא אַצטעקען שרייבען פערשיעדענע זאַכען. דאָרטען וועט אויך ערקלעהרט ווערען דער גאַנצער ענין. דאָ וועלען מיר בלויז זאָגען אַז צום שרייבען פלעגען דיא אַצטעקען מאַכען אַזאַ מין פּאַפּיער פון אַ ג אַ וו ע, אַזאַ פלאַנצונג, פון וועלכע זיי פלעגען אויך מאַכען שטריק און אַזאַ געטראַנק, „פּולק". זיי פלעגען אָבער אויך שרייבען אויף לייוועגט און אויף פּאַרמעט.

אום מאָנטעזומאַ'ס שריפט־מאָלער זאָל מאָנטעזומאַ'ן קענען פאָרשטעלען וואָס פאַר אַ געפעהרליכע חברה דיא שפּאַניער זיינען, האָט קאָרטעס געהייסען פאַר איהם מאַכען אַ מאַנעוורע מיט בלויזע בלישטשענדע שווערדען און מיט קראַכענדע קאַנאָנען און ביקסען. דער „גובערנאַטאָר" מיט זיינע בעגלייטער זיינען צוציטערטע גע־וואָרען קוקענדיג, אָבער דער „שרייבער" האָט דאָס אַלץ פערצייכענט מיט זיינע בילדער־סמנים.

טעוהטליל מיט זיין סוויטע זיינען אוועק מיט דיא זעלבע צע־רעמאָניע, מיט וועלכע ער איז געקומען. פאר'ן זעגענען זיך האט ער איבערגעלאָזען דיא איינוואוינער פון דעם געגענד א בעפעהל, אז זיי זאָלען דיא שפּאַניער בעזאָרגען מיט עסענוואַרג און מיט אלעם וואס זיי וועלען דארפען.

אום דער לעזער זאָל קענען פערשטעהן וואס פאר אן איינדרוק דיא נייעס וועגען דיא ווייסע געסט האט געמאכט אין מעקסיקאָ, מוזען מיר צוערשט דערצעהלען א שטיקעל מעקסיקאנישע מיטהאלאָגיע, — דאס הייסט איינע פון דיא מעשיות וועגען פארצייטיגע געטער אדער אנדערע איבערנאטירליכע בעשעפּעניסען, אין וועלכע דיא מעקסיקא־נער האבען געגלויבט.

זייער וויכטיגסטער גאָט, זייער מלחמה־גאָט, האט געפאָדערט מענשליכע קרבנות. זיי האבען אויך געהאט אנדערע געטער, און זיי האבען געגלויבט, אז א מאָל, פארצייטען, איז ביי זיי געווען א געוויסער גוטער גאָט, וועלכער איז פון זיי פערטריבען געוואָרען. דאס איז געווען א פריעדליכער גאָט מיט'ן נאָמען ק ו ו ע ט צ א ל ק אָ־א ט ל, דאס הייסט פויגעל־שלאנג — א שלאנג מיט פעדערען. ער האט דאס דיא מענשען געלערענט בעארבייטען מעטאלען, שלייפען טהייערע שטיינער, אויסארבייטען קונסט־זאכען פון פעדערען. אין זיין צייט פלעגט פלאקס וואקסען אין פערשיעדענע קאָלירען, אזוי אז מען האט פערשפּאָרט דאס צו פארבען. קירבעסען פלעגען זיין צעהן מאָל גרעסער וויא אין מאָנטעזומא'ס צייטען איז געווען דער גרעסטער, און יעדע קוקורוזע איז געווען אזוי גרויס, אז א מענש האט איהר קוים געקענט טראָגען.

מענשליכע קרבנות האט קוועטצאלקאָאטל פיינט געהאט. ער האט בעסער ליעב געהאט דעם ריח פון בלומען איידער דיא בלוט פון מענשען. ער איז געווען דער גאָט פון רעגען און פון לופט. אלס הארר פון דיא וואָלקענס איז ער געווען א פליהענדער גאָט, — א פויגעל; אלס גאָט פון דונער און בליץ איז ער געווען א הייליגער שלאנג (ווייל א בליץ געהט געדונצעלט, אהין און אהער, וויא א שלאנג). *)

*) אין דיא מיטהאלאָגישע מעשיות פון אייראָפּעאישע פעלקער זיינען פאראן עהנליכע געטער.

צו דער זעלבער צייט איז אויך געווען אַ שלעכטער גאָט, טעט־צקאטליפּאָקאַ, דער גרויזאַמער גאָט פון נאכט און פינסטער־ניס; און ער פלעגט אויף דער וועלט ברייננגען הונגער און מגפות; אַ מחבל־גאָט איז דאָס געווען; זיין שפּייז איז בעשטאַנען פון מענש־ליכע הערצער. צווישען דיעזע צוויי געטער איז שטענדיג אָנגע־גאַנגען אַ קאַמפּף. איין מאָל האָט קוועטצאַלקאָאַטל טעטצקאַטליפּאָקאַ'ן מיט אַ שטעקען אראָפּגעשטופּט פון הימעל און זיך ארויפגעכאַפּט אויף זיין פּלאַץ. אָבער דער שלעכטער גאָט איז שפּעטער פערוואַנ־דעלט געוואָרען אין אַ ריעזיגען טיגער און דאַן האָט ער מיט דער לאַפּע זיין געגנער פון הימעל אראָפּגעשטויסען. דער סוף איז געווען, אַז דער גוטער קוועטצאַלקאָאַטל איז געצוואונגען געווען צו פערלאָזען דיא לאַנד. ער איז אַוועקגעשוואומען אויף אַ פּליט פון שלאַנגען־פעלכלעך איבער דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו מזרח זייט צו. ער האָט אָבער פערשפּראָכען אַ מאָל צוריק צו קומען.

דיא אַצטעקען (דיא מעקסיקאַנער) האָבען אַלזאָ געווארט אויף איהם אויף אַזאַ שטייגער, אונגעפעהר וויא אידען וואַרטען אויף משיח'ן.

אַזוי האָט דיא רויהע איינבילדונגס־קראַפט פון דעם בעשפּראָ־כענעם פאָלק פאָרגעשטעלט דעם קאַמפּף צווישען רעכט און אונרעכט, צווישען גוטעס און שלעכטס. (אויך אַן עהנליכען שטייגער, דורך עהנליכע לעגענדען, האָט זיך דער זעלבער געדאַנק אויסגעדריקט ביי אור־אַלטע פעלקער פון אייראָפּאַ אָדער אַזיען): אונרעכט און שלעכטס זיעגט און דיא איינציגע טרייסט איז אַז אַ מאָל, שפּעטער, וועט קומען אַ צייט, ווען רעכט וועט דאָך זיעגען.

דער גאָט פון אַל־דאָס־גוטס איז אַלזאָ אַוועק איבער'ן אַטלאַנ־טישען אָקעאַן אין מזרח זייט, דאָס הייסט צו אייראָפּאַ און אַפריקאַ צו און דיא אַצטעקען האָבען זיך גערוכט, אַז ער וועט צו זיי קומען צוריק. דאָ איז דאָס וויכטיגסטע צו בעמערקען, אַז דיעזער גאָט, קוועטצאַלקאָאַטל, האָט געהאַט אַ ווייסע געזיכט מיט אַ לאַנגע גערדיכטע באָרד. פון וואַנען דיא אינדיאַנער, וועלכע האָבען פון אַזעלכע מענשען ניט געוואוסט, זיינען געקומען צו דיעזען געשטאַלט, קען מען דייטליך ניט ערקלעהרען, — אַבי אַזוי האָבען זיי זיך פאָרגעשטעלט זייער משיח'ן*).

*) צו דיעזען ענין וועלען מיר זיך נאָך אומקעהרען.

ווען זיי האָבען דערהערט, אַז פון מזרח זייט, איבער'ן אטלאנ־טישען אָקעאַן, זיינען געקומען מענשען מיט ווייסע געזיכטען און מיט גרויסע בערד (ביי דיא אינדיאַנער וואקסען ענטוועדער גאָר קיין בערד ניט אָדער בלויז אַ שפּור), אַז זיי האָבען וואונדערליכע „וואַסער־הייזער" און אַז זיי שיסען מיט „דונערן און בליצען", האָט דאָס גע־מאַכט אַן אונבעשרייבליכע סענסאַציע. עס האָט אויסגעזעהן גאַנץ דייטליך, אַז קוועטצאלקאָאַטל קומט צוריק מיט אַ סוויטע. אין דיא לעצטע עטליכע יאָהר האָט מען זיך אויף איהם ספּעציעל געריכט, וואָרים אין 1510 זיינען אין מעקסיקאָ געוועזן אונגעוועהנליכע שרפות און שטורמען, און דער צושראָקענער אַבערגלויביגער עולם האָט גע־הערט שטימען אין דער לופטען; אַלזאָ האָט מען גענומען דענקען אַז דאָס קומט ער, קוועטצאלקאָאַטל (ווען דער אידישער משיח וועט קומען וועט זיך דאָך אויך איבערקעהרען אַ וועלט). ווען זיעבען יאָהר שפּעטער איז געקומען קאָרדאָוואַ נאָך יוקאַטאַן, און אין אַ יאָהר אַרום האָט זיך דאָרטען בעוויזען גריאַלוואַ, האָט דאָס געשטימט מיט אַלע דיעזע ערוואַרטונגען.

דער לעזער געדענקט דעם מעקסיקאַנישען צינזען־זאַמלער, וועל־כער האָט בעזוכט גריאַלוואַ'ס שיף, און וויא פריינדליך ער האָט זיך פערהאַלטען צו דיא שפּאַניער. דאָס איז ער אומישנע געקומען בע־קוקען דיא „ווייסע מענשען מיט דיא גרויסע בערד", אום נאַכהער וועגען זיי אָבצוגעבען אַ בעריכט מאָנטעזומאַ'ן, און איצט, אַז קאָרטעס איז געקומען, האָט איהם מיט דעם זעלבען צוועק בעזוכט טעוהטליל.

און דאָך האָט מאָנטעזומא און דיא עלסטע, פון וועלכע עס איז בעשטאַנען דער מעקסיקאַנער רעגיערונגס־ראַטה, מיט דיא געסט זיך גאַנץ ווענינ געפרעהט. פערקעהרט, זיי זיינען געקומען צום בעשלוס, אַז וואָס שנעלער זיי וועלען פערלאָזען דיא לאַנד, אַלץ רוהיגער וועט דיא איינוואוינער זיין אויפ'ן האַרצען.

עס קלינגט וויא אַ שלאַגענדער ווידערשפּרוך, און, דעם אמת זאָגענדיג, קען מען קיין צופריעדען־שטעלענדע ערקלעהרונג אויף דעם אין ערגעץ ניט געפינען. אייניגע שרייבער ווייזען אָן אויף דיא גאָלד־דורשט פון דיא שפּאַניער אַלס אויף דיא אורזאַכע, וואָס האָט דיא אצטעקען איבערצייגט, אַז זיי זיינען ניט קיין „הימעל־בעשע־פּעניסען". פיעלייכט דאַרף מען אויך צולייגען דעם פאַקט, אַז מיט

דיא אינדיאַנישע פרויען האָבען זיי זיך אויפגעפיהרט ווייט ניט וויא געטליכע מענשען. דאָס האָט דאָך געהאָלפען איבערצייגען דיא איינ־וואוינער פון היספאַניאָלאַ, אַז דיא שפּאַניער זיינען ערדישע ברואים, וויא זיי אַליין, — נאָך ערדישער. היינט פאַר וואָס האָט דאָס ניט געקענט האָבען אַן עהנליכע ווירקונג אויף דיא פיעל ענטוויקעלטערע אינדיאַנער פון מעקסיקאָ? נאָך אַ פּונקט: קאָרטעס אַליין האָט טעוהטליל'ען געזאָגט, אַז ער רעפּרעזענטירט אַ מעכטיגען קעניג אויף דער וועלט, — ניט אויף יענער וועלט.

מען דאַרף אויך האָבען אין זינען, אַז צו גלויבען אין משיח'ן איז פיעל לייכטער וויא צו האָבען איהם אַלס גאַסט. אַ פרומער איד בעט אַלע טאָג אין דאַווגען, אַז משיח זאָל קומען. זאָגט איהם אָבער, אַז ער איז שוין ווירקליך דאָ, אַז ער קומט רייטענדיג אויף זיין אייזעל, אום לעבעדיג צו מאַכען דיא טויטע, — וועט דער פרומער איד זיך מסתמא גאַנץ ווייניג דערפרעהען. ער וואָלט פיעל צופריעדענער געוועזען, אַז עס זאָל בלייבען ביים אַלטען — אַז ער זאָל ווייטער גלויבען דאָס משיח וועט אַ מאָל קומען. אַן עהנליכען איינדרוק האָט אויף מאָנטעזומאַ'ן אפשר געמאַכט דיא נאַכריכט, אַז דער מעקסיקאַנער משיח, אָדער זיינע שלוחים, זיינען שוין אָנגעקומען.

דאָס אַלץ זיינען אָבער ניט מעהר וויא אויבערפלעכליכע סברות. קיין גרינדליכע ערקלעהרונג, קיין וויסענשאַפטליכע פאָרשונג וועגען דעם איז ניטאָ. דער אונגליק איז, אַז דיא שפּאַנישע שרייבער, וועלכע האָבען בעזוכט מעקסיקאָ, צוזאַמען מיט קאָרטעס'ען און ניט זעהר לאַנג נאָך איהם, ווען דער אַלטער מעקסיקאַנישער לעבען האָט נאָך עקזיסטירט, האָבען מיט אַזעלכע פראַגען זיך ווייניג אינטערעסירט. דיא סאָציאָלאָגיע, דיא וויסענשאַפט וועלכע שטודירט דעם געזעל־שאַפטליכען לעבען אויף זיינע פערשיעדענע שטאַפּלען, איז נאָך דאַן ניט געבאָרען געוואָרען; און אין אונזער צייט, ווען מען ווייס שוין וויא מיט אַזעלכע זאַכען זיך צו אינטערעסירען, איז פון דיא אַלטע מעקסיקאַנישע קולטור כמעט קיין שריד ופליט ניט געבליבען. וויא מיר האָבען שוין אויבען בעמערקט, — דיא שפּאַניער וועלכע האָבען בעשריעבען דיא מעקסיקאָ פון מאָנטעזומאַ'ס צייטען האָבען פיעלעס וואָס זיי האָבען געזעהן פאַלש אויסגעטייטשט, און וויא זיי האָבען דאָס אַלץ פערשטאַנען און פערשריעבען, אַזוי איז דאָס פערבליבען

אין דיא וויכטיגסטע היסטאָריע־ביכער, — מיט גאַנץ ווייניג אויס־נאהמען.

וואָס דאָרטען איז אין אמת'ען געווען, ווען מאַנטעזומא און דער רעגיערונגס־ראטה פון מעקסיקאָ האָבען בעקומען טעוהעטליל'ס בעריכט, ווייס מען ניט, און מען וועט וואהרשיינליך קיין מאָל ניט וויסען. דער ווידערשפרוך צווישען דעם פאַקט, אַז דיא לאַנד האָט אימער געהאָפט אַז עס וועלען קומען צו איהר געטליכע מענשען מיט ווייסע פנים'ער און גרויסע בערד, און דעם פאַקט, דאָס ווען אַזעלכע מענ־שען זיינען געקומען, האָט מען זיי ניט געוואָלט אריינלאָזען — איז גרינדליך ניט ערקלעהרט געוואָרען. אדרבא, צווישען דיא וויסענ־שאַפטליכע פאָרשונגען, וואָס זיינען אין אונזער צייט געמאַכט גע־וואָרען, זיינען פאַראַן געוויסע פונקטען, וואָס מאַכען דיעזען ווידער־שפרוך נאָך שטאַרקער. צום ביישפיעל: דער צלם איז ביי דיא מעקסיקאַנער געווען אַ צייכען פון לופט. (זיינע פיער שפּיצען האָבען ביי זיי געוויזען אויף דיא „פיער ווינדען"). אַזוי וויא קוועטצאַל־קאָאטל איז געווען דער גאָט פון לופט, האָט דאָס אַלזאָ געהאַט אַ שייכות צו איהם. ווען טעוהעטליל און זיינע בעגלייטער האָבען גע־זעהן וויא דיא שפּאַניער בוקען זיך און דאַוונען פאַר אַ צלם, האָ־ען זיי אין דעם דעריבער בעדאַרפט געפינען אַ בערעכטיגונג פון זייער גלויבען, אַז דיעזע ווייסע מענשען מיט בערד זיינען שלוחים פון דעם גוטען גאָט פון מעקסיקאָ. אַ צווייטע בעשטעטיגונג פון דעם זעלבען זאָרט האָבען זיי בעדאַרפט געפינען אין דעם פאַקט, דאָס דיא שפּאַניער שיסען מיט „דונערן" און מיט „בליצען", וואָרים איבער דונערען און בליצען האָט דאָך געוועלטיגט דער זעלבער קוועטצאַלקאָאטל. און דאָך האָבען זיי דיא ווייסע בעסער געוואָלט „ליעב האָבען פון ווייטען", ווי דער אידישער ווערטעל איז.

וואָס דערביי איז פאָרגעקומען אין דיא מחות פון מאַנטעזומאָ און דעם רעגיערונגס־ראטה, ווייס מען אַלזאָ ניט. פיעלייכט וועלען מיר ניט זיין ווייט פון דעם אמת, ווען מיר וועלען זיך פאָרשטעלען, אַז ביי זיי אין דיא מוחות איז געווען אַ טומעל. פון איין זייט האָבען זיי מסתמא טאַקע געמיינט, דאָס דיא ווייסע זיינען געטליכע ברואים; אָבער פון דער אַנדערער זייט האָט אויף זיי וואהרשיינליך פיעל שטאַר־קער געווירקט דאָס, וואָס מען האָט געזעהן מיט דיא אויגען אַז דיא

געסט זיינען פאַרט מענשען וויא אַלע מענשען, און דער נאַטירליכער געפיהל פון זעלבסט־שוץ האָט זיי געהייסען פון דיעזע געסט וואָס שנעלער פטור ווערען.

עטליכע טעג נאָך דעם וויא טעוהטליל איז אוועק פון קאַרטעס'עס לאַגער, איז ער צוריקגעקומען מיט נאָך צוויי שלוחים און מיט הונ־דערט קנעכט, וועלכע האָבען געטראָגען מאָנטעזומאַ'ס מתנות פאַר דעם שפּאַנישען גענעראַל. אינטערעסאַנט איז, אז איינער פון דיא צוויי שלוחים איז געוועזן זעהר עהנליך צו קאַרטעס'ען. מאָנטעזומא האָט אומישנע איהם אויסגעקליעבען, נאָך דעם פּאָרטרעט, וואָס זיין שריפט־מאַלער האָט געמאַכט פון דעם שפּאַנישען קאָמאַנדיר — אַזוי ריכטיג איז דאָס געוועזן דיעזער פּאָרטרעט! דיא שפּאַנישע סאָלדאַטען האָבען דיא עהנליכקייט גלייך בעמערקט. דיא מתנות זיינען בע־שטאַנען פון פערשיעדענע זאַכען: שילדען, קיווערען, — איינינע בעציערט מיט גאָלד און אַנדערע אין גאַנצען פון גאָלד, קראַגענס, בראַסלעטען, פּאַכערס — אַלץ פון גאָלד; פערשיעדענע פעדער־ציע־רונגען, אויסגענייהט מיט גאָלדענע און זילבערנע פעדים און בע־שפּריצט מיט פּעריל און קאָסטבאַרע שטיינער; גאָלדענע און זיל־בערנע פויגלעך און חיות, פּאַרהאַנגען, קאָווילאָרען (קאַרפּעטס), באַ־וועלנע רייך־געפּאַרבטע קליידער, דעליקאַט וויא זייד און דורכגעוועבט מיט פערשיעדען־קאָלירטע פעדערען און האָר. צווישען דיא פּרע־זענטען איז אויך געוועזן דער קיווער, וועלכען טעוהטליל האָט גענומען ביי דעם שפּאַנישען סאָלדאַט. ער איז איצט געוועזן פול מיט קע־רענדלעך גאָלד, וויא קאָרטעס האָט געבעטען.

דעם גרעסטען רושם האָבען געמאַכט צוויי גרויסע זעהר שווערע קייקלען, גרויס וויא דיא רעדער פון אַ וואָגען, איינער פון גאָלד און דער אַנדערער פון זילבער. דער גאָלדענער האָט מיט זיך פאָרגע־שטעלט דיא זון און איז געוועזן בעפּוצט מיט פיגורען אין דער פאָרמע פון בלומען און חיות. דיעזע שטיק גאָלד אַליין איז ווערטה געוועזן העכער וויא 200 טויזענד דאָלאַר אויף היינטיגע אַמעריקאַנער געלד.

דיא שפּאַניער זיינען געשטאַנען וויא דיא צומישטע פון דיא אוצרות, וואָס מען האָט דאָ פאַר זיי אויסגעלייגט. עס האָט איבער־געשטייגט זייערע זשעדנעסטע האָפנונגען.

ווען עס איז אָבער געקומען צו מאָנטעזומאַ'ס גרוס, האָט טעוהט־ליל געזאָגט גאַנץ העפליך, אַז עס פערשאַפט איהם פערגניגען צו האָבען ביי זיך אין לאַנד אַזעלכע טהייערע געסט, אָבער אַז בעזוכען איהם איז פאַר זיי אונמעגליך, און אַז דאָס בעסטע וואָס זיי קענען טהאָן, איז צו פאָהרען צוריק פון וואַנען זיי זיינען געקומען.

אָבער איצט צו ערוואַרטען, אַז דיא שפּאַניער וועלען פערלאָזען דיא לאַנד איז שוין געווען צו שפּעט. מיט דיא אוצרות, וואָס מאָנ־טעזומאַ האָט זיי געשיקט, האָט ער אין זיי בלויז שטאַרקער צוברענט זייער דורשט נאָך וויטערע רויב. מיט אַ געמאַכטען טאָן פון דאַנק־באַרקייט און איידעלקייט האָט קאָרטעס אויסגעדריקט זיין האָפנונג דאָס דער „קעניג" וועט זיין ביטע דאָך בעוויליגען, און איהם ערלוי־בען איהם צו בעזוכען.

נאָך עטליכע טעג זיינען פאָראיבער. שלוחים זיינען וויעדער געקומען מיט פּרעזענטען, הגם ניט מיט אַזעלכע רייכע וויא פריהער. מאָנטעזומאַ'ס אַנטוואָרט איז געווען אַן ענטשיעדענער „ניין". „איהר האָט דאָך שוין וואָס אייער הארץ גלוסט, — גאָלד" — האָט ער גע־הייסען זאָגען דעם שפּאַנישען קאָמאַנדיר — „אַלזאָ פערלאָזט גלייך אונזער לאַנד".

קאָרטעס'עס סאָלדאַטען זיינען אָבהענגדיג געבליבען. דיא פעסט־קייט, מיט וועלכע דער מעקסיקאַנישער „קעניג" האָט זיי געהייסען „נעהמען דעם וועג", האָט זיי געוויזען, אַז ער איז ווירקליך אַ מעכ־טיגער הערשער. היינט וויא אַזוי וועלען זיי, אַזאַ הייפעלע, דורכ־דרינגען דורך זיינע מחנות?

אָבער גאַנץ אַנדערע געפיהלען האָט געהאַט קאָרטעס אַליין. דאָ האָט זיך דאָס גענומען אַרויסווייזען דיא טייפעלשע גבורה פון זיין כאַראַקטער. פון קיין „ניין" האָט ער ניט געוואָלט וויסען.

מען דאַרף אָבער בעמערקען, אַז קיין פוסטע עקשנות האָט דאָ אין איהם ניט געווירקט. אָהן אַ גרונד האָט ער זיך ניט איינגע־שפּאַרט. ער האָט געהאַט אויף וואָס צו בויען. פון אַלץ וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט וועגען דיעזע געגענדען, האָט ער געזעהן, אַז דיא אינדיאַנישע פעלקער, איבער וועלכע מעקסיקאָ האָט געוועלטיגט, זיי־נען איהר געווען אונטערטהעניג איבער־געוואַלט. ניט אויס ליעבע, נור אויס פורכט האָבען זיי זיך ניט געבונטעוועט געגען איהר. אָט מיט

דעם האָט ער געהאָפט זיך צו בענוצען. צו געווינען אויף זיין זייט דיעזע אונטערטהעניגע שבטים און מיט זייער הילף צו קעמפפען געגען מעקסיקאָ — אָט דאָס איז געװען זיין פּלאַן. אז דאָס איז יעדענפאַלס געווען דער פּלאַן פון א מענשען מיט אַן אייזערנעם כאַראַקטער, איז איבעריג צו בעווייזען.

דיא לאַנד וואו קאָרטעס האָט זיך איצט געפונען, איז געװען פול מיט זומפּען; און אין דיא אונערטרעגליכע היצען האָבען דיעזע זומפען פערפעסטעט דיא לופט. 30 שפּאַניער זיינען שוין געשטאָרבען פון דעם. א חוץ דעם איז דער פּלאַץ געווען פול מיט בייזע גיפטיגע פליגען און זשוקעס, פון וועלכע דיא שפּאַניער האָבען ניט געקענט אויסהאַלטען. און צו אַלע דיעזע צרות האָבען זיי ניט געהאַט גענוג צו עסען, וואָרים ווען די אָרומיגע אינדיאַנער האָבען געהערט, אז מאָנטעזומאַ וויל זיי ניט האָבען, האָבען זיי מורא געהאַט זיי צו ברייננגען שפּייז. אונטער אַזעלכע אומשטענדען דיא אַרמעע צו פיה־רען צו א קאַמפף וואָלט ניט געווען קיין לייכטע זאַך. קאָרטעס האָט דעריבער פריהער פון אַלץ זיך אַריבערגעקליבען אין א דערבייאיגען געגענד, וואו דיא לופט איז געווען א געזינטערע, וואו עס איז געווען גענוג פרישע וואַסער, און שפּייז איז ניט געווען שווער צו בעקומען.

VI.

פון ווערא קרוץ ביז דער שטאדט מעקסיקאָ

קאָרטעס גרינדעט דיא שטאדט ווילא ריקאָ דע ווערא קרוץ, רעזיגנירט בלומרשט און בעקומט זיין אַמט צוריק פון דער „שטאדט־רעגיערונג“. — ער בעזוכט דיא אינדיאַנישע שטאָדט סעמפּאָאלא. — פינף טשוי־נאָווניקעס פון מעקסיקאָ. — קאָרטעס'עס דאָפּעלטע קאָמעדיע. — ער שיקט גאָלד און אַ בריעף צום שפּאַנישען קעניג. — אַ בונט אין קאָרטעס'עס אַרמיי. — קאָרטעס הייסט דערטרינקען זיינע אייגענע שיפען. — דיא אַנאַהואַק הויכלאַנד. — מאָנטעזומא'ס מאַכט לאָזט זיך הערען אַלץ מעהר. — דיא אונבעזיעגטע טלאַסקאַלאַ. — קאָרטעס'עס מלחמה מיט דיא טלאַסקאַלאַנער. — זיין פעראייניגונג מיט זיי. — מאנטעזומא שיקט שילותים צו קאָרטעס'ען. — קאָרטעס'עס מאַרש נאָך טשאלולא. — ער מאַכט אַ שחיטה אויף דיא איינוואוינער. — מאנטע־זומא שיקט וויטער דעלעגאַטען צו קאָרטעס'ען. — דיא שרעק ביי דיא עלסטע פון מעקסיקאָ. — טענאַכטיטלאן, דיא שטאָדט אויף דעם „פּלאַץ פון דעם קאַקטוס־פעלז“. — דיא אָזערעס אַרום דער שטאדט. — דיא געמויערטע וועגען איבער דיא אָזערעס. — דיא שווימענדע גערטנער. — דיא שפּאַניער ווערען איבערראַשט פון דיא שטעדט, דורך וועלכע זיי מאַרשירען דורך. — דיא בריקען אויף דיא שאָסעען. — מאנטעזומא. — אין דער הויפּט־שטאָדט.

דיא שפּאַניער האָבען זיך אַלזאָ בעזעצט אין זייער נייעם לאַגער. איין מאָל, אין אַ פריהמאָרגען, זיינען צו זיי געקומען פינף אינדיאנער, וועלכע האָבען מיט זייערע ציערונגען און מאַניערען אויסגעוויזען גאַנץ אַנדערש וויא דיא אַצטעקען. אין זייערע אויערען און נאָזלעכער האָבען זיי געטראָגען גאָלדענע רינגען מיט בליסטשענדע בלויע שטיינער, און צו זייערע אונטערשטע ליפּען זיינען געווען צוגעפעסטיגט גאָלדענע בלעטער. זיי האָבען געזאָגט, אַז זיי בעלאַנגען צום דעם ט א ט אָ נ אַ ק שבט, וועמעס הויפּט־שטאָדט איז ס ע מ פּ אָ א ל אַ. זיי פּלעגען זיין

זעלבסטשטענדיג, אבער מיט אַ געוויסע צייט צוריק האָבען די אַצטעקען זיי איינגענומען, און איצט פּלאַגען זיי זיך אונטער זייער יאָך — אזוי האָבען זיי דערצעהלט — און אַזוי ווי זיי האָבען געהערט פון דיא שפּאַניער און זייער מאַכט, זיינען זיי געקומען זיי איינלאַדען אין זייער הויפּטשטאדט.

קאָרטעס'ען איז דיא געשיכטע שטאַרק געפעלען געוואָרען. זיא האָט בעשטעטיגט זיין האָפנונג, אז ער וועט זיך קענען בענוצען מיט דער שנאה, וואָס דיא אונטערטהעניגע שבטים פיהלען געגען זייערע הערשער, דיא אַצטעקען. ער האָט דיא פינף טאָטאָנאַקס אויפגענומען זעהר פריינדליך, און ווען זיי האָבען זיך געזעגענט, האָט ער זיי מיט־געגעבען פּרעזענטען.

איידער ער איז געגאַנגען ווייטער, האָט ער געמאַכט איינעם פון דיא כיטרע שריט, מיט וועלכע זיין רייזע איז געווען פול.

ער האָט נעמליך פון זיך אָראָבגעוואָרפען דיא אויבערהערשאַפט וואָס וועלאַסקעץ, דער גובערנאַטאָר פון קובאַ, האָט איבער איהם געהאַט. אז וועלאַסקעץ איז געווען אַייפערזיכטיג צו איהם און האָט געוואָלט איהם אָראָבזעצען, ווייסען מיר שוין. קאָרטעס האָט דעריבער בעשלאָסען זיך צו בעפרייען פון זיין דעה איבער איהם. ער האָט איבערהויפּט ניט געוואָלט האָבען איבער זיך קיין גובערנאַטאָר. זיין שטאַרקער קוראַזשליוועער גייסט האָט געפאָרדערט וואָס מעהר זעלבסט־שטענדיגקייט. זיין וואונש איז געווען צו זיין דירעקט פעראַנטוואָרט־ליך צום קעניג פון שפּאַניען און צו קיין אַנדערען.

צו דיעזען צוועק, האָט ער ערקלערט, אז ער גרינדעט אַ שטאדט. מיט אַנדערע ווערטער, — זיין לאַגער מיט די ביידלעך האָט ער פּלוצ־לינג אַ נאָמען געגעבען שטאדט. אַלס „שטאדט“ האָט דער לאַגער בעקומען זיין אייגענע שטאדט־רעגיערונג, וועלכע איז שוין ניט געווען אונטער דעם גובערנאַטאָר פון קובאַ, נור דירעקט אונטער דעם שפּאַני־שען טהראָן. צי דאָס איז טאַקע געווען ריכטיג לויט דיא געזעצע פון שפּאַניען, צי דאָס איז בלויז געווען אַזאַ מין יוריסטישער פּשט'ל, — אַבי אַזוי האָט קאָרטעס דאָס געזעץ געטייטשט, און מיט דער הילף פון דיא אָפיצערען וואָס זיינען איהם געווען טריי, איז דאָס אזוי אָנגענומען געוואָרען.

דיא נייע „שטאדט“ האָט ער אַ נאָמען געגעבען וויללאַ ריקאַ דע ווערא קרוץ (דיא רייכע שטאדט פון דעם אמת׳ן צלם), אָדער פראָסט ווערא קרוץ, וויא מען רופט עד היום דיא גרויסע רייכע שטאדט, וואָס איז שפּעטער אויסגעוואקסען ניט וויט פון דאָרטען.*)

ווען דיא נייע „שטאדט־רעגיערונג“ האָט געהאט איהר ערשטע זיצונג, איז קאָרטעס ערשיענען, און אראָבנעהמענדיג דיא היטעל, און נייגענדיג זיך, האָט ער „רעזיגנירט“ פון זיין שטעלע אלס קאפּיטאַן־גענעראל פון דער ארמיי. דיעזע שטעלע זיינע עקזיסטירט שוין מעהר ניט, האָט ער ערקלערט; איהר פּלאַץ פערנעהמט איצט דיא הער־שענדע מאכט פון דיא וואָס פערוואלטען דיא שטאדט ווערא קרוץ. ער האָט זיך וויעדער פערנייגט און איז ארויס פון צימער אין דער ראָלע פון אַן איינפאכען בירגער. דער „שטאדט־ראטה“ האָט אָבער באלד איהם געשיקט רופען צוריק, און האָט איהם געמאכט פאַר קאפּיטאַן־גענעראל און הויפּט־ריכטער פון דער ווערא קרוצער קאָלאָניע אין דעם נאָמען פון דער שפּאַנישער קרוין.

דיא קאָמעדיע איז אָבגעשפּיעלט געוואָרען זעהר גלאַט. דערנאָך האָט זיך אפילו אָנגעפאנגען אַ מישענינע צווישען די וואָס זיינען געווען טריי וועלאסקעץ׳ן, אבער דורך אינטריגען, פון איין זייט, און דורך זיין רעדנער־טאלענט, פון דער אנדערער זייט, האָט קאָרטעס דאָס רוב פון זיינע געגנער פערוואנדעלט אין ווארימע אנהענגער. עס זיינען איבערגעבליעבען בלויז עטליכע, און זייערע אנפיהרער זיינען געווען דער אויבענדערמאָנטער אָפיציער אָרדאז, איינער וועלאסקעץ דע לעאָן (דעם קובאנער גובערנאטאָר׳ס אַ קרוב) און א געוויסער עסקאָבאר. אַלזאָ האָט קאָרטעס זיי אַלעמען דרייען געלאָזט שמידען אין קייטען און פערשפּארען אויף דיא שיפען אלס בונטאָווסטשיקעס געגען דעם ווילען פון דער שטאדט ווערא קרוץ. (וועלאסקעץ דע לעאָן איז דערנאָך געוואָרען איינער פון קאָרטעס׳עם טרייסטע אָפיציערען).

ער האָט אזוי געמאכט, אַז זיינע אָפיציערען און סאָלדאטען זאָלען

*) ווערא קרוץ איז היינט דער גרעסטער האַפען פון דער מעקסיקאַנישער רעפּובליק. די גאַנצע פּראָווינץ אָדער שטאַאַט טראָגט אויך דעם נאָמען ווערא קרוץ.

אויסקומען פונקט אזוי שולדיג וויא ער, און זיי זאָל זיך ניט לוינען פון איהם אָבצושטעהן. און וואָס ווייטער וועט זיין, האָט ער איבער־הויפּט זיך וועניג געקימערט. איין מאָל האָט ער זיך בעשלאָסען אויף א געוואגטע, געפעהרליכע זאך, איז ער ניט געוועזן דער זאָרט מענש דערנאָך צו נעהמען צווייפלען, חרטה האָבען, זיך נעהמען דעם לעבען.

ווען עס איז שטיל געוואָרען, איז ער אוועק אָבגעבען דעם וויזיט אין סעמפּאָאלא. דער וועג אהין האָט צוערשט זיך געצויגען דורך וויסטע זאמדיגע ערטער, אָהן א ברעקעל פלאנצונג. פון צייט צו צייט האָט זיך געזעהן דער בלויער אטלאנטישער אָקעאן, און פון ווייטען דער ווייסער מיט שנעע־בעדעקטער שפּיץ פון דעם ריעזיגען אָריזאבא בארג. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האָבען זיך גענומען בעווייזען שטיקלעך גרינס. דיא לאנד איז געוואָרען פרוכטבארער, שעהנער און אנגענעהמער פאר'ן אויג, ביז דיא רייזענדע האָבען דער־גרייכט א געגענד פון ברייטע רייכע לאָנקעס, קאָקאָ וועלדלעך און פאלמען־בוימער. זיי האָבען בעגעגענט הירשען און געווילדע חיות און פויגלען, וואָס זיי האָבען נאָך קיין מאָל ניט געזעהען. איינער פון דיעזע פויגלען, פון וועלכע מען האָט אין אייראָפּא, אזיען און אפריקא פריהער ניט געוואוסט, איז געוועזן דער אינדיק. פון מעקסיקאָ האָט מען איהם דערנאָך אריבערגעבראכט נאָך אייראָפּא.*)

קאָרטעס מיט זיין ארמיי זיינען דורכגעגאנגען דורך פערלאָזענע דערפער. זיי האָבען געזעהן טעמפּלען, מיט ווייראך־פענדלעך מיט אנדערע הייליגע געצייג; וויא אויך צונויפגעלעגטע בלעטער פון אגאווע פּאפּיער, וואָס זיינען געוועזן פערשריעבען מיט בילדער־שריפט.

---

*) מיט זייער נאָמען האָבען די אינדיקעס געהאט דעם זעלבען שיקזאל ווי די מענשען פון אמעריקא. אזוי ווי מען האָט לאנג געמיינט, אז דאָס איז אינדיען (אזיען), האָט מען די דאָרטיגע מענשען א נאָמען געגעבען אינדיאנער און דעם דערמאָנטען עוף — אינדיקעס אָדער אינדישע העהנער. אויף ענגליש רופט מען דאָס „טוירקי", ווייל טערקען האָבען מיט א קורצע צייט פריהער אריינגעדרונגען אין אייראָפּא פון אזיען, און דער וואָרט „טערק" איז געוועזן דאָס זעלבע וויא איינוואוינער פון אזיען.

אין דיא זעלבע טעמפלען האָבען זיי געפונען צושניטענע קערפּערס פון מענשען־קרבנות.

ווען זיי זיינען צוגעקומען נאָהענט צו דער שטאָדט, האָבען זיך פּאר זייערע אויגען בעוויעזען גוט־בעארבייטע פעלדער, גערטנער און סעדער. ביסלעכווייז האָבען זיי גענומען בעגעגענען מענשען, וועלכע האָבען זיי בעגריסט מיט בלומען. קאָרטעס'עס קיווער האָט מען בע־ציערט מיט א בוקעט פון רױזען, און זיין פערד האָט מען אָנגעטהאָן א בלומענקראַנץ אויפ'ן האלז. קיין זאך האָבען דיא היגע אינדיאַנער ניט אזוי ליעב געהאט וויא בלומען. דיא מענער האָבען געטראָגען מאַנטלען פון באוועלנע מאַטעריע איבער די שולטערען, און אונטען אזיפ'ן נאַקעטען קערפּער — א ברייטען גארטעל. דיא פרויען זיינען געווען געקליידט אין לאַנגע באוועלנע קליידער פון פערשיעדענע קאָלירען. ביי איינינע פרויען איז דיא קלייד געגאַנגען פון האלז אָן; ביי אנדערע איז דער קערפּער ביז דער טאַליע געווען נאַקעט. ביידע געשלעכטער האָבען געטראָגען ציערונג ארום האלז און זייערע אויערען און נעזער זיינען געווען דורכגעלעכערט צו מאַכען פּלאַץ פּאַר רינגען.

ווען דיא שפּאַניער זיינען אריין אין סעמפּאָאַלאַ גופא, האָבען זיי דאָרטען געפונען פיעלע הייזער פון שטיין אָדער פון אַדאָבע ציעגעל. *) דאָס זיינען געווען די בעסערע און גרעסערע געביידעס. אנדערע זיינען געווען געמאַכט פון ליים און ערד. די דעכער פון אַלע הייזער זיינען בעשטאַנען פון פּאַלמען־בלעטער, און זיי זיינען געווען אזוי גוט צוזאַמענגעפּלאָכטען, אז עס האָט ניט געקענט אריינקומען קיין טראָפּען רעגען. וויא פיעל איינוואָוינער דיא שטאָדט האָט ענטהאַלטען, קען מען ריכטיג ניט וויסען, ווייל דיא בעריכטען איבערטרייבען שטאַרק און ווידערשפּרעכען זיך שטאַרק. אונגעפעהר ביי 25 טויזענד האָט זיא מסתמא געהאַט.

דיא שפּאַניער האָבען לאַנגזאַם מאַרשירט דורך דיא שמאָלע גאַסען, וועלכע זיינען יעצט געווען געפּאַקט מיט מענשען. קאָרטעס און זיינע בעגלייטער האָבען ניט געקענט אָברייסען דיא אויגען פון דיא

*) „אַדאָבע" איז אַזאַ ליים אָדער בלאָטע, פון וועלכע אין די הייסע אַמעריקאַנער געגענדען מאַכט מען אַן אָרימען זאָרט ציגעל, וועלכער ווערט געטריקענט אויף דער זון.

פערשיעדענע סמנים פון ענטוויקלונג, וואָס זיי האָבען ארום זיך געזעהען, דיא העכסטע קולטור וואָס זיי האָבען פריהער ווען־עס־איז געטראָפען אין אַמעריקאַ. און דיא איינוואוינער פון סעמפּאָאַלאַ, וויעדער, האָבען מיט גרויס בעוואונדערונג בעקוקט דיעזע אונגעוועהנ־ליכע מענשליכע בעשעפעניסען מיט דיא ווייסע פּנים׳ער און געדיכטע בערד. דיא גרויסע פיער־פיסיגע חיות, אויף וועלכע אייניגע פון זיי האָבען געריטען, דיא זאָנדערבארע קליידער און געוועהר וואָס זיי האָבען געטראָגען.

דער קאסיק אָדער עלסטער איז אַרויסגעקומען מקבל פּנים זיין דיא געסט לעבען דעם הויז וואו ער האָט געוואוינט. ער איז געווען אַ הויכער, דיקער אינדיאַנער. געהענדיג האָט ער זיך אָנגעלעהנט אָן צוויי בעגלייטער. ער האָט קאָרטעס׳ען בעגריסט מיט גרויס צערעמאָ־ניע, און איהם מיט זיין אַרמיי איינגעלאַדען זיך צו בעזעצען אין אַ דערבייאיגען טעמפעל, וועלכער האָט געהאַט אַ גרויסען הויף. דאָ האָט מען זיי בעזאָרגט מיט אינדיק־פליישׁ און מיט קוקורוזע קוכענס. קאָרטעס׳ען האָט דער קאסיק געשאָנקען פערשיעדענע ציערונג פון גאָלד און פון באַוועלנע מאַטעריעס.

זיין וויזיט צו דעם קאַסיק׳ס וואוינונג האָט קאָרטעס געמאַכט דעם נעכסטען טאָג. דאָס איז געווען אַ הויז פון שטיין און וואַפּנע אויף דעם שפּיץ פון אַ משופּע׳דיגען בערגעל, צו וועלכען מען איז ארויפ־געגאַנגען איבער שטיינערנע טרעפּ. קאָרטעס איז אַהין געקומען מיט פופציג סאָלדאַטען. דיא סאָלדאַטען האָט ער אָבער איבערגעלאָזען אויפ׳ן הויף און אינוועניג איז ער אַריין בלויז מיט איין אָפיציער און מיט מ אַ ר י נ אַ׳ן, זיין שעהנע קעבס־ווייב און דאָלמעטשערין. אין דעם געשפּרעך, וואָס קאָרטעס האָט געהאַט מיט דעם קאַסיק, האָט ער איהם געפּרובט ערקלערען דיא פּרינציפּען פון דער קריסטליכער רעליגיאָן און אויסגעדריקט זיין וואונש, אַז דיא איינוואוינער פון סעמפּאָאַלאַ זאָלען דיעזע אמונה אָננעהמען. דער קאסיק האָט איהם אבער געענטפערט, אַז זיינע געטער גיבען זיין פאָלק רעגען און זונענ־שיין, און ער איז צופריעדען מיט זיי. רעדענדיג וועגען וועלטליכע זאַכען, האָט ער זיך בעקלאָגט אויף דער באַרמלאָזיגקייט, מיט וועלכע דיא אַצטעקען הערשען איבער דער פּראָווינץ. „מיין אויבער־האַרר׳ס הויפּטשטאָדט איז ביי אַן אָזערע“ — האָט ער געזאָגט, מיינענדיג

מאַנטעזומאַ'ן — „דאָס איז ווייט פון דאַנען צווישען דיא בערג. ער איז שטרענג און צאַפּט אונזער בלוט אָהן רחמנות. און ווען מיר סמייען ניט צו פאָלגען, נעהמט ער פון אונז צו יונגע טעכטער און זיהן און ברענגט זיי פאַר אַ קרבן צו זיינע געטער."

ווען קאָרטעס האָט דאָס אויסגעהערט, האָט ער איהם פערזיכערט, אַז מעהר וועט מאַנטעזומאַ שוין דאָס ניט סמייען צו טהאָן, און אַז צו דיעזען צוועק האָט דאָס דער מעכטיגער שפּאַנישער קעניג געשיקט איהם, קאָרטעס'ען, צו בעשיצען דיא אונטערדריקטע און צו בעשטראָפען דיא אונטערדריקער.

דער קאַסיק האָט ווייטער ערקלערט, אַז דיא טאָטאָנאַק לאַנד ענטהאַלט דרייסיג שטעדטלעך און דערפער, וועלכע קענען אַרויסשטעלען אַ גרויסע אַרמיי, און ער האָט בעמערקט, אַז דיא טאָטאָנאַקס זיינען ניט דיא איינציגע וואָס ליידען פון דעם אַצטעקישען יאָך, און אַז לעבען סעמפּאָאַלאַ ליעגט טלאַסקאַלאַ, דיא לאַנד פון אַ העלדישען פאָלק, וועלכען דיא אַצטעקען זיינען ניט אין שטאַנד בייצוקומען. וועגען דיא שפּאַניער און זייער גבורה האָט דער קאַסיק געהערט פיעלע וואונדערליכע זאַכען, אבער אַז זיי וועלען זיך קענען שטעלען געגען דעם „גרויסען מאָנטעזומאַ" מיט זיין מעכטיגע אונגעצעהלטע אַרמיי, האָט ער שטאַרק געצווייפעלט. קאָרטעס האָט איהם פערזיכערט, אַז איין שפּאַניער איז שטאַרקער וויא אַ גאַנצע מחנה אַצטעקען. פון דעסטוועגען האָט ער ביי דעם קאַסיק אויסגעפרעגט וועגען דיא אַרומיגע פעלקער, וועלכע וואָלטען איהם מיטגעהאָלפען אין אַ מלחמה געגען דיא אַצטעקען. ער האָט דאָס אבער געטהאָן בלומרשט אום צו וויסען ווער עס איז אַ דריקער און ווער אַ קרבן, — אום ניט צו אַטאַקירען דיא, וועמען ער איז געקומען רעטען. ווען ער האָט געזעהן, אַז זיינע רייד האָבען דעם קאַסיק צוגעגעבען מוטה און גלויבען אין דיא מאַכט פון דיא שפּאַניער, האָט ער זיך מיט איהם געזעגענט.

ווען ער האָט זיך אומגעקעהרט צו זיינע אָפּיציערען האָט ער זיי אָנגעזאָגט דיא פרעהליכע בשורה, אַז צו זייער אַרמיי וועלען צושטעהן גרויסע מחנות פון אינדיאַנישע פעלקער, און אַז ניט מיט קיין הייפעלעך נור מיט גרויסע פעראייניגטע קרעפטען וועט ער געהן אויף מעקסיקאָ.

דיא שפּאַנישע אַרמיי האָט בעדאַרפט זיך אַריבערקלייבען אין טשיאַהויטצטלאַ*), וועלכע איז געלעגען אַ מייל צוועלף פון סעמפּאָאַללאַ. אַזוי איז בעשלאָסען געוואָרען, ווייל נאָהענט דערביי איז געוועזן אַ האַפען; און דיא שיפען מיט דיא שווערערע קאַנאָנען האָט מען שוין אַוועקגעשיקט פריהער.

אום דיא שפּאַניער זאָל זיין גרינגער צו קומען אהין מיט זייער געוועהר און אַלע אנדערע משאות, האָט דער קאַסיק זיי געגעבען פיער הונדערט „טאַמאַנען", דאָס הייסט טרעגער. אַ „טאַמאַן" האָט לייכט געטראָגען 50 ענגלישע פונט (אַרום 56 רוסישע פונט) און איינגעגאַנגען מיט דעם פון 15 ביז 18 ענגלישע מייל אַ טאָג. אַזעלכע טאַמאַנען זיינען געברויכט געוואָרען איבער אַלע מעקסיקאַנישע לענדער, און פון איצט אָן האָבען דיא שפּאַניער זיך מיט זיי אומעטום בענוצט.

אויף מאָרגען איז דיא אַרמיי, מיט דיא „טאַמאַנען", אָנגעקומען אין טשיאַהויצטלאַ — אַ שטעדטעל, וועלכע איז געשטאַנען אויף אַ פעלז, וויא אַ פעסטונג, ביים ים, דאָס הייסט, ביי דעם גאָלף פון מעקסיקאָ, וויא מען רופט יענעם טייל פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. דאָס רוב פון דיא איינוואוינער זיינען זיך צולאָפען פאַר שרעק. אָבער פופצעהן פון זיי, זייערע עלסטע, זיינען דיא געסט אַרויס אַנטקעגען מיט בלומען און מיט ווייראַך, און ביסלעכווייז האָבען יענע אויך בעקומען קוראַזש און זיך אומגעקעהרט. באַלד איז אַהער אָנגעקומען דער קאַסיק פון סעמפּאָאַללאַ אויך (מען האָט איהם גע־בראַכט צוטראָגען אויף אַ טראָג־שטוהל).

וויא קאָרטעס איז אַזוי געשטאַנען און גערעדט מיט איהם און מיט דיא עלסטע פון שטעדטעל, האָט ער בעמערקט אַ מישענינע צווישען דיא אינדיאַנער. אימיצער איז אָנגעקומען, און דער עולם איז אַזוי וויא צוציטערט געוואָרען. באַלד האָבען זיך בעוויעזען פינף רייך־געקליידעטע אינדיאַנער. לויט זייערע שטאָלצע מאַניערען, דיא זאָנדערבאַרע פאָרמע פון זייערע בגדים און אייניגע אַנדערע זאַכען,

*) די נעמען פון מעקסיקאָ און ארומיגע לענדער זיינען שווער אויס־צורייידען. אום דעם לעזער זאָל דאָס זיין לייכטער, זאָל ער יעדען לאַנגען נאָמען ביי זיך אין געדאַנקען צוטיילען. „טשיאַ־הויטצ־טלאַ", צום ביישפּיעל, „סעם־פּאָ־אַלאַ", „קוועטצ־אַל־קאָאַטל", א. ז. וו.

האט ער געקענט זעהן, אז זיי בעלאנגען ניט צו דעם טאטאנאק שבט. זייערע בליקטשענדע שווארצע האר זיינען געווען פערבונדען אין א קניפעל אין מיטען קאפ. זיי זיינען געגאנגען מיט גאיה מיט בלומען אין דיא הענד, און פון הינטען זיינען נאכגעגאנגען זייערע בעגלייטער, אייניגע מיט לאנגע שטעקענס מיט שטריקלעך, און אנדערע מיט פאכערס, מיט וועלכע זיי האבען ארא‌בגעטריבען דיא פליגען פון דיא פינף וואזשנע לייט.

ווען דיעזע פינף טשינאווניקעס זיינען פארבייגעגאנגען פארביי דיא שפאניער, האבען זיי אויף זיי א ווארף געטהאן א שטאלצען בליק. באלד זיינען צוגעלאפען דיא עלסטע פון דער טאטאנאק שטעדטעל, און האבען גערעדט צו זיי מיט גרויס אונטערטהעניגקייט.

קארטעס האט געפרעגט ביי מארינא'ן, וואס דאס אלעס בעדייט, און זיא האט איהם ערקלערט, אז דיא פינף מענער זיינען אצטעקען, צינזען־זאמלער פון מעקסיקא. לויט דיא צושראקענע געזיכטער פון דיא טאטאנאקס האט מען אבער געקענט זעהן, אז זיי זיינען ניט געקומען נאך געוועהנליכע צינזען. עס האט זיך ארויסגעוויעזען, אז זיי האלטען עס פאר א פערברעכען פון דיא טאטאנאקס פארוואס זיי וויזען ארויס גאסטפריינדליכקייט צו דיא שפאניער, אהן מאנטעזומא'ס ערלויבניס, און אלס שטראף פאדערען זיי צוואנציג בחורים און צוואנציג מיידלעך פאר קרבנות.

קארטעס איז אויפגעבראכט געווארען. „זאג דיא עלסטע, אז זיי זאלען ניט סמייען צו ערפילען דיא חוצפה'דיגע פארדערונג" — האט ער געהייסען מארינא'ן. „זאג זיי, אז איך הייס דיא באנדיטען זיך ארייננווארפען אין געפענגניס."

די עלסטע האבען זיך דערשראקען. ער האט אבער איבער־געזאגט דאס זעלבע מיט אזא פעסטען, בעפעהלענדען טאן, אז זיי האבען זיך פאר איהם מעהר דערשראקען וויא פאר דיא פינף טשינאווניקעס און, ניט־ווילענדיג, האבען זיי איהם געפאלגט. דיא פינף אצטעקען האט מען געכאפט, געבונדען הענד און פיס און אוועק־געפיהרט.

און דא האבען מיר א מוסטער פון קארטעס'עס „פאליטיק". דעם זעלבען אבענד, האט ער דורך זיינע שפאנישע סאלדאטען, וועלכע זיינען געווען ארום דער געפענגניס, אזוי געמאכט אז צוויי פון די ארעסטירטע

צינזען זאַמלער זאָלען אַנטלויפען. דערנאָך האָט מען זיי אין געהיים געבראַכט צו איהם. ריידענדיג מיט זיי האָט ער פערדאַמט דיא טאָטאָ־נאַקס, פאַר וואָס זיי האָבען זיי אַרעסטירט. ער האָט זיי געהאָלפען אַנטלויפען נאָך מעקסיקאָ, און צוגעזאָגט אויף מאָרגען צו בעפרייען זייערע דריי חברים אויך. דערביי האָט ער זיי געבעטען, ווען זיי וועלען קומען נאָך מעקסיקאָ, צו דערצעהלען מאָנטעזומאַ'ן, אַז ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס ער איז אזוי אונפריינדליך צו דיא שפּאַניער, האָבען זיי צו איהם פון דעסטוועגען דעם גרעסטען רעספּעקט.

ווען דיא טאָטאָנאַקס האָבען זיך דערוואוסט, אַז דיא צוויי געפאַנ־גענע זיינען אַנטלאָפען, האָבען זיי פון כעס געוואָלט דיא איבעריגע מקריב זיין צו זייערע געטער; קאָרטעס האָט אָבער געזאָגט, אַז דאָס קען ער ניט ערלויבען. כלומרשט אום צו בעוואָרענען אַז זיי זאָלען אויך ניט אַנטלויפען, האָט ער געהייסען זיי אַוועקפיהרען אויף איינע פון זיינע שיפען; און פון דאָרט האָט ער זיי געלאָזען געהן.

קאָרטעס'עס נעכסטער שריט איז געווען אויפצופאָדערען דיא עלסטע פון די טאָטאָנאַקס צו לאָזען וויסען אין אַלע זייערע שטעדט־לעך און דערפער, אַז פון היינט אָן זאָלען זיי דיא אַצטעקען מעהר ניט צאָהלען קיין צינזען; און, ניט ווילענדיג, האָבען דיא עלסטע איהם געפאָלגט. מיט פערשיעדענע מיטלען האָט ער אויף זיי אזוי געווירקט, אַז זיי האָבען געשוואָרען טריהייט צו שפּאַניען און האָבען זיך געשטעלט אונטער זיין פאָהן אַלס זיינע מיטקעמפּפער געגען זייערע אונטערדריקער. זיי האָבען נאַטירליך געמיינט, אַז דאָס שטעלען זיי זיך פאַר זייער פרייהייט. דיא צוקונפט האָט זיי אָבער בעוויזען אַז זיי האָבען אַ ביטערען טעות געהאַט.

קאָרטעס האָט זיך גענומען בויען אַ שטאָדט ניט ווייט פון ט ש י־אַ ה ו י ט צ ט ל אַ, — אויף אַ פרוכטבאַרע פלאַכע שטיק לאַנד לעבען האַפען. אינדיאַנער האָבען געטהאָן דיא שווערסטע אַרבייט, אָבער יעדער שפּאַניער האָט אויך אַנטהייל גענומען, און דער קאָמאַנדיר אַליין איז אויך ליידיג ניט געגאַנגען. אין עטליכע וואָכען זיינען שוין געשטאַנען געמויערטע הייזער, אויסגעשטעלט אין גאַסען מיט שפּייכ־לערס און שייערען. איינע פון דיא ערשטע זאַכען וואָס מען האָט אויסגעבויט איז געווען אַ טורמע מיט אַ תליה.

דיעזע שטעדטעל האט געדארפט דיענען אלס מיטעל־פונקט פיר קארטעס'עס ווייטערע מארשען און מלחמות; און געהייסען האט דאס אז דאס אלץ בעלאנגט צו דער „שטאדט־רעגיערונג“ פון ווילא ריקא דע וועראקרוץ, צו דער ארגאניזאציאן פון „בירגער־סאלדאטען“, וועלכע האט זיך געגרינדעט אין דעם נאמען פון דער שפאנישער קרוין.

אין א קורצע צייט ארום זיינען אנגעקומען שלוחים פון מעקסיקא. מאנטעזומא האט זיי געשיקט אויסצודריקען זיין צופריעדענהייט מיט דעם, וואס קארטעס האט בעפרייט דיא ארעסטירטע צינזען־זאמלער, און צו דער זעלבער צייט — זיין בעדויערען ווארום דיא שפאניער העלפען דיא טאטאנאקס אין זייער אויפשטאנד. ער איז געווען זיכער — האט ער געזאגט דורך דיא שלוחים — אז דיא שפאניער זיינען דאס דיא מענשען מיט ווייסע געזיכטער און גרויסע בערד, וועגען וועמען דיא אצטעקישע נביאים האבען פאראויסגעזאגט, און אויס רעספעקט צו זיי וועט ער דיא טאטאנאקס דיעזען מאל שיינקען, הגם שפעטער וועט ער זיך מיט זיי אברעכענען.

קארטעס האט דיא שלוחים פיין מכבד געווען מיט שפייז און געטראנק. ער האט אבער פאר זיי אויך געוויזען וויא עס שיסען קאנאנען, וויא עס פעכטען בלאנקעדיגע שטאהלענע שווערדען, וויא עס שפרינגען און טראמפלען פערד. דאס אלעס האט ער געטהאן אום דיא שלוחים זאלען בעקומען א טיעפען איינדרוק וועגען זיין איבערנאטירליכע מאכט און אז זיי זאלען וועגען דאס אלעס דערצעהלען מאנטעזומא'ן. ווען זיי האבען זיך מיט איהם געזעגנט, האט ער זיי געהייסען איבערגעבען מאנטעזומא'ן זיין ווארימסטען גרוס און איהם זאגען, אז ער האפט אין גיכען צו קומען איהם בעזוכען, און אז דאן וועלען זיי שוין וועגען אלעס דורכקומען אויפ'ן פריינדליכסטען אופן.

איינינע וואכען נאך דעם האט דער קאסיק פון סעמפאאלא זיך געווענדעט צו זיין „פריינד“ קארטעס'ען, אז ער זאל זיך פאר איהם אננעהמען אין א מחלוקה וואס ער האט געהאט מיט א דערבייאיגען טאטאנאקשען שבט. דער שפאנישער גענעראל איז אוועק אהין מיט א טהייל פון זיין ארמיי און האט צווישען דיא צוויי צדדים שלום געמאכט. אויס דאנקבארקייט האט דער קאסיק פון סעמפאאלא איהם פארגעשלאגען אלס מתנה אכט אינדיאנישע מיידלעך, רייך געקליי־

דעטע, אין גילדערנע קראַגענס און אַנדערע ציערונגען, און יעדע מיט עטליכע שקלאַפינען, וואָס זאָלען איהר בעדיענען. דער קאַסיק האָט זיי איהם פאָרגעשלאָגען אַלס פרויען, אָבער ער האָט איהם געענטפערט, אַז אום אַ שפּאַניער זאָל מעגען הייראַטהען אַ אינדיאַנערקע, מוז זי צוערשט ווערען אַ קריסטין. ער האָט ווידער געגומען דרשנ'ען ועגען דיא קריסטליכע רעליגיאָן, און יענער האָט ווידער געענטפערט, אַז ער דאַרף ניט קיין בעסערע געטער ווי זיינע אייגענע, ווייל זיי בעזאָרגען זיין פאָלק מיט זונען־שיין, מיט רעגען און מיט פרוכטבארע פעלדער.

אָבער אַרויסווייזען זיינע רויט־הויטיגע „פריינד" איידעלקייט האָט קאָרטעס שוין מעהר ניט געפונען פאַר נויטיג. אויף זיין בעפעהל זיינען דיא שפּאַניער ארויף אויף דעם בארג, וואו דער גרעסטער טעמפעל איז געשטאַנען און גענומען אָראָבקייקלען דיא געטער פון דיא שטיינערנע טרעפּ. דאַן האָט דער קאַסיק אויך פערלאָרען דיא געדולד און ער האָט געגעבען זיינע מענשען אַ סיגנאַל צו בעשיצען זייער רעליגיאָן. עס זיינען זיך צוזאַמענגעלאָפען אינדיאַנער פון אַלע זייטען. אינדיאַנישע גלחים, אין שווארצע באַוועלנע היטלען און מיט האָר, וועלכע איז געוועזען פערפלאָכטען און פערקלעפּט מיט דיא פערגליווערטע בלוט פון מענשליכע קרבנות, זיינען ארומגעלאָפען וויא דיא ווילדע, רופענדיג צום עולם, אַז ער זאָל ניט לאָזען „פערשוועכען" דיא הייליג־קייט פון זייערע געטער. עס איז געוואָרען אַן אונבעשרייבליכע מישענינע. עס האָט געשמעקט מיט אַ בלוטיגען צוזאַמענשטויס. אָבער קאָרטעס, מיט זיין אייזערנע האַנד, האָט אַלץ גלייך איינגעשטילט. ער האָט דעם הויפּט־קאַסיק און עטליכע אַנדערע פון די עלסטע געלאָזען שמידען אין קייטען און זיי אויפגעפאָדערט צו בערוהיגען דיא מאַסע. ווען איין פייל וועט געציעלט ווערען אין אַ שפּאַניער, וועט קיין איינציגער טאָטאָנאַק לעבעדיג ניט בלייבען, האָט ער ערקלעהרט; און מאַרינאַ, פון איהר זייט, האָט פאַר איהרע לאַנדסלייט געהאַלטען אַ רעדע, אין וועלכע זי האָט זיי אויפגעוויזען וויא געפעהרליך פאַר זיי וואָלט געוועזען איינצורייסען מיט דיא ווייסע, הויפּטזעכליך איצט, ווען דיא אצטעקען דורשטען אזוי צו נעהמען ראַכע פון זיי.

דער הויפּט־קאַסיק האָט זיך געבויגען. צודעקענדיג זיין געזיכט מיט דיא הענד האָט ער אויסגעשריען, אַז זיינע געטער וועלען שוין אַליין זיך אָברעכענען פאַר דיא עולות וואָס זיי האָבען אויסצושטעהן.

דער סוף איז געווען אז אויף דעם פלאץ פון דעם וויכטיגסטען טאטאנאקשען גאט האט מען אויפ'ן אלטאר אין דעם טעמפעל, ארויפגעשטעלט א בילד פון דער הייליגער מאריא, און דיא אינדישע גלחים האבען זייערע שווארצע קיטלען איבערגעביטען אויף ווייסע, און מיט וועקסענע ליכט אין דיא הענד האבען זיי אנטהייל גענומען אין דער צערעמאניע אלס קאטהאלישע גייסטליכע. אלמעידא, א שפאנישער גלח, האט מיט גרויס פאראד געפראוועט א תפלה.

ווען קארטעס האט זיך אומגעקעהרט אין וועראַ קרוץ, האט ער צו זיין איבעררא‏שונג דארטען געפונען א נייע שפאנישע שיף, וועלכע איז אין זיין אבוועזענהייט אנגעקומען מיט צוועלף סאלדאטען און צוויי פערד. דער קאפיטאן פון דער שיף, איינער סאוסעדא, איז געווען אן אוואנטוריסט וויא פיעלע שפאניער פון יענע צייטען, און ער האט נאכגעפאלגט קארטעס'עס סליאד. איצט איז ער אלזא צוגעשטאנען צו קארטעס'ען. די צוועלף נייע מענשען מיט זייערע צוויי פערד זיינען פאר דער קליינער ארמיי מיט איהרע זעכצעהן פערד געווען א גוטע געווינס.

פון דיא געסט האט קארטעס זיך דערוואוסט, אז וועלאסקעז האט פון דער שפאנישער רעגיערונג בעקומען דיא ערלויבניס אין דיא נייע־עראבערטע לענדער צו גרינדען נייע קאלאניעס אונטער זיין שוץ. עס איז געווען לייכט צו פערשטעהן, אז ווען וועלאסקעז וועט הערען דאס קארטעס האט פון זיך אראבגעווארפען זיין קאנטראל, וועט ער ניט שווייגען. קארטעס האט דעריבער זיך בעשלאסען איהם צו פערלויפען דעם וועג, און צו האבען דעם קעניג אויף זיין זייט, איידער ער, דער גובערנאטאר פון קובא, וועט אנגעבען א קלאגע אויף איהם. דער מיטעל דערצו איז געווען ווי געוועהנליך — געלד. מיט רעדעס און דורך פערשיעדענע אנדערע וועגען האט ער באלד גע'פועל'ט ביי דיא סאלדאטען, אז דיעזען מאל זאל יעדער זיך ענטזאגען פון זיין חלק אין דיא אוצרות, וואס דיא ארמיי האט בעקומען פון מאנטעזומא'ן און פון דיא אנדערע אינדיאנער, און אז דאס אלין זאל מען אוועקשיקען אלס מתנה צום קעניג (קארטעס האט, נאטירליך, זיין חלק אבגעגעבען דער ערשטער). דאן האט ער אויפגעשריעבען א לאנגען בריעף צום שפאנישען קיסר (פערדינאנד'ס איניקעל, קארל דער 5־טער). ער

האָט געשילדערט דיא געפאַהרען וואָס ער מיט זיין אַרמיי זיינען אויסגעשטאַנען און דיא אונגעוועהנליכע העלדענטהאַטען מיט וועלכע זייער הייפעלע האָט בעזיעגט מעכטיגע אינדיאַנישע פעלקער. ער האָט אָנגעוויזען אויף דיא שטערונגען, וואָס ער וואָלט געהאַט פון דעם קובאַנער גובערנאַטאָר, און האָט געבעטען, אַז מען זאָל איהם ערלויבען פאָרטצוזעצען זיין רייזע אַלס דער דירעקטער פאָרשטעהער פון דער שפּאַנישער קרוין, פערשפּרעכענדיג אין קורצען צו לעגען פאַר קאַרל'ס פיס אַ רייכע און מעכטיגע „אינדישע אימפּעריע".

דער בריעף איז געווען געשריעבען מיט שטאַרקע שעהנע פראַזען. נור דיא שטאַרקסטע „פראַזע" איז געווען דער אוצר, וועלכער איז געגאַנגען צוזאַמען מיט דעם בריעף.

און דיא „פאָרשטעהער" פון דער שטאָדט ווילאַ ריקאַ דע וועראַ קרוץ האָבען געשריעבען אַ בעזונדערען בריעף צום קיסר. זיי האָבען שאַרף אַטאַקירט וועלאַסקעצ'ען, איהם בעשולדיגט אין גאָלד־דורשט, אונעהרליכקייט און אונטרייהייט צו דער קרוין, און האָבען געבעטען, אַז ער זאָל ניט קענען שטערען דעם וואוקס פון זייער קאָלאָניע און אַז מען זאָל אַלץ פערטרויען הערנאַנדאָ קאָרטעס'ען.

עס איז איבעריג צו זאָגען, אַז דיעזען בריעף האָט דיקטירט קאָרטעס.

אַלס שלוחים צו ברענגען דיא בריעף מיט דער מתנה נאָך שפּאַניען האָט קאָרטעס אויסגעקליבען צוויי אָפיציערען, וועלכע ער האָט געקענט געטרויען: מ אָ נ ט ע ר אָ און פּ ו ע ר ט א ק א ר ר ע ר א. דער לעצטער איז אויך געווען וויכטיג מיט דעם, וואָס ער איז געווען אַ קרוב פון אַ געוויסען אַריסטאָקראַט, וועלכער האָט געשפּיעלט אַ ראָלע אין דעם קעניגליכען הויף.

צוזאַמען מיט דיא בריעף און מיט דער מאַסע גאָלדענע און זילבערנע זאַכען, וואָס זיי האָבען געפיהרט, האָבען זיי מיטגענומען עטליכע מעקסיקאַנישע בילדער־שריפטען (איינינע אויף באַוועלנע מאַטעריע און אַנדערע אויף אַגאַווע פּאַפּיער). דאָס האָט קאָרטעס געשיקט אום צו ווייזען, אַז דיא אינדיאַנער וואָס ער האָט אין איינגענומען זיינען פיעל העכער ענטוויקעלט וויא די היספּאַניאָלער אָדער קובאַנער אינדיאַנער. אויך האָט ער דעם קיסר געשיקט פיער אינדיאַנער,

וואס ער האט בעפרייט פון א שטייג, ביי א טעמפעל, וואו מען האט זיי געהאלטען געגרייט אלס קרבנות.

א קורצע צייט נאך דעם וויא דיא צוויי אפיציערען זיינען אבגעפאהרען, האבען זיך איינינע פון דער ארמיי צובונטעוועט. זיי האבען זיך ענטזאגט צו מארשירען ווייטער אין דיא אונבעקאנטע לענדער מיט אונבעקאנטע געפאהרען. זייער פלאן איז געוועזען צו זעצען זיך אויף איינע פון דיא שיפען און צו שווימען צוריק נאך קובא. מען האט דיא שיפען שוין בעזארגט מיט שפייז און מיט וואסער. אין דיא לעצטע פאר שטונדען אבער, ווען אלץ איז שוין געוועזען פארטיג צום אפרייזען, האט זיך קארטעס דערוואוסט פון דעם פלאן, און דער רעזולטאט איז געוועזען, אז צוויי פון דיא אנפיהרער האט ער געלאזט הענגען און איינעם (דעם, וואס האט געזאלט פיהרען די שיף) האט ער געהייסען אבשניידען דיא פיס.

אום מען זאל אזא פערשווערונג מעהר ניט קענען מאכען, אום זיינע סאלדאטען זאלען וויסען איין מאל פאר אלע מאל אז וועגען אומקעהרען זיך נאך קובא איז ניטא וואס צו ריידען, איז ער געפאלען אויף א פלאן, אויף וועלכען בלויז א מענש מיט אזא גייסט פון אייזען און פייער וויא זיינער וואלט געקענט פאלען.

מיט אכצעהן הונדערט יאהר פריהער האט א העלדישער גריכישער קאמאנדיר, ארייננדרינגענדיג אין א פרעמדע לאנד, אומישנע פערברענט זיינע שיפען, אום א טהייל פון זיין ארמיי זאל ניט זיין פערנומען ביים היטען זיי. ווען ער וועט זיעגען, וועט ער האבען דעם שונא'ס פלאטע, אויב ניט — וועט איהם זיין פלאטע אויך שוין ניט רעטען. אזוי האט ער זיך געטראכט. אויב קארטעס האט געהאט אין זינען דעםביישפיעל פון דיעזען פארצייטיגען גענעראל, קען מען ניט וויסען. יעדענפאלס האט ער זיך בעשלאסען צו טהאן וויא ער. בלויז אנשטאט דיא שיפען צו פערברענען האט ער זיי געלאזט דערטרינקען.

און געטהאן האט ער דאס בשתיקה, מיט דער הילף פון איינינע מאטראזען, וועלכע זיינען געוועזען פערטרויט מיט דעם פלאן. דריי פון דיא שיפען האבען דיעזע מאטראזען איינפאך צולעכערט און געלאזען זינקען. דאן האבען זיי כלומרשט בעריכטעט אז זיי זיינען געוועזען צולעכערט פון ים־ווערים און אז דיא איבעריגע שיפען טויגען שוין אויך ניט. קארטעס האט דאן גע'טענה'ט, אז עס לוינט זיך ניט צו

פרופען זיי פערריכטען, און מיט זיינע קלוגע, ווירקזאַמע רייד האָט ער דיא אַרמיי איבערצייגט, אַז עס איז בעסער זיי שוין אויף צו דערטרינקען, — אום מען זאָל ניט דארפען זיי אומזיסט היטען. און אַזוי האָט מען געטהאָן. איין שיף איז פון דעסטוועגען איבערגעבליבען. באַלד האָבען די סאָלדאַטען זיך דערוואוסט דעם אמת, און עס איז געוואָרען אַ גערודער. זיי האָבען געשריען, אַז קאָרטעס האָט זיי מיט אַ שווינדעל געבראַכט אין זייער יעצטיגע לאַגע אום זיי צו פיהרען צו דער שחיטה וויא דיא פיה. אויף דעם האָט ער געענטפערט מיט אַ פייערדיגע רעדע, אַז אויב צווישען זיי זיינען פאַראַן טרוסען, וואָס האָבען קיין מוטה ניט פאָרטצוזעצען דעם מאַרש נאָך דער לאַנד פון אוצרות, טאָ זאָלען זיי בעסער פאָהרען אַהיים אויף דער איבערגע־בליבענער שיף. „זאָלען זיי זיך אומקעהרען נאָך קובאַ און דערצעהלען וויא אַזוי זיי האָבען פערלאָזען זייער קאָמאַנדיר מיט זייערע בראַווע חברים, און זאָלען זיי דאָרטען וואַרטען ביז מיר וועלען קומען אַהין אָנגעלאָדען מיט דיא אוצרות פון מעקסיקאָ!“

דיא רעדע האָט געווירקט וויא אַ כשוף: פון דיא פראָטעסטען זיינען געוואָרען בעגייסטערטע הוררא־געשרייען:

„נאָך מעקסיקאָ! נאָך מעקסיקאָ!“

קיין איין מאַן איז ניט אָבגעשטאַנען.

קאָרטעס האָט דאַן פאָרגעשלאָגען, אַז דיא איבערגעבליבענע שיף זאָל מען אויך דערטרינקען, און אַזוי האָט מען געטהאָן.

קאָרטעס האָט אַ קליינע טהייל פון זיין אַרמיי איבערגעלאָזען אין סעמפּאָאַלאַ, אונטער דער קאָמאַנדע פון אַ טרייען און מוטהיגען יונגען אָפיציער מיט׳ן נאָמען עסקאַלאַנטע, און מיט דיא איבעריגע אָפיציערען, סאָלדאַטען און מאַטראָזען האָט ער אַוועקגע־מאַרשירט ווייטער. דיא אַרמיי וואָס ער האָט מיטגענומען איז בעשטאַ־נען פון 450 פוסגעהער און 15 רייטער מיט 7 קאַנאָנען. אָבער ביי דעם קאַסיק פון סעמפּאָאַללא האָט ער בעקומען דרייצעהן הונדערט אינדיא־נישע קריעגס־לייט און טויזענד „טאַמאַנען“. אַ חוץ דעם האָט ער מיט זיך גענומען פופצעהן פון דיא טאָטאָנאַקשע עלסטע, — אי אַלס אַ לעבעדיגען משכון, אַז זייערע לאַנדסלייט וועלען איהם בלייבען טריי, אי אַלס וועג־ווייזער און ראַטה־געבער אין זיין רייזע דורך דיא אונבע־קאַנטע לענדער.

דער מאַרש האָט זיך אָנגעפאַנגען דעם 16־טען אויגוסט, 1519.

דיא אַרמיי האָט געהאַט ביסלעך־ווייז צו געהן אַלץ העכער ארויף־באַרג, וואָרים דער גאַנצער געגענד איז דאָ א הויכלאַנד*) — דיא זאָ גענאַנטע מעקסיקאַנישע הויכלאַנד, אָדער א נ א ה ו א ק הויכ־לאַנד. אַנאַהואַק הייסט „דיא לאַנד פון אָזערעס“. דיא אַלע רויט־הויטיגע פעלקער וואָס האָבען געוואוינט און וואוינען נאָך היינט אויף דיעזער הויכלאַנד, הייסען דעריבער מיט דעם אַלגעמיינעם נאָמען א נ א ה ו א ס.

צוערשט זיינען דיא רייזענדע געגאַנגען דורך ווילדע ערטער, אָבער ווען זיי האָבען דערגרייכט א הויך פון 7000 פוס איבער'ן ים האָבען זיך גענומען בעווייזען בעאַרבייטע פעלדער און גערטנער. דאָס רוב פון דיא פלאַנצונגען זיינען דיא שפּאַניער געווען אונבעקאַנט. דאָ האָבען זיי געזעהן די א ג א ו ע — דיא פלאַנצונג, פון וועלכע דיא מעקסיקאַנער האָבען געמאַכט זייער פּאַפּיער, שטריק און זייער געטראַנק „פולק“. דיעזע פלאַנצונג האָבען דיא שפּאַניער איצט געזעהן וואו זיי האָבען זיך נאָר גענעבען א קעהר.

באַלד זיינען זיי געקומען אין א שטאָדט אַזוי גרויס וויא סעמפּאָ־אַללאַ, וואו זיי האָבען וויעדער געזעהן טעמפּלען, אין וועלכע מען האָט מקריב געווען מענשען. לעבען דיא טעמפּלען איז געווען א סקלאַד („וואַר־הויז“), וואו מען האָט געהאַלטען די שאַרבענס פון דיא אונ־גליקליכע. א מאַסע אַזעלכע שאַרבענס האָבען דיא שפּאַניער דאָרטען געזעהן, — אַלע אויסגעלעגט אין אָרדנונג, אין פּאַכען און ראָנדען. ווען קאָרטעס האָט געפרעגט ביי דעם עלטסטען פון דיעזער שטאָדט, אויב ער איז אויך מאָנטעזומאַ'ס אַן אונטערטהאַן, האָט יענער מיט פערוואונדערונג געענטפערט: „און ווער איז דען ניט זיין אונטער־טהאַן?“ קאָרטעס האָט געוויזען אויף זיך, אַז ער, צום ביישפּיעל, איז

*) ה ו י כ ל אַ נ ד (דאָס הייסט אַ הויכע לאַנד) אָדער פּ ל אַ ט אָ רופט מען אַ לאַנד, וואָס איז א סך העכער וויא דער ים — ווענינגסטענס אַרום 700 פוס העכער. מען מיינט דאָ ניט קיין באַרג, נור אַ גרויסען געגענד, וועל־כער איז אין גאַנצען הויך. אויב אַ לאַנד איז בלויז 700 פוס העכער אָדער נאָך נידעריגער, הייסט עס ש י ע פּ ל אַ נ ד אָדער ע ב ע נ ע. די שטאָדט מעקסיקאָ איז אַרום 7000 פוס העכער וויא דער ים.

דאָס ניט; ער האָט געפּרופט מאַכען אַן איינדרוק אויף דעם קאַסיק ערקלעהרענדיג, אַז ער דיענט אַ הערשער וואָס האָט פיעלע אַזעלכע וויא מאָנטעזומאַ אלס זיינע אונטערטהאַנען. דער קאַסיק האָט זיך אָבער גאַנץ ווייניג איבערגעשראָקען און ער האָט אָנגעהויבען צו שילדערען דיא ריעזיגע און גרויזאַמע מאַכט פון זייער אויבער־האַרר. ער האָט דערצעהלט, אַז יעדען יאָהר איז מאָנטעזומאַ מקריב צוואַנציג טויזענד מענשען, וועלכע ער נעהמט אין פלען אין זיינע מלחמות, און ער האָט געשילדערט דיא פיעלע קאַנאַלען, בריקען, פּאַלאַצען, טעמפּלען פון דער שטאָדט מעקסיקאָ*) און ער האָט געזאָגט, אַז ווען מען הויבט אויף דיא בריקען, קען מען צו דער שטאָדט ניט צוקומען. דאָס אַלעס האָט ער געשילדערט מיט דיא העלסטע פאַרבען, און איבערטרייבענדיג מיט דער פולער האַנד.

קאָרטעס האָט איבערטריבען דיא מאַכט פון זיין קעניג, און דער אינדיאַנער — פון מאָנטעזומאַ. קאָרטעס האָט זיך אָבער יעדענפאַלס ניט איבערגעשראָקען. פערקעהרט, וואָס גרעסער איהם האָט זיך פאָר־געשטעלט דיא גבורה פון דיא אַצטעקען, אַלס מעהר חשק האָט ער בעקומען זיי צו בעזיעגען.

פון דאָרטען איז ער מיט זיין אַרמיי אַוועק נאָך ט ל אַ ס־ק אַ ל אַ, וואו עס האָט געוואוינט אַ מערקווירדיגער פאָלק, דער איינציגער אין דעם גאַנצען געגענד, וועלכען די אַצטע־קען זיינען ניט געווען אין שטאַנד בייצוקומען. אַלס אַ ביי־שפּיעל פון זייער בריות'קייט ווייזען די שפּאַנישע היסטאָריקער אָן אויף זייער פעסטונג, וועלכע האָט זיך געצויגען מעהר וויא זעקס מייל און האָט בעהעפט צוויי ציילען ריעזיגע בערג. דיעזע פעסטונג איז בעשטאַנען פון אונגעהייער גרויסע שטיינער וועלכע זיינען געווען צוזאַמענגעלעגט אָהן שום צעמענט. זיי זיינען געווען אַזוי גלאַט אַרומ־געהאַקט און צוגעפּאַסט, אַז דיא שפּאַניער האָבען צוערשט געמיינט אַז צווישען זיי געפינט זיך יע פערטריקענטע וואַפנע. זיי האָבען זיך אָבער ערקונדיגט, אַז ניט. מיט דיעזער מערקווירדיגער וואַנד האָבען דיא טלאַסקאַלאַ אינדיאַנער אַלזאָ „אַריינגעשטוקעוועט" די זעקס־מייליגע

*) מעקסיקאָ הייסט די לאַנד און אויך איהר הויפּטשטאָדט.

שטיק, וועלכע האט געפעהלט ביי דער נאטור. זיי האבען גאנץ געמאכט דיא לאך וואס זיא האט איבערגעלאזען אין דער רייהע בערג, וואס האט זיך געצויגען ארום און ארום זייער לאנד. בלויז א שמאלינקען דורכגאנג האבען זיי אין דער וואנד געמאכט, אבער אזוי אז דאס זאלען זיי אויך קענען קאנטראלירען פון אינוויינינג.

ווען דיא שפאניער זיינען צוגעקומען צו דיעזער פעסטונג, און קארטעס האט זיך גענומען גרייטען אריינצודרינגען אינוויינינג דורכ'ן שפאלט, איז אן אימה אנגעפאלען אויף דיא סאלדאטען. זיי האבען געפיהלט עפעס אזוי וויא ער וואלט זיי געפיהרט אין מויל פון א טיגער. אבער קארטעס איז געריטען פאראוים, און אויסרופענדיג: „פארווערטס, סאלדאטען! דער הייליגער קרייץ איז אונזער פאהן און מיט איהם וועלען מיר זיעגען!" איז ער אריינגעריטען, און זיין ארמיי איז נאכגעגאנגען.

זיי זיינען אלזא באלד געווען אין טלאסקאלא — א פרוכטבארע לאנד מיט רייכע פעלדער פון אגאווע, קוקורוזע און אנדערע ניצליכע פלאנצונגען (טלאסקאלא הייסט „דיא לאנד פון ברויט"). ווען דיא עלסטע פון דיעזען ארבייטסזאמען, פרייהייטס־ליעבענדען, כוואטס־קען פאלק האבען זיך דערוואוסט דערפון, האבען זיי געהאט אן אסיפה, אום זיך צו בעראטהען וואס צו טהאן. אויף דער פערזאמלונג זיינען געווען צוויי צדדים. איינינע האבען אויסגעשפראכען דיא מיינונג, אז דיא שפאניער זיינען געטליכע מענשען, און מיט געטליכע בעשעפע־ניסען איז אונמעגליך צו קעמפפען. אנדערע, ווידער, האבען ער־קלעהרט, אז ווען זיי וואלטען געווען געטער, וואלטען זיי ניט פער־ניכטעט דיא אינדיאנישע געטער און ניט פערשוועכט זייערע טעמפלען; דיעזע פארטיי האט אויך אנגעוויזען אויף דעם, דאס דיא שפאניער האבען ערהאלטען מתנות פון מאנטעזומא'ן. זיי זיינען אלזא זיינע פריינד, און אויב אזוי זיינען זיי דאך די פיינד פון טלאסקאלא. יעדענפאלס דארף מען ארויסטרעטען געגען זיי, און טאמער זיינען דיא ווייסע דיא זיעגער, וועט מען ארויפווארפען דיא גאנצע שולד אויפ'ן טלאסקאלישען קאמאנדיר, און ערקלעהרען אז ער האט געמאכט דיא אטאקע אהן דעם וויסען פון דעם רעגיערונגס־ראטה.

דער רעזולטאט איז געווען עטליכע שלאכטען, אין וועלכע דיא טלאסקאלאנער האבען בעוויזען גרויס קוראזש און פון דעסטוועגען

געהאַט אַ ניעדערלאַגע נאָך אַ ניעדערלאַגע. אומעטום איז געווען דיא זעלבע געשיכטע: רייטענדיג פאָראויס מיט זיינע פערד האָט קאָרטעס דורכגעהאַקט אַ וועג פאַר זיינע פוס־סאָלדאַטען; און דאַן האָט דיא שיסעריי פון דיא קאַנאָנען, אַרקעבוסען און שטאָהלענע פייל־און־בויגענס, צוזאַמען מיט דער שניידעריי און שעכטעריי פון דיא שטאָה־לענע שווערדען און שפּיזען אָנגעמאַכט אַזאַ חורבן, אַז די אָרימע טלאַסקאַלאַנער האָבען ניט געקענט ביישטעהן. זיי זיינען זיך ניט צולאָפען וויא צוטומעלטע פון שרעק. זיי האָבען מייסטענס זיך צוריק־געצויגען פון דער שלאַכטפעלד אין פאָלשטענדיגער אָרדנונג. לאַנג בלייבען אין דער שרעקליכער מענשען־יאַטקע האָבען זיי אָבער ניט געקענט, און אין יעדען שלאַכט האָבען זיי בלויז אומזיסט פערלאָרען מאַסען פון זייערע בראַווע קעמפּפער.

מען דאַרף בעמערקען, אַז זייערע געוועהר זיינען געווען פיעל בעסערע, וויא דיא געוועהר פון דיא אַנדערע אינדיאַנער, מיט וועלכע דיא שפּאַניער איז אויסגעקומען צו קעמפּפען ביז אהער. זיי האָבען, צום ביישפּיעל, געהאַט אַזעלכע הילצערנע שווערדען, מיט פיעל צייהן פון אָבסידיאַן, אָדער „איצטלי“, וויא זיי האָבען דאָס גערופען — אַזאַ מינעראַל, וועלכער איז עהנליך צו גלאָז און וועלכען מען קען מאַכען שאַרפער וויא שטאָהל, הגם דער שאַרף ברעכט זיך לייכט אָב. אויך האָבען זיי געהאַט שפּיזען מיט קופּערנע שפּיצען, אָבער וואָס פאַר אַ בעדייטונג האָט דאָס אַלץ געקענט האָבען געגען אייראָפּעאישע געוועהר? אויפ׳ן אויג האָבען זייערע באַטאַליאָנען יאַ געקענט מאַכען אַן איינדרוק. מיט זייערע העלע קאָלירען, בליסטשענדע וואָפען, רייכע פעדערנע מאַנטלען אָדער מאַנטלען פון פערשיעדען־געפאַרבטע באַוועלנע מאַטעריעס; מיט זייערע גאָלד־בעפּוצטע שיך, פיגורען פון שלאַנגען אָדער חיות מיט אָפענע מיילער אויף זייערע היטלען, גילדערנע אָדער זילבערנע בלעכען אויף זייערע שילדען און קיווערען — מיט דעם אַלעמען האָבען זייערע טויזענדער־און־טויזענ־דער־קעפּיגע מחנות געקענט אויסווייזען שרעקליך; און דיא אינדיאַנער פון סעמפּאָאַלאַ, קאָרטעס׳עס מיטקעמפּפער, האָבען זיך פאַר זיי צוערשט ווירקליך דערשראָקען. אָבער ערשטענס זיינען בעפּוצט און בעפּאַנצערט געווען בלויז דיא עלסטע, דיא קאַמפּפס־פיהרער פון דיא פערשיעדענע שבטים אָדער „קלאַנען“, וועהרענד די פיעלע טויזענ־

דער איינפאכע זעלנער האבען בלויז געטראגען גארטלען, און ווייטער זיינען זייערע בעפארבטע קערפערס געווען נאקעט און פריי פאר דעם שונא'ס פיילען, קוילען, שווערדען און שפיזען. און אפילו די שילדען אדער פאנצירען פון דיא פערשיעדענע הויפטלייט האבען אויך א קנאפע ממשות געהאט. דאס איינציגע, וואס האט זיי ווירקליך בעשיצט, איז געווען אזא מין דיקער באוועלנער קאפטעל, וועלכער האט געקענט פערהאלטען א פייל און זאגאר א קויל, אזוי, אז דיא שפאניער האבען דערנאך אויך גענומען טראגען אזעלכע שילד־קאפטלען.

מאסען פון טלאסקאלאנער זיינען אויסגעפאלען דורך דעם, וואס זיי האבען אימער זיך געסטארעוועט צו נעהמען וואס מעהר שפאניער אין געפאנגענשאפט, ווארים איינער פון דיא הויפט־צוועקען פון זייערע מלחמות איז געווען צו בעקומען מענשליכע קרבנות פאר זייערע אונ־זאטבארע געטער; אלזא פלעגען זיי זיך ארויפווארפען גאנצע גרופען־ווייז אויף איין שפאניער און פאלען וויא דיא פליגען אין א האגעל פון קוילען אדער אין א בלוטיגע מהומה פון שווערדען און טראמפלענדע פערד. פערבייגעהענדיג לאמיר בעמערקען, אז דאס איז אויך געווען דיא אורזאכע ווארום אין דיא מלחמות מיט אינדיאנער זיינען געפאלען אזוי ווייניג שפאניער (הגם דיא צאהל פון זייערע טויטע איז אימער געווען גרעסער ווי זיי האבען געשריעבען): דיא רויט־הויטיגע האבען אלע מאל געשטרעבט ניט צו טויטען, נור צו פאנגען לעבעדיגערהייד, און פאנגען האט זיך זיי איינגעגעבען זעהר זעלטען.

און אפילו דיא עטליכע שפאניער וואס זיינען יא געפאלען טוידט, האבען דיא טלאסקאלאנער אויך ניט געזעהן, ווארים קארטעס האט שוין בעזארגט, אז זיינע מתים זאל מען גלייך פערשטעלען אדער פער־שיטען, אום דיא אינדיאנער זאלען פון זיי ניט וויסען. דער רעזולטאט איז געווען, אז יענע האבען געמיינט דאס זעלבע וויא דיא אינדיאנער פון פארטא ריקא — אז דיא ווייסע נעהמט דער טוידט ניט.

מיר האבען דא געזאגט, אז די אינדיאנער וואס האבען מיט־מארשירט מיט דיא שפאניער האבען זיך צוערשט דערשראקען פאר זיי. אין דעם דארף מען ניט אריינרעכענען מארינא'ן, קארטעס'עס דאלמעטשערין און געליעבטע. ווען דיא סעמפאאללער האבען אויסגע־דריקט צווייפעל, אויב זיי און דיא שפאניער וועלען פון דעם קאמפף ארויסקומען לעבעדיגע, האט זיא זיי פעסט געענטפערט: „אה, דער

גאָט פון דיא קריסטען איז מיט אונז. מיר וועלען געווים זיעגען". זיא איז געוועזן אַזוי פערליעבט אין דעם ווייסען קאָמאַנדיר, אַז זיא האָט געגלויבט אין איהם וויא אין אַ גאָט און צוליעב איהם אין זיין גאָט אויך. פאָרלויפיג האָט דיא ערפאַהרונג איהר געוויזען, אַז איהר גלויבען איז ניט אָהן אַ פונדאַמענט; פאָרלויפיג האָט קאָרטעס ניט געוואוסט פון קיין אַנדער זאַך וויא נצחון. אפשר האָט זיא טאַקע געמיינט אַז ער איז אַ גאָט? אין זיין ליעבעס־פערהעלטנים צו איהר האָט זיא יעדענפאַלס פון איהם קיין געטליכעס ניט געזעהן.

נור לאָמיר זיך אומקעהרען צוריק צו דיא בעזיעגטע טלאַסקאַלאַנער. אין זייער פערצווייפלונג האָבען זיי זיך געווענדעט צו זייערע גלחים און „נביאים", אַז זיי זאָלען זיי זאָגען, אויב דיא שפּאַניער זיינען אונשטערבליך, אָדער מענשען וויא אַלע מענשען, מיט אַנדערע ווערטער אויב עס לוינט זיך גאָר מיט זיי צו קעמפּפען. דער אַנטוואָרט איז געוועזן אַ זאָנדערבאַרער: „דיא שפּאַניער זיינען קינדער פון דער זון" — האָט זייער הויפּט־נביא געענטפערט, — „דעריבער זיינען זיי בלויז מעכטיג און אונשטערבליך בייטאָג, ווען דיא זון שיינט. אַטאַקירט זיי ביי נאַכט, וועט איהר זיי בעזיעגען".

דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען אַלזאָ זיך צוגעגרייט צו בעפאַלען דיא שפּאַניער אין מיטען נאַכט. אָבער קאָרטעס'עס וועכטער האָבען ניט געשלאָפען, און ער אַליין האָט אויך יעדע נאַכט אָפט זיך אויפגעכאַפּט און איז אַרומגעגאַנגען זעהן, אויב יעדער מאַן איז אויף זיין פּאָסט, און אַלץ איז אין אָרדנונג. זיינע סאָלדאַטען האָבען געמוזט שלאָפען מיט זייערע געוועהר לעבען זיך און דיא פערד האָבען געמוזט שטעהן אָנגעזאָטעלטע. אַלץ איז געוועזן געגרייט יעדע מינוט צום קאַמפּף. צו זיין גליק האָט יענע נאַכט נאָך געשיינט דיא לבנה אויך. ווען דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען זיך בעוויזען, האָבען דיא שפּאַנישע וועכטער זיי דערזעהן פון דער ווייטען. אין אַ פּאָר מינוטען אַרום איז דיא אַרמיי געוועזן אויף דיא פיס און אַרויסגעקומען דעם שונא אַנטקעגען.

און ווידער האָבען דיא טלאַסקאַלאַנער געכאַפּט אַ מפּלה.

כל חמתו האָט זייער הויפּט־קאָמאַנדיר אויסגעלאָזען צו דיא „נביאים", וועלכע האָבען איהם געגעבען דיא שלעכטע עצה: ער האָט ביי זיי געלאָזט אַרויסרייסען דיא אינגעווייט פון דיא בייכער.

דיא טלאסקאלאנער האבען שוין מעהר קיין מוטה ניט געהאט צו קעמפפען געגען מענשען, מיט וועלכע מען קען גאר ניט מאכען. אבער דער ערביטערטער הויפט־קאמאנדיר האט ניט־אנדערש געוואלט פרופען נאך איין מיטעל: ער וועט שיקען שפיאנען צו קארטעס'ען, און אויסגעפינען וואס אין זיין לאגער טהוט זיך, — אפשר וועט דאס איהם ווייזען וויא אזוי צו קעמפפען געגען דיעזע מערקווירדיגע בעשעפעניסען.

דיא שפיאנען זיינען צו קארטעס'ען געקומען כלומרשט אלס פריעדענס־שלוחים. אבער מארינא האט זיי באלד חושד געוועזען, אז זיי מיינען ניט וואס זיי זאגען; און ווען קארטעס האט זיי ארעסטירט און שטריינג פונאנדערגעפרעגט, האט ער געזעהן, אז זי האט רעכט. דאן האט ער געהייסען זיי אבהאקען דיא פינגער און זיי אוועקגעלאזט מיט דיא ווערטער: „געהט זאגט אייערע עלסטע, אז זיי וועלען דיא שפאניער אימער געפינען געגרייט מיט זיי זיך צו בעגעגענען — סיי ביי טאג, סיי ביי נאכט."

ענדליך האט אפילו דער הויפט־קאמאנדיר פון דיא טלאסקאלאנער געבויגען זיין קאפ. ער האט זיך אונטערגעגעבען, און דער סוף איז געוועזען אז ער און זיינע לאנדסלייט האבען מיט דיא שפאניער געשלאסען א פערבאנד און פון קארטעס'עס פיינד זיינען זיי געווארען זיינע טרייע מיטקעמפפער.

וואס פאר אן איינדרוק די נאכריכט וועגען דעם האט געמאכט אויף מאנטעזומא'ן און אויף דיא אנדערע עלסטע פון דיא אצטעקען איז לייכט זיך פארצושטעלען. זיי האבען דא פאר זיך געהאט א שרעקליכען פאקט: ניט נור איז די הייפעלע ווייסע אזוי שטארק, אז זיי האבען בעזיעגט דיא, וועמען דיא אצטעקען האבען ניט געקענט בעזיעגען, נור ביידע צוזאמען זיינען פעראייניגט אין איין מאכט, מיט וועלכע מעקסיקא וועט איצט זיך מוזען רעכענען! א חוץ דעם: וואס פאר א ווירקונג קען דאס האבען אויף דיא פעלקער, וואס דיא אצטעקען האלטען אונטערטהעניג, ווען זיי הערען אז עס איז פאראן אן ארמיי פון בלויז עטליכע הונדערט מאן, וואס איז שטארקער וויא מאנטעזומא'ס אונגעצעהלטע מחנות.

איינרייסען מיט דיעזע מלאכים־מענשען אדער טייפעל־מענשען האט זיך ניט געלוינט. אלזא האט מאנטעזומא אין קארטעס'עס לאגער

געשיקט שלוחים מיט נייע רייכע פּרעזענטען: ווידער אַ מאַסע גאָלד־שטיקלעך און פערשידענע גאָלד־ציערונגען, עטליכע הונדערט פון די טהייערסטע מעקסיקאַנער קליידער און קונסט־זאַכען פון פעדערען. בשעת די שלוחים האָבען אויסגעלעגט דיזע מתנות, וועלכע עס האָבען מיט זיי געבראַכט צוויי הונדערט שקלאַפען, האָבען זיי קאָר־טעס'ען אָבגעגעבען אַ הערצליכען גרוס פון מאָנטעזומאַ'ן. איהם האָט זעהר געפרעהט צו הערען, האָבען זיי געזאָגט, אַז די שפּאַניער האָבען בעזיעגט די טלאַסקאַלאַנער. ווייטער האָט ער זיי געהייסען איבערגעבען, אַז ער בעדויערט זעהר, וואָס ער קען ניט האָבען דאָס פערגעניגען זיי צו האָבען ביי זיך אַלס געסט, ווייל די בעפעלקערונג פון זיין הויפּט־שטאָדט איז אַזוי גרויס און איהר איז אַזוי שווער צו קאָנטראָלירען, אַז עס וואָלט אונמעגליך געווען צו קאָווירען פאַר קאָרטעס'עס זיכערהייט.

דער קינדערשער תירוץ האָט אויף קאָרטעס'ען נאַטירליך ווענִיג געווירקט. דאַן האָבען די שלוחים געפּרופט אַ צווייטען מיטעל, מיט וועלכען מאָנטעזומאַ האָט זיי געשיקט. זיי האָבען נעמליך פאָרגע־שלאָגען, אין דעם נאָמען פון זייער מלחמה־האַרר, אַז ער וועט דעם שפּאַנישען קעניג צאָהלען צינזען — אַבי מען זאָל ניט בעזוכען זייער הויפּט־שטאָדט. פאַר דעם אַלמעכטיגען מאָנטעזומאַ איז דאָס געווען אַן אונגעהערטער פאָרשלאַג, און געווירקט האָט דאָס פּונקט פער־קעהרט, וויא ער האָט ערוואַרט: צו וואָס דאַרף די שפּאַנישע קרוין בלויז צינזען, אַז זיא קען האָבען אַלץ?

קאָרטעס האָט געענטפערט, אַז בעזוכען די הויפּט־שטאָדט מוז ער, טראָץ אַלע געפאַהרען, ווייל אַזוי איז דער בעפעהל פון זיין קעניג; ער האָט אָבער געהייסען מאָנטעזומאַ'ן איבערגעבען זיין וואַרימסטען גרוס און טיעפסטען רעספּעקט. ער האָט איהם אויך געהייסען זאָגען, אַז ער בעדויערט וואָס ער קען איהם יעצט ניט אָבצאָהלען מיט אַזעלכע פיינע פּרעזענטען וויא ער שיקט איהם, אָבער אַז ער האָפט איהם אָבצוצאָהלען מיט גוטע מעשים. וואָס פאַר אַ „גוטע מעשים" דאָס זיינען געווען, וועלען מיר זעהן.

די טלאַסקאַלאַנער האָבען קאָרטעס'ען, זייער נייעם קאַמפף־ברודער, איינגעלאַדען צו בעזוכען זייער הויפּט־שטאָדט, וועלכע האָט געהאַט דעם זעלבען נאָמען — ט ל אַ ס ק אַ ל אַ — וויא זייער נאַציאָ

מדינה. דיא שטאדט איז געווען א מייל 18 פון ווערא קרוץ. און אלע טאג זיינען צו איהם געקומען נייע שלוחים מיט דער זעלבער איינלא־דונג. ענדליך, ווען מאנטעזומא'ס אגענטען זיינען נאך דארטען געווען, זיינען אהין געקומען עטליכע פון דיא וויכטיגסטע פארשטעהער און זקנים פון טלאסקאלא, בעגלייט מיט א גרויסע סוויטע און מיט פינף הונדערט „טאמאנען" צו טראגען און שלעפען דיא משא פון דער שפאנישער ארמיי.

קארטעס האט אנגענומען דיא איינלאדונג און האט זיך מיט זיין ארמיי אוועקגעלאזען אויף דער רייזע. אויפ'ן וועג איז זיי אויס־געקומען דורכצוגעהן דורך שטעדטלעך און דערפער, און אומעטום האט מען זיי אויפגענומען מיט דיא גרעסטע גאסטפריינדליכקייט. מענער און פרויען, געקליידעט אין העל־געפארבטע באוועלנע מאנטלען האבען זיי בעגעגענט מיט בוקעטען און בלומענקראנצען. גלחים אין ווייסע קיטלען און מיט לאנגע צעפ זיינען געגאנגען פאזע דיא געסט, פאכענ־דיג אויף זיי דעם אנגענעהמען ריח פון זייערע ווייראך־פושקעס.

א חוץ דיא איינוואוינער פון דיא שטעדטלעך, דורך וועלכע קאר־טעס האט דורכגעמארשירט, זיינען אנגעקומען דעלעגאציעס פון אנדערע ערטער. פערשיעדענע שבטים האבען געשיקט בעגריסען דיא ווייסע און אנערקענען זייער מאכט.

מיטגעהענדיג מיט דיא ווייסע מענשען איז דער רויט־הויטיגער עולם אלץ געוואקסען ביז מען האט דערגרייכט דיא טויערען פון דער הויפטשטאדט. דארטען איז דער סציסק געווען אזוי גרויס, אז דיא שטאדט־וועכטער אדער פאליציי האבען קוים געקענט מאכען א „ווארע" כדי דיא געסט זאלען קענען דורכמארשירען.

דיא הייזער זיינען געווען בעהאנגען מיט אלערליי בלומען און ביידע זייטען גאס זיינען געווען בעהעפט מיט טויערען פון גרינע צווייגען פערפלאכטען מיט רויזען. דיא פלאכע דעכער פון דיא הייזער זיינען אויך געווען געפאקט מיט צוזעהער. מען האט געזונגען, געטרו־מעט, געפייפט, געפויקט. אייראפעער זיינען אבער אויף אינדיאנישע מוזיק קנאפע מבינים. דיא שפאניער האבען פראסט ניט געוואוסט צי דאס איז געזאנג צי קוויטשעריי און קרעכצעריי. זיי האבען דערי־בער ניט געקענט בעשטימען ביי זיך אויב דאס זינגט מען פרעהליכע נגונים אדער בייזע, פריינדליכע אדער בלוטדורשטיגע. אבער מארינא

האָט קאָרטעס'ען פערזיכערט, אַז דיא מוזיק איז שעהן און אַז זיא דריקט אויס פרייד און גאַסטפריינדליכקייט. אַלזאָ האָבען דיא שפּאַניער זיך בערוהיגט.

דער יום טוב מיט דיא מאָהלצייטען האָבען געדויערט עטליכע טעג נאָכאַנאַנד. אָבער דיא אָרדנונג און דיסציפּלין איז אין דער שפּאַני־שער אַרמייא ניט אָבגעלאָזען געוואָרען אויף איין מינוט. אין מיטען פון דיא אַלע פאַראַדען און שמחות האָט קאָרטעס אַכטונג געגעבען, אַז זיינע סאָלדאַטען זאָלען אָהן ערלויבנים ניט אַרויסגעהן פון זייערע קאַזאַרמעס, און טאָמער דאַרף מען, זאָל אַלץ אימער זיין פאַרטיג צו אַן אַטאַקע. דיא טלאַסקלאַנער האָבען זיך אפילו בעליידיגט, ווארום ער ווייזט זיי ניט אַרויס מעהר צוטרוי, אבער ער האָט זיי געענטפערט, אַז אַזוי פיהרט זיך אימער אין דער שפּאַנישער אַרמיי.

ווען עס איז געקומען צו דער פראַגע וועגען אָננעהמען דיא קריסט־ליכע רעליגיאָן, האָט מען געמאַכט אַ פּשרה. דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען דיא שפּאַניער ערלויבט אין זייערע טעמפּלען לעבען זייערע הייליגע פיגורען אַוועקצושטעלען דיא קריסטליכע בילדער און צלמים. און דיא צווייערליי געטער האָבען זיך געלעבט בשלום צווישען זיך.

אַלס אַ צייכען פון פריינדשאַפט האָבען דיא עלסטע פון שטאָדט אויסגעקליבען זייערע פינף שעהנסטע יונגע טעכטער און זיי פאַר־געשלאָגען אַלס פרויען צו פינף פון קאָרטעס'עס אָפיציערען. און דיא אָפיציערען האָבען זיי געלאָזען טויפען און דאַן געהייראַטה. איינע פון זיי, דיא טאָכטער פון דעם הויפּט־קאָמאַנדיר, איז געוואָרען דיא פרוי פון קאָרטעס'עס איבערגעגעבענעם אַדיוטאַנט, אַלוואַראַדאָ, וועלכען דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען גערופען טאָנאַטיו („דיא זון"), ווייל ער האָט געהאַט אַ שיינענדע קלאָרע געזיכט און גאָלדענע לאַנגע האָר.

איידער קאָרטעס האָט פערלאָזען דיא שטאָדט, איז צו איהם אַהין געקומען אַ נייע דעלעגאַציע פון מאָנטעזומאַ'ן — ווידער מיט אַ גאַנצען אוצר פון גאָלד און קאָסטבאַרע מאַטעריעס, און אנשטאַט אַ תירוץ ווארום דיא שפּאַניער דאַרפען ניט קומען נאָך מעקסיקאָ — שוין מיט אַ וואַרימע איינלאַדונג אַהין, מיט אַ פערזיכערונג, אַז זיי וועלען זיין ווילקאָמען. די שלוחים האָבען געזאָגט, אַז מאָנטעזומאַ ראַטה קאָרטעס'ען, אַלס אַ פריינד, ניט צו האָבען קיין עסק מיט דיא

„פאלשע און ווילדע“ טלאסקאלאנער, און ער בעט איהם צו קומען צו איהם דורך דער שטאדט טשאָלולא, וואו אויף זיין בעפעהל, איז פאר דיא שפאניער אָנגעגרייט א פאראדנע אויפנאהמע.

דער איינדרוק איז געווען, אז דער אצטעקישער מלחמה־הארר האָט איינפאך זיך דערשראָקען פאר איהם; אז ניט זייענדיג אימשטאנד איהם צו פערהוועהרען צו קומען, לאדעט ער איהם איין אליין, אלס „דיא קלענערע פון צוויי צרות“. הינטער דיעזער איינלאדונג האָט אָבער געשטעקט א ביטרער פלאן, הגם דיא ביטרעקייט איז דאָ געווען פון דעם זעלבען קינדערשען סאָרט וויא מאָנטעזומא'ס גאנצע פאָליטיק.

פונקט וויא מאָנטעזומא האָט קאָרטעס'ען געוואָרענט געגען דיא טלאסקאלאנער, אזוי האָבען דיא טלאסקאלאנער איהם געוואָרענט געגען מאָנטעזומא'ן. זיי האָבען איהם כאראקטעריזירט אלס א פאלשען, אונזאטבארען ניט־פערגינער. „געטרוי ניט זיינע שעהנע ווערטער,“ האָבען זיי געזאָגט, „זיינע פערשפרעכונגען און זיין פריינדליכקייט זיינען פול מיט צבועצסטוואָ“. צו דערזעלבער צייט האָבען זיי קאָרטעס'ען ערקלערט, אז מאָנטעזומא'ס הויפטשטאדט איז ווירקליך א געפעהרליכער פלאץ. זיי האָבען געזאָגט דאָס זעלבע וואָס קאָרטעס האָט פריהער געהערט פון אנדערע וועגען דיא אונגעהויערע ארמיי, וועגען דיא קאנאלען וואָס געהען דורכ'ן שטאדט, וועגען דיא בריקען, וועלכע מען קען צו יעדער מינוט צונעהמען. „איין מאָל וועלען דיא שפאניער אהין אריינקומען, וועט אָבגעשניטען ווערען יעדע פערבינדונג מיט דער ארומיגער וועלט, זיי וועלען זיך געפינען וויא אין א פאסטקע, זיי וועלען פערניכטעט ווערען“, — אזוי האָבען דיא עלסטע פון דיא טלאסקאלאנער איהם געוואָרענט. און ווען זיי האָבען געהערט, אז ער וויל געהן אהין דורך טשאָלולא, זיינען זיי שוין גאָר געווען זיכער, אז מאָנטעזומא מיינט דאָ איהם אריינצונארען אין זאק אריין. דיא איינוואוינער פון טשאָלולא זיינען ניט קיין גרויסע בריות אויפ'ן שלאכטפעלד, זיי זיינען דעריבער געוואוינט צו ביטרעקייט און אלערליי שפיצלעך, — האָבען דיא טלאסקאלנער ערקלערט, — זיי זיינען מאָנטעזומא'ס טרייע קנעכט, און וועלען טהאָן, וואָס פאר איהם לוינט זיך. אלס בעווייז האָבען זיי אָנגעוויעזען אויף דעם פאָלגענדען פאקט: אלע ארומיגע שטעדט האָבען געשיקט שלוחים צו בעגריסען קאָרטעס'ן, איניגע פון דיעזע שטעדט געפינען זיך גאנץ ווייט, דאך האָבען זיי צו

איהם געשיקט טרייהייטס־גרוסען. טשאָלולא אָבער, וועלכע איז אין גאַנצען אַ מייל אַכטצעהן פון טלאַסקאַלאַ, האָבען קיין דעלעגאַטען צו איהם ניט געשיקט. דיזער ארגומענט האָט אויף קאָרטעס'ען געמאַכט דעם שטאַרקסטען איינדרוק, און ער האָט גלייך געשיקט אַהין זאָגען, אַז ער פאָדערט אַ פאָרמאַלע אנערקענונג פון זיין הערשאַפט.

באַלד זיינען פון טשאָלולאַ געקומען דעלעגאַטען, אָבער דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען קאָרטעס'ען געגעבען צו פערשטעהן, אַז דאָס זיינען געוועהנליכע איינוואוינער, ניט קיין עלסטע, וויא עס פאַסט זיך פאַר אַזאַ וויכטיגע שליחות. אַלזאָ האָט קאָרטעס גלייך אַוועקגעשיקט אַ צווייטע פאָדערונג, אַז מען זאָל איהם אויפ'ן שטעל שיקען דיא הויפּט־לייט פון שטאָדט — אַז ניט וועט ער אַלע איינוואוינער בעהאַנדלען וויא מיאַטעזשניקעס.

דיא טשאָלולאַנער האָבען גלייך געפאָלגט. אבער דערווייל האָבען דיא טלאַסקאַלאַנער זיך דערוואוסט, אַז דאָרטען איז אָנגעגרייט אַ שטאַרקע אַצטעקישע אַרמיי, און אַז מען גרייט זיך צו בעפאַלען דיא שפּאַניער פון אַ בעהאַלטענעם פּלאַץ.

פון דאָס אַלץ און פון דיא וואַרנונגען וועגען מעקסיקאָ גופא איז קאָרטעס רוהיג ניט געבליעבען. אָבער אָבהאַלטען איהם פון זיין ציעל האָט דאָס ניט געקענט. ער האָט זיך בעשלאָסען צו מאַרשירען נאָך טשאָלולאַ.

טשאָלולאַ איז געלעגען אַ מייל 60 פון דער שטאָדט מעקסיקאָ. זיא איז געוועזען איינע פון דיא עלטסטע גרעסטע און וויכטיגסטע שטעדט אין דעם גאַנצען אַנאַהואַק געגענד, דורך וועלכען קאָרטעס האָט יעצט מאַרשירט. זיא איז געגרינדעט געוואָרען מיט פיעלע יאָהר־הונדערטע פריהער, נאָך איידער דיא אַצטעקען זיינען אַהער אריבער־געקומען פון צפון־זייט און גענומען פערשפרייטען זייער הערשאַפט איבער דיא אַ נ אַ ה ו אַ ק לענדער. (זיא עקזיסטירט נאָך איצט אויך, הגם זיא איז פיעל קלענער וויא אין קאָרטעס'עס צייטען און האָט שוין לאַנג פערלאָרען איהר אַמאָליגע בעדייטונג). איהרע איינוואוינער זיינען געוועזען גוטע בעלי מלאכות אויף מעטאַל־ארבייט, וועבעריי און פאַרבעריי. אבער הויפּטזעכליך האָבען זיי געהאַט אַ שם אַלס טעפּער און וואַזע־מאַכער. זייערע טעפּ און וואַזעס האָבען מיט זייער שעהנהייט דער־נאָך איבערראַשט אייראָפּאַ. מען האָט זיי געשעצט אַזוי הויך, און נאָך

העכער, וויא דיא וואזעס פון פלארענציע — די איטאליענישע שטאדט, וועלכע איז געווען בעריהמט אין דיעזען פאך.

דיא אלטע שפאנישע בעריכטען בעשרייבען טשאלולא אויך אלס א גרויסען רעליגיעזען צענטער. פון דארטען, האט מען געגלויבט, איז דאס אבגעפאהרען דער גוטער גאט קוועטצאלקאאטל, ווען ער איז אוועק פון מעקסיקא. אבער איידער ער האט אבגערייזט, האט ער דא זיך אבגעשטעלט אויף צוואנציג יאהר, און ער האט דאס דיא איינוואוינער געלערענט זייערע פריעדליכע מלאכות און קונסט־ארבייט. קוועטצאלקאאטל איז געווען געגען מענשליכע קרבנות און איהם זיינען אנגענעהמער געווען אפפער פון בלומען און פרוכט; דיא טשאלולאנער האבען אבער אויף זיין מזבח מקריב געווען אי פירות און בוקעטען, אי מענשען. לויט דיא אלטע שפאנישע שרייבער איז דיא שטאדט געווען אן עולה רגל פלאץ פאר די אינדיאנער פון פיעלע אנדערע ארומיגע שבטים, — אזוי וויא ירושלים איז פאר אידען און (היינט) אויך פאר קריסטען, אדער מעקקא — פאר מאהאמעדאנער.

אבער אדאלף באנדעליער, א וויכטיגער אמעריקאנער פארשער פון אונזערע צייטען, וועלכער האט בעזוכט דיא פערשיעדענע מעקסיקאנער אינדיאנער און געשטודירט זייער פערגאנגענהייט, לייקענט אז טשאלולא האט געשפיעלט דיעזע ראלע.

קארטעס האט אלזא זיך גענומען גרייטען צו מארשירען נאך טשאלולא און פון דארטען ווייטער צו מעקסיקא צו. ווען דיא טלאסקאלאנער האבען געזעהן, אז אזא הייפעלע שפאניער מארשירען נאך מעקסיקא, האבען זיי זיך ניט געקענט אבוואונדערען פון זייער אונערשראקענהייט. דאך זיינען דיא טלאסקאלאנער אליין אויך ניט געווען קיין שרעקעדיגע קינדער, און איין מאל האבען זיי געשלאסען א מיליטערישען פערבאנד מיט קארטעס'ען האט א גרויסע מאסע פון זיי זיך אויסגערופען מיטצוגעהן. פון דיעזע האט ער אויסגעקליבען זעקס טויזענד מאן, און מיט זיי, צוזאמען מיט דיא טאטאנאקס פון סעמפאאלא, וואס האבען איהם אלץ בעגלייט, האט ער אנגעפאנגען זיין מארש נאך טשאלולא.

עס האט ניט גענומען לאנג ביז ער האט דערגרייכט דיא טשאלולער פעלדער. „יעדע ברעקעלע ערד איז ביי זיי בעארבייט“, האט ער דערנאך געשריעבען אין איינעם פון זיינע בריעף צום שפאנישען קעניג.

ווען ער איז צוגעקומען נאָהענט צום שטאדט, האָט ער דיא טלאַסקאַ־לאַנער געהייסען פאָרלויפיג זיך דאָ אָבשטעלען און ווארטען ביז זיי וועלען פון איהם בעקומען א ידיעה.

צווישען זיי און דיא טשאָלולאַנער האָט עקזיסטירט א פערביסענע שנאה און ער האָט דיא שטאדט־לייט ניט געוואָלט צורייצען מיט דעם, וואָס ער וועט צו זיי קומען מיט זייערע געהאַסטע שכנים. בלויז א הייפעלע פון זיי האָט ער מיטגענומען.

ווען דיא שפּאַנישע ארמיי מיט זייערע אינדיאַנישע בעגלייטער האָבען אריינמארשירט אין דיא פּארצייטיגע שטאדט מיט זייערע פערד און געוועהר, האָבען זיך פון ביידע זייטען גאַס געצויגען לאַנגע געדיכטע ציילען פון נייגיעריגע מענשען, וועלכע האָבען זיי בעקוקט מיט גרויס בעוואונדערונג. און דיא שפּאַניער, וויעדער, האָבען געקוקט מיט בעוואונדערונג אויף דיא טשאָלולאַנער, וועמעס אויסזעהן און קליידער האָבען געוויזען אויף א העכערע מדרגה פון ענטוויקלונג וויא דיא וואָס זיי האָבען ביז אהער געזעהן. דיא גאַסען זיינען דאָ געווען ברייטער, ריינער און רעגעלמעסיגער אויסגעלעגט וויא אין סעמפּאָאלאַ אָדער טלאַסקאַלאַ; דיא הייזער זיינען געווען בעסער געבויט, און דיא טעמפּלען פיעל מעהר אין צאָהל און שעהנער.

אלס קווארטיר פאר דער שפּאַנישער ארמיי האָט מען קאָרטעס'ען אָבגעגעבען איינעם פון דיא טעמפּלען, א געביידע מיט א גרויסען הויף, און דיא ארומיגע הייזער.

פון אָנפאַנג איז אלץ געגאַנגען כשורה. מען האָט זיי אויפגענומען מיט מוזיק, און ווען זיי האָבען זיך בעזעצט אויף זייער קווארטיר, האָבען דיא עלטסטע פון שטאָדט זיי בעזוכט, און האָבען זיי בעזאָרגט מיט דיא בעסטע שפּייז און מיט אלע בעקוועמליכקייטען, פון וועלכע זיי האָבען נור געוואוסט. קאָרטעס האָט שוין אָנגעהויבען צו צווייפלען אויב דיא אלע מעשיות וועגען א כיטרען פּלאַן איהם אריינצוכאַפּען אין פּאַסטקע האָט גאָר געהאַט א ממשות. ער האָט חושד געווען, אז דיא טלאַסקאלאַנער האָבען דאָס בלויז אָנגערעדט אויף זייערע שונאים.

אבער אין עטליכע טעג ארום האָט זיך אלץ פּלוצלינג געענדערט. דיא עלטסטע פון שטאָדט האָבען אויפגעהערט איהם צו בעזוכען, און ווען ער האָט זיי איינגעלאַדען, האָבען זיי זיך געמאַכט קראַנק. צו

דערזעלבער צייט האָט מען אין דעם שפּאַנישען לאַגער גענומען ברענגען ווענינגער עסענוואַרג, כלומרשט ווייל עס פעהלט קוקורוזע אין שטאָדט.

באַלד האָט ער בעקומען אַ בעריכט פון איינינגע פון זיינע סעמפּאַ־אַלער אינדיאַנער, אַז אַרומשפּאַציערענדיג איבער דיא גאַסען, האָבען זיי אין עטליכע ערטער געזעהן באַרריקאַדען — אָנגעוואָרפענע בערג פון שטיינער אָדער ברעטער, וויא צו אַן ערוואַרטעטען קאַמפּף; און אויף דיא פלאַכע דעכער פון דיא הייזער האָבען זיי אין פיעלע פלעצער אויך געזעהן בערג מיט שטיינער, געגרייט צום וואַרפען אויף אַ שונא. אַ חוץ דעם זיינען אין איינינע פלעצער אין דיא גאַסען געווען אויס־געגראָבען גריבער. דיעזע גריבער זיינען איצט געווען צוגעדעקט מיט צווייגען, — מסתמא כדי דיא שפּאַניער זאָלען ניט בעמערקענדיג, אַריינפאַלען אין זיי. אויך האָט מען אַריינגעשטעקט פלעקער אין דיא גאַסען, אום דיא שפּאַנישע פערד זאָלען זיך פערטשעפּען דיא פיס, און פאַלען.

אַלס אַ בעשטעטיגונג פון דעם איינדרוק וואָס דיעזע בעריכטען האָבען אויף איהם געמאַכט, האָט ער באַלד בעקומען דיא פאָלגענדע נאַכריכט פון עטליכע טלאַסקאַלאַנער, וועלכע זיינען מיט דעם ספּעציעל געקומען פון זייער לאַגער הינטער'ן שטאָדט, וואו קאָרטעס האָט זיי איבערגעלאָזען: אין אַ ווייטען קוואַרטאַל פון שטאָדט האָבען דיא טשאָלולאַנער אויף זייערע מזבחות מקריב געווען פיעלע קליינע קינדער. דאָס איז געווען אַ סימן, אַז זיי גרייטען זיך צו עפּעס אַ גרויסע אונטערנעהמונג. געוועהנליך ברענגט מען אַזא קרבן, ווען מען פערטיגט זיך צו אַ מלחמה. דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען אויך דערצעהלט, אַז מאַסען פרויען פערלאָזען דיא שטאָדט מיט זייערע קינדער, וויא דער שטייגער איז ערב מלחמה.

עס האָט ווירקליך אויסגעזעהן, אַז דיא טשאָלולאַנער פערטיגען עפּעס צו פאַר איהם. און טאָמער איז קאָרטעס נאָך אַלץ ניט געווען איבערצייגט אין דעם, האָט זיין שטענדיגער שפּיאָן, דיא פלינקע אינדי־אַנערקע מאַרינא, באַלד צוזייט זיין יעדען צווייפעל. מיט איהרע ליעבליכע מאַנערען איז זיא שטאַרק געפּעלען געוואָרען דער פרוי פון איינעם פון דיא עלסטע פון שטאָדט. יענע האָט איהר אָפּט איינגע־לאַדען צו זיך אין שטוב. איין מאָל האָט מאַרינא איהר איינגעלאַדען צו זיך. קאָרטעס'עס קעבס־ווייב האָט זיך געמאַכט אַז זיא איז אַ

געגנערין פון דיא שפּאַניער, און אויף דיעזען אַרט האָט זיא פון איהר אַרויסגעקראָגען דעם סעקרעט פון איהר שבט.

דיא פרוי האָט איהר דערצעהלט, אַז מאָנטעזומאַ האָט דיא עלסטע פון טשאָלולאַ געשיקט רייכע פּרעזענטען און זיי זיינען מרוצה געוואָרען צו בעפאַלען דיא שפּאַניער, ווען זיי וועלען האַלטען אין אַרויסמאַרשירען פון שטאָדט. מען ערוואַרט אַז דאַן וועלען זיי זיך פערפּלאָנטערען אין דיא באַריקאַדען, גריבער, פּלעקער און אַלערליי אַנדערע שטרויכלונגען, וואָס מען האָט אָנגעגרייט ביין אַרויסגאַנג. זייערע פערד וועלען ניט קענען געהן; זיי וועלען צוטומעלט ווערען. דאַן וועט אָנקומען אַ ריעזיגע מחנה פון אַצטעקען, וועלכע וואַרטען שוין נאָהענט דערביי. מען האָט שוין זאָגאַר אָנגעגרייט רימענס צו בינדען דיא געפאַנגענע, און מען האָט שוין בעשלאָסען אַז אַ טהייל פון זיי וועט מען מקריב זיין אין טשאָלולאַ און דיא איבעריגע ברענגען פאַר דיא געטער פון מעקסיקאָ.

וועהרענד מארינאַ האָט דאָס אַלץ צוגעהערט, האָט זיא כלומרשט צוזאַמענגענומען פערשיעדענע קליידער און אַנדערע זאַכען, וואָס זיא וועט מיטנעהמען מיט זיך, ווען זיא וועט אַנטלויפען פון דיא ווייסע, — וויא זיא האָט איהר אינדיאַנישע פריינדין איינגעראַמט אַ סוד. יענע האָט איהר געהאָלפען איינפּאַקען דיא זאַכען; אַלזאָ האָט מארינאַ איהר אויף איניגע מינוטען איבערגעלאָזען ביי איהר אַרבייט, זאָגענדיג אַז זיא דאַרף אַרויסגעהן אויף אַ ווייַלע אַריינברענגען נאָך זאַכען. אין אמת'ען איז זיא געגאַנגען זאָגען אַגווילאַר'ן, איהר מיט־דאָלמעטשער, וואָס זיא האָט דאָ געהערט.

דיא אינדיאַנערקע האָט מען גלייך אַרעסטירט. ווען מען האָט איהר פונאַנדערגעפּרעגט האָט זיא אַלץ מודה געווען.

קאָרטעס האָט אָבער געוועלט האָבען בעווייזע, מעהר איינצעל־הייטען. דאָס האָט ער בעקומען פון צוויי גלחים, וועלכע איהם האָט זיך איינגעגעבען אונטערצוקויפען מיט איניגע פון מאָנטעזומאַ'ס מתנות. דיעזע גלחים האָבען איהם דערצעהלט, אַז צוערשט האָט מאָנטעזומאַ דיא טשאָלולאַנער געהייסען דיא שפּאַניער אויפנעהמען פריינדליך, אָבער אַז דערנאָך האָט ער זיי געשיקט אַ גאַנץ אַנדער בעפעהל. זינט דיא שפּאַניער האָבען זיך בעוויזען איז ער געווען נערוועז, צוטראָגען און האָט אַלע ווייַלע געענדערט זיין בעשלוס. ער האָט אָפט זיך בעראַ־

טהען מיט דיא „נביאים“, און זייער לעצטער אַנטוואָרט איז געווען, אַז טשאַלולאַ וועט זיין אַ קבר פאַר דיא שפּאַניער.

קאָרטעס האָט זיך געפיהלט וויא אין אַ פּאַסטקע; ער האָט זיך אָבער בעשלאָסען צו געהן אויף איינס.

ער האָט געשיקט רופען דיא עלסטע פון שטאָדט און זיי געזאָגט, אַז ער קליייבט זיך מאָרגען זיי צו פערלאָזען, און אַז ער בעט צוויי טויזענד מענשען צו העלפען טראָגען זיין אַרמיי׳ס משא; און דיא עלסטע האָבען בעוויליגט צו ערפילען זיין וואונש, טראַכטענדיג זיך אין הארצען, אַז ביי זיין אַרויסמאַרשירען וועלען זיי מקיים זיין דעם געהיימען פּלאַן און דיא ווייסע וועלען אין זייער שטאָדט געפינען זייער קבר, וויא דיא מעקסיקאַנער נביאים האָבען פאָראויסגעזאָגט.

דאָ דאַרף מען בעמערקען, אַז אין קאָרטעס׳עס לאַגער האָבען זיך נאָך אַלץ געפונען איניגע פון מאָנטעזומאַ׳ס שלוחים, וועלכע זיינען צו איהם געקומען מיט מתנות נאָך טלאַסקאַלאַ. זיי האָבען מיט איהם מיט־מאַרשירט, און איצט זיינען זיי געווען ביי זיין אַרמיי אין טשאָ־לולאַ. ווען דיא טשאָלולאַנער עלסטע זיינען אַוועק פון דעם שפּאַניישען גענעראַל (נאָך דעם וויא זיי האָבען איהם צוגעזאָגט צו קומען מיט צוויי טויזענד „טאַמאַנען“) האָט ער געשיקט רופען צו זיך דיעזע געזאַנדטע מאָנטעזומאַ׳ס. ער האָט זיי דערצעהלט וועגען דער פער־שווערונג, וואָס ער האָט ענטדעקט און האָט זיך בעקלאָגט, אַז מאָנטע־זומאַ איז פאַלש צו איהם, אַז ער אינטריגירט צו פערניכטען זיין אַרמיי. זיי האָבען געענטפערט, אַז מאָנטעזומאַ וויים ניט פון וואָס צו זאָגען, — אַז דיא טשאָלולאַנער האָבען דאָס אַלץ געטהאָן אָהן זיין וויסען.

קאָרטעס האָט זיך געמאַכט אַז ער גלויבט, און האָט אויסגעדריקט צופריעדענהייט. דערביי האָט ער וועגען מאָנטעזומאַ׳ן גערעדט מיט דיא העכסטע קאָמפּלימענטען. איהם האָט זיך אייגענטליך ניט געגלויבט, האָט ער געזאָגט, דאָס אַזאַ פיינער, עדלער הערשער און אַזאַ אמת׳ער פריינד פון דיא שפּאַניער וויא מאָנטעזומאַ, זאָל פאַלען אויף אַזאַ ניעדערטרעכטיגען פּלאַן.

פאָרלויפיג האָט קאָרטעס׳ען געלוינט מיט מאָנטעזומאַ׳ן, וויא וויית מעגליך, צו שפּיעלען זיך אין פריינדשאַפט.

יענע נאַכט האָט יעדער שפּאַניער זיך געלעגט שלאָפען אין זיין פּאַנציר און מיט זיינע געוועהר אין האנד. אויף מאָרגען אין דער פריה האָט דער הויפּט־קאָמאַנדיר אויסגעשטעלט זיין ארמיי נאָך א געוויסען פּלאַן נאָך. צו דעם גרויסען הויף פון דעם טעמפּעל, וואו זיי זיינען איינגעשטאַנען, האָבען געפיהרט דריי טויערען, — האָט ער ביי יעדער פון זיי אַוועקגעשטעלט אַ שטאַרקע וואַך. דיא איבעריגע האָט ער אויסגעשטעלט מיט זיינע גרויסע הארמאַטען פון דרויסען, אין אַזעלכע ערטער, אַז ביי דעם אָנפאַנג פון יעדער גרויסער גאַס זיינען געשטאַנען הארמאַטען. ער האָט געשיקט זאָגען דיא זעקס טויזענד טלאַסקאַלאַנער, אַז זיי זאָלען זיין געגרייט איהם צו העלפען אין אַ בלוטיגע אַטאַקע.

אין דער בעשטימטער צייט זיינען געקומען דיא טשאַלולאַנער עלסטע מיט זייערע צוויי טויזענד „טאַמאַנען". זיי האָבען אַריינ־מארשירט אין דעם גרויסען הויף. קאָרטעס האָט זיי אָבגערופען אָן אַ זייט און מיט אַ בייזען קול זיי בעשולדיגט אין דער פערשווערונג, אויסרעכענענדיג אַלע איינצעלהייטען.

אַזוי וויא אַ דונער וואָלט זיי געשלאָגען — אַזוי האָבען זיי בעגעגענט דיעזע ווערטער זיינע. כ'לעבען עס האָט אויסגעוויזען, אַז דיא ווייסע זיינען געטליכע בעשעפעניסען, פון וועלכע עס קענען קיין סודות ניט זיין. לייקענען פאַר אַזעלכע בעשעפעניסען האָט קיין זין ניט געהאַט, אַלזאָ האָבען זיי אַלץ מודה געווען און דעם גאַנצען בלבול אַרויפגעוואָרפען אויף מאָנטעזומאַ'ן. קאָרטעס אָבער האָט זיך געמאַכט, אַז ער גלויבט זיי ניט, און אַז ער איז אויפגעבראַכט פון דעם וואָס זיי בעשולדיגען זיין אונשולדיגען, בראַווען טרייען פריינד, און אַזוי שפּיע־לענדיג זיין קאָמעדיע, האָט ער געגעבען אַ סיגנאַל אָנצופאַנגען איינע פון דיא בלוטיגסטע דראַמאַס, וועלכע זיינען פערצייכענט אין דער מענשליכער געשיכטע.

וויא דיא צוויי טויזענד האַלב־נאַקעטע אונבעוואָפענטע „טאַמאַ־נען" זיינען אַזוי געשטאַנען צוזאַמענגעפּרעסט אין איין געדיכטע מאַסע, אפילו ניט דענקענדיג פון דער קלענסטער געפאַהר, האָט מען אין זיי אויסגעשאָסען אַ שלאַגס־רעגען פון קוילען און שטאָהלענע פיילען, און גלייך נאָך דעם האָט מען אויף זיי זיך אַרויפגעוואָרפען מיט שווערדען און מיט שפּיזען. איינינגע פון זיי האָבען זיך געפּרופט

רעטען קלעטערענדיג איבער דיא ווענד, האָט מען זיי דאָרטען נידער־געשאָסען. אנדערע האָבען געפּרופט לויפען דורך דיא טויערען, — האָט מען זיי ארויפגעכאפּט אויף דיא פּיקעס.

ווען דיא אנדערע טשאָלולאנער האָבען פון ווייטען דערהערט דעם שרעקליכען געשריי פון דיא הרוגים, האָבען זיי זיך צוזאמענגעקליבען טויזענדער־ווייז און זיינען בעפאלען דיא שפּאניער, וואָס זיינען געשטאַ־נען ביי דעם אָנהויב גאַסען, פון דרויסען פון טעמפּעל. אָבער דאָ האָבען דיא קאַנאָנען אויף זיי געגומען שפּייען מיט טויט. דורך וועלכע גאַס זיי זיינען ניט אָנגעקומען האָט זיי בעגעגענט א הארמאַט. און דיא קאוואַ־לעריע האָט צוגעהאָלפען. אין דיא מינוטען ווען דיא ארטילעריע איז געווען פערנומען, אָנלאָדענדיג זייערע שרעקליכע אינסטרומענטען, האָבען קאָרטעס'עס רייטער געטראָטען און געהאַקט דעם שונא. דיא טשאָלולאנער האָבען זיך פערטהיידיגט בראוו. אויף דעם אָרט פון זייערע געפאלענע האָבען זיך גלייך געשטעלט אנדערע. זיי האָבען זיך אָבער כמעט אלע געשטעלט אויף א זיכערען טוידט.

בשעת דיעזע שחיטה איז אָנגעגאַנגען, זיינען אריינגעקומען דיא טלאַסקאלאַנער מחנות. אום דיא שפּאניער זאָלען ניט מיינען, אז זיי זיינען אויך טשאָלולאנער, האָבען זיי געטראָגען קראַנצען פון גראָז אויף זייערע קעפּ, — וויא מען האָט אָבגעמאכט פון פריהער. זיי זיינען אָנגעפאלען אויף זייערע שונאים פון הינטען, און אויף דיעזען ארט האָבען דיא אונגליקליכע זיך געפונען צווישען צוויי פייערען. דיא בלוטיגע מישענינע איז געווען פערשפּרייט איבער'ן גאַנצען שטאָדט. אין איין פּלאַץ האָבען זיך א מאַסע טשאָלולאנער צוזאמענגעקליבען אין הויכע הילצערנע טהורעמס פון א גרויסען טעמפּעל און פון דאָרטען האָבען זיי אויף דיא שפּאניער געוואָרפען שטיינער, שפּיעזען און געשאָסען אין זיי מיט אָנגעצונדענע הילצערנע פיילען. אָבער דער פייער־דיגער רעגען איז געפאלען אויף שטאָהלענע קיווערען; באלד האָבען דיא שפּאניער מיט דיא זעלבע בראנד־העלצלעך אָנגעצונדען דיא הילצערנע טהורעמס און זיי איינגעוויקעלט אין פלאַמען. דאָך, ווען קאָרטעס האָט דיא טשאָלולאנער, וועלכע האָבען זיך דאָרטען געפונען, פאָרגעשלאָגען אז זיי זאָלען זיך אונטערגעבען, האָט בלויז איינער פון זיי זיך בענוצט מיט דעם פאָרשלאַג. אלע איבעריגע זיינען ליעבער

פערברענט געוואָרען אין דעם פלאַקער אָדער אַראָבגעשפּרונגען צו אַ זיכערען טוידט.

דיא מהומה איז געווען אַן אונבעשרייבליכע: דיא קולות און קרעכצען פון דיא שטאַרבענדע האָבען זיך געמישט מיט דיא טריאומף־געשרייען פון דיא שפּאַניער, מיט אַ ווילדע זיעגרייכע פייפעריי פון דיא טלאַסקאַלאַנער, מיט דיא קנאַקעריי פון דיא ברענענדע טהורעמס, מיט דעם געפּילדער פון דיא געוועהר. און דיא גאַסען האָבען בוכשטעבליך געפּלייצט מיט בלוט.

ווען אַלץ איז געווען פאָראיבער, ווען דיא גאַסען זיינען שוין געווען בעדעקט מיט טויטע קערפּערס און דיא איבערגעבליבענע טשאָ־לולאַנער האָבען שוין מעהר קיין כחות ניט געהאַט אומזיסט צו קעמפּפען, האָבען דיא זיעגער זיך אַוועקגעלאָזען בעראַבעווען דיא הייזער. בערג מיט פערשיעדענע זאַכען האָבען זיי אַוועקגעשלעפּט; דיא ווייסע מיט דיא טלאַסקאַלאַנער איז צו קריעגען זיך איבער דער חלוקה ניט אויסגעקומען, וואָרים דיא רויט־הויטיגע האָבען זיך געכאַפּט בלויז פאַר ניצליכע זאַכען, וויא שפּייז און קליידער, וועהרענד זייערע „ציווי־ליזירטע" שותפים האָבען זיך בלויז אינטערעסירט מיט גאָלד און זילבער. — אַלזאָ האָט יעדער צד זיך גענומען וואָס זיין הארץ האָט געלוסט.

וויפיעל טשאָלולאַנער מען האָט אויסגעשאָכטען אָדער עס זיינען פערברענט געוואָרען, ווייס מען גענוי ניט. קאָרטעס אַליין האָט נאָכהער בעריכטעט אַז דריי טויזענד. ער האָט אָבער נאַטירליך געהאַט אַן אינטערעס דיא צאָהל פאָרצושטעלען וואָס קלענער. אַנדערע האָבען בעריכטעט פיעל מעהר טוידטע. וויא עס ווייזט אויס איז דיא צאָהל געווען אַרום זעקס טויזענד.

מיר האָבען דאָ אויבען דערצעהלט וועגען מאָנטעזומאַ'ס געהיימען פּלאַן, וועלכער האָט געפיהרט צו דער שחיטה. אַזוי האָט קאָרטעס דער־צעהלט דיא געשיכטע און אַזוי ווערט זיא מייסטענס אָנגענומען. עס איז אָבער פאַראַן אַ מיינונג פון אַ וויכטיגען היסטאָריקער אַז ער האָט דאָס אַלץ אויסגעקלעהרט אומישנע, אַלס אַ תירוץ צו מאַכען דיא שרעקליכע הריגה, אום מיט איהר ארויפצוואַרפען אַזאַ אימה אויף מאָנטעזומאַ'ן, אַז יענער זאָל ניט סמייען זיך צו שטעלען געגען איהם, ווען ער וועט קומען נאָך מעקסיקאָ. עס איז אויך פאַראַן אַ דריטע

מיינונג, — נעמליך, אז דיא גאנצע מעשה איז ווירקליך געווען ניט מעהר וויא א העצע פון די טלאסקאלאנער, און אז מארינא האט איינפאך אנטהייל גענומען אין זייער אינטריגע. אבער געוועהנליך דערצעהלט מען דיא געשיכטע וויא מיר האבען איהר דא דערצעהלט.

צי אזוי צי אזוי, — צו קארטעס'עס מערדערליכקייט איז קיין שיעור ניט געווען. קארטעס'עס ליוב־זינגער צייגען אן מיט בעגייסטערונג אויף דעם, דאס ער האט אין טשאלולא בעפרייט מענשען פון דיא שטייגען, אין וועלכע מען האט זיי געהאלטען געגרייט אלס קרבנות פאר זייערע געטער. האט דיא שפאנישע אינקוויזיציאן דען ניט געטהאן דאס זעלבע וואס דיעזע אינדיאנער? האט זי דען ניט מקריב געווען מענשען אויף די פייערען פון דעם קאטוילישען גאט? און קארטעס האט דאך אויך געהאקט מענשען טויזענדער־ווייז כלומרשט אין דעם נאמען פון קריסטענטהום. אויב אין אמת'ן האט ער געהאט אין זינען דיא אינדיאנישע גאלד, האבען דיא אינקוויזיטארס און דיא שפאנישע רעגיערונג אין אמת'ן געהאט אין זינען דיא גאלד וואס מען האט קאנפיסקירט פון דיא אידען, וועלכע מען האט געפיהרט צום טויט.

וואס אנבעטרעפט דיא ווירקונג, וואס דיא טשאלולער הריגה האט געזאלט האבען אויף מאנטעזומא, האט קארטעס גאנץ גוט געוואוסט, דאס זיא וועט זיך פיהלען זעהר שטארק. ער האט געוואוסט, אז דער מלחמה־הארר פון דיא אצטעקען וועט איצט שוין ניט סמייען איהם צו פערצאמען דעם וועג צו זיין הויפט־שטאדט.

דיא טשאלולאנער האבען זיך פאלשטענדיג אונטערגעגעבען. מיט געבעט און מיט געוויין האבען זיי גע'פועל'ט ביי זייער זיעגער, אז ער זאל אויפהערען זיי צו פערטיליגען.

ווען קארטעס האט זיך גענומען קלייבען צו זיין וויטערע רייזע, האבען דיא אינדיאנער פון סעמפאאלא זיך ביי איהם געבעטען ער זאל זיי לאזען זיך אומקעהרען אהיים. דיא שרעק פאר מאנטעזומא'ס מאכט איז געווען אזוי טיעף איינגעווארצעלט אין זייערע הערצער, אז זיי האבען קיין מוטה ניט געהאט אריינצוקומען אין זיין הויפט־שטאדט. קארטעס האט זיי ענטשולדיגט, און האט זיי מיטגעגעבען בריעף צו עסקאלאנטע'ן, דעם אפיציער, וועלכען ער האט איבערגעלאזען מיט א טהייל פון זיין ארמיי אין ווערא קרוץ. זעגענענדיג זיך

מיט זיי, האָט ער זיי געשאָנקען קליידער און שפּייז פון דיא רויב, וואָס ער האָט אָנגענומען אָדער פון דיא מתנות וואָס מאָנטעזומא האָט איהם געשיקט. דאָך זיינען איינינע סעמפּאָאַלער פערבליבען אין דעם שפּאַנישען לאַגער.

וואָס אַנבעטרעפט דיא עטליכע הונדערט אינדיאַנער, וואָס האָבען מיט דיא שפּאַניער מיט־מאַרשירט פון קובאַ, זיינען זיי ניט געוואוינט געוועזן ניט צו דעם קלימאַט און ניט צו דיא שוועריגקייטען פון קאָרטעס'עס רייזע און דאָס רוב פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבען אויפ'ן וועג.

קאָרטעס האָט אַלזאָ זיין מאַרש פאָרטגעזעצט מיט אונגעפעהר 450 שפּאַניער, אַרום 6000 טלאַסקאַלאַנער אינדיאַנער און אַ געוויסע צאָהל אינדיאַנער פון קובאַ און פון סעמפּאָאַלאַ.

פון טשאָלולאַ ביז דער הויפּט־שטאָדט פון מעקסיקא איז אַרום זיעבעציג מייל. פון אָנפאַנג האָט דער וועג זיך געצויגען דורך שעהנע ריעזיגע לאָנקעס און רייכע פעלדער און גערטנער. פון אַלע זייטען זיינען שלוחים מיט מתנות געקומען בעגריסען דיא זיעגרייכע ווייסע מענשען און בעטען זייער שוץ געגען די אַצטעקען.

דערנאָך האָט דיא אַרמיי געמוזט זיך אויפהויבען אַרויף־באַרג. עס איז געוואָרען קעלטער און קעלטער. דאָ געפינען זיך צוויי פון דיא העכסטע בערג פון נאָרד אַמעריקאַ. דער גרעסטער פון דיעזע הייסט פּ אָ פּ אָ ק אַ ט אַ פּ ע ט ל, דאָס הייסט „דער באַרג, פון וועלכען עס געהט אַ רויך". דאָס איז אַ וואָלקאַן, וועלכער פלעגט דאַן ווירקליך אימער רויכערען. ער איז העכער וויא דער מאָנט בלאַן, דער העכסטער באַרג אין אייראָפּאַ. דעם צווייטען באַרג, וואָס געפינט זיך אין דיעזען געגענד, האָבען דיא אינדיאַנער אַ נאָמען געגעבען א י צ ט אַ ק ט ש י־ ה ו אַ ט ל („דיא ווייסע פרוי"), ווייל ער איז צוגעדעקט מיט שנעע וויא מיט אַ ריעזיגע ווייסע קלייד.

פון דיא בערג איז דיא אַרמיי אַרויסגעקומען אין אַ טהאָל, דיא ט ה אָ ל פ ו ן מ ע ק ס י ק אָ, אַ פּרוכטבאַרער טהאָל פון פעלדער, וואַסערען, וועלדער און שטעדט. אַ צויבערליכער נאַטור־בילד איז געלעגען אויסגעשפּרייט פון אַלע זייטען.

מיט קלאַפּענדע הערצער האָבען דיא שפּאַניער דערפיהלט אַז זיי זיינען שוין גאַנץ נאָהענט צו דער גרויסער שטאָדט, וועגען וועלכע

זיי האָבען אזוי פיעל געהערט, צו דער רייכער, מעכטיגער שטאָדט, וועמעס ארמייען ווארפען ארויף אן אימה אויף אלע פעלקער פון אנאהואק.

זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט אין איין שטעדטעל נאָך דער אנדע־רער. אומעטום האָבען זיי געזעהן צייכענס פון ענטוויקלונג. אומעטום האָבען זיך ארום זיי ארומגעקליעבען מאסען נייגעריגע.

מאָנטעזומא האָט ארויסגעשיקט א נייע דעלעגאציע, זיי אויפ־צונעהמען אויפ'ן וועג, ווידער מיט קאָסטבארע פּרעזענטען, ווידער מיט גאָלד און גאנצע בערג טהייערע קליידער און ציערונגען. די שלוחים האָבען אָבער ווידער ביי קאָרטעס'ען זיך געבעטען, אז ער זאָל זיך אומקעהרען. מאָנטעזומא האָט איהם אָנגעבאָטען אן אייגענס, פאר איהם און פאר יעדען פון זיינע אָפיציערען, און רייכע יעהרליכע צינזען צו דעם שפּאנישען קעניג — אבי זיי זאָלען ניט קומען אין זיין הויפּט־שטאָדט. קאָרטעס'עס אנטוואָרט איז געווען אלץ דער זעלבער: ער מוז בעזוכען מאָנטעזומא'ן, ווייל אזוי איז דער בעפעהל פון דעם שפּאנישען הערשער. ער האָט איהם אָבער פערזיכערט, אז ער קומט אלס זיין בעסטער פריינד. און טאָמער וועט זיין וויזיט זיין צו לאסט, וועט ער באלד אָברייזען צוריק.

אונגליקליכער מאָנטעזומא! ער איז געווען אזוי צוציטערט, נערוועז, צובראָכען, אז ער האָט ניט געקענט ניט עסען, ניט שלאָפען, ער האָט רק מתפלל געווען צו זיינע געטער און געבעטען עצות ביי די נביאים; אָבער ביי די נביאים זיינען געווען פערמאכט די ליפּען.

דאן האָט שטאטגעפונען א בעראטהונג פון די עלטסטע. זיי זיינען געווען צוטהיילט. קאקאמא, מאָנטעזומא'ס יונגער פּלע־מעניק, איז געווען דאפיר, אז מען זאָל די שפּאניער אויפנעהמען אלס פריינד. קוויטלאהוא אָבער, מאָנטעזומא'ס ברודער, האָט זיך אויסגעשפּראָכען פאר א בלוטיגע בעגעגניס. ער איז געווען א פיעל פעסטערער און ענערגישערער מענש וויא מאָנטעזומא, און ער האָט פּאָרגעשלאָגען אז מען זאָל אויפ'ן שטעל צוזאמענרופען א גרויסע ארמיי, ניט מאכען קיין איבעריגע הכנות און ארויסטרייבען די אונגע־בעטענע געסט פון לאנד. אָבער זיין ברודער, דער מלחמה־הויפּטמאן, האָט קיין מוטה ניט געהאט. „וואָס וועט דאָס העלפען?“ האָט ער זיך

אָבגערופען מיט אַ ניעדערשלאָגענעם בליק אין זיינע אויגען. „דיא געטער זיינען געגען אונז. עס איז פערפאַלען.“

און מען האָט אַרויסגעשיקט אַ קאָמיטע, מיט קאַקאַמאַ'ן אויף דער שפּיצע, צו בעגריסען דיא שפּאַניער און ווילקאָמען זיי אין דער הויפּט־שטאָדט.

איידער מיר געהען ווייטער, לאָמיר ערקלעהרען אַז דיא אַצטעקישע הויפּט־שטאָדט האָט אייגענטליך געהייסען טענאָכטיטלאַן. דאָס איז געוועזען איהר הויפּט־נאָמען. אַזוי האָבען איהר מייסטענס גערופען דיא אַצטעקען גופא און אַנדערע אינדיאַנישע שבטים.

דיא אַצטעקען פלעגען וועגען דיעזען נאָמען דערצעהלען דאָס פאָלגענדע: אַמאָל (אין 1325), ווען זייערע זיידעס זיינען געלאָפען פון שונאים, האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט אויף אַ זומפּיגען פּלאַץ. דאָרטען האָבען זיי דערזעהן אַ בעקאַנטען שטיין, אויף וועלכען איינער פון זייערע גלחים האָט אַמאָל מקריב געוועזען אַ געפאַנגענעם עלסטען. אין אַ שפּאַלט פון דעם שטיין האָט זיך אָנגעקליבען ערד, און פון דיעזער ערד איז אַרויסגעוואַקסען אַ קאַקטוס־פלאַנצונג, אויף וועלכע דיא אַצטעקען האָבען געזעהן אַן אָדלער מיט אַ שלאַנג אין זיין שנאָבעל. זייערער אַ נביא האָט זיך דאַן אַראָבגעלאָזען אין וואַסער, זיך געזעהן מיט'ן וואַסער־גאָט, און געקומען צוריק מיט דיא געטליכע ווערטער, אַז אויף דיעזען פּלאַץ זאָלען זיי בויען אַ שטאָדט. זיי האָבען אַזוי געטהאָן. דער נאָמען טענאָכטיטלאַן בעשטעהט פון דריי ווער־טער וועלכע בעדייטען אויף דעם אַצטעקישען לשון: „דער פּלאַץ פון דעם קאַקטוס־פעלז“.

ביסלעכווייז, מיט דער הילף פון וואַסער־אָבצאַמונגען און געמויערטע וועגען האָבען דיא אַצטעקען דיא זומפּען פערוואַנדעלט אין אָזערעס, וועלכע האָבען זייער שטאָדט בעשיצט פון אַלע זייטען. זיא איז געוואָרען דיא שטאַרקסטע שטאָדט אויף דעם גאַנצען אַנאַהואַק.

די פיגור פון אַ פעלז מיט אַ קאַקטוס־פלאַנצונג, אויף וועלכער עס זיצט אַן אָדלער מיט אַ שלאַנג אין מויל, איז געוועזען דער „טאָטעם“ אָדער שבט־צייכען פון דיא אַצטעקען, און היינט איז דאָס דער הערב פון דער מעקסיקאַנישער רעפּובליק.

דער וואָרט מעקסיקאָ שטאַמט פון „מעקסיטל“ — איינער פון דיא צוויי נעמען פון דעם אַצטעקישען מלחמה־גאָט. זיין אַנדערער

נאָמען, וועלכען מען האָט געברויכט פיעל עפטער, איז געוועזן הויט־צילאָפּאָכטלי.

ווען דיא שפּאניער זיינען צוגעקומען צו דיא אָזערעס, וואָס ליעגען ארום טענאכטיטלאן, האָבען זיי געהאַט איין איבער־ראשונג נאָך דער אנדערער. זיי זיינען דאָ דורכגעגאַנגען פיעלע שטעדטלעך, וועלכע זיינען געוועזן געבויט אויפ׳ן וואסער, וויא דיא איטאַליענישע שטאָדט ווענעציע. דיא הייזער זיינען געוועזן בעדעקט מיט אַזאַ ווייסען בליסטשענדען צעמענט, א מין גיפּס, — אַזוי אַז פון וויטען האָבען דיא שפּאניער געמיינט, אַז דאָס איז זילבער. צווישען דיא הייזער אָדער אויף זייערע הויפען זיינען געוועזן גערטנער. דאָ האָבען זיי אויך צום ערשטען מאָל דערזעהן דיא בעריהמטע שווי־מענדע גערטנער פון מעקסיקאָ — גרויסע פּליטען מיט ערד, אויף וועלכע עס זיינען געוואַקסען דיא רייכסטע פּלאַנצונגען מיט דיא שעהנסטע בלומען, וויא פּלאַנצען וואַקסען אין וואַזאָנעס*). באַלד זיינען זיי ארויפגעגאַנגען אויף אַ וועג אָדער „שאָסע“, וועלכער איז געוועזן אויסגעמויערט פון שטיינער מיט צעמענט אין מיטען וואַסער. ער איז געגאַנגען איבער דער אָזערע אַזוי וויא אַ „קלאַדקע“ געהט איבער אַ לוזשע, צום ביישפּיעל. דורך דער גאַנצער אָזערע האָט ער זיך געצווייגט, גלייך וויא אַ סטרונגע, און ער איז געוועזן ברייט גענוג פאַר אכט רייטער. אויסגעמויערט איז ער געוועזן אויסגעצייכענט. איירא־פּעאישע בעלי־מלאכות וואָלטען דאָס בעסער ניט געקענט מאַכען.

*) דיעזע „וואַזאָנעס“ האָבען אָפט געהאַלטען פון צוויי הונדערט ביז דריי הונדערט פוס אין לייגג. די ערד, וואָס זיי האָבען אויף זיך געטראָ־גען, איז בעשטאַנען פון פעטע, זעהר פרוכטבאַרע בלאָטע, וועלכע מען האָט ארויסגעצויגען פון דעם גרונט. אויף אייניגע פון דיעזע פּליטען אָדער שווימענדע אינזלען זיינען זאָגאַר געוואַקסען בוימער. אין אייניגע פעללע האָבען דיא בעלי הבתים פון אַזאַ גאָרטען־פּליט אויף איהם געהאַט אַ בודקע. מיט אַ לאַנגע וויאָסלע האָט מען לייכט געקענט איבער־רוקען דעם גאַנצען „מאַיאָנטיק“. דיעזע שווימענדע גערטנער ווייזען, אַז דיא מעקסיקאַנער האָבען ניט געהאַט ערד גענוג צו שפּייזען דיא גאַנצע בעפעלקערונג. אַז ניט, וואָלטען זיי ניט געפונען פאַר נויטיג צו זוכען אַזעלכע מיטלען צו פערשפּאָרען לאַנד.

דיא אָזערע האָט געקישעט מיט שיפלעך. מאַסען אינדיאַנער זיינען זיך צוזאַמענגעקומען בעקוקען דיא ווייסע מענשען. פיעלע פון זיי זיינען אַרויסגעקראָכען פון זייערע שיפלעך און אַרויפגעקלעטערט אויף דיא זייטען פון דעם געמויערטען וועג, כדי צו זעהן וואָס בעסער. דיא אָזערע הייסט כ אַ ל ק אָ. מיט דיעזען שאָסעע זיינען דיא שפּאַניער אהער אַריבערגעגאַנגען און דאַן, איבער דער יבשה, זיינען זיי צוגעקר־

לאַנדקאַרטע פון דער שטאָדט טענאָכטיטלאַן אָדער מעקסיקאָ, מיט דיא אַרומיגע אָזערעס, דיא וויכטיגסטע און נעהנטסטע אַרומיגע שטעדט און דיא שאָסעען, וואָס האָבען געפיהרט דורך דיא אָזערעס.

מען צו א צווייטע, א גרעסערע אָזערע, דיא טעזקוקאָ. אויף איהר איז דאָס געשטאַנען דיא שטאָדט טענאָכטיטלאַן אָדער מעקסיקאָ. זי האָט פערנומען אַן אינזעל אָדער — ריכטיגער געזאָגט — עטליכע אינזעלעך. איבער דיעזע אָזערע האָבען זיך אויף געצויגען געמויערטע „קלאַדקעס“ אָדער שאָסעען פון פיער ביז פינף מייל דיא לייגג. באַלד זיינען דיא רייזענדע געווען ביי דעם לענגסטען פון זיי.

אזוי מארשירענדיג האָבען זיי דערגרייכט א שטאָדט מיט'ן נאָמען איצטאפּאלאפּאן, וואו מען האָט זיי אויפגענומען מיט מתנות (פאַר זעקס טויזענד דוקאַטען גאָלד און בערג מיט פעדערנע מאַנטלען און אנדערע קליידער). אהער זיינען צו קאָרטעס'ען געקומען שלוחים פון טענאָכטיטלאַן מיט גרוסען פון מאָנטעזומאַ. דיא שלוחים האָבען געבעטען, אַז דיא טלאַסקאַלאַנער זאָלען ניט מיטגעהן מיט דיא שפּאַניער, ווייל זיי זיינען פערביסענע שונאים פון דיא מעקסיקאַנער און זייער אַנוועזענהייט קען אויפקאָכען דיא בלוט פון דיא איינוואוי־נער. אָבער קאָרטעס האָט געענטפערט, אַז זיי געהען ניט אַלס שונאים, ניט אַלס קעמפּפער, נאָר בלויז אַלס זיינע בעגלייטער און באַגאַזש־טרעגער, און ער האָט דיא ביטע צוריק־געוויזען.

ענדליך האָט קאָרטעס אָנגעפאַנגען זיין רייזע איבער דער געמויער־טער „קלאַדקע“, וועלכע האָט זיך געצויגען איבער דער אָזערע טעזקוקאָ ביז דיא סאמע טהויערען פון דער הויפּט־שטאָדט. דאָס איז געווען דעם 8טען נאָוועמבער, 1519. פון ווייטען האָבען זיך געזעהן דיא פייערען פון מזבחות. א מייל און א האַלב פון שטאָדט איז אויף דעם שאָסעע געשטאַנען א שטיינערנע פעסטונג. אויף יענעם אָרט האָט זיך פון דיעזען לאַנגען וועג פערנומען א קלענערער שאָסעע דורכ'ן וואסער; פון דאָרטען איז דיעזע קירצערע „קלאַדקע“ געגאַנגען צו דער יבשה, אזוי וויא א צווייג פון א בוים; דיא צוויי שאָסעען זיינען זיך אַלזאָ צוזאַמענגעקומען אין מיטען וואַסער; דאָרטען אויף זייער פעראייניגונגס־פּלאַץ איז געווען גאַנץ ברייט און דאָרטען איז דאָס געשטאַנען דיא פעסטונג. דיעזער פּלאַץ האָט געהייסען קסאָלאָק (זעה דיא קאַרטע פון דער שטאָדט מעקסיקאָ, (אויף פאָריגער זייטעל.)

דאָ האָבען אויף דיא שפּאַניער געוואַרט עטליכע הונדערט אַצטע־קישע שלוחים אַלס קוריערען אָנצוזאָגען, אַז מאָנטעזומאַ קומט. זיי

זיינען געוועזן אויסגעפוצט יום־טוב'דיג און האָבען געטראָגען אויער־רינגלעך, נאָז־רינגען און ליפּ־רינגען. יעדער שליח האָט קאָרטעס'ען בעגריסט: צוגעלעגט דיא האַנד צו דער ערד, און איהר דערנאָך אַ קוש געטהאָן. אַזוי וויא דיעזע צערעמאָניע האָט דורכגעמאַכט יעטווי־דערער פון דיא עטליכע הונדערט קוריערען, איז דיא רייזע דערפון פער־האַלטען געוואָרען מעהר וויא אויף אַ שטונדע. דאַן זיינען דיא שפּאַניער מיט זייערע טלאַסקאַלאַנער בעגלייטער געגאַנגען ווייטער — אַלץ איבער'ן שאָסעע וואָס האָט זיך געצויגען דורך דער אָזערע — ביז זיי זיינען געקומען צו אַ הילצערנעם בריק. דאָס איז שוין געוועזן ניט ווייט פון דיא שטאָדט־טויערען. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט אַז דער בריק קען זיך אויפהויבען און אַראָבלאָזען. מען האָט איהם אויך געקענט צונעהמען. אַזעלכע בריקען זיינען געוועזן עטליכע, איינער נאָך דעם אַנדערען. דאָס זעלבע איז געוועזן מיט דיא אַנדערע געמויערטע „קלאָד־קעס" אָדער שאָסעען, וואָס האָבען דורך דער אָזערע געפיהרט צום שטאָדט; זיי זיינען אויך ביי דער שטאָדט איבערגעהאַקט געוואָרען; דאָרטען איז אויך דיא אָזערע דורכגעגאַנגען, אונטער בריקען. און דיעזע בריקען האָט מען אויך געקענט צונעהמען*). ווען עס פלעגט אָנקומען אַ שונא, פלעגט מען דיעזע בריקען עפענען און דיא שטאָדט פלעגט פערוואַנדעלט ווערען אין אַן אינזעל. אָדער אַז ניט, פלעגט מען איהם אַריינלאָזען אין שטאָדט און דאַן איהם אָבשניידען דעם וועג צוריק, — איהם אַריינגנעהמען אין פּאַסטקע. ווען קאָרטעס מיט זיין אַרמיי זיינען אַריבערגעגאַנגען דיא בריקען און אַריין אין שטאָדט, האָבען זיי זיך געקלעהרט אַז אפשר וועט מען זיי דאָ אָבטהאָן אַ שפּיצעל.

באַלד האָבען זיי פון דער ווייטען דערזעהן אַ גלענצענדע קאָמ־פּאַניע וועלכע האָט געטראָגען אַ גאָלדענעם שטוהל מיט אַ חופּה. פאָר־אויס זיינען געגאַנגען דריי מענער מיט גאָלדענע שטעקענס אין דיא הענד, און הינטער זיי האָבען מאַרשירט אַ פּאָר הונדערט פּאַראַדנע

*) זאָל דער לעזער דיעזע שאָסעען, וואָס זיינען געגאַנגען איבער דער אָזערע, און זייערע בריקען, זיך סטאַרען גוט זיך פאָרצושטעלען. דאָס וועט אונז נויטיג זיין אום קלאָהר צו פערשטעהן דעם גאַנצען קאַמפּף, וואָס דיא שפּאַניער האָבען דאָ שפּעטער געהאַט צו פיהרען.

געקליידעטע עלסטע. דיא חופה איז בעשטאַנען פון אַ רייך־קאָלירטע פעדער־טוך בעשאָטען מיט טהייערע שטיינער, פעריל און זילבער. איהר האָבען געטראָגען איבער׳ן שטוהל פיער עלסטע. אויפ׳ן שטוהל איז געזעסען מאָנטעזומאַ דער אַצטעקישער מלחמה־האַרר אָדער מיליטע־רישער הויפט־קאָמאַנדיר. ער איז געווען אַ מאַן פון אַ יאָהר פערציג מיט אַ געוועהנליכע אינדישע געזיכט, מיט אַ ווייכען, גוטמוטהיגען אויסדרוק. זיינע שוואַרצע, האַרטע האָר איז געהאַנגען איבער דיא אויערען. פון אַ באָרד האָט ער געהאַט בלויז אַ שפור.

באַלד האָט זיך דיא פראָצעסיע אָבגעשטעלט. מאָנטעזומאַ איז אַראָבגעקראָכען פון זיין שטוהל, און אָנלעהנענדיג זיך אָן צוויי עלסטע איז ער צוגעגאַנגען צו דיא געסט. דיא גאַנצע צייט וואָס ער איז געגאַנגען צו פוס האָט מען איבער איהם געהאַלטען דיא בליסטשענדע חופה, און דיענער האָבען פאַר איהם אויסגעשפרייט רייכע באַוועלנע טעפּיכען, ער זאָל ניט דאַרפען געהן איבער דער ערד. פון אונטען האָט ער בלויז געטראָגען אַ ברייטען גאַרטעל און גאָלדענע סאַנדאַלען, — דאָס הייסט פאַדעשוועס וועלכע זיינען מיט רימענדלעך געווען צוגעבונדען צו דיא פיס. פון אויבען האָט ער געטראָגען אַ פּלאַסטש אָדער מאַנטעל פון פיין־געוועבטע און דעליקאַט געפאַרבטע באַוועלנע מאַטעריע. דיעזער מאַנטעל, וויא אויך דיא סאַנדאַלען, זיינען געווען אויסגעשפריצט מיט פעריל און עדעל־שטיינער. אויפ׳ן קאָפּ האָט ער געטראָגען אַ מין קאַפּטור פון גרינע פעדערען.

דיא געסט האָבען זיך אָבגעשטעלט. קאָרטעס און זיינע וויכטיגסטע אָפיציערען זיינען אַראָב פון זייערע פערד און דיא צוויי קאָמפּאַניעס האָבען זיך בעגעגענט. מאָנטעזומאַ האָט דעם שפּאַנישען גענעראַל פריינדליך בעגריסט. יענער האָט אָבגעענטפערט אויף אַן עהנליכען שטייגער און, אַראָבנעהמענדיג פון האַלז אַ קריסטאָלענע קייט האָט ער דאָס אָנגעטהאָן אויף דעם אינדיאַנישען „קעניג“, וויא ער האָט איהם גערופען.

איינער פון דיא צוויי אַצטעקען, וואָס האָבען מאָנטעזומאַ׳ן גע־פיהרט אונטער דיא אָרעמס, איז געווען זיין ברודער קוויטלאַהואַ און דער אַנדערער זיין פּלימעניק קאַקאַמאַ. דעם ברודער האָט מאָנטעזומאַ איבערגעלאָזען, ער זאָל דיא געסט אַוועקפיהרען אין זייער וואוינונג, און ער אַליין האָט זיך פאַרלויפיג געזעגענט און איז אַוועק.

מאָנטעזומאַ.

מיט פלאטערענדע פאהנעס און מיט שפיעלענדע טרומטען האבען דאן דיא שפאניער אריינמארשירט אין שטאדט. דער שאססע איז דא פארטגעזעצט געווארען אלס א גאס (דאס זעלבע איז געווען מיט דיא אנדערע צוויי שאססען וואס האבען זיך געצויגען דורך דער אזערע. זיי זיינען אלע פארטגעזעצט געווארען אין שטאדט, אלס גאסען, און זיי האבען זיך אלע בעגעגענט אין רעכטען מיטען שטאדט).

דיא גאסען און דיא פלאכע דעכער פון דיא הייזער זיינען געווען פול מיט מענשען, וועלכע האבען וויא פער'כשופ'טע געקוקט אויף דיא וואונדערליכע ערשיינונג — אויף משונה'דיג גרויסע פיער־פיסיגע בעשעפענישען, וואס טראגען אויף זיך וויים־הויטיגע לאנג־בערדיגע מענשען. אייגענטליך האט דיא רויט־הויטיגע מחנה, וואס איז מיטגע־גאנגען מיט דיא שפאניער, דיא מעקסיקאנער איבערראשט ניט ווענינער וויא דיא וויסע. צו זעהן וויא טלאסקאלאנער, דיא בלוט־שונאים פון דיא אצטעקען, מארשירען פריי דורך דער שטאדט, איז געווען אן אונגלויבליכער נייעס פאר זיי.

אלס קווארטיר האט מען דיא שפאניער מיט זייערע אינדיאנישע בעגלייטער געגעבען א גרויסען, ניט הויכען מויער — אייגענטליך פיעלע מויערען אין איינעם — לעבען דעם הויפט־טעמפעל. דאס איז געווען אין מיטען שטאדט, דארטען, וואו עס זיינען זיך צוזאמענגעקומען אלע דריי שאססען, וואס האבען זיך געצויגען איבער דער אזערע.

אויף דיא שפאניער האט דארטען שוין געווארט מאנטעזומא אליין. ער האט קארטעס'ען אויפגענומען מיט א מתנה — א געוויסע ים־שיסעלע איינגעפאסט אין גאלד, צו וועלכע עס זיינען געווען צוגעטשע־פעט אויף גאלדענע קייטען עטליכע גאלדענע פיגורען, וואס האבען פאר־געשטעלט דעם זעלבען מין שיסעלע. שפאנישע שרייבער פון יענער צייט ריידען מיט בעגייסטערונג וועגען דיא קונסט, מיט וועלכע דאס אלעס איז געמאכט געווען. איינינע פון זיי בעמערקען זאגאר, אז דיא בעס־טע גאלד־שמידען פון שפאניען און פון איטאליען פון יענער צייט הא־בען דערנאך מודה געווען, אז זיי וואלטען ניט געקענט מאכען אזעלכע דעליקאטע געשמאקפולע ארבייט.

מען קען זיך אבער לייכט פארשטעלען אז אין אזעלכע זאכען איז מען גענייגט געווען צו איבערטרייבען. מען איז צוגעוועהנט געווען צו קוקען אויף אינדיאנער וויא אויף ווילדע, נאקעטע ברואים. דאס,

וואָס מען האָט געפונען ביי דיא אינדיאנער פון מעקסיקאָ, האָט דערי־בער אזוי איבערראשט, אז מען האָט אויף אַלץ געקוקט אזוי וויא דורך פערגרעסער־גלעזער.

— דיעזער „פּאַלאַץ" בעלאַנגט צו דיר, מ א ל י נ ט צ י ן*) — האָט מאָנטעזומא צו קאָרטעס'ען געזאָגט. רוה זיך אָב. ביזט דאָך געווים אויסגעמאַטערט. שפּעטער אַ ווײַלע וועל איך דיר וויעדער בעזוכען.

אין מיטען פון דיא הייזער, וואָס האָבען געהערט צו דיעזען פּאַלאַץ, איז געווען אַ גרויסער הויף. אין אַלעמען איז דאָ געווען גענוג פּלאַץ פאַר קאָרטעס'עס גאַנצע אַרמיי — פאַר די 450 שפּאַניער און פאַר דיא עטליכע טויזענד טלאַסקאַלאַנער. קאָרטעס האָט דעם הויף בעקוקט און געשטעלט וואַך ארום אַלע זיינע אריינגאַנגען. דער פּאַלאַץ איז פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ פעסטונג.

באַלד האָט קאָרטעס געהייסען אויסשיסען מיט דיא קאַנאָנען, אום ארויפצוואַרפען אַן אימה אויף דיא איינוואוינער און וואָס טיעפער צו מאַכען זייער איינדרוק, אז דיא ווייסע זיינען הימעל־מענשען, וועלכע האָבען געקענט שיסען מיט דונערען, בליצען און וואולקאַנען.

אויף מאָרגען האָט קאָרטעס זיך אויסגעפּוצט אין זיינע שעהנסטע און רייכסטע קליידער און, בעגלייט פון פּעדראָ אַלוואַראָדאָ און אַנדערע אָפיציערען, איז ער געגאַנגען אָבצאָהלען מאָנטעזומאַ'ס וויזיט. דעם מלחמה־הויפּטמאַן'ס פּאַלאַץ איז געווען ניט זעהר וויט פון דאָרטען. דאָס איז געווען אַ גאַנצע שטעדטעל פון גרויסע ניעדריגע מויערען, — פון אזא מין רויטען שטיין, בעפּוצט מיט מאַרמאָר. איידער דיא שפּאַניער האָבען דערגרייכט מאָנטעזומאַ'ס צימערען, האָבען זיי געהאַט דורכ־צוגעהן עטליכע גרויסע הויפען, אויף וועלכע עס האָבען געשפּריצט פאָנטאַנען. דאָס וואַסער איז אהער צוגעקומען פון אַ וויטען באַרג; עס האָט געשלאָגען אין דער הויך פון דעם אימפּעט, מיט וועלכען עס האָט געשטראָמט אַראָב באַרג, און דאָ, אין מאָנטעזומאַ'ס הויפען, איז

*) מיר וועלען דעם לעזער דערמאָנען, אז אַזוי האָבען דיא מעקסיקאַ־נער אויסגעשפּראָכען „מאַרינצין", דאָס הייסט פריינד אָדער מאַן פון מאַ־רינאַ, דיא שעהנע, פעהיגע אינדיאַנערקע, וועלכע האָט קאָרטעס'ען געדיענט אַלס דאָלמעטשערין.

עס דורך רעהרען, אריינגעקומען אין מעהר ווי הונדערט בעדער. איבער דיעזע הויפען האבען איצט ארומגעשפאצירט רייך־געקליידעטע אצטע־קען. קארטעס׳ען מיט זיינע בעגלייטער האט מען דורכגעפיהרט דורך פערשיעדענע אונגעהייער גרויסע אבער ניט־הויכע צימערען. דיא באלקענס פון דיעזע צימערען זיינען געווען פון שמעקענדע, געשניצטע האלץ. דיא פאדלאגעס זיינען געווען פון מארמאר־שטיין, אויסגעלעגט אין קעסטעלעך, און צוגעדעקט מיט טעפיכען, וועלכע זיינען געווען אויסגעוועבט פון פאלמע־בלעטער; דיא וואנד זיינען געווען בעהאנגען מיט רייך־געפארבטע באוועלנע מאטעריעס, מיט דיא פעלכלעך פון חיות אדער מיט פרעכטיגע פעדער־געוועבען, וועלכע האבען פארגע־שטעלט אלערליי פויגלעך, פליגען, בלומען. פון ווייראך־בעקענס איז געגאנגען א שמעקענדער רויך.

אלץ איז דא געווען אזוי אנדערש וויא אין אייראפא און דאך אזוי גרויסארטיג, אזוי צויבערליך! עס האט ווירקליך אויסגעזעהן אזוי וויא דיא שפאניער וואלטען דא אריינגעקומען אין א טרוים־לאנד. אט אזוי האט מען זיך אונגעפעהר אין אייראפא פארגעשטעלט דיא פאלאצען פון דיא געהיימניספולע לענדער פון דער ווייטער אזיען, און אויף אמעריקא האט מען דאך נאך אלץ געמיינט אז דאס איז אזיען.

מאנטעזומא האט זיי עמפפאנגען זעהר פריינדליך.

ווען קארטעס האט איהם גענומען ערקלעהרען דיא קריסטליכע רעליגיאן און דערצעהלען וואס פאר א מעכטיגער הערשער דער שפאני־שער קעניג איז, האט ער געענטפערט, אז ער וויים דאס אלץ גאנץ גוט. „מיין פאלק איז דא ניט פון אייביג“ — האט ער געזאגט — אונז האט אמאל געבראכט א גאט, וואס האט אונז געגעבען געזעצע און איז פון אונז אוועק אהין, פון וואנען דיא זון געהט אויף. ער האט אבער פערשפראכען צו אונז ווידער צו קומען, ער אליין אדער זיינע קינדס־קינדער. איצט זעהען מיר אז דאס זייט איהר דאס.“

עס איז איבעריג צו זאגען אז קארטעס׳עס רעליגיעזע דרשה האט מאנטעזומא ניט אנגעהויבען צו פערשטעהן, הגם ער האט צו איהם גערעדט דורך זיין דאלמעטשערין. דאס, וואס ער האט געהערט, האט זיך ביי איהם אין קאפ צוזאמענגעפלאנטערט מיט זיינע אייגענע רעליגיעזע בעגריפע. זיין הויפט־אינטערעס איז איצט געווען צו זעהן,

אַז דיא שרעקליכע געסט זאָלען זיין צופריעדען און פריעדליך. ער האָט איהם מיט אַלע זיינע אָפיציערען און סאָלדאַטען געגעבען רייכע מתנות און בעזאָרגט מיט אַלץ וואָס זיי האָבען נור פערלאַנגט.

און דיא שפּאַניער, פון זייער זייט, האָבען געפיהלט, אַז זיי זיינען אין מיטען פון אַ מעכטיגע שטאָדט, אַרומגערינגעלט מיט מיליטערישע בריקען, וועלכע קענען זיך עפענען, מיט פעסטונגען און מיט ארסענאַלען (סקלאַדען פול מיט געוועהר), אין רעכטען מיטען פון אַן אַזערע. אזוי וויא זיי וואָלטען געלעגען ביי אַ טיגער אין מויל האָבען זיי זיך געפיהלט.

VII.

דאָס לעבען אין מעקסיקאָ ווען קאָרטעס איז אַהין אָנגעקומען.

דיא טעות'ען פון דיא שפּאַניער, וואָס האָבען איינגענומען מעקסיקאָ. — מאָרגאַן'ס כלל. — וויא דיא שטאָדט האָט אויסגעזעהן. — דיא הייזער פון דרויסען און פון אינוועניג. — קליידער, ציערונג. — דער הויפּט מאָלצייט פון טאָג. — מאכלים און געטראַנק. — כלים. — מעטאַל אַרבייט: גאָלד, זילבער, קופּער, בראָנז. — דער מאַרק און דיא פערשיעדענע סחורות. — דיא גרויסע פויגעל־הויז און דיא טהיער־הויז.— דיא קוריערען־פּאָסט. — גלחים. — דער גרויסער טעמפּעל. — זיינע טרעפּ. — פּראָצעסיעס. — דער מזבח. — מענשליכע קרבנות. — הייליגע שלאַנגען. — אַ יונגער קרבן פאַר דעם גאָט פון אייביגע יוגענד. — קינדערלעך אַלס קרבנות צום גאָט פון רעגען. — דיא מענשליכע קרבנות פון דער שפּאַנישער אינקוויזיציע. — פערשיעדענע געטער. — בילדער־שריפטען ביי אַלערליי אינדיאַנישע פעלקער. — דיא פערשיעדענע שטאַפּלען אין דער געשיכטע פון אונזער קונסט צו שרייבען. — יעראָגליפען. — בוכשטאַבען. — אַן אלף בית. — ביל־דער־שריפטען ביי דיא מעקסיקאַנער. — מעקסיקאַנישע ביכער. — מעקסיקאַנישע אַריטהמעטיק. — אַ מערקווירדיגער לות. — וויא אַזוי מעקסיקאַנער פלעגען פערשרייבען דיא יאָהרען. — עהנליכקייט צו דעם שטייגער פון אַזיאַטישע פעלקער. — אַן אינטערעסאַנטע אָבער בלוטיגע צערעמאָניע. — לואיס מאָרגאַן. — איז מעקסיקאָ געווען אַ מאָנאַרכיע און מאָנטעזומאַ אַ קעניג? — מאָרגאַן'ס ערקלעהרונג. — געגנטען, פראַטריס און שבטים. — אויף וועלכען ענטוויקלונגס־שטאַפּעל האָבען זיך געפונען דיא מעקסיקאַנער? — קאָמוניזמוס אין דיא גרויסע מויערען. — דער מיליטערישער פערבאַנד. — מאָנטעזומאַ אַ מלחמה־הויפּטמאַן. — וויא אַזוי דער אַמט פלעגט איבערגעהן.

דיא אינדיאַנער, וואָס קאָלומבוס האָט ענטדעקט, זיינען געווען האַלב־ווילדע בעשעפּעניסען. אויף איינע פון זיינע רייזעס האָט ער

זיך געטראָפען מיט איינוואוינער פון יוקאטאַן, וועלכע האָבען מיט זייערע קליידער און ציערונגען ארויסגעוויזען סמנים פון העכערע ענט־וויקלונג. אָבער אזוי וויא אין יוקאטאַן גופא איז ער ניט געוועזן, האָט זייער העכערע ענטוויקלונג זיין אויפמערקזאַמקייט ניט געצויגען. אין סך הכל האָט ער אַלץ בעגעגענט דיא זעלבע אינדיאַנער וויא דיא, וואָס ער האָט געפונען אויף דיא באַהאַמאַ אינזלען, אָדער אויף דעם אינזעל היספּאַניאָלאַ (האיטי). דעם זעלבען זאָרט האַלב־ווילדע אינ־דיאַנער האָבען אין אַמעריקא געזעהען אַלע אַנדערע אייראָפּעער, וואָס האָבען דאָרטען געררייזט אין זיין צייט און אין דיא ערשטע צעהן, צוועלף יאָהר נאָך זיין טוידט. מען איז בעקאַנט געוואָרען מיט עטליכע אינזלען און מיט פערשיעדענע געגענדען אויף דעם קאָנטינענט; פּאָנסע דע לעאָן האָט בעזוכט אַ לאַנד צו צפון צו. קאַבאָט, דער ענגלישער רייזענדער, האָט נאָך פריהער בעזוכט געגענדען אַ סך ווייטער צו צפון צו. אַמעריגאָ וועספּוטשי און אַנדערע האָבען געררייזט ווייט צו דרום צו. באַלבאָאַ האָט דורכגעשניטען דעם דאַריען איסטהמוס און ענט־דעקט אַ גרויסען ים. אַלע האָבען זיי בעגעגענט רויט־הויטיגע מענשען און אַלע דיזע רויט-הויטיגע מענשען זיינען געגאַנגען נאַקעט אָדער האַלב־נאַקעט און האָבען זיך געפונען אויף אַ זעהר ניעדריגער גייסטיגער שטופע.

פלוצלינג צייגט זיך אַרויס, אַז עס זיינען פאַראַן געגענדען, וואו רויט־הויטיגע האָבען גאָר שטעדט מיט ריעזיגע געביידעס, טראָגען פיינע קליידער, מאַכען קונציגע זאַכען און פיהרען אַ אינטערעסאַנטען שטאָדט־לעבען. דאָס איז געוועזן אַ מערקווירדיגע נייעס. דיא שפּאַניער, וואָס האָבען דיזע לענדער ענטדעקט, זיינען איבערראַשט געוועזן, און פון איבערראַשונג האָבען זיי פיעלעס איבערגעשאַצט. אַ חוץ דעם, דאָס וואָס זיי האָבען דאָרטען געזעהען איז געוועזן אזוי אַנדערש וויא אין אייראָפּאַ, אַז ניט אַלץ האָבען זיי ריכטיג פער־שטאַנען, און פיעלעס וואָס זיי האָבען יא פערשטאַנען, האָבען זיי שטאַרק איבערטריעבען.

צווייערליי טעות׳ן האָבען זיי געמאַכט: ערשטענס, האָט זיי אַלץ אויסגעזעהן אַזוי זאָנדערבאַר, אַזוי וואונדערבאַר, אַז עס האָט זיך זיי געדוכט עפּעס אַזוי וויא זיי זיינען דאָ געקומען אין אַ צויבער־לאַנד, אין אַ לאַנד פון „טויזענד־און־איין־נאַכט“; צווייטענס האָבען זיי דעם מעק־

סיקאנער לעבען בעקוקט מיט זייערע אייראָפּעאישע אויגען, אויס־געטייטשט נאָך זייערע אייראָפּעאישע בעגריפע נאָך, און דעריבער האָבען זיי ניט געקענט בענעהמען דעם ריכטיגען זין פון דאָרטיגע ניט־אייראָפּעאישע פּיהרונגען.

אין אונזער צייט איז מען געקומען צו דער מיינונג, אז דיא בעריכטען פון דיא שפּאנישע שרייבער, וואָס האָבען בעזוכט מעקסיקאָ צוזאמען מיט קאָרטעס'ען אָדער א קורצע צייט שפּעטער, זיינען אין גע־וויסע וויכטיגע פּונקטען פאלש. אם שארפסטען דריקט דיעזע מיינונג אויס דער אמעריקאנער געלעהרטער ל ו א י ס מ אָ ר ג א ן. אין זיין בע־ריהמטען בוך „דיא אוראלטע געזעלשאפט" האָט ער א בעזונדערען קאַ־פּיטעל וועגען דיעזען ענין, און אין א נאָטיץ ביים אָנהויב פון דיעזען קאַ־פּיטעל גיט ער דעם פאָלגענדען כלל: דיא בעריכטען פון דיא אלטע שפּאַ־נישע שרייבער וועגען אמעריקא קען מען אָננעהמען בלויז וועגען דעם, וואָס דיא שפּאניער האָבען ג ע ט ה אָ ן און וואָס דיא אינדיאנער האָבען ג ע ט ה אָ ן; אויך וועגען דיא פּערזענליכע כאראקטעריסטיק פון דיא אינדיאנער, אָדער וועגען דעם, וואָס איז שייך צו זייערע געוועהר, געצייג, כלים, מאטעריעס, שפּייז, קליידער און אנדערע אזעלכע זאכען. אין אלץ אָבער, וואָס איז שייך צו זייער געזעלשאפטליכען לעבען, צו זייער רעגיערונג, צו זייער לעבענס־פּלאן, האָבען דיעזע בעריכטען כמעט קיין ווערטה ניט.

מיט אנדערע ווערטער: דאָס וואָס דיא שפּאניער האָבען געזעהען און וועגען וואָס מען קען קיין טעות ניט האָבען, — אין דעם קען מען צו דיא אלטע בעריכטען האָבען צוטרוי. דאָרטען אָבער וואו מען מוז פ ע ר ש ט ע ה ן, וואו מען מוז בעקאנט זיין מיט דעם אינערליכען זין פון דעם, וואָס עס קומט פאָר, קען מען דיעזע בעריכטען ניט טרויען. דיא וויסענשאפטען וועגען דער ענטוויקלונג פון מענשליכע געזעל־שאפטען, און וועגען דעם לעבען פון גאנץ פּארצייטיגע, וועניג־ענטוויקעלטע פעלקער האָבען נאָך דאן ניט עקזיסטירט. דיא שפּאניער פון קאָרטעס'עס צייטען זיינען דעריבער ניט אימשטאנד געוועזען צו פערשטעהן דעם געזעלשאפטליכען לעבען פון דיא אצטעקען, פּונקט, צום ביישפּיעל, וויא דער, וואָס האָט ניט געלערנט באָטאניק און זאָאָ־לאָגיע, פערשטעהט ניט וואָס ער זעהט אין א וואלד.

לאָמיר אָנהויבען פון דיא זאַכען, וועגען וועלכע מען קען דיא דערמאָנטע בעריכטען יא טרויען.

וויא האָט טענאָכטיטלאַן, דיא הויפּטשטאָדט פון מעקסיקאָ, אויסגעזעהן? מיט דיא שאָסעען, וואָס האָבען צו איהר געפיהרט איבער'ן אָזערע און מיט זייערע בריקען לעבען שטאָדט, זיינען מיר שוין בעקאַנט. מיר ווייסען אויך, אז זיא איז פון אַלע זייטען געוועזען ארומגערינגעלט מיט דיא געזאַלצענע אָזערע טעזקוקא. אין דער שטאדט גופא זיינען אַ חוץ דעם געגאַנגען פיעלע קאַנאַלען, מיט בריקען איבער זיי. דיעזע קאַנאַלען און דיא אָזערע ארום דער שטאדט זיינען געוועזען פול מיט קאַנאָס (שיפלעך). דיא הייזער פון דער שטאדט זיינען געוועזען זעהר גרויסע, אבער ניט קיין הויכע. זעלטען ווען זיי האָבען געהאַט דריי גאָרען. פיעלע פון זיי זיינען געוועזען געבויט פון אַ רויטען מין שטיין אָדער פון אַדאָבע ציעגעל און אָפט זיינען זיי געוועזען בעדעקט מיט דעם ווייסען, בליסטשענדען צעמענט, וועלכען מיר האָבען שוין דערמאָנט. אין מיטען פון יעדער הויז איז געוועזען אַ גרויסער הויף. דיא ניעדריגע דעכער זיינען געוועזען פלאַך, און פיעלע פון זיי האָבען אויף זיך געהאַט בלומען־גערטנער. ארום דיא דעכער, זיינען געגאַנגען שטיינערנע ווענטלעך מיט טורעמלעך. יעדע הויז איז אויף דיעזען ארט געוועזען אַ פעסטונג, און וויא מיר וועלען ווייטער זעהען, האָבען דיא אַצטעקען, ווען אין זייער שטאדט איז אריינגעדרונגען אַ שונא, פון דיעזע דעכער אויף איהם געשאָסען מיט זייערע פייל־און־בויגענס און וואַרף־העלצער, אָדער געוואָרפען שפּיעזלעך. וואָס אָנבעטרעפט דיא בריקען פון דיא קאַנאַלען, האָבען זיי זיך געקענט עפענען, פונקט וויא דיא בריקען פון דיא שאָסעען. אַלץ איז געוועזען צוגעריכט מיט אַ מיליטערישען צוועק. פאַר'ן אויג אָבער איז דיא שטאדט געוועזען מערקווירדיג שעהן. פון דיא ריעזיגע ניט־הויכע געביידעס מיט זייערע טורעמלעך, מיט דיא בלומען־גערטנער אויף זייערע דעכער, מיט דיא קאַנאַלען, בריקען, קאַנאָס, און מיט דיא טעמפּלען, וועגען וועלכע מיר וועלען באַלד רעדען, איז אַרויסגעקומען אַן אינטערעסאַנטער בילד. ניט אומזיסט זיינען דיא שפּאַניער בעצוי־בערט געוואָרען.

דיא פענסטער זיינען געוועזען קליינינקע, אָהן שויבען. אויך זיינען געוועזען אָפען דיא אַריינגאַנגען. פון קיין טהירען האָבען דיא מעקסי־

קאנער נאָך ניט געוואוסט. אמאָל פלעגען זיי דעם ארייגגאנג פער־שטעלען מיט א מין פאָרהאנג פון שטעקלעך, אָדער אז ניט, פלעגט מען זיי פראָסט פערהענגען מיט א פאָרהאנג פון באוועלנע אָדער פעדערנע מאטעריע; און צום פאָרהאנג זיינען געווען צוגעפעסטיגט שטיקלעך קופער, כדי עס זאָל קלינגען און ציהען דיא אויפמערקזאמקייט, ווען אימיצער קומט אריין.

דיא סופיטען און דיא סעפערענעס („פארטישאנס") אינוועניג אין דיא הייזער זיינען געמאכט געווען פון גוטע האָלץ. דיא פאָדלאָגעס זיינען מייסטענס געווען פון צעמענט. דיא רייכערע אָבער זיינען געווען פון מירמעלשטיין און זיינען געווען אויסגעלעגט אין „קעסטע־לעך". דיא וויכטיגסטע בעפוצונגען זיינען געווען טאפעטען, אויס־געארבייט פון העלע קאָלירטע פויגעל־פעדערען, פון וועלכע עס זיינען געווען אויסגעוועבט פערשיעדענע פיגורען פון חיות, פויגלען, פלאנצען. מען האָט געהאט ספעציעלע פויגעל־הייזער, און איינער פון דיא צווע־קען, צו וואָס מען האָט דאָרטען געהאָדעוועט אלערליי פליהענדע בעשעפעניסען, איז געווען צו בעקומען פעדערען פאר דיזע מערק־ווירדיגע געוועבען, פון וועלכע אייראָפא האָט דערנאָך זיך ניט געקענט אבוואונדערען.

קיין סך מעבעל איז אין א שטוב ניט געווען, בלויז עטליכע ניעדריגע טישלעך און בענקלעך. קיין בעטען האָבען דיא מעקסיקאנער ניט געהאט. זיי פלעגען שלאָפען אויף דער פאָדלאָגע, אויף קארפעט־לעך (טעפיכען) פון צוזאמענגעפלאָכטענע פאלמען־בלעטער, וועלכע האָבען זיי געדיענט אי אלס מאטראצען אי אלס קישעלעך. זיי האָבען אויך געהאט קאָלדרעס פון באוועל אָדער פעדערען.

זייערע קליידער זיינען מייסטענס געווען באוועלנע. דיא מענער האָבען אויפ'ן נאקעטען קערפער געטראָגען א ברייטען גארטעל מיט פרענזלעך ..., פון אויבען א לויזען מאנטעל. דיא קליידער פון דיא פרויען זיינען געווען פיעל לענגער, — ביז דער ערד. זייערע בגדים, צי די מענערשע צי די ווייבערשע, זיינען אָפט געווען פיין אויסגענעהט און אָבגעפארבט אויף א העל־רויטען קאָליר. ווינטער פלעגען זיי טראָגען גרויסע פוטערנע קראגענס אָדער א מין יאק פון פעדער־מאטעריע. אנשטאט שיך האָבען זיי געהאט סאנדאלען (זעה אויבען, זייטעל 241), און אָנשטאָט היט — באוועלנע אָדער פעדערנע קאפטורס.

די פרויען פלעגען דאָס רוב פאַרבען זייערע האָר אויף א פיאָלעטענעם קאָליר. די געזיכטען פלעגען זיי אַמאָל זיך אויסשמירען מיט א רויטען אָדער געלען זאַלב און דיא ציין מיט קאשעניל*). גילדערנע אָדער זילבערנע ציערונג — בראַסלעטען, פינגערלעך, אויערינגלעך, נאָז־רינגען, ליפ־רינגען — דאָס אַלץ האָבען געטראָגען אי פרויען אי מענער.

צו מיטאָג פלעגען זיך צוזאַמענקומען אַלע איינוואוינער פון דער גרויסער הויז, צוערשט דיא מענער און דערנאָך, ווען זיי פלעגען אָב־עסען, דיא פרויען. זיי פלעגען זיך אויסזעצען אויף דיקע טעפּיכען אָדער קישעלעך, ביי ניעדריגע טישלעך. ביי דיא ווענט פלעגען זיי זיצען לאַנגע צייל־ען־ווייז מיט דיא געזיכטען צום מיטען צימער צו, וואו עס פלעגט שטעהן א הויכער פייער־טאָפּ. פאַר׳ן עסען האָבען אַלע אין פייער אַריינגעוואָרפען א שטיקעל שפּייז, אַלס א קרבן צו דעם פייער־גאָט.

דיא געוועהנליכסטע פלייש איז געווען דיא פלייש פון אַן אינ־דעטשקע. אין מעקסיקאָ איז דיעזע עוף געווען אַזאַ געוועהנליכע זאַך וויא ביי אונז א הוהן. (זעה אויבען, זייטעל 200). פון קוקורוזע־מעהל מיט אייער פלעגען דיא אַצטעקען באַקען אַזעלכע ברויטלעך און א געוויסען זאָרט טאָרטען. אויך האָבען זיי געהאַט א מין „פּאַי“ פון קוקורוזע מיט פלייש און ־גרינסען. קיין פרישע פיש האָט קיין מאָל ניט אויסגעפעהלט. אויך האָבען זיי געהאַט פערשיעדענע געריכטען פון געקאָכטע פלייש, זשאַבעס אָדער מוראַשקעס מיט א שאַרפען מין פעפער. אויף אַזאַ אַרט פלעגען זיי אויך ליעב האָבען צו עסען מענשען־פלייש, פון דיא געפאַנגענע פיינד, וואָס זיי פלעגען מקריב זיין אויף זייערע מזבחות.

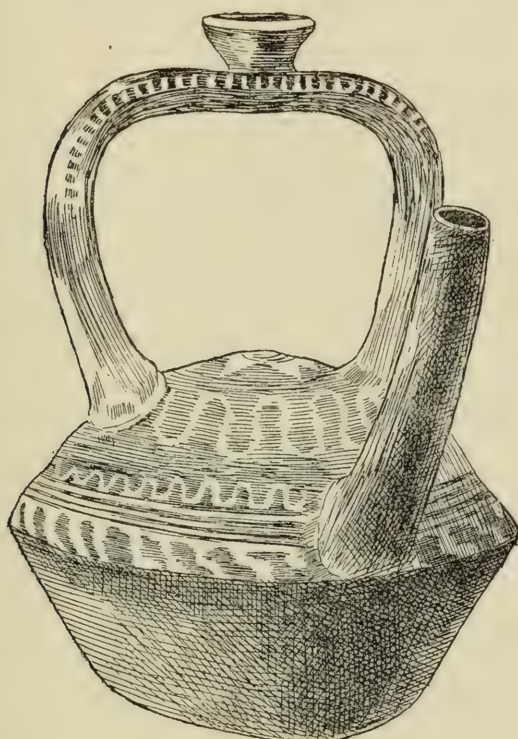
דיעזע אַלע געריכטען פלעגט מען האַלטען אויף אַזעלכע פייער־טעפּ, ביז מען פלעגט זיי דערלאַנגען צום טיש, כדי עס זאָל זיין הייס

*) קאַשעניל איז אַזאַ פליעגעלע. ווען מען טריקענט איהר אויס, בעקומט מען פון איהר קערפּער אַ העל־רויטען פאַרב. מיט דעם האָבען דיא מעקסיקאָנער אויך געפאַרבט זייערע קליידער. דיעזער פאַרב ווערט איצט געברויכט איבער דער גאַנצער וועלט. דיא פליעג האָט מען אָבער צום ערשטען מאָל געבראַכט פון מעקסיקאָ.

צום עסען. דיא מעקסיקאנער האבען מיר צו פערדאנקען אונזער שאקאלאט (דער נאמען איז טאקע זייערער: „שאקאלאטל"). ביי זיי האבען דיא איראפעער דאס געזעהן צום ערשטען מאל. אין מעקסיקא פלעגט מען דאס מייסטענס מישען מיט וואניל (וואנילא), און אויף דיא רייכע מאהלצייטען פלעגט מען דיא משקה טרינקען מיט גאלדענע אדער שילדקראטענע לעפעל. אויף האבען דיא אצטעקען געטרונקען א סך „פולק" — דעם אויבענדערמאנטען „ביער", וועלכען מען האט געמאכט פון אגאווע, און אויף וועלכען דיא אינדיאנער פון מעקסיקא זיינען נאך עד היום גרויסע בעלנים; צו בעגעגענען א רויט-הויטיגען, וואס איז שכור פון „פולק", איז דארטען א גאנץ געוועהנליכע זאך. געגעסען האט מען געוועהנליך פון ליימענע שיסלען, מיט דיא היילע פינגער. נור נאכ'ן עסען פלעגט מען צום טיש ברענגען „מים אחרונים" מיט האנדטיכער. נאך דעם וויא מען האט אבגעוואשען דיא הענד, פלעגט מען זיך נעהמען רויכערען טאבאק (נאך א זאך וואס דיא איראפעער האבען זיך אבגעלערענט ביי אינדיאנער), און טרינקען פולק.

איינינגע פון דיא ליימענע כלים זיינען געוועזן זעהר קינסטליך געמאכט; מיט דיעזען זארט ארבייט, וויא מיר האבען אויבען געזעהן, האט זיך אויסגעצייכענט טשאלולא, פון וואנען דיא אצטעקען האבען דאס אימפארטירט. דיא מעקסיקאנער אליין האבען אבער געמאכט פיינע בעכערס און אנדערע כלים פון זילבער און פון גאלד — הויפטזעכליך דיא איינוואוינער פון דער שטאדט טעזקוקא, וואו עס האבען געוואוינט דיא בעסטע זילבער-שמיעדען און גאלד-שמיעדען. אין דיא איראפעאישע מוזעאומס זיינען פאראן איינינגע פון דיא אלט-מעקסיקאנישע וואזעס און גילדערנע אדער זילבערנע זאכען; אלזא וויזען זיי, אז דיעזער טהייל פון דיא אלטע בעריכטען איז ניט איבער-טריעבען. „דיא וואונדערליכע געשיכטען, וואס דיא שפאנישע זיעגער האבען דערצעהלט וועגען דיא קונסט פון דיא מעקסיקאנישע גאלד-שמיעדען, זיינען ניט געוועזן קיין באבע מעשיות" — זאגט עדוואַרד טיילאר אין זיין „אוראלטע געשיכטע פון דער מענשהייט" — „אין דעם בערלינער מוזעאום האב איך געזעהן א פאר גאלדענע אדלערען, וועלכע קענען זיך כמעט פערגלייכען מיט דיא ארבייט פון דיא עטרוסקאנער אי מיט זייער שעהנער פארמע אי מיט דיא דעליקאטע ארבייט וואס אין זיי ליעגט".

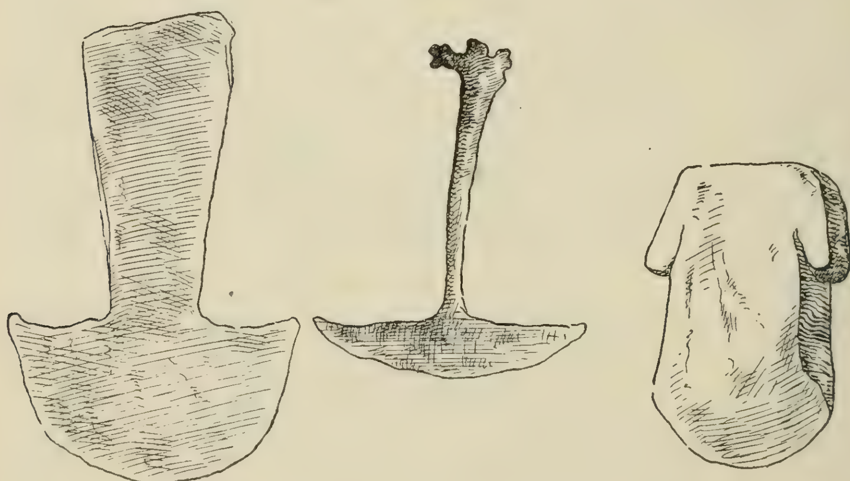
דיא מעקסיקאַנער האָבען געמאַכט גוטע בראָנז (פון קופער געמישט מיט צין אין אַ געוויסע מאָס); און אין דיא אייראָפּעאישע מוזעאומס קען מען זעהן דיא העק, וואָס זיי האָבען געמאַכט פון

אַ מערקווירדיגע אַלט־מעקסיקאַנישע כלי, וועלכע לומהאָלץ, אַ בעקאַנטער רייזענדער פון אונזער צייט, האָט געפונען אין יאַליסקאָ, מעקסיקאָ. ער בעשרייבט איהר אין זיין ווערק „דיא אונבעקאַנטע געגענדען פון מעקסיקאָ“. דיא כלי האַלט אונגעפעהר צעהן אינטשעס אין דער הויך. זיא האָט אַ פּוכטע הענטעל מיט אַ שנויץ. זיא איז געפאַרבט אויף רויט, בעפּוצט מיט ווייסע פיגורען און געגלאַנצט.

דיעזען מעטאַל דיא שאַרפסטע העק און מעסערס האבען זיי אָבער געמאַכט פון אָבסידיאַן אָדער „איצטלי“, וויא זיי פלעגען דאָס רופען.

פון קיין אייזען האָבען זיי ניט געוואוסט. אומעטום האָט דער מענש זיינע געוועהר און געציינג צוערשט געמאַכט פון שטיין; דער־נאָך האָט ער זיך אויסגעלערנט זיי צו מאַכען פון בראָנז, און ערשט שפּעטער איז ער דערגאַנגען דעם שכל אויסצושמעלצען אייזען פון דעם רויהען „ערץ“ און פון איהם צו מאַכען געוועהר און געציינג. דיא מענשהייט איז דורכגעגאַנגען א שטיינערנעם פּעריאָד, וויא מען רופט דאָס, א בראָנזענעם און אן אייזערנעם. דיא מעקסיקאַנער פון קאָרטעס'עס צייטען האָבען זיך אלזאָ געפונען אין דעם בראָנזענעם פּעריאָד.

אַלטע אָבגעניצטע אַצטעקישע מעסערס און העק.

קיין בעזונדערע קראָמען זיינען אין טענאָכטיטלאן ניט געווען. דער האַנדעל איז געפיהרט געוואָרען אויף א גרויסען מארק, — אייגענטליך אויף צוויי מערק, וועלכע זיינען געווען איינער לעבען אנדערען. פון קיין געלד האָט מען כמעט ניט געוואוסט. מען האָט געביטען א סחורה אויף א סחורה. מיר זאָגען „כמעט“, ווייל אן אָנצוהערענים אויף געלד האָט זיך אין מעקסיקאָ שוין אייגענטליך יא בעוויזען. דאָס זיינען געווען שטיקלעך קופּער אָדער צין אין דער פאָרמע פון דעם בוכשטאַב T אָדער פּעדערען פון אינדיקעס,

אָננעפילט מיט גאָלד־שטויב. קיין וואָג האָבען די אצטעקען נאָך אויך ניט ענטדעקט. אַלץ פלעגט ווערען פערקויפט אויפ'ן מאָס.

אַ ליימענע וואַזע פון אַן אַלט־מעקסיקאַנישען קבר.

די סחורות זיינען מייסטענס געקומען אויף קאַנאָס. אין די שטעדט אָבער, וואָס האָבען זיך ניט געפונען אויף די אָזערעס, האָט

מען זיי געבראכט אויף נאסילקעס. פון קיין וועגען מיט רעדער האט מען ניט געוואוסט.

אט איז א בעשרייבונג פון דעם טענאכטיטלאנער מארק, וועלכע מיר נעהמען ביי קארטעס'ען אליין, — פון א בריעף, וואס ער האט געשריעבען צו דעם שפאנישען קעניג, נאך דעם, וויא ער האט דעם מארק בעזוכט, דאס הייסט גלייך וויא ער איז געקומען קיין טענאכ־טיטלאן:

„אין מעקסיקא איז פאראן א גרויסער סקווער, ארומגערינגעלט מיט אפענע טויערען, וואו יעדען טאג *) קלייבען זיך צוזאמען זעכציג־טויזענד מענשען צו קויפען און פערקויפען פערשיעדענע זאכען: שפייז, גאלדענע און זילבערנע ציערונגען, צין, בראנז, קופער, צינק, ארומגעהאקטע און ניט־ארומגעהאקטע שטיינער, ביינער, ים־שיסעלעך, פעדערען, ציגעל, געהילץ, הילצערנע כלים. אויפ'ן מארק איז פאראן א בעזונדערע געסעל פאר אינדיקעס, טויבען, ווילדע קאטשקעס, אדלערען, פאפוגייען, פערשיעדענע אנדערע פויגלעך, קראליקעס, קליינע הינטלעך, וועלכע דיא מעקסיקאנער האדעווען צום עסען. דארטען ווערט אויך פערקויפט דיא הויט פון געוויסע רויב־פויגלעך צוזאמען מיט דיא פעדערען, קעפלעך, שנאבלען און נעגעל (אויף ציערונגען), גראזען, קרייטיכער,ווארצלען. דארטען זיינען דא אפטייקען, וואו מען פערקויפט צוגעפערטיגטע רפואות, זאלבען, פלאסטערען. אנדערע בודקעס זיינען אזוי וויא ביי אונזערע בארבירער: מען קומט אהין אריין זיך אבגאלען *) אדער ארומוואשען. אין ווידער אנדערע קען מען קריעגען שפייז און געטראנק. אויפ'ן מארק געפינען זיך מענשען, וואס טראגען משא. צווישען דיא סחורה איז פאראן א סך האלץ, האלץ־קויהלען, ליימענע פייער־טעפ, פערשיעדענע קארפעטלעך אויף צו שלאפען, אדער פאר דער פאדלאגע; אלערליי גרינסען, —

---

*) דאס איז ניט ריכטיג: דער מארק פלעגט זיין אפען איין מאל אין פינף טעג. ווען קארטעס האט דעם בריעף געשריעבען, האט ער דאס איינפאך נאך ניט געוואוסט. א וואך איז ביי דיא מעקסיקאנער בעשטאנען פון פינף טעג, און דער לעצטער פון זיי איז געווען דער מארק־טאג.

*) דיא גאלמעסערס זיינען געווען פון אבסידיאן.

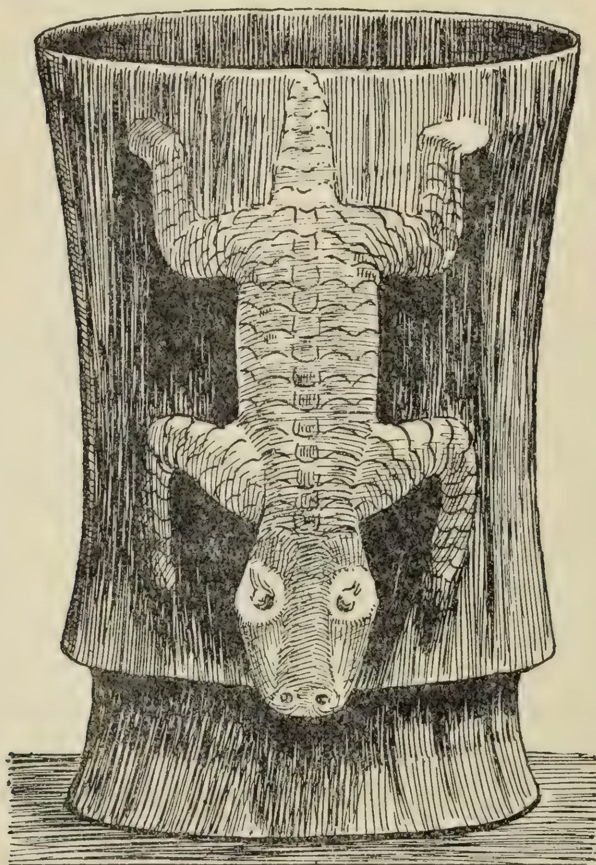
הויפּטזעכליך ציבעלע, קנאָבעל, סטשאַוו, נאַסטורציע, ברונען־קרעססען („וואָטער־קרעססעס“), זיי פערקויפען פיעלע זאָרטען פרוכט, וויא קאַרשען, פלוימען און אַנדערע. אויך האַנדלען זיי מיט האָניג און וואַקס; אויך מיט אַ מין האָניג, וואָס זיי מאַכען פון קוקורוזע־שטעקלעך; אויך מיט אַזאַ מין האָניג פון אַזאַ פלאַנצונג וועלכע הייסט „מאַגוויי“ (אַגאַוועו). פון דיא זעלבע פלאַנצונג מאַכען זיי צוקער און אַזאַ מין וויין, דאָס הייסט „פּולק“. (אַנדערע שרייבער רופען דאָס „ביער“. עס איז אָבער ניט וויין און ניט ביער).

„אויפ'ן מאַרק פערקויפט מען אויך מאַטקעס באַוועל פון אַלערליי קאָלירען, אַזוי אַז דער פּלאַץ ווייזט אויס וויא איינער פון דיא זייד־מערק אין גראַנאַדאַ (די שטאָדט וואָס דיא שפּאַניער האָבען אַוועק־גענומען ביי דיא אַראַבער); ער איז אָבער גרעסער. אויך פערקויפט מען דאָרטען פעלכלעך פון הירשען, זעהר גוטע כלים פון פערשיעדענע מינים: פיעלע זאָרטען טעפּ, גרויסע און קליינע, קרוגען, גרויסע קאַכלעס, אַלערליי געגלאַנצטע וואַזעס מיט פיגורען. מען פערקויפט קוקורוזע און קוקורוזענע ברויט, וועלכע איז פיעל בעסער און געשמאַ־קער וויא דיא ברויט וואָס דיא אינדיאַנער פון אַנדערע געגענדען מאַ־כען. אויך ווערט פערקויפט אַ סך פיש, — פרישע אָדער געזאַלצענע, רויהע אָדער געקאָכטע; אויך אייער פון היהנער און פון גענז, און אַזעלכע זעמעל, וואָס זיי מאַכען פון אייער. אויף יערען זאָרט סחורה איז דאָ אַ בעזונדערע געסעל, און אַלץ ווערט געפיהרט אין אָרדנונג. קיין וואָג האָבען מיר ביי דיא מעקסיקאַנער נאָך ניט געזעהן. אַלץ ווערט פערקויפט אויפ'ן מאָס.

„אויפ'ן מאַרק איז דאָ אַ גרויסע געביידע, וואו עס געפינען זיך צעהן אָדער צוועלף ריכטער. ווען עס מאַכט זיך אַ מחלוקה אויפ'ן מאַרק, פּסק'ען זיי ווער עס האָט רעכט און וויא עס זאָל זיין. אַנדערע בעאַמטע געהען ארום איבער'ן מאַרק און גיבען אַכטונג, אַז מען זאָל קיינעם ניט בעשווינדלען. ווען זיי געפינען אַ פאַלשע מאָס, צוברע־כען זיי איהר.“

אויף אַ געוויסע געמויערטע פּלאַטפאָרמע אין דעם מאַרק־קוואַר־טאַל פלעגען געגעבען ווערען פאָרשטעלונגען: פאַר'ן עולם פלעגען אַרויסקומען „קונצען־מאַכער“, טענצערקעס, זינגער, און אַ מין

אַקטיאָרען אין מאַסקעס. אויך פלעגט מען דאָ דעם עולם אַמוזירען מיט קארליקעס און אַלערליי פערזעהעניסען...

אַן אַלט־מעקסיקאַנישע קריעגעל (צום טרינקען). ער איז געמאַכט פון אַ קלאָהר ווייסען ווייכען שטיין (אַלאַבאַסטאָר). דיא הענטעל האָט דיא פאָרמע פון אַ יאַסטשערקע מיט דיא קאָפּ אַראָפּ.

דיא גרעסטע פויגעל־הויז פון לאַנד האָט זיך געפונען אין מיטען שטאָדט, ניט ווייט פון דעם אָרט, וואו דיא שפּאַניער האָבען איצט געוואוינט. נאָהענט דערביי איז געוועז אַ טהיער־הויז, וואו מען האָט געהאַלטען אַלערליי חיות. אין אַן אַנדער גרויסער געביידע, אין דעם

זעלבען קוואַרטאַל, איז געווען דער ארסענאַל, דער סקלאַד פון געוועהר און פון מיליטערישע קאָסטיומען. דיא מעקסיקאַנער האָבען געהאַט אַ פּאָסט פון „לאַפערס" אָדער קוריערען. אויף זייערע וויכטיגע וועגען איז יעדע צוויי ענגלישע מייל געשטאַנען אַ שטיינערנע הייזעל. דאָס זיי־נען געווען דיא סטאַציאָנען. יעדער קוריער פלעגט האָבען צו לויפען פון איין סטאַציאָן ביז דער נעכסטער; פון דאָרטען ביז דער דריטער סטאַציאָן פלעגט לויפען אַן אַנדערער, א. ז. וו. דיעזע קוריערען זיי־נען געווען געלערענט דערצו פון קינדוויז אויף, און זיי זיינען געלאָ־פען מערקווירדיג שנעל. אויף דיעזען ארט פלעגט מען שיקען ידיעות דורך בילדער־שריפטען, אָדער זאכען.

„דיא גרויסע שטאָדט" — זאָגט קאָרטעס אין זיין דערמאָנטען בריעף צום קעניג — „האָט פיעלע קירכען, דאָס הייסט, הייזער פאַר זייערע געצען. דאָס זיינען שעהנע געביידעס, וועלכע געפינען זיך אין פערשיעדענע טהיילען פון שטאָדט. אין דיא וויכטיגסטע פון דיעזע קירכען וואוינען דיא פיעלע גלחים. אַלע דיעזע גלחים טראָגען שוואַר־צע קליידער; ניט זיי שערען זייערע האָר, ניט זיי קעמען זיי. אויך מיידען דיא גלחים אוים פרויען, און פרויען טאָרען אין זייערע הייזער ניט אריינקומען. אין געוויסע צייטען אין יאָהר טאָרען דיא גלחים ניט עסען געוויסע געריכטען. דיא זיהן פון דיא וויכטיגע פאַמיליען ווערען ערצויגען ביי דיעזע גייסטליכע, פון דער צייט ווען זיי זיינען זיעבען אָדער אַכט יאָהר אַלט ביז דער חתונה."

מעקסיקאָ האָט אַלזאָ געהאַט אַן אָרגאַניזירטען גלחים קלאַס, און דאָס איז אַ צייכען פון אַ היבשע ענטוויקלונגס־שטופע. דיא אַלע אינדיאַנער, וואָס דיא שפּאַניער האָבען געזעהען פריהער, האָבען אויך געהאַט אַ מין מכשפים, נביאים, אָדער „בעל־ שם'ס". דאָס זיינען אָבער געווען איינצעלנע פערזאָנען, מיט אַן אונדייטליכע ראָלע.

דיא וויכטיגסטע קירכע אָדער טעמפעל האָט זיך געפונען אין רעכטען מיטען שטאָדט, דאָרטען וואו דיא דריי שאָסעען זיינען זיך צוזאמענגעקומען, ניט ווייט פון דיא אויבען־דערמאָנטע געביידעס און ניט ווייט פון דעם הויפּט־מאַרק.

דער טעמפעל איז געווען ארומגערינגעלט מיט אַ שטיינערנע וואַנט אַכט פוס דיא הויך, וועלכע האָט אין זיך געהאַט פיער טויערען.

די גאנצע שטאָדט איז געווען צוטהיילט אויף פיער קווארטאלען, אלזאָ איז פאר יעדען קווארטאל אין דיעזער וואנט געווען א טויער.

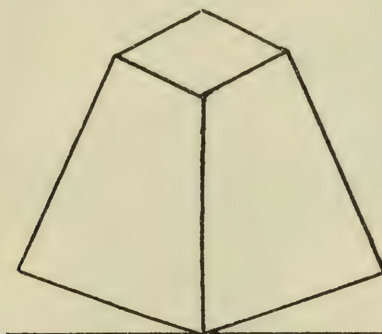

אַ ליומענע אַלט־מעקסיקאַנישע פיגור פון אַ קעמפּפער.

איִנווייניג אויפ'ן גרויסען הויף, זיינען דאָ געשטאַנען צוואַנציג טעאָקאַלים („גאָט'ס הייזער"). יעדע טעאָקאַלי האָט געהאט די פאָרמע

פון אַן אָבגעהאַקטע פּיראַמידע*) און דיא העכסטע פון זיי האָט בעלאַנגט

*) יעדע קאַנטיגע זאַך, וואָס ווערט אַלץ שמעלער און שמעלער ביז זיא ענדיגט זיך מיט אַ שפּיץ, הייסט פּ י ר אַ מ י ד ע (ווען אַ „היטעל" צוקער וואָלט זיין קאַנטיג, וואָלט עס געווען אַ פּיראַמידע). ווען דער שפּיץ פון דער פּיראַמידע איז אָבגעהאַקט, דאָס הייסט ווען דאָרטען איז ניט שפּיציג, נור פלאַך און גלייך, רופט מען דאָס „אָבגעהאַקטע פּיראַמידע". אַלע טעמפּ־לען פון מעקסיקאָ און פון אַלע אַנדערע לענדער פון אַנאַהואַק, פון יוקאַטאַן אָדער פון דערבייאיגע געגענדען האָבען געהאַט דיא זעלבע פאָרמע. דיא פאַרצייטיגע עגיפּטער האָבען זייערע קעניגע מקבר געווען אין ריעזיגע מויערען, וועלכע האָבען געהאַט דיא פאָרמע פון עכטע פּיראַמידען (דיעזע פּיראַמידען זיינען צווישען דיא מערקווירדיגסטע געביידעס אויף דער וועלט).

אַן אָבגעהאַקטע פיער־קאַנטיגע פּיראַמידע.

אַלזאָ צייגט מען אויף דיא טעמפּלען פון מעקסיקאָ אַן אַלס אויף איינע פון דיא זאַכען, וועלכע עראינערען אָן דיא עגיפּטישע ציוויליזאַציאָן. עס האָט אָבער מיט דעם קיין שייכות ניט. צו בויען אַ העכערע געביידע אַזוי, אַז אויבען זאָל זיין שמעלער וויא אונטען איז ביי וועניג ענטוויקעלטע פעלקער איינפאַך אַ נויטווענדיגקייט. אַזאַ געביידע איז זיכערער: דער ברייטער פונדאַמענט האַלט אויף דיא שמעלערע אויבערשטע טהיילען. צו בויען אַ הויכע געביידע אַזוי, אַז זי זאָל אויבען זיין אַזוי ברייט וויא אונטען, פאָדערט זיך גוטע צעמענט און איבערהויפּט אַן ענטוויקעלטע בוי־קונסט. ווען קאָרטעס איז געקומען נאָך מעקסיקאָ, האָבען דיא אַצטעקען שוין געהאַט גוטע צעמענט און זיי זיינען שוין געווען היבש

צו דעם מלחמה־גאָט. זיא האָט געהאַלטען ביי 100 פוס אין דער הויך און איז געוועזען צוטהיילט אויף פינף עטאַזשען. צום שפּיץ פון דער טעאקאלי האָבען געפיהרט טרעפּ. זיי זיינען אָבער ניט געגאַנגען מיט אַמאָל פון אונטען ביז׳ן סאַמע אויבען, נור יעדער גאָרען טרעפּ איז געגאַנגען פון אַן אַנדערער זייט. ווען איהר זייט ארויפגעקומען אויפ׳ן צווייטען עטאַזש איז דאָרטען ווייטער שוין קיין טרעפּ ניט געוועזען. איהר האָט געמוזט געהן אַרום דער טעאָקאַלי, איבער אַ פּלאַטפאָרמע, צו דער אַנדערער זייט, און ערשט דאָרטען האָט איהר ווידער געפונען טרעפּ, ארויפצוגעהן צום נעכסטען עטאַזש. דאַן האָט איהר ווידער געמוזט געהן אַרום, ווידער איבער אַ פּלאַטפאָרמע, אום צו געפינען טרעפּ צו דעם דריטען עטאַזש א. ז. וו. אַזוי פלעגען איבער דער טעאקאלי געהן רעליגיעזע פּראָצעסיעס. אַ גרויסע צאָהל גלחים פלעגט אַזוי מאַרשירען איבער דיא טרעפּ, געהענדיג פיער מאָל אַרום און אַרום דער טעאקאלי. דער סקווער ארום דעם טעמפּעל און דיא דעכער פון דיא הייזער פלעגען דערביי זיין געפּאַקט מיט מענשען, וועלכע האָבען אויף דיא צערעמאָניע געקוקט מיט רעליגיעזע עהרע־פורכט.

גאָר אויבען איז געשטאַנען אַ שטיין, אויף וועלכען מען האָט צו הויטצילאפּאכטלי, דעם מלחמה־גאָט, מקריב געוועזען מענשען. דיא אויבערשטע זייט פון דעם שטיין איז געוועזען אויסגעבויגען, אַזוי, אַז ווען מען פלעגט אויף איהם אַוועקלעגען דעם אונגליקליכען, פלעגט זיין ברוסט ארויסטאַרטשען, אום דעם כהן גדול, דעם הויפּט־גלח, זאָל בעקוועמער זיין אַ טיעפען שניט צו טהאָן און ארויסצורייסען דיא הארץ.

לעבען דיעזען שטיין האָבען זיך געפונען דיא מזבחות און דיא „קדשי קדשים“—דיא הייליגע צימערען. „דיא געטער האָבען געהאַט דעם אַפּעטיט פון וועלף“, בעמערקט פּיסק, „און קרבנות האָט מען זיי געגעבען מאַסענווייז.“ עס איז פאַראַן אַ בעריכט, אַז אין 1487, ווען עס איז פאַרטיג געוואָרען הויטצילאפּאָכטלי׳ס טעמפּעל, האָט מען לכבוד דעם יום טוב מקריב געוועזען 80,600 מענשען. פּיסק גלויבט

ענטוויקעלט אין אַרכיטעקטור. זייערע טעאָקאַלים האָבען אָבער געשטאַמט פון אַ פיעל פריהערע צייט, ווען צו בויען הויכע מויערען אויבען שמעלער וויא אונטען איז געוועזען אַ נויטווענדיגקייט. פון דער נויטווענדיגקייט איז געוואָרען אַ רעליגיעזער מנהג.

אָבער, אז פון דיעזער צאָהל מעג מען וועניגסטענס אראָבוואַרפען א נול, און ער בעמערקט דערביי, אז עס קען קיין צווייפעל ניט זיין, דאָס אין גאנץ מעקסיקאָ און צענטראל אמעריקא פלעגט מען מקריב זיין פיעלע טויזענדע מענשען יעהרליך.

„אין איינינגע פעלע פלעגט מען דיא ארויסגעריסענע הארץ מיט א לעפעל אריינשטופען אין דעם געץ'ס מויל" — שרייבט דער זעלבער געלעהרטער ווייטער — „אין אנדערע פעלע, וויעדער, פלעגט מען בלויז בעשמירען זיינע ליפען מיט בלוט. אין דעם טעמפעל האָבען זיך געפונען מאַסען שלאַנגען, אַלס הייליגע בעשעפעניסען, און מען האָט זיי געקאָרמעט מיט דיא אינגעווייט פון דיא מענשליכע קרבנות. שלאַנגען זיינען אויך געווען אויסגעשניצט איבער דיא אריינגאַנגען צו דיא הייליגע צימערען. דיא ווענט און דיא פאָדלאָגע פון דעם גרויסען טעמפעל זיינען געווען בעדעקט מיט פערטריקענטע בלוט, און מיט שטיקלעך מענשען־פלייש, אַזוי אַז דאָרטען האָט זיך געהערט א גערוך וויא פון א שעכטהויז".

לעבען דעם גרויסען טעמפעל האָט זיך געפונען א גרויסער לאַנ־גער מויער, אויף וועלכען עס זיינען געווען אויסגעשטעלט טויזענדע מענשליכע שאַרבענס, — דיא געאָפּפערטע קרבנות. און אין מיטען פון דיעזען מויער זיינען געשטאַנען צוויי טורעמלעך, וועלכע זיינען אין גאַנצען געווען געבויט פון שאַרבענס מיט צעמענט. איינינגע קעפּ האָבען אויף זיך געהאַט דיא הויט מיט דיא האָר. דאָס זיינען געווען דיא קעפּ פון וויכטיגע געפאַנגענע.

דיא צאָהל פון גלחים איז אין מעקסיקאָ געווען זעהר גרויס. לויט דיא אַלטע שפּאַנישע בעריכטען האָט דיא הויפּט טעאָקאַלי אליין גע־האַט ביז פינף טויזענד גייסטליכע (הגם, וויא אין אַלץ, קען זיין, אַז דאָס איז איבערטריעבען). יעדען יום טוב פלעגען זיי מאַכען דיא אויבען־דערמאָהנטע פּראָצעסיע; און יום טובים האָבען דיא אַצטע־קען געהאַט א סך; אַלזאָ זיינען דיעזע פּראָצעסיעס פאָרגעקומען גאַנץ אָפט. זיי פלעגען אויך האָבען בעזונדערע פּראָצעסיעס פון פרויען און קינדער, וועלכע האָבען דערביי געטראָגען בלומען־קראַנצען אויף דיא קעפּ און פרוכט, קוקורוזע אָדער וויירויך אין דיא הענט. דאָס זיינען געווען פריעדליכע צערעמאָניעס, ווען מען האָט קיין מענשען ניט מקריב געווען. אָבער מענשען האָט מען מקריב געווען במעט

שטיינערנע אַלט־מעקסיקאַנישע פיגור (אַ מענש מיט אַ קאָלאָקאַטקע).

יעדען פייער־טאָג און דאָס איז געווען די וויכטיגסטע פון אַלע צע־רעמאָניעס.

איינער פון די גרעסטע פון אַלע בלוטיגע יום טובים איז ביי די אַצטעקען געווען דער יום טוב פון זייער גאָט טעצקאטליפּאָקא. דאָס איז דער שלעכטער גאָט, וועלכער האָט פערטריעבען דעם גוטען גאָט קוועטצאַלקאָאַטל, וויא מיר האָבען שוין דערמאָהנט (אויבען, זייטעל 190). דיעזען גייסט פון שלעכטס האָבען די אַצטעקען גע־וויזען בעזונדערע אויפמערקזאַמקייט. וויא אַלע באַרבאַרישע פעלקער, האָבען זיי געהאַט אַ כלל, אַז מיט די בייזע כחות לוינט זיך ניט איינצורייסען, וויא פּיסק בעמערקט וועגען דעם. צו דיעזען גאָט פלעגען זיי יעדען יאָהר מקריב זיין דעם שעהנסטען און געזינטססטען יונגען מאַן, וואָס זיי האָבען נור געקענט געפינען צווישען די, וואָס מען האָט געפאַנגען אין די מלחמות. דאָס פלעגט מען טהאָן אין פריהלינג, ווען דער עולם האָט געפייערט דאָס אויפלעבען פון דער נאַ־טור, דעם געבורטה פון די גרינסען און בלומען. אַ חוץ וואָס דער יונגער מאַן האָט געמוזט זיין שעהן און געזונד, האָט ער אויף זיין קערפּער ניט געטאָרט האָבען קיין מום. לויט איינינגע בעריכטען פלעגט מען איהם דאַן האַלטען פאַר אַ קרבן אַ גאַנצען יאָהר; לויט אַנדערע — בלויז צוואַנציג טעג, דאָס הייסט אַן אַצטעקישען מאָנאַט. יעדענפאַלס שטימען אַלע איין אין דעם פּונקט, אַז פאַר דער בלוטיגער צערעמאָניע פלעגט מיט דעם קרבן־קאַנדידאַט דאָס וויכטיגסטע גע־שעהן אין זיינע לעצטע צוואַנציג טעג. אויף דיעזען מאָנאַט פלעגט מען איהם געבען פיער שעהנע מיידלעך אַלס פרויען און איהם פער־שאַפען די גרעסטע פערגעניגענס, — שפּייזען מיט די בעסטע מאכלים, פּוצען אין די רייכסטע קליידער, אַרומרינגלען מיט די שעהנסטע בלומען, רויכערען פאַר איהם די טהייערסטע בשמים. טעצקאטליפּאָקא איז געווען אַן „אייביג יונגער" גאָט, און דער יונגער מאַן, וואָס מען האָט אויסגעקליבען אַלס זיין קרבן, איז אויף דעם מאָנאַט געווען זיין פאָרשטעהער. אַלזאָ פלעגט מען איהם אָבגעבען כבוד וויא אַ גאָט, און ספּעציעלע לעהרער פלעגען איהם לערנען וויא אַזוי צו שפּיעלען זיין געטליכע ראָלע און וויא זיך צו פערטיגען צו זיין וויכטיגען טויט. ביי טאָג פלעגט ער דאָס רוב פערברייננגען די צייט אויף לוסטיגע מאָהלצייטען מיט זיינע פיער שעהנע פרויען און

מיט דיא אַנגעזעהענסטע שטאָדט־לייט, און אַז ער פלעגט געהן שפּאַ־צירען, פלעגען דיא פערבייגעהער פאַלען כורעים פאַר איהם.

אַזוי האָט ער געלעבט אין גלאַנץ און אין וואוילטאָג ביז עס זיינען פאַראיבער דיא 20 טעג — „זיין האָניג־מאָנאַט מיט דיא פיער שעהנע פרויען", וויא פּיסק רופט דאָס. דאַן איז געוואָרען אַן ענד צו זיינע תענוגים מיט זיין גאַנצע גדולה. אויף דעם 21טען טאָג האָט מען פון איהם אראָפּגענומען זיינע שעהנע קליידער און ער האָט זיך געזעגענט מיט זיינע שעהנע פרויען. עס האָבען אויפגעהערט זיינע לוסטיגע מאָהלצייטען. מען האָט איהם אוועקגעפיהרט צו אַ טעמפּעל, און דאָרטען האָט זיך אָנגעפאַנגען דיא געוועהנליכע קרבן־פּראָצעסיע. מיט בלומען אין איין האַנד און מיט אַ טרומייט אין דער אַנדערער האַנד האָט דער שעהנער יונגער מאַן מאַרשירט. צוזאַמען מיט אַ גרויסע קאָמפּאַניע יונגע לייט און מיידלעך, אַלע אין קלאָר־ווייסע קליידער און מיט קראַנצען פון בלומען מיט קוקורוזע אויף דיא קעפּ. אַרום און אַרום דער הייליגער געביידע זיינען זיי מיט איהם געגאַנגען, ביז, אין אַ געוויסען מאָמענט, האָט ער געמוזט אוועקוואַרפען זיין בוקעט און צוברעכען זיין טרומייט.

ווען ער האָט דערגרייכט דעם שפּיץ פון דער טעאָקאַלי, האָבען איהם דאָרטען עמפּפאַנגען זעקס כהנים מיט פערפלאָכטענע האָר — פינף אין שוואַרצע קיטלען און איינער אין אַ רויטען. זיי האָבען איהם צוגעפיהרט צום שלאַכט־שטיין און איהם אויסגעצויגען. וועה־רענד דיא פינף גייסטליכע אין דיא שוואַרצע בגדים האָבען איהם פעסט צוגעהאַלטען פאַר'ן קאָפּ, פאַר דיא הענד און פאַר דיא פיס, האָט דער רויט־געקליידעטער כהן גענומען אין האַנד זיין הייליגען מעסער. מיט אַ פלינקען האַסטיגען שניט האָט ער אויפגעעפענט דיא ברוסט, און אריינרוקענדיג דיא פינגער, ארויסגעריסען דיא לעבעדיגע שלאָגענדע האַרץ. ער האָט איהר אַ וויילע געהאַלטען אויף דער זון און דערנאָך אַ וואָרף געטהאָן צו דיא פיס פון טעצקאַטליפּאָקאָ'ס געץ. דער עולם, וואָס האָט דאָס צוגעקוקט, איז דאַן געפאַלען מיט דיא געזיכטען צו דער ערד, אין אַ פלאַקער פון רעליגיעזע בעגייסטע־רונג. דיא צערעמאָניע האָט זיך געענדיגט מיט דעם, וואָס שטיק־לעך פון דעם קרבן האָט מען צוטהיילט צווישען דיא עלטסטע פון דיא

פערשיעדענע פאַמיליען און זיי האָבען דיא פלייש געקאָכט און גע־געסען מיט געזאַנג און טענץ.

דיא אַצטעקען פלעגען מקריב זיין צו זייערע געטער ניט נור מענער, נור פרויען און קינדער אויך, אָבער ניט אַזוי אָפט וויא מענער. ווען עס פלעגט זיך מאַכען אַ טריקעניש, פלעגען זיי מקריב זיין עופה־לעך צו דעם גאָט פון רעגען. דיא קינדערלעך פלעגט מען אָנטהאָן אין יום־טוב׳דיגע קליידער און בעפוצען מיט בלומען. אַזוי פלעגט מען זיי מיט גרויס פאַראַד טראָגען צו דער שחיטה. דערביי פלעגען דיא גלחים זינגען זייערע הייליגע נגונים, כדי עס זאָל זיך ניט הערען דער געוויין פון דיא יונגינקע קרבן׳דלעך; און וואָס מעהר זיי האָבען געוויינט, אַלץ גערעכטענער איז געווען דער קרבן, וואָרים קינדערשע טרעהרען האָט דער אַצטעקישער רעגען־גאָט זעהר ליעב געהאַט.

געוועהנליך ווען מען האָט געקוילעט אַ געפאַנגענעם אויפ׳ן מזבח, פלעגט מען דעם קערפּער דערנאָך אַוועקגעבען צו דעם אַצטעק, וועלכער האָט דעם אונגליקליכען געפאַנגען אויפ׳ן שלאַכט־פעלד. ער פלעגט דיא פלייש צוריכטען און מיט דעם זיך צוטהיילען מיט זיינע פריינד אויף אַ ספּעציעלען מאָהלצייט. דיא מענשען־פלייש פלעגט געגעסען ווערען צוזאַמען מיט אַנדערע מאכלים און פערטרונקען ווערען מיט אַצטעקישע געטראַנקען.

מענשליכע קרבנות האָבען מקריב געווען אַנדערע פעלקער אויך (אין דער פאַרצייטיגער אייראָפּאַ אַזוי גוט וויא אין אַמעריקאַ), אָבער אין ערגעץ האָט מען אויף דיא מזבחות ניט אויסגעשלאַכטעט אַזעלכע מאַסען מענשען וויא אין מעקסיקאָ און אין דיא אַנדערע לענדער פון אַנאַהואַק.

דער הויפּט־צוועק פון דיא מלחמות, וואָס דיא אַצטעקען האָ־בען געפיהרט, איז געווען צו בעקומען מענשליכע קרבנות. דעריבער פלעגען זיי זיך סטאַרען וואָס ווענינער פון דעם שונא׳ס חיל צו טויטען, און וואָס מעהר צו נעהמען אין פלען לעבעדיגערהייט. ווען מען האָט מאָנטעזומאַ׳ן געפרעגט, פאַר וואָס ער לאָזט דיא טלאַסקאַ־לאַנער בלייבען אַ זעלבסטשטענדיג פאָלק לעבען דעם סאַמע גרענעץ פון מעקסיקאָ, איז זיין אַנטוואָרט געווען: „אום ביי זיי צו פאַנגען קרבנות פאַר אונזערע געטער“ (ווען דיא טלאַסקאַלאַנער וואָלטען אונ־טערטהעניג געוואָרען, הייסט עס, ווען זיי וואָלטען געוואָרען אַ טהייל

פון מעקסיקאָ, וואָלט מען מיט זיי מעהר ניט געהאַלטען מלחמה, אַלזאָ וואָלט מען ביי זיי ניט געקענט פאנגען קיין קאנדידאטען אויף קרבנות). ווען עס פלעגט אויספעהלען מענשען־אָפּפער, פלעגען דיא גלחים שרייען טאַקע וויא דיא הונגעריגע וועלף, און סטראַשען מיט גאָט׳ס צאָרן, אויב מען וועט ניט געהן אויף מלחמה, אום פאַר זייערע אונזאַטבאַרע מזבחות שפּייז צו קריגען.

מען דאַרף ניט פערגעסען, אַז דיא פייערען פון דער אינ־קוויזיציע זיינען ניט געווען מעהר „ציוויליזירט“ וויא דיא מענשען־אַלטאַרען פון דיא אַצטעקען. פּרעסקאָטט דריקט דיעזען געדאַנקען אויס אויף דעם פאָלגענדען אופן: „און דאָך זיינען פאַראַן פיעלע אורזאַ־כען“ — זאָגט ער — „וואָרום דיא מעקסיקאַנער דאַרף מען בעטראַכ־טען פאר אַ פאָלק, וואָס האָט דערגרייכט אַ היבשע מדרגה פון ציווי־ליזאַציע. מיר וועלען דאָס אפשר בעסער פערשטעהן, ווען מיר ווע־לען זיך דערמאָהנען אָן דעם צושטאַנד, אין וועלכען עס האָבען זיך געפונען אייניגע פון דיא געבילדעטסטע פעלקער פון אייראָפּאַ אין דעם 16טען יאָהרהונדערט, דאָס הייסט אין דער צייט, ווען קאָרטעס האָט ענטדעקט מעקסיקאָ. מיר מיינען דאָ דעם צושטאַנד, אין וועל־כען עס האָבען זיך געפונען געוויסע לענדער נאָך דעם וויא עס איז געגרינדעט געוואָרען דיא אינקוויזיציע — אַן אָרגאַניזאַציאָן, וואָס האָט יעדען יאָהר אומגעבראַכט טויזענדער מענשען מיט אַ פיעל שרעקליכערען טויט, וויא דיא יסורים מיט וועלכע עס זיינען ביי דיא אַצטעקען געשטאָרבען זייערע קרבנות; אַן אָרגאַניזאַציאָן, וואָס האָט אויפגעהעצט אַ ברודער געגען אַ ברודער; אַן אָרגאַניזאַציאָן, וואָס האָט דעם פאָרטשריט פערהאַלטען פיעל מעהר וויא אירגענד וועלכער אַנדער פּלאַן, וואָס דיא מענשליכע געשייטקייט האָט ווען עס איז אויסגעקלעהרט“.

דיא אַצטעקען האָבען אַנערקענט אַ „העכסטען וועזען“, אַ האַרר איבער דער גאַנצער וועלט. דאָס איז געווען זייער בעגריעף פון אַ גאָט אין דעם זין, אין וועלכען דער וואָרט „גאָט“ ווערט געברויכט פון היינטיגע ציוויליזירטע פעלקער. זיך פאָרשטעלען אָבער אַז איין גאָט, איין אַלגעמיינע קראַפט שאַפט אַלעמען און אַלעס און הערשט איבער אַלעמען און אַלעס — דאָס האָבען זיי נאָך ניט געקענט. וויא אַלע פעלקער, וואָס געפינען זיך נאָך אין דיא קינדער־יאָהרען פון זייער

ענטוויקלונג, האָבען זיי אַזאַ אַלגעמיינעם געדאַנק נאָך ניט געקענט האָבען, און אויף פערשיעדענע זאַכען האָבען זיי געהאַט פערשיעדענע געטער. אין אַלעמען האָבען זיי געהאַט פופצעהן הויפּט־געטער און

אַלט־ מעקסיקאַנישער גאָט פון טענץ און שפּיעל. (דיא פיגור איז אויסגעהאַקט פון שטיין).

ביי צוויי הונדערט קלענערע. ה ו י ט צ ל י פ א כ ט ל י אדער מ ע ק ס י ט ל, דער מלחמה־גאט, איז געווען דער העכסטער פון זיי.

אין זייער רעליגיעזען לעבען האבען דיא אצטעקען זיך פיעל בענוצט מיט זייער קונסט צו שרייבען מיט בילדער. דורך אזעלכע בילדער פלעגען זיי פערצייכענען זייער מיטהאלאגיע, — מעשיות וועגען זייערע געטער; און דאס בריינגט אונז צו זייער „שרייבען" אין אלגעמיין.

זיך צונויפרריידען דורך בילדער האבען געקענט אלערליי אינדיאנישע פעלקער. דיא האלב ווילדע רויט־הויטיגע שבטים פון נארד־אמעריקא, צום ביישפיעל, פלעגען אויסהאקען פיגורען אויף פעלזען אדער אויף בוימער, אום איינער דעם אנדערען איבערצוגעבען ידיעות. ווען אן אינדיאנער האט למשל געוואלט לאזען וויסען אז אויף א געוויסען טייך זיינען געגאנגען פיער שיפלעך מיט אינדיאנער פון א געוויסער פאמיליע צו צוועלף מאן אויף א שיפעל, און אז זיי האבען זיך אבגעשטעלט אויף צוויי טעג, האט ער אויסגעקריצט דיא פיגורען פון פיער שיפלעך מיט 12 פאסיקלעך אויף יעדער שיפעל און דערביי געמאכט צוויי פיגורען פון דער זון און דעם צייכען פון דער פא־מיליע, *) צו וועלכע דיא רייזענדע האבען בעלאנגט. דיא פיגורען זיינען געווען אזעלכע וואס ביי אונז וואלט געמאכט א קליין קינד. אבער דאס איז ניט אימער א בעוויז, אז דער אינדיאנער קען קיין בעסערע בילדער ניט מאכען. דער צוועק פון שרייבען איז ניט צו מאהלען נור וואס גיכער און קירצער איבערצוגעבען דעם געדאנק.

דיא אינדיאנישע פעלקער זיינען ניט דיא איינציגע ווילדע אדער האלב־ווילדע מענשען, וואס האבען זיך צוזאמענגערעדט דורך פיגורען. „בילדער־שריפטען געפינען מיר ביי ווילדע מענשען אין אלע ווינקע־

*) דער װארט „פאמיליע" װערט דא געברויכט אין דעם ברייטערען זין. מען מיינט דא ניט איין פאמיליע, נור עטליכע פערוואנדטע פאמיליען צוזאמען. אזא פאמיליען־גרופע הייסט „גענט" אדער „קלאן". יעדער גענט האט געהאט זיין בעשטימטען צייכען אדער „טאטעם", וועלכער איז דאס רוב געווען דיא פיגור פון א לעבעדיגע זאך, — פון א שלאנג, למשל, אדער א טשערעפאכע, אדער א געוויסע פויגעל א. ז. וו.

לעך פון דעם ערד־קוגעל" — זאָגט טיילאָר — „דיא געמעלעכצען אָדער אויסגעקראַצטע פיגורען, וואָס מיר געפינען ביי דיא ווילדע פעלקער פון פערשיעדענע לענדער, צו פון נאָרד אַמעריקאַ, צו פון סיביר, צו פון אויסטראַליען, האָבען אַלע אַ נאָהענטקייט, אַ פאַמיליען־עהנליכ־קייט איינע צו דיא אַנדערע".

פון דיא בילדער־שריפטען האָט זיך דאָס ביסלעכווייז, אין פערלויף פון טויזענדער יאָהרען, אויסגעארבייט אונזער קונסט צו שרייבען מיט אַן אלף בית. אַ קורצע ערקלעהרונג איבער דעם געפינט זיך אין דער ביילאַגע צום ערשטען באַנד פון דיעזער סעריע (זייטעל 664). דאָ אָבער ווילען מיר דעם זעלבען ענין בעטראַכטען אַביסעל גרינד־ליכער. דאָס איז נויטיג אום צו פערשטעהן וויא ווייט ענטוויקעלט דיא אַצטעקען זיינען געווען אין דער קונסט פון שרייבען.

ווען דער ווילדער מענש וויל אויסדריקען דעם געדאַנק וועגען אַ מענשען, מאָהלט ער טאַקע אויף אַ מענשעלע. ווען ער האָט אין זינען אַ לאָדקע, מאַכט ער דיא פיגור פון אַ לאָדקע. דאָס זיינען פ אָ ר ש ט ע ל ו נ ג ס ־ פ י ג ו ר ע ן, דאָס הייסט פיגורען, וואָס שטעלען פאָר דיא זאַך גופא.

וויא טהוט מען אָבער מיט אַבסטראַקטע געדאַנקען, מיט „זאַכען" וואָס זיינען דאָ בלויז ביי אונז אין מח אָדער מיט מעשים, טהאַטען, פאַסירונגען, וואָס איז גלאַט שווער אויפצומאָלען? גיט מען זיך אַזאַ עצה: מען מאָלט אויף אַזאַ זאַך, וואָס האָט מיט דעם געדאַנק, געפיהל, טהאַט אָדער פאַסירונג אַ שייכות. אַ צונג, צום ביישפּיעל, שטעלט מיט זיך פאָר אַ „שפּראַך" אָדער „רעדען". אַ טשערפּאַכע הייסט „ערד", „לאַנד", „יבשה", (ווייל זי קריכט אַרום אויף דער ערד). דער סליאַד פון פיס הייסט „אַ רייזע", „רייזען", א. ז. וו. דאָס זיינען שוין ניט קיין פאָרשטעלונגס־פיגורען נור צ י י כ ע ן ־ פ י ג ו ר ע ן אָדער ס י מ ־ ב אָ ל י ש ע פ י ג ו ר ע ן, וואָרים דיא טשערעפּאַכע, למשל, איז דאָך ניט קיין ערד, נור בלויז אַ צייכען, אַן אנצוהערעניס אויף ערד. אָפט איז פאַר פרעמדע מענשען שווער צו פערשטעהן וואָס פאַר אַ שייכות דער אונענטוויקעלטער פאָלק האָט געפונען צווישען דעם געדאַנק און דעם צייכען. צום ביישפּיעל: ביי די פאַרצייטיגע עגיפּטער האָט דיא פיגור פון אַ זשוק געדיענט אַלס אַ סימבאָל, אַ צייכען פון דער גאַנצער וועלט מיט אַלע שטערען, פּלאַנעטען, קאָמעטען. מסתמא האָט דאָס

ביי זיי געהאט א געוויסען זין. מיר ווייסען דאס אבער ניט. דאך אין דיעזען פאל ווייסען מיר וועניגסטענס, אז א זשוק הייסט „דיא וועלט“. פון פארצייטיגע פעלקער זיינען אבער איבערגעבליבען מאסען סימבאלישע פיגורען, וועלכע מען קען גאר ניט פערטייטשען. דיא געלעהרטע, וואס בעשעפטיגען זיך מיט דיעזע זאכען, זיינען מיט טיעפע שכל'ען דערגאנגען דעם פשט פון פיעלע פיגורען, וועלכע מען האט פריהער ניט פערשטאנען. אבער עס זיינען פאראן א סך אזעלכע, וואס זייער בעדייטונג קען מען בשום אופן ניט דערגעהן, און מען האפט שוין זאגאר ניט צו דערגעהן.

צו שרייבען מיט סימבאלישע פיגורען איז א העכערע שטופע וויא צו שרייבען בלויז מיט פארשטעלונגס־פיגורען. דאס איז דיא צווייטע שטופע אין דער געשיכטע פון אונזער שרייבען. דא איז זעהר וויכטיג צו בעמערקען דאס פאלגענדע: הגם דיא סימבאלישע פיגורען אונטערשיידען זיך פון דיא פארשטעלונגס־פיגורען, דריקען זיי אבער דאך אויס א געדאנק וועגען וואס עס איז, וועגען רעדען, וועגען דער ערד, וועגען רייזען א. ז. וו., שפיעלען זיי אלזא דיא זעלבע ראלע אין דעם וויא דיא פארשטעלונגס־פיגורען. דער אונטערשיעד צווישען זיי איז בלויז אין דעם וויא אזוי זיי דריקען דעם געדאנק אויס: דיא טהוען דאס דירעקט (א שיפעל הייסט א שיפעל), און דיא טהוען דאס אינדירעקט (א טשערעפאכע הייסט גאר ערד).

ביידע דיעזע זארטען פיגורען רופט מען דעריבער אידעאגראפישע פיגורען, דאס הייסט געדאנקען־פיגורען.

עס איז אבער פאראן א דריטער קלאס שריפט־פיגורען, — אזעלכע וואס שטעלען קיין געדאנקען ניט פאר. לאמיר, צום ביישפיעל, אויפמאלען צוויי קריעג און אבמאכען אז דאס בעדייט ניט קיין קריעג פון וואסער אדער מילך, צום ביישפיעל, נור א קריעג, א מחלוקה, קריעגעריי, צאנקעריי, דאן וועט דער בילד ניט פארשטעלען קיין געדאנק. (מיט דעם געדאנק וועגען צוויי קריעג וועט ער קיין שייכות ניט האבען); ער וועט גאר פארשטעלען קלאנגען — דיא קלאנגען פון דעםווארט „קריעג“. אויף דיעזער ארט, ווען איהר וועט אויפמאלען א בארג היי און א ראט (א מויז), וועט דאס ניט האבען קיין שייכות ניט מיט קיין היי ניט מיט קיין מויז, נור עס וועט זיך לעזען „הייראטה“ — לויט דיא קלאנגען פון דיא צוויי ווערטער. ווען איהר וועט אויפמאלען צוויי

שטייגען (פון פויגלען), וועט דאָס הייסען „שטייגען“, דאָס הייסט וואקסען, מאכען פאַרטשריט. אַ קאָפּ (וואַסער) און אַ זעהר הויכער מענש וואָלט זיך לעזען: „קאַפּריז“, א. ז. וו. דאָס זיינען אַלץ קלאַנג־פיגורען, אָדער פ אָ נ ע ט י ש ע פיגורען, וויא מען רופט דאָס אויף דער וויסענשאַפטליכער שפּראַך („פאָן“ איז אַ שטימע אויף גריכיש). דאָס איז אַלזאָ דיא ד ר י ט ע ש ט ו פ ע. אין דער ענטוויקלונג פון שרייבען. ווען איהר וועט אויפמאָלען צוויי קריעג און אַ שיף, וועט איהר דאָס לעזען „קריעגשיף“. דאָ איז דער ערשטער וואָרט פאַרגע־שטעלט פאָנעטיש און דער צווייטער — אידעאָגראַפיש.

נאָך ווייטער טהוט מען אַזוי: אנשטאט צו געברויכען אַלע קלאַנ־גען פון דעם בילד'ס נאָמען ברויכט מען בלויז זיינע ערשטע קלאַנגען. צום ביישפּיעל אַ בארג הייסט „באר“; אַ ציעג און צוויי הענד לעזט זיך „ציהען“ („צי“ און „הען“). דאָס איז פיעל בעקוועמער, וואָרים דיא פיגור פון אַ ציעג קען דאָך צונוצקומען ניט בלויז אויף דעם וואָרט „ציהען“ נור אויך אויף פיעלע אַנדערע ווערטער, — אויף אַלע ווערטער, וואָס האָבען אין זיך דעם קלאַנג „צי“. מאָלט צו דער פיגור פון אַ ציעג צו דיא פיגור פון אַ טערק, וועט זיך דאָס לעזען „ציטער“. מאָלט אויף אַ מער, אַ דימענט, אַ ציעג, אַ פּאָר ניס און אַ שער, וועט זיך דאָס לעזען: „מע“ (פון „מער“), „די“ (פון „דימענט“), „צי“ (פון „ציעג“), „ני“ (פון „ניס“) און „שע“ (פון „שער“) דאָס הייסט צוזאמען „מעדי־צינישע“.

מיר זעהען דאָ אַלזאָ ערשטענס, אַז דער בילד פון אַ ציעג ווערט געברויכט פאַר פערשיעדענע ווערטער; און צווייטענס, אַז דיא ווער־טער ווערען דאָ צושניטען, צוטהיילט: „צי—הען“, „צי—טער“, „מע—די—צי—ני—שע“.

דאָס איז דיא פ י ע ר ט ע ש ט ו פ ע אין דער ענטוויקלונג פון שרייבען. נאָך ווייטער ברויכט מען יעדען בילד בלויז פאַר איין קלאַנג — פאַר דעם ערשטען קלאַנג פון דעם נאָמען פון דער זאַך וועלכע ער שטעלט פאָר. אַ בילד פון אַ בוים איז בלויז „בבב...“ פון אַ גאָפּעל איז בלויז „גגג...“ אַזעלכע בילדער זיינען נאָך בעקוועמער, ווייל זיי קענען דיענען פאַר נאָך אַ גרעסערע צאָהל ווערטער. דער בוים קען דיענען פאַר יעדען וואָרט וואָס האָט אין זיך דעם קלאַנג „בבב...“ דער גאָפּעל פאַר יעדען וואָרט וואָס האָט אין זיך דעם קלאַנג „גגג...“ א. ז. וו.

אויף דיעזער ארט, ווען איהר וועט אויפמאָלען א בוים, אן עמער א גאָפּעל, א ריעב, אן אינדיק, א סאָלדאט, ווידער אן עמער און א נוס, וועט זיך דאָס לעזען „בעגריסען“.

דער וואָרט בעגריסען ווערט דאָ אַלזאָ צוטהיילט, צוגליעדערט אויף דיא איינצעלנע קלאַנגען, פון וועלכע ער בעשטעהט. אַט אזעלכע ביל־דער (וויא פון דעם בוים, דעם עמער, דעם גאָפּעל, דעם ריעב א. ז. וו.), — בילדער, וואָס שטעלען מיט זיך פאָר דיא איינצעלנע קלאַנגען, פון וועלכע א וואָרט בעשטעהט, רופט מען בוכשטאבען, אותיות.

דאָס זיינען אַלזאָ אַלץ קלאַנגען־בילדער, פאָנעטישע שריפט־בילדער. דאָס איז דיא פינפטע שטופע אין דער געשיכטע וויא אזוי עס האָט זיך ענטוויקעלט דיא קונסט פון שרייבען. ביי אן אלף־בית האַלטען מיר נאָך דערווייליע ניט.

אויף דיעזער ארט, אָפּט צוגליעדערענדיג ווערטער אויף זייערע איינצעלנע קלאַנגען און בענוצענדיג זיך מיט יעדען בילד פאַר פער־שיעדענע ווערטער וואָס ענטהאַלטען דעם זעלבען קלאַנג, האָט מען זיך ענדליך אַרומגעזעהן, אַז אַלע ווערטער פון דער גאַנצער שפּראַך בעשטעהען פון בלויז א קליינע צאָהל קלאַנגען — ניט מעהר וויא פון עטליכע און צוואַנציג; דאָס הייסט, אז מיט עטליכע און צוואַנציג קלאַנג־בילדער אָדער בוכשטאבען קען מען צוזאַמענשטעלען יעדען וואָרט אין דער שפּראַך. אַלזאָ קלייבט מען אויס בילדער פון עטליכע און צוואַנציג זאַכען וואָס האָבען אַזעלכע נעמען, אַז זייערע ערשטע קלאַנגען זאָלען זיין אַלע דיעזע קלאַנגען: דעם בילד פון אן אָקס („אלף“ אויף העברע־איש), פון א הויז (בית), פון א קעמעל (גמל), פון א טהיר (דלת) א.ז.וו און פון דיעזע בילדער שטעלט מען צוזאַמען וועלכען וואָרט מען דאַרף נור.

דאָס איז דער „אלף־בית". דאָס איז דיא זעקסטע שטופע. אין דעם בעשטעהט אונזער קונסט פון שרייבען.

עס פערשטעהט זיך, דיא בילדער, דאָס הייסט דיא אותיות ווערען פיעל פערקירצט, פערא‌יינפאכט, כדי מען זאָל זיי קענען גיכער אויפ־שרייבען.

דיא עגיפּטער האָבען ענטוויקעלט דיא ערשטע פינף שטופען פון בילדער־שרייבען. זייערע יעראָגליפען*) זיינען בעשטאַנען פון אַלע פינף סאָרטען פיגורען: פאָרשטעלונגס־פיגורען, סימבאָלי־שע, פאָנעטישע פון דער דריטער שטופע, פאָנעטישע פון דער פיערטער שטופע, און פאָנעטישע פון דער פינפטער שטופע. דאָס הייסט, אז צווישען זייערע פיגורען זיינען שוין פאראַן בוכשטאַבען. זיי זיינען אַלזאָ צוגעקומען צום סאַמע שוועל פון דעם אלף בית. צו קיין פאָלשטענדיגען אלף־בית האָבען זיי אָבער ניט דערגרייכט. מיט דער הילף פון זייער שליסעל האָבען דאָס אויפגעטהאָן די פיניקיער (א סע־מיטישער פאָלק, אזוי ווי דיא אידען, מיט א שפּראַך וועלכע איז געווען זעהר נאָהענט צו העברעאיש).

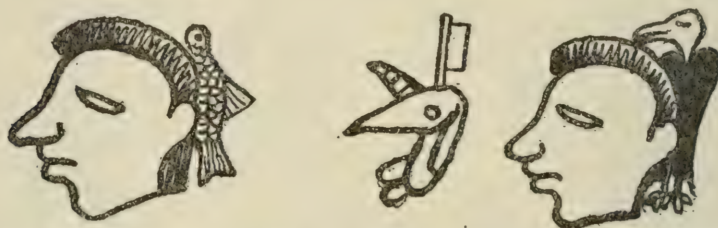
איצט קענען מיר איבערגעהן צו דיא שריפט־בילדער אָדער יעראָ־גליפען פון דיא אצטעקען. זיי האָבען אויך געברויכט פיגורען פון אלע דריי מינים: פאָרשטעלונגס־פיגורען, סימבאָלישע און פאָנעטישע, אָבער ערשטענס האָבען זיי זייערע פאָנעטישע פיגורען בענוצט בלויז פאר נעמען פון מענשען און פון פלעצער און, צווייטענס, האָבען זיי בלויז דערגרייכט דיא פערטע שטופע. דאָס הייסט, צו בוכשטאַבען זיינען זיי נאָך ניט דערגאַנגען; זייערע יעראָגליפען זיינען איבערהויפּט

*) דער וואָרט „יעראָגליף" בעדייט אייגענטליך „היילִיגע שניצערייי", דאָס הייסט דיא רעליגיעזע שריפט־בילדער, וואָס דיא עגיפּטער פלעגען אויסהאַקען אויף זייערע מאָנומענטען. דעם וואָרט ברויכט מען אָבער אויף אַלערליי שריפט־בילדער פון אַלערליי פעלקער.

יעדער, וואָס איז בעקאַנט מיט דעם ניו יאָרקער סענטראַל פּאַרק, ווייס פון דעם „אָבעליסק", דעם הויכען, שמאָלען, ברוינעם שטיין, וואָס מען האָט אַהין געבראַכט פון עגיפּטען. אויף דיעזען שטיין זיינען אויסגעהאַקט פיעלע פיגורען פון פערשיעדענע זאַכען. דאָס זיינען עגיפּטישע יעראָגליפען. זיי זיינען זעהר אַלט. מען האָט זיי אויסגעהאַקט פאַר טויזענדער יאָהרען.

געשטאַנען פיעל ניעדריגער וויא דיא עגיפּטישע. אבער דיא עגיפּטישע ציוויליזאציאָן איז אַלט געווען עטליכע טויזענד יאָהר, וועהרענד דיא אַצטעקישע איז פּערהעלטניסמעסיג געווען אַ גאַנץ יונגע. ביי דיא מאַיאַס פון יוקאַטאַן זיינען דיא יעראָגליפען געווען פיעל העכער ענט־וויקעלט וויא ביי דיא אַצטעקען. זיי האָבען שוין געהאַט איינינע בוכשטאַבען.

מאַסען פון דיא פיגורען אין דיא אַצטעקישע בילדער זיינען געווען סימבאָלישע. פיעלע פון דיעזע קען מען פערשטעהן (מייסטענס דורך דעם, וואָס דיא אַצטעקען גופא האָבען זייער פשט ערקלערט דיא שפּאַניער פון קאָרטעס'עס צייטען). אָבער אַ פיעל גרעסערע צאָהל קען מען ניט פערשטעהן.

אַן אַצטעקישער בילדער־שריפט, וועלכער וואָלט זיך אויף אידיש געלעזען: „מיסטער אַדלער שיקט 20 אינדיקעס צו מיסטער פיש'ען". דער נאָמען אַדלער איז בעצייכענט מיט אַן אָדלער אויף אַ מענשען; דער נאָמען פיש — מיט אַ פיש אויף אַ מענשען. דיא קאָפּ פון אַן אינדיק הייסט טאַקי אַן אינ־דיק, וועהרענד אַ פאָהן האָט אימער בעדייט 20.

מיט דיא בילדער־שרייבעריי פלעגען דיא אַצטעקען, אויסער רעלי־גיעזע מעשיות, צוזאַמענשטעלען בעריכטען פון מלחמות און אַנדערע וויכטיגע פּאַסירונגען; מיט דיעזע יעראָגליפען פלעגען אויך געשריבען ווערען רעגיערונגס בעריכטען וועגען צינזען, איינקינפטע און אויס־גאַבען א. ז. וו. אויך פלעגען אויף דיעזער אַרט פערשריעבען ווערען מלחמה־ליעדער און אַלערליי אַנדערע פאָלקס־ליעדער, פאָלקס־מעשיות און זאָ ווייטער.

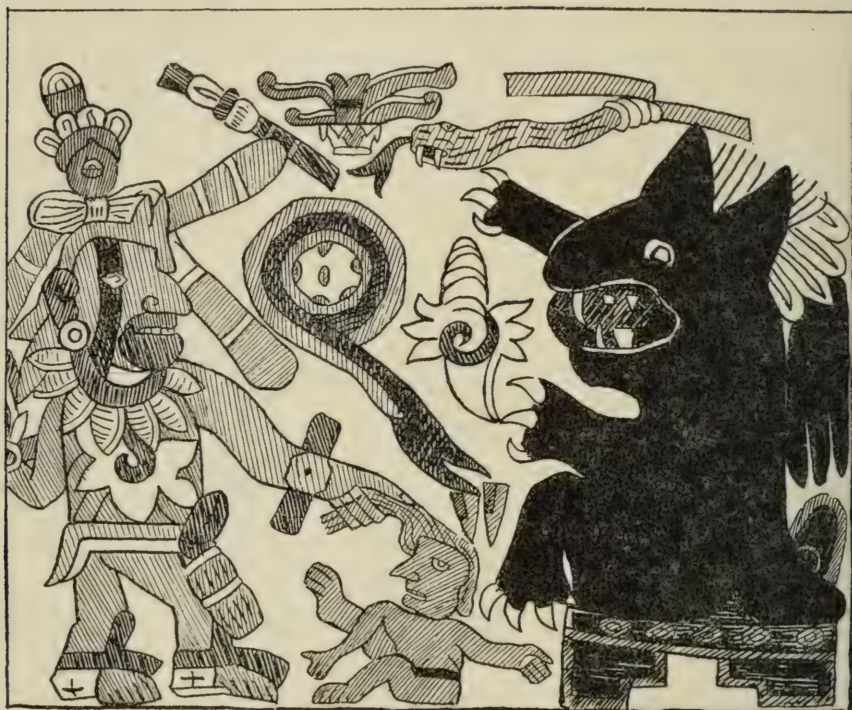
וויא אויבען איז שוין דערמאָנט געווען, האָבען דיא אַצטעקען זייערע שריפט־בילדער געמאָלען אויף אַגאַווע פּאַפּיער, לייוועגט אָדער פּאַרמעט — מייסטענס אויף אַגאַווע פּאַפּיער. זיי פלעגען שרייבען

אויף אַ לאַנגע בלאַט, וואָס פלעגט זיך צוזאַמענלעגען אַהין און צוריק, אַזוי וויא אַ פּאַראַוואַן („שפּאַנישע ווענטעל“), און ביי ביידע ברעגעס זיינען געווען הילצערנע טאָוולען. אַזוי האָט אויסגעזעהן אַן אַצטעקישער בוך, און אַזעלכע ביכער האָבען זיך אין מעקסיקאָ געפונען מאַסען. אַ גרויסע צאָהל מענשען זיינען בעשעפטיגט געווען אַלס „מופרים“ אָדער מאַלער פון דיעזע בילדער־שריפטען. לײדער אָבער האָבען דיא שפּאַניער פון קאָרטעס׳עס צייטען כמעט אַלע דיעזע ביכער פערניכטעט. אַ גרויסע מענגע פון זיי האָבען זיי פערברענט צוזאַמען מיט דער שטאָדט, וויא ווייטער וועט דערצעהלט ווערען, און דיא וואָס זיינען איבערגעבליעבען האָט דער ערשטער שפּאַנישער ערצבישאָף (הויפּט־גלח) פון מעקסיקאָ פערברענט אַלס „טריפה כשוף ביכער“. אין דער שטאָדט ט ע ז ק ו ק אָ האָט זיך געפונען אַ גרויסע ביבליאָטעק אָדער אַרכיוו, אַלזאָ האָט ער געהייסען אַרויסנעהמען אַלע ביכער פון דאָרטען און פון אַנדערע שטעדט און שטעדטלעך און צוזאַמענלעגען אין איין גרויסען באַרג, וועלכען ער האָט איבערגעגעבען צו די פלאַמען.

אַן אַצטעקישער בילדער־שריפט, וואָס שפּאַנישע גלחים האָבען געמאַכט פאַר אַצטעקען, וועלכע זיי האָבען געלערענט דיא קריסטליכע רעליגיאָן. דער שריפט הייסט: „עהרע דיין פאָטער און מוטער“. (דער קוקורוזע האָט ביי אַצטעקען אימער בעדייטעט „רעספּעקט“, כבוד). דיא פיער קייקעלעך בעדייטען, אַז דאָס איז דיא פערטע פון דיא עשרת הדברות (כבד את אביך ואת אמך).

(מיט 20 יאָהר פריהער האָט דער הויפּט־גלח פון שפּאַניען גופא אַזוי געטהאָן מיט אַ מאַסע טהייערע אראבישע שריפטען פון דער שטאדט גראַנאַדאַ). און דיא אַנדערע שפּאַניער האָבען פאָרטגעזעצט דיעזע פרומע מחבל־ארבייט: וואו נור זיי האָבען געפונען אן אַצטעקישע שריפט, האָבען זיי איהר פערברענט, — אזוי, אַ שטייגער, וויא אונ־זערע טאַטעס אדער זיידעס פלעגען פערברענען אַ „טריף־פסול" וואָס

אַ בילדער־שריפט פון אַן אַצטעקישען רעליגיעזען בוך. דעם שריפט קען מען היינט ניט איבערלעזען.

זיי האָבען געכאַפּט ביי אַ אידישען יונגען מאַן, וועלכער האָט געדורשט נאָך בילדונג. דיא וועניגע ביכער, וואָס זיינען איבערגעבליבען, האָבען דיא אַצטעקען דאָס בעהאַלטען אין די פערבאָרגענסטע פּלעצער. מיט גרויס מיה האָט זיך שפּעטער, שוין נאָהענט צו אונזער צייט, איינ־געגעבען צו געפינען אייניגע פון דיעזע ביכער; אבער אין דיא ארכי־ווען וואו מען האָט זיי געהאַלטען, אין דער שטאָדט מעקסיקאָ, האָט

מען ניט געוואוסט וויא זיי צו שעצען, און זיי זיינען ענטוועדער פער־פוילט אָדער פערשימעלט געוואָרען אין נאסע קעלערען אָדער, אז ניט, האָט מען זיי גאָר פערברויכט אויף פּאַק־פּאַפּיער. דאָך האָט מען איינינגע פון דיעזע שריפטען וויא־עס־איז אַרויסגעראַטעוועט, און זיי געפינען זיך איצט אין געוויסע אייראָפּעאישע ביבליאָטהעקען.

אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם וויא דיא אַצטעקען פלעגען צעהלען און שרייבען צאָהלען. זיי האָבען געהאַט בעזונדערע ווערטער פאַר „איינס", „צוויי", „דריי", „פיער" און „פינף". ווען זיי האָבען געוואָלט זאָגען „6" פלעגען זיי זאָגען „פינף און איינס"; „7" איז ביי זיי געווען „פינף און צוויי"; „8" — „פינף און דריי" און אַזוי ווייטער. „10" האָט ווידער געהאַט אַ בעזונדערען וואָרט, און „15" ווידער אַ בעזונדערען. ווען זיי פלעגען וועלען זאָגען „13", למשל, פלעגען זיי זאָגען צעהן און דריי, פונקט וויא מיר זאָגען „דריי און צעהן" (דריי־צעהן); 19 האָט ביי זיי געהייסען „פופצעהן מיט פיער" א. ז. וו. *)

מיט געשריעבענע צאָהלען פלעגען זיי אַזוי טהאָן: ביז צוואַנציג פלעגען זיי מאַכען אַזוי פיעל פינטעלעך וויא פיעל דיא צאָהל האָט בעטראָפען — זעקס פינטעלעך פאַר „6", פיערצעהן פינטעלעך פאַר „14", א. ז. וו. פאַר דער צאָהל „20" האָבען זיי געהאַט אַ בעזונדערען סימבאָלישען צייכען — אַ פ אָ ה ן. „400" (דאָס הייסט צוואַנציג מאָל צוואַנציג) האָבען זיי אויסגעדריקט מיט דער פיגור פון אַ פ ע ד ע ר; „8000" (דאָס הייסט צוואַנציג מאָל צוואַנציג מאָל צוואַנ־ציג) האָבען זיי פאָרגעשטעלט מיט דער פיגור פון אַ ב י י ט ע ל. אַ ה א ל ב ע ב י י ט ע ל האָט געהייסען 4000; אַ האַלבע פעדער — „200"; דריי־פיערטעל פעדער — „300". צוזאַמענשטעלענדיג דיעזע פיגורען אויף פערשיעדענע אַרטען, פלעגען זיי אויסדריקען יעדע צאָהל וואָס זיי האָבען נור געוואָלט. צום ביישפּיעל, ווען זיי

*) דאָ מאַכט פּרעסקאָטט דיא אינטערעסאַנטע בעמערקונג, אַז דיעזע סיסטעם עראינערט שטאַרק דיא רוימישע ציפער סיסטעם, וואו עס זיינען פאַראַן בעזונדערע ציפער אויף איינס, צוויי, דריי, פינף, צעהן, פופציג א ז. וו. (I, II, III, V, X, L,), פון וועלכע מען שטעלט צוזאַמען פער־שיעדענע צאָהלען.

וואלטען גענואָרפט אויפשרייבען „2385", וואלטען זיי אויפגעמאָלט פינף גאנצע פעדערן, איין דריי־פיערטעל פעדער, פיער פאָהנעס און פינף פינטעלעך.

דיא מערקווירדיגסטע זאך אין דעם גייסטיגען לעבען פון דיא אצטעקען איז געווען זייער לוח. ער איז געווען פינקטליכער וויא דער לוח פון דיא אייראָפּעער.

דיא שוויעריגקייט וואָס מען האָט מיט א לוח, בעשטעהט אין דעם וואָס דער יאהר, למשל, איז אין אמת'ען עטוואָס לענגער וויא מען קען איהם בעשטימען מיט טעג, און מיט דיעזער שוויעריגקייט האָבען דיא מעקסיקאנער זיך ספּראוועט ריכטיגער וויא דיא הויכ־געבילדעטע רוימער, ביי וועלכע דיא אייראָפּעאישע פעלקער האָבען זייער לוח גענומען.

לאָמיר דאָס ערקלערען.

מיר רעדען וועגען א זון־יאָהר. דאָס הייסט א יאהר, וואָס ווערט גערעכענט נאָך דער זון נאָך. דיא ערד דרעהט זיך ארום דער זון אין עטוואָס מעהר וויא 365 טעג. אָט פון דיעזען „עטוואָס" קומען דאָס ארויס אלע צרות. א פאָלשטענדיגע בעוועגונג פון דער ערד ארום דער זון (אָדער פון דער זון ארום דער ערד, וויא עס דוכט זיך) געדויערט 365 טעג און אונגעפעהר זעקס שטונדען. ווען מען רעכענט 365 טעג פאר א יאהר, איז דאָס אלזאָ מיט אונגעפעהר זעקס שטונדען צו ווייניג. אין פיער יאָהר קלייבט זיך אלזאָ אָן א גאנצער מעת לעת. אום דעם חשבון צו פערריכטען, האָט מען דעריבער אלע פיער יאָהר אַן עיבור יאָהר, דאָס הייסט יעדער יאָהר אין פיער האָט ניט 365 נור מיט א טאָג מעהר.*)

אזוי איז געווען דער רוימישער קאלענדאר און אזוי איז געווען דער קאלענדאר ביי אלע אייראָפּעער אין קאָרטעס'עס צייט. דאָס איז אָבער נאָך אויך ניט ריכטיג. מיר האָבען דאָ אויבען געברויכט דעם וואָרט „אונגעפעהר". אין אמת'ן געדויערט א פולע בעוועגונג פון דער ערד ארום דער זון 365 טעג, 5 שטונדען מיט עטוואָס ווייניגער וויא

*) דער אידישער עיבור־יאָהר איז אויף א גאנצען מאָנאט לענגער (איין מאָל אין 3 אָדער אין 2 יאָהר), ווייל דיא אידישע מאָנאטען זיינען קירצער. דער אידישער יאָהר רעכענט זיך אי נאָך דער זון אי נאָך דער לבנה.

49 מינוטען. דאָס הייסט, דער אמת'ער יאָהר איז מיט אונגעפעהר עלף מינוטען קירצער וויא דער רוימישער לוח־יאָהר. מיט דעם עיבור־יאהר לעגט מען אַלזאָ צו צופיעל און פון דיעזען צופיעל קלייבט זיך ווידער אָן אַ גרויסער פעהלער. דיא אַצטעקען האָבען אזא פעהלער אין זייער צייט־רעכנונג ניט איבערגעלאָזען.

זייער יאָהר איז בעשטאַנען פון 18 מאָנאַטען, יעדער מאָנאט פון פיער וואָכען, יעדע וואָך פון פינף טעג. אַלע מאָנאטען זיינען ביי זיי אַלזאָ געווען גלייך. אַזוי וויא אַכצעהן מאָנאַטען אַזעלכע זיינען בלויז 360 טעג, פלעגען זיי צום ענדע פון דעם אַכצעהנטען מאָנאַט צולעגען פינף טעג, וועלכע האָבען צו קיין מאָנאַט ניט בעלאַנגט (דיעזע פינף טעג האָבען זיך גערעכענט פאַר שלים־מזל'דיגע). דאָס הייסט אַלזאָ אַז דער געוועהנליכער יאהר איז ביי זיי אויך בעשטאַנען פון 365 טעג. בלייבט אַלזאָ איבער דיא פראַגע וועגען אַן עיבור־יאָהר. דיעזען עיבור־יאָהר האָבען זיי געהאַט ניט אַלע פיער יאָהר, נור אַלע 52 יאָהר. אַזעלכע 52 יאָהר האָבען ביי זיי געהייסען „גאַרב" אָדער „פעקעל" (זייער צייכען דערצו איז געווען אַ בינטעל שטעקלעך). צום ענדע פון דעם 52טען יאהר פלעגען זיי צולעגען צוועלף און אַ האַלב טאָג, דאָס הייסט, איין „פעקעל" פלעגט זיך ביי זיי ענדיגען אין מיטען נאַכט, און דער נעכסטער פעקעל אין מיטען טאָג. מיט דעם פלעגט שוין אויסקומען כמעט ריכטיג, יעדענפאַלס פיעל ריכטיגער וויא נאָך דעם אייראָפעאישען קאַלענדאַר נאָך. מיט אַ יאהר זעכציג שפעטער (אין 1582), האָט אַ פאַפסט (גרעגאָרי דער דרייצעהנטער) פעררי‌כט דעם פעהלער אין דעם אייראָפעאישען לוח*); אָבער אפילו דאַן איז

*) מיר האָבען געזעהן, אַז דער אייראָפעאישער יאָהר איז געווען מיט אונגעפעהר 11 מינוט לייגער וויא אין אמת'ען. אין 400 יאָהר קלייבט זיך פון דעם אָן דריי טעג (עטוואָס מעהר), אַלזאָ האָט דיעזער פאַפסט בעשטימט אַזוי, אַז יעדע 400 יאָהר זאָלען איבערגעהיפט ווערען דריי „עיבור־יאָהר". אויף דיעזען אַרט ווערען דיא איבעריגע דריי טעג אַרויס־געוואָרפען. אין סך הכל האָט מען שוין אַרויסגעוואָרפען 13 טעג. (וואָרים דער פאַפסט האָט אַרויסגעוואָרפען דיא טעג וואָס האָבען זיך אָנגעקליעבען פאַר איהם אויך). דאָס איז דיא „גרעגאָריאַנישע צייט־רעכנונג" אָדער „נייער סטיל". רוסלאַנד איז געבליבען

דער אצטעקישער חשבון געווען פּינקטליכער. מיר האָבען דאָ געזאָגט, אַז דיא אַצטעקען האָבען אַלע 52 יאָהר געהאַט אַן עיבור־יאָהר, וועלכער האָט ענטהאַלטען מיט 12 און אַ האַלב טעג מעהר וויא אַ געוועהנליכער יאָהר. עס איז אַלץ געבליבען אַ קליינער אונטערשיעד, אָבער ער איז געווען קלענער וויא לויט דעם פּעררפיכטען אייראָפּעאישען לוח.

דיא יאָהרען פלעגען דיא אצטעקען פערשרייבען ניט מיט זייערע געוועהנליכע צאָהל־פיגורען, נור אויף אַן אַנדער שטייגער. זיי האָבען דאָס געטהאָן מיט אַ מערקווירדיג שכל׳דיגע סיסטעם. דעם „פּעקעל" פלעגען זיי צוטהיילען ערשטענס אויף גרופּען צו פיער יאהר אין אַ גרופּע און צווייטענס אויף פיער גרופען צו דרייצעהן יאָהר אין אַ גרופּע. דיא פיער־יעהריגע פּלעגען זיי בעצייכנען מיט פיער בילדער: אַ קראָליק, אַ זומפּ־שטעקעל, אַ מעסער און אַ הויז; דיא דרייצעהן־יעהריגע, וויעדער, האָבען זיי בעצייכענט מיט פּינטעלעך, — איינפאַך פון איינס ביז דרייצעהן. יעדער יאָהר האָט אַלזאָ בעלאַנגט אי צו אַ פיעריגע גרופּע אי צו אַ דרייצעהנדיגע גרופּע. דאָס הייסט, יעדער יאהר האָט געהאַט צוויי צייכענס — אַ בילד און אַ געוויסע צאָהל פּינטעלעך (ניט מעהר וויא 13). יעדע בילדער־גרופּע פלעגט זיך וויעדערהאָלען דרייצעהן מאָל און יעדע נומערירטע גרופּע — פיער מאָל. ווען מען פלעגט אויפמאָלען אַ קראָליק מיט זיעבען פּינטעלעך, צום ביישפּיעל, פלעגט מען שוין קענען וויסען, וועלכער יאהר פון דעם פּעקעל דאָס איז, וואָרים קראָליק־יאָהרען זיינען דאָך געווען דרייצעהן (איינער אין פיער יאָהר) און יעדער פון זיי האָט זיך געהאַט זיין נומער.

וועגען דיעזע סיסטעם מאַכט טיילאָר דיא אינטערעסאַנטע בעמערקונג, אַז דער אַצטעקישער 52־יעהריגער „פּעקעל" איז זעהר עהנליך צו אונזערע אַ טאַליע קאָרטען, וועלכע ענטהאַלט 52 קאָרטען און איז צוטהיילט אויף 13 גרופּען צו פיער אין אַ גרופּע: „קרייץ", „פּיק", „שעלען", „רויטס".

דער סדר אין אַ טאַליע קאָרטען איז אָבער פיעל איינפאַכער,

ביי דעם „אַלטען סטיל". ביי איהר שלעפּען זיך אַלזאָ נאָך דיא דרייצעהן איבעריגע טעג. דעריבער, ווען אין אַלע ציוויליזירטע לענדער איז שוין דעם 14טער יאַנואַר, צום ביישפּיעל, איז ביי איהר נאָך ערשט ניי־יאָהר.

קלעהרער און בעקוועמער. יעדער פון די 13 קאָרטען (10 נומערען און דריי פיגורען) ווערען וויעדערהאָלט פיער מאָל בעזונדער אין דיא פיער „מאסטען". אויף יעדען קאָרט זעהט איהר גלייך אי זיין „ווערטה" און אי זיין „מאַסט". אין דעם אַצטעקישען לוח אָבער האָבען זיך דיא דרייצעהנער גרופּען וויעדערהאָלט נאָכאַנאַנד אין דיא פיעריגע גרופּען. פון דעם איז אַרויסגעקומען אַ פּלאָנטער. דיא נומערען האָבען זיך מיט דיא בילדער ניט צוזאַמענגעטראָפען אין קיין אָרדנונג. דער „קראָליק", צום ביישפּיעל, איז אין דער ערשטער נומער־גרופּע געווען ביי דעם „1", ביי דעם „5", ביי דעם „9" און ביי דעם „13"; אין דער צווייטער נומערירטער גרופּע איז ער אויסגעקומען ביי דעם „4", ביי דעם „8" און ביי דעם „12". אין דער דריטער גרופּע — ביי דעם „3", ביי דעם „7" און ביי דעם „11"; אין דער פערטער גרופּע — ביי דעם „2", ביי דעם „6" און ביי דעם „10".

אין סך הכל איז דער נומערירטער סדר פון דעם „קראָליק" אַלזאָ געווען: 1, 5, 9, 13, 4, 8, 12, 3, 7, 11, 2, 6, 10.

מיר האָבען דאָ אַלע דרייצעהן נומערען, אָבער זיי געהען ניט כסדר. זיי זיינען צופּלאָנטערט. דאָך קען מען נאָך יעדען נומער שוין וויסען צו וועלכע דרייצעהנער גרופּע ער בעלאַנגט.*) אַ קראָליק מיט אַ

*) ווען דיא נומערירטע גרופּען וואָלטען ניט געהאַט צו דרייצעהן, וואָלט דער פּלאַן גאָר ניט געטויגט. אייניגע נומערען ביי דעם קראָליק, צום ביישפּיעל, וואָלטען זיך וויעדערהאָלט, און אייניגע וואָלטען געפעהלט. ווען איהר וואָלט געזאָגט „קראָליק פינף", וואָלט מען דאַן ניט געקענט וויסען צו וועלכער דרייצעהנער גרופּע דאָס בעלאַנגט. אַזוי אָבער וויא דיא נומערירטע גרופּען זיינען דרייצעהנדיגע, און דרייצעהן איז מיט איינע מעהר וויא דריי מאָל פיער, מוז יעדער „קראָליק" האָבען אַ בעזונדער נומער. דאָס זעלבע איז מיט דיא אַנדערע דריי בילדער. יעדער בילד געהט אין דעם פּעקעל דורך אַלע דרייצעהן נומערען. אויף דער נעכסטער זייטעל גיבען מיר דעם לעזער אַ טאַבעלע פון דיא אַלע יאָהרען פון אַ „פּעקעל" מיט זיינע פיער 13־יעהריגע טהיילען און מיט דיא פיגורען פון דיא יאָהרען וויא זיי בייטען זיך אימער. דיא נומערען פון דיא יאָהרען זיינען ביי אונז בעצייכענט אי מיט פּינטעלעך וויא ביי דיא אַצטעקען, אי מיט אונזערע היינטיגע ציפער.

1	•		14	•		27	•		40	•	
2	••		15	••		28	••		41	••	
3	•••		16	•••		29	•••		42	•••	
4	••••		17	••••		30	••••		43	••••	
5	•••••		18	•••••		31	•••••		44	•••••	
6	••••••		19	••••••		32	••••••		45	••••••	
7	•••••••		20	•••••••		33	•••••••		46	•••••••	
8	••••••••		21	••••••••		34	••••••••		47	••••••••	
9	•••••••••		22	•••••••••		35	•••••••••		48	•••••••••	
10	••••••••••		23	••••••••••		36	••••••••••		49	••••••••••	
11	•••••••••••		24	•••••••••••		37	•••••••••••		50	•••••••••••	
12	••••••••••••		25	••••••••••••		38	••••••••••••		51	••••••••••••	
13	•••••••••••••		26	•••••••••••••		39	•••••••••••••		52	•••••••••••••	

אן אצטעקישער "פעקיל" (דיא פיער 13=יעהריגע).

„4“, הייסט אַז דאָס איז דער 4טער יאָהר אין דער צווייטער דריי־צעהנער גרופּע, דאָס הייסט דער 17־טער יאָהר פון פּעקעל; אַ קראָליק מיט אַ „6“ איז דער 6־טער יאָהר אין דער פערטער גרופּע, דאָס הייסט דער 45־טער יאָהר א. ז. וו.

דער לעזער וועט פרעגען צו וואָס האָט מען בעדאַרפט דעם שכל׳־דיגען פּלאַנטער? ווען יעדער פון די פיער בילדער וואָלט איינפאַך צו זיך געהאַט אַלע דרייצעהן נומערען כסדר, טאַקע ווי אַ טאַליע קאָרטען, וואָלט דאָך אַ סך לייכטער געווען צו זעהן דער וויפיעלטער יאָהר דאָס איז; מען וואָלט ניט דאַרפען געדענקען, אַז דער נומער „6“, למשל, קומט ביי דעם קראָליק אויס אין דעם 45־טען יאָהר, דאָס הייסט אַז דאָס איז דער נומער 6 פון דער פערטער דרייצעהנער גרופּע. קיין בעשטימטען אַנטוואָרט קען מען אויף דעם ניט דערגעהן. מען גלויבט אָבער, אַז אַזוי האָט ביי די אַצטעקען געפאָדערט זייער אַבער־גלויבען, — אַז דיא פיער בילדער און זייער שייכות צו די נומערען האָבען ביי זייערע שטערען־זעהער געהאַט אַ געוויסע בעדייטונג אין פאָראויסזאָגען דעם שיקזאַל.

העכסט מערקווירדיג איז אַז איינינגע פעלקער פון מזרח אזיען — דיא כינעזער, דיא יאפּאַנעזער, מאַנדזשוען (איינוואוינער פון מאַנ־דזשוריען) און אַנדערע — האָבען זייערע יאָהרען בעצייכענט אויף אַן עהנליכען שטייגער. זיי האָבען אויך די יאָהרען צוטהיילט אויף „פּעקלעך“, הגם ניט צו 52 יאָהרען אין אַ פּעקעל, נור צו 60; און זיי האָבען זיי אויך בעצייכענט מיט בילדער און מיט נומערען און אויך מיט אַ פערפּלאָנטערטען סדר. נאָך מערקווירדיגער איז דער פאָלגענדער פאַקט: דיא אינדיער (איינוואוינער פון אינדיען, אַזיען) האָבען צווישען זייערע לוח־בילדער געהאַט 7, וועלכע זיינען געווען דיא זעלבע וויא אין דעם אַצטעקישען קאַלענדאַר. דריי פון דיעזע זיעבען זיינען געווען בילדער פון אַ זומפּ־שטעקעל, פון אַ מעסער און פון אַ הויז; און דיא אַנדערע פיער זיינען געווען פון דיא בילדער, מיט וועלכע דיא אַצטעקען פלעגען בעצייכענען זייערע טעג און מאָנאַטען. דער בעריהמטער געלעהרטער אַלעקסאַנדער פאָן הומבאָלדט צייגט אויף דעם אָן אַלס אויף איינעם פון זיינע וויכטיגסטע בעווייזע, אַז מעקסיקא האָט דעם פונדאַמענט פון איהר ציוויליזאַציאָן בעקומען פון מזרח אזיען.

אינטערעסאנט איז אויך דער פאקט, אז דיא עגיפּטער (מצריים) פלעגען אויף צום ענד פון יעדען יאָהר צולעגען 5 טעג, פּונקט וויא דיא אצטעקען. אָהן דעם וואָלט דער יאָהר ביי זיי אויך געהאט בלויז 360 טעג. דער עגיפּטישער יאָהר איז אָבער בעשטאנען פון 12 מאָנאט צו 30 טעג, און דער אצטעקישער — פון 18 מאָנאט צו 20 טעג.

אום צוזאמענצושטעלען אזא מערקווירדיגען לוח, האָבען דיא אצטעקען, נאטירליך, געמוזט האָבען א שטיקעל בעגריף פון אסטראָנאָמיע. זיי האָבען געמוזט וויסען דיא רעגעלמעסיגקייט אין דער „גאנג" פון דער זון מיט דער לבנה און צו דעם זיינען נויטיג בעאָבאכטונגען איבער דיא שטערען. אחוץ דעם: ביי זיי האָט געשפּיעלט א גרויסע ראָליע אסטראָלאָגיע, שטערען־זעהעריי, און דיא אבערגלויבישע אסטראָלאָגיע איז דאָך דיא מוטער פון דער וויסענשאפטליכער אסטראָנאָמיע. וויא וויים זיי זיינען דערגאנגען אין זייער וויסענשאפט, ווייס מען ניט. מען ווייס אָבער, אז זיי זיינען בעקאנט געווען מיט דיא בעוועגונגען פון איינינע שטערען־גרופּען און האָבען פערשטאנען אין וואָס עס בעשטעהט ליקוי חמה און ליקוי לבנה.

ביי דעם שלוס פון יעדען 52־יעהריגען „פּעקעל" און דעם אָנהויב פון דעם נעכסטען „פּעקעל" איז ביי דיא אצטעקען געווען אן אינטערעסאנטער יום־טוב. זיי האָבען געגלויבט, אז ווען דיא וועלט וועט חרוב ווערען, וועט דאָס אויסקומען ביי דעם ענד פון א „פּעקעל". דעריבער, ווען עס פלעגען אָנקומען דיא לעצטע פינף טעג פון דעם 52טען יאָהר, דיא שלימזלדיגע פינף טעג, וואָס האָבען ניט בעלאנגט צו קיין מאָנאט, פלעגען זיי זיין אין שרעק, און זיך נעהמען גרייטען צום פינסטערען סוף. זיי פלעגען דאן צושמעטערען זייערע קלענערע געצען, לאָזען אויסגעהן דיא הייליגע פייערען פון דיא טעמפּלען, ניט אָנצינדען קיין ליכט אין דיא הייזער, צוברעכען דיא מעבעל און דיא כלים, צורייסען דיא קליידער. אין אבענד פון דעם פינפטען טאָג פלעגט פאָרקומען א גרויסע פּראָצעסיע. דיא גלחים האָבען געפיהרט א געפאנגענעם, דעם וויכטיגסטען מאן, וואָס מען האָט גענומען אין דיא מלחמות, און צוזאמען מיט איהם האָט מען געטראָגען טרוקענע שטעק־

לעך און אַ געציייג אויף אָנצוצינדען פייער.*) דיא פּראָצעסיע איז געגאַנגען ווייט, זעקס ענגלישע מייל פון דער הויפּט־שטאָדט, צו אַ הויכען באַרג. ווען מען האָט דערגרייכט דעם שפּיץ באַרג, האָט מען קיין זאַך ניט געטהאָן ביז געוויסע שטערען האָבען זיך געפונען אין מיטען הימעל. דיא אַרומיגע בערג, דיא טרעפּ פון דיא טעמפּלען און דיא דעכער פון דיא הייזער אין שטאָדט זיינען געווען געפּאַקט מיט מענשען. דער עולם האָט פון ווייטען געוואַרט אויפ׳ן גרויסען מאָמענט, ווען עס דאַרף ענטשיידען ווערען דער שיקזאַל פון דער מענשהייט מיט דער גאַנצער וועלט. ענדליך, ווען דיא דערמאָנטע שטערען זיינען צוגע־קומען צום מיטעלפּונקט פון הימעל, האָט מען אויפ׳ן באַרג מקריב געווען דעם וואָזשנעם קרבן, און אויף דער אויפגעשניטענער ברוסט פון דעם קערפּער האָט מען אַרויפגעשטעלט דעם פייער־אינסטרומענט מיט עטליכע שטיקלעך האָלץ. עס האָט זיך בעוויזען אַ פלאַם — דער „נייער פייער“. דאָס האָט געהייסען, אַז דער שרעקליכער סוף קומט נאָך ניט, אַז דאָס לעבען ווערט פאַרטגעזעצט. מיט דעם פלאַם האָט

*) דאָס רוב פעלקער פון דער וועלט פלעגען מאַכען פייער מיט דעם, וואָס זיי פלעגען רייבען טרוקענע שטיקלעך האָלץ. דער געוועהנליכסטער פייער־אינסטרומענט איז אַ מין דרעלל; מען דרעלעוועט אַ לאָך אין אַ טרוקענע ברעטעל, ביז פון רייבען צינדט זיך אָן אַ פייער. אַזעלכע „פייער־דרעלען“ האָבען אויך געהאַט דיא אַצטעקען.

אַן אַצטעק מיט זיין פייער־דרעלל (פון אַן אַלט־מעקסיקאַנישען בילד־שריפט).

מען גלייך אָנגעצונדען אַ גרויסען באַרג פון טרוקענע צווייגען; ווען דיא צווייגען האָבען זיך צופלאַקערט און פון אַלע זייטען האָט זיך פערשפרייט אַ רויטער שיין, וועלכער האָט בעגולדט דעם הימעל, האָט זיך פון נאָהענטען און פון ווייטען, פון די בערג, פון די טעמפּלען און פון דיא הייזער־דעכער, אויפגעהויבען אַ פערטויבענדער פרייד־געשריי. קוריערען האָבען דאַן ביי דעם הייליגען פלאַקער אָנגעצונדען פאַקעלען און מיט זיי אַוועקגעלאָפען אין דיא פערשיעדענסטע טהיילען פון לאַנד, איבערגעבען דעם „נייעם פייער“ פון האַנד צו האַנד. ווידער האָט מען אָנגעצונדען דיא פלאַמען אין דיא ט״ זפלען. ווידער איז ליכטיג געוואָרען אין דיא הייזער.

דיא נעכסטע דרייצעהן טעג זיינען געווען גלענצענדע פייער־טעג. מען האָט געוואַשען און גערייניגט דיא הייזער, געמאַכט זיך נייע קליידער, צוגעגרייט מאכלים און געטראַנק, זיך פערשאַפט נייע מעבעל מיט נייע כלים. עס האָבען זיך אָנגעפאַנגען בלומען־פּראָצעסיעס, מאָלצייטען, טענץ, געזאַנג, צערעמאָניעס און פאָלקס־שפּיעלען, וואָס האָבען מיט זיך אויסגעדריקט, אַז דיא וועלט איז פון דאָס ניי געבאָרען, אַז עס פאַנגט זיך אָן אַ נייער לעבען.

איצט וועלען מיר איבערגעהן צו דעם געזעלשאַפטליכען לעבען פון דיא אַצטעקען, — צו דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, וועלכען דיא אַלטע שפּאַנישע שרייבער האָבען פאַלש פערשטאַנען. דיא בעגריפע פון דיעזע שרייבער ווערען נאָך היינט אויך אָנגענומען אין דאָס רוב היסטאָריע־ביכער וועגען מעקסיקאָ; דאָס זיינען אָבער אַלץ ווערק פון אָבערפלעכליכע מענשען, וואָס האָבען ליעב צו געהן אויף אַן אַלטען אויסגעטראָטענעם וועג, ניט פרעגענדיג קיין קשיות צי ער איז דער ריכטיגער וועג צי ניט. דיא גרינדליכערע, דיא וויסענשאַפטליכערע היינטיגע היסטאָריקער פערהאַלטען זיך צו דיא אַלטע בעריכטען זעהר קריטיש און צו מאָרגאַן׳ס ערקלעהרונגען פערהאַלטען זיי זיך יעדענפאַלס מיט גרויס רעספּעקט.

מען דאַרף בעמערקען, אַז דאָס וואָס מאָרגאַן האָט צו זאָגען וועגען דער אַלטער מעקסיקאָ, איז בלויז אַ טהייל פון זיין לעהרע וועגען אונענטוויקעלטע פעלקער פון אַלע לענדער און אַלע צייטען, וועגען דיא קינדער־יאָהרען פון ד״ער מענשהייט אין אַלגעמיין. דיא פראַגע וועגען

מעקסיקאָ פערנעהמט אין זיין וויכטיגסטען בוך „איינשענט סאָסייעטי“ (דיא אוראַלטע געזעלשאַפט) בלויז איין קאַפּיטעל פון זעקס און צוואַנציג. ער בעווייזט זיין טהעאָריע אויף פערשיעדענע לענדער, און מעקסיקאָ איז איינפאַך איינע פון זיי. דער הויפּט־פונדאַמענט פון דיעזער טהעאָריע איז זיין פאָרשונג וועגען דעם לעבען פון דיא איראָ־קעזישע אינדיאַנער (פון דעם שטאַאַט ניו יאָרק), און ער בעווייזט אַז דעם זעלבען ענטוויקלונגס־וועג זיינען דורכגעגאַנגען דיא גאַנץ פּאַרציי־טיגע אידען, דיא גאַנץ פּאַרצייטיגע גריכען, דיא גאַנץ פּאַרצייטיגע רוימער און פיעלע אנדערע פעלקער פון פערשיעדענע לענדער. וואָס אָנבעטרעפט דיא רויט־הויטיגע פעלקער, דאָס הייסט דיא איינוואוינער פון אמעריקאַ, איז ער איבערצייגט, אַז אין עיקר האָבען זיי אַלע געהאַט דיא זעלבע געזעלשאַפטליכע איינפיהרונגען וויא דיא איראָקעזען. אין דער צייט, ווען דיא שפּאַניער האָבען ענטדעקט אַמעריקאַ, זיינען איניגע פון זיי געשטאַנען אויף אַ העכערע שטופע, אַנדערע אויף אַ ניעדריגערע; ביי איניגע זיינען דיעזע איינפיהרונגען געווען העכער ענט־וויקעלט, ביי אַנדערע ווענִיגער ענטוויקעלט. דער אונטערשיעד איז אָבער געווען נור אין מדרגה. דער ס אָ ר ט איז געווען דער זעלבער. אַזוי וויל האָבען לואיס מאָרגאַן, און דעם דערמאָנטען קאַפּיטעל האָט ער געשריעבען צו בעווייזען אַז מעקסיקאָ מיט איהר מעכטיגע אַרמיי, ריעזיגע טעמפּלען און גרויסע געמויערטע הייזער, מיט איהרע קינסט־לערשע גאָלד־שמידען און פעדער־אַרבייטער, מיט איהרע בילדער־שריפטען און לוח — אַז דיעזע מעקסיקאָ האָט אייגענטליך געהאַט דעם זעלבען סאָרט געזעלשאַפטליכען לעבען, וויא דיא אינדיאַנער פון אַרום דיא היינטיגע שטעדט ראָטשעסטער, סיראַקיוז אָדער באָפּאַלאָ.

דער מיטעלפּונקט פון מאָרגאַן׳ס לעהרע איז דיא פראַגע וועגען דער מענשליכער פאַמיליע. פריהער פלעגט מען מיינען, אַז זיא איז אַלע מאָל געווען אַזוי וויא היינט: איין מאַנסביל האָט געלעבט מיט איין פרוי אָדער מיט עטליכע פרויען; ער איז אָבער אימער געווען דער איינציגער בעל־הבית איבער אַלע דיעזע פרויען און זייערע קינדער און איבער אַלץ וואָס האָט צו זיי געהערט. איין פאָטער מיט אַלע זיינע ווייבער און קינדער — אָט דאָס איז אימער געווען דיא פאַמיליע. דיא פאַמיליע האָט אימער געטראָגען זיין נאָמען; ווען ער איז געשטאָרבען, איז דיא ירושה איבערגעגאַנגען צו דעם עלטערען זוהן, און דער פאַמי־

ליען־נאָמען איז געבליבען ביי אַלע זיהן. דיא טעכטער אָבער האָבען צו דער חתונה בעקומען זייערע מענער'ס נעמען, און זיינען ארויס פון דער פאמיליע, אין וועלכע זיי זיינען געבאָרען געוואָרען. מען האָט אַלזאָ געמיינט אז אזוי איז אימער געווען. ווען מען האָט זיך אָבער גענומען אַרומזעהן אז קיין זאַך שטעהט ניט אויף אַן אָרט, אַז אַלץ ענטוויקעלט זיך, האָט מען זיך מיט דער צייט ערקונדיגט, אַז דיא מענשליכע פאמיליע איז אויך ניט אימער געווען דיא זעלבע.

דארווין האָט מיט מאסען איינצעלהייטען בעוויזען דאָס וואָס געוויסע געלעהרטע האָבען נאָך פריהער אַנערקענט, נעמליך, אַז דיא לעבעדיגע בעשעפעניסען און פלאַנצען זיינען ניט אימער געווען וויא זיי זיינען היינט, — אַז זיי האָבען זיך אַמאָל געפונען אין אַ ניעדריגערען צושטאַנד, און נאָך פריהער אין נאָך אַ ניעדריגערען א. ז. וו. דיעזע ענטוויקלונגס טהעאָריע איז אָנגענומען געוואָרען אין פערשיעדענע וויסענשאַפטען. אין אַלץ וועדט בעוויזען ענטוויקלונג, פאָרטשריט, איבערגאַנג פון ניעדריגערע שטופען צו העכערע. דאָס געהט אויך אויף דיא מענשליכע געזעלשאַפט. צו דער זעלבער צייט, ווען דארווין האָט ארויסגעבראַכט זיין טהעאָריע, האָבען קאַרל מאַרקס און פריעדריך ענגעלס אָנגעדייטעט פונקט אַזאַ טהעאָריע וועגען דעם גאַנג פון דער מענשליכער געשיכטע (ביי דארווין'ען איז דיא ענטוויקלונג פון חיות און פלאַנצען פערבונדען מיט זייער קאַמפּף פאַר'ן לעבען, מיט דעם וויא זיי בעקומען זייער חיונה; און לויט מאַרקס און ענגעלס, ווענדעט זיך דיא פּאָליטישע און גייסטיגע ענטוויקלונג פון דער מענשהייט אָן דעם אַרט, וויא אַזוי עס ווערען געשאַפען דיא לעבענס־מיטלען און וויא אזוי זיי ווערען אין דער געזעלשאַפט צוטהיילט). פערשיעדענע געלעהרטע שטודירען, פאָרשען, יעדער אין זיין פאַך, און אַלע געפינען זיי בעווייזע, וואָס ציהען זיך צו דעם זעלבען פונקט — אַז קיין זאַך אין לעבען איז ניט געווען אימער אין דעם זעלבען צושטאַנד, — אַז אַלץ ענדערט זיך, ענטוויקעלט זיך. צו דיעזען שלוס איז מען אַלזאָ אויך געקומען וועגען דער פאמיליע. אין די 60־סטע יאָהרען זיינען ערשיענען ווערק פון אַ שווייצאַרישען געלעהרטען מיט'ן נאָמען ב אַ כ ה אָ ף און פון אַן ענגלישען געלעהרטען מיט'ן נאָמען מ אַ ק ל ע נ אַ ן, וועלכע זיינען ניט צוזאַמענגערעדטערהייט געקומען צו דער איבערציי־גונג, אַז אומעטום האָט דיא הייראַטה פריהער געהאַט אַ גאַנץ אַנדער

געשטאַלט, — אַז איידער מען איז געקומען צו דער פאַמיליע פון איין מאַן מיט איין פרוי, זיינען געווען אַנדערע סיסטעמען פון געשלעכטלי־כען פערקעהר. ווען דער מענש איז געווען גאָר ווילד, האָבען דיא זכרים מיט דיא נקבות געלעבט וויא דיא חיות; דערנאָך האָט זיך דאָס ביסלעכווייז געענדערט. מאַקלעננאַן'ס ערקלעהרונג וועגען דיא הייראַטה סיסטעמען ביי דיא אונענטוויקעלטע פעלקער איז אויסגעאַרבייט געווען מיט מעהר איינצעלהייטען וויא ביי באַכהאָפען'ען. צו דער זעלבער צייט האָט אין אַמעריקאַ אין דעם זעלבען ענין געפאָרשט לואיס מאָרגאַן. אין אַ וויכטיגען פונקט האָט ער זיך צוזאַמענגעטראָפען מיט באַכהאָפען'ען און מאַקלענאַן'ען. וויי‌טער אָבער איז ער אַרויסגעקומען מיט גאַנץ נייע געדאַנקען, מיט אַ גאַנץ נייעם זאָרט אַרגומענטען. זיין ערקלעהרונג איז אַ פיעל ברייטערע, גרינדליכערע, טיעפערע און קלעהרערע וויא מאַקלענאַן'ס; און זיא איז פיעל איבערצייגענדער אויך. ווען זיא איז ערשיענען, האָט דער עיקר פון מאַקלעננאַן'ס סיסטעם פערלאָרען זיין ממשות.

ביי מאָרגאַן'ען איז דיא ענטוויקלונג פון דער היינטיגער פאַמיליע פערבונדען מיט דער ענטוויקלונג פון פריוואַט אייגענטהום; זיא געהט האַנד אין האַנד מיט דער ענטוויקלונג פון דיא מיטלען זיך צו שפּייזען, אַ לעבען צו מאַכען; און אָן ביידע זאַכען צוזאַמען — אָן דעם געשטאַלט וואָס דיא הייראַטה־סיסטעם האָט און אָן דער שטופע, אויף וועלכע אַ פאָלק געפינט זיך וועגען זיינע לעבענס־מיטלען — ווענדעט זיך דער גאַנצער געזעלשאַפטליכער געבוי. אָט מיט דעם בעשעפטיגט זיך מאָרגאַן אין זיין „אוראַלטע געזעלשאַפט". ווען ער בעטראַכט אין דיעזען בוך דיא אַלטע מעקסיקאַ, בעטראַכט ער איהר געזעלשאַפטליכען לעבען.

קאַרל מאַרקס האָט מאָרגאַן'ס לעהרע אויפגענומען מיט בעגייס־טערונג. ער האָט זיך געקליבען צו שרייבען וועגען איהר, און ער האָט וועגען דעם איבערגעלאָזען נאָטיצען. ער איז אָבער געשטאָרבען איידער ער האָט זיין פּלאַן פערווירקליכט, און נאָך זיין טוידט האָט דיא אַרבייט אויף זיך גענומען פריעדריך ענגעלס. ער האָט נעמליך אויפגעשריבען אַ ווערק מיט'ן נאָמען „דער אורשפּרונג פון דער פאַמיליע, פּריוואַט אייגענטהום און דעם שטאַאַט", וועלכער איז געגרינדעט אויף מאָרגאַן'ס טהעאָריע.

שפּעטער האָבען זיך בעוויזען אַנדערע ווערק וועגען דער ענטוויק־לונג פון דער פאַמיליע, וועלכע בעשטרייטען מאָרגאַן׳ס ערקלעהרונג. פון דער אַנדערער זייט זיינען אָבער אויך געמאַכט געוואָרען נייע פאָרשונגען וואָס האָבען איהר בעשטעטיגט. עטליכע וויסענשאַפטס־מענער האָבען נאָכגעקוקט דעם לעבען פון דיא שוואַרצע אויסטראַליאַ־נער, דיא ווילדסטע מענשען, וואָס זיינען היינט פאַראַן אויף דער וועלט, און אין דיא וויכטיגסטע פּונקטען האָבען זיי דאָרטען געפונען דאָס, וואָס מאָרגאַן האָט געדרונגען פון דעם לעבען ביי דיא נויאָרקער אינדיאַנער. און צווישען דיא אינדיאַנער גופא — אין אַנדערע געגענ־דען, ניט אין דעם נויאָרקער שטאַאַט — האָט דער אויבענדערמאָנטער אַדאָלף באַנדעליער (זעה זייטעל 225) זיך בעשעפטיגט מיט פאָרשונגען, וועלכע האָבען איהם געמאַכט פאַר אַ הייסען אַנהענגער פון מאָרגאַן׳ס טהעאָריע.

דיא בעווייזע פון דיא, וואָס טרעטען אַרויס געגען מאָרגאַן׳ען האָבען ניט פיעל מאַכט. איינער פון דיא וויכטיגסטע פון זיי איז עדוארד וועסטערמארק; אין זיין „געשיכטע פון דער מענשליכער הייראַטה“ ווערען אָבגעגעבען עטליכע קאַפּיטלעך אויף צו בעקעמפּפען איינעם פון דיא הויפּט־פּונקטען אין מאָרגאַן׳ס לעהרע. דאָרטען זיינען צוזאַמענגעקליבען בערג מיט פאַקטען וועגען דיא פערשיעדענסטע פעלקער. קיין איבערצייגענדע קראַפט האָט דאָס ווערק אָבער ניט. פריעדריך ענגעלס דערמאָנט וועסטערמארק׳ען אַ פּאָר מאָל, פערביי־געהענדיג, אין דער פערטער אויפלאַגע פון זיין „אורשפּרונג דער פאַמיליע“; זיינע איינווענדונגען געגען מאָרגאַן׳ען מאַכט ער אַוועק מיט׳ן האַנד.

וועגען מאָרגאַן׳ען רעדט ענגעלס וויא מען רעדט פון איינעם פון דיא וויכטיגסטע דענקער, וועגען דיא גרעסטע מענער אין דער וויסענ־שאַפט. ער זאָגט, אַז דאָס וואָס דאַרווין האָט אויפגעטהאָן אין זיין פאַך און קאַרל מאַרקס אין זיין פאַך, האָט מאָרגאַן אויפגעטהאָן אין זיין פאַך.*) עס איז מעהר וויא וואַהרשיינליך, אַז מיט מאַרקס׳עס לעהרע איז

*) דיא חיה אָדער דיא פלאַנצונג קעמפּפט וועגען צוויי זאַכען: 1) אויפצוהאַלטען איהר אייגענעם לעבען מיט שפּייז און מיט דעם וואָס זיא וועט זיך בעשיצען פון דיא־פיינדליכע חיות אָדער קעלט, ווינטען, און

מאָרגאַן בעקאַנט ניט געווען. זיינע געדאַנקען וועגען דעם געזעלשאַפט־ליכען לעבען פון גאַנץ־פּאַרצייטיגע ווענינ־ענטוויקעלטע פעלקער שטימען אָבער מיט מאַרקס'עס געדאַנקען וועגען ציוויליזירטע פעלקער.

דזשאהן פיסק, דער אַמעריקאַנער היסטאָריקער און דענקער, מיט וועמעס ווערק אונז קומט אָפט אויס זיך צו בענוצען, איז אויך ניט געווען קיין מאַרקסיסט. ער רעדט אָבער וועגען מאָרגאַן'ען מיט דעם זעלבען רעספּעקט וויא ענגעלס; ער בעטראַכט איהם אויך אַלס איינעם פון דיא גרויסע ענטדעקער אין דער וויסענשאַפט.

וויא וויכטיג עס זאָלען ניט זיין אייניגע פון די אַרגומענטען וואָס דיא אַנטי־מאָרגאַניסטען גיעבען אָן, — אַלס דענקער, אַלס וויסענ־שאַפטליכער שעפּפער, איז מאָרגאַן געגען זיי יעדענפאַלס וויא אַ ריעז געגען גאַנץ געוועהנליכע מענשען. וואָס גרינדליכער מען לעזט זיינע ווערק, אַלץ מעהר פיהלט מען אַז מען האָט פאַר זיך אַ גייסטיגען לייב. אַזעלכע זעלבסט־שטענדיגע, קלאָהר־זעהענדע, גאון'ישע מוחות טרעפען זיך אין אַ יאָהרהונדערט ניט פיעל.

אחוץ אַלעם איז צו בעמערקען, — און דאָס איז אפשר פאַר אונז דאָס וויכטיגסטע — אַז דיא איינווענדונגען פון מאָרגאַן'ס געגנער האָבען אייגענטליך ווענינ שייכות מיט דעם, וואָס ער זאָגט וועגען

2) אויפצוהאַלטען איהר דור אויף וויטער. מיט אַנדערע ווערטער: זיא קעמפּפט פאַר חיונה און געשלעכטליכע ליעבע. דורך דיעזען דאָפּעלטען קאַמפּף, ערקלעהרט דאַרווין, קומט אַרויס דיא ענטוויקלונג פון דיא מינים חיות און פלאַנצען. מאָרגאַן האָט זיך הויפּטזעכליך אינטערעסירט מיט דעם געשלעכטליכען פערקעהר צווישען ווילדע מענשען, מיט דיא הייראַטהס־סיסטעמען ביי אונענטוויקעלטע פעלקער. אָבער פאָרשענדיג אויף דיעזען וועג, האָט ער געזעהן אַז דיא ענטוויקלונג פון דער הייראַטה־פאָרמע איז פערבונדען מיט דער ענטוויקלונג פון דעם אַרט וויא אַזוי דער מענש בע־קומט זיין חיונה, וויא אַזוי ער האַלט אויף זיין אייגענעם לעבען. קאַרל מאַרקס, וויעדער, וועלכער האָט אָנגעפאַנגען זיין פאָרשונג פון ציוויליזירטע צייטען, ווען דיא היינטיגע פאַמיליע איז שוין געווען ענטוויקעלט, האָט זיך אָבגעגעבען צו שטודירען דעם קאַמפּף צווישען ציוויליזירטע מענשען איבער חיונה; אין דעם, האָט ער בעוויעזען, ליעגען דיא פּרוזשינעס פון דער געזעלשאַפטליכער ענטוויקלונג.

מעקסיקא. ווען מען זאָל אפילו אָננעהמען וועסטערמאַרק׳ס אַרגומענ־טען, למשל, וועט דער עיקר פון מאָרגאַן׳ס ערקלעהרונג וועגען דיא אַצטעקען אויך גאָר ניט ליידען.

באַנדעליער האָט מעהר פון אַלץ שטודירט דעם היינטיגען און אַמאָליגען לעבען צווישען דיא אינדיאַנער פון מעקסיקא און אַרומיגע געגענדען, און ער האָט געפונען פיעלע בעווייזע, אַז מאָרגאַן׳ס געדאַנקען וועגען דעם געזעלשאַפטליכען געבוי פון מעקסיקא, ווען קאָרטעס איז אַהין געקומען, זיינען ריכטיג. פיסק נעהמט דיעזע געדאַנקען אויך פאָלשטענדיג אָן.

מיר ווילען דאָ אַלזאָ איבערגעבען מאָרגאַן׳ס ערקלעהרונג וועגען דעם לעבען פון די אַצטעקען.

לאָמיר אָנהויבען פון דעם, וואָס דיא אַלטע שפּאַנישע שרייבער רופען מעקסיקא אָן מאָנאַרכיע, קעניגרייך, — אַ לאַנד מיט אַ קעניג, (שפּעטערע שרייבער האָבען זיא זאָגאַר געמאַכט פאַר אַן אימפּעריע מיט אַ קיסר). מאָרגאַן בעווייזט, אַז פון אַזעלכע זאַכען האָבען דיא מעקסי־קאַנער געוואוסט אַזוי וועניג, וויא זיי האָבען געוואוסט פון אייזען, צום ביישפּיעל. דיא מאַכט פון אַ קעניג געהט איבער צו דיא יורשים פון דור צו דור און דאָס פאָלק בעשטעהט פון זיינע אונטערטהאַנען; בעווייזט מאָרגאַן, אַז די מעקסיקאַנער האָבען איבער זיך אַזעלכע הערשער ניט געהאַט און ניט געקענט האָבען. זיי האָבען זייערע פיהרער אָדער עלטסטע אויסגעוועהלט, און זיי האָבען זיי געקענט אַראָבזעצען. און פון קיין אונטערטהעניגקייט האָט ביי זיי, צווישען זיך אַליין, קיין רייד ניט געקענט זיין. מיר זאָגען „צווישען זיך אַליין“, ווייל וועגען דיא אונטערטהעניגקייט פון דיא פעלקער וואָס זיי האָבען בעזיעגט, ריידען מיר דאָ ניט. ווייטער, — דיא אַצטעקען, וואָס האָבען אַרומגערינגעלט מאָנטעזומאַ׳ן רופען די מייסטע היסטאָ־ריקער „פירסטען“, „גראַפען“, „לאָרדען“. לאָמיר זשע זעהן וואָס קאָרטעס און זיינע בעגלייטער האָבען מיט אַזעלכע ווערטער פער־שטאַנען. ביי זיי אין דער היים, אין שפּאַניען, אָדער אַנדערסוואו אין איירָאָפּאַ, האָט מען אַזוי גערופען אַ קלאַס פון גוטס־בעזיצער, פּריצים, בעלי־בתים פון לאַנד, וועלכע האָבען זייער לאַנד גע׳ירשנ׳ט צוזאַמען מיט זייער יחוס־טיטעל. דיא פּויערים האָבען ניט געקענט אַוועקגעהן פון דעם פּריץ׳ס ערד און האָבען פאַר איהם געאַרבייט. דער קלענערער

פריץ איז אָבער אויך ניט געווען זעלבסטשטענדיג; ער איז געווען אונטערטהעניג ביי א גרעסערען פריץ, פון וועלכען ער האָט בעקומען זיין לאַנד מיט דער בעדינגונג, אַז ער זאָל מיטקעמפפען אין זיינע מלחמות. דער קעניג איז אייגענטליך געווען דער העכסטער פריץ פון לאַנד. דיעזע אָרדנונג הייסט „פעאָדאַלע סיסטעם". זי בעשטעהט אַלזאָ אין דיא פערהעלטניסע פון לאַנד־בעזיצער און זייערע לאַנד־אונטער־טהעניגע (זעה ערשטען באַנד, זייטעל 28).

אין מעקסיקאָ האָבען אַזעלכע פערהעלטניסע ניט עקזיסטירט. עס איז דאָרט ניט געווען קיין פעאָדאַלע סיסטעם; עס זיינען דאָרטען ניט געווען קיין לאַנד־בעזיצענדע פריצים.

דיא ערד איז דאָרטען געווען געמיינשאַפטליכע אייגענטהום. קיין איינצעלנע בעלי־בתים האָט זי אויף זיך ניט געהאַט. ירשן'ען אַ שטיקעל לאַנד האָט דאָרטען דעריבער קיין איינצעלנע פערזאָן ניט געקענט. אויך האָט מען ניט געקענט ירשן'ען קיין אַנדער מאַכט. דיא עלסטע האָט מען אויסערוועהלט, און אַ קאָמיטע פון עלסטע האָט אויסגעקליבען העכערע עלסטע; און ווען מען האָט געוועלט, האָט מען זיי אַראָבגע־וואָרפען און אויף זייער פּלאַץ געשטעלט אַנדערע. עס איז אפילו ניט געווען אַזאַ״עלסטער, וואָס זאָל זיין אי איבער דיא חיל, אי איבער דיא אַנדערע קהל'שע זאַכען. מאָנטעזומאַ, צום ביישפּיעל, איז געווען בלויז דער הויפּט־עלסטער אין מלחמה־זאַכען, און דיא גאַנצע מלוכה האָט געפיהרט אַ קאָמיטע פון אויסערוועהלטע הויפּט־לייט. דיא שפּאַניער האָבען אָבער געמיינט אַז ער איז אַ קעניג און אויף דיא אויסערוועהלטע הויפּט־לייט האָבען זיי געמיינט, אַז דאָס זיינען גראַפען, פירסטען, באַראָנען אָדער לאָרדען, — דאָס הייסט געבאָרענע אַדעליגע.

ניט נור איז דיא ערד אין מעקסיקאָ געווען געמיינשאַפטליכע אייגענטהום, נור דיא וואוינונגען אויך. מיר האָבען אויבען געזעהען, אַז צו מיטאָג פלעגען מענשען עסען צוזאַמען, — פריהער דיא מענער און דערנאָך דיא פרויען. דאָס זיינען געווען דיא פאַמיליען, וואָס האָבען געוואוינט אינאיינעם, אין איין גרויסע הויז. יעדע פאַמיליען־גרופּע אַזעלכע האָט זיך געהאַט איהר געמיינשאַפטליכע שטיקעל לאַנד צו בעאַרבייטען, און איהר געמיינשאַפטליכע גרויסע הויז, וואו דיא בעל־הבתישקייט האָט זיך אויך געפיהרט געמיינשאַפטליך.

דאָס אַלץ קען מען זעהן פון דיא אַלטע בעריכטען גופא, פון דיא

שריפטען, וואָס זיינען איבערגעבליבען פון דיא שפּאַניער, וואָס האָבען בעזוכט מעקסיקאָ איידער קאָרטעס האָט איהר פערניכטעט. אויך קען מען דאָס דייטליך פערשטעהן פון דיא בעריכטען וועגען דיא אַרומיגע פעלקער, וואָס זיינען געווען נאָהענטע קרובים צו דיא מעקסיקאַנער, גערעדט כמעט זייער שפּראַך, געהאַט כמעט דיא זעלבע רעליגיאָן און געפיהרט כמעט דעם זעלבען ארט לעבען וויא זיי. אין אַלע דיעזע בעריכטען זיינען צוזייט און צושפּרייט וויכטיגע פאַקטען, וועלכע היסטאָריקער שענקען דאָס רוב קיין אויפמערקזאַמקייט ניט. ווען מען בעטראַכט דיעזע פאַקטען אבער יא, בעמערקט מען גלייך, אַז זיי ווייזען אויף גאָר אַן אַנדער מין לעבען וויא דער אין דער פעאָ־דאַלער איירָאָפּאַ — אויף גאָר אַן אַנדער מין וועלט.

מיר האָבען אויבען גערעדט וועגען דעם, דאָס דיא וויסענשאַפט איז געקומען צום שלום, אַז אַלץ ענטוויקעלט זיך, — דיא מענשהייט אַלס אַ מענשהייט אַזוי גוט וויא דיא פערשיעדענע מינים חיות און פלאַנצען. פריהער אָבער האָט מען דאָס ניט פערשטאַנען. מען האָט געמיינט, אַז אייגענטליך „זיינען ניטאָ קיין נייעסען אונטער דער זון“, וויא שלמה המלך זאָגט, — עס קומען ניט פאָר קיינע ענדערונגען. אַלץ איז וויא געווען און וועט אַזוי זיין ביז דיא וועלט וועט חרוב ווערען. קאָרטעס האָט אין מעקסיקאָ געפונען שטעדט מיט גרויסע מויערען, מיט טעמפּלען, מיט חיל, מיט פיהרער, — איז ער און דיא אַנדערע שפּאַניער געווען זיכער, אַז דאָרטען געהט אָן דער זעלבער אַרט לעבען מיט דיא זעלבע פיהרונגען, מיט דיא זעלבע געזעלשאַפטליכע קלאַסען וויא אין שפּאַניען, פראַנקרייך, דייטשלאַנד, בעלגיען אָדער איטאַליען. אַנדערש האָבען זיי זיך גאָר ניט געקענט פאָרשטעלען. אַי דיא אומ־שטענדען זיינען דאָרטען גאַנץ אַנדערע? דיא ענטוויקלונגס־שטופע, אויף וועלכער דיא מעקסיקאַנער זיינען געשטאַנען איז געווען אַ פיעל, פיעל ניעדריגערע? האָט מען אין קאָרטעס׳עס צייטען אַזעלכע פראַגען זיך נאָך איבערהויפּט ניט אויסגעלערענט צו שטעלען. אָבער אין אונזער צייט איז דאָך, דאַכט זיך, דיא לופט פול מיט אַזעלכע פראַגען. פון דעסטוועגען נעהמט מען מייסטענס אָן דיא מעשיות, וואָס דיא אַלטע שפּאַניער האָבען צוזאַמענגעשטעלט, און מען פוצט זיי נאָך צו. אין סך הכל קומט אויס, אַז אַ פאָלק, וואָס האָט זיך געפונען אויף דעם שטאַפּעל, אויף וועלכען איירָאָפּאַ איז געשטאַנען מיט פיער־טויזענד

יאהר פאַר קאָרטעס'עס צייטען, האָט געהאַט דעם זעלבען סאָרט פיה־רונגען וואָס אייראָפּאַ האָט געהאַט אין קאָרטעס'עס צייטען. װעגען אַזאַ שרייבער וויא פּרעסקאָטט רעדען מיר דאָ ניט. זיין בעריהמטע „געשיכטע פון דער ערּאָבערונג פון מעקסיקאָ", װעלכע בעלאַנגט צו דיא שעהנע װערק פון דער אמעריקאַנער ליטעראַטור און מיט װעלכע מיר בעגּיצען זיך פיעל אין דיעזען בוך אונזערען, איז געשריעבען געוואָרען אין אַ צייט, ווען דיא ענטוויקלונגס־טהעאָריע (הויפּטזעכליך װעגען מענשליכע געזעלשאַפטען) איז נאָך אַליין ניט ענטוויקעלט געוואָרען. ווען ער שילדערט מאָנטעזומאַ'ס לעבען אַלס דעם לעבען פון אַן אייראָ־פּעאישען קעניג מיט אַ „הויף" מיט פירסטען, איז קיין חידוש ניט. איהם טהוען אָבער נאָך פיעלע היינטיגע שרייבער.

אַז אויף דיא אַלטע בעריכטען קען מען זיך ניט פערלאָזען האָט מען שוין לאַנג אָנגעהויבען חושד צו זיין. מאָרגאַן איז אָבער געווען דער ערשטער, וואָס האָט דיעזע אַלטע בעריכטען געשטעלט אונטער דער היסטאָרישער קריטיק, וויא ענגעלס דריקט זיך אויס, און מיט אַ קריטיק אַליין האָט ער זיך ניט בענוגענט. מיט דעם יעצטיגען לעבען פון פערשיעדענע אינדיאַנער האָט ער בעוויזען, וואָס פאַר אַ סאָרט לעבענס־פּלאַן עס האָבען געהאַט דיא אַצטעקען פון קאָרטעס'עס צייטען; און דיעזע בעווייזע שטימען מיט דיא פאַקטען, וועלכע זיינען אָנגע־דייטעט אין דיא אַלטע בעריכטען און וועלכע דיא שרייבער פון דיעזע בעריכטען האָבען אַליין ניט פערשטאַנען.

מיר האָבען שוין געזאָגט, אַז מאָרגאַן האָט שטודירט דיא אינדיאַ־נער פון שטאַאַט ניו יאָרק, דיא א י ר אָ ק ע ז ע ן. פיעלע יאָהרען האָט ער צווישען זיי פערבראַכט. זיי האָבען איהם זאָגאַר אריינגענומען אין זייערע אַ משפחה. אויף דיעזער אַרט איז ער גרינדליך בעקאַנט געוואָרען מיט יעדער אייגצעלהייט פון זייער לעבען און מיט דיא מעשיות וואָס זיינען זיי איבערגעגעבען געוואָרען פון פאַרצייטען, געהענדיג פון דור צו דור. דורך דעם איז ער געקומען צו דער וויסענשאַפטליכער ענטדעקונג מיט וועלכער ער האָט בעלויכטען דעם ענטוויקלונגס־גאַנג פון דער מענשהייט אין פאַר־היסטאָרישע צייטען.*)

---

*) ווען מען רעדט וועגען „פאַר־היסטאָרישע" צייטען מיינט מען יענע צייטען, ווען מענשען זיינען נאָך ניט געווען ציוויליזירט, ווען זיי

ביי דעם אָנהויב פון זיין „אוראַלטע געזעלשאַפט“ ווייזט מאָרגאַן אָן אויף צווייערליי געזעלשאַפטס־אָרגאַניזאַציאָנען. איינע איז גע־גרינדעט אויף פּערזאָנען; דיא צווייטע — אויף לאַנד און אייגענ־טהום. פריהער זיינען פעלקער געווען אָרגאַניזירט נאָך פאַמיליען־גרופּען. אזא פאַמיליען־גרופּע, דאָס הייסט א געוויסע צאָהל בלוט־פערוואַנדטע פאַמיליען אינאיינעם, הייסט גענט, אָדער קלאַן (זעה נאָטיץ אונטער זייטעל 271). אין חומש, וויא מאָרגאַן ווייזט אָן און ערקלערט, הייסט א גענט „בית אב“ (א פאָטער׳ס הויז).

פון עטליכע גענטען ווערט צוזאַמענגעשטעלט א „פּראַטרי“, וויא מען האָט דאָס גערופען אויף גריעכיש, און פון עטליכע פראַטריען — א שבט, א שטאַם.*)

וואָס אנבעטרעפט געשלעכטליכע פערהעלטניסע, איז דער גענט איין פאַמיליע, הגם בעשטעהן בעשטעהט ער פון עטליכע פאַמיליען. הייראַטהען א פרוי פון דעם זעלבען גענט, ווען זיא בעלאַנגט אפילו צו אנדערע עלטערן, טאָר מען ניט. יעדער מאַנסביל פון א גענט קען נעהמען א פרוי בלויז אין אן אנדער גענט.

דאָס איז דער פונדאַמענט־פּרינציפּ פון דיא גענטען. דעריבער רופט מען זיי געשלעכטס־אָרגאַניזאַציאָנען.

אויף דיעזען אָרט, — צוטהיילט אויף גענטען, פראַטריען און שבטים — זיינען אַלזאָ אָרגאַניזירט געווען דיא פּאַרצייטיגע גריעכען, רוימער, אידען, אויף דיעזען אָרט זיינען אָרגאַניזירט אַלע אונענטוויקעלטע פעל־קער (נאָך מאָרגאַן׳ס טוידט האָבען אַנדערע פאָרשער געפונען סמנים פון דער גענט־סיסטעם ביי פיעלע אַנדערע פעלקער, וועלכע מאָרגאַן

זיינען נאָך ניט געווען געגוג ענטוויקעלט צו קענען שרייבען אמת׳ע היס־טאָריע (זעה ערשטע זייטעל פון דעם ערשטען באַנד). דאָס זעלבע מיינען מיר דאָ, ווען מיר ברויכען דיא ווערטער „גאָר פּאַרציטיגע“.

*) ביי דיא פּאַרציטיגע אידען האָט דיא בעדייטונג פון פראַטרי געהאַט דער וואָרט „משפחה“, וועלכער האָט ערשט שפּעטער זיך גענומען ברויכען אין דעם זין פון אַן איינצעלנע פאַמיליע. דער טייטש פון דעם וואָרט שבט איז אַ רוט, אַ צווייג. דער שבט הייסט אין חומש אויך מטה, דאָס הייסט אויך אַ שטעקען, אַ צווייג, פּונקט וויא דער דייטשער וואָרט „שטאַם“ הייסט אי דער גוף פון אַ בוים אי אַ שבט.

דערמאָנט ניט); און אויף דעם זעלבען אַרט זיינען געווען אָרגאַניזירט אַלע רויט־הויטיגע פעלקער.

דאָס איז אַלזאָ אַ געזעלשאַפטס־אָרגאַניזאַציאָן, וואָס איז בעגרינדעט אויף פּערזאָנען, און זייער בלוט־פערוואַנדשאַפט צווישען זיך.

פּריוואַט־אייגענטהום איז נאָך דאַן פאַרהאַן ווענִיג. דיא גאַנצע לעבען קאָמוניסטיש, יעדע וויא איין פאַמיליע.

שפּעטער, ווען עס ענטוויקעלט זיך פּריוואַט־אייגענטהום, צופאַלט זיך דער געגנט בּיסלעכווייז אויף איינצעלנע פאַמיליען, און דיא געזעלשאַפט ווערט אָרגאַניזירט ניט לויט פערוואַנדשאַפטס־גרופּען, נור לויט טעריטאָריען (בעשטימטע טהיילען לאַנד) און אייגענטהום. אנשטאַט צו זיין צוטהיילט אויף שבטים, פראַטריען און געגנטען, ווערט דיא נאַציאָן צוטהיילט אויף פּראָווינצען, קרייזען, בעצירקען, קוואַרטאַלען, אָדער אָקרוגען, גובערניעס, אויעזדען, אָדער סטייטס, קאַונטיס, טאַונשיפּס און דאָס גלייכען. דאָס איז דיא געבורט פון דעם שטאַאַט. *)

אין דער ערשטער פאָרמע ווערט דער מענש בעהאַנדעלט אַלס אַ מיטגליעד פון אַ בעשטימטער פאַמיליען־גרופּע. דיא הויפּט־פראַגע איז ווער זיינען זיינע קרובים? דיא קרובים בעשיצען זיך איינער דעם אנדערען, נעהמען נקמה איינער פאַר דעם אנדערען, און זיינען פערענטוואָרטליך איינער פאַר'ן אנדערען. אין דער צווייטער פאָרמע ווערט ער בעהאַנדעלט אַלס אַ בירגער פון אַ געוויסען קוואַרטאַל, בעצירק, קרייז א. ז. וו. דיא הויפּט־פראַגע איז דאַן: וואו וואוינט ער? אָדער: וואו איז ער צוגעשריעבען? דיא ערשטע איז אַ געגענט־געזעלשאַפט; דיא צווייטע — אַ פּאָליטישע געזעלשאַפט.

מען דאַרף בעמערקען, אז סמנים פון דעם אוראַלטען קאָמוניזמוס, פון געגנט־געזעלשאַפטען, בלייבען איבער לאַנג נאָך דעם וויא דיא געגנט־

---

*) דער וואָרט שטאַאַט הייסט דאָ ניט אַן אַמעריקאַנער סטייט, וויא פּענסילווייניאַ אָדער קאָנעקטיקוט, צום ביישפּיעל; ער האָט אַ ברייטערע, אַן אַלגעמיינע בעדייטונג. שטאַאַט הייסט אויף דייטש אַ מלוכה, אַ רעגיערונג אין דעם היינטיגען זין, — דיא גאַנצע רעגיערונג־אָרגאַניזאַציאָן פון אַ ציוויליזירטע לאַנד.

געזעלשאפט ווערט צופאלען. אין רוסלאנד, צום ביישפיעל, זעהט מען נאך היינט א שפור פון דעם אלטען קאמוניזמוס אין דעם ארט וויא דיא לאנד ווערט געהאלטען און פערטהיילט צווישען דיא בויערען און אין פיעלע אנדערע מנהגים.

דיא איראקעזען, דיא ניו יארקער אינדיאנער, וועלכע מארגאן האט אזוי גוט געקענט, זיינען געווען א גענט־געזעלשאפט; און דאס זעלבע איז אויך מיט אלע אנדערע אינדיאנער. אלזא בעווייזט מארגאן אז דאס זעלבע איז אויך געווען מיט דיא אצטעקען. זיי זיינען אויך געווען א ג ע נ ט ־ ג ע ז ע ל ש א פ ט. דיא פעאדאלע געזעלשאפטען פון איראפא, וויעדער, זיינען געווען פ א ל י ט י ש ע געזעלשאפטען. יעדע פון זיי איז געווען א שטאאט. יעדע פון זיי איז געווען בעגרינדעט אויף פריוואט־אייגענטהום, אויף טעריטאריע. דיא פערהעלטניסע צווישען דעם קעניג און זיינע פריצים, צווישען דיא העכערע פריצים און דיא קלענערע פריצים, וואס זיינען ביי זיי געווען אונטערטהעניג, און צווישען יעדען פריץ און זיינע פויערים, — דיעזע אלע פערהעלט־ניסע זיינען געווען בעגרינדעט אויף לאנד־אייגענטהום, אויף מאיאנט־קעס, אויף בעשטימטע שטיקער ערד.

דאס וואס פון גענט־געזעלשאפטען זיינען אין דער פארצייטיגער איראפא אדער אזיען געווארען פאליטישע געזעלשאפטען, איז געווען איינע פון דיא גרעסטע ענדערונגען וואס דיא מענשהייט האט דורכ־געמאכט. צו מיינען אויף דיא אצטעקען, אז זיי האבען געהאט פעא־דאלע פריצים, הייסט דעריבער צוזאמענצופלאנטערען צוויי ענטוויק־לונגס־פעריאדען, וואס זיינען ווייט איינער פון דעם אנדערען וויא מזרח איז פון מערב.

אין דעם זעלבען ערשטען קאפיטעל פון דער דערמאנטער ווערק צוטהיילט מארגאן דעם ענטוויקלונגס־גאנג פון דער מענשהייט אויף זיעבען מדרגות אדער שטאפלען:

1) ניעדריגער ווילדער צושטאנד; 2) מיטעלער ווילדער צו־שטאנד; 3) העכערער ווילדער צושטאנד; 4) ניעדריגער בארבארי־שער צושטאנד; 5) מיטעלער בארבארישער צושטאנד; 6) העכערער בארבארישער צושטאנד; 7) ציוויליזאציאן. דערביי גיט ער אן סמנים, מיט וועלכע יעדער העכערער שטאפעל איז פערשיעדען פון דעם פריהער־דיגען. אויף דעם צווייטען שטאפעל, צום ביישפיעל, ווייס שוין דער

מענש וויא צו פאַנגען פיש און צו מאַכען פייער. אויף דעם דריטען שטאַפּעל מאַכט ער שוין אַ פייל־און־בויגען. אויף דעם פיערטען קען ער שוין מאַכען טעפּ; אויף דעם פינפטען — קען ער האַלטען בהמות אָדער (אין אַמעריקאַ) בעוואַסערען פעלדער, אום אויף זיי זאָל בעסער וואַקסען קוקורוזע און אַנדערע פלאַנצונגען, און בויען הייזער פון אַדאָבע ציגעל אָדער שטיינער; אויף דעם זעקסטען שטאַפּעל קען ער שוין שמעלצען אייזען און מאַכען אייזערנע געצייג; אויף דעם זיעבענטען שטאַפּעל קען ער שוין שרייבען מיט אַן אלף בית (אָדער וועניגסטענס מיט הויך־ענטוויקעלטע יעראָגליפען).

אברהם, יצחק און יעקב זיינען געשטאַנען אויף דעם זעקסטען, אויף דעם העכערען באַרבאַרישען שטאַפּעל.

ווען דיא ווייסע מענשען האָבען ענטדעקט אַמעריקאַ, האָבען דיא אינדיאַנער זיך געפונען אויף דריי פערשיעדענע שטאַפּלען. אייניגע רויט־הויטיגע פעלקער זיינען געווען אין דעם העכערען ווילדען צו־שטאַנד, אַנדערע אין דעם ניעדריגערען באַרבאַרישען צושטאַנד, און וויעדער אַנדערע אין דעם מיטעלען באַרבאַרישען צושטאַנד, דאָס הייסט אויף דעם פינפטען שטאַפּעל. העכער וויא דעם פינפטען שטאַפּעל איז קיין רויט־הויטיגער פאָלק ניט דערגאַנגען. דער נעכסטער שטאַ־פּעל, דער זעקסטער, פאָרדערט אַז מען זאָל קענען געברויכען אייזען, מאַכען אייזערנע געצייג; און פון דעם האָט אין אַמעריקאַ, איידער ווייסע זיינען אַהין געקומען, קיינער קיין בעגריף ניט געהאַט.

די העכסט־ענטוויקעלטע אַמעריקאַנישע פעלקער זיינען דאַן געווען איינוואוינער פון ניו מעקסיקאָ (היינט איז דאָס אַ טהייל פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען), מעקסיקאָ, צענטראַל אַמעריקאַ און פּערו. אבער קיינער פון זיי האָט ניט געוואוסט פון קיין אייזען. זיי זיינען אַלע געווען ניט העכער וויא דער מיטעלסטער באַרבאַרישער צושטאַנד — גאַנצע צוויי שטאַפּלען פון ציוויליזאַציאָן, און דורכצוגעהן דיעזע צוויי שטאַפּלען האָט ביי דיא מענשען פון היינטיגער אייראָפּאַ געדויערט עטליכע טויזענד יאהר.

דיא איראָקעזען (איראָקוואַ, אויף ענגליש) פלעגען וואוינען אין לאַנגע, גרויסע הילצערנע הייזער, צו דרייסיג, פערציג פאַמיליען אין אַ הויז. דורך דער לענג פון דער הויז האָט זיך געצויגען אַ ברייטער

קארידאר מיט עטליכע קיכען אויף דער פאדלאגע און פוןביידע זייטען זיינען געגאנגען קאמערן. יעדע פאמיליע האט געשלאפען אין א בעזונדערען קאמער. אבער קאכען און עסען פלעגט מען צוזאמען, און איבערהויפט דיא גאנצע בעל הבתישקייט פלעגט געפיהרט ווערען אינ־איינעם, אויפ'ן קאמוניסטישען שטייגער, אזוי וויא אלע פאמיליען וואלטען געווען איינע. און אין אמת'ען זיינען זיי טאקע געווען איין גרויסע פאמיליע, — בלוט־פערוואנדטע, וואס האבען געשטאמט פון איין פאאר.

דיא לאנגע הויז איז אלזא לכתחילה געבויט געווען מיט א קאמוניסטישען צוועק. אנדערע רויט־הויטיגע פעלקער האבען אויך געוואוינט אויף דיעזען שטייגער. בלויז אנשטאט לאנגע הייזער האבען אייניגע געהאט קיילעכדיגע. דיא ענטוויקעלטערע אינדיאנער האבען געבויט גרויסע קאמוניסטישע הייזער פון אדאבע ציעגעל אדער פון שטיין. אין ניו מעקסיקא געפינען זיך עד היום אזעלכע הייזער, און אין זיי וואוינען נאך היינט אינדיאנער, פון 50 ביז 100 פאמיליען אין א הויז.

מארגאן איז איבערצייגט, אז דיא גרויסע מויערען, וואס קארטעס האט געפונען אין טענאכטיטלאן (דיא הויפשטאדט פון מעקסיקא) זיינען געווען קאמוניסטישע וואוינונגען פון גענטען, יעדע הויז פאר א גענט אדער א טהייל פון א גענט. ער דרינגט דאס פון דעם כאראקטער פון דיא דערמאנטע אלטע הייזער פון ניו מעקסיקא, וועלכע איז נעבען מעקסיקא; אבער הויפטזעכליך פון פערשיעדענע שטעלען אין דיא אלטע שפאנישע בעריכטען. אז דיא איינוואוינער פון א גרויסע מעקסיקאנער הויז פלעגען עסען אלע צוזאמען — דאס איז בעשריעבען אין דיעזע בעריכטען. דיא געזעלשאפטליכע סיסטעם איז ביי אלע אינדיאנער געווען דיא זעלבע, און זיא האט געפאדערט דעם זעלבען זארט וואוינונגען. דיא פארמע פון דיא הייזער האט געקענט זיין פערשיעדען, דער פרינציפ איז אבער געווען דער זעלבער: דער פרינציפ פון גענט־קאמוניזמוס.

מיר ווייסען שוין, אז ביי דיא איראקעזען זיינען דיא גענטען געווען פערייניגט אין פראטריען, און פראטריען זיינען געווען פעראייניגט אין איין שבט. אזוי איז געווען ביי אלע אינדיאנישע פעלקער. און מארגאן איז איבערצייגט, אז אזוי איז אויך געווען ביי דיא אצטעקען.

מיר האָבען אויבען געזעהען, אַז דיא שטאָדט טענאכטיטלאַן איז געווען צוטהיילט אויף פיער קוואַרטאַלען; אַלזאָ בעווייזט מאָרגאַן, אַז דער אַצטעקישער שבט איז בעשטאַנען פון פיער פראַטריען, און אַז יעדע פראַטרי האָט פערנומען אַ בעזונדערען קוואַרטאַל. *) טלאַסקאַלאַ איז אויך געווען צוטהיילט אויף פיער קוואַרטאַלען; טשאָלולאַ אָבער — אויף זעקס.

יעדער גענט האָט זיך זיין „טאָטעם" (זעה נאָטיץ אונטער זייטעל 271). געוועהנליך איז דאָס דיא פיגור פון אַ חיה אָדער אַ פויגעל. אַזוי איז געווען ביי איראָקעזען און אַנדערע אינדיאַנער און אַזוי איז אויך געווען ביי דיא אַצטעקען. אויף יעדען גרויסען מויער פון טענאכטיט־לאַן איז געווען דער טאָטעם פון דעם גענט, וואָס האָט אין דער הויז געוואוינט.

ווייטער: דיא איראָקעזען האָבען געהאַט אַ מיליטערישען פער־באַנד. פינף שבטים פון דיעזען רויט־הויטיגען פאָלק האָבען זיך פער־אייניגט אום צוזאַמען צו קעמפפען געגען זייערע געמיינשאַפטליכע שונאים. אַזאַ מיליטערישען פערבאַנד האָבען אויך געהאַט דיא מעקסי־קאַנער. דער אַצטעקען־שבט, דער טעזקוקאָ־שבט און דער טלאַקאָפּאַן־שבט זיינען געווען פעראייניגט אין אַ מיליטערישען פערבאַנד, וועלכער האָט בעזיעגט דיא אַרומיגע פעלקער און אויף זיי אַרויפגעוואָרפען אַן אימה, פונקט וויא דער איראָקעזער פערבאַנד האָט אַרויפגעוואָרפען אַן אימה אויף דיא אינדיאַנער פון דעם שטאַאַט ניו יאָרק און אַרומיגע געגענדען.

מיר זיינען צוגעוועהנט צו זעהען, אַז חיל זאָל זיין אָרגאַניזירט אין דיוויזיעס, רעגימענטען (פּאָלקען), קאָמפּאַניעס (ראָטעס). אָבער איידער עס האָט זיך געבילדעט דיא פּאָליטישע געזעלשאַפט, ווען עס האָט נאָך עקזיסטירט דיא גענט־געזעלשאַפט, פלעגט חיל זיין אָרגאַניזירט לויט שבטים, פראַטריעס און גענטען. יעדער גענט האָט זיך געהאַט זיין פאָהן מיט זיין „טאָטעם". מען זעהט דאָס אין דיא בעשרייבונגען פון דיא מלחמות פון אַלטען גריעכענלאַנד, און

*) דיא היינטיגע שטאָדט מעקסיקאָ איז צוטהיילט אויף דיא זעלבע פיער קוואַרטאַלען.

פון אנדערע אונענטוויקעלטע פעלקער*). דאס זעלבע איז געווען ביי די איראקעזען, און דאס זעלבע איז געווען ביי די טלאסקאלאנער, למשל. וואס אנבעטרעפט די אצטעקען, ברענגט מארגאן אן אויסצוג פון אן אלטען שפאנישען בעריכט, פון וועלכען מען זעהט דייטליך אז זייער ארמיי איז געווען ארגאניזירט נאך גענטען און פראטריען.

א גענטען־געזעלשאפט, א שבט, ווערט געוועהנליך רעגיערט פון א הויפטלינג־ראטה, דאס הייסט פון א קאמיטע, וועלכע בעשטעהט פון הויפטלינגע (הויפטלייט), וואס די גענטען וועהלען אויס פון זיך. אזא הויפטלינג־ראטה האבען געהאט די איראקעזישע שבטים, און די שבטים פון אנדערע אינדיאנער. אז מעקסיקא איז אין דעם ניט געווען קיין אויסנאהמע בעווייזט מארגאן ווידער מיט די אלטע בעריכטען גופא. די שרייבער פון דיעזע בעריכטען האבען געמיינט אז דיעזע הויפטלינגע זיינען אדעליגע, גראפען אדער לארדען מיט גע'ירשנ'טע טיטלען. דערביי ווידערשפרעכען זיי אבער זיך אליין, ווארים זיי מעלדען פאקטען, וואס ווייזען קלאר, אז דאס זיינען געווען אויס־ערוועהלטע פארשטעהער און אז זייערע וועהלער האבען זיי געקענט צוריקציהען. די בעריכט־שרייבער האבען איינפאך ניט פערשטאנען די פאקטען וואס זיי האבען געמעלדעט.

וועגען מאנעטזומא'ן דערצעהלט איינער פון דיעזע אלטע היסטא־ריקער, אז ווען צו איהם האט זיך א געוויסער שבט געווענדעט מיט א געוויסען פארשלאג, האט ער זיי געענטפערט: „ברידער און זיהן, איהר זייט ווילקאמען. רוהט אביסעל, ווארים הגם איך בין קעניג, דאך קען איך אליין אייך ניט צופריעדענשטעלען. איך קען דאס בלויז טהאן צו־זאמען מיט אלע הויפטלייט פון דעם הייליגען מעקסיקאנישען סענאט“. מארגאן ברענגט דיעזע ווערטער און דערנאך ברענגט ער דעם פאלגענ־

*) אז ביי די פארצייטיגע אידען איז אויך אזוי געוועזן, בעווייזט מארגאן פון במדבר (קאפיטעל ב׳, פסוק ב׳): „איש על דגלו באתות לבית אבותם יחנו בני ישראל“ (יעדער מאן פון די קינדער ישראל זאל מאכען זיין פאלאטקע ביי זיין פאהן מיט דעם צייכען פון זיין פאטער'ס הויז (דאס הייסט גענט). פון במדבר ברייגנט מארגאן אויך זיינע בעווייזע, אז די אידען זיינען געווען ארגאניזירט לויט פראטריען און שבטים.

דען אויסצוג פון קלאַוויגערא, איינעם פון דיא וויכטיגסטע שפּעטערע היסטאָריקער פון מעקסיקאָ: „אין דער געשיכטע פון דער עראָבערונג פון מעקסיקאָ וועלען מיר זעהען וויא מאָנטעזומא בעטראַכט אָפט צוזאַמען מיט זיין קאָמיטע דיא פאָרדערונגען פון דיא שפּאַניער. מיר וויסען ניט פון וויא פיעל מיטגליעדער דיא קאָמיטע איז בעשטאַנען, און דיא היסטאָריקער בעזאָרגען אונז ניט מיט קיינע פאַקטען, וואָס זאָלען ערקלערען, וואָס פאַר אַ מין קאָמיטע דאָס איז געווען.“ דערביי בעמערקט מאָרגאַן: „דאָס איז געווען איינע פון דיא ערשטע פראַגען, וועלכע עס איז וויכטיג געווען צו אונטערזוכען, און דאָס גופא, וואָס דיא ערשטע שרייבער האָבען ניט געפונען פאַר נויטיג אויסצוגעפינען וואָס פאַר אַ זאָרט קאָמיטע דאָס איז געווען, פון וואַנען און וויא אַזוי זיא איז צוזאַמענגעשטעלט געוואָרען און וואָס פאַר אַ ראָלע זיא האָט געשפּיעלט, — דאָס גופא איז אַ גוטער בעווייז וויא אָבערפלעכליך עס איז געווען דיא ארבייט פון דיעזע היסטאָריקער. מיר וויסען אָבער אַז דער הויפּטלינג־ראַטה איז אַן איינפיהרונג, וועלכע איז געקומען אויף דער וועלט צוזאַמען מיט דיא גענטען; מיר וויסען אַז ער רעפּרע־זענטירט וועהלענדע, שטימענדע קערפּערשאַפטען און אַז ער האָט פון אייביג אָן געהאַט אַ רעגירענדע מאַכט. מיר געפינען אַ הויפּטלינג־ראַטה ביי דעם טעזקוקאַ׳ר שבט, ביי דעם טלאַקאפּאַנער שבט, ביי דעם טלאַסקאַלאַנער, טשאָלולאַנער און מיטשאָאַקאַנער שבט... עס איז קיין גרונד ניטאָ צו צווייפלען אַז יעדער שבט אין מעקסיקאָ און צענטראַל אַמעריקאַ האָט געהאַט אַזאַ הויפּטלינג־ראַטה. דאָס איז געווען דער רעגיערענדער קאָמיטעט פון דעם שבט און מיר זעהען איהם אימער ביי דיא אינדיאַנער פון אַלע טהיילען פון אַמעריקאַ. דער הויפּטלינג־ראַטה איז דיא עלטסטע איינפיהרונג אין דער געשיכטע פון רעגיערונגען... מאָנטעזומא׳ס אמת׳ער טיטעל איז געווען „מלחמה־הויפּטמאַן“... אַלס מיטגליעד פון דעם הויפּטלינג־ראַטה פלעגט מען איהם אַמאָל רופען מיט׳ן טיטעל „רעדנער“. דיעזער אַמט, דער אַמט פון אַ מיליטערישען הויפּט־קאָמאַנדיר, איז געווען דיא העכסטע ראָלע פון וועלכע דיא אַצטעקען האָבען געוואוסט. דאָס איז געווען דער זעלבער אַמט און מען האָט איהם בעקומען און געהאַלטען אויפ׳ן זעלבען שטייגער וויא דער אַמט פון מלחמה־הויפּטמאַן אין דעם איראָקעזער מיליטערישען פערבאַנד.“

אויף דיעזען מלחמה־הויפטמאן האבען דאס דיא שפאניער געמיינט, אז ער איז א קעניג, און אויף דעם רעגיערענדען הויפטלינג־ראטה האבען זיי געמיינט אז דאס איז א סענאט. פון דעם מלחמה־הויפטמאן האט זיך ביי דער מענשהייט ענטוויקעלט א קעניג, און פון דעם הויפטלינג־ראטה — א סענאט. דאס איז אבער געוועזען שפעטער, ווען דיא מענשהייט האט שוין דערגרייכט דעם שטאפעל פון ציוויליזאציאן.

אז דער אמת, וואס מאנטעזומא האט געהאט, דער אמט פון מלחמה־הויפטמאן איז געוועזען פערבונדען מיט וואהלען, דאס בע־ריכטען אלע אלטע שרייבער. אמת, דעם מלחמה־הויפטמאן פלעגט מען נעהמען פון א בעשטימטען גענט, — אימער פון דעם זעלבען גענט, מען פלעגט איהם אבער פארט ערוועהלען און מען פלעגט איהם קענען אראבזעצען. ווען ער איז געשטארבען אדער מען האט איהם אראב־געזעצט, פלעגט מען אויף זיין פלאץ אויסוועהלען אן אנדערען פון זיין משפחה, אבער אלץ וועהלען. פון זיך אליין ווערען מלחמה־הויפטמאן דורך ירושה, וויא א קעניג ווערט קעניג, ווען זיין פאטער שטארבט — דאס האט קיינער ניט געקענט. אזוי האט זיך געפיהרט ביי פערשיע־דענע אנדערע אינדיאנישע שבטים, און מארגאן בעווייזט אז פונקט אזוי האט זיך געפיהרט ביי דיא אצטעקען.

וועגען דעם, וויא דער הויכער אמט איז איבערגעגאנגען פון איין מלחמה־הויפטמאן צו דעם נעכסטען זיינען דיא שפאנישע שרייבער פון קארטעס'עס צייטען גאר צוטומעלט געווארען. זיי האבען געזעהן אז ווען איין הויפטמאן ווערט אראבגעזעצט אדער ער שטארבט, געהט דיא שטעלע איבער צו איינעם פון זיין משפחה. אבער פון א פאטער צו א זוהן איז דאס קיינמאל ניט איבערגעגאנגען. זיי האבען געזעהן אז עס געהט איבער צו א ברודער אדער א פלעמעניק און זיי האבען געהערט אז עס איז אימער אזוי געוועזען. א זוהן האט קיין מאל ניט געקענט פערנעהמען זיין פאטער'ס פלאץ אלס הויפטמאן. היינט וואס איז דאס פאר אן ארדנונג? פון איין זייט ווערט דיא שטעלע גע'ירש'ענט וויא דיא שטעלע פון א קעניג — אזוי האבען דיא שפאניער געמיינט — און פון דער אנדערער זייט קען דער ריכטיגער יורש, דער זוהן, גראד ניט זיין דער יורש.

דאָס ברענגט אונז צו דער אינטערעסאנטער פראגע וועגען „מוטער־רעכט", וויא מען רופט דאָס.

ביי מאַסען אונענטוויקעלטע פעלקער געהט דער נאָמען פון דער פאַמיליע ניט נאָך דעם פאָטער, נור נאָך דער מוטער. ווען אַ מוטער'ס פאַמיליען־נאָמען איז פאַר דער חתונה געוועזן וואָלף, צום ביישפּיעל, בלייבט דיעזער נאָמען ביי איהר נאָך דער חתונה אויך. לאָמיר זיך פאָרשטעלען אַז זיא הייראַטה אַ מאַן מיט דעם פאַמיליען־נאָמען אַדלער. מען וואָלט איהר דאַן ניט רופען „מיסעס אַדלער", נור וואָלף, וויא פריהער. און זייערע קינדער, דיא זיהן אַזוי גוט וויא דיא טעכטער, וועט מען אויך רופען וואָלף. ווען איהרער אַ זוהן וועט חתונה האָבען מיט אַ פרוי, וועמעס פאַמיליען־נאָמען איז שטיינבערג, צום ביישפּיעל, וועלען זיינע קינדער הייסען ניט אַדלער נור שטיינבערג.

און דאָס זעלבע איז מיט דיא זאַכען, וואָס מען ירשנ'ט: דיא קינדער ירשנ'ען ניט דעם פאָטער נור דיא מוטער. דיא זאַכען וואָס געהערען צום פאָטער בלייבען איבער ביי זיין מוטער'ס משפחה. אין דיא צייטען וועגען וועלכע עס האַנדעלט זיך דאָ איז געוועזן ווענינ פּריוואַט־אייגענטהום, וויא מיר האָבען שוין אויבען געזאָגט. דאָס רוב זאַכען זיינען געוועזן קאָמוניסטישע געזעלשאַפטליכע אייגענטהום און גע'ירשנ'ט האָט דאָס רוב ניט דער איינצעלנער מענש נור דיא קאָמוניסטישע פאַמיליען־גרופּע. אבער צי דאָס איז געוועזן געמיינ־שאַפטליכע אייגענטהום צי אַ שטיקעל פּריוואַט־אייגענטהום, איבער־געהן פלעגט עס צו דער גרופּע (גענט) פון דער מוטער, — ניט פון דעם פאָטער.

אַלע פרויען פלעגען בלייבען אין דעם גענט, אין וועלכען זיי זיינען געבאָרען געוואָרען. דיא מענער אָבער, ווען זיי האָבען געהיי־ראַטה פלעגען וואוינען ביי דיא גענטען פון זייערע פרויען, אַזוי וויא אין אונזערע אידישע פאַמיליען פלעגט מען נעהמען אַן איידים „אויף קעסט". זיי זיינען דאָרטען ניט געוואָרען קיין מיטגליעדער פון דעם גענט, און מען האָט זיי געקענט „אַב'גט'ן", אַרויסטרייבען.

אין יעדען גענט זיינען אַלזאָ אַלע מיידלעך און פערהייראַטהע פרויען און אַלע אונפערהייראַטהע מענער — מיטגליעדער פון דעם גענט. בלויז דיא איידעמס זיינען דאָרטען פרעמדע. דערפאַר אָבער בעלאַנגען צו דיעזען גענט מענער פון דיא פרויען פון געוויסע אנדערע

גענטס, דאָס הייסט מאַנסבילען וואָס זיינען געבאָרען פון היגע פרויען און וואָס זיינען געוואָרען איידעמס אַנדערסוואו.

פערוואַנדשאַפט ווערט אַלזאָ אין דיא גענטען גערעכענט נאָך דיא מוטערס און דער פאַמיליען־נאָמען (ריכטיגער געזאָגט, דער גענט־נאָמען) איז ניט דער נאָמען פון דעם פאטער, זיידען, עלטער־זיידען, עלטער־עלטער זיידען א. ז. וו., וויא ביי אונז היינט, נור דער נאָמען פון דער מוטער, באָבען, עלטער־באָבען, עלטער־עלטער באָבען א. ז. וו. אַלץ געהט איבער ניט פון פאָטער נור פון דער מוטער.

מיר האָבען אויבען גענומען אַלס ביישפּיעל אַ פרוי מיט דעם נאָמען וואָלף וואָס הייראַטה אַ מאַן מיט'ן נאָמען אַדלער. וויא מיר האָבען שוין בעמערקט, פלעגען דיא גענטען טאָקע האָבען אַזעלכע נעמען, — יעדער גענט דעם נאָמען פון אַ געוויסע חיה אָדער פויגעל; און יעדער גענט האָט געהאַט אַלס זיין צייכען אָדער טאָטעם דיא פיגור פון יענער חיה אָדער פויגעל. ביי דיא איראָקעזען, צום ביי־שפּיעל, זיינען געוועזען וואָלף גענטען, בער גענטען, טשערעפּאַכע גענטען א. ז. וו.

לאָמיר זיך איצט פאָרשטעלען אַז אַ איראָקעזישער מאַנסביל פון אַ „בער“־גענט האָט געהייראַטה אַ פרוי פון אַ „וואָלף“־גענט. זיינע זיהן וועלען דאַן הייסען ניט בער, נור וואָלף — נאָך זייער מוטער. זיין אייגענער גענט דיא „בערען“, וואו ער איז געבאָרען געוואָרען, האָט אַ לאַנגע הויז מיט געוויסע זאַכען, אָבער זיין רעכט אויף דעם, אַלס איינער פון דיא קאָמוניסטישע אייגענטהימער, וועלען זיינע קינדער פון איהם ניט ירשנ'ען, וואָרים זיי בעלאַנגען גאָר צו די „וועלף“ — צו זייער מוטער'ס גענט. זיין רעכט אויף דיא הויז וואו ער איז געבאָרען געוואָרען וועלען ירשנ'ען זיינע שוועסטער, מוהמעס, פּלעמעניצעס (פון זיין מוטער'ס צד) און פון מאַנסבילען וועלען איהם ירשנ'ען זיינע ברי־דער, אָנקעלס (פון דער מוטער'ס צד), פּלעמעניקעס (פון דער מוטער'ס צד) א. ז. וו. דאָס איז דער וויכטיגסטער פּונקט וואָס מיר דאַרפען האָבען אין זינען.

געוועהנליך האָט אַ געוויסער גענט געוויסע ספּעציעלע רעכטע, וואָס דיא אַנדערע גענטען האָבען ניט. פון איהם קלייבט מען, למשל, אימער אויס דעם מלחמה־הויפּטמאַן, דעם מיליטערישען קאָמאַנדיר פון דעם שבט, וויא מיר האָבען שוין ערקלעהרט. דיעזע ספּעציעלע

רעכטע געהען אַלזאָ ניט איבער פון דיא מאַנסבילען צו זייערע זיהן; זיי געהען גאָר איבער צו זייערע ברידער, אָנקעלס (פון מוטער'ס צד), פּלעמעניקעס (פון מוטער'ס צד) א. ז. וו. ווען אַ מלחמה־הויפּטמאַן שטאַרבט אָדער מען וואַרפט איהם אַראָב, קען אויף זיין פּלאַץ ניט אויסערוועהלט זיין זיינער אַ זוהן, נור זיינער אַ ברודער אָדער אַ פּלעמעניק.

פונקט אַזוי איז געוועזען ביי דיא אַצטעקען, וויא מיר האָבען שוין געזאָגט. אין דיא נעכסטע צוויי קאַפּיטלעך וועלען מיר זעהען אַז אין דער צייט וואָס דיא שפּאַניער זיינען געוועזען אין מעקסיקאָ איידער זיי האָבען איינגענומען איהר הויפּטשטאדט, האָט מען דאָרטען צוויי מאָל געמאַכט נייע מלחמה־הויפּטלייט. אויף מאָנטעזומאַ'ס פּלאַץ האָט מען אויסערוועהלט זיין ברודער, און אויף דעם פּלאַץ פון דיעזען ברודער האָט מען אויסערוועהלט זיין פּלעמעניק, און דיא שפּאַניער האָבען געהערט, אַז פריהער איז אויך אַזוי געוועזען. „אַז דעם מלחמה־הויפּטמאַן האָט מען אויסערוועהלט, דאָס בעריכטען אַלע אַלטע שרייבער," זאָגט מאָרגאַן, „זיי מעלדען אויך, אַז מען האָט איהם אימער גענומען פון דערזעלבער פאַמיליע... זיי האָבען אָבער ניט געקענט פערשטעהן פאַר וואָס דער אַמט איז ניט איבערגעגאַנגען פון פאָטער צו אַ זוהן — פאַר וואָס עפּעס אימער צו אַ ברודער אָדער אַ פּלעמעניק."

„ווען קאָרטעס האָט איינגענומען מעקסיקאָ, איז ביי דיא איראָקעזישע אינדיאַנער דיא שטעלע פון מלחמה־הויפּטמאַן איבערגעגאַנגען פונקט אויף דעם זעלבען אַרט — צו אַ ברודער אָדער צו אַ פּלעמעניק" — אַזוי בעמערקט מאָרגאַן, און מיר, פון אונזער זייט וועלען דערמאָנען דעם לעזער, אַז, וויא מיר האָבען געזעהן אין דעם ערשטען קאַפּיטעל פון דיעזען באַנד (זייטעל 28) האָט פונקט דיעזעלבע סיסטעם עקזיסטירט ביי דיא אינדיאַנער פון פּאָרטאָריקאָ.

מיט דער צייט, ווען עס ענטוויקעלט זיך אייגענטהום, ווערט דיא מוטער־רעכט אָבגעשאַפט, און עס ווערט איינגעפיהרט פאטער־רעכט, דער איבערגאַנג פון דער ירושה פון פאטער צום זוהן. דאָס קומט אַרויס פון אַ וואַקסענדע אונצופריעדענהייט אין דיא פאטערס. זיי שאַפען דיא אייגענטהום, זיי געהען אויף געיעג, זיי פאַנגען דיא פיש, זיי בעאַרבייטען דיא ערד, זיי פיטערען דיא סטאַדעס (דיא פרויען זיינען דאָס רוב בעשעפטיגט מיט הויז־אַרבייט און מיט האָדעווען דיא

קינדער) ; אַלזאָ וואַקסט אין זיי אַ געפיהל, אַז עס איז אַן אונרעכט דאָס זייערע קינדער זאָלען אויסגעשלאָסען ווערען פון זייער ירושה ; עס ענטוויקעלט זיך אין זיי אַ וואונש, אַז נאָך זייער טוידט זאָל זייער אייגענטהום בלייבען ביי זייערע זיהן און אונפערהייראַטהע טעכטער. אין מעקסיקאָ איז דיא ענדערונג פאָרגעקומען אַ קורצע צייט פאַר דעם וויא דיא שפּאַניער האָבען זיך דאָרטען בעוויעזען. אָבער אַ טיעף־איינגעוואָרצעלטע אָרדנונג לאָזט נאָך זיך איבער סליאַדען אַ געוויסע צייט נאָכדעם וויא זיא אַליין ווערט אָבגעשאַפט. אונזער לעבען איז פול מיט מנהגים, וואָס האָבען היינט קיין זין ניט ; זיי שטאַמען אָבער פון צייטען, ווען זיי האָבען יא געהאַט אַ זין, ווען זיי האָבען זיך געפאָדערט לויט דיא דאמאַלסדיגע אומשטענדען און לויט דעם דאמאַלסדיגען לעבענס־פּלאַן. אזוי איז דאָ געוועזען מיט דער אָרדנונג וועגען אויסוועהלען אַ נייעם מלחמה־הויפּטמאַן. מען האָט אין מעקסיקאָ אַלץ אויסערוועהלט ניט קיין זוהן פון דעם פריהערדיגען, נור זיינעם אַ ברודער אָדער אַ פּלעמעניק. דער שטייגער איז געבליעבען אַלס אַ מנהג, הגם זיין פונדאַמענט איז שוין פערשוואונדען. *)

---

*) אויף אַ סליאַד פון דער מוטער־רעכט ביי דיא אידען וויזט מאָרגאַן אָן אין חומש אין דער מעשה מיט יצחק׳ס שדוך. זיין פאָטער, אברהם, איז געוועזען דער בעל־הבית פון אַ פּריוואַט פאַמיליע מיט פּריוואַט־אייגענטהום. דיא מוטער רעכט איז שוין פערשוואונדען, און איהר פּלאַץ האָט פערנומען פאָטער־רעכט. זיהן האָבען זיך שוין גערופען מיט׳ן פאָטער׳ס נאָמען. אָבער ווען אברהם׳ס קנעכט אליעזר האָט גענומען אַ ווייב פאַר יצחק׳ען — רבקה׳ן — האָט ער געגעבען מתנות ניט צו איהר פאָטער בתואל, נור צו איהר מוטער און ברודער. דאָס וויזט אָן אויף אַ גאַנץ פאַרצייטיגען שטייגער, צו קויפען אַ פרוי ביי איהר געגנט. אַזוי פיהרט זיך נאָך היינט אויך ביי פיעלע האַלב־ווילדע פעלקער. ביי נאָך ווילדערע רויבט מען דיא מיידעל איינפאַך אַוועק, מען שלעפּט איהר אַוועק איבער־גוואַלט. איהר פריעדליך אָבקויפען — דאָס איז שוין אַ שפּעטערע אָרדנונג. ביי איניגע ציוויליזירטע היינטיגע פעלקער איז ביי די בויערען דעריבער פאַראַן אַ מנהג, אַ חתונה־צערעמאָניע, כלומרשט צו בעפאַלען אויף דיא כלה׳ס הויז און איהר אַוועקצושלעפּען. און וואָס אָנבעטרעפט דיא צייטען, ווען מען האָט דיא כלה געקויפט, האָבען מיר אַ דייטליכען סליאַד

פון דעם אין אונזער אידישען דין וועגען מקדש זיין דיא כלה מיט אַ מטבע אָדער אַ רינג. ווען דער פּרייז וואָס מען האָט געצאָהלט פאַר דער כלה האָט אויפגעהערט צו זיין אַ ווירקליכקייט, ווען פון דעם איז געוואָרען נור אַ צערעמאָניע, האָט זיך ביסלעכווייז ענטוויקעלט דיא מאָדע אַז דיא כלה זאָל פון איהר זייט אויך געבען אַ פּרעזענט. פון דעם, ערקלעהרט וועסטערמאַרק, האָט זיך דאָס ענטוויקעלט דער מנהג פון געבען נדן (און פון בייטען זיך מיט מתנות פון חתן צו דער כלה און פון דער כלה צום חתן). אליעזר האָט פאר רבקה'ן אַלזאָ געגעבען דעם „קויף־פּרייז". ער האָט דאָס אָבער ניט געגעבען איהר פאָטער, נור איהר מוטער און ברודער. אַלזאָ, ווייזט מאָרגאַן אויף דעם אָן אַלס אַ מנהג וואָס איז ביי אידען איבער־געבליבען פון א פריהערע צייט, ווען ביי זיי האָט נאָך עקזיסטירט דיא סיסטעם פון מוטער־גענטס און מוטער־רעכט.

מאָרגאַן בריינגט אויך אברהם'ס ווערטער וועגען זיין וויב שרה. „זיא איז טאַקע מיין שוועסטער", — זאָגט אברהם צו אבימלך'ען — „זיא איז דיא טאָכטער פון מיין פאָטער, אָבער ניט פון מיין מוטער, און זיא איז געוואָרען מיין וויב". דאָס שטימט מיט דער מוטער־גענט־סיסטעם און מוטער־רעכט. שרה האָט בעלאַנגט צו דעם גענט פון איהר מוטער, דאָס הייסט פון אברהם'ס שטיף־מוטער, אַלזאָ האָט אברהם איהר געמעגט הייראטהען. אַי, איהר פאָטער איז דאָך אויך געוועזן זיין פאָטער? האָט אָבער אברהם ניט בעלאַנגט צו זיין פאָטער'ס גענט, נור צו זיין מוטער'ס. דאָס הייסט אַז זיין גענט און שרה'ס גענט זיינען געוועזן בעזונדערע גענטען. און אַלץ וואָס עס איז נויטיג איז, אַז מען זאָל ניט הייראַטהען אין דעם זעלבען גענט. דאָס איז אָבער שוין געוועזן ניט מעהר וויא אַ מנהג, אַן איבער־בלייבענעס פון פריהערדיגע צייטען, וואָרים אין אברהם'ס צייט איז שוין דיא פאָטער־רעכט געוועזן פעסט איינגעפונדעוועט. דער אידישער גענט האָט שוין געהייסען „בית אָב", פאָטער'ס הויז.

מיר וועלען דאָ אויך אָנווייזען דעם לעזער אויף דעם דאָס אברהם האָט אַ כלה פאַר זיין זוהן גענומען פון זיין אייגענעם „בית אב", פון זיין אייגענעם גענט. אַזוי האָט ער אויסדריקליך געהייסען אליעזר'ען. אָבער נאָך דעם אַלטען מנהג פון מוטער־רעכט, האָט דאָך דער זוהן ניט בעלאַנגט צו דעם זעלבען גענט וויא זיין פאָטער, אַלזאָ האָט יצחק געמעגט חתונה האָבען מיט אַ מיידעל פון אברהם'ס „בית אב".

וואָס אַנבעטרעפט דיא אורזאַכען וואָס עס האָבען געשאַפען דיא מוטער־סיסטעם, נעהמט מאָרגאַן און אנדערע געלעהרטע אָן, אַז זיא האָט געשטאַמט פון צייטען, ווען מענשען האָבען געלעבט וויא חיות, און עס איז אונמעגליך געווען צו וויסען ווער דעם קינד'ס פאטער איז.

אַז עס איז אַמאָל געווען אזא צייט, בעשטרייט וועסטערמארק מיט פיעל ענערגיע. ער גיט אָן זיינע אייגענע ערקלערונגען וועגען דעם וויא עס איז אַרויסגעקומען דיא מאָדע צו רופען אַ קינד נאָכ'ן פאָטער אָדער נאָך דער מוטער. דאָ איז אָבער פאַר אונז וויכטיג נור דער פאַקט, אַז אַזאַ סיסטעם איז געווען, און איז נאָך היינט פערשפּרייט ביי ווילדע פעלקער. (אין גרונד זיינען אייניגע פון דיא וויכטיגסטע בעווייזע, וואָס וועסטערמארק גיט אָן געגען מאָרגאַנ'ען, גאָר בעווייזע פאַר מאָרגאַנ'ען. ער רעדט צוםביישפּיעל פיעל וועגען דיא פעלקער, וואו איין פרוי האָט עטליכע מענער, וויא היינט אין אויסטראַליען, למשל).

דיא ענטוויקלונג פון אייגענטהום געהט צוזאַמען מיט דער ענט־וויקלונג פון דער פאַמיליע. אין דער צייט, ווען צוליעב דיא ענטוויק־לונג פון פּריוואַט־אייגענטהום ווערט איינגעפיהרט דיא פאטער־סיסטעם אנשטאט דער מוטער־סיסטעם, איז שוין אויך ענטוויקעלט דיא פאַמיליע פון איין מאַן. ווער עס איז דעם קינד'ס פאטער איז מייסטענס שוין דייטליך בעשטימט.

דיא אַצטעקען האָבען זייער מלחמה־הויפּטמאַן אַלזאָ אויס־ערוועהלט נאָך דער אַלטער סיסטעם פון מוטער־רעכט. וויא מיר האָבען אויבען שוין ערקלערט, האָבען זיי איהם שטענדיג גענומען פון דעם זעלבען גענט. דיא מאַכט איז שטענדיג געבליבען אין דער זעלבער פאַמיליען־גרופּע. דאָך איז דאָס קיין קעניגליכע מאַכט ניט געווען, ווייל פון דיעזען גענט האָט מען איהם ערוועהלט און מען האָט איהם געקענט אַראָבוואַרפען. דיא עלסטע פון דיא אַצטעקען — זייער הויפּטלינג־ראטה — האָבען געקענט אויסוועהלען דעם ברודער אָדער יענעם ברודער, דעם פּלעמעניק אָדער יענעם פּלעמעניק. ביי זיי איז געווען דיא ברירה. און דיא אנדערע צוויי שבטים פון זייער מילי־טערישען פערבאַנד, דיא טעזקוקאָנער און דיא טלאַקאָפּאַנער, האָבען געקענט אָננעהמען זייער וואַהל אָדער צוריקווייזען. פון דיעזער סיסטעם האָט זיך שפּעטער ענטוויקעלט דיא קעניג־סיסטעם פון פּאָליטישע

געזעלשאַפטען. זיי אַליין איז אָבער קיין קעניג־סיסטעם ניט געווען בעקאַנט. דיא בעדייטונג פון דעם מלחמה־הויפּטמאַן איז ביי דיא אינדיאַנישע פעלקער מיט דער צייט געוואַקסען, ענטוויקעלט געוואָרען. דער מלחמה־הויפּטמאַן פון דיא אַצטעקען האָט געשפּיעלט אַ פּיעל גרעסערע ראָלע וויא ביי דיא איראָקעזען, למשל. מען האָט איהם אָבגעגעבען פּיעל מעהר כבוד, ער האָט געלעבט אין אַ בעזאָנדערען גלאַנץ. קיין קעניג איז ער אָבער פאָרט ניט געווען.

מיר קענען דיעזע ערקלערונגען ניט ענדיגען אָהן דיא פאָלגענדע פּאָר ווערטער, הגם צו דער פראגע וועגען דיא אַצטעקען האָבען זיי קיין דירעקטע שייכות ניט.

דער לעזער וועט אפשר פרעגען: מיר האָבען דאָ געזעהען, אַז דורך דער ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען לעבען איז אָבגעשאַפט געוואָרען קאָמוניסטישע אייגענטהום און עס איז איינגעפיהרט געוואָרען פּריוואַט אייגענטהום; הייגט וויא אַזוי קען מען האָפען, אַז דורך דער ענטוויקלונג וועט מען קומען צו דער אָבשאַפונג פון פּריוואַט־אייגענטהום? דאָס וואָלט דאָך הייסען געהן צוריק, ניט פאָרווערטס? אויף דיעזער אַרט קומט דאָך אויס, אַז דיא וואָס לויבען דיא קאַפּיטאַ־ליסטישע סיסטעם האָבען רעכט. אָבער דיא געמיינשאַפטליכע אייגענ־טהום וואָס קאַרל מאַרקס האָט פאָראויסגעזאָגט איז אויף אַ פּיעל העכערע שטופע וויא דיא געמיינשאַפטליכע אייגענטהום פון דיא פאַר־היסטאָרישע פעלקער. דער לעבען איז פּיעל העכער ענטוויקעלט; עס זיינען פאַראַן טעלעגראַפען, טעלעפאָנען, באַהנען, דאַמפּפשיפען, אָהן אַ שיעור מאַשינען און אַנדערע ערפינדונגען וואָס דאַרפען פערשפאָרען אַרבייט, מאַכען דעם לעבען גרינגער און אינטערעסאַנטער, שוין ניט רעדענדיג וועגען אַזעלכע זאַכען וויא אוניווערסיטעטען, טהעאַטערע, קאָנצערט־זאַאלען, פערזאַמלונגס־זאַאלען א. ז. וו., א. ז. וו. — און דאָס אַלץ וועט בעלאַנגען צו דער גאַנצער געזעלשאַפט. דאָס הייסט ניט, אַז דיא מענשהייט וועט זיך אַראָבלאָזען צוריק אויף איהר אַמאָ־ליגען ניעדריגען שטאַפעל; דאָס הייסט, אַז זיא וועט אַרויפקומען העכער. ווען איהר געהט איבער טרעפּ, וואָס זיינען געדרעהט וויא אַ פראָפּען־ציהער, קעהרט איהר זיך, דאַכט זיך, רק אום צוריק; אָבער אומקעהרענדיג זיך צוריק קומט איהר אַרויף אויף אַ העכערען עטאַזש. אויף אַן עהנליכען אַרט וועט דיא מענשהייט זיך אומקעהרען צום

קאָמוניזמוס. דאָס וועט זיין אַ פיעל העכערער זאָרט קאָמוניזמוס וויא דער, וואָס דיא פאַר־היסטאָרישע פעלקער האָבען געהאַט. דער נייער קאָמוניזמוס וועט זיך געפינען אויף אַ פיעל העכערען עטאַזש.

לואיס מאָרגאן, וועלכער האָט מיט דעם סאָציאַליזמוס זיך ניט אינטערעסירט און מיט היינטיגע געזעלשאַפטס־פראַגען איבער־הויפּט ווענינ צייט געהאַט זיך צו בעשעפטיגען, דריקט אויס פּונקט דעם זעלבען געדאַנק. נאָהענט פון דעם ענד פון זיין „אוראַלטע געזעל־שאַפט", ביים סוף פון זיין איבערבליק איבער דעם וואוקס פון פּריוואַט־אייגענטהום, געפינען מיר דיא פאָלגענדע מערקווירדיגע שורות:

„זינט עס האָט זיך אָנגעפאַנגען ציוויליזאַציאָן איז אייגענטהום אַזוי אויסגעוואַקסען, זיא האָט בעקומען אַזוי פיעל פערשיעדענע פאָר־מען, זיא ווערט געברויכט אויף אַזוי פיעל פערשיעדענע אַרטען און זיא ווערט פערוואַלטעט מיט אַזוי פיעל שכל אין דיא אינטערעסען פון דיא אייגענטהימער, אַז זיא איז געוואָרען אַ מאַכט, מיט וועלכע דאָס פאָלק קען זיך ניט ספּראַווען. דער מענשליכער מח ווערט איבערראַשט און צוטומעלט בעטראַכטענדיג דיעזע געפעהרליכע מאַכט, וואָס ער האָט אַליין בעשאַפען. דיא צייט וועט אָבער קומען ווען דער מענשליכער פערשטאַנד וועט וויסען וויא זיך מיט דיעזער מאַכט צו ספּראַווען, און וועט בעשטימען דיא פערהעלטניסע צווישען דעם שטאַאַט צו דיא אייגענטהום, וואָס ער בעשיצט, וויא אויך דיא פליכטען און דיא גרענ־צען פון דיא רעכטע פון איהרע בעל הבתים. דיא אינטערעסען פון דער געזעלשאַפט זיינען העכער, וויכטיגער וויא דיא אינטערעסען פון דעם איינצעלנעם מענשען און צווישען זיי מוזען אַוועקגעשטעלט ווערען גערעכטע און פּאַסענדע פערהעלטניסע. אויב פאָרטשריט מוז ווייטער אויף זיין דער כלל פון לעבען, פּונקט וויא דאָס איז געוועזען ביז אַהער, דאַן איז אונמעגליך זיך פאָרצושטעלען, אַז פּריוואַט־אייגענטהום זאָל זיין דער ענד־ציעל פון דער מענשהייט. דיא צייט וואָס איז פאַראיבער זינט עס האָט זיך אָנגעהויבען דיא ציוויליזאַציאָן איז בלויז אַ קליינע טהייל פון דער צייט, וואָס דיא מענשהייט האָט פערבראַכט אויף דער וועלט; אויך איז זיא ניט מעהר וויא אַ קליינע טהייל פון דיא דורות און דורות וואָס דיא מענשהייט וועט נאָך פערברענגען אויף דער וועלט. אַ געזעלשאַפט, אין וועלכע פּריוואַט־אייגענטהום איז דער ציעל און צוועק פון לעבען קען לאַנג ניט אָנהאַלטען; אַזאַ געזעלשאַפט טראָגט

אין זיך דעם גיפּט פון זעלבסט־פערניכטונג. פאָלקס־הערשאַפט, געזעל־שאַפטליכע ברידערליכקייט, גלייכע רעכטע און אַלגעמיינע בילדונג — דיעזע זאכען, וועלכע מיר האָבען שוין היינט, ווייזען אָן אויף אַ נאָך העכערע געזעלשאַפטליכע מדרגה, צו וועלכע אונזער ערפאַהרונג, פער־שטאַנד און קענטניס שטרעבט. דיעזע נעכסטע מדרגה וועט זיין אַ וויעדער־אויפלעבונג, אין אַ העכערע פאָר־מע, פון דיא פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט פון דיא פארצייטיגע גענטען."

און דאָס איז ניט דיא איינציגע שטעלע, אין וועלכער מאָרגאַן טרעפט זיך צוזאַמען מיט דיא געדאַנקען פון מאַרקס און ענגעלס, הגם ער האָט בעטראַכט דיא ענטוויקלונג פון אייגענטהום פון גאָר אַן אַנדער שטאַנדפּונקט, און האָט זיינע פאָרשונגען געמאַכט ניט וועגען ציוויליזירטע (הויפּטזעכליך קאַפּיטאַליסטישע) געזעלשאַפטען, וויא זיי, נור וועגען דיא פאַר־היסטאָרישע געזעלשאַפטען.

מיט פופציג זייטלעך פריהער, צום ביישפּיעל, רעדענדיג וועגען דעם וויא דיא ענטוויקלונג פון פּריוואַט־אייגענטהום האָט געפיהרט צו מאָנאָגאַמיע, — דאָס הייסט צו דער הייראַטה פון איין מאַנס־ביל מיט איין פרוי, זאָגט ער:

„וויא הויך מען זאָל ניט שאַצען דיא ווירקונג וואָס אייגענטהום האָט געשפּיעלט אין דער ציוויליזאַציאָן פון דער מענשהייט, וועט אַלץ ניט זיין איבערטריעבען. דיעזע קראַפט האָט דאָס דיא אַריאַנישע און סעמיטישע פעלקער ארויסגעבראַכט פון דעם באַרבאַרישען צושטאַנד און ארויפגעבראַכט אויף דער שטופע פון ציוויליזאַציאָן. דער וואוקס פון דעם אייגענטהום־געדאַנק האָט זיך אין דעם מענשען'ס מח אָנגע־פאַנגען אין אַ גאַנץ שוואַכער פאָרמע, און האָט זיך ענטוויקעלט ביז ער איז געוואָרען זיין הערשענדע ליידענשאַפט. דיא הויפּטזאַך, מיט וואָס רעגיערונגען און געזעצע בעשעפטיגען זיך, איז דיא שאַפונג, דיא בעשיצונג און דאָס געניסען פון פּריוואַט־אייגענטהום. פּריוואַט־אייגענטהום האָט דאָס איינגעפיהרט דיא שקלאַפעריי אַלס אַ מיטעל צו שאַפען רייכטהימער פאַר דיא בעל הבתים; און נאָך דעם וויא מען האָט שקלאַפעריי אָנגעהאַלטען עטליכע טויזענד יאהר, האָט דער אייגענטהום־אינטערעס געמאַכט, אז מען זאָל דאָס אָבשאַפען, איינפאַך

ווייל מען האָט ענטדעקט, אז אַ פרייער מענש איז אַ בעסערע אייגענ־טהום ־ שאַפענדע מאַשין. דיא שלעכטקייט, וועלכע ליעגט היינט אין דער מענשליכער הארץ און וועלכע ציוויליזאציאָן און קריסטענטהום האָבען בלויז ווייכער געמאַכט, אָבער ניט אויסגעוואָרצעלט, — דיעזע שלעכט־הערציגקייט פון מענשען ווייזט היינט ארוים סמנים פון דיא ווילדקייט, פון וועלכע דיא מענשהייט שטאַמט... ווען עס איז איינ־געפיהרט געוואָרען, אז ירושה זאָל איבערגעהן צו דעם אייגענטהימער'ס קינדער, ניט צו זיינע ברידער אָדער פלעמעניקעס וויא פריהער פלעגט זיין, איז מעגליך געוואָרען דיא פאַמיליע פון איין מאַן און איין פרוי."

דיעזע שורות לעזען זיך כמעט וויא אַ בלאַט פון קאַרל מאַרקס. מיר האָבען דאָ געזאָגט, אז אין מעהרערע שטעלען טרעפט זיך מאָרגאַן מיט איהם צונויף. עס האַנדעלט זיך אָבער ניט וועגען בעזונדערע שטעלען, נור וועגען דעם גאַנצען גאַנג פון זייערע לעהרען. ביידע האָבען זיי בעטראַכט דעם ענטוויקלונגס־גאַנג פון געזעלשאַפטען, און ביידע האָבען געהאַט אַ דורכדרינגענדען, קלאָרען בליק צו דערזעהען דעם אמת, אלזאָ זיינען זיי געקומען צו עהנליכע רעזולטאַטען. אַ טעות קען יעדער האָבען אַן אנדערען. דער אמת איז ביי אלעמען דער זעלבער. קרומע וועגען קענען פון איין שטאָדט צו דער אנדערער געהן אַלערליי; אַ גלייכער וועג קען זיין בלויז איינער.

אין דעם לעצטען אויסצוג, וואָס מיר האָבען דאָ געבראַכט פון מאָרגאַנ'ען, ווערט אלזאָ גערעדט וועגען דעם, וויא דיא ענטוויקלונג פון פריוואַט־אייגענטהום, פון אייגענטהום און ירושה מאַכט מעגליך דעם איבערגאַנג צו דער היינטיגער מאָנאָגאַמישער פאַמיליע מיט דעם פאָטער אלס הויפט פון דער פאַמיליע. ווען דיא שפאַניער זיינען געקו־מען נאָך מעקסיקאָ, זיינען דיא מעקסיקאַנער שוין איבערגעגאַנגען פון דער „מוטער־סיסטעם" צו דער „פאָטער־סיסטעם". דאָס הייסט אלזאָ, אז ביי זיי האָט שוין געהאַלטען אין ענטוויקלען זיך פריוואַט ־ אייגענ־טהום, אייגענטהום ־ ירושה פון פאטער צו דיא קינדער. צוזאַמען מיט דעם איז ביי זיי אויך אַ ביסעל ענטוויקעלט געוועזן דיא ירושה פון דער הויפט־מאַן שטעלע. ווען ציוויליזירטע מענשען וואָלטען אַהין ניט געקומען פון אייראָפּאַ, וואָלטען דיא מעקסיקאַנער מיט דער צייט אליין ווייטער ענטוויקעלט ביידע דיעזע זאָרטען ירושה — דיא ירושה פון אייגענטהום און פון דער העכסטער רעגיערונגס־שטעלע. עס וואָלט

ביי זיי שטארק אויסגעוואקסען פּריוואט־אייגענטהום. און דער מלחמה־הויפּטמאַן וואָלט ניט אויסערוועהלט ווערן פון א געוויסען גענט (וואָרים די גענטען וואָלטען שוין געווען פערשוואונדען און אויף זייער פּלאַץ וואָלטען געווען איינציגע פאמיליען), נור די שטעלע וואָלט געבליבען אין דער זעלבער בעזונדערער מאָנאָגאמישער פאמיליע, און וואָלט איבערגעהען פון פאטער צום זוהן, פּונקט וויא אייגענטהום. דאָס הייסט, אז דאַן וואָלט שוין געווען א ק ע נ י ג. ווען קאָרטעס איז געקומען נאָך מעקסיקאָ, האָט דאָס אָבער נאָך געהאלטען גאַנץ ווייט פון אזא ענטוויקלונגס־שטופע.

קאָרטעס פאַנגט מאָנטעזומאַ'ן, דערנאָך מוז ער אַליין אַנטלויפען

VIII.

דיא שפּאַניער אין דער מעקסיקאַנער הויפּט־שטאָדט. — קאָרטעס פיהלט זיך ניט זיכער. — ער פאַנגט מאָנטעזומאַ'ן און האַלט איהם אויף דער שפּאַנישער קוואַרטיר. — קאָרטעס פערברענט 16 אַצטעקען, וועלכע האָבען ערמאָרדעט עטליכע שפּאַניער. — מאָנטעזומאַ'ס לעבען אין געפענגניס. — מאָנטעזומאַ'ס מוטהיגער פּלעמעניק. — קאָרטעס צוטיילט דיא אָנגערויבטע אוצרות צווישען זיינע אָפיציערען און סאָלדאַטען. — קאָרטעס צוברעכט אַצטעקישע געטער. — דער עולם הויבט אָן צו מורמלען, און מאָנטעזומא פאָדערט, אז קאָרטעס זאָל פערלאָזען דיא לאַנד. — פון קובאַ קומט אַ שטאַרקע פלאָטע. — אַ מלחמה צווישען שפּאַניער און שפּאַניער. — קאָרטעס זיעגט מיט גאָלד און דורך דעם מיט שטאָהל. — דיא אַצטעקען צובונטעווען זיך. — מאָנטעזומא פּרופט זיי בערוהיגען. — קאָרטעס בעפרייט מאָנטעזומאַ'ס ברודער קיטלאהואַ, און קיטלאהואַ העצט אויף דיא אצטעקען געגען איהם. — אַ שווערער קאַמפּף אין שטאָדט. — מאָנטעזומא פּרופט ווידער בערוהיגען זיינע אצטעקען; זיי ענטפערען אָבער מיט שימפּפעריי און פערוואונדען איהם. — דיא שפּאַניער מוזען אַנטלויפען. — דיא „טרויעריגע נאַכט". — קיטלאַהואַ ווערט מלחמה־הויפּטמאַן. — א מלחמה אין טהאָל. — דיא שפּאַניער קומען קוים נאָך טלאסקאלא. — קאָרטעס בעשליעסט זיך צו בויען אַ פלאָטע, וועלכע מען זאָל טראָגען צו דער אָזערע.

נאָך דעם וויא קאָרטעס האָט בעזוכט דעם מאַרק, איז ער געגאַנגען צו דעם גרויסען טעמפּעל, וואו מאָנטעזומאַ האָט אויף איהם שוין געוואַרט. אונטען האָבען איהם בעגעגענט זעקס אַצטעקען. זיי האָבען פּאָרגעלייגט איהם צו טראָגען איבער דיא טרעפּ. ער האָט זיך אָבער פון דעם ענטזאַגט, און איז מיט זיינע שפּאַנישע בעגלייטער אַרויף צום שפּיץ פון דער געביידע. דאָרטען האָט מאָנטעזומאַ איהם

פריינדליך בעגריסט; דערביי האָט ער בעמערקט, אַז ער, „מאַלינציין", מוז זיין מיעד פון קלעטערען איבער אַזוי פיעל טרעפּ. „איך און מיינע שפּאַניער ווערען פון קיין זאַך ניט מיעד" — האָט קאָרטעס געענטפערט אום צו פערגרעסערען דעם איינדרוק, אַז די ווייסע זיי־נען „הימעל־מענשען".

פון דעם שפּיץ טעאָקאַללי האָט זיך געזעהן די גאַנצע שטאָדט מיט איהרע גאַסען, קאַנאַלען, מיט די אָזערע אַרום און אַרום. עס איז געוועזען אַ שעהנער בילד, און אונזערע שפּאַניער האָבען איהם בע־טראַכט אי מיט בעוואונדערונג אי מיט מורא, וואָרים פון דאַנען האָ־בען זיי דייטליך געקענט זעהן וויא לייכט די אַצטעקען וואָלטען זיי געקענט אָפּשניידען פון דער גאַנצער וועלט: זיי האָבען נור בעדאַרפט אויפהויבען די בריקען.

קאָרטעס האָט געבעטען מאָנטעזומאַ'ן ער זאָל איהם ווייזען וואָס עס טהוט זיך אינווענדיג אין טעמפּעל, און מאָנטעזומאַ האָט זיך בע־ראַטהען מיט די הויפּט־פּריסטער און איהם ערלויבט צו זעהן דעם קדשי קדשים, דעם סאַמע הייליגטהום.

אין איינעם פון דיעזע הייליגע צימערען האָבען די שפּאַניער געזעהן אַ ריעזיגע פיגור, אַ געץ פון הויטציל אָפּאָכטלי, דעם גאָט פון מלחמה און אַ ריעזיגע פיגור פון דעם גאָט טעצקאַטלי־פּאָקאַ. זיי זיינען געוועזען בעפּוצט מיט גאָלד און טהייערע שטיי־נער און פערשפּריצט מיט בלוט. דאָס איז געוועזען אַ דונקעלער צימער אין וועלכען עס האָט זיך געהערט אַ שווערער גערוך פון פרישע מענש־ליכע בלוט און פון וויירויך. אויף אַ גרויסען גאָלדענעם טאַץ זיינען געלעגען עטליכע מענשליכע הערצער. די שפּאַניער האָט דאָס אָב־געעקעלט.

קאָרטעס האָט גערופען מאָנטעזומאַ'ן ערקלעהרען, דורך מאַ־רינאַ'ן, אַז זיינע געטער זיינען קיין געטער ניט און אַז מקריב זיין מענשען איז עקעלהאַפט (אַז די שפּאַנישע גלחים האָבען געברענט מענשען אויף זייערע „געטליכע" פייערען — דאָס האָט ער פאַר עקעלהאַפט ניט געהאַלטען). ער האָט געבעטען ערלויבניס אַרויסצו־וואַרפען דיעזע בלוטיגע געצען, אויסרייניגען דעם טעמפּעל און דאָר־טען אַוועקשטעלען אַ פיגור פון דער הייליגער מאַריא. מאָנטעזומאַ האָט קוים געגלויבט זיינע אויערען. ער איז פון דעם פאָרשלאַג אַזוי

אויפגעבראכט געוואָרען, אז ער האָט קוים געקענט ריידען. „ווען איך וואָלט וויסען, אז דוא ווענסט אזוי בעליידיגען מיינע געטער, וואָלט איך דיר זיי ניט געלאָזען זעהן" — האָט ער געזאָגט. — „זיי זיינען גוטע געטער, וואָרים זיי גיבען אונז געזונד, רעגען, תבואה און א זיעג איבער אונזערע שונאים".

מאָנטעזומא האָט אָבער דיא שפּאניער ניט געשטערט צוצוריכטען א קריסטליכע קירכע מיט א פיגור פון דער הייליגער מאַריא, אין איינעם פון דיא צימערען, וואו דיא שפּאניער האָבען געוואוינט. אר־בייטענדיג ביי דער צוגרייטונג פון דיעזער קירכע, האָט דער שפּאַנישער סטאָלער ענטדעקט א פערבאָרגענע פערטינקעוועטע עפענונג. ווען מען האָט אראָבגעריסען דעם צעמענט, האָט זיך ארויסגעצייגט, אז דיא עפענונג פיהרט אין א זעהר גרויסען צימער, וועלכער איז פול מיט אוצרות. אין מיטען איז געלעגען א גרויסער בארג מיט טהייערע שטיינער, און דיא ווענט זיינען געווען בעהאנגען און פערלייגט מיט רייכע פעדער־מאַטעריען, שילדען, געוועהר און אלערליי ציערונג פון גאָלד און זילבער. קאָרטעס האָט דאָס אַלץ בעקוקט און געהייסען דיא עפענונג צוריק פערקלעפּען און זיך מאכען ניט וויסענדיג וועגען דעם.

דיא שפּאניער זיינען אָבגעווען אין מעקסיקאָ א וואָך. מאָנטעזומא און דיא אנדערע אצטעקען האָבען זיי בעהאנדעלט אויפ'ן פריינדליכסטען אופן. דאָך איז קאָרטעס געוועזן זעהר אונרוהיג. ער איז דאָ פאָרט געווען אין א פאַסטקע. צו יעדער מינוט וואָלט מען געקענט אויפהויבען דיא בריקען ארום שטאָדט און דיא צעהנדליגע טויזענדע מעקסיקאנער וואָלטען מיט זיי געקענט טהאָן וואָס זיי ווילען. וויא לאנג וועט דיעזע פריינדליכקייט געדויערען? ווער קען וויסען וואָס זיי האָבען דאָ אין זינען? — דיעזע פראַגען האָבען ניט אויפגעהערט צו עגבערען קאָרטעס'עס מח. א חוץ דעם: זיינע שפּאַנישע סאָלדאַטען געהען אום ליידיג, און מיט זייער נייגונג צו הול־טייסטוואָ און מערדעריי קענען זיי פריהער־שפּעטער דערצאָרענען דיא אצטעקען. נאָך גרעסער איז געווען דיא געפאַהר צוליעב זיינע טלאסקאלאנער בעגלייטער. דיא אצטעקען האָבען זיי געהאסט אלס זייערע אייביגע פערביסענע שונאים, דאָך מוזען זיי זיי איצט האַלטען ביי זיך און שפּייזען וויא פריינד. דיא געדולד פון דיא איינוואוינער

קען פּלאַצען צו יעדער צייט. צווישען זיינע טלאסקאלאַנער האָבען זיך זאָגאַר שוין געהערט קלאַנגען אַז דיא אַצטעקען קלייבען זיך אויפ־צוהויבען זייערע בריקען...

און ווען אַפילו אַלץ זאָל זיין שטיל און רוהיג, — טאָ וואָס איז דער תכלית פון סתם בלייבען דאָ אַלס גאַסט? זיין צוועק איז געווען ניט אָבצושטאַטען אַ וויזיט, נור איינצונעהמען דיא לאַנד מיט איהרע אוצרות; זייענדיג אָבער אין מעקסיקאָ אויף זיין איצ־טיגען שטייגער, איז ער געווען אזוי ווייט פון איינגנעהמען איהר, פּונקט וויא בשעת ער האָט זיך געפונען אין שפּאַניען. און אויב עס וועט אוועקגעהן אַ היבשע צייט און ער וועט גאָר ניט אויפטהאָן, וועט וועלאַסקעץ, דער גובערנאַטאָר פון קובאַ, דערווייליע אפשר אונטער־שיקען אַ גרויסע אַרמעע, און מען וועט איהם אַוועקפיהרען צוריק אַ געפאַנגענעם, אַלס אַ פערברעכער, פאַר וואָס ער האָט געמאַכט דיא גאַנצע עקספּעדיציע געגען דעם ווילען פון זיין גובערנאַטאָר; מיט אַ גרעסערע אַרמעע וועלען וועלאַסקעץ'עס אָפיצירען נעהמען מעקסיקאָ און ער, קאָרטעס, וועט בלייבען אַ נאַר און אפשר נאָך בעצאָהלען מיט טויט־שטראָף.

קורץ, ער האָט ניט געקענט רוהען. ער מוז עפּעס טהאָן וואָס שנעלער. און זיין ביטרער און אָדוואַזשנער מאַרך האָט ניט אויפ־געהערט צו טראַכטען וועגען פערשיעדענע פּלענער. דער פּלאַן, וועל־כער איז איהם ענדליך אַריינגעפאַלען אין קאָפּ און וועלכען ער האָט זיך בעשלאָסען צו פּרופען דורכפיהרען, איז איינער פון דיא געוואַג־טעסטע און מערקווירדיגסטע אין דער גאַנצער מענשליכער געשיכטע. ער וועט נעמליך פאַנגען מאָנטעזומאַ'ן ביי איהם אין פּאַלאַץ, אַוועק־פיהרען איהם צו זיך אויף דער קוואַרטיר, איהם האַלטען דאָרטען און אין זיין נאָמען קאָמאַנדעווען.

וועגען דיעזען פּלאַן זאָגט מאָרגאַן דאָס פאָלגענדע: „אויף דיא אַמעריקאַנישע אינזלען האָבען דיא שפּאַניער בעמערקט, אַז ווען זיי האָבען געפאַנגען אַ קאַסיק, אַן עלסטען פון אַ שבט און איהם גע־האַלטען ביי זיך, זיינען דיא אינדיאַנער צוטומעלט געוואָרען, האָבען פערלאָרען זייער מוטה און מעהר ניט געקעמפּפט". אין דיעזען בוך האָבען מיר עהנליכעס געזעהן, ווען מיר האָבען געהאַלטען ביי פּאָרטאָ־ריקאָ. ווען אגוועבאַנא, דער עלסטער, איז גע'הרג'עט געוואָרען, זיי־

נען דיא אינדיאנער זיך צולאפען פון שלאכט־פעלד. מילא, אויף דעם פלאץ פון א טויטען עלסטען פלעגט מען דערנאך אויסוועהלען אן אנדערען. ווען דער עלסטער איז אבער געווען אין פלען, האט זיין שבט גאר ניט געוואוסט וואס צו טהאן. דער עולם האט זיך געפיהלט מאכטלאז, הילפלאז. קארטעס האט דאס געוואוסט, און איצט, אז ער איז געווען אין דער הויפט־שטאדט פון מעקסיקא, האט ער זיך דער־מאהנט וועגען דעם און איז געפאלען אויף זיין פלאן צו פאנגען מאנ־טעזומא׳ן. „קארטעס האט איינפאך געטהאן לויט דער ערפאהרונג וואס דיא שפאניער האבען געהאט מיט אנדערע עלסטע“, זאגט מארגאן.

קארטעס האט געהאפט, אז ער וועט זיין פלאן דורכפיהרען מיט גוטען, אז ער וועט מאנטעזומא׳ן איינפאך אריינגנארען אין זאק אריין. אי טאמער ווערען דיא אצטעקען אויפגעבראכט פון זיין חוצפה און זיי כאפען איהם מיט אלע זיינע שפאניער און שלעפען זיי אוועק אויף קרבנות פאר זייערע געטער? האבען קארטעסען אזעלכע געדאנקען ניט אבגעהאלטען. מורא צו האבען איז ניט געווען אין זיין כאראק־טער.

א תירוץ צו קומען צו מאנטעזומא׳ן מיט פרעטענזיעס און צו פאדערען פון איהם אז ער זאל זיך בעזעצען אויף דער שפאנישער קווארטיר, האט קארטעס געהאט א פארטיגען. מיר האבען אויבען געזעהן, וויא ער האט אין ווערא קרוץ איבערגעלאזען פופציג פון זיינע סאלדאטען מיט דעם יונגען אפיציער יואן דע עסקאלאנ־טע אלס קאמאנדיר. א געוויסע צייט נאך דעם וויא ער, קארטעס, איז פון דארטען אוועק, האט דארטען געטראפען דאס פאלגענדע: אן אצטעקישער עלסטער מיט׳ן נאמען קוואופאפאקא, דער הויפטמאן פון דער מעקסיקאנישער פראווינץ, וואס איז געלעגען צו צפון צו פון ווערא קרוץ, האט אריינגענארט צו זיך פיער פון דיא שפאניער און האט צוויי פון זיי געטויטעט. דיא אנדערע צוויי וואלטען געהאט דעם זעלבען שיקזאל; נור זיי זיינען אנטלאפען. עסקאלאנטע איז דאן ארויסגעטראטען געגען קוואופאפאקא׳ן, און ער האט דעם שלאכט געוואונען; ער האט אבער פערלארען נאך זיעבען סאלדאטען, און ער, עסקאלאנטע, אליין, האט בעקומען וואונדען, פון וועלכע ער איז געשטארבען באלד וויא ער האט זיך אומגעקעהרט נאך ווערא קרוץ.

קאָרטעס האָט פון דער געשיכטע זיך דערוואוסט, ווען ער איז נאָך געווען אין טשאָלולא. פאָרלויפיג האָט ער מאָנטעזומאַ'ן וועגען דעם קיין וואָרט ניט געזאָגט. איצט אָבער האָט ער זיך בעשלאָסען מיט דער געשיכטע זיך צו בענוצען.

אין דער פריה האָט ער מיט זיינע אָפיציערען פרום אָבגעזאָגט א געבעט צו גאָט, און זיך גענומען צו דער ארבייט. דיא וויכטיגסטע טהייל פון זיינע סאָלדאַטען האָט ער אויסגעשטעלט ביי זיך אויפ'ן הויף, היבשע קאָמפּאַניעס האָט ער געלאָזען בעוואַכען דיא גאַסען, וואָס האָבען זיך געצויגען צו מאָנטעזומאַ'ס וואוינונג, און דרייסיג סאָלדאַטען האָט ער געהייסען אריינגעהן אין מאָנטעזומאַ'ס הויפען, ביסלעכווייז, ניט מעהר וויא פיער מיט א מאָל; ער האָט זיי פערזאָגט, אז זיי זאָלען אהין אריינגעהן אזוי וויא דורך א צופאַל, אזוי וויא גלאַט אזוי — מען זאָל ניט חושד זיין, אז זיי מיינען דאָ עפּעס. אליין האָט ער אויסגעקליעבען פינף פון זיינע בראַווסטע און געלאַסענסטע אָפיצירען: פּ ע ד ר אָ ד ע א ל ו ו א ר א ד אָ 'ן, מיט וועלכען מיר זיינען שוין בעקאַנט, און וועלכען אונז וועט נאָך אויסקומען צו בעגעגענען אין דיא וויטערע קאַפּיטלעך פון דיעזען בוך, וו ע ל א ס־ ק ע ץ ד ע ל ע אָ נ 'ע ן, וועלכען מיר קענען שוין אויך, ג אָ נ־ ז א ל אָ ד ע ס א נ ד אָ ו א ל, וועלכען מיר וועלען אָפט דער־ מאָהנען שפּעטער, צוזאַמען מיט אלוואַראַדאָ'ן, און אַנדערע צוויי. אלע זיינען זיי געווען געקליידט וויא פּראָסטע סאָלדאַטען, גוט בעוואַפענט און בעפּאַנצערט. אז קאָרטעס זאָל זיין בעגלייט מיט פינף בעוואַ־ פענטע סאָלדאַטען, — דאָס איז געווען א גאַנץ געוועהנליכע זאַך און האָט קיין אויפמערקזאַמקייט ניט געקענט ציהען.

מאָנטעזומאַ האָט זיי אויפגענומען גאַנץ פריינדליך, פיין מכבד געווען און זיי געשאָנקען מתנות פון גאָלד און טהייערע שטיינער. אלס א ספּעציעלען ציכען פון פריינדשאַפט האָט ער קאָרטעס'ען פאָרגעלעגט זיינע א טאָכטער פאַר א פרוי. דער שפּאַנישער קאָמאַנדיר האָט איהם אָבער ערקלעהרט, אז ער האָט שוין א פרוי, און אז מעהר וויא איינע טאָר א קריסט ניט האָבען. און דערווייל זיינען אָנגע־ קומען אלץ מעהר פון דיא סאָלדאַטען, וועלכע האָבען אהין אריינגע־ שפּאַצירט, כלומרשט גלאַט אזוי זיך. ווען קאָרטעס האָט געזעהן, אז זיי זיינען שוין אלע דאָ ארום איהם, האָט ער פּלוצלונג

געענדערט זיין טאָן. ער האָט געמאַכט אַ שטרענגע מינע און גענומען מאַנטעזומאַ׳ן בעשולדיגען אין דער ווערא־קרוצער געשיכטע. קוואו־פּאָפּאָקאַ האָט דיא פּיער שפּאַניער אריינגעכאַפּט און צוויי פון זיי געטויטעט אויף מאַנטעזומאַ׳ס געהיימען בעפעהל, — אזוי האָט קאָר־טעס איצט ערקלעהרט. מאַנטעזומאַ האָט געענטפערט, אַז ער ווייס ניט פון וואָס צו זאָגען, און ער האָט גלייך אַוועקגעשיקט שלוחים בריינגען קוואופּאָפּאָקאַ׳ן. קאָרטעס האָט כלומרשט אויסגעדריקט צו־פריעדענהייט און געזאָגט, אַז ער גלויבט מאַנטעזומאַ׳ס ווערטער, אָבער אַז עס איז נויטיג, אַז דער שפּאַנישער קעניג זאָל אויך זיין איבערצייגט אין זיין אונשולד, און אַז דעריבער פאָדערט ער דאָס פאָלגענדע:

איידער קוואופּאָפּאָקאַ וועט געבראַכט ווערען צו זיין שטראָף, זאָל מאַנטעזומאַ זיך בעזעצען ביי קאָרטעס׳ען. דאָס וועט דיענען אַלס בעוויז, אַז ער איז אַ פריינד פון דיא שפּאַניער.

מאַנטעזומאַ איז געוואָרען בלאַס און רויט פון כעס. ער האָט זיך אָבער קאָנטראָלירט, און בלויז געזאָגט מיט אַ טאָן פון בעליי־דיגונג: „וואו איז דאָס געהערט געוואָרען אַז אַ מענש אין מיין לאַגע זאָל פערלאָזען זיין וואוינונג און אליין זיך איבערגעבען אין דיא הענד פון פרעמדע מענשען אַלס זייער געפאַנגענער?“ קאָרטעס האָט איהם פערזיכערט, אַז ער וועט ניט זיין קיין געפאַנגענער, אַז ער וועט נור ענדערען זיין וואוינונג, אַזוי אָבער וועט ער האָבען אַרום זיך זיינע דיענער און לעבען פונקט וויא פריהער.

קאָרטעס האָט מיט זיך געהאַט בלויז אַ מאַן דרייסיג, וועהרענד מאַנטעזומאַ איז געוועזען ביי זיך אין דער היים. דאָך האָט מאַנטע־זומאַ גע׳טענה׳ט, געבעטען זיך, געפּרופט זיך אָבקויפען מיט מתנות. דאָס ווייזט וויא גרויס עס איז געוועזען זיין שרעק פאַר דיא אונבע־קאַנטע מאַכט וואָס האָט זיך פּלוצלונג בעוויזען אין מעקסיקאָ, — דיא מאַכט וועלכע זיין אַבערגלויבען האָט איהם פאַרגעשטעלט אין אַלערליי משונה׳דיגע געשטאַלטען. ער האָט אי יע געוואוסט, אַז דיא ווייסע זיינען געוועהנליכע מענשען פון פלייש און בלוט, אי ניט געוואוסט. זיי האָבען פאָרט געמאַכט דעם איינדרוק, אַז זיי זיינען הימעל־מענ־שען. ניט יעדער אַצטעק וואָלט זיך אָבער געפיהלט וויא מאַנטעזומאַ.

קיין פעסטען כאַראַקטער האָט דער מלחמה־הויפּטמאַן יעדענפאַלס ניט געהאַט.

„ווען איך זאָל זיך ביי דיר בעזעצען, וועט מיין פאָלק זעהר ניט וועלען ליידען, וואָס איך טראָג איבער אַזאַ בעליידיגונג" — האָט ער זיך געבעטען — „איך וועל דיר אלס משכן געבען איינעם פון מיינע זיהן און איינע פון מיינע טעכטער, ביז מיין אונשולד וועט בעוויזען ווערען".

צוויי שטונדען זיינען אַוועק אין דיעזען געשפּרעך צווישען מאָנ־טעזומאַ'ן און קאָרטעס'ען. איינער פון קאָרטעס'עס אָפיציערען, וועלאַסקעץ דע לעאָן, איז אַרויס פון געדולד. „מיר פערלירען צייט", — האָט ער אויסגעשריען אויף שפּאַניש — „מיר שטעלען נור זיך אַליין אין געפאַהר. לאָמיר דעם ווילדען נפש אַ נעהם טהאָן, און אויב ער וועט זיך ניט לאָזען, לאָמיר איהם מכבד זיין מיט אונזערע שווערדען, און אַ סוף".

מאָנטעזומאַ האָט נאַטירליך ניט פערשטאַנען וואָס דער שפּאַניער זאָגט, אָבער דע לעאָן'ס בייזער קוק און מינע האָבען איהם דער־שראָקען.

„וואָס זאָגט ער?" — האָט ער געפרעגט ביי מאַרינאַ'ן, וועלכע האָט דיא שפּאַניער בעגלייט אַלס דאָלמעטשערין.

— בעסער געה מיט דיא ווייסע מענשען — האָט זיא געענט־פערט מיט אַ טאָן פון פריינדליכקייט און געבעט. — זיי וועלען דיר אויף זייער קוואַרטיר בעהאַנדלען אויפ'ן בעסטען אַרט. אויב אָבער דוא וועסט זיי גלייך ניט פאָלגען, איז דיין לעבען אין געפאַהר.

ער האָט אין גאַנצען פערלאָרען זיין מוטה. זעהענדיג זיך אַרומ־גערינגעלט פון דיא בעוואַפענטע, בייזע ווייסע מחבלים, איז ער אַזוי אַראָפּגעפאַלען ביי זיך, אַז ער האָט מעהר אפילו ניט געסמייעט צו טענה'ן. ער איז אויף אַלץ מרוצה געוואָרען, אַזוי וויא אַ הילפלאָזע קינד. ווען דיא מיטגליעדער פון זיין סוויטע האָבען זיך דערוואוסט, וואָס דאָ טהוט זיך, זיינען זיי ערשטוינט געוואָרען. זיי האָבען זייערע אויערען ניט געוואָלט גלויבען. מאָנטעזומאַ האָט זיי אָבער פערזי־כערט, אַז ער געהט זיך בעזעצען ביי דיא שפּאַניער מיט זיין גוטען ווילען. ער האָט דאָס געטהאָן אום צו פערבאָרגען דעם פאַקט, אַז ער איז אַ געפאַנגענער; און דיא אַנדערע עלסטע פון דיא אַצטעקען

האָבען איהם אפשר געגלויבט אויך; אָבער זייער איבעררעשונג איז פון דעם ניט פערקלענערט געוואָרען. און פונקט אזוי זיינען איבער־ראַשט געוואָרען דיא געוועהנליכע איינוואוינער פון שטאָדט, ווען זיי האָבען געזעהן, וויא מען טראָגט איהם דורך דיא גאַסען מיט אַ וואַך פון שפּאַנישע סאָלדאַטען. מען האָט איהם געטראָגען מיט פּאַראַד, אויף זיין געוועהנליכען שטוהל. אָבער זיין סוויטע איז געגאַנגען מיט אַראָפּגעלאָזענע קעפּ, און דיא בעוואַפּענטע שפּאַנישע וועכטער האָבען איהם אַרומגערינגעלט וויא אַ געפאַנגענעם. דער עולם האָט געמורמעלט; אומעטום האָט זיך געהערט אַ בייזער געשריי, אַז דיא שפּאַניער נעהמען מאָנטעזומאַ'ן אין פלען. נאָך אַ מינוט, און עס וואָלט זיך צופלאַקערט אַ פאָלקס־אויפשטאַנד און פון אַלע שפּאַניער וואָלט קיין שריד ופליט ניט געבליבען. אָבער דאָ האָט מאָנטעזומאַ ווידער זיך אַריינגעמישט מיט זיין קינדערשען עהרע־געפיהל. ער אַליין האָט אויפגעפאָדערט דעם עולם זיך צו בערוהיגען און געהן אַהיים, פערזיכערענדיג אַלעמען אַז ער בעזעצט זיך ביי קאָרטעס'ען מיט זיין אייגענעם ווילען, ניט אַלס געפאַנגענער נור אַלס פריינד..

אויף קאָרטעס'עס קוואַרטיר האָט מען איהם כלומרשט אויפגענו־מען מיט גרויס כבוד. מען האָט איהם אָבגעגעבען עטליכע פון דיא שעהנסטע צימערען, בעזאָרגט איהם מיט דיא בעסטע אַצטעקישע בעט־געוואַנד, קאַוויאָרען (קאַרפּעטס), פעדער־מאַטעריעס; מען האָט איהם געלאָזען האָבען ביי זיך זיין סוויטע, זיינע בעדיענטע, זיינע פרויען. קורץ, מען האָט איהם געלאָזען פיהרען זיין געוועהנליכען לעבען מיט אַלע צערעמאָניעס, צו וועלכע ער איז געוועהנט געוועזן. דיא שפּאַניער אַליין האָבען זיך צו איהם כלומרשט פערהאַלטען וויא צו אַ קעניג. אָבער פון דרויסען איז ביי זיין וואוינונג אימער געשטאַנען אַ וואַך פון 120 שטאַרק בעוואַפּענטע שפּאַניער, זעכציג פון פאָרענט און זעכציג הינטער דער הויז. און אַן אַנדער וואַך, אונטער וועלאַסקעץ דע לעאָן'ס קאָמאַנדע, האָט זיך אימער געפונען אין דעם פאָדער־צימער פון זיין קוואַרטיר.

דער מעקסיקאַנער עולם האָט צו דייטליך געזעהן, אַז זייער מלחמה־הויפּטמאַן איז איינפאַך אַרעסטירט, — אַרעסטירט פון אַ הייפעלע פרעמדע מענשען ביי זיך אין דער היים. מאָנטעזומאַ האָט אָבער

געפאָדערט אַז מען זאָל קיין זאַך ניט טהאָן, און מען האָט קיין זאַך ניט געטהאָן.

מען האָט געבראַכט קוואַופּאָפּאָקאַ'ן. דעם גאַנצען וועג האָט מען איהם געטראָגען אויף אַ שטוהל, אַלס עלסטען; אָבער ווען מען האָט איהם אַריינגעפיהרט אין מאַנטעזומאַ'ס צימער, האָט ער איבער זיינע שעהנע קליידער ארויפגעוואָרפען אַ מאַנטעל פון פּראָסטע מאַ־טעריע, — וויא דיא מאָדע איז געווען, ווען אַן אַצטעק האָט זיך געבוקט פאַר דעם מלחמה־הויפּטמאַן. מאָנטעזומאַ האָט דיא אַנגע־לעגענהייט איבערגעגעבען צו קאָרטעס'ען, אַז ער זאָל אַליין אונטער־זוכען און פּסק'ענען. ווען קאָרטעס האָט קוואַופּאָפּאָקאַ'ן גענומען אויפ'ן פערהער, האָט יענער זיך ניט פערטהיידיגט און ניט ארויפ־געוואָרפען דיא שולד אויף מאָנטעזומאַ'ן. ער האָט זיך געהאַלטען מיט מוטה, רוהיג, רעדענדיג זעהר וועניג. ער האָט זיין שיקזאַל ערוואַרט געלאַסען, קאַלטבלוטיג.

קאָרטעס האָט איהם פעראורטהיילט פערברענט צו ווערען לעבע־דיגערהייט — איהם און פופצעהן אנדערע אַצטעקען, וועלכע האָבען אַנטהייל גענומען אין דעם מאָרד פון דיא צוויי שפּאַניער און וועלכע מען האָט צו מאָנטעזומאַ'ן געבראַכט צוזאַמען מיט קוואַופּאָפּאָקאַ'ן. דעם פייער האָט קאָרטעס בעשלאָסען צו מאַכען פון אַ באַרג הילצערנע פיילען־בויגענס, הילצערנע שפּיזען און אַנדערע מעקסיקאַנישע געוועהר, וואָס האָבען זיך געפונען אין דעם אַרסענאַל לעבען דעם גרויסען טעמ־פּעל; און מאָנטעזומאַ אַליין האָט געהייסען אַז מען זאָל איהם ערלויבען דאָס צו נעהמען פון דאָרטען. אויף דיעזען אַרט האָט קאָרטעס פערניכ־טעט דיא געוועהר מיט וועלכע דיא אַצטעקען וואָלטען געקענט קעמפּפען געגען איהם מיט זיין אַרמיי.

בשעת מען האָט געמאַכט דיא הכנות צו קוואַופּאָפּאָקאַ'ס טוידט, איז קאָרטעס אריין צו מאָנטעזומאַ'ן צוזאַמען מיט אַ שפּאַנישען סאָל־דאַט, וועלכער האָט געטראָגען אַ פּאָר אייזערנע קייטען אין דיא הענד; מיט אַ בייזע מינע האָט ער דעם געפאַנגענעם מלחמה־האַרר ערקלערט, אַז וויא דיא אונטערזוכונג האָט בעוויזען, איז ער, מאָנטעזומאַ, שולדיג אין קוואַופּאָפּאָקאַ'ס פערברעכען (הגם דיא אונטערזוכונג איז געווען ניט מעהר וויא אַ פּוסטער אָנשטעל און האָט קיין זאַך ניט בעוויזען). ער האָט מיט איהם גערעדט שטרענג, און געענדיגט מיט דעם וואָס ער

האט דעם סאלדאט געהייסען איהם שמיעדען אין דיא קייטען. דא האט מאנטעזומא פערלארען זיין לעצטען ברעקעל מוטה. ער האט זיך געלאזען שמיעדען, אזוי וויא א לעמעלע, און דערנאך איז ער געבליעבען זיצען שטיל, וויא א ניעדערגעשלאגענער, פון צייט צו צייט ארויסלאזענדיג א זיפץ אדער א קרעכץ. דיא אצטעקען פון זיין סוויטע האבען געוויינט קוקענדיג אויף איהם, זיי האבען איהם געגלעט זיינע געשמידעטע פיס און אונטער דיא קייטען אריינגערוקט דיא ברעגעס פון זייערע שאלען, כדי די אייזען זאל ניט רייבען זיין פלייש.

דערווייל איז אויף דרויסען פארגעקומען דיא הינריכטונג פון דיא זעכצעהן מעקסיקאנער. דיא סצענע איז געווען שטארק בעוואכט פון דיא שפאניער, אבער דיא פאלקסמאסען האבען אפילו ניט אנגעהויבען דענקען וועגען שטערען זיי. דיא פעראורטהיילטע האבען בע־נעגענט זייער שרעקליכען טוידט מיט שטילע רוהיגקייט, וויא אלע אינדיאנער פלעגען זיך האלטען, ווען מען האט זיי געטוידט אדער אזוי אנגעטהאן דיא גרעסטע יסורים.

ווען דיא בלוטיגע צערעמאניע איז געווען געענדיגט, איז קארטעס ווידער אריין צו מאנטעזומא׳ן און האט פון איהם אראבגענומען דיא קייטען. פאר איהם איז געווען גענוג איהם צו ערניעדריגען, צו צוברע־כען זיין גייסט, אין איהם איינצוואוארצלען דעם געדאנק, אז ער קען מיט איהם טהאן וואס ער וויל.

ביסלעכווייז איז מאנטעזומא צוגעוואוינט געווארען צו זיין לעבען אין געפענגניס, ווארום דיא שפאניער האבען איהם געזעהען צו פער־שאפען אלערליי פערגעניגען, און זיינע אייגענע מענשען האבען איהם בעדיענט, אדער אפט בעזוכט, אבגעגעבען כבוד און ערפילט זיין יעדען וואונש; אלס מלחמה־הויפטמאן האט ער איבער זיין לאנד געהאט דיא זעלבע דעה וויא פריהער. און זיצענדיג אין געפענגניס האט ער ביי זיין פאלק געשפיעלט דיא זעלבע ראלע וויא אימער. אפט האט ער דיא צייט פערבראכט מיט דיא שפאנישע אפיציערען. ער האט מיט זיי געשפיעלט אין „טאטאלאק“, אן אצטעקישער שפיעל מיט באללען. ער האט ליעב געהאט צו זעהן וויא מען מוסטירט דיא שפאנישע סאלדאטען, און דורך דיא דאלמעטשערס פלעגט ער אויס־פרעגען וועגען אלץ וואס ער האט געזעהן ביי זיי. א חוץ דיא צוויי

דאָלמעטשערס, וואָס קאָרטעס האָט געהאַט פון פריהער — מאַרינאַ און אַגווילאַר, איז איצט געווען אַ דריטער, אַ יונגער שפּאַניער מיט'ן נאָמען אָרטעגווילאַ, וועלכען קאָרטעס האָט געגעבען מאָנטעזומאַ'ן אַלס קאַמערדיענער. זייענדיג שטענדיג ביי דעם געפאַנגענעם, האָט אָרטעגווילאַ זיך אויסגעלערנט מעקסיקאַניש.

פון דיא אָפיציערען איז מאָנטעזומאַ'ן הויפּטזעכליך געפעלען געווען וועלאַסקעץ דע לעאָן און פּעדראָ דע אַלוואַראַדאָ. אַלוואַראַדאָ'ן פלעגט ער רופען „טאָנאַטיוה" דאָס הייסט „דיא זונן"; אזוי האָבען דיא אַצטעקען איהם אַ נאָמען געגעבען צוליעב זיינע בלאָנדע האָר און ווייסע, שיינענדע געזיכט.

מיר האָבען געזאָגט, אַז דיא שפּאַניער האָבען מאָנטעזומאַ'ן בע־האַנדעלט זעהר גוט. אַ מאָל פלעגט זיך מאַכען אַן אויסנאַהמע, אבער דאַן פלעגט קאָרטעס זיך סטאַרען דאָס צו פערגלעטען. איין מאָל, צום ביישפּיעל, האָט אַ פּראָסטער שפּאַנישער סאָלדאַט צו איהם גערעדט מיט בייזע, גראָבע רייד, געשריען אויף איהם. דאָס האָט איהם דער־מאָנט אָן זיין טרויעריגע לאַגע און איהם האָבען זיך געשטעלט טרערען אין דיא אויגען. ווען קאָרטעס האָט זיך דערוואוסט פון דער געשיכטע, האָט ער דעם סאָלדאַט געהייסען הענגען; אבער מאָנטעזומאַ אליין האָט געבעטען מען זאָל איהם שענקען, און אנשטאַט הענגען האָט מען דעם שולדיגען בלויז אָבגעשמיסען. אַזאַ גוטהערציגקייט האָט מאָנטע־זומאַ אימער אַרויסגעוויזען. דער ניט־ציוויליזירטער געצענדיענער איז געווען פיעל מענשליכער וויא דיא ציוויליזירטע קריסטען, וואָס האָבען איהם געהאַלטען אין געפאַנגענשאַפט. אויך האָט ער געהאַט פיעל וועניגער גאָלד־דורשט וויא זיי. אָפט פלעגען זיי צו'גנב'ענען עפּעס פון זיינע ציערונגען אָדער אַנדערע זאַכען. אבער ער פלעגט זיי דער־נאָך דאָס אַליין הייסען האַלטען, און זיי נאָך אַלע וויילע אַליין שענקען מתנות. ווען ער פלעגט געווינען אין דעם באַלל־שפּיעל מיט דיא אָפיציערען, פלעגט ער זיינע געווינסען אוועקגעבען דיא שפּאַנישע סאָלדאַטען.

איין מאָל האָט מאָנטעזומאַ געבעטען קאָרטעס'ען, אַז ער זאָל איהם ערלויבען צו בעזוכען דעם גרויסען טעמפּעל, און דאָרטען צו בוקען זיך פאַר זייערע געטער. קאָרטעס האָט דיא ביטע בעטראַכט און ענדליך האָט ער דיא ערלויבנים געגעבען, אבער מיט דעם תנאי,

אז ער זאָל אהין געהן מיט א הונדערט פופציג בעוואפענטע שפּאַניער; און דערביי האָט ער איהם שטרענג געוואָרענט, אַז אויב ער וועט פּרופען אַנטלויפען, וועט מען איהם טוידטען אויפ'ן אָרט. מאָנטעזומאַ האָט אָבער ניט געפּרופט אַנטלויפען. נאָך דעם וויא ער האָט געענדיגט זיין גאָטעס־דיענסט אויף דער גרויסער טעאָקאַללי, וואו דיא גלחים האָבען איהם עמפּפאַנגען מיט גרויס כבוד, האָט ער זיך אומגעקעהרט אין געפענגניס אויף דער שפּאַנישער קוואַרטיר.

א פּאָר מאָל האָט מען איהם אויך גענומען אויף געיעג, אין דיא וועלדער אויף יענער זייט אָזערע. דאָס איז געוועזען זיין גרעסטער פערגניגען. אהין האָבען דיא שפּאַניער איהם גענומען אויף איינע פון צוויי קליינע שיפען, וועלכע זיי האָבען אויסגעבויט זינט זיי האָבען זיך בעזעצט אין טענאָכטיטלאַן. וועגען דעם צוועק, צו וועלכען קאָר־טעס האָט דיעזע שיפען געלאָזט בויען, וועלען מיר באַלד רעדען. פאָר־לויפיג האַלטען מיר ביי מאָנטעזומאַ'ס לעבען אין פּלען.

וויא מיר זעהען, איז דיעזער ווייכער, כאַראַקטערלאָזער אצטעק צוגעוועהנט געוואָרען צו זיין לאַגע און האָט אין איהר געפונען געטרייסט און פערגניגען. און דיא אַנדערע עלסטע פון זיין שבט האָבען געשוויעגען ווייל ער האָט געשוויגען. אָבער ניט אַלע. איין עלסטער, מאָנטעזומאַ'ס פּלעמעניק קאַקאַמאַ, דערזעלבער יונגער־מאַן, וועמען מאָנטעזומאַ האָט געשיקט עמפּפאַנגען דיא שפּאַניער, ווען זיי זיינען צוגעקומען צו דער שטאָדט, האָט זיך ניט געקענט בערוהיגען. ער האָט געהאַט אַ פיעל שטאַרקערען כאַראַקטער וויא זיין אָנקעל. דיא בלוט האָט אין איהם געקאָכט געגען דיא חוצפּה פון דיא הייפּעלע ווייסע; ער האָט ניט אויפגעהערט צו פּלאַנעווען וויא אַזוי צו מאַכען א סוף צו זייער הערשאַפט. ער האָט געפּרופט ווירקען אויף מאָנטע־זומאַ'ן, אַז ער זאָל זיך ניט אַזוי אָבלאָזען, אַז ער זאָל אַרויסווייזען מעהר זעלבסט־רעספּעקט און הייסען דיא אַצטעקישע מלחמה־מענשען זיך שטעלען געגען דיא אונגעבעטענע געסט; זיינע רייד זיינען אָבער געוועזען אומזיסט; און ווען ער האָט זיך געווענדעט צו דיא אַנדערע עלסטע, האָבען זיי געענטפערט, אַז זיי זיינען מיט איהם איינפער־שטאַנען, אָבער אַז אָהן דעם מלחמה־הויפּטמאַן'ס ערלויבנים וועלען זיי קיין אויפשטאַנד ניט מאַכען. קאָרטעס האָט געשיקט רופען קאַקאַמאַ'ן צו זיך, יענער איז אָבער ניט געקומען. קאָרטעס האָט דאַן איהם

געהייסען איבערגעבען מיט שטרענגע ווערטער, אז ער שפּיעלט זיך מיט פייער. ער האָט איהם געסטראַשעט אין דעם נאָמען פון דעם שפּאַנישען קעניג, אַלס הערשער איבער דיא מעקסיקאַנער (וואָרום מאָנטעזומאַ האָט שוין דיעזע אויבער־הערשאַפט פון דעם שפּאַנישען טהראָן אַנערקענט אָפיציעל, מיט אַ גאַנצע צערעמאָניע). קאַקאַמאַ האָט אָבער אָבגעענטפערט מיט נאָך שטרענגערע ווערטער, אז פון אַזאַ הערשער וויים ער ניט און וויל ניט וויסען. קאָרטעס האָט דאַן מאָנטע־זומאַ'ן געהייסען, אז ער זאָל שיקען נאָך זיין פּלעמעניק אין זיין נאָמען, און דער אונגליקליכער מלחמה־הויפּטמאַן האָט געפאָלגט.

„געהט זאָגט מיין אָנקעל, אז ווען איך וועל שוין זיין בערייט צו קומען נאָך דער הויפּטשטאדט, וועט דאָס זיין מיט דעם צוועק צו בעפרייען דיא שטאָדט, איהם, מיין אָנקעל און אונזערע געטער, פון זייער יעצטיגער קנעכטשאַפט; איך וועל קומען, אבער מיט מיין האַנד ניט אין בוזים, וויא אַן אונטערטהעניגער, נור אויף מיין שווערד; ארויסטרייבען דיא פרעמדע וועל איך קומען, דיא פרעמדע וואָס האָבען אונזער לאַנד צו אַזאַ שמאַך און שאַנדע געבראַכט."

עטליכע פון דיא עלסטע זיינען געווען גענייגט צו אַן אויפשטאַנד, אזוי וויא קאַקאַמאַ, אבער זיי האָט מען גלייך געפאַנגען, אויף דעם בעפעהל, וועלכען קאָרטעס האָט געהייסען מאָנטעזומאַ'ן ארויסגעבען. בלויז צו קאַקאַמאַ'ן האָט מען ניט געקענט צוקומען. מאַנטעזומאַ האָט אָבער קאָרטעס'ען געהאָלפען אונטערקויפען אייניגע אַצטעקען פון קאַקאַמאַ'ס קרייז, און דורך זיי האָט מען דעם בראַווען יונגען קאַסיק ארייננענאַרט אין אַ פּלאַץ, וואו מען האָט איהם אויך געפאַנגען.

קאָרטעס האָט זיך איצט געפיהלט זיכער, און זיך גענומען אינ־טערעסירען מיט דער פראגע וויא אַזוי צוזאַמענצונעהמען וואָס מעהר גאָלד אי פאַר זיך מיט זיינע אָפיציערען און סאָלדאַטען, אי פאַר דעם קעניג פון שפּאַניען. וואָס מעהר גאָלד ער וועט שיקען צו דער שפּאַני־שער קרוין, אַלץ מעהר תקיף וועט ער ווערען און אַלץ ווענינער וועט ער דארפען מורא האָבען פאַר וועלאַסקעץ'ען, דעם גובערנאַטאָר פון קובאַ. ער האָט דעריבער מאָנטעזומאַ'ן און דיא אַנדערע אַצטעקישע עלסטע, וואָס ער האָט געהאַלטען אין געפאַנגענשאַפט, געגעבען צו פערשטעהן, אז ער פערלאַנגט פון זיי, דאָס זיי זאָלען ארויסשיקען איבער'ן לאַנד זייערע צינזען־זאַמלער און צוזאַמעננעהמען אַ גרויסע

מתנה פאר דעם שפאנישען קעניג. דאָס איז נויטיג אום צו ווייזען איהם זייער טרייהייט, האָט ער ערקלערט. און אזוי איז געווען: דיא צינזען־זאמלער, בעגלייט מיט א היבשע צאָהל שפאניער, זיינען געגאנגען איבער דיא שטעדט און דערפער פון מעקסיקאָ און האָבען געפאָרדערט גאָלד און זילבער פאר דער שפאנישער קרוין. אין עטליכע וואָכען ארום זיינען זיי געקומען צוריק מיט א גרויסע מאסע פון דיא טהייערע מעטאלען, קאָסטבארע געוועבען און פערשיעדענע אנדערע זאכען. צו דעם האָט מאָנטעזומא צוגעלעגט דיא אוצרות, וואָס זיינען געלעגען הינטער דער אויבענדערמאָנטער פערבאָרגענער עפנונג אין א וואנד פון דער יעצטיגער שפאנישער קירכע. ווען מען האָט דאָס אלץ צוזאמענגעבראכט אינאיינעם, איז פון דיא גאָלד אליין געווען דריי גרויסע בערג. טהיילווייז איז דאָס בעשטאנען פון שטיקלעך אָדער שטאבעס. עס איז אבער געווען א סך מעהר אויסגעארבייטע זאכען — ציערונגען, בעפּוצונגען, פיגורען פון פויגלעך, פליגען, זשוקעס, בלומען. דיא ארבייט איז געווען אויסגעצייכענט. אויך האָט זיך דאָרטען געפונען א מאסע גאָלדענע קראגענס, בראסלעטען, שטעקענס, פאָכערס און פערשיעדענע אנדערע זאכען פון גאָלד, רייך־קאָלירטע פעדערען, פעריל און טהייערע שטיינער.

דיא שפאנישע סאָלדאטען האָבען דאָס אלץ בעקוקט מיט זשעדנע אויגען. זייער גאָלד־דורשט האָט זיך אין זיי פאנאנדער־געברענט. זיי האָבען גענומען פאָדערען, אז מען זאָל דעם אוצר גלייך צוטהיילען צווישען זיי. מען האָט געשיקט נאָך דיא אצטעקישע גאָלדשמיעדען, און זיי האָבען דיא גרעסערע גאָלדענע און זילבערנע כלים צושמאָלצען אום עס זאָל זיין גרינגער דאָס צו צוטהיילען. דיא שעהנערע זאכען אבער, דיא וואָס זיינען געווען קונציג געמאכט, האָט מען איבערגעלאָזען אזוי, אום צו צייגען אין שפאניען וואָס פאר א מערקווירדיגע לאנד קאָרטעס האָט ענטדעקט און איינגענומען. ווען עס איז געקומען צום טהיילען זיך, איז געווען זעהר שווער זיך צו בעגעהן אָהן וואָג. וואָרים דיא אצטעקען האָבען דאָך פון קיין וואָג ניט געוואוסט, וויא מיר האָבען שוין בעמערקט. מען האָט געמוזט ספּעציעל מאכען וואגשאָלען מיט וואָג, און עס פערשטעהט זיך, אז זעהר פּינקטליך זיינען זיי ניט ארויס־קומען.

ווען דאָס איז פארטיג געוואָרען האָט מען זיך גענומען צום אָב־

ווענען דיא אָנגעראַבעוועטע עשירות. פריהער פון אַלץ האָט מען אָבגעשטעלט אַ פינפטעל פון דעם גאַנצער מאַסע — דיא פינפטעל וואָס האָט בעלאַנגט צו דער שפּאַנישער קרוין נאָכ'ן געזעץ נאָך. אין סך הכל האָט דער גאַנצער אוצר בעטראָפען ביי זעקס מיליאָן מיט דריי־הונדערט טויזענד דאָלאַר אויף היינטיגע אַמעריקאַנער געלד, וויא פּרעסקאָטט רעכענט אוים. דאָס איז געווען אַ פיעל קלענערע סומע וויא דיא, וואָס דיא שפּאַניער האָבען עטליכע יאָהר שפּעטער אָנגערויבט אין פּערו, וויא מיר וועלען זעהען. אָבער אין יענע צייטען האָבען ווייניגע פון דיא אייראָפּעאישע קעניגע געהאַט אפילו אַזאַ אייגענס אין גאָלד און זילבער.

נאָך דעם וויא מען האָט אַראָבגענומען דער קרוין'ס פינפטעל, האָט מען פונקט אַזאַ סומע אָבגעזונדערט פאַר קאָרטעס'ען אַלס קאָמאַנ־דיר; דאַן האָט מען אַראָבגערעכענט אַ גרויסע מאַסע גאָלד פאַר קאָרטעס'ען און דעם גובערנאַטאָר פון קובאַ אַלס געצאָהלט פאַר דאָס וואָס דיא עקספּעדיציע האָט אָבגעקאָסט. אויך האָט מען אַראָבגענומען אַ געוויסע סומע פאַר דיא אָפיציערען און סאָלדאַטען וואָס קאָרטעס האָט איבערגעלאָזט אין וועראַ־קרוץ. גרויסע סומען האָט מען בעשטימט פאַר דיא וויכטיגסטע אָפיציערען וואָס זיינען איצט געווען צוזאַמען מיט קאָרטעס'ן.

ווען מען האָט פון דיא קופּעס גאָלד און זילבער דאָס אַלץ אַראָבגענומען, איז געבליבען ניט מעהר וויא צו זיעבען, אַכט הונדערט דאָלאַר פאַר אַ פּראָסטען סאָלדאַט און צו צוויי מאָל אַזוי פיעל פאַר דיא רייטער און דיא שיסער. עס איז געוואָרען אַ גערודער. עטליכע פון דיא סאָלדאַטען האָבען זיך ענטזאַגט צו נעהמען אַזאַ קליינעם חלק. זיי און אַנדערע האָבען געשריען אַז קאָרטעס מיט זיינע אָפיציערען בעראַבעווען זיי. דערצו נאָך האָט אַ בעאַמטער, וואָס האָט פערטראָטען דיא אינטערעסען פון דער שפּאַנישער קרוין, זיך צוקריעגט און צושלאָגען מיט וועלאַסקעץ דע לעאָן'ען איבער געוויסע שטיקער גאָלד.

ענדליך האָט קאָרטעס פאַר דער אַרמיי געהאַלטען איינע פון זיינע ווירקזאַמע רעדעס. זיינע צוהערער, וועלכע זיינען דאָס רוב געווען לייכטזיניג ווי קינדער, וויא דאָס רוב אַוואַנטוריסטען, האָבען זיך געלאָזט איבעררעדען, און עס איז ווידער שטיל געוואָרען. אין גרונד

געגומען איז פאר זיי געווען א קנאפער אונטערשיעד וויפיעל אויף זייער חלק איז אויסגעקומען, ווארים זיי האבען זיך גלייך געגומען שפיעלען אין קארטען און דיא גאלד איז אויף גיך איבערגעגאנגען פון איין קעשענע אין דיא אנדערע. אזוי וויא קיין קארטען האבען זיי ניט געהאט, האבען זיי דאס געמאכט פון דיא פארמעט פון אלטע פויקען; את מיט דעם האבען זיי זיך אוועקגעלאזט שפיעלען טאג און נאכט ביז פיעלע פון זיי זיינען געבליבען אזוי ארים וויא פאר דער חלוקה.

אלץ איז געגאנגען וויא געוואונשען. מעהר ניט איין זאך איז נויטיג געווען צו מאכען דיא שפאנישע עראבערונג פאר א פאלשטענ־דיגע: ארויסצוטרייבען דיא מעקסיקאנישע רעליגיאן, און צו „בעקעה־רען“ דיא אצטעקען צום קריסטענטהום. קארטעס האט געוואוסט, אז דאס וועט איהם זיין פיעל שווערער אויסצופיהרען וויא אלע זיינע אנדערע פאדערונגען. ער האט זיך אבער דערצו גענומען מיט זיין געוועהנליכען אייזערנעם ווילען, און, אביסעל מיט גוטען, אביסעל מיט סטראשונקעס, האט ער גע׳פועל׳ט ביי מאנטעזומא׳ן, אז מען זאל איהם ערלויבען צו מאכען א קירכע אויבען אויף דער גרויסער טעאקאללי אין איינע פון דיא הייליגע הייזער, וואס דארטען זיינען געשטאנען. ווען ער איז אהין געקומען, מיט א געוויסע צאהל אפיציערען און סאלדאטען, האט ער ווידער מיט דיא אצטעקישע פריסטער פערצויגען א ויכוח וועגען זייערע געטער. זיי זיינען געבליבען ביי דאס זייעריגע, אז זייער רעליגיאן איז גוט פאר זיי, אז זיי דארפען קיין בעסערע ניט. ענדליך האט ביי קארטעס׳ען געפלאצט דיא געדולד און ער האט גענומען שמעטערען און בראזגען זייערע געצען און הייליגע כלים און דאס אלץ ארויסווארפען פון דער הייליגער הויז, פון וועלכע ער האט געמאכט א קאטהוילישען קלויסטער. דיא געשיכטע האט געמאכט א שווערען איינדרוק. דער רויט־הויטיגער עולם האט גענומען מורמלען. א שטורעם האט זיך געקליבען איבער קארטעס׳עס קאפ.

מיט א פאר טעג שפעטער האט מאנטעזומא זיך צו איהם געווענ־דעט מיט א פריינדליכען ראטה, אז ער זאל וואס גיכער פערלאזען דיא שטאדט. „מיין פאלק איז אויפגעבראכט“ — האט ער געזאגט. — „דו מיט דיינע מענשען זיינען אין גרויס געפאהר. בעסער געהט זיך אייך פון דאנען.“

קאָרטעס האָט פערשטאַנען, אַז מאָנטעזומאַ'ס רייד זיינען ניט קיין פוסטע ווערטער. ער האָט דעריבער ניט אָבגעענטפערט מיט אַ בייזען טאָן, וויא געוועהנליך; נור געענטפערט, אַז מאָנטעזומאַ האָט טאַקע רעכט און אַז ער, קאָרטעס, איז בערייט גלייך אָבצורייזען מיט זיין אַרמיי; ער האָט אָבער ערקלעהרט, אַז דערצו מוז ער האָבען גרויסע שיפען, און אַז ער בעט נור מען זאָל איהם לאָזען דאָ פערבלייבען ביז ער וועט אויפבויען אַזעלכע שיפען. אַז ניט — האָט ער בעמערקט — וועט ער מוזען מיט זיך מיטנעהמען איהם, מאָנטעזומאַ'ן. דער מלחמה־הויפטמאַן האָט זיך דערשראָקען און איז מרוצה געוואָרען צו וואַרטען ביז דיא שיפען וועלען פאַרטיג ווערען. מען האָט גלייך אַוועקגעשיקט שפּאַנישע שיף־בויער צוזאַמען מיט אַ גרויסע צאָהל אַצטעקען, וואָס זאָלען זיי העלפען אין דער אַרבייט. מען האָט זיי געשיקט נאָך וועראַ קרוץ, וואו דיא שיפען האָבען געזאָלט געבויט ווערען ביי'ן ים. קאָרטעס האָט כלומרשט געגעבען אַ בעפעהל, אַז דיא אַרבייט זאָל געטהאָן ווערען וואָס שנעלער; אָבער בשתיקה האָט ער געהייסען אַלץ פערציהען וואָס לענגער. ער האָט זיך געפיהלט אין שטענדיגער געפאַהר צו ווערען דער קרבן פון אַן אַצטעקישען פאָלקס־אויפשטאַנד. אָבער דאָס האָט איהם ניט אָבגעהאַלטען. זיינע סאָלדאַטען האָבען געשלאָפען אין זייערע פאַנצירען און מיט זייערע געוועהר ביי'ן זייט. אַלץ איז שטענדיג געוועזען פאַרטיג צו אַ פערטהיידיגונג געגען אַן איבערפאַל.

אָבער באַלד האָט קאָרטעס זיך דערוואוסט פון אַ גאַנץ אַנדער זאָרט נייעס, וועלכע האָט איהם מעהר דערשראָקען וויא דיא געפאַהר בעפאַלען צו ווערען פון דיא אַצטעקען. דיא נייעס האָט איהם איבערגעגעבען מאָנטעזומאַ. דער אַצטעקישער מלחמה־הויפטמאַן האָט פון ברעג ים ערהאַלטען אַ בילדער־שריפט, אַז עס זיינען אָנגעקומען 18 שיפען מיט אַ נייע שפּאַנישע אַרמיי. „איצט וועסטו שוין ניט דאַרפען בויען קיין שיפען, מאַלינצין“, האָט ער צו קאָרטעס'ען געזאָגט, מיינענדיג אַז ער דערפרעהט איהם מיט דעם. „עס זיינען אָנגעקומען אַ סך פון דיינע ברידער מיט 18 שיפען“. דערביי האָט ער איהם געוויזען דעם בילדער־שריפט, אויף וועלכען עס זיינען געווען אויסגעמאָלען 18 שפּאַנישע שיפען און אַ סך סאָלדאַטען מיט פערד מיט האַרמאַטען, ביקסען און אַנדערע איינצעלהייטען. קאָרטעס און זיינע שפּאַניער האָבען זיך צוערשט ווירקליך דערפרעהט. אָבער באַלד האָבען זיי זיך

ארומגעזעהן, אז דיא פלאטע קען גאר זיין פון קובא, און אז דער דארטיגער גובערנאטאר האט דאס געשיקט דיא ארמיי צו פעקעמפפען קארטעס'ען.

לאמיר ערקלעהרען וואס דא איז געווען. אין א פריהערדיגען קא־פיטעל האבען מיר געזעהן, וויא קארטעס האט פון ווערא קרוץ אוועק־געשיקט נאך שפאניען א שיף מיט צוויי אפיציערען, פ ו ע ר ט א־ק א ר ע ר א און מ א נ ט ע מ א, וועלכע ער האט מיטגעגעבען א מאסע גאלד און אנדערע זאכען פאר'ן קעניג. ער האט זיי פערזאגט אויסצומיידען דעם אינזעל, כדי דער דארטיגער גובערנאטאר, דיעגא וועלאסקעז, זאל זיי ניט קענען פערהאלטען. זיי האבען אבער ניט געפאלגט און זיך דארטען יא אבגעשטעלט. זיי האבען זיך אבגעשטעלט אויף דעם צפון־ברעג, און זיי זיינען באלד ווייטער געפאהרען; אבער דיא נייעס וואס זיי האבען דערצעהלט וועגען דעם וויא קארטעס הערשט איבער מעקסיקא, האט זיך באלד פערשפרייט. ווען זיי זיינען געקומען נאך שפאניען און מען האט דארטען דערהערט וועגען דיא רייכע, הויך־ענטוויקעלטע לענדער, פון וועלכע זיי פאהרען און וועגען דיא גאלד, וואס זיי האבען פון דארטען געבראכט, האט דאס געמאכט כמעט אזא גערודער וויא קאלומבוס'עס צוריקקומען נאך דעם וויא ער האט ענט־דעקט אמעריקא. אבער אין שפאניען האט זיך דאן געראד געפונען דיעגא וועלאסקעז'ס גלח, און ער האט אויף קארטעס'עס שלוחים גלייך אנגעגעבען א קלאגע, אז זיי זיינען בונטאווסטשיקעס געגען דעם גובערנאטאר פון קובא און געגען דער שפאנישער קרוין. מען האט דעריבער גלייך פערהאלטען זייער שיף מיט אלץ וואס אויף איהר איז געווען.

אויף דעם שפאנישען טהראן איז דאן געזעסען קארל דער 5טער*).

*) אין שפאניען האט ער אייגענטליך געהייסען קארל דער ערשטער, און דארטען איז ער געווען בלויז קעניג. מיט א קורצע צייט פאר דעם אנקומען פון קארטעס'עס שלוחים איז ער אבער אויך געווארען קייזער פון דייטשלאנד, און אלס אזעלכער איז ער בעקאנט אין היסטאריע מיט דעם נאמען קארל דער 5טער. די שפאנישע קרוין האט ער גע'ירשן'ט דורך זיין מוטער, יאאננא „דיא משוגענע", דיא טאכטער פון דער קעניגליכער פאר־פאלק פערדינאנד און איזאבעללא, וועלכע האבען רעגיערט איבער שפא־

ווען מען האָט איהם געבראַכט דיא אוצרות, וואָס קאָרטעס האָט איהם געשיקט — דיא גאָלדענע זאַכען און דיא פּרעכטיגע פעדער־געוועבען, וועלכע האָבען אַרויסגערופען אַזוי פיעל בעוואונדערונג, האָט ער זיך פּעראינטערעסירט; מען האָט געקענט ערוואַרטען אַז דערפון וועט אַרויסקומען אַ טובה פאַר קאָרטעס'ען, אַז ער וועט איהם אַנערקענען אַלס הערשער פון מעקסיקאָ, אונאבהענגיג פון דעם גובערנאַטאָר פון קובאַ. צו קאָרטעס'עס אונגליק האָט אָבער געגען איהם געאַרבייט דער אויבענדערמאָנטער פאָנסעקאַ, דער ביטרער געוויסענלאָזער בעאַמטער, וואָס האָט געהאַט צו זאָגען איבער אַלץ וואָס איז געווען שייך צו אַמעריקאַ. פאָנסעקאַ'ס אַ פּלעמעניצע איז געווען פער'קנסט פאַר דיעגאָ וועלאַסקעץ, אַלזאָ האָט ער געגען דיא געסט געגומען אינטריגירען. דיא פראַגע האָט זיך פערצויגען. סיי ווי סיי איז ביי קאַרל דעם 5טען דער קאָפּ געווען פערנומען מיט אַנדערע זאַכען. ער האָט זיך איבערהויפּט וועניג אינטערעסירט מיט זיין שפּאַנישע קעניגרייך. איהם איז אין זינען אַלץ געלעגען זיין דייטשע אימפּעריע, און ער איז פון שפּאַניען אַוועקגעפאָהרען, איבערלאָזענדיג דיא פראַגע אין דער לופטען.

אין קובאַ איז דיעגאָ וועלאַסקעץ דערווייל געוואָהר געוואָרען וואָס קאָרטעס האָט אויפגעטהאָן אין מעקסיקאָ, און ער האָט גלייך גענומען אָרגאַניזירען אַ פלאָטע מיט אַן אַרמיי זיך אָבצורעכענען מיט איהם פאַר וואָס ער ווייזט איהם ניט אַרויס קיין אונטערטהעניגקייט און שיקט זיין בעריכט מיט זיין גאָלד ניט צו איהם, נור דירעקט צום שפּאַנישען טהראָן. ער האָט אייגענטליך אַליין געוועלט פאָהרען אַלס קאָמאַנדיר פון דער עקספּידיציע, אום אַליין צו האָבען די פּראָפיטען

ניען, ווען קאָלומבוס האָט ענטדעקט אַמעריקאַ (זיי האָבען דאָס פון שפּאַניען אַרויסגעטריבען דיא אידען, וויא עס ווערט דערצעהלט אין דעם ערשטען באַנד פון דיעזען ווערק). אָבער פון זיין פאָטער'ס צד איז ער געווען אַן אייניקעל פון מאַקסימיליאַן דעם ערשטען, קייזער פון דייטשלאַנד, און פון איהם האָט ער דאָס גע'ירשן'ט דעם טהראָן פון דער דייטשער אימפּעריע. דיעזע דייטשע אימפּעריע פלעגט זיך דאַן אויך רופען „דיא היילינגע רוימישע אימפּעריע", וואָרים איהרע קיסרים האָבען געהאַט פּרעטענזיעס, אַז זייער הערשאַפט ציהט זיך כסדר פון דער פאַרצייטיגער אימפּעריע פון רוים.

קעניג קאַרל דער 5־טער

און דיא עהרע אלס עראָבערער פון מעקסיקאָ. ער איז אָבער געיוען צו דיק און איז געצוואונגען געווען דיא קאָמאַנדע איבערצוגעבען איינעם, נ א ר ו ו א ע ז'ע ן, אַ שפּאַנישען אדעליגען, וועלכער האָט איהם געהאָלפען „איינשטילען" (דאָס הייסט מוטשען און קוילען) דיא אינ־דיאַנער פון קובאַ. צוזאַמענצונעהמען שיפען און מענשען פאַר אַזאַ עקספּעדיציע איז איצט געווען זעהר לייכט, ווארים דיא שפּאַנישע איינ־וואוינער פון קובאַ האָבען דאָך שוין געהערט וואָס פאַר אַ רייכע לאַנד מעקסיקאָ איז. מענשען האָבען זיך אַלזאָ אָנגעבאָטען פון אַלע זייטען, און דיא עקספּעדיציע איז געווען אָרגאַניזירט זעהר שנעל. דיא פלאָטע איז בעשטאַנען פון 18 שיפען, איינינע גרעסער, אַנדערע קלענער, און די אַרמיי — פון ניין הונדערט מאַן. אַ חוץ דעם האָט מען מיטגענומען טויזענד אינדיאַנער. אַזאַ מעכטיגע און גרויסע פלאָטע האָט מען נאָך אין אַמעריקאַ ביז אַהער קיין מאָל ניט צוזאַמענגעשטעלט.

אינטערעסאַנט איז דערביי דאָס פאָלגענדע. וויא מיר האָבען געזעהן פון אָנהויב פון דיעזען באַנד, האָט קאָלומבוס'עס זוהן דיעגאָ, „דער אַדמיראַל", וויא מען האָט איהם גערופען, זיך אָפיציעל גערעכענט פאַר דעם הערשער איבער אַלע אינזלען וואָס זיין פאטער האָט ענט־דעקט. ער האָט זיך אַלזאָ גערעכענט איבער וועלאַסקעץ'ען, פּונקט וויא וועלאַסקעץ האָט זיך געהאַלטען פאַר אַן עלסטען איבער קאָר־טעס'ען. מיר האָבען אָבער שוין בעמערקט, אז אין אמת'ען איז דיעגאָ קאָלומבוס'עס דעה איבער דיא אינזלען געווען כמעט אַ פּוסטער קלאַנג. אין זיין הויפּטשטאַדט סאַן דאָמינגאָ, אויפ'ן אינזעל היספּאַניאָלאַ, האָט זיך געפונען אַ מין קעניגליכע קאָמיסיע, און זיא האָט געהאַט דיא אמת'ע מאַכט. ווען דיעזע קאָמיסיע האָט געהערט וועגען נאַרוואַעז'עס עקספּעדיציע, האָט זיא נאָך קובאַ געשיקט איהרען אַ פאָרשטעהער צו פערבאָטען דיעזען קאַמפּף פון שפּאַניער געגען שפּאַניער — פון נאַר־וואַעז'עס מענשען געגען קאָרטעס'עס. וועלאַסקעץ האָט אָבער ערקלערט אַז ער האָט זיין טיטעל דירעקט פון קעניג און אז דיא סאַן דאָמינגאָער קעניגליכע קאָמיסיע האָט איבער איהם קיין דעה ניט. דיעגאָ קאָלומבוס וויעדער האָט דאַן שוין ניט געסמייעט זיך ארייַנצומישען; ער האָט זיך בענוגענט בלויז מיט שטילע פּראָטעסטען, — אזוי ווייניג ממשות האָט געהאַט זיין מאַכט אַלס אַדמיראַל פון דיא אינזלען, וואָס זיין פאָטער האָט ענטדעקט.

נאַרוואַעז האָט זיך אַלזאָ מיט זיין גרויסע פלאָטע אַוועקגעלאָזען נאָך מעקסיקאָ. ער האָט זיך ארויסגעזעצט ניט ווייט פון ווערא קרוץ און דערנאָך האָט ער זיין קוואַרטיר געמאַכט אין סעמפּאָאַלאַ. אין ווערא קרוץ, וויא מיר ווייסען, האָט זיך געפונען אַ טייל פון קאָר־טעס'עס ארמיי; אַלזאָ האָט ער אַהין געשיקט דריי שלוחים צו לאָזען ווּיסען, אַז ער פאָדערט מען זאָל זיך איהם אונטערגעבען.

איבער קאָרטעס'עס דאָרטיגער ארמיי האָט אויפ'ן פלאַץ פון דעם ערמאָרדעטען עסקאַלאַנטע איצט געקאָמאַנדעוועט דער אָפיציער גאָנ־זאַלאַ דע סאַנדאָוואַל, וועלכער האָט געהאָלפען פאַנגען מאָנטעזומאַ'ן. צו איהם אַלזאָ האָבען נאַרוואַעז'עס דריי שלוחים זיך געווענדעט מיט זייער קאָמאַנדיר'ס פאָדערונג. זיין אַנטוואָרט איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט זיי גלייך אַרעסטירט און אַוועקגעשיקט מיט אַ וואַך צו קאָרטעס'ען צוזאַמען מיט אַ בריעף וועגען דער גאַנצער געשיכטע. קאָרטעס האָט זיי אָבער אויפ'ן שטעל בעפרייט. ער האָט זיי בעהאַנדעלט אויפ'ן פריינדליכסטען אופן און מיט זיינע קלוגע צוציהענדע רייד האָט ער זיי פערוואַנדעלט אין זיינע אנהענגער. אויף זייערע געפיהלען אַליין האָט ער זיך אָבער ניט פערלאָזען. ער האָט זיי איינפאַך אונטערגעקויפט מיט אַ היבשע סומע. דערצו נאָך האָבען זיי געזעהען דיא אוצרות, מיט וועלכע זיין אַרמיי האָט זיך צוטיילט, און ער האָט זיי געגעבען אָנצוהערענים, אז זיי און דיא אַנדערע שפּאַ־ניער, וואָס וועלען זיין פריינדליך צו איהם וועלען אויך בעקומען עשירות.

מען דאַרף אויך בעמערקען, אַז נאַרוואַעז איז געוועזען אַ שטאָלצער, נאַרישער, אונפעהיגער און אונסימפּאַטהישער מענש און אַז זיינע אייגענע אָפיצירען און סאָלדאַטען האָבען איהם ניט ליעב געהאַט. קורץ, ווען קאָרטעס האָט דיא דריי אָפיציערען געשיקט צוריק צו זייער קאָמאַנדיר מיט אַ בריעף, זיינען זיי פון איהם אַוועק אַלס זיינע בעגייסטערטע פריינד; און ווען זיי זיינען געקומען נאָך נאַרוואַעז'ס לאַגער, האָבען זיי צווישען זיינע סאָלדאַטען פערשפּרייט דיא בעסטע נאַכריכטען וועגען קאָרטעס'ען.

קאָרטעס'עס בריעף איז געוועזען דיפּלאָמאַטיש געשריעבען, אין אַ זעהר פריינדליכען טאָן. נאַרוואַעז האָט אָבער געפאָדערט ניט אַנ־דערש, אַז ער זאָל זיך גלייך אונטערגעבען.

קאָרטעס איז דאָ איצט געווען צווישען צוויי פייערען. בלייבען אין מעקסיקאָ האָט ער מורא געהאַט, וואָרים נאַרוואַעז וואָלט אהין געקומען מיט זיין אַרמיי און זיך פעראייניגט מיט די אַצטעקען געגען איהם. געהן, וויעדער, מלחמה האַלטען מיט נאַרוואַעז'ן אין סעמפּאָ־אַלאַ, וואָלט אויך קיין פּלאַן ניט געווען. ערשטענס האָט יענער אַ פיעל גרעסערע אַרמיי וויא ער, און צווייטענס — איין מאָל וועט ער, קאָרטעס, פערלאָזען דיא הויפּטשטאַדט, וועט מען איהם אהין שוין צוריק ניט אַריינלאָזען. ער האָט געטראַכט, געטראַכט, און זיך ענדליך בעשלאָסען אויף אַ שריט, אויף וועלכען בלויז אַ מענש מיט אַזא טייפּ־לישען קוראַזש וויא זיינער וואָלט זיך געקענט אָדוואַזשען: ער וועט אין טענאָכטיטלאַן איבערלאָזען אַ טייל פון זיין אַרמיי, און מיט דיא איבריגע וועט ער געהן אויף נאַרוואַעז'ן, און וואָס וועט זיין, וועט זיין.

מאָנטעזומאַ'ן האָט ער געזאָגט, אַז נאַרוואַעז מיט זיין חיל זיינען בונטאָווטשטשיקעס געגען דער שפּאַנישער קרוין, און אַז ער מוז געהן זיי בעשטראָפען; ער האָט איהם ערקלערט, אַז אין דער הויפּטשטאַדט לאָזט ער איבער זיין טרייען אָפיציער פּעדראָ אַלוואַראַדאָ'ן מיט דיא גרעסערע טייל פון זיין אַרמיי, און אַז ער בעט איהם, מאָנטע־זומאַ'ן, צו אַלוואַראַדאָ'ן צו זיין אַזוי פריינדליך וויא ער איז געווען צו איהם, צו קאָרטעס'ען, אַליין. און דער מלחמה־הויפּטמאַן פון דיא אַצטעקען האָט איהם צוגעזאָגט. ער האָט איהם דאָס צוגעזאָגט מיט'ן גאַנצען האַרצען און ער האָט זיין צוזאָג ערפילט אויך! וואָרום דיעזער גוטהערציגער נאַטור־קינד האָט פון דיא צוויי־זייטיגקייטען און כיטרע־קייטען פון דער ציוויליזירטער וועלט ניט געוואוסט; מיט פריינדליכע רייד איז געווען לייכט אין איהם אַרויסצורופען דיא וואַרימסטע געפיה־לען, און אַ וואָרט איז ביי איהם געווען אַ וואָרט. קאָרטעס, וועלכער האָט געהאַט אַ מערקווירדיגע פעהיגקייט צו געפעלען מענשען און זיך אַריינצו'גנב'ענען צו זיי אין האַרצען, האָט דיעזען נאַטור־קינד איינ־פאַך בעצויבערט. טראָץ דעם, וואָס ער האָט איהם געהאַלטען אין געפענגניס און אַזוי ערניעדריגט איז יענער איהם געווען טריי וויא אַ פערליעבטער. ער האָט איהם אפילו פערשפּראָכען צו זעהן, אַז מען זאָל דיא נייע שפּאַנישע קירכע אויף דער טעאָקאַללי אַלע טאָג בעזאָרגען מיט פרישע בלומען און מיט ליכט. ער האָט זאָגאַר פאָרגעשלאָגען צו געבען קאָרטעס'ען 5000 אַצטעקען אַלס מיטקעמפּפער געגען נאַרוואַ־

עז׳ען, אָבער קאָרטעס האָט זיי מורא געהאַט צו געטרויען, און ער האָט זיך ענטזאגט.

קורץ, קאָרטעס האָט אין דער הויפּטשטאדט אונטער אַלוואַראַדאָ׳ס קאָמאַנדע איבערגעלאָזען צוויי־דריטעל פון זיין אַרמיי — הונדערט פופציג מאַן — און אַליין איז ער אַוועק מיט איין דריטעל. אָבער הונדערט צוואַנציג מאַן האָט דאָך מיט זיך געהאַט וועלאַסקעץ דע לעאָן, וועמען קאָרטעס האָט געשיקט גרינדען אַ קאָלאָניע, און דיעזער אָפּיציער האָט בעדאַרפט צושטעהן צו קאָרטעס׳ען. ער איז געווען דיעגאָ וועלאַסקעץ׳עס אַ שוואָגער, אָבער וויא מיר האָבען שוין אויבען בעמערקט, איז ער געבליעבען טריי זיין קאָמאַנדיר.

מאָנטעזומאַ האָט קאָרטעס׳ען בעגלייט ביז דעם בריק. מען האָט איהם געטראָגען מיט זיין געוועהנליכען פּאַראַד, מאָנטעזומאַ׳ן; עס האָבען איהם אָבער אַרומגערינגעלט אַלוואַראַדאָ׳ס סאָלדאַטען. ער איז אַלץ געווען אַ געפאַנגענער.

אויפ׳ן וועג קיין טשאָלולאַ האָט זיך קאָרטעס בעגעגענט מיט דע־לעאָן׳ען און זיינע 120 מאַן. זיי האָבען פאָרטגעזעצט זייער מאַרש צוזאַמען. ווען זיי האָבען דערגרייכט אַ געוויסען פּלאַץ ניט ווייט פון סעמפּאָאַלאַ, האָט קאָרטעס געהאַלטען אַ רעדע פאַר זיין אַרמיי, און, וויא געוועהנליך, זיינען דיא אַוואַנטוריסען בעגייסטערט געוואָרען. זיי האָבען אויסגעשריען, אַז זיי זיינען בערייט צו שפּרינגען אין פייער פאַר איהם. ער האָט זיך בעשלאָסען צו אַטאַקירען נאַרוואַעז׳ען אין עטליכע שטונדען אַרום, ביינאַכט, איידער נאַרוואַעז וועט האָבען דעם קלענסטען חשד אַז עס גרייט זיך פאַר איהם אַזאַ סורפּריז. קאָרטעס האָט געוואוסט, אַז זיין שפּאַנישער שונא געפינט זיך מיט זיין אַרמיי אויף דער גרויסער „טעאָקאַללי“ פון סעמפּאָאַלאַ, און ער האָט זיך געלאָזען געהן גלייך אַהין.

קאָרטעס האָט איצט אין סך הכל געהאַט ניט מעהר וויא 266 מאַן, און בלויז פינף פון זיי זיינען געווען בעזאָרגט מיט פערד; פייער־געוועהר האָט ער אויך געהאַט זעהר וועניג. נאַרוואַעז׳ס אַרמיי איז געווען פיעל גרעסער, פיעל בעסער בעוואָפענט און מיט אַ היבשע קאַוואַלעריע און אַרטילעריע. אָבער, וויא שוין געזאָגט, איז נאַרוואַעז ניט געווען קיין פעהיגער מענש, און זיינע סאָלדאַטען האָבען איהם

פיינט געהאַט, וועהרענד דאָ איז געווען פונקט פערקעהרט: קאָרטעס איז געווען אַן אונגעוועהנליך פעהיגער קאָמאַנדיר און זיין חיל איז איהם געווען טריי. דאָס וויכטיגסטע איז אָבער געווען, וואָס נאַרוואַעז'ס סאָלדאַטען האָבען אין הארצען אויך געליעבט קאָרטעס'ען. דאָס איז געווען דער רעזולטאַט פון דיא גאָלד, וואָס ער האָט מיטגעגעבען דיא דריי אויבענדערמאָנטע שלוחים און פון דיא אַגיטאַציאָן וואָס זיי האָבען אָנגעפיהרט אין נאַרוואַעז'ס לאַגער צו גונסטען פון נאַרוואַעז'ס געגנער.

קאָרטעס האָט מיט זיין אַרמיי זיך צוגע'גנב'עט שטילינקערהייט, און גראָד האָט דאַן געבלאָזען אַ שטאַרקער ווינד, וועלכער האָט פערטויבט זייערע טריט. ענדליך האָבען דיא צוויי אַרמייען זיך צוזאַמענגעטראָפען. עס איז פאָרגעקומען דער ערוואַרטעטער שלאַכט. נאַרוואַעז איז ניט געווען קיין פייגלינג, אָבער זיינע מענשען האָבען געקעמפפט אָהן חשק און אָהן אַ טאָלק; זיינע וויכטיגסטע וואַפען, צום ביישפּיעל, דיא האַרמאַטען, האָבען געשאָסען צו ווייט איבער דעם שונא'ס קעפּ.

קאָרטעס'עס אָפיציערען, וויערער, האָבען אַרויסגעוויעזען ניט נור טייפלישען קוראַזש, נור אויך מערקווירדיגע פלינקייט און געשייטקייט, און זייערע סאָלדאַטען זיינען געשפּרונגען אין פייער, וויא צום טאַנץ. מיט לאַנגע אַצטעקישע פּיקעס, וועלכע זיינען ביי זיי געווען בעשפּיצט מיט קופּער אנשטאַט „איטצלי", האָבען זיי זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף דיא אַרטילעריסטען, זיי געשטאָכען און צוגענומען זייערע האַרמאַטען. באַלד זיינען זיי שוין געפלויגען איבער דיא טרעפּ פון דער טעאָקאַלי, און עס האָט זיך צופלאַקערט אַ געשלעג מיט שווערדען און שפּיעזען. נאַרוואַעז אַליין האָט געקעמפּפט וויא אַ העלד. אבער באַלד איז זיין באַנֶנערטרעגער געפאַלען טויט לעבען איהם, און ער אַליין האָט בעקומען פיעל וואונדען. מיט זיין קורצען שווערדעל איז ער געווען מאַכטלאָז געגען דיא לאַנגע אינדיאַנער פּיקעס, מיט וועלכע קאָרטעס'עס סאָלדאַטען האָבען אָנגעגעבען מעשים. ענדליך האָט מען איהם אַרויסגעזעצט אַן אויג. „הייליגע מאַריע! איך בין געטוידטעט!" — האָט ער אויסגעשריען. ווען קאָרטעס'עס מענשען האָבען דאָס דערהערט, האָבען זיי גענומען שרייען: „זיעג! דער זיעג איז אונזערער!" אַ

סאָלדאַט האָט אָנגעצונדען דעם שטרויענעם דאַך און באַלד איז דיא גאַנצע געביידע געווען אין פלאַמען.

נאַרוואַעז'ן און זיין וויכטיגסטען אָפיציער האָט מען גענומען אין פלען, און דיא איבריגע האָבען זיך באַלד אַליין אונטערגעגעבען.

קאָרטעס'עס זיעג איז געווען אַ פאָלשטענדיגער. ער האָט אָבער „געקעמפפט ניט נאָר מיט שטאָהל אַליין נור מיט גאָלד אויך", וויא איינִיגע שרייבער דריקען זיך אויס.

דיא בעזיעגטע חיל האָט זיך ניט נור אונטערגעגעבען, נור צוגעשטאַנען צו דיא זיעגער אַלס זייערע מיטקעמפפער. (נאַרוואַעז'ן אַליין האָט קאָרטעס ניט געטרויט; ער האָט איהם געהאַלטען אַלס געפאַנגענעם, אין ווערא קרוץ). קאָרטעס האָט זיך אַלזאָ אומגעקעהרט נאָך דער הויפטשטאַדט פון מעקסיקאָ מיט אַ פיעל גרעסערע אַרמיי, וויא ער האָט געהאַט ווען ער איז אַהין געקומען צום ערשטען מאָל, און אַ חוץ דעם האָט ער איצט נאָך געהאַט אַ גרויסע פלאָטע אויך. פון דער נאַרוואַעזער געפאַהר האָט זיך אויסגעלאָזט אַ גרויסע הילף פאַר איהם. ער האָט זיך געפיהלט מעכטיג. איצט, האָט ער געגלויבט, וועט ער דיא לאַנד זעהר לייכט אין גאַנצען אריינגעהמען אין זיינע הענד.

ער האָט אָבער אַ טעות געהאַט.

פלוצלונג האָבען 2 טלאַסקאַלאַנער קוריערען איהם געבראַכט אַ נאַכריכט אַז אין מעקסיקאָ איז אַן אויפשטאַנד; און באַלד זיינען געקומען צוויי אַנדערע שלוחים מיט בריעף פון אַלוואַראַדאָ'ן. אַלוואַראַדאָ האָט זיך ביי איהם געבעטען, אַז ער זאָל וואָס שנעלער קומען איהם ראַטעווען. זיעבען פון זיינע שפּאַניער האָבען דיא אַצטעקען שוין געטוידט — האָט ער איהם געשריעבען — און פיעלע אַנדערע האָבען זיי פערוואונדעט. דיא שפּאַנישע קוואַרטיר איז אין פלאַמען; דיא צוויי שיפען, אויף וועלכע קאָרטעס פלעגט מאָנטעזומאַ'ן פיהרען אויף געיעג, האָט מען פערברענט; אַלוואַראַדאָ'ס אַרמיי האָט וועניג שפּייז. אָבער צו דער זעלבער צייט זיינען געקומען פיער שלוחים פון מאָנטעזומאַ'ן מיט אַ קלאַגע, אַז אַלוואַראַדאָ איז אָהן שום אורזאַכע בעפאַלען דיא מעקסיקאַנער ווען זיי האָבען געפייערט זייערען אַ יום טוב.

אַלוואַראַדאָ האָט דערנאָך קאָרטעס'ען ערקלערט, אז ער האָט דעם בעפאַל געמאַכט, ווייל ער האָט זיך דערוואוסט, אַז דער יום טוב איז ניט מעהר וויא אַ תירוץ צוזאַמענצוברענגען אַ מאַסע מענשען אין שטאָדט, אום זיך אַרויפצוואַרפען אויף דיא שפּאַניער און זיי צו פערניכטען. מען צווייפעלט אָבער שטאַרק, אויב דיא אינדיאַנער האָבען דאָס געהאַט אין זינען. דיא נאַכריכט, אַז דיא אַצטעקען האָבען אַזאַ פּלאַן, האָט אַלוואַראַדאָ בעקומען פון טלאַסקאַלאַנער, פון דיא פערביסענע שונאים פון דיא אַצטעקען, געגען וועלכע זיי זיינען אימער בערייט געווען דיא שפּאַניער אויפצובורען און אויפצוהעצען. אין דעם דערמאָנטען טאָג האָט אַלוואַראַדאָ געזעהן וויא דיא אַצטעקען גרייטען זיך צו אַ פּראָצעסיע מיט געצען, וועלכע זיינען געווען אויסגעפּוצט דערצו. דערביי זיינען געשטאַנען דריי אינדיאַנישע אינגעלעך אין נייע קליידער און מיט אָבגעגאָלטע קעפּ; דאָס האָט געהייסען, אַז מען וועט זיי באַלד מקריב זיין. אַלוואַראַדאָ האָט דיא דריי אינגלעך געפאַנגען און זיי געפּייניגט מיט פיעל גרעסערע יסורים וויא זיי וואָלטען געהאַט אויסצושטעהן אויפ'ן מזבח. דורך דעם האָט ער זיי געוואָלט צווינגען צו זאָגען דעם אמת, צי עס איז דאָ אַ פּלאַן וועגען אַן אויפשטאַנד. איינער פון דיא אונגליקליכע קינדער איז פון דיא יסורים געשטאָרבען, און דיא אַנדערע צוויי האָבען געזאָגט אַלץ וואָס אַלוואַראַדאָ האָט געוואָלט אַז זיי זאָלען זאָגען. וויא אַזוי אינגלעך קענען וויסען אָדער פערשטעהן אַזעלכע וויכטיגע זאַכען, איז ביי אַלוואַ־ראַדאָ'ן קיין קשיא ניט געווען. ער איז „איבערצייגט“ געוואָרען אַז דיא אַצטעקען פערטיגען זיך צו אַן אויפשטאַנד, און ער האָט זיך גלייך גענומען צו דער ארבייט.

איבערלאָזענדיג אַ וואָך איבער מאָנטעזומאַ'ן מיט דיא אַנדערע אַצטעקישע הויפּטלייט, וואָס קאָרטעס האָט געפאַנגען, האָט ער מיט זיינע איבריגע סאָלדאַטען זיך אַ לאָז געטהאָן צו דעם גרויסען טעמפעל. דאָרטען האָט ער געפונען 600 עלסטע טאַנצענדיג דעם יום טוב טאַנץ, ווערענד 3000 אַנדערע אינדיאַנער זיינען געשטאַנען און געקוקט. ווען דיא שפּאַניער האָבען זיך בעוויזען, האָט מען דעם טאַנץ ניט אָבגעשטעלט. וועגען אָנפאַלען אויף זיי איז גאָר קיין סימן ניט געווען. דער אמת איז, אַז דיא 600 הויפּטלייט און דיא צוזעהער האָבען ביי זיך אפילו ניט געהאַט קיינע געוועהר. דאָך האָט אַלוואַראַדאָ

געגעבען דעם סיגנאל און זיינע משחיתים האבען זיך ארויפגעווארפען אויף דיא אונבעוואפענטע מאסע און גענומען זיי שניידען רעכטס און לינקס. צו דערזעלבער צייט האט מאנטעזומא'ס וואך געקוילעט דיא הויפטלייט פון זיין סוויטע. אזוי האט אלווארא געהייסען. מיר רעדען דא פון דיא קלענערע הויפטלייט, פון דיא, וואס זיינען געוועזען פריי. וואס אנבעטרעפט דיא גרעסערע, דיא וואס קארטעס האט געפאנגען, האט מען זיי פארלויפיג ניט געטשעפעט.

פעדרא דע אלווארא.

דאן ערשט האבען דיא איינוואוינער פון דער הויפטשטאדט זיך גענומען צו זייערע שליידער־העלצער און שפיזען, און עס האט זיך אנגעפאנגען א קאמפף געגען דיא ווייסע. דעם געדאנקען, אז ווייסע זיינען הימעל־מענשען האבען דיא שפאניער אליין, מיט זייערע פיהרונגען, ביי דיא אינדיאנער פון דיא מוחות ארויסגעטריעבען. דיא רויט־הויטיגע האבען זיך ערקונדיגט אז זיי זיינען אזעלכע מענשען וויא

זיי, נור מיט אַ אנדער קאָליר און מיט ווייניגער מענשליכקייט אין דיא הערצער. און וועגען זייערע פערד, האָבען זיי זיך אויף איבערצייגט, אַז אין זיי איז קיין אוננאַטירליכעס ניטאָ. זיי האָבען געהאַט גענוג געלעגענהייטען צו זעהען, אַז דאָס זיינען בהמות וויא אַלע בהמות, שטילע, רוהיגע, אונשעדליכע, בלויז וואָס זיי זיינען זעהר אונטער־טהעניג זייערע בעלי בתים, און יענע ווייסען ווי מיט זיי זיך צו בענוצען אין אַ מלחמה.

דיא אַצטעקען האָבען אַלזאָ אויסגע'הרג'עט זיעבען פון דיא שפּאַ־ניער, מאַסען פון זיי פערוואונדעט, פערברענט זייערע צוויי שיפען, און דיא גאַנצע שטאָדט האָט זיך געשטעלט געגען דיא פערהאַסטע ווייסע.

אַלווארַאדאָ מיט זיין חיל האָבען קוים פּאָספּעיעט צו פערשפּאַרען זיך און פערפעסטיגען זיך אין זייער קוואַרטיר. דיא אַצטעקען האָבען אָנגעהויבען אַן אַטאַקע מיט שטיינער און מיט אָנגעצונדענע פיילען, און איינינגע פון זיי האָבען געגומען קלעטערען אויף דיא וואַנד פון דער גרויסער געביידע. דיא לאַגע פון דיא שפּאַניער איז ווירקליך געווען אַ שרעקליכע. דער ווייך־הערציגער, כאַראַקטערלאָזער, קינדערשער מאָנטעזומאַ האָט זיי אָבער געראַטעוועט. ער האָט זיך בעוויעזען אויבען אויפ'ן דאַך, און זיך געבעטען ביי זיינע ברידער אַז זיי זאָלען רחמנות האָבען אויף איהם און אויפהערען צו אַטאַקירען דיא שפּאַניער, אַז ניט איז זיין לעבען אין געפאַהר; און זיי האָבען געפאָלגט זייער מלחמה הויפּטמאַן, און אויפגעהערט צו קלעטערען און צו צינדען. זיי זיינען אָבער געבליבען שטעהן אין דרויסען, און זיך געגרייט צו בעלאַגערען דיא שפּאַניער ביז זיי וועלען פון הונגער אויסשטאַרבען.

קאָרטעס האָט זיך פון דער געשיכטע דערוואוסט, ווען אַלווארַאדאָ מיט זיין אַרמיי האָט זיך געפונען אין דיעזען בעלאַגערונגס־צושטאַנד, און זיי זיינען געווען אין געפאַהר אומצוקומען פון הונגער און דורשט. דער קאָמאַנדיר האָט גלייך גענומען מאַרשירען צוריק קיין טענאָכטיט־לאַן. מיט טויזענד דריי הונדערט מאַן האָט ער איצט מאַרשירט, מיט 96 פערד און מיט אַ היבשע צאָהל האַרמאַטען.

ווען ער איז צוגעקומען נאָהענט צום שטאָדט, האָט ער געפונען אַז עטליכע פון דיא בריקען זיינען אויפגעהויבען. אָבער ניט אַלע. ער איז אַריין אין שטאָדט אָהן שטערונגען. ער האָט אַלווארַאדאָ'ן שטאַרק אויסגערעדט פאַר וואָס ער איז געווען אַזוי היציג און לייכט־

זיניג, פאר וואס ער האט איינגעריסען מיט דיא אצטעקען. ער איז אבער געווען זיכער, אז אלץ וועט זיך ענדיגען אויפ'ן בעסטען ארט. איצט אז ער האט מיט זיך געהאט א פיעל גרעסערע ארמיי, איז ער געווען איבערצייגט, אז ער וועט אויף דיא מעקסיקאנער לייכט אנטהאן זיין יאך. עס איז אבער געווען א פאלשע רעכענונג.

אזוי וויא דער מארק איז געווען צוגעמאכט, האט ער אויפ־געפאדערט מאנטעזומא'ן, אז ער זאל הייסען איהם עפענען, כדי דיא שפאניער זאלען קענען קויפען פראוויאנט. מאנטעזומא האט איהם ערקלערט אז צוערשט מוז מען בערוהיגען דיא שטאדט־לייט, און אז זייענדיג אין געפאנגענשאפט קען ער דאס ניט טהאן. „אויב דו ווילסט מיר ניט בעפרייען, זאלסט מאלינצין, טא בעפריי מיין יונגען ברודער קיטלאהוא. ער וועט זיי בערוהיגען און הייסען עפענען דעם מארק. קיטלאהוא איז געווען איינער פון דיא הויפטלייט, וואס קארטעס האט געפאנגען. דער שפאנישער קאמאנדיר האט געטהאן וויא מאנטעזומא האט איהם געראטען און דעם יונגען הויפטמאן בעפרייט. קארטעס האט זיך געפיהלט אזוי זיכער, אז ער האט געשיקט א שליח אנזאגען דיא שפאניער פון ווערא קרוץ אז אלץ איז ווידער רוהיג. דער שליח איז אבער באלד געקומען צולויפען צוריק א פער־וואונדעטער און צושראקענער. „דיא גאנצע שטאדט איז בעוואפענט!" האט ער קוים ארויסגערעדט. „זיי געהען אהער!" אין איניגע מינוטען ארום האט זיך פון ווייטען דערהערט א הוזשעריי, וועלכע איז געווארען אלץ העכער און האט געררוישט וויא דיא כוואליעס פון א צושטורעמטען ים. דער געפילדער איז צוגעקומען אלץ נעהענטער, ביז קארטעס האט דערזעהן א גרויסע געדיכטע מענגע מענשען. אלע גאסען וואס האבען געפיהרט צו דער שפאנישער קווארטיר זיינען געווען געפאקט מיט אצטעקען. אויך זיינען געווען געפאקט דיא פלאכע דעכער פון דיא הייזער. עס האבען גענומען פליהען שטיינער, פיילען, אנגעצונדענע העלצער; מען האט געפאכט מיט שפיעזען.

קארטעס האט זיך אין קיטלאהוא'ן גענארט. דער יונגער הויפטמאן איז ניט געווען געקנאטען פון אזא טייג וויא זיין ברודער מאנטעזומא. אנשטאט דעם עולם צו בערוהיגען, האט ער אין איהם צוברענט זיין ראכע־דורשט און איהם צוגעגעבען מוטה.

אָ ר ד אַ ז, איינער פון קאָרטעס'עס אָפיציערען איז אַרויסגעקומען אַנטקעגען דיא אַצטעקען מיט 400 שפּאַנישע פוס־סאָלדאַטען און מיט עטליכע רייטער. דיא רויט־הויטיגע האָבען זיי גלייך ארומגערינגעלט פון אַלע זייטען, און זייער מאַכט איז געווען אַזאַ געדיכטע, אַז דיא שפּאַניער האָבען זיך פּראָסט ניט געקענט אַ ריהר טהאָן פון אָרט.. אַכט פון דיא 400 זיינען געפאַלען טוידט און פיעלע זיינען פערוואונדעט געוואָרען. מיט דיא איבערגעבליעבענע 392 מאַן האָט אָרדאַז זיך קוים מיט צרות אומגעקעהרט צוריק. קאָרטעס האָט געפּרופט העלפען אָרדאַז'ען, אבער ער און עטליכע פון זיינע מענשען האָבען בעקומען וואונדען און האָבען זיך אויך קוים גערעטעוועט מיט'ן לעבען. דיא אַרטילעריע און דיא אַרקעבוסען (אַזעלכע ביקסען) האָבען אויסגעלעגט פיעלע צעהנדליגע אינדיאַנער. עס איז אָבער ניט קענטיג געווען. דיא טוידטע האָט מען גלייך צוגענומען און זייערע פּלעצער האָבען גלייך פערנומען אַנדערע. דיא מעקסיקאַנער האָבען געבראָכען דיא ווענד, געשאָסען מיט ברענענדע פיילען ביז עס האָבען זיך אָנגעצונדען אַ פּאָר פון דיא דעכער, און דיא שפּאַניער האָבען אפילו ניט געהאַט קיין וואַסער; זיי האָבען געמוזט לעשען דעם פייער מיט ערד. אַזאַ פּער־ביסענעם, אַזאַ שרעקליכען איבערפאַל האָט קאָרטעס פון דיא רויט־הויטיגע נאָך קיין מאָל ניט געהאַט — אפילו אין דער מלחמה, וואָס ער האָט געהאַט אין טלאַסקאַלאַ. צום גליק איז געוואָרען נאַכט, און ביינאַכט פלעגען דיא אינדיאַנער אימער אויפהערען צו קעמפּפען. אויף מאָרגען איז געווען דאָס זעלבע. דיא קאַנאָנען האָבען אויסגעהרג'עט הונדערטע, עס זיינען אָבער גלייך צוגעקומען נייע. דיא צווייטע נאַכט האָבען דיא שפּאַניער פערבראַכט אין בויען הילצערנע טורעמס וואָס זאָלען געהן אויף רעדער. אויף מאָרגען האָט אַ קאָמפּאַניע טלאַסקאַלאַ־נער דיעזע טורעמס געשלעפּט פאַר שטריק, און אַזוי בעוועגענדיג זיך האָבען דיא שפּאַנישע אַרטילעריסטען פון אינווענינ געשאָסען מיט זייערע האַרמאַטען.

דיא אַצטעקען האָבען אָבער זיך אַלץ ניט איבערגעשראָקען. פון דיא דעכער איז אויף דיא הילצערנע טורעמס געפאַלען אַ שלאַגס־רעגען פון שטיינער, און דאָס האָט זיך געלאָזט פיהלען. קיטלאַהואַ, דער בעפרייטער יונגער הויפּטמאַן, איז אַרומגעלאָפען אין דעם רעכטען פייער פון דער שלאַכט, און ער האָט דיא רויט־הויטיגע זעלנער צוגעגעבען

מוטה; ער האָט אָנגעפיהרט דעם גאַנצען קאמפּף. ער האָט איצט פער־נומען זיין ברודער מאָנטעזומאַ'ס פּלאַץ אַלס מלחמה־הויפּטמאַן.

אינוועניג אויף דער בעפעסטיגטער שפּאַנישער קוואַרטיר איז דערווייל פּאָרגעקומען דאָס פאָלגענדע: קאָרטעס'עס צוויי פאָרשטעהער האָבען געפאָדערט פון מאָנטעזומאַ'ן אַז ער זאָל זיך בעוויזען אויפ'ן דאַך און הייסען זיין פאָלק אויפהערען צו קעמפּפען. מאָנטעזומאַ האָט געענטפערט, אַז מען וועט איהם שוין מעהר ניט פאָלגען. „איך בין זיכער, אַז עס איז פערפאַלען" — האָט ער געזאָגט — „קיין איין איינ־ציגער שפּאַניער וועט זיך מיט זיין לעבען ניט רעטען". דאָך, ווען מען איז צו איהם צוגעשטאַנען, האָט ער זיך אויסגעפּוצט אין זיינע פּאַ־ראַדנע קליידער און איז מיט זיין סוויטע ארויף אויפ'ן דעכעלע, פון וועלכען ער האָט שוין איין מאָל גערעדט צו דיא אַצטעקען. ווען דיא רויט־הויטיגע קעמפּפער האָבען איהם דערזעהן, האָבען זיי צוערשט זיך געבוקט פאַר איהם, און אָנגעריהרט דיא ערד מיט זייערע שטערענס. מאָנטעזומאַ האָט זיי דאַן ווידער פערזיכערט, אַז ער איז ניט קיין געפאַנגענער און אַז ער וואוינט ביי דיא ווייסע מיט זיין גוטען ווילען. ער האָט דעם עולם געבעטען ער זאָל געהן אהיים, און ערקלערט, אַז דיא ווייסע ווילען נור, אַז מען זאָל זיי לאָזען ארויסגעהן פון שטאָדט.

גלייך וויא ער האָט געענדיגט רעדען, איז איינער פון דיא פאָלקס־פיהרער, זיין אייגענער פּלעמעניק, גוואַטעמאַזין, צוגעקומען נעהנטער צו איהם און אָנגעהויבען צו שימפּפען: „פייגלינג! פרויענצימער!" — האָט ער צו איהם געשריען פון אונטען — „דיא שפּאַניער האָבען פון דיר געמאַכט אַ געצייג פאַר זיך! מיר אַנערקענען דיך מעהר ניט!" און מיט דיעזע רייד האָט ער מיט אַ וואַרף־העלצעל אויף מאָנטעזומאַ'ן אַ וואָרף געטהאָן אַ שטיין. אנדערע האָבען געטהאָן דאָס זעלבע, ביז איינער האָט איהם געטראָפען אין קאָפּ. אויך האָט מען איהם מיט פייל־און־בויגענס געוואונדעט אַ האַנד מיט אַ פוס. דיעזע אַלע וואונדען זיינען אייגענטליך געווען ניט קיין וויכטיגע און מען וואָלט זיי לייכט געקענט אויסהיילען; ער האָט זיך אָבער ניט געלאָזען היילען. ער איז אַזוי אַראָבגעפאַלען ביי זיך, אַז ער האָט אַליין געוואָלט שטאַרבען. אַזוי האָט נאַכהער בעריכטעט קאָרטעס און איינינע שרייבער וואָס זיינען געווען פריינדליך צו קאָרטעס'ען. עס איז אָבער פאַראַן אַ שטאַרקע סברא, אַז דיעזע בעריכטען זיינען געווען

אומישנע „צוגעפּוצט“, און אַז אין אמת'ען איז דיא געשיכטע געוועזן גאַנץ אַנדערש, — וויא מיר וועלען ווייטער ערקלערען.

אויף דיא פלאַכע דעכער פון דיא הייזער זיינען געשטאַנען רויט־הויטיגע קעמפּפער און געשליידערט שטיינער אָדער געשאָסען פיילען אויף דיא הילצערנע טורעמס. ווען דיא טורעמס פלעגען קענען צוקומען צו דיעזע דעכער, פלעגען זיי דאָרטען אָנמאַכען אַ חורבן. דיא שפּאַניער פון דיא טורעמס האָבען אהין געשאָסען מיט זייער פייער־געוועהר, און ניט זעלטען פלעגען זיי אריבער פון טורעם אויפ'ן דאַך און אַטאַקירען דיא אַצטעקען מיט זייערע שווערדען. אבער דיעזע טורעמס אויף רעדער זיינען געוועזן זעהר אומגעלומפּערטע מאַשינען; זיי האָבען זיך קוים געריהרט. א חוץ דעם איז נאָך געוועזן אַזאַ צרה: דיא שטאָדט איז געוועזן דורכגעשניטען מיט קאַנאַלען, און אום דיא שפּאַניער זאָלען ניט קענען צוקומען צו דיא פערשיעדענע גאַסען, האָבען דיא איינוואוינער אייניגע קאַנאַל־בריקען צושמעטערט אָדער צונומען. ענדליך זיינען דיא הילצערנע טורעמס פון דיא שטיינער אַזוי צובראָכען געוואָרען, אַז זיי האָבען מעהר אין גאַנצען ניט געטויגט.

דיא גרויסע „טעאקאללי“, דער הויפּט־טעמפּעל פון שטאָדט, איז געשטאַנען גאַנץ נאָהענט צו דער שפּאַנישער קוואַרטיר. דאָרטען, אויפ'ן פּיער־קאַנטיגען געמויערטען באַרג, האָבען זיך דעריבער צוזאַמענ־געקליבען עטליכע הונדערט מעקסיקאַנער און פון דיעזען הויכען פּונקט האָבען זיי געשאָסען אויף דער שפּאַנישער קוואַרטיר מיט שטיינער און מיט פיילען. זייערע וויכטיגע געטער, וועלכע קאָרטעס האָט געהאַט אַרויסגעוואָרפען, האָבען זיי שוין צוריק געהאַט אוועקגעשטעלט, און פון דיא קריסטליכע קירכע, וואָס דיא שפּאַניער האָבען דאָרטען צו־געריכט אין איינעם פון זייערע הייליגסטע הייזער, האָבען זיי געמאַכט אַ תל. איצט האָט דיעזער טעמפּעל געדיענט אַלס אַ געפעהרליכע פעסטונג געגען דיא שפּאַניער; אַלזאָ האָט קאָרטעס זיך בעשלאָסען ניט צו קוקען אויף קיין סכנה און איהם נעהמען „מיט שטורם“. ער האָט אַרויסגעשיקט אַן אָפיציער מיט הונדערט מאַן; דער אָפיציער האָט אָבער גאָר ניט געקענט מאַכען. דאַן האָט קאָרטעס אַליין גענומען דריי הונדערט שפּאַניער און אַ פּאָר טויזענד טלאַסקאַלאַנער און האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף דיא אַצטעקען, וועלכע האָבען בעזעצט דיא אונטערשטע טייל פון דעם געמויערטען באַרג. ניט קוקענדיג אויף זיין

שוואר־געוואונדעטען ארים האט ער געקעמפפט וויא א לייב. ער, אלווארדא, סאנדאוואל און ארדאז זיינען געגאנגען פאראויס און נאך זיי, זייערע סאלדאטען. דער קאמפף איז געוועזן א ביטערער. עס איז געווען א צוזאמענשטויס אויף יעדען טרעפ; און טרעפ איז געווען אהן א שיעור. ניט איין אצטעק און ניט איין שפאניער איז אין משונה'דיגען שלאכט אראבגעשליידערט געווארען. נאך א האר וואלט קארטעס אליין אויך געהאט אזא שיקזאל. ער האט זיך אבער געראטעוועט דורך זיין פלינקייט.

דיא שפאניער האבען ענדליך געזיעגט. זיי זיינען ארויפגעקומען אויבען, אראבגעשליידערט דיא אצטעקישע געצען און צוגענומען דיא גילדערנע כלים פון דיא הייליגע צימערען.

דאך האט קארטעס געפיהלט, אז ער איז נאך גאנץ ווייט פון זיכערהייט. ער האט דעריבער גערופען פארשטעהער פון דיא אצטעקען מיט זיי צו רעדען וועגען שלום. זיינע ווערטער האט איבערזעצט זיין רויט־הויטיגע קעפס־ווייב, מארינא, וויא געוועהנליך. ער האט זיי געראטהען, „אלס זייער בעסטער פריינד“, צו מאכען שלום מיט איהם — אז ניט וועט ער זייער גאנצען פאלק אויסקוילען, האט ער געסטראשעט. זיי האבען געענטפערט, אז עס וועט זיין פונקט פערקעהרט — אז עס וועט ניט בלייבען קיין איינציגער שפאניער. זיי, דיא מעקסיקאנער, האבען טויזענד מאן געגען יעדען ווייסען, און דיא ווייסע ווערען אלץ מעהר אויסגעמאטערט און אבגעשוואכט; קיין שפייז האבען זיי ניט, און דיא בריקען פון דיא שאסעען זיינען אויפגעהויבען, — קורץ, קארטעס מיט זיין ארמיי זיינען אזוי וויא אין א פאסטקע, און פריהער אדער שפעטער וועט פון זיי קיין שריד ופליט ניט בלייבען.

ביי זיך אין הארצען האט קארטעס געמוזט צוגעבען, אז זיי האבען רעכט. א חוץ אלע צרות, איז ער איצט ניט געווען זיכער מיט נארוואעז'ס סאלדאטען: זיי האבען ערווארט גאלד און אנשטאט דעם האבען זיי געפונען ניט מעהר וויא א בלוטיגע מלחמה, הונגער און שטענדיגע געפאהר. זיי האבען ניט אויפגעהערט צו בעקלאגען זיך, צו פראטעסטירען און מיט שימפפעריי צו פאדערען, אז מען זאל זיי גלייך ארויספיהרען פון דאנען. צו בלייבען מיט זיי אין פאסטקע וואלט געווען אזוי וויא צו שטעהן צווישען צוויי פייערען.

קאָרטעס האָט זיך בעשלאָסען וואָס שנעלער צו פערלאָזען דיא שטאדט.

דערצו איז אָבער נויטיג געווען פריהער פון אלץ צו פערשיטען דיא קאנאלען. אז ניט וואָלט ניט מעגליך געווען צוצוקומען צום ארויסגאַנג, דאָס הייסט צו איינעם פון דיא געמויערטע שאָסעען, וואָס האָבען געפיהרט פון שטאדט דורך דער אָזערע. אויך איז געווען אַן אנדער פראגע: וואָס טהוט מען מיט דיא עטליכע געפאַנגענע עלסטע? מיטנעהמען זיי וואָלט געווען אַן איבריגע לאסט, און ארויסלאָזען זיי איז געווען געפעהרליך, ווייל זיי וואָלטען געפיהרט זייערע שבטים אין קאמפף געגען דיא ווייסע. קאָרטעס האָט זיך אָבער אויף אזא פראגע ניט אָבגעשטעלט: ער האָט זיי געהייסען דערשטעכען אָדער דערשטי־קען, און זייערע קערפּערס ארויסווארפען אויפ'ן גאַס. און גראָד האָט געטראָפען, אז צו דערזעלבער צייט איז געשטאָרבען מאָנטעזומאַ אויך. קאָרטעס האָט דערנאָך בעריכטעט, אז ער איז געשטאָרבען פון דיא וואונד, וואָס ער האָט בעקומען אין קאָפּ. דעם אמת וויים מען אָבער ניט און מען וועט מסתמא קיין מאָל ניט וויסען. עס איז פאראַן א וויכטיגע מיינונג, אז דעם אונגליקליכען מלחמה הויפּטמאַן האָט קאָרטעס אויך געהייסען „פּטור'ן". איצט, אז אויף זיין פּלאץ איז שוין ערוועהלט געוואָרען אַן אַנדער מלחמה־הויפּטמאַן און ער האָט פון איהם שוין מעהר קיין נוץ ניט געקענט האָבען, איז ער אויך ביי איהם געווען אַן איבריגע משא.

דער נייער מלחמה־הויפּטמאַן איז געווען מאָנטעזומאַ'ס ברודער, קיטלאַהואַ.

ווען קאָרטעס האָט געוואָלט דיא אצטעקען איבערגעבען מאָנטע־זומאַ'ס קערפּער, האָבען זיי גענומען שרייען: „האַלט זיך מיט איהם! מיר דאַרפען איהם ניט — ניט קיין טויטען, ניט קיין לעבעדיגען!"

קאָרטעס'עס פּלאַן איז געווען צו מאַרשירען ביז טלאַסקאַלאַ און דאָרטען זיך אָבצושטעלען, ביז דיא פערוואונדעטע וועלען אויסגעהיילט ווערען, דיא גאַנצע ארמיי וועט זיך אויסרוהען, פעררריכטען דיא געוועהר און זיך בעזאָרגען מיט שפּייז, און דאַן וועט ער שוין זעהן וואָס צו טהאָן.

פריהער פון אלץ האט ער זיך גענומען צו דיא קאנאלען, וואס זיינען געגאנגען דורך דער שטאדט — ניט צו אלע, נור צו דיא, אויף וועלכע מען האט צובראכען דיא בריקלעך. זיי זיינען געווען ניט טיעף און ניט ברייט, אבער א שטערונג זיינען זיי פונדעסטוועגען געווען א גרויסע. איצט האבען דיא מעקסיקאנער זיי שטארק בעוואכט, און ער האט געהאט צו קעמפפען גאנצע צוויי טעג איידער ער איז דיעזע וואך ביינעקומען. דאן האט ער זיי געלאזען פערשיטען מיט ציעגעל, שטיקער האלץ און ערד, און זיין ארמיי האט געקענט אריבערגעהן און צוקומען צו דיא געמויערטע שאסעען.

אויף דיעזע שאסעען זיינען אבער אויך געווען בריקען, גרעסערע וויא דיא בריקלעך פון דיא שטאדט־קאנאלען, און זיי זיינען דאך אויך פערשוואונדען. דאס איז געווען א פיעל גרעסערע שטערונג צו קארטעס'עס אנטלויפען. דיעזע בריקען פלעגען צודעקען דיא אפענע פלעצער וואס האבען זיך געפונען אין דיא שאסעען — אפענע פלעצער, דורך וועלכע עס איז נאטירליך געגאנגען דיא וואסער פון דער אזערע. איצט אלזא, אז דיא בריקען זיינען פערשוואונדען, זיינען דארטען געווען שטיקלעך אזערע. היינט וויא געהט מען זיי אריבער? צו דיעזען צוועק האט קארטעס אויסגעבויט אזא מין פלאטפארמע, וואס זאל קענען דיענען אלס א בריק, און וואס זיין ארמיי זאל קענען טראגען מיט זיך, אויפשטעלען וואו מען וועט דארפען און דערנאך צוריק צונעהמען און וויטער טראגען.

אבער צו מארשירען מיט א שמאלען שאסעע דורך דער אזערע איז פאר זיך געווען א גרויסע געפאהר. אויף דיא שפאניער וואלטען פון ביידע זייטען אנגעפאלען הונדערטע קאנאס מיט בעוואפענטע אצטעקען און אן אנדער מעקסיקאנישע ארמיי וואלט זיי אטאקירט פון דער יבשה. זיי וואלטען זיך דאן ניט געקענט קיין קעהר געבען. עס וואלט זיי אונמעגליך געווען זיך צו רעטען. קארטעס האט דעריבער זיך מישב געווען, אז ער וועט זיין מארש מאכען שטילינקערהייט, אין מיטען נאכט, ווען רויט־הויטיגע זיינען ניט געוועהנט געווען מלחמה צו האלטען.

ער האט אויסגעקליבען דעם קירצעסטען שאסעע, וואס האט געפיהרט פון שטאדט. אין דיעזען שאסעע זיינען לעבען שטאדט געווען דריי עפנונגען, דאס הייסט, ער איז אין דריי ערטער געווען דורכגעהאקט

מיט אַ מיליטערישען צוועק, און איצט זיינען דאָס געוועזן דריי אָפּענע שטיקלעך אָזערע אָהן בריקען.*) קאָרטעס האָט אַלזאָ געהאָפּט דאָ אויפצושטעלען זיין געטראָגענעם בריק — פריהער אויף דער ערשטער עפנונג, דערנאָך אויף דער צווייטער, דערנאָך אויף דער דריטער — און אַזוי צוצוקומען צו דער לאַנגער שטיק שאָסעע, וואָס איז שוין געגאַנגען ביז דער סאַמער יבשה. נאָך אַ פראַגע איז געוועזן וועגען דער מאַסע גאָלד און אַנדערע טהייערע זאַכען מיט וועלכע מען האָט זיך צוטהיילט. וויא אַזוי נעהמט מען דאָס אַלץ מיט? דיא קעניגליכע פינפטעל און קאָרטעס'עס הלק איז געלעגען אין אַ צימער, און פון דעם האָט קאָרטעס נאַרוואַעז'עס מענשען ערלויבט צו נעהמען וויא פיעל יעדער וויל. אין סך הכל האָט כמעט יעדער שפּאַניער איצט געהאַט אַזוי פיעל גאָלד צו טראָגען, אַז עס וואָלט איהם געוועזן אַ גרויסע שטערונג אויף דער רייזע. אייניגע האָבען דעריבער מיטגענומען בלויז קלענערע ווערטזאַכען, וויא פּעריל, עדעלשטיינער און גאַנץ ווייניג גאָלד. אַנדערע אָבער האָבען זיך ניט געקענט אָברייסען פון דיא אוצרות און האָבען מיטגעשלעפּט אַזאַ משא פון דעם טהייערען מעטאַל, אַז זיי האָבען קוים געקענט געהן. א סך האָט מען אָבער פּאָרט געמוזט איבערלאָזען.

ענדליך, אין אַ מיטען נאַכט האָט דיא שפּאַנישע אַרמיי אָנגעהויבען איהר מאַרש פון שטאָדט. דאָס איז געוועזן אין יוני אָדער אין אָנהויב יולי (דעם ריכטיגען דאַטום קען מען ניט בעשטימען), 1520. עס איז געוועזן אַ פינסטערע נאַכט און עס האָט אַ ביסעל גערעגענט. פאָראויס זיינען געגאַנגען 200 פוס־סאָלדאַטען מיט 20 רייטער. זיי האָבען בעדאַרפט לעגען דעם בריק, וועלכען עס האָבען געטראָגען עטליכע הונדערט טלאַסקאַלאַנער. מען האָט דערגרייכט דיא ערשטע עפנונג אין דעם שאָסעע, דאָס הייסט אַ שטיקעל אָזערע, וואָס האָט איהם אָבגעטהיילט פון דער שטאָדט. מען האָט אַוועקגעלעגט דעם בריק. דיא 420 מאַן, דיא אַרטילעריע, זיינען איבער איהם אַריבערגעגאַנגען און דיא איבריגע חיל האָט זיך געקליבען צו טהאָן דאָס

*) דעם וואָרט „עפנונג" וועלען מיר אַלזאָ געברויכען אין דיעזען זין. קיין גאַנץ גערעכטענער וואָרט איז דאָס ניט, אָבער קיין בעסערען קענען מיר אויף אידיש ניט געפינען.

זעלבע; אבער אין דיעזער מינוט האט מען דערהערט א גערודער. דיא מעקסיקאנער גלחים וואס האבען געוואַרט אויבען אויף דער טעאָקאלי, אויף דעם טעמפעל־בארג, האבען גענומען קלאפען אין זייער גרויסען הייליגען פויק, וועלכער איז געווען געמאַכט פון שלאַנגען־פעלכלעך. אן אומעדיגער, מרה־שחורה'דיגער גערויש איז דאָס געווען, און ער האָט זיך געהערט פאַר עטליכע ענגלישע מייל.

וואָס אַנבעטרעפט דעם שיקזאל פון דיא שפּאַניער, קומען מיר דאָ צו דעם שרעקליכסטען קאפּיטעל אין דער געשיכטע פון קאָרטעס'עס עקספּעדיציע.

ווען עס האָט גענומען הילכען דער ליאַרם פון דעם הייליגען פּויק, זיינען פון אַלע זייטען געקומען צולויפען רויט־הויטיגע קעמפּפער; דיא אַזערע האָט גענומען קישען מיט אינדיאַנישע שיפלעך און פון דיא שיפלעך האָט אויף דיא שפּאַניער אָנגעפאַנגען צו רעגענען מיט פיילען און מיט שטיינער. דיא שפּאַניער זיינען צוטומעלט געוואָרען, דאָס רוב פון זיי און פון דיא עטליכע טויזענד טלאַסקאַלאַנער האָבען פּאָס־פייעט אריבערצוגעהן דעם בריק. אבער ווייטער איז דאָך אין דעם געמויערטען שאָסעע געווען אַ צווייטער אָפענער פּלאַץ און נאָך ווייטער אַ ביסעל — אַ דריטער. פון שטאדט איז אָנגעקומען אזא מאסע אצטעקען, אַז שפּאַרענדיג דיא הינטערשטע שפּאַנישע רייהען, האָבען זיי זייערע פאָדערשטע צוגעשפּאַרט צום ברעג פון דער צווייטער עפנונג אין דעם שאָסעע. דיעזע פאָדערסטע רייהען האָבען דעריבער מיט אונגעדולד געוואַרט, אַז מען זאָל שוין אַרויסנעהמען דעם בריק פון דער ערשטער עפענונג, און איהם אַוועקשטעלען איבער דער צווייטער, כדי מען זאָל קענען געהן ווייטער. יעדע סעקונדע איז געווען אַ יאָהר; יעדע סעקונדע האָט מען געקענט צוגעשפּאַרט ווערען צום סאַמע ברעג און אַריינפאַלען אין וואַסער. „דעם בריק! זאָל מען שנעלער ברענגען דעם בריק!" האָבען דיא פאָדערסטע געשריען, אין אַ שטענדיגען שטראָם פון פיילען מיט שטיינער. ענדליך איז פון הינטען געקומען דער שרעקליכער אַנטוואָרט, אַז פון דיא טויזענדע טלאַסקאַלאַנער און שפּאַניער מיט דיא שווערע באַגאַזש, וואָס איז איבער דעם בריק אַריבער, האָט ער זיך פעסט אַריינגעשפּאַרט אין דעם שאָסעע, און מען קען איהם ניט ריהרען פון אָרט. דאָס האָט געהייסען, אַז דיא שפּאַנישע אַרמיי איז אין גאַנצען פערצאַמט: אַ מאַסע אַצטע־

קען פון הינטען, דיא צווייטע וואַסער־עפנונג פון פּאַרענט און דיא אָזערע מיט דיא אינדיאַנישע קריעגס־שיפלעך פון דיא זייטען. עס איז געוואָרען אַ ווילדע מישענינע. אָרדנונג איז קיינעם אין זינען ניט געלעגען. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ פערצווייפעלטער קאַמפּף פאַר'ן לעבען. יעדער האָט זיך געזאָרגט פאַר זיך. דיא שטאַרקערע האָבען געטרעטען איבער דיא שוואַכערע, איבער דיא פערוואונדעטע. רייטערס זיינען מיט זייערע פערד אריינגעשפּרונגען אין וואַסער. אייניגע זיינען צוגעשוואומען צום אַנדערען ברעג פון דעם שאָסעע, אַנדער זיינען דערטרונקען געוואָרען; ווידער אַנדערע האָבען שוין דערגרייכט דעם ברעג, האָבען זיי זיך אָבער צוריק אַראָבגעקוליעט אין וואַסער אריין, ווען זיי האָבען געפּרופּט אַרויפקלעטערען מיט זייערע פערד אויף דעם שאָסעע. פוס־סאָלדאַטען זיינען אריינגעשפּרונגען אָדער אריינגעפאַלען אין וואַסער, און פיעלע פון זיי האָבען זיך צונויפגעפּלאָנטערט אין־איינעם. און דיא אַצטעקען האָבען ניט אויפגעהערט ארבייטען מיט זייערע שפּיעזען און בולאַוועס, וואונדענדיג אָדער טוידטענדיג צעהנ־דליגע שפּאַניער און טלאַסקאַלאַנער. אַנדערע פון דיא ווייסע האָבען דיא מעקסיקאַנער אריינגעשלעפּט אין זייערע שיפלעך, אום שפּעטער זיי אָוועקצופיהרען אין דער טעאָקאַללי, אלס שפּייז פאַר דיא מזבחות. דער ביטערסטער קאַמפּף איז אָנגעגאַנגען אויף דעם שאָסעע צווישען דעם בריק און דיא צווייטע אָפענע שטיקעל אָזערע. אין דיא געדיכטע צוזאַמענגעשפּאַרטע מענשען־מאַסע איז אַזוי לייכט צו טרעפען מיט דיא פיילען און דיא שטיינער, וויא אין אַ וואַנד. ווען עס וואָלט ניט געווען אַזוי פינסטער וואָלט מען געזעהן, אַז דיא אָזערע איז רויט פון בלוט. אָפט איז אַן אַצטעק אַרויסגעשפּרונגען פון אַ שיפעל אויפ'ן שאָסעע, זיך צוזאַמענגעטשעפּעט מיט אַ שפּאַניער, און מיט איהם צוזאַמען אריינגעפאַלען אין וואַסער; דעם אַצטעק האָבען גלייך געראַטעוועט זיינע ברידער מיט דיא שיפלעך; דעם ווייסען האָט מען אויך אַרויסגעשלעפּט פון וואַסער, אָבער ניט איהם צו לאָזען לעבען, נור איהם מקריב צו זיין צו דעם אַצטעקישען מלחמה־גאָט. אַ רייכער מאָל־צייט האָט דעם אונזאַטבאַרען מלחמה־גאָט ערוואַרטעט. דיא אַצטעקען האָבען געשריען מיט זייערע ווילדע נקמה־קולות; דיא שפּאַניער האָבען געשימפּפט, געשאָלטען, גערופען צו זייער הייליגער מאַריאַ; פון אַלע זייטען האָבען זיך געהערט וועה־געשרייען, פערצווייפלונגס־

געשרייען, געשרייען פון טוידט־שרעק, קרעכצען פון געוואונדעטע, שטאַרבענדע. דאָס איז געווען דער כאָר, וואָס האָט בעגלייט דיעזען בעריהמטען צוזאַמענשטויס צווישען דיא פאָרשטעהער פון דיא צוויי מענשען־ראַסען — דיא ווייסע מיט דיא קופער־פאַרביגע.

באַגאַזש, האַרמאַטען, פעק מיט טהייערע מאַטעריעס און קאַסטענס מיט גאָלד און זילבער זיינען דערווייל אַריינגעפאַלען אין דער צוויי־טער וואַסער־עפּענונג און צוזאַמענגעמישט געוואָרען מיט דיא קערפּערס פון דערטרונקענע מענשען און פערד. ביסלעכווייז איז דיעזע קאַשע געוואָרען אַזוי געדיכט, אַז מען האָט איבער איהר געקענט אַריבער־געהן אויף דעם אַנדערען ברעג פון דעם שאָסעע.

אַן עהנליכע סצענע איז פאָרגעקומען ביי דער דריטער עפּענונג. און דאָ, פונקט וויא ביי דער צווייטער עפּענונג זיינען מייסטענס דער־טרונקען געוואָרען דיא, וואָס האָבען געטראָגען צו פיעל גאָלד אויף זיך. דיא טהייערע משא, מיט וועלכע דיא האַרץ האָט זיי ניט געלאָזען זיך זעגענען, האָט זיי צום גרונד אַרונטערגעשלעפּט. צום גליק האָבען זיך דאָ געפונען וועניגער שיפלעך מיט אַצטעקישע קעמפּפער. עס איז פאַראַן א מעשה, אַז אַלוואַראַדאָ, וועלכער איז געבליעבען אָהן אַ פערד, האָט זיך דאָ געראַטעוועט פון עטליכע אַצטעקען מיט דעם, וואָס ער האָט זיך אָנגעטהאָן אַ כח און איז אַריבערגעשפּרונגען איבער דער עפּנונג. מען גלויבט דאָס אבער ניט. דיא אָפענע שטיקעל אָזערע איז געווען ניט אין ערך צו ברייט און צו טיעף פאַר אזא קונץ.

וויטער האָבען דיא אַצטעקען דיא שפּאַניער וועניג געטשעפּעט. דיא באַגאַזש, גאָלד און טהייערע מאַטעריעס, וואָס דיא ווייסע זיינען געצוואונגען געווען אַוועקצוואַרפען, האָט זיי (דיא ווייסע) געראַטע־וועט. אנשטאט זיך נאָך זיי ווייטער נאָכצויאָגען, האָבען דיא מעקסיקאַ־נער זיך אַרויפגעוואָרפען אויף דיא כשר'ע מציאות, וואָס זיי האָבען דאָ דערזעהן.

פון קאָרטעס'עס אַרמיי איז געוואָרען אַ תל. אין אַלעמען זיינען אויסגע'הרג'עט געוואָרען ביי 450 שפּאַניער און פיער טויזענד טלאַ־סקאַלאַנער. דערצו נאָך זיינען פיעלע פון דיא הינטערסטע רייהען אַריינגעפאַלען אין פלען, דאָס הייסט, זיי זיינען געוואָרען קאַנדידאַטען אויף קרבנות פאַר דיא מזבחות. פון דיא גאָלד און אַנדערע טהייערע

זאַכען איז געבליעבען וועניג. פון דיא קאַנאָנען מיט דיא ביקסען — קיין איינציגער ניט (פיעלע פון דיא געוועהר האָט מען פּראָבּסט אוועק־געוואָרפען אום צו קענען אַריבערשווימען דיא צוויי שטיקלעך אָזערע). דאָס אַלעס איז נאַטירליך געוועזען אַ וויכטיגער שאָדען פאַר קאָרטעס'ען. ער האָט אָבער אויך פערלאָרען אַזעלכע זאַכען, וואָס זייער פערשווינדען איז אַ שאָדען פאַר דער מענשליכער געשיכטע. מיר מיינען דאָ זיין טאָגע־בוך, פערשיעדענע פּאַפּיערען און נאָטיצען מיט איינצעלהייטען וועגען זיין גאַנצער רייזע זינט ער האָט פערלאָזען קובאַ.

צווישען די גע'הרג'עטע איז געוועזען וועלאַסקעז דע לעאָן. אַ גרויסע צאָהל פון דיא סאָלדאַטען זיינען געוועזען פערוואונדעט און מען האָט זיי געמוזט טראָגען אויף „נאָסילקעס". פיעלע פון זיי זיינען געשטאָרבען אויף'ן וועג. אַנדערע זיינען איינפאַך געפאַלען פון אויס־געמאַטערטקייט און פון הונגער, וואָרים שפּייז איז געוועזען זעהר וועניג.

אַזוי האָבען זיי זיך געשלעפּט אין מיטען נאַכט, אין „ד י א ט ר ו י ע ר י ג ע נ אַ כ ט", וויא מען רופט איהר אין דער שפּאַני־שער געשיכטע. אָבער כל זמן עס האָט נאָך געדויערט דיעזע נאַכט, איז נאָך געוועזען אַ האַלבע צרה. זיי זיינען געוועזען פריי פון שונאים, וועניגסטענס. ווען עס האָט אָבער גענומען טאָגען, האָבען אויף דיא בערג אָדער אויף דיא פעלדער הינטער דיא מאַרשירענדע שפּאַניער זיך בעוויזען פיינדליכע אינדיאַנער. דאָס זיינען ניט געוועזען איינוואוינער פון דער הויפּט־שטאָדט, נור פון דיא אַרומיגע דערפער. זיי האָבען געהערט וועגען דער מפּלה, וואָס דיא ווייסע האָבען געהאַט, און דורך דעם זיינען זיי ביי זיי געוואָרען אויס „הימעל־מענשען". פון דיא בערג האָט מען אויף קאָרטעס'עס חיל אַראָבגעשליידערט שווערע שטיינער און אַראָבגעשאָסען רעגענס מיט פיילען. איינִיגע אינדיאַנער זיינען זאָגאַר אָנגעפאַלען אויף די הינטערסטע צייִלען פון דער מאַרשירענדער אַרמיי מיט זייערע שפּיעזען און בולאַוועס. אָבצוטרייבען זיי איז געוועזען ניט שווער: דערצו איז בלויז נויטיג געוועזען אַ פּאָר רייטער. פאַר דיא אויסגעמוטשעטע, אויסגעהונגערטע אַרמיי זיינען זיי אָבער געוועזען אַ גרויסע שטערונג.

צו טלאַסקאַלאַ איז אייגענטליך געוועזען ניט ווייט — ניט מעהר וויא 27 ענגלישע מייל. עס איז אָבער אויסגעקומען זיך צו דרעהען

אַרום אָזערעס, און דאָס האָט דעם וועג געמאַכט מעהר וויא דריי מאָל לענגער וויא אין אמת'ן. און פון אויסגעמאַטערטקייט און שוואַכקייט איז מען געגאַנגען אַזוי לאַנגזאַם, אַז דער מאַרש האָט געדויערט אַ וואָך. ביי נאַכט פלעגט מען זיך אָבשטעלען אין אַ דאָרף. קיין שפּייז האָט מען אָבער אין ערגעץ ניט געפונען, וואָרים אויף דיא אונגעבעטענע געסט האָט מען זיך שוין אומעטום געריכט, און מען האָט אַלעס בעהאַלטען. באַלד איז איינפאַך ניט געווען וואָס צו עסען. די הויפּט־שפּייז איז בעשטאַנען פון ווילדע קארשען, וועלכע האָבען געוואַקסען אין דיא וועלדער. ווען מען פלעגט געפינען עטליכע זאַנגען קוקורוזע, פלעגט מען זיך אויף דעם אַרויפוואַרפען וויא דיא היישעריקען. מען האָט פּשוט זיך געקאָרמעט מיט דיא שטעקלעך וואָס זיינען געבליבען אויף דיא קוקורוזע פעלדער. איין שפּאַניער איז געווען אַזוי פערווילדעט פון הונגער, אַז ער האָט אַרויסגעריסען דעם לעבער פון זיינעם אַ טויטען חבר, וועלכער איז געשטאָרבען אויפ'ן וועג, אויך פון הונגער, און האָט דאָס אויפגעגעסען. ווען קאָרטעס האָט זיך דערוואוסט דערפון, האָט ער איהם געהייסען אויפהענגען. דיא פליייש אָבער פון טויטע פערד, האָט קאָרטעס אַליין אויך געגעסען מיט גרויס אַפּעטיט. אַזעלכע פליייש איז אָבער געווען אַ זעלטענהייט. אַזאַ געשמאַקער ביסען האָט זיך געמאַכט נור דאַן ווען אַ פערד איז געפאַלען פון הונגער אָדער דורך אַ סבה. אַליין הרג'ענען דיעזען וויכטיגסטען מיט־קעמפּפער אין דיא מלחמות געגען רויט־הויטיגע, האָט מען זיך ניט פערגונען. איינינע זיינען געווען אַזוי אויסגעהונגערט און אָבגעשוואַכט, אַז זיי האָבען איינפאַך קיין כח ניט געהאַט צו געהן; זיי זיינען אָבגעשטאַנען פון דער אַרמיי און אַריינגעפאַלען אין דיא הענד פון דיא אינדיאַנער, וואָס האָבען זיך נאָכגעשלעפּט פון הינטען. אַן ענליכען שיקזאַל האָבען אויך געהאַט דיא, וואָס האָבען זיך אָבגעטהיילט פון דער אַרמיי, זוכענדיג שפּייז. דער הונגער איז געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט ניט געהאַט ניט קיין כח און ניט קיין אינטערעס צו טראָגען דיא גאָלד, וואָס מען האָט מיטגענומען פון מעקסיקאָ. פיעלע פון דיא, וואָס האָבען אין דיא „טרויעריגע נאַכט“ צעהנדליגע מאָל געשטעלט זייער לעבען אין געפאַהר אום זייערע אוצרות צו ראַטעווען, האָבען דאָס אַלץ איצט אַליין אַוועק־געוואָרפען. וואָס אנבעטרעפט דיא טלאַסקאַלאַנער, וועלכע האָבען בעגלייט דיא שפּאַניער, האָבען זיי דעם הונגער פערטראָגען לייכטער.

זיי האָבען זיך אָבער אויך געמוטשעט. דאָך האָבען זיי דיא ווייסע דיא גאַנצע צייט אַרויסגעוויזען דיא גרעסטע טריהייט.

אויפ'ן זיעבעטען טאָג, ווען דיא שפּאַניער זיינען שוין געווען ניט ווייט פון טלאַסקאַלאַ, האָבען זיי צו זייער ערשטוינונג בעגעגענט אַ ריעזיגע אַצטעקישע אַרמיי. דאָס זיינען מייסטענס געווען איינוואוינער פון דיא שטעדטלעך און דערפער פון אַרום דער שטאָדט מעקסיקאָ. זיי האָט געשיקט ק י ט ל א ה ו א, וועלכער האָט איצט פערנומען מאָנטעזומאַ'ס (זיין ברודער'ס) פּלאַץ אַלס מלחמה־הויפּטמאַן. קאָרטעס האָט גלייך אויסגעסטראַיעט זיין אויסגעהונגערטע אַרמיי וויא עס פּאָדערט זיך צו אַ שלאַכט. פון אַלע זייטען זיינען אָנגעקומען מאַסען בעוואַפּענטע קעמפּפער — טייזענדע געזונדע, אויסגערוהטע אינדיאַנער אויף עטליכע הונדערט אויסגעהונגערטע, אויסגעמאָרעטע פערוואונ־דעטע שפּאַניער. פאַר דיא שפּאַניער איז דאָס אָבער געווען אַ פראַגע פון לעבען און טוידט; און, ווען קאָרטעס האָט אין אַ קורצע פייערדיגע רעדע זיי ערקלעהרט אַז זיי שטעהט דאָ פאַר איינס פון דיא צוויי: זיעגען אָדער שטאַרבען אויף דיא מעקסיקאַנער מזבחות, — האָבען זיי זיך אַריינגעוואָרפען אין קאַמפּף מיט אוננאַטירליכע קרעפטען. עס האָט זיי אָבער ווייניג געהאָלפען. זיי זיינען געווען וויא אַ הייפעלע געגען אַ ים פון רויט־הויטיגע. זיי האָבען בעוויזען וואונדערליכע העלדישקייט. עס האָט זיך אָבער ניט אָנגעזעהן, ביז ענדליך, נאָך דעם וויא דער שלאַכט האָט אָנגעהאַלטען עטליכע שטונדען, זיינען זייערע צייַלען צובראָכען געוואָרען, און עס האָט געהאַלטען ביי אַ פאָלשטענדיגער נידערלאַגע. פּלוצלינג האָט קאָרטעס זיך עפּעס דערמאָנט און איז געפאַלען אויף אַ פּלאַן. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ווען מען טוידטעט ביי אינדיאַנער זייער קאָמאַנדיר און מען כאַפּט אַריין זייער פאָהן, אַנטלויפען זיי גלייך פון שלאַכט־פעלד (זעה זייטעל 322). דעם קאָמאַנ־דיר פון דיעזער אַצטעקישער אַרמיי האָט ער געזעהן פון ווייטען אויף אַ בערגעל, פון וועלכען יענער האָט געפיהרט דיא מלחמה. ער האָט איהם דערקענט נאָך דעם נאָך, וויא מען האָט איהם געטראָגען אויף אַ שטוהל, נאָך זיין פּרעכטיגען מאַנטעל פון רייך־קאָלירטע פעדערען, נאָך זיינע ציערונגען פון גאָלד און עדעלשטיינער, וויא אויך נאָך דעם גרויסען נעץ פון גאָלדענע פעדים, — דיא שלאַכט־פאָהן, וועלכע האָט לעבען זיהם געפּלאַטערט. מיטנעהמענדיג מיט זיך זעקס פון זיינע בראַווסטע

קאפּיטאַנען, האָט קאָרטעס מיט זיי, אויף פערד, זיך אַ לאָז געטהאָן צו יענעם בערגעל. דיא זיעבען רייטער האָבען געהאַט דורכצושניידען אַ וועג דורך אַ געדיכטע, צעהנדליג־טויזענד־קעפּיגע פיינדליכע מאַסע. דאָס האָט שוין ווירקליך געהייסען שפּרינגען אַ טיגער אין מויל אַריין. אָבער אַזעלכע זאַכען זיינען ביי קאָרטעס'ען קיין נאָווינע ניט געוועזן. זיין גאַנצע עקספּעדיציע איז דאָך געווען אַ שפּרונג צו אַ טיגער אין מויל אַריין. ער האָט געהאַט אַ כלל, אַז „דער וואָס האָט מוטה, דעם האָט ליעב דער מזל"; אַזוי האָט ער זיך אויסגעדריקט אין אַ בריעף צום שפּאַנישען קעניג, און אין פיעלע פון זיינע רעדעס צו דיא סאָל־דאַטען, און ער אַליין האָט אימער געגעבען אַ ביישפּיעל וויא אַזוי צו פיהרען זיך נאָך דיעזען כלל נאָך.

דיא געדיכטע מאַסע אינדיאַנישע קעמפּפער האָט ניט ווילענדיג זיך צוזאַמענגעדריקט פאַר דיא שפּרינגענדע פערד, און געמאַכט אַ וועג פאַר זיי. דיא זיעבען ווייסע רייטער זיינען באַלד געווען אויפ'ן בערגעל; און איידער דיא דאָרטיגע אַצטעקען האָבען פאַספּייעט זיך אַרומצוקוקען, איז זייער קאָמאַנדיר געלעגען אַ טוידטער און זיין גרויסע גאָלדענע פאָהן איז געווען ביי קאָרטעס'ען אין האַנד. ער האָט איהר אויפגעהויבען אין דער הויך, און גלייך איז געשעהן דאָס וואָס ער האָט ערוואַרטעט. דיא צעהנדליגע טויזענדע אַצטעקען, וואָס זיינען ביז דיעזער מינוט געווען בערייט צו קעמפּפען ביז'ן לעצטען טראָפּען בלוט, דיא צעהנדליגע טויזענדע מוטהיגע זעלנער, וואָס זיינען צום טוידט געגאַנגען טאַנצענדיג, זיינען פּלוצלינג פערוואַנדעלט געוואָרען אין צעהנדליגע טויזענדע פייגלינגען, מיט צושראָקענע הערצער און צוטומעלטע קעפּ. עס איז געוואָרען אַ געלאַף. אין אַלע זייטען זיינען זיי זיך צולאָפען, איבערלאָזענדיג פאַר דיא שפּאַניער מאַסען שפּייז און אַנדערע וויכטיגע זאַכען, שוין ניט ריידענדיג פון דיא גאָלד, טהייערע שטיינער און קליידער, וועלכע דיא ווייסע האָבען דערנאָך אַראָבגענומען פון דיא געפאַלענע עלסטע.

פריהער האָט קאָרטעס געצווייפעלט אויב דיא איינוואוינער פון טלאַסקאַלאַ וועלען איהם ווייזען אמת'ע גאַסטפריינדליכקייט. ער האָט מורא געהאַט, אַז דיא נאַכריכטען וועגען זיין „טרויעריגע נאַכט" האָבען איהם געמאַכט אויס תקיף ביי זיי, און אַז זיי האָבען דעריבער

פערלאָרען אינטערעס אין דיא שפּאַניער אַלס מיטקעמפּפער. איצט אָבער, נאָך דעם וויא ער האָט מיט זיין אויסגעהונגערטע הייפעלע בעזיעגט אַזא גרויסע אַצטעקישע אַרמיי, האָט זיך דער קרעדיט פון דיא ווייסע ווידער אויפגעהויבען — אַזוי האָט ער זיך געקלעהרט; און אַזוי איז עס ווירקליך געווען. ווען ער האָט דערגרייכט דיא ערשטע טלאַסקאַלער שטעדטעל, האָט מען איהם דאָרטען אויפגענומען מיט פרייד און מיט כבוד. און אַן עהנליכען ברוך הבא האָט ער בעקומען אין דער טלאַסקאַלער הויפּט־שטאָדט. מען האָט איהם מיט זיין אַרמיי געגעבען דיא בעסטע שפּייז און וואוינונגען, זיי בעדיענט, און פערזאָרגט זייערע פערוואונדעטע מיט דיא בעסטע רפואות, פון וועלכע דיא רויט־הויטיגע האָבען נור געוואוסט.

אין אַ מאָנאַט צייט האָט דיא אַרמיי זיך גוט אויסגערוהט און דאָס רוב פון איהרע פערוואונדעטע זיינען געזונד געוואָרען. אין פערלויף פון דיעזען מאָנאַט האָט קאָרטעס בעקומען אַ נאַכריכט, אַז דיא רויט־הויטיגע איינוואוינער פון אַ געוויסען געגענד זיינען בעפאַלען 45 שפּאַניער, וואָס האָבען צו איהם געטראָגען אַ פּאַק מיט גאָלד פון וועראַ קרוץ. דיא 45 שפּאַניער האָבען זיי אויסגע׳הרג׳עט און דיא גאָלד צוגענומען. און באַלד איז אַן עהנליכער בעריכט געקומען פון ט ע פּ ע אַ ק אַ, אַ מעקסיקאַנישע פּראָווינץ, וועלכע איז געלעגען ביי דעם טלאַסקאַלאַנער גרענעץ. איינוואוינער פון דיעזער פּראָווינץ האָבען געכאַפּט 12 שפּאַניער און זיי געטוידטעט. פריהער וואָלטען רויט־הויטיגע דאָס ניט געסמייעט צו טהאָן. דיא מפּלה פון דער „טרויעריגער נאַכט" האָט אַלזאָ ביי דיא שפּאַניער פּאָרט אוועקגענומען זייער צויבער. קאָרטעס האָט זיך דעריבער בעשלאָסען דיא שולדיגע אינדיאַנער אָנצולערנען, — זיי צו ווייזען, אַז מיט שפּאַניער איז אַלץ געפעהרליך זיך אָנצוהויבען.

ווען זיינע סאָלדאַטען האָבען דאָס דערהערט, האָט זיך צווישען זיי אָנגעפאַנגען אַ גערודער פון אונצופריעדענהייט. הויפּטזעכליך האָבען פּראָטעסטירט דיא, וואָס זיינען געקומען מיט נאַרוואַעז׳ען; אָבער אַנדערע אויך. מען האָט געפאָדערט, אַז ער זאָל דיא אַרמיי גלייך פיהרען נאָך וועראַ קרוץ און פון דאָרטען צוריק נאָך קובאַ. ער האָט אָבער פעסט ערקלעהרט, אַז מען מוז אָנלערנען דיא רויט־הויטיגע שונאים און צוריק איינגעהמען דיא הויפּט־שטאָדט פון מעקסיקאָ. „דער, וואָס וויל

פערלאָזען מיין אַרמיי, מעג זיך געהן" — האָט ער געזאָגט — „קיין פייגלינגען דארף איך סיי ווי סיי ניט. פאַר מיר איז גענוג אַ קליינינקע אַרמיי, אַבי זי זאָל בעשטעהן פון מענשען, וואָס האָבען קוראַזש און ווייסען וויא צו זיין טריי". דיא עטליכע ווערטער האָבען געווירקט וויא אַ כשוף, און טאָמער זיינען געווען אַזעלכע, וואָס האָבען פאַרט געוועלט אוועקגעהן, האָבען זיי ניט געקענט בייַשטעהן דיא שטעכ־ווערטער מיט דיא רייצענעס פון דיא, וואָס זיינען געווען טריי קאָרטעס'ען.

וואָס אַנבעטרעפט דיא איינוואוינער פון טלאַסקאַלאַ, זיינען פון זיי אויך ניט אַלע געבליבען פריינדליך צו זייערע ווייסע געסט. פיעלע האָבען גענומען מורמלען, אַז זיי זיינען אַן אומזיסטע לאַסט, אַז זייערע מלחמות געגען מעקסיקא האָבען טלאַסקאַלאַ אָבגעקאָסט פיעלע קינדער, און אַז עס איז שוין צייט פון זיי פּטור צו ווערען. אַנדערע זיינען אָבער טריי געבליבען דיא שפּאַניער, אַלס מיט־קעמפּפער געגען דיא אַצטעקען. דער עולם איז געווען צוטהיילט. באַלד איז אָבער פאָרגעקומען אַ וויכטיגע פּאַסירונג, וואָס האָט אַלץ געענדיגט אַזוי וויא עס האָט זיך געלוינט פאַר קאָרטעס'ען מיט זיין אַרמיי.

מיר ווייסען שוין אַז מאָנטעזומאַ'ס פּלאַץ האָט פערנומען זיין ברודער קיטלאַהואַ. ער האָט דאָס קאָמאַנדעוועט איבער דיא אַצטעקישע חיל אין דיא „טרויעריגע נאַכט". ער האָט געהאַט אַ פעסטערען כאַראַקטער וויא זיין ברודער און זינט קאָרטעס האָט איהם בעפרייט, האָט ער ניט אויפגעהערט צו אַרבייטען געגען דיא שפּאַניער. ביי דער צערעמאָניע, מיט וועלכע מען האָט געפייערט זיין אַרויפטרעטען אויף דיא הויכע שטעלע, האָט מען מקריב געווען פיעלע פון דיא שפּאַניער, וואָס מען האָט געפאַנגען אין דיא „טרויעריגע נאַכט"; און דיא אַרמיי וואָס האָט אַטאַקירט קאָרטעס'ען ניט ווייט פון דעם טלאַסקאַלער גרענעץ האָט ער דאָס געשיקט. גלייך וויא דיא שפּאַניער זיינען אַנטלאָפען פון מעקסיקא, האָט דיעזער מלחמה־הויפּטמאַן זיך גענומען פערריכטען דיא קאַנאַלען מיט דיא בריקען מיט דיא צושמעטערטע אָדער צובראָכענע געביידעס. ער האָט אויך גענומען אָרגאַניזירען אַ גרויסע אַרמיי אויף ווייטערע מלחמות געגען דיא ווייסע; אָבער דאָ האָט ער זיך אַרומגעזעהן, אַז דיא מאַכט פון מעקסיקא איז שוין ניט דיא זעלבע וויא פריהער. דיא נעהנטערע לענדער זיינען געבליבען טריי; דיא ווייטערע אָבער, וועלכע האָבען זיך אויך געגרעבענט פאַר

אונטערטהעניגע, האָבען איצט גענומען אַרויסווייזען צייכענס פון פרעמדקייט, פון אונפריינדליכקייט. דיא אורזאַכע איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס דיא ווייסע האָבען צוקלאַפּט דעם נאָמען, וועלכען דיא אַצטעקען האָבען געהאַט אַלס אַלמעכטיגע העלדען. אמת זיי האָבען געזיעגט אין דער „טרויעריגער נאַכט". אַ הייפעלע שפּאַניער האָבען אָבער פּאָרט איבער זיי געהערשט אַ לאַנגע צייט, און אין דער מלחמה לעבען טלאַסקאַלאַ האָט דיעזע הייפעלע צוטריעבען אַ ריעזיגע מעקסיקאַנישע אַרמיי. דיא פעלקער, וואָס זיינען פריהער געווען טריי אויס פורכט, האָבען איצט אַלזאָ בעקומען מוטה און איינינגע פון זיי האָבען אָפּען זיך ערקלעהרט פריי פון דעם מעקסיקאַנישען יאָך. פון פערצווייפלונג האָט דער מעקסיקאַנישער הויפּטלינג־ראַטה זיך בעשלאָסען צו טהאָן אַזאַ זאַך פון וועלכע ער וואָלט פריהער אפילו ניט געוואָלט הערען: צו שיקען פריעדענס־שלוחים צו דיא טלאַסקאַלאַנער, און זיי פאַרצושלאָגען צו פעראייניגען זיך מיט זיי געגען דיא ווייסע. אַז אַצטעקען זאָלען אַזוי בויגען דיא קאָפּ פאַר דיא טלאַסקאַלאַנער — דאָס וואָלט אין געוועהנליכע צייטען איינפאַך געווען אונגלויבליך. אָבער זינט עס זיינען אָנגעקומען דיא ווייסע, זיינען דיא געוועהנליכע צייטען פערשוואונדען. איצט איז דאָס אונמעגליכסטע מעגליך געוואָרען. קורץ, דיא מעקסיקאַנער האָבען צו דיא טלאַסקאַלאַנער געשיקט זעקס פון זייערע עלטסטע מיט זאַלץ און אַנדערע זאַכען, וועלכע דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען שוין לאַנג ניט געזעהן, אַלס פריעדענס־מתנה. עס איז געווען אַן איבעררעשענדער וויזיט, און מען האָט גלייך צוזאַמענגערופען אַן אסיפה. דיא שלוחים האָבען איבערגעגעבען דעם פאָרשלאָג, אַז דיא צוויי פעלקער זאָלען פערגעסען זייער ביז־העריגע שנאה און אין ביידענ'ס אינטערעסען בעפרייען דעם געגענד פון דיא געפעהרליכע ווייסע. איצטער איז דיא צייט — האָבען זיי גע'טענה'ט; איצט, ווען דיא שפּאַניער זיינען קליין אין צאָהל, און ביי זיי איז געבליבען וועניג פערד און פייער־געוועהר, קען מען זיי לייכט בייקומען און מקריב זיין צו דיא געטער.

דיא אסיפה איז געווען צוטהיילט. איינינגע, הויפּטזעכליך דיא אינגערע, זיינען געווען צופריעדען מיט דעם פאָרשלאָג, וועהרענד אַנדערע, מייסטענס דיא עלטערע, זיינען געבליבען קאַלט און פיינדליך צו דיא שלוחים מיט זייער גאַנצען פאָלק. צווישען דיא ערשטע איז

געװען א הױפּטמאַן מיט׳ן נאָמען קסיקאָטענקאטל. דער פיהרער פון דיא עלטערע איז געװען מאַקסיקסקאַ — א בלינ־דער זקן, אײנער פון פיער אױסערװעהלטע, װאָס האָבען געפיהרט דיא רעגיערונג. ער האָט דיא אסיפה געװאָרענט, אַז מען זאָל זיך ניט פער־לאָזען אויף דיא איצטיגע זיסע רייד פון זייערע אייביגע שונאים, דיא מעקסיקאַנער. „איצט זיינען זיי אויף צרות, בעטען זיי זיך ביי אונז; אויב אָבער מיר װעלען זיי העלפען פערניכטען אונזערע פריינד, דיא שפּאַניער, פאַר װעלכע זיי האָבען מורא, — װעלען זיי װיעדער נעהמען פערגיסען אונזער בלוט" — אַזוי האָט ער גערעדט מיט פייער, מיט הארץ. ער האָט זיינע צוהערער דערמאָנט אָן אַלע מערדערליכקייטען, װאָס זייער שבט האָט געהאַט אױסצושטעהן פון דיא אַצטעקען און שאַרף קריטיקירט דיא מיינונג, אַז מען דאַרף זיין פאַלש צו זייערע װייסע פריינד, צו זייערע מיט־קעמפּפער, װעלכע זיינען צו זיי געקומען, װייל זיי האָבען צוטרוי צו זייער גאַסטפריינדליכקייט. דיא געטער האַסען דעם, װאָס איז פאַלש צו זיינע געסט און פריינד, האָט ער געזאָגט.

קסיקאָטענקאטל האָט אָבגעענטפערט מיט א שאַרפע רעדע געגען דיא שפּאַניער, ביז דער בלינדער אַלטער מאַן איז ארויס פון געדולד און האָט אויף זיינע ארגומענטען אָבגעענטפערט מיט׳ן פויסט. ער האָט איהם פּראָסט אראָבגעשליידערט פון דער פּלאַטפאָרמע. דיא אסיפה האָט זיך געענדיגט מיט דעם װאָס מען האָט אָנגענומען מאַקסיקסקאַ׳ס פּאָרשלאַג, און דיא זעקס שלוחים זיינען אַנטלאָפען צוריק נאָך מעקסיקאָ.

דיעזער בעשלוס איז געװען זעהר װיכטיג פאַר דיא שפּאַניער, װאָרים קאָרטעס האָט אַלע זיינע זיעגען געהאַט צו פערדאַנקען דאָס װאָס דיא אינדיאַנישע פעלקער זיינען ניט געװען אייניג צװישען זיך. װען דיא טלאַסקאַלאַנער װאָלטען געשלאָסען א פערבאַנד מיט דיא אַצטעקען, װאָלט ער געװען אין גרויס געפאַהר.

קאָרטעס איז מיט זיין ארמיי און מיט פופציג טויזענד טלאַסקאַ־לאַנער דאַן געגאַנגען אויף דיא איינװאוינער פון טעפּעאַקאַ, דיא װאָס האָבען גע׳הרג׳עט דיא אויבענדערמאָנטע צװעלף שפּאַניער. ער האָט דאָרטען געהאַט א לייכטען נצחון. דיא טעפּעאַקאַנער זיינען

געפאַלען מאַסענווייז. עס איז פאַראַן אַ בעריכט, אַז יענע נאַכט האָבען דיא טלאַסקאַלאַנער געמאַכט אַ מאָהלצייט פון געבראָטענע הענד און פיס פון גע'הרג'עטע טעפּעאַקאַנער, און קאָרטעס האָט דאָס ניט פערוועהרט. דיא טלאַסקאַלאַנישע מחנות האָט ער ניט געשטערט זיך צו פיהרען, וויא זיי האָבען געוועלט.

דיא איינוואוינער פון ט ש אָ ל ו ל אַ, מיט וועלכע מיר זיינען בעקאַנט געוואָרען אין אַ פריהערדיגען קאַפּיטעל, האָט מען חושד געוועז אַז זיי שפּיעלען דאָ אַ פאַלשע ראָלע געגען דיא שפּאַניער. קאָרטעס האָט זיך אָבער ערקונדיגט, אַז דאָס איז אַן אומזיסטער בלבול.

טעפּעאַקאַ האָט זיך אונטערגעגעבען און אַנערקענט דיא שפּאַנישע הערשאַפט. פון דעסטוועגען האָט קאָרטעס דיא איינוואוינער פון דיא דאָרטיגע דערפער, וואָס זיינען געווען פערמישט אין דעם טוידט פון דיא צוועלף שפּאַניער, בעשטראָפט. ער האָט זיי געשטעמפּעלט דיא שטערענס מיט אַ הייסען אייזען, און דערנאָך זיי צוטהיילט אַלס קנעכט צווישען דיא שפּאַניער און זיינע טלאַסקאַלאַנישע מיטקעמפּפער.

דאַן איז ער געגאַנגען אויף מלחמה געגען עטליכע אַנדערע מעקסי־קאַנישע געגענדען. איינינגע פון זיי האָבען זיך גלייך אונטערגעגעבען, ווייל זיי איז העסליך געווען דער אַצטעקישער יאָך; אַנדערע, וויעדער, האָט ער בעזיעגט מיט אַ בלוטיגען קאַמפּף. פון דיעזע אַלע מלחמות האָט ער אָנגעזאַמעלט אַ מאַסע גאָלדענע ציערונגען, טהייערע קליידער (פון עלסטע) און אַנדערע זאַכען. טהייערער פון אַלץ איז אבער פאַר איהם געווען דאָס, וואָס ער האָט אונטער זיין הערשאַפט פעראייניגט אַ גרויסען, געדיכט־בעפעלקערטען שטח אַרום טענאָכטיט־לאַן.

ענדליך איז ער געקומען צום שלום, אַז עס איז שוין צייט צו נעהמען זיך גרייטען צו אַ נייעם מאַרש אויף דיא אַצטעקישע הויפּט־שטאַדט, — צוריק צו געווינען דאָס, וואָס ער האָט פערלאָרען, און דיא גרויסע שטאַדט מיט דיא גאַנצע לאַנד איין מאָל פאַר אַלע מאָל אַריינ־צו נעהמען פעסט אין דיא הענד. מיט דער הילף פון דיא טרייע טלאַסקאַלאַנער און דיא אַנדערע שבטים, וואָס האָבען מיט פרייד אַנ־ערקענט זיין הערשאַפט כדי זיך צו בעפרייען פון דיא אַצטעקען, האָט ער געהאָפט צו האָבען ערפאָלג.

זיין ערפאַהרונג אין דיא „טרויעריגע נאַכט“ האָט איהם אָבער געבראַכט צו דער איבערצייגונג, אַז דיא געמויערטע שאָסעען, וואָס האָבען זיך געצויגען דורך דער אָזערע טעזקוקא צו דער מעקסיקאַנישער הויפטשטאדט, טאָר מען ניט אַוועקמאַכען אונטער׳ן האַנד. אויף דער יבשה וואָלטען דיא שפּאַניער מיט דיא מעקסיקאַנער שוין געקענט צורעכט קומען, וויא געוועהנליך. דאָ אָבער, ווען פון בײדע זייטען אָזערע האָט אויף זיי געהאָגעלט מיט פיילען און שפּיזלעך פון הונדערטע קאַנאָס, זיינען זיי געוועזען הילפלאָז. עס איז אַלזאָ נויטיג געווען, אַז דיא אָזערע זאָל ניט זיין אין גאַנצען ביי דיא רויט־הויטיגע אין דיא הענד. אויב קאָרטעס וויל צוקומען צו טענאָכטיטלאַן, מוז ער זיין געגרייט צו בעקעמפפען דיא קאַנאָס אויף׳ן וואַסער. מיט אַנדערע ווערטער, ער מוז אויף דער אָזערע האָבען קריעגס־שיפען צו בעשיצען דיא שאָסעען, אין דער צייט ווען איבער זיי וועט מאַרשירען זיין אַרמיי. ער האָט זיך דעריבער בעשלאָסען צו בויען אַ פלאָטע פון דרייצעהן שיפען, ניט קיין גרויסע, אָבער גוט בעוואַפענטע מיט אייראָפּעאישע געוועהר.

דיא פראַגע איז אָבער געווען: „וויא קומט דיא קאַץ איבער׳ן וואַסער?“ ריכטיגער געזאָגט, — צום וואַסער. ווען אין דער טעזקוקאָ אָזערע וואָלט אריינגעפאַלען אַ טייך, וואָלט קאָרטעס זיין פלאָטע געקענט בויען אויף יענעם טייך און מיט איהם וואָלט ער אַריינגעשוואומען אין דער אָזערע. אַזעלכע טייכען האָט זיא אָבער ניט געהאַט; אַלזאָ האָט מען געמוזט דיא פלאָטע בויען אויף דער אָזערע גופא. היינט וויא אזוי וועט מען זיך בעשיצען געגען דיא געפעהרליכע קאַנאָס אין דער צייט, וואָס מען וועט דיא דרייצעהן שיפען בויען?

דאָ איז קאָרטעס ווידער געפאַלען אויף אַ פּלאַן, אויף וועלכען בלויז אַ מענש, ביי וועמען קיין זאַך איז ניט אונמעגליך, וואָלט געקענט פאַלען: בויען וועט ער די שיפען אין טלאַסקאַלאַ, און ווען זיי וועלען פערטיג ווערען וועט מען זיי אַוועקטראָגען צו דעם ברעג פון דער טעזקוקאָ אָזערע. מענשען וועלען די טלאַסקאַלאַנער איהם געבען אריבערצוטראָגען כאָטש אַ גאַנצע שטאדט.

מיר האָבען געזעהן אַז באַלבאָאַ האָט געבויט אַ פּאָר שיפען, וואָס מען האָט געטראָגען איבער דיא בערג פון דעם פּאַנאַמאַ איסטהמוס; אָבער ערשטענס איז דאָס געווען בלויז אַ פּאָר; צווייטענס איז דער

וועג געווען אַ פיעל קלענערער. אַזאַ פלאַן וויא קאָרטעס'עס איז אויך דורכגעפיהרט געווען מיט אַ פּאָר טויזענד יאָהר צוריק פון איינעם פון דיא גרעסטע מלחמה־העלדען פון יענע צייטען, און דאַן איז אויך דער וועג געווען פיעל קירצער וויא קאָרטעס'עס און דיא צאָהל שיפען אויך קלענער.

זעגלען און אייזען צו דער פלאַטע האָבען קאָרטעס'עס שיף־בויער געדאַרפט נעהמען פון ווערא קרוץ, וואו דאָס איז געבליעבען פון דיא שיפען, וואָס ער האָט געלאָזט דערטרינקען; און סמאָלע האָט מען גענומען פון דיא בוימער.

צו זיין גרויסען בעדויערען האָט קאָרטעס זיך דערוואוסט, אַז זיין פריינד מ אַ ק ס י ק ס ק אַ איז געשטאָרבען פון אַ פּאָקען־מגפה. דיא מגפה האָט זיך פערשפּרייט פון אַ נעגער־שקלאַף, וועלכער איז געקומען מיט נאַרוואַעז'עס אַרמיי. דיא שפּאַניער האָבען געוואוסט וויא אַזוי פון דער קראַנקהייט זיך צו היטען אָדער וויא אַזוי איהר צו היילען; דיא אינדיאַנער האָבען דאָס אָבער ניט פערשטאַנען; צווישען זיי האָט זיא זיך דעריבער פערשפּרייט זעהר שנעל און אַוועקגעלעגט מאַסען מענשען. דיא מגפה האָט זיך אָנגעהויבען אין סעמפּאָאַלאַ און פון דאָרטען איז זיא געגאַנגען פון דאָרף צו דאָרף ביז זיא האָט דער־גרייכט דיא הויפּט־שטאָדט פון מעקסיקאָ, וואו מאָנטעזומאַ'ס נאַכ־פאָלגער, ק י ט ל אַ ה ו אַ, איז געווען איינער פון איהרע ערשטע קרבנות.

פיער פון דיא אַריסטאָקראַטישע שפּאַניער האָבען ניט אַנדערש געוואָלט אַוועקפאָהרען נאָך קובאַ. און קאָרטעס האָט זייער וואונש געמוזט ערפילען. אויף זייער פּלאַץ האָט דער שיקזאַל איהם אבער צוגעשיקט אַ פיעל גרעסערע מציאה. באַלד איז נאָך ווערא קרוץ פון קובא אָנגעקומען אַ שיף מיט פּראָוויאַנט. דיעגאָ וועלאַסקעץ, דער גובערנאַטאָר פון קובאַ, האָט דאָס אַהין געשיקט, — ניט פאַר קאָרטעס'ען, נאַטירליך, נור פאַר נאַרוואַעז'ען; וואָרום אין קובא האָט מען נאָך קיין בעגריף ניט געהאַט וועגען נאַרוואַעז'ס ניעדערלאַגע. מען האָט דאָרטען געמיינט, אַז ווערא קרוץ און דער ארומיגער געגענד וועניג־סטענס, געפינט זיך אין זיינע הענד. מיט דער זעלבער שיף איז פון שפּאַניען פון דעם אויבענדערמאָנטען בעאַמטען פאָנסעקאַ*) געקומען

*) זעה אויבען זייטלעך 99 און 100.

א פאפיער מיט א בעפעהל צו נארוואעז'ן, אז ער זאל קארטעס'ען גלייך שיקען נאך שפאניען גע'משפט צו ווערען. קארטעס'עס פארשטעהער אין ווערא קרוץ האט דעם קאפיטאן פון דער שיף צוערשט ניט אויס־געזאגט דעם אמת; ער האט זיך פאר איהם כלומר'שט פארגעשטעלט אלס נארוואעז'ס פארשטעהער. ווען דער קאפיטאן האט מיט זיינע מענשען זיך אבער ארויסגעזעצט אויפ'ן ברעג, האט מען זיי אלעמען גלייך ארעסטירט און זייער שיף צוגענומען. דאן האבען זיי זיך דער־וואוסט וואס פאר א טעות זיי האבען דא געהאט; זיי האבען זיך אבער לייכט געלאזען איבעררעדען און זיי זיינען צוגעשטאנען צו קאר־טעס'ען. בעריכטען פון זיינע העלדען־טהאטען, און הויפטזעכליך וועגען זיינע אוצרות פון מעקסיקא האבען זיי בעצויבערט. באלד איז פון וועלאסקעץ'ען אנגעקומען א צווייטע שיף — אלץ פאר נארוואע־עז'ן — און מיט איהר איז געווען דיא זעלבע געשיכטע וויא מיט דער ערשטער. ארום דער זעלבער צייט האט דער שפאנישער גובערנאטאר פון דעם אינזעל דזשעמייקא ארויסגעשיקט דריי בעוואפענטע שיפען מיט מענשען צו גרינדען א קאלאניע א מייל פופצעהן צו צפון צו פון ווערא קרוץ. ווען דיעזע שיפען זיינען אהין אנגעקומען, האבען דאר־טיגע אינדיאנער, וועלכע האבען שוין געהאט פריינדליכע פערהעלט־ניסע מיט קארטעס'ען, זיי געגעבען אזא ברוך הבא, אז דיא פון זיי, וואס זיינען געבליבען לעבעדיגע, זיינען קוים אנטלאפען מיט זייערע שיפען. אויפ'ן וועג איז איינע פון דיעזע שיפען דערטרונקען געווארען, און דיא אנדערע צוויי מיט דיא אויסגעהונגערטע, אבגעשוואכטע קאלא־ניסטען זיינען אנגעקומען אין ווערא קרוץ. דארטען האבען דיא שפאניער זיי אויפגענומען מיט אזא ווארימע גאסט־פריינדליכקייט, אז ווען זיי האבען זיך אויסגערוהט און זייערע וואונדען זיינען פערהיילט געווארען, האט מען זיי אויך לייכט איבערגערעדט צוצושטעהען צו קארטעס'עס ארמיי. און באלד איז געקומען נאך א שיף, — דירעקט פון שפאניען. זיא איז געווען געלאדען מיט אלערליי געוועהר און מיט מיליטערישע פריפאסען. איהר קאמאנדיר איז איינפאך געקומען פער־קויפען דיעזע סחורה. ער האט געהערט וועגען דיא ענטדעקונגען, וואס זיינען געמאכט געווארען אין מעקסיקא, האט ער זיך געקלערט, אז ער וועט דא קענען מאכען גוטע געשעפטען מיט זיין סחורה. און ער האט טאקע קיין טעות ניט געהאט. קארטעס האט ביי איהם אבגעקויפט ניט

נור דיא סחורה, נור זיין שיף אויך. אין אַלעמען האָט קאָרטעס אויף דיעזען אַרט צוגעקראָגען איבער 150 מאַן מיט אַ מאַסע געוועהר און שפּייז און אַנדערע נויטיגע זאַכען.

ער אַליין איז איצט געווען אין טעפּעאַקאַ. ער האָט דאָרטען געגרינדעט אַ שפּאַנישע שטאָדט, וועלכע ער האָט אַ נאָמען געגעבען סעגוראַ, דאָס הייסט, „דיא זיכערהייט“, וואָרום דער פּלאַץ איז געווען וויכטיג אויף צו בעשיצען, צו מאַכען זיכער דעם גרענעץ פון דיא לענדער וואָס ער האָט איינגענומען, וויא אויך זיין וועג צו זיין האַפען־שטאָדט וועראַ קרוץ. דער נאָמען סעגוראַ איז אָבער שפּעטער פערגעסען געוואָרען, און אַלץ וואָס איז דאָרטען פערבליעבען איז אַ דערפעל וועלכער הייסט היינט טעפּעאַקאַ, דאָס הייסט, מיט דעם נאָמען פון דער אַלטער פּראָווינץ.

IX.

דער חורבן פון מעקסיקא.

קאָרטעס קעהרט זיך אום קיין טלאַסקאַלאַ. — גוואַטעמאַזין ווערט מלחמה־הויפּטמאַן פון מעקסיקאָ. — קאָרטעס מאַרשירט צוריק נאָך מעקסיקאָ. — אין טעזקוקא. — קאָרטעס גיט דיא שטאָדט איזטאַפּאַלאַפּאַן איבער צו פייער און שווערד. — זיין פּלאַטע ווערט פּאַרטיג. — אין איזקאַ־פּאזאלקא. — קאָרטעס בעקומט אַ נייע שפּאַנישע מחנה מיט דריי גרויסע שיפען. — ער ענטדעקט אַ בונט צווישען דיא שפּאַניער איהם צו טויטען. — ער הויבט אָן זיין ענדליכען מאַרש. — ער שניידט אָב דיא וואַסער־רעהרען פון דער הויפּט־שטאָדט. — קאַמפּף ביי דעם דרום־שאָסעע. — דער ערשטער שלאַכט מיט שיפען. — קסאָלאָק, דיא פעסטונג אויפ׳ן וואַסער. — דיא שפּאַניער נעהמען אַלע שאָסעען. — דיא הויפּט־שטאָדט איז אין גאַנצען אָבגעשניטען. — דער ביטערער קאַמפּף אין שטאָדט. — קאָרטעס צינדט אָן דיא גרויסע שטאָדט־געביידעס. — דיא שפּאַניער האָבען אַ ביטערע ניעדערלאַגע. — זיי זעהען פון ווייטען וויא מען איז מקריב 70 פון זייערע ברידער. — קאָרטעס פערניכטעט ביסלעכווייז דיא שטאָדט. — פייער, הונגער און פּעסט. — גוואטעמאָזין בויגט זיך ניט. — דיא לעצטע שחיטות. — מען פאַנגט גוואטעמאָזינ׳ען. — מען פּייניגט איהם. — קאָרטעס שיקט אַן אוצר צום שפּאַנישען קעניג; דער אוצר פאַלט אָבער אַריין צום פראַנצויזישען קעניג. — קאָרטעס בויט אָב דיא שטאָדט. — זיינע נייע ענטדעקונגס־רייזעס. — ער זוכט אויך אַ וואַסער־דורכגאַנג פון דער אַטלאַנטישען אָקעאַן צום שטילען. — גוואַטעמאָזין׳ס טוידט. — קאָרטעס בעזוכט שפּאַניען. — דיא קעניגין ווערט איהם אַ שונא. — צוריק אין מעקסיקאָ. — ווידער אין שפּאַניען. — זיינע לעצטע טעג.

קאָרטעס האָט זיך מיט זיינע צווייערליי חיל אומגעקעהרט אין טלאַסקאַלאַ. אויפ׳ן וועג האָט מען איהם אומעטום בעגעגענט מיט פרייד און מיט כבוד, און ווען ער האָט דערגרייכט די שטאָדט פון זיינע טרייע מיטקעמפּפער, איז קינד און קייט איהם אַרויס אַנטקעגען מיט

טענץ און געזאַנג. אויף די גאַסען האָט מען פאַר איהם אויפגעשטעלט בלומען־טויערען, און אַ רעדנער האָט איהם בעגריסט מיט לויב־ווערטער אַלס דעם „ראַכע־נעהמער פאַר דעם טלאַסקאַלאַנער פאָלק". קאָרטעס און זיינע אָפיציערען האָבען אַריינמאַרשירט אין טרויער־קליידער, און ווען מאַרינאַ האָט דיא שטאָדט־לייט ערקלעהרט, אַז דאָס איז אויס רעספּעקט צו זייער געשטאָרבענעם הויפּטמאַן, מאַקסיקסקאַ, זיינען זיי געוועזען אויפ'ן זיעבעטען הימעל.

אין מעקסיקאַ האָט מען דערווייל אויף דעם פּלאַץ פון קיטלאַ־הואַ, מאָנטעזומאַ'ס ברודער, וועלכער איז געשטאָרבען פון דיא פּאָקען־מגפה, אויסערוועהלט אַ נייעם מלחמה־הויפּטמאַן, אַ 25־יעהריגען מאַן מיט'ן נאָמען גוואַטעמאָזין. ער איז געוועזען מאָנטעזומאַ'ס און קיטלאַהואַ'ס אַ פּלעמעניק.*) אין כאַראַקטער איז ער געוועזען פיעל עהנליכער צו דעם צווייטען וויא צו דעם ערשטען. אַ שפּאַנישער שרייבער, וואָס האָט איהם געזעהן זעהר אָפט, בעשרייבט איהם מיט דיעזע ווערטער: „אַלס אַן אינדיאַנער איז ער געוועזען זעלטען עלעגאַנט; ער איז געוועזען אַ מוטהיגער, ביטערער יונג, און אַזאַ בייזער, אַז זיין סוויטע פלעגט ציטערען פאַר זיין דוך". דיא שפּאַניער האָט ער געהאַסט פון טיעפסטען האַרצען. דורך שפּיאָנען האָט ער געוואוסט פון זייער יעדען שריט, און דאָס וואָס זיי קלייבען זיך וויעדער צו מאַרשירען אויף דער הויפּט־שטאָדט, איז ביי איהם קיין סוד ניט געוועזן. ער האָט זיך געקליבען צו אַ ביטערען קאַמפּף געגען זיי. דערווייל האָט ער דיא מעקסיקאַנער צוגעגעבען חשק צו טוידטען שפּאַניער, וואו מען וועט נור קענען. ער האָט זאָגאַר ערקלערט אַ ספּעציעלע בעלוינונג פאַר יעדע שפּאַנישע קאָפּ, און אַן אַנדער בעלוינונג פאַר יעדען שפּאַניער, וואָס מען וועט איהם ברענגען לעבעדיגערהייד. ער פלעגט זיך רייצען מיט דיא שפּאַניער: אָפט, צוםביישפּיעל, פלעגט טרעפען, אַז אַריינקומענ־דיג אין איינעם פון דיא טעמפּלען פון דיא איינגענומענע געגענדען, פלעגען זיי דאָרטען געפינען הענגענדיג דיא געוועהר און דיא קליידער פון אַ פערשוואונדענעם ווייסען. דאָס האָט געהייסען, אַז דעם אונ־גליקליכען האָט מען מקריב געוועזן אויף אַ מעקסיקאַנער מזבח.

קאָרטעס, פון זיין זייט, האָט זיך געפערטיגט צו דער קומענדער

*) זעה אויבען, זייטלעך 307־311.

מלחמה געגען מעקסיקא אויפ'ן אייראָפּעאישען שטייגער, און מיט דיא גרינדליכקייט, ענערגיע און פעהיגקייט, וועלכע ער האָט אימער ארויס־געוויזען אין אזעלכע פעלע.

שפּאַנישע חיל האָט ער איצט געהאַט נאָהענט פון 600 מאַן. פון זיי זיינען פערציג געווען רייטער, און אכציג שיסער. דיא איבעריגע זיינען געווען בעוואפענט מיט שווערדען און מיט דיא לאַנגע פּיקעס, מיט קופּפערנע שפּיצען, וועלכע ער האָט זיך אויסגעלערנט געברויכען ביי א געוויסען מעקסיקאַנישען שבט. ער האָט אויך געהאַט ניין מיטעל־מעסיגע הארמאטען. וואָס אַנבעטרעפט דיא אינדיאַנער, וואָס זיינען געווען געגרייט מיט איהם מיטצומארשירען, האָט זייער מחנה איצט ענטהאַלטען ניט בלויז טלאַסקאַלאַנער, נור אויך מלחמה־מענשען פון טשאָלולאַ, טעפּעאקא און ארומיגע געגענדען. דיא שפּאַנישע שרייבער פון יענער צייט רעכענען אויס, אז אין סך הכל האָט קאָרטעס געהאַט נאָהענט פון 150 טויזענד רויט־הויטיגע מיטקעמפּפער. היינט גלויבט מען אז דאָס איז שטארק איבערטריבען. עטליכע צעהנדליג טויזענד אזעלכע זעלנער האָט ער אָבער מסתמא געהאַט. ער האָט זיי געפּרופט מוסטירען און אביסעל האָט ער זיי צוגעוועהנט צו דער אייראָ־פּעאישער מלחמה־אָרדנונג און מלחמה־טאַקטיק. זיי האָבען זאָגאַר זיך געסטאַרעט נאָכצומאַכען דיא מיליטערישע צערעמאָניעס פון דיא שפּאַניער, וויא צום ביישפּיעל, צו סאַלוטירען (אָבגעבען „טשעסט“). צו קאָרטעס'עס ארמיי זיינען איצט צוגעשטאַנען דיא בעסטע מלחמה־לייט פון טלאַסקאַלאַ, און מיט זיי זיינען מיטגעגאַנגען דיא געניטסטע און וויכטיגסטע הויפּט־לייט. דיעזע הויפּט־לייט האָבען געטראָגען מיליטערישע היטלען מיט גרויסע העל־קאָלירטע פעדערען און בליס־טשענדע עדעל־שטיינער. אויפ'ן קערפּער האָבען זיי געטראָגען דיקע וואטאָווע קאַפּטלען אַלס פּאַנצירען און פון אויבען — שעהנע מאַנטלען פון רייכע פעדער־געוועב, וועהרענד דיא פיס זיינען ביי זיי געווען אין גאָלדענע סאַנדאַלען. פון הינטען איז נאָך יעדען הויפּט־מאַן נאָכגע־גאַנגען א יונגער אינדיאַנער מיט זיינע געוועהר און מלחמה־פאָהן. דיא פיער הויפּט־לייט האָבען רעפּרעזענטירט דיא פיער „פּראַטרים“, פון וועלכע טלאַסקאַלאַ איז בעשטאַנען, און דיא פיגור, וואָס האָט געדיענט אַלס צייכען אָדער „הערב“ פון יעדער פּראַטרי, איז געווען אויסגעמאָלט אויף איהר הויפּט־מאַנ'ס פאָהן. אויף אַן עהנליכען שטייגער פלעגען

געהן אויף מלחמה דיא מעקסיקאַנער. (זעה אויבען זייטעל 304.)

צוערשט האָט קאָרטעס אויף זיין מאַרש מיטגענומען בלויז א קליינע צאָהל פון זיין רויט־הויטיגע מחנה. פאָרלויפיג האָט ער מעהר ניט בעדאַרפט, און צו פיהרען און קאָרמען אַזא ריעזיגע מענשען־מאַסע וואָלט געוועזען אַן איבעריגע לאַסט. ער האָט געהאַט גענוג ארבייט מיט דיא שבטים וואָס זיינען געלעגען אין גרויסען מעקסיקאַנער טהאָל, פאַר דער הויפּט־שטאָדט. דיא אַטאַקע אויף ט ע נ אָ כ ט י ט ל א ן גופא, וואָלט ער סיי וויא סיי אַזוי גיך ניט געקענט מאַכען. ער האָט געמוזט וואַרטען ביז זיין פּלאַטע וועט פאַרטיג ווערען.

פאַר'ן אָבגעהן פון שטאָדט האָט ער געמאַכט א „רעוויע“ איבער זיינע ביידע אַרמייען, דיא שפּאַנישע און דיא אינדיאַנישע, און פאַר יעדער פון זיי האָט ער געהאַלטען אַ רעדע. צו דיא שפּאַניער האָט ער גערעדט אין נאָמען פון זייער רעליגיאָן. ער פיהרט זיי הויפּטזעכליך מיט דעם צוועק צו בעפרייען מעקסיקא פון געצען־דינערייי און דאָרטען איינצופלאַנצען דיא אמת'ע אמונה — האָט ער זיי געזאָגט. אויך האָט ער צו זיי גערעדט וועגען טרייהייט צו דער שפּאַנישער קרוין, וועגען דעם, דאָס מאָנטעזומאַ האָט אַנערקענט דיא שפּאַנישע הערשאַפט, און דעריבער בעלאַנגט מעקסיקא צו שפּאַניען; אַלזאָ זיינען דיא מעקסי־קאַנער איצט מיאַטעזשניקעס, רעוואָלוציאָנערען, און מען דאַרף זיי אָנלערנען אין דעם נאָמען פון „גערעכטיגקייט“, פון „געזעצליכקייט“. אויף דיא לייכטזיניגע אַוואַנטוריסטען, וועלכע זיינען אייגענטליך ניט געשטאַנען פיעל העכער אין שכל וויא דיא רויט־הויטיגע נאַטור־קינדער, איז מיט אַזעלכע נאַרישע צבוע'צטוועס געוועזען לייכט צו ווירקען. דאָך האָט קאָרטעס מיט דעם זיך ניט בענוגענט: אין זיין רעדע האָט ער אויך ניט פערפעהלט צו געבען אָנצוהערעניסען אויף נייע אוצרות, וואָס מען וועט אָנראַבעווען, אויף נייע מאַסען גאָלד, וואָס ער וועט צוטהיי־לען צווישען זיינע סאָלדאַטען. דאָס איז געוועזען זיין רעדע צו דיא שפּאַניער; און פאַר דיא טלאַסקאַלאַנער האָט ער גע'דרשן'ט וויא עס האָט זיך געפּאַסט פאַר זיי: וועגען דיא אייביגע שנאה צווישען זיי און דיא מעקסיקאַנער, וועגען דיא מערדערייען, וואָס דיא לעצטע זיינען אימער בעגאַנגען געגען זיי. ער האָט זיי גע'חנפ'עט אַלס קעמפּפער, אַלס העלדען וואָס זיינען טריי זייער לאַנד און זייער נאָמען, אַלס דיא איינציגע רויט־הויטיגע וועלכע דיא אַצטעקען זיינען ניט אין שטאַנד

צו בעזיעגען א. ז. וו. מיט זיין געבארענע רעדנער־קראפט און פעהיג־קייט צו פערשטעהן מיט וואס מען קען ווירקען אויף דעם אדער יענעם מענשען, האט ער איןביידע זיינע מחנות פונאנדערגעברענט א העלישען מלחמה־פייער.ביידע האבען זיי אבגעענטפערט מיט בעגייסטערטע געשרייען — דיא שפאניער אויף זייער שפאנישען שטייגער און דיא אינדיאנער מיט זייערע ווילדע מלחמה־געוואלדען, פון וועלכע ביי א ווייסען מענשען פלעגט דורכגעהן א קעלט איבער'ן לייב.

דער מארש האט זיך אנגעפאנגען דעם 28־טען מערץ, 1520. מען איז ארויס פון דיא שטאדט־טויערען מיט מוזיק, מיט פלאטערענדע פאהנען. טויזענדער מענשען, מענער, פרויען און קינדער, האבען דיא ארמיי בעגלייט מיט געזאנג, מיט תפלות צו דיא געטער, אז זיי זאלען קארטעס'ען מצליח זיין. עס איז געווען א גרויסער יום טוב.

קארטעס האט זיך אויסגעקליבען דעם שווערסטען וועג, מיט וועלכען מען האט געקענט דערגרייכען מעקסיקא — איבער הויכע גלייכע בערג און פעלזען. טאקע דערפאר וואס דיעזער וועג איז געווען אזוי פול מיט שוויריגקייטען — האט ער זיך געקלעהרט — וועט די אצטעקען ניט ארויפפאלען אויפ'ן זין, אז ער וועט דורך דארטען פיהרען זיין ארמיי.

דיא שפאניער מיט זייערע מיטקעמפפער זיינען איבערגעקומען אלע שטערונגען, ביז זיי האבען דערגרייכט א גרויסע פרייע, פלאכע פעלד, וועלכע איז געלעגען אויסגעשפרייט פון אלע זייטען אזוי ווייט וויא דיא אויג האט נור געקענט זעהן. דאס איז געווען דער טהאל פון מעקסיקא. פול מיט גאלדענע זונען־שיין איז דער טהאל געווען, און דיא ריעזיגע בערג, וואס האבען זיך געזעהן פון ווייטען, האבען צוגעגעבען פראכט און צויבער צו דעם ריעזיגען נאטור־בילד. דיא ארמיי איז בעגייסטערט געווארען קוקענדיג.

ווען זיי זיינען אבגעגאנגען א שטיק ווייטער, האבען זיי אויף דיא שפיצען פון דיא בערג בעמערקט סיגנאל־פייערען. דיא מעקסיקאנער פון דעם ארומיגען געגענד האבען אלזא זיך שוין דערוואוסט, אז זיי געהען, און זיך געגרייט צום קאמפף. באלד האבען זיך אויף דיא בערג בעוויזען מאסען מענשען. אבער דערווייל האט מען קארטעס'ען מיט זיין ארמיי ניט געטשעפעט. יענע נאכט האט זיך דיא ארמיי אבגעג־

שטעלט אין אַ דאָרף. זיי זיינען איצט געווען ניט ווייט פון דער שטאָדט טעזקוקאָ, וועלכע איז געלעגען נאָהענט פון דער אָזערע טעזקוקאָ. פון דאָרטען זיינען געקומען שלוחים מיט אַ פריעדענס־פאָהן און האָבען קאָרטעס׳ען איינגעלאַדען אין זייער שטאָדט; זיי האָבען איהם בלויז געבעטען אביסעל אָבוואַרטען, כדי זיי זאָלען האָבען צייט זיך צוצו־גרייטען איהם צו עמפּפאַנגען וויא געהעריג איז. קאָרטעס׳ען איז דאָס ניט געפעלען געווען. ער האָט חושד געווען אַז זיי האָבען דערביי עפּעס אַ געהיימען ציעל.

מיר וועלען דערמאָנען דעם לעזער אַז דער טעזקוקאָ שבט איז געווען איינער פון דיא דריי שבטים, פון וועלכע עס איז בעשטאַנען דער אַצטעקישער מיליטערישער פערבאַנד (דיא אַצטעקען, די טעזקו־קאָנער און דיא טלאַקאָפּאַנער). קאָרטעס האָט זיך אַלזאָ ניט געלאָזען נארען און פאָרטגעזעצט זיין מאַרש, ביז ער האָט אַריינגעמאַרשירט אין דער „שטאָדט פון רוהע“, וויא עס בעדייטעט דער וואָרט טעזקוקאָ. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז פיעלע פון דיא איינ־וואוינער זיינען אַנטלאָפען; און צו דיעזען צוועק — צו אַנטלויפען — האָבען זיי דאָס געוואָלט געווינען צייט. צוזאַמען מיט זיי איז אַוועק זייער מלחמה־הויפּטמאַן. פיעלע פון דיא איינוואוינער זיינען אָבער נאָך פערבליבען, אַלזאָ האָט קאָרטעס צונויפגערופען זייערע הויפּט־לייט (מסתמא דיא פאָרשטעהער פון דיא פערשיעדענע „געגנטען“), און האָט זיי געצוואונגען אויסצוערוועהלען אַ נייעם מלחמה־הויפּטמאַן. וויא דער שטייגער איז, האָבען זיי צו דיעזען אַמט אויסגעקליבען אַ ברודער פון דעם מלחמה־הויפּטמאַן וואָס האָט פערלאָזען דיא שטאָדט — איינעם מיט׳ן נאָמען איקסטליל קסאָכיטל; און דיעזער איקסטלילקסאָכיטל איז געוואָרען אַ פאַלשטענדיגער פעררעטהער צו זיין פאָלק און אַ פאָלשטענדיגער געצייג אין קאָרטעס׳עס הענד. ער איז געווען זיין טרייעסטער רויט־הויטיגער מיטקעמפּפער און דיענער, און האָט פיעל מיטגעהאָלפען אין דער פערשקלאַפונג פון זיינע רויט־הויטיגע ברידער.

קאָרטעס האָט דיא שטאָדט טעזקוקאָ געמאַכט פאַר זיין הויפּט־קוואַרטיר. פון דאָרטען איז געווען לייכט צו האָבען פערהעלטניסע מיט טלאַסקאַלאַ און מיט דיא פערשיעדענע טהיילען פון דעם גרויסען טהאָל. אַ חוץ דעם האָט זיא געהאַט אַלץ, וואָס מען האָט בעדאַרפט

האָבען פאר דער ארמיי: א סך שפייז און אנדערע פריפאסען, מאסען לעדיגע וואוינונגען, און אלערליי בעל מלאכות, וועלכע זיינען נויטיג געווען צו בעפעסטיגען דיא שטאדט און אלץ צוצוגרייטען אויף א מיליטערישען שטייגער.

דיא שטאדט טעזקוקא איז געשטאַנען אַנדערהאלבען ענגלישע מייל (א ביסעל וועניגער וויא צוויי ווערסט) פון דער אָזערע טעזקוקאָ. קאָרטעס האָט זיך בעשלאָסען דורך דיעזע אנדערהאלבען מייל דורכ־צוגראָבען א קאנאל, כדי ווען זיין פלאָטע וועט פארטיג ווערען און מען וועט איהר ברענגען אין דער שטאָדט טעזקוקאָ, זאָל מען דיא שיפען צוזאמענשטעלען, צומאכען צו זיי דיא זעגלען און דורכ'ן קאנאל זיי פיהרען צו דער אָזערע. גראָד איז דאָרטען געגאַנגען א קליינער טייכעל, און עס איז נור נויטיג געווען איהם צו מאַכען טיעפער. ביי דיעזער אַרבייט האָט קאָרטעס גלייך אַוועקגעשטעלט אכט טויזענד אינדיאנער.

דער ערשטער פונקט, וועלכען קאָרטעס האָט זיך אויסגעקליבען פאר זיין אַטאַקע, איז געווען דיא מעקסיקאַנישע שטאָדט איזטא־פאלאפאן, אכטצעהן מייל פון טענאכטיטלאן. אויב דער לעזער געדענקט, האָט קאָרטעס דאָרטען פערבראַכט דיא נאכט איידער ער איז צום ערשטען מאָל אריין אין דער הויפט־שטאָדט. אלס עלסטער איז דאָרטען דאַן געווען קיטלאַהואַ, מאָנטעזומאַ'ס ברודער, וועלכער האָט שפּעטער דיא שפּאניער געגעבען זייער „טרויעריגע נאַכט“, און וועלכער איז דערנאָך געשטאָרבען פון דיא פּאָקען־מגפה. דיעזער קיטלאַהואַ איז איהם דאַן אַרויס אַנטקעגען און האָט איהם אויפגענומען וויא א פריינד. אונטער גאַנץ אַנדערע אומשטענדען איז קאָרטעס איצט אהין געגאַנגען.

איזטאפאלאפאן איז געשטאַנען אויף א שמאָלינקען פּאַסיקעל לאנד, צווישען דער געזאַלצענער טעזקוקאָ אָזערע און דער נעכסטער אָזערע, וועלכע בעשטעהט פון זיסע וואַסער. אום דיא וואַסער זאָל ניט אריינשטראָמען אין שטאָדט, איז דאָרטען געווען א „פּלאָטינע“, אַן אָבצאַמונג. ווען קאָרטעס האָט געמאַרשירט אהין, זיינען אויפ'ן וועג געגען איהם אַרויסגעטראָטען אַצטעקען. ער האָט זיי בעזיעגט, אבער ניט אָהן א שווערען קאַמפּף. בשעת דיא שפּאַניער זיינען געווען פערטיעפט אין דיעזען קאַמפּף, האָבען זיי פון ווייטען געזעהן וויא אינ־

דיאַנישע שיפלעך דרעהען זיך אַרום אַרום דעם טייך לעבען דער אָזערע. דאַן האָבען זיי דאָס קיין אויפמערקזאַמקייט געשאָנקען. באַלד האָבען זיי זיך אָבער אַרומגעזעהן, אַז דאָ האָט מען פאַר זיי צוגעגרייט אַ גרויסע געפאַהר.

דיא שטאַדט האָבען זיי ענדליך איינגענומען, און זייער נצחון האָבען זיי פערזיעגעלט מיט אַ שרעקליכע שחיטה, אין וועלכע זיי האָבען אויסגעשאָכטען ביז זעקס־טויזענד מענער, פרויען און קינדער. עס איז געוואָרען נאַכט; דיא נאַכט איז אָבער בעלויכטען געוואָרען פון דיא שרפות וואָס דיא שפּאַניער האָבען געמאַכט אין פיעלע הייזער, אין פערשיעדענע טהיילען פון שטאָדט. דאַן האָבען דיא ווייסע סאָל־דאַטען מיט זייערע רויט־הויטיגע חברים זיך אַ לאָז געטהאָן ראַבעווען. אין מיטען דערינען האָט מען דערהערט אַ געוויש, אַזוי וויא פון אַ טייך. פון אַלע זייטען האָבען געהילכט געשרייען: „דיא פּלאָטינע אין צובראָכען! דיא שטאַדט ווערט פערפלייצט!“

קאָרטעס האָט אויף גיך צוזאַמענגערופען זיינע מענשען, און אַ קאָמאַנדע געטהאָן, אַז מען זאָל וואָס שנעלער פערלאָזען דיא שטאַדט. דיא שפּאַניער און דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען גענומען בראָדזשען דורך דיא שטראָמענדע וואַסער, יעדער מיט דיא זאַכען וואָס ער האָט אָנ־גערויבט, קוים וואָס זיי האָבען זייערע פיס געשלעפּט; און דיא וואַסער איז יעדע מינוט געוואָרען העכער. און דיא פלאַקערען פון דיא ברענענדע הייזער האָבען זייער וועג בעלויכטען...

באַלד איז אונמעגליך געוואָרען צו געהן. דיא שפּאַניער זיינען דיא געפעהרליכסטע ערטער אַריבערגעשוואומען; פיעלע פון דיא טלאַסקאַלאַנער האָבען אָבער ניט געקענט שווימען, און דער שטראָם האָט זיי אַוועקגעטראָגען אַזוי וויא דיא קלעצער. דיא וואָס האָבען זיך געראַטעוועט, זיינען דורכגעווייקט געוואָרען מיט דיא געזאַלצענע וואַסער און דערצו נאָך האָט אַ קאַלטער ווינד אַזוי פערגליווערט זייערע אויסגעמאַטערטע גליעדער, אַז זיי האָבען זיך קוים געקענט ריהרען.

אויף מאָרגען אין דער פריה איז דיא אָזערע פול געוואָרען מיט אינדישע שיפלעך, פון וועלכע עס האָט אויף זיי גענומען רעגענען מיט פיילען, שפּיזלעך און שטיינער. זיי זיינען אָבער איצט ניט אימשטאַנד געוועזען זיך אַנטקעגען־צו־שטעלען. זיי האָבען געהאַט נור איין זאַך אין זינען: וואָס שנעלער זיך אומצוקעהרען קיין טעזקוקאָ. יעדער שריט איז ביי

זיי געװען אַ מייל. זיי זיינען אָבער אַהין אָנגעקומען נאָך איידער עס איז געװאָרען נאַכט.

דאָך האָט דער שיקזאַל פון איזטאַפּאַלאַפּאַן, זיין שרעקלי־כער חורבן פון בלוט און פייער, אַרויפגעװאָרפען אַן אימה אויף אַלע איינוואוינער פון טהאָל: פון פיעלע פלעצער זיינען צו קאָרטעס'ען געקומען שלוחים זיך אונטערצוגעבען, אַנצוערקענען זיין הערשאַפט, און צו בעטען אַז ער זאָל זיי בעשיצען פון דיא אַצטעקען.

ער האָט געהאַט אָפטע בעגעגעניסען מיט דיא מעקסיקאַנער און פאַרלויפיג איז ער מייסטענס געװען דער זיעגער. איין מאָל האָט ער, ניט װייט פון טעזקוקאָ, געזעהן טויזענד שיפלעך מיט אינדיאַנער, װאָס זיינען געשוואומען צו אַ גרויסע קוקורוזע־פעלד. ער האָט זיי בייגעקו־מען און אַנשטאַט זיי, האָבען דיא קוקורוזע פון פעלד אַראָבגענומען דיא שפּאַניער מיט דיא טלאַסקאַלאַנער.

אין איינינגע פלעצער האָט ער געהאַט שוויעריגקייטען צוליעב דיא פערביסענע שנאה װאָס האָט פון פריהער עקזיסטירט צווישען דיא דאָרטיגע איינוואוינער און זיינע טלאַסקאַלאַנער, הגם זיין הערשאַפט האָבען שוין דיא דאָרטיגע איינוואוינער אַנערקענט. אין אַזעלכע פעלע האָט ער געטהאָן אַלעס מעגליכע צווישען דיא צוויי צדדים שלום צו מאַכען, און זיי צו פעראייניגען אונטער זיין פליעגעל. אויף דיזען אַרט האָט ער ביי דיא אַצטעקען ביסלעכווייז צוגענומען דיא אַלע שבטים, װאָס זיי האָבען פריהער איינגענומען און אונטערטהעניג געמאַכט. זייער פריהערדיגע מאַכט איז געװען געגרינדעט אויף צוואַנג און דאָס, וויא מיר האָבען שוין אויבען בעמערקט, האָט קאָר־טעס'ען איצט פיעל געהאָלפען. דיא געצוואונגענע אונטערטהאַנען זיינען לייכט איבערגעגאַנגען פון זיי צו איהם.

קאָרטעס האָט זיך געקלערט, אַז דיא אַצטעקען דאַרפען איצט זיין אַראָבגעפאַלען ביי זיך. ער האָט דעריבער געפּרופט גוואַטע־מאָזין'ען, זייער יונגען מלחמה־הויפּטמאַן, מאַכען אַ פאָרשלאַג, אַז ער זאָל זיך אונטערגעבען מיט גוטען, און מיט דעם אויסמיידען טייכען בלוט. גוואַטעמאָזין האָט געענטפערט מיט פעראַכטונג. ער האָט געהאַט אַזאַ אייזערנעם כאַראַקטער וויא קאָרטעס. װען ער, און ניט מאָנטעזומאַ, װאָלט געװען דער מלחמה־הויפּטמאַן, װען קאָרטעס איז

צום ערשטען מאָל געקומען נאָך מעקסיקאָ, וואָלטען דיא שפּאַניער דאַן בעקומען אַ גאַנץ אַנדער מין ברוך הבא.

באַלד האָט קאָרטעס פון טלאַסקאַלאַ בעקומען אַ נאַכריכט, אַז זיין פלאָטע איז שוין פאַרטיג. ער האָט גלייך אַהין געשיקט צוויי־הונדערט פוס־סאָלדטען מיט 15 רייטער, אונטער דער קאָמאַנדע פון זיין קאַפּיטאַן סאַנדאָוואַל*).. אויפ'ן וועג האָט דיזער סאַנדאָוואַל אין געוויסע טעמפּלען געפונען הענגענדיג דיא פעל פון עטליכע פערד און דיא איינגעזאַלצענע קעפּ פון שפּאַניער. אין אַ הויז נעבען איינעם פון דיעזע טעמפּלען איז אויפ'ן וואַנט געווען אויפגעשריעבען מיט קויל אין שפּאַניש: „דאָ זיינען געווען פערשפּאַרט דער אונגליקליכער יואַן יוסטע מיט עטליכע חברים". דאָס זיינען געווען מיטגליעדער פון נאַרוואַעז'ס קאָמפּאַניע.

ווען סאַנדאָוואַל איז שוין געווען נאָהענט צו טלאַסקאַלאַ האָט ער בעגעגענט אַ מאַסע „טאַמאַנען" (טרעגער), וועלכע האָבען געטראָגען דיא דרייצעהן שיפען אויף זייערע פּלייצעס. זיי זיינען געווען בעגלייט פון אַ גרויסע מחנה קעמפּפער. אַלע שיפען זיינען געמאַכט געוואָרען אין טלאַסקאַלאַ מיט דער הילפע פון טלאַסקאַלאַנער בעל מלאכות, און פיעלע פון דיעזע בעל מלאכות האָבען דערביי אַרויסגעוויזען אַ היבשע ביסעל פעהיגקייט און פלינקייט. זיי האָבען נאַטירליך געאַרבייט אונטער דער השגחה פון אַ שפּאַנישען שיף־בויער. נאָך דעם וויא דיא שיפען זיינען אין גאַנצען פאַרטיג געוואָרען, האָט מען זיי צונומען אויף טהיילען מיט דעם צוועק דיא טהיילען וויעדער צוזאַמענצושטעלען אין דעם קאַנאַל, וואָס מען האָט געגראָבען פון דער שטאָדט טעזקוקאָ צו דער אָזערע טעזקוקאָ.

*) סאַנדאָוואַל, אַלוואַראַדאָ און אָליד זיינען איצט געווען זיינע וויכטיגסטע און פערטרויטסטע אָפיציערען, — הויפּטזעכליך דיא ערשטע צוויי. פון זיי האָט סאַנדאָוואַל זיך אויסגעצייכענט מיט אַ געלאַסענעם, פּראַקטישען שכל, און דאָ וואו עס האָט זיך געפאָדערט בערעכענטקייט, טאַלק און טאַקט, פלעגט קאָרטעס אימער איהם שיקען. אַלוואַראַדאָ איז געווען פיעל היציגער און מיט ווענינער איבערלעגונג.

ווען דיא טרעגער מיט זייערע טלאסקאלאנער און שפאנישע בעגלייטער זיינען צוגעקומען צו דער שטאדט, איז קארטעס מיט גרויס פרייד זיי ארויס אנטקעגען. דיא מחנה איז געווען אזוי גרויס, אז זיא האט זיך געצויגען אויף זעקס ענגלישע מייל, און צוליעב דיא שיפען איז זיא געגאנגען אזוי לאנגזאם, אז עס האט איהר גענומען זעקס שטונדען ארייןצומארשירען אין דעם טויער פון שטאדט. זיי האבען ארייןגעמארשירט מיט אינדיאנישע מוזיק און דיא שפאניער האבען זיי אויפגענומען מיט פערטויבענדע פרייד־געשרייען.

גאנזאלא דע סאנדאוואל.

אבער פארטיג צו מאכען דעם קאנאל און צוזאמענצושטעלען דיא דרייצעהן שיפען און זיי אוועקצולאזען, האט בעדארפט געדויערען נאך א פאר מאנאט, און אהן דיעזע שיפען מאכען דיא אטאקע אויף דער הויפט־שטאדט מיט איהרע געפעהרליכע שאסעען אויף דער אזערע, וואלט קיין זין ניט געהאט. קארטעס האט דעריבער זיך בעשלאסען

פאָרלויפיג צו מאַרשירען דורך דיא אינערליכע געגענדען פון לאַנד אום איינצונעהמען דיא שבטים, וואָס זיינען געבליעבען טריי דיא אַצטעקען. א חוץ דעם האָט ער געהאַט אַזאַ צוועק אין זין: אין דיא פערשיעדענע ערטער איז געשטאַנען אַצטעקישע חיל; אַלזאָ האָט ער געוואָלט דיעזע חיל אומעטום בעזיעגען, און דיא וויכטיגסטע פלעצער פערנעהמען, ביז דיא הויפּט־שטאדט וועט בלייבען אין גאַנצען אָבגעזונדערט, אָהן שטיצע פון דרויסען, — אַרומגערינגעלט פון אלע זייטען מיט שפּאַניער אָדער זייערע מיטקעמפּפער. דאַן וועט ער מיט דער הילף פון זיין פלאָטע זיך נעהמען צו דער הויפּטשטאדט גופא.

אויף דיעזען פּאָכאָד איז קאָרטעס אַוועק מיט אַ טהייל פון זיין אַרמיי. גוואַטעמאזין האָט ניט גערוהט. ער האָט אָבגעהיט זיין יעדען טריט. אין פיעלע ערטער האָט ער איהם אָנגעגרייט אַ „וואַרימע בעגעגענים“. אבער כל זמן קאָרטעס האָט זיך געפונען אויף דער פרייער נאַטור, איז איהם ניט שווער געווען, מיט דער הילף פון זיינע אייראָפּעאישע געוועהר און פערד, פריהער—שפּעטער זיי בייצוקומען. דער וועג איז גענאַנגען אַרום דיא אָזערעס און איז געווען אַ גערדרעהטער. פון פיעלע שטעדטלעך זיינען דיא איינוואוינער פער־שוואונדען. דיא שפּאַניער האָבען אין דיא פערלאָזענע הייזער אומעטום געזוכט גאָלד און אַנדערע קאָסטבאַרע זאכען. איבערהויפּט האָבען זיי זיך געריכט דאָס צו געפינען אין אזקאַפּאַזאַלקאַ, דיא אַצטעקישע שטאדט פון יובעלירען און גאָלדשמיעדען *). זיי האָבען אָבער דאָרטען

---

*) מיט עטליכע מאָנאַטען צוריק, ווען קאָרטעס האָט זיך נאָך געפונען אין טענאכטיטלאָן און ער האָט געוואָלט צושמעלצען מאָנטעזומאַ׳ס אוצרות כדי דיא טהייערע מעטאַלען צו צוטהיילען צווישען דיא שפּאַנישע סאָל־דאַטען, האָט ער פון אַזקאַפּאַזאַלקאָ דאָס בעקומען גאָלדשמידען פאַר דיעזער צושטערענדער אַרבייט. איניגע פון דיא שפּאַניער האָבען דאַן פון זייער גערויבטע גאָלד געלאָזט מאַכען גרויסע שווערע קייטען, אום עס זאָל זיי זיין לייכטער צו טראָגען אויף זיך, און דאָס האָבען אויך געמאַכט דיא אַזקאַפּאַזאַלקער בעלי מלאכות. זייערע יובעלירער און גאָלדשמידען האָבען מיט זייער אַרבייט אַרויסגערופען דיא בעוואונדערונג פון אייראָפּאַ, וויא אויבען איז שוין בעמערקט געוואָרען.

זעהר ווענינ געפונען. דיא אַנטלאָפענע איינוואוינער האָבען אַלץ מיט־ גענומען מיט זיך אָדער גוט בעהאַלטען.

קאָרטעס האָט אַלץ געזוכט אַ געלעגענהייט צו טרעפען זיך מיט וועמען־עס־איז פון דיא אַצטעקישע עלסטע, אום ווידער צו רעדען וועגען אַ פריעדליכען אָבמאַך, דאָס הייסט, אז דיא אַצטעקען זאָלען אַנערקענען דיא אויבער־הערשאַפט פון דעם שפּאַנישען טהראָן און אויסמיידען אַ פערניכטענדע מלחמה. אַזאַ געלעגענהייט האָט זיך איהם באַלד געמאַכט. זיין ארמיי און אַ מחנה אַצטעקען האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען ביי אַ צובראָכענעם בריק — דיא פון דער זייט און דיא פון יענער זייט. קאָרטעס האָט, דורך זיין איבערזעצערין, ערקלערט, אַז ער וויל רעדען מיט דיא עלסטע פון דער מחנה וועגען שלום.

„אפשר האָפט מאַלינצין צו געפינען אַ נייעם מאָנטעזומאַ?“ האָבען איינינע פון דיא אַצטעקען געענטפערט מיט שפּאָט. אַנדערע האָבען מיט פעראַכטונג געשריען צו דיא טלאַסקאַלאַנער. „ווייבער!“ האָבען זיי זיי גערופען, „ווען ניט דיא בעשיצונג וואָס איהר האָט פון דיא ווייסע, וואָלט איהר דאָך קיין מאָל ניט געוואַגט צוקומען צו אונזער הויפּטשטאָדט. מיט זיי זייט איהר גרויסע בריות.“

אַזעלכע בעגעגעניסען זיינען ניט געווען קיין נאָווינע. אַ מאָל פלעגען זיך דיעזע זידלערייען און שטעכווערטער ענדיגען מיט דעם, וואָס דיא אַצטעקען פלעגען אויסקלייבען איינעם פון זייער צד, און דיא טלאַסקאַלאַנער — איינעם פון זייערען; און דיא צוויי גבורים פלעגען זיך פערהערען אין כח און פלינקייט. מייסטענס איז דאָס געווען אַ דועל מיט געוועהר, אַ קאַמפף אויף לעבען און טוידט, און דיא שפּאַניער פלעגען שטעהען דערביי און זאָגען מבינות.

מיר האָבען אויבען געזאָגט, אַז אויף דער פרייער נאַטור, אויף דיא אָפענע פעלדער, האָבען דיא שפּאַניער אימער דיא אַצטעקען בייגעקומען. גאַנץ אַנדערש איז אָבער געווען, ווען זייער אַרמיי האָט זיך געפונען אויף דיא גאַסען פון אַ שטאָדט, וואו זיך צו בעוועגען איז געווען אונמעגליך, און פון יעדער הויז האָט מען געשאָסען וויא פון אַ פעסטונג, שוין ניט רעדענדיג וועגען דיא קאַנאַלען, וואָס האָבען דורכגעשניטען טענאַכטיטלאַן, דיא הויפּטשטאָדט. קאָרטעס האָט שוין דאָרטען איין ביטערע ערפאַהרונג געהאַט. ער האָט געוואוסט וויא שווער עס איז איהם דאָרטען געווען זיך צו קירעווען און צו בענוצען

זיך מיט זיינע געוועהר. אָט דעריבער האָט ער דאָס אזוי ווענינ חשק געהאַט צו אַטאַקירען טענאָכטיטלאַן, סיידען עס וועט זיין אונפערמייד־ ליך; אָט דעריבער האָט ער דאָס אַלץ געזוכט מיטלען אויסצוקומען „מיט גוטען" — אריינצוכאַפּען דיא שטאָדט מיט כיטרעקייט. דער יונגער גוואַטעמאָזין איז אָבער ניט געווען קיין מאָנטעזומאַ.

א י ק ס ט ל י ל ק ס אָ כ י ט ל, דער מלחמה־הויפּטמאַן פון טעז־ קוקאָ האָט אַלץ טריי געדיענט דיא שפּאַניער, און דורך זיין איינפלוס האָבען איינינע שבטים געשיקט שלוחים צו קאָרטעס'ען אַנצוערקענען זיין הערשאַפט. צו דערזעלבער צייט האָט קאָרטעס ערהאַלטען דיא פרעהליכע נייעס, אַז אין וועראַ קרוץ זיינען אָנגעקומען דריי נייע שפּאַנישע שיפען מיט דריי־הונדערט מאַן, עטליכע און זיעבעציג פערד, אַ מאַסע געוועהר, קוילען, פולווער און אַנדערע מיליטערישע זאַכען. פון וואַנען דאָס איז איהם געקומען, איז ניט בעריכטעט. מען גלויבט אַז פון היספּאַניאָלאַ; וואָרים ער האָט פריהער צו דיא דאָרטיגע קרוין־ בעאַמטע אַוועקגעשיקט בריעף מיט גרויסע מתנות. דיעזע היספּאַניאָ־ לישע קרוין־בעאַמטע האָבען געהאַט אַ קאָנטראָל איבער דיא אַנגעלעגענ־ הייטען פון אַלע שפּאַנישע קאָלאָניעס אין אַמעריקאַ. אזוי ווענינ־ סטענס האָט זיך דאָס גערעכענט, הגם לויט דעם אויבענדערמאָנטען קאָנטראַקט האָט דיעגאָ קאָלומבוס געדאַרפט זיין דער בעל הבית איבער דיא געגענדען וואָס זיין פאַטער האָט ענטדעקט און איינגענומען. זיי זיינען צו קאָרטעס'ען געווען פריינדליך, ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס דיא רעגיערונג פון שפּאַניען גופא האָט זיך צו איהם פערהאַלטען מיט שנאה. אזאַ ווידערשפּרוך, אזאַ פּלאָנטער פון דעות איבער דיא קאָלאָניעס איז דאַן געווען אַ געוועהנליכע זאַך.

דיא ניי־אָנגעקומענע שפּאַניער האָבען באַלד דערגרייכט טעזקוקאָ. צווישען זיי האָבען זיך געפונען עטליכע אַריסטאָקראַטען און איינער פון זיי מיט'ן נאָמען א ל ד ע ר ע ט, אַ קעניגליכער שאַצמייסטער, איז געקומען וועגען דיא אוצרות, וואָס מען האָט פון מעקסיקאָ ערוואַרט צו קריגען פאַר דער שפּאַנישער מלוכה. (נאָך איינינע בעריכטען איז דיעזער שאַצמייסטער אָנגעקומען מיט אַ בעזונדערע שיף, דירעקט פון שפּאַניען). צוזאַמען מיט זיי איז אויך געקומען אַ שפּאַנישער גלח מיט'ן נאָמען מ ע ל ג א ר ע י א, וועלכער האָט מיט זיך געפיהרט אַ געוויסען זאָרט „פּדיון"־צעטלעך פון דעם רוימישען פּאַפּסט. דיאַ

היילינגע מאכט פון דיעזע צעטלעך איז בעשטאנען אין פאלגענדען: ווען איינער פון דיא אוואנטוריסטען האט געהאט א שטיקעל לאנד אדער עפעס א זאך, וואס מען האט „ניט קלאר געוואוסט“ ווער איהר אמת'ער בעל הבית איז, האט ער נור בעדארפט קויפען איינע פון דיא שטיקלעך פאפיער — איז דיא זאך שוין אין דעם נאמען פון דעם פאפסט און גאט געווארען זיין געזעצליכע, כשר'ע אייגענטהום. מיט דיעזע צעטלעך האט מעלגארעיא געמאכט אזעלכע גוטע געשעפטען, אז אין א קורצע צייט ארום איז ער אוועקגעפאהרען צוריק נאך שפאניען מיט אן אייגענס. מען דארף בעמערקען, אז מיט אן ענגליכען זארט פדיון־צעטלעך האט צו יענער צייט געקאכט אין דייטשלאנד וואו עס האט דאן זיך צופלאקערט דיא רעפארמאציאנס־בעוועגונג, דער קאמפף געגען דער פאפסט־הערשאפט. (זעה ערשטען באנד, זייטעל 613).

דיא שיף, מיט וועלכע עס איז געקומען אלדארעט און דער גלח, האט קארטעס'ען אויך געבראכט דיא פרעהליכע בשורה, אז פאנסעקא, דער הויפט פון דעם אמעריקאנישען דעפארטמענט אין שפאניען, וועלכער איז געווען פיינדליך צו איהם, איז ענדליך אראבגעזעצט פון זיין אמט. (זעה זייטעל 99 און 100, און 1טען באנד, זייטעל 307.)

דער קאנאל מיט דער פלאטע זיינען נאך אלץ ניט פארטיג געווען. אלזא האט קארטעס פארטגעזעצט זיין מארש דורך דיא פערשיעדענע ערטער, וואס זיינען נאך געווען אונטערטהעניג צו דיא אצטעקען. ער האט געהאט אפטע צוזאמענשטויסען און איהם איז אויסגעקומען דורכ־צוגעהן דורך פערשיעדענע בערג און איבערצוקומען אלערליי שוויעריג־קייטען. אין איין פלאץ, צום ביישפיעל, איז ער צוגעקומען צו א שרעקליכען אבגרונד, מיט א טייכעל פון אונטען. וויא געהט מען דא אריבער? ער איז געווען אין פערצווייפלונג, און קיינער פון זיינע שפאניער האט איהם קיין עצה ניט געקענט געבען. א טלאסקאלאנער האט אבער באלד בעמערקט א וועג איבער א בריק, וואס דיא נאטור אליין האט דארט געמאכט; עס איז געווען דער געפעהרליכסטער מין בריק, וואס דיא ווייסע האבען וואו־עס־איז געברויכט: פוןביידע זייטען אבגרונד זיינען געוואקסען הויכע, ריעזיגע ביימער; אלזא, האבען צוויי אזעלכע ביימער זיך צוזאמענגעפלאכטען מיט זייערע צווייגען איבער'ן תהום. דער טלאסקאלאנער איז ארויפגעקראכען און

אַריבערגעקלעטערט אויף דער אַנדערער זייט, און פיעלע פון זיינע לאַנדס־לייט האָבען גלייך געטהאָן דאָס זעלבע. דיא שפּאַניער האָבען זיי נאָכגעטהאָן; אבער דריי פון זיי האָט אזוי גענומען שווינדלען אין קאָפּ, אַז זיי זיינען אַראָבגעפאַלען. אין אַלעמען זיינען אַריבערגעגאַנגען ביי דרייסיג שפּאַניער און אַ גרעסערע צאָהל טלאַסקאַלאַנער. זיי האָבען אויף דער אַנדערער זייט בעמערקט אַ צובראָכענעם בריק; זיי האָבען איהם פעררירכט, און איבער איהם איז דערנאָך אריבערגעגאַנגען קאָרטעס מיט דער גאַנצער אַרמיי. דאָרטען האָט זיך געפונען איינע פון דיא רייכסטע האַנדעלס־שטעדט אין מעקסיקאָ; דיא איינוואוינער האָבען זיך מוטהיג פערטהיידיגט; קאָרטעס האָט זיי אָבער ענדליך בייגעקומען און אויס נקמה איבערגעגעבען צו דיא פלאַמען אַ גאַנצען קוואַרטאַל הייזער. דיא איבריגע הייזער האָט ער בעראַבעוועט. ער האָט דאָרטען געפונען אזוי פיעל ווערטהפולע זאַכען, אַז ער האָט זיך געפיהלט בעפריעדיגט פאַר אַלע געפאַהרען און שוויעריגקייטען וואָס ער האָט געהאַט אויסצושטעהן איידער ער איז אַהין צוגעקומען.

אין אַן אַנדער פלאַץ האָט אַ טלאַסקאַלאַנער זעלנער איהם אַרויס־געראַטעוועט פון דיא סאַמע נעגעל פון טוידט. דאָס איז געוועזן אין אַ שלאַכט מיט אַנדערע אינדיאַנער. זיין פערד האָט זיך אויסגעגליטשט און איז אַנידערגעפאַלען. דער שפּאַנישער הויפּט־קאָמאַנדיר האָט געפרופט אויפשטעהן, אבער אין דיעזען מאָמענט האָט מען איהם געגעבען אַ שטאַרקען זעץ אין קאָפּ און איהם אַוועקגעשלעפּט. דאָס האָט געהייסען, אַז נאָך אין עטליכע טעג אַרום וועט ער ענדיגען זיין לעבען אויף אַ מזבח. אָבער דער דערמאָנטער טלאַסקאַלאַנער האָט דערזעהן וויא מען שלעפּט איהם, און ריזיקירענדיג מיט זיך האָט ער אַ שפּרונג געטהאָן און גענומען איהם רייסען צו זיך. באַלד זיינען צוגעלאָפען עטליכע שפּאַניער אויך, און קאָרטעס האָט זיך בעפרייט. ער האָט זיך ארויפגעכאַפּט צוריק אויף זיין פערד און גענומען פאָכען מיט זיין שפּיעז, ביז עס זיינען אונטערגעקומען אַנדערע שפּאַניער. עס איז פאָרגעקומען אַ ביטערער צוזאַמענשטויס, אין וועלכען פיעלע פון דיא פיינדליכע אינדיאַנער זיינען צוהאַקט געוואָרען אויף שטיקער.

אין אַזאַ געפאַהר איז קאָרטעס פערזענליך פריהער נאָך קיין מאָל ניט געוועזן. ווען דיא אינדיאַנער וואָלטען איהם אָבער געוואָלט טוידטען אויפ'ן אָרט, וואָלטען זיי געהאַט פיעלע געלעגענהייטען דאָס

צו טהאָן, וואָרים ער איז אימער געפלויגען אין דעם רעכטען פייער פון שלאַכט. זיי האָבען איהם איינפאַך ניט געוואָלט הרג'ענען אויפ'ן שלאַכטפעלד: זייער וואונש איז געוועזן איהם צו פאַנגען אַ לעבעדיגען אום דיעזע טהייערע מתנה זייערע געטער צו ברענגען. דאָס איז דאָך געוועזן זייער טאַקטיק אין אַלע מלחמות, און דיעזע טאַקטיק זייערע האָט קאָרטעס אויך געהאָט צו פערדאַנקען דאָס וואָס ער האָט פערלוירען אזוי וועניג פון זיינע שפּאַניער. דיא וואָס ער האָט יא פערלוירען, זיינען אריינגעפאַלען צו דיא מעקסיקאַנער לעבעדיגערהייט. פיער פון אַזעלכע אונגליקליכע האָבען בעגעגענט זייער טרויעריגען שיקזאַל טאַקע אין דער זעלבער שטאָדט, ביי וועלכער מען האָט געראַטעוועט קאָרטעס'ען פון זיין אויבען־בעשריעבענער געפאהר. די רויט־הויטיגע האָבען זיי געכאַפּט, ווען זיי און דיא אַנדערע שפּאַניער זיינען געוועזן פערטיעפט אין בעראַבעווען דיא הייזער. מען האָט זיי אַוועקגעשלעפּט צוזאַמען מיט דיא פּעק קאָסטבאַרע מאַטעריעס, וואָס זיי האָבען אָנגערויבט. מעהר האָבען דיא שפּאַניער זיי שוין ניט געזעהן. אין עטליכע טעג אַרום זיינען גוואַטעמאָזין'ס שלוחים געגאַנגען פון שטאָדט צו שטאָדט, און אומעטום געוויזען זייערע הענד און פיס, ערקלערענדיג דערביי, אַז פּונקט אַזאַ שיקזאַל וועט האָבען יעדער, וואָס וועט זיך שטעלען געגען מעקסיקאָ — צי אַ ווייסער צי אַ רויט־הויטיגער.

דער שרעקליכער ענד פון דיעזע פיער שפּאַניער האָט דיא אַרמיי פיעל מעהר איבערגעשראָקען וויא דער טוידט פון ווייסע, וואָס זיינען געפאַלען אין אַלע שלאַכטען פון דער עקספּעדיציע. פיעלע פון דיא סאָלדאַטען האָבען פערלוירען יעדען אינטערעס אין דער אונטערנעהמונג. זיי האָבען זיך אַרומגעזעהען, אַז גאָלד האָבען זיי פון דיא מלחמות וועניג, און אַז זיי שטעלען זייערע לעבענס אין קאָן און שטעהען אויס דיא גרעסטע מאַטערניסען בלויז אום קאָרטעס זאָל קענען זיך מאַכען אַ גרויסען נאָמען. איינמאָל איז צו קאָרטעס'ען געקומען איינער פון זיינע סאָלדאַטען, און פאַלענדיג איהם צו דיא פיס, האָט ער איהם אויסגעזאָגט אַז עס האָט זיך אָרגאַניזירט אַ געהיימער בונט צו טוידטען איהם מיט זיינע דריי וויכטיגע קאַפּיטאַנען: סאַנדראָוואַל'ן, אַלווּאַראַדאָ'ן און אָליד'ען, און אַנדערע פון זיינע בעליעבטע אָפיציערען. צו די פיס איז ער איהם געפאַלען, ווייל ער אַליין איז אויך געוועזן אין

דער פערשווערונג ; אַלזאָ איז ער געקומען זיך מודה זיין און געבעטען אַז קאָרטעס זאָל איהם מוחל זיין. דער פּלאַן איז געווען, צו דערלאַנגען דעם קאָמאַנדיר אַ פּעקעל מיט בריעף, וועלכע זיינען כלומרשט אָנ־געקומען מיט אַ שפּאַנישע שיף, און בשעת ער וועט פאַנאַנדערנעהמען דיא בריעף, צו בעפאַלען איהם מיט שפּיעזען, — איהם און זיינע פּער־טרויטע אָפיציערען. דער אָנפיהרער פון דער פּערשווערונג איז געווען אַ סאָלדאַט מיט'ן נאָמען ווילאַפּאַנאַ.

קאָרטעס האָט גלייך געשיקט נאָך זיינע פערטרויטע קאַפּיטאַנען, האָט זיי אַלץ דערצעהלט, און איז מיט זיי גלייך אַוועק אויף ווילאַפּאַ־נאַ'ס קוואַרטיר. זיי האָבען איהם געפונען בעראַטהענדיג זיך מיט דריי פון זיינע חברים. ווען דיא טהיר האָט זיך געעפענט, און ווילאַפּאַנאַ האָט דערזעהן ווער עס געהט דאָ, האָט ער אַרויסגעכאַפּט אַ פּאַפּיער פון בוזים און געפּרופט דאָס אַראָבשלינגען. קאָרטעס האָט איהם אָבער אָנגעכאַפּט פאַר'ן האַנד און אַוועקגענומען ביי איהם דעם פּאַפּיער. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז דאָרטען געפינען זיך דיא אונטערשריפטען פון אַלע קאָנספּיראַטאָרס, און צו קאָרטעס'עס ביטערע איבערראַשונג האָט ער אויך דערזעהן דיא נעמען פון מענשען, וועלכע האָבען געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע אין זיין אַרמיי.

ווילאַפּאַנאַ'ן האָט מען אויפגעהאַנגען אונטער זיין אייגענעם פענסטער. דיא אַנדערע קאָנספּיראַטאָרס האָבען זיך געריכט אויף דעם זעלבען סוף. קאָרטעס איז אָבער געווען צו קלוג צו ערביטערען זיינע סאָלדאַטען מיט אַזוי פיעל תליות. מעהר האָט ער קיינעם ניט געטשעפּעט ; און מיט דעם, וויא אויך מיט אַ רעדע, וואָס ער האָט געהאַלטען, האָט ער פון פיינד זיי געמאַכט פאַר איבערגעבענע פריינד. יעדער פון זיי האָט דערנאָך געזוכט געלעגענהייטען אַרויסצואווייזען זיין טרייהייט צו איהם. דיא אַנדערע סאָלדאַטען האָבען אויסגעדריקט דעם טיעפסטען צאָרן געגען זיי, און האָבען געפאָדערט, אַז דער קאָמאַנ־דיר זאָל זיין אַרומגערינגעלט מיט אַ לייב־גוואַרדיע פון זיינע טרייעסטע מענשען, זיך צו בעשיצען פון געפאַהר. און אַזוי איז טאַקע געווען פון איצט אָן ביז דעם ענד פון דער עקספּעדיציע.

דער קאַנאַל, וואָס מען האָט געגראָבען פאַר דער פלאָטע איז פאַרטיג געוואָרען אין צוויי מאָנאַט. און דעם 28טען אַפּריל, 1521,

האט מען מיט גרויס פאראד, מיט תפילות און מיט מוזיק אוועקגעלאזען אלע דרייצעהן שיפען. קארטעס האט איצט געקענט קאנטראלירען דיא אזערע טעזקוקא, וועלכע האט ארומגערינגעלט דיא שטאדט ט ע נ א כ־ ט י ט ל א ן, די הויפטשטאדט פון מעקסיקא.

אויף א גרויסען סקווער פון דער שטאדט טעזקוקא האט ער דאן געמאכט א רעוויזיע איבער זיין חיל. עס האט זיך ארויסגעצייגט, אז ער האט 87 רייטער, 818 פוס־סאלדאטען, 118 פון וועלכע זיינען געווען שיסער מיט ביקסען (ארקעבוסען) אדער שטאהלענע פיילען־בויגענס. גרויסע אייזערנע הארמאטען האט ער געהאט דריי, און קלענערע, מעשענע — 15 (די דריי גרויסע האבען טלאסקאלאנער גע־בראכט פון וועראַ קרוץ). אזא גרויסע און גוט בעוואפענטע ארמיי האט ער נאך קיין מאל ניט געהאט. 300 פון דיא סאלדאטען האט ער אוועקגעזעצט אויף זיינע נייע שיפען. דאן האט ער געשיקט קיין טלאסקאלא און דיא אנדערע געגענדען, וואס האבען זיך ערקלערט פאר זיינע מיטהעלפער, נאך וויטערע חיל, און זיי האבען זיין פאדערונג גלייך ערפילט. פון טלאסקאלא אליין זיינען אין צעהן טעג ארום איהם אנגעקומען ביי פופציג־טויזענד מאן. מיט בעגייסטערטע פנים'ער האבען זיי ארייננגעמארשירט אין שטאדט, און געהענדיג האבען זיי דיא גאסען פערהילכט מיט געשרייען: „שפאניען און טלאסקאלא!"

אלץ איז איצט אלזא שוין געווען פערטיג צו קארטעס'עס הויפט־צוועק — דיא אטאקע אויף ט ע נ א כ ט י ט ל א ן ־ מ ע ק ס י ק א, און אהין איז ער באלד אוועק. מעהר וויא א העלפט פון זיינע קרעפטען האט ער צוטהיילט אויף דריי טהייל, אונטער דער קאמאנדע פון זיינע דריי קאפיטאנען, סאנדאוואל, אלוואראדא און אליד, און יעדער פון זיי האט בעקומען א בעפעהל צו מארשירען צו א געוויסען פלאץ.

זאל דער לעזער נאך אמאל א קוק טהאן אויף אונזער קארטע פון ט ע נ א כ ט י ט ל א ן (אויבען זייטעל 238), זאל ער זיך דערמאנען אן דיא דריי געמויערטע שאסעען, וואס האבען זיך דורך דער אזערע געצויגען אין שטאדט אריין: איינער פון ד ר ו ם זייט, א צווייטער פון צ פ ו ן זייט, און א דריטער פון מ ע ר ב זייט. איין קאפיטאן — אלווארדא — האט בעדארפט פערנעהמען דעם אריינגאנג צו דעם מערב'דיגען שאסע, און א צווייטער קאפיטאן — אליד — דעם אריינ־גאנג צום דרום'דיגען (דאס איז דער שאסע, אויף וועלכען דיא שפא־

ניער האָבען געהאַט זייער „טרויעריגע נאַכט"). דער דריטער קאַפּיטאַן — סאַנדאָוואַל — האָט געהאַט אַ בעפעהל צו ענדיגען דיא פערניכטונג פון איזטאַפּאַלאַפּאַן.

פריהער פון אַלץ האָט מען זיך אָבער גענומען אָבשניידען דיא רעהרען, דורך וועלכע דיא הויפּטשטאַדט האָט בעקומען איהרע פרישע וואַסער צום טרינקען און צום באָדען זיך. וויא מיר ווייסען שוין איז דיעזע וואַסער געגאַנגען פון דעם באַרג כ א פּ אָ ל ט ע פּ ע ק, אַ מייל דריי פון דער הויפּטשטאַדט.*) גוואַטעמאָזין האָט נאַטירליך געוואוסט וויא וויכטיג עס איז, אַז דיא וואַסער־רעהרען זאָלען בלייבען אין גאַנצען, און ער האָט אויפ'ן באַרג געשיקט אַ שטאַרקע מחנה. ווען דיא שפּאַניער זיינען אַהין אָנגעקומען האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ בלוטיגער צוזאַמענשטויס, אין וועלכען ביידע צדדים האָבען פיעל געליטען; דיא שפּאַניער זיינען אָבער ענדליך געווען דיא זיעגער. דאַן האָבען זיי צושמעטערט דיא וואַסער־לייטונג, און פון דאָרטען האָט דיא הויפּט־שטאַדט אין דער גאַנצער צייט פון דער מלחמה שוין מעהר קיין וואַסער ניט געקענט בעקומען. זיא האָט אָבער געהאַט אַנדערע פּלעצער דערצו אויך.

אויף מאָרגען האָבען דיא שפּאַניער געפּרופט נעהמען דעם דרום־שאָסעע, אויף וועלכען זיי האָבען געהאַט דיא „טרויעריגע נאַכט".

---

*) זעה אויבען, זייטעל 244. מען דאַרף ניט פערגעסען, אַז דיא אָזערע טעזקוקאָ, וועלכע רינגעלט אַרום דיא הויפּט־שטאָדט פון מעקסיקאָ, איז אַ געזאַלצענע און טויג ניט — ניט צום טרינקען, ניט צו אַ געוועהנ־ליכע הויז־באָד. דעריבער האָבען דיא אַצטעקען דאָס געמוזט פיהרען זייער וואַסער פון אַנדערשוואו, דורך רעהרען אָדער וואַסער־לייטונגען („אקווע־דאָקטס", אויף ענגליש). דיעזע וואַסער־לייטונגען זיינען געווען געמויער־טע און האָבען אַרויסגערופען דיא בעוואונדערונג פון אַלע אייראָפּעער וואָס האָבען זיי געזעהן. אַזוי ווי צווישען דעם באַרג כאַפּאָלטעפּעק און דער הויפּט־שטאָדט איז געלעגען דיא געזאַלצענע אָזערע, האָט מען איבער דיעזער אָזערא געצויגען אַ בעזונדערען געמויערטען וועג, אַ קליינעם שאָסעע, איבער וועלכען עס איז געגאַנגען דיא וואַסער־לייטונג. אויף אַזאַ אַרט קען מען זאָגען, אַז אין אַלעמען האָבען זיך איבער דער אָזערע פון שטאָדט געצויגען ניט דריי שאָסעען, נור פיער.

דאָ האָבען זיי אָבער וויעדער געהאַט אַ מפּלה. דער שאָסעע איז גע־
ווען געפּאַקט מיט אַצטעקען, און דיא אָזערע איז פון ביידע זייטען
געוועזן פולל מיט קאַנאָס. פון רעכטס און פון לינקס און פון פאָרענט
האָט געדעגענט מיט פיילען, שפּיזלעך און שטיינער; אַ חוץ דעם:
אויף דעם שאָסעע זיינען געווען אויפגעשטעלט באַריקאַדען, אַזוי אַז
מיט זייער קאַוואַלעריע האָבען דיא וויסע זיך דאָ גאָר ניט געקענט
בענוצען. דיא שפּאַנישע פוס־סאָלדאַטען האָבען אַפילו בראַוו גע־
קעמפּפט; זיי האָבען אָבער גאָר ניט געקענט מאַכען; ווען אַן אַצטעק
האָט זיך געפונען אין געפאַהר, איז ער אַריינגעשפּרונגען אין וואַסער,
און איז באַלד וויעדער ערשיענען ביי דיא זייטען פון דעם שאָסעע.
וויא קאַטשקעס זיינען זיי אומגעשפּרונגען פון שאָסעע אין וואַסער
און פון וואַסער צוריק צום שאָסעע. דיא וויסע זיינען ענדליך גע־
צוואונגען געווען זיך צוריקצוציהען. אָהן דער פּלאַטע זיינען זיי דאָ
געווען הילפלאָז. קאָרטעס איז אייגענטליך ניט איבעררַאשט געוואָ־
רען. „דיא פּלאַטע איז דער שליסעל פון אונזער מלחמה“, פּלעגט
ער אימער זאָגען. דיעזען שליסעל האָט ער איצט געהאַלטען אין
זיינע אייגענע הענט. דיא אויבען־דערמאָהנטע שלאַכטען האָבען אָנ־
געפיהרט זיינע קאַפּיטאַנען אָהן איהם. ער אַליין האָט זיך אַוועקגע־
לאָזען מיט זיינע דרייצעהן שיפען (ריכטיגער געזאָגט, צוועלף, וואָרים
איינע האָט ניט געטויגט), אַלס אַדמיראַל. גלייך האָבען זיך אויף
איינעגע פון דיא אַרומיגע בערג בעוויזען פייערען. דערמיט האָבען
דיא דאָרטיגע אַצטעקען געלאָזט וויסען אין טענאָכטיטלאַן, אַז דיא
שפּאַנישע שיפען האָבען שוין פערלאָזען זייער האַפען; גלייך האָבען
זיך פון אַרום דער הויפּט־שטאָדט און פון דיא קאַנאַלען פון דער
שטאָדט גופא אַ לאָז געטהאָן אַלעראַליי קאַנאָס. פון אַלע זייטען זיי־
נען זיי געפלויגען, וויא דיא היישעריקען, ביז דיא אָזערע איז אויף
אַ גרויסען שטח געוואָרען בעדעקט מיט זיי. אין אַלעמען איז געווען
עטליכע הונדערט קאַנאָס, און יעדע פון זיי איז געווען פול מיט בע־
וואפּענטע אַצטעקען.

דאָס איז געווען אַ וויכטיגער מאָמענט אין דער געשיכטע פון
קאָרטעס'עס קאַמפּף. אויף דער פראַגע, ווער וועט זיין דער בעל־
הבית איבער דער אָזערע אַרום דער גרויסער שטאָדט? — האָט באַלד
געזאָלט געגעבען ווערען אַן אַנטוואָרט אין אַ צוזאַמענשטויס צווישען

צוועלף אייראָפּעאישע און אייראָפּעאיש בעוואפּענטע זעגעל־שיפען פון איין זייט און עטליכע הונדערט פלינקע אינדיאַנישע שיפלעך פון דער אַנדערער זייט.

צו קאָרטעס'עס פּערדרוס איז ניט געווען קיין טראָפּען ווינט; זיינע זעגלען זיינען געהאנגען פלאַך; דיא שיפען האָבען זיך פון אָרט ניט געריהרט. ער איז געצוואונגען געווען צו וואַרטען און קוקען וויא דיא הונדערטע רויט־הויטיגע אַרבייטען פלינק מיט זייערע וויאָסלעס און וויא זייערע קאַנאָס גליטשען זיך שנעל אַלץ נעהנטער און נעהנטער צו איהם צו. שטאַרק זיך אָבעסען דיא האַרץ דערפון האָט ער אָבער ניט געהאַט קיין אורזאַכע. ער האָט געקענט וואַרטען ביז זיי וועלען צוקומען אַזוי נאָהענט, אַז מען וועט זיי קענען דערגרייכען מיט דיא קוילען פון דיא האַרמאַטען, און דאַן זיי בעגריסען אויף אַ „ציוויליזירטען“ שטייגער.

אָבער זעהר נאָהענט צוקומען האָבען דיא אַצטעקען ניט געוואַגט. דיא עטליכע הונדערט קאַנאָס האָבען זיך אָבגעשטעלט. אָנשפּאַרענדיג זיך אָן זייערע וויאָסלעס, זיינען דיא רויט־הויטיגע זעלנער געשטאַנען און געקוקט וויא בעצויבערטע אויף דיא צוועלף שיפען — צוועלף משונה'דיגע בעשעפּעניסען, וויא ריעזיגע פויגלעך מיט גרויסע ווייסע פליעגלען.

זיי האָבען אָבער לאַנג ניט געהאַט צו שטעהן. באַלד האָט גענומען בלאָזען אַ ווינטעל. דיא אָזערע איז צוקנייטשט געוואָרען מיט כוואַליעס. דער ווינטעל איז געוואָרען שטאַרקער. דיא זעגלען האָבען זיך אָנגעבלאָזען, דיא „משונה'דיגע בעשעפּעניסען“ האָבען זיך גענומען ריהרען, און, טאַקע וויא משונה'דיגע בריאות, האָבען זיי זיך אַ לאָז געטהאָן אויף דיא געדיכטע מחנה קאַנאָס, צושמעטערענדיג אָדער איבערקעהרענדיג זיי מאַסענווייז. דיא וואַסער איז פול געוואָרען מיט שפּענער און מיט שווימענדע אַצטעקען, און דיא שפּאַנישע פלאָטע איז געפלויגען דורך דיעזע מישענינע, שיסענדיג רעכטס און לינקס. דיא גאַנצע אָזערע האָט געקנאַלט פון דיא האַרמאַטען. דיא קאַנאָס, וואָס זיינען גאַנץ געבליבען — אַזוי וויא דורך אַ נס — האָבען וויא עס איז דערגרייכט דיא שמאָלע שטאָדט־קאַנאַלען, אין וועלכע דיא שפּאַנישע שיפען וואָלטען ניט געקענט זיך אַריינשפּאַרען.

דיא פראַגע איז געלייזט געוואָרען: דיא שפּאַניער זיינען גע־וואָרען דיא הערשער איבער דער אָזערע.

עס איז געווען שפּעט נאָכמיטאָג. עס האָט גענומען ווערען פינ־סטערלעך. דיא פלאָטע האָט זיך צוגעאַנקערט לעבען קסאָלאָק.

מיר וועלען דעם לעזער דערמאָהנען, אַז קסאָלאָק האָט געהייסען דער אָרט, וואו אין מיטען פון דעם דרום־שאָסעע האָט זיך אָן אַ זייט פערנומען צום ברעג אַ קליינע שטיקעל שאָסעע, — אַזוי וויא אַ צווייג פערנעהמט זיך פון אַ בוים (זעה אויבען, זייטעל 239 און דיא קאַרטע אויף זייטעל 238). דיעזער קורצער שאָסעע איז ביין ברעג צוגעקומען צו אַ שטאָדט מיט'ן נאָמען קאָיאָהואַקאַן. דער אָרט, אויף דער אָזערע, וואו דער קורצער שאָסעע האָט זיך פעראייניגט מיט דעם לאַנגען (דער צווייג מיט'ן בוים) האָט דאָס געהייסען קסאָלאָק. דיע־זער פעראייניגונגס־אָרט איז געווען אַזוי ברייט, אַז דאָרטען איז גע־ווען פלאַץ פאַר צוויי קליינע שטיינערנע טעמפּלען מיט טורעמס אויף זייערע דעכער. דיא טעמפּלען זיינען געווען אַרומגערינגעלט מיט ווענט, און צוזאַמען איז דאָס געווען אַ נישקשה'דיגע פעסטונג.

ווען מען האָט געוואָלט געהן פון קאָיאָהואַקאַן קיין טענאָכטיטלאַן, פלעגט מען אַלזאָ געהן איבער'ן קורצען שאָסעע ביז'ן קסאָלאָק און פון דאָרטען איבער דעם לאַנגען שאָסעע צו דער הויפּט־שטאָדט.

אָט דיעזע שטאָדט קאָיאָהואַקאַן האָט דאָס בעדאַרפט פערנעהמען אָליד. ער האָט זיין אויפגאַבע ערפילט; צו דער זעלבער צייט האָט אַלוואַראַדאָ ערפילט זיין אויפגאַבע צו פערנעהמען דיא שטאָדט טאַ־קובאַ*), לעבען וועלכע עס האָט זיך אָנגעפאַנגען דער מערב'דיגער שאָסעע.

קאָרטעס האָט אָליד'ען געהייסען פערנעהמען קאָיאָהואַקאַן, ווייל ער האָט געוואָלט פון דאָרטען קאָנטראָלירען דעם דרום־שאָסעע. איצט אָבער האָט ער זיך אַרומגעזעהן, אַז קסאָלאָק איז אַ פיעל בעסערער פונקט דערצו. ערשטענס, איז דאָס געווען פיעל נעהנטער צו דער

---

*) טאַקובאַ איז געווען דיא שטאָדט פון דעם טלאַקאַפּאַנער שבט, וועלכער איז געווען פערבונדען מיט דעם אַצטעקען־שבט און מיט דעם טעזקוקא שבט אין איין מיליטערישען פערבאַנד, וויא אויבען איז שוין געזאָגט געוואָרען. דער אַצטעקען־שבט איז געווען דער וויכטיגסטער פון זיי.

הויפּט־שטאָדט, — ניט מעהר וויא אָנדערהאַלבען מייל. צווייטענס, איז דאָס געווען אויף דעם דרום־שאָסעע גופא; דריטענס, האָט ער פון דאָרטען קאָנטראָלירט אי דעם וועג צו קאָיאהואַקאַן, אי דעם וועג צו איזטאַפּאַלאַפּאַן; פערטענס, איז דאָס געווען אַ פעסטונג. ער האָט דעריבער בעשלאָסען זיין הויפּט־קוואַרטיר צו מאַכען אין קסאָלאָק. אין דער פעסטונג האָבען זיך געפונען אַצטעקישע חיל. זיי האָט ער אָבער לייכט בייגעקומען. דאַן האָט ער אַהין געלאָזט ברענגען זיינע גרויסע האַרמאַטען. אָליד׳ען מיט אַ גרויסע טהייל פון זיין אַרמעע האָט ער דאָ צוגענומען צו זיך, און סאַנדאָוואַל׳ען האָט ער געהייסען פערלאָזען דיא צושמעטערטע שטאָדט איזטאַפּאַלאַפּאַן און דערווייל געהן נאָך קאָיאָהואַקאַן אויף אָליד׳ס פּלאַץ.

דיא קסאָלאָק פעסטונג האָט ער פיעל פערבעסערט, שטאַרקער געמאַכט. אויך האָט ער נאָהענט דערביי דורכגעגראָבען אַ קאַנאַל דורך דעם שאָסעע, כדי איינינגע פון זיינע שיפען זאָלען קענען אַריבער־שווימען אויף דער אַנדערער זייט און אַזוי זאָל דיא אָזערע בעוואַכט ווערען פון ביידע זייטען.

צוויי פון דיא שאָסעען זיינען שוין אַלזאָ געווען ביי דיא שפּאַניער אין דיא הענט. דער דריטער שאָסעע, דער צפון׳דיגער, איז נאָך אָבער געווען פריי, און דורך איהם האָבען דיא אַצטעקען געהאַט פער־העלטניסע מיט דער אויסערליכער וועלט, און בעקומען שפּייז און אַנדערע זאַכען (זאָגאַר קנעכט אויף קרבנות) פון אַנדערע דערפלעך און שטעדטלעך. אייגענטליך איז דאָך דיעזער צפון־שאָסעע געווען אַ פאָרטזעצונג פון דעם דרום־שאָסעע. ביידע צוזאַמען האָבען זיך געצויגען דורך דער שטאָדט, וויא איין גאַס. דער צפון־שאָסעע האָט זיך אויף דער יבשה אָנגעפאַנגען ביי דער שטעדטעל טעפּעיאַקאַן.

קאָרטעס האָט איצט אַהין געשיקט סאַנדאָוואַל׳ען, און סאַנדאָ־וואַל האָט דעם פּונקט באַלד איינגענומען.

דיא הויפּט־שטאָדט איז אַלזאָ איצט שוין געווען אין גאַנצען אָבגעשניטען. אַלע דריי שאָסעען וואָס האָבען פון איהר געפיהרט דורך דער אָזערע צו דער יבשה זיינען געווען ביי דיא שפּאַניער אין דיא הענד: 1) דער צפון־שאָסעע ביי סאַנדאָוואַל׳ען, 2) דער מערב־שאָסעע ביי אַלוואַראַדאָ׳ן און 3) דער דרום־שאָסעע (צוזאַמען מיט

דיא קורצע שטיקעל שאָסעע) ביי קאָרטעס'ען מיט אָליד'ען, וועלכע זיינען געווען בעפעסטיגט אויפ'ן מיטען אָזערע אין קסאָלאָק.

אזוי האָט זיך אָנגעפאנגען דיא בעלאגערונג פון טענאכטיטלאן. מיט בעלאגערען אליין האָט קאָרטעס זיך אָבער ניט בענוגענט. זיצען און ווארטען, ביז ער וועט דיא שטאָדט פערהונגערען און צווינגען זיך אונטערצוגעבען האָט ער קיין געדולד ניט געהאט. ער האָט זיך בע־שלאָסען איהר ענדליכען פאל צוצואיילען מיט בלוטיגע אטאקעס. און אזוי האָט זיך אָנגעפאנגען א לאנגע רייהע פון פערביסענע צוזאמענ־שטויסען, אין וועלכע דיא שפאניער האָבען געהאט ניט איין מפלה. מיר וועלען וויעדערהאָלען א בעמערקונג, וועלכע מיר האָבען שוין איין מאָל געמאכט: אויסער דער שטאָדט זיינען דיא שפאניער געווען פיעל גרעסערע בריות (איבערהויפט נאָך איצט, אז זיי האָבען געהאט זייער פלאָטע) וויא אויף דיא גאסען פון דער שטאָדט, וואו יעדע הויז איז געווען א געפעהרליכע פעסטונג געגען זיי, און וואו זיי איז שווער געווען זיך פריי צו בעוועגען און צו געברויכען זייערע וויכטיגסטע געוועהר. און דיא אצטעקען, פון זייער זייט, האָבען געקעמפפט מיט א מערקווירדיגען מוטה, פייער און פלינקהייט. אונטער דער קאָ־מאנדע פון אזא ביטערען, אייזערנעם מלחמה־הויפטמאן וויא גוואַ־טעמאָזין, האָבען זיי ארויסגעוויזען דיא העכסטע שטופען פון יענע בעריהמטע קאמפף־פעהיגקייט, מיט וועלכע זיי האָבען איינגענומען אזוי פיעל שבטים און געהאלטען אזא גרויסע שטיק לאנד אין ציטער־נים. אָהן א ברעג צרות האָבען זיי קאָרטעס'ען פערשאפט ביי דיא אָפענע שטיקלעך אָזערע, וואָס האָבען זיך געפונען אין דיא שאָסעען. עטליכע מאָל האָבען דיא שפאניער מיט דער הילף פון דיא טלאסקא־לאנער דיעזע עפענונגען פערשאָטען, אָבער יעדעס מאָל פלעגען דיא אצטעקען דיא ערד מיט דיא שטיינער וויעדער צונעהמען. אזוי וויא פון אונטער'ן וואסער פלעגען זיי אויסוואקסען און אָפטהאָן זייער ארבייט. דיא שפאנישע פלאָטע האָט בעוואכט דיא אָזערע, אָבער דיא פלינקע קאנאָס פלעגען דעם שונא אָנטהאָן אלערליי צרות. גוואַ־טעמאָזין האָט אָבגעטראָטען פון דעם אינדיאנישען מנהג ניט צו האל־טען מלחמה ביינאכט. ער האָט געזעהן, אז מיט דיא אייראָפּעער קען מען אויף דעם אלטען שטייגער ניט געהן, און ער איז געווען פון יענע מענשען, וועלכע האָבען דיא מוטה און דיא ענערגיע איינצו־

פיהרען נייעסען. ביינאכט, אונטער דעם שוץ פון דער פינסטערניס, האבען זיינע קאנאס געבראכט שפייז פון דיא ארומיגע שטעדטלעך, וועלכע זיינען נאך געבליעבען טריי צו מעקסיקא; און אונטער דעם זעלבען שוץ פון דער נאכט האבען זיי געמאכט אטאקעס אויפ'ן פיינד. דער רעזולטאט איז געווען, אז דיא בעלעגערער איז ניט געווען בעסער וויא דיא בעלאגערטע. אויסגעמוטשעטע, פערוואונדעטע פלעגען דיא שפאניער אפט מוזען אפשטעהן א גאנצע נאכט אין קעלט און אין רעגען, וואכענדיג געגען דיא אונערמיעדליכע, אונערשראקענע אצ־טעקען. דיא שלאכטען אין דער שטאדט גופא זיינען געווען לאנגע, פערביסענע, בלוטיגע קעמפפע. ווען דיא שפאניער פלעגען אפילו זיין דיא זיעגער, פלעגען זיי אויך דערנאך זיך צוריקציהען. זיי האבען איינפאך מורא געהאט צו פערבלייבען דארטען איבער נאכט, טאמער פערניכטעט מען דערוויל זייערע פעסטונגען און מען נעהמט צו דיא שטיינער מיט דיא ערד פון דיא שאסעע־עפענונגען. דאן וואלטען זיי געבליבען אבגעשניטען פון דער יבשה און ארומגערינגעלט פון זייערע שונאים. אום צו בלייבען אין שטאדט, איז קארטעס'ען זיין גאנצע יעצטיגע ארמיי נויטיג געווען צו האבען דארטען גופא. און אום זיך צו פיהלען זיכער אין שטאדט, וואלט ער א חוץ דעם געמוזט האבען א בעזונדערע ארמיי צו בעוואכען אלע שאסעען. זיינע רויט־הויטיגע אנהעננער, וויעדער, זיינען נור גוט געווען אלס מיטהעלפער. אויף זיי אליין זיך פערלאזען האט ער ניט געקענט.

ער האט זיך מישב געווען, אז ער וועט פרופען מאכען א טיעפען איינדרוק אויף דיא איינוואוינער מיט דעם, וואס ער וועט צושמעטערען אדער פערברענען דיא גרויסע געביידעס פון שטאדט, דיא געביידעס וואס זיי זיינען געוואוינט געווען הויך צו שעצען און אכטען, צו האלטען טהייער און הייליג. דאס, האט ער געהאפט, וועט צוברעכען זייער געמיטה. זיי וועלען אראפפאלען ביי זיך, פערלירען זייער קוראזש. אין דעם גרויסען טעמפעל (טעאקאלי) האט ער שוין א שטיקעל חורבן געמאכט. מיט א יאהר פריהער האט ער פון דארטען אראפגעשליידערט דעם גרויסען מלחמה־גאט. איצט האט ער זיך וויעדער אהין ארויפגעריסען. ער האט געפונען א נייעם מלחמה־געץ אויף יענעם ארט; אלזא האבען דיא שפאניער פון דעם געץ אראפגעריסען דיא גאלדענע און פערלענע ציערונג און פיעלע פון דיא

גלחים אראָפּגעשליידערט פון דיא הויכע טרעפּ. דאָס האָט אָבער אזוי אָנגעצונדען דיא בלוט ביי דעם גאַנצען אצטעקישען עולם, אז דיא שפּאַניער האָבען זיך געמוזט געאָקאלי צו אנט־לויפען. דאַן האָט ער איבערגעגעבען צו דיא פלאַמען צוויי אנדערע וויכטיגע געביידעס. צוערשט דעם גרויסען מויער מיט דיא אלע הייזער, וואו ער אליין האָט פריהער געוואוינט און געהאַלטען מאָנ־טעזומאַ'ן אין געפאַנגענשאַפט. דיא טורעמלעך, דיא דעכער און דיא אלע אינוועניגסטע טהיילען פון דיעזער געביידע זיינען געווען פון האָלץ, און ווען דער פייער האָט זיך דאָרטען פערשפּרייט און דיא גאַסען זיינען פול געוואָרען מיט רויך און געהילכט מיט דעם קראַך פון פאַלענדע געהילץ, האָבען דיא שטאָדט־לייט אויף דעם ווירקליך געקוקט וויא צוטומעלטע. אויף דער אַנדערער זייט פון דעם סקווער, וואו דיעזער מויער האָט זיך געפונען, איז געשטאַנען אַן אַנדער בע־ריהמטע קהל'שע געביידע: דיא פויגעל־הויז — א פּלאַץ, אין וועלכען מען האָט געהאַלטען מאַסען פון דיא שעהנסטע און זעלטענסטע מינים געפליגעלטע בעשעפעניסען. פון דיא רייך־קאָלירטע פעדערען פון דיעזע פויגלען פלעגען אצטעקישע קינסטלער דאָס מאַכען דיא פעדער־מאַטעריעס, וועלכע האָבען אין אייראָפּאַ ארויסגערופען אזוי פיעל ענטציקונג. דיא געביידע אליין איז אויך געווען אַ שעהנע. דאָס אלעס האָט דער „ציוויליזירטער" גענעראַל געהייסען אָנצינדען. דיא גרויסע שעהנע געביידע, וועלכע איז געווען אין גאַנצען פון האָלץ, איז באַלד געווען איינגעוויקעלט אין פלאַמען און רויך. טויזענדע פון דיא פּרעכטיגע פויגלעך זיינען אומגעבראַכט געוואָרען, און טויזענדע אַנדערע זיינען ארויסגעפלויגען שרייענדיג מיט הערץ־רייסענדע קולות און זיינען אוועקגעפלויגען אין דיא וועלדער, וואו דיא ציוויליזירטע האַנד האָט קיין מחבל'שע שליטה ניט געהאַט. דיא אצטעקען זיינען געשטאַנען אויף דיא דעכער פון זייערע הייזער און מיט ערשטוינונג און בלוטענדע הערצער האָבען זיי געקוקט אויף דער סצענע. און ווען זיי האָבען דערזעהן, וויא קאָרטעס געהט דורך דיא גאַסען צו־זאַמען מיט איקסטלילקסאָכיטל'ען, זיינען זיי אויף זיין מעקסיקאַ־נישען מיטקעמפּפער אויפגעבראַכט געוואָרען פיעל מעהר וויא אויף דעם אָנפיהרער פון אלע מלחמות געגען זיי. „פעררעטהער!" האָבען זיי געשריען, בעגלייטענדיג דעם וואָרט מיט ביטערע שימפּף־ווערטער

און שטיינער. אָבער דער הויפּטמאַן פון טעזקוקאָ האָט זיך דערפון ניט געקימערט. ער איז זיך געגאַנגען זיין וועג, און ווען ער האָט בעגעגענט אַן אַצטעקישען עלסטען מיט אַ שפּאַנישען שפּיעז אין האַנד, האָט ער דעם שפּיעז ביי איהם אַרויסגעכאַפּט, אריינגעשטאָכען עס איהם אין ברוסט, און ווייטער געגאַנגען.

דיא אַצטעקען האָבען אָנגעהויבען צו פּיהלען זייער בעלאַגערונגס־צושטאַנד. עס האָט גענומען פעהלען שפּייז. מיט דער צייט וואָל־טען זיי אַלע פון הונגער אויסגעשטאָרבען. זיי האָבען אָבער געקענט פיעל אויסשטעהן, און ביסלעך שפּייז פלעגען זיי דאָך בעקומען. דיא שפּאַניער האָבען פערלאָרען זייער געדולד. זיי האָבען געוואָלט וויא עס איז מאַכען אַן אָנהויב, — אָנפאַנגען דיא עראָבערונג פון דער שטאָדט. פּאַר אַזאַ אָנהויב האָבען זיי אויסגעקליבען דעם גרויסען מאַרק. מיט זיינע פיעלע שטיינערנע טויערען איז ער געווען אַ גוטער פּלאַץ פּאַר אַ לאַגער; אָבער פיעל וויכטיגער איז געווען דאָס, וואָס ער איז געלעגען אויף דער צפון־מערב זייט פון שטאָדט. פון דאָרטען וואָלט לייכט געווען צו האָבען פערהעלטניסע מיט דיא שפּאַנישע מחנות, וואָס האָבען בעוואַכט דעם צפון־שאָסעע (אונטער סאַנדאָ־וואַל'ס קאָמאַנדע) און דעם מערב שאָסעע (אונטער אַלוואַראַדאָ'ס קאָמאַנדע). אָבגעשניטען פון דיא שאָסעען וואָלטען דיא שפּאַניער דאָ אַלזאָ ניט געווען; אי זיי וואָלטען געווען אין שטאָדט, אי זיי וואָלטען געווען פערבונדען מיט דיא שאָסעען; און איין מאָל וואָלט מען זיך דאָ פעסט בעזעצט, וואָלט פון דאַנען שוין לייכטער געווען צו מאַכען ווייטערע אַטאַקעס, — אויף ווייטערע טהיילען פון שטאָדט.

אין אַ בעשטימטען טאָג האָט מען זיך גענומען אויספיהרען דעם פּלאַן. מען האָט זיך אַ לאָז געטהאָן פון דיא שאָסעען אין שטאָדט אריין צום מאַרק צו. דיא אַצטעקען האָבען געקעמפּפט, אָבער דיא שפּאַניער זיינען לייכט געגאַנגען פאָרווערטס. אין דיא שמאָלע שטאָדט־קאַנאַלען האָבען שפּאַניער איצט געהאַט פיעלע קאַנאָס; דיא קאַנאָס האָבען אונטערשטיצט זייער מחנה, וואָס איז געגאַנגען איבער דיא גאַסען; צו דער זעלבער צייט האָבען פיעלע פון דיא טלאַסקאַ־לאַנער אַרויפגעקלעטערט אויף דיא דעכער, און אַראָבגעשליידערט דיא, וואָס האָבען פון דאָרטען געשאָסען. דער זיעג איז געווען אַ

שנעלער; אָבער אַ צו שנעלער. אַזוי האָט זיך דאָס אויסגעוויעזען קאַרטעס׳ען. ער האָט גענומען חושד זיין, אַז מען האָט איהם דאָ אריינגענאַרט אין אַ פּאַסטקע. ער האָט זיך אָבגעשטעלט. זיין ער־שטער געדאַנק איז געווען וועגען דיא עפּענונגען פון דיא שאָסעען — צו האָבען זיינע אָפיציערען זיי גוט פערשאָטען איידער זיי זיינען ווייטער געגאַנגען? עס האָט זיך ארויסגעצייגט אַז ניט. דערווייל האָט אַן אַנדער טהייל פון זיין ארמיי, מיט דעם קעניגליכען שאַץ מייסטער, אַ ל ד אַ ר ע ט, אַלס קאָמאַנדיר, זיך געריסען אַלץ ווייטער פאָראויס צום מאַרק צו. ווען אַלדאַרעט איז שוין געווען אין רעכטען מיטען שטאָדט, האָט זיך פון דער טעאָקאַלי דערהערט אַ לאַנגער דורכדרינגענדער קלאַנג פון אַ שופר. דאָס איז געווען דער גאָלדע־נער טרומייט פון דעם מלחמה־הויפּטמאַן, אַ הייליגער אינסטרומענט, מיט וועלכען מען פלעגט טרומייטערען בלויז אין צייטען פון גרויס געפאהר. „דיא ווירקונג וואָס דיעזער קלאַנג פלעגט האָבען אויף דיא אַצטעקען איז אונבעשרייבליך" — זאָגט בערנאַל דיאַז, איינער פון דיא וואָס זיינען געווען דערביי. וויא נייגעבאָרענע פלעגען זיי דער־פון ווערען; וויא דיא וואהנזיניגע פלעגען זיי זיך אַ וואָרף טהאָן אין קאַמפּף. אַזוי איז איצט געווען. דיא רויט־הויטיגע וואָס האָבען געהאַלטען אין אַנטלויפען, האָבען זיך פּלוצלונג אַ קעהר געטהאָן צוריק, אַ שפּרונג געטהאָן אויף זייערע נאָכיאָגער, און צו דער זעלבער צייט זיינען פון דיא זייטיגע גאַסען געקומען צו לויפען טויזענדע און טוי־זענדע אַנדערע קעמפּפער. מיט זייערע גרילצענדע, שרעקליכע מלחמה־קולות זיינען זיי געקומען צו לויפען און זיך אַ לאָז געטהאָן אויף זייערע שונאים מיט אַ העלישען צאָרען. עס איז געוואָרען אַ מהומה. ווילדע מענשליכע כוואַליעס האָבען דיא שפּאַניער געטראָגען צוריק צו, און איבער זייערע קעפּ האָט גערעגענט מיט קלעפּ פון שפּיזען און בולאַוועס. זיי האָבען זיך אין גאַנצען פערלאָרען, דיא שפּאַניער. זיי האָבען געפּרופט לויפען צוריק, אָבער דאָרטען, אויף׳ן שאָסע, האָט זיך כמעט ווידערהאָלט דיא געשיכטע פון דער טרויעריגער נאַכט.

מען האָט דערקענט קאָרטעס׳ען; עס איז געוואָרען אַ געשריי: „מאַלינצין! אָט איז מאַלינצין!" זעקס רויט־הויטיגע גבורים זיינען אויף איהם ארויפגעפאַלען און איהם גענומען שלעפּען אין אַ קאַנאָ

אריין. ראַנגלענדיג זיך, האָט ער בעקומען אַן ערנסטע וואונד אין פוס. וויא עס האָט אויסגעזעהן, איז פאַר איהם קיין האָפנונג ניט געווען. מען האָט איהם אָבער פאָרט אַרויסגעראַטעוועט.

מיר זאָגען, אַז ביי דיא עפענונגען אין דיא שאָסעען האָט דיא געשיכטע פון דער טרויעריגער נאַכט זיך „כמעט וויעדרהאָלט". אין גאַנצען וויעדערהאָלען האָט זיא זיך איצט ניט געקענט, צוליעב דער פלאַטע, וועלכע האָט גענומען שיסען אויף דיא אַצטעקען פון דיא זייטען, און דיא גרויסע הארמאַטען פון דער קסאָלאָק-פעסטונג, וועל־כע האָבען זיי בעגעגענט פון פאָרענט. זיי זיינען געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען.

דאָך זיעבעציג שפּאַניער זיינען יענעם טאָג אריינגעפאַלען אין פלען, און פון דעם זיינען אַרויסגעקומען אַנדערע צרות אויף.

באַלד האָט גענומען הילכען דער גרויסער שלאַנגען־פּויק; ארום דער טעאָקאַלי האָט זיך אָנגעהויבען אַ פּראָצעסיע פון אַצטעקישע גלחים. דיא לופט פון מעקסיקאָ איז אַזוי לייכט און קלאָר, אַז דיא שפּאַניער האָבען פון זייערע לאַגערען געקענט זעהן אַלץ וואָס דאָרטען קומט פאָר. און געזעהן האָבען זיי דאָס פאָלגענדע: זייערע געפאַנ־גענע ברידער (זיי האָבען זאָגאַר געקענט זעהן זייערע ווייסע געזיכטען) האָט מען געפיהרט אין דעם הייליגען מארש. זיי זיינען געווען האַלב נאַקעט, און אויף דיא קעפּ האָבען זיי געטראָגען קאָלירטע פעדערנע קרוינען און אין דיא הענד פאָכערס. פון הינטען האָט מען זיי גע־שטופּט און געשלאָגען, צווינגענדיג זיי אַנטהייל צו נעהמען אין דעם הייליגען טאַנץ לכבוד דעם מלחמה גאָט. דערנאָך, ווען זיי זיינען צוגעקומען אויבען אויפ'ן שפּיץ פון דער טעאָקאַלי, האָט מען פון זיי אויסגעטהאָן זייערע ציערונגען, און אין גאַנצען נאַקעטע האָט מען זיי געלייגט אויף דעם מזבח, וואו דער כהן גדול האָט זיי אויפגעשניטען דיא ברוסט, אַרויסגעריסען ביי זיי דיא הערצער און אויף אַ גאָל־דענעם טאַץ דאָס דערלאַנגט דעם מלחמה־געץ. און דאַן האָט מען זייערע קעפּ אָבגעשניטען און דיא קערפּערס אַראָפּגעשליידערט אונ־טען, אום דער וואַרטענדער עולם זאָל פון דעם מאַכען אַ סעודה.

עס איז זיך לייכט פאָרצושטעלען דיא געפיהלען, מיט וועלכע דיא שפּאַניער האָבען אויף דאָס אַלעס געקוקט פון זייערע לאַגערען. אָבער מיט געפיהלען אַליין האָט זיך דאָס ניט געענדיגט. דיא נייעס

וועגען דיא שפאניער, וואס מען האט מקריב געווען צו דעם אצטע־קישען מלחמה־גאט האט געמאכט א טיפען איינדרוק אויף דיא אינ־דיאנער, וועלכע האבען מיטגעקעמפפט אדער סימפאטיזירט מיט דיא ווייסע. גוואטעמאזין האט ארויסגעשיקט מענשען ווייזען דיא קעפּ פון דיא אונגליקליכע אין דיא פערשיעדענע פראווינצען. ער האט אויך געלאזט וויסען, אז דיא גלחים פערזיכערען איהם, דאס דיא שפאנישע קרבנות האבען צופריעדען געשטעלט דעם מלחמה־גאט, און אז ער וועט דיא אצטעקען דעריבער ווידער נעהמען זונטער זיין שוץ. פאר דיא שפאניער איז אלזא קיין האפנונג ניטא; און ער, גוואטעמאזין, רופט צו אלע שבטים פון דעם גרויסען טהאל זיך אומ־צוקעהרען אונטער דעם פליגעל פון דער אצטעקישער הערשאפט.

זיינע ווערטער האבען געווירקט. אן אימה האט אנגענומען דיא שבטים, — דיא אלטע אימה, וועלכע האט זיי פריהער געצוואונגען דיא אצטעקען צו צאהלען צינזען, אויפהאלטען זייערע חיל, פאלגען זייערע בעפעהלע.

דיא אצטעקישע גלחים האבען פאראויסגעזאגט, אז איידער עס וועלען אוועקגעהן אכט טעג, וועט דער מלחמה־גאט דיא שפאניער אין גאנצען איבערגעבען אין זייערע הענד; און דיא שבטים האבען געגלויבט. דער רעזולטאט איז געווען, אז קארטעס'עס מיטקעמפפער האבען זיך ביסלעכווייז, ביי נאכט, אבגע'גנב'עט פון זיינע לאגערען, און אוועק אהיים. אזוי זיינען פון איהם פערשוואונדען דיא קעמ־פפער פון טשאלולא, פון טעפעאקא, פון טעזקוקא, און זאגאר פיעלע פון דיא טלאסקאלאנער. צווישען דיא וואס זיינען איהם געבליבען טריי, איז געווען איקסטלילקסאכיטל.

דיא אצטעקישע גלחים זיינען אבער בעגאנגען א נארישען פעה־לער מיט דעם, וואס זיי האבען ערקלעהרט א בעשטימטע צייט, ווען זייער גאט וועט דיא שפאניער איבערגעבען אין זייערע הענד. ווען עס איז פאראיבער דער אכטער טאג און נאך עטליכע טעג, און דיא שפאניער האבען אלץ בעלאגערט דיא שטאדט מיט זייערע הארמאטען און מיט זייער פלאטע, מיט זייערע בעוואפענטע מחנות אויף אלע דריי שאסעען, האבען דיא שבטים אויפגעהערט צו גלויבען, אז דער מלחמה־גאט האלט מיט דיא אצטעקען; זיי האבען זיך ווידער בע־

פרייט פון זייער אימה פאַר זייער מאַכט און ביסלעכוויז זיך אומ־
געקעהרט אין דיא שפּאַנישע לאַגערען.

אום צו ווייזען זיין אויבער־האַנד איבער גוואַטעמאַזינ'ען, האָט קאָרטעס אַרויסגעשיקט אַ טהייל פון זיין אַרמיי געגען געוויסע שבטים אין דיא ווייטערע טהיילען פון טהאָל. דער מלחמה־הויפּטמאַן האָט דיזע שבטים אויפגעהעצט געגען זייערע שכנים, וועלכע זיינען געווען טריי דיא שפּאַניער. אַלזאָ האָט קאָרטעס זיי געוואָלט אָנלערנען, אַלס אַ ביישפּיעל פאַר אַנדערע אינדיאַנער. דיא ווייסע האָבען דאָר־טען געהאַט אַ לייכטען זיעג, און דער שפּאַנישער נאָמען איז נאָך העכער געשטיגען. צו דער זעלבער צייט האָט דער שיקזאַל קאָר־טעס'ען צוגעשיקט אַ צווייטע מתנה: אין ווערא קרוץ איז אָנגעקומען אַ שפּאַנישע שיף מיט פּולווער, קוילען און אַנדערע מיליטערישע פּריפּאַסען, אין וועלכע ער האָט זיך איצט גענומען נויטיגען. דיא שיף איז געווען אַ טהייל פון אַ פלאָטע, וואָס דער אויבען־דערמאָהנ־טער פּאָנסע דע לעאָן האָט צוזאַמענגעשטעלט פאַר פלאָרידאַ. קאָר־טעס'עס פּאָרשטעהער אין ווערא קרוץ האָבען אָבער דיא אַלע פּריפּאַ־סען צוגענומען (פאַר אַ גוטען פּרייז) און דאָס גלייך צוגעשיקט צום קאָמאַנדיר.

קאָרטעס איז איצט געווען אין שטאַנד ווידער אָנצופאַנגען זיי־נע אַטאַקען אויף דער שטאָדט. איצט האָט ער אָנגענומען אַ נייע טאַקטיק: יעדע עפענונג אין דיא שאָסעען לעבען שטאָדט און יעדען קאַנאַל אין דער שטאָדט גופא וועט ער פערשיטען אַזוי סאָליד און פעסט, אַז דיא אַצטעקען זאָלען שוין דאָס ניט קענען צואוואַרפען; און ער וועט ניט געהן קיין איין טריט ווייטער ביז ער וועט זיך ניט איבערצייגען, אַז הינטער איהם איז אַלץ פערזיכערט אויף דיעזען אופן. דאַן ערשט וועט ער אין שטאָדט מעהר ניט דאַרפען מורא האָבען טאָמער ווערט ער ווידער אָבגעשניטען פון דיא שאָסעען אָדער פון דיא אַנדערע טהיילען שטאָדט. וואו נעהמט מען אָבער אַזעלכע סאָלידע מאַטעריאַלען, און אַזוי פיעל מאַטעריאַלען, אַז ער זאָל דיעזען פּלאַן קענען אויספיהרען? קאָרטעס האָט פון ווייטען אַ קוק געטהאָן אויף דיא געביידעס פון דער גרויסער אַלטער שטאָדט, און ערקלעהרט: „לאָמיר פערניכטען יעדע הויז, יעדען טעמפּעל, יעדע

געביידע, צו וועלכער מיר וועלען צוקומען. קיין איין שטיין, קיין איין קלאָץ אָדער ברעט לאָמיר ניט איבערלאָזען. לאָמיר דיא שטאָדט אין בערג שטיינער און האָלץ פערוואַנדלען; מיט דיעזע שטיינער און האָלץ וועלען מיר קענען פערשיטען אַלע שאָסע־עפּענונגען און אַלע קאַנאַלען, ביז פון זיי וועלען ווערען האַרטע, פעסטע גאַסען".

און דאָס איז ניט געווען דיא איינציגע נוץ, וואָס ער האָט פון דעם חורבן ערוואַרטעט: דיא הונדערטע געביידעס וועלען פערניכטעט ווערען, אָבגעראַמט ווערען ביז אַ שפּענדעל; אָנשטאָט ענגע גאַסען מיט הויז־דעכער, פון וועלכע אַצטעקען שיסען אויף דיא שפּאַניער, וועט אַלזאָ ווערען אַ גרויסע אָפענע פעלד. דיא קאַוואַלעריע מיט דיא אַרטילעריע וועלען האָבען אַ פרייען פּלאַץ פּאַר זייערע בעוועגונגען, פּאַר זייערע אַטאַקען אויף דיא איבעריגע טהיילען פון שטאָדט.

ער האָט זעהר געזשאַלעוועט דיא גרויסאַרטיגע געביידעס צו פערוויסטען; ער האָט דיא אַצטעקישע הויפּט־שטאָדט גערעכענט פּאַר „דיא שעהנסטע זאַך אין דער וועלט", וויא ער פלעגט זיך אויסדריקען. יעדענפאַלס האָט ער דאָס געהאַלטען פּאַר „דיא שעהנסטע זאַך אין דער וועלט" אויף צו בעריהמען זיך, — אויף צו ווייזען דעם שפּאַנישען קעניג און דער גאַנצער וועלט, וואָס פּאַר אַ וואַזשנע מעכטיגע שטאָדט ער האָט ענטדעקט און איינגענומען אין דער ווילדער נייער וועלט. דאָס וואָס ער וועט פערניכטען דיא אַרבייט פון יאָהרהונדערטע; דאָס וואָס ער וועט אָפּמעקען דיא צייכענס פון אַ מערקווירדיגע אינ־דיאַנישע ציוויליזאַציאָן, און ביי דער מענשליכער געשיכטע אַוועק־רויבען איינציגע פון איהרע אינטערעסאַנטסטע און וויכטיגסטע מאָ־מענטען, — דאָס אַלעס האָט איהם אפילו ניט אָנגעהויבען צו קימערען.

צוואַרפען הייזער און טעמפּלען, — דאָס האָבען דיא טלאַס־קאַלאַנער און דיא אַנדערע אינדיאַנער אויך געקענט, און זייערע צעהנדליגע טויזענדע האָבען זיך צו דיעזער פערניכטענדער אַרבייט גענומען מיט חשק. דער טייפעלשער פּלאַן איז דורכגעפיהרט גע־וואָרען. דיא אַצטעקען האָבען געקעמפּפט וויא דיא לייבען, אָבער געגען דיא שפּאַנישע האַרמאַטען זיינען זיי געווען מאַכטלאָז — איצט נאָך מעהר וויא פריהער, ווייל דער הונגער האָט זיך ביי זיי געפיהלט אַלץ שרעקליכער און שרעקליכער.

איינִיגע האָבען זיך געקאָרמעט מיט אַ מין קלעפּיגע בלאָטע, וואָס איז אומגעשוואומען איבער דער אָזערע. (ווען מען האָט דאָס אויסגעטריקענט, האָט דאָס אביסעל געהאַט דעם טעם פון קעז). אַנ־דערע האָבען געשטילט זייער הונגער מיט מייז, יאַסטשערקעס און אַנדערע שרצים און רמשים, וועלכע האָבען זיך נאָך געפונען אין דיא וואוינונגען אָדער ארום זיי.

דיא טעג פון דער שטאָלצער הויפּט־שטאָדט זיינען געוועזען גע־צעהלט.

אָבער דיא אצטעקען האָבען זייער מוטה אַלץ ניט פערלאָרען. מיט דיא לעצטע קרעפטען האָבען זיי זיך געשטעלט געגען דעם גע־האַסטען שונא. קאָרטעס האָט געפּרופט צו גוואַטעמאַזינ׳ען שיקען שלוחים — דריי פון זיינע אייגענע אצטעקישע הויפּט־לייט. ער האָט צוגעזאָגט אַלעמען צו לאָזען לעבען און מעהר ניט צו צושטערען זייער שטאָדט, ווען ער וועט נור צוריק אַנערקענען דיא הערשאַפט פון דיא שפּאַניער, וועלכע מאָנטעזומאַ האָט אָפּיציעל אָנגענומען. גוואַטע־מאַזין׳ס ענטפער צו דיא שלוחים האָט געלויטעט: „דער, וועמען זיין לעבען איז טהייער, זאָל צו מיר ניט סמייען צו ריידען וועגען אונטער־געבען זיך. לאָמיר ווייזען, אַז מיר קענען שטאַרבען וויא קעמפּפער“.

אומזיסט האָבען דיא שפּאַניער צוויי טעג אָבגעוואַרט אויף אַן אַנטוואָרט. אויפ׳ן דריטען טאָג זיינען טויזענדער און טויזענדער מעקסיקאַנער ארויסגעקומען פון זייער בעלאַגערטע שטאָדט. מיט אונמענשליכע קרעפטען האָבען דיעזע אויסגעהונגערטע מאַסען זיך אַ וואָרף געטהאָן אויפ׳ן שונא. אָבער האַרמאַטען און ביקסען האָבען זיי פון דיא שאָסען און פון דיא שיפען בעגעגענט מיט אַ ים פון פייער, און דיא וואָס זיינען לעבען געבליבען, האָבען געמוזט אַנט־לויפען צוריק אין שטאָדט אריין.

דיא טלאַסקאַלאַנער און דיא אַנדערע רויט־הויטיגע מיטקעמפּפער פון דיא שפּאַניער האָבען פאָרטגעזעצט זייער פערניכטענדע ארבייט. זיי האָבען צוואוואָרפען איין הויז נאָך דער אַנדערער. דיא אצטעקען האָבען זיי פון ווייטען געגעבען שטעך־ווערטער. „וואָס מעהר איהר וועט פערוויסטען, אַלץ מעהר וועט איהר אַליין מוזען צוריק אָפּ־בויען“ — האָבען זיי צו זיי געזאָגט — „אויב מיר וועלען זיעגען, וועלען מיר אייך צווינגען דאָס צו טהאָן; אויב אייערע ווייסע פריינד

וועלען זיין דיא זיעגער, וועט איהר דאָס מוזען טהאָן פאר זיי". זיי האָט דאָס אָבער ניט געאארט. באלד האָבען זיי אָנגעצונדען דיא גרויסע געביידע, אין וועלכע גוואטעמאָזין האָט געוואוינט (איצט איז ער דאָרטען ניט געווען. ער איז שוין לאנג אוועק אנדערשוואו). דאָס איז געווען איינע פון דיא וויכטיגסטע געביידעס אין שטאָדט, און אינוועניג האָבען זיך געפונען מאסען רייכע און קונציג געמאכטע זאכען. דאָס אלץ האָבען דיא פלאמען פערצעהרט. עס איז גע־בליבען בלויז אַ בארג מיט שטיינער, מיט וועלכע דיא טלאסקאלאנער האָבען פערשטאָפּט אַ טהייל פון דיא קאנאלען.

עטליכע וואָכען זיינען פאָראיבער אין דיעזע פערוויסטענדע אטאַ־קען. עס איז שוין געווען ביין ענד פון דעם מאָנאט יולי. דיא בע־לאגערונג איז דיא גאנצע צייט אָנגעגאנגען אויפ׳ן שטרענגסטען אופן. דער הונגער האָט פערלענדט מאסען מענשען. פון אייניגע אצטעקען, וואָס זיינען צוגעקומען נאָהענט צו דיא שפּאנישע לאגערען און אריינ־געפאלען אין פּלען, האָט קאָרטעס זיך דערוואוסט איינצעלהייטען פון חורבן. נאטירליכע מענשליכע שפּייז איז שוין אין שטאָדט ניט גע־ווען קיין ברעקעל. מען האָט געגעסען דיא קאָרע פון בוימער, גראָז, ווערים; געטרונקען האָט מען דיא געזאלצענע פייכטקייט, מיט וועלכע דיא ערד איז געווען אָנגעזאפּט פון דער ארומיגער אָזערע. יעדען טאָג זיינען אנדערע הונדערטע מענשען פון דעם קראנק געוואָרען און געשטאָרבען אין שרעקליכע יסורים. און דיא וואָס האָבען נאָך גע־לעבט, אָבגעשוואכטע, אויסגעמאָגערטע וויא סקעלעטען, האָבען מיט אונגעדולד געוואַרט פּטור צו ווערען פון זייער מאטערנים דורכ׳ן טוידט.

אז דאָס אלץ איז ניט געווען איבערטריבען, האָבען דיא שפּאַ־ניער זיך ערקונדיגט, ווען זיי האָבען ענדליך גענומען דעם גרויסען מארק. זיי האָבען נעמליך געפונען, אז דיא ערד איז דאָרטען אומע־טום צוגראָבען און צוראָיעט פון דעם, וואָס דיא איינוואוינער האָבען געזוכט ווערים און וואָרצלען. דיא בוימער זיינען געווען נאקעט; דיא קאָרע האָט מען איינפאך אויפגעגעסען. טויטע קערפּערס האָבען זיך געוואלגערט איבער דיא גאסען און אין דיא קאנאלען. צו בע־גראָבען זייערע מתים איז ביי דיא אצטעקען געווען איינע פון דיא הייליגסטע פפליכטען, און ווען זיי האָבען דיעזע פפליכט שוין ניט

ערפילט, האָט דאָס געהייסען, אַז זיי האָבען איינפאַך קיין כח ניט דאָס צו טהאָן! ווען דיא שפּאַניער און זייערע קאַמפף־ברידער זיינען אַריינגעקומען אין דיא הייזער, האָבען זיי אומעטום געפונען גע־שטאָרבענע און שטאַרבענדע. דער גערוך פון דיא מתים איז געווען שרעקליך. מוטערס האָבען געהאַלטען זייערע קינדער מיט דיא לעצ־טע כחות; פערוואונדעטע, צוקאַליעטשעטע אויסגעמאָרעטע מענער און פרויען האָבען נעפּרופט אַנטלויפען פון פיינד; זיי האָבען אָבער זיך קוים געקענט ריהרען. פון דעסטוועגען האָט קיינער פון זיי ביי דיא שפּאַניער קיין רחמנות ניט געבעטען.

באַלד האָט מען אונטערגעצונדען דיא הייזער, און דיא טויטע מיט דיא האַלב־טויטע זיינען פערשוואונדען אונטער מאַסען ברענענדע געהילץ און צופאַלענע שטיינער. אין איינינגע טעג ארום האָט קאָר־טעס איינגענומען און איבערגעגעבען צו דיא פלאַמען דעם גרויסען טעמפּעל, דיא ריעזיגע טעאָקאַלי. דער פּלאַקער איז דאָ געווען אַזאַ גרויסער און דער פּלאַץ אַזאַ הויכער, אַז דיא שריפה האָט זיך געזעהן כמעט איבער'ן גאַנצען טהאָל, און האָט אַרויפגעוואָרפען אַן אימה אויף אַלע דאָרטיגע שבטים.

איינינגע טעג פריהער איז אין דעם שפּאַנישען לאַגער פּאָרגע־קומען אַ פּאַסירונג, וועלכע האָט צו דער טראַגעדיע פון דער מלחמה צוגעגעבען אַ שטיקעל קאָמעדיע. אַ סאָלדאַט, וואָס האָט אַנטהייל גענומען אין דער שפּאַניש־איטאַליענישער מלחמה, האָט פּאָרגעשלאָ־גען אויפצובויען אַ מאַשין, מיט וועלכער מען זאָל קענען ווייט וואַר־פען דיא גרעסטע שטיינער. אויף קאָרטעס'ען האָט דער פּאָרשלאַג געמאַכט אַן איינדרוק און מען האָט זיך גענומען צו דער אַרבייט, אונטער דעם סאָלדאַט'ס השגחה. אַלס פּלאַטפּאָרמע האָט מען זיך בענוצט מיט אַ פּלאַץ, וואָס האָט דיא אַצטעקען געדיענט אַלס אַ מין טהעאַטער אָדער צירק. דאָרטען האָט דער סאָלדאַט אויפגעבויט זיין מאַשין. ווען אַלץ איז פּאַרטיג געוואָרען, איז מען זיך צוזאַ־מענגעקומען זעהן דיא ערשטע פּראָבע. מען האָט אַריינגעלייגט אַ גרויסען שטיין, דער סאָלדאַט האָט אַוועקגעלאָזען זיין מאַשין, און — דער שטיין האָט זיך אויפגעהויבען זעהר הויך; אָבער אָנשטאָט צו פליהען צו דער שטאָדט צו, איז ער אַראָפּגעפּאַלען צוריק אויף דער מאַשין און האָט איהר צושמעטערט.

אָבער אַזעלכע מיטלען זיינען איצט שוין גאָר ניט נויטיג געווען. דער הונגער איז געווען דיא גערעטענסטע און מעכטיגסטע פערניכטונגס־מאַשין, וואָס מען וואָלט געקענט אויסקלעהרען. אמת, ער האָט ניט געבראָכען קיין הייזער. ער האָט אָבער געבראָכען דיא מענשען, וואָס האָבען דיא הייזער פערטהיידיגט. זיעבען אַכטעל פון דער שטאָדט זיינען שוין צושמעטערט און אָבגעראַמט געוואָרען; דיא גאַנצע בעפעלקערונג האָט זיך צוזאַמענגעקליבען אין דיא איבערגעבליבענע אַכטעל, אין דעם קוואַרטאַל פון דעם גרויסען מאַרק. דאָרטען זיינען זיי געווען צוזאַמענגעשפאַרט אין הייזער, אויף דיא גאַסען, אין קאַנאָס אויף דיא קאַנאַלען. עס איז דאָ אַ בעריכט וועגען צוויי פרויען פון אַ פאַמיליע פון עלסטע, וועלכע האָבען דריי טעג מיט דריי נעכט פערבראַכט ביז׳ן האַלז אין וואַסער, בעהאַלטענדיג זיך צווישען זומפ־שטעקלעך. אַן אַנדער בעריכט דערצעהלט פון פיעלע מוטערס, וואָס האָבען אויס הונגער אויפגעגעסען זייערע אייגענע קינדער. מען איז געשטאָרבען הונדערטע־ווייז, און דאָס איז שוין געווען אַזאַ געוועהנליכע זאַך, אַז קיינער האָט זיך אַפילו ניט אומגעקוקט. אין דיעזען קוואַרטאַל זיינען דיא טויטע איינפאַך געלעגען קופּעס־ווייז. „עס איז אונמעגליך געווען צו שטעלען אַ פוס, ניט אַרויפטרעטענדיג אויף דעם טויטען קערפּער פון אַן אינדיאַנער“, שרייבט קאָרטעס. אָפט זיינען צוזאַמען מיט דיא טויטע געלעגען לעבעדיגע, וואָס האָבען איינפאַך קיין כח ניט געהאַט אויף דיא פיס צו שטעהן. דער רעגען האָט איבער דיא מתים געגאָסען און ווען דערנאָך האָט געברענט דיא זון, איז דיא לופט פול געוואָרען מיט אַזאַ פוילעניס, אַז קאָרטעס און פיעלע אַנדערע שפּאַניער זיינען קראַנק געוואָרען. עס האָט זיך פערשפּרייט אַ מגפה, און פון איהר זיינען אויסגעשטאָרבען נאָך מעהר אַצטעקען וויא פון הונגער. פיעלע זיינען פון זינען אַראָפּ.

קאָרטעס האָט דורך אַן אַצטעק צו גוואַטעמאַזינ׳ען וויעדער געשיקט אַ פריעדענס־פאָרשלאַג. אָבער דער יונגער מלחמה־הויפּטמאַן האָט אָנשטאָט אַן ענטפער, דעם שליח געלאָזען מקריב זיין.

קאָרטעס האָט זיך געקליבען צו אַן ענדליכע אַטאַקע. איצט, ווען דיא בעפעלקערונג איז געווען צוזאַמענגעשפאַרט אין איין קליינעם פּלאַץ, איז לייכט געווען זיי אַלעמען אויסצושלאַכטען. ווען ער איז צוגעקומען צו דיעזען קוואַרטאַל, האָבען זיך צו איהם געווענדעט

עטליכע עלסטע מיט דיא פאָלגענדע ווערטער: „איהר זייט קינדער פון דער זון. אָבער דיא זון געהט דאָך שנעל. וואָרום זשע געהט איהר אַזוי לאַנגזאַם? וואָרום מאַכט איהר ניט גיכער אַ סוף צו אונזערע יסורים? קוילעט אונז אַלעמען אויס און לאָזט אונז קומען צו אונזער גאָט הויאיצילאָפּאָכטלי, וועלכער וואַרט אויף אונז אין הימעל אונז צו געבען רוהע פון אַלע אונזערע ליידען". „וואָרום זשע ענטזאָגט זיך אייער גוואַטעמאַזין מיט מיר זיך דורכצוריידען?" — האָט קאָרטעס זיך אָבגערופען.

אין אַ פּאָר שטונדען אַרום האָט מען איהם געלאָזט וויסען, אַז גוואַטעמאָזין וועט מאָרגען צו איהם קומען אויפ'ן גרויסען סקווער פון דעם מאַרק־קוואַרטאַל. קאָרטעס האָט זיך דערפרעהט. אויף מאָרגען האָט ער געהייסען צודעקען אַ פּלאַטפּאָרמע מיט קאַרפּעטעס און צוגרייטען אַ רייכען מאָלצייט לכבוד דעם אויסגעהונגערטען גאַסט.

עס איז אָנגעקומען דיא בעשטימטע שטונדע, אָבער אָנשטאָט דעם מלחמה־הויפּטמאַן, האָבען זיך בעוויעזען בלויז זיינע שלוחים. זיי האָבען געבראַכט אַ תירוץ, אַז ער אַליין איז קראַנק. קאָרטעס האָט דיא שלוחים אויפגענומען זעהר פריינדליך, זיי גוט אָנגעקאָר־מעט און אָוועקגעשיקט צוריק מיט שפּייז און מתנות פאַר גוואַטע־מאָזינ'ען. באַלד זיינען זיי געקומען צוריק מיט מתנות פון גוואַטע־מאָזינ'ען צו קאָרטעס'ען, און אַזוי איז דיא בעגעגנים אַלץ אָבגע־לייגט געוואָרען. גוואַטעמאָזינ'ען האָט איינפאַך דיא האַרץ ניט גע־לאָזען זיך אונטערצוגעבען. אָנשטאָט צו געהן זיך זעהן מיט'ן שונא, האָט ער זיינע אויסגעהונגערטע האַלב־טויטע אַצטעקען גענומען אָר־גאַניזירען צו אַ לעצטען וויעדערשטאַנד. „זאָלען בעסער אַלע אויס־שטאַרבען וויא קעמפּפער איידער געטרויען דעם שפּאַניער" — האָט ער געזאָגט.

און ווען עס האָט זיך אָנגעפאַנגען דיא שרעקליכע אַטאַקע, האָ־בען זיי מיט זייערע אָבגעשוואַכטע הענד געשאָסען אַזוי, אַז זייערע פיילען זיינען געפאַלען אָהן מאַכט, און זייערע שטיינער האָבען ניט געטראָפען אין ציעל. דיא שפּאַנישע האַרמאַטען, אַרקעבוסען און שטאָלענע פייל־און־בויגענס האָבען איצט געמאַכט דיא שרעקליכסטע הריגה אין דער גאַנצער געשיכטע פון דער בעלאַגערונג. זייענדיג

צוזאמענגעשפארט אין איינעם, זיינען דיא אצטעקען פון אלע זייטען געפאלען מאסענווייז. דער קווארטאל איז בעדעקט געווארען מיט בערג מתים און פערוואונדעטע; דיא שפאניער האבען געמוזט קלע־טערען איבער מענשליכע בערג אום צו טהאן זייערע ווייטערע מחבל־ארבייט. דיא ערד איז געווארען דרוכגעטרונקען מיט בלוט, וועלכע האט געשטראמט וויא וואסער אין א פערפלייצונג, און האט רויט געמאכט דיא קאנאלען. און פון אלע זייטען האבען געפלאקערט הייזער און טעמפלען; און דער קראך פון דיא שיסעריי האט זיך צוזאמענגעמישט מיט דעם יאמער פון פרויען און קינדער, מיט דעם קרעכץ און יסורים־געשריי פון דיא שטארבענדע און געוואונדעטע.

ווען עס איז געווארען נאכט, איז אין דעם מארק־קווארטאל שטיל געווארען. דאס איז געוועזן דיא שטילקייט פון טויט. אין דעם שפאנישען לאגער האט אבער געהילכט מיט פרעהליכע מוזיק.

אויף מארגען האט קארטעס ווידער געשיקט ריידען מיט גוואַ־טעמאזינ׳ען. זיין אנטווארט איז געוועזן: „איך בין בערייט צו שטאר־בען, וואו איך בין. איך וועל זיך מיט דעם שפאנישען קאמאנדיר ניט זעהן“.

„אויב אזוי, טא געהט און זאגט אייערע ברידער, אז זיי זאלען זיך צוגרייטען צום טויט“ — האט קארטעס זיך אבגערופען צו דעם שליח — „זייער שטונדע איז געקומען“.

ער וואלט נאך געווארט אביסעל; מען האט אבער געבראכט בעריכטען, אז גוואטעמאזין און אנדערע אצטעקען קלייבען זיך צו אנטלויפען איבער דער אזערע אין גרויסע קאנאס. ער האט דעריבער גלייך אנגעפאנגען דיא לעצטע שחיטה. דיא אונגליקליכע זיינען גע־פאלען וויא דיא פליגען. פיעלע זיינען געשפרונגען אין דיא קאנאלען אריין, ביז דארטען האט זיך אנגעקליעבען אזוי פיעל דערטרונקענע, אז דיא שפאניער און זייערע מיטהעלפער זיינען איבער זיי אריבער־געגאנגען אויף דער אנדערער זייט, אזוי וויא איבער בריקען. פיעלע האבען געפרופט אנטלויפען אין קאנאס. דיא שפאנישע שיפען הא־בען זיך אבער נאך זיי נאכגעיאגט. דיא שחיטה איז אנגעגאנגען אויף דער אזערע אזוי גוט וויא אין שטאדט גופא. פון דיא האר־מאטען און ביקסען איז דיא אזערע בעדעקט געווארען מיט וואלקענס

רויך, און דאָס האָט איינעגע קאַנאָס געגעבען דיא מעגליכקייט צו אַנטלויפען אונגעזעהענערהייט. באַלד האָט מען בעמערקט וויא דריי פון דיא גרעסטע קאַנאָס גליטשען זיך האסטיג איבער'ן וואַסער. האָלגווין, דער קאַפּיטאַן פון איינע פון דיא שנעלסטע שפּאַנישע שיפען, האָט זיך גלייך גענומען נאָכיאָגען. דיא אינדיאַנער, וואָס האָבען געטריבען דיא 3 קאַנאָס מיט זייערע וויאָסלעס, האָבען געאַר־בייט מיט אַלע כחות; עס איז אָבער געווען אומזיסט זייער ארבייט. דיא זעגעל־שיף האָט זיי באַלד דעריאָגט, און האָלגווין'ס סאָלדאַטען האָבען אָנגעשטעלט זייערע שטאָהלענע פייל־און־בויגענס. פון דיא קאַנאָס האָט זיך אויפגעהויבען אַ געשריי, אַז מען זאָל ניט שיסען, ווייל דאָרטען געפינט זיך דער אַצטעקישער מלחמה־הויפּטמאַן. צו דער זעלבער צייט האָט זיך אַנידערגעשטעלט אַ יונגער רייך־געקליי־דעטער מעקסיקאַנער, געגרייט צו קעמפּפען. אָבער אַזוי וויא האָלגווין האָט געהייסען זיינע סאָלדאַטען, אַז זיי זאָלען ניט שיסען, האָט דיעזער יונגערמאַן אויף אַראָבגעלאָזען זיין שפּיעז, אויסרופענדיג דערביי: „איך בין גוואַטעמאָזין. נעהמט מיר צו מאַלינצינ'ען. איך בין זיין געפאַנגענער; זאָל מען אָבער ניט טהאָן קיין שלעכטעס מיין פרוי און מיינע בעגלייטער". האָלגווין האָט איהם פערזיכערט, אַז זיין וואונש וועט ערפילט ווערען, און האָט איהם מיט זיין פרוי מיט זיין סוויטע געהאָלפען אַרויפגעהן אויף דער שיף. אין גאַנצען איז דיא סוויטע בעשטאַנען פון צוואַנציג מאַן, צווישען וועלכע עס האָט זיך געפונען דער הויפּטמאַן פון טלאַקאָפּאַ (טאַקובא) און דער געוועזענער הויפּטמאַן פון טעזקוקאָ, דאָס הייסט, אַז דאָ האָבען זיך געפונען דיא הויפּטלייט פון אַלע דריי שבטים, פון וועלכע עס איז בעשטאַנען דער מיליטערישער פערבאַנד פון מעקסיקאָ. גוואַטעמאָזין איז געווען אי־בער'ן גאַנצען פערבאַנד.

האָלגווין האָט גוואַטעמאָזינ'ען געבעטען ער זאָל הייסען מאַכען אַ סוף צו דעם אומזיסטען קאַמפּף. „עס איז שוין ניט נויטיג" — האָט דער געפאַנגענער געענטפערט מיט אַ טרויעריגען טאָן — „ווען זיי וועלען זעהן, אַז זייער מלחמה־הויפּטמאַן איז געפאַנגען, וועלען זיי שוין מעהר ניט קעמפּפען". און אַזוי איז טאַקע געווען. דיא נייעס האָט זיך פון דער פלאָטע פערשפּרייט צום ברעג, וואו דיא מעק־סיקאַנער האָבען נאָך זיך געוועהרט מיט דיא לעצטע כחות. גלייך

וויא זיי האָבען ז'ערהערט, וואָס עס האָט פּאַסירט, האָבען זיי אויפ־
געהערט זיך צו פערטהיידיגען. *)

קאָרטעס האָט דעם געפאַנגענעם אויפגענומען מיט כבוד, אַזוי
וויא ער וואָלט אויפגענומען אַ געפאַנגענעם אייראָפּעאישען קעניג.
„איך האָב געטהאָן אַלץ, וואָס איך האָב געקענט, צו בעשיצען זיך
און מיין פאָלק" — האָט גוואַטעמאָזין געזאָגט — „איצט בין איך
אין דיינע הענד. טהו מיט מיר וואָס דו ווילסט, מאַלינציין". און
ארויפלייגענדיג זיין האנד אויף דיא הענטעל פון דעם שווערד, וואָס
קאָרטעס האָט געטראָגען, האָט ער צוגעלייגט: „בעסער מאַך אַ סוף
פון מיר אָט מיט דעם, און בעפריי מיר פון מיינע ליידען".

„זיי רוהיג", — האָט קאָרטעס געענטפערט, — „דוא האָסט
בעשיצט דיא הויפּט־שטאָדט וויא אַ בראַווער קעמפּפער. מען וועט
דיר בעהאַנדלען מיט עהרע. אַ שפּאַניער וויים וויא צו רעספּעקטירען
העלדישקייט אפילו אין אַ פיינד".

גוואַטעמאָזין'ס פרוי (זיא האָט געהייסען טעקוויכפּאָ) האָט
קאָרטעס אויך אויפגענומען מיט פריינדליכקייט און כבוד.**) נאָכדעם
וויא מען האָט פאַר דיא געפאַנגענע געמאַכט אַ מאַלצייט, האָט מען
זיי אַוועקגעפיהרט קיין קאָיאָהואַקאַן.

דער טאָג, ווען דאָס אַלעס האָט פּאַסירט, — דער 13טער אויגוסט,
1521, — איז איינער פון דיא וויכטיגסטע טעג אין דער געשיכטע
פון אַמעריקאַ.

אויף מאָרגען האָט קאָרטעס, אויף גוואַטעמאָזין'ס ביטע, ער־
לויבט דיא איבערגעבליבענע אַצטעקען צו פערלאָזען דיא שטאָדט און
אַריבערצוגעהן אין דיא אַרומיגע געגענדען. אָבגעריסענע, אָבגעשלי־
סענע, אויסגעהונגערטע, אויסגעמאָרעטע, בעדעקט מיט אַלערליי
וואונדען, — האָבען זיי זיך געשלעפּט איבער דיא שאָסעען, קוים האַל־
טענדיג זיך אויף דיא פיס. עס איז געוועזען אַ שרעק צו קוקען אויף

*) דאָס איז דיא דייטליכסטע בעשטעטיגונג פיר מאָרגאַן'ס געדאַנק (זעה אויבען זייטעל 322), הגם מאָרגאַן אַליין ברענגט דיעזען פאַקט ניט.

**) שפּעטער האָט זיא געהייראַטה אַ ווייסען אַדעליגען און פון איהר זיינען אַרויסגעקומען אייניגע פון דיא בעקאַנטע אַריסטאָקראַטישע פאַמי־ליעס פון שפּאַניען.

זיי. אפילו דיא הערצער פון זייערע מחבלים זיינען געריהרט געוואָרען. וויא פיעל מעקסיקאַנער עס זיינען אין דיעזען שרעקליכען מאַרש געווען, קען מען גענוי ניט וויסען. דיא פערשיעדענע בעריכטען רעכענען זייער צאָהל פון 30 טויזענד אַזש ביז 70 טויזענד. אז דיא צאָהל איז יעדענפאַלס געווען גרויס, קען מען זעהן פון דעם פאַקט, אַז עס האָט געדויערט גאַנצע דריי טעג איידער זיי זיינען אַלע פאַרביי־געגאַנגען פאַרביי דיא שפּאַניער. וואָס אַנבעטרעפט דיא, וואָס זיינען אומגעקומען — פון דער שחיטה אָדער פון הונגער, אָדער פון דער מגפה — שאַצט מען זייער צאָהל פון 120 טויזענד ביז 240 טויזענד.

דער זיעג איז געווען אַ פאָלשטענדיגער, און דיא שפּאַניער האָבען איהם געפייערט מיט עטליכע טעג שכרות און דיא עקעלהאַפטסטע הוליאַנקעס. אַלץ איז געווען וויא געוואונשען. נור ווען עס איז געקומען צו דיא אָנגעראַבעוועטע אוצרות, האָט זיך אַרויסגעצייגט אַז מען האָט געפונען פיעל ווייניגער וויא מען האָט ערוואַרטעט — ווענינער וויא מען האָט אָנגעכאַפּט ביי מאָנטעזומאַ'ן, וואָס דערנאָך האָט מען, אין דער טרויעריגער נאַכט, איבערגעלאָזען. אין גאַנצען האָט מען איצט געהאַט ביי אַ מיליאָן און אַ האַלב דאָלאַר (אויף היינטיגע אַמעריקאַנער געלד). ווען מען האָט אַראָבגערעכענט דעם קעניג'ס פינפטעל, איז פאַר דיא גאַנצע אַרמעע געבליבען אַזוי ווענינג, אַז דיא סאָלדאַטען האָבען אָנגעהויבען צו פּראָטעסטירען. מען האָט געמורמעלט און גיפטיג זיך געוויצעלט. דיא ווענט פון דיא קאַזאַרמעס האָט מען פערשריעבען מיט שטעך־ווערטער, מיט גראַמען אויף קאָרטעס'עס חשבון. ווען מען האָט געפרעגט ביי גוואַטעמאַזינ'ען, וואו עס געפינען זיך דיא איבעריגע אוצרות פון דער רייכער הויפּט־שטאָדט, האָט ער געענטפערט, אַז מען האָט זיי אַריינגעוואָרפען אין דער אָזערע. דיא אָפיציערען און דיא סאָלדאַטען, און הויפּט־זעכליך אָלדערעט, דער קעניגליכער שאַץ־מייסטער, האָבען גע'טענה'ט, אַז ער זאָגט אַ ליגען, און האָבען געפאָדערט אַז מען זאָל איהם פּייניגען ביז ער וועט אויסזאָגען וואו עס ליעגען דיא מאַסען גאָלד, זילבער, פּעריל, א. ז. וו. אָלדערעט האָט קאָרטעס'ען זאָגאַר בעשולדיגט, דאָס ער האָט מיט גוואַטעמאָזינ'ען אָבגעמאַכט בשתיקה, אַז ער זאָל ניט ענטדעקען דיא אוצרות. קורץ, קאָרטעס האָט דעם יונגען

מלחמה־הויפטמאן צוזאמען מיט דעם הויפטמאן פון טלאקאפּא גע־לאָזען פייניגען. מען האָט זייערע פיס איינגעטונקט אין אויל און געהאַלטען אויף גליהענדע קוילען. גוואטעמאָזין האָט אפילו קיין קרעכץ ניט ארויסגעלאָזען. ווען דער הויפטמאן פון טלאקאפּא האָט גענומען קרעכצען, האָט גוואטעמאָזין צו איהם געזאָגט: „וואָס שרייסטו? צי דען האָב איך פון מיין וואנע הנאה?"

זיי זיינען געבליבען קאַליקעס אויפ'ן גאנצען לעבען.

מען האָט געזוכט אין דער אָזערע; מען האָט געזוכט ארום דיא געביידעס פון דיא עלסטע און אַלץ וואָס מען האָט געפונען איז אַ גרויסע גאָלדענע ראָד — אַן אַצטעקישען לוח.

דיא קעניגליכע פינפטעל איז אָבער געווען אַ היבשער אייגענס; אַ חוץ דעם: אום דער איינדרוק אויפ'ן קעניג זאָל זיין וואָס גרעסער, האָט קאָרטעס גע'פועל'ט ביי דער ארמעע, אַז מען זאָל פאַר דער קרוין איבערלאָזען אַלע טשיקאַווע און קונציג געמאַכטע זאכען, וויא אויך מערקווירדיגע פערלען, עדעל־שטיינער, רייכע פעדער־מאַטעריעס און אַנדערע מעקסיקאַנישע שטאָפען. דאָס אַלץ האָט קאָרטעס אַוועקגעשיקט נאָך שפאַניען מיט צוויי פון זיינע טרייעסטע אָפיצירען.

עס איז געווען אַ זעלטענער אוצר, אָבער צו קאָרטעס'עס אונ־גליק איז ער ביז שפאַניען ניט דערגאַנגען. אויפ'ן וועג איז אויף דער שיף אָנגעפאַלען אַ פראַנצויזישע קריעג־שיף, און אָנשטאָט דעם שפאַנישען קעניג האָט דיא רייכע מתנה בעקומען דער קעניג פון פראַנקרייך, פ ר א נ צ י ס ק אָ ד ע ר ע ר ש ט ע ר. ווען שפאַניען האָט פּראָטעסטירט, האָט ער געענטפערט: „איך וואָלט וועלען אין אָדם הראשון'ס צוואה זעהן דעם פונקט, וועלכער גיט דיא קעניגע פון שפאַניען און פּאָרטוגאַל דאָס רעכט צו צוטהיילען די נייע וועלט צווישען זיך. *)

*) אין דעם ערשטען באַנד פון דיעזען ווערק ווערט דערצעהלט וועגען מחלוקות צווישען שפאַניען און פּאָרטוגאַל און וועגען דער פּשרה וואָס דער פּאַפּסט האָט צווישען זיי געמאַכט. אין קאָלומבוס'עס צייטען זיינען דיעזע צוויי לענדער געווען דיא איינציגע, וואָס האָבען געמאַכט ענטדעקונגס־רייזעס. זיי האָבען ענטדעקט לענדער אין אַפריקאַ, אַמעריקאַ און אַזיען. דיא מחלוקות זיינען צווישען זיי אַרויסגעקומען צוליעב קאָלומבוס'עס גרויסע

דערוויייל האָט קאָרטעס זיך גענומען אויפבויען אַ נייע שטאָדט אויף דעם פּלאַץ פון דער אַלטער, וואָס ער האָט פערוויסט. געאַרבייט האָבען דערביי דיא אינדיאַנישע שבטים, וועלכע האָבען איהם מיט־געהאָלפען אין זיין זיעג. דיא ווערטער, וואָס דיא אַצטעקען האָבען געזאָגט צו זייערע רויט־הויטיגע שונאים, זיינען מקוים געוואָרען: דיא שטאָדט, וואָס זיי האָבען געהאָלפען פערניכטען, האָבען זיי אַליין געמוזט ווידער אויפבויען. און דיא שפּאַניער האָבען זיי ביי דער אַרבייט בעהאַנדעלט וויא דיא הינט: געטריעבען, געשלאָגען און ניט געגעבען צו עסען. דיא אַצטעקען אַליין האָבען אָבער אויך געמוזט אַנטהייל נעהמען אין דיעזער געצוואונגענער אַרבייט, און דיא ווייסע האָבען זיי בעהאַנדעלט ניט בעסער וויא דיא אַנדערע אינדיאַנער.

פון דיא אַרומיגע וועלדער האָט מען געבראַכט אַלערליי שטאַרקע בוימער; פון דיא אַרומיגע פעלזען האָט מען געטראָגען שטיינער. פיעלע טויזענדער אינדיאַנער האָבען געהאַוועט און געהאָרעוועט וויא דיא ביהנען, אונטער דער השגחה פון דיא שפּאַניער; און דיא נייע שטאָדט איז געוואַקסען און געוואַקסען. עס האָבען זיך בעוויעזען נייע גאַסען, נייע הייזער, נייע פּאַלאַצען; אָנשטאָט דיא אַצטעקישע טעמפּלען זיינען אויסגעוואַקסען קריסטליכע קירכען. אויף דעם פּלאַץ פון דער גרויסער טעאָקאַלי האָט מען אוועקגעשטעלט אַ ריעזיגען קאַטוילישען קאַטהעדראַל־קלויסטער; און אום דיא מצוה זאָל זיין נאָך גרעסער, האָט מען אין דעם פונדאַמענט אַריינגעלייגט דיא צו־בראָכענע אַצטעקישע געטער.

דיא אַצטעקישע שטאָדט איז אַלזאָ פערוואַנדעלט געוואָרען אין אַ שפּאַנישע. אין דעם מאַרק־קוואַרטאַל האָבען אַפּילו געוואוינט אינדיאַנער, אָבער זייער פריהערדיגער לעבען מיט דיא צייכענס פון זייער פריהערדיגער ענטוויקלונג זיינען ביסלעכוויז אָבגעמעקט גע־וואָרען. מיר האָבען שוין אויבען (זייטעל 278) דערמאָהנט וויא אַ שפּאַנישער הויפּט־גלח האָט געהייסען צוזאַמענגעהמען אַלע אַצטע־קישע בילדער־שריפטען אין איין באַרג און האָט דאָס אַלץ פערברענט

אויפטהואונג; און אַלס פּשרה האָט דער פּאַפּסט פּאַר זייערע וויטערע ענטדעקונגס־רייזעס צווישען זיי געמאַכט אַ גרענעץ; ער האָט נעמליך צווישען זיי צוטהיילט דעם ערד־קוגעל. (זעה אויבען זייטעל 120).

אלס טריף־פסול׳ען. דאס איז ניט געווען דאס איינציגע, וואס דיא שפאניער האבען פערניכטעט פון דער מעקסיקאנישער קולטור. דיא אצטעקען האבען געהאט א מערקווירדיגע קונסט אין פערשיעדענע מלאכות, און דאס אלעס איז פערלארען געגאנגען. הגם זיי האבען ניט געהאט קיין שטאלענע און קיין אייזערנע אינסטרומענטען, פון דעסטוועגען האבען זיי פון גאלד, זילבער אדער עדעל־שטיינער גע־מאכט וואונדערבארע ציערונגען. וויא אזוי זיי האבען דאס געמאכט, האבען זיי פון דיא שפאניער בעהאלטען. אט איז אן אינטערעסאנ־טער ביישפיעל וועגען דיעזען פונקט. דיא שפאנישע רעגיערונג האט ארעסטירט אן אצטעק, וועלכער האט נאכגעמאכט שפאנישע געלד, און קיין אנדערע געציייג וויא דיא „שטעכעלקעס" פון א געוויסע פלאנצונג האט מען ביי איהם ניט געפונען. מען האט איהם צוגע־זאגט צו שיינקען דעם לעבען, ווען ער וועט ווייזען וויא אזוי ער האט געמאכט דיא מטבעות מיט דעם; ער האט אבער זיך בעסער געלאזט טויטען איידער ארויסגעבען דיא געהיימנים פון זיין פאלק.

ביסעלכוויז, אונטער דעם דרוק פון דעם שפאנישען יאך, האבען דיא אצטעקען אליין פערגעסען דיעזע קונציגע מלאכות זייערע, פונקט וויא זיי האבען פערגעסען זייער מערקווירדיגע בילדער־שריפט און פיעלע אנדערע זאכען פון זייער ציוויליזאציאן.

אין שפאניען האט קארטעס געהאט עטליכע פערביסענע שונאים און א פאר איבערגעבענע פריינד. דיא ערשטע האבען אין דעם קע־ניגליכען הויף מיט אלע כחות געארבייט געגען איהם, און דיא לעצטע האבען פונקט אזוי ענערגיש איהם פערטהיידיגט; אבער אזוי וויא קיין גרויסע אוצרות האט דער קעניג פון איהם ניט בעקומען, איז ער פון אנפאנג געווען אין געפאהר אנשטאט אנערקענונג צו האבען ער־נידערונגען און נאך בעשטראפט צו ווערען. מען האט איהם בעשול־דיגט אין דעם, דאס ער איז געגאנגען געגען דעם ווילען פון זיין קובאנער גובערנאטאר, וועלאסקעז, און אין א גאנצען צעטעל אנדערע פערברעכען. צווישען זיינע שונאים איז געווען נ א ר וו א ע ז, דער קאמאנדיר, וועלכען וועלאסקעז האט ארויסגעשיקט געגען איהם און וועלכען ער האט בעזיעגט (זעה אויבען, זייטעל 340). דיעזען קא־פיטאן האט קארטעס א היבשע צייט געהאלטען אין ווערא קרוץ, אין

געפענגנים. נאָך דעם אָבער וויא מעקסיקאָ איז געפאַלען, האָט ער איהם אַרויסגעלאָזען. דער בעפרייטער איז אויס דאַנקבאַרקייט איהם געפאַלען צו דיא פיס און געקושט דיא הענט. פון דעסטוועגען ווען דיעזער נאַרוואַעז איז געקומען נאָך שפּאַניען, האָט ער אונערמיעדליך געאַרבייט געגען איהם. אַ צווייטער ענערגישער און פיעל מעכטיגע־רער שונא קאָרטעס'עס איז געווען וועלאַסקעץ'ס פריינד, פאָנסעקאַ. פאַר קאָרטעס'ען האָבען זיך איינגעשטעלט זיין אייגענער פאָטער און אַ געוויסער אַדעליגער.

דער סוף איז געווען, אַז דיא קרוין האָט קאָרטעס'עס אויפ־טהואונגען אין מעקסיקאָ פאָרט אַנערקענט, און מען האָט איהם גע־מאַכט פאַר דעם גובערנאַטאָר קאַפּיטאַן־גענעראַל און הויפּט־ריכטער פון נ י י ש פּ אַ נ י ע ן, וויא מען האָט אַ נאָמען געגעבען דיא לאַנד, וואָס קאָרטעס האָט איינגענומען.

ווען וועלאַסקעץ האָט דאָס דערהערט, איז ער אַריינגעפאַלען אין אַ מרה שחורה, און איז אין עטליכע מאָנאַט אַרום געשטאָרבען.

דערווייל איז צו קאָרטעס'עס גדולה קיין שיעור ניט געווען. ער איז געווען אַרומגערינגעלט מיט אונטערטהעניגע. ער האָט זיך גע־פיהרט וויא אַ קיסר. בלויז גוואַטעמאָזין האָט איהם ניט געלאָזען צורוה. ער האָט אַלץ מורא געהאַט טאָמער העצט ער אויף דיא רויט־הויטיגע צו אַן אויפשטאַנד. אמת, דיא צאָהל פון שפּאַניער איז אין מעקסיקאָ געוואָרען אַלץ גרעסער, וואָרים דיא וואונדערען פון קאָר־טעס'עס נצחון האָבען צו איהם צוגעצויגען אַוואַנטוריסטען אי פון שפּאַניען גופא אי פון דיא אַמעריקאַנער אינזלען. אין פערגלייך אָבער מיט דיא אינדיאַנער זיינען זיי פאָרט געווען אַ הייפעלע; און איצט האָבען דיעזע אינדיאַנישע שבטים, קאָרטעס'עס געוועזענע מיטקעמ־פּפער, זיי געהאַסט וויא דעם טויט. אין מעקסיקאָ איז איינגעפיהרט געוואָרען דיא פאַנשטשינע סיסטעם, וויא אין אַלע אַמעריקאַנישע קאָלאָניעס פון שפּאַניען, און אַלס בעלוינונג פאַר דיא טרייהייט, מיט וועלכע זיי האָבען פערגאָסען זייער בלוט אין קאָרטעס'עס קאַמפּף געגען דיא אַצטעקען, האָט מען זיי איצט צוטהיילט, אַלס פאַנשטשינע־קנעכט, צווישען דיא שפּאַניער. אַן אויסנאַהמע האָט מען געמאַכט בלויז וועגען דיא טלאַסקאַלאַנער. אָבער דאָס איז אויך געווען אין דער אויסערליכער פאָרמע מעהר וויא אין אמת'ען. קאָרטעס האָט

אלזאָ אלץ מורא געהאט, אז דער פייערדיגער גוואטעמאָזין מיט דער מאכט פון זיין ראָליע אלס מלחמה־הויפטמאן, זאָל איהם ניט אָנמאכען קיין נייע צרות; ער האָט איהם דעריבער א מינוט ניט אָבגעלאָזען פון פלעק. וואו ער איז געגאנגען, האָט מען דעם אונגליקליכען, וועל־כער איז געבליבען א קאליקע אויף דיא פיס, געמוזט מיטפיהרען — איהם מיט דעם הויפטמאן פון טלאקאָפּא און דיא אנדערע געפאנגענע הויפטלייט.

קאָרטעס'עס אן אנדער אונאנגענעהמליכקייט, הגם א קלענערע, איז בעשטאנען אין דעם, וואָס פון קובא איז צו איהם געקומען זיין געזעצליכע פרוי קאטאלינא, וועלכע ער האָט ניט ליעב געהאט. ער האָט איהר אויפגענומען גוט, אָבער אזוי וויא זיא איז א קורצע צייט נאכהער געשטאָרבען, האָבען זיינע שונאים פערשפּרייט דאן קלאנגען אז ער האָט איהר איינגעגעבען סם. וועגען זיינע פערהעלטעניסע צו מארינא'ן אין דיעזער צייט זיינען ניטאָ קיין בעריכטען. מען ווייס מעהר ניט, אז שפּעטער אביסעל, אויף איינע פון זיינע רייזעס, האָט ער איהר אוועקגעגעבען צו א שפּאנישען אדעליגען, וואָס האָט מיט איהר געהייראטה אויפ'ן געזעצליכען אופן. פון קאָרטעס'ען האָט זיא געהאט א זוהן, דאָן מארטין קאָרטעס, וועלכער האָט שפּעטער געשפּיעלט א וויכטיגע ראָליע אין מעקסיקאָ און איז נאָך שפּעטער בעשטראָפט און געפייניגט געוואָרען טאקע אין דער זעלבער הויפּט־שטאָדט, וואָס זיין פאָטער האָט איינגענומען פאר דער שפּאנישער רעגיערונג.

לאָמיר אָבער פאָרטזעצען אונזער ערצעהלונג וועגען הערנאנדא קאָרטעס'ען גופא. מיט זיין זיעג האָט ער זיך ניט בענוגענט. זיין אונרוהיגע, אונערמיעדליכע נאטור האָט געדורשט נאָך נייע אונטער־נעהמונגען, נייע ריעזיגע אויפטהואונגען. מעהר פון אלץ האָט זיך איהם געגלוסט צו מאכען ענטדעקונגען פון נייע לענדער. צו דעם האָבען געשטרעבט פיעלע שפּאנישע און פּאָרטוגיזישע אוואנטוריסטען זינט קאָלומבוס האָט אויפגערודערט דיא וועלט מיט זיין ענטדעקונג; אלזאָ האָט קאָרטעס איצט גענומען טרוימען וועגען ווייטערע ענטדע־קונגס־רייזעס. אָנגעפאנגען האָט זיך דאָס אזוי: ווען דיא אינדיא־נישע פעלקער האָבען געהערט פון זיין ענדליכען זיעג איבער דיא

מעכטיגע אַצטעקען, האָבען זיי איינער נאָך דעם אַנדערען געשיקט צו איהם שלוחים פּאָרצולעגען זייער אונטערטהעניגקייט און צו בעטען זיין שוץ געגען זייערע שונאים. דיא וויכטיגסטע פון דיא לענדער, וואָס האָבען אַזוי געטהאָן, איז געווען מ ע כ אָ אַ ק אַ ן. זיא האָט פערנומען אַ לאַנגע שטיק יבשה ביי דעם ברעג פון דעם שטילען אָקעאַן (פּאַסיפיק אָשען). מיט דיעזע שלוחים האָט קאָרטעס זיך זעהר דער־פרעהט, ווייל דער ברעג פון דעם „דרום ים“ *) האָט איהם שטאַרק אינטערעסירט. ער האָט דעריבער צוזאַמען מיט זיי נאָך זייער לאַנד געשיקט שפּאַניער אום דעם דאָרטיגען ברעג צו אונטערזוכען. זיין ציעל איז געווען צו געפינען אַ וואַסער־דורכגאַנג אָדער „שטראַססע“ („סטרייט“ — אויף ענגליש) וואָס זאָל פעראייניגען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן מיט דעם שטילען. אַזאַ דורכגאַנג האָט קאָלומבוס שוין גע־זוכט און ער האָט אַוועקגעלייגט אַ סך אומזיסטע קרעפטען אויף דעם (זעה 1טען באַנד, 1טע העלפט פון קאַפּיטעל 12). מיר ווייסען שוין אויך, אַז מאַגעלאַן האָט אַזאַ דורכגאַנג ענדליך געפונען (דיא מאַגעלאַן־שטראַססע); דאָס איז אָבער געווען אַ סך ווייטער צו דרום צו, — ביי דעם סאַמע עק פון זיד אַמעריקאַ. קאָלומבוס אָבער האָט אַזאַ וואַסער־דורכגאַנג געזוכט אין צענטראַל אַמעריקאַ, אַרום פּאַנאַמאַ, דאָס הייסט ניט ווייט פון מעקסיקאָ, און איצט האָט קאָרטעס גע־האָפט דאָס צו געפינען אין דעם זעלבען געגענד; ער האָט געהאָפט צו געפינען דאָס, וואָס קאָלומבוס האָט ניט געקענט געפינען. קאָ־לומבוס האָט געהאַט אין זינען צוצוקומען צו דיא געווירץ־אינזלען און דיא אַרומיגע רייכע געגענדען פון אַזיען (אָסט־אינדיען, כינאַ, יאַפּאַן). ווען לעבען מעקסיקאָ וואָלט געווען אַזאַ וואַסער־דורכגאַנג, וואָס זאָל פעראייניגען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן מיט דעם שטילען

*) הגם מאַגעללאַן האָט שוין דאַן אַריבערגעשוואומען דיא ברייט פון דעם גרויסען אָקעאַן און איהם שוין אַ נאָמען געגעבען שטילער אָקעאַן, פון דעסטוועגען האָבען דיא שפּאַניער נאָך קיין קלאָרען בעגריף וועגען דיעזע וואַסערען ניט געהאַט. דיא טהיילען פון דעם שטילען אָקעאַן וואָס זיינען געלעגען לעבען דיא דעמאָלסדיגע שפּאַנישע קאָלאָניעס אין אַמעריקאַ, האָבען זיי נאָך אַלץ גערופען „דרום ים“, ווייל דאָרטען איז דער שטילער אָקעאַן אויסגעקומען צו דרום צו (זעה אויבען, זייטעל 92).

אָקעאַן, וואָלט פון דאָרטען צוצוקומען צו דיא געווירץ־אינזלען געווען אויף פיעלע טויזענדע מייל נעהנטער וויא פאָהרענדיג אַרום און אַרום זיד־אַמעריקאַ, וויא מאַגעללאַן איז געפאָהרען.

פון דער נאַטור איז דאָרטען קיין וואסער־דורכגאַנג ניטאָ.*) אָבער קאָרטעס, אַזוי וויא קאָלומבוס און פיעלע פון דיא געלעהרטע פון יענער צייט, האָט געמיינט, אַז עס איז יאָ דאָ ערגעץ־וואו; אַז מען דארף נור אַזאַ וואסער־דורכגאַנג געפינען, און דאַן וועלען דיא אוצרות פון דיא געווירץ־אינזלען, אינדיען און כינאַ אַריינקומען אין שפאַניען. ער האָט זיך בעשלאָסען דעם דורכגאַנג צו זוכען מיט זיין גאַנצע ענער־גיע. ער האָט געפּלאַנעוועט צוויי עקספּעדיציעס מיט אַ מאָל: איינע צו צפון זייט און דיא אַנדערע צו דרום זייט.

דיעזע פּלענער זיינען וויכטיג אין דער געשיכטע וויא אַזוי מען איז ביסלעכווייז בעקאַנט געוואָרען מיט אַמעריקאַ. מיר וועלען דעריי־בער דעם ענין מאַכען אַזוי קלאָר וויא מיר זיינען אין שטאַנדע.

אַז נאָרד אַמעריקא און זיד אַמעריקא צוזאַמען זיינען אַ גאַנץ בעזונדערע שטיק יבשה, האָט מען נאָך אַלץ ניט געוואוסט. מיט נאָרד אַמעריקא איז מען נאָך איבערהויפּט געווען ווייניג בעקאַנט. מען האָט אַלץ גערעכענט אַז דיעזע שטיק לאַנד איז צוגעוואַקסען צו אַזיען, מיט אַנדערע ווערטער, אַז זיא איז אַ פאָרטזעצונג פון אַזיען. דאָרטען, וואו דיעזע צוגעוואַקסענע שטיק ענדיגט זיך, דארף, אַלזאָ, זיין וואסער. דיעזע וואסער בעהעפּט מסתמא דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן מיט דעם שטילען; דאָס הייסט ער ציהט זיך צווישען דיא צוגעוואַקסענע שטיק לאַנד און דיא לאַנד וואָס ענטהאַלט היינט אַ טהייל פּעראייניגטע שטאַאַטען, מעקסיקאָ, צענטראַל אַמעריקאַ, און זיד אַמעריקאַ; דאָס איז דער וואסער־דורכגאַנג, וואָס מען זוכט — אַזוי האָט מען געמיינט. דורך דאָרטען וועט מען צוקומען צו דיא רייכע אַזיאַטישע לענדער יאַפּאַן, כינאַ, אָסט־אינדיען און דיא געווירץ־אינזלען.

*) וויא דער לעזער וויים שוין, ווערט איצט אַזאַ דורכגאַנג גע־גראָבען אין פּאַנאַמאַ, טאַקע מיט דעם זעלבען צוועק: צו פערשפּאָרען דעם לאַנגען וועג אַרום גאַנץ זיד־אַמעריקאַ (זעה אויבען, זייטעל 44).

איינינע האָבען געגלויבט, אז דיעזער אָרט געפינט זיך ערגעץ־וואו צו צפון צו פון מעקסיקאָ. דאָרטען, אין יענע צפון'דיגע געגענדען, אַרום דיא איצטיגע באָסטאָן אָדער ניו יאָרק, האָבען ענגלישע רייזענדע געזעהן מאַסען שטאָק־פיש. דעריבער האָט מען יענע טהיילען פון דעם אַטלאַנטישען ים גערופען שטאָק־פיש־ים. דאָרטען, האָט מען געגלויבט, געפינט זיך דאָס דער געווינשטער וואַסער־דורכגאַנג. אַנדערע אָבער האָבען געמיינט, אַז אַזאַ דורכגאַנג קען מען גאָר געפינען ווייטער צו דרום צו. אַלזאָ, האָט קאָרטעס געוואָלט זוכען איןביידע געגענדען. זיין פּלאַן איז געווען ארויסצושיקען צוויי עקספּעדיציעס: איינע פון דער אַטלאַנטישער זייט און דיא אַנדערע פון דער אַנדער זייט, דאָס הייסט, איבער דעם פּאַסיפישען (שטילען) אָקעאַן. דיא אַטלאַנטישע עקספּעדיציע זאָל געהן צו צפון צו און די פּאַסיפישע צו דרום צו; אויף דיעזען אַרט וועלען זיי ביידע דעקען אַ זעהר גרויסע ליינג, און אויב עס איז דאָ אַ וואַסער־דורכגאַנג, וועלען זיי דאָס פריהער־שפּעטער מוזען געפינען — אויב ניט דיא עקספּעדיציע, איז יענע.

איצט וועט דעם לעזער פּערשטענדיג זיין דער פאָלגענדער אויסצוג, וועלכען מיר נעהמען פון אַ בריעף, וואָס קאָרטעס האָט געשיקט צו דעם שפּאַנישען קעניג, קאַרל דעם 5־טען:

„...איך האָב שוין אייער מאַיעסטעט געשריעבען וואוהין איך האָב אַרויסגעשיקט מענשען מיט'ן וואַסער און איבער דער יבשה, האָפענדיג אַז מיט גאָט'ס הילף, וועט אייער מאַיעסטעט האָבען אַ גרויסע נוץ פון זיי... איך האָב געגלויבט, אַז מען דאַרף נור אויספאָרשען דעם ברעג ביז פלאָרידאַ, וועלכע יואַן פּאָנסע דע לעאָן האָט ענטדעקט, און פון דאָרטען געהן ווייטער צו צפון צו ביז דעם שטאָק־פיש־ים. וואָרים מען איז זיכער, אַז דאָרטען איז פאַראַן אַ וואַסער־דורכגאַנג, וועלכער פיהרט צו דעם דרום־ים (שטילען אָקעאַן). ווען מען זאָל דאָס געפינען, לויט אַ געוויסע לאַנד־קאַרטע פון יענעם ברעג, וועלכע איך האָב, מוז דאָס פיהרען זעהר נאָהענט צו דיא אינזלען, וואָס מאַגעללאַן האָט ענטדעקט אויף דעם בעפעהל פון אייער מאַיעסטעט. און אויב, מיט גאָט'ס הילף, זאָל מען דעם וואַסער־דורכגאַנג דאָרטען טאַקע געפינען, וואָלט דאָס געעפענט אַ קורצען און גוטען וועג פון דיא געווירץ־אינזלען צו דיעזע לענדער פון אייער מאַיעסטעט — אַ וועג וואָס דאַרף זיין אויף גאַנצע צוויי דריטלעך קירצער, וויא דער איצטיגער וועג (אַרום און אַרום זיד־אַמעריקאַ); אַ חוץ דעם וועט אַזאַ וועג זיין פריי

פון געפאהרען פאר שיפען; ווארים דאן וואלטען דאך דיא שיפען אימער געגאנגען און צוריקגעקומען דורך אייער מאיעסטעט'ס לענדער און וואלטען אומעטום געקענט זיך אבשטעלען און פערריכט ווערען, ווען עס וואלט נויטיג געווען...

„...איך האב אויך אין זין ארויסצושיקען שיפען, וואס איך האב געבויט אויפ'ן דרום־ים (שטילען אקעאן). זיי וועלען ארויספאהרען אין יולי, דיעזען יאהר 1524, מיט דעם זעלבען צוועק — צו זוכען א וואסער־דורכגאנג. אויב אזא דורכגאנג איז פאראן, קען דאך ניט זיין, אז ביידע עקספעדיציעס זאלען איהם ניט געפינען, אי דיא וואס וועט געהן צו צפון צו ביי דעם אטלאנטישען ברעג, אי דיא וואס וועט געהן פון דער אנדערער זייט, ביים ברעג פון דעם דרום ים (שטילען אקעאן); ווארים זיי וועלען געהן אזוי וויט ביז זיי וועלען ענטוועדער געפינען דעם וואסער־דורכגאנג אדער איין עקספעדיציע וועט דערגרייכען מאגעללאן'ס לענדער און דיא אנדערע — דעם שטאק־פיש ים. אלזא מוז דיא געהיימניס ענדליך ענטדעקט ווערען — אויב ניט פון דיעזער, איז פון יענער זייט".

געווירצען זיינען נאך אלץ געווען איינע פון דיא וויכטיגסטע סחורות אין אייראפא. צוליעב געווירצען האט קאלומבוס זיך אוועק־געלאזען אויף דער רייזע, וואס האט איהם געבראכט קיין אמעריקא. צו דיא געווירצען־אינזלען איז ער ניט צוגעקומען. אהין זיינען אין זיין צייט צוגעקומען פארטוגעזישע שיפען, אבער ניט דורך אמעריקא, נור פאהרענדיג אין דער פערקעהרטער זייט — ארום אפריקא און אזיען. דיא ערשטע שיפען, וואס האבען דערגרייכט דיא געווירץ־אינזלען, פאהרענדיג ארום אמעריקא, זיינען געווען מאגעללאן'ס. קארטעס האט, אלזא, אויך געוואלט קומען צו דיעזע אינזלען דורך אמעריקא, נור דורך א פיעל קירצערען וועג וויא מאגעללאן'ס.

א חוץ דיא צוויי עקספעדיציעס, וואס קארטעס האט ארויסגע־שיקט איבער'ן וואסער, האט ער ארויסגעשיקט איינע איבער'ן לאנד. אין איין פלאץ האבען דיא רייזענדע פון דיעזער עקספעדיציע געהאט אזוי דערעסען דיא אינדיאנער, אז זיי האבען זיך צובונטעוועט געגען זיי. סאנדאוואל, וועלכער איז געווען דער קאמאנדיר פון דיעזער שפאנישער קאמפאניע, האט אבער גלייך דיא בונטאווסטשיקעס „בערוהיגט": ער האט פערציג פון זיי פערברענט, און דיא איבע־

ריגע האָט ער געצוואונגען צו שטעהן דערביי און קוקען אויף דער סצענע.

אין עטליכע אזעלכע רייזעס האָט קאָרטעס אנטהייל גענומען פער־זענליך. איינע פון דיעזע איז געגאנגען דורך יוקאטאן און דיא היינטיגע האָנדוראס, וואו קאָרטעס האָט ערוואַרט צו געפינען גאָלד־מינען. קאָרטעס האָט אויף דיעזע רייזעס מיטגענומען אַ מחנה פון 250 שפּאניער און 3000 אינדיאַנער. ער איז געפאָהרען וויא אַ קעניג מיט אַ מאסע דיענער, מיט גאָלדענע און זילבערנע כלים, מיט דיא בעסטע פּריפּאַסען. אפילו מוזיקאנטען און שפּאסמאַכער האָט ער מיטגענומען. דער וועג איז געוועזען אַ לאַנגער (איבער פופצעהן הונדערט מייל) און דאָס רוב האָט ער זיך געצויגען דורך דיא ווילדסטע וועלדער און דיא געפעהרליכסטע זומפּען. דיא שפּייז איז באלד אויס־געגאנגען; מען האָט אָנגעהויבען אויסצושטאַרבען פון הונגער. דאָס רוב פון דער פּאַראַדנער סוויטע איז געפאַלען טוידט. קאָרטעס פלעגט אָפט הייסען דיא מוזיקאנטען אויפשפּיעלען, אום צו פערטרייבען דיא פערצווייפלונג; אָבער דיא אויסגעהונגערטע פלעגען מיט טרויעריגע שמייכלען טענה'ען, אז זיי ווילען ניט קיין מוזיק, נור — עסען. איין מאָל האָט עס זאָגאר געהאַלטען ביי אַ בונט, אָבער קאָרטעס, וועלכער האָט ניט פערלאָרען ניט קיין כח, ניט קיין מוטה, האָט דאָס אויסגע־מידען. דיעזער אייזערנער מענש האָט ניט בלויז ניט געהאַט אין זי־נען זיך אומצוקעהרען, נור ער האָט אזוי געווירקט אויף זיין מחנה מיט רייד, אז אָנשטאָט צו מאַכען אַן אויפשטאַנד געגען איהם, האָבען זיי אונטערנומען אַ נייע שווערע ארבייט, וועלכע ער האָט זיי געהייסען טהאָן. ער האָט זיי נעמליך געהייסען אויסהאַקען טויזענד ריעזיגע בוימער און זיי אויסלייגען איבער דיא געפעהרליכסטע ערטער פון דעם זומפּ. עס איז געוועזען ניט פאַר זייערע כחות, ניט פאַר דיא קרעפטען פון מענשען, וואָס געפינען זיך שוין לאַנג אויפ'ן שוועל פון הונגער־טוידט. זיי האָבען אָבער ערפילט זייער קאָמאַנדיר'ס וואונש.

איינער פון דיא מערקווירדיגע פונקטען וועגען דיעזער רייזע איז דער פאַקט, דאָס קאָרטעס האָט איהר געמאַכט מיט דער הילף פון אַ לאַנדקאַרט, וואָס פאַר איהם האָט אויסגעמאָלען אויף אַ שטיקעל לייד־ווענט אַן אינדיאַנער. דער אינדיאַנער האָט אויף זאיהר אויסגעצייכענט

דיא בערג מיט דיא טייכען מיט דיא וועלדער, און אלץ איז געווען ריכטיג.

אן אנדער אינטערעסאנטער פונקט בעשטעהט אין דעם טרויערי־גען סוף, וועלכען גוואטעמאזין האט בעגעגענט אויף דיעזער רייזע; ווארים קארטעס האט איהם אויף דיעזע שווערע נסיעה מיטגעשלעפט מיט זיך — איהם און זיינע עטליכע מיטגעפאנגענע מעקסיקאנער. דיא אורזאכע דערפון איז געווען דיזעלבע וויא אימער: קארטעס האט מורא געהאט טאמער מאכען זיי אן אויפשטאנד אין מעקסיקא. צוריקקומען אין זייער געבורט־לאנד איז זיי שוין אבער ניט בעשערט געווען.

מען האט קארטעס'ען בעריכטעט, אז זעהענדיג וויא אבגעשוואכט עס איז דיא הייפעלע שפאניער, האט גוואטעמאזין זיך געקליבען צוזא־מען מיט דיא אנדערע מעקסיקאנער אויסצו'הרג'ענען קארטעס'ען און אלע אנדערע ווייסע. גוואטעמאזין האט דאס געלייקענט, און היסטא־ריקער צווייפלען, אויב דיא בעשולדיגונג געגען איהם האט ווירקליך געהאט א ממשות. דער געפאנגענער מלחמה־הויפטמאן און דיא עט־ליכע אנדערע עלסטע זיינען אבער קארטעס'ען איצט געווען אן אי־בעריגע לאסט, פון וועלכע ער האט געוואלט פטור ווערען. אלזא, האט ער זיי אויפגעהאנגען. „איך האב געוואוסט, אז דו ביסט א פאלשער מענש, מאלינציין" — האט גוואטעמאזין געזאגט א מינוט פאר דעם טוידט, צו וועלכען ער איז געגאנגען מיט זיין געוועהנליכע פעסטקייט. „ווען דו האסט פערשפראכען אונז גוט צו בעהאנדלען, האב איך פער־שטאנען, אז דאס זיינען דיא זיסע רייד פון א צבוע'ק."

אין דיא ערטער, וואו מען האט זיך געקענט אבשטעלען, וואו עס זיינען געווען אינדיאנישע דערפער, האט קארטעס זיך געסטארעט צו פערשפרייטען דיא קריסטליכע רעליגיאן. וויא ווייט דאס האט זיך איהם איינגעגעבען, קען מען זעהן פון דעם פאלגענדען פאקט: אויף אן אינזעל אין דער אזערע פעטען, האט ער איבערגעלאזען א הינ־קעדיגען פערד, אויף וועלכען דיא „אבגע'שמד'טע" איינוואוינער האבען צוגעזאגט גוט אכטונג צו געבען. מיט א יאהר נייינציג שפעטער, ווען דעם אינזעל האבען ווידער בעזוכט שפאניער, האבען זיי דארטען געפונען א אינדישען טעמפעל, אין וועלכען עס איז געשטאנען דיא

שטיינערנע פיגור פון אַ פערד. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז דעם הינקעדיגען פערד האָבען דיא אינדיאנער בעטראַכט אַלס אַ געטליכע בעשעפעניס, און איהם געקאָרמעט וויא עס פאַסט זיך פאַר אַ גאָט: מיט בלומען און פויגלעך. דער הינקעדיגער פערד האָט אָבער צו דיעזע געטליכע געריכטען קיין אַפעטיט ניט געהאַט, און ער איז גע־פאַלען פון הונגער. געפאַלען איז אָבער זיין הינקעדיגער גוף; זיין נשמה איז ביי דיא איינוואוינער פון דעם אינזעל פערבליבען אַלס איי־נער פון זייערע געטער.

קאָרטעס׳עס גאַנצע עקספעדיציע נאָך האָנדוראַס האָט זיך אויס־געלאָזען מיט גאָר־נישט. פון דעסטוועגען האָט ער זיך געקליבען פאָרטצוזעצען זיין רייזע דורך גוואַטעמאַלאַ, ניקאַראַגואַ און ווייטער צו פאַנאַמאַ; אָבער, ערשטענס, האָט ער זיך דערוואוסט, אַז יענע געגענדען זיינען שוין פערנומען פון אַן אַנדער שפּאַנישער קאָ־לאָניע, מיט פעדראַריאַס אַלס גובערנאַטאָר (וועגען דעם וועלען מיר זעהן אין אַ ווייטערען קאַפּיטעל); און, צווייטענס, איז פון מעקסיקאָ צו איהם געקומען אַ שליח מיט אַ בריעף, אַז זיינע דאָרטיגע שונאים גראָבען געגען איהם, און אַז עס האָט זיך פערשפּרייט אַ קלאַנג, דאָס ער איז טוידט. קאָרטעס איז דאַן אַוועק צוריק (אין גאַנצען האָט ער זיך אָבגעזאַמט נאָהענט פון צוויי יאָהר). ווען ער איז געקומען נאָך מעקסיקאָ, האָט מען איהם דאָרטען קוים דערקענט, אַזוי אויסגעדאַרט און אָבגעצעהרט איז ער געוועזען. מען האָט איהם עמפּפאַנגען וויא אַ קיסר. דיא נאַכריכט, אַז זיינע שונאים ווירקען געגען איהם, איז אָבער ניט געוועזען קיין פוסטער קלאַנג. אין די צוויי יאָהר וואָס ער איז ניט געוועזען אין דער היים, האָבען זיי ניט אויפגעהערט צו שרייבען בריעף צו דער שפּאַנישער רעגיערונג מיט פערשיעדענע בעשולדיגונגען געגען איהם. מען האָט איהם בעשולדיגט, אַז ער האָט פערגיפטעט זיין פרוי; אַז ער האָט צוגענומען גרויסע אוצרות, וואָס האָבען בע־דאַרפט געהערע׳ צו דער קרוין; אַז ער פּלאַנעוועט זיך צו מאַכען אונאַבהענגיג פון שפּאַניען און אַז ער איז בעגאַנגען אַנדערע פער־ברעכען. דיא שפּאַנישע רעגיערונג האָט דאַן געשיקט אַ בעאַמטען אונטערזוכען דיא קלאַגען, אָבער דער בעאַמטער איז געשטאָרבען באַלד נאָך זיין קומען; און דאַן האָט מען קאָרטעס׳ען בעשולדיגט, אַז ער

האט איהם אויך איינגעגעבען סם. דעם געשטארבענעם'ס פלאץ האט פערנומען אן אנדער בעאמטער, א קראנקער אלטער מאן, וועלכער האט זיך געמוזט שפייזען מיט דעם, וואס ער האט געזויגען, אן אם וויא א קליין־קינד (אזוי האט געפאדערט זיין קראנקהייט, האט מען געזאגט); ער איז אויך באלד געשטארבען, און זיין נאמען האט מען צוגעלייגט צו דעם צעטעל פון קארטעס'עס פערגיפטעטע.

ענדליך, אין 1528, איז ער אוועקגעפאהרען נאך שפאניען מיט'ן צוועק זיך פערזענליך צו פערטהיידיגען פאר'ן קעניג. ער איז אנגעקומען אין דער דאמאלסדיגער האפען־שטאדט, פאלאס, פון וועלכער קאלומבוס האט זיך אוועקגעלאזען אויף זיין בעריהמטע ענטדעקונגס־רייזע. פאהרענדיג פון פאלאס צום קעניג, האט ער זיך אבגעשטעלט אין דעם לא ראבידא קלויסטער, וואו עס איז בעשלאסען געווארען קאלומבוס'עס שיקזאל אלס ענטדעקער. אינטערעסאנט איז דערביי אבער הויפטזעכליך דער פאקט, דאס אין דיעזען קלויסטער האט זיך קארטעס איצט בעגעגענט מיט אונזער בעקאנטען פראנציסקא פיזארא, וועלכער האט שוין דאן אנגעהויבען דיא רייזע, וואס האט איהם שפעטער געמאכט אזא בעריהמטען נאמען וויא קארטעס'עס, — וויא מיר וועלען זעהן אין דיא ווייטערע קאפיטלעך.

קארטעס'עס בעזוך אין שפאניען עראינערט אן דעם, וויא קאלומבוס איז אהין געקומען פון זיין גרויסע ענטדעקונגס־רייזע. ער האט מיטגעפיהרט א גאנצען מוזעאום פון פערשיעדענע פויגלעך, פלאנצונגען, געציוג, קליידער, ציערונגען פון מעקסיקא. ער האט אבער געהאט צו ווייזען פיעל אינטערעסאנטערע, וויכטיגערע און טהייערערע זאכען וויא קאלומבוס, — זאכען וואס האבען עדות געזאגט וועגען א פיעל העכערע ציוויליזאציאן. צווישען אנדערע זאכען האט ער געבראכט אצטעקישע קאמעדיאנטען, פאיאצען, „שווארצע קונצען“ מאכער. דאס האט געמאכט אזא געדרודער, אז דער קעניג קארל דער 5־טער האט דיא קאמעדיאנטען מיט דיא „שווארצע קינצלער“ געשיקט געבען פארשטעלונגען פאר דעם פאפסט. קארטעס אליין איז געווען ארומגערינגעלט מיט א גרויסע סוויטע, וועלכע האט צוזאמען מיט שפאניער ענטהאלטען פערציג רויט־הויטיגע עלטע אין דיא שעהנסטע און רייכסטע קליידער און ציערונגען פון מעקסיקא און טלאסקאלא. צווישען דיעזע

פערציג אינדיאנער האָבען זיך געפונען מאָנטעזומאַ'ס זיהן. דער עיקר איז אָבער געווען דאָס, וואָס ער האָט געבראכט גרויסע אוצרות.

דער קעניג האָט איהם אויפגענומען מיט פיעל אויפמערקזאמ־קייט. ווען ער האָט זיך געבוקט פאר איהם, האָט ער איהם אויפגע־הויבען און אוועקגעזעצט לעבען זיך — פונקט וויא פערדינאַנד און איזאבעלא האָבען געטהאָן מיט קאָלומבוס'ען; און ווען קאָרטעס איז קראַנק געוואָרען האָט ער איהם בעזוכט אויף זיין וואָהנונג — אַן עהרע, וואָס קיין אונטערטהאַן האָט נאָך פון שפּאַנישען קעניג ניט בעקו־מען. אחוץ דעם „טשין" קאַפּיטאַן גענעראַל, האָט ער איהם איצט גע־געבען דעם טיטול „מאַרקיז פון דעם טהאָל", דאָס הייסט פון דעם טהאָל פון מעקסיקאָ. פון דעמאָלט אָן פלעגט מען, רעדענדיג וועגען איהם, איהם געוועהנליך רופען „דער מאַרקיז".

דיא גוטע אויפנאהמע, וואָס דער קעניג האָט איהם געגעבען, האָט זיינע שונאים אָבער ניט געשטערט ווייטער צו העצען געגען איהם; און דער קעניג אליין האָט ביי זיך אין הארצען ניט אויפגעהערט איהם חושד צו זיין. דערצו נאָך האָט זיך באַלד געמאַכט אַ געשיכטע, וועלכע האָט דיא קעניגין אויך געמאַכט פאר זיין שונא. זייענדיג אין שפּאַניען, האָט קאָרטעס זיך פעראינטערעסירט אין דער טאָכטער פון אַן אַריסטאָקראַטישער פאַמיליע, אַ פלעמעניצע פון דעם הויכען אדע־ליגען, וואָס האָט אימער פאר איהם געהאַלטען. דיא כלה איז געווען אַ יונגע מיידעל, און ער איז שוין געווען אַ מאַן פון 45 יאָהר. ער איז נאָך אָבער געווען שעהן, און זיין גרויסער ערפאָלג, רייכטהום און גלאַנץ זיינען פאר איהר און איהרע עלטערען געווען נאָך וויכטיגער וויא זיין שעהנהייט. אַלזאָ, איז דער שידוך געשלאָסען געוואָרען. דאַן האָט ער דער כלה געשאָנקען אזעלכע ציערונג, וועלכע האָבען איבערשטייגט אַלץ, וואָס דיא קעניגין האָט ווען עס איז געזעהן. אַ פייער פון קנאה האָט זיך אין דער קעניגין'ס הארץ אָנגעצונדען. מעהר פון אַלץ האָט זי איהר ניט פערגונען פינף גרויסע עדעל־שטיינער, וואָס ער האָט איהר געגעבען. אזעלכע גרויסע, בליסטשענדע, פּרעכטיג אויסגעאַר־בייטע שטיינער האָט אין אייראָפּא נאָך קיין מאָל קיינער ניט געהאַט. פאר איינעם פון זיי האָט אַ קויפמאַן קאָרטעס'ען פריהער אָנגעבאָטען פערציג טויזענד גאָלדענע דוקאַטען. קורץ, צוליעב דיעזע שטיינער איז דיא קעניגין קאָרטעס'ען געוואָרען אַ דם שונא. דער רעזולטאַט

איז געוועז, אז ווען ער איז געפאהרען צוריק נאך דיא לאנד, וואס ער האט איינגענומען, האט מען איהם פערבאטען אריינצוקומען אין דיא הויפט־שטאדט, וואס ער האט אליין אויפגעבויט.

ער האט זיך דעריבער בעזעצט אין טעזקוקא, און דארטען האט ער זיך געפיהרט מיט אזוי פיעל גלאנץ און פאראד, אז הגם דער נייער גובערנאטאר האט געוואוינט אין דער שטאדט מעקסיקא (דיא געוועזענע טענאכטיטלאן), האט דיא אדעליגע פיעל מעהר געצויגען אין טעזקוקא.

זייענדיג אין טעזקוקא, האט קארטעס ארגאניזירט און ארויסגעשיקט ווייטערע ענטדעקונגס־עקספעדיציעס. דיא וויכטיגסטע פון דיעזע האט אויסגעפארשט דעם קאליפארנישען גאלף, וועלכער הייסט דעריבער אויף שפאניש קארטעס׳ ים. זיין טרוים צו געפינען א וואסער־דורכגאנג, וואס זאל דורכשניידען אמעריקא און אויף דיעזען ארט פעראייניגען דיא צוויי אקעאנען, איז, נאטירליך, געבליבען א טרוים, — איינפאך, ווייל אזא דורכגאנג האט דיא נאטור ניט בעשאפען. דיא אלע עקספידיציעס האבען איהם אבגעקאסט אן אייגענס — העכער וויא א האלב מיליאן דאלאר — וועלכען ער האט ארויסגעצויגען פון זיינע גרויסע מעקסיקאנישע גיטער, דאס הייסט, פון דיא שקלאפען־ארבייט, וואס דיא אינדיאנער האבען דארטען געטהאן.

שפעטער, ווען ער האט א צווייטען מאל בעזוכט שפאניען, איז דער קעניג צו איהם געווען העפליך, אבער קאלט. דאס איז געווען אין 1540, ער איז שוין דאן געווען נאהענט פון 60. ער איז אבער נאך אלץ געווען פול מיט ענערגיע און מיט מיליטערישען פייער. ער איז געקומען זיך משפט׳ען, פערטהיידיגען זיינע אינטערעסען. אבער ווען עס האט זיך געמאכט א מלחמה צווישען שפאניען און אלזשיר (אפריקא) האט ער אין איהר אנטהייל גענומען און האט ארויסגעוויזען מעהר קאמפף־מוטה וויא אלע אנדערע שפאנישע גענעראלען. דיעזע מיליטערישע עקספעדיציע האט זיך געענדיגט מיט א נידערלאגע פאר שפאניען, און קארטעס איז אין איהר שיער ניט דערטרונקען געווארען צוזאמען מיט זיין שיף. ער האט זיך גערעטעט שווימענדיג, אבער דערביי האט ער פערלארען זיין ווייב׳ס עדעלשטיינער, די זעלבע, אי־

בער וועלכע דיא קעניגין איז געוואָרען זיין שונא. ווען דיא שפּאַנישע גענעראַלען האָבען בעשלאָסען אויפצוגעבען דעם קאַמפּף, האָט ער אָנגע־באָטען דיא עקספּעדיציע ווידער אָנצופאַנגען מיט פרישע קרעפטען. ער האָט אָבער מיט דעם דערעסען דיא גענעראַלען, און מען האָט פון איהם חוזק געמאַכט.

איצט איז ער שוין געווען אי אַלט, אי אָרים, וואָרים זיין אייגענס האָט ער פערברויכט אויף זיינע פאָרשונגס־רייזעס. ער איז נאָך אַלץ געווען פול מיט טהעטיגקייט און מיט סמיעלע פּלענער; מען האָט איהם אָבער מעהר קיין אויפמערקזאַמקייט שוין ניט געשאָנקען. א חוץ דעם: פּיזאַרראָ האָט שוין געהאַט איינגענומען פּערו, און פון דאָר־טען איז אין שפּאַניען אָנגעקומען ניט אין ערך גרעסערע אוצרות גאָלד, וויא מען האָט עס ווען עס איז געזעהן פון מעקסיקאָ. קאָרטעס'עס העלדענטהאַטען זיינען פערגעסען געוואָרען. דער קעניג האָט פערלאָ־רען יעדען אינטערעס אין איהם. מיט זיינע טרויעריגע לעצטע יאָהרען עראינערט ער ווידער אָן קאָלומבוס'ען.

ער איז געשטאָרבען דעם צווייטען דעצעמבער, 1547, אין א קליי־נע שטעדטעל לעבען סעוויל, שפּאַניען.

X.

פּיזאַרראָ לאָזט זיך אַוועק נאָך דער רייכער דרום לאַנד.

קאָרטעס'עס ערפאָלג אין מעקסיקאָ גיט פּעדראַריאַס'ען צו חשק וויעדער צו נעהמען זיך פאַר באַלבאָאַ'ס פּלאַן. — עס ווערט געגרינדעט דיא שטאָדט פּאַנאַמאַ. — פּיזאַררא, אַלמאַגראָ און לוק. — פּיזאַררא'ס ערשטע רייזע נאָך דער דרום לאַנד. — מאַטערנעס, שטורמען, הונגער, מלחמות מיט אינדיאַנער. — אַלמאַגראָ זוכט פּיזאַררא'ן. — ביידע קומען צוריק נאָך פּאַנאַמאַ. — אַ נייער גובערנאַטאָר. — פּיזאַררא, אַלמאַגראָ און לוק שרייבען אַ קאָנטראַקט. — פּיזאַררא און אַלמאַגראָ פאָהרען וויעדער אין דרום. — מעהר גאָלד. — אַ „באַלזאַ“. — דיא אַנדען־בערג. — גוט־בעאַרבייטע פעלדער. — דיא שטעדטעל טאַקאַמעז. — דער אינזעל גאַללאָ. — אַ קלאַגע און אַ ביטע צום גובערנאַטאָר. — פּיזאַררא מאַכט אַ פּאַס אין זאַמד און פרעגט, אין וועלכער זייט מען וויל געהן. — דער אינזעל גאָרגאָנאַ. — דיא שטאָדט טומבעז. — אַ מיטגליעד פון דעם אינקאַ שבט. — ווייסע זעהען צום ערשטען מאָל אַ לאַמאַ. — פּערואַנער ווערען איבערראַשט פון אַ האָהן. — „זון־מיידלעך“. — קונסט־אַרבייט פון גאָלד און זילבער. — פּיזאַררא הערט וועגען דיא רייכע טעמפּלען פון דער הויפּט־שטאָדט קוזקאָ. — ער פאָהרט אין פּאַנאַמאַ נאָך אַן אַרמיי. — ער פאָהרט צום קעניג פון שפּאַניען.

מיר וועלען זיך איצט אומקעהרען צו דיא קאָלאָניסטען פון דאַריען. קאָרטעס'עס סענזאַציאָנעלער ערפאָלג אין מעקסיקאָ און דיא אוצרות, וואָס ער האָט דאָרטען אָנגעראַבעוועט, האָט ביי פּעדראַ־ריאַס'ען, דעם גובערנאַטאָר פון דאַריען, אויפגעוועקט אַ נייעם אינטע־רעס אין דער גאָלדענער דרום לאַנד, צו וועלכע באַלבאָאַ האָט געפּרופט צוקומען.

דיא קאָלאָניע איז איצט שוין אייגענטליך געווען ניט אין דאַריען, נור אין פּ אַ נ אַ מ אַ, ניט ביי דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן, נור ביי דעם שטילען אָקעאַן אָדער „דרום־ים“, וויא דיא שפּאַניער האָבען דאָס

דאַן גערופען. אויב דער לעזער געדענקט, האָט דאָס באַלבאָאַ פּעדראַ־ריאַס'ען געראַטהען דאָרטען צו גרינדען אַ קאָלאָניע. דאַריען האָט מעהר וויא צרות ניט פערשאַפּט. אַ שטעדטעל אָבער ביין ברעג פון דעם סענט מיגעל גאָלף, וועלכער איז אַ טהייל פון דעם „דרום ים", וועט זיין אַ שליסעל צו דיא גאָלד־געגענדען, וועגען וועלכע באַלבאָאַ האָט זיך אַזוי פיעל אָנגעהערט פון אינדיאַנער. אַזוי האָט גע'טענה'ט דער אונגליקליכער אַוואַנטוריסט איידער פּעדראַריאַס האָט איהם געבראַכט צום עשאַפאָט. נאָך זיין טוידט איז זיין פּלאַן אָנגענומען געוואָרען. דאָס וואָס דער הארצלאָזער אַלטער אינטריגאַנט האָט געוועלט פּטור ווערען פון זיין ראַטה־געבער, האָט איהם ניט צוריק־געהאַלטען פון בענוצען זיך מיט זיין ראַטה. אין 1519 האָט ער דיא הויפּט־שטאָדט פון זיין קאָלאָניע אַריבערגעטראָגען פון דאַריען אין פּאַנאַמאַ — אַ שטעדטעל, וועלכע ער האָט אויסגעבויט אַביסעל ווייטער וויא דער פּלאַץ, וואו עס שטעהט דיא היינטיגע שטאָדט פּאַנאַמאַ. דער אָרט איז ניט קיין געזונטער; ער איז פול מיט געלען פיבער און אַנדערע קראַנקהייטען, און זיי האָבען אַוועקגעלעגט פיעלע קאָלאָניסטען. דאָס איז אָבער געווען אַן אויסגעצייכענטער פּונקט פאַר דיא, וואָס האָבען געוועלט מאַכען ענטדעקונגס־רייזעס פאַזע דיא ברעגעס פון דעם דרום־ים.

דאָך זיינען אַוועק עטליכע יאָהר איידער פּעדראַריאַס האָט געשיקט שיפען צו דרום־צו, וואו באַלבאָאַ האָט געוועלט זוכען דיא גאָלד־לאַנד. ער איז אַלץ געווען פערנומען מיט אַנדערע אונטערנעהמונ־גען — מיט עקספּעדיציעס צו צפון צו. ער האָט געגרינדעט קאָלאָניעס אין וועראַגואַ, קאָסטאַריקאַ, ניקאַראַגואַ און האָנדוראַס — דיא אויבענ־דערמאָנטע לענדער פון צענטראַל אַמעריקאַ.*) ער האָט זיך געפּרעהט קוקענדיג וויא זיין פּראָווינץ וואַקסט אַלץ ווייטער און ווייטער; אָבער קיין נוצען האָט דאָס ניט געבראַכט ניט איהם ניט אַנדערע. ווען זיינע אַרמייען זיינען אַריינגעקומען אין האָנדוראַס, זיינען זיי דאָרטען געקומען אין צוזאַמענשטויס מיט קאָרטעס'עס אָפיציערען.

אין דעם פאָריגען קאַפּיטעל האָבען מיר געזעהן וויא קאָרטעס

*) וועראַגואַ איז אַ טהייל פון דיא היינטיגע פּאַנאַמאַ רעפּובליק. קאָסטאַריקאַ, ניקאַראַגואַ און האָנדוראַס זיינען בעזונדערע רעפּובליקען.

האָט זיין הערשאַפט זיך געסטאַרעט צו פערשפּרייטען ווייטער אַרונטער צו דרום צו. מיר ווייסען שוין וועגען זיין עקספּעדיציע ביז האָנדוראַס. צו דער זעלבער צייט האָט פּעדראַריאַס געפּרופט פערגרעסערען זיין לאַנד אַרויף צו, צו צפון־צו, ביז זיי האָבען זיך אויף דיעזען אָרט בעגעגענט. דאָס הייסט אַלזאָ אַז שפּאַנישע אַרמייען האָבען שוין געהאַט פערנומען דיא גאַנצע שטיק מיטעל־אַמעריקאַ, פון דעם פּאַנאַמאַ איסטהמוס ביז דיא צפון גרענעצען פון מעקסיקאָ. מיר ווייסען שוין אויך, אַז מיט דיעזע שפּעטערע עקספּעדיציעס וואָס קאָרטעס האָט אונטערנומען האָט ער קיין גליקען ניט געמאַכט. אין מעקסיקאָ אָבער האָט ער יעדענפאַלס איינגענומען אַ לאַנד פון אוצרות, רייכע פּאַלאַצען, טעמפּלען. פּעדראַריאַס, וויעדער, האָט זיך מיט אַזעלכע געווינסען ניט געקענט בעריהמען.

דאַן האָט פּעדראַריאַס זיך גענומען פערווירקליכען באַלבאָאַ'ס פּלאַן. דאָס איז געווען אין 1522. ער האָט אַרויסגעשיקט אַן עקספּע־דיציע צו דרום פון פּאַנאַמאַ נאָך דיא גאָלד־לענדער, וועגען וועלכע דיא אויבען דערמאָנטע אינדיאַנער האָבען דערצעהלט. פון דיעזער עקספּעדיציע איז אָבער גאָר ניט געוואָרען: איהר קאָמאַנדיר, אַ נ ד אַ־ג אָ י אַ, איינער פון דיא וויכטיגסטע אַריסטאָקראַטען פון דער קאָלאָניע, איז קראַנק געוואָרען אויפ'ן וועג און איז געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען איידער ער איז געגאַנגען ווייטער וויא באַלבאָאַ.

אַנדאַגאָיאַ האָט געבראַכט נייע בעריכטען וועגען דיא רייכע מעכטיגע לאַנד, וואָס ליעגט ווייטער צו דרום צו, פּאַזע דעם ברעג פון דעם „דרום־ים". ער האָט אויך וועגען דעם געהערט פון דיא אינדיאַנער וואָס ער האָט בעגעגענט. און אַזוי וויא דאַן האָט גראַד געקאָכט מיט דיא מערקווירדיגע לאַנד פון אוצרות, וואָס קאָרטעס האָט עראָבערט, האָבען אַנדאַגאָיאַ'ס בעריכטען אויף דיא קאָלאָניסטען געמאַכט אַ טיעפען איינדרוק. מען האָט ניט אויפגעהערט צו ריידען וועגען דיא נייע וואונדער־לאַנד, און וועגען אַן עקספּעדיציע וואָס זאָל צו איהר צוקומען, און ענדליך פערווירקליכען באַלבאָאַ'ס טרוים.

דורכפיהרען אַזאַ אונטערנעהמונג איז אָבער ניט געווען קיין לייכטע זאַך. דיא רייזע האָט זיך געמוזט ציהען דורך געגענדען, וואו עס האָבען געוואוינט געפעהרליכע אינדיאַנער. אַחוץ דעם איז דער קרייז געווען

פול מיט בערג; שפייז איז דארטען געווען שווער צו קריגען; און וויא ווייט דיא גאלד-לאנד איז, האט מען קיין בעגריף ניט געהאט. פון דיא אינדיאנער האט מען קיין טאלק ניט געקענט דערגעהן.

דאך האבען זיך געפונען דריי קאלאניסטען, וואס האבען זיך פאר דעם פלאן גענומען מיט גרויס בעגייסטערונג; און איינער פון זיי, דער וואס האט געשפיעלט דיא הויפט-ראלע אין דער גאנצער אונטערנעה־מונג, איז געווען אונזער אלטער בעקאנטער פ ר א נ צ י ס ק א פ י ז א ר ר א.

מיר האבען שוין דערצעהלט, וויא ער האט ארעסטירט באלבאא'ן, זיין קאמאנדיר און פריינד, ווען באלבאא איז צוריק-געקומען אין דער דאריען קאלאניע פון זיין לעצטער רייזע. נאך דעם וויא באלבאא איז געשטארבען אויפ'ן עשאפאט, איז פיזאררא געבליעבען דיענען ביי פעדראריאס'ען. און ווען דער גובערנאטאר האט זיך בעזעצט אין פאנאמא, איז ער געווען איינער פון דיא דארטיגע קאלאניסטען. דאן האט ער געשפיעלט א וויכטיגע ראלע אין דיא עקספעדיציעס, וואס פעדראריאס האט ארויסגעשיקט אין ווערא‌גווא און דיא אנדערע לענדער פון צענטראל אמעריקא. אבער וויא מיר ווייסען שוין האט דאס איהם קיין גאלד ניט פערשאפט. אלץ, וואס ער האט פערמאגט, איז געווען א שטיק אונגעזונטע לאנד מיט א געוויסע צאהל אינדיאנער אלס פאנסטשינע-פויערים, ניט ווייט פון פאנאמא.

איצט, אז אנדאגאיא איז געקומען צוריק פון זיין רייזע, און עס האט זיך אזוי געדרודערט מיט קארטעס'עס ערא‌בערונג, האט פיזאררא זיך בעשלאסען אויפצונעהמען דעם אלטען פלאן, וועגען וועלכען ער האט אייגענטליך אימער געטרוימט. צוזאמען מיט איהם האט זיך אין דער אונטערנעהמונג בעטהייליגט איינער ד י ע ג א א ל מ א ג ר א און איינער ה ע ר נ א נ ד א ל ו ק, — א גלח. יעדער פון זיי האט צושטייער געגעבען. אבער פיזאררא און אלמאגרא האבען געהאט ווייניג וואס צו געבען. דער הויפט געלד-מענש איז געווען לוק; מען גלויבט אבער, אז דער קאפיטאל איז ניט געווען זיין אייגענער, און אז ער האט אין דער אונטערנעהמונג בלויז רעפרעזענטירט דיא אינטע־רעסען פון עספינאזא, דעם ריכטער, וועלכער איז אמאל געווען באלבאא'ס א פערטהיידיגער און וועלכער האט נאכהער איהם פער־

פראנציסקאָ פּיזאַררא.

אורטהיילט צום טוידט. יעדענפאלס האט לוק געשפיעלט דיא ראלע פון דעם דריטען שותף.

מען האט אבגעמאכט אז פיזאררא זאל זיין דער קאמאנדיר פון דער עקספעדיציע, און אלמאגרא זאל איינקויפען אלץ וואס מען דארף און אויסשטאטען דיא שיפען צו דער רייזע, וועהרענד לוק זאל ווירקען צו גונסטען דער אונטערנעהמונג מיט זיין נאמען און איינפלוס.

אזוי וויא א טהייל פון דיא פראפיטען האט בעדארפט געהן צו פעדראריאס'ען אלס גובערנאטאר פון פאנאמא, (דאס האט ניט געהאט צו טהאן מיט דער פינפטעל, וואס האט בעלאנגט צו דער שפאנישער קרוין), האט פעדראריאס באלד געגעבען זיין צושטימונג.

אלמאגרא האט זיך גלייך גענומען צו דער ארבייט: ער האט געקויפט צוויי ניט־גרויסע שיפען און זיי אנגעלאדען מיט שפייז, געוועהר און אלע אנדערע נויטיגע זאכען. איינע פון דיעזע שיפען האט פריהער בעלאנגט צו באלבאא'ן, וועלכער האט איהר טאקע געלאזט בויען אום צו מאכען אזא רייזע נאך דיא „גאלדענע דרום לאנד". זינט מען האט איהם געקעפט, איז זיא געלעגען אין דעם פאנאמא האפען; אלזא האט אלמאגרא איהר איצט אבגעקויפט.

מיט הונדערט מאן איז אלמאגרא'ס שותף, פיזאררא, אבגע־פאהרען פון פאנאמא אין נאוועמבער, 1524. ער איז אוועק מיט איין שיף, און אלמאגרא האט געזאלט אונטערפאהרען מיט דער צווייטער שיף אזוי שנעל וויא ער וועט פארטיג ווערען. נאך דעם ווי דער קאמאנ־דיר האט דערגרייכט דיא פעריל־אינזלען האט ער דורכגעשניטען דיא ברייט פון דעם סט. מיגעל גאלף און איז אריין אין דעם ב י ר ו טייך אין ז י ד ־ א מ ע ר י ק א. (וועגען דעם נאמען „בירו" זיינען פאראן פערשיעדענע ערקלערונגען. לויט איין בעריכט האט דער קאסיק, וואס האט פיזאררא'ן פון א טורימעל געוויעזען אויף די רייכע לאנד (אויבען, זייטעל 106), איהר גערופען בירו. אנדערע זאגען, אז די שפאניער האבען דעם ווארט גענומען פון דעם נאמען פון א קאסיק. יעדענפאלס גלויבט מען, אז פון „בירו" איז דאס געווארען „פ ע ר ו").

עס האבען זיך באלד אנגעפאנגען שוועריגקייטען. נאך א וואך פיער פון אלערליי צרות אויף דער שיף און אויף דער יבשה, האבען דיא רייזענדע זיך צוגעשלאגען צו א האפען, וואו זיי האבען גע־קענט זיך אברוהען און אננעהמען וואסער. דער פלאץ איז אבער

גנוועזן אַ וויסטער. ווילדער און פערפּלאָנטערטע פּלאַנצונגען, דורך וועלכע מען האָט אַנדערש ניט געקענט עפענען אַ דורכגאַנג וויא מיט אַ האַק; אַ הייסע, שטיקענדע לופט; גאַנצע וואָלקענס פון העל־קאָלירטע פליגען און שמעטערלינגען, וואָס האָבען אויסגעוויזען וויא פליהענדע שטיקער פייער — דאָס איז אַלץ וואָס זיי האָבען געזעהן ארום זיך. קיין איינציגער פויגעל, קיין איינציגע פיער־פיסיגע בעשעפענים.

דיא קאָמפּאַניע האָט גענומען פּאָדערען מען זאָל פאָהרען צוריק נאָך פּאַנאַמאַ. פּיזאַררא האָט זיי גע'מוסר'ט וואָס זיי זיינען אַזוי שוואַך ביי זיך; ער האָט פּאַר זיי פּאָרגעשטעלט דיא אוצרות וואָס זיי וועלען געפינען, אויב זיי וועלען האָבען געדולד און מוטה. אָבער ער האָט זיך אַליין אַרומגעזעהן, אַז אָהן שפּייז וועט מען גאָר ניט קענען מאַכען, אַלזאָ האָט ער בעשלאָסען צו שיקען זיין שיף צוריק צו דיא פּעריל־אינזלען, אום דאָרטען אָנצונעהמען פּראָוויאַנט און קומען צוריק. עס איז ניט געווען זעהר ווייט, און מען האָט ערוואַרטעט אַז דיא גאַנצע נסיעה וועט געדויערען עטליכע טעג. אַלס קאַפּיטאַן איבער דער שיף איז געפּאָהרען איינער מאָנטאָנעגראָ; ער האָט מיט זיך גענומען אַ העלפט פון דער קאָמפּאַניע, און דיא איבעריגע העלפט איז איבערגעבליבען מיט פּיזאַררא'ן.

אָנשטאָט עטליכע טעג זיינען אַוועק וואָכען, און דיא שיף איז אַלץ ניט געקומען צוריק. פּיזאַררא און זיינע מענשען האָבען זיך געשפּייזט מיט אָיסטערס (אוסטריצעס), וואָס דער ים האָט צייטענווייז אַרויס־געוואָרפען אויפ'ן ברעג, און מיט ווילדע יאַגדעס און קרייטעכער. איינינע פון דיעזע פּרוכטען און גראָזען זיינען געווען גיפטיג, און דיא, וואָס האָבען זיי געגעסען, זיינען געשוואָלען געוואָרען און האָבען געליטען דיא שרעקליכסטע יסורים. דיא, וויעדער, וואָס האָבען זיך פון דיעזע שפּייז איינגעהאַלטען, זיינען איינפאַך אויסגעגאַנגען פון הונגער.

גאַנצענע טעג פלעגען זיי שטעהן און קוקען פון ווייטען אויפ'ן ים טאָמער וועלען זיי דערזעהן דיא זעגלען פון זייער שיף. זייערע ערוואַרטונגען זיינען אָבער אַלץ געווען אומזיסט. מעהר וויא דיא כוואַליעס מיט'ן הימעל האָבען זיי ניט געזעהן.

איין מאָל, ווען צוואַנציג פון דער קאָמפּאַניע זיינען שוין געשטאָר־

בען, און דיא איבעריגע זיינען אויף געוועזן ביין שוועל פון טוידט, האָט איינער פון זיי דורך דיא בוימער פון וואַלד פון ווייטען דערזעהן אַ ליכט. פּיזאַררא האָט גלייך אויסגעקליבען עטליכע פון דיא וואָס האָבען נאָך געהאַט אַביסעל כח, אַזוי וויא ער, און מיט זיי איז ער אַוועק צו דעם פּלאַץ, וואו דער פייער האָט געשיינט. זיי האָבען געהאַט צו קריכען און דורכצופּלאָנטערען זיך דורך ווילדע קוסטען און געדיכטע צווייגען. זייער אַרבייט איז אָבער ניט געוועזן אומזיסט. זיי זיינען אַרויסגעקומען אויף אַ פרייען פּלאַץ, וואו זיי האָבען געפונען אַ קליינעם אינדיאַנישען דאָרף.

דיא רויט־הויטיגע איינוואוינער האָבען זיך אַזוי דערשראָקען פאַר דיא ווייסע מענשען, אַז זיי זיינען זיך צולאָפען. דיא אויסגעהונגערטע קאָמפּאַניע איז מיט זשעדנעקייט אַריינגעלאָפען אין דיא הייזער; זיי האָבען געפונען קוקורוזע, קאָקאָ־ניס און אַנדערע עסענוואַרג. ביסלעכווייז האָבען דיא אינדיאַנער זיך אָדוואַזשעט זיך אומצוקעהרען, און צוצוקומען נאָהענט צו דיא ווייסע. ווען זיי האָבען זיך מיט זיי פונאַנדערגערעדט, האָבען זיי זייערע אונגעריכטע געסט געפרעגט וואָרום זיי זיינען בעסער ניט געבליבען אין זייער היים „איידער אַרומצובלאָנדזשען אין דער פרעמד און צו בעראַבעווען מענשען, וואָס האָבען זיי קיין מאָל קיין שלעכטעס ניט געטהאָן".

פון דיעזע אינדיאַנער האָט פּיזאַרראָ געהערט, אַז דיא רייכע לאַנד, צו וועלכע ער שטרעבט, געפינט זיך צעהן טעג רייזע פון דאָרטען, אויף יענער זייט בערג צו דרום צו. „דאָרטען האָט געוואוינט אַ מעכטיגער קעמפּפער" — האָבען זיי איהם געזאָגט — „אָבער ער איז בעזיעגט געוואָרען פון נאָך אַ מעכטיגערען, פון אַ רייכען הערשער, וועלכער איז „אַ קינד פון דער זון".

ענדליך איז געקומען מאָנטאָנעגראָ; זיין שיף איז געוועזן אָנגעלאָדען מיט פּראָוויאַנט. זעקס וואָכען האָט ער זיך אָבגעזאַמט, אַלץ צוליעב שטורעם־ווינטען. אין דיעזע זעקס וואָכען פון שטענדיגע געפאַהר און מאַטערנים האָט ער מיט זיינע מיטרייזענדע זיך אויף גענוג אָנגעליטען. צו דעם וואָס פּיזאַרראָ מיט זיין קאָמפּאַניע האָבען געהאַט אויסצושטעהן האָט מען דאָס אָבער ניט געקענט פערגלייכען. וואָרים מאָנטאָנעגראָ מיט זיינע מענשען האָבען יעדענפאַלס געהאַט וואָס צו

עסען. ווען זיי זיינען אַראָב פון שיף און האָבען דערזעהן זייערע אויסגעהונגערטע חברים, האָבען זיי פיעלע פון זיי איינפאַך ניט דער־קענט, — אַזוי שרעקליך האָבען דיא אויסגעהונגערטע אויסגעזעהן.

דיא שפּייז וואָס מאָנטאָנעגראָ האָט געבראַכט האָט זיי באַלד אָבגעמינטערט און געקרעפטיגט; און דאַן האָבען זיי זיך פערגעסען אָן דיא שרעקען וואָס זיי האָבען געהאַט אויסצושטעהן און זיינען ווידער בעגייסטערט געוואָרען פון דיא אוצרות אין יענע לאַנד, וואָס איז געלעגען צעהן טעג רייזע אויף יענער זייט בערג.

דעם אָרט, וואו זיי האָבען זיך דאָ געפונען, האָבען זיי אַ נאָמען געגעבען „הונגער האַפען". זיי האָבען זיך אַלע געזעצט אויף דער שיף און זיי זיינען אַוועק ווייטער צו דרום צו. ווען פּיזאַררא וואָלט געהאַט אַ קלאָהרען בעגריעף, וואו דיא רייכע לאַנד ליגט, וואָלט ער געוואוסט, אַז ער קען אהין אַם גיכסטען קומען, ווען ער וועט שווימען אין דעם אָפּענעם אָקעאַן, ווייט פון ברעג. דאָס וואָלט איהם פיעל פערקירצט דעם וועג. ער האָט אָבער אַזאַ בעגריעף ניט געהאַט און ער האָט זיך דוקא געהאַלטען נאָהענט צום ברעג — טאָמער געהט ער פערביי דיא מדינה, וואָס ער זוכט. דער ברעג האָט זיך געדרעהט אהין און אהער, אריין און ארויס; און פּיזאַררא מיט זיין שיף האָט זיך אויך אַזוי געדרעהט; דורך דעם האָט ער פערלאָרען צייט און מיה.

באַלד האָט ער דערגרייכט אַן אָרט וואו ביין ברעג איז ניט געווען קיין וואַלד. ער האָט זיך אָבגעשטעלט און איז אַוועק מיט אַ קאָמפּאַניע זעהן וואָס פאַר אַ געגענד דאָס איז. אַזוי געהענדיג האָבען זיי געפונען אַ שטעדטעלע. דאַן איז פאָרגעקומען דאָס זעלבע וויא אין יענעם דאָרף: דיא איינוואוינער זיינען זיך צולאָפען. דאָ האָט אָבער פּיזאַררא אַחוץ עסענוואַרג געפונען אַ היבשע ביסעל גאָלד. דאָך קיין ענטוויקעלטער פאָלק האָט דאָ ניט געוואוינט. דאָס איז לייכט געווען צו זעהן פון דיא געביידעס. אַחוץ דעם: אין איינינגע פון דיא הייזער האָבען דיא שפּאַניער דאָ געזעהן וויא עס בראָטען זיך שטיקער פון מענשליכע קערפּערס. דאָס האָט זיי ניט בלויז אָבגעעקעלט, נאָר אויך איבער־געשראָקען. מענשען־פרעסער זיינען געווען דיא קאַריבען, וועלכע קאָלומבוס האָט נאָך בעגעגענט אויף דיא קאַריבישע אינזלען, אין דיא קאַריבען זיינען געווען אַ פאָלק פון אונערשראָקענע קעמפּפער, פון געפעהרליכע יונגען; אַלזאָ האָבען דיא שפּאַניער גערעכענט, אַז זיי

זיינען דאָ אַריינגעפאַלען צו אינדיאַנער פון דיעזען פאָלק, און מיט אַזעלכע חברה איז פאַר אַ קליינע הייפעלע ווייסע ניט זיכער זיך אָנצוהויבען. קורץ, זיי האָבען געמאַכט פליטה צוריק צו דער שיף. עס האָבען זיך אָנגעפאַנגען שטאַרקע ווינטען, אונאויפהערליכע דונערען און בליצען און אַזעלכע רעגענס, וועלכע מען זעהט בלויז אין דיא גאַנץ הייסע געגענדען. דאָך האָט פיזאַררא בעשלאָסען בעסער פאַרטצו־זעצען זיין רייזע אין אַזאַ וועטער איידער זיך אָבצושטעלען אין דיעזע מענשען־פרעסערישע לאַנד.

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז דיא שיף צוגעקומען צו אַ פונקט, וואו צווישען געדיכטע בוימער האָבען זיך געזעהן עטליכע אָפענע שטרעקעס. פיזאַרראָ האָט זיך געקלעהרט, אַז דאָ מוזען וואוינען מענשען און ער האָט זיך וויעדער אָבגעשטעלט. ער האָט זיך אַרויסגעזעצט מיט דיא גרעסטע טהייל פון זיין אַרמיי. ווען ער איז מיט זיי אָבגעגאַנגען אַרום דריי מייל, האָט ער דערזעהן אַ שטעדטעל, אַ פיעל גרעסערע וויא דיא פריהערדיגע. זיא איז געשטאַנען אויף אַ הויכען פלאַץ און איז געווען אַרומגעצאַמט מיט אַ פלאַנקען פון קלעצער. איהרע איינוואוינער זיינען זיך אויך צולאָפען. און אין זייערע הייזער האָבען דיא שפּאַניער אויך געפונען שפּייז און אַביסעל גאָלדענע ציערונג.

פון דיא שטורמען איז דיא שיף שטאַרק צוטרייסעלט און צוקאַ־ליעטשעט געוואָרען; ווייטער פאָהרען מיט איהר איז ניט געווען אין גאַנצען זיכער; איז געבליבען אַ פלאַן, אַז מען זאָל דערווייליע וויא עס איז פערשטאָפּען איהרע שפּאַלטען און איהר אַוועקפיהרען קיין פּאַנאַמאַ, דאָרטען איהר גוט פעררוכטען און אַרומזעהן און דאַן איהר ברענגען צוריק אַהער, וואו פיזאַרראָ וועט וואַרטען מיט זיין אַרמיי.

איידער דיא שיף איז אָבגעשוואומען האָט פיזאַרראָ אָבער אַרויס־געשיקט מאָנטאָנעגראָ'ן מיט אַ קאָמפּאַניע סאָלדאַטען אויספאָרשען דעם געגענד. מאָנטאָנעגראָ האָט זיך באַלד ערקונדיגט, אַז דיא דאָרטיגע אינדיאַנער זיינען גאָר ניט אַזעלכע שרעקעדיגע וויא דיא שפּאַניער האָבען געמיינט. דאָס וואָס זיי האָבען פערלאָזען זייער שטעדטעל, איז נור געווען אום צוצונעהמען זייערע פרויען און קינדער פון געפאַהר. זיי אַליין — דיא מענער — האָבען פון דיא שפּאַניער ניט אַראָבגענומען קיין אויג; זיי האָבען זיך געקליבען זיי צו בעפאַלען, ווען זיי וועלען

ניט זיין אַלע אינאיינעם. מאָנטאָנעגראָ האָט זיך דאָס דערוואוסט פון זיין אייגענע ביטערע ערפאַהרונג, וואָרים אַזוי שנעל וויא ער מיט זיין קאָמפּאַניע האָבען זיך געפונען צווישען צוויי בערג, זיינען דיא אינדיאַנער אַרויסגעשפּרונגען פון זייער בעהאַלטענים און האָבען זיי מכבד געווען מיט אַ האָגעל פון פיילען. אַרום און אַרום האָבען גע־הוזשעט און געקלונגען אינדיאַנישע מלחמה־געשרייען. דיא קעמפּפער, נאַקעטע און אויסגעפאַרבטע אין זייערע מלחמה־פאַרבען, האָבען גע־פאָכט מיט זייערע געוועהר ארומלויפענדיג און ארומשפּרינגענדיג וויא קעץ דורך דיא געדיכטע פאַרפלאָנטערטע בוימער, צווישען וועל־כע דיא ווייסע האָבען זיך קוים געקענט אַ קעהר טהאָן.

דיא שפּאַניער זיינען איינינגע מינוטען געשטאַנען וויא צוטומעל־טע. דריי פון זיי זיינען געפאַלען טוידט און עטליכע זיינען פער־וואונדעט געוואָרען. באַלד אָבער זיינען זיי צו זיך געקומען, און האָ־בען גענומען שיסען מיט דיא שטאָהלענע פייל־און־בויגענס, וואָס זיי האָבען געטראָגען מיט זיך; און גלייך נאָך דעם האָבען זיי זיך אַ לאָז געטהאָן אויף דעם נאַקעטען שונא מיט זייערע בלויזע שטאָהלענע שווערדען.

דיא רויט־הויטיגע זיינען געצוואונגען געווען זיך צוריק־צוציהען. זיי האָבען אָבער געוואוסט פון קורצע וועגען צווישען דיא בערג צוצו־קומען צום ברעג, און זיי האָבען דערגרייכט פּיזאַררא'ן און איהם אַטאַקירט איידער מאַנטאַנעגרא האָט פאַספּייעט זיך אומצוקעהרען צו איהם. פּיזאַררא איז זיי אַרויס אַנטקעגען. לויט זיין האַלטונג האָ־בען דיא אינדיאַנער פערשטאַנען, אַז ער איז דער קאָמאַנדיר; אַלזאָ האָבען זיי אין איהם געציעלט אַזאַ שלאַגס־רעגען פון פיילען, אַז טראָץ דעם, וואָס ער איז געווען אין גאַנצען פערפּאַנצערט, האָבען זיי איהם געוואונדעט אין זיעבען ערטער. ער האָט זיך אַ ביסעל צוריק־געצויגען. זיין שווערד האָט ער אָבער ניט אַרויסגעלאָזען פון האַנט; ער האָט זיך פערטהיידיגט מיט אַלע קרעפטען. באַלד האָט ער זיך אָבער אויסגעגליטשט און איז געפאַלען. דיא אינדיאַנער האָבען אויפ־געהויבען אַ ווילדען טריאומף־געשריי און איינינגע פון זיי האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן אויף איהם צו מאַכען אַ סוף. אין דעם זעלבען מאָמענט איז פּיזאַררא אָבער אויפגעשפּרונגען. מיט זיין שטאַרקע האַנט האָט ער צוהאַקט דיא ערשטע צוויי, וואָס זיינען צו

איהם צוגעלאפען, און פאכענדיג מיט זיין בליסטשענדען שווערד האט ער דיא איבעריגע געצוואונגען צוריק-צוטרעטען, ביז דיא אנדערע שפאניער האבען פאספייעט צוצוקומען. צו זיין גליק איז באלד אויך אנגעקומען מאנטענעגרא מיט זיינע מענשען. דיא אינדיאנער האבען זיך איצט געפונען צווישען צוויי פייערען. מען האט זיי געשניטען פון פארענט און פון היטען. דיא פעלד איז בעדעקט געווארען מיט זייערע טוידטע. אבער דיא שפאניער איז דער זיעג אויך ביליג ניט אנגעקומען. ווארים זיי האבען דא ווידער פערלארען צוויי מאן, און פערוואונדעטע האבען זיי געהאט אהן א שיעור.

פיזאררא האט זיך געפרעהט מיט זיין נצחון. פון דעסטוועגען האט דער צוזאמענשטויס אויף איהם געמאכט אן אונאנגענעהמען איינדרוק. עס האט איהם געוויעזען, אז מיט אזא קליינע צאהל מענשען וויא זיינע איז געפעהרליך אין דיעזע מקומות ארומצורייזען — איבערהויפט נאך איצט, אז זיי האבען ניט קיין ארקעבוסען (ביקסען). ער האט דעריבער זיך בעשלאסען פארלויפיג זיך אומצוקעהרען נאך פאנאמא, און דיא רייזע ווידער אנצופאנגען מיט א גרעסערע און בע־סער בעוואפענטע ארמיי, מיט מעהר שיפען און בעסערע שיפען.

בשעת פיזאררא איז געשוואומען נאך פאנאמא, איז אלמאגרא מיט עטליכע צעהנדליג מאן געשוואומען צו איהם. זיי האבען זיך מסתמא צוזאמען-געטראפען אין א פינסטערע נאכט, ווארים געזעהן האבען זיי זיך ניט. אין פיעלע ערטער האט אלמאגרא אויף דיא בוי־מער געפונען פיזאררא׳ס סמנים, וויא זיי האבען אבגערעדט. אבער באלד האבען דיעזע סמנים זיך געענדיגט.

אויפ׳ן וועג האט אלמאגרא מיט אינדיאנער געהאט א קאמפף, אין וועלכען ער האט פערלארען אן אויג.

ער איז געשוואומען ווייטער וויא פיזאררא. עס האבען זיך גע־נומען בעווייזען צייכענס פון א העכערע ציוויליזאציאן — בעארבייטע פעלדער, נישקשה׳דיגע הייזער, מעהר גילדערנע ציערונג. ער איז אבער געווען אונרוהיג וואס ער זעהט פון פיזאררא׳ן ניט קיין סליאד. ווייטער צו פאהרען מיט זיין הייפעלע שפאניער האט ער ניט געוואלט ריזיקירען. אלזא, האט ער זיך אויך אומגעקעהרט, און דיא צוויי שותפים האבען זיך בעגעגענט אין א שטעדטעל לעבען פאנאמא.

פעדראַריאַס איז אויף פּיזאַרראָ'ן געוועזען בייז פאַר דיא חיל וואָס ער האָט פערלאָרען אויף דער רייזע, און ער האָט דיא ווייטערע עקספעדיציע ערלויבט מיט דעם תנאי, אז אַלמאַגראָ זאָל האָבען פונקט אזא דעה אלס קאָמאַנדיר וויא ער. פּיזאַררא האָט אַלמאַגראָ'ן דעריבער חושד געוועזען אין אינטריגען און אין האַרצען איז ביי איהם פערבליבען א פערבאָרגענע שנאה אויף איהם.

אין א יאָהר אַרום האָט דיא שפּאַנישע רעגיערונג אויף פעדראַריאַס'עס פּלאַץ אַלס גובערנאַטאָר פון פּאַנאַמאַ געשיקט אַן אַנדערען, איינעם דאָן פּעדראָ דע־לאָס־ריאָס. דיא פּאָליטיק פון דער רעגיערונג איז געוועזען, אז קיין גובערנאַטאָר פון אַן אַמעריקאַנער קאָלאָניע זאָל ניט פערבלייבען צו לאַנג אויף זיין שטעלע, טאָמער ווערט זיין מאַכט דאָרטען איינגעוואָרצעלט צו טיעף. אָבער מיט פעדראַריאַס'ען איז דער טהראָן איבערהויפּט ניט געוועזען צופריעדען.

דעם נייעם גובערנאַטאָר איז דער פּלאַן פון דער דרום־עקספּעדיציע געפעלען געוועזען, און דיא דריי שותפים — פּיזאַרראָ, אַלמאַגראָ און לוק האָבען זיך גענומען פעסט צו דער ארבייט. פריהער פון אַלץ האָבען זיי געלאָזט שרייבען א קאָנטראַקט, אין וועלכען דיא בעדינגונגען זיינען געוועזען אויסגערעכענט מיט אַלע איינצעלהייטען. אזוי וויא פּיזאַררא און אַלמאַגראָ האָבען ניט געקענט שרייבען (וואָרים ביידע זיינען זיי געוועזען דיא אונגעזעצליכע קינדער פון דיענסטען און האָבען זיך אויפגעהאָדעוועט אין גרויס אָרימקייט) האָבען אַנדערע צוויי זיך אונטערגעשריעבען פאַר זיי. דאָס אַלץ איז געטהאָן געוואָרען מיט גרויס צערעמאָניע. אום דער קאָנטראַקט זאָל האָבען ספּעציעלע וויכטיגקייט, האָט לוק, דער גלח, גענומען א הייליגע קיכעל (דיא „לייב פון יעזוס קריסטוס") און איהר צוטהיילט צווישען דיא דריי שותפים. דאָס האָט הייליג געמאַכט זייער שבועה, אַז זיי וועלען בלייבען טריי זייער אָבמאַך. אויך האָט דאָס „הייליג" געמאַכט דיא גאַנצע אונטערנעהמונג, דאָס הייסט, דעם פּלאַן צו בעפאַלען אונשולדיגע מענשען, זיי קוילען, בעראַבעווען און שענדען זייערע פרויען און טעכטער.

דער קאָנטראַקט, וועלכער טראָגט דעם דאַטום פון דעם 10־טען מערץ, יאָהר 1526, איז איבערהויפּט אַן אינטערעסאַנטער פּאַפּיער. אין איהם ווערט גערעדט פון פּערו בעשטימט און דייטליך אַלס א מעכ־

טיגע רייכע מדינה, אַ גרויסאַרטיגע אימפּעריע פול מיט גלאַנץ און אוצרות, הגם וועגען דאָס אַלץ האָבען זיי בלויז געהערט ווייטע קלאַנגען. און דיעזע רייכע, גלענצענדע „אימפּעריע" צוטהיילט דער קאָנ־טראַקט צווישען דיא דריי שותפים אַזוי וויא מען צוטיילט אַן עפּעל. עס ווייזט אויס וויא אַ קינדער־שפּיעל. מיר ווענען אָבער זעהן, אַז דער עיקר פון דעם קאָנטראַקט איז אויסגעפיהרט געוואָרען גאָר ניט וויא אַ קינדער־שפּיעל.

געלט איז געווען גענוג, וואָרים לוק אַליין האָט צושטייער געגעבען ארום זעכציג טויזענד דאָלאַר (אויפ'ן היינטיגען אמעריקאַנער חשבון). עס איז אָבער ניט לייכט געווען צו געפינען רעקרוטען. דיא גרויסע צאָהל מאַטראָזען און סאָלדאַטען, וואָס זיינען ביי פּיזאַררא'ן אויסגע־שטאָרבען אויפ'ן וועג, האָט אויפ'ן פּאַנאַמער עולם ארויפגעוואָרפען אַ שרעק. פון דעסטוועגען האָט מען וויא עס איז צוזאַמענגעשטעלט אַ קאָמפּאַניע פון 160 מאַן. שיפען האָט מען געקויפט פיעל גרעסערע און שטאַרקערע וויא דיא פריהערדיגע, הגם אויך בלויז צוויי; פּראָ־וויאַנט, קוילען און פּולווער האָט מען אָנגעגרייט מעהר, אָבער דאָך ניט גענוג. עס איז איינפאַך ניט געווען וואו צו קויפען. דאָס זעלבע איז געווען מיט פערד: מען האָט בלויז געקענט קויפען עטליכע.

דיעזען מאָל זיינען זיי אַוועקגעפאָהרעןביידע צוזאַמען — פּי־זאַררא און אַלמאַגראָ; און מיט זיי איז מיטגעפאָהרען אַ געניטער שיפּס־קאַפּיטאַן איינער מיט'ן נאָמען ר ו א י ז.

זיי האָבען זיך געלאָזט שווימען דירעקט נאָך ריאָ ס א ן י ו א ן, דעם טייך, וועלכער איז געווען דער ווייטסטער פּונקט וואָס אַלמאַגראָ האָט דערגרייכט אויף זיין פריהערדיגע רייזע. דער וועטער איז געווען פיעל בעסער וויא דענסמאָל, און זיי זיינען אהין געקומען אָהן שום סבות און בלויז אין עטליכע טעג. זיי האָבען זיך פערקערעוועט אין טייך אריין און האָבען דאָרטען אָבגעשוואומען אַ געוויסע שטיק, בע־קוקענדיג דיא הייזער וואָס זיי האָבען אָפּט געזעהן פון ביידע זייטען. ענדליך האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט ביי אַ דאָרף און פּיזאַררא איז דעם פּלאַץ בעפאַלען מיט איניגע פון זיינע סאָלדאַטען. ער האָט זיך אומ־געקעהרט מיט אַ היבשע ביסעל אָנגעראַבעוועטע גאָלד און מיט עטליכע געפאַנגענע אינדיאַנער.

אין דיא פריהערדיגע פּלעצער, וואָס ער האָט בערויבט, האָט ער

דיעגאָ אַלמאַגראָ

אזוי פיעל גאָלד ניט געפונען. ער האָט זיך דורכגערעדט מיט אַל־מאַגראָ'ן, און זיי זיינען געקומען צום בעשלוס, אַז, ווען מען וואָלט דאָס געזעהן אין פּאַנאַמאַ, וואָלטען דאָרטען זיך שוין געפונען גענוג בעלנים אַנטייל צו נעהמען אין זייער רייזע. און מענשען זיינען זיי געוויס געווען נויטיג; זיי האָבען דאָס איצט גְעפיהלט נאָך שטאַרקער וויא פריהער. דער געגענד, וואו זיי האָבען זיך איצט געפונען, איז געווען געדיכטער בעוואוינט וויא די פלעצער וואָס פיזארראָ האָט בע־זוכט ווען ער איז געווען אָהן אַלמאַגראַ'ן. מען האָט געקענט זעהן, אַז וואָס ווייטער, ווערט דיא בעפעלקערונג ווערען אַלץ גרעסער. 160 מאַן איז געווען אַ צו קליינע אַרמיי פאַר אַזאַ אונטערנעהמונג.

דיא צוויי שותפים האָבען דעריבער אָנגענומען אַזאַ פּלאַן: אַלמאַגראָ זאָל מיט דיא גאָלד פאָהרען נאָך פּאַנאַמאַ און זעהן דאָרטען צוצוקריעגען נאָך רעקרוטען; רואיז זאָל מיט דער צווייטער שיף שווי־מען ווייטער צו דרום צו און אויספאָרשען דיא ווייטערדיגע טיילען פון ברעג, וועהרענד פיזאררא מיט דיא איבעריגע סאָלדאַטען זאָל בלייבען ניט ווייט פון טייך, אויף אַ פלאַץ, וואו דיא געפאַנגענע אינדיאַנער האָבען איהם פערזיכערט, אז ער קען געפינען גענוג שפּייז.

אזוי איז געווען. אלמאגרא איז אוועק אין צפון, נאָך פּאַנאַמאַ, און רואיז האָט פאָרטגעזעצט דיא רייזע צו דרום צו.

וואָס ווייטער רואיז איז געשוואומען, אַלץ מעהר מענשען און אַלץ מעהר סליאַדען פון ענטוויקלונג האָט ער געזעהן. אין איין פלאַץ, לעבען דעם אינזעל ג א ל ל אָ, האָט ער געוועלט זיך אָבשטעלען. אָבער דיא דאָרטיגע אינדיאַנער האָבען איהם בעגעגענט מיט בייזע אוואיעס. און אזוי וויא זיין צוועק איז געווען בלויז צו זעהען וואָס פאַר אַ לאַנד דאָס איז, ניט צו פיהרען מלחמה, איז ער געשוואומען ווייטער. אין פיעלע פלעצער זיינען ביי דיא ברעגעס זיך צוזאמענגעלאָפען רויט־הויטיגע, וועלכע האָבען מיט פערוואונדערונג געקוקט אויף דיא ווייסע מיט זייער שיף: באַלד האָט רואיז אויפ'ן וואסער פון ווייטען דערזעהן אַ זעגעל. ער איז איבערראשט געוואָרען ניט וועניגער וויא דיא אינדיאַנער זיינען געווען פון זיינע זעגלען. אז דאָס זאָל זיין אַן אייראָפּעאישע שיף, איז געווען אונמעגליך זיך פאָרצושטעלען. קיין ווייסער מענש אויסער איהם האָט זיך אין דיעזע וואַסערען איצט ניט גע־פונען; און דיא אינדיאנער, אפילו דיא אַצטעקען, האָבען פון קיין זע־

געל־שיפּען ניט געוואוסט. וויא דיא זעגעל־שיף איז צוגעקומען נעהנ־טער, האָט ער געזעהן, אז זיא איז זעהר אַ פלאַכע, — אז זיא איז איי־גענטליך ניט מעהר וויא אַ פּליט. דיא איינוואוינער פון פּערו פּלעגען אזעלכע פּליטען צוזאַמענשלאָגען פון גרויסע, לייכטע קלעצער, און זיי פּלעגען דאָס צודעקען מיט אַ פּאָדלאָגע פון זומפּ־שטעקלעך. אין מי־טען פּלעגען זיי אריינשטעלען צוויי געזונטע מאַסטען און אויף זיי אָנ־ציהען אַ גרויסען פּיער־קאַנטיגען באַוועלנעם זעגעל. צו דיא קלעצער איז געווען צוגעמאַכט אַ רודער און אויך אַ ברעט פון אונטען צום קע־רעווען. אַזאַ פּליט האָט אין פּערו געהייסען „באַלזאַ“.

דאָס איז אַלזאָ געווען דער איינציגער אמעריקאַנער פאָלק, וואָס האָט געוואוסט פון זעגלען איידער אייראָפּעער האָבען ענטדעקט דיא „נייע וועלט“.

ווען רואיז איז צוגעקומען נאָך נעהנטער צו דער „באַלזאַ“, האָט ער בעמערקט, אז דיא אינדיאַנער, וואָס זיא פיהרט, טראָגען רייכע ציע־רונג פון גאָלד און זילבער און אז דיא ארבייט איז אַ פיעל בעסערע וויא ער האָט געזעהן ביי אַנדערע אינדיאַנער. אָבער נאָך שטאַרקער האָבען איהם פּעראינטערעסירט זייערע קליידער. זיי זיינען געווען וואָלענע. דאָס איז אויך געווען אַ גרויסער נייעס פאַר איהם, וואָרים ביז אַהער האָבען דיא שפּאַניער ביי אינדיאַנער קיין וואָל נאָך ניט געזעהן; אפילו דיא אַצטעקען האָבען דאָס ניט געהאַט. אַ דריטער נייעס איז געווען אַ פּאָר וואָגשאָלען, וואָס ער האָט דערנאָך געזעהן אויף דער באַלזאַ גופא. פון קיין וואָג האָבען אויך דיא מעקסיקאַנער ניט גע־וואוסט. און דיא וואָלענע קליידער זיינען געווען דעליקאַט אויסגע־וועבט, מיט פיגורען פון פויגלעך און בלומען, און רייך געפּאַרבט.

עס האָט אַלזאָ שוין מעהר קיין פראַגע ניט געקענט זיין, אז ער האָט דאָ פאַר זיך אַן אינדיאַנישען פאָלק, וועלכער שטעהט אויף אַ היבשע מדרגה פון ציוויליזאַציאָן.

ווען ער האָט זיך פאַנאַנדערגערעדט מיט דיא, וואָס זיינען גע־פאָהרען אויף דער באַלזאַ, האָבען זיי איהם געזאָגט, אז צוויי פון זיי וואוינען אין טומבעז, אַ פּערואַנער האַפען־שטאָדט ווייטער צו דרום צו, אַז אין זייער לאַנד פּיטערען זיך גרויסע סטאַדעס פון אַזאַ בהמה, פון וועלכע מען בעקומט וואָלל און אז אין דיא דאָרטיגע פּאַ־לאַצען איז גאָלד און זילבער כמעט אַזאַ געוועהנליכע זאַך וויא האָלץ.

פיזאַררא'ס און אלמאַגראָ'ס פּלאַן איז אלזאָ ניט געווען קיין פּוסטע פאַנטאַזיע. אום זיי זאָלען רואיז'ען ניט דאַרפען גלויבען אויפ'ן וואָרט, נור זעהן מיט דיא אויגען און הערען מיט דיא אויערען דאָס, וואָס ער האָט דאָ געזעהן און געהערט, האָט ער געפאַנגען עטליכע פון דיא אינדיאַנער פון דער באַלזאַ, — דיא צוויי איינוואוינער פון טומבעז, און א פּאָר אַנדערע — מיט דעם צוועק זיי צו ברענגען אין פיזאַררא'ס לאַגער. אגב וועלען דיעזע פּערואַנער צוניץ קומען אלס דאָלמעטשער; ער אליין האָט מיט זיי געמוזט רעדען אויפ'ן וואונק; ווען זיי וועלען אָבזיין א געוויסע צייט צווישען שפּאַניער, האָט ער זיך געקלעהרט, וועלען זיי זיך אויסלערנען שפּאַניש און קענען אי־בערזעצען פון איין שפּראַך אין דער אַנדערער.

ווען ער איז געקומען צוריק צו פיזאַררא'ן, איז זיין בעריכט אויפ־גענומען געוואָרען נאָך מיט מעהר פרייד, וויא ער האָט ערוואַרטעט. דיא ערפאַהרונגען, וואָס דער קאָמאַנדיר און זיינע בעגלייטער האָבען דאָ דערוויילע געהאַט, זיינען געווען פּונקט פערקעהרטע וויא רואיז'עס ערפאַהרונגען. זיי זיינען אויסגעשטאַנען אזעלכע צרות, אז זיי האָ־בען פערלאָרען מוטה און זיך געריסען צו מאַכען א סוף צו דער רייזע און פאָהרען צוריק קיין פּאַנאַמאַ.

אָנשטאָט צו געפינען א פרוכטבאַרען רוהיגען פּלאַץ, וואו ער וואָלט האָבען שפּייז און קענען לעבען אין פריעדען, האָט פיזאַררא זיך גע־זעהן ארומגערינגעלט מיט דיא ווילדסטע וועלדער און בערג און מיט דיא פיינדליכסטע אינדיאַנער. וואָס ווייטער ער האָט געפּרופט געהן, אלץ געדיכטער און פינסטערער זיינען געוואָרען דיא וועלדער, אלץ גרע־סער זייערע בוימער און אלץ העכער דיא בערג. אזעלכע הויכע דיקע בוימער האָט ער נאָך קיין מאָל ניט געזעהן, אפילו אין דיעזע הייסע גע־גענדען, וואו דיא נאַטור שאַפט אלץ מיט דער פולער האַנט, וויא פערס־קאָט דריקט זיך אויס. און דיא ערד איז אלץ געגאַנגען ארויף־באַרג צו דיא אַנדען*) צו, און דיא שניי־בעדעקטע זייטען פון דיא אנדען

*) איבער דער גאַנצער לייגג פון אַמעריקא, לעבען איהר מערב־ברעג, ציהט זיך אַ קייט מיט הויכע בערג, וועלכע הייסען קאָרדיליערען. דאָס איז זייער אלגעמיינער נאָמען. אין פערשיעדענע ערטער האָבען זיי אָבער בעזונדערע נעמען. אין זיד־אַמעריקא הייסען זיי אַנדען.

האָבען געבליסטשעט הויך איבער דיא וואָלקענס. פון טיעפע אָבגרונ־טען פון אונטען האָט דיא פייכטע ערד ארויפגעהויכט אַן אונגעזונטען אָטהעם; דער אונגעזונטער אָטהעם האָט זיך צונויפגעמישט מיט דעם אנגענעהמען ריח פון העלל־קאָלירטע בלומען, זועלכע האָבען אין דער פינסטערניס געשיינט און געפינקעלט וויא א טוי־זענד־פארביגער פייער. עס זיינען ארומגעפלויגען מאסען פּאָפּו־גייעס, רייך־געקאָלירטע און פיעל־פארביגע וויא דיא בלומען. אויבען אויף דיא בוימער האָבען געשריען און געבאָלבעט גאנצע קאָמפּאַניעס אָבעזיאנעס, וועלכע האָבען איבערגעקרימט דיא בעוועגונגען פון אונ־זערע רייזענדע. פון דיא געדיכטע, קלעפּיגע לוזשעס זיינען ארויסגע־קומען אַלערליי קריכעדיגע בעשעפּעניסען. אין איינינע ערטער האָבען דיא שפּאַניער דאָ געזעהן דעם שרעקליכען באָאַ שלאַנג; דאָס רוב איז ער געזוען ארומגעוויקעלט ארום א דיקען בוים, אז עס איז קוים געזוען צו דערקענען, אז דאָס איז ניט קיין טייל פון דעם בוים.*) אַליגאַטאָרס זיינען געלעגען ביי דיא ברעגעס פון טייכען אָדער האָבען זיך בעהאַל־טען אינוויינינ אין טייך, אום פון דאָרטען א כאַפּ צו טהאָן דעם פער־ביינעהער. ניט איין שפּאַניער איז אומגעקומען אויף דיעזען ארט, ווערהענד אַנדערע זיינען אריינגעפאַלען אין דיא הענד פון פיינדליכע אינדיאַנער, וועלכע האָבען זיי נאָכגעהיט פון פערשיעדענע בעהעלטע־ניסען. אין איין אָרט האָבען אינדיאנער געפאַנגען פערצעהן שפּאַניער מיט א מאָל.

און דיא שפּייז איז אויך אויסגעגאַנגען. מען האָט געמוזט אָבקר־מען מיט ווילדע קארטאָפּעל אָדער מיט קאָקאָ ניס.

ביין ברעג ים איז נאָך געוועזן ערגער וויא אין וואלד. דיא מאָס־קיטאָס (קאמאַרעס) האָבען דאָרטען ארומגעבושעוועט אזעלכע מאַסען־ווייז, אז אָפּט פלעגען דיא שפּאַניער מוזען זיך בעגראָבען ביז'ן האלז אין זאמד, ניט זעלטען זאָגאר זייערע געזיכטער אויך; דאָס איז געווען זייער איינציגער מיטעל זיך צו רעטען פון דיא שרעקליכע בע־שעפּעניסען.

*) אויף דיעזען אַרט נאַרט דער באָאַ אָפּ זיין קרבן. ער ליעגט אדומ־געדרעהט ארום דעם ריעזיגען בוים, ביז דיא חיה, למשל, קומט צו נאָהענט און דאַן וואַרפט ער זיך אַרויף אויף איהר.

דיא קאָמפּאַניע האָט שוין פּשוט קיין כח ניט געהאַט אויסצו־שטעהן אַזעלכע יסורים; מען האָט ניט אויפגעהערט צו רעדען וועגען פאָהרען צוריק. עס זיינען אָבער געווען איינינגע אויסנאַהמען; עס זיינען געווען עטליכע מענשען, וואָס האָבען אַלץ געקענט פערטראָגען, און ביי וועלכע קיין זאַך אין דער וועלט האָט ניט געקענט לעשען זייער דורשט נאָך ווייטערע אַוואַנטורען, נאָך ווייטערע געפאַהרען. איינער פון זיי — דער מונטערסטער פון אַלע — איז געווען פראַנציסקא פּי־זאַררא אַליין.

אָט אין דיעזע לאַגע האָט זיך געפונען זיין קליינע אַרמיי, ווען רואיז האָט זיך אומגעקעהרט מיט זיין בעריכט וועגען דיא רייכע לאַנד און מיט דיא לעבעדיגע בעווייזע פון דיא עשירות, וואָס זיא האָט אין זיך — דיא אינדיאַנער אין דיא וואָלענע קליידער מיט דיא רייכע גאָל־דענע ציערונגען, וואָס ער האָט געפאַנגען אויף דער פּערואַנער „באַלזא“.

און אַ קורצע צייט נאָך דעם איז אָנגעקומען אַלמאַגראָ מיט אַ מאַסע עסען־וואַרג און מיט נייע סאָלדאַטען. גראָד איז צו יענער צייט קיין פּאַנאַמאַ פון שפּאַניען געקומען אַ קאָמפּאַניע נייע אַוואַנטוריסטען; זיי האָבען געדורשט רייך צו ווערען אויף דעם שטייגער וויא קאָרטעס'עס סאָלדאַטען זיינען רייך געוואָרען; אַלזאָ, האָט ער פון זיי אויסגעקלי־בען אַכציג מאַן.

מיט זאַטע מאַגענס און מיט פרעהליכע הערצער האָט מען זיך דאַן אַוועקגעלאָזען ווייטער אין דרום זייט. רואיז, דער געניטער מאַטראָז, האָט געפיהרט דיא שיפען איבער דעם זעלבען וועג, איבער וועלכען ער איז דאָ ניט לאַנג אַליין געשוואומען. אָבער דיא גוטע פּאָגאָדע, וואָס ער האָט געהאַט אויף זיין יענע רייזע, איז שוין פערשוואונדען. דיא ווינטלעך, וועלכע האָבען זיין שיף דאַן געטריעבען צו דרום צו, האָבען איצט גענומען בלאָזען אין צפון. אָפט איז פון דיא ווינטלעך געוואָרען ווילדע שטורעם־ווינטען. און אונזערע רייזענדע מיט זייערע צוויי שיפען האָבען אין פערלויף פון פיעלע טעג זיך ארומגעוואָרפען און ארומגעשליידערט איבער משונה'דיגע וואַסער־שטראָמען, אונטער שרעקליכע דונערען און בליצען, ביז זיי האָבען קוים דערלעבט צוצו־שלאָגען זיך צו אַ האַפען ביי דעם אויבען דערמאָנטען אינזעל גאַללאָ.

נאָך דעם וויא זיי האָבען פעררעכט זייערע שיפען פון דיא שאָדען, וואָס דיא שטורמען האָבען זיי געטהאָן, און זיי אַליין האָבען זיך אויס־

געררוהט פון דיא שווערע ארבייט וואָס זיי האָבען געהאַט מיט דיא ווינ־טען, האָבען זיי פאָרטגעזעצט דיא רייזע. אזוי שווימענדיג זיינען זיי ענדליך צוגעקומען צו דיא סמנים פון אַ העכערע ציוויליזאַציאָן, וועלכע רואיז האָט דאָרטען פריהער געפונען. דיא נאַטור גופא איז אין יענע ערטער אויך געווען אַ פריינדליכערע וויא אין דיא פלעצער, וואו פּי־זאַררא און אלמאַגרא האָבען זיך פריהער אָבגעשטעלט. אין יענע גע־גענדען איז געוואַקסען אַזאַ מין בוימער מיט געוואַלדיג גרויסע גע־דרעהטע וואָרצלען, וועלכע זיינען געהאַנגען צונויפגעפלאָנטערט אונ־טער'ן וואַסער. אָפט איז דאָרטען איינפאַך געפעהרליך געווען צוצו־שווימען נאָהענט צום ברעג, טאָמער פערטשעפּעט זיך דיא שיף און קען זיך ניט בעפרייען. דאָ זיינען אַזעלכע בוימער ניט געווען — אָנ־שטאָט זיי זיינען געוואַקסען פערשיעדענע טהייערע בוימער, וואָס האָ־בען דעם ברעג ניט געשטערט — עבען־בוימער, מאַהאַגאָני־בוימער, אַנ־דערע האַרטע בוימער, וויא אויך פאַרב־האָלץ און באַלזאַם־האָלץ; און דיא באַלזאַם־בוימער האָבען זייער געשמאַקען ריח פערשפּרייט ניט אין אַ פערפעסטעטע זומפּען־לופט, נור אין אַ לופט, וואָס האָט מענשען גע־קרעפטיגט. און צווישען דיא וועלדער זיינען געלעגען אויסגעשפּרייט בעאַרבייטע פעלדער פון קוקורוזע און קאַרטאָפעל, געמישט מיט גערט־נער פון קאַקאַאָ־בוימער. אָפט האָבען דיא קוקורוזע פעלדער זיך גע־צויגען איבער דיא זייטען פון בערג. אויף טריט און שריט האָט מען געקענט זעהן, אז אין דיעזע געגענדען וואוינט אַן ענטוויקעלטער אר־בייטסזאַמער פאָלק.

און וואָס ווייטער דיא שיפען זיינען געגאַנגען, אַלץ מעהר דערפער האָבען זיך געזעהן.

דיא שפּאַניער האָבען זיך אָבגעשטעלט אין ט אַ ק אַ מ אַ ע ז, אַ שטעדטעל מיט אַ פּאָר טויזענד הייזער, וועלכע זיינען געווען אויסגע־שטעלט אין גאַסען, וויא אין אייראָפּעאישע שטאָדט. זיי האָבען דאָר־טען געזעהן אַ סך גאָלד און עדעל־שטיינער. זייער שמחה איז אָבער באַלד פערשטערט געוואָרען. ווען פּיזאַררא איז ארויס אויפ'ן ברעג מיט אַ קאָמפּאַניע סאָלדאַטען, מיט דעם צוועק, זיך דורכצורעדען מיט דיא אינדיאַנער, פאָרלויפיג אויף אַ פריינדליכען אופן, האָט זיך בעווי־זען אַ רויט־הויטיגע ארמיי פון עטליכע טויזענד מאַן; דיא הייפעלע שפּאַניער וואָלטען אפשר טרוקען ניט אָבגעשניטען, ווען אַ סיבה וואָלט

זיי ניט גערעטעט אויף א קאָמישען אופן. אזוי וויא דיא אינדיאַנער זיינען האסטיג צוגעקומען צו איהם, האָט פיזאַררא זיך געאיילט זיך אומצוקעהרען צו זיינע שיפען, וואו עס האָט זיך געפונען זיין הויפט־ארמיי און זיינע בעסטע געוועהר. דערביי האָט זיך געטראָפען, אז איינער פון זיינע רייטער איז אראָבגעפאַלען פון זיין פערד. עס האָט זיך אָבער ארויסגעצייגט, אז דער אונגליק איז א גליק; דיא אינדיאַנער, וועלכע האָבען אויפ׳ן לעבען ניט געזעהן קיין רייטער, האָבען מיט איבעררראשונג געקוקט אויף דיא עטליכע „דאָפּעלטע בעשעפעניסען“, און ווען דער קאוואלעריסט איז אראָבגעפאַלען און זיי האָבען געזעהן וויא פון דיא דאָפּעלטע בעשעפענים ווערען פּלוצלונג צוויי, האָבען זיי זיך אזוי דערשראָקען, אז זיי זיינען זיך צולאָפען. פיזאַררא מיט זיינע בעגלייטער האָבען אלזאָ געקענט אונגעשטערט צוקומען צום ברעג, וואו עס זיינען געשטאַנען דיא צוויי שפּאַנישע שיפען.

פון דעסטוועגען האָט דיא געשיכטע אויף דיא שפּאַניער קיין גרויסען איינדרוק ניט געמאכט. דיא אינדיאַנישע ארמיי איז געוועזען פיעל בעסער בעוואפענט וויא דיא אינדיאַנער וואָס זיי האָבען פריהער געזעהן, און, וויא עס האָט געשיינט, איז זייער קאמפּף־פעהיגקייט אויך געוועזען א פיעל גרעסערע.

עס איז בעשלאָסען געוואָרען, אז אלמאגראָ זאָל וויעדער פאָהרען קיין פּאַנאמאַ נאָך מעהר חיל און אז פיזאַררא זאָל אויף איהם וואַרטען אויף דעם אינזעל גאַללאָ, וואו מען האָט געגלויבט אז ער וועט זיין אויסער געפאַהר. אָבער דיא סאָלדאַטען האָבען גענומען מורמלען.

עטליכע פון דיעזע סאָלדאַטען האָבען אויפגעשריעבען צו זייערע פּאַנאַמע׳ר פריינד בריעף, אין וועלכע זיי האָבען זיך בעקלאָגט אויף זייער לאַגע, און האָבען זיי געשיקט מיט דיא מאַטראָזען וואָס זיינען געפאָהרען מיט אלמאגראָ׳ן. אלמאגראָ האָט דיא בריעף ביי דיא מאַטראָזען צוגענומען און זיי פערניכטעט. אָבער איין בריעף איז געלעגען פערבאָרגען אין א קנויל באַוועל, וואָס מען האָט געפיהרט אלס א מוסטער פון פּערו׳ס פּראָדוקטען, און דיעזער בריעף האָט דערגרייכט זיין ציעל. דעם קנויל באַוועל האָט מען כלומר׳שט געבראכט א מתנה צו דעם גובערנאַטאָר׳ס פרוי; אויף דיעזען ארט האָט דער גובערנאַטאָר בעקומען דיא קלאַגע. דער בריעף האָט ענטהאַלטען א

ביטע אַז דער גובערנאַטאָר זאָל אויף דיא רייזענדע רחמנות האָבען און שיקען אַ שיף זיי צו ראַטעווען פון אַ שרעקליכען טוידט.

אַ געוויסע צייט נאָך דעם וויא אַלמאַגראָ איז אָבגעפאָהרען מיט איין שיף, האָט פּיזאַרראָ אוועקגעשיקט נאָך פּאַנאַמאַ דיא צווייטע שיף אויך. געזאָגט האָט ער, אַז מען מוז איהר פערריכטען. מען גלויבט אָבער, אַז דאָס איז געווען בלויז אַ תירוץ פּטור צו ווערען פון אַלע שוואַכערע כאַראַקטערען, און אַגב אויך צו פערקלענערען דיא צאָהל פון מיילער, וואָרים עסענוואַרג איז אויפ׳ן אינזעל געווען זעהר וועניג און איז געוואָרען אַלץ וועניגער.

ענדליך האָט זיך אָנגעפאַנגען אַן איינפאַכער הונגער. דיא אינדיאַנער פון גאַללאָ האָבען דעם אינזעל אין גאַנצען איבערגעלאָזען צו דיא ווייסע און אַליין זיינען זיי אוועק אַנדערשוואו. קיין געפאַהר פון אַנדערע אינדיאַנער איז אויך ניט געווען. אָבער דער הונגער איז געוואָרען אַ געפעהרליכערער שונא וויא אַ פיינדליכע רויט־הויטיגע מחנה. ראַקעס און אַביסעל אָיסטערס איז געווען דיא איינציגע שפּייז, וואָס דיא אַוואַנטוריסטען האָבען געקענט געפינען צו עסען. דערצו נאָך האָבען זיך אָנגעפאַנגען דיא רעגענס, וועלכע זיינען אין דיא הייסע געגענדען זעהר גרויס און געהען פיעל טעג נאָך אַנאַנד. דער אינזעל איז געווען פערפלייצט מיט אַ שטענדיגען מבול. דיא אויסגעהונגערטע, אָבגעשוואַכטע, האַלב־נאַקעטע שפּאַניער זיינען געווען דורכגעווייקט ביז דיא ביינער. ווען עס וואָלט אַזוי אָנגעהאַלטען נאָך אַ פּאָר וואָכען, וואָלט פון זיי אפשר קיין שריד ופליט ניט געבליבען. עס זיינען אָבער באַלד אָנגעקומען צוויי שיפען מיט שפּייז.

צו פּיזאַרראָ׳ס איבערראַשונג האָט זיך ארויסגעצייגט, אַז דאָס האָט דער גובערנאַטאָר פון פּאַנאַמאַ געשיקט דיא שיפען (אונטער דער קאָמאַנדאַ פון איינעם טאַפור) אום זיי אָלעמען צו נעהמען צוריק און צו מאַכען אַ סוף פון דער גאַנצער עקספּעדיציע. דאָס איז געווען דער רעזולטאַט פון דעם בריעף, וואָס איז געווען איינגעוויקעלט אין דעם קנויל באַוועל.

אָבער איינער פון דיא מאַטראָזען האָט געבראַכט פּיזאַררא׳ן אַ בריעף פון אַלמאַגראָ׳ן און לוק׳ן, אַז זיי וועלען איהם באַלד צושיקען שיפען מיט שפּייז און מיט נייע מענשען. זיי האָבען זיך ביי איהם געבעטען ער זאָל ניט לאָזען צוברעכען דיא אונטערנעהמונג.

מען גלויבט, אז פיזאררא וואלט סיי ווי סיי זיך ניט אומגעקעהרט נאך פאנאמא. איין מאל האט ער זיך גענומען פאר א זאך, איז ער ניט געווען דער זארט מענש, איהר פלוצלינג אוועקצואווארפען. יעדענ־פאלס האט אלמאגרא'ס און לוק'ס בריעף צוגעגעבען נייע קראפט צו זיין ענטשלאסענהייט. וויא טהוט מען אבער מיט דיא סאלדאטען? זיי האבען נאך פריהער זיך געבעטען צוריק; און איצט, נאך דיא שרעקליכע וואכען פון הונגער און רעגען, איז געוויס געווען שווער זיך פארצושטעלען, אז זיי וועלען בלייבען מיט איהם, — איצט ווען עס זיינען געקומען צוויי שיפען זיי צו נעהמען נאך פאנאמא.

דא האט פאסירט א סצענע, וועלכע כאראקטעריזירט פיזאררא'ן מיט העלע פארבען.

ארויסציהענדיג זיין שווערד פון שייד, האט ער אין דער זאמד געמאכט א פאס פון מזרח צו מערב, און אנווייזענדיג אויף דעם דרום־זייט פון דיעזען גרענעץ האט ער געזאגט צו זיינע מענשען:

„פריינדע און חברים! אויף יענער זייט (אין דרום) ליעגט הונגער, נאקעטקייט, רעגענס, טוידט; אויף דיעזער (אין צפון) ליעגט א לייכטער לעבען און פערגניגען. דארטען, אין דרום, ליעגט אבער פערו מיט איהרע רייכטהימער. און אויף דער זייט געפינט זיך פאנאמא מיט איהר ארימקייט. זאל יעדער פון אייך זיך אויסקלייבען וואס עס פאסט איהם אם בעסטען אלס בראווען שפאניער. וואס אנבעטרעפט מיר, געה איך אין דרום זייט!"

און מיט דיעזע ווערטער איז ער אריבערגעטראטען דעם פאס.

נאך איהם איז גלייך נאכגעגאנגען רואיז דער שיפס־קאפיטאן, אן אדעליגער מיט'ן נאמען ק א נ ד י א, און נאך עלף מאן.

זיי האבען געבעטען ביי טאפור'ען ער זאל זיי איבערלאזען איינע פון זיינע צוויי שיפען. ער האט זיך אבער ענטזאגט. אפילו א טהייל פון זיין פראוויאנט האט מען אויך ביי איהם קוים אויסגעבעטען.

נאך דעם וויא טאפור איז אוועקגעפאהרען מיט דיא, וואס האבען ערקלעהרט זייער וואונש זיך אומצוקעהרען, האט פיזאררא זיך מישב געווען, אז עס וועט בעסער זיין פון גאללא אריבערצוגעהן אויף דעם אינזעל ג א ר ג א נ א, וועלכער ליגט 75 מייל צו צפון צו. ערש־טענס, האט ער געוואוסט אז דער פלאץ איז א בעסערער און האט מעהר שפייז; צווייטענס, האט ער געגלויבט, אז איצט, ווען דיא

קאָמפּאַניע בעשטעהט בלויז פון 14 מאַן, איז שוין ווידער אַ סכנה צו פערבלייבען אין גאַללאָ: דיא אינדיאַנער, וואָס האָבען אַמאָל זיך געקליבען צו בעפאַלען רואיז'ען, קענען איצט אפשר צוריקקומען מיט אַ פיינדליכען צוועק. גאָרגאָנאַ אָבער איז ניט געוועזען בעזעצט. אַלזאָ האָט מען פון קלעצער צוזאַמענגעשלאָגען אַ מין פליט, און מען האָט זיך אריבערגעקליבען אהין.

און פיזאַררא האָט זיך טאַקע ניט געגאַרט. אויף דעם נייעם פּלאַץ האָט ער געפונען פויגלעך, וואָס זיינען געוועזען גוט צום עסען, וויא אויך האָזען און קראָליקעס. מיט זייערע שטאָהלענע פּייל־און־בויגענס האָבען דיא פערצעהן אַוואַנטוריסטען אַלזאָ געקראָגען גענוג שפּייז, און פון דיא רעגענס האָבען זיי זיך בעשיצט מיט הייזלעך, וועלכע דאָ איז געוועזען לייכטער אויפצובויען וויא אין גאַללאָ. בלויז פון דיא גיפטיגע פליגען איז דאָ ניט געוועזען מעהר רעטונג וויא דאָרטען; און אין בעסטען פאַל איז דער לעבען דאָ קיין גן עדן פּאָרט ניט געוועזען. ווידער האָט מען זיך געקוויקט מיט דער האָפנונג אז אָט־אָט וועלען אָנקומען שיפען מיט פּריפּאַסען מיט אַ נייע אַרמיי פון אַלמאַגראָ'ן מיט לוק'ען; ווידער איז מען גאַנצע טעג געשטאַנען ביים ברעג אָנשטרענגענדיג דיא אויגען אויפ'ן אָרט וואו דער הימעל לאָזט זיך אראָב איבער'ן ים, — אפשר וועט אַרויסשווימען אַ זעגעל.

וואָכען זיינען פּאַריבער, און קיין זעגעל האָט זיך אַלץ ניט געזעהן.

ארום און ארום האָט זיך געצויגען דיא זעלבע אונבעקאַנטע נאַטור — דער ברייטער אָקעאַן פון איין זייט, און דיא הויכע, ריעזיגע אַנדען־בערג פון דער אַנדער זייט. דיא קעפּ פון דיא בערג זיינען געוועזען בעדעקט מיט שניי און אייז, אין וועלכע דיא גלייך־פאַלענדע שטראַהלען פון דער זון האָבען זיך אָבגעשפּיעגעלט וויא אַ ים פון צושמאָלצענע, גליהענדע גאָלד. דאָס איז אַלעס. איין טאָג איז געוועזען פּונקט וויא דער אַנדערער.

פון צייט צו צייט פלעגען זיך אויפ'ן וואַסער בעווייזען מאַסען פון ים־גראַזען; זיי האָבען זיך געוויגט איבער דיא כוואַליעס און פון ווייטען האָבען זיי געמאַכט דעם איינדרוק, אַז דאָס איז אַ שיף; אָבער מיט דער צייט זיינען אונזערע פערצעהן רייזענדע אַזוי צוגעוועהנט געוואָרען צו אַלץ וואָס זיי האָבען געזעהן ארום זיך, אַז מעהר האָבען זיי שוין דיעזע טעות'ן ניט געהאַט.

אין פאַנאמאַ איז דערווייל פאָרגעקומען דאָס פאָלגענדע: ווען טאַפור האָט דע־לאָס־ריאָס׳ען, דעם גובערנאַטאָר, בעריכטעט וויא פיזאררא און זיינע דרייצעהן אַנהענגער זיינען פערבליבען אויפ׳ן אינזעל, איז ער געוואָרען ווילד פון כעס און האָט זיך ענטזאָגט צו ערלויבען זיי צו שטיצען. לוק און אַלמאַגראָ האָבען איהם ביסלעכווייז ווידער איבערגערעדט; אָבער אַלץ וואָס זיי האָבען ביי איהם געפּועל׳ט איז, אַז ער זאָל זיי לאָזען שיקען אַ קליינע שיף מיט שפּייז און געוועהר, אי דאָס מיט דעם תנאי, דאָס פּיזאררא זאָל אין זעקס מאָנאַט אַרום קומען נאָך פאַנאמאַ און אָבגעבען אַ פּערזענליכען בעריכט; און וואָס שפּעטער וועט זיין, וועט מען דאַן זעהן.

איידער מען האָט פון איהם אַרויסגעקראָגען דיעזע ערלויבניס און איידער מען האָט אויסגעשטאַטעט דיא שיף, זיינען אַוועק זיעבען מאָנאַט. דיא פּערצעהן אַוואַנטוריסטען האָבען דערווייל זיך שוין מיאש געווען ווען עס איז צו בעקומען הילף פון פּיזאררא׳ס שותפים. זייער שמחה, ווען דיא שיף איז צו זיי געקומען, איז איבעריג צו בעשרייבען. דאָך, ווען פּיזאררא האָט דערזעהן, אַז קיין נייע רעקרוטען האָט מען איהם ניט געשיקט, איז ער געוועזן ביטער ענטטוישט. ער האָט זיך אָבער בעשלאָסען פאָרטצוזעצען זיין רייזע מיט דיא מענשען וואָס ער האָט געהאַט. וואָס וועט זיין, וועט זיין, — ער וועט פאָהרען ווייטער צו דרום צו און בעזוכען דיא רייכע שטעדט פון פּערו!

דאָ דאַרף מען ערקלעהרען דאָס פאָלגענדע. דיא גאַנצע צייט האָט פּיזאררא ביי זיך געהאַט דיא עטליכע אינדיאַנער, וואָס זיין טרייער שיפס־פיהרער, רואיז, האָט מיטגענומען פון דער אויבענדערמאָנטער „באַלזא“; מערקווירדיג איז, דאָס דיעזע רויט־הויטיגע זיינען צוגע־בונדען געוואָרען צו דיא שפּאַניער און זיינען זיי געבליבען טריי, טהיילענדיג מיט זיי אַלע צרות און ליידען, וועלכע זיי האָבען געהאַט אויסצושטעהן אין דיא פערשיעדענע פּלעצער, וואו זיי האָבען געמוזט וואַרטען. וואַהרשיינליך איז דיא אינדיאַנער געוועזן לייכטער צו פערטראָגען הונגער און נויט וויא דיא ווייסע; אָבער וויא דיא מעשה איז, זיי האָבען זיך צו זיי צוגעוועהנט, זיך אויסגעלערענט שפּאַניש און זיינען זיי געוועזן זעהר ניצליכע בעגלייטער. דער לעזער וועט זיך ערינערען, אַז צוויי פון דיעזע אינדיאַנער זיינען געוועזן איינוואוינער פון דער פּערואַנער האַפען־שטאָדט ט ו מ ב ע ז. אַלזאָ האָבען זיי,

וויא עס שיינט, פּיזאַררא'ן פערזיכערט, אַז ער דאַרף ניט מורא האָבען צו בעזוכען זייער לאַנד. יעדענפאַלס האָבען זיי דערנאָך אומעטום געדיענט ניט בלויז אַלס דאָלמעטשער צווישען איהם און פּערואַנער, נור אויך מיט דעם וואָס זיי האָבען דיא ווייסע געלויבט און זיי אויף יעדען ארט פערטהיידיגט.

דיא אונטערשטע שורה איז, אַז פּיזאַררא האָט זיך אַוועקגעלאָזען ווייטער צו פּערו צו. דיא פּאָגאָדע איז געוועזען ניט קיין שלעכטע און רואיז האָט געלאָזען דיא שיף געהן דירעקט אין דרום זייט. ביסלעכווייז האָבען זיך ווידער געגומען זעהן בעארבייטעטע פעלדער, און צווישען דיא בערג האָט מען פון ווייטען געקענט בעמערקען וויא עס געהט אַ רויך פון דעכער. צום ענד פון צוואַנציג טאָג רייזע זיינען דיא שפּאַניער אריינגעשוואומען אין דעם שעהנעם ג ו ו א י א ק ע ל ג אָ ל ף. דיא ברעגעס זיינען דאָ געוועזען פול מיט שטעדט און דערפער. דיא פלאַכע לאַנד ביין ברעג איז אייגענטליך געוועזען ניט מעהר וויא אַ שמאָלער פּאַס, וואָרים דיא אַנדען־בערג גיבען זיך דאָ פלוצלינג אַ הויב אין דער הויך ביז ווייט איבער דיא וואָלקענס. דער שמאָלער שטח איז אָבער געוועזען דורכגעשניטען מיט פיעלע טייכלעך, וועלכע האָבען דיא לאַנד אָנגעגאָסען מיט פרוכטבארקייט.

פּיזאררא האָט זיך יעצט געפונען לעבען דיא צוויי העכסטע בערג פון דעם גאַנצען קארדיליערען־צייל, לעבען דיא צוויי העכסטע בערג פון אַמעריקאַ — דיא בעריהמטע ט ש י מ ב אָ ר א ז אָ און ק אָ־ ט אָ פּ אַ ק ס י. דער לעצטער איז אַ וואָלקאַן, און ניט לאַנג פאַר דער צייט, ביי וועלכער מיר האַלטען דאָ, איז ער געוועזען „ביי דער אַרבייט". ווען ער צולאָזט זיך, דאָס הייסט, ווען דיא ערד שפּייט דורך דער מויל פון דיעזען וואָלקאַן אַרויס איהר הייסען צושמאָלצענעם שטאָף אָדער איהרע בערג מיט סאַזשע, איז זיין קאָפּ שוואַרץ אָדער רויט וויא פייער. ווען ער בערוהיגט זיך אָבער, און הערט אויף צו שפּייען און אפילו צו הויכערען, פערשפּרייט זיך איבער איהם דיא שנייענע היטעל, וואָס ער טראָגט געוועהנליך.

דיא שפּאַניער זיינען געשוואומען ווייטער. יעדע עטליכע מייל, וואָס זיי זיינען אָבגעפאָהרען, האָט זיי געבראַכט צו נייע איבעררא־ שונגען, צו נייע צייכענס פון ציוויליזאַציאָן. ענדליך זיינען זיי צוגע־ קומען צו דעם אינזעל ס אַ נ ט אַ ק ל א ר א, וויא מען רופט איהם

היינט, לעבען דעם אריינגאַנג צום האַפען פון דער פּערואַנישער שטאָדט ט ו מ ב ע ז, וועגען וועלכע זיי האָבען זיך אַזוי פיעל אָנגעהערט פון זייערע אינדיאַנישע מיטרייזענדע. דאָרטען האָט פיזאררא געהייסען צואַנקערען דיא שיף.

אויף מאָרגען האָט מען ווידער אויפגעהויבען דעם אַנקער און מען איז געשוואומען צו דער שטאָדט. באַלד האָט זיך גענומען זעהן אַ היבשע צאָהל שטיינערנע געביידעס און אַרום־און־אַרום זיי אַ גרינע לאַנקע. וויא דיא שפּאַניער שיף איז אַזוי צוגעשוואומען, זיינען איהר אַנטקעגען געגאַנגען עטליכע „באַלזאַס“ מיט פּערואַנער זעלנער. פיזאררא האָט זיך אָבער ערקונדיגט, אַז דאָס מיינט מען ניט איהם, נור דיא פיינדליכע רויט־הויטיגע איינוואוינער פון פּ ו נ אַ, אַ אינזעל פון יענע געגענדען. ווען דיא שיף האָט זיך שוין געפונען לעבען דיא באַלזאַס, האָט ער דורך זיינע דאָלמעטשערס אויסגערופען צו דיא עלסטע, אַז ער לאַדעט זיי איין צו זיך אויף דער שיף. דיא איינלאַדונג איז אָנגענומען געוואָרען און דיא פּערואַנער האָבען מיט אויסדריקע פון וואונדער בעקוקט אַלץ וואָס זיי האָבען געזעהן. ווען זיי האָבען געפרעגט ביי דיא עטליכע רויט־הויטיגע, וואָס זיי האָבען געפונען אויף דער שיף, וויא אַזוי זיי קומען צווישען דיעזע אונגעוועהנליכע בעשעפענישען, האָבען יענע זיי אַלץ דערצעהלט, און דערביי האָבען זיי זיך צוריסען לויבענדיג דיא ווייסע; זיי האָבען זיי פאָרגעשטעלט אַלס מענשען, וועלכע קענען אויפטהאָן אַלערליי ניסים און וועלכע האָבען דיא פריעדליכסטע און פריינדליכסטע אַבזיכטען. זייער איינציגער צוועק, אין קומען אַהער — האָבען זיי ערקלעהרט — איז צו בעזוכען דיא לאַנד און בעקאַנט צו ווערען מיט איהרע מענשען. זיי מיינען אָבער ניט קיין שום בייז; זייערע אינדיאַנישע בעגלייטער בעהאַנדלען זיי וויא ברידער, און זיי האָבען דיא בעסטע געפיהלען צו דעם גאַנצען פּערואַנישען פאָלק.

פיזאררא האָט זיינע געסט געבעטען דאָס אַלעס איבערצוגעבען זייערע לאַנדסלייט און צו זעהן, אַז מען זאָל איהם שיקען שפּייז.

דיא איינוואוינער פון טומבעז האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען מאַסענווייז ביי'ן ברעג, און האָבען מיט אויסגעשטעלטע אויגען געקוקט אויף דעם שווימענדען טורעם מיט זיינע ווייסע מענשען.

שפּעטער, ווען דער ק ו ר אַ ק אַ (דער הויפּט בעאַמטער פון

דעם געגענד), האָט בעקומען דעם בעריכט פון דיא וואָס האָבען בעזוכט דיא שיף, האָט ער דאָס אויסגעהערט מיט גרויס איבערראַשונג, ער האָט אָבער גלייך געהייסען זיי אַרויסוויזען גאַסט־פריינדליכקייט.

אין אַ קורצע צייט אַרום זיינען צו דיא שפּאַניער צוגעשוואומען עטליכע „באַלזאַס“ אָנגעלאָדען מיט באַנאַנעס, קוקורוזע, זיסע קאַרטאָ־

אַ לאַמאַ

פעל, אַנאַנאַסען (פיין־עפּעל), פויגלעך, פיש, און עטליכע „פּערואַנער שעפּסען“, אָדער „קעמלען“, וויא דיא שפּאַניער האָבען גערופען דיא לאַמאַס, וועלכע זיי האָבען דאָ געזעהן צום ערשטען מאָל.*)

*) דער לעזער געדענקט, וויא אויף איינע פון זיינע דרום־רייזעס האָט

גראד איז דאן אין טומבעז געווען א מיטגליעד פון דעם הערשענ־דען שבט, דיא „א י נ ק א ס“, וויא זיי האבען געהייסען. ווען ער האט געהערט ווענען דיא וואונדערבארע ווייסע מענשען, האט זיך איהם פערגלוסט זיי צו זעהן; אלזא איז ער מיטגעפאהרען אויף איינער פון דיא באלזאס, וואס האבען געפיהרט דיא עסענווארג צו דער שפאני־שער שיף. אז דאס איז א וויכטיגע פערזאן, האבען דיא שפאניער לייכט געקענט זעהן פון זיינע קליידער, וועלכע זיינען געווען פון א דעליקאטע וואל־צייג, שעהן געפארבט און בעפוצט, וויא אויך פון דיא גרויסע גאלדענע אויערערינגלעך, וואס ער האט געטראגען. אחוץ דעם: דיא אנדערע פערואנער האבען זיך צו איהם פערהאלטען מיט רעספעקט. אלזא האט פיזאררא איהם אויך אבגעגעבען כבוד. ער האט איהם געוויזען דיא פערשיעדענע טהיילען פון דער שיף און דורך זיינע דאלמעטשערס האט ער איהם געענטפערט אויף אלע זיינע פראגען און אלץ ערקלערט. ווען דער אינקא־פערואנער האט געפרעגט פון וואנען זיי קומען און נאך וואס זיי קומען, האט פיזאררא אבגע׳דרשנ׳ט דיא געוועהנליכע דרשה ווענען דער קריסטליכער רעליגיאן און דיא אלמעכ־טיגקייט פון דעם שפאנישען טהראן, — דיא דרשה, וואס שפאנישע רייזענדע אין אמעריקא האבען געהאלטען פאר אלע אינדיאנישע עלסטע. דער א י נ ק א האט אלץ אויסגעהערט און גאר ניט געענט־פערט.

ווען עס איז געקומען דיא מיטאג־שטונדע, האט פיזארא איהם איינגעלאדען צום טיש. דער אינקא האט דיא אייראפעאישע אכילות געגעסען מיט אפעטיט און ווענען דיא וויין, האט ער מודה געווען, אז דאס איז פיעל בעסער וויא דיא געטראנקען וואס אין פערו מאכט מען פון קוקורוזע און פון אגאווע. ער האט זיך געזעגענט זעהר פריינדליך; ער האט איינגעלאדען דיא ווייסע אז זיי זאלען בעזוכען דיא שטאדט גופא, און פיזאררא האט איהם מיטגעגעבען עטליכע פרעזענטען מיט וועלכע ער האט זיך זעהר געפרעהט. מעהר פון אלץ איז ער נתפעל געווארען פון א שארפע נייע האק, וואס ער האט איהם געשאנקען,

---

באלבאא בעגעגענט אן אינדיאנער, וועלכער האט איהם דערצעהלט ווענען דער לאמא און פאר איהם אויסגעקנאטען איהר פיגור (זעה אויבען, זייטעל 97). פיזאררא איז דערביי געווען, און ער האט דאס געזעהן.

ווארים פון אייזען האבען דיא פערואנער ניט געוואוסט, — אזוי וויא דיא מעקסיקאנער.

דיא שפאניער האבען צווישען זיך דעם אינקא אדעליגען גערופען א ר ע י א ן, דאס הייסט „דער אויער־מאן", צוליעב דיא גרויסע אויערינגלעך וואס ער האט געטראגען. אזוי וויא אזעלכע גאלדענע אויערינגלעך האבען געטראגען אלע פערואנער פון דעם הערשענדען שבט, איז דער נאמען נאכהער פערבליבען און „ארעיאן" האט ביי דיא שפאניער געהייסען א וויכטיגער פערואנישער עלסטער.

אויף מארגען האט פיזאררא געשיקט א מתנה צו דעם ק ו ר א ק א פון טומבעז — א פאר חזרים און עטליכע היהנער. ער האט דאס געשיקט דורך א שפאניער מיט'ן נאמען מ א ל י נ א, און א נעגער, וואס איז געקומען פון פאנאמא מיט דער שיף, וועלכע פיזאררא האט איצט געברויכט. דיעזע צוויי זיינען אלזא געוועזען דיא ערשטע ניט־אינדיאנער, וואס האבען וועז עס איז בעזוכט טומבעז. זיי האבען דארטען פערבראכט דעם גאנצען טאג, און אין אבענד, ווען זיי האבען זיך אומגעקעהרט אויף דער שיף, האט מאלינא געהאט צו דערצעהלען פיעלע אינטערעסאנטע זאכען. ווען זיי זיינען ארויס אין שטאדט — דאט ער דערצעהלט — האבען זיי ארומגערינגעלט מאסען מענשען, מען האט זיך ניט געקענט אבוואונדערען פון זיי. מען האט בעקוקט מאלינא'ס געזיכט, געטאפט זיין בארד, זיינע קליידער. הויפטזעכליך האבען זיך מיט איהם אינטערעסירט דיא פרויען. זעהענדיג אז זיי געפעלען איהם, האבען זיי איהם פערשפראכען א שעהנע ווייב, אויב ער וועט בלייבען וואוינען אין זייער שטאדט.

און דיא זעלבע איבעררראשונג, וועלכע עס האט ארויסגערופען מאלינא'ס ווייסע געזיכט און בארד, האט אויך ארויסגערופען דעם נעגער'ס שווארצער פנים. דיא אינדיאנער האט זיך איינפאך ניט געגלויבט אז דאס איז א נאטירליכע שווארצקייט; זיי האבען געפרופט רייבען זיינע באקען מיט דיא פינגער, צו זעהן אויב עס וועט זיך ניט אפרייבען.*)

---

*) פונקט אזא סצענע איז פארגעקומען ווען פארטוגעזישע רייזענדע זיינען צום ערשטען מאל געקומען אין דיא נעגער־לענדער, אין אפריקא. דיא נעגערס האט זיך ניט געגלויבט, אז זייער ווייסקייט איז א נאטירליכע,

ניט קיין קלענערע נייעס זיינען ביי דיא איינוואוינער פון טומבעז געווען דיא חזרים און דיא עופות, וואָס מאַלינא האָט געטראָגען צו זייער קוראַקאַ. זיי האָבען אַזעלכע בעשעפענישען קיין מאָל ניט געזעהן. אַלץ איז ביי דיא ווייסע געווען ניט וויא אויף דער וועלט — אַזוי האָט דאָס דיא פּערואַנער אויסגעזעהן — דיא מענשען זיינען ניט וויא אַלע מענשען און זייערע פויגלעך און בהמות זיינען אַזעלכע אונגעוועהנליכע ברואים וויא זייערע מענשען. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז ווען אַ האָהן, וואָס מאַלינאַ האָט געטראָגען, האָט אַ קרעה געטהאָן, האָבען זיי געפרעגט, וואָס ער זאָגט, דער האָהן. זיי האָבען געמיינט אַז דיא אוננאַטירליכע פויגעל רעדט.

ביי דעם קוראַקאַ — האָט מאַלינאַ וויטער דערצעהלט — האָט ער געזעהן אַ מאַסע גאָלדענע און זילבערנע כלים. דיא הויז איז אַ רייכע, אַ שטיינערנע; אין שטאָדט געפינט זיך אַ גרויסע, איינגאָרענדיגע פעסטונג, אויך פון שטיין; און לעבען דער פעסטונג שטעהט אַ טעמפּעל, וועלכער בליסטשעט אַזוי מיט גאָלד, אַז עס הויבט איינפאַך אָן צו בלענדען דיא אויגען. פּיזאַררא'ן האָט זיך איינפאַך ניט געגלויבט, אַז דאָס אַלץ איז ריכטיג, און ער האָט אַוועקגעשיקט אַ געבילדעטערען מענשען, קאַנדיאַ'ן דעם אדעליגען, צו זעהן אויב מאַלינאַ'ס בעריכט איז ניט איבערטריבען. קאַנדיאַ האָט זיך אויסגעפּוצט אין זיינע פּאַראַדנע קליידער, געוועהר, פּאַנציר און קיווער און איז מיט אַ דאָל־מעטשער געגאַנגען אין שטאָדט. זיין בליסטשענדיגע שטאָהלענע היטעל און פּאַנציר און זיין אַרקעבוס האָבען דיא אינדיאַנער נאָך מעהר איבערראַשט וויא מאַלינאַ'ס האָהן. ווען ער האָט געוויזען וויא דער אַרקעבוס לאָזט פון זיך אַרויס אַ „בליץ" מיט אַ „דונער", און צושיסט אַ ברעט אויף שטיקלעך, זיינען אייניגע פון דיא פּערואַנער אַניעדער־געפאַלען אויף דער ערד פון שרעק; אַנדערע, וויעדער, זיינען צו איהם צוגעגאַנגען מיט דיא העכסטע עהרע־פורכט, אַזוי וויא ער וואָלט געווען אַ מין גאָט.

קאַנדיאַ האָט בעזוכט דעם קוראַקאַ; איהם האָט מען אויך געוויזען דיא פערשיעדענע געביידעס פון שטאָדט, — דיא פעסטונג,

110 און זיי האָבען געפּרופּט איהר אָפּרייבען מיט שפּייעכץ. (זעה זייטעל אין ערשטען באַנד פון דיעזער היסטאָריע).

דעם טעמפּעל און זאָגאַר דיא גערטנער פון אַ „קלויסטער“, אין וועלכע עס האָבען געוואוינט „מיידלעך פון דער זון“, דאָס הייסט נאָנען, מאַנאַשקעס פון דער זון־רעליגיאָן — דיא הויפּט־אמונה פון פּערו. וועגען דיעזע „זון־נאָנען“ וועלען מיר ריידען מיט מעהר איינצעלהייטען אין אַ ווייטערען קאַפּיטעל. דאָ וועלען מיר בלויז זאָגען, אַז קאַנדיאַ האָט אין זייערע גערטנער, אַחוץ נאַטירליכע בוימער און בלומען, געזעהן געמאַכטע פיגורען פון פערשיעדענע פלאַנצונגען און פּרוכטען. דאָס אַלץ איז געווען אויסגעגאָסען און אויסגעשניצט פון ריינע גאָלד און זילבער. אויך האָט ער געזעהן עטליכע אַרבייטער, וואָס זיינען געווען בעשעפטיגט ביי דיעזע אַרבייט. וואָס אַנבעטרעפט דעם טעמפּעל, זיינען זיינע ווענט אינוויינינג געווען פשוט בעדעקט מיט גאָלדענע ברעטער. אַזוי האָט קאַנדיאַ דערנאָך דערצעהלט פּיזאַררא׳ן. מאַלינאַ׳ס בעריכט, האָט ער ערקלעהרט, איז ניט געווען אַ האָר איבערטריבען.

עס איז אָבער פאַראַן אַ מיינונג, אַז קאַנדיאַ אַליין האָט איבער־טריבען. דאָך, אַז אין אַנדערע פּערואַנער שטעדט זיינען ווירקליך געווען מאַסען גאָלד, נאָך מעהר וויא קאַנדיאַ האָט בעריכטעט וועגען טומבעז — וועגען דעם איז קיין צווייפעל ניטאָ.

פּיזאַררא איז געווען אויפ׳ן זיעבעטען הימעל. דיא לאַנד פון גאָלד איז טאַקע פאַראַן אויף דער וועלט און ער געפינט זיך שוין דאָרטען. אָבער אַלץ שמערצליכער איז געווען זיין פערדרוס, פאַר וואָס ער האָט מיט זיך ניט קיין אַרמיי, גלייך צו בעפאַלען דיא רייכע שטעדט, צו בעראַבעווען זייערע פּאַלאַצען און טעמפּלען און איינצונעהמען דיא גאַנצע מדינה. עס איז אָבער געווען פערפאַלען. ער האָט קיין ברירה ניט געהאַט; ער האָט דאָס געמוזט אָבלעגען אויף שפּעטער.

וויא מיר וועלען זעהן, איז פון דעם וואָס ער האָט געמוזט אָבלעגען זיין בעפאַל, פאַר איהם אַרויסגעקומען אַ גרויסע טובה. שפּעטער, ווען ער איז אַהער געקומען אַ צווייטען מאָל, און שוין מיט אַן אַרמיי, איז דער רעגיערענדער שבט פון פּערו געווען צושפּאָלטען איבער דער פראַגע ווער עס איז דער אמת׳ער הויפּטמאַן פון דעם הערשענדען שבט, און דאָס האָט דיא רעגיערונג אָבגעשוואַכט. איצט אָבער איז זיא נאָך געווען פעראייניגט. און עס קען זיין, אַז ווען פּיזאַררא וואָלט איצט געפּרופט מאַכען אַן אַטאַקע, — אַפילו מיט דריי־פיער הונדערט מאַן,

וויא ער האָט עס געטהאָן דערנאָך, — איצט, קען זיין, וואָלט זיך דאָס געענדיגט מיט אַ ניעדערלאגע פאַר איהם.

וויא דיא מעשה איז, ער האָט איצט כמעט ניט געהאַט קיין שום חיל (אין סך הכל האָט ער געהאַט אַרום 20 אָדער 30 מאַן), און ניט־ווילענדיג האָט ער זיך געמוזט פאַרלויפיג בענוגענען מיט אַ ווייטערע רייזע פאַזע דיא ברעגעס, מיט דעם צוועק זיך דערנאָך אומצוקעהרען אין פאַנאַמאַ נאָך זעלנער.

דיא שיף איז אַלזאָ אַוועק ווייטער צו דרום צו. אומעטום האָט מען איהם גוט אויפגענומען. ער האָט זיך אָבער אין ערגעץ לאַנג ניט אָבגעשטעלט. דיא הויפּט־שטאָדט פון פּערו, ק ו ז ק אָ, האָט ער איצט ניט געקענט בעזוכען, ווייל זיא האָט זיך געפונען ווייט פון ברעג. ער האָט נור בעקוקט דיא ערטער, וואָס זיינען געלעגען ביין ים. אומעטום האָט ער געהערט וועגען דיא אינקאָס, דעם הערשענדען שבט, און וועגען דעם הויפּט־אינקא, וועלכער האָט רעגיערט איבער'ן לאַנד. קיין סך גאָלד האָט ער ניט געזעהן. ער האָט אָבער געהערט, אַז אין דיא גרעסערע שטעדט זיינען דיא טעמפּלען, דיא פּאַלאַצען פון דיא אינקאָס און דיא קברים פון זייערע געשטאָרבענע פול מיט גאָלד און זילבער. וואָס ער האָט געזעהן איז אייגענטליך געווען וויכטיגער וויא גאָלד. ער האָט אומעטום בעגעגענט פּרוכטבאַרע פעלדער, און וויא עס איז לייכט געווען צו בעמערקען, האָט מען זיי פּרוכטבאַר געמאַכט איבער־געוואַלט, דורך ריעזיגע און קונציגע מענשליכע אַרבייט; דאָס אַלץ האָט געוויזען אויף מערקווירדיג הויכע ענטוויקלונג. אויך האָט פּיזאַררא געזעהן אַ ריעזיגען געמאַכטען וועג; דאָס האָט אויך געטראָגען אויף זיך דעם זיעגעל פון וואונדערבאַרע אָנשטרענגונגען און אויפ־טהואונגען. אָבער אַזעלכע זאַכען האָבען איהם און זיינע מיטרייזענדע ניט אינטערעסירט. דאָס איינציגע וואָס האָט זיי יאַ אינטערעסירט איז געווען — ג אָ ל ד.

ווען דיא שיף האָט דערגרייכט דעם נייַנטען גראַד צו דרום צו*)

*) דער ערד־קוגעל ווערט אין געאָגראַפיע צוטיילט מיט פּאַסען וואָס געהען אַרום און אַרום איהם. דיעזע פּאַסען האָבען נומערען, און מיט זיי ווערען בעצייכענט „גראַדען“, וויא מען רופט דאָס. אַ גראַד האָט אונגע־פעהר 69 ענגלישע מייל (105 ווערסט). זעה דעם קאַפּיטעל: „דיא ברייט און דיא לייגג פון דער ערד“ אין דער בייליאַגע פון ערשטען באַנד.

האָבען זיינע בעגלייטער איהם גענומען בעטען, אַז ער זאָל זיך אומ־קעהרען נאָך פּאַנאַמאַ. אַזוי ווייט צו דרום צו ביי דעם אַמעריקאַנישען ברעג פון דעם שטילען אָקעאַן איז פריהער פאַר איהם יעדענפאַלס ניט געווען קיין ווייסער מענש.*) מעהר בעקאַנטשאַפט מיט פּערו, ווען ער וועט שווימען נאָך ווייטער, וועט ער סיי וויא סיי ניט בעקומען, וואָרים דיא הויפּט־שטאָדט איז דאָך געווען ווייט פון ברעג. אַלזאָ — האָבען זיי גע'טענה'ט — איז דאָס בעסטע דאָס ער זאָל פערקירעווען דיא שיף צוריק, וואָס גיכער קומען נאָך פּאַנאַמאַ, בעריכטען וואָס ער האָט געזעהן, און צוזאַמענשטעלען אַן אַרמיי אַריינצודרינגען אינעווייניג אין דיא רייכע לאַנד, און איהר איינגעהמען.

פּיזאַררא האָט צוגעגעבען אַז זיי האָבען רעכט און געטהאָן וויא זיי האָבען איהם געראַטהען.

צוריקפאָהרענדיג האָט ער זיך ווידער אָבגעשטעלט אין טומבעז. דאַן האָבען איינִיגע פון זיינע שפּאַניער אויסגעדריקט דעם וואונש דאָרטען צו פערבלייבען; ער האָט ניט געהאַט דאַגעגען. ביז ער וועט קומען צוריק וואָלטען זיי בעקאַנט געוואָרען מיט דיא מנהגים און מיט דער שפּראַך פון לאַנד און מיט דעם וואָלטען זיי איהם נוצליך געווען. פון דער אַנדערער זייט האָט מען איהם ערלויבט מיט זיך מיטצונעהמען אויף זיין שיף אַ פּאָר איינוואוינער פון טומבעז, אום זיי זאָלען זיך אויסלערנען שפּאַניש. איינער פון דיא שפּאַניער, וואָס זיינען געבליבען אין טומבעז, איז געווען דער אויבער־דערמאָנטער מאָלינאַ, וועלכען עס זיינען אַזוי געפעלען געוואָרען דיא פּערואַנישע פרויען. וואָס אַנבע־טרעפט דיא אינדיאַנער, וואָס זיינען מיטגעפאָהרען מיט דיא שפּאַניער נאָך פּאַנאַמאַ, ווערט דערמאָנט דער נאָמען פון איינעם פון זיי — פון אַ יונגען בחור'ל, וועמען דיא שפּאַניער האָבען אַ נאָמען געגעבען פ ע ל י פּ י ל ל אָ, דאָס הייסט „דער קליינער פיליפּ" אָדער „פילי־פעל", וויא מען וואָלט דאָס רופען אויף אידיש. דיעזער פיליפּעל איז געוואָרען צוגעבונדען צו דיא שפּאַניער, האָט זיך אויסגעלערענט זייער שפּראַך און האָט שפּעטער געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע ניט בלויז אַלס דאָלמעטשער נור אויך מיט דיא אינטריגען וואָס ער האָט געמאַכט געגען דעם הערשענדען אינקאַ. אַלס דאָלמעטשער האָט ער ביי פּיזאַר־

*) מאַגעללאַן איז דאָך געפאָהרען פאַזע דעם מזרח ברעג פון זיד־אַמעריקאַ.

ראָ'ן פערנומען דעם זעלבען פלאץ וויא מארינא האָט פערנומען ביי קאָרטעס'ען.

ענדליך איז דיא שיף אָנגעקומען אין פאנאמא. דיא נייעס וואָס פיזאררא מיט זיינע בעגלייטער האָבען געבראכט האָט ארויסגערופען א סענזאציאָן. אָבער אויף דע־לאָס־ריאָס'ן, דעם גובערנאטאָר, האָט דאָס קיין איינדרוק ניט געמאכט. אזוי וויא גאָלד האָט פיזאררא געבראכט ווייניג און דיא הויפט־נייעס וואָס ער האָט מיט זיך געהאט, זיינען געווען עטליכע לאמאס, האָט זיך דעם גובערנאטאָר ניט געגלויבט אז דיא אונטערנעהמונג האָט א ממשות. „דערוויל זעה איך נור, אז דאָרטען זיינען אומגעבראכט געוואָרען פיעלע שפאניער" — האָט ער געזאָגט — „ווייטער פערליערען מענשען צוליעב עטליכע אינדיאנישע שעפסען און א פאָר גאָלדענע און זילבערנע צאצקעס לוינט זיך ניט".

פיזאררא, אלמאגרא און לוק זיינען געווען אין פערצווייפלונג. נאָך דעם וויא זיי האָט אָבגעקאָסט אזוי פיעל געלד און קרעפטען, און אלץ איז שוין כמעט געווען וויא אין קעשענע זאָל דיא גאנצע אונטערנעהמונג גאָר פלוצלינג פערוועהרט ווערען! לוק איז געפאלען אויף א פלאן: אוועקפאָהרען נאָך שפאניען און אלץ פאָרשטעלען פאר דעם קעניג אליין. ווען ער וועט הערען וואָס פאר א רייכע, גלענצענדע לאנד פערו איז, וועט ער דעם פלאן אָבשאצען פיעל בעסער וויא דער פאנאמער גובערנאטאָר.

דער פאָרשלאג איז אָנגענומען געוואָרען, און אזוי וויא פיזאררא איז אליין געווען אין פערו און וועט אלץ קענען שילדערען מיט לעבע־דיגע פארבען, איז געבליבען אז ער זאָל פאָהרען. לוק האָט אייגענטליך צו איהם געהאט ווייניג צוטרויען; ער האָט געוואָלט אז אלמאגרא זאָל פאָהרען. אלמאגרא איז אָבער געווען אויף איין אויג, און מען האָט גערעכענט, אז ער וועט דעריבער אין דעם קעניגליכען הויף ניט מאכען קיין אנגענעהמען איינדרוק. אלמאגרא, ווידער, האָט יא געהאט צוטרויען צו פיזאררא'ן, הגם יענער האָט אין הארצען געטראָגען א פערבאָרגענע שנאה אויף איהם. אלמאגרא איז איבערהויפט געווען מעהר געניינט צו טרויען מענשען און ער איז אין אלגעמיין געווען א בעסערער, א ווארימהערציגערער און אן אויפריכטיגערער מענש וויא זיין הויפט־שותף.

קורץ, פיזאררא איז אוועק נאָך שפאניען זיך זעהן מיט'ן קעניג.

XI

אַ בעזוך אין דעם אינקאַ'ס לאַגער.

פּיזאַרראָ אין שפּאַניען. — ענציזאָ דער אדוואָקאַט לאָזט איהם אַרעסטירען. — דער קעניג הייסט איהם אָבער אַרויסלאָזען. — פּיזאַרראָ'ס בעגעגעניס מיט קאָרטעס'ען. — דער עמפּפאַנג ביין קעניג. — פּיזאַרראָ פאָהרט צו־ריק. — זיינע ברידער. — פון פּאַנאַמאַ נאָך טומבעז. — קאַמפּף מיט דיא אינדיאנער פון דעם אינזעל פּונאַ. — דע סאָטאָ, און זיין ראָמאַנ־טישע פערגאַנגענהייט. — אַ קאַמפּף צווישען צוויי אינקאַ־ברידער. — דער זיעגרייכער אַטאַהואַלפּאַ. — פּיזאַרראָ טהוט נאָך אין אַלץ קאָרטעס'ען. — אין טומבעז. — פּיזאַרראָ בויט דיא שטאָדט סענט מי־געל. — אַטאַהואַלפּאַ שטעלט זיך אָפּ אויפ'ן מיטען וועג, מאַרשירענדיג צו דער הויפּט־שטאָדט, און פּיזאַרראָ מאַרשירט צו אַטאַהואַלפּאַ'ס לאַ־גער. — געמאַכטע קאַנאַלען. — „טאַמבאָס" אָדער אָפּרוה סטאַציאָנען. — פּיזאַרראָ בעפרייט זיך פון עטליכע שפּאַניער, וואָס האָבען ניט גענוג מוטה. — דיא שטעדטלעך זאַראַן און קאַססאַס. — אַ שליח פון דעם אינקא מיט מתנות פאַר פּיזאַרראָ'ן. — דיא שטאָדט גוואַנקאַבאַמבאַ. — דעליקאַטע וואָלענע מאַטעריעס. — דער מאַרש איבער דיא בערג. — עס ווערט קאַלט. — דיא שטאָדט קאַססאַמאַרקאַ. — דעם אינקאַ'ס הייסע בעדער. — פּיזאַרראָ שיקט זיין ברודער און דע סאָטאָ'ן צום אינקאַ. — אַ שטומע אויפנאַהמע. — דער אינקא אַטאַהואַלפּאַ.

פּיזאַררא איז אָנגעקומען אין שפּאַניען זומער, אין דעם יאָהר 1528. ווען ער איז אַראָב פון שיף, אין דעם האַפען פון דער שטאָדט סעווילל, האָט מען איהם אַרעסטירט. דאָרטען האָט זיך געפונען ענציזאָ, דער אַדוואָקאַט, מיט וועלכען מיר זיינען בעקאַנט געוואָרען אין דער געשיכטע פון דיא ד א ר י ע ן קאָלאָניע. דיעזער ענציזאָ האָט געמאָהנט געלד ביי דער קאָלאָניע און אַזוי וויא פּיזאַררא איז געוועזען איינער פון איהרע מיטגליעדער, האָט ער איהם געלאָזט פערהאַלטען פאַר דעם אַלטען חוב. דאָס איז געוועזען דיא ערשטע בעגריסונג וואָס

דער ענטדעקער פון פּערו האָט בעקומען, ווען ער האָט זיך אומגעקעהרט אין זיין געבורטס־לאַנד נאָך דעם וויא ער איז דאָרטען ניט געוועזען צוואַנציג יאָהר. דיא געשיכטע האָט ארויסגערופען אַן אַלגעמיינעם צאָרען געגען ענציזאָ'ן; ווען מען האָט זיך דערפון דערוואוסט אין דעם קעניגליכען הויף און מען האָט דאָרטען אויך געהערט וואָס דער ערעס־טירטער האָט אויפגעטהאָן אין זיד אַמעריקאַ און נאָך וואָס ער איז איצט געקומען קיין שפּאַניען, האָט מען גלייך איהם געהייסען בעפרייען און איהם צולאָזען צום הויף. דער קעניג, ק א ר ל ד ע ר 5־ט ע ר, האָט זיך דאַן מיט זיין סוויטע געפונען אין דער שטאָדט ט אָ ל ע ד אָ און פּיזאַררא איז אַהין אַוועק מיט דיא אַלע זאַכען, וואָס ער האָט מיט זיך געפיהרט פון פּערו.

אין שפּאַניען איז דאַן גראָד געוועזען קאָרטעס. דאָס איז געוועזען זיין ערשטער בעזוך ביין קעניג נאָך דעם וויא ער האָט ערָאבערט מעקסיקאָ, און דער קעניג האָט איהם אויפגענומען מיט פיעל אויפמערקזאַמקייט, וויא מיר האָבען שוין דערצעהלט אין קאַפּיטעל 9. דאָרטען האָבען מיר שוין אויך געזאָגט, אַז קאָרטעס און פּיזאַררא האָבען זיך דאַן בעגעגענט אין דעם לאַ ראַבידאַ קלויסטער (ניט ווייט פון דער האַפען־שטעדטעל פּאַלאָס*). זיי האָבען זיך בעגעגענט וויא גוטע בעקאַנטע און פריינד. עס איז זאָגאַר פאַראַן אַ בעריכט, אַז זיי זיינען געוועזען קרובים. אַז קאָרטעס'עס זיידע פון דער מוטער'ס צד האָט געהייסען פּיזאַררא, דאָס ווייס מען בעשטימט. אָבער אויב דיעזער פּיזאַררא איז געוועזען פון דער זעלבער פאַמיליע וויא דער ענטדעקער פון פּערו, קען מען זיכער ניט זאָגען.

פון אַלע זאַכען, וואָס פּיזאַררא האָט געבראַכט פון פּערו, האָט דעם קעניג אַם שטאַרקסטען פּעראינטערעסירט דיא לאַמאַ מיט דיא אויסגעצייכענטע וואָל וואָס מען האָט בעקומען פון איהרע קאָלטענע־וואַטע זייטען. פון אַזאַ בעשעפענים האָט מען אין דער אַלטער וועלט

*) אין קאָרטעס'עס סוויטע האָט זיך דאַן געפונען זיין בעליעבטער קאַ־פּיטאַן סאַנדאָוואַל. סאַנדאָוואַל איז אָבער דאָרטען באַלד קראַנק געוואָרען און געשטאָרבען. אַ מיטגליעד פון קאָרטעס'עס סוויטע איז דאַן געוועזען אַ שפּאַנישער סאָלדאַט, יואַן ראַדאַ, וועלכער האָט שפּעטער פּיזאַררא'ן דער־שטאָכען.

ניט געוואוסט, און אפילו פּאַר קאָרטעס'ען איז דאָס געווען אַ נייעס! פיזאַררא האָט אָבער אויך געוויזען גילדערנע און זילבערנע זאכען, און זיין בעריכט וועגען דיא מאַסען גאָלד, וואָס געפינט זיך אין דיא פּערואַנער טעמפּלען און פּאַלאַצען, האָט מסתמא אויך געמאַכט אַן איינדרוק. אויך האָט ער געשילדערט דיא אַלע געפאַהרען און ליידען, וואָס ער מיט זיינע אנהענגער האָבען געהאַט אויסצושטעהן; ער האָט דערצעהלט וויא זיי זיינען לאַנג געווען פערלאָזען אויפ'ן אינזעל, וויא פיעלע פון זיי זיינען געשטאָרבען פון הונגער, און וויא זיי האָבען פון דעסטוועגען ניט אויפגעגעבען זייער אונטערנעהמונג „צו פערגרעסערען דיא הערשאַפט פון שפּאַניען און פון דער קאַטוילישער קירכע". צוהערענדיג דיעזע געשיכטע, איז קאַרל דער 5-טער אַזוי גערירט געוואָרען, אַז ביי איהם האָבען זיך בעוויזען טרעהרען אין דיא אויגען; דער סוף איז געווען, אַז ער האָט בעוויליגט אַליץ וואָס פיזאַררא האָט פערלאַנגט. ער, קאַרל דער 5-טער, האָט אָבער געמוזט אוועקפאָהרען און דיא גאַנצע אנגעלעגענהייט האָט ער איבערגעגעבען צו דער קעניגין. דיא אונטערעדונג האָט זיך פערצויגען אויף אַ יאָהר, ביז דעם 26טען יולי 1529; דאַן האָט דיא רעגיערונג ענדליך מיט איהם געשלאָסען אַן אָפיציעלען קאָנטראַקט. לויט דיעזען קאָנטראַקט האָט פיזאַררא בעקומען דעם טיטעל גובערנאַטאָר און קאַפּיטאַן־גענעראַל פון נ י י ־ ק אַ ס ט י ל י ע ן (דאָס הייסט פּערו) אויפ'ן גאַנצען לעבען.*) זיין שותף אַלמאַגראָ'ן האָט מען געגעבען דעם טיטעל „קאָמאַנדיר פון דער טומבעזער פעסטונג", און לוק'ען האָט מען געמאַכט פאַר דעם „הויפּט־גלח פון טומבעז, און גייסטליכען בעשיצער פון דיא אינדיאַנער פון פּערו". רואיז האָט בעקומען דעם טיטעל „גרויסער פּילאָט פון דעם דרום אָקעאַן", וועהרען קאַנדיא'ן איז געגע־

---

*) קאַסטיליען איז פריהער געווען אַ בעזונדערע קעניגרייך. איצט אָבער איז זיא געווען אַ טייל פון דער פעראייניגטער שפּאַניען. פּערו האָט מען אלזאָ אַ נאָמען געגעבען נ י י ־ ק אַ ס ט י ל י ע ן. פּונקט וויא מעקסיקאָ האָט מען גערופען נ י י ־ ש פּ אַ נ י ע ן.

מיט 20 טעג פריהער, דעם 3טען יולי, האָט קאָרטעס בעקומען דעם טיטול מאַרקיז. אַזאַ טיטול האָט פּיזאַררא שפּעטער אויך בעקומען, וויא מיר וועלען ווייטער זעהן.

בען געוואָרען דיא קאָמאַנדע איבער דיא פּערואַנישע אַרטילעריע. וואָס אַנבעטרעפט דיא אַנדערע שפּאַניער וועלכע זיינען דאַן אַריבער דעם פּאַס, וואָס פּיזאַראָ האָט געמאַכט אין זאַמד, האָט מען זיי אַלעמען געמאַכט פאַר אַדעליגע. דאָס זעלבע איז נאַטירליך געוועזען מיט פּיזאַראָ'ן און אַלמאַגראָ'ן. דיא צוויי אונגעזעצליכע קינדער זיינען איצט געוואָרען נאָבעל־לייט.

דיא גרעסטע טיטלען און דיא הויפּט־מאַכט האָט אַלזאָ בעקומען פּיזאַראָ. ער האָט אייגענטליך בעקומען דיא מאַכט פון וויצע־קעניג איבער גאַנץ פּערו, וועהרענד אַלמאַגראָ'ן און לוק'ן האָט מען איינגע־טהיילט גאַנץ אונבעדייטענדע ראָלען.

פּיזאַראָ'ן איז שווער געוועזען צו קריעגען דיא געלד וואָס איהם איז נויטיג געוועזען צו זיין רייזע, אָבער קאָרטעס איז איהם געקומען צו הילף. מען דאַרף אויך בעמערקען, אַז מיט דעם גופא, וואָס ער איז איצט געוועזען אין שפּאַניען, האָט קאָרטעס איהם פּיעל געהאָלפען. ווען ניט דער גערודער וואָס ער האָט אָנגעמאַכט מיט זיין מעקסיקאָ, וואָלט דער ענטדעקער פון פּערו פּיליכט ניט געקענט צוקומען צום קעניגליכען הויף און מען וואָלט איהם אַזוי גיך ניט אַרויסגעלאָזען פון טורמע. קאַרל דער 5־טער, וויא מיר וויסען שוין, האָט זיך מיט שפּאַניען און מיט איהרע קאָלאָניעס דאַן איבערהויפּט וועניג אינטערעסירט. ער איז געוועזען בערוישט מיט זיין רוימישע אימפּעריע. אַחוץ דעם — פון אַמע־ריקאַ האָט מען פריהער געהאַט מעהר צרות וויא נוצען. אַ נייער ענט־דעקער אין יענע לענדער וואָלט דעריבער געצויגען גאַנץ וועניג אויפ־מערקזאַמקייט. איצט אָבער, ווען עס האָט געקלונגען מיט דיא אוצרות, וואָס קאָרטעס האָט געבראַכט פון מעקסיקאָ, האָט אַמעריקאַ ווידער בעקומען אַ ווערדע, און אפילו קאַרל דער 5־טער האָט זיך פעראינ־טערעסירט.

פון דעסטוועגען, ווען עס איז געקומען צו געלד, איז פּיזאַראָ'ן שווער געוועזען צו בעקומען דיא נויטיגע סומע, און ווען ניט קאָרטעס'עס שטיצע וואָלט ער זיך ניט געקענט ריהרען פון אָרט. ניט גרינגער איז איהם אָנגעקומען, ווען ער האָט זיך געווענדעט נאָך מענשען, וואָס זאָלען אַנטהייל־נעהמען אין זיין עקספּעדיציע. עס האָבען זיך געפונען זעהר וועניג בעלנים. פאַר וואָס דאָס איז, ווערט דייטליך ניט ערקלעהרט. מען ווייזט אפילו אָן אויף דיא שרעקליכע ליידען, וואָס פּיזאַרר...

מענשען האָבען געהאַט אויסצושטעהן אויף זיינע פריהערדיגע רייזעס. אָבער אַזעלכע זאַכען האָבען דאָך שפּאַנישע רייכטהום־זוכער ניט אָבגעשטעלט. וויא דיא מעשה איז, פּיזאַ'רראָ איז ניט אין שטאַנד געוועזען צוזאַמענצונעהמען דיא צאָהל רעקרוטען, וועלכע עס האָט זיך געפאָדערט לויט זיין קאָנטראַקט מיט דער רעגיערונג. ער האָט בעדאַרפט אין פערלויף פון זעקס מאָנאַט האָבען אַ קאָמפּאַניע פון צוויי הונדערט און פופציג גוט־בעוואָפּענטע סאָלדאַטען. און ווען דיא זעקס מאָנאַט זיינען פאָריבער, האָט ער אַזאַ צאָהל נאָך ניט געהאַט. ער האָט אָבער אָבגענאַרט דיא רעגיערונגס־בעאַמטע; זיי געזאָגט, אַז ער האָט אַ געוויסע צאָהל רעקרוטען אויף אַן אַנדער שיף און אויף דיעזען אָרט איז ער מיט אַ קליינע אַרמיי אַוועק נאָך פּאַנאַמאַ.

צווישען דיא, וואָס ער האָט איצט מיטגענומען פון שפּאַניען, צו זיין רייזע נאָך פּערו, זיינען געוועזען זיינע פיער ברידער און שטיף־ברידער. דריי פון זיי זיינען געוועזען אונגעזעצליכע קינדער אַזוי וויא ער, און איינער אַ געזעצליכער. אַזוי וויא זייער פאָטער איז געוועזען אַן אַדעליגער, איז דיעזער געזעצליכער זוהן אויך געוועזען אַן אַדעליגער. ער האָט געהייסען ה ע ר נ אַ נ ד אָ. ער איז געוועזען אַזאַ פּעסטער, אונערשראָקענער, בארמלאָזער און געוויסענלאָזער יונג וויא דער ענט־דעקער פון פּערו, נור שטאָלצער וויא ער. הערנאַנדאָ איז געוועזען עלטער וויא פראַנציסקאָ.

ווען פראַנציסקאָ פּיזאַררא מיט זיינע סאָלדאַטען און אָפיציערען זיינען אָנגעקומען אין פּאַנאַמאַ, און זיינע צוויי שותפים האָבען זיך דערוואוסט, אַז דער טהראָן האָט איהם געגעבען אַלע וויכטיגע טיטלען, און זיי אונבעדייטענדע, האָבען זיי זיך אויף איהם אַרויפגעוואָרפען מיט פראָטעסטען און בעשולדיגונגען. ער האָט גע'טענה'ט, אַז ער האָט געטהאָן אַלעס מעגליכעס צו פּועל'ן ביי דער קעניגין אַז מען זאָל אַלמאַגראָ'ן מאַכען פאַר אַדעלאַנטאַדאָ (אַ מין וויצע־גובערנאַטאָר), און אַז זיא האָט זיך ענטזאַגט אַזוי צו טהאָן; זיא וויל, אַז דיא מאַכט זאָל אין יעדער בעזינגטער מדינה זיך געפינען אין איין האַנד, און ניט זיין צוטהיילט, — האָט ער ערקלעהרט. זיי האָבען איהם אָבער ניט געגלויבט, און לוק האָט דערמאָנט אַלמאַגראָ'ן וויא ער האָט איהם פריהער געוואָרענט, אַז פּיזאַררא וועט אין שפּאַניען אויפטהאָן עפּעס

אַ שווינדעל. עס איז געוואָרען אַ קריעגעריי, אָבער מען האָט וויעדער וויא עס איז שלום געמאַכט. וואָרים דער עיקר פון זייער שותפות איז דאָך יעדענפאַלס געבליבען אונגעשטערט, — נעמליך, אַז דיא איינ־קינפטע פון דער ערֲאָבערטער לאַנד, נאָך אַלע הוצאות, און נאָך דעם וויא מען וועט אראָבנעהמען אַ פינפטעל פאַר דער קרוין און דיא חלקים פון דיא אַנדערע אַנטהייל־נעהמער, — אַז דיא איינקינפטע זאָלען צו־טהיילט ווערען צווישען זיי דרייען גלייך.

מען האָט אָנגעהויבען זיך צוגרייטען צו דער רייזע. אָבער צווישען דיא פאַנאַמער קאָלאָניסטען האָט דיא אונטערנעהמונג אַרויסגערופען ניט מעהר בעגייסטערונג וויא אין שפאַניען. אין סך הכל האָט מען קוים צוזאַמענגענומען — אין שפאַניען און דאָ — 180 מאַן, מיט 27 פערד. שיפען האָט מען געקויפט דריי — צוויי גרעסערע און איינע אַ קלענערע. מיט דעם האָט פיזאַררא זיך בעשלאָסען אָנצופאַנגען זיין רייזע, אין דער האָפנונג אַז אַלמאַגראָ, וועלכער האָט בעדאַרפט בלייבען אין פאַנאַמאַ, וועט צוציהען נאָך אַוואַנטוריסטען.

וויא דער שטייגער איז געווען, האָט מען דיא פאָהנען פון דער עקספעדיציע פריהער געבענשט אין אַ קירכע; אַ גלח האָט מתפלל געווען צו גאָט אַז ער זאָל מצליח זיין דעם קרייץ־צוג געגען דיא „אפיקורסים“ (דאָס הייסט דיא פערואַנער), און נאָך דיעזע אַלע הייליגע ברכות און הכנות האָט מען זיך אַוועקגעלאָזען אויף אַ רויב און מאָרד עקספעדיציע דירעקט נאָך טומבעז.

דיא שיפען זיינען אָבגעשוואומען פון פאַנאַמאַ אין יאַנואַר, 1531. דער ווינט האָט אָבער ניט אימער געבלאָזען וויא מען האָט געוועלט, און דעריבער האָט מען זיך געמוזט אָבשטעלען פריהער וויא מען האָט דערגרייכט דעם אָנגעמערקטען ציעל. פיזאַררא מיט דיא גרעסערע טהייל פון זיין אַרמיי האָבען זיך אַרויסגעזעצט און ווייטער געררייזט איבער דער יבשה ניט ווייט פון דיא אַנדען־בערג, ווערהענד דיא דריי שיפען זיינען געשוואומען וויא פריהער. אויפ'ן וועג איז דער קאָמאַנדיר בעפאַלען אַ שטעדטעל און צוגענומען יעדע ווערטה־זאַך וואָס ער האָט דאָרטען געפונען — אַ מאַסע גאָלד, זילבער און עמעראַלד שטיינער. שפעטער איז ער צוגעקומען צו דעם אויבענדערמאָנטען אינזעל פ ו נ אַ, וועלכער געפינט זיך ניט ווייט פון טומבעז. פערו האָט דיא איינוואוינער פון דיעזען אינזעל ערשט מיט אַ קורצע צייט צוריק

בעזיעגט; צו דיא איינוואוינער פון דער פּערואַנישער שטאָדט טומבעז האָבען זיי זיך דעריבער נאָך איצט אויף פערהאַלטען פיינדליך.

פון דיא דאָרטיגע אינדיאַנער האָט פּיזאַררא געהאַט אַ היבשע בי־סעל צרות. צו זיין פרייד האָט ער אָבער פון אַלמאַגראָ'ן באַלד בעקומען צוויי שיפען מיט הונדערט נייע סאָלדאַטען און אַ געוויסע צאָהל פערד.

דער קאָמאַנדיר איבער דיעזע צוויי שיפען איז געווען אַ קאַפּיטאַן, וועלכער האָט אין דער ערָאָבערונג פון פּערו אַ וויכטיגען אַנטהייל גענומען און וועלכער האָט זיך שפּעטער בעריהמט געמאַכט אַלס דער ענטדעקער פון דעם גרויסען טייך פון דיא היינטיגע פעראייניגטע שטאַאַטען, דיא מ י ס ס י ס ס י פּ פּ י — וויא מיר וועלען דאָס זעהן אין אַ בעזונדערען קאַפּיטעל. זיין נאָמען איז געווען ה ע ר נ אַ נ ד אָ ד ע ס אָ ט אָ. אַזוי וויא איהם וועט אויסקומען צו שפּיעלען אַ בעדייטענדע ראָלע אין אונזער ערצעהלונג, וועלען מיר דאָ זיך אָבשטע־לען, דעם לעזער בעקאַנט צו מאַכען מיט זיין פערגאַנגענהייט.

ער איז געבאָרען געוואָרען אין שפּאַניען, אין דער זעלבער פּראָ־ווינץ (עסטרעמאַדוראַ), וויא קאָרטעס און פּיזאַררא. זיינע עלטערען זיינען געווען אַדעליגע, אָבער אָרימע; און פּעדראַריאַס, דער וואָס איז דערנאָך געוואָרען גובערנאַטאָר פון דאַריען און פּאַנאַמאַ, האָט זיך צו איהם מתקרב געוועזן. ער האָט איהם געגעבען שטודירען אין אוניווער־זיטעט. אָבער דע סאָטאָ האָט געהאַט מעהר חשק צו שווערדען און צו פערד, וויא צו ביכער. ער איז געווען אַ הויכער, שעהנער כוואַטסקער יונג, פלינק, קרעפטיג און אונערשראָקען. אין זיין פּראָווינץ האָט ער זיך אַ שם געמאַכט אַלס דער בעסטער רייטער און דער קונציגסטער פעכטער. ווען דיא אַריסטאָקראַטישע „ספּאָרטס" פּלעגען זיך פערוועטען אין דיעזע זאַכען, פלעגט ער אימער זיין דער ערשטער. צווישען איהם און פּעדראַריאַס'עס צווייטע טאָכטער, א י ז אַ ב ע ל ל אַ, איז אויסגעוואַקסען אַ ראָמאַן. ווען פּעדראַריאַס האָט זיך דערפון דערוואוסט, איז ער אויפגעבראַכט געוואָרען. ער האָט געהאַט אין זינען איהר חתונה צו מאַכען פאַר אַ רייכען אַריסטאָקראַט, ניט פאַר אַן אָרימאַן, וויא דע סאָטאָ. איזאבעללאַ איז אָבער אין דעם כוואַטסקען קאַוואַ־לעריסט געווען טיעף פערליעבט; אַלזאָ האָט דער כיטרער, האַרצ־לאָזער, בלוטדורשטיגער פּעדראַריאַס געזוכט אַ מיטעל פאָרלויפיג דעם

שידוך צו פערציהען, דע סאָטאָ'ן אוועקצונעהמען פון שפּאַניען, און איהם צו פערניכטען. אזוי וויא ער, פּעדראַריאַס, האָט בעקומען דיא שטעלע אַלס גובערנאַטאָר פון דאַריען, האָט ער איהם פאַרגעשלאָגען מיט איהם מיטצופאָהרען אַהין. זאָל ער דאָרטען זיך ערווערבען גאָלד און אַ נאָמען, וועט ער איהם געבען איזאַבעללאַ'ס האַנד — אזוי האָט ער כלומרשט געזאָגט. דע סאָטאָ איז מרוצה געוואָרען, און אזוי איז ער מיט דעם גובערנאַטאָר אַוועק נאָך דאַריען. (לאָמיר דאָ בעמערקען אַז צוזאַמען מיט איהם איז דאַן מיט פּעדראַריאַס'ען נאָך דאַריען אויך געפאָהרען אַלמאַגראָ.)

דע סאָטאָ האָט געהאַט מעהר מענשליכע געפיהל אין זיך וויא פיעלע פון דיא אַנדערע אַוואַנטוריסטען, (הגם אין דיא שפּעטערע יאָהרען האָט זיך אין איהם ענטוויקעלט געניג מערדערליכקייט). ער האָט ניט געקענט צוזעהן דיא ווילדע, דיא וואַהנזיניגע רציחה, מיט וועלכע פּעדראַריאַס פלעגט פערגיסען דיא בלוט פון אונשולדיגע אינדיאַנער, — וויא ער פלעגט זיי לאָזען צוריסען ווערען פון הינט, וויא ער פלעגט זיך איבער זיי איזדעקעווען אויף פערשיעדענע אַרטען, זיי ברענען, בראָטען, שניידען זייער פלייש שטיקער־ווייז. פּעדראַריאַס האָט אַלץ געזוכט אַ וועג פון איהם פּטור צו ווערען, און דעריבער פלעגט ער איהם שיקען אויף דיא געפעהרליכסטע עקספּעדיציעס. דער פלינקער אָפיציער איז אָבער לעבען געבליבען. ניט זעלטען ווען דיא עקספּעדיציע איז געווען אַ בעזאָנדערס אונמענשליכע פלעגט ער זיך ענטזאַגען. איין מאָל ווען ער האָט איהם געשיקט זאָגען, אַז ער זאָל געהן אויף אַ מערדערליכע אַטאַקע געגען אונשולדיגע, הילפלאָזע רויט־הויטיגע, האָט ער דעם שליח שאַרף בעליידיגט. פּעדראַריאַס האָט דאַן געבראַכט דערצו, אַז דיא צוויי אָפיציערען זאָלען האָבען אַ דועל. יענער איז געווען אַ בעריהמטער דועליסט, אַלזאָ איז דער גובערנאַטאָר געווען זיכער, אַז דע סאָטאָ וועט פאַלען טוידט. דער דועל האָט זיך אָבער געענדיגט מיט דע סאָטאָ'ס זיעג. אַן אַנדערש מאָל, ווען פּעדראַריאַס האָט געפאַנגען אַ מאַסע אינדיאַנישע פרויען און קינ־דער, האָט דע סאָטאָ איהם געצוואונגען זיי ארויסצולאָזען. דיא שפּאַ־נישע דראַגונער זיינען אַלע געווען אויף זיין (דע סאָטאָ'ס) זייט, און דער אַלטער מערדער איז געצוואונגען געווען נאָכצוגעבען. ער איז אייגענטליך געווען בעליעבט ביי אַלע קאָלאָניסטען, דע סאָטאָ; ער

האָט צווישען זיי געהאַט אַ שם פאַר דעם בעסטען קאַוואַלעריסט, פאַר דעם פעהיגסטען און פייערדיגסטען דראַגונען־קאָמאַנדיר, און פאַר אַ סימפּאַטישען, טרייען חבר.

ווען פעדראַריאַס איז אראָפּגעזעצט געוואָרען פון זיין גובערנאַ־טאָר ־ שטעלע און ער האָט זיך בעזעצט אין ווערגוא און דערנאָך אין ניקעראגוא, איז דע סאַטאָ מיט איהם מיטגעגאַנגען. ער האָט איהם געהאַסט, דעם אַלטען שלאַנג. ער האָט זיך אָבער קאָנטראָלירט, און אין סך הכל איז ער איהם געווען טריי — אַלץ צוליעב זיין טאָכטער איזאַבעללאַ. אין ניקעראגוא האָט פעדראַריאַס זיך ווידער גערע־כענט פאַר גובערנאַטאָר. דיא פערבאָרגענע שנאה צווישען זיי האָט ענדליך ארויסגעפּלאַצט.

איין מאָל האָט פעדראַריאַס געטוידט דע סאָטאָ׳ס אַ פריינד און געהייסען אַן אָפיציער פאַנגען און טוידטען דע סאָטאָ׳ן אַליין אויך; „אַלס פערברעכער געגען דעם גובערנאַטאָר און געגען דעם קעניג“, האָט ער איהם געהייסען פעראורטהיילען. דער קאַוואַלעריסט האָט אָבער צוהאַקט דעם אָפיציער׳ס קאָפּ איידער יענער האָט פאָספּייעט זיך צו איהם צוצוריהרען. דאַן איז ער אויף זיין פערד דורכגעפלויגען דורך דיא רייהען סאָלדאַטען, גלייך צו פעדראַריאַס׳ען.

— מערדער! פייגלינג! — האָט ער געשריען, אָנשטעלענדיג זיין שווערד אָן פעדראַריאַס׳עס ברוסט. — ווי אַ לומפּיגער מערדער האָסטו אומגעבראַכט דעם עדעל־הערציגען באַלבאָאַ! און איצט ווילסטו טהאָן דאָס זעלבע מיט מיר? באַלבאָאַ איז געווען דער חתן פון דיינע אַ טאָכטער, און איך בין דער חתן פון דיינע אַ טאָכטער.

די סאָלדאַטען האָבען געהאַלטען מיט דעם קאַוואַלעריסט.

— מאַך אַ סוף פון דעם טיראַנישען לומפּ! — האָבען זיי געשאַלט

— מאַך אַ סוף פון איהם!

אָבער בעפעלקען זיינע הענד מיט דיא בלוט פון זיין געליעב־טע׳ס פאָטער האָט איהם זיין הארץ ניט געלאָזען.

דיא שפּאַניער פון ניקאַראַגוא האָבען איהם געמאַכט פאַר זייער פיהרער. זיי האָבען איהם צוגערעדט ארייצוכאַפּען דיא רעגירונג אין זיינע הענד. ער האָט זיך אָבער דאַן פעראינטערעסירט מיט אַן אַנדער זאַך. ער האָט זיך גענומען זוכען אַ וואַסער דורכגאַנג פון דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן צו דעם שטילען, וויא קאָלומבוס, קאָרטעס און

אַנדערע האָבען געטהאָן. און ער האָט נאַטירליך געהאַט פונקט אַזוי ווענינ ערפאָלג וויא זיי. מיט דיעזע רייזע זיינע האָט ער אָבער אויס־געפאָרשט זיעבען הונדערט מייל נייעס לאַנד, און זיך אומגעקעהרט פון איהר מיט אַ סך גאָלד.

אויפ׳ן וועג, מאַרשירענדיג מיט זיינע אַנהענגער פּאַזע ברעג, האָט ער בעגעגענט אַ שיף, וואָס איז געגאַנגען צו פּאַנאַמאַ, און ער האָט איהר געדונגען. דער קאַפּיטאַן פון דיעזע שיף איז געווען אַ ניכטסווירדיגע, ניעדריגע בעשעפעניס, אַ האַרצלאָזער יונג מיט׳ן נאָמען וואַלענציעלאַ. וואָס דאָס איז פאַר אַ נפש האָט דע סאָטאָ צוערשט קיין בעגריף ניט געהאַט. ער האָט זיך אָבער באַלד דערוואוסט, און קיין גוטעס איז פאַר דעם קאַפּיטאַן דערפון ניט ארויסגעקומען.

איין מאָל, ווען דיא שיף איז פערבייגעשוואומען פערביי אַ געוויסען אינזעלע, האָט וואַלענציעלאַ פאַר זיינע מיטרייזענדע דער־צעהלט דאָס פאָלגענדע:

— איהר זעהט אָט יענעם אינזעלע? פאַר אַ יאָהרען האָט דאָרטען געטראָפען אַן אינטערעסאַנטע געשיכטע, כלעבען. מיר איז דאַן דאָ אויסגעקומען פערביי צו שווימען. איהר געדענקט דאָך אודאי קאָדראָ׳ן, דעם געלעהרטען מאַן, דעם שטערען־זעהער? נו, איז ער מיט מיר געפאָהרען. פּעדראַריאַס איז אויף איהם געווען בייז עפּעס פאַר אַ בריעף, וואָס ער האָט אימיצען געבראַכט פון שפּאַניען; ווען ער האָט געהערט אַז קאָדראָ קלייבט זיך צו פאָהרען אויף מיין שיף, האָט ער מיר געהייסען דעם חברה־מאַן פּטר׳ען. נו, האָב איך געטהאָן וויא מען האָט מיר געהייסען און האָב איהם אַוועקגע׳פּטר׳ט, דעם חכם. צום מאַסט האָב איך איהם צוגעבונדען און אַזוי האָב איך איהם געהאַלטען אָהן עסען און טרינקען ביז ער איז אויסגעגאַנגען. ער האָט אָבער אָבגעזשיפּעט צעהן טעג, דער בחור! פאַר׳ן טוידט איז ער זיך מישב און סטראַשעט מיך מיט שטערען־זעהעריי; אַז אין אַ יאָהר ארום וועל איך אויך שטאַרבען. איך האָב געלאַכט פון זיין קאָפּ, און באַלד איז ער געשטאָרבען. אָט אויף דעם אינזעל האָבען מיר איהם בעגראָבען.

צווישען דיא, וואָס האָבען צוגעהערט דיא געשיכטע איז געווען דע סאָטאָ. ער האָט זיך קוים קאָנטראָלירט אויסצוהערען ביז׳ן סוף.

ק אָ ד ר אָ איז געווען זיינער אַ וואַרימער פריינד, און דעם בריעף האָט ער דאָס געבראַכט צו איהם, צו דע סאָטאָ'ן. ווען קאָדראָ איז געפאָהרען נאָך שפּאַניען האָט ער אַהין מיטגענומען פון איהם אַ בריעף צו איזאַבעללאַ'ן, און ווען ער איז געפאָהרען צוריק, האָט זיא איהם געגעבען אַן אַנטוואָרט־בריעף — אַז זיא וואַרט אַלץ אויף איהם, אַז זיא איז איהם טריי וויא אימער. אָט פאַר דיעזען בריעף, וועגען וועלכען פעדראַריאַס האָט זיך דערוואוסט, האָט דאָס דער שטערען־זעהער פערלאָרען זיין לעבען.

— עס איז שוין באַלד אַ יאָהר, און דעם שטערען־זעהער'ס נבואה איז נאָך פאָרלויפיג ניט מקוים געוואָרען — האָט וואַלענציעלאַ געזאָגט מיט געלעכטער.

דאָ איז צוגעשפּרונגען דע סאָטאָ; האָט אַרויסגעכאַפּט זיין שווערד פון שייד, און אויסרופענדיג: „אייל זיך ניט, דוא ניעדער־טרעכטיגער! דיא נבואה ווערט יא מקוים!“ — האָט ער דעם שיפס־קאַפּיטאַן געשטאָכטען אין האַרצען.*)

אין דער פערהונגערטער, פער'צרה'טער פּאַנאַמאַ האָט דע סאָטאָ זיין גאָלד פערלאָרען און ווען אַלמאַגראָ און פּיזאַררא האָבען זיך געווענדעט צו איהם ער זאָל מיטפאָהרען מיט זייער חיל, איז ער מרוצה געוואָרען. ער איז מיט פּיזאַררא'ן געווען גוט בעקאַנט פון דאַריען, און האָט צו איהם גאַנץ וועניג רעספּעקט געהאַט. פּיזאַררא האָט שוין אָבער געהאַט ערלויבנים פון דער קרוין צו עראָבערען דיא גאָלד־לאַנד; אַלזאָ האָט דע סאָטאָ זיך בעשלאָסען אַנטהייל צו נעהמען אין זיין עקספּעדיציע.

ביי דער צייט, וואָס דע סאָטאָ איז מיט זיין חיל צוגעשוואומען צום אינזעל פּונאַ, האָט פּיזאַררא פון דיא אינדיאַנער פון טומבעז זיך דערוואוסט, אַז דיא פּערואַנישע רעגיערונג איז איצט צוריסען פון דעם וואָס צוויי זיהן פון דעם לעצטען „א י נ ק א“ (דעם הויפּט־הערשער פון לאַנד) **) האָבען אַ צוזאַמענשטויס איבער זייער פאָטער'ס ירושה.

---

*) עס איז מעגליך, אַז דיא מעשה איז צוגעפּוצט, אום עס זאָל אויס־קומען, אַז דיא נבואה איז מקוים געוואָרען.

**) „אינקאַ“ האָט געהייסען דער גאַנצער הערשענדער שבט. און „אינקאַ“, „דער אינקאַ“ האָט אויך געהייסען זיין עלסטער.

איין ברודער האָט געהייסען אַ ט אַ ה ו אַ ל פּ אַ און דער אַנדערער — ה ו אַ ס ק אַ ר. הואַסקאַר האָט געהאַט מעהר רעכט אויף דעם „טהראָן", נור אַטאַהואַלפּאַ איז געוועזן אַ פעהיגערער און ענערגישערער מענש, און אַ גענִיטערער קריעגס־מאַן. עס איז אויך געוועזן אַ דריטער ברודער, מ אַ נ ק אָ ק אַ פּ אַ ק, נור וועגען איהם וועט אונז אויס־קומען צו ריידען ערשט שפּעטער. דערווייל האָט ער קיינע פּרעטענזיעס אויף דער הערשאַפט ניט געהאַט. דער קאַמפּף איז געוועזן בלויז צווישען יענע צוויי ברידער.

ווען פּיזאַררא האָט דערהערט וועגען דיעזע צושפּאַלטונג אין דער פּערואַנער הערשאַפט, האָט ער זיך דערפרעהט. אין מעקסיקאָ זיינען אויך די פעלקער ניט געוועזן אייניג (הגם דאָרטען איז געוועזן אַ גאַנץ אַנדערע לאַגע, גאַנץ אַנדערע אומשטענדען, וויא עס וועט ערקלעהרט ווערען אין קאַפּיטעל 13), און קאָרטעס האָט זיך דאָך מיט דעם בענוצט. אַלזאָ האָט פּיזאַררא געהאָפט אַז דיא יעצטיגע צוטהיילטקייט פון פּערו וועט איהם צוניץ קומען אויף אַן עהנליכען שטייגער.

שפּעטער אַביסעל וועלען מיר זעהן וויא פּיזאַררא האָט קאָרטעס'ען נאָכגעמאַכט אין אַן אַנדער וויכטיגען פּונקט אויך. איבערהויפּט דאַרף מען בעמערקען, אַז דער ענטדעקער פון פּערו האָט געהאַט פּיעל קלענערע פעהיגקייטען וויא דער ענטדעקער פון מעקסיקאָ. מוטה, ענערגיע, טייפעלשע חוצפּה און אייזערנעם ווילען האָט פּיזאַררא געהאַט ניט וועניגער וויא קאָרטעס. מארך האָט דיא נאַטור איהם אָבער געגעבען אין אַ פּיעל קלענערע מאָס. ער איז אייגענטליך געוועזן ניט מעהר וויא אַ גראָבער סאָלדאַט, מיט שטאָהלענע נערווען און אַזוי וועניג שכל וויא הארץ. ווען ער וואָלט אין וויכטיגע מאָמענטען ניט נאָכגעטהאָן קאָר־טעס'ען, וואָלט זיין אונטערנעהמונג זיך אפשר אַרויסגעצייגט ניט נאָך זיינע כחות נאָך. זיין גאַנצע אונטערנעהמונג, אין אַלגעמיין ריידענדיג, איז געוועזן אַ קאָפּיע פון קאָרטעס'עס. קאָרטעס האָט געגעבען דעם ערשטעןביישפּיעל וויא אַזוי מיט אַ הייפעל סאָלדאַטען אריינצודרינגען אין אַ מעכטיגע לאַנד מיט אַ גרויסע, גוט־אָרגאַניזירטע אַרמיי. דערצו פּאָדערט זיך גרויסקייט. נאָכצוטהאָן אַ גרויסען, צו זיין דער צווייטער — דאָס איז פּיעל גרינגער.

אויף צו שפּרינגען אין פייער איז פּיזאַררא אָבער געוועזן ניט קיין קלענערער בריה וויא קאָרטעס.

ער האָט זיך בעשלאָסען צו פערלאָזען דעם אינזעל און אַריבערצו־קלייבען זיך אין טומבעז. מיט זיין יעצטיגער ארמיי איז ער געווען בערייט אָנצופאַנגען זיין פאָכאָד אויף דיא וויכטיגסטע שטעדט פון פערו.

פאָרלויפיג זיינען דיא פערהעלטניסע צווישען איהם און דיא טומבעזער געווען פריינדליכע — אזוי, ווענינגסטענס, האָט זיך דאָס גערעכענט. וויא גרויס איז דעריבער געווען זיין איבערראַשונג, ווען איינינע פון זיי זיינען בעפאַלען זיינע אַ „באַלזאַ“, אַוועקגעשלעפּט דיא דריי שפּאַניער, וואָס האָבען איהר געפיהרט, און זיי געטוידט! אַנדערע טומבעזער האָבען שוין אַרומגערינגעלט אַ צווייטע באַלזאַ, אויף וועלכע עס האָבען זיך געפונען עטליכע פון פיזאַררא'ס מענשען מיט זאַכען, נור יענע האָבען געמאַכט אַ גוואַלט און זייערע אָנגרייפער האָבען זיך דערשראָקען און זיינען פערשוואונדען.

ווען פיזאַררא מיט זיין חיל זיינען אַריינגעקומען אין שטאָדט, זיינען זיי נאָך מעהר איבערראַשט געוואָרען. קיין לעבעדיגען מענשען האָבען זיי דאָרטען ניט געפונען, און דיא געביידעס זיינען מייסטענס געווען צושמעטערט. פון דיא מאַסען גאָלד און זילבער וועלכע האָבען בעציערט דעם טעמפעל — וויא מאָלינאַ און קאַנדיאַ האָבען בעריכטעט — איז קיין שפור ניט געבליבען.

פיזאַררא האָט אַרויסגעשיקט אַ קליינע קאָמפּאַניע סאָלדאַטען זוכען דיא אַנטלאָפענע. זיי האָבען קוים געפונען עטליכע, אָבער צווישען זיי איז גראָד געווען דער ק ו ר א ק אַ פון שטאָדט. ווען מען האָט איהם געבראַכט צו דעם שפּאַנישען קאָמאַנדיר, האָט ער געזאָגט, אַז דעם חורבן האָבען געמאַכט דיא אינדיאַנער פון פונאַ און אַז דער אינקאַ האָט זיי ניט געשטערט, ווייל ער איז פערנומען מיט זיין אייגענעם ברודער־קאַמפּף. עס איז מעגליך אַז אַביסעל איז דאָס געווען אמת, אָבער אין גאַנצען געווים ניט; וואָרים דעם קוראַקאַ'ס ערקלעהרונג וועגען דיא, וואָס זיינען אָנגעפאַלען אויף דיא שפּאַנישע באַלזאַס, האָט געקלונגען וויא אַ תירוץ. זיי זיינען סתם שלעכטע מענשען, האָט ער געזאָגט, און ער וועט זיי זעהן צו כאַפּען און דאַן וועט ער זיי איבערגעבען צו פיזאַררא'ן אין דיא הענד.

מאָלינאַ'ן מיט דעם צווייטען שפּאַניער, וואָס איז פערבליבען אין שטאָדט, ווען פיזאַררא איז פון דאָרטען אַוועקגעפאָהרען רעם

פאָריגען מאָל, האָט מען אין ערגעץ ניט געקענט געפינען; ווען מען האָט געפרעגט דעם קוראַקאַ מיט דיא אַנדערע אינדיאַנער, האָבען זיי מודה געווען אַז זיי זיינען טויגט. ווענען דעם אָבער וויא אַזוי זיי זיינען געשטאָרבען, האָבען זיי זיך אין זייערע אַנטוואָרטען ווידער־שפּראָכען. איינער האָט געזאָגט, אַז פון אַ מגפה, אַ צווייטער — אַז אין דער מלחמה מיט דעם אינזעל פּונאַ; אַ דריטער — אַז מען האָט זיי גע'הרג'עט אין טומבעז גופא, ווייל זיי האָבען געוועלט שענדען פרויען. דער לעצטער אַנטוואָרט האָט אפילו געקלונגען אמת, וואָרים אַזאַ געשיכטע — אַז אַ שפּאַניער זאָל פערליערען זיין לעבען דורך זיין עקעלהאַפטע בענעהמונג מיט אינדיאַנישע פרויען — איז געווען אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך. אָבער דיא אַטאַקע אויף דיא באַלזאַס האָט געוויזען, אַז דיא טומבעזער בעטראַכטען דיא שפּאַניער שוין ווייט ניט וויא קיין פריינד. פון דיא ערטער, וואו פּיזאַררא האָט זיך פריהער אָבגעשטעלט אויף דיעזע רייזע זיינע, האָבען זיי וואהרשיינליך געהערט וואָס פאַר אַ זאָרט פריינדשאַפט ער האָט דאָ אין זינען.

פּיזאַררא'ס מענשען זיינען אַראָבגעפאַלען ביי זיך. דערצו נאָך האָבען זיי אויפגעהערט צו גלויבען אַז אין טומבעז איז גאָר אַמאָל געווען גאָלד. איינער פון דיא אינדיאַנער האָט פּיזאַררא'ן געבראַכט אַ שטיקעל פּאַפּיער, אויף וועלכען עס איז געווען אויפגעשריעבען: „זייט וויסען, אַז דאָ איז פאַראַן אַזוי פיעל גאָלד און זילבער וויא אין שפּאַניען איז דאָ אייזען“. דיעזען פּאַפּיערעל האָט ביי דעם אינדיאַנער איבער־געלאָזען דער שפּאַניער, וואָס האָט דאָ געוואוינט צוזאַמען מיט מאָלינאַ'ן — אַזוי האָט פּיזאַררא ערקלעהרט. דיא סאָלדאַטען האָבען זיך אָבער פון דעם פּאַפּיערעל אויסגעלאַכט. זייער קאָמאַנדיר אַליין האָט דאָס אויפגעשריעבען אום זיי זאָלען זייערע האָפנונגען ניט פערליערען — האָבען זיי געזאָגט; און, וויא עס ווייזט אויס האָבען זיי קיין טעות ניט געהאַט. ווען קאָרטעס וואָלט געברויכט אַזאַ זאָרט מיטעל, וואָלט ער אַזאַ אונגעלומפּערטע „שטיקעל ארבייט“ ניט געמאַכט.

אום צו פעראינטערעסירען זיין אַרמיי, אום צו לעשען זייער דורשט נאָך גאָלד, איז פּיזאַררא'ן נויטיג געווען וואָס שנעלער צוצוקו־מען צו אַ רייכע שטאָדט. אָבער וואו געפינט זיך אַזאַ שטאָדט? וויא אַזוי מאַרשירט מען אַהין? פריהער פון אַלץ האָט ער געמוזט וויסען

וואוהין זיך צו פערנעהמען, און דערצו האָט ער צוערשט געמוזט אויס־פאָרשען אַ היבשע שטיקעל פון דעם אונבעקאַנטען געגענד. אַחוץ דעם: אום צו קענען זיך ערנסט נעהמען פאַר זיין מיליטערישע עקספּידיציע, איז וויכטיג געווען אַז ער זאָל האָבען אַ מיליטערישען מיטעלפּונקט — אַ פּלאַץ פון וועלכען ער זאָל קענען אָנפיהרען זיינע מלחמות. אַזאַ מיליטערישע הויפּט־קוואַרטיר האָט קאָרטעס געהאַט (אין ווערא קרוץ) ווען ער האָט מאַרשירט נאָך מעקסיקאָ; און פּיזאַררא האָט נאָך אחוץ דעם געדאַרפט האָבען אַ מיטעלפּונקט פאַר זיינע פערבינדונגען מיט זיינע שותפים, וועלכע האָבען איהם געדאַרפט פון פּאַנאַמאַ צושיקען נייע מענשען. פון קאָרטעס'עס ביישפּיעל האָט ער אויך געוואוסט, אַז מען דאַרף דיא אַוואַנטוריסטען געבען עפּעס צו טהאָן, כדי זיי זאָלען פערגעסען אונצופריעדען צו זיין. ווען אייניגע פון זיי וועלען בויען אַ שטאָדט און אַנדערע וועלען מאַכען אַ בעאָבאַכטונגס־מאַרש דורך דיא אונבעקאַנטע לאַנד, וועלען זיי אויפהערען צו מורמלען, — אַזוי האָט פּיזאַררא זיך געקלעהרט.

איבערלאָזענדיג אַ קליינע טהייל פון זיין אַרמיי אין טומבעז, האָט ער מיט דיא איבעריגע זיך אַוועקגעלאָזען אין וועג — אויסזוכען אַ פּאַסענדען פּלאַץ פאַר אַ הויפּט־קוואַרטיר און אויספאָרשען דעם געגענד אין אַלגעמיין. ער אַליין האָט זיך געהאַלטען ביי דיא גלייכערע פּלעצער, וועהרענד הערנאַנדאָ דע סאָטאָ'ן האָט ער געשיקט אויספאָרשען דיא בערגעדיגע טהיילען.

אויפ'ן וועג האָבען דיא סאָלדאַטען צו דיא אינדיאַנער זיך געמוזט פערהאַלטען פריינדליך — אַזוי איז איצט געווען דעם קאָמאַנדיר'ס שטרענגער בעפעהל. איינצורייסען מיט דיא איינוואוינער וואָלט איצט געווען געפעהרליך. פּיזאַררא האָט שוין געהאַט אַ גוטען ביי־שפּיעל אין טומבעז. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז פון דאָרט צו דאָרף האָט זיך פערשפּרייט אַ בעריכט, אַז דיא ווייסע טהוען קיינעם קיין שלעכטס ניט, און מען האָט זיי אומעטום גוט אויפגענומען.

דיעזע בעאָבאַכטונגס־רייזע האָט געדויערט דריי וואָכען; זיא האָט זיך געענדיגט מיט דעם וואָס פּיזאַררא האָט פאַר זיין הויפּט־קוואַרטיר אויסגעקליבען אַ פּלאַץ אין דעם רייכען טאַנגאַראַלאַ טהאָל, נײַנציג מייל צו דרום פון טומבעז. אין דיעזען טהאָל געפינען זיך טייכען, מיט וועלכע מען קען לייכט צוקומען צום אָקעאַן; מען קען

דאָרטען דעריבער האָבען פערקעהר אי מיט פּאַנאַמאַ אי מיט דיא ברעגעס פון פּערו. פּיזאַררא האָט געשיקט זאָגען זיינע מענשען אין

העדנאַנדאָ דע סאָטאָ

טומבעז, אז זיי זאָלען גלייך אַהער אַריבערקומען מיט דיא שיפען און מיט אַלע זאַכען, און באַלד האָט מען זיך געשטעלט בויען הייזער אויף

צום וואוינען, אַ קירכע, אַ פעסטונג, מאַגאַזינען פאַר דיא פּראָוויאַנט און מיליטערישע זאַכען, און אַ געריכטס־הויז. מען האָט אָרגאַניזירט אַ שטאָדט־רעגיערונג מיט ריכטער, פערוואַלטער און אַנדערע „כלי קודש“. דיא שטעדטעל האָט מען אַ נאָמען געגעבען סענט מיגעל — דער הייליגער מיכעל. זיא עקזיסטירט נאָך עד היום. דאָס איז אַלזאָ דיא עלטסטע שטאָדט, וואָס ווייסע מענשען האָבען געבויט אין פּערו.

פּיזאַררא האָט זיך דערוואוסט, אַז דער קאַמפּף צווישען דיא צוויי אינקאַ ברידער האָט זיך געענדיגט מיט דעם זיעג פון אַטאַהואַלפּאַ, אַז ער האָט הואַסקאַר׳ען געפאַנגען און פערשפּאַרט אין אַ פעסטונג, און אַז דער זיעגרייכער אינקאַ געפינט זיך איצט מיט זיין אַרמיי אין לאַגער צעהן אָדער צוועלף טאָג רייזע פון דיא נייע שפּאַנישע שטעדטעל.

דיא הויפּט־שטאָדט פון פּערו, קוזקאָ, איז געלעגען אין אַ גאַנץ אַנדער ווינקעל. דאָרטען האָבען זיך געפונען דיא וויכטיגסטע פּאַלאַצען און טעמפּלען. דאָרטען איז אַטאַהואַלפּאַ נאָך קיינמאָל ניט געווען, און ער איז דאָס איצט אַהין געגאַנגען מיט זיין אַרמיי. ער איז דערגאַנגען ביז ניט ווייט פון דער שטאָדט קאַססאַמאַרקאַ, און דאַן האָט ער זיך דערוואוסט דיא מערקווירדיגע נייעס, אַז ווייסע מענשען האָבען זיך בעוויעזען, וואונדערבאַרע מענשען מיט וואונדער־באַרע מעשים. ער איז דערוויל געבליבען אין זיין לאַגער לעבען קאַססאַ־מאַרקאַ.

פּיזאַררא האָט דאָס אַלץ געוואוסט, הגם ניט דייטליך. ער האָט אויך געטראַכט וועגען דער הויפּט־שטאָדט, קוזקאָ. דאָרטען וואָלט ער געקענט אָנראַבעווען דיא גרעסטע מאַססען גאָלד און זילבער. זיין אַרמיי איז אָבער סיי וויא סיי געווען לעכערליך צו קליין. אָראָברעכענענדיג דיא 50 מאַן, וואָס זיינען איבערגעבליבען אין סענט מיגעל, האָט ער איצט מיט זיך געהאַט 127 מאַן און אַז שוין יא מאַכען אַ געוואַגטען שריט, אַז שוין יא אריינדרינגען אין רעכטען האַרצען פון פּערו מיט אַזאַ קליינע הייפעלע, האָט זיך איהם בעסער געגלוסט צו אַטאַקירען דעם אינקאַ מיט זיין הויפּט־אַרמיי. ווען ער זאָל זיך ספּראַווען מיט איהם, וועט ער האָבען דיא גאַנצע לאַנד אין האַנד. וואָס מעהר ער האָט געטראַכט, אַלץ פעסטער איז געוואָרען זיין בעשלוס אַזוי צו טהאָן — צו מאַרשירען דירעקט צו אַטאַהואַלפּאַ׳ס לאַגער. דער פאַקט, אַז קאָר־

טעם האָט אַריינגעדרונגנען אין מעקסיקאָ מיט אַ הייפעלע סאָלדאַטען, האָט איהם געדיענט אַלס אַ מוסטער און אַלס מוטה־געבער. אי קאָרטעס האָט דאָך געהאַט פיעל מעהר מענשען וויא ער? אָבער וואָס פאַר אַ ווערדע האָט דער אונטערשיעד צווישען הונדערט און 400, ווען עס האַנדעלט זיך אום אַטאַקירען אַן אַרמיי פון פיעלע צעהנדליגע טויזענדע, און נאָך וואו? — ביי איהר אין דער היים! דיא אייראָפּעאישע געוועהר און פערד האָבען אימער וואונדערען אויפגעטהאָן אין דיא מלחמות מיט דיא אינדיאַנער.

פּיזאַררא, וויא אַלע אַוואַנטוריסטען אַזעלכע, האָט געהאַט דיא האַרץ פון אַ „ספּאָרט", פון אַ קאָרטען־שפּיעלער. צו געהן אויף איינס, מיט 127 מאַן צו אַטאַקירען אַ מעכטיגען „אינקאַ" מיט זיין ריעזיגע אַרמיי, איז געווען ספּאָרט; אָט דאָס איז געווען דיא הויפּט־קראַפט, וועלכע האָט איהם געטריעבען; דער אינטערעס וואָס האָט איהם בעגייסטערט ניט ווייניגער וויא דיא אוצרות און דער גרויסער נאָמען, וואָס איהם האָבען ערוואַרטעט.

און מיט זיין חיל איז איצט געווען דאָס זעלבע. זיינע אָפיציערען און סאָלדאַטען זיינען דאָך אויך געווען אַוואַנטוריסטען, אויך ספּאָרטס. אין זיי האָט זיך איצט צובערענט דער זעלבער גייסט פון קאָרטען־שפּיעלעריי, פון ריזיקירען, פון שטעלען אַלעס אין קאָן. און וואָס גרעסער עס איז געווען דיא געפאַהר, אַלץ מעהר האָט זיא זיי געצויגען צו זיך; וואָס סמיעלער דער שריט, אַלץ שטאַרקער האָט זיך אין זיי צופלאַקערט דיא לוסט צו געהן אויף איינס.

מיט דעם גופא וואָס פּיזאַררא האָט זיך בעשלאָסען צו מאַרשירען דירעקט צום אינקאַ'ס לאַגער, האָט ער זייערע הערצער געוואונען. דיא ווילדע קוראַזש, וואָס ער האָט מיט דעם אַרויסגעצייגט, האָט זיי בעצויבערט. ער האָט מיט זיי איצט געקענט טהאָן וואָס ער האָט געוועלט. עס זיינען געווען אייניגע אויסנאַהמען, אָבער זיי האָבען קיין מוטה ניט געהאַט אַרויסצואווייזען אַז זיי האָבען קיין מוטה ניט.

קורץ, דעם 24־טען סעפּטעמבער, 1532, דאָס הייסט פינף מאָנאַט נאָך דעם וויא ער איז אָנגעקומען קיין טומבעז, האָט פּיזאַררא מיט זיין פּיצעל אַרמיי זיך אַוועקגעלאָזען נאָך דעם אינקאַ'ס לאַגער.

אויפ'ן וועג האָט ער אַלע ווילע געזעהן צייכענס פון דיא מערקווירדיגע אַרבייטס־זאַמקייט, מיט וועלכע דיא פּערואַנער האָבען פון

טרוקענע, וויסטע געגענדען געמאַכט גערעַטענע פעלדער און סערער. דיא לאַנד איז געווען בעוואַסערט מיט קאַנאַלען און וואַסער־גראַבענס, וואָס האָבען זיך געצויגען אין אַלערליי זייטען, „פערשפּרייטענדיג פּרוכטבאַרקייט און פּראַכט“, וויא פּרעסקאָט דריקט זיך אויס. דיא לופט איז געווען פול מיט דעם זיסען ריח פון בלומען, און וואו דיא אויג האָט זיך נור אַ קעהר געטהאָן, האָט זיא געזעהן קוקורוזע, גרינסען, באַנאַנעס און אַזעלכע פּרוכטען, מיט וועלכע דיא ווייסע רייזענדע זיינען נאָך ניט געווען בעקאַנט.

אזוי וויא זיי האָבען זיך אומעטום אויפגעפיהרט פריינדליך, אום צו קענען וואָס לייכטער צוקומען צו זייער ציעל, האָט מען זיי אומעטום אויך אויפגענומען מיט פריינדליכקייט. אין דאָס רוב שטעדטלעך אָדער אפילו דערפער האָבען זיי געפונען „טאַמבאָס“, דאָס הייסט אָברוה־פּלעצער, סטאַנציעס. דיעזע טאַמבאָס זיינען געווען צוזעעט איבער'ן גאַנצען לאַנד, אום דער אינקאַ אָדער זיינע טשינאָווניקעס זאָלען האָבען וואו זיך אָבצושטעלען, ווען זיי רייזען ארום. זיי זיינען ניט געווען הויך, אָבער פיעלע פון זיי האָבען פערנומען אַ היבשען פּלאַץ; אַלזאָ האָט פּיזאַררא'ס קליינע ארמיי אין זיי געהאַט וואו זיך אָבצורוהען. לעבען יעדער טאַמבאָ איז געווען אַ שייער, און דאָרטען איז געווען גענוג עסענוואַרג פאַר אַ פיעל גרעסערע מחנה וויא פּיזאַררא'ס, וואָרים דיא טאַמבאָס זיינען מייסטענס אויך געווען מיליטערישע סטאַציאָנען מיט סקלאַדען און שפּייכלערען פאַר דורכגעהענדע חיל, אין דער צייט פון אַ מלחמה.

מען דאַרף בעמערקען, אַז אין דיא דערפער און שטעדטלעך, וואָס זיינען געלעגען אויף פּיזאַררא'ס וועג, איז דיא בעפעלקערונג איצט געווען פיעל קלענער וויא געוועהנליך, וואָרים צוליעב דעם ברודער־קריעג זיינען דאָס רוב פון דיא מענער פון דאָרטען צוגענומען געוואָרען אַלס סאָלדאַטען פיר אַטאַהואַלפּאַ'ס ארמיי. אַזוי האָבען ערקלעהרט דיא איינוואוינער.

אויף דעם 5־טען טאָג פון זיין מאַרש האָט פּיזאַררא בעמערקט, אַז ניט אַלע זיינע סאָלדאַטען געהען מיט חשק. דאָס האָט איהם גענומען ערגערען. עס האָט איהם געשטערט זיין רוהע, און ער האָט געוועלט ניט־אַנדערש פון דיעזער שטערענים פּטור ווערען. אַלזאָ האָט ער פאַר דער קאָמפּאַניע געהאַלטען אַ רעדע. ער האָט זיי דער־

מאָנט, אַז דער שריט, וואָס זיי געהען איצט טהאָן איז זעהר אַ געפעהר־ליכער און אַז דערצו פאָדערט זיך דיא גרעססטע קוראַזש און ענערגיע. „טאָמער האָט ווער עס איז פון אייך חרטה, קען ער זיך איצט אומ־קעהרען — האָט ער געזאָגט — איך וועל געגען איהם גאָר ניט האָבען. מיט דיא איבעריגע, וואָס זיינען בערייט צו טהיילען מיין שיקזאַל, וועל איך פאָרטזעצען דעם מאַרש, ווען אפילו אַזעלכע בעלנים זאָלען זיין אַ גאַנץ קליינע צאָהל. מיט זיי וועל איך דערגרייכען דעם ציעל. וואָס וועט זיין, וועט זיין."

בלויז ניין האָבען ערקלעהרט, אַז זיי קעהרען זיך אום אין טומבעז. אַלע איבעריגע זיינען געבליבען אונטער דער פאָהן פון זייער קאָמאַנ־דיר; און ער האָט זיך אָהן דיא ניין געפיהלט שטאַרקער וויא מיט זיי.

אויף מאָרגען זיינען דיא שפּאַניער אָנגעקומען אין אַ שטעדטעל מיט'ן נאָמען זאַראַן. דער דאָרטיגער קוראַקאַ האָט זיי אויפגענומען זעהר גוט און זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט אין אַ „טאַמבאָ", וויא געוועהנליך. דאָרטען האָט פּיזאַרראָ זיך דערוואוסט, אַז ניט זעהר ווייט פון זאַראַן, צווישען דיא בערג, אין פאַראַן אַ שטאָדט קאַססאַס, וואו איצט געפינט זיך אַ טהייל פון דער פּערואַנער אַרמיי. אַלזאָ האָט ער גלייך אַוועקגעשיקט הערנאַנדאָ דע סאָטאָ'ן אויספאָרשען דעם געגענד און זעהן וואָס דאָרטען איז.

דע סאָטאָ האָט זיך געזאַמט פיעל מעהר, וויא מען האָט ערוואַרט. עטליכע טעג זיינען אַוועק און ער איז אַלץ ניט געקומען. פּיזאַררָאָ איז געוואָרען אונרוהיג. ענדליך אויף'ן אַכטען טאָג האָט ער זיך בעוויעזען, און ניט אַליין, נור מיט אַ שליח פון דעם אינקאַ. דער שליח איז געוועזען אַ וויכטיגער פּערואַנער פון דעם הערשענדען אינקאַ שבט, און ער איז געוועזען בעגלייט מיט אַ סוויטע. עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז דיעזען שליח האָט דער אינקאַ נאָך פריהער געשיקט צו דיא שפּאַניער און אַז ער האָט זיך מיט דע סאָטאָ'ן בעגעגענט אין קאַססאַס, ווען דער שפּאַני־שער אָפיציער איז אַהין געקומען. דער שליח האָט פאַר פּיזאַררָאָ'ן געבראַכט אַ פּרעזענט: צוויי וואַססער־פעסער אויסגעהאַקט פון שטיין אין דער פאָרמע פון פּערואַנישע פעסטונגען, און רייכע וואָלענע מאַטע־ריעס, אויסגענעהט מיט גאָלד און זילבער; אַחוץ דעם האָט ער פאַר איהם געבראַכט אַ מאַסע געטריקענטע גאַנז־פלייש, צוגעפּערטיגט אויף אַ בעזונדערען אַרט, אַזוי אַז עס האָט געהאַט אין זיך אַן אַנגענעהמען

ריח וויא בשמים (דיא אינקאַס פון פערו פלעגען פון דעם מאַכען אַזאַ פודרע, וועלכע זיי האָבען געברויכט אַלס פאַרפומע).

דער שליח האָט פיזאַרראָ׳ן פון אַטאַהואַלפּאַ׳ן אָבגע־געבען אַ גערוס און אַן איינלאַדונג צו בעזוכען זיין לאַגער אין דיא בערג.

פיזאַררא מיט זיינע אָפיציערען האָבען צווישען זיך בעמערקט, אַז דאָס אַלעס איז מסתמא ניט מעהר וויא אַ כיטרער דיפּלאָמאַטישער אָנשטעל כדי צו בעקוקען דיא שפּאַנישע ארמיי, — צו זעהן וויא גרויס זיא איז און וואָס פאַר אַ געוועהר זיא האָט. זייער חשד האָבען זיי אָבער פאַר דעם שליח ניט אַרויסגעוויזען. זיי האָבען איהם עמפּפאַנגען וויא דעם געזאַנדטען פון אַ קיסר, איהם פיין מכבד געווען, און איהם געוויזען דיא פערד, דיא ביקסען, דיא שטאָהלענע פּייל־און־בויגענס, דיא שווערדען, דיא פאַנצירס, דיא שילדען, דיא קיוועהרס א. ז. וו. אויף אַלץ האָט ער געשטעלט פראַגען: צו וואָס מען דאַרף עס, וויא אַזוי עס ווערט געברויכט; און מיט דער הילף פון דיא צוויי דאָלמעטשערס (דעם „קליינעם פיליפּ“ און דעם אַנדערען אינדיאַנער, וועלכען פיזאַררא האָט מיט אַ געוויסע צייט פריהער מיטגענומען פון טומבעז נאָך פּאַנאַמאַ און נאָכהער נאָך שפּאַניען), האָט מען איהם געענטפערט אויף אַלע זיינע פראַגען. דיעזע צוויי יונגע אינדיאַנער — לאָמיר בעמערקען פערבייגעהענדיג — האָט פיזאַררא זיך גענומען פיעל מיה צו ערציהען אַלס שפּאַניער, אום פון זיי זאָלען ווערען גוטע און טרייע איבערזעצער פאַר איהם. מען האָט זיי געגעבען ספּעציעלע לעהרער, וועלכע האָבען מיט זיי פערבראַכט פיעל צייט אונטעררדיכטענדיג זיי אין דער שפּאַני־שער שפּראַך און אין דער קאַטוילישער רעליגיאָן.

ווען דעם אינקאַ׳ס פאָרשטעהער האָט אויף דיעזען אַרט אַלץ אויסגעקוקט און אויסגעפרעגט, האָט ער זיך גענומען קלייבען צום אָברייזען. פיזאַררא האָט איהם געבעטען פערבלייבען נאָך עטליכע טעג. ער האָט זיך אָבער ענטזאַגט. עס איז געווען לייכט צו זעהן, אַז ער איילט זיך צו קומען צו אַטאַהואַלפּאַ׳ן אום וואָס גיכער איהם צו בעריכטען וואָס ער האָט דאָ אויסגעפונען.

דע סאָטאָ, פון זיין זייט, האָט פיזאַררא׳ן דערצעהלט וואָס ער האָט געזעהן און געהערט אין קאַססאַס. ער האָט דאָרטען געפונען פּערואַנער רעגיערונגס־בעאַמטע, וואָס זיינען געקומען נאָך צינזען. ביין

ברעג דארף זיינען געהאנגען, פאר די פיס, עטליכע טוידטע אינדיאנער, און מען האט איהם ערקלעהרט, אז זיי האבען דיא שטראף בעקומען דערפאר וואס זיי האבען געוועלט שענדען „זון־מיידלעך", דיא הייליגע יונגפרויען פון א דערבייאיגען קלויסטער. וועגען דעם אינקא מיט זיין ארמיי, האט דע סאטא זיך דערוואוסט, אז זיי געפינען זיך אין קאססא־מארקא, א היבשע שטאדט אויף יענער זייט פון דיא אנדערן־בערג, וואו אטאהואלפא באדט זיך אין הייסע וואסער־קוואלען.*)

פון קאססאס איז דע סאטא געקומען נאך ג ו ו א נ ק א ב א מ־ב א — א פיעל גרעסערע און געדיכטער בעפעלקערטע שטאדט. פיעלע הייזער אין דיעזער שטאדט זיינען געוועזען געבויט פון שטיינער און דיא שטיינער זיינען געוועזען אזוי גלאט און סצילנע צוגעפאסט (אהן צעמענט), אז עס איז שווער צו דערקענען, אז דיא גאנצע געביידע איז ניט פון איין פעלז. דורך דער שטאדט איז דורכגעגאנגען א טייך, און איבער איהם איז געהאנגען א בריק. דער וועג וואס איז געגאנגען דורך יענע פראווינץ איז געוועזען פיעל בעסער געמאכט וויא דיא וועגען, וואס דיא שפאניער האבען ביז אהער געזעהן אין פערו. ער איז געוועזען אויסגעפלאסטערט מיט פלאכע שטיינער און פון ביידע זייטען אויסגעזעצט מיט ביימער. אין פיעלע פלעצער זיינען אויף דיעזען וועג געשטאנען הייזלעך פאר דיא רעגירונגס־קוריערען, וואס זיינען אפט געלאפען פון איין פונקט צום אנדערען, וויא אין מעקסיקא. פאזע דיעזע ביימער איז געגאנגען א קאנאל, דורך וועלכען עס האט גע־שטראמט פרישע וואסער פון א ווייטע אזערע, אום דער קוריער אדער רייזענדער זאל קענען האבען א טרונק, ווען ער וועט דורשטיג ווערען. ביין אריינגאנג צו דער שטאדט האט דע סאטא געזעהן א שטיינערנע געביידע; דאס איז געוועזען פאר דיא צינזען־זאמלער צו האלטען דיא פערשיעדענע פראדוקטען, וואס זיי נעהמען צונויף ביי דער בעפעלקערונג.

דאס אלעס האט אויף פיזארא׳ן און דיא אנדערע שפאניער געמאכט א טיעפען איינדרוק. וויא עס האט געשיינט, איז דיא לאנד געוועזען נאך העכער ענטוויקעלט וויא זיי האבען זיך פארגעשטעלט.

---

*) ק א ס ס א מ א ר ק א אדער ק ו ו א ק ס א מ א ל ק א איז נאך איצט אויך בעריהמט מיט איהרע נאטירליכע הייסע בעדער.

איידער פּיזאַרראָ האָט פאַרטגעזעצט זיין מאַרש, האָט ער נאָך סענט מיגעל, זיין הויפּט־קוואַרטיר, געשיקט זאָגען אויף וואָסער מאַרשרוט ער פּערנעהמט זיך. צו דער זעלבער צייט האָט ער אַהין געשיקט דעם פּרעזענט וואָס ער האָט בעקומען פון דעם אינקאַ, וויא אויך מוסטערען פון פּערשיעדענע פּראָדוקטען, וועלכע ער האָט צוזאַ־מענגעקליעבען אויפ'ן וועג. שפּעטער, ווען מען האָט דאָס אַלץ גע־בראַכט נאָך שפּאַניען, איז מעהר פון אַלץ בעוואונדערט געוואָרען דיא וואָלענע מאַטעריע, וואָס דער אינקאַ האָט געשענקט דעם שפּאַנישען קאָמאַנדיר. אַזאַ וואָלציייג האָט מען נאָך אין אייראָפּאַ פריהער קיין מאָל ניט געזעהן. עס איז געווען כמעט אַזוי ווייך און דעליקאַט וויא זייד.

אין אַן אַנדער פּלאַץ, וואוהין פּיזאַררא איז אָנגעקומען עטליכע טעג שפּעטער, האָט ער געפונען אַז דיא איינוואוינער זיינען זיך אַלע צולאָפען. איינעם פון זיי האָבען דיא שפּאַניער אָבער געכאַפּט און געבראַכט צו הערנאַנדא פּיזאַררא, דעם קאָמאַנדיר'ס ברודער. צו־ערשט האָט ער ניט געענטפערט אויף קיינע פון דיא פראַגען, וואָס מען האָט איהם געשטעלט. הערנאַנדא האָט איהם אָבער געלאָזט אָנטהאָן שרעקליכע יסורים ביז ער האָט ניט אויסגעהאַלטען און אויסגעזאָגט וואָס ער האָט געהערט צווישען דיא פּערואַנער, נעמליך, אַז דער אינקאַ האָט שוין אַ בעגריעף וויא קליין דיא שפּאַנישע אַרמייע איז און אַז ער קלייבט זיך איהר אַריינצונאַרען אין זאַק אריין, אום איהר צו פּערניכ־טען. אַזוי וועניגסטענס האָט שפּעטער בעריכטעט פּיזאַרראָ. צו דאָס איז געווען אַן עהרליכער בעריכט, ווייס מען ניט. אַז ער האָט דאַן געהאַט אַן אינטערעס אַזוי צו בעריכטען, דאָס וועלען מיר זעהן ווייטער.

שפּעטער אַ ביסעל זיינען דיא אַנטלאָפענע איינוואוינער אַרויס פון זייערע באַהעלטעניסען. אימיצער האָט זיי געזאָגט, אַז ווען זיי וועלען זיין פריינדליך צו דיא שפּאַניער, וועלען יענע זיין פריינדליך צו זיי. זיי האָבען זיך ביסלעכווייז אומגעקעהרט אַהיים, — און האָ־בען דיא ווייסע געגעבען פּיעלע מעלדונגען. דער קוראַקאַ פון שטאָדט האָט צום ביישפּיעל דערצעהלט, אַז ער האָט פּערזענליך בעזוכט דעם אינקאַ'ס לאַגער, אַז דיעזער לאַגער געפינט זיך אין אַ שטאַרק בעפעס־

טיגטע שטאָדט מיט'ן נאָמען גוּאַמאַטשוּטשאָ, אַ מייל צוואַנ־ציג צו דרום זייט פון קאַססאַמאַרקאַ און אַז זיין אַרמיי בעשטעהט פון פופציג טויזענד מאַן.

פיזאַררא האָט זיך געלאָזען געהן איבער דיא בערג. דער מאַרש איז געווען נאָך שווערער וויא ער האָט ערוואַרטעט. אמת, דיא פּערו־אַנער האָבען ארום דיא געפעהרליכסטע און ווילדעסטע ערטער פון דיא בערג געהאַט אַן אויסגעצייכנעטען וועג. דאָס אלץ איז אָבער געווען גוט בלויז פאַר דיא אינדיאַנער. זיי זיינען געגאַנגען צו פוס און צו אַזעלכע וועגען זיינען זיי צוגעוואוינט געווען וויא אַ פיש צו וואַסער. רייטען אָבער איז איבער אַזעלכע פלעצער אונמעגליך געווען. דיא שפּאַנישע קאַוואַלעריע האָט געמוזט אַראָבקריכען פון דיא פערד און פיהרען זיי ביי דיא צאַמען. דאָס אַליין וואָלט נאָך אפשר געווען אַ האַלבע צרה. אָבער אָפט איז דער וועג געגאַנגען ביי דעם סאַמען ברעג פון אַ שרעקליכען אָבגרונד און האָט זיך געדרעהט אַרום דעם באַרג אין אַ ספּיראַל, וויא אַ פּראָפּען־ציהער. אָט איבער אַזאַ געדרעהטען וועג, וועלכער איז געווען קוים גענוג ברייט פאַר אַ פערד, און איז כמעט גע־האַנגען אין דער לופטען, איז אויסגעקומען צו מאַרשירען פּיזאַררא'ן מיט זיין חיל. ווען מען וואָלט זיך דעם קלענסטען גליטש געטהאָן אָדער פערטשעפּעט אַ פוס, וואָלט מען אַראָפּגעפלויגען טויזענדע פוס אַרונטער צו. אַלע ווייַלע האָבען זיי בעגעגענט נייע תהום'ען, אונ־ענדליך טיעפע, מיט ריעזיגע פעלזען און מיט טויזענד־יעהריגע וועל־דער אין זייערע מיילער. אמאָל פלעגט פון אַזעלכע טיעפעניסען אַרויסשטראָמען אַ ווילדער וואַסער־גוס; ער האָט גערוישט און גע־קראַכט וואַרפענדיג זיך אַראָפּ־באַרג אום דורך דיא טהאָלען צו דער־גרייכען דעם גרענצלאָזען אָקעאַן.

אין אַ פּאָר פלעצער האָבען זיי אויף אַ הויכען פעלז, ביי דעם ברעג פון אַן אָבגרונד, געפונען אַן אויסגעמויערטע פעסטונג. דיעזע פעסטונגען זיינען אָבער איצט געווען פוסט, און פיזאַררא מיט זיינע בעגלייטער האָבען פון דעם געשלאָסען, אַז דער אינקאַ האָט טאַקי ניט אין זינען זיי צו פערצאַמען דעם וועג, — אַז ער וויל טאַקי זיי לאָזען צוקומען צו זיין לאַגער. וואָס זיין ענדליכער צוועק איז געווען — אויב ער וויל בלויז זיי אַריינכּאַרען, אום זיי צו פערניכטען, וויא פיזאַררא האָט שפּעטער ערקלעהרט, דאָס ווייס מען ניט. אַבי דערווייל האָט

ער זיי ניט געשטערט און זיי זיינען געגאַנגען אַלץ ווייטער — ווייטער און ווייטער ארויף־צו איבער דיא ריעזיגע בערג.

ביסלעכווייז האָט זיך געביטען דער קלימאַט.

וואָס העכער זיי זיינען ארויף, אַלץ קעלטער איז געוואָרען. עס איז געוואָרען אַזוי קאַלט, אַז דיא מענשען, און דיא פערד, האָבען קוים געקענט אויסהאַלטען. דיא פערד האָבען געליטען נאָך מעהר וויא דיא מענשען. דיא ארמיי האָט אַזאַ לאַנגע צייט פערבראַכט אין הייסע לענדער, אין פאַנאַמאַ אָדער אין דיא נידעריגע געגענדען פון פּערו, אַז זיי זיינען פון קאַלטע וועטערען אָבגעוואוינט געוואָרען.

דער כאַראַקטער פון דיא פלאַנצונגען און פון דיא חיות האָט זיך אויך געביטען, ביז ענדליך זיינען אונזערע אוואַנטוריסטען געקומען אויף אַזעלכע הויכע פּלעצער, וואו עס האָט זיך קוים געזעהן אַ לעבעדיגע בעשעפּענים. פון צייט צו צייט האָט אַ „וויקונאַ“ — אַ ווילדער מין לאַמאַ — ארונטערגעקוקט פון אַ הויכען פעלז, אָדער אַ קאָנדאָר*) האָט געשוועבט איבער דיא וואָלקענס, שרייענדיג מיט זיינע אומעדיגע קולות.

ענדליך האָבען דיא שפּאַניער דערגרייכט דעם שפּיץ פון דיא אַנדען. זיי האָבען פאַר זיך איצט געהאַט אַ גרויסע וויסטע פעלד. דיא איינציגע פלאַנצונג, וואָס דאָ איז געוואַקסען, איז געווען פּאַיאָנאַל — אַ געלער מין גראָז. פון אויבען איז דער באַרג געווען בעדעקט מיט שניי און אַ ביסעל ווייטער צו אונטען צו איז ער געווען ארומגערינגעלט מיט דיעזע געלע גראָז. ווען מען קוקט אויף דעם באַרג בשעת דיא זון שיינט, זעהט ער אויס וויא אַ בליסטשענדע מאַסע זילבער איינגעפּאַסט אין גאָלד.

דאָ האָט דיא ארמיי אויפגעשטעלט איהרע פּאַלאַטקעס, אויפגעלייגט פייערען און זיך צוגעלייגט וואַרימען און רוהען פון דעם שרעקליכען מאַרש.

איידער זיי האָבען פאָרטגעזעצט זייער רייזע, איז צו זיי געקומען אַ נייער שליח פון דעם אינקאַ, — דיעזען מאָל מיט שפּייז. דיעזער שליח (אויך איינער פון דעם אינקאַ'ס שבט) האָט געזאָגט, אַז דער אינקאַ וויל וויסען, ווען פיזאַרראָ ערוואַרט צו בעזוכען קאַססאַמאַרקאַ,

*) אַ גרויסע מין רויב־פויגעל.

אום מען זאָל קענען אין דער צייט צוגרייטען פאַר דער בעקוועמליכ־קייט פון זיין אַרמיי. דער אינקאַ, וועלכער האָט זיך פריהער געפו־נען אין גוואַמאַטשוטשאַ, מיט זיין חיל, איז איצט, מיט אַ קליינע טייל פון זיינע זעלנער, געווען ניט ווייט פון קאַססאַמאַרקאַ — האָט דיעזער שליח געזאָגט. פּיזאַררא האָט זיך מיט איהם צורעדט דורך דער הילף פון דעם „קליינעם פיליפּ"; עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז ער איז אַ מענש מיט שכל און מיט טאַלק. פון איהם איז דער שפּאַנישער קאָ־מאַנדיר דערגאַנגען פיעלע איינצעלהייטען וועגען דעם קאַמפּף, וואָס איז פאָרגעקומען צווישען דיא צוויי אינקאַ ברידער.

אויף מאָרגען אין דער פריה זיינען דיא שפּאַניער ווייטער געגאַנ־גען. אזוי וויא זיי האָבען שוין דערגרייכט דעם שפּיץ פון דיא אַנ־דען, האָבען זיי איצט בעדאַרפט געהן אַראָפּ־באַרג, פון דער אַנדערער זייט, דאָס הייסט צו מזרח זייט צו. אויפ'ן דריטען טאָג איז זיי אַנ־קעגען געקומען נאָך אַ שליח פון דעם אינקאַ — דער זעלבער וואָס האָט פּיזאַררא'ס לאַגער בעזוכט אין זאַראַן. איצט איז ער געווען ארומגע־רינגעלט מיט אַ פּאַראַדנערע סוויטע און איז צוגעקומען מיט מעהר צע־רעמאָניע. וויא ער האָט זיך אזוי דערנעהענטערט צו פּיזאַררא'ן, האָ־בען זיינע בעדיענטע איהם דערלאַנגט אַ גאָלדענעם בעכער מיט „ט ש י ט ש אַ", דיא משקה, וואָס דיא פּערואַנער האָבען געמאַכט פון קוקורוזע זאַפט.

דער מאַרש אַראָפּ־באַרג איז געווען ניט פיעל גרינגער וויא דער גאַנג אַרויף־באַרג. ענדליך אויפ'ן זיעבעטען טאָג נאָך דעם וויא זיי האָבען פערלאָזען דעם שפּיץ פון דיא אַנדען, האָבען זיי דערזעהן דעם טהאָל, אין וועלכען קאַססאַמאַרקאַ איז געשטאַנען. ער איז געלעגען וויא אַ פּרעכטיגער פיעל־פאַרביגער קאַרפּעט (טעפּיך) — אזוי רייך און אזוי שעהן זיינען געווען דיא בעאַרבייטע פעלדער, וואָס אין איהם האָ־בען זיך געפונען. דער טהאָל האָט אַן אָוואַלנע, אַ לענגלעך־קיילעכ־דיגע פאָרמע, און האַלט ארום 15 מייל אין דער לענג און ארום ניין אין דער ברייט. דיא אינדיאַנער, וואָס האָבען דאָרטען געוואוינט, זיינען געווען העכער ענטוויקעלט, וויא דיא, וואָס דיא שפּאַניער האָ־בען בעגעגענט אויף יענער זייט פון דיא אַנדען. וועגען דעם האָט עדות געזאָגט דער העכערער זאָרט קליידער, וואָס זיי האָבען געטראָ־

גען, וויא אויך דאָס, וואָס זייערע הייזער זיינען געוועזן ריינערע און בעקוועמערע.

דיא הייזער זיינען געוועזן ווייסע, און איצט האָט אויף זיי געשיינט דיא העלע ווארימע זון, — אויף זיי, אויף דיא ארומיגע פעלדער און אויף דיא דערבייאיגע בערג. אין דיא אויגען פון דיא מיעדע רייזענדע איז דאָס אַלץ געוועזן אַ וואהרער צויבער־בילד.

אַ מייל דריי ווייטער האָבען זיי געזעהען וויא פּאַרע געהט צו דיא וואָלקענס, פון דיא הייסע קוואַלען, וואו דער אינקא איז געקומען זיך באָדען. און אַ ביסעל אָן אַ זייט, ביי׳ן באַרג, האָבען זיך געזעהען לאַנגע ציילען ווייסע ביידלעך. אויף עטליכע מייל האָבען זיי זיך געצויגען. דאָס איז געוועזן דעם אינקאַ׳ס לאַגער. אַזאַ גוט־צוגעריכטען מיליטערישען לאַגער האָבען דיא שפּאַניער ביי אינדיאַנער נאָך קיינמאָל ניט געזעהן. דיעזער בילד האָט אויף זיי געמאַכט פּונקט אַזאַ אונאַנגענעהמען איינדרוק, וויא דיא שטאָדט האָט אויף זיי געמאַכט אַן אַנגענעהמען. דיא צאָהל פון ביידלעך אין דעם אינקאַ׳ס לאַגער איז געוועזן אַזוי גרויס, זיי האָבען פּערנומען אַזאַ גרויסען שטח, אַז ביי פּיעלע פון פּיזאַררא׳ס מענשען זיינען איינגעפּאַלען דיא הערצער פון שרעק. אָבער ניט ביי פּיזאַרראָ׳ן.

ער האָט אויסגעסטראַיעט זיין קליינע ארמיי אין דריי באַטאַליאָנען, און האָט מיט זיי אריינגעמאַרשירט אין שטאָדט. קיינער איז איהם ניט ארויס אַנקעגען, און ווען ער האָט געריטען דורך דיא גאַסען, מיט זיינע דריי באַטאַליאָנען הינטער איהם, האָט ער אין ערגעץ ניט געזעהן קיין לעבעדיגען מענשען. דאָס רוב הייזער, דיא אָרימערע, זיינען געוועזן פון ליים, מיט שטרויענע אָדער הילצערנע דעכער. דיא בעסערע געביידעס זיינען געוועזן פון געהאַקטע שטיינער. אין אייז אָרט איז געשטאַנען אַ זון־טעמפּעל, און לעבען איהם אַ הויז פאַר הייליגע „זון־מיידלעך“; אין אַן אנדער אָרט, צו דער זייט, וואו דער לאַגער איז געוועזן, האָט זיך געפונען אַ דריי־עקיגער סקווער מיט זעהר גרויסע הייזער וויא קאַזאַרמעס פון אַלע דריי זייטען. יעדע קאַזאַרמע האָט געהאַט אַ ברייטע טהיר אויפ׳ן סקווער. אויף אַ הויכען פּלאַץ איבער דער שטאָדט איז געשטאַנען אַ מערקווירדיג־געבויטע פעסטונג.

עס איז שוין געוועזן שפּעטלעך, און עס האָט אָנגעפאַנגען צו געהן אַ רעגען מיט אַ האָגעל. אָבער פּיזאַררא האָט געוועלט וואָס שנעלער

וויסען, וויא אזוי דער אינקאַ וועט זיך פערהאַלטען צו זיינע ווייסע בעזוכער. ער האָט דעריבער אויפ'ן שטעל צו איהם אַוועקגעשיקט דע סאָטאָ'ן מיט פופצעהן אַנדערע רייטער. וויא דער לעזער זעהט, איז דע סאָטאָ ביי איהם געווען פעררעכענט פאַר דעם וויכטיגסטען אָפּי־ציער. ער האָט איהם אימער געשיקט אויף דיא בעדייטענדסטע און געפעהרליכסטע שליחות. גלייך וויא ער איז אַוועק מיט דיא פופצעהן קאַוואַלעריסטען, האָט פּיזאַרראָ זיך ארומגעזעהן, אז עס איז וועניג. טאָמער האָט דער אינקאַ ווירקליך אַ פיינדליכען צוועק אין געדאַנקען, — טאָ זאָל ער געגען זיך וועניגסטענס האָבען אַ גרעסערע שפּאַנישע מחנה. ער האָט דעריבער גלייך ארויסגעשיקט נאָך צוואַנציג רייטער, מיט זיין ברודער, הערנאַנדא, אַלס אָפּיציער.

וואָס מיט דיא 35 שפּאַנישע רייטער און מיט זייערע צוויי אָפּי־ציערען האָט פּאַסירט, האָט דערנאָך בעשריעבען הערנאַנדא פּיזאַררא אַליין אין אַ בריעף, וועלכער איז איבערגעדרוקט געווען אין אַ בע־ריהמטע היסטאָריע פון דיא שפּאַנישע ענטדעקונגען און ערָאָבערונגען. אויך האָט דיא סצענע בעשריעבען איינער פון דיא, וואָס זיינען מיטגע־ריטען מיט איהם און מיט דע סאָטאָ'ן.

צווישען דער שטאָדט און דעם אינקאַ'ס לאַגער איז איבער אַ לאַנקע געגאַנגען אַ געמאַכטער האַרטער וועג. איבער דיזען וועג האָט דיא שפּאַנישע קאַוואַלעריע גאַלאָפּירט אזוי האַסטיג וויא מעגליך ביז — צום ענד פון אַ מייל דריי — זיינען זיי צוגעקומען צום לאַגער, וועל־כער איז געווען אויסגעשפּרייט איבער אַ זייט פון בארג. דיא פּיקעס פון דיא אינדישע זעלנער זיינען געווען אריינגעשטעקט אין דער ערד לעבען זייערע פּאַלאַטקעס, און דיא זעלנער גופא זיינען געשטאַנען אָדער געזעסען דערביי. וויא פערשטיינערטע פון פערוואונדערונג האָ־בען זיי געקוקט אויף דיא משונה'דיגע ווייסע בעשעפּעניסען, וואָס האָ־בען זיך דאָ פּלוצלונג פאַרביי זיי פּאַרבייגעטראָגען, בראַזגענדיג און קלינגענדיג מיט זייערע געוועהר און פּאַנצירען, און שפּיעלענדיג אויף זייערע מעשענע טרומייטען. באַלד האָבען דיא שפּאַניער דערגרייכט אַ ברייטען, אָבער ניט־טיעפען טייך, וועלכער האָט זיך געדרעהט דורך דער לאָנקע. איבער'ן טייך איז געווען אַ הילצערנער בריק. אזוי וויא אַלע בריקען פון פּערו זיינען געווען געמאַכט בלויז פאַר פוס־געהער,

האָבען זיי ניט געוואוסט אויב ער וועט זיין שטאַרק גענוג פאר אַ קאָמ־פּאַניע רייטער. אַלזאָ, האָבען זיי דעם טייך בעסער אריבערגעבראָ־דזשעט. אויף יענער זייט בריק איז געשטאַנען אַ צייל בעוואָפענטע אינדיאַנער; זיי האָבען דיא שפּאַניער ניט געטשעפּעט, און דיא שפּאַ־ניער, פון זייער זייט, האָבען פון פּיזאַררא'ן געהאַט אַ שטרענגען בע־פעהל פאַרלויפיג מיט קיינעם ניט איינצורייסען.

איינער פון דיא אינדיאַנער סאָלדאַטען האָט דע סאָטאָ'ן אָנגעוויי־זען אויף דעם פּלאַץ, וואו עס האָט זיך געפונען דער אינקא מיט זיין סוויטע. דאָס איז געוועזען אַ גרויסער אָפענער הויף מיט אַ לייכטע הילצערנע הויז אין מיטען. ארום דער הויז איז געגאַנגען אַ גאַניק און מיט איהר אָפענער זייט איז זיא ארויסגעקומען אין אַ גאָרטען. דיא וועגט זיינען געוועזען אויסגעטינקעוועט מיט אַ בליסטשענדען צעמענט. אויפ'ן מיטען הויף איז געשטאַנען אַ ריעזיגע שטיינערנע וואַנע, אין וועלכער עס איז דורך רעהרען אריינגעקומען הייסע און קאַלטע וואַסער. דער הויף איז געוועזען פול מיט פערואַנער פון דיא הערשענדע פאַ־מיליען — אַלע אויסגעפּוצט אין העל־קאָלירטע קאָסטיומען. אין מי־טען איז אויף אַ נידעריגען שטוהל אָדער קיסעלע געזעסען אַ מאַן, וואָס נאָך זיין אויסזעהן און האַלטען זיך, האָבען דיא שפּאַניער גלייך דער־קענט, אַז דאָס איז דער אינקאַ, דער „ק ניג" פון פערו, הגם געקליי־דעט איז ער געוועזען פיעל איינפאַכער וויא דיא איבעריגע. אויפ'ן שטע־רען האָט ער געטראָגען אַ רויטען פרענזעל, וועלכער האָט דערגרייכט ביז דיא אויגען. וויא דיא שפּאַניער האָבען זיך נאכהער דערוואוסט, איז דאָס געוועזען זיין „באָרלאַ", דער ספּעציעלער צייכען פון אַ רעגיע־רענדען אינקאַ — אַ מין קרוין. אַטאַהואַלפּאַ האָט דיעזען רויטען פרענ־זעל אָנגעטהאָן בלויז מיט אַ קורצע צייט צוריק, ערשט נאָך דעם וויא ער האָט בעזיעגט זיין ברודער הואַסקאַר און אריינגענומען דיא הער־שאַפט איבער'ן גאַנצען לאַנד צו זיך אין דיא הענט.

דיא מיטגליעדער פון זיין סוויטע זיינען געשטאַנען ארום איהם מיט גרויס רעספּעקט און צערעמאָניע, און — וויא עס האָט געשיינט, — נאָך זייערע טשינען נאָך. ער אַליין איז געזעסען און געקוקט אָהן אַ שום אויסדרוק אויף זיין געזיכט. דיא שפּאַניער האָבען זיך פיעל אָנגעהערט וועגען זיין מערדערליכקייט און ביטרעקייט. אָבער אויף

זיין פּנים האָבען זיי ניט געקענט זעהן קיין צייכען פון אַ האַרטען כאַראַקטער אָדער פון געשיקטקייט, אַפילו קיין נייגעריגקייט וועגען דיא משונה'דיגע מענשען, וואָס זיינען דאָ צו איהם צוגעפלויגען, האָט ער אויך ניט ארויסגעוויעזען, — ניט דעם קלענסטען שפּור פון אינטערעס. אַזוי וויא דאָס וואָלט ביי איהם געווען אַ גאַנץ געוועהנליכע ערשיינונג.

אַז דיא סצענע, וואָס ער האָט איצט געהאַט פאַר זיך, האָט איהם ניט איבערראַשט, איז אונמעגליך זיך פאָרצושטעלען. אמת, מען האָט איהם שוין וועגען דיא שפּאַניער פיעל דערצעהלט, און זיי געגוג געשילדערט פאַר איהם. דאָך, — זייער יעצטיגער אָנקומען אויף דיא פיערפיסיגע בעשעפענישען, וועלכע ער האָט נאָך קיינמאָל ניט געזעהן, מיט זייערע בליסטשענדע געוועהר און פּאַנצירען און, הויפּטזעכליך, מיט זייערע ווייסע פּנים'ער און גרויסע בערד, האָט איהם מסתמא אינערליך שטאַרק צוטרייסעלט. אָבער אינדיאַנער זיינען אייגענטליך אימער אַזוי, עס מאַכט ניט אויס, פון וועלכע טיילען אַמעריקא זיי זיינען. זייערע געזיכטען שפּיעגלען זעלטען אָפּ דאָס, וואָס ביי זיי טהוט זיך אויפ'ן האַרצען. אַ מין טוידטע גלייכגילטיגקייט, אין וועלכע מען קען קיין זאַך ניט לעזען, איז זייער געוועהנליכע מינע, — אָפּט אפילו דאַן, ווען אינוועניג קומט ביי זיי פאַר אַ גייסטיגער שטורעם.

הערנאַנדא דע סאָטאָ און הערנאַנדא פּיזאַררא, בעגלייט מיט אַ פּאָר אַנדערע רייטער און מיט דעם „קליינעם פּיליפּ", זיינען צוגערייטען צו דעם אינקאַ, איבערלאָזענדיג דיא אַנדערע א ביסעל פון הינטען. הערנאַנדא פּיזאַררא האָט זיך טיעף געגייגט, זיצענדיג אויף זיין פערד, און האָט ערקלעהרט, אַז זיי זיינען שלוחים פון זיין ברודער דעם קאָמאַנדיר פון דיא ווייסע מענשען, און אז ער האָט זיי געשיקט אָנזאָגען דעם הערשער פון פּערו, אז ער איז אָנגעקומען אין קאַססאַמאַרקאַ. זיי זיינען דיא אונטערטהאַנען פון אַ מעכטיגען הערשער, וועלכער רעגיערט אויף יענער זייט ים — האָט ער ווייטער ערקלעהרט — און זיי זיינען געקומען אַהער, ווייל זיי האָבען געהערט וועגען דעם אינקאַ'ס זיעגרייכע מלחמות, און ווייל זיי ווילען איהם העלפען געגען זיינע פיינד; אויך ווילען זיי איהם בעקאַנט מאַכען מיט זייער אמונה, וועלכע איז דיא איינציגע אמת'ע. צום שלום האָט ער געזאָגט, אז דער קאָמאַנדיר

פון דיא ווייסע לאַדעט דעם אינקאַ איין איהם צו בעזוכען אין קאַססאַ־מאַרקאַ.*).

אויף דיעזע אַלע העפליכע רייד האָט דער אינקאַ ניט געענטפערט קיין איינציגען וואָרט — אַזוי וויא ניט צו איהם וואָלט מען דאָס גע־רעדט. „דער קליינער פיליפ" האָט איהם אַלץ איבער־געזעצט; ער האָט אָבער מיט קיין ברעהם קיין קעהר ניט געגעבען. ער איז געזעסען און געקוקט אויף דער ערד, וויא פריהער, אַזוי וויא ער וואָלט קיין זאַך ניט פערשטאַנען, קיין שום קלאַנג אַפּילו ניט געהערט.

בלויז איינער פון דיא נעהענטסטע מיטגליעדער פון זיין סוויטע האָט זיך אָבגערופען מיט איין וואָרט. „גוט!" — האָט ער געזאָגט צו הערנאַנדא פּיזאַררא'ן און דאַן איז ער אויך אַנשוויגען געוואָרען.

דיא שפּאַנישע שלוחים איז געוואָרען זעהר אונאַנגענעהם. זיי האָבען ניט געוואוסט וויא דאָ צו טהאָן. זייער קאָמאַנדיר האָט זיי געשיקט דערגעהן אַטאַהואַלפּאַ'ס געפיהלען, וואָס פאַר אַ זאָרט אויפ־פיהרונג מען קען פון איהם ערוואַרטען; אַוועקגעהן מיט לעדיגען, וויא אָבגעשמיסענע, האָט זיך זיי ניט געוועלט. רעדענדיג אויף דעם העפ־ליכסטען שטייגער, האָט הערנאַנדא פּיזאַררא זיך ווידער געווענדעט צו דעם אינקאַ און איהם געבעטען ער זאָל זיין אַזוי פריינדליך און זיי אַליין בעעהרען מיט אַ פּאָר ווערטער, אום זיי זאָלען קענען וויסען, וואָס זיין וואונש איז מכח זיינע ווייסע געסט. דאַן האָט זיך אויף אַטאַהואַלפּאַ'ס אויסדרוקסלאָזע געזיכט בעוויזען אַ שוואַכער שמייכעל, און ער האָט געענטפערט:

— זאָגט אייער עלסטען, אַז ביי מיר איז איצט אַ תענית, און אַז ער וועט זיך ערשט ענדיגען מאָרגען אין דער פריה. דאַן וועל איך איהם בעזוכען מיט מיינע עלסטע. און דערווייל זאָל ער פערנעהמען דיא רעגיערונגס־געביידעס ארום דעם סקווער, אָבער קיינע אַנדערע. ווען איך וועל קומען, וועל איך שוין זאָגען, וואָס צו טהאָן.

דע סאָטאָ האָט געהאַט דעם בעסטען פערד און ער איז אויך געוועזען דער בעסטער רייטער פון דער גאַנצער קאָמפּאַניע. זעהענדיג, אַז דער

*) לויט אַן אַנדער בעריכט האָט דיעזע רעדע געהאַלטען הערנאַנדא דע סאָטאָ. עס איז ניט אונמעגליך, אַז דורך פראַנציסקאָ פּיזאַררא'ס איינפלוס איז דאָס שפּעטער צוגעשריעבען געוואָרען צו זיין ברודער'ס „קרעדיט".

אינקאַ קוקט מיט אינטערעס אויף זיין פערד, האָט ער זיך מיישב געוועזן, אז ער וועט איהם ווייזען וואָס אַ ווייסער מלחמה־מענש קען טהאָן. ער האָט אוועקגעלאָזען זיין פערד אויף אַ פייערדיגען גאַלאָפּ הין און צוריק איבער'ן טהאָל, און, ווען ער האָט געהאַלטען אין פליהען וויא אַ וויכער, שפּרינגענדיג צוואַנציג פוס מיט יעדען שפּרונג, האָט ער איהם פּלוצלונג אָבגעשטעלט, — אַזוי נאָהענט צום אינקאַ, אז דיא שוים פון דעם פערד'ס מויל האָט פערשפּריצט זיינע קליידער. אָבער אטאהואַלפּאַ האָט ניט ארויסגעוויזען קיין שום התפּעלות. ער איז געבליבען אַזוי געלאַסען און גלייכגילטיג וויא פריהער — אַזוי וויא צו זעהן וויא מען רייט אויף פערד, וויא דע סאָטאָ האָט געריטען, וואָלט אין פערו געווען אַ גאַנץ געוועהנליכע זאַך. אייניגע פון דיא אינדיאַנער סאָלדאַטען, פאַרביי וועלכע דע סאָטאָ האָט זיך פערבייגעטראָגען אויף זיין פערד, האָבען אָבגעשפּרונגען מיט ציטערנעס, און דערפאַר וואָס זיי האָבען אויף דיעזען אַרט ארויסגעוויזען, אַז זיי האָבען זיך דערשראָקען פאַר דיא ווייסע, האָט זיי דער אינקא דעם זעלבען אָבענד געלאָזען טוידטען. אַזוי איז בעריכטעט פון געוויסע שפּאַניער, וועלכע זאָגען, אַז שפּעטער האָט דער אינקא אליין זיי דאָס דערצעהלט.

אטאהואלפּא'ס מענשען האָבען דיא ווייסע געוועלט מכבד זיין מיט אַ מאָהלצייט. דיא ווייסע געסט אָבער האָבען ניט געוועלט אראָבגעהן פון זייערע פערד, און האָבען זיך ענטזאגט. בלויז פון „טשיטשאַ", וועלכע מען האָט צו זיי צוגעטראָגען אין גרויסע בעכערס, ריכטיגער געזאָגט, אין וואַזעס, האָבען זיי זיך ניט ענטזאגט. דיא וואַזעס זיינען געווען גילדערנע, און צוגעטראָגען האָבען זיי שעהנע יונגע פרויען פון דעם אינקאַ'ס הארעם.

דיא רייטער האָבען זיך מיט גרויס רעספּעקט געזעגענט און זיינען אוועקגעריטען צוריק נאָך קאססאמארקא.

ווען זיי זיינען געקומען צו זייערע חברים און האָבען זיי דערצעהלט וואָס פאַר אַ גרויסע מחנה דער אינקאַ האָט און אין וואָס פאַר אַ גלאַנץ ער לעבט, איז אלעמען שווער געוואָרען אויפ'ן הארצען. עס האָט זיי אויסגעוויזען עפּעס אַזוי וויא זייער הייפּעלע סאָלדאַטען וואָלטען זיך אונטערנומען צו בעזיעגען דעם קעניג פון פראנקרייך, צום ביישפּיעל, אין זיין אייגענע לאַנד.

ווען עס איז געוואָרען אבענד, האָט מען אין דעם אינקא'ס לאַגער

אינקאַ אַטאַהואַלפּאַ

אָנגעצונדען וואַך־פייערען. דער לאַגער איז געווען אַזוי גרויס, און פייערען איז געווען אַזוי פיעל, אַז „פון וויטען האָבען זיי אויסגע־וויזען וויא דיא שטערען אין הימעל.“ אַזוי שילדערט דאָס אַ שפּאַ־נישער שרייבער, וואָס איז געווען דערביי. ווען דיא הייפּעלע שפּאַ־ניער האָבען געקוקט אויף דיעזע פייערלעך, וויא זיי פינקלען אין דיא שאָטענס פון דער נאַכט אין דער פרעמדער, אונבעקאַנטער לאַנד, איז זיי אויף דיא הערצער נאָך אומעדיגער געוואָרען.

XII.

פּיזאַרראָ פאַנגט דעם אינקא.

פּיזאַרראָ פּלאַנעוועט צו טהאָן מיט אטאהואלפּא'ן דאָס וואָס קאָרטעס האָט געטהאָן מיט מאָנטעזומאַ'ן. — דער אינקא קומט בעזוכען פּיזאַרראָ'ן. — אַ שטילע בעגעגעניס און אַ בלוטיגע בעגריסונג. — וויא אזוי מען האָט געפאַנגען דעם אינקא. — דער געפאַנגענער נעהמט זיך אונטער אָנצופּיללען אַ גרויסע הויז מיט גאָלד. — זיין ברודער הואַסקאַר ווערט ערמאָרדעט. — וואָס מעהר גאָלד, אַלץ מעהר גאָלד־דורשט. — דיא שפּאַניער פערלירען געדולד. — מען בעשולדיגט אטאהואלפּא'ן אין אַ פערשווערונג. — פּיזאַרראָ'ס ברודער מאַכט אַן אונטערזוכונגס־רייזע. — אַ מערקווירדיגער וועג. — בריקען. — דיא שטאָדט פּאַטשאַקאַמאַק. — דיא שטאָדט קסאוקסא. — דער פּערואַנישער גענעראל כּאַלקוטשי־מאַ. — זילבערנע פּאָדקאָוועס. — דעם אינקאַ'ס לעבען אין געפאַנג־שאַפט. — פּיזאַרראָ'ס שלוחים נאָך דער הויפּטשטאָדט קוזקאָ. — זיי רייסען ארום דיא גאָלד פון דיא טעמפּלען און פּאַלאַצען. — אלמאַגראָ קומט פון פּאַנאַמאַ מיט 200 מאַן. — מען וויל פּטור ווערען פון דעם אינקא. — מען צוטיילט זיך מיט זיין גאָלד. — דער אינקא ווערט גע־משפּט. — זיין טוידט.

מיר האָבען דיא שפּאניער איבערגעלאָזען אין קאססאַמארקא, מיט שווערע הערצער. אויב עס איז צווישען זיי געווען איין אויסנאַהמע, איז דאָס געווים געווען פראנציסקא פּיזאַררא. ער האָט זיך קיין צייט ניט געגעבען צו זיין אראָפּגעפאַלען ביי זיך. זיין מח איז געווען פער־נומען מיט אַ געדאנק, וואָס האָט מיט אזעלכע געפיהלען קיין שייכות ניט געהאַט. מען דארף פאַנגען דעם אינקא! — דאָס איז, נאָך זיין מיינונג, געווען דער איינציגער פּלאַן, און וואָס שנעלער מען וועט איהם פערווירקליכען, אלץ בעסער וועט ער זיך איינגעבען. קאָרטעס האָט געפאנגען מאָנטעזומא'ן; אַלזאָ, וועט ער, פּיזאררא, פאנגען אטאהו־אלפּא'ן! אָהן זייער מלחמה־הויפּטמאַן זיינען דיא אַצטעקען, דיא

ערשטע צייט וועניגסטענס, געווען וויא אהן א קאפ, און קארטעס האט מיט זיין הייפעלע שפאניער רעגיערט איבער א וויכטיגע לאנד מיט א גרויסע שטארקע ארמיי. איבערהויפט האבען דיא שפאניער געהאט א כלל: ווען מען פאנגט דעם מלחמה־הויפטמאן, צולויפען זיך אינדיאנער פון שלאכטפעלד. זיי פערלירען זייער ארגאניזאציאנס־פעהיגקייט און זייער קאמפפס־פעהיגקייט. אזוי האבען דיא שפאניער געזעהן פיעלע מאל. (זעה אויבען, זייטעל 322). אט אויף דיעזען כלל האט קארטעס געבויט זיין געוואגטען שריט — צו פאנגען מאנטע־זומא'ן — און דאס זעלבע האט איצט געהאט אין זינען פיזאררא, ווען ער האט זיך בעשלאסען קארטעס'ען נאכצוטהאן אין דעם.

ער האט דעם פלאן פארגעלעגט פאר דע סאטא'ן, קאנדיא'ן, זיין ברודער הערנאנדא און דיא אנדערע אפיציערען. ער האט גע־טענה'עט, אז זיי האבען סיי וויא סיי ניט וואס אנצוואווערען, וואָרים אטאהואלפא קלייבט זיך זיי צו כאפען און צו פערניכטען. „צו דיעזען צוועק האט ער אונז אריינגענארט אין זיין נעץ אריין“ — האט ער גע־זאגט. — „אונז בלייבט איבער איין ברירה: אנפאלען אויף איהם פריהער, און וואס עס וועט זיין, וועט זיין!“ ער האט אויסגעדריקט דיא האפנונג, אז זיי וועלען האבען ערפאלג, — אז מיט זייער קאוואַ־לעריע און אייראפעאישע געוועהר וועלען זיי בייקומען דיא פערואנישע חיל פונקט וויא קארטעס'עס ארמיי האט בייגעקומען דיא אצטעקישע.

וויא אזוי נעהמט מען זיך אבער פאר דער ארבייט? אויב מען זאל איינפאך אטאקירען דעם אינקא'ס לאגער, וועט מען צו איהם אליין אפשר ניט קענען צוקומען אפילו, ווען מען זאל האבען ווער־ווייסט וואס פאר א זיעג איבער זיין ארמיי. ער וועט זיין ארומגערינגעלט מיט טרייע זעלנער; מען וועט איהם בעשיצען מיט אלע קרעפטען; ווען ער זאל האלטען שמאל, וועט מען איהם צונעהמען פון געפאהר. און דער עיקר איז דאך אריינצוקריגען זיין פערזאן! אהן דעם וועט דער גרעסטער זיעג קיין ממשות ניט האבען. דיא לאנד איז אזוי גרויס, אזוי צו־ווארפען איבער בערג און טהאלען, אז דיא שפאניער וועלען קיינמאל ניט ווערען קיין בעלי־הבתים איבער איהר כל זמן דער אינקא וועט זיין פריי.

צום גליק וועט דער אינקא מארגען קומען בעזוכען דיא שפאניער.

אַלזאָ, איז פּיזאַרראָ'ס פּלאַן געווען דאַן איהם צו בעפאַלען און איהם צו פאַנגען גלייך אויף אַן אָרט!

דיעזער פּאָרשלאַג, גראָד ווייל ער איז געווען אַזאַ משונה'דיגער, אַזאַ ווילד־אדוואזשנער, האָט דיא אָפיציערען בעצויבערט. דערנאָך האָט ער דאָס אַלץ איבערגעזאָגט פאר דיא איבעריגע פון זיין ארמיי, מיט אַ ווארימע רעדע אַלס צוגאַב, און דער סוף איז געווען, אז דיא אוואַנטוריסטישע חברה האָט פערגעסען אָן איהר אומעט און פערצווייפ־לונג, און איז געוואָרען פול מיט בלוטדורשטיגע ספּאָרט.

אָט אין דיעזען געמיטה זיינען דיא שפּאַניער יענע נאַכט געגאַנ־גען שלאָפען. צוערשט האָט פּיזאַררא אָבער געזעהן, אז יעדער פּונקט זאָל זיין בעוואַכט, אז אויב דער אינקאַ וועט וועלען איהם אַטאַקירען אין מיטען נאַכט, זאָל דיא שפּאַנישע ארמיי ניט זיין אין אַ הילפלאָזען צושטאַנד. אויף יעדען וויכטיגען פּלאַץ האָט ער אַוועקגעשטעלט סאָלדאַטען. איינער פון דיא וויכטיגסטע פון דיעזע פּלעצער איז גע־ווען דער בערגעל, וואו עס האָט זיך געפונען דיא אויבען־דערמאָנטע פּערואַנישע פעסטונג. פון דאָרטען וואָלטען דיא וועכטער געקענט זעהן אַלץ וואָס עס טהוט זיך אין דעם אינקאַ'ס לאַגער און אָנזאָגען וועגען דער קלענסטער בעוועגונג, וואָס דאָרטען וואָלט געמאַכט געוואָרען.

מאָרגען אין דער פריה אַלזאָ האָט געדאַרפט פּאָרקומען דיא גרויסע פּאַסירונג. מאָרגען אין דער פריה האָט דער אינקאַ צוגעזאָגט צו קומען און דאַן — ענטוועדער דיא שפּאַניער וועלען אַלץ געווינען אָדער זיי וועלען אַלץ פערשפּיעלען און צומאָלען ווערען אויף אַש.

דיא נאַכט איז פּאָראיבער; עס האָט זיך בעוויזען דיא זון. דאָס איז געווען שבת, דעם 16טען נאָוועמבער, 1532.

מען האָט אַ טרומייטער געטהאָן; דיא סאָלדאַטען האָבען זיך גע־נומען פאר זייער געוועהר און זיך אויסגעסטראָיעט. דער קאָמאַנדיר האָט זיי ערקלעהרט דיא איינצעלהייטען פון דעם געפּלאַנעוועטען איי־בערפאַל. מיר האָבען אויבען געזעהן, אז דער גרויסער דריי־עקיגער סקווער פון קאַססאַמאַרקאַ איז פון אַלע דריי זייטען געווען פערבויט מיט גרויסע־גרויסע קאַזאַרמעס, און אז דיעזע קאַזאַרמעס האָבען זיך געעפענט אויפ'ן סקווער. אינוועניג אין דיא קאַזאַרמעס האָט פּיזאַררא אַוועקגעשטעלט זיין קאַוואַלעריע. ער האָט איהר צוטיילט אויף צוויי טייל, איין העלפט אונטער זיין ברודער'ס קאָמאַנדע און דיא אַנדערע

אונטער דע סאָטאָ'ס. דיא פוס־סאָלדאַטען האָט ער בעהאַלטען אין אַ דריטע קאַזאַרמע. דיא צוויי קליינע קאַנאָנען, וואָס ער האָט געהאַט, האָט ער ארויפגעשיקט מיט עטליכע ארטילעריסטען, אונטער דער קאָמאַנדא פון פעדראָ דע קאַנדיאַ, אויבען, אויף'ן בערגעל, צו דער פעסטונג. פאַר זיך אַליין האָט ער איבערגעלאָזען אַ מאַן צוואַנציג, אָבער פון דיא מוטהיגסטע. אַלע אבטיילונגען האָבען בעקומען אַ שטרענגען בעפעהל זיך ניט צו ריהרען פון דיא ערטער ביז דער אינקאַ וועט קומען, און אפילו ווען ער וועט שוין קומען, זאָלען זיי אויך בלייבען אויף זייערע פערבאָרגענע פלעצער, ביז זיי וועלען בעקומען דעם סיגנאַל; ער, פיזאַררא, וועט אַ מאַך טהאָן מיט אַ ווייסען טוך צו דער פעסטונג צו, און דאָרטען וועט מען דאַן אויסשיסען. דאָס וועט זיין דער צייכען. ווען דיא ארמיי וועט דערהערען דעם שאָס, זאָלען אַלע מיט אַמאָל ארויסשפרינגען פון זייערע בעהעלטעניסע מיט דעם געוועהנליכען שפאַנישען מלחמה־רוף: „הייליגער יאגאָ! גענומען זיך צו זיי!" ארויפוואַרפען זיך אויף דיא פערואַנער מיט דיא שווערדען, און אַוועקשלעפען דעם אינקאַ.

פיזאַררא האָט זיין בעפעהל איבערגעזאָגט עטליכע מאָל. ער האָט זיינע צוהערער געגעבען צו פערשטעהן וויא וויכטיג עס איז, אַז זיי זאָלען בלייבען געלאַסען, און אַלץ טהאָן אין אָרדנונג, אַלע צוזאַמען וויא איין מאַן, רוהיג און פלינק.

דאַן האָט ער געזעהן אויב דיא געוועהר זיינען וויא עס בעדאַרף צו זיין און צו טראָגט יעדער פערד אַ גלעקעל, כדי דער ליאַרם און געפילדער זאָל זיין וואָס גרעסער, און זאָל אויף דיא פערואַנער ארויפוואַרפען וואָס מעהר אימה.

ווען מען האָט געענדיגט דיעזע אַלע הכנות, האָט מען זיך געשטעלט מתפלל זיין צו גאָט, אז ער זאָל מצליח זיין דעם קאמפף פאַר דער פערשפרייטונג פון זיין הייליגען גלויבען. מען איז אַזוי בעגייסטערט געוואָרען, אז צוזאַמען מיט דיא פאָאַר גלחים, וואָס האָבען מיטגערייזט, האָבען אַלע מיט התלהבות געזונגען דיא תפלה: „שטעה אויף, אָה, האַרר פון דער וועלט, און משפט דיין אייגענעם משפט!" וועגען דיא גאָלד, וואָס זיי זיינען אהער געקומען ראַבעווען, האָבען זיי איצט ניט דערמאָנט, פונקט וויא בשעת פיזאַררא האָט מיט זיין שווערד געמאַכט יענעם פאַס אין זאַמד, האָט ער זיך פערגעסען צו דערמאָנען.

אז דער צוועק פון זיין רייזע איז „צו פערשפּרייטען דעם הייליגען גלויבען." „קוקענדיג אויף דיעזע קאָמפּאַניע זעלנער וויא זיי זיינען מתפלל צו גאָט, אַז ער זאָל „אויפשטעהן און משפט'ן זיין אייגענעם משפט" — בעמערקט פּרעסקאָטט — וואָלט מען געקענט מיינען, אַז דאָס זיינען מאַרטירער, וואָס קלייבען זיך צו לעגען זייער לעבען פאַר זייער רעליגיאָן, און ניט קיין באַנדע לומפּיגע אַוואַנטוריסטען, וועלכע פּלאַנעווען דעם שרעקליכסטען שווינדעל און גוואַלט־טהאַט אין דער געשיכטע."

פּיזאַררא האָט זיך געריכט, אז זיין גרויסער גאַסט וועט קומען אין דער פריה און ביי איהם איז אַלץ געוועזען פיקס און פאַרטיג פון א שפּראָץ אויף טאָג אָן. עס איז שוין אָבער געוואָרען נאָהענט צו מיטאָג, און דיא וועכטער, וואָס האָבען פון דער פעסטונג אראָבגעקוקט אויף דעם אינקאַ'ס לאַגער, האָבען אַלץ בעריכטעט, אז מען מאַרשירט נאָך פון דאָרטען ניט. דער אמת איז געוועזען, אַז דאָרטען האָט מען געמאַכט גרויסע הכנות אום צו קומען צו דיא ווייסע מיט וואָס מעהר פּאַראַד און גלאַנץ.

באַלד איז פון דעם אינקא צו פּיזאַררא'ן געקומען א סטאַפעט, אז ער וועט קומען מיט זעלנער אין „פּאָלנע פּאָרמע" און פּאָלשטענדיג בעוואַפענט, פּונקט וויא פּיזאַררא'ס שלוחים זיינען צו איהם געקומען. דאָס האָט נאַטירליך דיא שפּאַניער ניט געשמעקט. ארויסוואַייזען זייער אונצופריעדענהייט וואָלט אָבער קיין זין ניט געהאַט, — האָט פּיזאַררא זיך געמאַכט אזוי וויא ער וואָלט מיט דער נאַכריכט געוועזען העכסט צופריעדען, און ער האָט געהייסען דעם אינקאַ זאָגען, אז ער וועט זיין ווילקאָמען אַלס א פריינד און א ברודער.

ענדליך האָבען אַטאַהואַלפּאַ מיט זיינע בעגלייטער אָנגעפאַנגען זייער פּאַראַד־מאַרש נאָך קאַסאַמאַרקאַ. עס איז שוין געוועזען מיטאָג. דיא פּראָצעסיע האָט פערנומען אַ גרויסע שטיק פון דעם וועג, וואָס איז געגאַנגען דורך דער לאָנקע, פון דעם לאַגער צו דער שטאָדט. צוערשט האָט זיך בעוויזען אַ מאַסע וועג־ראַמער. זיי זיינען געגאַנגען פאָראויס און צוגענומען יעדען שטיינדעלע, יעדע שטויבעלע. הינטער זיי האָבען מאַרשירט רייך־געקליידעטע פּערואַנער, און הויך איבער זייערע קעפּ איז געזעסען דער אינקאַ. מען האָט איהם געטראָגען אויף דיא פּלייצעס, אויף אזא מין שטוהל. דיא טרעגער און דיא, וואָס זיינען

געגאַנגען לעבען זיי, זיינען געווען אויסגעפּוצט אין אזעלכע מאַסען גאָלד, אז זיי האָבען „פראָסט געפלאַקערט וויא דיא זון" — אזוי דריקט זיך אוים אַ שפּאַנישער שרייבער, וואָס האָט דאָס אַלץ געזעהן. דיא חיל איז געגאַנגען ניט איבער'ן וועג, נאָר איבער דער לאָנקע גופא. זיא האָט פערנומען אַ גרויסע טייל פון דעם טהאָל, אַזוי וויים וויא דיא אויג האָט געקענט דערגרייכען.

ווען דיעזע פּראָצעסיע איז שוין געווען בלויז אַ האַלבען ענגלישען מייל פון קאַססאַמאַרקאַ, האָט זיא זיך פּלוצלונג אָבגעשטעלט; צו זיין גרויס איבעראַשונג האָט פּיזאַררא געזעהן וויא דיא פערואַנער פאַנ־גען אָן אויפצושטעלען זייערע לאַגער־ביידלעך. דאָס האָט אַלזאָ גע־הייסען, אז זיין „פריינד און ברודער" מאַכט דאָ זיין מיליטערישען לאַגער. וואָס האָט דאָס געקענט בעדייטען?

באַלד איז פון דעם אינקאַ געקומען צולויפען אַ קוריער מיט דער ערקלעהרונג, אז ער וועט אין דיעזען לאַגער פערברענגען דיא נאַכט, און אַז אין שטאָדט וועט ער אריינקומען ערשט מאָרגען אין דער פריה. פּיזאַררא האָט ניט געוואוסט וויא דאָס אויסצוטייטשען. יע־דענפאַלס איז דאָס איהם געווען אַ גרויסע שטערונג. ער האָט זיינע שפּאַניער געהאַלטען בעוואָפענט און געגרייט צו דער אטאַקע פון פאַר־טאָג אָן; אַלזאָ, האָט ער מורא געהאַט, אז זיי זאָלען ניט ווערען נער־וועז פון אָנשטרענגונג. אין בעסטען פאַל איז געווען אַ סכנה, אַז ביי זיי זאָל ניט אָבגעקיהלט ווערען זייער קאַמפף־חשק, דער געמיטה, אין וועלכען ער האָט זיי אריינגעבראַכט מיט זיין פּלאַן און מיט זיינע רייד.

— זאָג דעם אינקאַ, אז מיר פערדריסט זעהר וואָרום ער קומט ניט אויפ'ן שטעל, וויא ער האָט צוגעזאָגט. אַלץ איז צוגעגרייט איהם צו עמפּפאַנגען און איך ריכט זיך איהם היינט צו האָבען ביי'ן טיש צו אבענד־ברויט.

דער קוריער איז אַוועקגעלאָפען צוריק צום אינקאַ. פּיזאַררא האָט געוואַרט מיט אונגעדולד אויף אָן ענטפער. זיין ארמיי איז אַלץ געלעגען בעהאַלטען אין דיא קאַזאַרמעס. קיין שום קלאַנג האָט זיך פון דיא קאַזאַרמעס ניט געהערט. און אין שטאָדט איז אויך געווען שטיל וויא אין אַ קבר. נור פון צייט צו צייט האָט פון אויבען, פון דער פעס־טונג, געהילכט דיא שטימע פון דעם וועכטער, וועלכער האָט אָנגעזאָגט וואָס ער זעהט אין דעם אינקאַ'ס לאַגער.

באַלד האָט דיעזער וועכטער אויסגערופען, אַז דיא פּערואַנער צו־נעהמען ווידער זייערעביידלעך, אַז זיי גרייטען זיך ווידער אין וועג; אין איינינע מינוטען ארום איז ווידער געקומען אַ קוריער, — דיעזען מאָל מיט דער נאַכריכט, אַז דער אינקאַ טהוט וויא פּיזאַרראָ פערלאַנגט און קומט גלייך. דער קוריער האָט אויך ערקלעהרט, אַז אַטאַהואַלפּאַ לאָזט דאָס רוב פון זיין חיל איבער דאָרטען וואו זיי זיינען, אַז ער קומט בלויז מיט ניט קיין גרויסע ארמיי, אָהן וואַפען, און אַז ער וועט פער־ברענגען דיא נאַכט אין דעם „שלאַנגען־פּאַלאַץ" (אַ פּאַלאַץ, אויף וועל־כען פון דרויסען איז געווען אויסגעשניצט דיא פיגור פון אַ שלאַנג), אין קאַססאַמאַרקאַ.

פּיזאַרראָ איז געווען אויפ'ן זיעבעטען הימעל. וויא עס האָט אויסגעזעהן, האָט זיך גאָט געלאָזט איינרעדען, אַז דיא גאַנצע געשיכטע איז פון זיין'ט וועגען, און ער האָט דיא שפּאַניער געגעבען נאָך מעהר הצלחה וויא זיי האָבען זיך געוואונשען. דער אינקאַ האָט אליין גע־טהאָן אַלעס מעגליכעס לייכטער צו מאַכען דיא פערווירקליכונג פון זייער פּלאַן.

וואָס אַטאַהואַלפּאַ האָט דאָ געהאַט אין זינען, ווייס מען ניט. עס איז אָבער, דאַכט זיך, ניט שווער צו זעהן, אַז דיא בעשולדיגונג, דאָס ער האָט בלויז געוועלט דיא שפּאַניער אריינגנאַרען אין זאַק אריין, האָט ניט קיין ממשות. ווען דאָס וואָלט געווען זיין צוועק, וואָלט ער ניט געקומען צו זיי אָהן וואַפען. דער אַלגעמיינער איינדרוק, וואָס זיין האַלטען זיך מאַכט, איז אַז ער האָט אַזעלכע ציעלען ניט געהאַט. אינ־דיאַנער זיינען אַזוי ניט געוועהנט געווען צו האַנדלען מיט אייראָפּע־אישע מענשען, אַז ווען זיי פלעגען זיך מיט זיי טרעפען צום ערשטען מאָל, פלעגען זיי איינפאַך צוטומעלט ווערען און פערליערען זייער געוועהנליכען בעגריף וועגען דיא פערהעלטניסע וואָס מענשען און זאַכען האָבען צו זיי. ווען עס קרעהט אַ האָהן — אַ פויגעל, וואָס מען זעהט בלויז ביי ווייסע מענשען — איז דאָס געווים אַזאַ מין מענשליכע שפּראַך. אָט מיט אַזאַ זאָרט לאָגיק, מיט אַזאַ זאָרט געפיהל האָט דער אינקאַ מסתמא זיך פערהאַלטען צו זיינע „אונטערטהאַניגע" געסט. צוטו־מעלטקייט און נייגעריגקייט — אָט דאָס איז וואהרשיינליך געווען דער פונדאַמענט פון אַלץ, וואָס ער האָט דאָ געטהאָן.

עס איז שוין געווען ניט פיעל צו זון־אונטערגאַנג, ווען דיא ערשטע

ציילען פון אַטאַהואַלפּאַ׳ס פּראָצעסיע זיינען אַריינגעקומען אין קאַססאַ־מאַרקאַ. צוערשט זיינען אַריין אַ פּאָר הונדערט דיענער, און מיט פּייערליכע געזאַנגען האָבען זיי אויפגעראַמט דיא גאַסען. דאַן האָבען זיך בעוויזען קליינע קאָמפּאַניעס מענער אין פערשיעדענע רייכע קליי־דער. איינינע האָבען געטראָגען מאַנטלען וואָס זיינען געווען אויסגע־וועבט אין ווייסע און רויטע קעסטעלעך; אַנדערע, וועלכע האָבען געטראָגען זילבערנע אָדער קופּערנע העמערלעך, זיינען געווען געקליידט דורכאויס אין ווייסען, וועהרענד דיא וועכטער און דיא, וואָס זיינען געגאַנגען נאָהענט צום אינקאַ, האָבען געטראָגען העל־בלויע בגדים מיט אַ סך בליסטשענדע בעפּוצונגען און דיא גרויסע גאָלדענע אויר־רינגלעך וואָס זיינען געווען דער צייכען פון דיא הערשענדע פאַמיליעס. דעם אינקאַ האָט מען געטראָגען אין דער הויך אויף זיין שטוהל, און איצט, אַז ער איז שוין געווען נאָהענט, האָבען דיא שפּאַניער געזעהן אַז דער שטוהל, אָדער „טהראָן", איז אַ גילדערנער. אויבען, איבער דעם שטוהל איז געווען אַ חופּה פון דיא פּעדערען פון פערשיעדענע העל־קאָלירטע פויגעלעך, בעשאָטען מיט שטיקער גאָלד און זילבער. איצט איז אַטאַהואַלפּאַ געווען געקליידט פיעל רייכער וויא דעם פאָריגען טאָג, ווען דע סאָטאָ און פּיזאַררא׳ס ברודער האָבען איהם בעזוכט אין זיין לאַגער.*) ארום האַלז האָט ער געטראָגען אַ גרויסען קאָלנער פון פינקעלדיגע עמעראַלד־שטיינער. זיינע קורצע האָר איז געווען בעפּוצט מיט גאָלדענע ציערונגען, און ארום זיין שטערען און שלייפען האָט ער

*) עס קען זיין, אַז דאַן איז ער געווען איינפאַך אַנגעטהאָן, איינפאַ־כער וויא זיין סוויטע, צוליעב זיין תענית; דאָס וואָס ער האָט ניט געוואָלט מפסיק זיין און קוים געענטפערט אויף הערנאַנדאָ פּיזאַרראַ׳ס רייד, קען זיין, אַז דאָס איז ניט געווען אויס שטאָלץ, נור טאַקי ווייל ער האָט געהאַלטען אין פאַסטען. ניט עסען, ניט פּוצען זיך און ניט ריידען — דאָס אַלץ איז גאַנץ נאַטירליך פאר דעם וואָס קומט צו גאָט מיט אַן אונטערטהעניגע, צובראָכענע האַרץ. דיא פאַלשקייט און כיטרעקייט, וועלטע דיא אַלטע שפּאַנישע שרייבער בעמערקען אין אַטאַהואַלפּאַ׳ס דאַמאָלסדיגען ניט מפסיק זיין, האָט מסתמא פּונקט אזוי ווענינ ממשות וויא דאָס וואָס זיי זיינען זיכער, אַז ער איז גע־קומען בעזוכען פּיזאַררא׳ן מיט דעם צוועק איהם מיט זיין ארמיי צו פער־ניכטען.

געטראָגגען דיא ב אָ ר ל אַ. געזעסען איז ער מיט אַ וואַזשנע רוהיג־קייט, וויא איינער וואָס איז געוועהנט צו הערשען. ער איז דאַן אַלט געוועזען אַרום דרייסיג יאָהר און איז געוועזען שטאַרק געבויט, — שטאַרקער וויא דאָס רוב פּערואַנער. ער האָט געהאַט אַ גרויסע קאָפּ און ווען ניט זיינע רויטליכע אויגען, וואָלט ער געוועזען זעהר אַ שעהנער.

ווען דיא פּראָצעסיע איז אַרויף אויף דעם גרויסען דריי־קאַנטיגען סקוועהר, האָבען דיא פּאָדערסטע צייַלען זיך צוטהיילט אויף צווייען, דער אינקאַ מיט זיין נעהנטסטע סוויטע זאָל קענען דורכגעהן. אַלץ איז געוועזען געטהאָן מיט דער בעסטער אָרדנונג.

אין גאַנצען האָט אַטאַהואַלפּאַ מיט זיך געהאַט אַרום זעקס טויזענד בעגלייטער; אַזוי אָבער וויא זיי זיינען געוועזען אָהן וואַפּען, האָט פּיזאַרראָ זיי אַלעמען געלאָזען אַרויפקומען אויפ'ן סקוועהר.

זעהענדיג אַז עס איז קיינער ניטאָ, האָט דער אינקאַ געפרעגט:

— וואו זיינען דאָס דיא אויסלענדער?

באַלד האָבען זיך בעוויזען צוויי מענשען, אַ ווייסער און אַ רויט־הויטיגער. דער ווייסער איז געוועזען פּיזאַררא'ס גלח, וואַלווערד, און דער רויט־הויטיגער — דער „קליינער פּיליפּ". האַלטענדיג אַ ביבעל אין איין האַנד און אַ צלם אין דער אַנדערער האָט דער גלח זיך געווענדעט צום אינקאַ מיט שפּאַנישע ווערטער, וועלכע זיין דאָלמעטשער האָט גלייך איבערגעזעצט אויף ק ו י ט ש ו אַ, דיא שפּראַך פון דעם אינקאַ שבט.

— דער קאָמאַנדיר פון דיא שפּאַניער — האָט ער געזאָגט — האָט מיר געשיקט צו דיר בעקאַנט צו מאַכען מיט דעם אמת'ן גלויבען. צוליעב דעם זיינען דאָס דיא שפּאַניער געקומען פון אַזוי ווייט.

דאָ האָט ער זיך אָנגעלאָזען ערקלעהרען וועגען דיא קריסטליכע דריי־איינינגקייט און דיא גאַנצע תורה, מיט וועלכע מיר זיינען בעקאַנט פון פריהערדיגע קאַפּיטלעך. ער האָט אָנגעהויבען פון דעם וויא גאָט האָט בעשאַפען דעם מענשען; ביסלעכווייז איז ער איבערגעגאַנגען צו דעם, וויא יעזוס קריסטוס האָט מיט זיין טוידט געראַטעוועט דיא מענשהייט, וויאַ ער האָט איבערגעלאָזען זיין געטליכע ירושה צו דעם הייליגען פּעטער, וויא דער הייליגער פּעטער האָט דאָס איבערגעגעבען צו דיא פּאַפּסטען פון רוים און וויא איינער פון דיא פּאַפּסטען האָט דעם שפּאַנישען קעניג, דעם מעכטיגסטען פון אַלע קעניגע אין דער וועלט,

געגעבען אַ בעפעהל איינצונעהמען אַמעריקאַ און איהר צו בעקעהרען צום קריסטענטהום. אַלזאָ איז דעם שפּאַנישען קעניג׳ס גענעראַל, פּיזאַררא, דאָס איצט געקומען דורכפיהרען דיעזען בעפעהל; און דעריי־בער האָפט ער, וואַלווערד, אַז דער אינקאַ וועט פּיזאַררא׳ן עמפּפאַנגען פריינדליך, אַז ער וועט אַוועקוואַרפען זיינע פאַלשע געטטער, אָננעהמען דיא ריכטיגע אמונה און אַנערקענען איבער זיך דיא אויבער־הערשאַפט פון קאַרל דעם 5־טען, דעם קיסר פון שפּאַניען און אַנדערע לענדער, וועלכער וועט איהם דאַן העלפען געגען זיינע שונאים.

פון דער גאַנצער דרשה האָט דער אינקאַ נור פערשטאַנען, אַז מענ־שען האָבען געטוידטעט דעם קריסטליכען גאָט, און אַז איבער איהם, אַטאַהואַלפּאַ׳ן, וויל מען הערשען.

— קיין מענש קען ניט געוועלטיגען איבער מיר! — האָט ער זיך אָבגערופען מיט פלאַמענדע אויגען. — איך בין דער העכסטער הערשער אויף דער וועלט. און מיין גאָט איז דער בעסטער גאָט. וויא אַזוי קען איך אין דעם צווייפלען, ווען דו זאָגסט אַליין, אַז דעם גאָט פון דיא ווייסע האָבען געטויטעט דיא מענשען, וואָס ער אַליין האָט בעשאַפען?! מיין גאָט — האָט ער אויסגערופען, אָנווייזענדיג אויף דיא זון — מיין גאָט קען מען ניט טוידטען. ער לעבט אייביג און גיט אַכטונג אויף זיינע קינדער. אייער קעניג קען זיך זיין אַ גרויסער הערשער און איך בין צופריעדען איהם צו האַלטען פאַר מיינעם אַ ברודער. אָבער אייער פּאַפּסט, אָט דער וואָס שענקט אַוועק לענדער, וואָס ער האָט אַליין ניט, ער מוז זיין משוגע.*) ווער האָט דאָס דיר געגעבען דאָס רעכט מיט מיר אַזוי צו ריידען? — האָט ער בייז געפרעגט.

*) ווען מען בעטראַכט דיעזע סצענע, זעהט מען, אַז דעם גלח׳ס ווער־טער האָבען געמוזט אויסניכטערען אַטאַהואַלפּאַ׳ס פערטומעלטען מח. דיא ווייסע האָבען געוואָלט צוויי זאַכען: איהם צווינגען אַנצוערקענען אַ הע־כערען הערשער איבער זיך און איהם צווינגען אַנצוערקענען אַן אַנדער גאָט. דאָס איז פּונקט דאָס זעלבע, וואָס דיא אינקאַס פלעגען טהאָן מיט דיא רויט־הויטיגע פעלקער, וואָס זיי האָבען בעזיעגט. דאָס איז איהם שוין געווען גוט בעקאַנט. דאָ האָט שוין קיין איבערנאַטירליכעס ניט געשטעקט. דיא חוצפּה פון דיא שפּאַניער איז אַלזאָ געווען אַן איינפאַכע מענשליכע חוצפּה, ניט קיין מלאכים׳שע. און וואָס קלעהרער דיעזע חוצפּה איז איהם געוואָ־רען, וואָס שאַרפער ער האָט זיך געפיהלט אָנגעגריפען אין זיינע וויכטיגסטע

דער גלח האָט אָנגעוויזען אויף זיין ביבעל; און דער אינקאַ האָט דעם בוך גענומען אין האַנד, איהם אַ בלעטער געטהאָן און אַ שליידער געטהאָן אָן דער ערד.

— זאָג דיינע חברים, אַז זיי װעלען מיר פאַר דאָס אַלעס אָבגעבען דין וחשבון — האָט דער אינקאַ געזאָגט מיט כעס. — איך װעל פון דאַנען ניט אַװעקגעהן ביז זיי װעלען מיר בעצאָהלען פאַר אַלע סקאַנ־דאַלען װאָס זיי האָבען אָבגעטהאָן.

װאַלװערד האָט זיך איינגעבויגען, אויפגעהויבען דיא ביבעל, און אַריינלויפענדיג צו פיזאַררא׳ן האָט ער געזאָגט:

— מיר פערליערען אומזיסט צייט מיט דיעזען שטאָלצען אינדיאַ־נישען הונד. דערװייל קלייבען זיך זיינע חיל אויף דער לאָנקע. פאַנג בעסער גלייך אָן.

און פיזאַררא האָט אָנגעפאַנגען.

ער האָט אַ פאָך געטהאָן מיט אַ װייסער טוך צו דער פעסטונג צו. דאָרטען אויבען האָט מען גלייך אויסגעשאָסען. אין דעם זעלבען מאָמענט איז פיזאַררא, מיט זיינע צװאַנציג בעגלייטער, אַרויסגעשפּרונגען אויפ׳ן סקווער מיט דעם מלחמה־געשריי:

— הייליגער יאַגאָ! גענומען זיך צו זיי!

און גלייך האָבען פון דיא קאַזאַרמעס זיך אַ שאָט געטהאָן דיא איבעריגע שפּאַניער, — דיא קאַװאַלעריע און דיא פוס־סאָלדאַטען, — יעדער אָבענטפערענדיג:

— הייליגער יאַגאָ! גענומען זיך צו זיי!

זיי האָבען זיך אַ װאָרף געטהאָן אויף דיא אונבעװאָפענטע פּערו־אַנער מיט דיא פערד און מיט דיא בלויזע שװערדען, מיט זייערע צװיי קאַנאָנען פון אויבען און מיט זייערע ביקסען און שטאָהלענע פייל־און־בויגענס פון אונטען. עס איז געװאָרען אַ שרעקליכער שװעבעלנער רויך און אַ געפּילדער. דיא פערבלענדעטע, פערטויבטע, פערשטיקטע, איבער־ראַשטע פּערואַנער האָבען ניט געװאוסט װאוהין צו לויפען — דיא קאַװאַלעריע האָט געטראָטען איבער מיטגליעדער פון דעם אינקאַ שבט

אינטערעסען, אַלץ מעהר האָבען דיא שפּאַניער איהם אויסגעזעהן וויא גע־פעהרליכע „בשר ודם׳ניקעס" און אַלץ װעניגער וויא הימעלישע בעשעפּע־ניסען.

צוזאַמען מיט דיא אַנדערע פּערואַנער, האָקענדיג רעכטס און לינקס אָהן חשבון און אָהן רחמנות. דיא אונגליקליכע אינדיאַנער האָבען איצט צום ערשטען מאָל דערזעהן פּערד ביי דער שרעקליכער ארבייט וואָס זיי טהוען אויף אַ שלאַכטפעלד. און דיא שטאָהלענע אייראָפּעאישע שווערדען, בליסטשענדיג אין דער אָנקומענדער פינסטערניס, האָבען געוויזען וואָס זיי קענען אויפטהאָן. דיא וועניגע רויט־הויטיגע, וואָס האָבען שוין יע געוואוסט אויף וואָסער וועלט זיי זיינען און האָבען געוואָלט לויפען, האָבען אויך ניט געקענט; וואָרים דער אַרויסגאַנג פון דעם סקווער איז באַלד געוואָרען פערשטאָפּט מיט בערג טוידטע קערפּערס פון דיא וואָס האָבען זיך אַ וואָרף געטהאָן אַהין און זיינען צוקוועטשט געוואָרען אין זייער פּערצווייפעלטע שפּאַרענים און שטיקענים. אין אַן אַנדער אָרט האָט אַ מאַסע אינדיאַנער, דריקענדיג זיך וויא דיא וואַהנזיניגע צו אַ וואַנד פון שטיין און ליים, דיא וואַנד דורכגעבראָכען. דורך דער לאָך זיינען פון סקווער אַרויסגעלאָפען פיעלע הונדערטע. אָבער דיא קאַוואַלעריע האָט זיך נאָך זיי נאָכגעיאָגט, און ווייטער געשניטען אין אַלע זייטען.

דיא הויפּט־שחיטה איז פאָרגעקומען אַרום דעם אינקאַ. דיא שפּאַניער האָבען מיט אַלע קרעפטען זיך געריסען צוצוקומען צו איהם, אָבער זיינע טרייע בעגלייטער האָבען זיי ניט צוגעלאָזען. זיי האָבען זיך איינגעטשעפּעט אין דיא רייטער, און זיך אָנגעשטרענגט זיי אַראָבצושלעפּען פון זייערע פּערד; זיי האָבען זיך אָנגעהאַנגען אָן דיא פּערד, געפּרופט זיי פּערצאַמען דעם וועג; און ווען איינער פון זיי איז געפאַלען אַ טוידטער אָדער אַ פּערוואונדעטער, האָבען אַנדערע זיך גלייך צוגעשפּאַרט צו פּערנעהמען זיין פּלאַץ.

דער גילדערנער שטוהל האָט זיך געוויעגט און געוואָרפען צוזאַמען מיט זיינע טרעגער, וואָס דיא קעמפּפענדע מאַסע האָט געדריקט און געשטופּט אַהין און אַהער. דער אינקאַ, וועלכער איז געזעסען אויף דיעזען שטוהל, און געקוקט וויא זיינע טרייע מענער פאַלען אַרום איהם מאַטערענדיג זיך מיט זייערע לייבער צו בעשיצען זיין לייב, האָט אויסגעזעהן וויא אַ צומישטער, — אַזוי וויא ער וואָלט ניט קלאָהר פּערשטאַנען וואָס דאָ קומט פּאָר.

אַ פּאָר פון דיא שפּאַניער האָבען פּערלאָרען געדולד און האָבען אויסגעשטרעקט זייערע שווערדען איהם צו טוידטען. פּיזאַררא האָט

אָבער צו זיי אויסגעשריען: „דער וואָס האָלט טהייער זיין אייגענעם לעבען זאָל ניט סמייען ארויפצולעגען א האנד אויף דעם אינקא!“ דערביי האָט ער אויסגעשטרעקט זיין האנד; גלייך האָט ער בעקומען א וואונד פון איינעם פון דיא שפאנישע שווערדען. דאָס איז געווען דיא איינציגע וואונד וואָס א ווייסער מענש האָט בעקומען אין דיזער שרעקליכער הריגה, אין וועלכע דיא אינדיאַנער האָבען ניט געהאַט מיט וואָס זיך צו פערטהיידיגען.

דער קאמפף ארום דעם גילדערנעם שטוהל איז געוואָרען אלץ ברענענדיגער און בלוטיגער. דיא שפאניער זיינען צוגעקומען אלץ נעהנטער, און דער שטוהל האָט זיך אלץ מעהר געטרייסעלט און געוואָרפען. ענדליך זיינען ניעדערגעשלאָגען געוואָרען עטליכע פון דיא וואָס האָבען איהם צוגעהאַלטען, און ער האָט זיך איבערגעקעהרט. דער אינקא וואָלט אראָבגעפאַלען אויף דער ערד און וואָלט זיך שטארק צוזעצט. אָבער פיזאררא און נאָך איינער פון דיא שפאניער האָבען פאַספּייעט איהם א כאַפּ צו טהאָן אין זייערע אָרימס. א שפאנישער סאָלדאַט איז דאַן גלייך צוגעלאָפען און האָט אראָבגעריסען דיא „באָרלא“ פון דעם אינקא'ס שטערען. דעם געפאנגענעם האָט מען אריינגעטראָגען אין איינע פון דיא דערבייאיגע געביידעס און אוועק־געשטעלט לעבען איהם א שטארקע וואך.

דיא אנדערע פערואַנער האָבען גלייך אויפגעהערט זיך צו וועהרען, און דיא רויט־הויטיגע חיל, וואָס האָט פערנומען דיא לאָנקע, איז זיך באַלד צולאָפען.

דיא נייעס וועגען דעם אינקא'ס שיקזאַל האָט זיך פערשפרייט איבער'ן לאַגער, אָבער קיינער האָט אפילו ניט געקלעהרט וועגען געהן אויף דיא ווייסע. יעדער גייסט פון וויעדערשטאנד איז פערשוואונדען.

דער אינקא איז געווען דער „מלחמה־הויפטמאַן“ און אָהן א מלחמה־הויפטמאַן זיינען דיא אינדיאַנער געווען אזוי וויא אָהן א קאָפּ. דאָס וואָס מיר האָבען געזעהן וועגען אגוועבאנא'ס און וועגען מאָנטעזומא'ס געפאנגענשאפט, איז אלזא ריכטיג וועגען אטאהואלפא'ס אויך. אלע אלטע שפאנישע שרייבער בעריכטען, אז דורך דעם, וואָס מען האָט צוגענומען ביי דיא פערואנער זייער אינקא, האָבען זיי פערלאָרען מוטה און איינינגקייט און יעדער האָט נור געקלעהרט וועגען זיך אליין. קיינער האָט ניט געקענט פערנעהמען דעם אינקא'ס פּלאַץ — שרייבען זיי

אונגעפעהר, — אַלזאָ זיינען זיי געבליבען אָהן אַ מלחמה־פיהרער.

מען איז אָבהענגדיג געוואָרען. מען האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן. און דער אונגעוועהנליכער פאַקט, אַז אַ הייפעלע מענשען האָבען בעזיעגט דעם אינקאַ מיט אַ גאַנצע אַרמיי זיינע, האָט דיא איבעראַשונג און צוטומעלטקייט פיעל פערגרעסערט. דיא אינקאַ געגעראַלען זיינען געוועהנט געוועזען צו קעמפפען מיט געוועהנליכע מענשען, ניט מיט קיין „הימעלשע בעשעפעניסען“.

פיזאַרראָ האָט געהאַלטען וואָרט וועגען דעם אַבענד־ברויט וואָס ער האָט פערשפּראָכען דעם אינקאַ. דעם מאָהלצייט האָט מען געגעסען אַ פּאָר שטונדען נאָך דער שחיטה אין איינער פון דיא קאַזאַרמעס. דעם אינקאַ האָט מען אַניעדערגעזעצט לעבען פּיזאַררא'ן און דערביי איז אויך געזעסען „דער קליינער פיליפּ“, וועלכער האָט געדיענט אַלס דאָלמעטשער. דער בעזיעגטער האָט זיך געהאַלטען מיט דער זעלבער רוהיגקייט און גלייכגילטיגקייט, מיט וועלכע ער האָט עמפּפאַנגען דע סאָטאָ'ן און הערנאַנדאָ פּיזאַררא'ן, ווען זיי האָבען איהם בעזוכט מיט זייער קאַוואַלעריע. ער האָט זיך ניט געקענט אָבוואונדערען פון דיא שפּאַניער'ס פלינקהייט און מוטה, און ער האָט בעמערקט, אַז מלחמה איז ניט מעהר וויא אַ מזל זאַך. אַזוי ווערט בעריכטעט. עס וואָלט געוועזען נאַטירליכער ווען ער וואָלט פּיזאַררא'ן דערמאָנט, אַז ער האָט איהם מיט זיינע בעגלייטער אַטאַקירט ווען זיי זיינען ניט געוועזען בעוואַפענט און האָבען ניט געקענט זיך פערטהיידיגען. אין דיא בעריכטען איז וועגען דעם יעדענפאַלס ניטאָ קיין וואָרט. אין אייניגע פון דיא בעריכטען ווערט זאָגאַר געמעלדעט, אַז דעם אינקאַ'ס זעלנער האָבען יע געהאַט וואַפען מיט זיך, — ניט אָפען, נור פ ע ר ב אָ ר ג ע ן. אַז זיי האָבען דיא וואַפען געברויכט אין דעם צוזאַמענשטויס — דאָס זאָגט קיינער פון דיא שפּאַניער. היינט צו וואָס האָבען דיא רויט־הויטיגע זייער געוועהר געבראַכט מיט זיך, אויב ניט זיך צו פערטהיי־דיגען? אַטאַהואַלפּאַ האָט געשיקט זאָגען פּיזאַררא'ן אַז ער און זיינע בעגלייטער קומען צו איהם אונבעוואַפענט, און פון אַלעם איז דייטליך, אַז אַזוי איז ער ווירקליך געקומען. קיין כיטרעקייט אָדער פאַלשקייט קען מען אין זיין בענעהמען זיך אין דער גאַנצער געשיכטע ניט געפינען. אָבער פאַר פּיזאַררא'ן איז וויכטיג געוועזען זיך ריין־צו־וואַשען פאַר דער וועלט; מיר וועלען זעהן וויא מערדעריש ער איז זיך מיט אַטאַהו

אַלפאַ'ן בעגאַנגען. איהם איז דעריבער נויטיג געווען איהם צו בעשולדי־גען אין אַלערליי אינטריגען און בלוט־דורשטיגע שווינדלען.

פערשיעדענע היסטאָריקער דריקען אויס צווייפעל אויב „דער קליינער פיליפּ" האָט עהרליך איבערזעצט אַטאַהואַלפּאַ'ס רייד. וועגען דיא טעות'ן וואָס ער האָט געמאַכט איינפאַך ווייל ער האָט ניט ריכטיג פערשטאַנען שפּאַניש, אָדער ווייל ער איז ניט געווען ענטוויקעלט גענוג, ריידען מיר שוין דאָ ניט. מען איז חושד, אַז ער האָט אייניגע פון אַטאַהואַלפּאַ'ס אַנטוואָרטען מיט אַ כיון פאַלש איבערגעגעבען, אום איהם צו שעדיגען. ער האָט געגען דעם געפאַנגענעם אינקאַ געטראָגען אַ פערבאָרגענע שנאה, זאָגט מען. פיליייכט איז ער געווען אונטער דעם איינפלוס פון הואַסקאַר'ס פּאַרטיי. אָבער אַחוץ דעם איז מעגליך, אַז ער האָט זיינע איבערזעצונגען געמאַכט וויא דיא שפּאַניער האָבען פון איהם פערלאַנגט. אַז זיי האָבען געוועלט אַטאַהואַלפּאַ'ן פאַרשטעלען פאַר אַזעלכען, וואָס פערדיענט מען זאָל איהם האַלטען אין געפענגניס, — דאָס האָט ער געוואוסט; און זייענדיג דורכגעדרונגען מיט זייער גייסט, האָט ער אפשר אומישנע איבערגעדרעהט זיינע ווערטער, וויא זיי האָט זיך געלוינט.

וויא דיא מעשה איז, לויט פיליפּ'לס איבערזעצונג איז אויסגעקו־מען אַז זיצענדיג מיט דיא שפּאַניער ביין טיש, האָט אַטאַהואַלפּאַ אַליין געזאָגט דאָס פאָלגענדע: ער האָט זיי געלאָזען אונגעשטערט אַריבערגעהן דיא בערג, ווייל ער האָט געוואָלט פון זיי אויסקלייבען אַזעלכע, וואָס וואָלטען איהם געקענט צוניץ־קומען אין זיין דיענסט; דיא איבעריגע וואָלט ער געלאָזט טוידטען.

פּיזאַרראָ האָט דעם געפאַנגענעם אינקאַ בעהאַנדעלט מיט דיא העכסטע העפליכקייט. ער האָט איהם געטרייסט; אַזאַ שיקזאַל וויא זיינעם האָט געהאַט יעדער הערשער, וואָס האָט זיך געפּרופט שטעלען געגען דיא ווייסע מענשען, האָט ער איהם פערזיכערט. „מיר זיינען אַהער געקומען פערשפּרייטען דעם גלויבען פון יעזוס קריסטוס" — האָט ער צו איהם געזאָגט — „אין זיין נאָמען קעמפּפען מיר. זיין שילד באַשיצט אונז; היינט וואָס איז דער חדוש, אַז מיר זיעגען? דערפאַר וואָס דו האָסט זיך געשטעלט געגען אונז און בעליידיגט יעזוס קריס־טוס'עס הייליגען בוך, דערפאַר האָט ער דיר בעשטראָפט. זיי אָבער ניט געפאַלען ביי זיך. האָב צוטרוי צו מיר. מיר, שפּאַניער, זיינען אַ

גוט־הערציגעס פאָלק; מיר האַלטען מלחמה בלויז געגען דיא וואָס בעקעמפּפען אונז. צו דיא אָבער, וואָס גיבען זיך אונז אונטער, זיינען מיר טרייע פריינד".

פאר'ן שלאָפען געהן האָט פיזארראָ אויסגעשטעלט סאָלדאַטען צו בעוואַכען דיא פערשיעדענע וויכטיגע פּונקטען און בעזאָרגט אַ ספּעציעל שטאַרקע וואַך ביי דעם אינקאַ. אויף מאָרגען אין דער פריה האָט ער דיא געפאַנגענע פּערואַנער געהייסען צונעהמען זייערע טוידטע חברים און ברענגען זיי צו אַן אַנשטענדיגע קבורה נאָך זייערע מנהגים נאָך. גלייך נאָך דעם האָט ער אַוועקגעשיקט אַ קאָמפּאַניע פון דרייסיג רייטער אויף דעם פּלאַץ וואו דיא הייסע בעדער האָבען זיך געפונען און וואו אַטאַהואַלפּאַ האָט ביז דעם פאָריגען טאָג געהאַט זיין לאַגער. דאָרטען זיינען געוועזען פערשיעדענע גאָלדענע און זילבערנע זאַכען, דעם אינקאַ'ס כלים און ציערונגען; דאָס אַלץ האָבען דיא דרייסיג קאַוואַלע־ריסטען בעדאַרפט צונעהמען; אויך האָבען זיי בעדאַרפט צוטרייבען אָדער פאַנגען דיא רויט־הויטיגע חיל, וואָס זיי וועלען נאָך דאָרטען געפינען. אין איינינגע שטונדען אַרום זיינען זיי געקומען צוריק מיט אַ מאַסע געפאַנגענע און פערשיעדענע קאָסטבאַרע זאַכען. קיינער האָט זיך געגען זיי ניט געשטעלט. דיא טויזענדער פּערואַנער, וואָס דיעזע דרייסיג מאַן האָבען בעגעגענט, זיינען זיך ענטוועדער צולאָפען אָדער זיך גלייך אונטערגעגעבען. צווישען דיא, וואָס זיי האָבען גענומען אין פעלד, זיינען געוועזען פיעלע פון אַטאַהואַלפּאַ'ס ווייבער און דיענסטען. דיא גאַנצע צאָהל פון געפאַנגענע, וואָס זיי האָבען געבראַכט, איז געוועזען אַזוי גרויס, אַז פיזארראָ האָט ניט געוואוסט וואָס מיט זיי צו טהאָן. צווישען זיינע ראַטה־געבער האָבען זיך געפונען אַזעלכע וואָס האָבען פאָרגעשלאָגען זיי אויסצוקוילענען אָדער וועניגסטענס ביי זיי אַלעמען אָבצושניידען דיא הענד, כדי זיי זאָלען ניט קענען קעמפּפען. פיזארראָ האָט דיעזען פאָרשלאַג אָבער ניט אָנגענומען — ניט וויל זיין האַרץ וואָלט דאָס ניט געקענט פערטראָגען, נור איינפאַך, ווייל איהם האָט זיך ניט געלוינט צו מאַכען אַן איינדרוק אַלס האַרט־הערציגער זיעגער. נאָך אַלעמען זיינען זיינע שפּאַניער געווען אַ קליינע הייפעלע אַרומגע־רינגעלט מיט אַ רויט־הויטיגע בעפעלקערונג. פאַר איהם איז געוועזען וויכטיג דאָס דיא אינדיאַנער זאָלען האָבען אַ כלל, אַז דער וואָס שטעלט זיך ניט געגען איהם, מיט יענעם בעגעהט ער זיך פריינדליך. פיעלע פון

דיא געפאַנגענע האָט ער דעריבער בעפרייט. דיא איבעריגע האָט ער פערהאַלטען אַלס דיענער און קנעכט פאַר זיך מיט זיינע מענשען. יעדען שפּאַניער האָט ער געגעבען אַ גאַנצע קאָמפּאַניע קנעכט, אַזוי אַז דער אָרימסטער און ניעדריגסטער סאָלדאַט איז געווען אַרומגערינגעלט מיט לאַקייען וויא אין שפּאַניען אַ פירסט.

צווישען דיא זאַכען וואָס דיא דרייסיג שפּאַנישע רייטער האָבען געפונען אַרום דיא הייסע בעדער זיינען געווען גרויסע סטאַדעס לאַמאַס, וואָס האָבען זיך געפיטערט אונטער דער השגחה פון רויט־הויטיגע פּאַס־טוכער. דיא בהמות זיינען דאָרטען געווען אָנגעגרייט פאַר דעם אינקאַ מיט זיין סוויטע אויף פליישׁ. פּיזאַררָאָ האָט געהייסען ברענגען נאָך קאַססאַמאַרקאַ טויזענדע פון דיעזע „פּערואַנער שעפּסען“, און ער מיט זיין אַרמיי האָבען זיך מיט דעם געשפּייזט.

דיא מאַסען גילדערנע און זילבערנע זאַכען און דיא טהייערע שטיינער, וואָס דיא דרייסיג קאַוואַלעריסטען האָבען געבראַכט פון דעם אינקאַ'ס בעדער, האָבען איבערשטייגט דיא שפּאַניער'ס זשעד־נעסטע ערוואַרטונגען. אויך האָט מען אַ סך קאָסטבאַרע זאַכען געפונען אויף דיא טוידטע קערפּערס פון דיא פּערואַנער עלסטע, וואָס זיינען געפאַלען פערטהיידיגענדיג דעם אינקאַ. דאָס אַלץ האָט מען אוועק־געלעגט אויף אַ זיכערען פּלאַץ אום שפּעטער זיך מיט דעם צו צוטהיילען. דערצו נאָך האָבען דיא „ז י ע ג ע ר“ (אַזוי רופט מען זיי געוועהנליך אין דער געשיכטע פון דיא שפּאַנישע עראָבערונגען) געפונען אוצרות מיט ווערטהפאָלע זאַכען אין דיא שפּייכלערען און מאַגאַזינען פון קאַססאַמאַרקאַ — אָהן אַ שיעור באַוועלנע און וואָלענע מאַטעריעס פון דיא בעסטע סאָרטען. דיא שפּייכלערען זיינען מיט דעם געווען פערפּאַקט פון פּאָדלאָגע ביז'ן באַלקען. דאָרטען איז געווען אַזוי פיעל פון דיעזע שטאָפען, אַז ווען יעדער שפּאַנישער סאָלדאַט האָט זיך גענומען וויפיעל זיין האַרץ האָט געגלוסט, איז אפילו ניט קענטיג געווען.

פּיזאַררָאָ האָט געוועלט ווייטער מאַרשירען. נאָך ק ו ז ק אָ, דיא הויפּט־שטאָדט, האָט ער געוועלט געהן; איהם האָט זיך אָבער פאָרט ניט געגלוסט דאָס צו טהאָן מיט אַזאַ קליינע אַרמיי. און פיעלע פון זיינע סאָלדאַטען וואָלט ער דאָך געמוזט איבערלאָזען אין קאַססאַ־מאַרקאַ, וואו זיי זיינען נויטיג געווען צו בעוואַכען דעם געפאַנגענעם

אינקאַ. עס איז געווען אַ פּלאַן דעם אינקאַ מיטצונעהמען, צו מאַרשירען מיט איהם ווייטער און ווייטער אין זיין לאַנד. אָבער דאָס וואָלט אפשר געווען געפעהרליך; אַלזאָ האָט פּיזאַררא זיך אויף דעם ניט געקענט בעשליסען.

ער האָט דעריבער מיט אונגעדולד געוואַרט אויף נאָך סאָלדאַטען. ער האָט אוועקגעשיקט שלוחים נאָך זיין נייער שטאָדט סענט־מיגעל, אום צו זעהן אויב אהין זיינען ניט אָנגעקומען רעקרוטען פון פּאַנאַמאַ און אויך צו לאָזען וויסען דיא דאָרטיגע קאָלאָניסטען וואָס ער האָט אויפגעטהאָן. דערווייל האָט ער אין קאַססאַמאַרקאַ אויפגעבויט אַ קאַטוילישע קירכע, און זיין גלח האָט יעדען טאָג געפּראַוועט גאָטעס־דיענסט מיט גרויס צערעמאָניע.

בּיסלעכווייז האָט אַטאַהואַלפּאַ גענומען פערשטעהן, אַז דיעזע אַלע רעליגיעזע צערעמאָניעס מיט דיא גאַנצע פּרומקייט וואָס דיא ווייסע מענשען ווייזען אַרויס, זיינען ביי זיי ניט אַזוי וויכטיג וויא גאָלד, — אַז גאָלד איז ביי זיי טהייערער פאַר אַלץ אויף דער וועלט און אויף יענער וועלט. ער האָט זיך דעריבער מישב געווען פּרופען שפּיעלען אויף דיעזער סטרונע פון זייערע הערצער, אפשר וועט ער דורך דעם געווינען זיין פרייהייט.

— אויב איהר וועט מיר בעפרייען — האָט ער געזאָגט — וועל איך אייך אָנפילען דיעזען צימער ביז דאַנען מיט גאָלד. (דערביי האָט ער זיך געשטעלט אויף דיא ציפּקעס און האָט אָנגעוויזען מיט'ן האַנד אַזוי הויך וויא ער האָט נור געקענט דערגרייכען).

דער צימער איז געווען אַ גרויסער, איינער פון דיא גרויסע קאַזאַר־מעס. דיא שפּאַניער זיינען פון דעם פאָרשלאַג ערשטוינט געוואָרען. אַזאַ מאַסע גאָלד האָבען זיי זיך גאָר ניט געקענט פאָרשטעלען. פּיזאַררא'ן האָט זיך ניט געגלויבט, אַז אַטאַהואַלפּאַ מיינט עס ערנסט; אַטאַהו־אַלפּאַ האָט אָבער גענומען דערצעהלען וויא דיא טעמפּלען פון דער הויפּט־שטאָדט זיינען בעהאַנגען מיט סאָלידע ברעטער פון גאָלד, וויא דיא געזימסען זיינען פון דעם זעלבען מעטאַל. א. ז. וו. פּיזאַררא האָט זיך געטראַכט אַז ער איבערטרייבט מסתמא, אָבער אַז אין גאַנצען פאַלש קענען זיינע ווערטער ניט זיין, אַז יעדענפאַלס לוינט זיך איהם צו הייסען צושטעלען וויפיעל גאָלד ער קען נור. אַלזאָ האָט ער מיט

רויטע קרייד געמאַכט אַ פּאַס אַרום דיא ווענט פון דער קאַזאַרמע, אויף דעם אָרט וואו דער אינקאַ האָט אָנגעוויעזען. פון דער פּאָדלאָגע ביז דאָרטען האָט דער גרויסער צימער בעדאַרפט אָנגעפילט ווערען מיט גאָלד, — דאַן וועט מען דעם אינקאַ בעפרייען. אַזוי האָט מען אָבגעמאַכט.

אַטאַהואַלפּאַ האָט זיך אויף גענומען דעם נעכסטען צימער צוויי מאָל אָנצופילען מיט זילבער. ער האָט נור געפאָדערט צוויי מאָנאַט צייט דאָס אַלץ צו ערפילען.

נאָך קוזקאָ און נאָך אַנדערע וויכטיגע שטעדט האָט ער גלייך אַוועקגעשיקט שלוחים מיט אַ בעפעהל אַראָבצורייסען דיא גאָלד אין אַלע פּאַלאַצען, טעמפּלען און קהל׳שע געביידעס און וואָס גיכער דאָס ברענגען נאָך קאַססאַמאַרקאַ. ער האָט זיך געאיילט, ווייל ער האָט מורא געהאַט טאָמער בענוצען זיך זיינע רויט-הויטיגע פיינד מיט זיין אונגליק צו בעפרייען הואַסקאַר׳ען פון דער תפיסה, אין וועלכער ער, אַטאַהו־אַלפּאַ, האָט איהם געהאַלטען, און הואַסקאַר ווערט דער אינקאַ איבער פּערו.

וועהרענד מען האָט געוואַרט אויף דיא גאָלד מיט דיא זילבער, האָט מען אַטאַהואַלפּאַ׳ן בעהאַנדעלט מיט דיא העכסטע רעספּעקט. מען האָט איהם געגעבען דיא בעסטע שפּייז און ערלויבט צו לעבען אַזוי פריי, וויא דאָס איז נאָר מעגליך געוועזען אין זיין לאַגע אַלס געפאַנגענער. מען האָט צו איהם צוגעלאָזען זיינע טרייע מענשען. זיי האָבען איהם אָפט בעזוכט, געבראַכט פּרעזענטען, אָבגעגעבען כבוד, וויא אימער. ווען זיי פלעגען אַריינקומען אין דעם צימער, וואו מען האָט איהם געהאַלטען, פלעגען זיי צוערשט אַראָבנעהמען דיא שיך און צוגעהן כלומרשט טראָגענדיג אַ משא אויפ׳ן קאַרק — דער פערוּאַנישער צייכען פון אונטערטהעניגקייט. דיא שפּאַנישע וועכטער האָבען אויף דיעזע סצענעס געקוקט מיט גרוים נייגעריגקייט; דאָס אַלץ האָט פערגרעסערט זייער איינדרוק, אַז דער מאַן, וואָס זיי האַלטען אין געפענגניס, איז אַ מעכטיגער קעניג.

דער שפּאַנישער גלח האָט מיט אַטאַהואַלפּאַ׳ן אָפט גערעדט וועגען דער קריסטליכער רעליגיאָן און געפּרופט איהם בעקעהרען.

— אויב דיין גאָט וואָלט געהאַט מאַכט, וואָלט ער דיר ניט געלאָזען אַזוי אַריינפאַלען — איז געוועזען איינער פון זיינע אַרגומענטען.

אטאַהואַלפּאַ האָט אַ קלערער געטהאָן און צוגעגעבען, אַז דער גלח האָט רעכט.

* * *

ווען אטאַהואַלפּאַ'ס ברודער הואַסקאַר האָט זיך דערוואוסט, וואָס דאָ איז פאָרגעקומען, האָט ער פיזאַררא'ן געלאָזט וויסען, אַז ער וועט איהם צושטעלען פיעל מעהר גאָלד, וויא אטאַהואַלפּאַ האָט זיך אונטערנומען צוצושטעלען, אויב מען וועט איהם בעפרייען פון זיין תפיסה. אטאַהואַלפּאַ האָט קיין מאָל ניט געוואוינט אין קוזקאָ — האָט ער ערקלעהרט — דעריבער וויים ער ניט וויפיעל גאָלד דאָרטען געפינט זיך און וואו דאָס ליעגט. ער אָבער, הואַסקאַר, איז אַ דאָרטיגער.

ווען דאָס אַלעס האָט אטאַהואַלפּאַ זיך דערוואוסט דורך זיינע מענשען, וועלכע האָבען הואַסקאַר'ען בעוואַכט, דאָס האָט איהם שטאַרק בעאונרוהיגט. נאָך ערגער איז איהם געוואָרען אויפ'ן הארצען, ווען פיזאַררא האָט איהם געזאָגט אַז ער וועט הואַסקאַר'ען הייסען ברענגען נאָך קאַססאַמאַרקאַ אויסצוהערען זייערע ביידענס טענות און צו אורטהיילען ווער פון זיי עס איז דער אמת'ער יורש פון דער אינקאַ הערשאַפט. פיזאַררא'ס פּלאַן איז געוועזן צו ערקלעהרען אַלס אינקאַ דעם פון דיא צוויי ברידער, וועלכער וועט זיין אַ בעסערע געצייג אין זיינע הענד. אויף יענעם וועט ער אָנטהאָן דיא „באָרלאַ“, און דאָס גופא וואָס ער וועט בעקומען דעם טיטול פון איהם, וועט איהם, פיזאַררא'ן, מאַכען פאַר דעם אמת'ן הערשער איבער פערו.

אַ קורצע צייט נאָך דעם האָט אטאַהואַלפּאַ געשיקט רופען פיזאַררא'ן און מיט אויסדריקע פון איבערראַשונג און גרויס פערדרוס האָט ער איהם איבערגעגעבען אַ נאַכריכט, וואָס ער האָט בעקומען, נעמליך אַז הואַסקאַר'ען האָט מען גע'הרג'עט. פיזאַררא האָט זיך מיט כעס אָבגערופען, אַז איהם גלויבט זיך עס ניט, און אַז ער וועט איהם, אטאַהואַלפּאַ'ן, האַלטען פעראַנטוואָרטליך פאַר זיין ברודער'ס טוידט. אטאַהואַלפּאַ האָט איהם דאַן ערקלעהרט, אַז דעם מאָרד זיינען בעגאַנגען הואַסקאַר'ס וועכטער, ווייל זיי האָבען מורא געהאַט טאָמער וועט ער זיך בענוצען מיט דער מישענינע וואָס פיזאַררא'ס זיעג האָט געשאַפען, און ער וועט אַנטלויפען פון זיי; זיי האָבען דאָס אָבער געטהאָן אָהן זיין (אטאַהואַלפּאַ'ס) וויסען, און ער בעדויערט זייער טהאַט מיט'ן גאַנצען הארצען — אַזוי האָט ער פיזאַררא'ן פערזיכערט.

דער שפּאַנישער קאָמאַנדיר האָט דיא זאַך אונטערזוכט, און עס האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז הואסקאַר'ען האָט מען טאַקע געטוידט. אויב אַטאַהואַלפּאַ איז ווירקליך שולדיג געוועזן אין דעם מאָרד, ווייס מען ניט. פאַר דיא שפּאַניער האָט אָבער געלוינט אַטאַהואַלפּאַ'ן אַרויס־צושטעלען אין דיא דונקעלסטע פאַרבען, און אַלע שפּאַנישע שרייבער פון יענע צייטען (אָדער אַביסעל שפּעטער) זיינען איינפערשטאַנען, אַז דער מאָרד איז בעגאַנגען געוואָרען אויף זיינעם אַ געהיימען בעפעהל, הגם וועגען דיא איינצעלהייטען פון דער געשיכטע גיעבען זיי פערשיע־דענע מיינונגען. איינער פון דיא וויכטיגסטע פון דיעזע שרייבער, ג אַ ר צ י ל אַ ס ס אַ, איז אַליין געוועזן אַ האַלבער פּערואַנער פון דער אינקאַ משפחה. ער האָט בעלאַנגט צו הואסקאַר'ס פאַמיליע און ער האָט געהאָלפען מאָלען אַטאַהואַלפּאַ'ן וואָס שוואַרצער.

* * *

דיא גאָלד, וואָס אַטאַהואַלפּאַ האָט זיך אונטערגענומען צוצושטע־לען, האָט מען ביסלעכווייז גענומען ברענגען. עס זיינען געוועזן טעג, ווען עס איז אָנגעקומען אַזש פאַר 700 טויזענד דאָלאַר אויף היינטיגע אַמעריקאַנער געלד. צוערשט זיינען דיא שפּאַניער געוועזן אַזוי וויא צוטומעלט פון גליקליכע איבעראַשונג, און זיי האָבען שוין פעסט געגלויבט, אַז אַטאַהואַלפּאַ'ס אָבמאַך וועט פערווירקליכט ווערען. אָבער דיא גאָלד, וואָס האָט זיי בערוישט וויא וויין, האָט אין זיך אויך געהאַט דיא אַנדערע טבע, מיט וועלכע ויין ווירקט אויף דעם שכור: וואָס מעהר זייער דורשט איז נאָכגעגעבען געוואָרען, אַלץ שטאַרקער האָט ער אין זיי געברענט; וואָס מעהר אוצרות דיא אינדיאַנער טרעגער האָבען זיי געבראַכט, אַלץ אונגעדולדיגער זיינען זיי געוואָרען צו בעקומען נאָך מעהר און נאָך מעהר.

געשווינד טראָגען דיא פעק גאָלדענע כלים אָדער ציערונגען פון דיא וויטע פּערואַנישע שטעדט איז אונמעגליך געוועזן. דיא קוריערען־פּאָסט, וועלכע האָט גיך געבראַכט נאַכריכטען, האָט דערצו ניט געטויגט. דיא גילדערנע משאות איז געוועזן שווער צו שלעפּען; אחוץ דעם האָט מען זיי געמוזט גוט בעוואַכען. און אַזוי וויא דאָס איז געקומען פון דיא פערשיעדענסטע ערטער, דאָס רוב פון וויטע געגענדען, איבער דיא הויכע בערג, איז דאָס צוגעגאַנגען לאַנגזאַם. פאַר דיא גייציגע

אונגעדולדיגע שפּאַניער איז דאָס אַלץ אָבער קיין תירוץ ניט געווען. זיי האָבען געשריען, אַז דיא אינדיאַנער פאָלגען ניט אַטאַהואַלפּאַ'ס בעפעהל, אַז זיי ריהרען זיך קוים. ביסלעכווייז האָבען זיי גענומען חושד זיין אַטאַהואַלפּאַ'ן גופא, — אַז ער אַליין הייסט זיינע מענשען זיך ניט איילען, אַז ער וויל האָבען צייט דורכצופיהרען געהיימע פּלענער. עס האָט זיך פערשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דיא פּערואַנער גרייטען זיך צו אַ קאַמפף געגען דיא ווייסע. אַלזאָ האָבען דיא שפּאַניער אַטאַהואַלפּאַ'ן פערדעכטיגט, אַז ער אָרגאַניזירט דאָס אַלץ דורך דיא רויט־הויטיגע וואָס בעזוכען איהם, און אַז דעריבער איז איהם וויכטיג צו פערציהען דיא צושטעלונג פון דיא גאָלד וואָס לענגער.

עס האָט זיך געלאָזט הערען, אַז דער אויפשטאַנד פערטיגט זיך אין דער שטאָדט ג ו א מ א ק ו ט ש אָ, און אום צו ערקונדיגען זיך וויא ווייט דיא קלאַנגען זיינען ריכטיג, האָט פּיזארראָ אַהין אַוועקגע־שיקט זיין ברודער הערנאַנדאָ מיט צוואַנציג רייטער און מיט אַ קאָמפּאַניע פוס־סאָלדאַטען. גלייך נאָך דעם וויא זיי זיינען אַוועק, האָט דער קאָמאַנדיר געהאַט אַ געשפּרעך מיט אַטאַהואַלפּאַ'ן און איהם אָפען געזאָגט אין וואָס מען איז איהם חושד. דער געפאַנגענער האָט איהם אויסגעהערט מיט איבערראַשונג; ער האָט איהם פערזיכערט אַז ער וויים ניט פון וואָס צו זאָגען, און אַז דיא גאַנצע געשיכטע איז ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. קיינער פון דיא פּערואַנער וואָלט זיך ניט אונטערנומען צו קעמפּפען אָהן דעם אינקאַ'ס בעפעהל, — האָט ער געזאָגט — און ער, דער אינקאַ, האָט וועגען אַזאַ קאַמפף דעם קלענ־סטען אָנצוהערענים ניט גענעבען. ער האָט ערקלעהרט וויא שווער עס איז צו ברענגען אַזעלכע פּעק מיט גאָלד, און אַלס בעוויז, אַז ער שפּיעלט דאָ ניט קיין צוויי־זייטיגע ראָלע, האָט ער פאָרגעשלאָגען, אַז פּיזארראָ זאָל שיקען שלוחים קיין ק ו ז ק אָ, דיא הויפּטשטאָדט.

„דאַן וועסטו זיך ערקונדיגען, אַז מען מיינט דיינע מענשען ניט צו טהאָן קיין בייז" — האָט ער געזאָגט.

פּיזארראָ האָט דעם ראטה אָנגענומען און אַוועקגעשיקט אַ קאָמ־פּאַניע נאָך ק ו ז ק אָ.

הערנאַנדאָ פּיזארראָ איז דערווייל אָנגעקומען קיין גואַמאַקוטשאָ. אָנשטאָט צובריטונגען צו אַן אויפשטאַנד האָט ער דאָרטען געפונען פריינדליכקייט צו איהם און צו דיא שפּאַניער איבערהויפּט. ער האָט

שוין געוואָלט זיך אומקעהרען נאָך קאַססאַמאַרקאַ. זיין ברודער האָט צו איהם אָבער געשיקט שלוחים מיט אַ בעפעהל צו געהן נאָך פ אַ ט ש אַ־ק אַ מ אַ ק און צונעהמען דיא אוצרות פון דעם דאָרטיגען טעמפּעל. פּאַטשאַקאַמאַק איז געוועזן אַ הייליגע שטאָדט. דאָרטען האָט זיך געפונען דער טעמפּעל פון דעם „גאָט וואָס האָט בעשאַפען דיא וועלט“, און אַהין פלעגען זיך צוזאַמענקומען פּילגרימען (רעליגיעזע רייזענדע) פון דיא וויייטסטע טהיילען פון פּערו. ווען דיא אינקאַס האָבען דיעזע שטאָדט בעזיעגט, האָבען זיי איהר בעריהמטען טעמפּעל ניט פערוויסט. פערקעהרט, זיי האָבען אַנערקענט זיין הייליגטהום, וויא זייער פּאָליטיק איז אימער געוועזן אין אַזעלכע פעלע. זיי האָבען דאָרטען בלויז אוועק־געשטעלט זייערען אַ זון־טעמפּעל אויך. דיא פּילגרימען פלעגען אָבער קומען נור צו דעם וועלט־שעפּפער, און איהם פלעגען זיי ברענגען רייכע מתנות. דאָס אַלעס האָט פּיזאַרראָ זיך דערוואוסט פון אַטאַהואַלפּאַ׳ן גופא. ער האָט דאָס איהם געגעבען דיא עצה צו שיקען אַהין מענשען צוצונעהמען דיא הייליגע אוצרות, אום עס זאָל וואָס גיכער זיך אָנקליי־בען דיא מאַסע גאָלד, וואָס ער האָט זיך אונטערנומען צוצושטעלען אַלס אויסלייזונגס־געלד.

פּאַטשאַקאַמאַק האָט זיך געפונען העכער וויא דריי הונדערט מייל פון קאַססאַמאַרקאַ, און דיא רייזע איז געוועזן זעהר אַ שווערע. עס איז אויסגעקומען צו געהן איבער דיא בערג. צום גליק אָבער האָט זיך איבער אַ טהייל פון דער רייזע געצויגען דער גרויסער געבויטער וועג פון דיא אינקאַס. מיט דיעזען וועג איז הערנאַנדאָ אַזוי ענטציקט געוואָרען, אַז ער האָט נאָכהער געשריעבען: „קיין זאַך אין דער גאַנצער קריסטליכער וועלט קען זיך ניט גלייכען צו דיעזען מערקווירדיגען וועג, וועלכער געהט איבער דיא אַנדען־בערג“.

פון דעסטוועגען, ווען עס איז געקומען צו געהן מיט דיא פערד איבער דיא טרעפּ, וואָס זיינען געוועזן אויסגעהאַקט אין דיא פעלזען, האָבען דיא שפּאַניער געהאַט גרויסע שוועריגקייטען, — הגם פוןביידע זייטען זיינען דיא טרעפּ געוועזן בעשיצט מיט דיקע שטיינערנע פּאַרענ־צען אָדער ווענט. נאָך ערגער איז געווען, ווען מען האָט געמוזט אַריבערגעהן איבער אַ בריק פון שטריק אָדער פון צוזויפגעדרעהטע ריטער (הושענות). דער בריק האָט זיך אין גאַנצען געוויגט און האָט אויסגעזעהן זעהר לייכט און שוואַך. עס האָט זיך ניט געגלויבט דאָס

ער וואָלט געקענט אויסהאַלטען אַ פּאָר מענשען. ווייט אַרונטער האָט געשטראָמט אַ טיעפער ברייטער, שרעקליכער טייך, און ווען מען האָט אַראָבגעקוקט האָט גענומען שווינדלען אין קאָפּ און עס איז איינגעפאַלען דאָס הארץ פאר שרעק. דיא שפּאַניער האָבען זיך אָבער ערקונדיגט, אַז דיעזע הענג־בריקען זיינען פיעל שטאַרקער און זיכערער וויא עס דוכט זיך.

אין פיעלע פּלעצער האָבען דיא רייזענדע געזעהן מאַסען לאַמאַס, פּיטערענדיג זיך אויף דיא בערג. אין איניגע ערטער האָט מען דיעזע בהמות געהאַלטען אין גרויסע אָבגעצאַמטע לאַנקעס; אין אַנדערע האָבען זיי זיך געפּיטערט פראַנק און פריי. אומעטום האָבען דיא שפּאַניער בעגעגענט דיא קאַנאַלען אָדער וואַסער־גראָבענס פון דער וואונדערליכער בעוואַסערונגס־סיסטעם, מיט וועלכע דיא פּערואַנער האָבען פרוכטבאַר געמאַכט דיא טרוקענסטע געגענדען; אומעטום האָבען זיך געצויגען קוקורוזע־פעלדער און גערטנער פון פערשיעדענע אַנדערע פלאַנצונגען.

אַטאַהואַלפּאַ׳ס ווערטער זיינען מקוים געוואָרען. הערנאַנדאָ האָט איבעראַל געהאַט דיא פריינדליכסטע אויפנאַהמע. ענדליך איז ער געקומען אין דיא הייליגע שטאָדט. ווען ער האָט געוועלט אַריינגעהן אין דעם טעמפּעל פון דעם „גאָט, וואָס האָט בעשאַפען דיא וועלט“, האָבען גייסטליכע איהם ניט געלאָזען, ניט וועיל זיי זיינען געוועזען פיינד־ליך צו דיא שפּאַניער, נור וועיל דיא צימערען, וואו ער האָט געוואָלט אַריינגעהן, זיינען געוועזען דער קדשי קדשים, דער הייליגסטער אָרט. ער איז אָבער אַריין איבער־גוואַלט, האָט גרויסגעשלעפּט אַ גרויסען הילצערנעם געץ מיט דיא קאָפּ פון אַ מענשען, און האָט איהם צובראָכען אויף שטיקלעך. ער האָט דעם טעמפּעל „אָבגערייניגט“ פון דיא געצען־דיענערישע פיגורען און כלים און האָט אין איהם אַוועקגעשטעלט דיא צלמים, פיגורען און כלים פון אַ קריסטליכע קירכע. מיט דיעזע מצוה האָט ער זיך געמוזט בענוגענען אָנשטאָט דיא גאָלד, נאָך וועלכע ער איז געקומען, וואָרים ווען דיא גלחים האָבען זיך דערוואוסט אַז ער קומט, האָבען זיי דיא אוצרות פון זייער טעמפּעל בעגראָבען אין דער ערד. דאָך מיט ליידיגען איז הערנאַנדאָ פון דאַנען ניט אַוועק. ער האָט צוזאַמענגענומען העכער וויא פאַר הונדערט טויזענד דוקאַטען (איבער

זעקס הונדערט טויזענד דאָלאַר), אָבער פון אַזעלכע סומען האָבען דיא שפּאַניער איצט שוין ניט געקענט בעגייסטערט ווערען.

זייענדיג אין פּאַטשאַקאַמאַק האָט הערנאַנדאָ זיך דערוואוסט, אַז לעבען דער שטאָדט קסאַוקסאַ געפינט זיך אַ גרויסע פּערואַנישע אַרמיי אונטער דער קאָמאַנדאַ פון אַטאַהואַלפּאַ'ס וויכטיגסטען און פעהיגסטען גענעראַל. דער נאָמען פון דיעזען קעמפּפער איז געווען כאַללקוטשימאַ. ער און אַן אַנדער גענעראַל, וועלכער איז איצט געווען אין קוזקאָ, האָבען דאָס געפיהרט דיא מלחמה און געהאַט דיא זיעגען איבער אַטאַהואַלפּאַ'ס ברודער און אַטאַהואַלפּאַ'ן געמאַכט פאַר דעם אינקאַ. הערנאַנדאָ פּיזאַררא האָט זיך בעשלאָסען צו געהן קיין קסאַוקסאַ און זעהן צו פאַנגען דעם גרויסען גענעראַל. הערנאַנדאָ האָט מיט זיך געהאַט בלויז צוואַנציג רייטער און ניט פיעל מעהר פוס־סאָלדאַטען; שפּאַניער זיינען שוין אָבער געווען צוגעוואוינט צום געדאַנק, אַז זייערע עטליכע מענשען קענען בעזיעגען הונדערטע טויזענדע אינדיאַנער, און ער האָט זיך גלייך אַוועקגעלאָזען נאָך כאַללקוטשימאַ'ס לאַגער.

דער וועג אַהין איז נאָך געווען ערגער וויא דער וועג קיין פּאַטשאַקאַמאַק; אחוץ אַלע שוויריגקייטען זיינען ביי דיא פערד דיא פּאָדקאָוועס געוועזן אָבגעריבען און אָבגעניצט, און זיי זיינען איבער דיא ווילדע, שטיינערנע בערג קוים געגאַנגען. עס איז נויטיג געווען דיא פערד איבערצושמידען. קיין אייזען איז אָבער ניט געווען וואו צו קריגען, האָט הערנאַנדאָ פּיזאַררא, אין פערצווייפלונג, געהייסען אַלע פערד שמיעדען אין זילבערנע פּאָדקאָוועס. זילבער און גאָלד האָט ער געהאַט גענוג, — פון דיא אוצרות וואָס ער האָט אָנגעראַבעוועט אין דער הייליגער שטאָדט. דיא אַרבייט האָבען געמאַכט פּערואַנער זילבער־שמידען, און זייערע זילבערנע פּאָדקאָוועס זיינען געווען אַזוי גוט, אַז אַזוי האָט מען דיא פערד שוין געשמידט ווייטער אויך אויף דער גאַנצער רייזע פון דיעזער קאָמפּאַניע.

קסאַוקסאַ איז געווען אַ היבשע שטאָדט מיט עטליכע צעהנדליג טויזענד איינוואוינער, און כאַללקוטשימאַ איז געלעגען מיט עטליכע און דרייסיג טויזענד מאַן ניט ווייט פון דאָרטען. ווען הערנאַנדאָ פּיזאַררא האָט זיך בעוויזען ביי זיין לאַגער און האָט איהם געשיקט

זאָגען, אַז ער וויל זיך מיט איהם זעהן, האָט ער קוים נאָכגעגעבען זיין פערלאַנג. דער שפּאַנישער גענעראַל האָט מיט איהם גערעדט זעהר העפליך. ער האָט איהם פאָרגעשלאָגען מיט איהם צו געהן קיין קאַססאַ־מאַרקאַ, צו דעם אינקאַ, וועלכער הערשט דאָרטען וויא אימער — אַזוי האָט ער דאָס פאָרגעשטעלט.

כאַללקוטשימאַ האָט ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן. זינט אַטאַ־הואַלפּאַ איז אַריינגעפאַלען אין דיא הענד פון דיא וואונדערבאַרע ווייסע מענשען, וואָס האָבען איהם בעזיעגט און געפאַנגען אין זיין אייגען לאַנד, אין מיטען פון זיין אַרמיי, איז דיעזער פערואַנישער הויפּטמאַן געוועזען וויא אַ צומישטער, ער האָט ניט געקענט פערשטעהן וואָס דאָ טהוט זיך, וואָס פאַר אַ ניסים דאָ קומען פאָר, וואָס פאַר אונגאַטירליכע בעשעפּע־ניסען עס זיינען דאָ אַזוי וויא פון הימעל אַראָבגעקומען. ער האָט ניט געוואוסט אויב דער אינקאַ וואָלט גאָר וועלען אַז מען זאָל קעמפּפען פאַר איהם; אַלע בעגריפע זיינען ביי איהם צופלאָנטערט געוואָרען. ער איז געזעסען אין זיין לאַגער און געוואַרט ניט וויסענדיג אויף וואָס ער וואַרט און איצט, אַז דער ווייסער אָפיציער האָט מיט איהם גערעדט, האָט ער אויף איהם געהאַט אַ ווירקונג וויא אַ מין כשוף. ער האָט געפאָלגט וואָס הערנאַנדאָ פיזאַררראָ האָט איהם געהייסען, צי ער האָט געוואָלט צי ניט. כאַלקוטשימאַ האָט געררייזט מיט הערנאַנדאָ'ן; רויט־הויטיגע האָבען איהם אומעטום אָבגעגעבען פיעל כבוד. דעם גאַנצען וועג האָט מען איהם געטראָגען אויף דיא פּלייצעס אויף אַזאַ שטוהל אָדער בעט, און דיא איינוואוינער פון דיא שטעדטלעך אָדער דערפער, דורך וועלכע ער איז דורכגעגאַנגען זיינען איהם אַרויס אַנטקעגען און האָבען אויסגעדריקט זייער אונטערטהעניגקייט צו איהם. ווען ער איז אָבער אָנגעקומען אין קאַססאַמאַרקאַ, אויף דעם פּלאַץ, וואו מען האָט געהאַלטען אַטאַהואַלפּאַ'ן, האָט ער אויסגעטהאָן דיא שיך און איז צו דעם געפאַנגענעם אינקאַ אַריינגעקומען מיט אַ פּאַק אויפ'ן פּלייצע אַלס אַ צייכען פון זיין שקלאַפערישע אונטערטהעניגקייט צו דעם אינקאַ. ווען ער איז צו איהם צוגעקומען נאָהענט, האָט ער אויפגעהויבען דיא הענד אין דער הויך און אויסגערופען: „אַך, ווען איך וואָלט דאָס דאָ געוועזען! דאָס אַלץ וואָלט דאַן געווים ניט געטראָפען!" ער האָט זיך געזעצט אויף דיא קניע, געקושט דעם אינקאַ'ס הענד און פיס און געגאָסען טרעהרען איבער זיי. אַטאַהואַלפּאַ אַליין איז געבליבען געלאַסען

און רוהיג, און האָט זיין טרייען גענעראַל און ראַטהגעבער בעגריסט אַזוי וויא אַלץ וואָלט געוועזן וויא געוועהנליך.

דעם געפאַנגענעם אינקאַ האָבען דיא שפּאַניער אַלץ בעהאַנדעלט מיט רעספּעקט און אויפמערקזאַמקייט. זיי האָבען איהם אויסגעלערענט שפּיעלען אין „ווירפעל“ און זאַגאַר אין שאַכמאַט, און ער פלעגט מיט דעם אָפט פערברענגען דיא צייט. ער האָט ביי זיך געהאַט זיינע בעליעבטע פרויען און הארעם־מיידלעך; דיא שפּאַניער האָבען געזעהן אַז זיין פּריוואַט־לעבען זאָל ניט געשטערט ווערען אויף אַ האָר. אין זיין פאָדערצימער זיינען אימער געשטאַנען פּערואַנישע עלסטע; זיי האָבען אָבער קיין מאָל ניט געוואַגט אַריינצוקומען צו איהם סיידען ער האָט זיי גערופען, און יעדען מאָל ווען ער האָט זיי גערופען, פלעגען זיי אַריינגעהן אין זיין צימער אייננגעבויגענערהייט און מיט אַ משא אויפ׳ן קאַרק. דיא כלים, פון וועלכע ער האָט געגעסען, זיינען געווען פון גאָלד און זילבער. זיינע קליידער זיינען געווען פון דיא דעליקאַטסטע וויקונאַ וואָל אָדער פון דיא פעלכלעך פון פלעדער־מייז, ווייך און גלאַנציג וויא סאַמעט, און ער האָט זיי זעהר אָפט געביטען. אויפ׳ן קאָפּ האָט ער געטראָגען דעם קאַפּטור מיט דיא רויטע פרענדז, — דיא „באָרלאַ“. דיא קליידער, וואָס ער האָט מעהר ניט געוועלט טראָגען, פלעגען פער־ברענט ווערען, וואָרים דיא בגדים פון אַן אינקאַ האָט קיין אַנדערער ניט געטאָרט געברויכען. זיי זיינען בעטראַכט געוואָרען וויא אַ מין הייליג־טהום.

איהם האָבען בעזוכט הויכע פּערואַנישע טשינאָווניקעס פון אַנדערע פלעצער, — און אַלע האָבען איהם אָבגעגעבען כבוד און געציטערט פאַר איהם אַזוי וויא קיין שפּאַניער וואָלט גאָר ניט געווען אויף דער וועלט. איינער פון דיא העכסטע אינקאַ מענער, וועלכער האָט איהם בעדיענט און וועמען ער האָט ערלויבט צו בעזוכען אַ געוויסע שטאָדט, האָט זיך אַמאָל פערשפּעטיגט אביסעל. ווען ער איז געקומען צוריק און איז אַריין צו דעם אינקאַ, האָבען ביי איהם בוכשטעבליך געציטערט הענט און פיס פון שרעק.

מיר האָבען דערצעהלט וועגען הערנאַנדאָ פּיזאַרראָ׳ס רייזע נאָך גואַמאַקוטשאַ און פּאַטשאַקאַמאַק און קסאוקסא און צוריק נאָך קאַססאַ־מארקא מיט דעם פּערואַנישען גענעראַל כ אַ ל ק ו ט ש י מ אַ. מיט

אַ קורצע צייט פריהער איידער הערנאַנדאָ האָט זיך אומגעקעהרט, זיינען צוריק געקומען דיא שלוחים, וואָס פראַנציסקאָ פּיזאַררא האָט געשיקט נאָך קוזקאָ. זיי האָט מען אויך אומעטום גוט אויפגענומען. פּערו־אַנער האָבען זיי געטראָגען אויף דיא פּלייצעס אויף שטוהלען. זיי איז אויסגעקומען צו רייזען העכער וויא זעקס הונדערט מייל. און דעם גאַנצען וועג האָט מען זיי בעדיענט און געהאָלפען. זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט אין פיעלע געדיכט בעפעלקערטע שטעדט, און אומעטום האָט מען זיי בעהאַנדעלט אַלס אונגעוועהנליכע, העכערע בעשעפּע־נישען. ווען זיי האָבען ענדליך דערגרייכט קוזקאָ, האָט מען זיי דאָרטען מקבל פּנים געוועזען מיט אַ גרויסען פּאַראַד און מיט אַ פאָלקס־מאָהלצייט.

אַלץ וואָס זיי האָבען פריהער געהערט וועגען דעם גלאַנץ און דיא אוצרות פון דער פּערואַנישער הויפּטשטאָדט האָבען זיי דאָרטען ווירק־ליך געפונען. דער גרויסער זון־טעמפּעל איז געוועזען בעדעקט מיט סאָלידע שטיקער גאָלד. דיא באַלזאַמירטע קערפּערס פון דיא פערשטאָרבענע אינקאַס זיינען דאָרטען געזעסען אויף גאָלד־געציערטע שטוהלען, און זייערע קליידער זיינען געוועזען רייך בעפּוצט מיט גאָלד און עדעל־שטיינער. דיעזע שטוהלען און קליידער פון דיא טוידטע האָבען דיא שפּאַניער ניט געטשעפּעט; זיי האָבען געטהאָן וויא פראַנציסקאָ פּיזאַררא האָט זיי פערזאָגט. אָבער דיא שווערע געשניצטע גילדערנע ברעטער, וואָס האָבען בעדעקט דיא ווענט פון דעם טעמפּעל, האָבען זיי געהייסען אראָבריייסען, און דיא פּערואַנער פון קוזקאָ האָבען זיי ניט־ווילענדיג געפאָלגט. עס איז זיי געוועזען שרעקליך צו פערשוועכען זייער „בית המקדש“, אָבער ניט געהאָרכען דיא וואונדערבאַרע ווייסע מענשען, וואָס האָבען בעזיעגט זייער אינקאַ, האָבען זיי ניט געוואַגט. פון דאָרטען זיינען דיא שפּאַניער געגאַנגען אין דיא אַנדערע טעמפּלען און פּאַלאַצען, און אומעטום האָט מען פאַר זיי געמוזט אראָבריייסען דיא גילדערנע בעפּוצונגען. פון דעם זון־טעמפּעל אַליין האָבען זיי צוגענומען זיעבען הונדערט דיקע גילדערנע פּלאַטען אָדער ברעטער, יעדע אַזוי גרויס וויא דער דעק פון אַ גרויסען קופערט. פון דרויסען איז דיעזער טעמפּעל געוועזען ארומגערינגעלט מיט אַ גרויסען גילדערנעם געזימס. ער איז אָבער געזעסען אַזוי פעסט אין דיא שטיין פון דער געביידע, אַז מען האָט איהם ניט געקענט ארויסרייסען.

פּיזאַררא'ס שלוחים האָבען זיך אויפגעפיהרט גראָב און ווילד. זייער אונזאַטבארע זשעדנעקייט נאָך גאָלד און אַנדערע ווערטהפאָלע זאַכען איז ניט געווען דאָס איינציגע וואָס האָט אויף דיא פּערואַנער געמאַכט אַן עקעלהאַפטען איינדרוק. זיי האָבען זיך אַריינגעריסען אין דיא קלויסטערס וואו עס האָבען זיך געפונען דיא זון־פּריסטערינס און האָבען דאָרטען נאָכגעגעבען זייער הולטאַיסטוואָ. ווען דיא איינוואוינער פון קוזקאָ האָבען דאָס דערהערט, זיינען זיי אַזוי ערשטוינט און אויפ־געבראַכט געוואָרען, אַז זיי וואָלטען דיא ווייסע קאָמפּאַניע דערשטיקט און צוריסען; אָבער זייער געפאַנגענער אינקאַ האָט געלאָזט וויסען, אַז מען מוז דיא שפּאַניער אומעטום גוט בעהאַנדלען, און דעם ווילען פון אַן אינקאַ האָט מען געפאָלגט.

דיא שלוחים זיינען געקומען צוריק קיין קאַססאַמאַרקאַ מיט אַן אונגעהייערע מאַסע גאָלד. עס איז נאָך אַלץ געווען וויט צו דעם צייכען וואָס אַטאַהואַלפּאַ האָט אין דעם גרויסען צימער אָנגעוויזען און פּיזאַררא האָט אָנגעדייטעט מיט רויטע פאַרב. עס איז אָבער געוואָרען אַלץ נעהנטער צו איהם, און אַטאַהואַלפּאַ'ן איז פרעהליכער געוואָרען אויפ'ן הארצען. באַלד, באַלד וועט דער צייכען דערגרייכט ווערען און ער וועט צוריק בעקומען זיין פרייהייט — אַזוי האָט ער זיך געטראַכט. אויב זיינע האָפנונגען איז בעשערט געווען פערווירקליכט צו ווערען, וועלען מיר באַלד זעהן.

אַרום דער זעלבער צייט — אַביסעל פריהער איידער פּיזאַררא'ס שלוחים האָבען זיך אומגעקעהרט פון קוזקאָ מיט זייערע אָנגערויבטע אוצרות, איז אין קאַססאַמאַרקאַ אָנגעקומען א ל מ א ג ר אָ. מיט גרויסע אָנשטרענגונגען און נאָך פיעלע שוויריגקייטען האָט ער וויא עס איז צוזאַמענגענומען אַן אַרמיי פון 150 פוס־סאָלדאַטען און 50 רייטער. זיין מחנה איז געווען גוט בעזאָרגט מיט וואַפען און מיט פּולווער און קוילען. דיא רייזע, אויף דריי שיפען, האָט געדויערט פיעל לענגער וויא אַלמאַגראָ האָט ערוואַרטעט. ער האָט געהאַט צרות ניט נור פון ווינטען, נור אויך פון דעם, וואָס ער האָט ניט געקענט געפינען דעם פּלאַץ, וואו זיין שותף, פּיזאַררא, האָט זיך אָבגעשטעלט. ענדליך איז ער צוגעקומען צו ס ע נ ט מ י ג ע ל, דיא קאָלאָניע, וואָס פּיזאַררא האָט געגרינ־דעט. ווען ער האָט דאָרטען דערהערט, וואָס פּיזאַררא האָט אויפגעטהאָן

אין דיא עטליכע מאָנאַט, איז ער ערשטוינט געוואָרען. עס האָט אויס־געזעהן אזוי וויא אַ מין צויבער, ניט וויא קיין ווירקליכקייט. זעהר אנגענעהם האָט דיא נייעס איהם ניט געקענט זיין, ווייל פּיזארראָ׳ס איבערראשענדער זיעג איבער דעם אינקאַ און דיא מאסען גאָלד וואָס ער האָט ארייגעקראָגען, האָט איהם געמאכט פאַר דעם הויפּט־העלד פון זייערביידענ׳ס אונטערנעהמונג. דערצו נאָך האָבען אין סענט מיגעל זיך געפונען שפּאַניער, וועלכע האָבען אויף אלמאגראָ׳ן געזוכט צו מאכען אַן איינדרוק, אַז פּיזארראָ איז איהם אַ שונא. דאָך, ווען אַלמאַגראָ איז געקומען קיין קאַססאַמארקאַ (אין פעברואר 1533) האָט ער אַלץ פער־געסען און דיא צוויי אוואַנטוריסטען האָבען זיך בעגעגענט מיט ווארים־קייט, וויא אמת׳ע פריינד. דיא 200 נייע סאָלדאַטען און דיא געוועהר און שוס־מאַטעריאל זיינען פאַר פּיזארראָ׳ן געווען וויא געוואונשען. ער האָט זיך אמת געפרעהט מיט אַלמאַגראָ׳ס קומען און פאַר שמחה האָט ער פערגעסען — אויף דערווייל׳ע ווענינגסטענס — זיין אַלטע פערבאָר־גענע שנאה צו איהם.

מיט אַ גאַנץ אַנדערען געפיהל האָט דיא נייעס אויפגענומען אַטאַ־הואַלפּאַ. ווען ער האָט געהערט, אַז עס זיינען אָנגעקומען נייע 200 ווייסע מחבלים, איז איהם ביטער געוואָרען אויפ׳ן הארצען. גראָד האָט זיך דאַן אויפ׳ן הימעל בעוויזען אַ קאָמעטע, און אַ קאָמעטע נעהמען דאָך אַבערגלויביגע מענשען געוועהנליך אָן פאַר אַ סימן אויף אַן אונגליק. „פּונקט אַזאַ צייכען האָט זיך בעוויזען אַ קורצע צייט איידער מיין פאָטער איז געשטאָרבען“, — האָט ער בעמערקט. פון דעמאָלט אָן האָט מען אויף איהם זעלטען געזעהן אַ פרעהליכע מינע.

דיא ענדערונג אין זיין געמיטה איז ניט געווען קיין אומזיסטע. דאָס וואָס עס איז געקומען אַלמאַגראָ מיט נייע חיל, האָט זיין שיקזאַל קיין גוטעס ניט געטהאָן.

דיא ניי־אָנגעקומענע אוואַנטוריסטען האָבען פּיזארראָ׳ן מיט זיינע מענשען נאַטירליך מקנא געווען דיא גאָלד, וואָס זיי האָבען אָנגעראַבע־וועט און זייער גלענצענדען זיעג איבער׳ן אינקאַ. זיי האָבען געגערט וואָס גיכער ווייטער צו מאַרשירען; זיי האָט זיך געגלוסט וואָס שנעלער צוצוקומען צו קוזקאָ מיט דיא אוצרות, וואָס זיינען דאָרטען נאָך פער־בליבען, און צו דיא אַנדערע רייכע שטעדט פון פּערו. ענטזאַגען זיי האָט פּיזארראָ׳ן זיך ניט געלוינט, וואָרים זיי וואָלטען זיך אוועקגעלאָזען אויף

דער רייזע אליין, און זיי זיינען דאך געווען אזוי שטארק וויא זיין קאמפאניע. אחוץ דעם האט ער אליין אויך געוועלט וואס שנעלער פארטזעצען זיין עראבערונגס־רייזע דורך פערו. איצט, מיט זיין פער־גרעסערטער ארמיי, האט ער זיך געפיהלט שטארק גענוג בייצושטעהן אלע געפאהרען. ער האט אבער געמוזטווארטען ביז אטאהואלפא'ס אבמאך וועט ערפילט ווערען, ביז זיין גאלד וועט דערגרייכען דעם רויטען צייכען. דאס האט איהם געערגערט. ער איז אונגעדולדיג געווארען. אין קוזקא אליין, האט ער זיך געטראכט, וואלט ער געקענט געפינען מעהר גאלד, וויא דער אינקא וועט ווען עס איז קענען צושטעלען. דאס וואס זיינע דריי שלוחים האבען פון דארטען געבראכט, איז נור א טהייל פון דיא אוצרות, וועלכע דיא הויפטשטאדט ענטהאלט, — האט ער געגלויבט — און יעדע שטונדע וואס דיא שפאניער פערלירען דא אין קאססא־מארקא וועלען דיא פערואנער בענוצען אום זייער גאלד צו בעהאלטען. אחוץ דעם, — כל זמן ער וועט ניט צוקומען צו דער הויפט־שטאדט, איז זיין זיעג איבער פערו ניט קיין פאלשטענדיגער. ער האט דעריבער בעשלאסען דיא מאסע גאלד צו צוטהיילען צווישען זיינע שפאניער און זיך אוועקצולאזען ווייטער אין וועג אריין. זאל יעדער אכטונג געבען אויף זיין חלק. אחוץ דעם: זאל יעדער ענדליך זעהן וואס דיא רייזע האט איהם איינגעבראכט, דאס וועט איהם צוגעבען חשק ווייטער טריי צו דיענען זיין קאמאנדיר.

אום צו צוטהיילען דיא בערג גאלד און זילבער, איז נויטיג געווען זיי פריהער צו צושמעלצען. זיי זיינען בעשטאנען פון בעכערס, קריג, טאצען, וואזעס, כלים פון דיא טעמפלען און פון דיא פאלאצען און זיי זיינען געווען זעהר פערשיעדען אין אויסזעהן און גרויס. פיעלע פון דיא כלים האבען געהאט דיא פארמע פון פויגלעך, חיות, פלאנצען, משונה'דיגע פיגורען; און דיא גאלד איז ניט אין אלע דיעזע זאכען געווען פון דער זעלבער פראבע. אום מיט דעם זיך צו צוטהיילען איז נויטיג געווען דאס אלץ צו צושמעלצען און פערוואנדלען אין שטיקלעך גאלד פון דער זעלבער פראבע און געוויכט. פיעלע פון דיא דערמאנטע זאכען האבען געמאכט קינסטלערשע הענד. ווען מען האט שפעטער איינינע פון זיי געבראכט קיין שפאניען, זיינען זיי דארטען בעוואונדערט געווארען אלס מוסטערען פון דעליקאטע, טאלאנטפולע ארבייט און אן איידעלען געשמאק. אבער פיזארא'ן מיט זיינע מיט־רויבער האט

דאָס ניט אינטערעסירט. זיי האָט אינטערעסירט נור דיא פראַגע וויפיעל גאָלד דאָס ענטהאַלט. מאַסען פערשיעדענע כלים און ציערונגען, אַלערליי קונסט־ווערק זיינען צושמאָלצען געוואָרען. דיא אַרבייט האָבען געמוזט טהאָן פערואַנישע גאָלד־שמידען. פיליכט דיא זעלבע בעלי מלאכות און קינסטלער, וועלכע האָבען פריהער אוועקגעלעגט זייערע כוחות דיעזע נוצליכע און שעהנע זאַכען צו שאַפען, זיינען איצט געצוואונגען געוועזען צו האָרעווען אום דיא פרוכט פון זייער קונסט־אַרבייט אַליין צו פערניכטען. און געהייסען האָט דאָס, אַז דיא פערואַנער זיינען האַלב־ווילדע מענשען, ווערהרענד דיא שפּאַניער זיינען אַ ציוויליזירטע פאָלק!

בלויז אַ קליינע טייל פון דיא בעכערס, וואַזעס, גאָלדענע און זילבערנע חיות, פלאַנצונגען א. ז. וו. האָט מען ניט צושמאָלצען. דאָס האָט פיזאַררא אָבגעלייגט אָן אַ זייט אַלס אַ טייל פון דעם קעניג'ס חלק, אום דער קעניג זאָל זעהן וואָס פאַר אַ נאַציאָן ער, פיזאַררא, האָט איינגענומען.

ווען מען האָט אַלץ צושמאָלצען און אָבגעוואויגען, האָט זיך ארויסגעצייגט, אַז אין סך הכל האָט דיא גאָלד בעטראָפען נאָהענט פון פופצעהן מיליאָן דאָלאַר, אויף היינטיגע אַמעריקאַנער געלט (דרייסיג מיליאָן רובעל) און דיא זילבער — אויך אַ גרויסע סומע. „דיא גאַנצע מענשליכע געשיכטע" — בעמערקט פרעסקאָטט — „ענטהאַלט ניט קיין צווייטען ביישפּיעל אַזעלכען, קיין פאַל, וואו אַזאַ ריעזיגע רויב, כמעט אין באַרעס געלט, זאָל אריינפאַלען אין דיא הענט פון אַ באַנדע מיליטערישע אוואַנטוריסטען, וויא דיא ערָאָבערער פון פּערו.

דיא סאָלדאַטען, וואָס זיינען געקומען מיט אַלמאַגראָ'ן, האָבען אויך געמאָנט אַ חלק, אויף דעם גרונד, אַז זינט זיי זיינען געקומען, האָבען זיי געהאָלפען בעוואַכען דעם געפאַנגענעם אינקאַ און דיא אוצרות. זיי זיינען צופריעדען געוואָרען מיט אַ קליינע סומע, און זיי האָבען מיט אַלץ מעהר אונגעדולד געפאָדערט, אַז מען זאָל פאָרטזעצען דיא רייזע. דיא פראַגע איז אָבער געוועזען וואָס טהוט מען מיט אטאהואלפּאַ'ן? איהם פריי לאָזען האָט פיזאַררא מורא געהאַט. טאָמער קלייבען זיך אַרום איהם צונויף גרויסע מחנות, און דיא הייפעלע שפּאַניער וועט נאָך אַלעמען מיט זיי ניט קענען זיך ספּראַווען. האַלטען איהם ווייטער אין געפאַנגענשאַפט איז אויך ניט געוועזען בעקוועם, וויא אויבען איז שוין ערקלעהרט געוואָרען: דערצו וואָלט זיך געפאָדערט אַ היבשער וואַך,

און דיא שפּאַנישע אַרמיי איז אַזוי אויך געווען צו קליין פאַר אַ מיליטערישע רייזע דורכ'ן רעכטען מיטען לאַנד.

אַטאַהואַלפּאַ האָט איצט געפאָדערט זיין בעפרייאונג. אַ גרויסע טייל פון דיא פערשפּראָכענע גאָלד האָט ער צוגעשטעלט, און ער וואָלט דעם אָבמאַך ערפילט אין גאַנצען, ווען מען זאָל איהם נור געבען צייט — אַזוי האָט ער גע'טענה'עט פאַר הערנאַנדאָ דע סאָטאָ'ן, וועלכער פלעגט מיט איהם אָפט פערברענגען. דע סאָטאָ האָט דאָס אַלעס איבערגעגעבען פיזאַרראָ'ן, אָבער פיזאַרראָ האָט קיין ענטפער ניט געגעבען. ער האָט איבערהויפּט אויסגעמידען וועגען דעם צו רעדען. וואָס ביי איהם אין געדאַנקען איז געווען, האָט קיינער ניט געוואוסט.

אין אַ קורצע צייט אַרום האָט ער געהייסען צופערטיגען אַן אָפּיציעלען פּאַפּיער, אַז אַטאַהואַלפּאַ איז בעפרייט פון דעם אָבמאַך, און אַז וועגען מעהר גאָלד האָט מען צו איהם מעהר קיין פּרעטענזיעס ניט. דיעזען דאָקומענט האָט ער געלאָזען פּאַרלעזען פאַר דעם גאַנצען לאַגער. צו דער זעלבער צייט האָט ער אָבער ערקלעהרט, אַז דיא זיכערהייט פון דיא שפּאַניער פאָדערט, דאָס דער אינקאַ זאָל פערהאַלטען ווערען אין געפאַנגענשאַפט ביז ער, פיזאַרראָ, וועט בעקומען נאָך חיל.

און דערווייל זיינען בענייעט געוואָרען די קלאַנגען, אַז די פּערואַנער אָרגאַניזירען זיך צו אַן אויפשטאַנד געגען דיא שפּאַניער. מען האָט דערצעהלט, אַז אין ק וו י ט אָ, אַטאַהואַלפּאַ'ס געבורטס־פּלאַץ, קלייבט זיך אַ ריעזיגע אַרמיי, און אַז אַהין מאַרשירען אויך דרייסיג טויזענד „קאַריבען" *). פון וואַנען דיעזע קלאַנגען האָבען זיך גענומען, איז ניט געווען לייכט צו דערגעהן. מען קען זיך פאָרשטעלען, אַז דער „קליינער פיליפּ" האָט אין דעם געהאַט אַ חלק. וואָרים זיין האַס צו אַטאַהואַלפּאַ'ן איז איצט נאָך שטאַרקער געווען וויא פריהער, הגם געליטען האָט ניט ער פון דעם אינקאַ, נור דער אינקאַ פון איהם. עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען איינע פון אַטאַהואַלפּאַ'ס קעבס־ווייבער, מיט וועלכע ער האָט געהאַט אַ ראָמאַן. ווען דאָס וואָלט פּאַסירט איידער דיא שפּאַניער זיינען געקומען נאָך פּערו, וואָלט דער דאָלמעטשער בע־

*) די קאַריבען זיינען געווען אינדיאַנער, וועלכע האָבען געוואוינט אין צפון־מערב'דיגען טהייל פון זיד־אַמעריקאַ, און אויף די קאַריבישע אינזלען (אַרום קובאַ, האַיטי, פּאָרטאָ ריקאָ), זעה אויבען, זייטעל 439־440.

צאָהלט דערפאַר ניט בלויז מיט זיין אייגענעם לעבען, נאָר אויך מיט די לעבענס פון זיין משפּחה. איצט אָבער זיינען די אומשטענדען געווען גאַנץ אַנדערע. פּיזאַררא האָט אפילו געוועלט שאַנעווען דעם אינקאַ'ס כבוד, אָבער, ווען אטאהואלפּא האָט געפאָדערט, אז מען זאָל פּיליפּ'ען טוידטען, האָט מען זיינע ווערטער אפילו אויף אַ מינוט ניט בעטראַכט. דער דאָלמעטשער איז די שפּאַניער געווען צו וויכטיג, אז מען זאָל איהם פּערניכטען. אפילו איינרייסען מיט איהם האָט זיך ניט געלוינט. ווען פּיליפּ האָט זיך דערוואוסט, אז אטאהואלפּא פאָדערט זיין טוידט, איז צו זיין שנאה און ראַכע־דורשט קיין שיעור ניט געווען. און ער איז ניט געווען דער איינציגער אינדיאַנער, וואָס האָט זיך דאַן געפונען אין קאַססאַמאַרקא און איז דעם אינקאַ געווען אַ בלוט־פיינד. דאָרטען זיינען אויך געווען אנהענגער פון זיין ברודער הואַס־קאַר. מען האָט דעריבער געקענט חושד זיין, אז פון זיי און פון דעם קליינעם פּיליפּ שטאַמט דאָס דער קלאַנג, אז אין אטאהואלפּא'ס גע־בורטס־פּלאַץ, אין ק ו י ט אָ, אָרגאַניזירט זיך אַן אַרמיי מיט דעם צוועק צו בעפרייען דעם אינקאַ און צו פּערניכטען די שפּאַניער; וואָ־רים מיט דיעזען קלאַנג איז געווען פּערבונדען אַן אָנצוהערעניס, אז אטאהואלפּא האָט אַ האַנט אין דער פּערשווערונג, — אַז ער פיהרט איהר אָן.

מען האָט געפרעגט אטאהואלפּא'ס הויפּט־גענעראַל, באַלקוטשי־מאַ. זיין אַנטוואָרט איז געווען, אַז אַלץ איז אַ ליגען און אַ בלבול. דאַן האָט פּיזאַררא גערעדט מיט דעם אינקאַ גופא. דער אונגליקליכער איז איבערראַשט געוואָרען פון דער בעשולדיגונג און האָט איהר געלייקענט מיט אַלע קרעפטען. פון דעסטוועגען האָט מען איהם געשמידט אין קייטען, און אזוי האָט מען איהם געהאַלטען. פיעלע פון די שפּאַניער, הויפּטזעכליך אַלמאַגראָ'ס מענשען און איניגע, וואָס זיינען מיט זיי צוזאַמען געקומען פון סענט מיגעל, האָבען געדורשט נאָך דעם אינקאַ'ס בלוט, אום פּטור צו ווערען פון דעם „חמץ“, און וואָס שנעלער צו קע־נען פּאָרטזעצען די רייזע נאָך קוזקאָ. זיי האָבען דעריבער גע־רען געגלויבט, אַז ער שפּיעלט אַ צבוע'צסקע ראָלע, אז ער אָרגאַניזירט טאַקי אַן אויפשטאַנד.

וויא עס האָט זיך נאַכהער ארויסגעצייגט, איז ער געווען אונשול־דיג. אין זיינע רייד מיט פּיזאַררא'ן איז געווען פּונקט אזוי ווענינ

צבוע'צסטוואָ, וויא אין דיא הערצער פון דיא גאָלד־זשעדנע ווייסע רויבער איז געווען מענשליכע געפיהל. עס האָט זיך זיי געלוינט, אז ער זאָל ערקלעהרט ווערען שולדיג; אַלזאָ האָבען זיי געשריען, אז ער איז שולדיג און געפאָדערט מען זאָל איהם וואָס גיכער טוידטען. זיי האָבען געליארעמט, אז דיא פערואַנישע ארמיי, וועלכע ער האָט געהייסען צוזאמענרופען, געפינט זיך שוין אין גוואַמאַקוטשאָ (וועניגער ווי הונדערט מייל פון קאַססאַמארקא) און מען קען יעדע מינוט ערווארטען איהר אָנפאַל; דיא מאַסע גאָלד, וואָס דיא שפּאַניער האָבען אין זייערע הענט, איז אין געפאַהר, האָבען זיי געשריען, און בלויז אַטאַהואַלפּאַ'ס טוידט וועט אַלעס און אַלעמען ראַטעווען.

פּיזאַררא האָט זיך בעשלאָסען אוועקצושיקען א קאָמפּאַניע רייטער נאָך גוואַמאקוטשא צו זעהן וויא ווייט דיא קלאַנגען זיינען אמת. אַלס קאָמאַנדיר איבער דיעזער קאָמפּאַניע האָט ער געשטעלט דעסאָטאָ'ן. מען וואָלט געקענט מיינען, אַז דאָס וועט דיא אַנדערע שפּאַניער בערוהיגען, — אַז זיי וועלען ווארטען ביז דע סאָטאָ וועט זיך אומקעהרען מיט זיין בעריכט. עס איז אָבער געווען פונקט פּערקעהרט. דיא, וואָס האָבען געוועלט וואָס גיכער פּטור ווערען פון דעם אינקאָ, האָבען איינפאַך מורא געהאַט טאָמער קומט דע סאָטאָ צוריק מיט אַ נאַכריכט, אַז עס איז ניטאָ קיין שום אויפשטאַנד, און אַז אַטאַהואַלפּא איז אונשולדיג. ווען ער מיט זיין קאָמפּאַניע זיינען אוועק אויף זייער פּאָרשונגס־רייזע, איז דיא דורשט נאָך אטאַהואַלפּאַ'ס לעבען דעריבער פיעל פערגרעסערט געוואָרען. מען האָט געפאָדערט, אַז מען זאָל איהם טוידטען אויפ'ן שטעל, און פּיזאַררא האָט נאָכגעגעבען — אויב ווילענדיג אָדער ניט ווילענדיג, ווייס מען ניט — און מען האָט גלייך אָרגאַניזירט אַ געריכט, מיט דיא צוויי קאָמאַנדירען, פּיזאַררא און אַלמאַגראָ, אַלס פּאָרזיצענדע.*)

*) עס איז פאַראַן אַ מיינונג, אַז פּיזאַררא האָט דע סאָטאָ'ן אַוועקגעשיקט מיט אַ כיון. דע סאָטאָ איז געווען זעהר פריינדליך צו דעם געפאַנגענעם, און ווען ער וואָלט געווען דערביי, וואָלט ער איהם בעשיצט. דער אונגליקליכער אטאַהואַלפּא האָט דאָס געפיהלט. „וואו איז מיין פריינד, דע סאָטאָ?“ — האָט ער געפרעגט — „אָהן איהם וועלען זיי מיר ערמאָרדען, דיא שלעכטע מענשען.“

דער אָפיציעלער „בעשולדיגונגס אקט“ איז בעשטאַנען אין דעם 1) דאָס אטאהואלפּא האָט אונגעזעצליך אריינגעכאַפּט דיא הערשאַפט איבער פּערו און געלאָזען טוידטען דעם געזעצליכען יורש, הואסקאר׳ן, 2) אז זינט דיא שפּאַניער זיינען געוואָרען דיא בעלי־הבתים פון לאַנד האָט ער אויסגעגעבען גרויסע קהל׳שע סומען אויף זיינע קרובים און טרייע אנהענגער, 3) אז ער האָט געדיענט געצען און געהאַט מעהר וויא איין פרוי, און 4) אז ער האָט געפּרופט אויפהעצען דיא פּערואנער צו אַן אויפשטאַנד געגען דיא שפּאַניער. עס זיינען געוועזען נאָך אייניגע פּונקטען, אָבער דיא, וואָס מיר האָבען דאָ אויסגערעכענט, זיינען געוועזען דיא וויכטיגסטע. עס איז גענוג דאָ איבערצולעזען דעם פּערברעכען נומער 3, אום צו זעהן וויא אונפּערשעהמט עס זיינען געוועזען דיא פּערפאַסער פון דיעזען אקט. זיי האָבען אטאַהואלפּאַ׳ן נעמליך גע׳משפּט דערפאַר, וואָס ער האָט געלעבט נאָך דיא בעגריעפע, רעליגיאָן און נאָך דיא מנהגים, וואָס זיי, דיא שפּאַניער, אַליין האָבען איהם געגעבען דיא מעגליכקייט צו היטען אין זיין געפאַנגענשאַפט. מען האָט אָבער בעדאַרפט האָבען אַ תירוץ ; דיא פּוסטע געריכטס־צערעמאָניע איז נויטיג געוועזען אום דער מאָרד זאָל האָבען אַ געזעצליכע פאָרמע. קורץ, מען האָט אטאהואלפּאַ׳ן פּאָרגעבראַכט פאַר׳ן געריכט און גאַנץ ערנסט פאַר איהם פאָרגעלעזען דיעזע אַלע „בעשולדיגונגען“.

מען האָט אויך אויסגעהערט עדות ; און דער דאָלמעטשער אין דער גאַנצער צערעמאָניע איז געוועזען דעם בעשולדיגטען׳ס בלוט־פיינד, „דער קליינער פיליפּ“ ; אַלע עדות־זאָגונגען האָט ער איבערזעצט וויא זיין הארץ האָט זיך געגלוסט, — וויא עס האָט זיך געלוינט פאַר איהם און פאַר דיא אונגעדולדיגע אוואַנטוריסטען.

עס איז איבעריג צו בעמערקען, אז דער גע׳משפּט׳ער איז „געפונען געוואָרען“ שולדיג, און אז מען האָט איהם פּעראורטהיילט צום טוידט.

צווישען דיא שפּאַניער זיינען געוועזען עטליכע מענשען מיט מענשליכע הערצער, וועלכע האָבען פּראָטעסטירט. זיי זיינען אָבער געוועזען אַ גאַנץ קליינער מינאָריטעט. זיי האָבען ערקלעהרט, אז צו טוידטען אטאהואלפּאַ׳ן איז אַ מערדערליכע אונרעכט ; עס איז געוואָרען אַ היציגע קריעגעריי. אָבער דער מאַיאָריטעט איז געבליבען ביי דאָס זייניגע, און דעם פּעראורטהיילטען האָט מען געפיהרט צו זיין טוידט.

ווען מען האָט איהם געלאָזט וויסען, וואָס איהם ערוואַרט, איז ער צו־ערשט געווען זעהר נידערגעשלאָגען, און האָט אָנגעפאַנגען צו טענה'ען, צו בעטען זיך. אָבער זעהענדיג, אַז פאַר איהם איז קיין האָפנונג ניטאָ, האָט ער זיך בערוהיגט. ער איז צו זיין טוידט געגאַנגען מיט דיא געלאַסענהייט און פעסטקייט, וועלכע ער האָט געוועהנליך ארויסגעוויזען.

מיט אַ טרומייט האָט מען געלאָזט וויסען דיא שטונדע, ווען דער הערשער פון פּערו וועט הינגעריכטעט ווערען אויף דעם גרויסען סקווער פון קאַססאַמאַרקאַ. דאָס איז געווען דעם 29טען אויגוסט, 1533. צוויי שטונדען נאָך זונן־אונטערגאַנג האָבען זיך אויפ'ן סקווער אויסגעשטעלט דיא שפּאַנישע סאָלדאַטען, מיט פאַקעלען אין דיא הענט. דעם געפאַנגענעם האָט מען ארויסגעפיהרט אַ געשמידטען הענט און פיס, (אַזוי האָט מען איהם געהאַלטען זינט עס האָט זיך פערשפּרייט דער קלאַנג וועגען אַן אויפשטאַנד), וואַלווערד, פּיזאַררא'ס גלח, האָט איהם צוגערעדט אויפצוגעבען זיין רעליגיאָן און אָנצונעהמען דיא „אמת'ע אמונה", דיא אמונה פון דיא קריסטען: דאָס וועט ראַטעווען זיין נשמה, האָט ער איהם פערזיכערט. אַ חוץ דעם: אויב ער וועט זיך איצט ערקלעהרען פאַר אַ קריסט, וועט מען איהם טוידטען דורך דיא „גאַראָטע" (אַן אינסטרומענט צו דערווערגען); אויב אָבער ניט, וועט מען איהם פערברענען, וויא מען טהוט מיט אַלע אפּיקורסים. אין דיא בעריכטען שטעהט, אַז דער אונגליקליכער אינקאַ איז מרוצה געווארען אָנצונעהמען דעם קריסטענטהום. עס איז אָבער פאַראַן אַ מיינונג, אַז ער האָט גאָר ניט געענטפערט, אַז ער האָט נור אַראָפּגעלאָזען דעם קאָפּ און דיא דערביי־שטעהענדע שפּאַניער האָבען דאָס אויסגעטייטשט אַלס „יאָ". יעדענפאַלס האָט וואַלווערד מיט „פרומע בעגייסטערונג" אויסגעשריען, אַז דעם אינקא'ס נשמה איז גערעטעט. ער האָט איהם אַ נאָמען געגעבען יואַן אַטאַהואַלפּאַ, נאָך יואַן אָדער יאָהאַן, וועלכער איז נאָכ'ן קריסטליכען לוח געווען דער הייליגער פון יענעם טאָג. און דאַן האָט מען איהם אָנגעטהאָן דיא גאַראָטע און דערוואָרגען. וועהרענד דאָס איז פאָרגעקומען, האָבען דיא שפּאַניער, וואָס האָבען דיעזע הינריכטונג געפאָדערט, מתפּלל געווען פאַר זייער קרבן'ס נשמה.

דיא לויה איז געווען אַ קריסטליכע. דעם געשטאָרבענעם'ס פרויען און שוועסטער זיינען צוגעפאַלען מיט אַ יאָמער. זיי האָבען זיך געבעטען מען זאָל זיי לאָזען זייער אינקאַ בעוויינען און בעגראָבען

נאָך זייער רעליגיאָן נאָך און אז מען זאָל זיי בעגראָבען מיט איהם צו־זאַמען; ווען מען האָט זיי אַוועקגעטריעבען, האָבען אייניגע פון זיי אָבגעוואַרט ביז מען האָט איהם מקבר געווען, און דאן זיינען זיי בע־גאַנגען זעלבסטמאָרד אויף זיין קבר — אַזוי, וועניגסטענס, לויטעט אַ בעריכט.

ווען דע סאָטאָ האָט זיך אומגעקעהרט פון זיין אונטערזוכונגס־עקספּעדיציע און דערהערט וואָס דאָ האָט פּאַסירט, איז ער ערשטוינט געוואָרען. ער האָט ניט געפונען קיין שפּור פון אַן אויפשטאַנד. דער אינקאַ איז געווען אבסאָלוט אונשולדיג. ער איז אויפגעבראַכט געוואָרען און איז אויף פּיזאַררָאָ'ן אָנגעפאַלען מיט שימפּף־ווערטער. עס איז זאָגאַר פאַראַן אַ בעריכט, אַז פאר כעס האָט ער מיט זיין שווערד אויפ־געהויבען דיא היטעל פון פּיזאַררָאָ'ס קאָפּ. פּיזאַררָאָ'ן האָט זיך אָבער ניט געלוינט מיט דיעזען כוואַטסקען און איינפלוסרייכען קאַוואַלעריסט איינצורייסען.

פּיזאַררָאָ'ס ברודער, הערנאַנדאָ, האָט דיעזע אַלע פּאַסירונגען ניט בייגעוואוינט. ער איז איצט געווען אין שפּאַניען, וואוהין דער קאָ־מאַנדיר האָט איהם געשיקט מיט אַ בעריכט און מיט דעם קעניג'ס חלק גאָלד.

XIII.

דאָס לעבען אין פּערו, ווען פּיזאַררא איז אַהין געקומען.

מיספערשטענדניסע וועגען דעם לעבען אין אַלט־פּערו. — אונטערשיעד צווי־שען דיא הערשאַפט פון דיא אַצטעקען און דיא הערשאַפט פון דיא אינקאַס. — וויא אַזוי הערבערט ספּענסער שילדערט פּערו. — איז פּערו אַ בעוויז, אז דער סאָציאַליזמוס מוז זיין אַ דעספּאָטיזמוס? — דיא רוסישע דאָרף־געמיינדע. — אגדאר־קאמוניזמוס. — הייגריך קונאָוו. — גארצילאזאָ. — פּרעסקאָטט. — וויכטיגע בעריכטען. — „הונדערטשאַפטען“. — „מאַרק“ און מאַרקאַ“ — „צעהנטויזענדשאַפּ־טען“. — „טויזענדשאַפטען“. — „צעהנשאַפטען“. — „קוראַקאַס“. „טוכריקוקס“. — קאָמוניזמוס. — דיא אינקאַס האָבען קיין נייע געז־זעלשאַפטליכע סיסטעם ניט געשאַפען. — קונאָוו מאַכט אַן איבערקעה־רעניס אין דיא אַלטע מיינונגען. — דיא אייזערנע הערשאַפט פון דיא אינקאס. — דער הויפּט־אינקא. — זיין לוקסוס. — זיין „געזעצליכע“ פרוי. — איבער־געוואנדערטע פּערואַנער. — דיא לאַפער־פּאָסט. — אינקאַ־פעלדער און טעמפּעל־פעלדער. — לאמא צינזען. — סאָלדאַטען און „יאנאקונא“. — טעמפּעל־מיידלעך און קעבס־ווייבער. — פאָלקס־צעהלונג. — פערברעכען און שטראָפען. — געמיינשאַפטליכע פעראַנט־וואָרטליכקייט. — קיין שטאַאַט. — פאַר וואָס האָבען דיא שפּאַניער אַזי לייכט בעזיעגט פּערו? — מויערען וואָס זיינען עלטער וויא דיא אינקא־הערשאַפט. — האָבען אין פערו און מעקסיקאָ אַ מאָל געוואוינט ווייסע מענשען? — וועגען. — בריקען. — וואַסער גראָבענס. — בערג, פעלזען און זאַמד פערוואַנדעלט אין פרוכטבאַרע פעלדער. — פויגעל־מיסט. — קאַרטאָפעל. — לאַמאַס. — וויקונאַס. — גילדערנע און זילבערנע כלים און ציערונג. — ארכיטעקטור. — פייער. — קני־פעל־„שריפטען“. — אַסטראָנאָמיע. — רעליגיאָן. — דער גרויסער זונן־טעמפּעל פון קוזקא. — דער „הואַראַטשיקו“ יום טוב. — „בר־מצוה“. — זונן־מיידלעך. — „תשליך“. — האָבען די פּערואַנער מקריב געווען מענשליכע קרבנות? — דער מנהג צו טוידטען קעבס־ווייבער אויפ'ן קבר פון אַ געשטאָרבענעם אינקאַ.

אויף די אַלטע פּערו צייגט מען היינט אָן אַלס אויף אַ ביישפּיעל, ווי שלעכט דער סאָציאַליזמוס וואָלט געווען. די דאָרטיגע פיהרונגען ווערען פאָרגעשטעלט אַלס קאָמוניסטישע און מען טייטעלט אויף זיי וויא אויף אַ בעוויז, אַז אַ קאָמוניסטישע געזעלשאַפט מוז זיין אַ דעספּאָטישע געזעלשאַפט. וואָס פאַר אַ גרונד דיעזע טענה האָט, וועלען מיר זעהן. מערקווירדיג איז דער אַלט־פּערואַנישער לעבען אָבער יעדענפאַלס. אויב דיא לאַנד, וואָס קאָרטעס האָט איינגענומען איז אינטערעסאַנט, איז דיא לאַנד, וועלכע איז אין היסטאָריע פערבונדען מיט פּיזאַררא׳ס נאָמען, נאָך אינטערעסאַנטער.

דער כלל, וואָס לואיס מאָרגאַן גיט אויף ידיא אַלטע בעריכטען וועגען אַמעריקאַנישע לענדער געהט אויך אויף אַלט־פּערו. דיא אַלטע בעשרייבונגען קען מען טרויען וועגען זאַכען, אין וועלכע דיא שפּאַניער פון פּיזאַררא׳ס צייטען האָבען ניט געקענט האָבען קיין טעות, וויא, צום ביישפּיעל: געוועהר, געצייג, שפּייז, קליידער, ציערונג, געביידעס, וועגען, בריקען, קאַנאַלען, פעלדער א. ז. וו. ווען עס האַנדעלט זיך אָבער וועגען דיא אַלט־פּערואַנישע געזעלשאַפט, איהר רעגיערונג, דיא פערהעלטניסע צווישען איהרע שבטים, דאַן קען מען זיך אויף דיא אַלטע היסטאָריעס ניט פערלאָזען. געוויסע זאַכען האָבען זיי, דיא שרייבערס פון פּיזאַררא׳ס דור, פאַלש אויסגעטייטשט. מען דאַרף אָבער בעמערקען, אַז אין אונזערע צייטען האָט מען צו זייערע מיס־פערשטענדניסע צוגעלעגט נייע פאַלשע פּשט׳לעך, פון וועלכע דיא אַלטע שפּאַנישע היסטאָריקער האָבען ניט געקענט האָבען קיין בעגריף. דיא ערקלעהרונג, צום ביישפּיעל, אַז פּערו האָט געהאַט אַ „סאָציאַ־ליסטישען שטאַאט“ איז אַן „ערפינדונג“ פון דיא לעצטע יאָהרען. מיט דריי־פיער הונדערט יאָהר צוריק האָט מען פון אַזעלכע זאַכען נאָך ניט געוואוסט, און אין בעווייזע, אַז דער סאָציאַליזמוס וואָלט געווען אַן אונגליק, האָט זיך נאָך קיינער ניט גענויטיגט.

וואָס אַנבעטרעפט לואיס מאָרגאַן׳ען, האָט ער מיט פּערו זיך ליידער ניט בעשעפטיגט. ער דערמאָנט איהר בלויז מיט אַ פּאָר ווערטער, ברענגענדיג דיא ווערטער פון אַן אַלטען היסטאָריקער, וועל־כער זאָגט דייטליך אַז דיא פּערואַנער זיינען געווען צוטהיילט אויף משפּחה־גרופּען אָדער ג ע נ ט ע ן.

אויבען איז אונז אָפּט אויסגעקומען צו דערמאָנען דעם אינקאַ

שבט אַלס דעם הערשענדען שבט. לאָמיר דאָ פריהער פון אַלץ בעמער־קען אַז ער האָט ביסלעכווייז אַריינגעדרונגען אין פערשיעדענע געגענ־דען און איינגענומען דיא דאָרטיגע שבטים. דיא פערהעלטניסע צווישען איהם און דיא שבטים, וואָס ער האָט בעזיעגט, זיינען אָבער געווען ניט דיא זעלבע, וויא צווישען דיא אַצטעקען און זייערע אונטערטהע־ניגע. דער הערשענדער דרייפאַכער מיליטערישער פערבאַנד פון מעק־סיקאָ האָט אין יעדער מלחמה, וואו ער איז געווען דער זיעגער, ביי דעם שונא געפאַנגען מענשען אויף קרבנות אָדער אויף קנעכט, און דערנאָך, אין פריעדליכע צייטען, פלעגט ער ביי איהם זאַמלען צינזען. ווייטער האָט ער אין זיין לעבען זיך ניט געמישט. זיין לאַנד האָט ער ניט פערנומען. ער האָט איהם געלאָזען צורוה. יעדער אונטער־טהעניגער שבט איז זיך געבליבען אַ פאָלשטענדיגער בעל הבית איבער זיין היים. ער האָט געלעבט און זיך רעגיערט וויא פריהער. נור ערגעץ־וואו אויף אַן אַנדער שטיקעל לאַנד, האָט זיך געפונען אַ בייזער, בלוט־צאַפּענדער פיינד וואָס פלעגט פון צייט צו צייט צושיקען זיינע אַגענטען נאָך קוקורוזע, באַוועל א. ז. וו. — אַזוי וויא אַ מין היישעריק, וואָס פאַלט אָן אויף דיא פעלדער און פרעסט אויף אַ טהייל פון דיא פּראָדוקטען. דאָס איז נאַטירליך געווען אַן אונגליק, אָבער אַן אויסער־ליכער אונגליק. מיט דעם אינערליכען לעבען פון דעם איינגענומע־נעם שבט האָט דאָס אָבער ניט געהאַט צו טהאָן.

דיא אינקאַס, ווידער, פלעגען דיא לענדער, וואָס זיי האָבען בעזיעגט, פ ע ר נ ע ה מ ע ן. זיי פלעגען דאָרטען האַלטען מיליטער און אָרגאַניזירען זייער הערשאַפט. זיי האָבען זיך פיעל מעהר געמישט אין דעם לעבען פון זייערע אונטערטהעניגע, קאָנטראָלירט דיא פּרוכט פון זייער אַרבייט און זייער רעגיערונג. יעדען נייעם שבט, וואָס זיי האָבען איינגענומען, האָבען זיי עקספּלואַטירט, בערויבט רעגעלמעסיג און סיסטעמאַטיש; רעגעלמעסיג און סיסטעמאַטיש האָבען זיי איבער איהם געוועלטיגט.

פון דיעזע פערהעלטניסע צווישען דיא אינקאַס און זייערע אונטערטהאַנען זיינען אַרויסגעקומען וויכטיגע אומשטענדען, פון וועלכע מען האָט אין מעקסיקאָ ניט געוואוסט. אום צו קענען בעשפּרע־כען דעם פּערואַנישען לעבען, מוז מען דעריבער צוערשט וויסען וואָס פאַר אַ ראָלע עס האָט געשפּיעלט דער אינקאַ שבט.

מיר האָבען דאָ געזאָגט, אַז דיא אינקאַס האָבען זיך „פיעל מעהר געמישט“ אין דעם אינערליכען לעבען פון זייערע בעזיעגטע. דאָס הייסט פיעל מעהר וויא דיא אַצטעקען האָבען זיך געמישט אין דעם אינערליכען לעבען פון זייערע בעזיעגטע. דיעזער פּונקט ווערט אָבער שטאַרק איבערטריבען און דאָ ליעגען דאָס דיא ספּעציעלע מיספערשטענדניסע, וואָס זיינען אויפגעוואַקסען, אָדער אויפגעבויט געוואָרען אין דעם נייינצעהנטען יאָהרהונדערט.

אום דעם לעזער צו ווייזען וויא אַזוי דיא געזעלשאַפטליכע אָרדנונג פון אַלט־פּערו ווערט געוועהנליך געשילדערט, ווילען מיר דאָ געבען דעם בילד וואָס דער בעריהמטער ענגלישער פילאָזאָף, הערבערט ספּענסער מאַלט אין זיין „פּרינסיפּלס אָוו סאָשיאָלאָדזשי“ (צווייטער באַנד, זייטלעך 580, 581 און 582), וואו ער ברענגט פּערו אַלס איינעם פון אַ רייהע ביישפּיעלע וועגען געזעלשאַפטען, וואָס האָבען אַ מיליטאַנטישע אָרגאַניזאַציאָן. דער קוואַל פון וואַנען ספּענסער שעפּט זיינע בעהויפּטונגען איז דיא געשיכטע פון אַן אַלטען היסטאָריקער, וועלכער איז געוועזען האַלב־שפּאַניער און האַלב־אינקאַ, איינער מיט'ן נאָמען ג אַ ר צ י ל אַ ז אָ. ספּענסער שרייבט :

„איצט לאָמיר נעהמען אַלס ביישפּיעל דיא אימפּעריע פון דער פּאַרצייטיגער פּערו, וואָס איז ביסלעכווייז געוועזען געגרינדעט פון דיא זיעגרייכע אינקאַס. דער הערשער, וועלכער האָט געשטאַמט פון געטער און איז געוועזען אַבסאָלוט הייליג, דיעזער הערשער איז געוועזען דער מיטעלפּונקט פון אַ סיסטעם, וואָס האָט קאָנטראָלירט דאָס לעבען אין יעדער איינצעלהייט. זיין הערשאַפט איז געוועזען אי אַ מיליטערישע אי אַ רעליגיעזע אי אַ געריכטליכע ; און דיא גאַנצע נאַציאָן איז בעשטאַנען פון מענשען, וואָס זיינען ביי איהם געוועזען שקלאַפען אַלס סאָלדאַטען, אַלס ארבייטער און אַלס רעגירונגס־בעאַמטע. מיליטער־דיענסט איז געוועזען אַ פּפליכט פאַר אַלע אינדיאַנער, וואָס האָבען נור געקענט טראָגען וואַפען ; און דיא, וואָס האָבען שוין אויסגעדיענט זייער טערמין אין מיליטער און האָבען געבילדעט אַ רעזערוו־אַרמיי, האָבען געמוזט אַרבייטען אונטער דער השגחה פון דער רעגירונג. דיא אַרמיי האָט געהאַט עלסטע איבער גרופּען פון צעהן, פופציג, הונדערט, פינף־הונדערט, טויזענד און צעהן־טויזענד ; און אַ חוץ דיעזע האָט זיא געהאַט העכערע קאָמאַנדירען פון דעם אינקאַ שבט ; און דיא געזעל־

שאַפט אין אַלגעמיין איז געווען איינגעטהיילט און אָרגאַניזירט אויף דעם זעלבען מיליטערישען שטייגער: דיא איינוואוינער זיינען פער־שריעבען געווען אין גרופּען, און האָבען זיך געפונען אונטער דעם קאָנטראָל פון בעאַמטע, פון אויפזעהער, — אַ קלענערער אויפזעהער איבער צעהן איינוואוינער, אַ העכערער איבער 50, נאָך אַ העכערער איבער 100, נאָך אַ העכערער איבער 500, איבער 1,000, איבער 10.000, און דורך דיעזע פערשיעדענע צענטערס פון פערשיעדענע גראַדען, זיינען אָבגעגעבען געוואָרען בעריכטען (פון דעם צעהנדליג־מאַן צום פופציג־מאַן, פון פופציג־מאַן צום הונדערט־מאַן א. ז. וו.) ביז עס האָט דערגרייכט דעם אינקא־גובערנאַטאָר פון יענעם געגענד; און פון דיא אַלע גובערנאַטאָרען איז דאָס איבערגעגעבען געוואָרען צום אינקא *); און פערקעהרט, דעם אינקאַס בעפעהלע זיינען געגאַנגען פון שטאַפּעל צו שטאַפּעל אַרונטער־צו, ביז זיי האָבען דערגרייכט דעם ניעדריגסטען שטאַפּעל. אַן עהנליכע אָרגאַניזאַציאָן איז אויך געווען ביי דיא גלחים, וועלכע האָבען געהאַט פינף קלאַסען פון נביאים אָדער „טרעפער“. אויך איז געווען אַן אָרגאַניזאַציאָן פון שפּיאָנען צו אונ־טערזוכען וואָס דיא בעאַמטע טהוען.

„אַלץ איז געווען אונטער דער בעאָבאַכטונג פון דער רעגיערונג. עס זיינען געווען דאָרף־בעאַמטע, וואָס האָבען אַכטונג געגעבען וויא אַזוי עס ווערט געאַקערט, געזייהט, אַראָבגענומען פון דיא פעלדער. ווען עס איז ניט געווען גענוג רעגען, פלעגט דיא רעגיערונג יעדען געבען אַ בעשטימטע מאָס וואַסער צו בעוואַסערן זיין פעלד. אַלע דיא, וואָס האָבען געררייזט אָהן ערלויבנים, האָט מען בעשטראָפט אַלס בראָדיאַגעס (טרעמפּס). פאַר דיא אָבער, וואָס זיינען ארומגעפאָהרען אַלס רעגיערונגס־בעאַמטע, האָט מען געהאַט ספּעציעלע הייזער וואו זיי האָבען געפונען נאַכטלעגער און אַלעס נויטיגעס.

„עס איז געווען די פּפליכט פון דיא אויפזעהער אַכטונג צו געבען, אַז דער עולם זאָל זיין געקליידט; און פאַר דיא פערשיעדענע קלאַסען

*) זאָל דער לעזער געדענקען, אַז „אינקאַ“ הייסט אַ דער גאַנצער הערשענדער שבט אַ זיין הויפּטמאַן, — „דער קייזער“, ווי היסטאָריקער רו־פען איהם געוועהנליך. ווען מען זאָגט „ד ע ר א י נ ק אַ“, הייסט דאָס דיע־זער הויפּטמאַן פון דיא אינקאַס.

מענשען זיינען בעשטימט געוואָרען וואָסערע קליידער זיי זאָלען טראָ־גען, וואָסערע צירונג, וואָסערע מעדאַלען א. ז. וו. א חוץ דעם וואָס מען האָט רעגולירט דעם אויסערליכען לעבען פון די איינוואוינער, האָט מען רעגולירט זייער הויז־לעבען אויך. ווען מען האָט געגעבען מיטאג אָדער אבענד־ברויט, האָט געמוזט זיין אָפען די טהיר, כדי דיא אויפזעהער זאָלען קענען לייכט אריינקומען; און דיעזע אויפ־זעהער האָבען געדאַרפט זעהן, אז דיא וואָהנונג, דיא קליידער און דיא מעבעל זאָלען זיין ריין און אין אָרדנונג, און אז דיא קינדער זאָלען ער־צויגען ווערען מיט א ריכטיגע שטרענגקייט. אויב אימיצער האָט שלעכט געפיהרט זיין הויז, האָט מען איהם בעשטראָפט מיט שמיץ.

„אונטער דיעזען קאָנטראָל אין יעדער ברעקעל פון זייער לעבען, האָבען דיא מאסען געמוזט האָרעווען אויפצוהאַלטען דיעזע פיעלפאַכע מלוכה־אָרגאַניזאציאָן. דיא פּאָליטישע, רעליגיעזע און מיליטערישע קלאַסען זיינען געווען פריי פון צינזען. דיא ארבייטענדע קלאַסען אָבער, אין דער צייט וואָס זיי האָבען ניט געדיענט אין דער ארמיי, האָבען געמוזט אוועקגעבען אַלץ וואָס זיי האָבען אויסגעאַרבייט מיט זייער פּראַצע אויסער דאָס וואָס איז נויטיג געווען פאַר זייער איינ־פאַכסטע חיונה. פון דער גאַנצער אימפּעריע האָט א דריטעל פון דיא פּראָדוקטען געהערט צו דער רעגיערונג, א דריטעל צו דעם גלחים־קלאַס און דיא איבערגעבליעבענע דריטעל האָט געשפּייזט דיא אַרבייטער. אויסער דיא צינזען וואָס זיי האָבען געצאָהלט מיט דעם וואָס זיי האָבען בעאַרבייט דיא זון'ס (דאָס הייסט גאָט'ס, דיא גלחים'ס) לאַנד און דעם קעניג'ס לאַנד, האָבען דיא אַרבייטער נאָך געמוזט בעאַרבייטען דיא ערד פון דיא סאָלדאַטען וואָס זיינען געווען אין דיענסט, און אויך דיא ערד פון אַלטע, שוואַכע אָדער קראַנקע איינוואוינער. אויך האָבען זיי געמוזט צאָהלען צינזען מיט קליידער, שיך און געוועהר.

„דיא שטיק לאַנד, מיט וועלכע דיא איינוואוינער פון א געוויסען פּלאַץ האָבען זיך בעדאַרפט נעהרען, פלעגט איינגעטהיילט ווערען צווישען זיי, צו יעדען מענשען לויט דער גרויס פון זיין פאַמיליע. עהנליכעס איז געווען מיט דיא פּראָדוקטען פון דיא סטאַדעס: דיא לאַמאַס וואָס דיא רעגיערונג האָט ניט צוגענומען פאַר זיך, פלעגט מען אין געוויסע צייטען שעהרען און דיא וואָלל פלעגען בעאַמטע צוטהיילען צווישען דיא איינוואוינער פון דעם אָדער יענעם קווארטאַל. דיעזע

פיהרונגען זיינען געווען געגרינדעט אויף דעם פּרינציפּ, אז דאָס ביסעלע פּריוואַט־אייגענטהום וואָס יעדער מענש האָט געהאַט, האָט ער אויך געהאַט אַלס אַ טובה, אַ מתנה פון דעם אינקא, און לויט דיא אינקא־געזעצע האָט ער קיין אַנדער רעכט אויף דעם ניט געהאַט.

„דער שטאַאַט, דיא רעגיערונג, איז אַלזאָ געווען דער פאָלשטענ־דיגסטער בעל־הבית איבער יעדען מענשען, — איבער זיין פּערזאָן, איבער זיין אייגענטהום און איבער זיין ארבייט. מען האָט איהם איבערגעשיקט און בעזעצט פון איין געגענד אויף אַן אנדערען, וואו דער אינקא האָט נור געהייסען. ווען ער האָט ניט געדיענט אַלס סאָלדאַט האָט ער אַלץ געלעבט אונטער דער זעלבער דיסציפּלין וויא אין דער אַרמיי. יעדער איינוואוינער איז געווען אַ טהייל פון אַ מאַשין, וועלכע האָט איהם בעוועגט דורכ׳ן לעבען אזוי ווייט וויא נור מעגליך לויט דעם אינקאַ׳ס ווילען, און אַזוי ווענוג וויא נור מעגליך לויט זיין אייגענעם ווילען. און עס פערשטעהט זיך אַז אַזוי ווי דיא מיליטערישע אָרגאַניזאַציאָן איז דערגאַנגען ביז איהר העכסטען פּונקט, איז קיין אַנדער זאָרט געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציאָן כמעט ניט געווען. דיא פּערואַנער האָבען קיין געלד ניט געהאַט. זיי האָבען ניט פערקויפט ניט קיין קליידער, ניט קיין הייזער, ניט קיין מאַיאָנט־קעס. זיי פּלעגען זיך נור בייטען מיט געוויסע מינים שפּייז; דאָס איז געווען דער איינציגער זאָרט האַנדעל, פון וועלכען זיי האָבען געוואוסט.“

אָט דאָס איז דיא שילדערונג, וואָס הערבערט ספּענסער גיט פון דעם לעבען אין פּערו, וויא דיא שפּאַניער האָבען איהר געפונען, און דעם זעלבען זאָרט שילדערונג געפינט איהר אין אַלע היינטיגע היסטאָ־ריעס, צי אין ביכלעך פאַר שול־קינדער, צי אין גרעסערע ווערק, צי ביי אַזעלכע בעריהמטע פּערפאַסער וויא פּרעסקאָט אָדער ראָבערטסאָן, צי ביי שרייבער, וואָס האָבען קיין נעמען ניט.

ווייטער אין דעם זעלבען ווערק קומט ספּענסער ווידער צו דעם מיליטערישען כאַראַקטער פון דעם פּערואַנישען לעבען, און פאַרביי־געהענדיג זאָגט ער דאָרטען, אז אַן עהנליכען לעבען וואָלט מיט זיך פאָרגעשטעלט דער סאָציאַליזמוס אָדער קאָמוניזמוס. דעם זעלבען ענין ריהרט ער אויך אָן אין אַן אנדער באַנד פון זיינע ווערק. אַן „עססיי“ אָדער אַרטיקעל, וועלכער איז דירעקט געריכטעט געגען דעם

סאָציאַליזמוס און וועלכען ער רופט אָן „פון פרייהייט צו שקלאַפעריי“, (אין דעם דריטען באַנד פון זיינע עססיים) ענדיגט ער מיט דיא פאָל־גענדע ווערטער:

„אונטער דיא געצוואונגענע קאָאָפּעראַציאָן, וועלכע דער סאָציאַ־ליזמוס וואָלט נויטווענדיג געמאַכט... מוז דער ענדליכער רעזולטאַט זיין אַ געזעלשאַפט אַזוי וויא אין דער פּאַרצייטיגער פּערו, אַ געזעלשאַפט, וועגען וועלכע עס איז פּראָסט שרעקליך אַ טראַכט צו טהאָן — אַ געזעלשאַפט, וואו דיא פאָלקסמאַסען זיינען אָרגאַניזירט וויא אַן ארמיי אין גרופּען פון 10, 50, 100, 1,000 און 10,000 און ווערען רעגיערט פון בעאַמטע פון פערשיעדענע גראַדען און זיינען צוגעבונדען צו זייערע קוואַרטאַלען, וואו זיי ווערען קאָנטראָלירט אין זייער פּריוואַט־לעבען פּונקט וויא אין זייער אַרבייט, און פּראַצעוועןן אָהן שום האָפנונג פאַר זיך, פּראַצעווען אויפצוהאַלטען דיא רעגיערונגס־אָרגאַניזאַציאָן.“

דאָס זעלבע, בלויז אויף פערשיעדענע אַרטען זאָגען צעהנדליגע אַנדערע שרייבער, בעקאַנטע און ניט־בעקאַנטע, גרעסערע און קלענערע. איינער אַ דייטשער געלעהרטער בעמערקט, צום ביישפּיעל, אַז דער סאָציאַליסטישער אידעאַל איז שוין אַמאָל אין דער מענשליכער געשיכטע פערווירקליכט געוואָרען, נעמליך אין אַלט־פּערו, אַלזאָ האָט מען שוין געזעהן וואָס פאַר אַ דעספּאָטיזמוס דאָס איז. אָדער לאָמיר נעהמען דעם אַמעריקאַנער היסטאָריקער דזשאָהן פיסק, מיט וועמעס ווערק מיר בענוצען זיך אָפט. נאָך דעם וויא ער שטעלט פאָר דיא געזעלשאַפטליכע אָרגאַניזאַציאָן פון פּערו אויף דעם געוועהנליכען אַרט, זאָגט ער, אין זיין „ענטדעקונג פון אַמעריקא“, צווייטער באַנד, זייטע 355:

„אין סך־הכל איז דאָס געווען דער פאָלשטענדיגסטער ביישפּיעל פון רעגיערונגס־ סאָציאַליזמוס וואָס דער היסטאָריקער קען ענטדעקען אין דער פערגאַנגענהייט.“ *)

*) אין זיין געגנערשאַפט צום סאָציאַליזמוס ברויכט דיעזער ערנסטער געלעהרטער אַ מאָל אַ זאָרט הומאָר, וועלכער וואָלט געפּאַסט פאַר אַ פּאָליס־מאַן. אין אַן אַנדער ווערק זיינע זאָגט ער, צום ביישפּיעל, אַז קאָמוניסטען זיינען מענשען, וואָס האָבען ליעב צו לעבען אויף יענעמ'ס חשבון און אַז דאָס רוב קען מען זיי געפינען אין אַ דייטשען שיינק, פילאָזאָפירענדיג ביי אַ גלאָז ביער, וויא אַזוי דיא וועלט איבערצומאַכען.

דאָס ערשטע וואָס עס ווילט זיך בעמערקען איז, אַז דיא, וואָס רופען דאָס פּערואַנישע „סיסטעם“, וויא זיא ווערט געוועהנליך געשיל־דערט, אַ סאָציאַליסטישע סיסטעם, ווייסען ניט אָדער מאַכען זיך ניט וויסענדיג אין וואָס עס בעשטעהט דער גרונד־פּרינציפּ פון דעם היינטי־גען סאָציאַליזמוס. דיעזער גרונד־פּרינציפּ זיינער פאָדערט, אַז עס זאָל ניט זיין קיין שום שפּור פון אַ הערשענדען קלאַס. אַ לאַנד, וואו איבער דיא פאָלקס־מאַסען געוועלטיגט אַ געוויסער שבט, האָט אַזוי פיעל צו טהאָן מיט׳ן סאָציאַליזמוס, טאַקע וויפיעל אַ קאַזאַרמע האָט מיט איהם צו טהאָן. לאָמיר אָבער דעם סאָציאַליזמוס פון דיא בעזיעגטע פּערו־אַנישע שבטים בעטראַכטען בעזונדער. לאָמיר אויף אַ ווייל פער־געסען, אַז איבער זיי האָט געהערשט דער אינקא שבט.

„דיא שטיק לאַנד“ — זאָגט ספּענסער — „מיט וועלכע דיא איינ־וואוינער פון אַ געוויסען פּלאַץ האָבען זיך בעדאַרפט ערנעהרען, פלעגט איינגעטהיילט ווערען צווישען זיי, צו יעדען מענשען לויט דער גרויס פון זיין פאַמיליע.“

ספּענסער גיט דאָס איבער זעהר קורץ. וואָרים פאַר דיא גאַנצע סקיצצע פון דעם אַלט־פּערואַנישען לעבען האָט ער ניט מעהר וויא אַ פּאָר זייטלעך. אָבער פון דיעזע פּאָר שורות, וואָס מיר ברענגען דאָ, איז דייטליך גענוג, אַז פון צייט צו צייט פלעגט מען די ערד איבער־טהיילען; און אַזוי ווערט דאָס טאַקע געזאָגט ביי גאַרצילאַזאָ׳ן, ביי וועמען ספּענסער נעהמט זיין מאַטעריאַל, און ביי אַלע היסטאָרי־קער פון אַלט־פּערו, וועלכע בעשרייבען דיא זאַך מיט איינצעלהייטען.

אַזוי וויא אַ בעפעלקערונג האַלט שטענדיג אין ענדערן זיך — ערקלערען זיי — דורך דעם וואָס אייניגע שטאַרבען און נייע ווערען געבאָרען, פלעגט מען דיא ערד אָפּט איבערטהיילען. ווען אַ פּערואַנער האָט חתונה געהאַט, פלעגט מען איהם געבען אַ בעשטימטע מאָס ערד, וואָס האָט זיך גערעכענט גענוג צו שפּייזען אַ פּאָר פאָלק. ווען ער האָט געהאַט קינדער, פלעגט מען איהם צולעגען נאָך ערד. ווען אימיצער פלעגט אויף אימער פערלאָזען דעם פּלאַץ, פלעגט ער דאָרטען פערליערען זיין חלק לאַנד, וואָרים דיעזער חלק האָט ניט בעלאַנגט צו איהם, נור צו אַלע מענשען, וואָס האָבען דאָרטען געוואוינט. אַ געוויסע טהייל לאַנד פלעגט מען ניט צוטהיילען, נור זיא איז אימער געווען פריי פאַר אַלע איינוואוינער פון יענעם פּלאַץ.

אָט דיעזע אָרדנונג צוזאַמען מיט דיא גרופּען פון 10, 50, 100, 1,000 און 10,000, האָבען אויסגעקלערט און איינגעפיהרט דיא אינקאַס; דאָס איז געווען זייער אָ ר י ג י נ ע ל ע ס י ס ט ע ם — אזוי דערצעהלט מען אונז. און דאָך, ווען דער, וואָס לעזט וועגען דיעזע פּערואַנישע טהיילונג און איבערטהיילונג פון דער געמיינשאַפט־ליכער ערד, איז פיעל־ווינציג בעקאַנט מיט רוסלאנד, קלינגט דאָס איהם וויא עפּעס אַזעלכעס, וואָס איז איהם גוט בעקאַנט פון דער היים, וואו דאָס האָט פון אייביג אָן עקזיסטירט אין דעם רוסישען דאָרף. „פּאָזעמעלנאַיאַ אָבשטשינאַ" (לאַנד־קאָמונע) רופט מען דאָס אויף רוסיש (אַגראַר־קאָמוניזמוס אויף אַלע שפּראַכען*); דיעזע אָבשטשי־נאַ האַלט שוין אין צופאַלען; פון דעסטוועגען קען מען אויף איהר נאָך היינט זעהן וויא עהנליך זיא איז צו דיא פיהרונגען פון אַלט־פּערו. אזוי ווייט וויא דיעזער אַלטער רוסישער אַגראַר־קאָמוניזמוס לעבט נאָך, בעשטעהט ער אין פאָלגענדען:

1) דיא לאַנד פון דער דאָרף־געמיינדע בעלאַנגט צו דער גאַנצער געמיינדע, און קיינער פון דיא פויערים קען אין דעם ניט האָבען קיין חלק אַלס פּריוואַט־אייגענטהום, וואָס ער זאָל קענען אַוועקשענקען אָדער פערקויפען. 2) דיעזע געמיינשאַפטליכע לאַנד ווערט צוטהיילט צווי־שען די פויער־פאַמיליען נאָך זייערע בעדירפניסע, און פון צייט צו צייט ווערען געמאַכט פּ ע ר ע ד י ע ל ע ן (איבערטהיילונגען). 3) ווען אַ פאַמיליע פערלאָזט דעם דאָרף אויף אימער, ווען זיא געהט למשל איבער פון דעם פויער־קלאַס אין דעם סוחר־קלאַס, קען זיא איהר שטיקעל לאַנד ניט פערקויפען; דאָס בעלאַנגט צו דער אָבשטשינאַ און בלייבט ביי דער אָבשטשינאַ. 4) אַ געוויסער טהייל פון דער אָבשטשי־נאַ'ס לאַנד, וואַלד צום ביישפּיעל, ווערט ניט פערטהיילט, נור בלייבט פריי פאַר אַלע פויערים פון דער אָבשטשינאַ, און בלויז פאַר זיי.**)

---

*) „אַגער" הייסט אויף לאַטיין אַ פעלד. פון דיעזען וואָרט שטאַמט דאָס דער וואָרט „אַגריקולטור", דאָס הייסט פעלד־אַרבייט. אַגראַר געהט אויף אַלץ וואָס איז שייך צו פעלד, לאַנד.

**) אָבטהיילען זיך פון דער אָבשטשינאַ האָט דער רוסישער פויער אַלזאָ ניט געקענט, סיידען ער זאָל פערלירען זיין חלק לאַנד. מיט אַ פּאָר יאָהר צוריק האָט דער הויפּט־מיניסטער סטאָליפּין אָבער דורכגעפיהרט אַ געזעץ,

עס איז אַלזאָ אַבסאָלוט דאָס זעלבע וויא אין דער פאַרצייטיגער פּערו. און אין רוסלאַנד שטאַמט דיעזע אָבשטשינאַ פון דיא פאַרצייטיגסטע יאָהרען, פון וועלכע מען האָט נור אַ היסטאָרישען שפּור. זיא איז פיעל עלטער וויא דיא הערשאַפט פון דיא אינקאַס איבער פּערו — אַ הערשאַפט וואָס האָט זיך דאָרטען אָנגעפאַנגען אונגעפעהר מיט 500 יאהר איידער דיא שפּאַניער זיינען אַהין געקומען.

און דיא רוסישע אָבשטשינאַ איז ווייט ניט דער איינציגער ביישפּיעל פון אַזאַ אָרדנונג. דיא גערמאַנישע פעלקער (דייטשען, האָלענדער, שווייצאַרען, שוועדען, דענען, נאָרוועגען, ענגלענדער) האָבען אַמאָל געהאַט דיא זעלבע אַגראַר־קאָמוניסטישע סיסטעם. דאָס וואָס אין רוסלאַנד הייסט „אָבשטשינאַ“, פלעגט מען דאָרטען רופען „מאַרק“. אויך זיינען דיא אָבשטשינאַ און דער מאַרק ניט דיא איינצעלנע פעלע פון לאַנד־קאָמוניזמוס. אין זיין בעריהמטע ווערק, וועלכע הייסט

אַז יעדער פּויער קען זיך אָבטהיילען און בלייבען ביי זיין חלק לאַנד אַלס פּריוואַט־אייגענטהום. דאָס איז אַ טוידט־קלאַפּ פאַר דער אָבשטשינאַ סיסטעם, אָבער דיעזער סיסטעם איז סיי וויא סיי ניט בעשערט געווען לאַנג צו לעבען. דער קאַפּיטאַליזמוס האָט איהר ביסלעכווייז געבראָכען, און ער וואָלט איהר ענדליך אין גאַנצען פערניכטעט, וויא ער האָט פערניכטעט דיא אָבשטשינאַ סיסטעם אין אַנדערע אייראָפּעאישע לענדער. סטאָליפּין׳ס געזעץ גופא איז אויך אַ קינד פון דעם וואַקסענדען רוסישען קאַפּיטאַליזמוס. נאָך גאָר ניט לאַנג פלעגט צווישען רוסישע סאָציאליסטען אָנגעהן אַ העפטיגע דעבאַטע: איין צד האָט גע׳טענה׳עט אַז אין רוסלאַנד וועט דער אַגראַר קאָמוניזמוס בלייבען און אַז אויף איהם קען געבויט ווערען אַ סאָציאליסטישע סיסטעם; דער אַנדערער צד, וויעדער, — נעמליך, דיא סאָציאל־דעמאָקראַטען — האָט גע׳טענה׳עט, אַז רוסלאַנד איז קיין אויסנאַהמע ניט, אַז זיא מוז אויך דורכמאַכען דיא קאַפּיטאַליסטישע „פּאָקען און מאָזלען“, אַז דיעזער קאַפּיטאַליזמוס טוידטעט דיא אָבשטשינאַ און אַז דער סאָציאליזמוס מוז דאָרטען ארויסוואַקסען פּונקט אויף דעם זעלבען אַרט וויא אין אַנדערע לענדער, דאָס הייסט, פון דעם קאַפּיטאַליזמוס. הונדערטע ארטיקלען און גאַנצע ביכער זיינען מיט דיעזער דעבאַטע פערנומען געווען. דיא ווירקליכקייט האָט אָבער שוין בעוויעזען, אַז דיא סאָציאַל־דעמאָקראַטען האָבען רעכט.

„ווילליידזש קאָממיוניטיעס“ (דאָרף־געמיינדעס, דאָרף־קאָמונען) האָט דער ענגלישער געלעהרטער הענרי ס. מיין שוין לאַנג בעוויעזען, אַז אין דיא היינטיגע אינדיען (אזיען) עקזיסטירען דיא זעלבע אגראַר־קאָמוניסטישע דאָרף־געמיינדען וויא אין רוסלאַנד אָדער, אין אַמאָליגע יאָהרען, אין דייטשלאַנד. און זינט מען האָט געשריעבען דיעזען בוך, האָבען זיך אָנגעקליבען בעווייזע אַז דיא זעלבע סיסטעם פלעגט עקזיסטירען אָדער עקזיסטירט נאָך היינט אין דיא פערשיעדענע טהיילען פון דער וועלט.

היינט וואו איז דאָ דיא אָריגינאַליטעט פון דיא אינקאַס?

אויבען, אין קאַפּיטעל 7, האָבען מיר גערעדט וועגען דעם קאָמוניסטישען לעבען פון דיא גענטען. אָט דיעזע גענטען־קאָמונעס זיינען דאָס דיא אַלטע דאָרף־קאָמונעס. דיא היינטיגע רוסישע „אָבשטשינאַ“ טראָגט אין זיך דיא קערנער פון דיעזע אַמאָליגע גענט־קאָמוניסטישע סיסטעם. ווען איהר לעזט וועגען דעם קאָמוניזמוס, וואָס „דיא אינקאַס האָבען איינגעפלאַנצט“ אין די פּערואַנישע שבטים, קומט אייך דעריבער ניט־ווילענדיג אויפ'ן זין ארויף אַ פראַגע: אפשר איז דאָס גאָר ניט געווען זייער „פלאַנצונג“? אפשר איז דאָס אַלץ בלויז דער נאַטירליכער, אוראַלטער דאָרף־קאָמוניזמוס וואָס דיא פּערואַנישע גענטען האָבען געהאַט פון זיך אַליין, וויא אַלע אוראַלטע, אונענטוויקעלטע פעלקער?

דיא גרינדליכסטע און לאָגישסטע ערקלערונג וועגען דעם געזעלשאַפטליכען לעבען אין אַלט־פּערו האָבען מיר פון דעם דייטשען געלעהרטען היינריך קונאָוו. זיין „סאָציאַלע אָרגאַניזאַציאָן פון דער אינקאַ־מדינה — אַ אונטערזוכונג וועגען דעם אַלט־פּערואַנישען אגראַר־קאָמוניזמוס“, איז דיא וויכטיגסטע ווערק וואָס איז געשריעבען געוואָרען איבער דעם ענין, און וויא מיר וועלען זעהען, האָט זיא אין דיא לעצטע פּאָר יאָהר געמאַכט אַן איבערקעהרעניס אין דער גאַנצער וויסענשאַפט וואָס בעשעפטיגט זיך מיט דעם לעבען אין אַלט־פּערו. עס וועט אָבער מסתמא נאָך נעהמען אַ היבשע צייט איידער דער אַלגעמיינער לעזע־פובליקום וועט מיט דעם בעקאַנט ווערען; דערווייל ווערען געלעזען דיא עקזיסטירענדע היסטאָריעס פון פּערו, מיט אַלע זייערע פאַלשע פשטים, און פּערו ווערט נאָך אַלץ געבראַכט אַלס אַ בעווייז, אַז אַ סאָציאַליסטישער שטאַאַט איז אַ דעספּאָטישער שטאַאַט.

איידער מיר וועלען איבערגעבען דעם עיקר פון קונאָוו'ס ווערק, וועלען מיר זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דיא קוועלען פון וועלכע מען נעהמט געוועהנליך מאַטעריאַל פאַר אַ בעשרייבונג פון אַלט־פּערו. מיר האָבען אויבען דערמאָנט דעם שרייבער גאַרציל אַזאָ, דעם האַלב־שפּאַניער, האַלב־אינקאַ. זיין היסטאָריע איז געוועהנליך אַנערקענט פאַר דיא וויכטיגסטע פון אַלע אַלטע ווערק איבער פּערו; און זיין פּערזאָן האָט אַ ספּעציעלען אינטערעס צוליעב דעם פאַקט, דאָס זיין מוטער איז געווען אַן אייניקעל פון אַ הערשענדען אינקאַ. זיא איז געווען שעהן, און גאַרצילאַזאָ'ס פאָטער, וועלכער איז געווען אַ קאַפּי־טאַן אין פּיזאַראָ'ס אַרמיי, האָט זיך אין איהר פערליעבט, געלאָזען איהר טויפען און מיט איהר דאַן געהייראַטה. דיא פּאָר פאָלק האָט געוואוינט אין דער עראָבערטער הויפּשטאָדט פון פּערו, אין קוזקאָ, און צו זיי אין שטוב פלעגען אריינקומען אי שפּאַנישע אַריסטאָקראַטען אי אינקאַ יחסנים. פון דיעזע געמישטע פּאָר פאָלק איז דאָס אַלזאָ געבאָרען געוואָרען דער היסטאָריקער. ער האָט פון קינדווייז אָן געערעדט אי שפּאַניש אי קוויטשואַ (דיא הויפּט־שפּראַך פון פּערו). פון זיין מוטער און איהרע קרובים האָט ער זיך פיעל אָנגעהערט וועגען דיא אינקאַס און וועגען דער לאַנד אין אַלגעמיין. ווען ער איז אַלט געווען צוואַנציג יאָהר האָט ער זיך בעזעצט אין שפּאַניען, און ערשט אין פיערציג יאָהר אַרום האָט ער גענומען שרייבען די געשיכטע פון זיין געבורטס־לאַנד *). אין דיעזער געשיכטע האָט ער זיך בענוצט מיט דעם, וואָס אַנדערע שפּאַניער האָבען פאַר איהם געשריעבען וועגען דעם זעלבען ענין, וויא אויך מיט דיא ערצעהלונגען, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט פון זיין מוטער און קרובים. אין סך־הכל איז זיין היסטאָריע זעהר אַן אויספיהרליכע און איז פול מיט איינצעלהייטען, וועלכע ביי דיא אַנדערע פערפאַסער פון יענע צייטען געפינט מען ניט.

*) זיין ערשטע ליטעראַרישע אַרבייט איז געווען אַ שפּאַנישע איבער־זעצונג פון אַ ליטעראַרישע ווערק פון אַן איטאַליענישען אידען מיט'ן נאָ־מען אברבנאַל, פון דער משפּחה פון דעם בעריהמטען שפּאַנישען אברבנאַל, וועלכער האָט זיך נאָך דעם שפּאַנישען גלות בעזעצט אין איטאַליען. דיעזע איבערזעצונג האָט גאַרצילאַזאָ געווידמעט צום שפּאַנישען קעניג. אַלס פאָר־רעדע גיט ער דאָרטען זיין גאַנצען יחוס־בריעף אַלס אינקאַ.

זיא ליידט אָבער פון גרויסע חסרונות. ערשטענס, האָבען דיא ערצעהלונגען וואָס ער האָט געהערט אינגעלוויין ענטהאַלטען פיעלע „באָבע־מעשיות“, א סך שטאָף, וואָס קען קיין היסטאָרישען ווערטה ניט האָבען; צווייטענס האָט אין דיא פערציג יאָהר ביי איהם אין געדאַנקען זיך פיעלעס צופלאָנטערט; דריטענס, איז זיין געשיכטע דורכגעדרונגען מיט פּאַרטייליכקייט. מיט זיין אינקאַ יחוס איז ער געווען זעהר שטאָלץ און מיט דיעזען אינקאַ „פּאַטריאָטיזמוס“ זיינעם איז ביי איהם בעפאַרבט זיין גאַנצע ווערק. דיא אינקאַס זיינען ביי איהם אימער דיא בעסטע, דיא קליגסטע, דיא ריינסטע און דיא מערק־ווירדיגסטע מענשען אין דער וועלט. אַלץ האָבען זיי געשאַפען. פאַר זיי זיינען דיא אַנדערע פּערואַנישע פעלקער געווען ווילדע חיות. זיי, דיא אינקאַס, זיינען געקומען און פון זיי מענשען געמאַכט, א וואונדער־באַרע ציוויליזאַציאָן ביי זיי איינגעפלאַנצט, א שפּאָגעל־נייע מענשליכע וועלט אויסגעבויט.

אחוץ דעם האָט גאַרצילאַזא ליעב געהאַט, דאָ וואו איהם האָט געפעהלט מאַטעריאַל, צו פערלאַטען מיט זיין אייגענע פאַנטאַזיע. אז דער אמת איז ביי איהם ניט געווען קיין גרויסער תקיף, קען מען, צום ביישפּיעל, זעהן פון דעם פאָלגענדען פאַקט. אויף א געוויסע ניט־געדרוקטע היסטאָריע פון פּערו, מיט וועלכע ער האָט זיך בענוצט, האָט ער געזאָגט אז ער האָט בעקומען בלויז א העלפט פון דעם שריפט, וועהרענד דיא אַנדערע העלפט איז פערברענט געוואָרען. עס זיינען אָבער פאַראַן בעווייזע, אז דעם שריפט האָט ער בעקומען אין גאַנצען, און אז ער האָט פיעלעס פון דאָרטען גענומען, זאָגענדיג אז ער האָט דיא פאַקטען אליין בעקומען. איבערהויפּט האָט ער ליעב געהאַט אז אַלץ זאָל אויסקומען סימעטריש, „קיילעכדיג“ און גלאַט, און שעהן, און ניט זעלטען האָט ער צוגעהובעלט און צוגעפּוצט.

זיין ווערק האָט נאַטירליך נאָך אַלעמען א גרויסען ווערטה. דאָס איז אָבער גערעדט ווען מען זאָל זיך צו איהר פערהאַלטען זעהר קריטיש מיט דער הילף פון אַנדערע קוועלען און פון דער היינטיגער פעלקער־וויסענשאַפט און ענטוויקלונגס־וויסענשאַפט. הערבערט ספּענסער, למשל, האָט אָבער אַזוי ניט געטהאָן.

די פאָלשטענדיגסטע און בעריהמטסטע היסטאָריע פון אַלט־פּערו, וואָס איז געשריעבען געוואָרען אין דעם 19־טען יאָהרהונדערט, איז פון

דעם אַמעריקאַנישען היסטאָריקער פרעסקאָטט. אזוי ווי זיין „עראָבערונג פון מעקסיקאָ“ און וואַשינגטאָן אווירווינג׳ס „קאָלומבוס“, רעכענט זיך דאָס צווישען די מערקווירדיגע ווערק אין דער שעהנער אַמעריקאַנער ליטעראַטור. פרעסקאָטט האָט פערשטאַנען גאַרצילאַזאָ׳ס פעהלערען, הגם אין זיין צייט האָט דיא וויסענשאַפט וועגען אונענטוויקעלטע פעלקער נאָך כמעט ניט עקזיסטירט. זיין היסטאָריע איז נאָך אַלץ דיא קלאַסישע ווערק איבער דעם געגענשטאַנד און איז איינער פון דיא ביכער, וואָס כמעט יעדער געבילדעטער מענש פון יעדער לאַנד האָט געלעזען. זיא איז אָבער דאָך שטאַרק פערעלטערט, פול מיט טעות׳ן. זיא איז געגרינדעט אויף גאַרצילאַזאָ׳ן און אויף פריהערדיגע היסטאָריקער, וועלכע גאַרצילאַזאָ ברענגט אויך, און אויף אַנדערע. עס איז אָבער געוועזען אַ מאַסע וויכטיגע מאַטעריאַל פון וועלכע פרעסקאָטט האָט ניט געוואוסט אָדער צו וועלכע ער האָט ניט געקענט צוקומען. דאָס זיינען פערשיעדענע בעשרייבונגען, היסטאָרישע ווערק, און הויפט־זעכליך פערשיעדענע שפאַנישע רעגיערונגס־דאָקומענטען. שפאַנישע בעאַמטע פון דיא ערשטע יאָהרען נאָך פיזאַררא׳ס עראָבערונג האָבען אָבגעגעבען אָפיציעלע בעריכטען וועגען דיא פערואַנישע אינדיאַנער און אין דיעזע בעריכטען געפינען זיך מאַסען שאַצבאַרע פאַקטען. איין שפאַנישער וויצע־קעניג פון פערו, אַן ערנסטער, פעהיגער בעאַמטער, האָט זאָגאַר געהייסען מאַכען אַ ספעציעלע פאָרשונג וועגען דעם לעבען פון דיא שבטים אונטער דיא אינקאַס. פון יעדען שבט האָט ער געהייסען אויסקלייבען דיא גאַנץ אַלטע לייט, און זיי זאָלען דערצעהלען וואָס זיי געדענקען אַליין און וואָס זיי האָבען געהערט פון זייערע טאַטעס און זיידעס, — אַלץ וואָס איז איבערגעגעבען געוואָרען פון דור צו דור פון פאַרצייטען אָן. דאָס אַלץ האָט מען פערשריעבען. אויף איין איינציגען בעריכט אַזעלכען וואָלט מען זיך ניט געקענט פערלאָזען, אָבער פערגלייכענדיג אַלע דיעזע פערשיעדענע ערצעהלונגען, בעקומט מען אַן אוצר פון דיא טהייערסטע היסטאָרישע מאַטעריאַל. ספעציעלע שטודיען זיינען אין יענע יאָהרען, דאָס הייסט אַ קורצע צייט נאָך פיזאַררא׳ס זיעג, געמאַכט געוואָרען פון געלעהרטע שפאַנישע גלחים, וואָס האָבען זיך אינטערעסירט מיט דער אָבשטאַמונג פון פערשיעדענע ווערטער אין דיא פערואַנישע שפראַכען; אַנדערע וויעדער האָבען שטודירט דיא רעליגיעזע מנהגים א. ז. וו.

דאָס רוב פון דיעזע כתב יד'ן, — ניט־געדרוקטע ווערק פון געלעהרטע אָדער בעריכטען פון רעגיערונגס־בעאַמטע — האָבען אַרום דריי הונדערט יאָהר געשימעלט אויף דיא פּאָליצעס פון אַרכיוועז אָדער אין דיא קעלערען פון ביבליאָטהעקען, אָדער פון אַלטע קלויסטערס. אין אונזער צייט האָט מען דאָס ענדליך אָבגעדרוקט, און פּיעלע אוצרות אַזעלכע ליעגען נאָך מסתמא פערוואָרפען ערגעץ וואו. דאָך איז גאַרצילאַזאָ'ס ווערק און דיא עטליכע אַנדערע וואָס זיינען שוין פון לאַנג בעקאַנט, פאָרלויפיג נאָך אַלץ דער הויפּט־קוואַל פאַר דיא וואָס שרייבען דיא היסטאָריע פון פּערו פאַר דעם גרויסען עולם.

קונאָוו'ס „דיא סאָציאַלע אָרגאַניזאַציאָן פון דער אינקאַ מדינה“ איז אַ ביכעל פון בלויז 118 זייטלעך. אָבער וויא עס שיינט, ענטהאַלט דיעזער ביכעל אין זיך דיא פּרוכט פון עטליכע יאָהר אַרבייט. איהר זעהט אַז דער פּערפאַסער האָט געלעזען און גרונטיג געשטודירט כמעט יעדען אָריגינעלען בוך, בראָשורע אָדער רעגיערונגס־בעריכט וואָס איז נור ווען עס איז ערשיענען וועגען דעם ענין — דיא שריפטען, וואָס זיינען ניט לאַנג געדרוקט געוואָרען אַזוי גוט וויא דיא פריהערדיגע. אויך האָט ער ספּעציעל שטודירט דיא אַלטע קוויטשואַ שפּראַך. אחוץ דעם: ער איז אַן אָנגעזעהענער עטהנאָלאָג, אַ קענער פון פעלקער־וויסענשאַפט און ענטוויקלונגס־געשיכטע (זיינע אַ ווערק איבער דיא שבטים פון אויסטראַליען האָט איהם פערשאַפט אַן אַנערקענטען פּלאַץ אין דער וויסענשאַפט). דער רעזולטאַט איז אַז זיין בעטראַכטונג וועגען דעם לעבען אין אַלט־פּערו שטעהט אויף אַ פעסטען וויסענשאַפטליכען פונדאַמענט. לאָמיר אַלזאָ פּרופען איבערגעבען בקיצור דיא הויפּט־געדאַנקען פון דיעזער בעטראַכטונג.

מיר האָבען געזעהן, אַז לויט דיא אַלטע היסטאָריקער האָבען דיא אינקאַס דיא גאַנצע פּערואַנישע בעפעלקערונג „רעגימענטירט“, אָרגאַני־זירט אויף אַ מיליטערישען אופן, אין גרופּען פון פערשיעדענע גראַדען: יעדע צעהן פאַמיליען זיינען געווען פערצייכענט אַלס איין גרופּע; פינף אַזעלכע גרופּען זיינען געווען אָרגאַניזירט אַלס אַ „פופציגשאַפט“; צוויי פופציגשאַפטען אַלס אַ „הונדערטשאַפט“ א. ז. וו. איינינגע שריי־בער היפּען איבער דיא „פופציגשאַפטען“ מיט דיא „פינף־הונדערט־שאַפטען“. פיסק, צום ביישפּיעל, רעדט מיט גרויס בעוואונדערונג פון

דיא „רעצימאַלע סיסטעם"*) אויף װעלכע דיא אינקאַס האַבען אָרגאַ־ניזירט אַלע איינוואוינער פון פערו. יעדע צעהן פאַמיליען אין איינעם האַבען געהייסען אַ „טשונקאַ" (אַ צעהנדליג); צעהן „טשונקאַס" האַבען געבילדעט אַ „פּאַטשאַקאַ"; צעהן פּאַטשאַקאַס — אַ „הואַ־ראַנקאַ"; צעהן הואַראַנקאַס — אַ „הונו".

און איבער יעדען פון דיעזע גראַדען איז געשטאַנען אַ בעאַמטער, װעלכער האָט זיך געפונען אונטער דעם בעאַמטען פון דעם נעכסטען העכערען גראַד: דער „טשונקאַ"־אויפזעהער איז געװען פעראַנטוואָרט־ליך צום „פּאַטשאַקאַ"־אויפזעהער; דער פּאַטשאַקאַ"־אויפזעהער צום „הואַראַנקאַ"־אויפזעהער א. ז. וו. ביז עס האָט דערגרייכט צום רעגיע־רענדען אינקאַ.

קונאָוו פאַנגט זיין אונטערזוכונג אָן פון דער „פּאַטשאַקאַ", דאָס הייסט פון דער הונדערטשאַפט. ער בעווייזט, אַז דיעזע „הונדערט־שאַפטען" האַבען ביי די אונטערטהעניגע פּערואַנישע שבטים עקזיס־טירט נאָך איידער דיא אינקאַס האַבען זיי איינגענומען. אַז דיעזע שבטים זיינען געװען צוטהיילט אויף געגנטען, אַזוי וויא דיא רויט־הויטיגע פון גאַנץ אַמעריקאַ — וועגען דעם איז קיין פראַגע ניט. דאָס זעהט מען אין פיעלע פון דיא אַלטע בעריכטען. דער פּערואַנישער געגנט האָט געהייסען „א י ל ל ו". און דיא שפּאַניער האַבען דעם וואָרט איבערזעצט „אָבשטאַמונג", פּערוואַנדטשאַפטס־גרופּע אָדער פאַמיליען־גרופּע, דאָס הייסט געגנט. נו, ברענגט קונאָוו בעווייזע, אַז דעם „איללו" פלעגט מען אויך רופען „פּאַטשאַקאַ", הונדערטשאַפט. דיא אורזאַכע דערפון איז געװען, ווייל געוועהנליך פלעגט אַ „איללו" ענט־האַלטען א ו נ ג ע פ ע ה ר הונדערט פערהייראַטהע מלחמה־פעהיגע מענער, אַזעלכע וואָס זיינען אַלט געװען פון 25 ביז 50 יאָהר. מיר זאָגען „אונגעפעהר", ווייל קיין פּינקטליכקייט איז דערביי ניט געװען. איינינגע „איללוס" האַבען געהאַט מעהר זעלנער, איינינגע װעני־גער. דורכשניטליך האַבען זיי געהאַט אַרום 100 מאַן. דעריבער פלעגט

---

* דאָס הייסט אַ צעהנדליג סיסטעם, וויא מיר שרייבען צאָהלען: אויפ'ן ערשטען פּלאַץ שטעלען מיר איינציגע, אויפ'ן צווייטען צעהנדליגע, אויפ'ן דריטען הונדערטע (דאָס הייסט צעהן מאָל צעהן) אויפ'ן פיערטען טויזענדע (צעהן מאָל צעהן מאָל צעהן) א. ז. וו.

מען זיי רופען הונדערטשאַפטען. ווייטער: מיט דער צייט זיינען איינינגע „אַיללוס“ שטאַרק אויסגעוואַקסען, פערדאָפּעלט אָדער זאָגאַר פערדרייפאַכט געוואָרען; אַנדערע, וויעדער, זיינען דורך מלחמות פיעל פערקלענערט געוואָרען. דער אַלטער נאָמען פּאַטשאַקאַ איז אָבער אַלץ פערבליבען, ווויא פיעלע ווערטער פערבלייבען אין אַ שפּראַך. נאָך דעם וויא זייער אמת׳ע בעדייטונג הערט אויף צו פּאַסען.

דאָס אַלץ איז געווען נאָך איידער דיא אינקאַס האָבען דיא אַנדערע שבטים אַריינגענומען אין זייערע אייזערנע הענד. זיי האָבען דיא אַיללוס געפונען, און זיי האָבען זיי איבערגעלאָזען וויא זיי האָבען זיי געפונען מיט זייער נאָמען הונדערטשאַפט מיט זייערע פריהערדיגע עלסטע מיט אַלעמען.

קונאָוו ווייזט אָן אויף דיא אַלטע גערמאַנישע פעלקער, אַז ביי זיי האָט דער געגנט אויך געהייסען הונדערטשאַפט, און אַז מיט דיעזען וואָרט איז אויך געוועזען דאָס זעלבע: פריהער האָט יעדער דייטשער געגנט געהאַט אונגעפעהר 100 קאַמפף־פעהיגע מענער. דער נאָמען איז אָבער פערבליבען לאַנג נאָך דעם, וויא פיעלע געגנטען זיינען שטאַרק פערמעהרט געוואָרען. ער דערמאָנט אויך אַז דאָס זעלבע זעהען מיר ביי דיא ענגלענדער, וועלכע שטאַמען דאָך אויך פון דייטשלאַנד. דער וואָרט „אַ הונדערט“ פלעגט דאָרטען געהן אויף אַ דאָרף־געמיינדע, אָדער „מאַרק“, דאָס הייסט אויף דיא קינדס־קינדער פון אַ געגנט, און דער נאָמען שטאַמט דאָרטען אויך פון דעם, וואָס אַזאַ געמיינדע פלעגט ענטהאַלטען אונגעפעהר הונדערט קעמפפער. דיעזע „הונדערטשאַפטען“ זיינען ביי דיא גערמאַנישע פעלקער זעהר אַלט. נאָך דיא אַלטע רוימער האָבען דאָס דערמאָנט ריידענדיג וועגען זיי,*) (דאָס הייסט מיט העכער

*) ווען דיא ענגלענדער האָבען געגרינדעט זייערע ערשטע קאָלאָניעס אין אַמעריקאַ, האָבען זיי אַהין אַריינגעבראַכט דיעזען פּאַרציוטיגען ענג־לישען נאָמען. מערילענד, צם ביישפּיעל, איז צערשט צוטיילט געוואָרען אויף „ה אָ נ ד ר ע ד ס“ (הונדערטשאַפטען), און אין ווירגיניאַ האָבען איני־ניגע דאָרף־געמיינדעס אויך אַזוי געהייסען. מיט דעם וואָרט האָנדרעד האָט מען געמיינט אַ בעשטימטען געגענד, אַ בעשטימטע שטיקעל לאַנד. נאַ־טירליך, דיא געגנטען־סיסטעם איז שוין לאַנג געווען צובראָכען. דיא פּער־זענליכע אָרגאַניזאַציאָן האָט שוין לאַנג אָבגעטראָטען איהר פּלאַץ דער

וויא דריי טויזענד יאָהר פאר דעם, וויא דיא אינקאס זיינען געוואָרען דיא בעלי בתים איבער פערו).

דאָס מערקווירדיגסטע איז אז דער וואָרט מארק האָט אויך עקזיסטירט ביי דיא אַלטע פערואַנער און אז ער האָט דאָרטען געהאט פונקט דיא זעלבע בעדייטונג וויא ביי דיא אַלטע דייטשען. בלויז אַנשטאָט „מארק" האָט דאָס דאָרטען געהייסען „מארקא". „מארקא" איז אַלזאָ געוועזען דיא פערואַנישע גֿבשטשינא, קאָמוניסטישע דאָרף־געמיינדע. דער וואָרט איז געגאַנגען אי אויף דיא „הונדערטשאַפט" אי אויף דיא שטיקעל לאַנד, וואָס זיא האָט פערנומען. פונקט אזוי איז אין דייטשלאַנד געברויכט דער וואָרט „מאַרק". דיעזע ווערטער־עהנליכקייט איז אָבער ניט מעהר וויא א צופאַל.

דער נאָמען ק אַ ס ס א מ אַ ר ק אַ פון דער שטאָדט, וואו דיא שפאַניער האָבען געפאַנגען דעם אינקאַ, האָט געשטאַמט פון דיעזען וואָרט מאַרקאַ. אין פערו זיינען געוועזען פיעלע פלעצער וואָס זייערע נעמען האָבען זיך געענדיגט מיט „מאַרקאַ", וויא צום ביישפיעל מאַיאָמאַרקאַ, צירקאַמאַרקאַ, פאַקאָמאַרקאַ, באַמבאַמאַרקאַ א. ז. וו.

וועגען דיא „צעהנטויזענדשאַפטען" בעווייזט קונאָוו, אז דאָס זיינען געוועזען דיא אַלטע פערואַנישע שבטים. א שבט האָט געוועהנליך ענטהאַלטען ארום צעהן טויזענד קאַמפף־פעהיגע מענער, דאָס הייסט אונגעפעהר צעהן טויזענד פאַמיליען, דורכשניטליך איין זעלנער פון א פאַמיליע. אַלזאָ האָבען דיא אינקאַס, איינגעהמענדיג א שבט, איהם פערעכענט פאר א „הונו" (צעהן־טויזענדשאַפט). אין דעם האָבען זיי נאָכגעמאַכט דעם אַלטען מנהג צו רופען א געגנט הונדערטשאַפט. קונאָוו רעכענט אויס א לאַנגען צעטעל פערואַנישע שבטים, יעדער פון וועלכע

פּאָליטישער אָרגאַניזאַציאָן, דעם שטאַאַט (זעה אויבען, זייטעל 300). אין א „האָנדרעד" האָבען (אין ענגלאַנד אָדער מערילענד) דאָן געוואוינט געמישטע, ניט גראָד פערוואַנדטע ווייסע פאמיליען. מיט דעם וואָרט האָנדרעד האָט מען אלזאָ שוין דאן געמיינט בלויז דיא בעשטימטע שטיקעל לאַנד. עס קומט אויס קאָמיש צו לעזען, אז אין אזא און אזא „הונדערט" האָט זיך געפונען אַרום טויזענד איינוואוינער. אָבער עהנליכעס איז געוועזען אין דיא פאַרצייטיגע דייטשלאַנד אָדער אין פּערו, וואו עס האָט נאָך עקזיסטירט דיא געגנטען־סיסטעם.

האָט ביי דיא אינקאַס געהייסען הונו. יעדער שבט וואָס ווערט נור דער־מאָנט ערגעץ־וואו האָט ביי דיא אינקאַס זיך גערופען „הונו". אַזעלכע „הונוס", וואָס זאָלען זיין קלענער אָדער גרעסער וויא שבטים ווערען אַבסאָלוט אין ערגעץ ניט דערמאָנט. „פּיליכט" — זאָגט ער — „האָבען דיא אינקאַס אין איינצעלנע פעלע, ווען דער בעזיעגטער שבט איז שוין געוועזען גאָר צו קליין, צוויי אָדער דריי שבטים פעררעכענט אַלס אַ הונו. דאָס האָט אָבער געקענט טרעפען זעהר זעלטען, און קיין בעווייז אַז זיי פלעגען דאָס ווען עס איז טהאָן, איז אויך אין ערגעץ ניטאָ. געוועהנ־ליך האָבען דיא אינקאַס דיא ניי־ערָאָבערטע שבטים צוגערעכענט אַלס „הונוס", פּונקט וויא שפּעטער האָט דיא שפּאַנישע רעגיערונג דיעזע הונוס מייסטענס פעררעכענט פאַר קאָררעדזשימענטען. יעדער פּערוא־נישער שבט איז ביי איהר געוואָרען אַ קאָררעדזשימענט."

דיא „צעהנטויזענדשאַפטען" זיינען אַלזאָ אויך ניט געוועזען קיין נייעס פון דיא אינקאַס. דאָס זיינען געוועזען דיא אַלטע, פון אייביג־עקזיסטירענדע שבטים.

דער שבט און דער געגנט זיינען דיא וויכטיגסטע צוויי אָבטהיילונ־גען אין יעדען אוראַלטען פאָלק. דער געגנט איז נאָך פיעל וויכטיגער וויא דער שבט; ער איז דער פונדאַמענט פון דעם גאַנצען געזעלשאַפטליכען לעבען. מענער און פרויען פון איין געגנט טאָרען ניט הייראַטהען; אויב עס איז פאַראַן עפּעס ירושה געהערט דאָס צום געגנט. דער געגנט איז אַזוי וויא איין פאַמיליע. יעדער געגנט האָט זיך זיין „זיידע־גאָט" פון וועלכען ער שטאַמט, און צו וועמען ער דיענט מיט געוויסע רעליגיעזע צערעמאָניעס.

פון קאַפּיטעל 7 ווייסען מיר שוין אַז צווישען דעם געגנט און דעם שבט קומט דיא פּ ר אַ ט ר י ע, דאָס הייסט עטליכע פערוואַנדטע געגנטען, וואָס פעראייניגען זיך צו אַ געוויסען צוועק. דיא פּראַטריע איז ניט אַזאַ וויכטיגער פערבאַנד וויא דער שבט און אַזאַ בעדייטונג וויא דער געגנט האָט זיא אודאי ניט. ביי איינינע פּערואַנישע שבטים איז זי אין גאַנצען איבערגעהיפּט געוואָרען.

נו, בעווייזט קונאָוו אַז דיא הואַראַנגאַ (דיא „טויזענדשאַפּט") איז ניט געוועזען קיין אַנדער זאַך וויא אַ פּראַטריע. ביי דיא פּערואַנישע פעלקער, זאָגט ער, האָט זיא ענטהאַלטען אונגעפעהר פון אַכט ביז צוועלף געגנטען, אַלזאָ האָבען דיא אינקאַס איהר מייסטענס איבערגע־

לאָזען פונקט וויא זיא איז געווען, און איהר פערצייכענט אונטער דעם נאָמען טויזענדשאַפט (הגם זיא האָט ענטהאַלטען אפשר מיט א פּאָר הונדערט מעהר אָדער מיט א פּאָר הונדערט וועניגער).*) ווען דיא פּראַטריע איז שוין געווען גאָר צו קליין, פלעגען זיי איהר אַמאָל צורעכענען צו אַן אַנדער פּראַטריע, אָדער, אויב זיא איז געווען צו גרויס — איהר צוטהיילען. און דאָרטען, וואו עס איז קיין פּראַטריע ניט געווען, האָבען דיא אינקאַס איהר אויף איבערגעהיפּט.

אומעטום דאָס זעלבע איינצופיהרען וואָלט איבערהויפּט אונ־מעגליך געווען. פיעלעס האָט זיך דאָך געווענדעט אָן דיא אומשטענדען פון דעם געגענד. דיא אַלע רייד וועגען וואונדערליכע „דעצימאַלע" פּינקטליכקייט האָט קיין זין ניט. „אַזוי וויא אין דער קוויטשואַ שפּראַך — בעמערקט קונאָוו — הייסט „פּאַטשאַקאַ" הונדערט און „הואַראַנגאַ" טויזענד, מאַכען דיא היסטאָריקער קיין שאלות ניט און שליסען אַז דיא „פּאַטשאַקאַ" האָט אימער געהאַט הונדערט מאַן און דיא „הואַראַנ־גאַ" אימער טויזענד. פונקט דעם זעלבען טעות האָט מען דאָך אַמאָל טאַקע געמאַכט מיט דעם אַלט־הויך־דייטשען וואָרט „הונטאַרי" און מיט דעם אַנגלאָ־זאַקסישען (ענגלישען) וואָרט הונדערט, און מען האָט געמיינט אַז דאָס זיינען פערבאַנדען וועלכע ענטהאַלטען נור צו הונדערט פאַמיליען".

וועגען דיא צעהנשאַפטען זאָגט קונאָוו דאָס פאָלגענדע: „אין דעם צפון־געגענד פלעגט ניט יעדער בעזונדער בעאַרבייטען זיין שטיקעל פעלד, נור דאָס רוב פלעגט דיא אַרבייט געטהאָן ווערען צעהנדליג־וויין. אַזאַ „טשונקאַ" (צעהן) פלעגט געוועהנליך בעשטעהן פון צעהן אַרבייטס־

*) אין אַן אַנדער פּלאַץ צייגט קונאָוו אָן אַז דיא צוויי שבטים, פון וועלכע עס האָבען געשטאַמט דיא אַלטע רוימער, האָבען אויך געהאַט צו צעהן פּראַטריען („קוריא" האָט דאָס ביי זיי געהייסען) און יעדע פּראַטריע האָט ביי זיי אויך ענטהאַלטען צו צעהן געגנטען, און אַז דאָס איז מסתמא אויך געווען בלויז אונגעפעהר. אויך ווייזט ער אָן, אַז געוויסע גערמאַנישע פעלקער, וויא דיא גהאָטען און דיא וואַנדאַלען, האָבען אויך דיא פּראַטריעס גערופען טויזענדשאַפטען, פונקט וויא דיא געגנטען האָבען ביי זיי געהייסען הונדערטשאַפטען, הגם וועגען פּינקטליכע טויזענד אָדער הונדערט האָט קיין רייד ניט געקענט זיין.

מענער מיט אַ פּאַרמאַן, און דיעזער פּאַרמאַן האָט אויך געהאַט אַכטונג־צו־געבען אויף דיא מאָראַלישע אויפפיהרונג פון זיין צעהנשאַפט און זייערע פאַמיליען. דיא צעהנשאַפט האָט אָבגעטהאָן דיא אַרבייט פון אַלע איהרע צעהן פאַמיליען איינע נאָך דער אַנדערער. אויך פלעגען זיי בעאַרבייטען דיא שטיקלעך פעלד פון דיא, וואָס זיינען געוועזן אין מיליטער אָדער וואָס האָבען אַנדערש געדיענט ביי דעם אינקאַ..."

אויב דאָס איז געוועזן איינגעפיהרט אונטער דער אינקארישער הערשאַפט אָדער דער מנהג האָט געשטאַמט פון פריהער, — דאָס זאָגט קונאָוו ניט. עס איז אָבער מעהר וויא וואהרשיינליך, אַז דער מנהג איז געוועזן אַ גאַנץ פאַרצייטיגער, וואָרים אַן עהנליכען מנהג געפינט מען נאָך אפילו היינט אין מאַסען ערטער אין רוסלאַנד און אין פיעלע אַנדערע לענדער, וויא דאָס איז צו זעהן פון ל. זיבער'ס „אוראַלטע עקאָנאָמישע קולטור", וועלכער איז פול מיט אַזעלכע ביישפיעלע. צווישען דיא פעלקער וואָס זיבער דערמאָנט געפינען זיך טאַקע דיא אוראַלטע פערואַנער. ער רעדט וועגען דעם וויא זיי פלעגען געמיינשאַפטליך בעוואַסערען זייערע פעלדער. מיר ריידען דאָ ניט וועגען דיא גרופּען פון צעהן. נור וועגען דעם מנהג, צו אַרבייטען גרופּען־ווייז, היינט ביי דעם, מאָרגען ביי יענעם א. ז. וו. עס קען קיין פראַגע ניט זיין אַז פון דיעזע אַלטע קאָאָפּעראַטיווע אַרבייטס־גרופּען האָבען דיא אינקאַס גענומען זייערע „טשונקאַס".

איידער מיר וועלען איבערגעהן צו דער פראַגע וועגען דיא בעאַמטע, לאָמיר זיך ווידער אויף אַ ווײלע אָבשטעלען אויף דער „פּאַטשאַקאַ" (הונדערטשאַפט). מיר האָבען פריהער בעמערקט, אַז איהר האָבען דיא אינקאַס אַבסאָלוט ניט אָנגעריהרט. דיא פראַטריעס, וועלכע זיינען געוועזן אַם וועניגסטען וויכטיג, האָבען זיי אַמאָל נאָך געטשעפּעט; וועגען דיא שבטים קען זיין אַז אַמאָל, זעהר זעלטען יא, הגם פון קיינע בעריכטען זעהט מען דאָס אויך ניט. דיא הונדערטשאַפט האָבען זיי אָבער געוויס ניט אַרומגעשאָרען אָדער פערגרעסערט. וואָרום? ווייל דיא הונדערטשאַפט איז דער גענט און דער גענט איז דער פונדאַמענט פון אַלץ. פון דער הונדערטשאַפט האָבען דיא אינקאַס געצויגען זייערע צינזען. דיא הונדערטשאַפט איז געוועזן אין אַלץ פעראַנטוואָרטליך, ניט אַלס איינצעלנע מענשען, נור אַלס אַ געמיינדע, אַ כלל. איהר שטיק לאַנד איז געוועזן איהר געמיינשאַפטליכע אייגענטהום (אַז אַ

גאַנצער שבט אָדער זאַגאַר אַ פּראַטריע זאָל האָבען צוזאַמען אַגראַר־קאָמוניזמוס — דאָס האָט זיך ניט געפּיהרט). היינט ווען דיא אינקאַס זאָלען אפילו וועלען רעכענען פּונקט הונדערט, דאָס הייסט איבערטאַשען דיא גענטען, וואָלט זיך דאָס זיי אויך ניט געלוינט. אין זייערע אייגענע אינטערעסען, איז זיי וויכטיג געווען אויפצוהאַלטען דיא נאַטירליכע, פון אייביג אָן איינגעוואָרצעלטע פאַמיליען־גרופּע און איהר אין איינעם, אַלס אַ גאַנצע וועלטעלע, האַלטען פערהאַנטוואָרטליך פאַר איהרע פּפליכטען.*)

וויטער: אַמאָל האָט דער גענט פערנומען טאַקע איין דאָרף, און אַמאָל, ווידער, צוויי אָדער זאַגאַר עטליכע דערבייאיגע דערפער. עס האָט זיך געווענדעט אָן דעם כאַראַקטער פון דער לאַנד. אויף פעטערע ערד האָט דער גאַנצער גענט געקענט וואוינען אין איינעם. אין בערגיגע, קעלטערע און מאָגערערע געגענדען, האָט ער געמוזט פערנעהמען מעהר פּלאַץ, אָבער דער גענט האָט זיך אַלץ געהאַלטען אין איינעם און אין איינעם האָט ער זיך געראַפען הונדערטשאַפט, און אין איינעם האָט ער אויך געהאַט זיין גענט־הויפטמאַן, אָדער הונדערטשאַפטס־פאָרשטעהער. אַזוי איז געווען פאַר דיא אינקאַס און אַזוי איז געווען אונטער זייער הערשאַפט. דאָס ברענגט אונז צו דער פראַגע וועגען דיא בעאַמטע אָדער טשינאָווניקעס מיט זייערע גראַדען אָדער „טשינען" (ראַנגען).

גאַרצילאַזאָ און אַלע אַנדערע אַלטע שרייבער זאָגען, אַז דיא קלענערע בעאַמטע זיינען געווען „פון פאָלק", און אַז בלויז דיא הויכע זיינען געווען מיטגליעדער פון דעם אינקאַ שבט. דיעזע „קלענערע

*) און דאָ קומען מיר צו צו נאָך אַ וויכטיגען שטריך אין דער רו־סישער „אָבשטשינאַ" — „קרוגאָוואַיאַ פּאָרוקאַ", דאָס הייסט, אַז דיא גאַנצע געמיינדע איז ערוב פאַר יעדערען פון איהרע מיטגליעדער. ניט דער איינציגער פויער איז פערהאַנטוואָרטליך פאַר דיא צינזען, נור דער גאַנצער „מיר", דיא גאַנצע דאָרף־געמיינדע. ווארום האָט דיא רו־סישע רעגיערונג אַזוי לאַנג אויפגעהאַלטען דעם אגראַר־קאָמוניזמוס, פון וועלכען סאָציאַליסטען פלעגען ערוואַרטען, אַז עס וועט ארויסקומען אַ פאָל־שטענדיגע סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט? איינפאַך ווייל דיא אָבשטשינאַ איז געווען דער פונדאַמענט פון אלץ וואָס דיא רעגיערונג האָט פון דעם פויער בעקומען. פונקט דאָס זעלבע איז געווען אין פּערו.

בעאַמטע" זיינען געוועזן דיא זעלבע הויפּטלייט, וואָס דיא בעזיעגטע אַליין פלעגען ביי זיך פון אייביג אָן האָבען לויט דיא מנהגים פון דעם אָדער יענעם שבט. ווען דיא אינקאַס האָבען איינגענומען אַ נייעם שבט, און ער האָט זיך געהאַט זיין מלחמה־הויפּטמאַן, האָבען זיי איהם איבערגעלאָזען אויף זיין שטעלע. דאָס זעלבע איז געוועזן מיט דיא עלסטע פון דיא פראַטריען און מיט דיא עלסטע פון דיא גענטען. בלויז ווען דער הויפּטמאַן אָדער עלסטער האָט אַרויסגעוויזען אַ פערביסענע פיינדליכקייט צו דיא זיעגער, פלעגט מען אויף זיין פּלאַץ בעשטימען אַן אַנדערען, — אַי דאָס ניט אַבי וועמען, נור זיינעם אַ ברודער אָדער פּלעמעניק אָדער אַ זוהן, קורץ אַזאַ, וועלכער וואָלט געקענט אין דעם גענט גופא (אָדער פראַטריע אָדער שבט) אויסערוועהלט ווערען אַלס עלסטער אָדער הויפּטמאַן, אַלץ לויט דיא איינגעוואָרצעלטע אַלטע פיהרונגען פון יענעם שבט. קיין ווילד־פרעמדען האָבען דיא אינקאַס קיין מאָל אַלס אויפזעהער ניט געשטעלט.

וועגען דעם אַרט, וויא אַזוי דער אַמט פון הויפּטמאַן פלעגט איבערגעהן צו דעם נעכסטען, איז קיין כלל פאַר גאַנץ פּערו ניט געווען. פערשיעדענע שבטים האָבען זיך געהאַט פערשיעדענע מנהגים וועגען דעם; מייסטענס פלעגט דאָס אָבער איבערגעהן צו אַ ברודער, אין איינינע שבטים דורך וואַהלען, אין אַנדערע אָהן וואַהלען (זעה אויבען זייטלעך 307-311); אָבער יעדענפאַלס האָבען דיא אינקאַס אומעטום איבערגעלאָזען דעם מנהג, וואָס זיי האָבען געפונען. ריידענדיג וועגען דיא עלסטע פון דער „הואַראַנגאַ" (טויזענדשאַפט), בעמערקט קונאָוו, אַז דאָס, וואָס עס זיינען געווען פערשיעדענע אַרטען וויא אַזוי צו בעשטימען דעם נעכסטען טויזענדשאַפטס־מאַן, — אַז דאָס גופא איז שוין אַ בעווייז, אַז דיא אינקאַס האָבען דאָ אָבגעהיט אַן אַלטע זאַך, וואָס זיי האָבען שוין געפונען פון פריהער, דאָס הייסט אַז דיא הואַראַנגאַ איז געווען דיא אַלטע פראַטריע. „ווען זיא וואָלט געווען עפּעס גאַנץ נייעס" — זאָגט ער — „ווען דיא אינקאַס וואָלטען דיא הואַראַנגאַ אַליין בעשאַפען, וואָלטען וועגען איהר איבעראַל געדיענט דיא זעלבע כללים (וויא דיא געזעצע וועגען דיא רעגימענטען, למשל, זיינען דיא זעלבע פאַר דער אַרמיי פון אַ לאַנד.*)

---

*) וויעדער דערמאָנט עס אונז אָן דעם רוסישען דאָרף. ווען אַן אָב־

אַ געוויסער אינקאַ האָט איינגעפיהרט דיא מאָדע, אַז יעדעס מאָל וואָס מען בעזיעגט אַ נייעם שבט, זאָל מען אין איהם האָבען צוויי פאָרשטעהער, איינעם אויף איין האַלבען שבט, און דעם אַנדערען אויף דעם צווייטען האַלבען שבט. קונאָוו גלויבט, אַז דאָס האָבען דיא אינקאַס געטהאָן אום דורך דיא קאָנקורענץ צווישען זיך זאָלען דיא צוויי עלסטע זיין שפּיאָנען איינער געגען דעם אַנדערען (פון דעם כלל: „צוטהייל און הערש“ האָבען זיי אַלזאָ שוין אויך געוואוסט). צעהנ־טויזענד־מאַן האָט אָבער פאָרט געהייסען בלויז איינער פון דיעזע צוויי — דער, וועמען דער אַמט האָט געקומט לויט דיא מנהגים פון זיין שבט, און דיעזער צעהנטויזענד־מאַן איז טאַקע געווען איבער יענעם עלסטען.

דער סך הכל איז, אַלזאָ, אַז ווען מען רעדט וועגען אינקאַ־בעאַמטע איבער גרופּען פון צעהן, פופציג, הונדערט, טויזענד, צעהנטויזענד, הייסט דאָס ניט מעהר און ניט וועניגער וויא דיא אוראַלטע נאַטירליכע עלסטע פון דיא געגנטען, פראַטריעס און שבטים.*)

שטשינא איז זיך פונאַנדערגעוואַקסען און זיא האָט פערנומען עטליכע דער־פער, פלעגט דיא געמיינדע נאָך אליץ בלייבען אין איינעם. (פונקט וויא אין פּערו האָט דיא אַיללו אָדער הונדערטשאַפט אָפט ענטהאַלטען עטליכע דערפער אין איינעם). אויף דיעזען אופן איז אין רוסלאַנד ארויסגעקומען דער „וואָלאָסט“. אינטערעסאַנט איז, אַז זיא פלעגט אויסערוועהלען אַ „דעסיאַטסקי“ (צעהנדליג־מאַן), אַ „סאָטסקי“ (הונדערט־מאַן) און אַ סטאַ־ראסטא (עלסטען), וויא דאָס פיהרט זיך נאָך היינט. אָנשטאָט דיעזע אָרדנונ־גען צו צושטערען, האָבען דיא אַלטע רוסישע קניאַזען זיך מיט דעם בעסער בענוצט, אום דיעזע בעאַמטע פון דער אָבשטשינאַ זאָלען דיענען אַלס פער־בינדונגס־קייטלעך צווישען דער רעגיערונג און דיא פּויערים. דיא זעלבסט־הערשאַפט פון דעם וואָלאָסט האָבען זיי דעריבער איבערגעלאָזען. פּונקט דאָס זעלבע האָבען געטהאָן דיא אינקאַס אין פּערו.

*) אין דיעזער בעציהונג איז מערקווירדיג דיא פאָלגענדע שטעלע אין חומש (דברים, קאַפּיטעל 1, פּסוק 15): „און איך וועל נעהמען דיא עלסטע פון אייערע שבטים, קלוגע און בעוואוסטע לייט — זאָגט משה צו דיא אידען — און איך וועל זיי מאַכען פאַר הערען איבער אייך, האַרען איבער טויזענדע, האַרען איבער הונדערטע, האַרען איבער פופציגער און האַרען איבער צעהנדליגע און פערוואַלטער פאר אייערע שבטים“. (אַן עהנ־

וואָס אַנבעטרעפט דיא העכערע בעאַמטע פון דעם אינקאַ שבט, זיינען דאָס געווען אַגענטען, דעלעגאַטען, וועלכע פלעגען אַכטונג געבען, אַז דעם אינקאַ'ס אינטערעסען זאָלען ניט ליידען. אַזאַ אינקאַ דעלעגאַט פלעגט הייסען „ט ו כ ר י ק ו ק", וועהרענד דיא עלטסטע פון דיא בעזיעגטע שבטים גופא האָבען געהייסען „קוראַקאַס": פּאַ־טשאַקאַ־קוראַקאַ (הונדערט־מאַן), הואַראַנגאַ־קוראַקאַ (טויזענד־מאַן), הונו־קוראַקאַ (צעהנטויזענד־מאַן).

געוועהנליך איז איין „טוכריקוק" געווען איבער פיער שבטים, אָבער אַמאָל איבער דריי אָדער פינף — עס האָט זיך געווענדעט וויא גרויס דער קרייז פון דיא בעטרעפענדע שבטים איז געווען.

איבער עטליכע טובריקוקס איז געשטאַנען אַ „קאַפּאַק". דיא גאַנצע לאַנד איז געווען צוטהיילט אויף פיער פּראָווינצען און איבער יעדע פּראָווינץ איז געווען אַ בעזונדערער „קאַפּאַק".

דיא פעלד־פערטהיילונגען זיינען ניט געמאַכט געוואָרען פון דעם אינקאַ, אָדער לויט זיין בעפעהל, נור יעדע הונדערטשאַפט, דאָס הייסט יעדער גענט, האָט דאָס געטהאָן פאַר זיך. דער קאָמוניזמוס האָט זיך געפיהרט אין פערשיעדענע ערטער פערשיעדען. אין איינינגע ערטער זיינען דיא הייזער געווען קליינע, פאַר יעדער איינצעלנער פאַמיליע א

ליבע שטעלע געפינט זיך אויך אין יתרו). ווען מען האָט אין זינען, אַז אַלטע רוימישע און גערמאַנישע שבטים האָבען געהאַט „הונדערטשאַפטען" און טויזענדשאַפטען, אזוי וויא דיא פּערואַנישע שבטים, און דערביי דער־מאָנט מען זיך אויך אָן די אוראַלטע רוסישע צעהנדליג־לייט און הונדערט־לייט („דעסיאַטסקיע" און „סאָטסקיע"), קלינגט דיעזער פּסוק וויא אַן אָנ־צוהערעניס, אַז דיא געגנטען און פראַטריעס פון דיא אידישע שבטים זיינען אויך געווען בעקאַנט אַלס הונדערטשאַפטען און טויזענדשאַפטען, און אז אָר־גאַניזירענדיג דיא אידען האָט משה געטהאָן פּונקט וויא דיא אינקאַס: זיך בענוצט מיט דיא נאַטירליכע אוראַלטע איינטיילונגען פון זיין פאָלק (זעה אויבען דעם נאָטיץ אונטער זייטעל 305). ווען מען לעזט דיעזען פּסוק, ווערט נאָך דייטליכער וויא וועניג האַפּט עס האָט דיא מיינונג, אז דיא פּע־רואַנישע צעהנדליגשאַפטען, הונדערטשאַפטען, טויזענדשאַפטען א. ז. וו. זיי־נען געווען דיא איינציגע סיסטעם אזעלכע וואָס איז ווען עס איז געווען אויף דער וועלט.

בעזונדער הייזעל, בלויז דיא לאַנד איז געווען אַ געמיינשאַפטליכע; אין אַנדערע ערטער אָבער זיינען געשטאַנען גרויסע קאָמוניסטישע וואוינונגען פאַר הונדערט פערזאָן מיט אַמאָל, און אין דיא גרויסע שטעדט זיינען דיא וואוינונגען אָפט זאָגאַר געווען פאַר צוויי אָדער דריי טויזענד פערזאָן יעדע. אַזוי וויא אין מעקסיקאָ; און געבויט זיינען זיי אויך געווען כמעט אויף דעם זעלבען שטייגער וויא דיא קאָמוניס־טישע וואוינונגען פון טענאָכטיטלאַן, מעקסיקאָ (מיט אַ גרויסען פיער־קאַנטיגען הויף און מיט קלענערע הייזער אין מיטען).

דיא אינקאַס האָבען אַלזאָ ניט אויסגעקלעהרט און ניט געשאַפען קיין אָריגינעלע געזעלשאַפטליכע אָרדנונג. זיי האָבען דיא בעזיעגטע בעפעלקערונג ניט צוטהיילט און ניט אָרגאַניזירט אויף קיין נייעם שטייגער, ניט איינגעאָרדענט אויף קיין מיליטערישען אופן; זיי האָבען איבערגעלאָזען דיא אָרדנונג און דיא צוטהיילונגען, וועלכע זיי האָבען געפונען, און מיט דיעזע אַלטע איינטהיילונגען האָבען זיי זיך בענוצט צו זייערע צוועקען.

דער פאָלגענדער משל וועט אפשר זיין ניט איבעריג. ווען איהר נעהמט פונאַנדער אַ צונויפגעלעגטען בויגען פאַפיער און איהר לעגט איהם וויעדער צונויף, איז אייך פיעל לייכטער דאָס צו טהאָן נאָך זיינע פריהערדיגע קנייטשען, איידער איהם פון דאָס ניי איבערצוקנייטשען. אַלע פריהערדיגע שרייבער האָבען געמיינט, אַז דיא אינקאַס האָבען דיא גאַנצע פערואַנישע בעפעלקערונג איבערגעקנייטשט אויף אַ נייעם פלאַן. קונאָוו בעווייזט, אַז זיי האָבען איהר געלאָזען ליגען מיט דיא אַלטע קנייטשען.

און פונקט וויא זיי האָבען ניט צושטערט דיא אַלטע געגנטען, פראַטריען און שבטים אַזוי האָבען זיי ניט איינגעפיהרט קיין נייע געזעלשאַפטליכע סיסטעם, קיין סאָציאַליזמוס.

זיי האָבען געפונען אַן אַגראַר־קאָמוניזמוס, און זיי האָבען איהם איבערגעלאָזען און זיך מיט איהם בענוצט זייערע אונטערטהעניגע צו בערויבען, ביי זיי דיא שוויים און בלוט אויסצוזאַפען.

נייע געזעלשאַפטליכע אָרדנונגען ווערען פון העלער־הויט ניט געמאַכט. איהר קענט גיכער בעשאַפען אַ טעלעפאָן אָדער אַ פליה־מאַשין איידער דיא איינפאַכסטע גרעזעלע. און פונקט וויא עס איז אונמעגליך

קינסטליך צו מאַכען אַ גראָז אָדער אַ בוים, אַזוי איז אונמעגליך קינסט־ליך צו שאַפען אַ נייע געזעלשאַפטליכע סיסטעם. דעם קאָמוניזמוס פון דיא פּערואַנער האָבען דיא אינקאַס ניט בעשאַפען און ניט צושטערט. זיי האָבען איהם געפונען און זיי האָבען זיך מיט איהם בענוצט. דאָס איז דער אוראַלטער קאָמוניזמוס פון אַלע פעלקער. מיט דעם סאָציאַליז־מוס, וועלכער דאַרף קומען איצט, אין אונזער צייט, האָט דאָס אַזוי פיעל צו טהאָן וויא דיא שטריקלעך, אויף וועלכע דיא פּערואַנער פלעגען מיט קניפּלעך פערצייכענען געדאַנקען, האָבען צו טהאָן מיט אונזער היינטיגער בוך־דרוקעריי.

מיר האָבען דאָ איבערגעגעבען דעם עיקר פון קונאָוו'ס ערקלעה־רונג. מיר האָבען דאָס געטהאָן אין אַלגעמיינע שטריכען. צו אייניגע פון דיא איינצעלהייטען, וואָס זיא ענטהאַלט, וועלען מיר נאָך קומען. אָבער איידער מיר געהען ווייטער — אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם איינדרוק וואָס זיא האָט געמאַכט אויף דער וויסענשאַפט.

איינער פון דיא בעריהמטעסטע ספּעציאַליסטען וועגען אַלט־פּערו איז קלעמענטס מאַרקהאַם, אַן 80־יאָהריגער גרייז, וועלכער בעשעפטיגט זיך מיט דיעזען ענין שוין זעכציג יאָהר, און וועמעס ווערק מיר געברוי־כען צו דיעזען באַנד. זיין לעצטער בוך איז ערשיענען פּאַר אַ יאָהרען. ער איז גיכער אַ זאַמלונג פון זאַכען (אייגענע און איבערזעצטע פון דער קוויטשוא־שפּראַך), וואָס ער האָט שוין פריהער פערעפענטליכט, איידער אַ נייע אויפטהואונג. ניי און וויכטיג איז ביי איהם אָבער דאָס פּאָל־גענדע: ער ערקלעהרט זיך פאָלשטענדיג בעקעהרט צו קונאָוו'ס מיינונג.

וויקטאָר אַנדרעס בעלאַונדע, אַ געלעהרטער פון לימאַ (דיא היינ־טיגע הויפּט־שטאָדט פון פּערו, וועלכע פּיזאַרראָ האָט געגרינדעט), האָט מיט אַ פּאָר יאָהר צוריק געדרוקט אַ ווערק, אין שפּאַניש, מיט'ן נאָמען „דיא פּאַרצייטיגע פּערו און דיא היינטיגע סאָציאָלאָגען". אין דיעזען ווערק פּאַנגט ער אָן פון קונאָוו'ס אַרגומענטען און זאָגט, אַז דיעזע אַרגומענטען האָבען געמאַכט אַ רעוואָלוציאָן אין דעם אַרט וויא אַזוי מען בעטראַכט דיא הערשאַפט פון דיא אינקאַס. דער בעלגישער סאָציאָ־לאָג גרעעף נעהמט אויף אָן קונאָוו'ס געדאַנקען. בעלאַונדע בעשפּרעכט דיא ווערק פון אַ געלעהרטען פון באָליוויאַ (אַ טהייל פון דיא אַמאָליגע פּערו פון דיא אינקאַס), וועלכער איז אויך איבערצייגט, אַז

דיא „איללוס" זיינען געווען קאָמוניסטישע דאָרף־געמיינדעס נאָך פאַר דער אינקאַ הערשאַפט. ער בעטראַכט אויך אַנדערע בעריהמטע שרייבער, צווישען זיי אויך הערבערט ספּענסער'ען, און ער ערקלעהרט, אַז זיי האָבען קיינער ניט געפּרופט אונטערזוכען דעם אַרט לעבען אין פּערו איידער דיא אינקאַס זיינען אַריינגעדרונגען, וויא קונאָוו האָט דאָס געטהאָן, און אַז דעריבער האָבען זיי דיא פראַגע ניט געקענט ריכטיג פערשטעהן. וועגען ספּענסער'ען זאָגט ער, אַז זיין טהעאָריע אין בעצוג אויף פּערו איז געגרינדעט אויף פאַלשע בעגריפע און פאַלשע מעלדונגען.*)

דאָס אַלץ ברענגט מארקהאַם אין זיין נייעסטען בוך, און ער בעמערקט, אַז ער אַליין האָט דיא לעצטע צייט אויך גענומען פיהלען אַז דיא אַלגעמיין אָנגענומענע געדאַנקען זיינען פאַלש, און אַז ער איז אייגענטליך געקומען צו דיא זעלבע שליסע וויא קונאָוו. דאָס אַלץ האָט אַ בעזונדערען אינטערעס צוליעב דעם, וואָס קונאָוו איז איינער פון דיא

---

*) דער גאַנצער בילד, וואָס ספּענסער מאָלט פון פּערו, איז פאַלש. אין איהם איז אָבער פאראַן איין פּונקט, וועלכער איז ספּעציעל כאַראַקטעריסטיש. ער שטעלט פאָר, אַז דיא אינקאַס האָבען אָרגאַניזירט זייער ארמיי אין צעהנדליגשאַפטען, פופציגשאַפטען, הונדערטשאפטען א. ז. וו. און אַז פּונקט אַזוי האָבען זיי אָרגאַניזירט דיא בעפעלקערונג אין זייער פּריוואַט־לעבען. עס איז פּונקט פערקעהרט. אין קאַפּיטעל 7, וואו עס האָט זיך ניט געהאַנדעלט אום אזא „אָריגינעלע" סיסטעם, וויא דיא אינקאַרישע, האָבען מיר געזעהן לואים מאָרגאַן'ס ערקלעהרונג, אַז אַלע אוראַלטע פעלקער געהען אין מלחמה פּונקט וויא זיי זיינען פערטיילט אין לעבען, נעמליך נאָך שבטים, פראַטריעס און גענטען. אַזוי איז געווען ביי דיא אַלטע גריכען, רוימער און דאָס זעלבע זעהען מיר אין חומש וועגען דיא פאַרצייטיגע אידען (אויבען, זייטעל 305). דאָס זעלבע איז אויך געווען אין פּערו נאָך איידער דיא אינקאַס זיינען אָנגעקומען. מען פלעגט געהן אין מלחמה אלס צעהנטויזענדשאפטען (דאָס הייסט שבטים), טויזענדשאַפטען (פראַטריען) און הונדערטשאַפטען (גענטען). ווען מען מיינט, אַז דיא אינקאַס האָבען אַלץ איינגעפיהרט וויא אין אַ קאַזאַרמע, מיינט מען שוין אויך, אַז זיי האָבען דעם מוסטער אראָבגענומען פון אַן ארמיי. עס האַנדעלט זיך אָבער ניט אום מוסטערס, נור אום אַ נאַטירליכען, פון אימער איינגעפונדעוועטען אַרט לעבען.

אַנגעזעהענסטע מענער אין דער סאָציאַליסטישער וועלט פון דייטש־לאַנד, וועהרענד מארקהאם איז א געגנער פון סאָציאַליזמוס.

מיר וואָלטען געקענט גלייך בעשריבען דעם פּערואַנישען לעבען נאָך קונאָוו'ען און ניט פערנעהמען קיין פּלאַץ מיט דיא פאַלשע שילדערונגען, וואָס האָבען געהערשט ביז אהער. נור, וויא שוין געזאָגט: דיזע פאַלשע בעגריפע וועלען נאָך אזוי גיך מסתמא ניט בעזייטיגט ווערען. דער וויסענשאַפטליכער אמת וועט אזוי שנעל צווישען דיא אַלגעמיינע לעזער ניט פערשפּרייט ווערען. הונדערט פאַלשקייטען ווערען גיכער איינגעוואָרצעלט איידער איין פאַלשקייט ווערט אויסגעוואָר־צעלט. ערשט מיט א פּאָר מאָנאַטען צוריק, האָט א צייטונג אין א לייט־ארטיקעל אָנגעוויזען אויף פּערו אלס א בעוויז, אז דער סאָציאַליזמוס מוז זיין א דעספּאָטיזמוס.

וואָס אָנבעטרעפט פיסק'ען, האָט ער אויך געזעהן אז דיא „איללוס" זיינען געווען קאָמוניסטישע געגנטען פאַר דעם אָנקומען פון דיא אינקאַס. ער דערמאָנט זאָגאַר דעם אגראַר־סאָציאַליזמוס פון דעם רוסישען דאָרף. ער איז אָבער מיט דעם געגענשטאַנד ניט געווען גרינדליך געגנוג בעקאַנט, און אין זיין ספּענסעריאַנישען אַנטי־סאָציאַ־ליסטישען שטאַנדפּונקט האָט ער זיך פערפּלאָנטערט אין קאָמישע ווידערשפּריכע. ער בעוואונדערט דיא „זעהר אָריגינעלע און קינסטליכע סיסטעם" וואָס דיא אינקאַס האָבען בעשאַפען און זאָגט אויך אז דאָס איז א ביישפּיעל פון סאָציאַליזמוס.

אגב אורחא, פיסק בעדויערט וואָס לואיס מאָרגאַן האָט ניט בעהאַנדעלט פּערו. אָבער דיא שליסע, צו וועלכע קונאָוו איז געקומען מיט זיין פאָרשונג, בעשטעטיגען לואיס מאָרגאַן'ס געדאַנקען אויף א מערקווירדיגען אופן. ווען מאָרגאַן וואָלט היינט געלעבט, וואָלט ער קונאָוו'ס ביכעל אויפגענומען מיט גרויס פרייד.

אין דער קונסט פון אריינגעהמען פרעמדע שבטים אין דיא הענד זיינען דיא אינקאַס געווים אַוועק פיעל ווייטער וויא דיא אצטעקען. זייער הערשאַפט איז געווען פיעל העכער ענטוויקעלט. אחוץ דעם דאָרף מען האָבען אין זינען אז זיי האָבען געוועלטיגט איבער א פיעל גרעסערע לאַנד וויא דיא אצטעקען. אין דער ברייט האָט פּערו געהאַלטען ניט פיעל, אָבער אין דער לייגנג האָט זיא זיך געצויגען אַזש אויף 27000

ענגלישע מייל. אין סך הכל איז דאָס געווען אַ שטח אַזוי גרויס וויא עסטרייך, דייטשלאַנד, פראַנקרייך און שפּאַניען אין איינעם. דיא לאַנד, וואָס הייסט היינט פּערו, איז בלויז אַ טהייל פון דעם. דיא אַלטע פּערו האָט אַחוץ דעם פערנומען דיא היינטיגע לענדער: באָליוויאַ, עקוואַדאָר און טשילי, וועהרענד דיא הערשאַפט פון דיא אַצטעקען איז געווען פערשפּרייט אויף אַזאַ שטח וויא אַ מיטעלמעסיגע רוסישע גובערניע אָדער אַמעריקאַנער שטאַאַט, ניט מעהר.

און דיעזע ריעזיגע שטיק לאַנד, וועלכע איז פול מיט דיא העכסטע בערג פון אַמעריקאַ, האָבען דיא אינקאַס שטענדיג געהאַלטען אונטער זייער אויג. יעדער „טוכריקוק" זייערער האָט שוין געזעהן, אַז דיא פיער שבטים, איבער וועלכע ער איז געווען געשטעלט, זאָלען טהאָן זייערע פפליכטען — געבען דיא צאָהל סאָלדאַטען, וואָס מען פאָדערט פון זיי, צאָהלען דיא פערשיעדענע צינזען, פערריכטען דיא וועגען און בריקען, בויען נייע א. ז. וו. אויך האָט ער אַכטונג געגעבען אויף דיא קלאַגען און שטראָפען, קורץ, אויף אַלץ וואָס איז געווען שייך צו זיין קרייז. אויפגעהאַלטען זיך האָט ער אין אַ גרויסע שטאָדט אין דעם געגענד וועלכען ער האָט פערוואַלטעט. זיין ה י י ם איז אָבער געווען אין דער הויפּטשטאָדט קוזקאָ, און איין מאָל אין יאָהר, פאַר דעם גרויסען זון־יום־טוב פלעגט ער אַהין קומען און אָבגעבען זיין בעריכט. דער טוכריקוק האָט זיך הויפּטזעכליך געזאָרגט, אַז דיא שבטים זאָלען בלייבען אונטערטהעניג און טהאָן וואָס דער הערשענדער שבט פאָדערט פון זיי. ווייטער אָבער האָט ער דיא הויפּטלייט פון דיא געגנטען, פּראָ־טריען און שבטים געלאָזען רעגיערען נאָך זייערע אַלטע מנהגים נאָך; ער האָט נור געזעהן צו ווירקען אַז דאָס אַלץ זאָל געהן אַזוי וויא פאַר דיא אינקאַס לוינט זיך בעסער.

מיר האָבען שוין אויבען געזאָגט אַז דיא גאַנצע לאַנד איז געווען צוטהיילט אויף פיער גרויסע טהייל און אַז איבער יעדע טהייל איז געשטאַנען אַ „קאַפּאַק", אַ הויכער בעאַמטער, אויך פון דעם אינקאַ שבט. דיא פיער קאַפּאַקס האָבען שוין אימער געוואוינט אין קוזקאָ, און דאָרטען פלעגען זיי בעקומען דיא בעריכטען יעדער פון זיינע „טוכרי־קוקס". קונאָוו גלויבט אַז דיעזע קאַפּאַקס זיינען געווען פאָרשטעהער פון דיא פיער הויפּט־געגנטען פון דעם אינקאַ שבט.

איבער דיא פּיער קאַפּאַקס איז שוין געשטאַנען דער אינקאַ אַליין. דאָס איז געווען דער הויפּטמאַן פון דעם אינקאַ שבט. איהם שילדערט מען אין נייערע ווערק אַלס אַן „אונבעשרענקטען קיסר“. קונאָוו רעדט וועגען דעם מיט אַ שמייכעל. דיא עלטערע בעריכטען ענטהאַלטען פּיעלע בעווייזע, אַז ווען ער פלעגט וועלען עפּעס טהאָן, וואָס דיא אַנדערע מיטגליעדער פון דעם אינקאַ שבט האָט זיך ניט געלוינט, פלעגען זיי איהם ניט לאָזען. דער הויפּט־גלה האָט אויך געהאַט אַ גרויסע דעה, און דיא אַלטע היסטאָריעס, אפילו גאַרצילאַזאָ'ס, רעדען דייטליך פון אַ „ראטה“, אַ קאָמיטעט פון אַנדערע אינקאַס, מיט וועלכע דער הויפּט־אינקאַ פלעגט זיך מוזען בעראַטהען וועגען יעדע וויכטיגע זאַך, אַזוי וויא דער מלחמה־האַרר פון דיא אַצטעקען און פון ווילדערע אינדיאַנער.

כבוד האָט מען דעם אינקאַ יעדענפאַלס אָבגעגעבען וויא אַ קיסר, און געלעבט האָט ער אין דעם גרעסטען גלאַנץ און לוקסוס פון וועלכען פּערו האָט נור געוואוסט. זיין פּאַלאַץ איז געווען פול מיט גאָלד, זילבער און עדעלשטיינער און ער איז אין איהם געווען אַרומגערינגעלט מיט טרייע „יאַנאַקונאַ“. זיינע וואַנעס זיינען געווען פון גאָלד און דיא רעהרען, דורך וועלכע דיא וואַסער איז אַהין געפלאָסען אונטער דער ערד, זיינען געווען פון זילבער. אויפ'ן האַרצען האָט ער געטראָגען אַ גרויסען גילדערנעם קייקעל מיט דיא צייכענס פון דיא צוועלף מאָנאַטען, און אויפ'ן קאָפּ האָט ער געהאַט אַ ספּעציעלען זאָרט מיץ מיט קאָלירטע פּאַלדען, מיט דער רויטער „באָרלאַ“, און מיט צוויי גרויסע פעדערען פון אַ זעלטענע פויגעל. דיא פויגעל האָט מען בלויז געקענט געפינען אין אַ געוויסען וויסטען געגענד צווישען דיא בערג. הרג'ענען איהר איז געווען אַ גרויסער פערברעכען. גאָט האָט איהר געשאַפען צוצושטעלען צוויי פעדערען פאַר דעם אינקאַ, און קיינער האָט ניט געטאָרט איהר שטערען צו עקזיסטירען צו דיעזען צוועק.

דעם אינקאַ'ס געזעצליכע פרוי, זיין „קאָיאַ“, האָט געמוזט זיין זיינע אַ לייבליכע שוועסטער. בלויז אַ זוהן וואָס דיא „קאָיאַ“ האָט פון איהם געהאַט האָט געקענט ירשה'נען דיא הערשאַפט. דאָס האָט געהייסען, אַז דער יורש איז פון ריינע געטליכע בלוט, אַן אמת'ער קינד פון דער זון.*)

*) דאָס זעלבע איז אַמאָל געווען אין עגיפּטען.

דאָס איז געווען דעם אינקאַ'ס „געזעצליכע" פרוי. קעבס־ווייבער האָט ער געהאַט אַ גאַנצע אַרמיי.

ווען דיא בעפעלקערונג פון אַ געוויסען געגענד האָט אַרויסגעוויזען פיינדשאַפט צו דיא אינקאַס, פלעגט מען צום „טוכריקוק" צוגעבען נאָך איינעם אָדער צוויי אינקאַ־דעלעגאַטען; אַמאָל פלעגט מען ביי יעדען שבט אַוועקזעצען אַ ספּעציעלען דעלעגאַט אַזעלכען. אום דיא אונטערטהעניגע זאָלען מוזען פאָלגען, האָט מען אין דיא פערשיעדענע געגענדען געהאַלטען חיל, און דיא חיל איז אימער געווען פון אַנדערע געגענדען, — פון אַזעלכע, וואָס זיינען דעם אינקאַ געווען טריי. דאָס רוב פלעגט מען זעהן אַז דיא סאָלדאַטען זאָלען קומען פון אַזעלכע ערטער, וואו דיא מענשען האָבען גאַנץ אַנדערע געוואוינהייטען, נייגונגען און אַ גאַנץ אַנדערען אַרט דענקען, וויא דיא בעפעלקערונג פון דעם אָרט, וואוהין מען האָט זיי געשיקט. זיי וואָלטען אַלזאָ אַזוי גיך זיך ניט געקענט פערברידערען מיט דיא אונצופריעדענע. דיא עלסטע איבער דיא חיל זיינען געווען פון דעם אינקאַ שבט.

אום צו האַלטען דיא לאַנד אין צוואַנג האָבען דיא אינקאַס געהאַט נאָך אַ מיטעל: ווען זיי האָבען איינגענומען אַ נייעם שבט, פלעגען זיי אָבטהיילען שטיקער פון דיא גרעסערע פרוכטבאַרע פעלדער, און דאָרטען בעזעצען געגנטען פון אַנדערע, וועניגער פרוכטבאַרע ערטער. מיט דעם פלעגען זיי אויפטהאָן צוויי זאַכען מיט אַמאָל: ערשטענס, האָבען זיי פערקלענערט דיא בעפעלקערונג אין דיא מאָגערע, ניט־פרוכטבאַרע געגענדען, און צווייטענס, האָבען דיא אימיגראַנטען זיי געהאָלפען האַלטען דעם געגענד אין צוואַנג. מיט דעם שבט וואָס וואוינט דאָרטען פון אימער האָבען זיי זיך ניט צוזאַמענגעמישט, ווייל זיי האָבען ניט בעלאַנגט צו זייער בלוט. דיא עלסטע פון דיעזען שבט אָדער פראַטריע האָבען איבער זיי קיין קאָנטראָל ניט געהאַט. דיא אימיגראַנטען זיינען געבליבען פרעמדע, וויא אויסלענדער. זיי האָבען זיך געפיהרט זייער בעזונדערען געגנט־לעבען. דיא אינקאַס פלעגען זיי געבען ספּעציעלע רעכטע, און דאָס האָט פערגרעסערט דיא אָבגעפרעמדקייט צווישען דיא צווייערליי איינוואוינער. דיא איינגעזעסענע פלעגען אויף דיא אימיגראַנטען קוקען קרום, און דיא אימיגראַנטען פלעגען דיענען וויא שפּיאָנען געגען זיי.

דיא אינקאַס האָבען געהאַט אַ גוט אויסגעאַרבייטע קוריער־

סיסטעם, מיט וועלכע זיי האָבען געקענט אימער וויסען וואָס עס טהוט זיך אין דיא פערשיעדענע ווינקעלעך פון זייער לאַנד. קוריערען אָדער לאַפּערס האָבען געהאַט דיא מעקסיקאַנער אויך; ביי דיא אינקאַס איז דאָס אָבער געוועזען העכער ענטוויקעלט און בעסער אָרגאַני־זירט. אויף געוויסע פונקטען, אַלע דריי מייל אונגעפעהר, זיינען אויף דיא מיליטערישע וועגען געשטאַנען קליינע הייזעלעך; אין יעדער הייזעל אַזעלכער האָט זיך אימער געפונען פון צוויי ביז דריי „טשאַס־קים" (לאַפּערס). ווען אַ טוכריקוק האָט געהאַט עפּעס וויכטיגעס צו מעלדען זיין קאַפּאַק אין קוזקאָ אָדער אַן אַנדער טוכריקוק, פלעגט ער וועגען דעם מאַכען צייכענס אויף דער קניפּעל־שנור,*) און דיא שנור מיט דיא קניפּלעך שיקען דורך „טשאַסקים". יעדער „טשאַסקי" האָט נור געהאַט צו לויפען פון איין סטאַנציע ביז דער נעכסטער. דאָרטען פלעגט ער דיא קניפּעל־שנור איבערגעבען דעם נעכסטען קוריער. אויף דיעזען אָרט פלעגט מען אין אַ גאַנץ קורצער צייט דערגרייכען דיא וויטסטע פונקטען. דורך דיעזע טשאַסקים פלעגט דער אינקאַ בעקומען אַלע טאָג פרישע פיש פון ים, הגם דאָס איז געוועזען אַ גרויסע שטרעקע פון קוזקאָ. עהנליכע קוריער־פּאָסטען האָבען געהאַט דיא פּאַרצייטיגע עגיפּטער, פּערסיער און כינעזער.

איצט אַ פּאָר ווערטער וועגען דיא צינזען, וואָס דיא בעזיעגטע האָבען געמוזט צושטעלען דעם אינקאַ. דיעזע צינזען זיינען געוועזען אין פערשיעדענע פאָרמען: 1) ארבייט אויף דעם אינקאַ'ס און אויף דיא גלחים'שע פעלדער אָדער בהמות; 2) אַנדערע ארבייט פאַר דיא אינקאַס; 3) סאָלדאַטען פאַר דער ארמיי; 4) דיענער פאַר דיא אינקאַס; 5) יונגע מיידלעך פאַר דיא טעמפּלען, און פאַר דיא אינקאַס.

ווען דיא אינקאַס פלעגען איינעהמען אַ נייעם געגענד, פלעגען זיי פריהער פון אַלץ אַ טהייל פון דיא פעלדער בעשטימען אַלס צינזען־לאַנד, וועלכע דיא בעזיעגטע פלעגען יעדען יאָהר מוזען בעאַרבייטען ניט פאַר זיך נור פאַר דעם אינקאַ און פאַר דעם גלחים־קלאַס. מען פלעגט אָבצייכענען דיא אינקאַ־פעלדער בעזונדער און דיא טעמפּעל־פעלדער בעזונדער.

*) וועגען דיעזע קניפּעל־שפּראַך וועט ערקלעהרט ווערען ווייטער.

דיא תבואה, פּרוכטען און גרינסען, וואָס מען האָט אָראָבגענומען פון דער אינקאַ־פעלד, איז געגאַנגען אויף אויפצוהאַלטען דעם אינקאַ׳ס הויז־געזינד, אַלע זיינע בעדיענטע, דיא גאַנצע מיליטער, דיא מיליטער־סטאַציאָנען א. ז. וו. אַ טהייל פון דיעזע תבואה און פּרוכט פלעגט בלייבען אין אַזעלכע גרויסע סקלאַדען, וואָס האָבען זיך געפונען אין יעדען קרייז; אַ טהייל אָבער פלעגט מען אוועקפיהרען נאָך קוזקאָ. דיא תבואה וויעדער אָדער פּרוכטען פון דיא גלחים׳שע פעלדער פלעגט געהן צו שפּייזען דיא מאַסען גלחים, זייערע דיענער און דיא הייליגע מיידלעך. אויך פלעגען פון דעם גענומען ווערען דיא פערשיעדענע תבואה־אָפּפער צו דיא גרויסע ימים־טובים.

דיא אַרבייט אויף דיא אינקאַ־פעלדער און טעמפעל־פעלדער איז געטהאָן געוואָרען פון דער גאַנצער דאָרף־געמיינדע, מענער, פרויען און קינדער צוזאַמען. יעדער האָט געמוזט אַרבייטען אָבצו׳פטר׳ען דיעזע צינזען. אָבער בשעת מען האָט געאַרבייט אויף דיעזע פעלדער האָט מען געזונגען און געטרונקען אויף דיא קאָסטען פון דעם אינקאַ אָדער פון דער רעליגיאָן.

אין דיא בערג, וואו עס איז לייכטער געווען צו האָדעווען לאַמאַס וויא אַרויסצוברענגען תבואה, פלעגען דיא אינקאַס זייערע צינזען נעהמען מיט בהמות. דערביי פלעגען זיי טהאָן אַזוי וויא דאָרטען מיט דיא פעלדער: ווען זיי האָבען איינגענומען אַזאַ שבט, פלעגען זיי אָבזונדערען אַ געוויסע צאָהל פון זיינע בעסטע לאַמאַס און זיי צוטהיי־לען אויף צוויי טהייל: דיא גרעסערע טהייל פאַר זיך און דיא קלענערע פאַר דיא גלחים. דאַן פלעגט מען דיא בהמות שטעמפּלען אַלס אינקאַ־לאַמאַס און אַלס טעמפּעל־לאַמאַס און זיי איבערגעבען צו דיא פער־שיעדענע דאָרף־געמיינדעס, אַז זיי זאָלען זיי פיטערען אונטער דער קאָנטראָל פון דעם טוכריקוק, וועלכער האָט דערצו געהאַט ספּעציעלע אויפזעהערס. פון דעם אינקאַ׳ס לאַמאַס האָט מען אַ בעשטימטע צאָהל אימער געשיקט נאָך קוזקאָ; אַנדערע האָט מען צושיקט צו דיא פער־שיעדענע מיליטערישע סטאַציאָנען. פון דיא וואָל האָבען דאָרף־פרויען געמוזט אויסוועבען מאַטעריעס — פון דיא בעסערע וואָל פאַר דיא אינקאַס, פון דיא גרעבערע — פאַר דער מיליטער. ווען דיא שפּאַניער זיינען אָנגעקומען נאָך פּערו האָבען זיי דאָרטען געפונען ריעזיגע מאַגאַ־זינען פערפּאַקט מיט בערג וואָלצייג.

אחוץ דעם האָבען דיא דאָרף־געמיינדעס געמוזט דעם אינקאַ צושטעלען ערדלשטיינער, פּארב־האָלץ, קאָלירטע פעדערען, ארבייטען אין זיינע מינען, בויען און פעררינכטען דיא פעסטונגען, דיא קאנאַלען און דיא וועגען. אַלץ איז געגאַנגען מיט אַ בעשטימטע אָרדנונג, נאָך דער רייהע נאָך. דאָס זעלבע איז געווען מיט מיליטער־דיענסט.

אחוץ סאָלדאַטען האָבען דיא אינקאַס געפּאָדערט אַ געוויסע צאָהל קרעפטיגע, שעהנע יונגע לייט צו דיענען אין דיא פּאַלאַצען אָדער ביי דיא פערשיעדענע אינקאַ־בעאַמטע. מען פלעגט זיי נעהמען בלויז ביי געוויסע שבטים, וועלכע זיינען געווען גוט בעקאַנט מיט זייער טריהייט. דיעזע דיענער האָבען געהייסען „י א נ א ק ו נ א“. אום מען זאָל אין זיי גאָר זיין זיכער, פלעגט מען זיי אין גאַנצען אָבזונדערען פון זייערע געגנטען. זיי זיינען געוואָרען אייביגע לאַקייען פון דעם אינקאַ־קלאַס. זיי האָט זיך געלעבט פיעל בעסער וויא דיא אַנדערע פּערואַנער און מיט דעם האָט מען געהאָלפען אין זיי ענטוויקלען דעם לאַקייאישען גייסט.

ביי יעדען שבט האָט דער טוכריקוק געהאַט אַ בעזונדערען בעאַמ־טען, וועמעס פליכט עס איז געווען אויסצוקלייבען דיא שעהנסטע יונגע מיידלעך (פון 8 ביז 12 יאָהר) און זיי איבערצוגעבען פאַר'ן אינקאַ. דיעזע מיידלעך פלעגט מען פערשפּאַרען אין „הייזער פאַר אויסערוועהלטע“, וואו זיי האָבען זיך געהאָדעוועט אונטער דער השגחה פון אַ „מאַמאַקונאַ“ (מוטער, אויפזעהערין). אַזעלכע הייזער זיינען געווען דרייערליי: אין איינע האָט מען געהאָדעוועט דיא הייליגע „זון־מיידלעך“, זיי האָבען בעדאַרפט צופערטיגען הייליגע געטראַנק און געבעק צו דיא רעליגיעזע צערעמאָניעס, וועבען פרוכת'ן פאַר דיא טעמפּלען, קליידער פאַר'ן אינקאַ א. ז. וו. זיי זיינען געווען נאָנען, אָבגעשניטען פון דער גאַנצער וועלט, און דיא קאָנווענטען, וואו מען האָט זיי געהאַלטען, זיינען געווען אַרומגעצאַמט מיט דיקע שטיינערנע ווענט. בלויז דער אינקאַ און זיין „קאָיאַ“ האָבען געהאַט אַ רעכט אַריינצוקומען אין זייערע הייליגע געצעלטען. דיא מאַמאַקונאַ האָט שטרענג אַכטונג געגעבען, אַז זייער מאָראַל זאָל בלייבען אונבעפלעקט; און ווען איינע פון זיי איז אַריינגעפאַלען אין געהיימע פערהעלטניסע מיט אַ מאַנסביל, פלעגט מען איהר בעגראָבען לעבעדיגערהייד און איהם — דערווערגען. דיעזע זון־מיידלעך האָבען זיך גערעכענט פאַר

דעם אינקאַ'ס כּלות. ער האָט געקענט פון זיי נעהמען צו זיך אין האַרעם וויפיעל ער האָט נור געוועלט.

אין אַ צווייטען זאָרט „הייזער פאַר אויסערוועהלטע" האָט מען געהאָדעוועט קעבס־פרויען פאַר דיא אַנדערע אינקאַס, וויא אויך פאַר דעם הויפּט־אינקאַ, און אין אַ דריטען זאָרט פלעגט מען האָדעווען קעבס־ווייבער פאַר קוראַקאַס און פאַר דיא „יאַנאַקונאַ".

אין סך הכל פלעגט מען פון דעם פאָלק אַרויסרייסען אַ גרויסע צאָהל מיידלעך אַזעלכע. עס איז אויף דעם אייגענטליך קיין שיעור ניט געווען. וואו דעם טוכּריקוק'ס אַגענט האָט נור דערזעהן אַ שעהנע מיידעל, האָט ער איהר צוגענומען. גאַרצילאַזאָ זאָגט אַז דיא פּערואַנער פלעגען זיך שעצען גליקליך, ווען דער אינקאַ פלעגט זייערע אַ טאָכטער צונעהמען פאַר אַ קעבס־ווייב. קונאָוו ברענגט אָבער בעריכטען, אַז דאָס פלעגט דיא עלטערען פערשאַפען דיא גרעסטע שמערצען.

דעם דייטליכסטען בעגריף וויא ווייט דיא אינקאַס זיינען געווען ענטוויקעלט אין האַלטען דיא בעפעלקערונג אונטער זייער יאָך, גיט אונז דער פאַקט דאָס זיי האָבען געהאַט אַ צענזוס אָדער פאָלקס־צעהלונג. אַלע דריי יאָהר פלעגען צו דיעזען צוועק פון קוזקאָ איבער'ן לאַנד אַרומרייזען ספּעציעלע אינקאַ־בעאַמטע. זיי פלעגען געהן פון געגנט צו געגנט, און אומעטום דורך דעם געגנט־קוראַקאַ אָדער הונדערט־מאַן הייסען צוזאַמענרופען דיא גאַנצע געמיינדע און איהר איבער־צעהלען. דאַן פלעגען זיי בעשטימען וויא פיעל מענשען עס זיינען נויטיג אויף צו שפּייזען דיא געמיינדע, און וויא פיעל דער אינקאַ קען פאָדערען צו דער מיליטער אָדער צו דיא פערשיעדענע רעגיערונגס־אַרבייטען. דאָס אַלץ פלעגען זיי לאָזען פערצייכענען אויף דיא קניפּעל־שניר. דערביי פלעגען דיא קוראַקאַס ניט זעלטען אייניגע פון דיא איינוואוינער זיך הייסען בעהאַלטען אין הייהלען, אום דיא צאָהל זאָל אויסקומען קלענער, הגם ווען מען פלעגט דאָס כאַפּען פלעגט מען בעשטראָפען.

דיא אינקאַס האָבען דיא לאַנד געהאַלטען אין אַן אייזערנעם פויסט; און דאָך, וויא ווייט עס האָט ניט אָנגעריהרט דיא אינטערעסען פון דעם אינקאַ שבט, האָבען זיי דיא זעלבסטרעגיערונג פון זייערע אונטערטהעניגע ניט געשטערט. ווען איינער האָט געבונטעוועט געגען זייער הערשאַפט, זיי געשימפּפט, אָדער געפאַלשעוועט אין דיא צינזען,

פלעגט דעם געריכטס פּראָצעס פיהרען א פאָרשטעהער פון דעם אינקאַ, וועלכער פלעגט ארומרייזען מיט עטליכע געזונטע יאַנאַקונאַ. ווען מען פלעגט אימיצען געפינען שולדיג, פלעגען דיעזע געזונטע אינקאַ־לאַקייעס דורכפיהרען דיא שטראָף. קיין בעשטימטע שטראָפען זיינען ניט געווען. דער ריכטער האָט געטהאָן לויט זיין פערשטאַנד אָדער געשמאַק. לייכט זיינען דיא בעשטראָפונגען יעדענפאַלס ניט געווען. פאר ניט פאָלגען דעם קלענסטען אינקא בעפעהל, פלעגט מען טוידטען. און ניט נור פלעגט מען בעשטראָפען דעם פערברעכער פערזענליך, נור אויך זיינע קרובים — אמאָל זאָגאר זיין גאנצען געגנט.

ווען דער פערברעכען איז אָבער בעגאַנגען געוואָרען ניט געגען אַן אינקאַ נור געגען א געוועהנליכען פּערואַנער, דאַן פלעגט דעם משפּט פיהרען דער הויפּטמאַן פון דעם פערברעכער׳ס געגנט; אין וויכ־טיגערע זאכען (אָדער ווען עס איז געווען א סכסוך צווישען צוויי געגנטען) פלעגט דער שבט־הויפּטמאַן זיין דער ריכטער, און אַלץ פלעגט געהן נאָך דיא אַלטע, פּאַרצייטיגע מנהגים פון דעם שבט. דער לעזער וויים שוין, אז דיעזע הויפּטליט האָבען זייער אמט אויך בעקומען נאָך דיא פּאַרצייטיגע פיהרונגען פון דעם אָדער יענעם שבט און זיינע געגנטען. נו, פלעגען נאָך דיא זעלבע אַלטע מנהגים דיא עלסטע זיין דיא ריכטער. דיא אינקאַ רעגיערונג האָט זיך ניט געמישט. אויף דיעזע געריכטען זיינען דיא שטראָפען מייס־טענס ניט געווען קיין שטרענגע. זעהר אָפט פלעגט דיא שטראָף בעשטעהן אין פערשעהמען דעם פערברעכער, אין צווינגען איהם צו געהן דורכ׳ן דאָרף מיט א משא, צום ביישפּיעל. זעלטען ווען מען פלעגט שמייסען. אַלץ איז געגאַנגען אויף א פאַמיליען־שטייגער; דער געגנט איז דאָך טאַקע געווען איין גרויסע פאַמיליע. ווען עס האָט זיך געמאַכט א גרויסער פערברעכען, פלעגט דער משפּט איבערגעגעבען ווערען צו דעם שבט־געריכט. בלויז ער האָט געקענט פּעראורטהיילען צום טוידט.

וויא ווייט דער געגנט און דער שבט זיינען געבליבען ביי זייער אַלטע מאַכט, ווייזט דאָס פאָלגענדע: ווען א פּערואַנער איז בעגאַנגען א פערברעכען (ניט געגען אינקאַ) אין דער צייט ווען ער האָט געאַר־בייט פאַר דעם אינקאַ אין א גאַנץ אַנדער געגענד, האָט איהם ניט געקענט משפּט׳ן דער הויפּטמאַן פון יענעם געגנט, נור אַלץ דער הויפּט־מאַן פון זיין אייגענעם געגנט. היינט, צום ביישפּיעל, בעלאַנגט דער

פערברעכער צו דעם געריכט פון דעם אָ ר ט, וואו ער האָט געטהאָן זיין פערברעכען, דאָס הייסט, מיר לעבען אין פּאָליטישע געזעלשאַפטען, וועלכע זיינען אָרגאַניזירט נאָך טעריטאָריען. די אוראַלטע געזעלשאַפטען זיינען אָבער געווען אָרגאַניזירט נאָך געגנטען. דאָס זיינען געווען גענט־געזעלשאַפטען (זעה אויבען זייטעל 300). אין פּערו איז אַלזאָ די גענט־געזעלשאַפט געבליבען אונגעשטערט. ביי קיין פּאָליטישע געזעלשאַפט האָט נאָך דאָרטען ניט געהאַלטען.

אפילו, ווען די אינקאַס האָבען בעשטראָפט אַן אונטערטהעניגען פאַר זייערע אַ „קריוודע", פלעגען זיי זיך אויף פיהרען וויא מען פיהרט זיך אין גענט־געזעלשאַפטען. זיי פלעגען בעשטראָפען ניט נור איהם, נור אויך זיינע נאָהענטע קרובים, און אמאָל זאָגאַר זיין גאַנצען גענט, דאָס הייסט זיין גאַנצע פאַמיליען־גרופּע. דיעזע געמיינשאַפטליכע פערראַנטוואָרטליכקייט, דיעזע פאַמיליען־פעראַנטוואָרטליכקייט הייסט עס, עקזיסטירט איבעראַל, ביי אַלע אונענטוויקעלטע פעלקער (זעה וועגען די „קרוגאָוואַיא פּאָרוקאַ" ביי די רוסישע פּויערים אין דעם נאָטיץ אונטער זייטעל 561).

די אינקאַס האָבען אַלזאָ ניט געשאַפען קיין פּאָליטישע אָרגאַניזאַציאָן. ק י י ן ש ט א א ט. אין אַ שטאַאט איז די גאַנצע בעפעלקערונג אָרגאַניזירט אַלס איין נ אַ צ י אָ ן, זיא ווערט רעגיערט ניט לויט שבטים, פאַמיליען־גרופּען, נור נאָך קוואַרטאַלען, קרייזען, בעשטימטע שטיקער לאַנד. די בעפעלקערונג פון פּערו איז געווען רעגיערט לויט שבטים און געגנטען. יעדער שבט איז געווען פאַר זיך, אַן אָבגעזונדערטע נאַציאָן. די אינקאַס גופא זיינען אויך געווען אַ בעזונדער שבט, — צוטהיילט אויף געגנטען.

די וואָס זאָגען אַז פּערו איז געווען אַ „סאָציאַליסטישער שטאַאט", וויזען אויף דעם אָן אַלס די אורזאַכע ווארום די שפּאַניער האָבען איהר אַזוי גיך בעזיעגט (אַ סאָציאַליסטישער שטאַאט גיט דעם מענשען ניט קיין זעלבסטשטענדיגקייט, אַלזאָ לאָזט ער איהם ניט ענטוויקלען זיינע קרעפטען, זיין ענערגיע,—אַזוי טענה'ן זיי). פּערו איז אָבער געווען פּונקט אַזוי וועניג שטאַאט וויא זיא איז געווען אַ סאָציאַליסטישע געזעלשאַפט. פאַר וואָס האָבען די אינקאַס איהר אַזוי לייכט איינגענומען? ווייל זיא איז בעשטאַנען פון בעזונדערע שבטים, און יעדער שבט האָט געקעמפפט פאַר זיך, אָפט — איינער געגען דעם

אַנדערען. דאָס זעלבע איז געווען ווען דיא שפּאַניער זיינען געקומען. דיא אינקאַס האָבען דיא שבטים אינערליך אין איין געזעלשאַפט ניט פעראייניגט. בלויז אויסערליך האָבען זיי זיי צוזאַמענגעהאַלטען, מיט זייער יאָך. אַזוי גיך, וויא דיעזע אויסערליכע האַנד איז פערניכטעט געוואָרען, איז אַלעס צופאַלען געוואָרען.

אין מעקסיקאָ זיינען אויך אָבגעפאַלען דיא אונטערטהעניגע שבטים, ווען דיא אַצטעקישע מאַכט האָט איהר בעדייטונג פערלאָרען. דאָרטען זיינען אָבער דיא אַצטעקען אַליין געווען דיא קעמפּפער געגען קאָרטעס'ען. וועהרענד דיא אינקאַס זיינען צוגעוועהנט געווען צו קעמפּפען מיט פרעמדע הענד.

מיר קענען איצט איבערגעהן צו אַנדערע פּונקטען אין דעם לעבען פון פּערו. צווישען דיא מערקווירדיגסטע זאַכען, וואָס דיא ווייסע מענשען האָבען ביי זיי געפונען, זיינען געווען זייערע וועגען, זייערע וואַסער־גראָבענס און געוויסע געביידעס. גאַרצילאַזאָ וויל האָבען, אַז דאָס אַלץ האָבען איינגעפיהרט זיינע זיידעס, דיא אינקאַס; און אַזוי איז טאַקע געווען דער אַלגעמיינער איינדרוק. עס איז אָבער בעוויזען געוואָרען (ניט דוקא פון קונאָוו'ן נור נאָך איידער עס איז ערשיענען זיין ווערק וועגען פּערו), אַז דאָס איז ווייט ניט ריכטיג. איינינגע פון דיא שבטים, וואָס זיי האָבען בעזיעגט, זיינען געשטאַנען העכער וויא זיי אין אַגריקולטור (דיא קונסט צו בעאַרבייטען דיא ערד), צום ביישפּיעל, אין דיא ערטער וואו עס געהט ווענינ רעגען, האָבען זיי צו דיא פעלדער געצויגען וואַסער פון טייכען און אָזערעס; און אויף דיעזען אַרט האָבען זיי זיך אויסגעלערענט מאַכען קונציגע גראָבענס. ווען דיא אינקאַס האָבען פערשפּרייט זייער הערשאַפט, האָבען זיי געזעהן אַז דיא ווענינער ענטוויקעלטע שבטים זאָלען דיעזע קונסט איבערנעהמען ביי דיא מעהר ענטוויקעלטע, און אין זייער צייט איז דיעזע קונסט נאָך ווייטער געוואַקסען. אָבער ניט זיי האָבען איהר איינ־געפיהרט. דאָס זעלבע איז מיט דיא געביידעס. אין פּערו זיינען פאַראַן מערקווירדיגע מויערען, וועלכע זיינען געבויט געוואָרען פיעלע הונ־דערטע, פיללייכט טויזענדע יאָהרען איידער דיא אינקאַס האָבען זיך אין יענע ערטער בעוויזען. מען האָט געפונען ריעזיגע מויערען, און סמנים פון אַ גאַנצע שטאָדט. דיא אינקאַס האָבען זאָגאַר ניט געוואוסט

וואָס פאַר אַ זאָרט מענשען עס זיינען געווען דיא, וואָס האָבען דיעזע געביידעס אויפגעשטעלט. פון דיא מויערען, פון זייערע בעפּוצונגען און פון פערשיעדענע זאַכען וואָס מען געפינט אין זיי און אַרום זיי, קען מען זעהן, אַז יענע מענשען האָבען דערגרייכט אַ הויכע ענטוויקלונגס־שטופע. אין אַן אַנדער געגענד האָבען דיא אינקאַס איינגענומען אַ לעבעדיגען פאָלק מיט מערקווירדיגע מויערען, וואַסער־גראָבענס, וועגען, קונציגע ציערונג פון גאָלד, פיגורען אויסגעוועבט אין מאַטעריעס א. ז. וו. דיא בעסטע בעלי מלאכות פון דיעזע שבטים האָבען דיא אינקאַס דאַן אַריבערגעבראַכט נאָך קוזקאָ, וואו אַנדערע האָבען זיך ביי זיי געלערענט זייער קונסט.

אויף דיעזען אַרט איז דיא ציוויליזאַציאָן פון פּערו אונטער דיא אינקאַס פערשפּרייט געוואָרען. אָבער ניט זיי האָבען איהר געשאַפען.

דאָס ברענגט אונז צו אַן אינטערעסאַנטען פּונקט.

איינינע פון דיא וואַזעס, טעפּ אָדער געשניצטע שטיינערנע פיגורען, וואָס מען געפינט אין דיא גאַנץ פאַרצייטיגע קברים אָדער געביידעס פון פּערו, שטעלען מיט זיך פאָר דיא געזיכטען פון ווייסע מענשען.

וואַזעס מיט געזיכטען פון ווייסע מענשען, וועלכע מען האָט געפונען אין צענטראַל־אַמעריקאַ

דיא פראַגע איז אַלזאָ פון וואַנען האָבען זיי זיך דאָרטען גענומען? וויא אַזוי האָט מען אין אַמעריקאַ געקענט האָבען אַ בעגריף פון איירא־

פּעאישע געשטאַלטען איידער דיא שפּאַניער זיינען אהין געקומען? דאָס, וויעדער, דערמאָנט אונז אָן אַן אנדער פראגע: פון וואנען האָבען דיא מעקסיקאנער געוואוסט פּאָרצושטעלען א גאָט מיט אַן אייראָפּעאישע געזיכט, דאָס הייסט מיט א ווייסע געזיכט און בלאָנדע האָר? וויא דער לעזער געדענקט, זיינען זיי געווען איינגעגלויבט, אַז אַזא גאָט איז ביי זיי אמאָל געווען, נור ער איז אוועק איבער'ן ים, און האָט צוגעזאָגט צוריק צו קומען; ווען מאָנטעזומא האָט דערהערט, אַז עס זיינען געקומען דיא שפּאַניער — מענשען מיט ווייסע געזיכטען און איינינגע מיט בלאָנדע האָר — האָט ער זיך דעריבער געשראָקען. ער האָט געמיינט אַז דאָס איז יענער גאָט. וויא קומט אַלזאָ אַזא געדאנק אין אַן אָבגעזונדערטע וועלט־טהייל, וואו עס זיינען ניט געווען קיין אַנדערע מענשען וויא רויט־פארביגע און שווארץ־האָריגע?

געוויסע פאָרשער, פון דיא וואָס גלויבען, אַז דיא אצטעקען און דיא פּאָרצייטיגע פּערואנער האָבען זייער האלב־ציוויליזאציאָן בעקומען פון דעם מזרח־קאָנטינענט (אזיען, אייראָפּא, אפריקא), (זעה אויבען זייטלעך 172־173 און זייטעל 286), ערקלעהרען, אַז אי אין פּערו, אי אין מעקסיקאָ, אי אין דיא לענדער פון צענטראַל־אמעריקא — יוקאטאַן, האָנדוראַס, גוואטעמאַלאַ, פּאנאמא א. ז. וו. האָבען טאקע גאָר פּאָרצייטען געוואוינט מענשען מיט אזיאטישע אָדער אייראָפּעאישע פּנים'ער, און אַז זיי האָבען דאָס דאָרטען איינגעפלאַנצט דיא קונסט פון בויען ריעזיגע שטיינערנע הייזער, מאכען קונציגע וואזעס, וועבען א. ז. וו. איין מיינונג איז פאראַן אַז דיעזע מענשען זיינען נאָך אמעריקא געקומען פון פּ אָ ל י נ ע ז י ע ן, — דיא מאסע קליינע אינזלען, וואָס זיינען צוואַוואָרפען איבער'ן שטילען אָקעאַן צווישען אויסטראַליען און זיד־אמעריקא, (דיא האַוואַי אינזלען, וועלכע בעלאַנגען איצט צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען זיינען א טהייל פון דיעזע אינזלען). מען איז היינט איבערצייגט, אַז דיא פּאָלינעזיער שטאַמען פון דער קאַווקאַזישער ראַסע, צו וועלכע עס בעלאַנגען אַלע אייראָפּעאישע און א טהייל פון דיא אזיאַטישע פעלקער. מען גלויבט, אַז זיי האָבען אהין עמיגרירט פון דער אזיאַטישער הויפּט־לאַנד.*)

*) פיעלע פּאָלינעזישע פאמיליען האָבען רויטע אָדער בלאָנדע האָר, און שעהנע אייראָפּעאישע געזיכטען בעגעגענט מען צווישען זיי מאַסענוויז.

אזוי וויא פיעלע פון דיא פּאָלינעזישע אינזלען זיינען איינגעזונקען און פערשוואונדען געוואָרען — זאָגט דר. בראון — האָבען זייערע איינוואוינער געמוזט אוועקשווימען אנדערשוואו, זוכען א נייע היים. און אויף צו בויען שיפען און פאָהרען איבער'ן ים פלעגען זיי אמאָל זיין גרויסע בריות. אויף דיעזען ארט, שווימענדיג איבער'ן שטילען אָקעאַן, זיינען זיי געקומען נאָך פּערו, און זיי האָבען עס דאָרטען, ניט ווייט פון ברעג, געבויט דיא מערקווירדיגע געביידעס וואָס מען האָט דאָרטען געפונען, און אויסגעלערענט דיא אינדיאנער בויען, מאַכען טעפּ, וועבען, שניצען א. ז. וו. אזוי אָבער וויא דאָרטען געהט ווייניג רעגען, זיינען זיי שפּעטער אוועק צו צפון צו, נאָך צענטראַל אמעריקא און דערנאָך נאָך מעקסיקאָ. דר. בראון ערקלעהרט, אז פיעלע פון דיא וואזעס וואָס מען געפינט לעבען אוראַלטע חורבות פון צענטראַל אמעריקא האָבען אויף זיך דיא זעלבע פיגורען וויא דיא זאכען וואָס מען געפינט אין פּערו. אחוץ דעם: אויף אוראַלטע וואזעס פון יוקאטאַן און אויף א פויק פון דיא פּאַרצייטיגע טלאַסקאַלאַ האָט דר. בראון געזעהן דיא פיגור פון א לאַמאַ. אזוי וויא דאָרטען איז דיעזע בהמה ניטאָ און קען ניט לעבען, דרינגט ער דעריבער אז דיא געמאָלענע אָדער אויסגע־קנאָטענע פיגורען זיינען דאָרטען אמאָל פערשפּרייט געוואָרען פון פּאָלינעזיער וואָס האָבען אהין עמיגרירט פון פּערו.

צווישען דיא פיגורען געפינען זיך ניט בלויז מענשען מיט אייראָפּע־אישע געשטאַלטען, נור אויך בילדער פון גאַר־פּאַרצייטיגע רעליגיעזע מעשות פון אייראָפּעאישע פעלקער. אָבער דאָס אלץ געפינט מען בלויז אין דיא אמעריקאנישע לענדער וואָס ליגען לעבען דעם שטילען אָקעאַן און אויף א גלייכען וועג פון דיא פּאָלינעזישע אינזלען, דאָס הייסט אין מעקסיקאָ, צענטראַל אמעריקא און פּערו. און דיעזע לענדער זיינען טאקע דיא איינציגע אמעריקאנישע געגענדען, וועלכע האָבען דער־גרייכט דיא מדרגה פון האלב־ציוויליזאציאָן (דעם מיטעלסטען בארבאַ־

דיא אנדערע אינזלען, וואָס געפינען זיך אין דעם שטילען אָקעאן, זיינען בעוואוינט מיט מענשען פון דער מאַלאַאישער אָדער מאָנגאָלישער ראַסע. דער קאָליר און דיא פאָרמע פון דיא געזיכטען זיינען אָבער ניט דער איינציגער בעווייז, אז דיא פּאָלינעזיער שטאַמען פון קאַווקאַזער מענשען. עס זיינען פאַראַן וויכטיגע אַנדערע בעווייזע אויך.

רישען שטאפּעל). אַלזאָ איז דר. בראון איבערצייגט אז דאָס האָבען דאָרטען פערשפּרייט מענשען מיט ווייסע פּנים'ער, וואָס זיינען אהין געקומען פון דיא פּאָלינעזישע אינזלען. נור דיא אַצטעקען האָבען זיי ענדליך בעזיעגט און פערטריבען. דאָס אַלץ איז געווען פיעלע יאָהר־הונדערטע פאַר דעם וויא דיא אינקאַס האָבען איינגענומען פּערו. אַזוי וייט פאַרצייטען איז דאָס געווען, אַז אייראָפּאַ האָט נאָך דאַן ניט געוואוסט פון קיין אייזען.

דיא ערקלערונג איז אָבער פאָרלויפיג ניט מעהר וויא אַ אינטערע־סאַנטע סברא. קיין פעסטען וויסענשאַפטליכען פונדאַמענט האָט זיא ניט. דער בעריהמטער געלעהרטער הומבאָלדט האָט צוזאַמענגעקליבען בערג מיט מערקווירדיגע ארגומענטען, אַז דיא אמעריקאַנישע האַלב־ציוויליזיאַציאָן שטאַמט פון דיא אַלטע אַזיאַטישע פעלקער, (דר. בראון זאָגט אויסדריקליך אַז ניט), און זיינע ערקלערונגען זיינען אויך געבליעבען סברות. צי מען וועט אין דעם ענין וועןֿעס־איז צוקומען צו וויסענשאַפטליכע בעשטימטקייט, קען מען נאַטירליך ניט פאָראויס־זאָגען. פאָרלויפיג אָבער איז מען מעהר געניינגט צו גלויבען, אַז פריהער פאַר דיא שפּאַניער זיינען אין אַמעריקאַ קיין ווייסע מענשען קיין מאָל ניט געווען, און אַז דיא אַמעריקאַנישע האַלב־ציוויליזאַציאָן האָט זיך ענטוויקעלט זעלבסט־שטענדיג. אַי זי איז אין פיעלעס עהנליך צו דיא אַלטע ציוויליזאַציאָן פון אשור, בבל, מצרים, אינדיען, כינאַ, יאַפּאַן? איז דער געוועהנליכער אַנטוואָרט אויף דעם, אַז „עהנליכע אומשטענדען שאַפען עהנליכע רעזולטאַטען“.

וואָס אַנבעטרעפט דיא פראַגע צי האָט פּערו געהאַט אַ שייכות מיט מעקסיקאָ אָדער צענטראַל אַמעריקאַ, איז איין זאַך זיכער, נעמליך, אַז אויב אַזאַ שייכות האָט אַפילו אַמאָל עקזיסטירט, האָט עס אויך אויפ־געהערט פיעלע הונדערט יאהר איידער דיא שפּאַניער זיינען געקומען. דיא קונסט פון שרייבען מיט בילדער און פון מאַכען פּאַפּיער האָט זיך אין מעקסיקאָ אָדער יוקאַטאַן איין יאַהרהונדערט ניט ענטוויקעלט, און דאָך האָט פּערו פון דעם קיין בעגריעף ניט געהאַט. אַגאַווע, פון וואָס דיא מעקסיקאַנער האָבען געמאַכט זייער פּאַפּיער, האָבען דיא פּערואַנער אויך געהאַט. פון פּאַפּיער אָבער האָבען זיי ניט געוואוסט.

אין דער צייט ווען דיא שפּאַניער זיינען געקומען, האָבען דיא פּערואַנער גיט געוואוסט, אַז עס איז פאַראַן אַ מעקסיקאָ אויף דער

וועלט; און זייערע חכמים, וועלכע האבען איבערגענומען דיא מעלדונ־גען פון פיעלע פריהערדיגע דורות, האבען אויך וועגען דעם קיין וואָרט ניט געהערט.

אויבען האבען מיר געזעהן, אז א אינדיאנער פון פאנאמא האט פאר באלבאאַ'ן אויסגעקנאָטען דיא פיגור פון א לאמא און איהם געזאָגט וועגען דיא גאָלד־לאנד פון דרום. דאָס בעווייזט אלזאָ, אז אין צענטראל־אמעריקא האט מען וועגען פערו יא געוואוסט. דאָס גיט אן ענטפער אויף דער פראגע פון וואנען האבען זיך גענומען דיא לאמא־פיגורען וואָס דר. בראון האט דארטען געזעהן. דאָס ווייזט, אז מענשען פון צענטראל אמעריקא האבען בעזוכט פערו ארום באלבאאַ'ס צייטען. דאָס איז אָבער מסתמא געווען ניט מעהר וויא א צופאל. אין איינינע פלעצער פון פאנאמא האט מען געהערט פון פערו, אָבער דאָס איז געווען ניט מעהר וויא אַן אונדייטליכער קלאנג; אין פערו, ווידער, האט מען וועגען מעקסיקאָ אפילו אזא קלאנג אויך ניט בעקומען.

דיא וועגען, וועלכע האבען פעראייניגט דיא פערשיעדענע טהיילען פון פערו מיט דער הויפט־שטאדט, קען מען נאָך עד היום זעהן, הגם זיי זיינען שוין מייסטענס פערוואקסען אָדער צושטערט, און עד היום איבערראשען זיי דעם בעאָבאכטער מיט דער ריעזיגער, אָפט אונ־בעגרייפליכער ארבייט, וואָס זיי ענטהאלטען אין זיך. איין וועג אזעלכער איז געגאנגען איבער דיא בערג. אין איינינע ערטער איז ער אויף עטליכע מייל נאָכאנאנד אויסגעהאקט אין ווילדע פעלזען; אין פיעלע אנדערע ערטער געהט ער אויף הענג־בריקען הויך איבער האסטיג־שטראָמענדע טייכען, אָדער איבער טרעפ אין דיא פעלזען איבער טיעפע אָבגרונטען. אנדערע אָבגרונטען זיינען איינפאך אָנגעפילט געוואָרען מיט צעמענט. דיעזער וועג, פון וועלכען עס זיינען איצט איבערגעבליעבען בלויז בעזונדערע שטיקלעך, האט געהאלטען ארום צוויי־טויזענד מייל. ער איז געווען צוטהיילט אויף גלייכע שטרעקעס פון עטוואָס מעהר וויא דריי מייל א שטרעקע, און ביי דעם אָנהויב פון יעדער שטרעקע איז געשטאנען א שטיינערנער סלופ צו בעצייכענען וויא ווייט א געוויסער פלאץ געפינט זיך פון אַן אנדער פלאץ. דער וועג איז געווען אויסגעפלאסטערט מיט פלאכע שטיינער. וויא שטארק דיא ארבייט איז, קען מען זיך פאָרשטעלען פון דעם פאָל־

גענדען פאַקט: אין איניגע פון די ערטער, וואו אנשטאט צו בויען בריקען האָט מען אָן אבגרונט אָנגעפּילט מיט צעמענט, האָט דאָס וואסער, שטראָמענדיג פון די בערג, אין פערלויף פון פיעלע דורות, דורכגעריסען די אונטערסטע טהייל פון דעם צעמענט ביז עס זיינען דאָרטען פון זיך אַליין געוואָרען טונעלען מיט קאַנאַלען. אויבען איז אָבער דער צעמענט געבליבען פעסט וויא אייזען און ער בעהעפּט ביידע זייטען פון דעם אָבגרונט וויא א ריעזיגער טהויער.

אזעלכע גרויסע וועגען האָבען די אינקאַס געהאַט צוויי. קלענערע האָבען זיי געהאַט אָהן א צאָהל.

די הענג־בריקען זיינען געמאכט געוואָרען פון די פעדים פון אגאַווע — די זעלבע פּלאַנצונג, פון וועלכע די אצטעקען האָבען געמאכט פּאַפּיער, שטריק און פערשיעדענע אַנדערע זאכען — אָדער פון אַזאַ זאָרט „הושענות“, וועלכע זיינען געווען מערקווירדיג ווייך, בויגיג און שטארק. דיעזע פעדים אָדער צווייגלעך פלעגען די פּערו־אַנער צוזאַמענפלעכטען ביז עס איז ארויסגעקומען א שטריק אַזוי דיק וויא א מענש און אַזוי לאַנג וויא עס האָט זיך נור געפאָדערט. ווען זיי האָבען געוואָלט בויען א בריק, האָבען זיי פון ביידע זייטען טייך אויפגעשטעלט גרויסע שטיינערנע טורעמס, דאַן אין זיי אויבען אויס־געהאַקט לעכער און דורכגעצויגען עטליכע שטריק פון דעם דערמאָנטען סאָרט. דיעזע שטריק האָט מען דערנאָך צוזאַמענגעבונדען און אויבען צו זיי צוגעפעסטיגט ברעטער מיט פּאַרענצען. אָפט זיינען דיעזע הענג־בריקען געווען מעהר וויא צוויי־הונדערט פוס די לענג, און ווען מען פלעגט איבער זיי געהען פלעגען זיי זיך ארומוויעגען און טיעף אראָבלאָזען פון דער משא. ווען די שפּאַניער האָבען צוערשט געפּרופט געהן איבער זיי, האָט זיי אַזוי געשווינדעלט די קעפּ קוקענ־דיג אויף דעם טיעפען וואסער פון אונטען, אז זיי האָבען קיין מוטה ניט געהאַט ווייטער צו געהן. זיי האָבען זיך אָבער באַלד צוגעוואוינט, און זיך ערקונדיגט אז דיעזע בריקען זיינען שטארקער און זיכערער וויא פיעלע אייראָפּעאישע.

איבער שטילערע טייכען פלעגען די פּערואַנער אריבערגעהן אויף באַלזאַס, — די אויבענדערמאָנטע פּליטען מיט די זעגלען. דאָס איז געווען דער העכסטער זאָרט שיפען וואָס אייראָפּעער האָבען געפונען

אין אַמעריקאַ. וואָרים דיא אצטעקען האָבען פון קיין זעגלען ניט געוואוסט.

מיר האָבען בקיצור בעשריבען דעם גרויסען וועג וואָס האָט זיך געצויגען אויף אַ פּאָר טויזענד מייל איבער דיא בערג. דער צווייטער גרויסער וועג איז געגאַנגען אין דיא ניעדריגערע ערטער, צווישען דיא אַנדען־בערג און דעם אָקעאַן. דאָרטען האָט מען אנשטאַט ריעזיגע פעלזען מיט אַבגרונטען געהאַט פערקעהרטע שוועריגקייטען: דיא ערד איז דאָרטען אָפט געוועזען צו נידעריג און זאַמדיג. אין אַזעלכע פעללע האָט מען איינפאַך אין דיא זאַמד אַנגעשאָטען „וואַללען", לאַנגע בערג פון פעסטע ערד, און פון ביידע זייטען האָט מען געבויט לייִמענע ווענט און פערפּלאַנצט שמעקעדיגע בוימער.

כמעט מיט דיא היילע הענד און כמעט אָהן דיא הילף פון אַ בהמה זיינען דאָרטען געבויט געוואָרען דיעזע וועגען וויא אויך ריעזיגע טעמפּלען און פעסטונגען. דיא שטיינער, פון וועלכע דיעזע פעסטונ־גען זיינען געבויט, זיינען אָפט אַזוי גרויס וויא אונזערער אַ פּיער־עטאַזשיגער מויער. און דאָס רוב געפינען זיך דיעזע פעסטונגען אויף אַ שפּיץ באַרג. וויא אַזוי מען האָט דיעזע פעלזען אַהין ארויפגעשלעפּט און וויא אַזוי מען האָט זיי געבראַכט פון דיא פעלזען־בערג, וועלכע האָבען זיך אָפט געפונען גאַנץ ווייט פון דאָרטען — איז ניט לייכט צו ערקלערען.

אין דער קונסט פון צוזאַמענפּאַסען שטיינער אין אַ מויער וואָלטען דיא פּערואַנער ביי דיא שפּאַניער זיך ניט געהאַט וואָס צו לערנען.

מיר האָבען דאָ געזאָגט, אַז דיא פּערואַנער האָבען דיעזע ארבייט געטהאָן כמעט אָהן דיא הילף פון אַ בהמה. מיר ווייסען דאָך אָבער אַז זיי האָבען יאָ געהאַט בהמות וואָס האָבען זיי געהאָלפען שלעפּען משא: דיא לאַמאַס. קיין גרויסע בעדייטונג האָבען דיעזע בעשעפּע־ניסען אָבער ניט געהאַט; טראָגען אַזעלכע משאות, וויא אַ פערד, קעמעל אָדער אָקס האָבען זיי ניט געקענט. אפילו רייטען אויף זיי איז אויך געוועזען אונמעגליך.*)

*) ווען מען פּרובּט אויף אַ לאַמאַ רייטען, קעהרט זיא אום דעם פּנים צום רייטער און פערשפּריצט איהם מיט אַזאַ שפּייעכץ, וואָס האָט אַן עקעל־האַפטען גערוך.

אַלע צעהן אָדער צוועלף מייל איז אויפ׳ן וועג געווען אויסגעבויט א „ט אַ מ ב אָ" — אַ סטאַציאָן, אָדער אָברוה פּלאַץ. אַזעלכע טאַמבאָס זיינען הויפּטזעכליך געווען צוגעריכט פאַר דעם אינקאַ און פאַר זיינע אַרומרייזענדע בעאַמטע. אין איינינע פּלעצער זיינען דיא טאַמבאָס געווען מיליטערישע סטאַציאָנען. לעבען זיי זיינען געווען אויסגעבויט קאַזאַרמעס מיט פעסטונגען.

דיא וועגען האָבען געמוזט זיין אין דער בעסטער אָרדנונג. טאָמער איז עפּעס צובראָכען געוואָרען, פערטראָגען געוואָרען מיט שנעע אָדער זאַמד, אָדער פערפלייצט געוואָרען מיט וואַסער, האָבען דיא אונטער־טהעניגע איינוואוינער דאָס געמוזט גלייך פעררי כטען.

אַגריקולטור, ערד־אַרבייט איז געווען דיא הויפּט־בעשעפטיגונג פון לאַנד, און אין קיין אנדער טהייל פון אַמעריקאַ איז זיא ניט געבראַכט געוואָרען צו אַזאַ וואונדערבאַר הויכע שטופע וויא אין פּערו. און ניט נור אין אַמעריקאַ, נור אפילו אין אייראָפּאַ אויך. דאָס עראי־נערט אונז אָן דעם פאַקט, אַז פון פּערו האָט דאָס אייראָפּאַ בעקומען איהרע ערשטע קאַרטאָפעל. פריהער האָט מען דאָרטען אפילו ניט געוואוסט, אַז אַזאַ פלאַנצונג איז גאָר פאַראַן אויף דער וועלט.

פון יעדער ברעקעל ערד פלעגט מען אין פּערו ציהען שפּייז. טוידטע פעלזען פלעגען ניט זעלטען פערוואַנדעלט ווערען אין ברויט־געבענדע פעלדער. מיר האָבען שוין געזאָגט, אַז דיא לאַנד איז דאָרטען דאָס רוב אָרים אין רעגען. פיעלע טהיילען איהרע בעשטעהען פון שטיינער און זאַמד. דיא נאַטור האָט וועניג געטהאָן פאַר דיא דאָרטיגע מענשען. אַלזאָ זיינען זיי געצוואונגען געווען זיך צו העלפען מיט קינסטליכע מיטלען. דאָס וויכטיגסטע איז געווען דיא טרוקענע ערד פייכט צו מאַכען, איבער־גוואַלד אַרויסצורופען פרוכטבאַרקייט פון ערטער, אויף וועלכע מען האָט קיינמאָל ניט געזעהן קיין גרעזעלע; און דאָס האָבען דיא פערואַנער געטהאָן אַזוי אַז עס רופט אַרויס נאָך מעהר ערשטוינונג וויא זייערע ריעזיגע פערקעהרס־מיטלען.

זיי האָבען געבויט אָפענע קאַנאַלען און אונטערערדישע גראָבענס, דורך וועלכע דיא וואַסער איז געגאַנגען פון אָזערעס צו דיא טרוקענע געגענדען. אַזעלכע וואַסער־וועגען האָבען זיי געהאַט אַ סך און פיעלע פון זיי זיינען געווען אונגעהייער לאַנג. איין אונטערערדישער גראָבען האָט, צום ביישפּיעל, געהאַלטען אַרום פינף־הונדערט מייל. ער איז

געווען אַזוי טיעף, אַז אַ מענש וואָלט אין איהם געקענט שטעהן. דיעזע אַלע וואַסער־לייטונגען זיינען געווען געבויט פון גרויסע פלאַטשיגע שטיינער. פון אַן אָזערע, וואָס געפינט זיך טויזענדער פוס הויך אויף דיא ריעזיגע בערג, פלעגען זיי אַזאַ אונטערערדישען גראָבען פיהרען אַראָב באַרג צו דיא ניעדריגע פערטריקענטע פלעצער. אויפ׳ן וועג האָבען זיך געפונען פערשיעדענע שטערונגען; זיי זיינען זיי אָבער אַלע בייגעקומען. טאָמער האָט מען בעגעגענט אַ פעלז, האָט מען דורך איהם דורכגעהאַקט אַ לאָך און דורך דיא לאָך פאָרטגעזעצט דעם וואַסער־וועג; טאָמער האָט מען זיך אָנגעשטויסען אָן אַ באַרג, וועלכער איז געווען צו גרויס, אַז מען זאָל דורך איהם קענען דורכגראָבען אַ טונעל, האָט מען דעם וואַסער־וועג געפיהרט אַרום און אַרום.

דיא רעגיערונג האָט שטרענג אַכטונג געגעבען, אַז יעדער פערואַנער זאָל בעקומען זיין חלק וואַסער פאַר זיין פעלד. ווען איינער פלעגט בשתיקה צופיהרען אַ ספּעציעלען גראָבען צו זיין ערד, אום פון דעם אַלגעמיינעם גראָבען צו בעקומען מעהר וואַסער וויא איהם האָט געקומט, פלעגט דאָס גערעכענט ווערען פאַר איינעם פון דיא גרעסטע פערברעכענס און פלעגט בעשטראָפט ווערען מיט טוידט.

היינט זיינען דיעזע וואונדערבאַרע וואַסער־גראָבענס שוין דאָס רוב פערוואַקסען, פערשאָטען, פערניכטעט; וואָרים דיא שפּאַניער האָבען זיך מיט אַזעלכע זאַכען וועניג אינטערעסירט. אָבער אין פיעלע פלעצער זיינען זיי נאָך דאָ עד היום. דיא וואַסער פליסט נאָך דאָרטען און צוליעב דעם זעהט מען פרוכטבאַרע שטיקער ערד אין טרוקענע וויסטע געגענדען.

מיר האָבען דאָ אַלץ גערעדט וועגען ערטער, וואו עס געהט צו וועניג רעגען. אין דיא ערטער וואו עס געהט גענוג רעגען און וואו תבואה וואָלט געוואַקסען לייכט, האָבען דיא פערואַנער אָפט געהאַט אַנדערע שטערונגען. דיא פרוכטבאַרע ערד ליגט, צום ביישפּיעל, אויף דער זייט פון אַ גלייך־שטעהענדען באַרג; עס איז שווער צו איהר צוצוקומען. אוועקוואַרפען אַזעלכע ערד איז אָבער ניט געווען אין דער נאַטור פון דיא פערואַנער. זיי האָבען זיך שוין אַן עצה געגעבען וויא דעם באַרג צו בעאַרבייטען און פון איהם צו ציהען שפּייז. זיי פלעגען זיינע זייטען צושניידען אויף ריעזיגע טרעפּ אָדער טערראַסען און

יעדען „טרעפּ“ פלעגען זיי אַקערען און פערזעען. דער פּראַנט פון יעדען „טרעפּ“ פלעגט ביי זיי זיין אויסגעמויערט, אַזוי אַז אין סך הכל פלעגט דער באַרג אויסזעהן וויא אַ מין טהורעם פון ריעזיגע טערראַסען, איינע איבער דיא אַנדערע.

ניט זעלטען פלעגט זיך טרעפען, אַז נאָך דעם וויא מען האָט אויף אַזאַ באַרג אַוועקגעלעגט ריעזיגע כחות, און איהם צושניטען אויף טערראַסען, האָט זיך ארויסגעצייגט אַז דיא פרוכטבאַרע ערד איז ניט מעהר וויא אַ דינער צודעק איבער אַ פעלזען־מאַסע. אין אַזאַ פּאַל פלעגען דיא פּערואַנער אויפ׳ן באַרג ברענגען פרוכטבאַרע ערד פון דיא ארומיגע פעלצער, און צודעקען מיט איהר דיא האַרטע שטיין ביז עס איז געוואָרען אַ פרוכטבאַרע פעלד.

אין אַנדערע ערטער, וואו דיא לאַנד איז פון אויבען געוועזען זאַמדיג, טרוקען און וויסט, פלעגען זיי אין איהר גראָבען אום צו זעהן טאָמער געפינט זיך פון אונטען אַ פייכטערער און פרוכטבאַרערער פּאַך ערד. אָפט פלעגען זיי געפינען וואָס זיי האָבען געזוכט; דאַן פלעגען זיי אַראָבגראָבען דיא זאַמד און דעם פרוכטבאַרען גרונד בעאַרבייטען. דיעזע גריבער האָבען אָפט פערנומען אַ היבשען שטח, און געהאַלטען פופצעהן אָדער זאַגאַר צוואַנציג פוס דיא טיעף. אַזאַ גרוב־פעלד פלעגען זיי ארומצאַמען מיט ווענט פון ציעגעל, אום עס זאָל אַהין זיך ניט קענען ארויפשיטען דיא וויסטע ערד פון אויבען. דעם גרונד פון אַזאַ גרוב־פעלד פלעגען זיי גוט דורכמיסטיגען מיט סאַרדינס, וועלכע דער ים פלעגט ארויסוואַרפען גרויסע מאַסען־ווייז אויפ׳ן ברעג.

זיי האָבען אויך געהאַט פערשיעדענע אַנדערע זאַכען אויף צו מיסטיגען דיא פעלדער. זעהר פיעל פלעגען זיי צו דיעזען צוועק געברויכען „גואַנאָ“, — אַזאַ מין פויגעל־מיסט, וועלכע ווערט היינט פון פּערו אימפּאָרטירט אין פערשיעדענע לענדער איבער דער גאַנצער וועלט (זעה ערשטען באַנד, נאָטיץ אויף זייטעל 439). אויף דיא קליינע פּערואַנישע אינזלען ביים ברעג פון שטילען אָקעאַן האָט זיך דיעזע פויגעל־מיסט אָנגעזאַמעלט אין פערלויף פון פיעלע יאָהר־הונדערטע. גאַנצע בערג האָט זיך פון דעם אָנגעקליבען — בערג וועלכע ווייזען פון ווייטען אויס אַזוי וויא בעדעקט מיט שניי. דיא פויגעל, וואָס גיט דיעזען טהייערען מיסט, האָט מען אין פּערו געוואוסט וויא

צו שעצען. אין דער צייט ווען זיא לעגט איהרע אייער און האָדעוועט איהרע קינדער, האָט קיינער דיא דערמאַנטע אינזלען ניט געטאָרט בעזוכען.

דורך דיא אַלע מיטלען, וואָס זיינען דאָ בקיצור דערמאָנט געוואָרען, פלעגען דיא פערואַנער בעקומען פערשיעדענע פּראָדוקטען, ווענדליג דעם קלימאַט פון דעם פּלאַץ. אין דיא ניעדריגערע, וואַרימערע געגענדען האָבען זיי געהאַט קאַססאַוואַ אויף ברויט, און באַנאַנאַס; אויף דיא העכערע פלעצער האָבען זיי געהאַט פעלדער מיט קוקורוזע. פון דיא שטענגלעך פון דיעזע תבואה האָבען זיי געצויגען אַזאַ מין האָניג וויא אויך דעם זעלבען זאָרט ביער וואָס דיא אַצטעקען האָבען געמאַכט. קאַרטאָפּעל האָבען מיר שוין דערמאָנט. דיא פערואַנער האָבען אויך געהאַט אַ מין רייז און אַנדערע שפּייזען. טאַבאַק האָבען זיי אויך געהאַט. זיי האָבען דאָס אָבער בלויז געברויכט אויף רפואות.

מיר האָבען עטליכע מאָל דערמאָנט דיא לאַמאַ, דיא פיער־פיסיגע בעשעפענים, וואָס ווייזט אוים אַביסעל וויא אַ שעפּס און אַביסעל וויא אַ קעמעל. דער לעזער קען דיעזע בהמה זעהן אין דיא טהיער־גאַרטענס פון דיא גרויסע שטעדט. יעדע לאַמאַ קען טראָגען הונדערט פונט, און מיט דיעזע ניט־גרויסע משא קען זיא איינגעהן ארום צעהן מייל אַ טאָג — ניט מעהר. דאָס האָט נאַטירליך ניט קיין גרויסע בעדייטונג. דערפאַר אָבער פאָדערט זיא גאַנץ ווייניג קאָסטען, קען פערטראָגען דיא גרעסטע קעלטען און קען קלעטערען איבער דיא גלייכסטע בערג, איבער דיא גליטשיגסטע אייז און איבער דיא שאַרפסטע פעלזען. זיא קען זיך קאָרמענען מיט דיא צרה'דיגע מאָך, וואָס וואַקסט אין דיא קאַלטע באַרג־געגענדען, און קען, וויא אַ קעמעל, אויסקומען גאַנצע מאָנאַטען אָהן וואַסער. איהר קאַפּיטע, וויעדער, איז אַזוי געבויט, אַז זיא קען פעסט זיך איינטשעפּען אין אייז.

דיא היינטיגע איינוואוינער פון פערו, ווייסע, רויט־הויטיגע אָדער געמישטע, בענוצען זיך מיט דיא לאַמאַס דעריבער אויף צו פיהרען סחורה. זיי לאָדען אָן עטליכע הונדערט בהמות אַזעלכע מיט אַמאָל און טרייבען זיי ביסלעכווייז הונדערטע מיילען איבער אַזעלכע פּלעצער, וואו מיט פערד וואָלט געווען אונמעגליך צו פאָהרען. און דיא גוט־מוטהיגע, געדולדיגע בהמות געהען וואוהין מען טרייבט זיי, — מען דאַרף זיי נור ניט אָנלאָדען איבער'ן מאָס. קוים לעגט מען אויף איינע

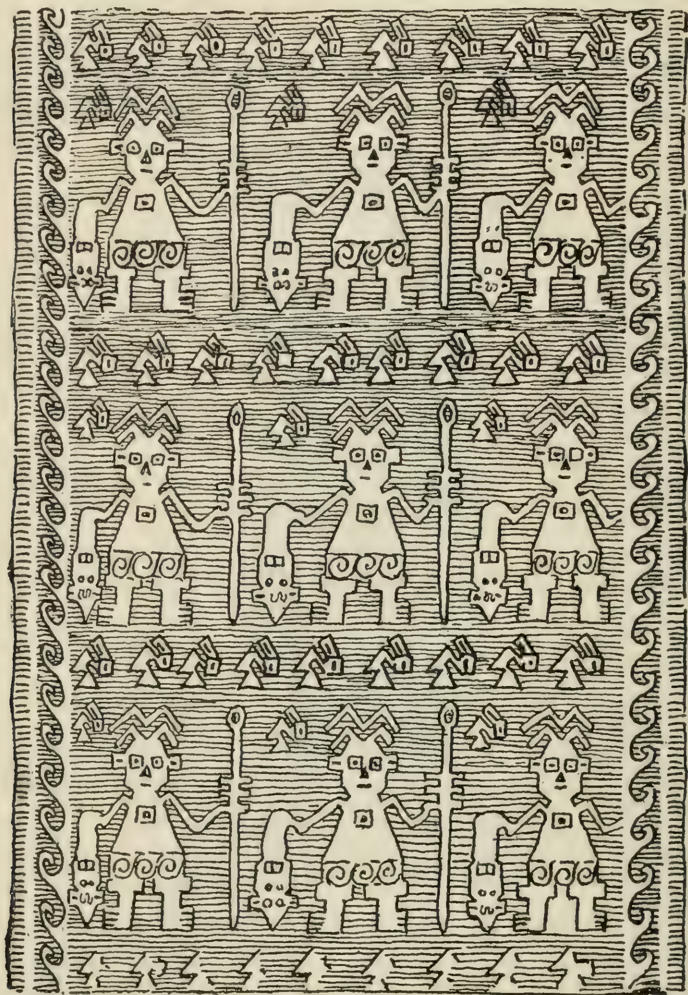
פון זיי אַרויף איין פונט מעהר וויא זיא קען לייכט טראָגען, ריהרט זיא זיך שוין ניט פון אָרט, מען זאָל איהר אפילו פערשמייסען צום טוידט.

דיא פארצייטיגע פּערואַנער, דאָס הייסט דיא, וואָס פּיזאַררא האָט געפונען, האָבען מיט דער לאַמאַ אלס משא־בהמה זיך בענוצט פיעל וועניגער וויא דיא שפּאַניער האָבען דאָס נאכהער געטהאָן. זיי האָבען אַ סך מעהר נוץ געהאַט פון איהר וואָל און פון איהר פלייש. משא האָבען זיי אָבער אויף איהר אויך אַביסעל געפיהרט. יעדער פּערואַנער פון דיא בערג האָט זיך געהאַט עטליכע לאַמאַס. קיין בעשטימטע צאָהל איז ניט געווען. אחוץ דעם האָט יעדע „הונדערטשאַפט“ אויך געהאַט אַ געוויסע צאָהל קאָמוניסטישע לאַמאַס. דיא וואָל פון דיעזע „שאָף“ פלעגט צוטהיילט ווערען וועדליג דיא גרויס פון דיא פערשיעדענע פאַמיליען. אין בעשטימטע צייטען פלעגט מען אַ טהייל פון דיא געמיינשאַפטליכע לאַמאַס קוילען און דיא פלייש פערטהיילען. אָבער בלויז אַ קליינע טהייל דערפון פלעגט מען עסען פרישערהייט. דיא גרעסערע טהייל פלעגט צושניטען ווערען אויף דינע פּענעצען און געטריקענט ווערען. דיא נקבה־לאַמאַס, וואָס האָבען זיך נאָך געקענט פלאָדען, פלעגט מען קיין מאָל ניט קוילען. אחוץ לאַמאַס האָבען דיא פּערואַנער געהאַט אַ געוויסען זאָרט הינט און אַ קליינעם מין חזרים — ביזאַם־שווײַנען (פּעקאררי אויף ענגליש), און זייער פלייש פלעגען זיי אויך עסען.

דיא לאַמאַ האָבען דיא פּערואַנער אין פערלויף פון פיעלע יאָהר־הונדערטע געמאַכט פאַר אַ היימישע בהמה. עס זיינען אָבער געווען צוויי מינים פון דער זעלבער בעשעפענים, וועלכע זיינען געבליבען ווילד. דאָס זיינען דיא ה ו אַ נ ק אַ ס און ו ו י ק ו נ אַ ס, וועלכע האָבען געלעבט אויף דער ווילדער פערפראָרענער נאַטור פון דיא בערג. דיא וויקונאַ גיט דיא בעסטע, איידעלסטע וואָל. זיא פלעגט מען כאַפּען איין מאָל אין פיער יאָהר, אָבשערען און צוריק אוועקלאָזען אום עס זאָל וויעדער אָבוואַקסען דיא וואָל. דער, וואָס האָט ניט בעלאַנגט צו דעם אינקאַ שבט האָט קיין וויקונאַ וואָל קיין רעכט ניט געהאַט צו טראָגען.

פון דיעזע וואָל האָבען דיא פּערואַנער אויסגעוועבט מאַנטלען, שאַלען, קאָווּיאָרען, פאָרהאַנגען. דיא מאַטעריע איז געווען כמעט אַזוי דעליקאַט וויא זייד. זיי האָבען אויך אויסגעוועבט שעהנע זאַכען פון

פערשיעדענע פעדערען, אָבער דיעזע אַרבייט האָט ביי זיי ניט געשפּיעלט אַזאַ ראָלע וויא ביי דיא אַצטעקען, — איינפאַך ווייל דיא

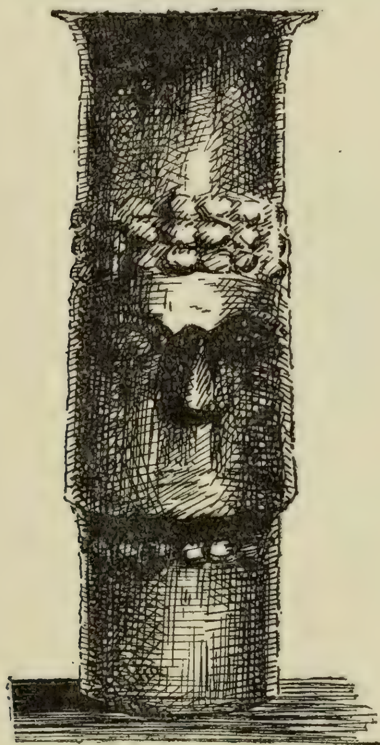

אַ געוועבטע אַלט־פּערואַנישע מאַטעריע (דיא קאָלירען זיינען ברוינע און געלבליך־ווייסע)

אַצטעקען האָבען ניט געהאַט קיין וואָל, און ניט געוואוסט פון אַזעלכע פּרעכטיגע געוועבען וויא דיא פּערואַנער וויקונאַ שטאָפען.

אַ פּערטער מין לאַמאַ האָט געהייסען אַ ל פּ אַ ק אַ. פון דיעזער פּערואַנישער בהמה ווערט דאָס היינט געמאַכט „אַלפּאַקאַ“ — דיא לייכטע גלאַנציגע ווייכע מאַטעריע, וועלכע ווערט אומעטום געברויכט אויף קליידער.

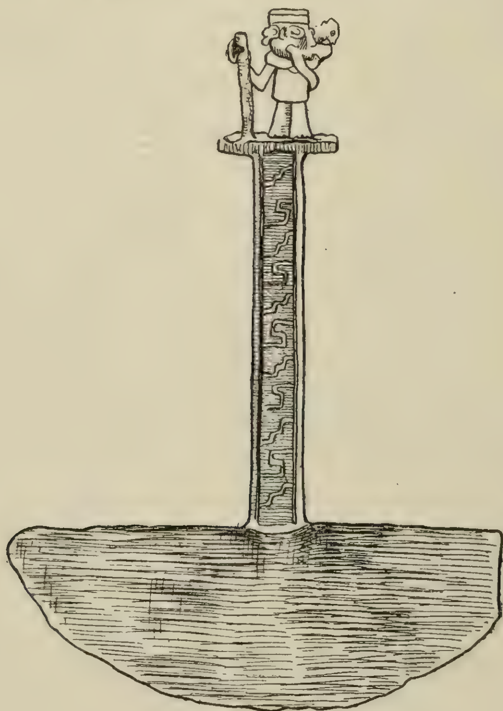
דיא לוקסוס־זאַכען וואָס מען האָט געמאַכט פאַר דעם הויפּט־אינקאַ מיט זיינע צאָהלרייכע קעבס־ווייבער, אָדער פאַר דיא גלחים און

אַ גאָלדערנער אַלט־פּערואַנישער בעכער

אַנדערע מיטגליעדער פון דעם הערשענדען שבט, האָט מען מייסטענס געהאַלטען אין דיא פּאַלאַצען און טעמפּלען פון דער הויפּט־שטאָדט. און ווען אַ אינקאַ איז געשטאָרבען האָט מען מאַסען פון דיעזע קאָסט־באַרע אַרטיקלען בעגראָבען מיט איהם צוזאַמען — אַ מנהג וועלכען מיר געפינען ביי אַלע אינדיאַנער און ביי דיא אונענטוויקעלטע פעלקער פון דער גאַנצער וועלט.

אין דיא קברים פון דיא אינקאַס האָבען אייראָפּעער, נאָך דעם וויא דיא שפּאַניער האָבען עראָבערט פּערו, געפונען מערקווירדיגע גאָלדערנע און זילבערנע וואַזעס, בראַסלעטען, קראַגענס און פיעלע אַנדערע ציערונגען; פערשיעדענע געצייג פון קופּער אָדער פון אַזאַ ליים, שפּיגלען פון פּאָלירטע זילבער אָדער פון געשליפענע שטיין. וויא אַזוי זיי האָבען דאָס אַלעס געמאַכט אָהן אייזערנע אינסטרומענטען איז

אַן אַלט־פּערואַנישער מעסער

א רעטעניש, מיט וועלכען מיר האָבען זיך שוין געטראָפען ווען מיר האָבען געהאַלטען ביי מעקסיקאָ. זיי האָבען אויך געשניטען אַזאַ האַרטען שטיין וויא עמעראַלד. אָדער נעהמט אַזאַ ביישפּיעל: צווישען דיא געשניצטע שטיינערנע פיגורען, וואָס זיינען פון זיי איבערגע־בליבען, געפינט מען חיות מיט רינגען אין דיא נעזער: דיא רינגען רוקען זיך פריי אַרום און אַלץ איז אויסגעשניטען אויף דעם דעליקאַט־

סטען שטייגער פון איין שטיין. אין פּערו, אַזוי וויא אין מעקסיקאָ, האָט זיך געפונען אַ מאַסע אייזען־ערד, און, אַזוי וויא דיא אַצטעקען, האָבען דיא אינקאַס ניט געוואוסט וואָס דאָס איז אַזוינס און וויא אַזוי זיך דערמיט צו בענוצען.ביידע פעלקער האָבען אָבער געפונען אַ מיטעל צו שאַפען אַ געוויסען מעטאַל (פון קופּער מיט צין, גלויבט מען), וועלכער האָט זיי געדיענט אַזוי וויא אונז דיענט שטאָהל. וויא אַזוי זיי האָבען דיעזען מעטאַל צוגעפערטיגט, אַז ער זאָל האָבען אַזאַ שטאַרקייט און זאָל קענען אויף אַ געוויסע צייט איינהאַלטען אַ שאַרף, איז אַ סעקרעט, וועלכען מען קען היינט ניט ענטדעקען. מערקווירדיג איז, אַז פונקט דאָס זעלבע געפינען מיר ביי דיא פאַרצייטיגע עגיפּטער. זיי האָבען אויך ניט געוואוסט וויא אַזוי צו בעאַרבייטען אייזען, און זיי האָבען אויך צוגעפערטיגט האַרטע שאַרפע אינסטרומענטען פון אַן אַנדער מעטאַל, וואָס זיין כאַראַקטער איז איצט אונבעקאַנט.

אין ארכיטעקטור, אַלס אַ שעהנע קונסט, זיינען זיי וויט ניט דערגאַנגען. זייערע געביידעס זיינען אַלע פון דעם זעלבען זאָרט, אַזוי וויא „איין מאַמע וואָלט זיי געהאַט" — איינפאַכע הייזער פון דיא קלענסטע ביידעל ביז דעם ריעזיגסטען פּאַלאַץ אָדער טעמפּעל, אָהן שום זיילען אָדער טהויערלעך; בלויז אין איניגע געביידעס זיינען דיא שטיינער אויסגעהייהלט, אויסגעבויגען אויף אַן עכט קיילעכדיגען שטייגער. און מערקווירדיג: וועהרענד זיי האָבען אַרויסגעוויזען אַ זעלטענע בריות'קייט אין צוזאַמענשטעלען ריעזיגע שטיינער אַזוי אַז צווישען זיי האָט זיך ניט געזעהן דער קלענסטער שפּעלטעלע, האָבען זיי ניט געוואוסט פון קיין אַנדער מיטעל צונויפצופעסטיגען קלעצער, וויא מיט שטריק. אויסהאַקען „צאַפּענס" אַזוי, אַז דיא ברעגעס פון צוויי קלעצער זאָלען זיך צוזאַמענשליסען וויא פינגער, אויף דעם שכל זיינען זיי ניט געפאַלען. פון קיין פענסטער האָבען זיי אויך ניט געוואוסט. זייערע הייזער פלעגען בעלויכטען ווערען בלויז דורך דיא שיין, וואָס פלעגט אין זיי אַריינקומען דורך דער טהיר. זייערע טהירען זיינען געוועזן אונטען פיעל שמעלער וויא אויבען; און דאָס אינטערע־סאַנטסטע דערביי איז, פיליכט, דער פאַקט אַז ביי דיא פאַרצייטיגע עגיפּטער זיינען דיא טהירען אויך געווען אַזעלכע.

פון קיין העכערע געביידעס וויא איין עטאַזשיגע האָבען זיי אויך ניט געוואוסט. דיא פּאַלאַצען פון דיא אינקאַס האָבען פערנומען אַ סך

פלאץ אין דער ליינג און אין דער ברייט; זיי זיינען אָבער אַלע געווען איין־עטאזשיגע. דיא דעבער זיינען מייסטענס געווען פון שטרוי אָדער פון האָלץ — אפילו אויף דיא פּאַלאַצען.

און דיא צימערען פון דיעזע געביידעס אָהן פענסטער, זיינען אָפט אינוויינינג געווען בעפּוצט מיט גאָלד און זילבער!

פייער פלעגען דיא פערואנער מאכען ענטוועדער מיט ברען־שפּיגלען,*) אָדער מיט א פייער־דריל.

פון וואָג האָבען זיי געוואוסט, און אין דעם זיינען זיי אַוועק ווייטער וויא דיא אצטעקען.

אין סקולפּטור, טעפּעריי, און וואזע־אַרבייט זיינען זיי אפשר

אַן אַלט־פּערואַנישע כלי אין דער פאָרמע פון אַ קאָפּ (דיא געזיכט איז געווען ניט סתם אַ געשטאַלט, נור דער פּאָרטרעט פון אַ געוויסע פּערזאָן)

*) דער לעזער האָט מסתמא געזעהן, וויא אזוי מען פערברויכערט אַ פּאַפּיראָס מיט אַ פערגרעסער גלעזעל. דיא אויסגעבויגענע בולט'ע גלעזעל

געשטאַנען ניט פיעל העכער וויא דיא מעקסיקאַנער. זיי האָבען אָבער געהאַט א פיעל גרעסערע פערשיעדענהייט פון פיגורען, פאַסאָנען און פארבען. געוועהר האָבען זיי געהאַט בעסערע וויא דיא מעקסיקאַנער.

אַן אַלט־פּערואַנישע ליימענע פלאַש מיט איינגעדריקטע פיגורען

זאמעלט דיא שטראהלען אין איין פּונקט (אין אַ „פאָקוס", וויא מען רופט עס) און ווען מען האַלט ביי דיעזען ברען־פּונקט דעם פּאַפּיראָס צינדט ער זיך אָן. דיא פּערואַנער פלעגען ביי דעם ברען־פּונקט האַלטען אַ בינטעל פּע־דים אָדער העלצלעך.

אין וויסענשאַפט זיינען זיי געשטאַנען ניעדריגער וויא דיא אַצטעקען. ערשטענס האָבען זיי ניט „געשריעבען“ מיט בילדער נור מיט קניפּלעך. מיר האָבען שוין דאָס אויבען דערמאָנט, דאָ אָבער וועלען

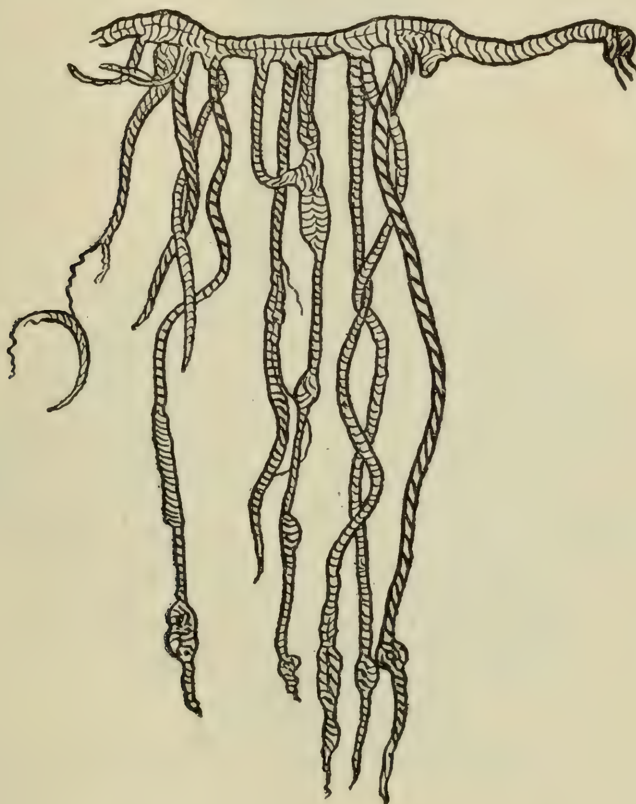
אַן אַלט־פּערואַנישע וואַזע, אין וועלכע דיא געוויכט איז געווען אזוי אויס־גערעכענט, אז זיא זאָל שטעהן אויף איהר שפּיציגען „דנאָ“

מיר בקיצור ערקלעהרען אין וואָס דיעזער זאָרט „שרייבען“ איז בעשטאַנען.

ווער פון אונז האָט דאָס ניט אמאָל זיך געמאַכט אַ קניפּעל אויף דער פּאַטשיילקע פּאַר אַ סימן אום עפּעס ניט צו פערגעסען. דאָס איז

דער פונדאַמענט פון דער קניפּעל־שפּראַך, וועלכע די פּערואַנער האָבען ענטוויקעלט.

דיא קניפּלעך פּלעגען זיי מאַכען אויף פעדים וואָס זיינען אַראָב־געהאַנגען פון אַ קאָלירטע שטריק אַרום צוויי פוס די לײַנג — אַ מין דיקער שנור מיט לאַנגע פרענדז. די פעדים זיינען געווען פון פערשיע־

אַ בעריכט אויף דער קניפּעל־שפּראַך

דענע קאָלירען, און די קניפּלעך פּלעגט מען אויך מאַכען פערשיעדענע. יעדער קאָליר און יעדער זאָרט קניפּעל האָט געהאַט אַ בעזונדערע בעדייטונג. אַ ווייסער פאָדים האָט געהייסען זילבער, צום ביישפּיעל, אַ געלער — גאָלד; אַ גרינער — קוקורוזע; אַ רויטער — סאָלדאַטען, א. ז. וו.... אויב אויף אַ געלען פאָדים איז געווען אַ קניפּעל, וועלכער

האָט בעדייט „דריי" למשל, האָט מען געוואוסט, אז עס האַנדעלט זיך אום דריי מאָס גאָלד.

מיט פערשיעדענע קניפּלעך האָבען דיא פּערואַנער פאַרגעשטעלט דיא פערשיעדענסטע צאָהלען. אַן איינפאַכער קניפּעל האָט געהייסען צעהן; אַ דאָפּעלטער — הונדערט; אַ דרייפאַכער — טויזענד. צוויי איינפאַכע קניפּלעך איינער לעבען אַנדערען האָבען געהייסען 20; צוויי דאָפּעלטע — 200 א. ז. וו. דיא וויטקייט פון דעם קניפּעל פון דער שטריק האָט געהאַט אַ בעשטימטע בעדייטונג. אויך האָט זיך געוועדעט אויפ'ן וויפיעלטען פאָדים דער קניפּעל האָט זיך געפונען.

דער שנור מיט דיא פעדים מיט דיא קניפּלעך האָט געהייסען „קוויפּו". עס זיינען געווען ספּעציעלע „קוויפּו־קאַמאַיוס", דאָס הייסט קניפּעל־האַלטער, — מענשען וואָס זיינען געווען געניט אין מאַכען דיא קניפּלעך און אויסטייטשען זיי. דורך דיעזע קניפּעל־שפּראַך האָבען דיא אינקאַס דאָס געפיהרט זייערע רעגיערונגס רעכנונגען און קאָנטראָלירט דיא לאַנד.

אחוץ די געוועהנליכע קניפּעל־לומדים זיינען אויך געווען „חכמים", וואָס האָבען געהאַלטען אין זכרון דיא פריהערדיגע און נייע פּאַסירונגען. זייער תורה איז אין גאַנצען געווען „בעל פּה", זיי האָבען אַלץ געלערענט אויף אויסוועניג, און אַזוי דאָס איבערגעגעבען פון דור צו דור. קוויפּוס פלעגען זיי אָבער דיענען אַלס סמנים, אַלס אויס־העלפער צו זייער זכרון. דיא שפּאַניער האָבען זיך ניט געקענט אָבוואונדערען זעהענדיג וויפיעל פערשיעדענע געדאַנקען דיא פּערואַנער קענען פערצייכנען און לעזען — אויף זייערע קוויפּוס.

פון אַסטראָנאָמיע האָבען זיי געוואוסט ווענינער וויא דיא אַצטעקען. ליקוי חמה און ליקוי לבנה, למשל, וועגען וועלכע דיא מעקסיקאַנער האָבען געהאַט אַ ריכטיגען בעגריף, האָבען זיי פערשטאַנען ניט בעסער וויא דיא ווילדעסטע אינדיאַנער. ווען דאָס פלעגט טרעפען, פלעגען זיי מיינען, אַז דיא לבנה, צום ביישפּיעל, איז קראַנק און פערשלאָפען און זיי פלעגען טרומייטערען און מאַכען גוואַלדען איהר אויפצוואועקען. דיא בעוועגונגען פון דער זון פלעגען זיי אָבער בעאָבאַכטען מיט פערשטאַנד און זיי האָבען געהאַט אַ קלאָהרען בעגריף וועגען דיא צייטען, ווען זיא דערגרייכט דעם העכסטען פונקט אויפ'ן הימעל, ווען דער טאָג און דיא נאַכט קומען אויס גלייך, וואו

דיא זון געפינט זיך אין פריהלינג, אין הערבסט א. ז. וו. געשטאַמט האָט דיעזע קענטניס זייערע פון דעם, וואָס זיי האָבען זייער הויפּט־חיונה געצויגען פון ערד־אַרבייט. דיא פערשיעדענע צייטען פון יאָהר — ווען מען דאַרף אַקערען, זייהען, שניידען א. ז. וו. — האָבען געשפּיעלט דיא וויכטיגסטע ראָלע אין זייער לעבען. אויף דעם איז אויך געווען געבויט דיא וויכטיגסטע טהייל פון זייער רעליגיאָן, און זייערע גרעסטע ימים־טובים.

אויף נאָכצוקוקען דיא בעוועגונגען פון דער זון האָבען זיי אין דער שטאָדט קוזקאָ געהאַט מעהרערע געמויערטע זיילען. אַרום דיעזע זיילען איז דיא ערד געווען גלאַט אויסגעפּלאַסטערט מיט פּאַסען, און פון אויבען האָבען זיך געפונען קייקלען מיט לעכער, דורך וועלכע דיא שטראַהלען זאָלען דורכגעהן. קוקענדיג דאָ אויף דיא שיין מיט דיא שאָטענס פלעגען דיא פּערואַנער בעשטימען וואו דיא זון האַלט אין איהרע בעוועגונגען.*)

דער פּערואַנישער יאָהר איז בעשטאַנען פון צוועלף מאָנאַטען, צו 30 טעג אין אַ מאָנאַט. צום ענדע יאָהר פלעגט צוגעלעגט ווערען פינף טעג, וויא ביי דיא אַצטעקען, און אַלע פיער יאָהר פלעגט צוגעלעגט ווערען נאָך אַ טאָג.

דיא פּערואַנער האָבען געגלויבט אין אַ הויכען, אַלמעכטיגען גייסט, וואָס שאַפט אַלץ און שטעהט העכער וויא אַלע אַנדערע געטער. פון דיא אינקאַס זיינען איבערגעבליבען עטליכע אינטערעסאַנטע תפילות צו דיעזע געהיימניספולע קראַפט פון אַלע קרעפטע, און עס איז פאַראַן אַ בעריכט אַז איהר געשטאַלט האָט פערנומען אַ וויכטיגען פּלאַץ אין זייער גרויסען זון־טעמפּעל. קיין דייטליכען בעגריף האָבען זיי אָבער וועגען דעם ניט געהאַט. הויפּטזעכליך האָט מען געדיענט צו זיידע־געטער, דאָס הייסט דיא מיטגליעדער פון יעדער איללו (גענט) האָבען זיך געהאַט זייער בעזונדערען שעפּפער, פון וועלכען עס האָט געשטאַמט זייער „איללו". דער זיידע גאָט פון דעם אינקאַ שבט איז געווען דיא זון און דיא אַנערקענונג פון איהר געטליכקייט איז פערשפּרייט געוואָרען צווישען דיא בעזיעגטע שבטים אויך. אַזאַ רעליגיעזען געפיהל איז

*) אַז עס איז פערקעהרט, דאָס הייסט, אַז דאָס בעוועגט זיך גאָר דיא ערד אַרום דער זונן, האָבען זיי, נאַטירליך, ניט געוואוסט.

געווען ליכט צו פערשפרייטען, ווייל דיא זון, אלס א קוואל פון ליכט און ווארימקייט און לעבען פאר לעבעדיגע זאכען און פלאנצונגען, האבען זיי אייגענטליך אלע פערגעטערט.

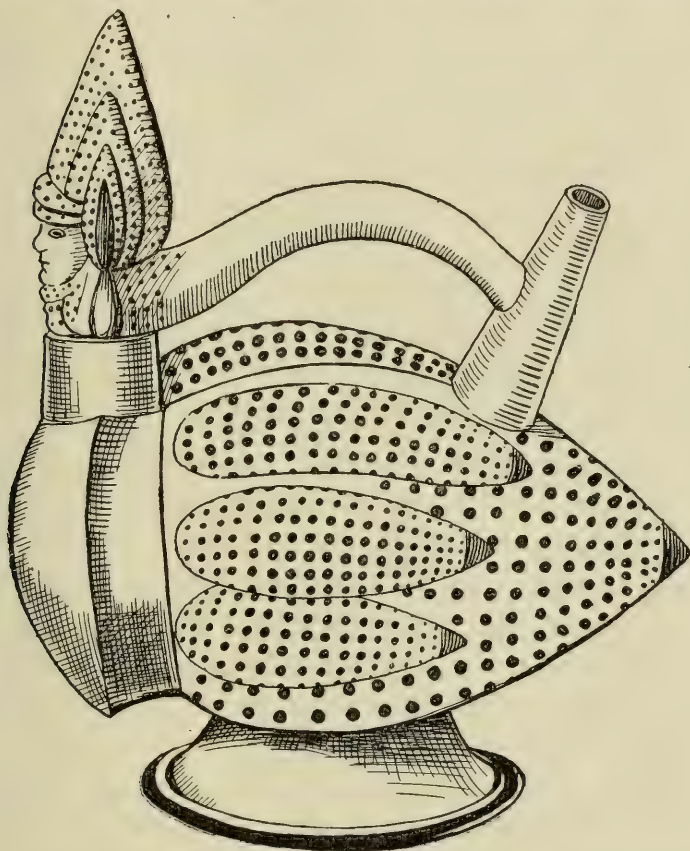
צוזאמען מיט דער זון האבען דיא אינקאס אנערקענט אלס געטער איהר שוועסטער און פרוי (דיא לבנה), איהר סוויטע (דיא שטערען); אויך האבען זיי געבויט טעמפלען צו דעם דונער און בליץ, אלס דיא זון'ס בייזע שלוחים, און צו דעם רעגען־בויגען, אלס דיא אבשפיגלונג פון איהר פראכט.

יעדע פאמיליען־גרופע האט זיך אלזא געהאט איהר זיידע־גאט. אחוץ דעם זיינען געווען פערשיעדענע קליינע געטער, וואס האבען פאר־געשטעלט דעם גייסט פון פערשיעדענע זאכען. צום ביישפיעל, יעדע הויז האט געהאט א וואזע, מיט דיא פיגורען פון קוקורוזע. דאס איז געווען דער געץ פון דעם קוקורוזע־גאט, פון דעם גאט פון שפייז; צו איהם פלעגט מען מתפלל זיין און מקריב זיין שפייז. אויך האט כמעט יעדע הויז געהאט א לאמא־גאט, אויך א גאט פון דער ערד א. ז. וו.

דיא וויכטיגסטע רעליגיעזע געביידע פון דיא אינקאס איז געווען זייער זון־טעמפעל, וועלכער האט זיך געפונען אין קוזקא, אין רעכטען מיטען שטאדט. ער איז בעשטאנען פון איין הויפט־געביידע און פון פיעלע קלענערע געביידעס. דאס אלץ איז געווען געבויט פון ריעזיגע שטיינער און איז געווען ארומגערינגעלט מיט א וואנט — אויך פון שטיין. ציעזא דע לעאן, איינער פון דיא וויכטיגסטע און פינקטליכ־סטע פון דיא אלטע שפאנישע היסטאריקער פון פערו, האט דעם טעמפעל געזעהן, ווען דיא געביידע איז נאך געווען כמעט גאנץ, און ער זאגט, אז אין שפאניען (פון זיין צייט) געפינען זיך בלויז צוויי געביידעס וואס קענען זיך פערגלייכען צו איהם אין שעהנ־קייט, גרויס און דיא קונציגקייט מיט וועלכע ער איז געבויט געוואָרען.

דיא מערב־וואנט פון דעם הויפט־מויער האט אויף זיך געהאט א גאלדענע פיגור: א מענשליכען פנים, ארומגערינגעלט מיט זונען־שטראהלען. דאס אלעס איז געווען אויסגעקריצט אויף א ריעזיגע ברעט פון גאלד, אויסגעזעצט מיט עדעלשטיינער. פונקט אנקעגען, אין דער מזרח־וואנט, איז געווען אן אפענער טהויער, אזוי אז אין דער פריה פלעגט דיא שיין פון דער זון פאלען אויף דיעזע פיגור און דער

גאַנצער טעמפּעל פלעגט פערפלייצט ווערען מיט דעם גאָלדענעם אָבגלאַנץ פון דער געטליכער געשטאַלט. דיעזע בלענדענדע שיין, וויעדער, פלעגט פאַלען אויפ׳ן באַלקען און אויף דיא אַנדערע ווענט און פלעגט זיך אָבשפּיגלען אין דיא פּאָלירטע מאַסען גאָלד, מיט

אַ ליימענע כלי אין דער פאָרמע פון אַ קוקורוזע מיט קוקורוזע־פיגורען אַלס בעפּוצונגען (דאָס איז געווען דער גֶעץ פון דעם קוקורוזע גאָט, איינער פון דיא הויז־געטער אין אַלט־פּערו)

וועלכע דאָס אַלץ איז געווען בעדעקט. יעדער ווינקעלע איז געווען פון גאָלד, און יעדער ווינקעלע האָט געבליסטשעט און געבלאַנקט מיט „דיא זון׳ס טרעהרען“, וויא דיא פּערואַנער פלעגען דאָס רופען.

אַלע קאַרניזען פון דיעזען בית המקדש זיינען געווען פון סאָלידע גאָלד, און אַ מין ריעזיגער גאַרטעל, וואָס האָט בעציערט דעם טעמפּעל פון דרויסען און האָט זיך געצויגען אַרום און אַרום דער אונגעהייערער געביידע, איז אויך געווען פון דיעזען מעטאַל.

קלענערע געביידעס זיינען געווען געווידמעט צו דער לבנה, צו דיא שטערען, צום דונער און בליץ, און צום רעגען־בויגען. דיא אַנדערע געביידעס זיינען געווען פאַר דיא פיער טויזענד כהנים, וואָס האָבען אין דיא טעמפּלען געפיהרט דיא צערעמאָניעס.

דיא היילינע כלים זיינען אַלע געווען פון גאָלד אָדער פון זילבער. אויף דער פּאָדלאָגע פון דעם גרויסען זון־טעמפּעל זיינען, צום ביישפּיעל, געשטאַנען צוועלף ריעזיגע זילבערנע וואַזעס מיט קוקורוזע קערנער. קריג פאַר דיא היילינע וואַסער, וויירויך־בעקענס, רערען, דורך וועלכע דיא וואַסער איז צוגעקומען פון אונטער דער ערד, דער רעזערוואָאַר, אין וועלכען זיא איז אַריינגעפלאָסען, און אפילו דיא רידלען און אַנדערע געצייג מיט וועלכע מען האָט בעאַרבייט דיא גערטנער פון דעם טעמפּעל — אַלץ איז געווען פון גאָלד אָדער פון זילבער. דיא גאָרטענס גופא האָבען אויך ענטהאַלטען מאַסען פון דיא טהייערע מעטאַלען — גאָלדענע און זילבערנע פיגורען פון לאַמאַס, פון פויגלעך, פון בלומען.

דער הויפּט־פּריעסטער אָדער כהן גדול איבער אַלע טעמפּלען פון לאַנד — דער װ ו י ל א ק ו ו מ י, וויא ער האָט געהייסען — איז געווען נעכסט צו דעם אינקאַ אין וויכטיגקייט. ער איז געווען דעם אינקאַ׳ס אַ ברודער אָדער, ווענינסטענס, אַ נאָהענטער קרוב.

דיא הויפּט־גלחים פון דיא פּראָווינצען האָבען אויך געמוזט האָבען אינקאַ־בלוט אין זייערע אָדערען, אָבער דיא בעזיענטע שבטים האָבען זיך געהאַט זייערע אייגענע פּריעסטער.

דער גרעסטער יום־טוב איז געווען „הוראַטשיקו“. ער האָט זיך אָנגעהויבען אין זייער זומערדיגער „זאָננע־ווענדע“, ד. ה., ווען דיא זונן דערגרייכט איהר ווייטעסטען פּונקט צו דרום צו. דיא אינקאַס האָבען זיך געפרעהט וואָס זיא פערנעהמט זיך ווידער צו געהן איבער איהר וועג, וואָס זיא וועט ווידער לייכטען, וואַרימען און קוויקען איהרע קינדער, דעם אינקאַ שבט. דאַן פלעגען זיך אין קוזקאָ צוזאַמענקומען אינקאַס פון גאַנצען לאַנד. דריי טעג האָט מען געפאַסט, און אין קיין הויז קיין פייער ניט אָנגעצונדען. דער יום־טוב האָט זיך

אַנגעהויבען אויפ'ן פּיערטען טאָג. בעגינען האָט דער הויפּט־אינקאַ מיט זיין סוויטע, מיט זיין גאַנצען שבט אָנגעפּאַנגען אַ פּראָצעסיע און נאָך זיי האָט נאָכגעמאַרשירט כמעט דיא גאַנצע שטאָדט. מען איז גע־גאַנגען צום גרויסען סקווער, און דאָרטען האָט מען געוואַרט אויף דעם אויפגאַנג פון דער זונן אום איהר צו בעגריסען. דער עולם איז געווען אויסגעפּוצט יום־טוב'דיג. דיא אינקאַס האָבען געטראָגען זייערע רייכסטע שעהנסטע בגדים און ציערונגען. וועהרענד פון אויבען אי־בער זיי האָבען דיענער געטראָגען חופּות פון אַלערליי פעדערען און פון קאָסטבאַרע וויקונאַ־שטאָפען. דער ריעזיגער סקווער האָט געבלים־טשעט און געפלאַמט פון עדעלשטיינער, גאָלד און קאָלירטע מאַטעריעס. אויפ'ן סקווער פלעגען זיי שטעהן מיט דיא אויגען פעררייסען צו מזרח־זייט, אונגעדולדיג וואַרטענדיג אויף זייער גאָט — דיא זון. ענדליך, ווען דער ערשטער בלאַסק שיין פלעגט זיך בעווייזען אויף דיא שפּיצען פון דיא טורעמס, פלעגט אַרויסזעצען אַ יובעל־געשריי, בעגלייט מיט געזאַנג און מוזיק; און וועהרענד דיא זונן האָט ביסלעכווייז אַרויסגע־שוועבט פון הינטער דיא בערג, פלעגט דער געפילדער ווערען אַלץ הע־כער און בעגייסטערטער. נאָך געוויסע צערעמאָניעס פלעגט דער אינקאַ נעהמען אַ גילדערנעם קרוג מיט משקה (ביער פון קוקורוזע אָדער אַגאַווע), אויסגיסען אַ ביסעל צו דער זון און דאַן נעהמען צו־ערשט אַליין אַ זופּ און דערנאָך געבען זיין סוויטע צו ביסלעך.

פון סקווער איז מען דאַן געגאַנגען צום גרויסען זונן־טעמפּעל. ווען מען איז אַריינגעקומען אין דער גאַס, וואו דיא הייליגע געביידע איז געשטאַנען, האָבען אַלע אויסגעטהאָן דיא שיך, — אַלע אויסער דער אינקאַ און זיינע נעהנטסטע, וועלכע האָבען זייערע שיך געטראָגען ביז זיי האָבען דערגרייכט דעם טעמפּעל גופא. אהין האָבען קיין אַנ־דערע ווי זיי דאַן ניט געטאָרט אַריינגעהן. נאָך דעם וויא זיי האָבען אינוועניג פערבראַכט אַ היבשע צייט און מתפלל געווען צו זייער אור־פאָטער, דיא זונן, האָבען זיי זיך בעוויזען פאַר'ן עולם. דאַן האָבען זיי מקריב געווען קרבנות פון בהמות, תבואה, בלומען און בשמים.

נאָך דעם וויא מען האָט געקוילעט דעם ערשטען קרבן, פלעגט מען אָנצינדען אַ הייליגען פייער. אויב דיא זון האָט געשיינט, פלעגט מען דאָס טהאָן מיט אַ ברען־שפּיעגעל; אויב עס איז געווען פערוואָל־קענט — מיט אַ פייער־דריל. דיים הייליגען פלאַם פלייגט מען איבער־

געבען צו דיא זונן־מיידלעך און זיי פלעגען זעהן, אז ער זאָל ברענגען א גאַנץ יאָהר. אויב עס האָט געטראָפפען, אז דער פייער איז פערלאָשען געוואָרען אין מיטען יאָהר, האָט מען דאָס גערעכענט פאַר אַ סימן אויף אַ גרויסען אונגליק.*)

גלייך וויא דער היילינגער פייער האָט זיך פאַנאַנדערגעברענט האָט מען אויפ'ן מזבח מקריב געווען דעם געקוילעטען קרבן; נאָך דעם האָט מען געקוילעט פיעלע אנדערע קרבנות. אַ מאַסע לאַמאַס פלעגט מען אין דיעזען יום־טוב אַזוי אויסשעכטען. מען האָט זיי אָבער ניט פער־ברענט, נור בלויז געבראָטען צו דער סעודה, אין וועלכער עס האָט אנ־טהייל גענומען דער גאַנצער עולם.

דיא „זונן־מיידלעך" פלעגען אויף יענעם טאָג אויסבאַקען אזא מין היילינגען טאָרט פון קוקורוזע. מיט דעם פלעגט מען פערבייסען דיא משקה וואָס מען האָט געטרונקען לכבוד דער זונן. און דיא משקה האָט פריי געפלאָסען עטליכע טאָג נאָכאַנאַנד. דיא מאַסען האָבען גע־טרונקען, געטאַנצט, געזונגען און דאָס אלץ האָט געהאָלפען זיי צוצובינ־דען צו דער זון מיט „דיא זון'ס זיהן", דאָס הייסט צו דיא אינקאַס.

אין דיעזען יום־טוב פלעגען דיא בחורים, וואָס זיינען געווען אלט גענוג, בעקומען געוועהר, און דיא ערלויבנים צו טראָגען הויזען — אנ־ערקענט ווערען פאַר „בר מצוה", פאַר פאָלשטענדיגע מענשען. אין פערלויף פון דיא פריהערדיגע אכט טעג פלעגען זייערע מוטערס, שוועסטער, קרובים זיין פערנומען מיט צוגרייטען ספּעציעלע קליידער פאַר זיי — אויסוועבען הויזען פון דיא אָדערען פון לאַמאַס, געלע ווי־קונע העמדער, מיט שווארצע ברעגעס, ווייסע מאַנטלען מיט רויטע קו־טאַסען און שיך פון אַ געווייסען מין געלע שטעקלעך. פאַר זיך אליין פלעגען דיא עלטערען און קרובים פון דעם „בר מצוה" צופערטיגען געלע מאַנטלען מיט שווארצע פעדער־פוצונגען.

אין דער צערעמאָניע האָט אַנטהייל גענומען דער הויפּט־אינקאַ. יעדער בחור'ל פלעגט קומען מיט אַ לאַמאַ פאַר אַ קרבן, און אלע

---

*) פונקט אזעלכע היילינגע פייער־מיידלעך פלעגען זיין ביי דיא אור־אַלטע רוימער. „וועסטאַלקעס" פלעגט מען זיי ביי זיי רופען. אויך פלע־גען דיא אוראַלטע רוימער האָבען דיא צערעמאָניע פון אָנצינדען דעם היילי־גען פייער מיט אַ ברען־שפּיעגעל.

צוזאַמען פלעגען זיי זיך אַוועקלאָזען צו אַ היילינגען באַרג. אויפ'ן וועג פלעגען זיי זיך אָבשטעלען אין אַ געוויסען פּלאַץ, וואו מען האָט זיי אַלעמען געשמיסען מיט פייערדיגע שמיץ, אום צו זעהן אויב זיי קענען אויסהאַלטען וועהטאָג ניט מאַכענדיג קיין קרומע אַוואַיע דערביי.*) נאָכ'ן שמייסען האָבען זיי געזונגען אַ געוויסע ליעד.

אַ טהייל פון דיא צערעמאָניעס איז בעשטאַנען אין אַ „רייס" — צו זעהן ווער עס קען בעסער לויפען. (דיא פּערואַנער זיינען פיליכט געווען דיא געשווינדסטע לאַפערס אין אַמעריקאַ, און צו דיזע רייסעס האָבען דיא אינקאַס געשאָנקען פיעל אויפמערקזאַמקייט). מען איז געלאָפען עטליכע ענגלישע מייל, ביז דעם סאַמע היילינגען באַרג. דאָרטען האָבען געוואַרט מיידלעך פון דעם אינקאַ שבט פון 11 ביז 14 יאָהר, זיי זיינען געשטאַנען מיט וואַזעס קוקורוזע ביער און געזונגען: „גיכער, גיכער, יונגע לייט! מיר וואַרטען, מיר וואַרטען יונגע לייט! קוקט זשע, קוקט זשע, קומט זשע גיכער!" געוועהנליך פלעגען אין דער „רייס" אנטהייל נעהמען 800 בחורים, און דיא סצענע פלעגט אין דעם עולם אַרויסרופען דעם ווילדעסטען אינטערעס. דער, וואָס האָט דער ערשטער בעקומען אַ טרונק ביער, האָט בעקומען אַ בעזונדערע מתנה פון דעם אינקאַ.

דאָס אַלץ איז געווען דער אָנהויב פון אַ סעריע צערעמאָניעס וועלכע האָבען זיך געצויגען פיער וואָכען. דער שלוס איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס מען האָט דיא יונגע קאַנדידאַטען דורכגעלעכערט דיא אויערען און אָנגעטהאָן לאַנגע אויעררינגלעך. מיט דעם זיינען זיי געוואָרען פאָלשטענדיגע אינקאַ־פּריצים.

אינטערעסאַנט זיינען אויך דיא בעשרייבונגען פון דעם יום־טוב „אונטיפּריימי", וועלכער פלעגט אויסקומען גלייך נאָך דעם, וויא מען האָט אַראָבגענומען דיא תבואה פון דיא פעלדער. דער אינקאַ און זיין „קאָיאַ", זיין געזעצליכע פרוי, ביידע אויסגעפּוצט אין העלע קליידער פון וויקונאַ וואָל, אין העל־קאָלירטע פעדערען, גאָלד און עדעלשטיינער, האָבען פערנומען דעם אויבענאַן אויף אַ מאָהלצייט, וועלכער איז געגעבען געוואָרען אויף אַ סקווער. דיא שפּייז און דיא געטראַנק

*) פונקט אַזאַ מנהג איז געווען ביי דיא איינוואוינער פון ספּאַרטאַ, אַלט־גריכענלאַנד.

האָבען דערלאַנגט זון־מיידלעך. געקליידעט אין ווייסען און מיט גילדערנע קרוינדעלעך אויף דיא קעפּ, האָבען זיי ווידער געטהיילט משקה און הייליגע טאָרט; און נאָך דער סעודה האָבען זיי אַרויסגע־בראַכט פּעק מיט וואָלצייג, וואָס זיי האָבען אַליין אויסגעוועבט. דיא שעהנסטע און מערקווירדיגסטע מאַטעריעס האָבען זיי אַוועקגעלעגט פּאַר'ן אינקאַ מיט זיין „קאָיאַ" און דיא אַנדערע אינקאַס; וועהרענד דער עולם האָט בעקומען טוך פון פּראָסטערע וואָל אָדער באַוועל. אויך האָבען זיי געטהיילט בלומען־קראַנצען, פּאַרטיגע קליידער, און פערשיע־דענע אַנדערע מתנות.

א דריטער יום טוב מיט'ן נאָמען „סיטואַ" איז געוועזען אַ מין „תשליך". מען האָט אָבגעטרייסעלט פון זיך אַלע קראַנקהייטען און צרות. דיא צערעמאָניע פלעגט זיך אָנפאַנגען אויף'ן סקווער לעבען דעם זון־טעמפּעל, וואו עס פלעגען זיך פערזאַמלען פיער הונדערט בעוואַפענטע מענער, אזוי וויא געגרייט צו מלחמה. מען האָט זיי אויסגעקליבען פון דיא פערשיעדענע איללוס פון דעם הערשענדען שבט — פון 20 ביז 25 פון אַ איללו. דער כהן גדול פלעגט אויסרופען אַז עס איז „סיטואַ", און דאַן פלעגען דיא פיער הונדערט אָנפאַנגען צו שרייען: „אָה, איהר קראַנקהייטען, חולאת'ען, צרות און אונגליקען! פערלאָזט אונזער לאַנד! פערלאָזט אונזער לאַנד!"

דערנאָך פלעגען זיי זיך אויסשטעלען מיט דיא געזיכטען צו דיא פיער זייטען — הונדערט צו מזרח, הונדערט צו מערב, הונדערט צו צפון און הונדערט צו דרום. „אַוועק אַלע צרות, אַוועק!" פלעגען זיי דאַן ווידער אויסשרייען, און זיך אַוועקלאָזען לויפען מיט אַלע כחות. יעדע הונדערט־קעפּיגע מחנה איז געלאָפען אין איהר זייט ביז זיא איז צוגעקומען צו אַ טייך, און דאָרטען האָט זיא זיך אָבגעבאָדען. צו עטליכע מייל איז זיי אויסגעקומען צו לויפען. און יעדע מחנה האָט דערגרייכט אַ בעזונדערען טייך. מיט'ן באָדען זיך האָבען זיי דיא אונגליקען איבערגעגעבען צו דיא טייכען, וועלכע האָבען זיי אַוועקגעטראָגען אין ים אריין — אזוי האָט עס געהייסען.

ווען דיא פיער הונדערט האָבען אָנגעהויבען צו לויפען, איז דער עולם געשטאַנען לעבען דיא טהירען פון דיא הייזער, געטרייסעלט דיא פּאָלעס און געשריען: „אָה, זאָלען פערשווינדען אַלע אונגליקען! אָה, שעפּפער, לאָז אונז דערלעבען איבער אַ יאָהר אין דער צייט!" מיט

דעם האָט מען אָבגעטרייסעלט דיא צרות. א גאַנצע נאַכט האָט מען דאַן געטאַנצט; דער אינקאַ אַליין אויך. בעגינען זיינען אַלע זיך געגאַנגען באָדען. יעדער האָט אָנגעצונדען א גרויסען בונט שטרוי, זיך געשפּיעלט מיט דעם און איבערגעגעבען פון איינעם צום אַנדערען. יעדע הויז האָט צו דיעזען יום טוב צוגעגרייט א פּודינג, מיט וועלכען מען האָט זיך געריבען דיא געזיכטען און דיא זייטען פון דיא טהירען.

דאָס איז געווען א יום טוב פון פריעדען און ליעבע. קיינער האָט קיינעם ניט געזידעלט. קיינער אויף קיינעם קיין כעס ניט אַרויסגעוויזען.

דעם נעכסטען טאָג האָט מען מקריב געווען פערשיעדענע קרבנות און עס זיינען פאָרגעקומען נייע צערעמאָניעס.

פלעגען דיא פּערואַנער מקריב זיין מענשליכע קרבנות? וועגען דעם שטימען דיא אַלטע בעריכטען ניט איין. איינינגע זאָגען אז יע, אַנדערע זאָגען, אז ניט; וויעדער אַנדערע גלויבען, אז דאָס פלעגט טאַקע פאָרקומען, אָבער זעלטען. דער אויבען דערמאָנטער ציעזאַ דע לעאָן בעשטרייטעט, אז מען פלעגט מקריב זיין א סך מענשען; אָבער אז קליינע צאָהלען פלעגען יאַ געאָפּפערט ווערען, ערקלעהרט ער אויסדריקליך. אויך שטימען וועגען דעם איין דיא בעריכטען פון דעם אויבען דערמאָנטען וויצע־קעניג, וואָס האָט געלאָזט אויספרעגען פערשיעדענע אינדיאַנער וועגען דער פערגאַנגענהייט.

אַן אַנדער וויכטיגער אַלטער שפּאַנישער שרייבער מעלדעט, אַז דיא אינקאַס האָבען מענשליכע קרבנות פערבאָטען דורך א ספּעציעלען געזעץ.

ציעזאַ דע לעאָן גיט א בעשרייבונג, וויא אַזוי דיא צערעמאָניע פלעגט צוגעהן: דיא מענשען־אָפּפער פלעגען קומען אויסגעפּוצט; א גלח האָט אין א דרשה פאָרגעשטעלט וויא זיי וועלען געהן גלייך אין גן עדן אריין, אַלס הייליגע; מען האָט וועגען דעם געזונגען ליעדער בעגלייט מיט טענץ; פון גילדערנע בעכערס האָט מען דיא קרבנות געגעבען צו טרינקען א סך „טשיקאַ“ און דאַן האָבען דיא גלחים זיי דערוואָרגט. ווען זיי זיינען שוין געווען טוידט, האָט מען זיי אין דיא הענד אריינגעלעגט קליינע גילדערנע וואַזעס און בעגראָבען לעבען דעם געץ, צו וועלכען זיי זיינען געאָפּפערט געוואָרען.

[illegible] ציעזאַ דע לעאָן רעדט דאָ פון „פּ אַ ר צ י י ט ע ן“. קיין

שילדערונג פון אַן עהנליכע צערעמאָניע וואָס זאָל פּאַרקומען אַרום דער צייט, וואָס דיא שפּאַניער זיינען געקומען נאָך אַמעריקאַ, איז ניטאַ.

בעטראַכטענדיג אַלץ, וואָס מיר האָבען געלעזען וועגען דעם ענין, בעקומען מיר דעם איינדרוק, אַז אַמאָל זיינען ביי דיא פּערואַנער ווירקליך געאָפּפּערט געוואָרען מענשען, אָבער אַז ביי דיא נייע עקאָ־נאָמישע אומשטענדען, וואָס זיינען ענטוויקעלט געוואָרען אונטער דער הערשאַפט פון דיא אינקאַס, איז דער מנהג ביסלעכווייז אָבגעשאַפט געוואָרען. ווען ער וואָלט עקזיסטירט אין אַטאַהואַלפּאַ'ס צייטען, וואָלטען געווען בעשרייבונגען מיט איינצעלהייטען פון אַזעלכע סצענעס, וועלכע שפּאַניער אָדער אינדיאַנער פון זייער צייט האָבען פּערזענליך געזעהן, פּונקט וויא מיר האָבען אַזעלכע בעשרייבונגען פון אַלט־מעקסיקאָ.

זיי האָבען אַזוי הויך ענטוויקעלט זייער סיסטעם פון עקספּלואַ־טירען זייערע בעזיעגטע, אַז זיי האָט זיך איינפאַך ניט געלוינט זיי אָוועקצוגעבען צו דיא געטער. זיי האָבען זיי אַליין בעדאַרפט האָבען; זיי איז נויטיג געווען זייער אַרבייט. ווען מען האָט מקריב געווען אַ לאַמאַ, האָט מען דיא פלייש פון דעם קרבן אויפגעגעסען. מענשען־פלייש אַלס שפּייז איז אָבער געווען אַ צו טהייערער ביסען. אויף דיעזען אַרט האָבען זיי מסתמא ביסלעכווייז פון דיא רעליגיעזע מענשען־שחיטות זיך אָבגעוועהנט. גאַנץ אַנדערש איז געווען אין מעקסיקאָ, וואו לאַנד איז געווען ווענינ, און ענטוויקלען אַזאַ עקספּלואַטאַציאָנס־סיסטעם וויא אין פּערו איז געווען אונמעגליך. דעריבער איז פּערבליבען דיא אַלטע מאָדע, מאַסען פון דיא בעזיעגטע צו שעכטען אויף די מזבחות.

ווען עס פלעגט שטאַרבען אַ אינקאַ, פלעגט מען איהם אויף יענער וועלט מיטגעבען זיינע ציערונג און גאָלדענע און זילבערנע כלים, וואָס ער פלעגט געברויכען. אויך פלעגט מען מיט איהם צוזאַמען בעגראָבען זיינע בעליעבטע קעבס־ווייבער. דיעזער מנהג האָט מסתמא עקזיסטירט אין פּיזאַררא'ס צייט אויך. וויא מיר האָבען שוין געזעהן, ווערט ער דערמאָנט אין דיא בעריכטען פון אַטאַהואַלפּאַ'ס טוידט. ביי ווילדע פעלקער איז דאָס אַן אַלגעמיינער מנהג. מיר געפינען איהם ביי דער אונענטוויקעלטער מענשהייט איבער דער גאַנצער וועלט. ווען דער בעגריף פון פּריוואַט אייגענטהום איז נאָך זעהר יונג, איז'ער בעשרענקט

אויף זאכען, וואָס דער מענש געברויכט פּערזענליך: אויף זיינע געוועהר, געצייג, קליידער, ציערונג, פּרויען. דאָס אַלץ גיט מען איהם מיט אין קבר, ווייל מען גלויבט אַז ער וועט דאָס אַלץ דארפען האָבען אויף יענער וועלט. דעריבער האָט מען דיא טוידטע אינקאַס געלעגט אין פּאַלאַצען פול מיט אוצרות (און אום דער קערפּער זאָל זיך האַלטען און קענען געניסען פון יענער־וועלטיגען לעבען פלעגט מען זיי באַלזאַמירען, וויא דיא עגיפּטער פלעגען טהאָן). נו, און אַזוי וויא א קעבס־ווייב איז ניט קיין אַרבייטער, און איז דיא פּערזענליכע אייגענטהום פון דעם געשטאָרבענעם, איז דער מנהג פון טוידטען זיי אויף זיין קבר מסתמא פערבליבען פיעל לענגער וויא דער מנהג פון מקריב זיין מענשען־אָפּפער.

XIV.

בלוטיגע צאַנקערייען צווישען דיא שפּאַניער.

דיא שפּאַניער אין קוזקאָ. — זיי ראַבעווען אוצרות און זוכען מעהר אוצרות. — „פערשפּיעלען דיא זון איידער זיא געהט אויף“. — פּיזאַררא „קרוינט“ בלומרשט אַ נייעם אינקאַ. — פּעדראָ אַלוואַראַדאָ קומט נאָך פּערו און פאָהרט צוריק. — פּיזאַררא בויט דיא שטאָדט לימאַ. — הערנאַנדאָ׳ס וויזיט נאָך שפּאַניען. — פראַנציסקאָ פּיזאַררא בעקומט דעם טיטעל „מאַרקיז“. — אַ פראַגע וועגען אַ גרענעץ. — דער אינקאַ אַנטלויפט. — מלחמות מיט אינדיאַנער. — אַלמאַגראָ׳ס שרעקליכע רייזע נאָך טשילי. — שלאַכט צווישען אַלמאַגראָ׳ן און הערנאַנדאָ׳ן. — שלום. — וויעדער אַ בלוטיגע שלאַכט. — אַלמאַגראָ שטאַרבט אויפ׳ן עשאַפאָט. — הערנאַנדאָ פאָהרט וויעדער נאָך שפּאַניען און פוילט אָב צוואַנציג יאָהר אין געפענגניס. — אַלמאַגראָ׳ס זוהן דיעגאָ און זיינע פריינד. — אַ פערשווערונג געגען פראַנציסקאָ פּיזאַררא׳ן. — זיין טוידט.

איצט, אַז דיא אינקאַ מאַכט איז פערניכטעט געוואָרען, האָבען דיא פּערואַנער פון פערשיעדענע ערטער אָנגעפאַנגען צו בעראַבעווען און ברענען סקלאַדען, שפּייכלערען, טעמפּלען. דיא גאָלד און זילבער וואָס זיי האָבען דאָרטען געפונען האָבען זיי בעגראָבען אין דער ערד. ווען דיא שפּאַניער האָבען זיך דערוואוסט דערפון, האָבען זיי אוועקגעלעגט פיעל כחות דיא אוצרות אויפצווזוכען. זיי האָבען אָבער געהאַט ווענינ ערפאָלג.

דיא יעצטיגע לאַגע, וועלכע זיי האָבען אַליין געשאַפען, האָט זיך זיי איבערהויפּט ניט געלוינט. פּיזאַררא׳ס ערשטער שריט איז דעריבער געוועזען צו ערקלעהרען אַ נאָכפאָלגער נאָך אַטאַהואַלפּאַ׳ן, אום אין זיין נאָמען צו הערשען איבער פּערו, אַזוי וויא קאָרטעס האָט געהערשט איבער מעקסיקאָ אין מאָנטעזומאַ׳ס נאָמען. דער אמת׳ער יורש פון דער אינקאַ הערשאַפט האָט בעדאַרפט זיין מאַנקאָ, הואַסקאַר׳ס לייב־

ליכער ברודער. פּיזאַררא האָט אָבער ניט געוואוסט וואָס פאר א־זאָרט מענש ער איז און אויב ער קען איהם טרויען. אַלזאָ האָט ער אַלס אינקא ערקלעהרט אטאהואלפּא'ס לייבליכען ברודער, א אינגעל מיט'ן נאָמען ט א פּ א ר ק א. דיעזען אינגעל האָט ער מיט גרויס פּאַראַד און בלומרשט מיט פיעל כבוד געפיהרט נאָך קוזקאָ. ער האָט אויך מיט־געפיהרט דעם פּערואַנישען גענעראַל באַלקוטשימא. טאַפּאַרקא איז געשטאָרבען אויפ'ן וועג.

אין אייניגע ערטער האָבען געגען דיא שפּאַניער ארויסגעטראָטען פּערואַנישע מחנות. זיי האָבען אָבער געקעמפּפט אָהן מוטה און דע סאָטאָ, וועלכער האָט מארשירט פּאַראויס, האָט זיי לייכט בעזיעגט. דאַן האָט באַלקוטשימא געהאַט אטאהואלפּא'ס שיקזאַל: פּיזאַררא האָט איהם בעשולדיגט, אַז ער העצט דאָס אויף דיא פּערואַנער צו אַן אויפשטאַנד. ער האָט געלייקענט. מען האָט איהם אָבער פערא־ורטהיילט און פערברענט. צו בייטען זיין רעליגיאָן האָט ער זיך ענטזאגט, און שטעהענדיג אין דיא פלאַמען, האָט ער מיט'ן לעצטען אָטהעם אויסגע־רופען דעם נאָמען פון פּ א ט ש א ק א מ א ק, דעם פּערואַנישען גאָט, וואָס האָט בעשאַפען דיא וועלט.

דיא שפּאַניער זיינען צוגעקומען צו קוזקאָ שפּעט נאָך מיטאָג. דיא זון האָט געהאַלטען אין אונטערגעהן און דיא שטאָדט, וואו עס איז געשטאַנען איהר גרויסער טעמפּעל, איז געוואָרען אָנגעפילט מיט איהר בלענדענדער, רויטער פאַרנאַכטיגער שיין. פּיזאַררא האָט ניט געוועלט ריזיקירען אריינצומארשירען אזוי שפּעט. ער האָט דאָס אָבגעלעגט אויף מאָרגען. זיין ארמיי, וועלכע איז בעשטאַנען פון 480 מאַן, האָט דיא נאַכט פערבראַכט אויף א פעלד. דיא סאָלדאַטען האָבען געשלאָפען אין זייערע געוועהר, און א שטאַרקע וואַך האָט געהיט יעדען וועג אָדער שטעג, וואָס האָט געפיהרט פון שטאָדט צום לאַגער. קיינער האָט זיי אָבער ניט געטשעפּעט.

אויף מאָרגען, דעם 15־טען נאָוועמבער, 1533, האָט פּיזאַררא זיין ארמיי צוטהיילט אויף דריי טהייל און זיך צוגעגרייט צו א שלאַכט. דאָס איז אָבער ניט געווען נויטיג. דיא איינוואוינער פון קוזקאָ האָבען אפילו אין זין ניט געהאַט זיך צו שטעלען געגען דיא שפּאַניער. טויזענדערווייז זיינען זיי זיך צונויפגעקומען אין דיא ארומיגע דערפלעך

זעהן דיא וואונדערבארע, אַלמעכטיגע ווייסע מענשען. ווען דיא שפּאַניער האָבען גענומען טרומייטערען צום מארש, זיינען זיי צוציטערט געוואָרען, און מיט דיא טיעפּסטע עהרע־פורכט, אזוי וויא דאָס וואָלט געווען אַן אַרמיי פון מלאכים, האָבען זיי געקוקט וויא דיא 480 אונגעוועהנליכע מענשען מארשירען מיט זייערע גרויסע פיער פּיסיגע בעשעפעניסען, מיט זייערע בליסטשענדע קיוועריס, פּאַנצירען, שווערדען, שפּיזען.

דיא גאַסען פון קוזקאָ זיינען געווען שמאָלע, זעהר לאַנגע און זיי האָבען זיך איבערגעקרייצט רעגעלמעסיג, מיט גלייכע ווינקלען. פון דעם גרויסען סקווער אין מיטען שטאָדט זיינען זיך פונאנדערגעגאַנגען דיא פיער הויפּט־גאַסען, — דער אָנהויב פון פיער וועגען, וואָס האָבען זיך געצויגען איבער'ן גאַנצען לאַנד. דער סקווער און פיעלע אנדערע טהיילען פון שטאָדט זיינען געווען אויסגעפּלאַסטערט מיט קליינע שטיינדלעך. דורכ'ן מיטען שטאָדט איז געגאַנגען אַ טייך אָדער קאַנאַל פון ריינע וואַסער. איבער דיעזען טייך, וועלכער איז ביי 60 מייל ביי דיא ברעגעס געווען אויסגעלעגט מיט שטיינערנע פּליטעס, זיינען געגאַנגען שיפלעך און אויף דיעזען אָרט האָבען דיא פערשיעדענע טהיילען פון קוזקאָ געהאַט פערקעהר צווישען זיך.

אײפ'ן סקווער איז געשטאַנען דער זון־טעמפּעל. דיא מאַסען גאָלד, וואָס האָבען איהם בעציערט פון אינווייניג, האָבען דאָך שוין אראָבגעריסען דיא אויבענדערמאָנטע דריי שפּאַנישע סאָלדאַטען. אָבער פון דרויסען איז נאָך געבליבען אַ גרויסער גאָלדענער געזימס און אין דיא פיעלע פּאַלאַצען פון קוזקאָ האָבען זיך געפונען בערג מיט גאָלד און זילבער, וועלכע יענע דריי רויבער־שלוחים האָבען ניט אָנגעריהרט. אויף דאָס אַלעס האָבען דיא שפּאַניער זיך איצט אַרויפגעוואָרפען מיט אַ ווילדע זשעדנעקייט. זיי האָבען אַראָבגעריסען און אַראָבגעבראָכען אַלץ וואָס האָט נור געהאַט אַ ווערטה. אין איין טעמפּעל האָבען זיך געפונען רייך־בעציערטע באַלזאַמירטע קערפּערס פון טוידטע אינקאַס און זייערע פאַמיליען, האָבען זיי פון זיי אַראָבגעריסען דיא גאָלד און דיא עדעלשטיינער. דאָס איז אָבער פאַר זיי אויך ניט גענוג געווען. זיי האָבען חושד געווען דיא איינוואוינער, אַז זיי האָבען בעהאַלטען גרויסע אוצרות, האָבען זיי זיי געפּייניגט אום זיי צו צווינגען אויסצוזאָגען וואו דאָס איז. זיי האָבען בעראַבעוועט דיא קברים, צושטערט

און צופליקט פּיעלע הייליגע ערטער. ניט אימער האָבען זיי געפונען וואָס זיי האָבען געזוכט, אָבער אין איניגע פּעלע האָבען זיי ווירקליך ענטדעקט גאַנצע אייגענסען. אין אַ הייהל הינטער'ן שטאָדט האָבען זיי געפונען פּיעלע גרויסע וואַזעס פון ריינע גאָלד, מיט רייכע בולט'ע פיגורען פון שלאַנגען, היישעריקען, פּלאַנצונגען. צווישען דיא אוצרות, וואָס זיי האָבען צוגענומען, האָבען זיך געפונען צוויי גרויסע גאָלדענע לאַמאַס און צעהן סטאַטוען פון פרויען, איינינע פון גאָלד און אַנדערע פון זילבער, אָבער אַלע אַזוי גרויס וויא נאַטירליכע פרויען. אין דיא סקלאַדען האָבען זיי געפונען טהייערע, רייך קאָלירטע קליידער, גאָלדענע שיך, קליידער וואָס זיינען אין גאַנצען בעשטאַנען פון גאָלדענע פּאַטשערקעס.

און אויפ'ן וועג, אויף זייער ווייטערע רייזע, שפּעטער, האָבען זיי געפונען נאָך אוצרות. אין איין פּלאַץ, צום ביישפּיעל, האָבען זיי אַוועקגערויבט צעהן שטאַבעס אָדער ברעטער דורכאויס פון זילבער, יעדע פון וועלכע האָט געהאַלטען צוואַנציג פוס דיא לייננ, איין פוס דיא ברייט און צוויי אָדער דריי אינטשעס דיא דיק. מען האָט זיי געהאַט אָנגעגרייט צו אַ פּאַלאַץ. איצט האָבען דיא שפּאַניער דאָס צוגענומען.

דיא אונגעהייערע עשירות וואָס דיא אַוואַנטוריסטען האָבען אָנגעכאַפּט אין פּערו, האָבען ביי פּיעלע פון זיי זיך לאַנג ניט געהאַלטען. דאָס רוב פון זיי זיינען גרויסע קאָרטעזשניקעס פון דער היים, און דיא אוצרות האָבען אין זיי דיעזע ליידענשאַפּט נאָך שטאַרקער צוברענט. אין קוזקאָ האָבען זיי געשפּיעלט אָהן אַ שיעור, און אין איין נאַכט האָבען זיי אָפּט פערלאָרען אָדער געוואונען גאַנצע אייגענסען. אין דער שפּאַנישער שפּראַך איז פון דיעזע קאָרטעזשניקעס פער־בליבען אַן אינטערעסאַנטער שפּריכוואָרט. דער לעזער געדענקט דיא גרויסע גאָלדענע ברעט, וואָס האָט פאָרגעשטעלט דיא זון מיט איהרע שטראַהלען אויף דער הויפּט־וואַנט פון דעם גרויסען זון־טעמפּעל. זיא איז געווען אַזוי שעהן און דעליקאַט אויסגעארבייט, אַז מען האָט געזשאַלעוועט איהר צו צושמעלצען. ביים צוטהיילען זיך מיט דיא רויב, איז זיא אָנגעקומען אַ קאַוואַלעריסט מיט'ן נאָמען לעגוויזאַנאָ. און ער האָט דאָס פערשפּיעלט אין איין נאַכט. פון דעם איז ביי פּיזאַררא'ס און אַלמאַגראָ'ס מענשען געוואָרען אַ ווערטעל: „פערשפּיעלען דיא זון

איידער דיא זון געהט אויף", וועלכער איז איבערגעגאַנגען אין שפּאַניען און איז פערבליבען אין דער שפּראַך עד היום.

צוליעב דעם וואָס מען האָט זיך אַזוי געוואָרפען מיט גאָלד, זיינען דיא פּרייזען אויף היימישע זאַכען אַזוי געשטיגען אַז אַ פלאַש וויין, צוםביישפּיעל, האָט געקאָסט 70 דאָלאַר (אויף היינטיגע אַמעריקאַנער געלד); אַ מאַנטעל 13 הונדערט דאָלאַר; אַ פּאָר שיך — ארום 400 דאָלאַר א. ז. וו. וואָס ביליגער עס איז געוואָרען גאָלד און זילבער, אַלץ העכער זיינען נאַטירליך געוואָרען דיא פּרייזען.

גלייך נאָך דעם וויא מען האָט זיך אין קוזקאָ צוטהיילט מיט דיא רויב האָט פּיזאַרראָ „געקרוינט" מאַנקאָ'ן אַלס אינקאַ. דיא צערעמאָניע איז געפּראַוועט געוואָרען מיט אַלע קליפּערלעך. און דעם עולם איז געווען גאַנץ איינס: צי שפּאַנישע הערשער, צי אינקאַ הערשער. מען האָט געגעסען און געטרונקען, געטאַנצט און דורכגעמאַכט אַלע צערע־מאָניעס. איינע פון דיא צערעמאָניעס, וואָס מען פלעגט פּראַווען, ווען אַ נייער אינקאַ איז אריין אין זיין ראָלע, אין געווען אַ מאַרש מיט מומיעס (באַלזאַמירטע טוידטע קערפּערס) פון אינקאַס. יעדען מת פלעגט מען דערביי בעדיענען אַזוי וויא אַ לעבעדיגען יחסן. ער איז געווען ארומגערינגעלט מיט אַ סוויטע; מען האָט איהם אָבגעגעבען כבוד, געפּאַדעט ארום איהם. אפילו ביי דיא מאָהלצייטען פלעגט מען אויך דיא מומיעס אוועקזעצען, — אוועקזעצען און טרינקען „לחיים" צו זיי. דאָס אַלץ האָט מען אויך איצט געטהאָן. עס איז אָבער געווען אַן אונטערשיעד. געוועהנליך פלעגען דיא מומיעס פון דיא אינקאַס זיין אויסגעפּוצט אין גאָלד און אין עדעלשטיינער. איצט האָבען דיא שפּאַניער דאָס אַלץ פון זיי אַראָבגעריסען.

דאַן האָט פּיזאַרראָ אין קוזקאָ אָרגאַניזירט אַ שטאָדט־רעגירונג אויף'ן שפּאַנישען שטייגער. מען האָט אויפגעבויט אַ קאַטוילישע קירכע; דיא הייליגע געביידעס פון דער זון און פון דיא פערשיעדענע אַנדערע פּערואַנישע געטער זיינען ביסלעכווייז פערוואַנדעלט געוואָרען אין קאַטוילישע קלויסטערס, הייזער פאַר שפּאַנישע גלחים, מאָנאַכען, א. ז. וו. פון אַ הויז, צום ביישפּיעל, וואו מען האָט געהאַלטען דיא הייליגע זון־מיידלעך, איז שפּעטער אַביסעל געוואָרען אַ קאָנווענט פאַר שפּאַנישע נאָנען. פיעלעס האָט מען איבערגעבויט, און ביין בויען

האַט מען צוואוואָרפען אינטערעסאַנטע טעמפּלען, הייזער אום צו געברויכען דיא שטיינער.

ק ו ו י ז ק ו ו י ז, איינער פון אטאהואלפּא׳ס גענעראַלען האַט צוזאַמענגעקליבען אַ גרויסע ארמיי, אָבער מיט איהם האַט אַלמאַגראָ, וועלכען פּיזאַררא האַט געשיקט מיט מאַנקאָ׳ן, זיך לייכט ספּראַוועט. שפּעטער איז קוויזקוויז ערמאָרדעט געוואָרען פון זיינע אייגענע סאָל־דאַטען.

ארום דער זעלבער צייט האַט פּיזאַררא בעקומען אַ נאַכריכט אַז אין פּערו איז אָנגעקומען פּ ע ד ר אָ ד ע א ל װ א ר א ד אָ, דער מוטהיגער שעהנער קאַפּיטאַן פון קאָרטעס׳עס ארמיי. ער איז שוין געוועזען אין שפּאַניען און איז צוריקגעקומען נאָך אַמעריקאַ. דיעזען מאָל האָט ער זיך בעזעצט אין גוואַטעמאַלא (צענטראַל אַמעריקא), אַלס גובערנאַטאָר פון דער פּראָווינץ. ער האַט אָבער דאָרטען ניט געקענט איינזיצען. דיא בעריכטען וועגען דעם ים גאָלד, וואָס פּיזאַררא און זיינע בעגלייטער האָבען געפונען אין פּערו, האָבען איהם ניט געלאָזט רוהען. אזוי וויא ער האַט געהערט, אַז דיא לענדער פון קוויטאָ, אַטאַ־הואלפּא׳ס געבורטס־פּלאַץ און וואוינונג, האַט פּיזאַררא ניט בעזוכט, האַט ער זיך בעשלאָסען אהין זיך אוועקצולאָזען מיט אַ פלאָטע און צו ערקלעהרען דיעזע לענדער אַלס זיינע, אויף דעם גרונד דאָס זיי געפינען זיך ניט אין דעם קרייז פון פּיזאַררא׳ס עראָבערונגען.

ער איז צוגעשוואומען צו דעם ברעג פון פּערו אין מערץ, מיט פּיעלע שיפען און מיט 500 מאַן. דיא שיפען האַט ער אייגענטליך צוגעגרייט פאַר אזא רייזע וויא מאַגעלאַן׳ס — ארום זיד־אַמעריקא צו דיא געווירץ־אינזלען פון אזיען. פּערו האַט אָבער פערשפּראָכען גרעסערע אוצרות, האַט ער זיך אוועקגעלאָזען אהין. ער האַט געהאַט אַ גרעסערע פלאָטע און אויך אַ גרעסערע ארמיי וויא פּ י ז א ר ר אָ. ווען עס איז אָבער געקומען צום אריבערגעהן דיא ריעזיגע אנדען בערג, האַט ער פּיעלע מענשען פערלאָרען. זיינע שפּאַניער און דיא עטליכע טויזענד אינדיאַנער, וואָס האָבען זיי בעגלייט, זיינען ניט געווען צוגעגרייט צו דיא קעלטען פון דיא הויכע ערטער, און פּיעלע פון זיי זיינען פערפראָרען געוואָרען זיצענדיג אויף דיא פערד אָדער אליין קלעטערענדיג דורכ׳ן שנעע. און

שפּייז איז געווען אזוי ווייניג, אז מען האָט געגעסען דיא טוידטע קערפּערס פון דיא פערפראָרענע פערד. דיא אינדיאַנער וועלכע האָבען בעלאַנגט צו וואַרימערע געגענדען וויא דיא שפּאַניער, און זיינען געווען שוואַכער וויא זיי, זיינען געפאַלען וויא דיא פליעגען. אָבער פון דיא שפּאַניער איז אויך אויסגעשטאָרבען ניט קיין קליינע צאָהל. אייניגע זיינען געפאַלען טוידט אויף אָן אָרט. אַנדערע זיינען געבליבען ליגען אויפ'ן וועג לעבעדיגערהייט, פערגליווערטע פון קעלט און פערשמאַכטע פון הונגער, ביז דער טוידט האָט זיך אויף זיי דערבאַרעמט. און אויבען אין דער הויך האָבען אַרומגעשוועבט גרויזאַמע קאָנדאָר-פויגלען, וועלכע האָבען נור געוואַרט אַז דיא אונגליקליכע זאָלען אַרויסלאָזען זייער לעצטען אָטהעם אום אויף זיי אַרויפצופאַלען און זיי אויפ-צועסען....

אַלס צוגאָב צו דיעזע אַלע גרוילען איז דיא לופט עטליכע טעג נאָכאַנאַנד געווען פול מיט אש פון דיא דערבייאיגע וואולקאַנען. עס איז שווער געווען צו אָטהעמען און צו זעהן. דיא שפּאַניער האָבען אַזעלכעס נאָך קיין מאָל ניט מיטגעמאַכט, און זיי האָבען געמיינט, אַז עס קומט אַ סוף צו דער וועלט.

פון אַלוואַראַדאָ'ס ווייסע אַרמיי איז אויפ'ן וועג אויסגעפאַלען אַ פערטעל, און פון זיינע אינדיאַנער אַרום צוויי טויזענד מאַן.

דאָך, ווען פּיזאַררא האָט דערהערט פון זייער קומען, האָט ער זיך אזוי דערשראָקען, אַז ער האָט איהם פאָרגעשלאָגען אַ סומע געלד ער זאָל זיך גלייך אומקעהרען און איהם ניט שטערען. מען איז מושוה געוואָרען אויף הונדערט פופציג טויזענד דוקאַטען (אונגעפעהר 12 הונדערט טויזענד דאָלאַר), און מיט דיעזער סומע איז דער שעהנער אַוואַנטוריסט אַוועק צוריק נאָך גוואַטעמאַלא, איבערלאָזענדיג פּיזאַר-ראָ'ן זיינע שיפען און זיינע סאָלדאַטען.

פּיזאַררא האָט אַלזאָ איצט געהאַט אַ גרעסערע אַרמיי וויא פריהער און איז בעפרייט געוואָרען פון ביידע געפאַהרען וועלכע האָבען איהם געסטראַשעט: פון קוויזקוויז'ען און פון אַלוואַראַדאָ'ן. ער האָט גענומען אָרגאַניזירען דיא שפּאַנישע הערשאַפט איבער'ן גאַנצען לאַנד, און דאָס ערשטע וואָס ער האָט וועגען דעם געטהאָן, איז געווען צו בעשטימען אַ פּלאַץ פאַר זיין הויפּט-שטאָדט. קוזקאָ איז געווען צו

ווייט פעררוקט אין דיא בערג, צו ווייט פון ים; און ער האָט געוועלט אַז זיין הויפּט־שטאָדט זאָל זיין אַ האפען־שטאָדט פון וועלכע מען זאָל, אויף שיפען, קענען צוקומען צו פערשיעדענע טהיילען פון דער וועלט. דיא קליינע קאָלאָניע ס ע נ ט מ י ג ע ל, וואָס ער האָט געגרינדעט איידער ער איז צוגעקומען צו קאססאמארקא, איז געווען ביין ים, אָבער צו ווייט צו צפון צו, און ער האָט געוועלט אַז זיין הויפּט־שטאָדט זאָל זיך געפינען ביי אַ מיטעלפּונקט. ער האָט ענדליך אויסגעקליבען אַ פּלאַץ אין דעם טהאָל ר י מ א ק, ביי אַ גרויסען טייך. ער האָט דיא נייע שטאָדט אַ נאָמען געגעבען „דיא שטאָדט פון קעניגע“, נאָך דעם נאָמען פון אַ קאטוילישען יום טוב. דיעזער נאָמען האָט זיך אָבער ניט צוגעקלעפּט. מען האָט דיא נייע שטאָדט פיעל שפּעטער גערופען „לימא“ (אַזוי האָבען דיא שפּאַניער זיך איינגעוועהנט אויסצושפּרעכען דעם אינדיאַנישען נאָמען „רימאַק“), און אַזוי איז דאָס פערבליבען.

ל י מ א איז עד היום דיא הויפּט־שטאָדט פון פּערו.

וועהרענד פּיזאַררא אליין האָט זיך בעשעפטיגט מיט בויען און ענטוויקלען דיא נייע הויפּטשטאָדט, האָט ער אַלמאַגראָ'ן געשיקט נאָך דער אַלטער הויפּטשטאָדט, — נאָך קוזקאָ, איבער וועלכע ער האָט איהם געמאַכט פאַר גובערנאַטאָר. אויך האָט ער איהם געהייסען איינ־נעהמען דיא לענדער, וואָס זיינען געלעגען צו דרום פון דאָרטען — דיא היינטיגע רעפּובליק ט ש י ל י און געוויסע ארומיגע געגענדען.*) באַלד איז פון פּאַנאַמאַ ערהאַלטען געוואָרען אַ נאַכריכט אַז אַהין איז אָנגעקומען פּיזאַררא'ס ברודער, הערנאַנדאָ, פאַהרענדיג צוריק פון שפּאַניען, און אַז ער פיהרט מיט דיא פאָלגענדע פּאַפּיערען פון שפּאַני־שען קעניג: 1) בריעף מיט קאָמפּלימענטען צו פּיזאַררא'ן און אַלמאַגראָ'ן פאַר זייער טרייע דיענסט און פאַר דעם ערפאָלג וואָס זיי האָבען געהאַט. 2) אַ דאָקומענט, וואו עס ווערט בעשטעטיגט פּיזאַררא'ס הערשאַפט איבער דיא איינגענומענע לאַנד. 3) אַ דאָקו־מענט, אין וועלכען אַלמאַגראָ ווערט בעפאָלמעכטיגט איינצונעהמען לענדער אויף אַ שטרעקע פון 600 מייל צו דרום־צו פון פּיזאַררא'ס גרענעץ.

*) דיא היינטיגע רעפּובליק אַרגענטיניען.

דיעזע פּאַפּיערען האָבען שפּעטער צווישען דיא אוואַנטוריסטען געבראַכט צו אַ בלוטיגע „ברודער־קריעג“, אין וועלכע פּיזאַררא און אַלמאַגראַ האָבען זייערע לעבענס פערלאָרען.

נור צוערשט אַ פּאָר ווערטער וועגען הערנאַנדאָ'ס וויזיט אין שפּאַניען און נאָך אַ פּאָר ענינים. אַחוץ דעם קעניג'ס חלק (אַ פינפטעל) פון דיא אָנגערויבטע פּערואַנער גאָלד, האָט ער אהין געבראַכט אַ מאַסע אַנדערע גאָלד און זילבער, דאָס אייגענטהום פון אוואַנטוריסטען, וועלכע זיינען מיט איהם צוזאַמען געפאָהרען פון פּערו נאָך שפּאַניען. דאָס גאָלד אַליין פון דיעזע צוריקפאָהרענדע עמיגראַנטען האָט בעטראָפען ביז זעקס מיליאָן דאָלאַר, אויף היינטיגע געלד. מען האָט פון שיף אַראָבגעטראָגען גאַנצע בערג מיט שטיקער גאָלד, גילדערנע וואַזעס, גילדערנע בלומען, פיגורען א. ז. וו. דאָס אַלעס האָט געמאַכט דיא גרעסטע סענזאַציע. קאָרטעס'עס עראָבערונג האָט אַרויסגערופען בעוואונדערונג; אָבער אַזוי פיעל גאָלד וויא הערנאַנדאָ פּיזאַררא האָט איצט מיט זיך געבראַכט, האָט מען פון מעקסיקאָ ניט געזעהן. וועגען קאָלומבוס'ען איז שוין גאַר ניטאָ וואָס צו ריידען. פון איהם האָט מען בעקומען בלויז פערשפּרעכונגען, אז מען וועט האָבען גאָלד. דער ערשטער וועלכער האָט אין אמת'ן פערווירקליכט דיעזע גאָלדענע טרוימען וועגען אַמעריקאַ איז געוועזען פּיזאַררא, דער עראָבערער פון פּערו. דער רעזולטאַט איז געוועזען, אז פון אַלע ווינקעלעך פון שפּאַניען האָט מען זיך גענומען רייסען נאָך דיא לאַנד פון גאָלד. פריהער פלעגט מען אַלץ שטרעבען צו דעם ווייטען מזרח, צו דיא אַזיאַטישע לענדער, אינדיען און דיא געווירץ־אינזלען, אַלס דיא געגענדען פון עשירות. איצט זיינען דיא אויגען געריכטעט געוואָרען נאָך דעם ווייטען מערב, נאָך זיד־אַמעריקאַ.

אין דעם קעניגליכען דאָקומענט וועגען פּיזאַררא'ן איז געשטאַנען אז עס ווערט בעשטעטיגט זיין הערשאַפט ניט בלויז איבער דיא געגענדען וואָס ער האָט שוין איינגענומען, נור אויף 210 מייל ווייטער, צו דרום צו, אויך. אַלמאַגראָ'ס 600 מייל האָבען זיך אַלזאָ בעדאַרפט אָנהויבען ערשט דאָרטען. אָבער פון דיעזען פּונקט האָט דערווייל ניט געוואוסט ניט אַלמאַגראָ, ניט פּיזאַררא, וואָרים הערנאַנדאָ איז מיט דיא דאָקומענטען נאָך געוועזען אין פּאַנאַמאַ. זיי האָבען בלויז בעקומען

א קורצע קאַפּיע, וואו דאָס איז געװען איבערגעהיפּט. דיא פראַגע איז דעריבער געװען: וואו געהערט קוזקאָ — צו פּיזארראָ׳ס לענדער אָדער צו אַלמאַגראָ׳ס 600 מייל? אַלמאַגראָ און זיינע פריינד האָבען גערע־כענט אז דיא אַלטע פּערואַנישע הויפּטשטאָדט איז זיינע; דאָס הייסט אז ער האַלט זיין גובערנאַטאָר־שטעלע איבער קוזקאָ ניט פון פּיזארראָ׳ן נור פון דעם קעניג אליין, — אז ער האָט דאָרטען פונקט אזאַ זעלבסט־שטענדיגע מאַכט, וויא פּיזארראָ האָט ווייטער צו צפון־צו. און פּיזארראָ האָט מורא געהאַט אז אַזוי קומט טאַקע אויס נאָך דעם קעניגליכען פּאַפּיער נאָך. האָבען אַזאַ געוואַגטען און שטאַרקען קאָנקורענט וויא אַלמאַגראָ אין פּערו גופא, אין אַזאַ וויכטיגען צענטער וויא קוזקאָ, איז פאַר איהם געװען א סכנה. ער האָט זיך דעריבער בעשלאָסען זיך אומ־צוקעהרען נאָך קוזקאָ. וואָס שפּעטער וועט זיין, וועט מען דאַן זעהן, האָט ער זיך געטראַכט אויף זיין אוואַנטוריסטישען שטייגער; דערווייל מוז ער אַרויס׳פּטר׳ן אַלמאַגראָ׳ן פון קוזקאָ. צו דיעזען צוועק האָט ער גענומען פּאָדערען, אַז אַלמאַגראָ זאָל גלייך אָנפּאַנגען זיין ענטדעקונגס און עראָבערונגס־רייזע אין טשילי. מיט געמאַכטע פריינדליכקייט האָט ער דאָס געפּאָדערט; און הגם עס איז צווישען זיי אַרויסגעקומען א צוזאַמענשטויס, האָט אַלמאַגראָ נאָכגעגעבען, און דיא צוויי שותפים האָבען ווידער געשוואָרען ברודערשאַפט. דיעזער אַלמאַגראָ, וויא מיר האָבען שוין אויבען בעמערקט, איז געװען א וואַרימער מענש. אויף איהם איז געװען לייכט צו ווירקען מיט גוטע רייד, און פּיזארראָ, וועלכער איז געװען א האַרטער, ביטרער און פאַלשער, האָט אימער געוואוסט וויא צוצוקומען צו זיין הארצען. אַזוי איז געװען דיעזען מאָל אויך.

אמת, דיעזער שלום צווישען זיי איז ניט געװען אויף לאַנג; אָבער דערווייל איז דאָס געװען א פאַלשטענדיגער שלום. פּיזארראָ האָט מיט זיין „שותף“ געמאַכט וואָס ער האָט געוועלט. ווען ער האָט געפּאָדערט אַז ער זאָל אָרגאַניזירען אַן אַרמיי און זיך אַוועקלאָזען אין דרום זייט נאָך טשילי, האָט ער געפאָלגט. קוזקאָ איז אַלזאָ געבליבען פריי פון אַלמאַגראָ׳ס הערשאַפט, און פּיזארראָ האָט איבער דער שטאָדט געשטעלט זיינע אייגענע צוויי ברידער, יואַן פּיזארראָ און גאָנזאַלאָ פּיזארראָ, וועהרענד ער אליין האָט זיך אומגעקעהרט קיין לימאַ און האָט פאָרטגעזעצט זיין ארבייט — אויפצובויען דיא נייע

שטאָדט און צו לעגען דעם פונדאַמענט פון אַנדערע שטעדט אויף דעם ברעג פון ים. דאָס האָט איהם אינטערעסירט מעהר פון אַלץ.

באַלד איז צו איהם געקומען זיין ברודער הערנאַנדאָ מיט דיא קעניגליכע דאָקומענטען. אחוץ דיא אויבענדערמאָנטע פאַפּיערען האָט ער געהאַט אַ פּאַפּיער מיט וועלכען דער קעניג האָט פראַנציסקאָ פיזאַררא'ן געגעבען דעם טיטול מ א ר ק י ז. דער „מארקיז" האָט אפילו ניט געקענט איבערלעזען דעם שריפט. הערנאַנדאָ האָט דאָס איהם געמוזט איבערלעזען. הערנאַנדאָ האָט איהם אָבער שוין אויף איבערגעלעזען דעם אויבענדערמאָנטען פּונקט וועגען דיא 210 מייל און איהם פערזיכערט אַז קוזקאָ בעלאַנגט ניט צו אַלמאַגראָ'ס קרייז, נור צו זיינעם, פראַנציסקאָ פיזאַררא'ס. דאָס האָט איהם נאַטירליך דערפרעהט, און ער האָט גלייך אַלס גובערנאַטאָר אַהין געשיקט הערנאַנדאָ'ן.

ווען הערנאַנדאָ איז געקומען נאָך קוזקאָ, און אריינגענומען דיא רעגיערונג פון דער שטאָדט אין זיינע הענד, האָט מאַנקאָ, דער אינקאַ, געוואונען זיין צוטרויען און פריינדליכקייט מיט דעם וואָס ער האָט איהם אָנגעוויזען אויף בעהאַלטענע אוצרות. הערנאַנדאָ האָט מיט איהם אָפט פערבראַכט און שוואַכער געמאַכט דיא וואַך ארום איהם.

מעהר וויא דאָס האָט מאַנקאָ ניט בעדאַרפט.

ער האָט קיין מאָל זיך ניט צופריעדען־געשטעלט מיט זיין צרה'־דיגע ראָלע. ער האָט זיך קיין מאָל ניט בערוהיגט. אין דיא לעצטע צייטען זיינען פאָרגעקומען פאַסירונגען, וועלכע האָבען איהם צוגעגעבען מוטה. דיא שפּאַניער האָבען ארויסגעטריבען דיא הייליגע זון־מיידלעך פון זייערע קאָנווענטען, זיי געשענדעט און געהאַלטען אין אַ זומפּ פון הולטאַיסטווא. דאָס זעלבע האָבען זיי געטהאָן מיט דיא געליעבטסטע פרויען פון דעם אינקאַ. ווען פראַנציסקאָ פיזאַררא איז געווען אין קוזקאָ האָט ער וועניגסטענס פערשטאַנען, אַז מיט דיא פאָלקס־מאַסען דאַרף מען ניט איינרייסען. ער האָט דעריבער פערבאָטען אָנצוריהרען דיא הייזער אָדער דיא פרויען פון דיא אָרימערע איינוואוינער. איצט האָט מען געראַבעוועט און בעליידיגט פון קליין ביז גרויס. מען האָט געשענדעט יעדע פרוי וואָס איז נור געפעלען געוואָרען. דיא רויט־הויטיגע פון דעם אינקאַ־שבט האָבען דאַן לייכט אויפגעוועקט דיא מאַסען צו אַן אויפשטאַנד. נור איין זאַך האָט געפעהלט: אַז מאַנקאָ

זאל זיך בעווייזען אלס מלחמה־הארר און אנפיהרער פון דעם אויפ־שטאנד.

פון דאס אלעם האט הערנאנדא פיזאררא קיין בעגריף ניט געהאט. זינט דער יונגער אינקא האט איהם אויסגעזאגט וואו עס געפינען זיך געוויסע אוצרות, וועלכע דיא פערואנער האבען בעהאלטען, איז ער זיכער געווען, אז ער איז איהם טריי און איבערגעבען. אלזא האט דער כיטרער אינקא איהם איצט איינגערעמט א סוד אז אין א געוויסע הייהל אין דיא ארומיגע בערג געפינט זיך א גרויסע סטאטוע פון זיין (מאנקא'ס) פאטער, דורכאויס פון גאלד. ער האט זיך אויסגערופען איהר צו ברענגען, און דער גאלד־הונגעריגער הערנאנדא האט דעם פארשלאג אנגענומען מיט פרייד. ער האט איהם מיטגעגעבען צוויי שפאנישע סאלדאטען — ניט איהם צו בעוואכען, נור איינפאך צו ברענגען דיא סטאטוע.

עס איז אוועק א וואך, און עס איז ניט געקומען ניט דער אינקא און ניט זיינע צוויי בעגלייטער. דאן האט הערנאנדא זיך ארומגעזעהן אז ער איז דא בעגאנגען א פעהלער, און ער האט אוועקגעשיקט זיין ברודער יואן, מיט זעכציג רייטער, אויפזוכען און כאפען מאנקא'ן. יואן איז דורכגעגאנגען אכצעהן מייל, און האט קיינעם ניט בעגעגנט. דיא דערפער זיינען געווען פוסט. באלד האט ער זיך צוזאמענגעטראפען מיט דיא אויבענדערמאנטע צוויי סאלדאטען, און זיי האבען איהם דערצעהלט, אז דיא גאנצע לאנד איז געגרייט צו אן אויפשטאנד, מיט דעם אינקא אלס אנפיהרער. דאך זיינע צוויי ווייסע בעגלייטער האט מאנקא ניט געטשעפעט. ער האט זיי געלאזט געהן צוריק צו זייער קאמאנדיר. מלחמה איז מלחמה, הייסט עס; זיך נוקם זיין אבער אן א פאר הילפלאזע סאלדאטען, האט דער בארבארישער אינקא ניט געוועלט — אן עדעל־הארציגקייט, אויף וועלכע זיינע ציוויליזירטע פיינד זיינען קוים פעהיג געווען.

יואן האט זיך צוזאמענגעטראפען מיט א' טהייל פון דעם אינקא'ס חיל. פון אנהויב האט ער געהאט א זיעג, אבער אויף מארגען האבען דיא פערואנער איהם ווידער אטאקירט און זיין הייפעלע מענשען און פערד זיינען געווען אזוי פערוואונדעט און אויסגעמאטערט, אז ער איז געווען אין פערצווייפלונג. באלד איז אנגעקומען א שליח פון זיין ברודער הערנאנדא, מיט דער נאכריכט, אז דיא פערואנער בעלאגערען

קוזקאַ, און מיט אַ בעפעהל, אַז ער, יואַן, זאָל אויפ'ן שטעל זיך אומ־קעהרען. ער האָט געפאָלגט. ווען ער איז צוגעגאַנגען נעהנטער צו דער הויפּטשטאָדט, האָט ער דערזעהן אַז דער גאַנצער אַרומיגער געגענד איז פערנומען מיט רויט־הויטיגע זעלנער. דיא מחנה האָט זיך געצויגען אַזוי ווייט וויא דיא אויג האָט נור געקענט דערגרייכען. צווישען יואַן'ס מענשען זיינען געווען עטליכע, וואָס האָבען אַנטהייל גענומען אין קאָרטעס'עס מלחמות און זיי האָט דיא פערואַנישע אַרמיי פון ווייטען אויסגעזעהן עהנליך צו דיא אַצטעקישע. עס האָבען געבליסטשעט גאַנצע וועלדער פון לאַנגע פּיקעס און העק מיט קופּערנע שאַרפען; העל־קאָלירטע פאָנעס, פאַנצירען פון פעדערן. פיעלע פערואַנער זיינען אָבער געווען בעוואַפענט כמעט אויף אַן אייראָפּעאישען שטייגער, וועלכען זיי האָבען זיך אָבגעלערענט ביי דיא שפּאַניער; זיי האָבען זאָגאַר געהאַט עטליכע שטאָהלענע שווערדען און עטליכע פערד, וואָס זיי האָבען צוגענומען ביי דעם שונא, און זיי האָבען געוואוסט וויא זיי צו געברויכען אויך. דער יונגער אינקאַ, צום ביישפּיעל, האָט גוט געריטען אויף אַ פערד, און איז געווען אָנגעטהאָן וויא אַ שפּאַנישער קאַוואַלעריסט. אין דעם האָבען דיא פערואַנער אַרויסגעוויזען אַ העכערע מדרגה פון ענטוויקלונג וויא דיא אַצטעקען און מעהר פעהיגקייט אין צופּאַסען זיך צו אייראָפּעער און איבערנעהמען זייערע פיהרונגען.

וויא גרויס מאַנקאָ'ס אַרמיי איז געווען קען מען בעשטימט ניט זאָגען. איינגע שרייבער שאַצען איהר אַרום צוויי הונדערט טויזענד, אָבער דאָס איז מסתמא איבערטריבען. יעדענפאַלס איז דאָס געווען דיא גרעסטע רויט־הויטיגע אַרמיי, וואָס דיא שפּאַניער האָבען ווען עס איז געזעהן אין פערו, און דאָס ערשטע מאָל וואָס זיי איז אויסגעקומען צו האָבען אַן ערנסטען צוזאַמענשטויס מיט אַ פערואַנישען שונא. פון פערצווייפלונג איז יואַן מיט זיין קאָמפּאַניע געגאַנגען אויף איינס. זיי האָבען זיך אַ לאָז געטהאָן מיט זייערע פערד דורך דיא ריעזיגע פיינדליכע מחנה. דער רעזולטאַט איז געווען דער זעלבער וויא איינגע מאָל איז געווען אין מעקסיקאָ: דיא רויט־הויטיגע זיינען אַזוי איבעראַשט און דערשראָקען געוואָרען פון דעם, וויא דיא אייראָפּעער מיט זייערע פערד האָבען זיך פּלוצלינג אַ טראָג געטהאָן דורך זיי וויא אַ וויכער, אַז איידער זיי זיינען צו זיך געקומען, זיינען שוין יענע געווען אין דעם שפּאַנישען לאַגער.

דיא גאנצע שפאנישע ארמיי — הערנאנדא׳ס מענשען מיט יואן׳ס צוזאמען — איז געווען זעהר קליין, ניט מעהר וויא 200 מאן; זיי האבען צו זיך אפילו גענאמען ביי א טויזענד אינדיאנער, וועלכע זיינען זיי געבליבען טריי. אבער וואס פאר א פערגלייך איז דאס געווען מיט דיא ריעזיגע מחנה פון דעם יונגען אינקא? וויא גרויס דיעזע מחנה איז, האט זיך אם דייטליכסטען געלאזט מערקען אין אבענד, ווען איהרע לאגער־פייערען האבען זיך געזעהן ווייט־ווייט אין טהאל און איבער דיא ארומיגע בערג, „אזוי וויא דיא שטערען אין הימעל אין א קלאהרע זומער נאכט", וויא איינער פון דיא אלטע שפאנישע שרייבער, פיזארא׳ס א קרוב, דריקט זיך אויס.

דיעזע פייערען זיינען נאך ניט אויסגעלאשען געווארען, עס האט אקארשט אנגעהויבען צו טאגען, וויא פלוצלינג האט ארויסגעזעצט א ווילדער רעש פון אינדיאנישע מלחמה־געשרייען, און דער געפילדער פון פויקען, שופרות און קלינג־טאצען. צו דער זעלבער צייט האט גענומען רעגענען מיט שטיינער און אנדערע זאכען. דאס רוב האט דאס קיין שאדען ניט געטהאן, אבער ניט אלץ. דיא פערואנער האבען, צום ביישפיעל, ארייגעווארפען אין שטאדט שטיינער, איינגעוויקעלט אין באוועל, וועלכע איז געווען איינגעטונקט אין ברען־מאטעריאל. אויך האבען זיי אהין ארייגעשאסען ברענענדע פיילען. דאס אלעס איז געפאלען אויף דיא שטרויענע דעכער פון דיא הייזער און אין איניגע מינוטען איז דיא שטאדט געווארען פול מיט פלאמען, וועלכע האבען זיך פערשפרייט פון פערשיעדענע ווינקעלעך. דיא פלאמען האט דער ווינט צובלאזען אין א שרעקליכען פלאקער, וועלכער האט אויפגעגעסען טויזענדע הייזער און האט אנגעפילט דיא שטאדט מיט א שטיקענדען פערבלענדענדען רויך. עטליכע טעג האט דער פייער געברענט, ביז דיא גאנצע שטאדט מיט דאס רוב פון איהרע פאלאצען און טעמפלען זיינען פערוואנדעלט געווארען אין בערג פון אש מיט שטיינער.

לעשען איז געווען אונמעגליך. דיא שפאניער האבען זיך געפרעהט ווען זיי האבען זיך געקענט ראטעווען מיט׳ן לעבען פון דיא ברענענדע שטיקער האלץ און דעם האגעל פון פונקען. פון דעסטוועגען זיינען זיי אלע ארויסגעקומען און האבען אטאקירט דעם שונא. זיי האבען אויסגעהרג׳עט פיעלע פערואנער, אבער דאס האט ביי דיא רויט־

הויטיגע קעמפּפער ניט אוועקגענומען דעם מוטה. זיי האָבען אָנגעהאַל־
טען דעם שטרייט מיט זייערע וואַרף־העלצער און פיילען־בויגענס און
מיט זייער לאַססאָ *), האָבען זיי אַריינגעכאַפּט אַ היבשע ביסעל
שפּאַניער.

אַ געוויסע צייט האָבען דיא שפּאַניער זיך געפיהלט כמעט וויא
בעזיעגט. זיי האָבען זיך אָבער אַ וואָרף געטהאָן אויפ'ן שונא, און עס
איז פאָרגעקומען אַ שרעקליכע שחיטה. דיא פּערואַנער האָבען
געקעמפּפט וויא אמת'ע העלדען, אָבער געגען דיא אייראָפּעאישע
געוועהר און מלחמה־פערד האָבען זיי דאָך זיך ניט געקענט לאַנג
האַלטען.

אין דיעזער שלאַכט איז געפאַלען יואַן פּיזאַררא, וועהרענד ער
האָט אַטאַקירט דיא צוויי פעסטונגען וועלכע זיינען געשטאַנען אויף אַ
הויכען פּלאַץ איבער'ן שטאדט. הערנאַנדאָ האָט גלייך פערנומען זיין
פּלאַץ. איין פעסטונג האָט זיך גלייך אונטערגעגעבען. דיא אַנדערע,
וויעדער, האָט פערטהיידיגט אַ העלדישער אינקאַ, — אַ ריעז און אַ
גבור, וועלכער איז געשטאַנען אויבען אין אַ שפּאַנישען קיווער און אַ
שפּאַנישען שילד, און מיט אַ גרויסען פּערואַנישען מלחמה־האַק אין
האַנד. הערנאַנדאָ האָט געהייסען אוועקשטעלען לייטערס, און זיינע
שפּאַניער האָבען גענומען אַרויפקלעטערען. אַזוי גיך וויא איינער פון
זיי האָט דערגרייכט דעם שפּיץ, האָט דער פּערואַנער קאָמאַנדיר איהם
מכבד געוועזען מיט זיין האַק און איהם אַראָבגעשליידערט אויף דער ערד.
איינינע פון דיא פּערואַנער, וואָס האָבען געהאָלפען בעשיצען דיא
פעסטונג, האָבען דעם ריעז גערעטהען זיך אונטערגעבען, אָבער אָנשטאָט
זיי צו פאָלגען, האָט ער זיי געטוידטעט אויפ'ן אָרט. דיא שפּאַניער
האָבען אָבער אַנידערגעשטעלט עטליכע לייטערס און זיינען אַרויפ־

*) „לאַססאָ" איז אַ לאַנגע שטריק מיט אַ פּעטלע ביין ברעג. דיא
פּערואַנער פלעגען דיעזע שטריק אַ וואָרף טהאָן אויף אַ רייטער, אָדער איבער
דיא פיס פון זיין פערד, און פון וויטען זיי ביידען פלינק פערפּלאָנטערען
און אַנידערוואַרפען. דיעזע לאַססאָ ווערט היינט פיעל גענוצט אין מעקסיקאָ,
און פון דאָרטען האָבען דאָס איבערגענומען דיא אַמעריקאַנער פון דיא
פעראייניגטע שטאַאַטען, וועלכע ברויכען דאָס צו כאַפּען בהמות אין דיא
„רענטשעס" פון דיא מערב שטאַאַטען.

געקלעטערט פון עטליכע זייטען מיט א מאָל. מיט אַלעמען זיך ספּראַ־
ווען איז דעם אינקא אונמעגליך געווען. דאַן, זעהענדיג, אַז אַלץ איז
פערפאַלען, האָט ער אוועקגעוואָרפען זיין האַק, זיך איינגעוויקעלט אין
זיין מאַנטעל און זיך אראָבגעוואָרפען פון שפּיץ פעסטונג.

דיא בעלאַגערונג איז פון דעסטוועגען פאָרטגעזעצט געוואָרען, און
דער הונגער האָט זיך ביי דיא שפּאַניער גענומען פיהלען זעהר שטאַרק,
וואָרים דיא גרויסע שפּייכלערס מיט דיא תבואה, וואָס דיא שטאַדט
האָט ענטהאַלטען, זיינען פערברענט געוואָרען אין דער שרעקליכער
שרפה, און אנדערע שפּייז איז געווען ווענינ. אָבער דיא זעלבע אור־
זאַכע האָט באַלד דיא פּערואַנער געצוואונגען זיך צוריקצוציהען. זיי
האָבען אויך ניט געהאַט וואָס צו עסען און מאַנקאָ האָט געמוזט זיי
לאָזען געהן בעארבייטען זייערע פעלדער; אז ניט, וואָלט נעכסטען
יאהר געווען אַן אַלגעמיינער הונגער אין לאַנד. ער אַליין, מיט א
קליינע אַרמיי, האָט זיך בעזעצט אין א שטאַרק בעפעסטיגטע „טאַמבאָ“
ניט זעהר ווייט פון קוזקאָ. דיא שפּאַניער זיינען גלייך אַרויס פון
שטאַדט און האָבען געכאַפּט שפּייז — קוקורוזע און צוויי טויזענד
לאַמאַס. שפּעטער האָט הערנאַנדאָ אַטאַקירט דיא „טאַמבאָ“, — און
האָט געהאַט א ניעדערלאַגע. דאָס איז אָבער געווען מאַנקאָ'ס לעצטער
זיעג. שפּעטער איז זיין אַרמיי צוקלאַפּט געוואָרען פון אַלמאַגראָ'ס
חיל, און ער האָט געמוזט אַנטלויפען און בעהאַלטען זיך אין דיא בערג,
אָהן שום זעלנער אָדער א סוויטע, מיט איינע פון זיינע קעבס־ווייבער
אַלס זיין איינציגע בעגלייטערין.

דאָס ברענגט אונז צו פּאַסירונגען, אין וועלכע אַלמאַגראָ איז
געווען דיא הויפּט־פיגור. זיין רייזע נאָך טשילי האָט ניט געהאַט קיין
ערפאָלגרייכען ענד. דיא קעלט אויף דיא הויכע בערג איז געווען אַזוי
גרויס אַז ביי פיעלע פון זיינע מענשען זיינען אָבגעקראָכען דיא נעגעל
פון דיא פינגער, און ביי אַנדערע זיינען אָבגעפראָרען דיא פינגער
גופא, דיא הענד, אָדער דיא פיס. וויעדער אַנדערע זיינען בלינד געוואָ־
רען פון דיא שניידענדע שיין פון דיא גרענצלאָזע שנעע־פעלדער. אין
דיעזע הויכע געגענדען איז דיא לופט זעהר ריין; דיא זון־שטראַהלען
לייכטען דעריבער אין דיא ווייסע שנעע מיט א בעזונדערע העלקייט
און גלאַנץ. דיא שפּאַניער זיינען צו אַזאַ שטאַרקע ליכט ניט צוגעוועהנט

געווען.און באַלד זיינען דיא רייזענדע בעקאַנט געוואָרען מיט הונגער אויך, וואָרים אין דיעזער וועלט פון פראָסט און שנעע האָט דיא נאַטור פאַר דעם מענשען קיין שפּייז ניט אָנגעגרייט. פלאַנצונגען זיינען דאָ איבערהויפּט געווען וועניג, און פון לעבעדיגע בעשעפּעניסען, האָבען זיך ניט געזעהן קיין אַנדערע ווייא דיא אויבענדערמאָנטע קאָנדאָר־פויגלען, וועלכע האָבען אַרומגעשוועבט הויך איבער דיא פערפראָרענע פערהונגערטע סאָלדאַטען, וואַרטענדיג אַז זיי זאָלען פאַלען טוידט און ווערען שפּייז פאַר זיי. זיי האָבען אָבער אומזיסט געוואַרט. טוידטע זיינען טאַקע פון אַלמאַגראָ׳ס אַרמיי געפאַלען ניט וועניג; דאָס זיינען אָבער מייסטענס געווען אינדיאַנער (וואָרים צוזאַמען מיט שפּאַניער האָט אין אַלמאַגראָ׳ס עקספּעדיציע אַנטהייל גענומען אַ היבשע צאָהל פּערואַנער), און דער הונגער פון דיא לעבעדיג־געבליבענע רויט־הויטיגע איז געווען אַזוי גרויס, אַז זיי האָבען אַליין אויפגעגעסען דיא קערפּערס פון זייערע געשטאָרבענע ברידער. דיא שפּאַניער האָבען דאָס ניט געטהאָן; מיט דיא פלייש פון דיא פערד, וואָס זיינען אויפ׳ן וועג פערפראָרען געוואָרען צום טוידט, האָבען זיי אָבער אויך ניט בראַקירט.

פאַר דיא צרות וואָס זיי זיינען אויסגעשטאַנען פון דער נאַטור האָבען אַלמאַגראָ׳ס שפּאַניער זיך נוקם געווען אָן דיא מענשען, וואָס זיי האָבען בעגעגענט אויפ׳ן וועג. וואו נור זיי האָבען געפונען אַ דאָרף האָבען זיי איהם בעראַבעוועט, פערברענט און זיינע איינוואוינער, וועלכע זיינען צוגעוועהנט געווען צו דיא הויכע בערג מיט זייער קאַלטען קלימאַט, האָבען זיי געצוואונגען צו שלעפּען זייערע משאות. זיי האָבען זיי צוזאַמענגעשמידט אין קייטען צו צעהן אָדער צוועלף אין איינעם. דער אונגליקליכער האָט געמעגט זיין קראַנק אָדער אַ קאַליקע, האָט דאָס זיי ניט געאַרט. פיעלע פון זיי זיינען געפאַלען אויפ׳ן וועג אין זייערע קייטען — האָט מען זיי אָבגעזונדערט און געלאָזען ליגען. און דיא איבעריגע געטריבען ווייטער. און ווען דיא איינוואוינער פון אַ געוויסען דאָרף האָבען זיך אָבגערעכענט מיט דריי שפּאַניער פאַר דיא מערדערייען און הולטייסקע סקאַנדאַלען וואָס זיי האָבען אָבגעטהאָן צווישען דיא רויט־הויטיגע פרויען, האָט אַלמאַגראָ זיי אָבגעצאָהלט מיט דעם וואָס ער האָט דרייסיג פון זיי פערברענט. און דיעזער אַלמאַגראָ איז אין פערגלייך מיט אַנדערע אַוואַנטוריסטען נאָך געווען אַ גוטער, סימפּאַטישער מענש!

ענדליך איז אַלמאַגראָ געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען. אויף דיעזע רייזע צוריק נאָך קוזקאָ האָט ער דאָס געהאַט אַ פּאָר שלאַכטען מיט מאַנקאָ'ן, איהם בעזיעגט און פּערטריבען.

ווען הערנאַנדאָ האָט זיך דערוואוסט, אַז אַלמאַגראָ קומט צוריק און וויל ניט אַנדערש זיין גובערנאַטאָר פון קוזקאָ, האָט ער זיך צוגעגרייט זיך צו שטעלען געגען איהם. פון דעם קעניגליכען דאָקומענט האָט מען אייגענטליך אויף זיכער ניט געקענט זאָגען צו וועמען קוזקאָ געהערט צו פּיזאַרראָ'ן אָדער צו אַלמאַגראָ'ן. בלויז אָבמעסטענדיג אויף אַ וויסענשאַפטליכען אופן וואָלט מען ריכטיג אויסגעפונען וואו דער גרענעץ ליעגט. דערוויילֿ אָבער האָט יעדער צד געטענה'ט אַז קוזקאָ בעלאַנגט צו איהם.

אַלמאַגראָ האָט שטילערהייט אריינגעמאַרשירט אין קוזקאָ אין אַ פינסטערע נאַכט (דעם 8טען אַפּריל, 1537). דיא צוויי פּיזאַררא'ס ברידער, הערנאַנדאָ און גאָנזאַלאָ, זיינען געווען בעפעסטיגט אין איינעם פון דיא גרויסע געמויערטע הייזער, וואָס זיינען ניט געשעדיגט געוואָרען פון דער שריפה. אַלמאַגראָ'ס וויכטיגסטער אָפיציער, אָ ר ג אָ נ ע ז, האָט אַטאַקירט דיא טהויערען. עס איז פּאָרגעקומען אַ בלוטיגער געשלעג, און דער סוף איז געווען אַז אַלמאַגראָ האָט געהאַט אַ פאָלשטענדיגען זיעג. ער איז געוואָרען דער בעל הבית פון קוזקאָ. הערנאַנדאָ'ן, גאָנזאַלאָ'ן און פופצעהן אַנדערע אָפיציערען האָט ער געלאָזען אַרעסטירען און האַלטען אונטער אַ שטאַרקע וואַך. אָרגאָנעז האָט איהם געראַטהען ביי דיא פּיזאַררא ברידער אָבצושניידען דיא קעפּ. „כל זמן זיי וועלען לעבען וועט דיין לעבען ניט זיין זיכער. געדענק דעם שפּריכוואָרט, אַז בלויז טוידטע קענען ניט בייסען" — האָט ער ערקלעהרט. אָבער אַלמאַגראָ האָט איהם ניט געפאָלגט. דיעזע עצה האָט אָרגאָנעז וויעדערהאָלט אָפט. ער האָט אויך אַלמאַגראָ'ן געראַטהען געהן אויף דיא נייע שטאָדט לימאַ און פּטור ווערען פון פראַנציסקאָ פּיזאַררא'ן אויך. „אַ פּיזאַררא פערגעסט קיין מאָל ניט" — האָט ער געזאָגט — „דאָס וואָס ער האָט שוין געהאַט פון דיר וועט ער קיין מאָל ניט פערצייהען". אָבער אַלמאַגראָ האָט דאָס אַלץ ניט געהערט.

מען האָט אָנגעפאַנגען צו אונטערהאַנדלען וועגען אַ פּשרה, ביז ענדליך איז געבליבען, אַז מען זאָל וואַרטען ביז פון שפּאַניען, פון דער

רעגיערונג, וועט אַנקומען אַ בעשטימטע ענטשיידונג וועגען דעם גרענעץ, אַז פּאָרלויפיג זאָל אַלמאַגראָ אונגעשטערט זיין דער בעל הבית איבער קוזקאָ, און אַז הערנאַנדאָ, גאָנזאַלאָ און דיא איבעריגע געפאַנ־גענע זאָלען בעפרייט ווערען. דער וואָרים־הערציגער אַלמאַגראָ איז אזוי בעגייסטערט געוואָרען, אַז ער האָט הערנאַנדאָ'ן פּערזענליך בעזוכט אין זיין געפענגנים און איהם ערקלעהרט אַז ער איז פריי. „איך האָף, אַז אַלע מיספּערשטענדניסע צווישען אונז וועלען פערגעסען ווערען" — האָט ער צו איהם געזאָגט — „און אַז פון היינט אָן וועלען מיר געדענקען בלויז דיא אַלטע פריינדשאַפט צווישען מיר מיט דיין ברודער". ער האָט הערנאַנדאָ'ן איינגעלאַדען צו זיך אין הויז, איהם פיין מכבד געוועזען, און דערנאָך האָט ער איהם בעגלייט ביז דער שטאָדט מ אַ ל אַ, וואו פראַנציסקאָ פּיזאַרראָ האָט איצט געהאַט זיין לאַגער.

אַלמאַגראָ האָט נור וואָס זיך געזעגענט מיט דיא פּיזאַרראָ'ס און זיך צוריקגעקעהרט נאָך קוזקאָ, וויא פראַנציסקאָ פּיזאַרראָ האָט צוזאַ־מענגערופען זיינע אָפיציערען און סאָלדאַטען און זיי געגומען בעווייזען אַז פון אַלמאַגראָ'ן מוז מען נעהמען נקמה. זיי צו איבערצייגען איז איהם ניט געווען שווער. דיעזע לייכטזיניגע אַוואַנטוריסטישע מענשען, וועלכע האָבען שטענדיג געדורשט נאָך נייע סענזאַציאָנען, איז איבער־הויפּט געווען לייכט איבערצורייד עם צו פערגיסען פרישע בלוט. צוויי־טענס האָט פראַנציסקאָ פּיזאַרראָ פון דער נאַטור געהאַט אַ הערשענדען כאַראַקטער, פאַר וועלכען מענשען פלעגען זיך ניט ווילענדיג בויגען.

אין צאָהל איז זיין אַרמיי איצט געווען אַ היבשע ביסעל שטאַרקער וויא אַלמאַגראָ'ס, וואָרום אַ חוץ דיא סאָלדאַטען, וואָס ער האָט געהאַט פון פריהער זיינען איהם דיא לעצטע צייט צוגעקומען אַ פּאָר אַנדערע קאָמפּאַניעס פון פּאַנאַמאַ און פון שפּאַניען און אַ טהייל פון אַלוואַראַדאָ'ס בעגלייטער.

גלייך האָט ער געלאָזט וויסען אַלמאַגראָ'ן, אַז דער אָבמאַך איז קיין אָבמאַך ניט, און אַז ער פּאָדערט דאָס ער זאָל אויפ'ן שטעל פער־לאָזען קוזקאָ און אַריבערגעהן ווייטער צו דרום־צו. אַז אַלמאַגראָ וועט ניט נאָכגעבען אָהן אַ ביטערען קאַמפּף איז געווען זעלבסטפערשטענד־ליך. אַלזאָ האָט פראַנציסקאָ פּיזאַרראָ, אָדער דער גובערנאַטאָר, וויא מען רופט איהם געוועהנליך, זיך געהייסען גרייטען צו אַ מלחמה, און

אלס הויפט־קאמאנדיר האט ער געשטעלט זיין ברודער הערנאנדא, ערקלעהרענדיג אז ער אליין איז שוין צו אלט. אלמאגרא איז דאן געווען קראנק, און ער האט דיא קאמאנדע אויף איבערגעגעבען אן אנדערען — זיין טרייען, כוואטסקען ארגאנעז׳ען.

דיא צוויי שפאנישע מחנות האבען זיך בעגעגענט לעבען קוזקא דעם 26טען אפריל 1538. דער שלאכט איז געווען א שרעקליכער.ביידע צדדים זיינען געווען פול מיט גיפט און בלוט־דורשט; זיי זיינען געווען בערייט זיך איינע דיא אנדערע צו פערניכטען ביז איין מאן. איין צד האט געשריען: „דער קעניג און אלמאגרא!" און דער אנדער צד — „דער קעניג און פיזאררא!" ארגאנעז האט געקעמפפט וויא א טייוועל. ער איז געפלויגען אויף זיין פערד אין רעכטען מיטען פון דעם שונא׳ס רייהען און האט געשטאכען און געשניטען איין אפיציער נאך דעם אנדערען. אויף איינעם האט ער א טעות געהאט. אין דעם קאך פון קאמפף האט זיך איהם געדוכט אז דאס איז הערנאנדא אליין, און ער האט מיט טריאומף אויסגעשריען „זיעג!" אבער אין דעם זעלבען מאמענט האט מען איהם דורכגעבראכען זיין קיווער. אויף א מינוט האט ער פערלארען זיין בעוואוסטזיין. צו דער זעלבער צייט איז אונטער איהם גע׳הרג׳עט געווארען זיין פערד. ער האט זיך געפונען ארומגערינגעלט פון דעם שונא. ווען מען האט ביי איהם געפאדערט ער זאל אבגעבען זיין שווערד, האט ער געענטפערט: „אויב צווישען איך געפינט זיך א שפאנישער אדעליגער, זאל ער צוקומען, וועל איך איהם אבגעבען מיין שווערד". פיזאררא׳ס א דיענער, פערשטעלט אלס אן אדעליגער, איז צוגעגאנגען, האט צוגענומען ביי איהם דעם שווערד און דאן דעם אונבעוואפענטען געפאנגענעם אריינגעשטאכען א שפיעז אין הארצען. ארגאנעז׳עס הארץ האט מען שפעטער ארויסגעשטעלט אין קוזקא אויפ׳ן סקווער. בלייבענדיג אהן ארגאנעז׳ען, האבען פיעלע פון אלמאגרא׳ס מענשען פערלארען זייער מוטה, און הגם אייניגע פון זיי האבען געקעמפפט ביז דעם לעצטען טראפען בלוט, האט לאנג ניט געדויערט ביז דיא מחנה איז זיך צולאפען.

דער קראנקער אלמאגרא האט אויף דעם שלאכט געקוקט פון וויטען. זיצען אויף א פערד איז ער געווען צו שוואך. מען האט איהם אבער ארויסגעטראגען אויף א בעטעל. ווען ער האט געזעהן, אז זיין חיל איז צושלאגען און אלץ איז פערפאלען, האט ער מיט זיינע לעצטע

כחות זיך אַרויפגעזעצט אויף אַ פערד און איז אוועקגעשפּרונגען נאָך דער פעסטונג פון קוזקאָ, אין דער האָפנונג, אַז פון דאָרטען וועט ער וויא עס איז זיך רעטען. אָבער הערנאַנדאָ׳ס מענשען האָבען זיך נאָך איהם גלייך נאָכגעיאָגט, און אַ קראַנקען, אַ צובראָכענעם אין קערפּער און אין גייסט, איהם אוועקגעפיהרט און געזעצט אין געפענגניס אין דעם זעלבען צימער, וואו מיט אַ קורצע צייט צוריק האָט ער געהאַלטען הערנאַנדאָ׳ן מיט זיין ברודער גאָנזאַלאָ׳ן.

אַלמאַגראָ איז ניט געווען דער איינציגער וואָס האָט געקוקט אויף דעם בלוטיגען שלאַכט. אויף דיא אַרומיגע בערג האָבען זיך פּערזאַ־מעלט מאַסען פּערואַנער, וועלכע האָבען מיט פרייד און נקמה־געפיהל געזעהן וויא זייערע מערדער מערדערען זיך איינע דיא אַנדערע. און ווען דער קאַמפּף איז געווען פאַריבער און אויפ׳ן שלאַכטפעלד האָבען זיך בלויז געפונען דיא טוידטע, זיינען דיא רויט־הויטיגע אַהין צוגעלאָפען און מיט זשעדנעקייט פון דיא מתים אַראָבגענומען זייערע קליידער און יעדע אַנדערע זאַך וואָס זיי האָבען אויף זיי געפונען.

הערנאַנדאָ האָט אַלמאַגראָ׳ן בעזוכט אין זיין געפענגניס, און איהם פערזיכערט אַז ער וועט איהם בעפרייען — אַז ער וואַרט נור אויף זיין ברודער, דעם גובערנאַטאָר. ער האָט זאָגאַר געפרעגט אין וואָס פאַר אַ זאָרט קאַרעטע איהם וועט זיין בעקוועמער צו פאָהרען. דערנאָך האָט ער איהם אַלע טאָג געשיקט דיא בעסטע מאכלים פון זיין אייגענעם טיש. דאָס האָט אויף אַלמאַגראָ׳ן גוט געווירקט, און ער איז גיך געזונד געוואָרען.

וועהרענד הערנאַנדאָ האָט אויף דיעזען אַרט געוויזען פריינדשאַפט צו זיין געפאַנגענעם און איהם פערזיכערט אַז ער וועט זיין פריי, האָט ער צווישען דיא שפּאַניער אויסגערופען, אַז יעדער וואָס האָט עפּעס אַ קלאַגע געגען אַלמאַגראָ׳ן זאָל דאָס אָנגעבען. אויף אַזעלכע זאַכען געפינען זיך שטענדיג בעלנים. עס האָט פיעל ניט געדויערט און פיער הונדערט בויגען פּאַפּיער זיינען פערשריעבען געוואָרען מיט אַלמאַגראָ׳ס פערברעכענס. דאַן האָט מען צוזאַמענגעשטעלט אַן אָפּי־ציעלען בעשולדיגונגס־אַקט, און אַלמאַגראָ׳ן האָט מען איבערגעגעבען צום געריכט. דיא הויפּט־קלאַגעס געגען איהם זיינען געווען: אַז ער האָט געפיהרט מלחמה געגען דער שפּאַנישער קרוין און דורך דעם געטוידטעט פיעלע פון דעם קעניג׳ס אונטערטהאַנען; אַז ער האָט

געהאַט אַ געהיימען בונד מיט מאַנקאָ'ן דעם אינקאַ, און אַז ער האָט ביי דעם קעניגליכען גובערנאַטאָר פון קוזקאָ צוגענומען זיין שטאָדט. דיא ריכטער זיינען נאַטירליך געוועזן הערנאַנדאָ'ס מענשען, און דער אָנגעקלאָגטער איז געפונען געוואָרען שולדיג. מען האָט איהם פערוּרטהיילט צום טוידט. ער האָט זיך ביי הערנאַנדאָ'ן געבעטען ער זאָל רחמנות האָבען אויף זיינע אַלטע יאָהרען. „איך האָב סיי וויא סיי שוין ניט לאַנג צו לעבען" — האָט ער גע'טענה'ט — „און קיין געפאַהר קען איך שוין פאַר קיינעם מעהר ניט זיין". אויף דעם האָט הערנאַנדאָ געענטפערט: „אַ בראַוועך קעמפּפער וויא איהר זאָל זיך אַזוי ערניעדריגען, אַרויסווייזען אַזוי וועניג מוטה! דאָס בעסטע וואָס איהר קענט טהאָן איז צו געברויכען אייערע לעצטע מינוטען תשובה צו טהאָן צו גאָט."

אַלמאַגראָ האָט איהם דערמאָנט וויא ער האָט איהם געלאָזט לעבען, ווען ער האָט איהם געהאַט אין געפאַנגענשאַפט. אָבער הערנאַנדאָ האָט איהם אונטערבראָכען מיט דיא ווערטער: „אייער שיקזאַל איז פערזיעגעלט. פערטיגט זיך צו."

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט מען איהם דערוואָרגען מיט דער „גאַראָטע".

פראַנציסקאָ פּיזאַררא האָט געוואוסט אַז זיין ברודער הערנאַנדאָ קלייבט זיך צו טוידטען אַלמאַגראָ'ן; ער האָט זיך אָבער געמאַכט ניט וויסענדיג. איניגע פון זיינע אייגענע אָפיציערען האָבען איהם געבעטען ער זאָל ניט צולאָזען, אַז זיין געוועזענעם'ס שותף'ס בלוט זאָל פערגאָסען ווערען, און ער האָט זיי פערזיכערט, אַז זיי מעגען וועגען דעם זיין רוהיג. ער האָט אָבער גאָר ניט געטהאָן צו רעטען אַלמאַגראָ'ס לעבען; פערקעהרט, — ער האָט זיין ברודער הערנאַנדאָ'ן דורך אַ שליח געגעבען אָן אָנצוהערענים, אַז פון אַלמאַגראָ'ן מוז מען איין מאָל פאַר אַלע מאָל פּטור ווערען. דיעזע צבוע'צקע ראָלע האָט ער אויך געשפּיעלט פאַר אַלמאַגראָ'ס יונגען זוהן, דיעגאָ אַלמאַגראָ, וועלכער האָט זיך איצט געפונען אין לימאַ. דיעזער דיעגאָ איז געוועזן האַלב־שפּאַניער און האַלב־אינדיאַנער; ער איז געבאָרען געוואָרען פון אַלמאַגראָ'ס אַ רויט־הויטיגע קעבס־ווייב, אַ אינדיאַנערקע פון פּאַנאַמאַ. ער האָט זיך אָבער געהאָדעוועט אין מיליטערישע לאַגערען, אונטער זיין פּאָטער'ס פּערזענליכער השגחה. פון איהם איז אויסגעוואַקסען אַ פערהאַרטע־

וועטער שפּאַנישער סאָלדאַט און פלינקער אוואַנטוריסט און דער אַלטער אַלמאַגראָ איז צו איהם געווען צערטליך צוגעבונדען. ווען אַלמאַגראָ איז ענדליך אריינגעפאַלען אין געפענגניס, האָט הערנאַנדאָ דיעגאָ׳ן מיט אַ וואָך שפּעטער אַוועקגעשיקט צו דעם מאַרשאַל קיין לימאַ. דער מאַרשאַל האָט דעם יונגען מאַן עמפּפאַנגען וויא דעם זוהן פון אַ פריינד און איהם געהאַלטען ביי זיך אין שטוב. ער האָט איהם פערזיכערט אַז זיין פאָטער וועט קיין בייז ניט געשעהן און אַז ער, פראַנציסקאָ פּיזאַררא, האָפט דאָס זייער אַלטע פריינדשאַפט וועט בענייעט ווערען. צו דער זעלבער צייט, ווען הערנאַנדאָ האָט געשיקט פרעגען וואָס ער זאָל טהאָן מיט דעם געפאַנגענעם אַלמאַגראָ׳ן, האָט ער איהם געענטפערט: „טהו מיט איהם אזוי, אַז מיר זאָלען פון איהם מעהר קיין צרות ניט האָבען.“

נאָך דעם וויא אַלמאַגראָ איז הינגעריכטעט געוואָרען, איז דער מאַרקיז געקומען נאָך קוזקאָ. ער איז אַריינגעקומען אין שטאָדט מיט גרויס פּאַראַד. אויסגעפּוצט אין אַ רייכען קאָסטיום פון העל־קאָלירטע זייד־וואַרג, וועלכען ער האָט מיט אַ געוויסע צייט צוריק ערהאַלטען אַלס מתנה פון קאָרטעס׳ען, דעם עראָבערער פון מעקסיקאָ. ווען מען האָט מיט איהם גענומעןריידען וועגען דיעגאָ׳ס ירושה, וואָרים צו זיין פאָטער האָט דאָך יעדענפאַלס געהערט די גובערנאַטאָרשאַפט איבער טשילי און אַנדערע לענדער צו דרום זייט פון פּיזאַררא׳ס גרענעץ, האָט ער געענטפערט: „מיט זיין אויפפיהרונג האָט זיין פאָטער פער־לאָרען יעדע רעכט צו זיין אַ רעגיערער. עס איז פון איהם קיין ירושה ניט געבליבען.“ ביי דיא אַנדערע אַנהענגער פון דעם אונגליקליכען אַלמאַגראָ האָט ער אויך צוגענומען זייערע גיטער און אַלץ וואָס זיי האָבען געהאַט. פיעלע פון זיי, שטאָלצע אַדעליגע פון דער היים, זיינען געבליבען אַזוי אָרים, אַז זיי האָבען זיך געשעהמט צו ווייזען אין דיא גאַסען פון קוזקאָ און האָבען זיך צוזעעט איבער דיא אַרומיגע בערג, מיט פערשטיקטע ראַכע־דורשט אין זייערע הערצער. דיעזע פעראָרימטע „חברה פון טשילי“, וויא פּיזאַררא׳ס מענשען פלעגען זיי רופען, האָבען זיך שפּעטער געלאָזט פיהלען. קיין גוטעס איז פּיזאַררא׳ן פון זיי ניט אַרויסגעקומען. אָבער דערווייל איז ער געווען דער זיעגער. דערווייל האָט ער געהערשט מיט אַן אייזערנע האַנד.

ער האָט זיך גענומען בעאַרבייטען דיא מינען און ענטוויקלען

ערד־אַרבייט און מסחור. פון שפּאַניען האָט ער אויסגעשריעבען פער־שיעדענע אייראָפּעאישע זריעות, אום זיי צו פערזעען און פערשפּריי־טען אין פּערו. ער האָט פליסיג פּאָרטגעזעצט זיין אַרבייט אין אויפ־בויען לימאַ. פון דיא זילבער־מינען און גאָלד־מינען האָט מען בעקומען מאַסען מעטאַל, וועלכע מען האָט געשיקט נאָך שפּאַניען.

אונגעפעהר אַ יאָהר נאָך אַלמאַגראָ'ס טוידט איז נאָך שפּאַניען אַוועקגעפאָהרען הערנאַנדאָ פּיזאַררא. ער איז אַהין געפאָהרען מיט אַ נייעם אוצר. מיט דעם האָט ער ערוואַרטעט ווידער אונטערצוקויפען דעם קעניג און צו ווירקען געגען דיא טענות פון אַלמאַגראָ'ס פריינד, וועלכע האָבען זיך איצט געפונען אין דעם קעניגליכען הויף און האָבען געבעטען גערעכטיגקייט פאַר דעם געשטאָרבענעם'ס יונגען זוהן. פאַר'ן אַוועקפאָהרען האָט הערנאַנדאָ געבעטען זיין ברודער פראַנציסקאָ אַז ער זאָל דיא „טשיליאַנער חברה“ ניט לאָזען זיך צוזאַמענטרעפען אין איינעם. דער מאַרקיז האָט זיך אויסגעלאַכט פון דעם. וויא מיר וועלען זעהן איז זיין זאָרגלאָזיגקייט געוועזען אַ טעות פון זיין זייט. אָבער הערנאַנדאָ האָט אַן עהנליכען טעות געהאַט וועגען זיין זיכערהייט אין שפּאַניען. ער איז אָנגעקומען אין וואַלאַדאָליד, וואו דער שפּאַנישער קעניג האָט זיך דאַן געפונען. מיט רעש און מיט גלאַנץ איז ער אָנגע־קומען, ווייזענדיג זיינע נייע אַמעריקאַנישע אוצרות. מען האָט איהם אָבער אויפגענומען קאַלט, און אַביסעל שפּעטער האָט מען איהם אַריינ־געזעצט אין אַ טורמע, פון וועלכע ער איז שוין אַזוי גיך ניט אַרויס.

צוואַנציג יאָהר האָט ער אָבגעפוילט אין געפענגניס. ווען מען האָט איהם ענדליך בעפרייט, איז ער שוין געוועזען אַן אַלטער מאַן, און אַלע זיינע ברידער זיינען שוין געוועזען לאַנג טוידט.

ווען הערנאַנדאָ'ן האָט מען אַרעסטירט, האָט דיא רעגיערונג געשיקט נאָך פּערו אַ בעאַמטען, אַן אָנגעזעהענעם ריכטער מיט'ן נאָמען וואַקאַ דע קאַסטראָ. מיט פראַנציסקאָ פּיזאַררא'ס אונטער־טהעניגקייט צו דעם שפּאַנישען טהראָן איז דיא רעגיערונג ניט געוועזען זיכער. אָבער פּערו איז געוועזען אַזוי ווייט פון דיא אַנדערע שפּאַנישע קאָלאָניעס אין אַמעריקאַ; און דיא לאַנד איז אַזוי פול מיט ריעזיגע בערג. היינט ווער ווייסט אויב דיא רעגיערונג וועט מיט דעם נייעם

מאַרקיז זיך קענען ספּראַווען? וואַקאַ דע קאַסטראָ האָט דעריבער געדאַרפט זיין פּאָרזיכטיג, ניט צו ערוועקען פּיזאַרראָ'ס צאָרן. מיט גוטען, בלויז אַלס ריכטער און רעגיערונגס־פּאָרשער האָט ער געדאַרפט בעקאַנט ווערען מיט דיא דאָרטיגע אומשטענדען און נור נאָך פראַנ־ציסקאָ פּיזאַרראָ'ס טוידט האָט ער געזאָלט וויזען דעם אָפיציעלען דאָקומענט, וועלכען דער קעניג האָט איהם געגעבען, אַז ער איז דער גובערנאַטאָר פון פּערו.

נאָך פּערו האָבען דערוויל זיך אַוועקגעלאָזען קאָמפּאַניעס נייע עמיגראַנטען אי פון דיא קאָלאָניעס אי פון שפּאַניען גופא. דיא נייע מאַסען גאָלד, און הויפּטזעכליך זילבער, וואָס מען האָט גענומען ברענגען פון דיא דאָרטיגע מינען האָבען געצויגען צו זיך מאַסען נייע אַוואַנטו־ריסטען. פראַנציסקאָ פּיזאַררא, דער מאַרקיז, האָט זיך דעריבער געפיהלט שטאַרקער וויא פריהער, און פאַר זיינע שונאים „דיא טשילי־אַנער חברה" האָט ער נאָך ווענינער מורא געהאַט וויא פריהער. וואָס אַנבעטרעפט מאַנקאָ, האָט ער פּיזאַררא'ן אפילו פערשאַפּט אַביסעל דאגה, אָבער קיין גרויסע בעדייטונג האָט דאָס ניט געהאַט. דער בעזיעגטער, אַנטלאָפענער אינקאַ האָט בעמערקט, אַז צוליעב דיא „ברודער־קריעג" צווישען דיא ווייסע, פּיהלען זיך דיא רויט־הויטיגע פרייער און מוטהיגער. ער איז דעריבער אַרויסגעקומען פון זיין בעהעלטענים אין דיא בערג און האָט זיך אַרום געזאַמעלט אַ היבשע אַרמיי, מיט וועלכע ער איז בעפאַלען אויף קליינע גרופּען שפּאַניער, און זיי געטוידטעט. גרעסערע קאָמפּאַניעס פלעגט ער אויס־מיידען. איין מאָל האָט ער אָבער אַריינגעכאַפּט דרייסיג רייטער, וועלכע זיינען אָבגעשטאַנען פון אַ גרעסערע קאָמפּאַניע. פּיזאַרראָ האָט געגען איהם אַרויסגעשיקט חיל אונטער דער קאָמאַנדע פון זיין ברודער גאָנזאַלאָ, און עס זיינען פאָרגעקומען עטליכע קליינע שלאַכטען. מאַנקאָ האָט יעדעס מאָל געהאַט אַ ניעדערלאַגע. ער אַליין האָט זיך אָבער אַלץ גערעטעט. אום צו וואַכען געגען זיינע אַטאַקען האָט פּיזאַררא אין פערשיעדענע פּונקטען געלאָזען בויען מיליטערישע סטאַציאָנען אָדער דערפלעך. פון אייניגע פון דיעזע דערפער זיינען דערנאָך אַרויס־געקומען היבשע שטעדט.

פּיזאַרראָ האָט זיך אויך בעשעפטיגט מיט דיא אַנדערע טהיילען פון זיד־אַמעריקאַ. איין אָפיציער האָט ער מיט אַן אַרמיי געשיקט

אויספארשען און איינגנעהמען טשילי, וועהרענד זיין ברודער גאנזאלא
האט ער געמאכט פאר דעם גובערנאטאר פון קוויטא און האט איהם
געהייסען פון דארטען זיך אוועקלאזען צו מזרח זייט, ווייל עס האט
זיך געלאזט הערען אז אין יענע געגענדען וואקסען פיעל צימרינג־
בוימער. אליין האט ער זיך אומגעקעהרט נאך זיין בעליעבטע נייע
הויפט־שטאדט לימא, וועלכע ער האט פארטגעזעצט צו ענטוויקלען און
פון וועלכע ער האט געהיט זיינע אינטערעסען איבער'ן גאנצען לאנד.
דארטען האט ער געוואוינט מיט זיין רויט־הויטיגע פרוי, אטאהואלפא'ס
טאכטער, און מיט זייערע קינדער.

אלמאגרא'ס זוהן, דער האלב־אינדיאנער דיעגא, האט אלץ
געוואוינט אין לימא. אין לימא האבען זיך אויך געפונען פיעלע פון זיין
פאטער'ס אפיציערען און סאלדאטען, און זיי זיינען צו דעם יונגען מאן
געוועזן צוגעבונדען. דאס רוב פון זיי האבען איהם געקענט פון קינדהייט
אויף. ער איז איצט כמעט געוועזן אזוי ארים וויא זיי. ער און זיי
האבען געהאט דיא זעלבע אורזאכע אויף דעם מארקיז צו טראגען א
בלוטיגע שנאה. אבער, וויא שוין געזאגט, פיזארא האט זיך געפיהלט
אזוי מעכטיג, אז ער האט זיי קיין אויפמערקזאמקייט ניט געשאנקען.
ווען דיעגא אלמאגרא'ס הויז איז געווארען דער מיטעלפונקט פון דיעזע
פעראַרימטע „טשיליאנער חברה", האט דאס אויף פיזארא'ן קיין איינ־
דרוק ניט געמאכט. אז זיי וועלען סמייען אפילו צו דענקען וועגען אן אויפ־
שטאנד איז איהם אויפ'ן זין ניט ארויפגעקומען. וויא ווייניג ער האט
וועגען דעם געקלעהרט קען מען זעהן פון דעם, דאס ער פלעגט ארומ־
רייטען אין דיא פערוואָרפענסטע ווינקעלעך פון שטאדט אהן בעגלייי־
טער. אפט, ווען ער פלעגט בעגעגענען אן אדעליגען פון אלמאגרא'ס
פארטיי, פלעגט יענער שטאלץ פערבייגעהן, ניט אראבנעהמענדיג דיא
היטעל. אבער פון דעם האט פיזארא זיך אויך אויסגעלאכט. „זיי זיינען
נעבעך אויף צרות, דיא ארימע קערלען", פלעגט ער זאגען מיט א
שמייכעל.

ווען דיעגא'ס פריינד האבען דערהערט, אז פון שפאניען קומט
דער קעניגליכער ריכטער, וואקא דע קאסטרא, האבען זיי זיך דער־
פרעהט. זיי האבען געהאפט, אז ער וועט נעהמען אן אינטערעס אין
זיי, און זיי אומקעהרען דיא גיטער, וואס פיזארא האט ביי זיי אוועק־
גענומען; אבער צוליעב אן אונגליקליכע ים־רייזע איז ער פערהאלטען

געוואָרען אויף אַן אינזעל, און דיא אַלמאַגריסטען האָבען פערלאָרען זייער געדולד.

איין מאָל האָט מען אויף דער שטאָדט־תליה געפונען דריי שטריק מיט דיא נעמען פון פיזאַררא, זיין ריכטער וועלאַסקעץ און זיין פּריוואַט־סעקרעטער פּיקאַדאָ. אָבער פיזאַררא האָט פון דעם זיך אויף אויסגעלאַכט. ער האָט זיך מיט דיא „טשיליאַנער" בלויז גערייצט. ער פלעגט אַרויסקומען אויפ'ן גאַס אין גאָלד און אין זילבער און מיט דיא ווערטער „פאַר דיא הערען פון טשילי" אויפ'ן הוט (אַ שפּאַס־אָנצוהערענים אַז זיי סטראַשען איהם צו הענגען), און אַזוי פלעגט ער אומישנע פערביירייטען פערביי דיעגאָ'ס הויז.

דאָס אַלץ האָט צוגעגאָסען אויל צו דעם נקמה־פייער, וועלכער האָט געברענט אין זייערע הערצער. ענדליך, זעהענדיג, אַז דער קעניגליכער ריכטער קומט ניט, האָבען דיא אַלמאַגריסטען זיך בעשלאָסען צו ספּראַווען זיך מיט פיזאַררא'ן אויף זייער אייגענעם שטייגער. מען האָט אָבגעמאַכט איהם צו טוידטען און אַז דער פּלאַן זאָל אויסגעפיהרט ווערען זונטאָג דעם 26־טען יוני, 1541. אין דער פערשווערונג האָבען אַנטהייל גענומען ביי צוואַנציג מאַן. אין דעם דערמאָנטען טאָג האָבען זיי בעדאַרפט זיך פערזאַמלען אין דיעגאָ אַלמאַגראָ'ס הויז, וועלכע האָט זיך געפונען גלייך לעבען דער הויפּט־קירכע אויפ'ן גרויסען סקווער פון שטאָדט. אין דער פריה, ווען פיזאַררא וועט געהן פון דער קירכע, האָבען זיי געזאָלט אויף איהם אָנפאַלען. דער אָנפיהרער פון דיעזער קאָנספּי־ראַציע איז געווען אַ שפּאַנישער אַדעליגער מיט'ן נאָמען יואַן הערראַדאַ, אָדער ראַדאַ, וויא מען פלעגט איהם געוועהנליך רופען. ווען פיזאַררא האָט זיך געטראָפען מיט קאָרטעס'ען אין שפּאַניען, איז דיעזער ראַדא געווען אַ מיטגליעד פון קאָרטעס'עס סוויטע, און פיזאַררא איז מיט איהם דאַן בעקאַנט געוואָרען.

ווען עס איז אָנגעקומען דער בעשטימטער זונטאָג, האָבען דיא קאָנספּיראַטאָרס זיך פערזאַמעלט אין אַלמאַגראָ'ס הויז, און האָבען געוואַרט ביז פיזאַררא וועט אַרויסקומען פון דער קירכע. זיי האָבען זיך אָבער דערוואוסט, אַז ער איז דאָרטען גאָר ניטאָ. דאָס האָט זיי דער־שראָקען. זיי זיינען געווען זיכער, אַז פיזאַררא האָט זיך דערוואוסט פון זייער פערשווערונג; און זיי האָבען טאַקע קיין טעות ניט געהאַט. איינער פון זיי האָט ווענען זייער פּלאַן אויסגעזאָגט דעם גלח, ווען ער

האָט זיך פּאַר איהם מתודה געווען. דער גלח האָט דאָס איבערגעגעבען פּיקאַדראָ'ן און פּיקאַדראָ פּיזאַררראָ'ן. דער בעריכט האָט אויפ'ן מאַרקיז אַלץ קיין איינדרוק ניט געמאַכט. ער האָט געגלויבט, אַז דאָס איז ניט מעהר וויא אַ פּלאָטקע פון דעם גלח, וועלכער וויל אַרויסווייזען זיין טרייהייט, אום צו בעקומען אַ העכערען טיטול. דיעזער זאָרט קינדערשע זאָרגלאָזיגקייט איז פּאַר אַ מענשען פון פּיזאַררראָ'ס טיף זעהר כאַראַקטעריסטיש. זיא שטאַמט פון דעם זעלבען קוואַל וויא דאָס, וואָס אַזאַ אַוואַנטוריסט פערשפּיעלט זיין גאַנצען אייגענס אין קאָרטען, אָדער וואָס ער שטעלט זיך מיט אַ הייפעלע סאָלדאַטען געגען מחנות פון הונדערטע טויזענדע. מענשען פון דיעזען קלאַס ווייסען בלויז פון דעם יעצטיגען מאָמענט. וואָס ווייטער וועט זיין, — זאָל דער טייוועל זאָרגען. וועלאַסקעז, דער ריכטער פון לימאַ, האָט אויך געגלויבט, אַז עס איז ניטאָ וואָס מורא צו האָבען. דאָך האָט מען ביי דעם מאַרקיז גע'פּועל'ט, אַז דעם דערמאָנטען זונטאָג זאָל ער אין דער קירכע ניט געהן.

דיא קאָנספּיראַטאָרס זיינען אַלזאָ געווען אין פערצווייפלונג, און איינינגע פון זיי זיינען געווען דאַפּיר אַז מען זאָל זיך צוגעהן; אבער דיא מאַיאָריטעט האָט ניט אַנדערש געוואָלט אַז מען זאָל פּיזאַררראָ'ן טוידטען אין זיין הויז. עס איז פאַרגעקומען אַ דעבאַטע, ביז איינער פון דער מאַיאָריטעט איז אויפגעשפּרונגען און ערקלערט, אַז זייער איינציגע רעטונג איז גליייך צו טוידטען פּיזאַררראָ'ן — אַז ניט וועלען זיי פערלירען זייערע קעפּ. מיט דיעזע ווערטער האָט ער אויפגעעפענט דיא טהיר. „קומט בעסער מיט און לאָמיר מאַכען אַ סוף פון איהם, אַז ניט וועל איך אויסזאָגען דעם צוועק פון דיעזער פערזאַמלונג."

דיא אַנדערע קאָנספּיראַטאָרס האָבען קיין ברירה ניט געהאַט. זיי זיינען אַרויס נאָך איהם, מיט ראַדאַ'ן אַלס אָנפיהרער. געהענדיג איבער'ן סקוועער האָבען זיי געשריען: „עס לעבע דער קעניג! אַ טוידט דעם טיראַן!"

דאָס איז געווען דיא מיטאָג־שטונדע. דער עולם איז געווען ביי זיך אין דער היים. דערהערענדיג דיעזע קולות זיינען פיעל אַרויסגעלאָפען אויפ'ן גאַס. קיינער האָט זיך אָבער ניט געמישט.

בשעת דיא קאָנספּיראַטאָרס זיינען אַזוי געגאַנגען איבער'ן סקוועער צו פּיזאַררראָ'ס פּאַלאַץ צו, האָט איינער פון זיי אויסגעמידע; אַ

לוזשע. ווען ראַדאַ האָט דאָס בעמערקט, האָט ער מיט פעראַכטונג אויסגעשריען: „מיר וועלען באַלד בראָדזשען ביז דיא קניע אין בלוט און דו האָסט מורא איינצונעצען דיא פיס?“

אַריינקומענדיג אין פיזאַרראָ'ס הויז, האָבען זיי בעגעגענט צוויי פון זיינע דיענער. איינעם האָבען זיי גלייך געטוידט. דער אַנדערער איז געלאָפען צום הויז רופענדיג נאָך הילף.

פיזאַרראָ איז דאַן געזעסען ביים טיש צו מיטאָג צוזאַמען מיט וועלאַסקעץ'ען און אַנדערע געסט. ווען פיזאַרראָ האָט זיך דערוואוסט וואָס דאָ איז, האָט ער אויסגעשריען צו אַן אָפיציער, אַז ער זאָל פער־שפּאַרען דיא טהיר פון דעם נעכסטען צימער, וועלכער איז אַרויס־געקומען אויף דיא טרעפּ. אָבער אָנשטאָט פאָלגען האָט דער אָפיציער דיא טהיר אַביסעל אויפגעעפענט אום מיט דיא קאָנספּיראַטאָרס צו טענה'ן, וואָרים זיי זיינען שוין איצט געווען אויבען ביי דער טהיר. זייער אַנטוואָרט איז בעשטאַנען אין דעם וואָס זיי האָבען איהם געשטאָכען און זיין קערפּער אַריבערגעוואָרפען איבער'ן פּאַרענץ. עטליכע דיענער האָבען פּרובירט בעשיצען דיא טהיר פון דרויסען, אבער זיי זיינען אויך באַלד געלעגען טוידט און דיא „טשיליאַנער“ זיינען אַריין אין דעם ערשטען צימער, שרייענדיג: „וואו איז ער, דער מאַרקיז? אַ טוידט דעם טיראַן!“

פיזאַרראָ איז געווען אין דעם צווייטען צימער, וואו אַן אַנדער אָפיציער האָט איהם געהאָלפען אָנטהאָן זיין פּאַנציר. זעהענדיג, אַז דיא קאָנספּיראַטאָרס געפינען זיך שוין אין דעם פאָדערצימער, איז דיעזער אָפיציער אַהין אַרויסגעלאָפען צוזאַמען מיט אַנדערע מיטגליעדער פון פיזאַרראָ'ס סוויטע. עס איז פאָרגעקומען אַ פערצווייפעלטער געשלעג. צוויי פון דיא קאָנספּיראַטאָרס זיינען געפאַלען טוידט, און פיזאַרראָ'ס אַנהענגער האָבען בעקומען פיעלע וואונדען. ענדליך האָט זיך בעוויזען פיזאַרראָ. ניט האָבענדיג קיין צייט צו פערבינדען דעם קיוועך אויפ'ן קאָפּ, האָט ער איהם גאָר אַראָבגעוואָרפען פון זיך, און איז אַרויסגעלאָפען. איין האַנד איז ביי איהם געווען איינגעוויקעלט אין זיין מאַנטעל און אין דער אַנדערער האָט ער געהאַלטען אַ שווערד. „איהר זייט געקומען מיך טוידטען ביי מיר אין הויז, פעררעטהער וואָס איהר זייט?“ — האָט ער אויסגעשריען, אַ שפּרונג טהוענדיג אויף זיינע פיינד.

אויף א מינוט זיינען דיא קאָנספּיראַטאָרס ביי זיך אָבגעשוואכט געוואָרען; זיי האָבען אָבער באלד בעקומען זייער פריהערדיגע מוטה. דער קאמפף האט געדויערט עטליכע מינוטען. פּיזארראַ'ס אנהענגער זיינען געפאלען איינער נאָך דעם אנדערען. ענדליך האַט ראדא אויס־גערופען: „ווארום פערליערען מיר אזוי פיעל צייט? ניעדער מיט'ן טיראַן!" איינער פון דיא אלמאגריסטען איז אויף פּיזארראַ'ן ארויפ־געפאלען. פּיזארראַ האַט איהם דערשטאָכען. אָבער אין דעם זעלבען מאָמענט האָט אַן אנדער אַלמאגריסט איהם איינגעשטאָכען אין האלז. ער האָט גענומען פאלען פון דיא פיס. ער האַט זיך אראָבגעלאָזען אויף דער ערד. ראדא און עטליכע קאָנספּיראַטאָרס האָבען אין איהם גלייך אריינגעשטעקט זייערע שווערדען. דער מארקיז האַט אויס־געשריען „יעזוס", האָט מיט זיין אייגענעם בלוט געמאַכט א צלם אויף דער פּאָדלאָגע, און האָט זיך אריבערגעבויגען אום דעם צלם א קוש צו טהאָן. אָבער אין דיעזער סעקונדע האָט ער בעקומען נאָך א האַק מיט א שווערד, און איז געבליבען טוידט.

ראדא און זיינע חברים זיינען ארויסגעלאָפען אויפ'ן גאַס, שרייענ־דיג מיט טריאומפּירענדע שטימען: „דער טיראַן איז טוידט! דיא געזעצע זיינען וויעדער אין מאכט! עס לעבע אונזער הארר, דער קיסר, און דיעגאָ אַלמאגראָ זיין גובערנאַטאָר!" צו זיי זיינען צו־געשטאַנען אנדערע „טשיליאַנער". פון אַלע זייטען האָבען זיך בעוויזען מענשען וואָס האָבען בשתיקה אימער בעלאַנגט צו אלמאגראָ'ס פּארטיי, ביז ראדא האָט געהאַט א מחנה פון דריי הונדערט מאַן. פּיזארראָ'ס הויז האָבען זיי בעראַבעוועט און פון דאָרטען אוועקגעשלעפּט א גרויסע מאַסע גאָלד און זילבער. דיא הייזער פון דעם מארקיז'ס וויכטיגסטע אנהענגער האָבען זיי בעוואַכט, און דיא שטאדט־רעגיערונג האָבען זיי געצוואונגען אנצוערקענען דיעגאָ אלמאגראָ'ס הערשאַפט. דער יונגער מאַן האָט געריטען דורך דיא גאַסען מיט א סוויטע פון בעוואפענטע אָפיציערען; מיט טרומייטען האָט מען איהם פּראָקלאמירט אַלס גובערנאַטאָר און קאַפּיטאַן־גענעראַל פון פּערו.

XV.

דיא ערשטע רייזע איבער דעם גרעסטען טייך אין דער וועלט.

גאָנזאַלאָ פּיזאַרראָ לאָזט זיך אַוועק זוכען צימרינג־לענדער. — ער זוכט אַ לאַנד מיט גאָלד. — הונגער. — דער נאַפּא טייך. — מען בויט אַ שיף מיט דיא הוילע הענד און מיט דיא לעצטע כחות. — ארעללאַנאָ פאָהרט אַוועק מיט דער שיף און קומט ניט צוריק. — גאָנזאַלאָ מיט זיינע אויסגעהונגערטע בעגלייטער דערגעהען ביז דעם אַמאַזאָן־טייך. — ארעללאַנאָ'ס פערלאָזענער מיטרייזענדער. — ארעללאַנאָ'ס רייזע. — פאַר וואָס מען רופט דעם גרויסען טייך אַמאַזאָן. — גאָנזאַלאָ'ס רייזע צוריק. — פיעלע שטאַרבען אויס פון הונגער. — קאַסטראָ. — געזעצע געגען שקלאַפעריי. — לאַס קאַסאַס. — אונצופריעדענהייט. — גאָנזאַלאָ'ס אויפשטאַנד. — זיין מאַכט. — מען ראַטה איהם צו ווערען אַ קעניג. — גאַסקאַ און זיין זיעגרייכער צוגג. — אַ בלוטדורשטיגער ווילצינג. — גאָנזאַלאָ'ס טוידט.

פּיזאַררא'ס ברודער גאָנזאַלא'ן האָבען מיר איבערגעלאָזען, ווען ער איז אַוועק נאָך קוויטאָ, אום פון דאָרטען אויסצופאָרשען דיא צימרינג־לענדער צו מזרח זייט צו. געווירצען האָט מען אין יענע יאָהרען נאָך אַלץ געהאַלטען פאַר דיא וויכטיגסטע סחורה. דער געדאַנק צו ענטדעקען און איינצונעהמען אַ געגענד פון צימרינג־בוימער האָט גאָנזאַלא'ן דעריבער שטאַרק פעראינטערעסירט, און ווען ער האָט גענומען צוזאַמענשטעלען אַן ארמיי, איז איהם לייכט געווען צו געפינען בעלנים. אין אַ קורצע צייט האָט ער געהאַט אַ מחנה פון 350 שפּאַניער, 150 פון וועלכע זיינען געווען רייטער. אַ חוץ זיי האָט ער געהאַט פיער טויזענד אינדיאַנער. אויסער דיא 150 פערד האָבען דיא שפּאַניער מיטגענומען ביי טויזענד גרויסע בלוט־הינד. מיט פּראָוויאַנט זיינען זיי אויך געווען גוט בעזאָרגט; זיי האָבען מיט זיך געפיהרט מאַסען שפּייז און דערצו נאָך אַן אונגעהויערע סטאַדע שווינען. דאָס אַלץ האָט זיי אָבער ניט געקענט אויסהיטען ניט פון הונגער, ניט פון

אנדערע צרות. וואָס אנבעטרעפט צרות און אַלערליי אָבקומעניסען, איז דאָס איינע פון דיא מערקווירדיגסטע רייזעס, דורך וועלכע דיא ציוויליזירטע מענשהייט איז ביסלעכווייז בעקאַנט געוואָרען מיט דעם ערד־קוגעל.

פון אָנפאַנג איז אַלץ געגאַנגען כשורה. ווען גאָנזאַלאָ און זיינע מיטרייזענדע זיינען אָבער אַרויס פון דער אינקא־לאַנד און זיינען אריינגעקומען אין דער געגענד פון דיא קוויקסאָ אינדיאַנער, האָבען זיך אָנגעהויבען אַלערליי שוועריגקייטען. אַ דיא נאַטור אַ דיא איינוואוינער דאָרט זיינען געווען פיעל ווילדער. דיא אַנדען בערג זיינען דאָ געווען אונגעהייער הויך און שווער אריבערצוגעהן. דיא קעלט אויבען אויף דיא בערג איז געווען אַ שרעקליכע. עס האָט געבלאָזען אַן אייז־ווינד, פון וועלכען פיעלע פון דיא אינדיאַנער פון קוויטאָ זיינען פערפראָרען געוואָרען צום טוידט. באַלד האָט דאָ נאָך געטראָפען אַן ערד־ציטערניס. אין דיעזע ערטער איז דאָס אַ גאַנץ אָפטע זאַך; אָבער דיא שפּאַניער זיינען צו דעם ניט געוואוינט געוואָרען, און ווען זיי איז אויסגעקומען צו זעהן וויא אין אַ געוויסען פּלאַץ ווערט צושפּאָלטען דיא ערד, וויא פון איהר קומען אַרויס וואָלקענס מיט שוועבעלנע פּאַרע, און וויא דער תהום שלינגט איין אַ גאַנצען דאָרף, איז זייער אימה געווען אונבעשרייבליך. ענדליך האָבען זיי דערגרייכט דעם שפּיץ פון דיא דאָרטיגע בערג, און גענומען געהן איבער זייער מזרח־זייט. ווען זיי זיינען אראָבגעקומען ניעדריגער, איז דיא קעלט געוואָרען אַלץ קלענער און קלענער, ביז ביסלעכווייז איז געוואָרען הייס און דושנע. עס האָבען זיך אָנגעהויבען דיא טראָפּישע רעגענס, בעגלייט מיט מורא׳דיגע דונערען און בליצען. עס האָט אויף זיי געגאָסען טאָג און נאַכט. זעקס וואָכען האָט דער מבול אָנגעהאַלטען. גאָנזאַלאָ און זיין קאָמפּאַניע זיינען געווען אַזוי דורכגעווייקט און אויסגעמוטשעט פון שטענדיגע מאַטערניס, אַז זיי האָבען קוים געקענט שלעפּען דיא פיס איבער דיא נאַסע, אָנגעטרונקענע, צוריסענע ערד. ווען דער רעגען האָט אויפגעהערט איז געווען ניט פיעל בעסער. מען האָט זיך געמוזט שלעפּען דורך זומפּען, איבער טייכען און דורך געדיכטע פערפּלאָנטערטע וועלדער.

עטליכע מאָנאַטען האָבען זיי זיך אַזוי געשלעפּט און געמאַטערט ביז זיי זיינען ענדליך געקומען אין דיא „צימרינג לאַנד“, וויא דיא שפּאַניער האָבען דאָס אַ נאָמען געגעבען. זיי האָבען געפונען דאָס,

וואָס זיי האָבען געזוכט: בוימער מיט צימרינג־קאָרע, — גאַנצע וועלדער פון אַזעלכע בוימער. אָבער וואָס פאַר אַ נוץ האָבען זיי פון דעם געקענט האָבען? ווען מען וואָלט בערג פון דיעזע קאָרע געבראַכט נאָך שפּאַניען, וואָלט דאָס ווירקליך געווען אַ גוטע סחורה. וויא ברענגט מען אָבער אַזעלכע משאות אַהין? וויא פיהרט מען זיי אַריבער איבער דעם שרעקליכען וועג, וועלכען דיא רייזענדע האָבען דורכ־געמאַכט קומענדיג אהער?

זיי וואָלטען זיך גלייך אומגעקעהרט צוריק. אבער פון געוויסע אינדיאַנער, וועלכע זיי האָבען בעגעגענט אויפ׳ן וועג, האָבען זיי געהערט, אַז צעהן טאָג רייזע ווייטער געפינט זיך אַ פּרוכטבאַרער געדיכט בעוואוינטער געגענד, וואָס איז רייך אין גאָלד. גאַנזאַלאָ האָט זיך דעריבער בעשלאָסען פאָרטצוזעצען זיין רייזע.

דיא קאָמפּאַניע איז אָנגעקומען אין אַ קרייז פון ריעזיגע לאָנקעס, וועלכע האָבען זיך געגרענצט מיט וועלדער. זיי האָבען פאַר זיך געזעהן בוימער אַזעלכע הויכע און דיקע, אַז זיי זיינען ערשטוינט געוואָרען. איינזיגע זיינען געווען אַזוי גרויס, אַז 16 מענשען האָבען זיי ניט געקענט ארומנעהמען. און פון דיעזע בוימער־ריעזען זיינען אראָבגעהאַנגען אַלערליי העל־קאָלירטע פּלאַנצונגען, וועלכע האָבען זיך צוזאַמענ־געפלאָכטען אינאיינעם. פון דעם האָט דער וואַלד אויסגעזעהען אַזוי וויא בעוועבט מיט אַ שעהנעם נעץ. דורכגעהן דורך דיעזען נעץ איז אָבער געווען זעהר שווער. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען דיא אַלטע געשיכטע: אויף טריט און שריט האָט מען געמוזט זיך דורכהאַקען אַ וועג מיט העק. דיא קליידער פון דיא רייזענדע זיינען געווען אַזוי צופוילט פון שטענדיגע דורכגעווייקטקייט, אַז איצט, ווען זיי האָבען זיך פערטשעפּעט אָן דיא פערפלאָנטערטע צווייגען און קריך־פּלאַנצונ־גען, האָבען זיך פון זיי אראָבגעריסען גאַנצע שטיקער, וועלכע זיינען געבליבען הענגען אויף קוסטעס אָדער דערנער. וואָס אנבעלאַנגט זייער שפּייז, איז זיא שוין לאַנג צונעצט און פערשימעלט געוואָרען, און דיא חזירים, וואָס זיי האָבען מיטגענומען, זיינען זיך צולאָפען.

דיא טויזענד הינט זיינען אבער מיטגעגאַנגען; און איצט האָבען דיא שפּאַניער קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט וויא פאַר דיעזע טרייהייט זיי אָבצאָהלען מיט דעם וואָס זיי האָבען זיי אַלעמען אויפגעגעסען. דיא פערד זיינען זיי נאַטירליך געווען נאָך טהייערער וויא דיא הינט;

א חוץ דעם, וואָס זיי האָבען געשלעפּט זייער משא, וואָלט אָהן זיי געווען אונמעגליך ארויסצוטרעטען געגען גרויסע מחנות פיינדליכע אינדיאַנער. אָבער דער הונגער האָט זיי געטריבען אויפצוזעסען א היבשע צאָהל פון דיא פערד אויך, ביז ענדליך איז זיי אויסגעקומען זיך צו קאָרמען מיט דיא קרייטיכער און וואָרצלען, וואָס זיי האָבען אויפגעקליבען אין וואלד און פיעלע פון זיי זיינען געווען שעדליך.

דורך דיא וועלדער זיינען זיי ביסלעכווייז ארויסגעקומען אויף א ברעג פון א ברייטען וואַסער. דאָס איז געווען דער נ א פּ אָ — איינער פון דיא טייכען וואָס פאַלען אריין אין דעם ריעזיגען א מ א ז אָ ן טייך. אין אמעריקא האָט דער נאַפּאַ קיין גרויסע בעדייטונג ניט; אין איירָאָפּא אָבער וואָלט ער געווען איינער פון דיא גרעסטע טייכען. דיא רייזענדע האָבען זיך דעריבער דערפרעהט: אויף דיא ברעגעס פון א גרויסען טייך האָבען זיי געקענט ערוואַרטען, אַז זיי וועט זיין לייכטער צו מאַרשירען. שפּעטער, געהענדיג פּאַזע טייך, האָבען זיי דערהערט א גערויש אַזוי וויא עס וואָלט געדונערט אונטער דער ערד. וואָס ווייטער זיי זיינען געגאַנגען, אַלץ העכער האָט עס געפּילדערט און געקראַכט. און דער טייך האָט זיך געוואָרפען אַלץ בייזער און ווילדער פאָראויס. ענדליך האָבען זיי דערזעהן וויא א ריעזיגע מאַסע שוים שליידערט זיך ארונטער אין א טיעפען תהום אריין. וויא גרויס דער וואַסערפאַל איז געווען, קען מען זיך פאָרשטעלען פון דעם, דאָס דער גערויש האָט זיך געהערט פאַר אכטצעהן מייל. דער פערטויבענדער ליאַרם פון דיא וואַסער, ארומגערינגעלט מיט דיא טוידטע שטילקייט פון דעם געגענד, וואו עס האָט זיך ניט געזעהן קיין אַנדער לעבעדיגע זאַך וויא באַא־שלאַנגען און אַליגאַטאָרען, האָט אויף דיא שפּאַניער ארויפגעוואָרפען אַן אימה.

א ביסעל ווייטער, אויף יענער זייט פון דעם וואַסער־פּאַל, איז דער טייך געוואָרען פיעל שמעלער. דיא אויסגעהונגערטע קאָמפּאַניע האָט גערעכענט אז אויף יענער זייט וועלען זיי אפשר געפינען עסענוואַרג, אַלזאָ האָבען זיי אַנידערגעוואָרפען עטליכע ריעזיגע בוימער און איבער זיי זיינען זיי ווי־עס־איז אריבער מיט זייערע פערד צום אַנדערען ברעג. אַזוי אריבערקריכענדיג, איז איינער פון זיי אראָבגעפאַלען אין דעם רעש'דיגען וואַסער און דערטרונקען געוואָרען.

געוואונען האָבען זיי פון דער ענדערונג גאָר ניט. קיין שפּייז

האָבען זיי אַליץ ניט געפונען און דער ברעג איז געווען פערוואַקסען מיט דיא זעלבע ריעזיגע, געדיכטע, צוזאַמענגעפלאָנטערטע בוימער, וויא דאָרטען. אַלס צוגאָב זיינען דיא אינדיאַנער, וועלכע זיי האָבען בעגעגענט אין דיעזער ווילדער נאַטור, בייזע יונגען, און אונזערע רייזענדע האָבען געהאַט שטענדיגע מלחמות מיט זיי. איין נוץ האָבען זיי פון זיי געהאַט: זיי האָבען פון זיי געהערט, אַז עטליכע טאָג רייזע וויימער, געפינט זיך דיא פרוכטבאַרע לאַנד, וואָס זיי זוכען. דיא שפּאַניער האָבען שוין קיין כחות ניט געהאַט; אָבער האָפענדיג אַז אָט־אָט ווערט זייער טרוים פערווירקליכט, האָבען זיי זיך מיט דיא לעצטע קרעפטען ווייטער געשלעפּט. ענדליך האָט גאָנזאַלאָ זיך מישב געווען אַז ער וועט בויען אַ שיפעל אום אויף איהר צו פיהרען איבער'ן טייך דיא באַגאַזש מיט דיא שוואַכע און קראַנקע סאָלדאַטען, וועהרענד דיא שטאַרקערע וועלען געהן פּאַזע ברעג. מען האָט אויסגעהאַקט בוימער און זיך גענומען צו דער ארבייט. פון דיא פּאָדקאָוועס פון דיא געפאַלענע פערד האָט מען אויסגעשמידט טשוועקעס; אנשטאַט סמאָלע האָט מען געברויכט דיא קלעפּיקע זאַפט פון געוויסע בוימער און אָנשטאָט פּענקע צו פערשטאָפּען דיא שפּאַלטען, האָבען געדיענט דיא שטיקער טראַנטעס וואָס זיינען געבליבען ביי דיא סאָלדאַטען. פון הונגער און אָבגעצערטקייט האָט מען קיין כח ניט געהאַט דיא הענד צו בעוועגען. מען האָט אָבער וויא־עס־איז געאַרבייט און אין פערלויף פון צוויי מאָנאַט איז דיא שיף פאַרטיג געוואָרען. דאָס איז געווען דיא ערשטע אייראָפּעאישע שיף, וואָס האָט ווען־עס־איז געשוואומען אויף אַן אינלענדישען טייך פון אַמעריקאַ. קיין קינסטלערישע שטיקעל ארבייט איז נאַטירליך ניט ארויסגעקומען. שטאַרק איז דיא שיף אָבער געווען, און אויף איהר האָט געקענט אַרויפגעהן אַ העלפט פון דער גאַנצער קאָמפּאַניע. אַלס שיפּס־קאַפּיטאַן האָט גאָנזאַלאָ געשטעלט אַן אַדעליגען מיט'ן נאָמען פּראַנציסקאָ אָרעלאַנאַ.

מיט דער הילף פון דער שיף האָט מען אַלזאָ פאָרטגעזעצט דיא רייזע. דיא וואָס האָבען געקענט געהן צופוס זיינען געגאַנגען, דיא קראַנקע און דיא שוואַכע האָט מען געפיהרט איבער'ן טייך.

עס זיינען ווייטער אַוועק וואָכען און וואָכען. מען האָט שוין אויפגעגעסען דעם לעצטען פערד. מען האָט שיער ניט געגעסען דיא לעדער פון דיא זאָטלען און פון דיא גאַרטלען. קרייטעכער וואָס זאָלען

טויגען צום עסען, איז שווער געווען צו געפינען — האָט מען קיין אנדער ברירה ניט געהאַט וויא זיך צו שפּייזען מיט זשאבעס, שלאַנגען און אנדערע אזעלכע בעשעפּעניסען.

פון דיא אינדיאנער, וועלכע זיי האָבען דאָ איצט בעגעגענט, האָבען זיי געהערט, אַז ארום דעם אָרט, וואו דער נאַפּאָ פאַלט אריין אין זיין מוטער־טייך געפינט זיך אַ רייכער געגענד מיט אַ גרויסע בעפעלקערונג, אז דיעזער מוטער־טייך איז פיעל גרעסער וויא דער נאַפּאָ און אַז ער פליסט ווייטער צו מזרח צו. גאָנזאַלאָ האָט זיך בעשלאָסען אהין צו שיקען אָרעללאַנאַ'ן מיט דער שיף. דער פּלאַן איז געווען אזוי: גאָנזאַלאָ מיט דער גרעסער טהייל פון דער קאָמפּאַניע וועלען זיך דאָ אָבשטעלען און וואַרטען ביז אָרעללאַנאַ וועט זיך אומקעהרען מיט שפּייז. דאַן וועלען אַלע האָבען כח פאָרטצוזעצען דיא רייזע צו דער רייכער לאַנד.

אזוי האָט מען טאַקע געטהאָן: אָרעללאַנאַ איז אוועקגעשוואומען מיט פופציג מאַן.

עס געהט אוועק איין וואָך, אַ צווייטע, אַ דריטע — און דיא שיף קומט אַלץ ניט. גאָנזאַלאָ האָט ארויסגעשיקט מענשען איהר זוכען. זיי האָבען זיך אָבער אָבגעזאַמט עטליכע טעג און געקומען צוריק מיט לעדיגען. ענדליך האָט ער זיך בעשלאָסען פאָרטצוזעצען דיא רייזע ביז דער „מויל“ פון טייך. דיא שטרעקע האָט געהאַלטען ניט מעהר וויא אַ מייל 600. דאָך האָט דאָס געדויערט צוויי מאָנאַט, און פיעלע פון דיא רייזענדע זיינען אויסגעשטאָרבען אויפ'ן וועג.

גאָנזאַלאָ איז אַלזאָ ענדליך צוגעקומען צו דעם אָרט וואו דער נ א פּ אָ פאַלט אריין אין דעם א מ א ז אָ ן, אין דעם מעכטיגען טייך, וועלכער געהט פיער טויזענד ענגלישע מייל איבער דער ברייט פון זיד־אַמעריקא, אריינגנעהמענדיג אין זיך אויפ'ן וועג ביי אַ טויזענד קלענערע טייכען, ביז ער ווערט אזוי ברייט וויא אַ ים און גיסט זיך אריין אין אַטלאַנטישען אָקעאַן.

דאָס איז דער גרעסטער טייך אין דער גאַנצער וועלט.

פון אָרעללאַנאַ'ן מיט זיין שיף האָט גאָנזאַלאָ קיין סליאַד ניט געפונען. דיא דאָרטיגע אינדיאַנער האָבען פון קיין שיף מיט ווייסע מענשען אפילו ניט געהערט. רויט־הויטיגע האָבען דאָרטען געוואוינט מעהר וויא אויף דעם פּלאַץ, פון וועלכען זיי זיינען אהין געקומען;

זיי זיינען אָבער געווען נאָך ווילדער און בייזער וויא יענע און מיט קיין בעזונדערע פּרוכטבארקייט האָט דיא לאַנד דאָ אויך זיך ניט אויסגעצייכענט. גאַנזאַלאָ האָט גערעכענט, אַז אָרעללאַנאַ און זיינע פּופציג בעגלייטער זיינען געטוידטעט געוואָרען פון דיא רויט־הויטיגע אָדער אומגעקומען פון הונגער אויפ'ן וועג.

באַלד האָבען דיא שפּאַניער בעגעגענט אַ נאַקעטען שרעקליך אויסגעמאָגערטען מענשען, און האָבען איהם דערקענט אַלס איינעם פון אָרעללאַנאַ'ס פּופציג מיטרייזענדע, אַן אַדעליגער מיט'ן נאָמען דעוואַרגאַסי, צו וועלכען דיא גאַנצע קאָמפּאַניע האָט געהאַט רעספּעקט. ער האָט דערצעהלט דאָס פאָלגענדע:

ווען דיא שיף מיט דיא פופציג שפּאַניער האָט זיך אַוועקגעלאָזען אין מיטען טייך, האָט דער שטראָם איהר אַוועקגעטראָגען אַזוי האַסטיג, אַז דיא רייזע, וועלכע האָט ביי גאָנזאַלאָ'ן און דיא איבריגע פוס־געהער איצט געדויערט צוויי מאָנאַט, האָט מיט'ן וואַסער גענומען ווענינגער וויא דריי טעג. ווען אָרעללאַנאַ איז אויף דיעזען אַרט אַנגעקומען אויף דעם פּלאַץ, וואו דער נאַפּאָ פאַלט אריין אין דעם אַ מ אַ ז אָ ן, האָט ער געפונען אַז דיא פרוכטבאַרע לאַנד, וועלכע ער האָט דאָ ערוואַרט, איז ניט מעהר וויא אַ פּוסטער חלום. ער האָט קוים געקענט קריגען שפּייז. וועגען ברענגען פּראָוויאַנט פאַר דיא חברים, וואָס זיינען געבליעבען וואַרטען, האָט קיין רייד ניט געקענט זיין. שווימען צוריק געגען דעם שטראָם איז אונמעגליך געווען, און געהען וואָלטען זיי קיין כח ניט געהאַט, האָט אָרעללאַנאַ זיך בעשלאָסען אַזוי צו טהאָן: אָן גאָנזאַללאָ'ן מיט דיא אַנדערע שפּאַניער וועט ער פערגעסען און מיט זיין שיף וועט ער זיך אַוועקלאָזען ווייטער איבער דעם אַמאַזאָן צו דעם אָרט וואו דער גרויסער טייך גיסט זיך אריין אין דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. דאָרטען, האָט ער געהערט, וואוינען רייכע נאַציאָנען, אַזעלכע וויא דיא פּערואַנער אָדער מעקסיקאַנער אונגעפעהר. דאַן וועט ער איבער דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן פאָהרען נאָך שפּאַניען, קומען צום קעניג און זיך ערקלערען אַלס ענטדעקער. דער פּלאַן איז געפעלען געוואָרען אַלע זיינע מיטרייזענדע אויסער וואַרגאַס'ען, וועלכער האָט געגען דעם פּראָטעסטירט און געפאָדערט מען זאָל ניט פערלאָזען דיא וואָס האָבען מיט זייערע לעצטע כחות געהאָלפען בויען דיא שיף. אָבער אָרעללאַנאַ און דיא אַנדערע 49 האָבען זיך ניט געקימערט.

דיא אויסזיכטען פון א נייע ווילדע רייזע איבער'ן ברייטען אקעאן און דיא האפנונג צו ערגרייכען שפאניען און צו מאכען זיך א נאמען אלס ענטדעקער, האט אנגעצונדען א נייעם פלאם פון לעבען אין זייערע אוואנטוריסטישע הערצער. זיי זיינען אוועקגעשוואומען, און ווארגאס'ען, דערפאר וואס ער האט פראטעסטירט, האבען זיי מערדערליך איבערגעלאזען אליין. אזוי אלזא האט דערצעהלט ווארגאס. און זיינע ווערטער האט שפעטער ארעללאנא אליין בעשטעטיגט.

ארעללאנא'ס רייזע איבער דעם אמאזאן טייך און דערנאך איבער'ן אטלאנטישען אקעאן רעכענט זיך פאר איינע פון דיא וואונדערבארסטע אין דער געשיכטע פון רייזעס. זיין שיף איז געווען געמאכט פון רויהע ברעטער אהן דיא ריכטיגע געצייג און אהן דיא ריכטיגע מאטעריאלען, און דיא וואס האבען איהר געבויט, זיינען מיט דיעזען פאך געווען גאנץ ווייניג בעקאנט; אויף דער שיף גופא האבען געפעהלט פיעלע נויטיגע זאכען. ארעללאנא האט זאגאר ניט געהאט קיין קאמפאס, אהן וועלכען קיין שיף וואלט זיך ניט וואגען אוועקצולאזען איבער'ן אקעאן ווייט פון ברעג. און דאך האט ער ערגרייכט זיין ציעל: ער איז געקומען נאך שפאניען.

אבער דיא רייזע איבער'ן אמאזאן־טייך איז געווען ניט לייכטער און ניט ווייניגער געפעהרליך וויא איבער'ן אטלאנטישען אקעאן. דער האסטיגער שטראם האט דיא שיף געשליידערט אן פעלזען און עטליכע מאל איהר שיער אויף שטיקלעך ניט צושמעטערט. צו דערזעלבער צייט איז דער לעבען פון דיא רייזענדע געווען אין שטענדיגע סכנה פון דיא אינדיאנישע פעלקער, וואס האבען געוואוינט אויף דיא ברעגעס פון דעם גרויסען טייך. ווען נור דיא ווייסע קאמפאניע האט געפרופט ארויסזעצען זיך אויפ'ן ברעג, זיינען זיי אויף איהר אנגעפאלען, און עס איז געקומען צו בלוטיגע געשלעגן. אין אייניגע פלעצער האבען דיא רויט־הויטיגע פרויען מיטגעקעמפפט מיט דיא מענער. ווען דיא שיף איז געשוואומען, זיינען דיא אינדיאנער איהר נאכגעשוואומען אויף זייערע קאנאס פיעלע מיילען נאכאנאנד.

קיין ענטוויקעלטע פעלקער האט ארעללאנא ביי דעם מויל פון דעם טייך אויך ניט געפונען. פון דארטען איז ער אריבערגעשוואומען אויף דער אינזעל קובאגווא און פון דעם אינזעל זיך פערנומען גלייך איבער דער ברייט פון דעם אטלאנטישען אקעאן נאך שפאניען. דיא

מויל פון דעם אַמאַזאָן האָט שוין ענטדעקט פינזאָן (קאָלומבוס'עס מיטרייזענדער) מיט 40 יאָהר פריהער. אָרעללאַנאַ איז אָבער געווען דער ערשטער וואָס האָט איבער דיעזען טייך געמאַכט אַזאַ לאַנגע רייזע.

קומענדיג נאָך שפּאַניען האָט אָרעללאַנאַ בעזוכט דעם קעניג און איהם בעריכטעט וועגען זיין מערקווירדיגע רייזע. אַזוי וויא ער האָט דערצעהלט, אַז ביי דעם גרויסען זיד־אַמעריקאַנישען טייך האָט ער זיך געטראָפען מיט פרויען וועלכע האָבען געקעמפּפט אַזוי גוט וויא דיא מענער, האָט מען יענעם טייך אַ נאָמען געגעבען אַמאַזאָן נאָך דיא „אַמאַזאָנען“, דיא העלדישע פרויען, וועגען וועלכע עס ווערט דער־צעהלט אין אַן אַלט־גריכישע מעשה. אָרעללאַנאַ האָט אויך בעריכטעט, אַז וויא ער האָט געהערט פון דיא דאָרטיגע אינדיאַנער, איז זייער געגענד ניט ווייט פון אַ לאַנד פון אוצרות און אַלערליי וואונדער. אויף אַמעריקאַ האָט מען דאַן געגלויבט אַלע נסים. דיא גאָלד פון מעקסיקאָ און פּערו האָט געוויזען אַז אַזעלכע מעשיות זיינען ניט קיין פוסטע פאַנטאַזיעס. זיין פערלאַנג צו פיהרען אַן עקספּעדיציע נאָך דעם „אַמאַזאָנען־געגענד“ איז דעריבער גלייך בעוויליגט געוואָרען, און ער איז אַהין אַוועק מיט אַן אַרמיי פון 500 מאַן. דיא אונטערנעהמונג האָט זיך אָבער געענדיגט מיט גאָרניט. ערשטענס איז אָרעללאַנאַ געשטאָרבען אויפ'ן וועג. צווייטענס, האָט פּאָרטוגאַל שפּאַניען ניט ערלויבט אין יענע געגענדען צו מאַכען עראָבערונגען, אויף דעם גרונד, דאָס לויט דעם אויבענדערמאָנטען גרענעץ, וועלכען דער פּאַפּסט אַלעקסאַנדער דער 6טער האָט בעשטימט צווישען דיא ענטדעקונגס־רייזעס פון דיא צוויי מלוכות, געפינען זיך דיעזע לענדער אויף דער פּאָרטוגעזישער זייט.

מען קען זיך לייכט פאָרשטעלען דיא פערצווייפלונג, מיט וועלכע גאָנזאַלאָ און זיינע בעגלייטער האָבען אויסגעהערט וואַרגאַס'עס געשיכ־טע. איצט זיינען זיי אַלזאָ געבליבען אָהן אַ שיף אויך — אָהן דער שיף, אויף וועלכער זיי האָבען אוועקגעלעגט אַזוי פיעל קרעפטען! וואָס זאָלען זיי איצט טהאָן? געהן ווייטער האָט קיין זין ניט געהאַט. בלייבען אויף אַן אָרט — וואָלטען זיי סאַי ווי סאַי אויסגעשטאָרבען פון הונגער אָדער פון דיא געפעהרליכע אַרומיגע אינדיאַנער. עס איז

קיין אַנדער ברירה ניט געוועזן וויא צו פּרופען געהן צוריק נאָך קוויטאָ. פון קוויטאָ זיינען זיי אבער איצט געוועזן ביי איבער צוועלף הונדערט מייל; היינט וויא אזוי וועלען זיי דיעזען שרעקליכען מהלך רייזען אין זייער איצטיגען צושטאַנד, אויסגעהונגערטע שוין פון עטליכע מאָנאַט אָהן אַ ברעקעל מענשליכע שפּייז און אָהן אויסזיכט אויף שפּייז כמעט אויף דעם גאַנצען וועג צוריק.

דאָ האָט זיך אַרויסגעצייגט וואָס פאַר אַן אייזערנעם כאַראַקטער גאָנזאַלאָ פּיזאַררא האָט געהאַט. ניט בלויז איז ער אַליין ביי זיך ניט אַראָבגעפאַלען, נור ער האָט מיט זיינע רייד אַריינגעגעבען חשק און ענערגיע אין זיינע בעגלייטער אויך; און פיהרענדיג זיי דורך דיא גרעסטע געפאַהרען, דורך אונענדליכען הונגער און אָבקומעניסען, האָט ער אין זיי אימער אויפגעהאַלטען אָדער זיך געסטאַרעט אויפצוהאַלטען זייער קוראַזש. זיי האָבען זיך געשפּייזט מיט קרייטעכער, זשאַבעס, שלאַנגען, און — אמאָל — מיט דיא עסענוואַרג וואָס זיי האָבען געפונען אין אַן אוועקגעוואָרפענעם אינדישען דאָרף, אָדער וואָס זיי האָבען מיט געוואַלט אַוועקגענומען ביי אינדיאַנער. פיעלע פון זיי האָבען פּראָסט קיין כח ניט געהאַט שוין ווייטער צו געהן, און זיינען געבליבען אין וואַלד, אויפגעגעסען צו ווערען פון ווילדע חיות. דיא קאָמפּאַניע איז געוואָרען אַלץ קלענער.

ענדליך האָבען זיי דערגרייכט דעם ענד פון זייער רייזע — קוויטאָ. זיי זיינען אהין אָנגעקומען אין יולי 1542, צוויי און אַ האַלב יאהר נאָכדעם וויא זיי זיינען פון דאָרטען אַוועק. זיי זיינען געקומען אָהן פערד, מיט פּעררעָסטעטע, צובראָכענע געוועהר, נאַקעטע, מיט לאַנגע האָר און לאַנגע בערד, האַלב טויטע פון הונגער און אויס־געמאַטערטקייט. פון דיא 350 שפּאַניער, וואָס גאָנזאַלאָ האָט גענומען מיט זיך, זיינען צוריקגעקומען בלויז 80 און פון דיא פיער טויזענד פּערואַנער — ניט מעהר וויא צוויי טויזענד.

דאַן האָט גאָנזאַלאָ זיך דערוואוסט אַז זיין ברודער איז טוידט..

דערווייל איז געקומען וואַקאָ דע קאַסטראָ און זיך ערקלערט גובערנאַטאָר פון פּערו, לויט דעם קעניגליכען דאָקומענט, וואָס ער האָט געהאַט. דיא אַלמאַגריסטען האָבען זיך ענטזאַגט איהם אַנצו־ערקענען. ביי זיי איז דער יונגער דיעגאָ אַלמאַגראָ געוועזן דער גובער־נאַטאָר. פראַנציסקאָ פּיזאַררא'ס וויכטיגסטע אָפיציערען זיינען

געווען אויף דע קאַסטראָ'ס זייט. עס איז געקומען צו אַ בלוטיגע שלאַכט, (דעם 16טען סעפּטעמבער 1542). דיא אַלמאַגריסטען האָבען געהאַט אַ ניעדערלאַגע. דיעגאָ אַלמאַגראָ אַליין איז אַריינעפאַלען אין געפאַנגענשאַפט און האָט געענדיגט זיין יונגען לעבען אויפ'ן עשאַפאָט, אויפ'ן גרויסען סקווער פון קוזקאָ.

גאָנזאַלאָ פּיזאַרראָ האָט צוערשט אויך אַנערקענט דע קאַסטראָ'ן, באַלד אָבער האָבען זיך אָנגעפאַנגען נייע צאַנקערייען. און ער איז געוואָרען דער אָנפיהרער פון אַ נייעם אויפשטאַנד. דיעזען מאָל איז דיא אונצופריעדענהייט אַרויסגעקומען פון דעם, וואָס מען האָט קאָלאָניסטען געשטערט צו געברויכען דיא פּערואַנער אַלס שקלאַפען.

דער מאַן, וועלכער האָט געאַרבייט אין דיא אינטערעסען פון דיא אונגליקליכע אינדיאַנער, און פאַר דער אָבשאַפונג פון זייער שקלאַ־פעריי, איז געווען אַ שפּאַנישער גייסטליכער מיט'ן נאָמען לאַס קאַסאַס. ער ווערט דערמאָנט אין דעם ערשטען באַנד פון דיעזער סעריע. דאָס איז דיא נאָבעלסטע פּערזענליכקייט אין דער גאַנצער געשיכטע פון דיא שפּאַנישע ענטדעקונגען און עראָבערונגען אין דער נייער וועלט. דיעזער איידעלער, דענקענדער, אמת מענשען־ליע־בענדער מענש האָט ניט גערוהט ביז ער האָט גע'פּועל'ט ביי קאַרל דעם 5טען, דעם קעניג פון שפּאַניען, אַז ער זאָל אַרויסלאָזען אַ געזעץ וועלכער האָט דיא אינדיאַנער־שקלאַפעריי פערבאָטען. וויא דער אויבענדערמאָנטער געלעהרטער באַנדעליער בעמערקט, האָט דער נייער געזעץ פאַר דער רעגיערונג זיך איינפאַך געלוינט. מיר האָבען שוין פריהער געזעהן, אַז דיא שפּאַנישע קרוין איז ניט אימער געווען זיכער מיט דער טרייהייט פון איהרע קאָלאָניסטען אין דיא וועסטע אַמעריקאַ־נישע לענדער, צו וועלכע עס איז שווער געווען צוצוקומען. און וואָס מעהר מאַכט דיעזע קאָלאָניסטען וואָלטען געהאַט, אַלץ ווענינער וואָל־טען זיי געפיהלט זייער אבהענגיגקייט פון דעם שפּאַנישען טהראָן. עס איז אימער געווען אַ געפאַהר, אַז זיי זאָלען זיך גאָר אָבזונדערען פון זייער פאַטערלאַנד. קאַרל דער 5טער האָט דעריבער איינגעזעהן, אַז מיט דער אָבשאַפונג פון אינדיאַנער־שקלאַפעריי וועט מען פער־קלענערען דיא געפעהרליכע מאַכט פון דיא קאָלאָניסטען.

דיא נייע געזעצע זיינען אַלזאָ ערקלערט געוואָרען. ווען דיא שפּאַנישע אימיגראַנטען פון פּערו האָבען דאָס דערהערט, האָבען זיי

זיך צובונטעוועט. „מיר האָבען אונזער לאַנד מיט אונזערע שקלאַפען בעקומען מיט אונזערע עהרליכע שווערדען," האָבען זיי גע'טענה'ט. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען א נייער קאַפּיטעל פון אטאַקען, פון שחיטות. גאָנזאַלאָ איז געווען דער אָנפיהרער פון דיעזען אויפשטאַנד. עס איז פאָרגעקומען א שלאַכט צווישען זיינע אנהענגער און דיא ארמיי פון דעם שפּאַנישען וויצע־קעניג, וואָס איז געקומען דורכפיהרען דיא נייע געזעצע. גאנזאלא איז געווען דער זיעגער און איז געוואָרען דער פּאָל־שטענדיגער הערשער פון פּערו,—מיט נאָך מעהר מאַכט וויא זיין ברודער פראַנציסקאָ האָט געהאַט. ווען ער איז געקומען נאָך לימאַ, האָט מען איהם עמפּפאַנגען וויא א קיסר. „זיעגרייכער פּרינץ" — האָבען דיא שקלאַפען־טרייבער איהם גערופען — „אונזער בעפרייער, בעשיצער פון פאָלק". דיא גאַסען זיינען געווען אויסגעשאָטען מיט גרינסען, דיא ווענט זיינען געווען בעהאנגען מיט העל־קאָלירטע טעפּיכען. דיא באַלקאָנען און דיא דעכער זיינען געווען געפּאַקט מיט הורראַ־שרייענדע מענשען; דיא גלאָקען האָבען געקלונגען; עס האָט געשפּיעלט אַן אָרקעסטער; מען האָט געזונגען און געשאַלט; און דורך דיעזע יובעל־געפילדער איז גאָנזאַלאָ פּיזאַרראָ צוגעריטען צו דעם פּאַלאַץ אין וועלכען דיא אַלמאַגריסטען האָבען געטוידטעט זיין ברודער. פון אנדערע שטעדט זיינען געקומען דעלעגאַציעס און האָבען איהם בעגריסט, גראַטולירט און צוגעוואונשען גליק אַלס הערשער פון פּערו.

ער האָט זיך גענומען פיהרען וויא א קעניג. ער איז אימער געווען ארומגערינגעלט מיט א לייב־גוואַרדיע פון אכציג מאַן; זיין יעדער מיטאָג איז געווען א פּאַראַדנער מאָהלצייט, און ער איז קיין מאָל ניט געגאַנגען צום טיש מיט ווייניגער וויא הונדערט געסט.

אחוץ זיין הערשאַפט איבער פּערו האָט גאָנזאַלאָ מיט דער הילף פון זיינע קריעגס־שיפען פערשפּרייט זיין מאַכט איבער פּאַנאַמאַ און אריינגענומען אין זיינע הענד דעם שליסעל צו אַלע פערבינדונגען מיט אייראָפּאַ. זיין נעהנטסטער אָפיציער, א 85־יעהריגער מאַן מיט'ן נאָמען קאַרבאַיאַל, האָט איהם געראַטהען אָנצוטהאָן א קרוין און ערקלעהרען זיך זעלבסטשטענדיגער קעניג. ער האָט אָבער פון דעם ניט געוואָלט הערען. ער האָט זיך געקליבען צו שיקען שלוחים צום שפּאַנישען קעניג, אָבגעבען אַן ערקלעהרונג וועגען אַלץ און פערזיכערען אַז ער וועט זיין געטריי דעם שפּאַנישען טהראָן. ער האָט געהאָפט, אַז דער קעניג וועט

איינזעהן אַז ער האָט ריכטיג געהאַנדעלט און איהם לאָזען בלייבען גובערנאַטאָר אַלס זיין ברודער׳ס יורש.

דערווייל האָט דיא שפּאַנישע רעגיערונג אַרויסגעשיקט אַ כיטרען בעאַמטען, אַ גלח מיט׳ן נאָמען גאַסקאַ, צו זעהן איינשטילען דיא אונצופריעדענע קאָלאָניסטען. מיט דיא געזעצע געגען שקלאַפּעריי האָט דער קעניג געאָפּפערט, אַלזאָ איז גאַסקאַ׳ן לייכטער געווען מיט דיא אונצופריעדענע צו ריידען. ער איז געווען בעריהמט מיט זיין גלאַטען געשייטען צונג, און מיט דיעזען צונג האָט ער אין פּאַנאַמאַ איבערגערעדט דיא קאַפּיטאַנען מיט דיא מאַטראָזען פון גאָנזאַלאָ׳ס שיפען. דאַן איז ער אַריבערגעשוואומען אין דער שטאָדט טומבעז, און דאָרטען האָט ער איבערגערעדט פיעל אַנדערע שפּאַניער.

עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ נייער קאַמפף. פּיזאַררא האָט אויף זיין זייט צוערשט געהאַט אַ פיעל גרעסערע אַרמיי; אָבער גאַסקאַ׳ס צונג איז אומעטום געווען מעכטיגער וויא אַלע שווערדען. שפּאַניער זיינען איבערגעגאַנגען צו איהם איינער נאָך׳ן אַנדערען. און וואָס מעהר עס האָט זיך געפיהלט, אַז דיא קרוין וועט אויספיהרען, אַלץ מעהר בעלנים האָבען זיך געפונען צו פערלאָזען גאָנזאַלאָ פּיזאַררא׳ס פאָהן. ווען ענדליך (דעם 9-טען אַפּריל, 1548) האָבען זיך דיא צוויי שונאים — גאַסקאַ און פּיזאַררא — בעגעגענט אויף׳ן שלאַכט-פעלד, זיינען פּיזאַררא׳ס סאָלדאַטען גאַנצע קאָמפּאַניעס-וויינ אַריבערגעלאָפען אין גאַסקאַ׳ס לאַגער.

קאַרבאַיאַל האָט דאָס אַלץ צוגעקוקט, זינגענדיג אַ וויציגע ליעד. ער איז געווען אַ מערקווירדיגער יונג, דיעזער 85-יעהריגער אָפיציער, — איינער פון די מערדערליכסטע און אינטערעסאַנטסטע טיפּען פון דיעזער בלוטיגער צייט. דעם גאַנצען לעבען האָט ער פערבראַכט אין מלחמות, אין אייראָפּאַ און אין אַמעריקאַ. דאָס לעבען פון אַ מענשען האָט ביי איהם ניט געהאַט מעהר ווערטה וויא ביי אַ קצב האָט דאָס לעבען פון אַ הוהן. אין גאָנזאַלאָ׳ס אויפשטאַנד האָט ער געהאַקט און געוואָרגען מענשען אָהן אַ חשבון. און דאָס אַלץ האָט ער בעגלייט מיט שפּאַס און מיט וויצען. ווען ער האָט געהאַלטען ביים הענגען עטליכע אַדעליגע, האָט ער געזאָגט צו איינעם פון זיי, אַז אַזוי וויא ער בעלאַנגט צו אַ פיינע פאַמיליע, גיט ער איהם דאָס רעכט אויסצוקלייבען דעם צווייג, אויף וועלכען מען זאָל איהם אויפהענגען. ער איז געווען צו קלוג

צו מיינען, אַז דיא טרייהייט פון פּיזאַררא'ס אַנהענגער װעלען לאַנג אַנהאַלטען. איין מאָל, למשל, װען אייניגע פון זיי האָבען געשװאָרען אַז זיי װעלען זייער קאָמאַנדיר בלייבען טריי, האָט ער זיך אָבגערופען צו פּיזאַררא'ן: „איך האָב מורא אַז דער ערשטער װינט װאָס װעט קומען פון ים, װעט דיעזע שבועות צובלאָזען". װעגען זיך אַליין פלעגט ער זאָגען, אַז זיין האַלז פּאַסט זיך פאַר דער תליה ניט װעניגער װיא אַנדערע העלזער און אַז ער האָט סיי װיא סיי שוין ניט לאַנג צו לעבען. דיא גאַנצע בלוטיגע געשיכטע איז ביי איהם געװען אַ מין אװאַנטור־ריסטישער שפּאַס.

ביי פּיזאַררא'ן איז דיא האַרץ איינגעפאַלען זעהענדיג װיא ער בלייבט אָהן אַן אַרמיי. „װאָס זאָלען מיר יעצט טהאָן?" האָט ער געפרעגט ביי איינעם פון דיא אָפיציערען װאָס זיינען נאָך איהם געבליבען טריי. „לאָמיר זיך אַרויפװאַרפען אויף'ן שונא און שטאַרבען װיא רוימער!" האָט יענער געענטפערט — „מיר האָבען ניט װאָס צו פערלירען". „ניין, לאָמיר בעסער שטאַרבען װיא פרומע קריסטען, אין אונטערטהעניגקייט", — האָט זיך אָבגערופען פּיזאַררא; און לאַנגזאַם אַ קערעװע טהאָנדיג זיין פערד, איז ער אװעקגעריטען זיך איבערגעבען צום שונא. קאַרבאַיאַל האָט געפּרופט אַנטלויפען. זיינע אייגענע סאָלדאַ־טען האָבען איהם אָבער געכאַפּט און געבראַכט אין גאַסקאַ'ס לאַגער. דאָרטען איז צו איהם צוגעגאַנגען גאַסקאַ'ס אַן אָפיצער. ער איז געװען קאַרבאַיאַל'ס אַן אַלטער בעקאַנטער, אָבער מיט אַ קורצע צייט צוריק האָט קאַרבאַיאַל געגען איהם געקעמפּפט און געצװאונגען צו אַנטלויפען פון שלאַכטפעלד. איצט האָט קאַרבאַיאַל זיך געמאַכט אַז ער קען איהם ניט. „סטייטש דו דערקענסט ניט דיין אַלטען פריינד, דיעגאָ סענטענאָן?" — האָט יענער געפרעגט. „אָה, ענטשולדיג מיר" — האָט דער אַלטער װיצלינג געענטפערט — „דיא לעצטע צייט זעה איך בלויז דיין פּאַטילניצע. איך האָב שוין פערגעסען װיא דיין פּנים װייזט אויס".

דיא פּאָר טעג, װאָס ער האָט פערבראַכט אין געפענגניס, האָט ער ניט אויפגעהערט צו זאָגען גיפטיגע װיצען. ער האָט געמאַכט שפּאַס, װען מען האָט איהם געפיהרט צום עשאַפאָט, און אַ מינוט פאַר'ן טוידט האָט ער אויך געזאָגט אַ װיץ.

איהם האָט מען געהאַנגען און געפערטעלט און גאַנזאַלאָ פּיזאַררא'ן האָט מען געקעפּט.

זיד אמעריקא

מיט איהרע

לענדער

ווי זיי זיינען היינט

XVI.

ענטדעקונג פון דער מיססיססיפּפּי און דיא ערשטע ווייטע רייזע דורך דיא היינטיגע פעראייניגטע שטאַאטען.

פּינעדאַ. — נאַרוואַעז'עס עקספּעדיציע נאָך פלאָרידאַ. — אונגליקען אין קובאַ. — מיט 300 מאַן אין פלאָרידאַ. — מען שיקט זיי זוכען. — אינדיאַנער פאַנגען צוויי ווייסע. — אַכט יאָהר שפּעטער קומען פיער פון דיא 300. — קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ, און זיין בעשרייבונג. — אַפּאַ־לאַטשען. — שווערע רייזעס. — צרות פון דיא אינדיאַנער. — פיעלע שפּאַניער ווערען קראַנק. — דיא רייזענדע בויען וויא עס איז אויס שיפלעך. — ביי דער מויל פון דער מיססיססיפּפּי. — דע וואַקאַ בלייבט נאַקעט. — שפּאַניער שטאַרבען פון קעלט און הונגער. — פינף עסען זיך אויף איינע דיא אַנדערע. — אינדיאַנער צווינגען דע וואַקאַ'ן צו ווערען אַ כשוף־דאָקטאָר. — זיינע צרות אין געפאַנגענשאַפט. — ער ווערט אַ הענדלער. — ער און נאָך אַ שפּאַניער אַנטלויפען, אָבער יענער קעהרט זיך אום. — ער בעגעגענט זיך מיט אַנדערע דריי פון זיינע חברים. — ער דערוויסט זיך נאַרוואַעז'עס שיקזאַל. — שפּאַניער עסען מתים. — דיא פיער חברים. — ביזאָנען אָדער בופּפעל־אָקסען. — דע וואַקאַ פערבלאָנדזשעט. — הונגערענדע אינדיאַנער. — דער נאָמען פון דיא פיער חברים פערשפּרייט זיך. — מען קומט צו זיי וויא צו אַ „גוטען אידען“. — סליאַדען פון ווייסע מענשען. — פיער שפּאַניער. — נונעז גוזמאַן. — צוריק אין שפּאַניען. — דע וואַקאַ זעהט זיך מיט דע סאָטאָ'ן. — דע סאָטאָ'ס הייראַטה. — דע סאָטאָ'ס עקספּעדיציע נאָך פלאָרידאַ. — ער געפינט איינעם פון דיא צוויי שפּאַניער, וואָס זיינען געפאַנגען געוואָרען מיט 10 יאָהר צוריק. — ער לאָזט פּעדראָ קאַלדעראָן'ען איבער מיט צוויי שיפען אין טאַמפּאַ. — זיין שווערער קאַמפּף מיט דיא אינדיאַנער. — אַ בעריהמטער הונט. — וויטאַשוקאָ. — דיא ביטערע יונגען פון אַפּאַלאַטשען. — דע סאָטאָ שיקט אַנאַסקאָ'ן נאָך טאַמפּאַ. — דער האַפען פּענסאַקאָלאַ. — אַ פּאָר ביישפּיעלען וועגען דיא ערפאַהרונגען מיט דיא אַפּאַלאַטשענער. — דע סאָטאָ ווערט נערוועז.

— סיקקאָראַ. — אַ שעהנע „פּרינצעסין". — פּעריל. — דיא שפּאַניער בעראַבעווען קברים. — דע סאָטאָ מאַרשירט ווייטער מיט דער „פּרינצעסין" אַלס געפאַנגענע. — זיא אַנטלויפט מיט דיא בעסטע פּעריל. — דער ריעזיגער טוסקאַלוזאַ. — בלוטיגער שלאַכט אין מאָווילאַ. — דע סאָטאָ'ס פערצווייפלונג און פערביסענהייט. — ווידער געפאַהרען, ווידער בלוטיגע מלחמות. — דע סאָטאָ געהט אַריבער דיא מיססיס־סיפּפּי. — דע סאָטאָ'ס טוידט. — מאַסקאָסאָ פיהרט דיא אַרמיי איבער'ן גרויסען טייך צוריק נאָך קובאַ. — איזאַבעללאַ'ס פערצווייפלונג און טוידט. — פראַנצויזישע פאָרשער אויף דער מיססיססיפּפּי. — זשאָליע, מאַרקעטט, לאַ סאַלל. — עטליכע ציפער וועגען דעם טייך.

אין דיעזען קאַפּיטעל וועלען מיר דערצעהלען וועגען דער ענט־דעקונג פון דער **מיססיססיפּפּי**, דעם גרעסטען און וויכטיג־סטען טייך אין דיא היינטיגע פעראייניגטע שטאַאטען, און וועגען דיא ערשטע רייזעס וואָס זיינען געמאַכט געוואָרען אין דיא טיעפעניסען פון דיעזער לאַנד. פאַר דעם ענטדעקער פון דער מיססיססיפּפּי רעכענט מען געוועהנליך אונזער בעקאַנטען אָפיציער פון פּיזאַררא'ס אַרמיי, **הערנאַנדאָ דע סאָטאָ**. וועגען זיין בעריהמטע רייזע וועלען מיר דערצעהלען אַביסעל ווייטער אין דיעזען קאַפּיטעל; ער איז אָבער אין אמת'ן ניט געוועזען דער ערשטער ווייסער מענש וואָס האָט דעם גרויסען טייך געזעהן. איינער **אַלוואַרעז פּינעדא** איז דאָרטען געוועזען מיט 23 יאָהר פריהער, און ניין יאָהר נאָך פּינעדאַ'ן האָבען דעם זעלבען וואַסער געזעהן און געטרונקען אַנדערע שפּאַניער. פּינעדאַ האָט בעריכטעט אַז אין יענעם געגענד האָט ער געפונען גאָלדענע ציערונג. אַלזאָ האָט מען זיך פעראינטערעסירט; און שפּעטער, ווען עס האָט געקאָכט מיט די מאַסען גאָלד, וואָס מען האָט אָנגעראַ־בעוועט אין פּערו, איז דער אינטערעס נאָך שטאַרקער געוואָרען. וויבאַלד אַז אין מעקסיקאָ און פּערו זיינען דאָ אוצרות, היינט פאַר וואָס זאָל מען ניט ערוואַרטען צו געפינען דאָס זעלבע אין דער אַנדערער זייט פון אַמעריקאַ, צו צפון צו? פאַר דעם פּלאַן צו מאַכען אַן עקספּידיציע אין די לענדער, וואָס פּינעדאַ האָט בעזוכט, האָט זיך גענומען אַ צווייטער בעקאַנטער אונזערער: **נאַרוואַעז**, דער אָפיציער, וועלכען דיעגאָ וועלאַסקעז, דער גובערנאַטאָר פון קובאַ, האָט געשיקט נאָך

מעקסיקאָ פאַנגען קאָרטעס'ען און וועלכער האָט ביי קאָרטעס'ען געהאַט א ביטערע מפלה.

אין 1527 האָט נאַרוואַעז פון דעם שפּאַנישען קעניג בעקומען ערלויבניס איינצונעהמען דעם צפון־ברעג פון דעם מעקסיקאַנער ים־בוזים (דיא היינטיגע שטאַאַטען פלאָרידאַ, אַלאַבאַמאַ, מיססיססיפּפּי, לואיזיאַנאַ און טעקסאַס) און דעם טיטעל גובערנאַטאָר איבער דיעזען גאַנצען געגענד. ער איז אָבגעפאָהרען פון שפּאַניען מיט פינף שיפען און 600 מאַן.

דאָס איז געווען דיא אונגליקליכסטע פון אַלע ענטדעקונגס־עקספּעדיציעס וואָס דיא שפּאַניער האָבען אונטערנומען אין אַמעריקאַ.

דיא אונגליקען האָבען זיך אָנגעפאַנגען, ווען נאַרוואַעז איז נאָך געווען ביי דעם ברעג פון קובאַ, וואו ער האָט זיך אָבגעשטעלט אָננעה־מען פּראָוויאַנט. א שרעקליכער שטורם האָט אויסגעבראָכען, פון וועלכען עס זיינען אומגעקומען 60 פון זיינע מענשען און 20 פערד. דערצו נאָך האָבען 140 פון זיינע מיטרייזענדע איהם פערלאָזען. אַלזאָ, ווען ער איז ענדליך אָבגעפאָהרען, האָט ער געהאַט ניט מעהר וויא 400 מאַן (צעהן פון זיי זיינען געווען בעגלייט פון זייערע פרויען). דאָס איז געווען אין מערץ, 1528.

ער איז צוגעפאָהרען צו דעם מערב ברעג פון פלאָרידאַ און האָט זיך אַרויסגעזעצט מיט 300 מאַן, מיט פערד און הינט. דיא איבעריגע 100 מאַן מיט דיא צעהן פרויען זיינען געבליעבען אויף דיא שיפען. זיי האָבען געזאָלט שווימען פאַזע ברעג צו מזרח צו ביז זיי וועלען געפינען א גרויסען האַפען, און דאָרטען וואַרטען. איינע פון דיא פרויען האָט נאַרוואַעז'ען געוואַרענט, אַז דיא עקספּעדיציע וועט זיין אַן אונגליק־ליכע. זיין אַנטוואָרט איז געווען: „מיר געהען אויף איינס. פיעלע פון אונז וועלען מסתמא פערליערען זייער לעבען. אָבער דאָס איז אַ לאַנד פון גאָלד און דיא וואָס וועלען לעבען בלייבען, וועלען האָבען אוצרות“.

נאַרוואַעז מיט זיינע 300 זיינען אַוועק. מעהר האָט מען זיי ניט געזעהן. דיא הונדערט מאַן מיט דיא צעהן פרויען האָבען דעם האַפען קוים געפונען, וואָרים ער איז געלעגען ניט צו מזרח נור צו מערב. זיי האָבען געמוזט שווימען א היבשע שטיק צוריק איידער זיי האָבען איהם דערגרייכט. דאָס איז ווירקליך געווען אַן אויסגעצייכענטער

האפען, א גרויסע, ברייטע ביי מיט אהן א שיעור פלאץ פאר שיפען. נארוואעז מיט זיינע 300 מאן זיינען אבער אהין קיין מאל ניט געקומען. דיא הונדערט זיינען ארומגעשוואומען אהין און אהער זיי זוכענדיג, ביז ענדליך, ווען א יאהר איז פאראיבער האבען זיי זיך אומגעקעהרט נאך האוואנא, קובא. שפעטער איז בעריכטעט געווארען, אז דיא פרוי וואס האט געווארענט נארוואעז'ען, האט פערזיכערט דיא אנדערע נייען פרויען, אז זיא האט געהערט נביאות פון אן אראבישע פרוי, אז דיא רייזענדע וועלען אלע אויסגעג'הרג'עט ווערען. זיא האט זיך און זיי דעריבער ערקלעהרט פאר אלמנות און אלע האבען זיי אויף דיא שיפען געהייראטה מיט מענער פון דיא הונדערט.

נארוואעז'עס פרוי האט זיך דאן געפונען אין ה א ו א נ א, קובא. זיא איז אהין געקומען מיט איהר מאן און זיא האט דארטען געווארט אויף איהם. דער בעריכט פון דיא הונדערט האט איהר שטארק בעאונרוהיגט און זיא האט ארויסגעשיקט א שיפעל מיט צוואנציג מאן זוכען איהר מאן און זיינע בעגלייטער.

דיא שיפעל איז צוגעקומען צו דעם אויבענדערמאנטען גרויסען האפען, וואו דיא הונדערט האבען זיך פריהער אבגעשטעלט. אין דעם זאמד פון ברעג איז געשטאנען אן איינגעשפאלטענער שטעקעל, אין וועלכען עס האט געשטעקט א צונייפגעלעגטער פאפיער. דיא צוואנציג שפאניער האבען דאס דערזעהן, פערביי־שווימענדיג נאהענט פון יענעם ארט, און זיי זיינען געווען זיכער, אז דאס האט נארוואעז איבערגעלאזען א בריעף, אום צו לאזען וויסען וועגען זיך. מען האט ארויסגעלאזען א לאדקע מיט צוויי מענשען, זיי זאלען ברענגען דעם בריעף. דיא לאדקע האט אבער קוים אנגעריהרט דעם ברעג, וויא עס האט זיך בעוויזען א מאסע אינדיאנער — אזוי וויא פון אונטער דער ערד וואלטען זיי ארויסגעשפרונגען. זיי האבען דיא צוויי וויסע אוועקגעשלעפט אין זייער דארף אריין. און דיא אנדערע אכצעהן וויסע האבען אפילו ניט געפרופט זיי ראטעווען. זיי זיינען אנטלאפען אזוי שנעל וויא זייערע וויאסלעס האבען געקענט טרייבען דיא שיפעל, איבערלאזענדיג זייערע צוויי חברים צו זייער שיקזאל.

וואס מיט דיעזע צוויי איז געווארען האט מען קיין בעגריעף ניט געהאט.

עס זיינען אוועק נאך מאנאטען; עס זיינען אוועק יאהרען און פון

נארוואעז'עס עקספעדיציע איז אלץ קיין שפור ניט געווען. ענדליך אין מאי 1536 זיינען אין ק ו ל י א ק א ן, דיא ווייטסטע פראווינץ אין ניי־שפאניען (מעקסיקא), אנגעקומען פיער פון דיא 300 פערשוואונדענע. זיי האבען דערצעהלט אז אלע איבעריגע זיינען שוין לאנג אויף דער וועלט ניטא, — אז זיי זיינען אומגעקומען פון הונגער, דערטרונקען געווארען אדער ערמארדעט געווארען פון אינדיאנער.

דיא פיער וואס זיינען לעבען געבליבען זיינען געווען א ל ו ו א ר ק א ב ע ז א ־ ד ע ־ ו ו א ק א (דער שאץ־מייסטער פון דער עקספעדיציע), אן אראבישער נעגער (פיליכט א מורין) מיט'ן נאמען ע ס ־ ט ע ו ו א ן, און נאך צוויי. זיי זיינען לעבען־געבליבען דורך דעם, וואס צווישען דיא אינדיאנער האט זיך פערשפרייט א קלאנג, אז זיי זיינען געטליכע דאקטוירים, און פון אלע זייטען איז מען צו זיי געקומען זיך קורירען און זיי געבראכט מתנות.

קאבעזא־דע־וואקא האט בעשריעבען אלץ וואס מיט זיי איז פארגעקומען אין דיא אכט יאהר. דיא פאסירונגען, וואס ער שילדערט, ווערען גערעכענט צווישען דיא מערקווירדיגסטע אין דער געשיכטע פון אמעריקאנער רייזעס. אז אלץ וואס ער דערצעהלט איז אמת, פיהלט זיך פון דעם כאראקטער פון דיא איינצעלהייטען, וואס ער גיט אן. זיין בוך, וועלכען מיר האבען געלעזען אין אן ענגלישע איבערזעצונג, טראגט דעם זיעגעל פון אויפריכטיגקייט אין יעדער שורה.

אנשטאט אוצרות האט נארוואעז געפונען הונגער, קראנקהייט און געפאהר. דיא ערשטע אינדיאנער וואס ער האט בעגעגענט, זיינען געווען הויכע, דארע, מערקווירדיג שטארקע און פלינקע, זייערע בויגענס זיינען געווען גרויסע, דיק וויא א האנד; זיי האבען מיט זיי געשאסען זעהר ווייט און מיט אזא קראפט, אז דיא פיילען פלעגען דורכשיסען א האלבען בוים. פון ניט טרעפען אין ציעל האבען זיי כמעט ניט געוואוסט. דאס זיינען געווען אינדיאנער פון דעם זעלבען זארט, פון וועלכען פ א נ ס ע ד ע ל ע א ן האט געהאט אזוי פיעל צרות. נארוואעז האט פון זיי געהאט ניט קיין בעסערען ברוך הבא. זיי זיינען אויף זיינע מענשען בעפאלען אפען און פון בעהעלטעניסען, פון צווישען בוימער און פון טייכען.

דיא ערשטע אינדיאנער, וואס נארוואעז האט בעגעגענט זיינען נאך ניט געווען אזוי געפעהרליך. אבער פון דיעזע האט ער אלץ

געהערט אַז אין אַ פּלאַץ וואָס הייסט אַ פּ אַ ל אַ ט ש ע ן וועט ער געפינען אַ סך שפּייז און גאָלד, און וואָס נעהנטער ער איז צוגעקומען צו יענעם אָרט, אַלץ ביטערערע יונגען האָט ער בעגעגענט.

ווען דיא ווייסע האָבען ענדליך דערגרייכט אַפּאַלאַטשען, האָבען זיי דאָרטען געפונען בלויז פרויען און קינדער. באַלד זיינען אָבער אָנגעקומען דיא מענער און האָבען גלייך אָנגעהויבען צו שיסען. ווען זיי האָבען געטוידטעט אַ פערד, זיינען זיי אַנטלאָפען.

דער דאָרף איז בעשטאַנען פון פערציג שטרויענע הייזלעך. דיא וואַנדערער האָבען דאָרטען געפונען אַ סך קוקורוזע און הירשען־פעלכלעך און אַ געוויסען זאָרט באַוועלנע ליילעכלעך, וועלכע דיא דאָרטיגע פרויען האָבען געטראָגען אַרום דעם מיטען פון זייערע קערפּערס. אויך האָבען זיי דאָרטען געזעהן שטיינערנע שיסלען אויף צו מאָלען קוקורוזע. אָבער קיין גאָלד איז ניט געווען.

שפּעטער זיינען דיא אינדיאַנער צוריק־געקומען און שלום געמאַכט מיט דיא ווייסע. זיי זיינען זיי אָבער באַלד ווידער בעפאַלען, און פערשוואונדען אַזוי פלוצלינג און פלינק, אַז דיא ווייסע האָבען זיי ניט געקענט טרעפען ניט מיט זייערע שווערדען, ניט מיט זייערע שוס־געוועהר. און אויף מאָרגען איז געווען דאָס זעלבע. אַחוץ דעם פלעגען זיי בעפאַלען דיא איינצעלנע שפּאַניער, וואָס זיי האָבען געכאַפּט. עס איז ניט געווען אַ טאָג וואָס זיי האָבען וועמען עס איז ניט געוואונדעט.

פון דעסטוועגען זיינען דיא רייזענדע אין אַ פּ אַ ל אַ ט ש ע ן אָבגעשטאַנען פינף און צוואַנציג טעג. דיא צייט האָבען זיי פערבראַכט אין אונטערזוכונגס־מאַרשען איבער דיא אַרומיגע פלעצער און אין נאָכפרעגען זיך וועגען דיא ווייטערע געגענדען. קיין גוטע נאַכריכטען האָבען זיי ניט בעקומען. אומעטום האָבען זיי געהערט, אַז ווייטער איז דיא לאַנד פיעל אָרעמער, אַז דאָרטען איז פאַראַן וועניגער מענשען, אַז דיעזע מענשען האָבען קוים וואָס צו עסען, און אַז אויף גרויסע שטרעקעס ציהען זיך ווידטענעסען, געדיכטע וועלדער אָדער גרויסע אָזערעס. אַ פּ אַ ל אַ ט ש ע ן איז שוין געווען דיא גרעסטע שטאָדט אין יענעם קרייז. אַ נישקשה'דיגען בעריכט האָבען דיא נאָכפרעגער בעקומען וועגען אַ דאָרף מיט'ן נאָמען אַ ו ט ע, וועלכער איז געלעגען ניין טאָג רייזע צו דרום פון אַפּאַלאַטשען, צום

ים צו. מען האט געזאגט, אז דארטען איז דא א סך קוקורוזע, באב און קאוועגעס און אז אזוי וויא דער דארף איז שוין ניט ווייט פון ים, האט מען דארטען פיש אויך. דיא קאמפאניע האט זיך בעשלאסען צו געהן אין יענעם דארף, און פון דארטען צום ברעג ים.

עס איז אויסגעקומען צו בראדזשען דורך פיעלע לאגונען (ניט קיין טיעפע אזערעס). דעם ערשטען טאג איז נאך געווען צו דערליידען. דיא לאגונען האט מען געקענט לייכט אריבערגעהן און קיין אינדיאנער האט מען ניט בעגעגענט. אויפ'ן צווייטען טאג אבער האט מען געהאט גרויסע צרות. מען איז צוגעקומען צו א לאגון, וועלכען עס איז געווען שווער דורכצובראדזשען. דיא וואסער האט דערגרייכט ביז'ן ברוסט און איז געווען פול מיט געפאלענע בוימער. ווען דיא שפאניער האבען וויא עס איז דערגרייכט דיא מיטעלסטע טהייל פון דער אזערע, האבען זיך פלוצלינג בעוויזען אינדיאנער, און גענומען אויף זיי שיסען פון דיא געפאלענע בוימער אדער פון הינטער דיא שטעהענדע בוימער פון ברעג. פיעלע פון דיא ווייסע און פון זייערע פערד זיינען שווער פערוואונדעט געווארען. אויף מארגען איז געווען אן עהנליכע געשיכטע.

דיא נעכסטע אכט טעג האבען דיא וואנדערער קיין אינדיאנער ניט בעגעגענט. דערנאך, ווען זיי זיינען שוין געווען ניט ווייט פון אוטע זיינען אויף זיי פון הינטען אנגעפאלען נייע רויט־הויטיגע שונאים. איין יונגען שפאניער האבען זיי אריינגעשאסען א פייל צווישען זיין קיווער און פאנציר פונקט אין האלז אריין. ער איז געפאלען טויט אויף אן ארט, און ווען מען האט איהם אויפגעהויבען האט מען געפונען אז דיא האלז איז ביי איהם דורכגעשאסען כמעט דורך און דורך.

דיא איינוואוינער פון אוטע האבען געוואוסט, אז דיא שפא־ניער קומען. זיי האבען דעריבער פערברענט זייערע הייזלעך און פער־לאזען דעם דארף. עסענווארג האבען דיא וואנדערער דארטען אבער געפונען גענוג.

מען האט זיך אבגערוהט און א קאמפאניע פון פערציג מאן האט זיך אוועקגעלאזען זוכען דעם ברעג פון ים. מען האט געפונען ים־בוזימלעך (בייס), וועלכע האבען זיך אריינגעגאסען ווייט אין דער יבשה אריין, און האבען פערצאמט דעם וועג צו דעם הויפט־ברעג. דער הויפט־ברעג איז געווען זעהר ווייט פון דארטען. אחוץ דעם האט מען איבער דיא ים־בוזימלעך ניט געקענט מארשירען און פארשען דעם

גענענד אום צו זעהן, פּילייכט ליגט דאָרטען פּאָרט אַ לאַנד פון רייכע שטעדט אָדער פון רויהע גאָלד־מינען, וועניגסטענס.

ווען דיא אונטערזוכונגס־פּאַרטיע האָט זיך אומגעקעהרט, האָט זיא געפונען, אַז נאַרוואַעז און פיעלע אַנדערע זיינען קראַנק און אַז דיא אינדיאַנער האָבען דיא גאַנצע קאָמפּאַניע וויעדער אַטאַקירט.

קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ דערצעהלט אַלץ וועגען דיא צרות וואָס דיא רויט־הויטיגע האָבען איינגעטהיילט דיא שפּאַניער. וועגען דעם וואָס דיא שפּאַניער האָבען געטהאָן דיא רויט־הויטיגע, דערמאָנט ער נור דאָס, וואָס זיי האָבען אמאָל אַ פּאָר פון זיי געשאָסען אין דיא צוזאַ־מענשטויסען. מיט עלף יאָהר שפּעטער האָבען אָבער אַנדערע שפּאַניער פון אינדיאַנער פון פלאָרידאַ געהערט, אַז נאַרוואַעז האָט זייערען אַן עלסטען אָבגעשניטען דעם נאָז און זיין מוטער געלאָזען צוריסען ווערען פון הינט.

וויא דיא מעשה איז, נאַרוואַעז מיט זיינע מענשען האָבען זיך אַזוי פיעל אָנגעליטען, אַז אַ גרויסע טהייל פון זיי זיינען געוואָרען געפעהרליך קראַנק. געגוג פערד צו טראָגען דיא קראַנקע איז ניט געווען, און דיא וואָס זיינען שוין יא געווען, האָבען קוים כחות געהאַט זיך אַליין צו שלעפּען. און צום הויפּט־ברעג, וואו מען וואָלט געקענט געפינען דיא שיפען איז געווען צו ווייט. נאָהענט זיינען געווען בלויז דיא דערמאָנטע ים־בוזימלעך.

דאָס איינציגע וואָס וואָלט זיי איצט געקענט העלפען, איז שיפען וואָס זאָלען זיי אַרויספיהרען פון דאַנען צום הויפּט־ברעג. מיט וואָס בויט מען דאָס אָבער? זיי האָבען ניט געהאַט ניט קיין טשוועקעס, ניט קיין געצייג, ניט קיין לייווענט אויף זעגלען, ניט קיין בעל מלאכה וואָס זאָל האָבען אַ בעגריעף וועגען אַזעלכע ארבייט. אין דיעזער בעציהונג זיינען זיי נאָך געווען אין אַן ערגערע לאַגע וויא דיא שפּאַניער פון גאָנזאַלאָ פּיזאַרראָ'ס עקספּעדיציע, וואָס האָבען געבויט אַ שיף אויף דעם טייך נאַפּאָ. יענע האָבען געקענט אויסקומען מיט איין שיפעל פאַר דיא קראַנקע און דיא זאַכען. זייערע אַנדערע מענשען האָבען געקענט געהן פאַזע טייך. דאָ אָבער איז נויטיג געווען אַלע דריי הונדערט מאַן אַוועקצופיהרען פון דאַנען אין ים אריין. מען האָט געמוזט האָבען ניט איין שיף, נור פינף. אַחוץ דעם: גאָנזאַלאָ'ס

מענשען האָבען ביי זיך געהאַט אַלץ וואָס זיי האָבען מיטגענומען אויף דער רייזע. אַלזאָ האָבען זיי געהאַט כאָטש איינינגע העק, האַמערס, זעגען. נאַרוואַעז'עס קאָמפּאַניע אָבער האָט פּיעלע זאַכען איבערגעלאָזען אויף זייערע שיפען, און זיי האָבען ביי זיך ניט געהאַט קיין שום געצייג. אָבער פערצווייפלונג מאַכט דאָס אונמעגליכע מעגליך. פון הירשענע פעלכלעך האָט מען געמאַכט אַ בלאָז־זאַק און מען האָט וויא עס איז צוגעריכט אַ קוזנע. דאַן האָט מען צוזאַמענגענומען דיא שפּאָרעס פון דיא רייטערס, דיא שטאָהלענע פייל־און־בויגענס, ספּראָנדזשינקעס און אַנדערע אייזערנע זאַכען און מען האָט פון דעם אויסגעשמידט טשוועקעס, וויא אויך זעגען און העק. אום צו האָבען וואָס צו עסען אין דער צייט וואָס דיא אַרבייט וועט אָנגעהן, איז מען עטליכע מאָל בעפאַלען אינדיאַנער און ביי זיי צוגענומען זייער קוקורוזע. דיא רויט־הויטיגע האָבען אָבער אויך ניט געשוויגען. צוויי מאָל זיינען זיי אָנגעפאַלען אויף דיא רויבער און צעהן פון זיי האָבען זיי געשאָסען טוידט.

דיא שפּאַניער האָבען ביסלעכוויין געקוילעט זייערע פערד, אָבער דיא פלייש האָט מען געגעבען בלויז דיא וואָס האָבען געהאָלפען בויען דיא שיפען.

סמאָלע צו דער אַרבייט האָט מען גענומען פון סאָסנע בוימער, און דיא שפּאַלטען האָט מען פערשטאָפּט מיט דעם שאָלעכץ פון אַ געוויסע פלאַנצונג. פון דעם זעלבען שאָלעכץ, וויא אויך פון דיא האָר פון פערדישע עקען, האָט מען צוזאַמענגעדרעהט שטריק, און פון העמדער האָט מען צוזאַמענגענעהט זעגלען. ערגער פון אַלץ איז געווען מיט שטיינער, וועלכע מען האָט געדאַרפט האָבען אַלס באַלאַסט און אַלס אַנקערס. אין יענעם געגענד איז אַ שטיין געווען זעהר שווער צו געפינען. מען האָט אָבער דאָס אויך וויא עס איז געקראָגען און דיא פינף שיפלעך זיינען וויא עס איז פאַרטיג געוואָרען. פאָהרען אין זיי האָבען אָבער שוין ניט געדאַרפט 300 מאַן, נור בלויז 250, וואָרים אחוץ דיא צעהן, וואָס זיינען געטוידטעט געוואָרען פון פיילען, זיינען פערציג געשטאָרבען פון קראַנקהייט אָדער איינפאַך פון הונגער. דיא שיפלעך זיינען אָבער געווען קליין און זיי זיינען געווען אַזוי אָנגעפילט מיט מענשען, אַז מען האָט זיך קוים געקענט אַ קעהר טהאָן, און אחוץ דעם זיינען זיי פון דער משא געזעסען צו טיעף אין וואַסער. עס איז

געוועזן אַ סכנה יעדע מינוט דערטרונקען צו ווערען. מען האָט אָבער ניט געקוקט אויף דעם און מען איז אָבגעפאָהרען.

עס האָט געפעהלט שפּייז און וואַסער. דיא דורשט איז געוואַקסען און געוואַקסען ביז איינינע פון דיא רייזענדע האָבען זיך אַזוי אָנגע־טרונקען מיט ים־וואַסער, אַז פינף פון זיי זיינען פון דעם געשטאָרבען.

עטליכע וואָכען זיינען זיי אַזוי געשוואוֹמען איבער דיא „ים־בוזימלעך”, אַלץ ניט ביים הויפּט־ברעג. אין איין פּלאַץ, וואו זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט ביי אַ ברעג, האָבען אינדיאַנער צובלוטיגט נאַרוואַעז׳ען און פיעלע פון זיינע בעגלייטער. עס איז געקומען צו אַן אַלגעמיינע געשלעג און דיא ווייסע האָבען געהאַט אַ ניעדערלאַגע.

שפּעטער זיינען דיא שיפלעך צוגעקומען צו אַן אָרט, וואו אין ים האָט זיך אריינגעגאָסען אַזאַ גרויסער און האַסטיגער טייך, אַז פון זיינע זיסע וואַסער איז די וואַסער פון ים גוט געוועזן צום טרינקען אַ היבשע שטרעקע אַרום דעם ברעג.

דאָס איז געוועזן דיא מויל פון דער מ י ס ס י ס ס י פּ פּ י.

דיא רייזענדע האָבען דאָ אָנגענומען וואַסער. זיי האָבען געוועלט געהן צום טייך גופא, אַ מייל דריי פון דאָרטען, אום צו קריגען האָלץ אויף פייער, וואָרים דיא לעצטע עטליכע טעג האָבען זיי זייער קוקו־רוזע געמוזט עסען רויהער־הייט. דער שטראָם פון דעם טייך׳ס מויל איז אָבער געוועזן אַזוי שטאַרק, אַז ער האָט דיא שיפלעך אָבגעשטויסען נאָך ווייטער פון ברעג.

ביינאַכט זיינען דיא פינף שיפלעך אָבגעטהיילט געוואָרען. שפּע־טער האָט קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ ווידער דערזעהן צוויי שיפלעך (אחוץ זיין אייגענע): נאַרוואַעז׳עס און אַ שיפעל איבער וועלכע עס האָט קאָמאַנ־דעוועט אַ קאַפּיטאַן מיט׳ן נאָמען פּ ע נ ע ל אָ ז אַ. מען האָט זיך געמוזט אָנשטרענגען וויא עס איז צוצוקומען צו אַ פּלאַץ וואו מען זאָל קענען אַרויס אויפ׳ן ברעג, אַז ניט וואָלטען זיי פערטראָגען ווערען אויפ׳ן פרייען ים, און שפּייז האָבען זיי שוין כמעט ניט געהאַט. אויף נאַרוואַעז׳עס שיפעל האָבען זיך געפונען דיא שטאַרקסטע מענשען און זיי האָבען מיט דיא וויאָסלעס געאַרבייט אַזוי קרעפטיג, אַז דיא אַנדערע צוויי שיפלעך זיינען ווייט אָבגעשטאַנען פון זיי.

קאַבעזאַ און פּענעלאָזאַ זיינען אַלזאָ געשוואומען צוזאַמען. אַ האַלביער הויפען רויהע קוקורוזע איז געוועזן דיא טעגליכע פּאָרציע,

וואָס מען האָט געהאַט צו צוטהיילען צווישען דיא צוויי קאָמפּאַניעס.

אויף׳ן פינפטען טאָג איז אָנגעקומען אַ שטורם און פּענעלאָזאַ׳ס שיפעל איז דערטרונקען געוואָרען.

פון קעלט, הונגער און מאַטערניס זיינען כמעט אַלע מיטגליעדער פון קאַבעזאַ׳ס שיף געווען קראַנק. בלויז פינף האָבען געקענט שטעהן אויף דיא פיס. דיא איבעריגע זיינען דאָס רוב געלעגען אין אַ הינהער־פּלעט. ענדליך האָט אַ כוואַליע דיא שיפעל אַרויפגעשטויסען אויף דעם זאַמדיגען ברעג פון אַן אינזעל. דער שטורים האָט דיא קראַנקע אויפ־געוועקט פון זייער אונמאַכט. זיי זיינען אַרויסגעקראָכען אויף אַלע פיער, און צוגעקראָכען צו פעלזען, וואו דער ווינט האָט ניט געבלאָזען אזוי שטאַרק. דאָרטען האָט מען געמאַכט פייער, אָבגעבאַקען דיא קוקורוזע, וואָס איז נאָך געבליבען און ביסלעכווייז איז דער עולם געקומען צו זיך.

דיא דאָרטיגע אינדיאַנער זיינען צו זיי געווען גאַסט־פריינדליך. זיי האָבען זיי געבראַכט פיש און אַזאַ מין וואָרצלען, וועלכע האָבען דעם טעם פון ניס. אויף מאָרגען האָבען דיא ווייסע זייער שיפעל צוריק אַריינגעשלעפּט אין וואַסער אום ווייטער צו פאָהרען. דערביי האָבען זיי זיך אויסגעטהאָן נאַקעט, וואָרים אין זייער אָבגעשוואַכטען צושטאַנד איז זיי ביי אַזאַ אָנשטרענגונג שווער געווען צו טראָגען דעם לייכט־סטען בגד אויף זיך. מען האָט קוים פּאָספּיעט דיא שיפעל אַרויפצו־לאָזען אויף׳ן וואַסער און אַרויפצוכאַפּען זיך אויף איהר, וויא עס האָט אַ גאָס געטהאָן אַ ריעזיגע כוואַליע און האָט דיא שיפעל איבערגע־קעהרט. דריי פון דיא רייזענדע האָבען זיך אָן איהר פעסט אָנגעהאַלטען אום זיך צו רעטען. מיט דעם האָבען זיי אָבער בלויז ערגער געמאַכט. דיא שיפעל איז דערטרונקען געוואָרען צוזאַמען מיט זיי און מיט דיא זאַכען. דיא איבעריגע, וויעדער, האָט אַ כוואַליע אויף׳ן ברעג אַרויפ־געטראָגען. זיי זיינען אַלזאָ געבליבען נאַקעט.

ווען דיא אינדיאַנער האָבען געזעהן זייער אונגליק, האָבען זיי אַלע גענומען וויינען אויף׳ן קול און אַזוי אָבגעוויינט ביי אַ האַלב שטונדע. דאָס איז געווען זייער מנהג ווען זיי האָבען געוועלט אויס־דריקען מיטלייד. קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ זאָגט אָבער, אַז דיא טרעהרען זיינען ניט געווען קיין געמאַכטע. דיא אינדיאַנער האָבען דיא ווייסע גענומען צו זייערע וואוינונגען. אויף דיא פּלייצעס האָבען זיי זיי

געטראָגען און אום זיי זאָלען ניט פערפראָרען ווערען פון נאַקעטקייט האָבען זיי אויפ׳ן וועג געשיקט אַנגרייטען עטליכע גרויסע פלאַקערען, זיי אָנצואוואַרעמען. ווען זיי זיינען אַלע אָנגעקומען אין דאָרף האָבען דיא אינדיאַנער אַ גאַנצע נאַכט געטאַנצט אַ רעליגיעזען טאַנץ פון גאַסטפריינדליכקייט. באַלד האָט זיך דיעזע ווייסע קאָמפּאַניע בעגעגענט מיט עטליכע און פערציג חברים, וועמעס שיפעל איז אַרויף אויף אַ ברעג. דיעזע שיפעל האָט מען פעררירכט; זיא האָט אָבער ניט געטויגט און איז דערטרונקען געוואָרען גלייך וויא מען האָט איהר צוריק אַוועקגעלאָזען אויפ׳ן וואַסער.

מען איז געבליבען אָהן שיפעלך און דאָס רוב אויך אָהן קליידער, און דאָ האָט זיך אָנגערוקט דער ווינטער, ווען צו שווימען אָדער בראָדזשען איבער טייכען און זומפּען וואָלט אונמעגליך געוועזען, הויפּטזעכליך פאַר דיא נאַקעטע. מען האָט אַלזאָ קיין ברירה ניט געהאַט וויא איבערצוּוואַרטען דאָ דעם ווינטער. עס האָט זיך אָנגעפאַנגען אַ שרעקליכער הונגער, און דיא אַרומיגע אינדיאַנער האָבען שוין אויך ניט געהאַט וואָס צו געבען, וואָרים דער געגענד איז זעהר אַן אָרימער, און ווינטער, ווען עס איז שווער צו רייסען וואָרצלען און פאַנגען פיש, לעבען זיי אַליין קוים דורך.

דיא ווייסע האָבען אָנגעהויבען צו שטאַרבען פון קעלט אָדער פון הונגער. פינף פון זיי, וועלכע האָבען זיך אויפגעהאַלטען אין אַ געוויסען פּלאַץ ביין ברעג, האָבען פאַר הונגער געטוידט און אויפגעגעסען איינער דעם אַנדערען, ביז בלויז איינער איז געבליבען. (קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ גיט אָן די פינף נעמען). אין אַ קורצע צייט איז פון דיא צוויי קאָמפּאַניעס (צוזאַמען אַכציג מאַן) איבערגעבליבען ניט מעהר וויא פופצעהן. פיעלע פון דיא אינדיאַנער זיינען דאַמאָלס קראַנק געוואָרען פון שעדליכע שפּייז, וואָס זיי זיינען געצוואונגען געוועזען צו עסען, און אַ העלפט פון זיי זיינען אויסגעשטאָרבען. זייערע קרובים האָבען דאַן בעשולדיגט דיא ווייסע אין פערגיפטונג און האָבען זיי שיער אַלעמען ניט אויסגע׳הרג׳עט.

דעם אינזעל האָבען דיא ווייסע אַ נאָמען געגעבען „אינזעל פון פינסטערען מזל“.

דיא לאַנד אין דעם גאַנצען געגענד איז זעהר אַן אָרימע. דיא אינדיאַנער האָבען דאָרטען אין ערגעץ ניט געהאַט קיין שטענדיגע

קוואַרטירען. זיי האָבען געביטען זייערע וואוינונגען נאָך דיא צייטען פון יאָהר, און אַריבערקלייבענדיג זיך אין אַ נייעם פּלאַץ, פּלעגען זיי מיטנעהמען זייערעביידלעך. אזוי לאַנג וויא מען האָט זיך געקענט שפּייזען מיט געוויסע וואָרצלען ביין ברעג, זיינען זיי דאָרטען געבליבען. דערנאָך, ווען אויף אַ געוויסען אָרט אויף דער הויפּט־לאַנד, פּלעגען אויסוואַקסען יאַגדעס, פּלעגען זיי זיך אַריבערקלייבען אַהין אויף זייערע קאַנאָס. שפּעטער פּלעגען זיי זיך אַריבערקלייבען ווידער אנדערסוואו, אָפּט פּאַר צעהנדליגע מייל, וואו מען האָט דאַן געקענט געפינען עפּעס אַן אַנדער זאָרט שפּייז, א. ז. וו.

דיא מענער פון דיעזע אינדיאַנער זיינען געגאַנגען אַבסאָלוט נאַקעט, נור דיא פרויען פּלעגען צודעקען אַ טהייל פון קערפּער, און דיא מיידלעך האָבען געטראָגען העמדלעך פון הירשען־פעל. ביי דיא מענער זיינען געווען דורכגעלעכערט דיא בריסט און דיא אונטערשטע לופּ. דורך דיא לעכער פּלעגען זיי דורכשטעקען שטעקלעך. דאָס איז געווען אַ ציערונג ביי זיי. „זיי זיינען זעהר גוט איינער צום אַנדערען" — שרייבט קאַבעזאַ דע וואַקאַ וועגען דיעזען שבט — „און טהיילען זיך מיט אַלץ וואָס זיי האָבען. קיין הערשער האָבען זיי איבער זיך ניט. אַלע וואָס שטאַמען אַרויס פון דיא זעלבע אורעלטערען, וואוינען צוזאַמען". (דאָס הייסט, אַז זיי האָבען געלעבט געמיינזאַמע און קאָמוניסטיש. אין אַ ווייטערע שטעלע זאָגט קאַבעזאַ אַז דיא מענער פון איין פאַמיליען־גרופּע אַזעלכע פּלעגען בשום אופן ניט הייראַטהען קיין פרויען פון דער זעלבער גרופּע. דאָס שטימט ווידער מיט דעם כאַראַקטער פון אַ גענס).

וואו זיי זיינען געגאַנגען, האָבען זיי מיטגענומען דיא ווייסע, יעדער געגנט דיא עטליכע ווייסע, וואָס ער האָט גערעכענט פאַר זיינע קנעכט. ווען אייניגע אינדיאַנער זיינען אַוועק צו אַ פּלאַץ וואו עס איז געווען אַ סך אָיסטערס (אויסטערען) און אַנדערע זיינען אַוועק נאָך אַנדערע שפּייז, זיינען דיא ווייסע ניט ווילענדיג צוטהיילט געוואָרען.

איין מאָל האָבען דיא וואָס האָבען געהאַלטען קאַבעזאַ דע וואַקאַ'ן און נאָך אַ פּאָר פון זיינע חברים, גענומען פאָדערען אַז זיי זאָלען היילען קראַנקע. ווען זיי האָבען מיט געלעכטער געענטפערט, אַז זיי ווייסען ניט וויא מען טהוט דאָס, האָט מען זיי ניט געגעבען עסען. „דו ווייסט ניט וואָס דו רעדסט" — האָט צו קאַבעזאַ'ן געזאָגט

איינער פון דיא אינדיאַנער — „יעדע זאַך האָט איהר כשוף־קראַפט. אָט נעהמט מען אַ הייסען שטיין און מען לעגט איהם צו צו אַ קראַנקען בויך, און ער פערטרייבט דעם וועהטאָג. מיר, געוועהנליכע מענשען, ווייסען דאָס; היינט וויפיעל דאַרפט איהר שוין וויסען, וואָס איהר זייט דאָך פיעל קליגער פאַר אונז".

מען האָט דיא ווייסע איינפאַך ניט געגלויבט, אַז זיי קענען ניט היילען און זיי זיינען געווען אין געפאַהר. אַלזאָ זיינען זיי געצוואונגען געווען צו פרופען „היילען". זיי האָבען אויף דיא קראַנקע געבלאָזען, וויא דיא רויט־הויטיגע „הייל־מכשפים" פלעגען טהאָן; זיי האָבען זיי געגעבען דיא קרייטיכער, וואָס יענע פלעגען איינגעבען; און אַחוץ דעם האָבען זיי געברויכט בעקאַנטע מיטלען פון דער היים. דערביי האָבען זיי דעם קראַנקען גע'צלם'ט, און מתפלל געווען צו גאָט, אַז ער זאָל איהם געזונד מאַכען אוים רחמנות צו דיא ווייסע. און ווען דער חולה איז געזונד געוואָרען (געוועהנליך פון זיך אַליין מסתמא) האָבען דיא אַבערגלויביגע קריסטען געגלויבט, אַז גאָט האָט געהערט זייער תפילה, וועהרענד דיא אינדיאַנער האָבען געגלויבט, אַז דיא ווייסע זיינען וואונדערבאַרע הייל־מכשפים.

צוערשט איז דיא לאַגע פון דיא ווייסע דורך דעם ניט בעסער געוואָרען. זיי האָבען ביי דיא אינדיאַנער געמוזט שווער אַרבייטען און אָפט האָבען זיי בעקומען קלעפּ דערצו אויך.

קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ אַליין איז שטאַרק קראַנק געוואָרען און ער האָט געמוזט פערבלייבען אויפ'ן אינזעל איבער אַ יאָהר, וועהרענד אַלע אַנדערע חברים זיינע האָט מען אַוועקגעפיהרט אין אַנדערע ערטער. קאַבעזאַ האָט געמוזט רייסען וואָרצלען צווישען זומפּ־שטעקלעך. פון דעם זיינען ביי איהם דיא פינגער געווען שטענדיג צוריסען און צובלוטיגט. פיעלע פון דיא שטעקלעך זיינען געווען צובראָכען און דאָס האָט געשטאָכען און געגראַבעלט זיין נאַקעטען לייב. ער איז געווען אין גאַנצען אין וואונדען. איין מאָל האָט ער זיך אָבגע'גנב'עט אין אַ קאַנאָ און איז אַוועק צו אַן אַנדער שבט, אויף דער הויפּט־לאַנד.

ביי יענע רויט־הויטיגע איז ער געוואָרען אַ מין הענדלער אָדער פּעדלער. אַזוי וויא דיא פערשיעדענע שבטים האָבען צווישען זיך שטענדיג געפיהרט מלחמות, איז צווישען זיי ניט פאָרגעקומען קיין

שום האנדעלס־פערקעהר. קאבעזא האט געקענט זיך בעווייזען אומעטום; אלזא האט מען איהם געמאכט פאר דעם „סוחר". אין איין ארט פלעגט ער בעקומען פארב פאר דיא לייבער און פנים'ער, אין א צווייטען קרעמען־שטיין אויף פיילען־שפיצען, אין א דריטען — פעלכלעך פון הירשען, פרענזלעך פון הירשען־האר, אדער אזא מין קליי. דאס אלץ פלעגט ער טראגען פון פלאץ צו פלאץ אויסבייטענדיג איין סחורה אויף דיא אנדערע. אומעטום האט מען איהם ערוואַרט מיט אונגעדולד; אומעטום האט מען איהם אויפגענומען מיט פרייד. „דיעזער האנדעל איז פאר מיר געווען וויא געוואונשען" — שרייבט קאבעזא־דע־וואקא — „ער האט מיר געגעבען פרייהייט. איך בין מעהר ניט געווען קיין קנעכט". פון יסורים, הונגער און געפאהרען האט דאס איהם אבער ניט אויסגעהיט. אפט האט איהם געכאפט א שטורם, ווען ער איז געווען איינער אליין אין אן אפענע פלאכע פעלד, און עס איז ניט געווען אפילו אן וואס זיך אנצוהאלטען. ניט איין מאל האט ער שיער דעם לעבען ניט פערלארען. ווינטער פלעגט ער דעריבער גאר ניט האנדלען. דאן פלעגען אפילו דיא אינדיאנער ניט אפט וואגען צו פערלאזען זייערע וואוינונגען. אין דיעזע מאנאטען פלעגען זיי זיך אנליידען ניט ווייניג הונגער און קאבעזא איז אין דעם קיין אויסנאהם ניט געווען.

אויפ'ן אינזעל האט זיך געפונען זיינער א פריינד, א שפאניער מיט'ן נאמען א ו ו י ע ד א (פריהער איז דארטען געווען נאך א ווייסער; יענער איז שוין אבער געשטארבען). פון צייט צו צייט פלעגט קאבעזא מיט איהם זיך דארטען זעהן. ער האט איהם אימער צוגערעדט מיט איהם ווייטער צו רייזען; אוויעדא האט אבער אלץ אבגעלעגט און אבגעלעגט. ער האט מורא געהאט אז רייזענדיג איבער דיא ווילדע געגענדען בלויז זאלבענאנד, נאקעטע, הילפלאזע, וועלען זיי אומקומען, ווערהענד דא האט ער כאטש וויא עס איז געלעבט.

עס איז אוועק א יאהר נאך א יאהר, ביז זעקס שרעקליכע יאהרען זיינען פערבייגעקראכען. ענדליך האט אוויעדא זיך געמאכט הארץ און זיי זיינען אוועק. אזוי וויא שווימען האט אוויעדא ניט געקענט, האט קאבעזא, שווימענדיג, איהם געמוזט האלטען אויף זיך. און אזוי זיינען זיי אריבער פיער טייכען. דאן זיינען צו זיי צוגעשטאנען עטליכע אינדיאנער. פון זיי האבען זיי געהערט וועגען אייניגע פון זייערע

חברים, אַז עטליכע האָבען אינדיאַנער ערמאָרדעט און אַז דיא אַנדערע בעהאַנדעלט מען שלעכט: אַז קינדער און ערוואַקסענע מענער שלאָגען זיי, וואַרפען אויף זיי שטיינער, רייסען זיי פאַר דיא בערד. דערנאָך האָבען דיעזע אינדיאַנער גופא גענומען טהאָן פונקט דאָס זעלבע מיט קאַבעזאַ'ן און אָוויעדאָ'ן. זיי האָבען זיי געשלאָגען, אָפט צוגעלעגט פיילען צו זייערע הערצער און געסטראַשעט זיי צו טוידטען. אָוויעדאָ איז דאַן אוועק צוריק צום אינזעל, צוזאַמען מיט אַ קאָמפּאַניע אינדיאַנישע פרויען וואָס זיינען אהין געגאַנגען. צו דיא דאָרטיגע צרות איז ער שוין צוגעוועהנט געווען, און נייע געפאַהרען און אַנגסטען אויסצושטעהן האָט ער קיין מוטה ניט געהאַט.

קאַבעזאַ איז מיט די אינדיאַנער ווייטער געגאַנגען.

שפּעטער האָט ער זיך געטראָפען מיט דעם אויבען־דערמאָנטען נעגער אָדער מורין עסטעוואַן, און מיט צוויי שפּאַניער, איינער מיט'ן נאָמען דאָראַנטע, און דער אַנדערער מיט'ן נאָמען קאַסטיללאָ. דיעזע דריי זיינען אויך געווען מיטגליעדער פון נאַרוואַעז'עס עקספּעדיציע, און מיט זיי איז קאַבעזאַ פון איצט אָן מייסטענס געווען צוזאַמען, ביז'ן סוף פון זייער שרעקליכע וואַנדערניש. פון דאָראַנטע'ן האָט קאַבעזאַ בעקומען דעם פאָלגענדען בעריכט וועגען נאַרוואַעז'עס שיקזאַל און וועגען דעם שיקזאַל פון אונגעפעהר הונדערט אַנדערע חברים זייערע:

אויף אַ געוויסען ברעג האָט אַ שטורם אַרויפגעטראָגען איינע פון דיא צרה'דיגע שיפלעך, אָבער איהרע רייזענדע האָבען זיך גערעטעט. דערנאָך איז אַהין גראָד צוגעשוואומען נאַרוואַעז מיט זיין שיפעל. אַלזאָ האָבען זיך צוויי קאָמפּאַניעס דאָרטען צוזאַמענגעטראָפען. נאַרוואַעז מיט נאָך צוויי האָבען געגעכטיגט אויף זיין שיפעל, וועהרענד אַלע איבעריגע זיינען געבליבען אויפ'ן ברעג. אין מיטען נאַכט האָט אויס־געבראָכען אַ שטורם וועלכער האָט נאַרוואַעז'עס שיפעל מיט דיא דריי רייזענדע פערטראָגען אין דעם פרייען ים, און מעהר האָט מען פון זיי ניט געהערט. שפּייז האָבען זיי ניט געהאַט ביי זיך קיין ברעקעל; וואַסער צום טרינקען קיין טראָפּען, און דיא שיפעל איז געווען אַזוי לייכט, אַז זיא האָט זיך אויף דיא כוואַליעס ניט געקענט האַלטען. אַזוי איז אומגעקומען נאַרוואַעז מיט זיינע צוויי בעגלייטער. אָבער פון דיא, וואָס זיינען געבליבען אויפ'ן ברעג, האָבען דאָס רוב ניט געלעבט

פיעל לענגער. זיי האָבען באלד אָנגעהויבען אויסצושטארבען פון הונגער און קעלט. דיא לעבעדיגע האָבען דיא טוידטע צושניטען און געגעסען זייער פלייש. ביסלעכווייז זיינען אזוי אלע אויס־געשטאָרבען. עס איז געבליבען בלויז איינער מיט'ן נאָמען עסקי־וועל, וועלכער האָט זיך מיט דעם לעצטען מת שפּאָרעוודיג געשפּייזט ביז אינדיאַנער האָבען איהם צוגענומען צו זיך. דיא גאַנצע געשיכטע האָט דערנאָך עסקיוועל דערצעהלט דאָראַנטע'ן, וועלכער האָט דאָס איצט איבערדערצעהלט קאַבעזאַ'ן. שפּעטער האָבען אינדיאַנער דיעזען עסקיוועל'ען ערמאָרדעט, ווייל זייערע א פרוי האָט געזעהן אין א חלום, אז ער וויל טוידטען איהר זוהן.

דיא פיער חברים: קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ, דאָראַנטע, קאַסטיללאָ און עסטיוואַן זיינען געווען קנעכט ביי אינדיאַנער. איצט פּרופען אַנטלויפען איז געווען א געפאַהר. מען האָט געמוזט אָבוואַרטען א האַלב יאָהר. דאַן פלעגען דיא דאָרטיגע אינדיאַנער געהן נייַנציג מייל ווייטער אין א געגענד, וואו עס וואַקסען דאַן א סך פייגענדיסטלען (אַזאַ פרוכט). דריי מאָנאַט פלעגען זיי זיך שפּייזען מיט דיעזען פרוכט, און איידער זיי פלעגען זיך אַוועקלאָזען אויף יענעם פּלאַץ, פלעגען צו זיי קומען פערשיעדענע אַנדערע אינדיאַנער בייטען זיך מיט זאַכען. אַלזאָ האָבען דיא פיער חברים געהאַפּט דאַן צו האָבען א געלעגענהייט צו אַנטלויפען און צושטעהן צו א רויט־הויטיגע קאָמפּאַניע וואָס וועט געהן ווייטער צו מערב צו.

אויף דיעזען אַרט האָבען זיי געהאָפּט מיט דער צייט צו דערגריי־כען דעם מערב ברעג פון מעקסיקאָ, וואו זיי וועלען געפינען שפּאַנישע קאָלאָניעס. צו דעם איז געווען זייער שטרעבונג. אויף דעם איז געווען זייער גאַנצע האָפנונג.

ענדליך האָבען זיי דערלעבט דעם סוף פון דיא זעקס מאָנאַט, אָבער ווען זיי האָבען זיך געקליבען צו אַנטלויפען, האָבען זיך זייערע אינדיאַנער צושלאָגען איבער א פרוי און זיך צושיידט, און יעדער גרופּע האָט זיך מיטגענומען זיין ווייסען קנעכט. דיא פיער פריינד זיינען אַלזאָ ווידער צושיידט געוואָרען. אין דיעזע מאָנאַטען האָט קאַבעזאַ זיך אָנגעליטען פיעל הונגער און קלעפּ. דאָרטען איז אַזוי זעלטען געווען וואָס צו עסען, אַז א גאַנץ יאָהר האָט מען הויפּטזעכליך געלעבט מיט דער האָפנונג אויף דיא פּאָר מאָנאַט ווען עס וועלען

זיין דיא פייגענדיסטלען. דיא איבעריגע צייט פלעגען דיא אינדיאַנער מייסטענס הונגערען. אמאָל פלעגט זיך מאַכען אַ הירש, אמאָל אפשר אַ פיש. ווייטער פלעגען זיי עסען שפינען, ווערים, יאַסטשערקעס, שלאַנגען. „זיי שלינגען אפילו ערד און האָלץ" — זאָגט קאַבעזאַ — „און דיא מיסט פון הירשען. ווען דאָרטען וואָלטען געווען שטיינער, וואָלטען זיי דאַכט זיך זיי אויך געביסען. דיא ביינער פון דיא שלאַנגען און דיא פיש וואָס זיי עסען, קענען זיי זיך אויך ניט פערגינען אַוועקצוואַרפען. זיי צומאָלען זיי און עסען דאָס אויף".

ווען מען פלעגט שוין דערלעבען דיא צייט פון דיא פייגענדיסטלען, און מען האָט געהאַט זאַט צו עסען, פלעגט דער לעבען פערביטערט ווערען פון גאַנצע וואָלקענס מיט בייזע מאָסקיטאָס (קאָמאַרעס). יעדער איז שטענדיג געווען אין גאַנצען בעדעקט מיט וואונדען פון זיי. אום צו קענען שלאָפען פלעגט מען ביינאַכט מוזען ברענגען פייערען פון רויכיגע האָלץ, און דאַן פלעגט קאַבעזאַ שיער ניט בלינד ווערען און דערשטיקט ווערען פון רויך. און ווען עס פלעגט זיך שוין מאַכען אַז ער פלעגט פון אויסגעמאַטערטקייט דאָך אַנשלאָפען ווערען, פלעגט מען איהם מיט געשלעג אויפוועקען, ער זאָל געהן פעררי כטען דעם פייער.

שפּעטער זיינען זיך דיא פיער פריינד וויעדער צוזאַמענגעקומען. אויפ'ן וועג האָבען זיי בעקומען אַ גרוס וועגען נאָך איינע פון זייערע איינגען־געמאַכטע שיפלעך, — אַז איהרע רייזענדע האָבען זיך גערעטעט אויף אַ ברעג, אָבער אַז דאָרטען האָבען אינדיאַנער זיי אַלעמען אויס־געה'רג'עט. מען האָט זיי זאָגאַר געוויזען זייערע קליידער און געוועהר.

דיא געגענדען, דורך וועלכע אונזערע וואַנדערער זיינען איצט געגאַנגען, געפינען זיך אין דעם היינטיגען שטאַאַט טעקסאַס, וועלכער איז גרעסער וויא גאַנץ פראַנקרייך. קאַבעזאַ האָט דאָרטען בעגעגענט ביזאָנען אָדער בופפעל־אָקסען (באָפפאַלאָס), וויא מען רופט זיי געוועהנליך. „זיי קומען פון צפון" — שרייבט ער — „און זיי געהען ווייטער צו דעם ברעג פון פלאָרידאַ. מען געפינט זיי אומעטום איבער אַ שטרעקע פון העכער וויא צוועלף הונדערט מייל, און דיא אינדיאַנער פון דיא טהאָלען, דורך וועלכע זיי געהען, שפייזען זיך מיט זייער פלייש.

קאבעזא איז געװעזן דער ערשטער װייסער מענש, װאס האט דעם אמעריקאנער ביזאן דערמאנט אין א שריפט *).

איין מאל האט קאבעזא דורך א סיבה פערלארען דאראנטע׳ן, קאסטיללא׳ן און עסטיעװאן׳ען, און פערבלאנדזשעט. עס איז געװעזן א קאלטע נאכט, און זייענדיג נאקעט װיא דיא מאמע האט איהם געהאט, איז ער שיער ניט פערפרארען געװארען. צום גליק האט ער געפונען א ברענענדיגען בוים. דארטען האט ער פערבראכט דיא נאכט. אויף מארגען האט ער ארויפגעלעגט א בארג האלץ אויף זיין נאקעטע פלייצע, מיטגענומען א פאר ברענעדיגע צװייגען און זיך אװעקגעלאזען אין װעג. אבגעשטעלט האט ער זיך נור אין אזעלכע ערטער װאו עס איז געװעזן האלץ. און װען ער פלעגט װייטער געהן, פלעגט ער װיעדער מיטנעהמען א בארג האלץ מיט א פאר ברענענדע שטעקענס — טאמער קומט ער צו א פלאץ װאו עס איז קיין האלץ ניטא, װארים דארטען איז דאס געװעזן א געװעהנליכע זאך. ביי נאכט פלעגט ער אויסגראבען א גרוב און ארום דער גרוב פלעגט ער אויפלעגען פיער פייערען. פון גראז פלעגט ער מאכען עטליכע פעקלעך זיך צוצודעקען ליגענדיג אין דער גרוב. אזוי פלעגט ער שלאפען. איין מאל איז ארויפגעפאלען א פונק און זיין צודעק האט זיך אנגעצונדען. ער האט זיך געראטעװעט; ער איז אבער גוט צוברענט געװארען. פינף מעת־לעת האט ער זיך אזוי ארומגעשלעפט, ביז ענדליך האט ער געפונען זיינע חברים מיט זייערע רויט־הויטיגע „בעלי בתים“.

זיין בעשעפטיגונג איז דאן בעשטאנען אין דעם װאס ער האט פאר דיא אינדיאנער געמאכט נעצען, בויגענס, און געסקראבעט הירשען־פעל. דאס לעצטע איז איהם אם ליעבסטען געװעזן, — שרייבט ער, — װארים דיא אבגעסקראבעטע שטיקלעך פלייש האט ער דערנאך געגעסען, — אויב מען האט דאס ביי איהם נור ניט צוגעכאפט. װארים הונגער איז

*) אין אייראפא פלעגען אמאל אויך זיין מאסען באפפעלען אדער ביזאנען. זיי זיינען אבער שוין כמעט ניטא. א קליינע צאהל זייערע האלט זיך נאך אין דעם ביעלאװעזשער װאלד אין גראדנער גובערניע, װאו זיי װערען געהיט אלס קייזערליכע אייגענטהום. דארטען װערען זיי אבער אויך אלץ קלענער און קלענער אין צאהל. אין אמעריקא געהען זיי אויך שנעל אויס. דער אייראפעאישער ביזאן איז פערשיעדען פון דעם אמעריקאנישען.

דאָ געווען אַזאַ אָפּטע זאַך, אַז מען פלעגט פּראָסט רייסען שפּייז פון דיא הענט.

מוטערס פלעגען זייערע קינדער דאָ זויגען ביז 12 יאָהר, דאָס הייסט ביז זיי וועלען קענען לויפען זוכען שפּייז. אומצוגעהן דריי־פּיער טעג אָהן עסען איז פאַר דיא רויט־הויטיגע געווען אַ געוועהנליכע זאַך און דיא דריי שפּאַניער מיט דעם נעגער האָבען זיך ביסלעכווייז אויך צוגעוועהנט צו פערטראָגען הונגער עטליכע טעג מיט אַמאָל.

„אין דער צייט וואָס איך בין געווען ביי דיעזע אינדיאַנער" — שרייבט קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ — „האָב איך געזעהן אַ העסליכע זאַך: מענער וואָס זיינען געווען פערהייראַטה צו מענער. דיעזע צרה'דיגע בעשעפעניסען, וועלכע געהען אָנגעטהאָן וויא פרויען, שיסען אָבער מיט פייל־און־בויגענס און טראָגען גרויסע משאות. צווישען דיעזע אינדיאַנער האָבען מיר געזעהן אַ סך אַזעלכע. זיי זיינען שטאַרקער וויא דיא אַנדערע מענער און קענען טראָגען אַ שווערע משא".

וויא מיר וועלען זעהן אין דעם נעכסטען קאַפּיטעל, שרייבט אַן אַנדער רייזענדער דאָס זעלבע וועגען פערשיעדענע שבטים פון אַנדערע געגענדען ווייטער צו מערב צו.

ביסלעכווייז האָט זיך דער נאָמען פון דיא פּיער חברים פערשפּרייט פון שבט צו שבט, פון געגענד צו געגענד. זיי זיינען בעריהמט געוואָרען אַלס וואונדערבאַרע רופאים אָדער קורירענדע מכשפים („מעדיסין מען" אויף ענגליש). דאָ איז מסתמא פאָרגעקומען דיא זעלביגע געשיכטע וויא מיט דיא וואונדערבאַרע היילונגען פון „גוטע אידען" אָדער פון דער הייליגער מאַריאַ פון געוויסע בעריהמטע קלויסטערס. נערוועזן־קראַנקע מענשען דוכט זיך אַמאָל אָהן אַן אורזאַכע, אַז זיי האָבען וועהטאָג, און אונטער געוויסע אומשטענדען דוכט זיך זיי אַז זיי זיינען פון זייערע יסורים בעפרייט געוואָרען. אָט מיט פּאַציענטען פון דיעזען זאָרט טרעפען זיך פיעלע פון דיא דערמאָנטע נסים. ווען מען האָט אַן אמת'ע קראַנקהייט און מען ווערט אויסגעהיילט אויף אַ נאַטירליכען אופן, מיינט מען אַז דאָס איז אויך אַ נס. און דיא טבע פון גלויביגע איז דיעזע „נסים" פונאַנדערצובלאָזען, צו איבערטרייבען. פאַר ליגנער איז דאָ אַ געלעגענהייט אויסצואוועבען דיא ווילדעסטע וואונדערען. ביסלעכווייז ווערט אַ מאָדע מיט אַזעלכע „איבערנאַטיר־ליכע" רפואות זיך צו בעריהמען; צי מען ווערט געהאָלפען צי ניט, מען

זאָגט אז מען איז געהאָלפען. טהיילוויז רעדט מען זיך איין און טהיילוויז זאָגט מען איינפאַך אַ ליגען, — אום צו ציהען אויפמערקזאַמקייט, אָדער כדי צו זיין מיט לייטען צו גלייך.

קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ אַליין דערצעהלט, אַז דיא אינדיאַנער האָבען אנגעזאָגט בערג מיט ליגענס וועגען דיא נסים פון דיא פיער חברים; אַז זיי האָבען איבערטריבען זייער קראַפט. אחוץ אַלעם האָבען דיא אינדיאַנער געהאַט אַ מאַטעריעלען אינטערעס דערביי.

ביי דיא אינדיאַנער איז געוועזען אַ מנהג אַז ווען אַ רופא אָדער מכשף (ביי זיי איז דאָס אייגענטליך געוועזען אַלץ איינס) פלעגט קומען קורירען, פלעגט מען איהם אָבגעבען אַלץ וואָס מען האָט געהאַט, ער האָט געמעגט צונעהמען יעדע זאַך וואָס דיא הויז אָדער דער דאָרף האָט פערמאָגט. דיא גאַסטפריינדליכקייט האָט געפאָדערט אַז יעדען בעזוכער זאָל מען געבען אַלץ וואָס ער וויל, היינט אַ פשיטא שוין ווען דאָס איז געוועזען אַ הייליגער דאָקטאָר. נו, פלעגען די רויט־הויטיגע בעגלייטער פון אונזערע פיער וואַנדערער אַלץ צונעהמען אין דעם נאָמען פון דיא ווייסע דאָקטוירים. זיי זיינען איינפאַך געגאַנגען פון פלאַץ צו פלאַץ און אַלעמען בעראַבעוועט; און דיא בעראַבעוועטע האָבען ניט געסמייעט צו פראָטעסטירען, זיי זאָלען ניט בעשטראָפט ווערען פון גאָט. און טאָמער בעהאַלט ווער עס איז עפּעס אַ זאַך, וואָס האָט אַ ווערטה, האָט דיא רויבער־קאָמפּאַניע אַלעמען געוואַרענט, אַז פאַר דיא ווייסע דאָקטוירים איז קיין סעקרעטען ניטאָ, און אַז מען פערבאָרגט עפּעס פון זיי, שטאַרבט מען. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז אומעטום איז דער עולם געוועזען אין הוילע ציטערנים און האָט טאַקע אָבגעגעבען אַלץ וואָס ער האָט געהאַט.

אָבער דיא רויבער אַליין האָבען טאַקע אויך געגלויבט אין דיא געטליכע מאַכט פון דיא ווייסע.

איין מאָל האָט קאַבעזאַ־דע־וואַקאַ געמאַכט אַן אָפּעראַציע אויף אַ געוואַונדעטען אינדיאַנער. ער האָט אויפגעשניטען דיא וואונד, אַרויסגענומען דעם פייל, פערנעהט דיא וואונד מיט אַ שפּיציגעןביינדעל און מיט אַן אָדער פון אַ הירש, און שפּעטער דעם נאָט אַרויסגעצויגען. דיא וואונד איז פערהיילט געוואָרען, און דאָס האָט דעם רופאַ׳ס נאָמען אַזוי גרויס געמאַכט, אַז עס האָט פשוט געקאָכט מיט איהם און מיט זיינע חברים. דאַן האָט מען גענומען קומען צו זיי טאַקע

וויא צו א „גוטען אידען“. מען האט זיי איינפאך פערמאטערט. מאסען מענשען זיינען זיי נאכגעגאנגען צעהנדליגע מיילען־וויוז און נייע זיינען אנגעקומען פון פערשיעדענע פונקטען. יעדער האט געוועלט אנריהרען דיא הייליגע מענשען; מוטערס האבען זיך געבעטען אז זיי זאלען א בלאז טהאן אויף זייערע קינדער, זיי איבער׳צלם׳ען. איצט האט יעדער זיי שוין געפאלגט, און געציטערט פאר זייער קוק. אהן זייער ערלויבנים האט דיא רויט־הויטיגע מאסע ניט געסמייעט א טרונק צו טהאן. איידער זיי האבען א בלאז געטהאן אויף א שטיקעל שפייז האט מען ניט געגעסען. אפט האבען זיך ארום זיי ארומגעקליבען ביז דריי טויזענד פערזאן און יעדער האט געפאדערט מען זאל בלאזען אויף זיין עסענ־ווארג. טאמער האט אימיצער געפונען א שפין, א פאר ווערים, א פייגענ־דיסטעל, און ער האט זיך געקליבען דאס אויפצועסען, האט ער עס פריהער געטראגען צו דיא פיער הייליגע זיי זאלען אויף דעם א בלאז טהאן, אדער מאכען א צלם.

איצט האבען דיא פיער חברים שוין געקענט אויספיהרען וואס זיי האבען געוועלט. אלזא זיינען זיי געגען דעם ווילען פון זייערע רויט־הויטיגע בעגלייטער אלץ געגאנגען צו מערב־צו, און יענע האבען געמוזט מיטגעהן, ביז זיי האבען זיי איבערגעגעבען צו אן אנדער קאמפאניע.

עס האט זיך געענדיגט דיא ריעזיגע פלאך־לאנד. עס האבען זיך בעוויזען בערג. מען האט געגומען בעגעגענען שטענדיגע וואוינונגען, שטענדיגע דערפער, קוקורוזע פעלדער, פעלדער פון בעבלעך, מאסען הירשען־פלייש (אין איין פלאץ האט מען זיי מכבד געווען מיט זעקס הונדערט געטריקענטע הירשען־הערצער). עס האט זיך געענדערט דער כאראקטער פון דער נאטור און פון דיא מענשען, אבער דער נאמען פון דיא פיער הימעל־דאקטוירים האט זיך אלץ פערשפרייט פאראויס, א סך שנעלער וויא זיי זיינען געגאנגען. מען האט זיי אומעטום געגעבען דיא בעסטע שפייז, באוועלנע קאלדרעס, פאטשערקעס פון קארעלען, וואס זיינען געפאנגען געווארען אין דעם שטילען אקעאן. דיא פיער וואנדערער זיינען שוין געווען ניט ווייט פון דעם מערב־ברעג פון מעקסיקא.

באלד האבען זיי געהאט א פרעהליכע איבערראשונג: ביי אן אינדיאנער אויפ׳ן האלז האבען זיי בעמערקט א שטאהלענע ספראנזשקע

פון דעם רימען פון א שווערד. דער אינדיאנער האט געזאגט, אז דאס איז אראבגעקומען פון הימעל, און ער האט ערקלעהרט, אז פון דארטען האבען דאס געבראכט ווייסע הימעל־מענשען מיט בערד, וועלכע האבען געריטען אויף גרויסע פיער פיסיגע בעשעפעניסען; אז זיי זיינען געקומען איבער'ן וואסער און צוריק אוועק איבער'ן וואסער, צו מערב צו.

וואס ווייטער דיא פיער וואנדערער זיינען געגאנגען, אלץ דייטליכערע סליאדען פון שפאניער האבען זיי געפונען.

דיעזע שפאניער האבען געפאנגען אינדיאנער אלס קנעכט, און פערשפרייט ארום זיך רויב, מארד און וויסטעניס. זיי האבען ארויפגעווארפען אזא אימה אויף דעם גאנצען געגענד, אז דיא בעפעלקערונג איז זיך צולאפען אין דיא וועלדער און אויף דיא בערג. מען האט אוועקגעווארפען פרוכטבארע פעלדער און בליהענדע דערפער אום זיך צו ראטעווען פון דיא בארמלאזע בלוטדורשטיגע ווייסע מענשען. קאבעזא דע וואקא און זיינע דריי מיט־וואנדערער האבען מורא געהאט אז מען וועט זיי אויפנעהמען אלס שונאים, אלס מערדער. זיי האבען אבער אומזיסט זיך געשראקען. זייער נאמען האט דא אויך דערגרייכט. דיא קליינע צאהל אינדיאנער, וואס זיי האבען געטראפען האבען גלייך דערקענט אז דאס זיינען דיא גוטע ווייסע הימעל מענשען, וואס קורירען, וואס טהוען אויף וואונדער צו העלפען קראנקע, און אומעטום האט מען זיי אויפגענומען מיט פרייד און מיט כבוד. אבער דער עולם האט דא איצט געליטען הונגער, ווארים דיא שפאניער האבען פערברענט אדער צוגענומען דיא תבואה. דער הונגער איז געוועזען אזוי גרויס, אז אין דיעזע פעטע לאנד האט מען געגעסען דיא קארע פון בוימער. עס איז ניט געוועזען מיט וואס דיא געסט מכבד צו זיין און זיי האבען זיך אויך אנגעליטען גענוג הונגער. אין איין פלאץ אבער האבען זיי געפונען א סך שפייז, און מען האט זיי געגעבען וויא פיעל זיי האבען נור געקענט מיטנעהמען.

ענדליך איז דיא האפנונג מיט וועלכע דיא פיער וואנדערער האבען זיך געקוויקט דיא גאנצע אכט יאהר, דער טרויס, וועלכער האט זיי געגעבען קרעפטען אויסצוהאלטען דיא שרעקליכע ווירקליכקייטען פון דיעזער צייט — מקוים געווארען: זיי האבען בעגעגענט פיער שפאנישע רייטער — א טהייל פון א קאמפאניע, וועלכע האט דא געזוכט צו פאנגען קנעכט. ווען דיא קאוואלעריסטען האבען דערזעהן דיא פיער

נאקעטע, פערוואקסענע ווייסע מענשען זיינען זיי אזוי ערשטוינט געוואָרען אַז דיא ערשטע מינוט האָבען זיי ניט געקענט ריידען. קאבעזאַ־דע־וואקא און זיינע מיטרייזענדע האָבען זיי אַלץ ערקלעהרט און יענע האָבען זיי מיטגענומען. ווען מען האָט דיא אינדיאַנער געזאָגט, אַז זיי זיינען אַלע שפּאַניער, אַלע דיא זעלבע מענשען, האָבען זיי בשום אופן ניט געגלויבט: „וויא אַזוי קענט איהר זיין דיא זעלבע מענשען?" — האָבען זיי געזאָגט צו דיא רייטער — „אַז איהר טראָגט קליידער מיט געוועהר און רייט אויף פערד, און זיי געהען נאַקעט און אונבעוואַפענט; איהר קומט פון מערב און זיי פון מזרח; איהר קוילעט מענשען און זיי היילען זיי און מאַכען זיי געזונד".

אין עטליכע טעג ארום זיינען דיא פיער וואַנדערער געוועזען לעבען קוליאקאן, אַ שטעדטעל, וועלכע דיא שפּאַניער פון מעקסיקאָ האָבען געגרינדעט. דאָרטען האָט געוואוינט דער שפּאַנישער גובערנאַטאָר פון דער פּראָווינץ, נונעז דע גוזמאַן.*) דער גוברערנאַטאָר האָט זיי אויפגענומען פריינדליך און זיי געגעבען קליידער. אָבער דיא ערשטע עטליכע טעג איז זיי שווער געוועזען דיא קליידער צו טראָגען. אויך האָבען זיי געמוזט שלאָפען אויף דער ערד — אַזוי אָבגעוועהנט זיינען זיי געוועזען פון בעטען און בעטגעוואַנד.

דיא פיער וואַנדערער זיינען דורכגעגאַנגען דיא גאַנצע ברייט פון נאָרד־אַמעריקאַ אין דעם אָרט וואו עס געפינט זיך דיא דרום'סטע טהייל פון דיא היינטיגע פעראייניגטע שטאַאַטען. דאָס איז דיא ערשטע רייזע וואָס איז ווען עס איז געמאַכט געוואָרען איבער דעם שטח פון דיא היינטיגע פעראייניגטע שטאַאַטען.

פון קוליאַקאַן זיינען זיי אין צוועלף טעג געקומען נאָך דער שטאָדט מעקסיקאָ, וואו זיי האָבען בעזוכט קאָרטעס'ען און דעם וויצע־קעניג אַנטאָניאָ דע מענדאָזאַ.**)

* * *

ווען קאבעזא דע וואקא איז פון מעקסיקאָ געקומען צוריק נאָך

---

*) דיעזער גוזמאַן איז געוועזען קאָרטעס'עס אַ דם שונא. ער האָט דאָס אין שפּאַניען אָנגעפיהרט דעם פּראָצעס געגען איהם אויף דער בעשולדיגונג אַז ער האָט פערגיפטעט זיין פרוי.

**) קאָרטעס האָט געטראָגען דעם טיטול מאַרקיז, אָבער קיין דעה האָט

שפּאַניען, האָט ער דאָרטען געפונען הערנאַנדאָ דע סאָטאָ'ן, און זיי האָבען פיעל גערעדט וועגען קאַבעזאַ'ס וואַנדערונגען. פאַר דע סאָטאָ'ן האָט דאָס איצט געהאַט אַ בעזונדערען אינטערעס. עס האָט געהאַט אַ שייכות צו זיינע יעצטיגע פּלענער.

אין דער עראָבערונג פון פערו איז דע סאָטאָ מיט פיזאַררא'ס אַרמיי דערגאַנגען ביז'ן סוף. ער האָט דער ערשטער אַריינגעמאַרשירט אין קוזקאָ, דיא הויפּטשטאָדט. פון דיא אוצרות, וואָס דיא שפּאַניער האָבען אָנגעראַבעוועט דאָרטען און אין אַנדערע ערטער אין פערו, איז אויף זיין חלק אויסגעקומען אַ גרויסער אייגענס. דאַן האָט ער זיך אומגעקעהרט נאָך שפּאַניען. איזאַבעללאַ, זיין געליעבטע, האָט אויף איהם אַלץ געוואַרט, און דערפאַר האָט איהר פאָטער, פעדראַריאַס, איהר אויסגעשלאָסען פון זיין ירושה. דער אַלטער מערדער האָט איבער־געלאָזען אַ פרומע צוואה: זיין גרויסען פערמעגען האָט ער אין גאַנצען איבערגעלאָזען איזאַבעללאַ'ס עלטערע שוועסטער מאַריאַ, וועלכע איז געוועזען פער'קנס'ט צו באַלבאָאַ'ן, אָבער מיט דעם תנאי אַז זיא זאָל גרינדען אַ גרויסען קאָנווענט און אַליין זיין דיא הויפּט מאָנאַשקע. דע סאָטאָ און איזאַבעללאַ האָבען געהייראַטה און זיי האָבען גענומען לעבען אויף אַ גלענצענדען פריצישען שטייגער, מיט אַ גאַנצע אַרמיי בעדיענטע, מיט רייכע בעלער. ער האָט געלעבט אַזוי ברייט, אַז אין אַ פּאָר יאָהר איז פון זיין אייגענס געבליבען וועניגער וויא אַ העלפט.

ער האָט אָנגעהויבען צו דורשטען נאָך נייע אוצרות. אגב האָט דער פריעדליכער לעבען איהם גענומען לאַנגווייליגען. עס האָט זיך אָבגע־רופען אין איהם דער אַלטער אַוואַנטוריסט. עס האָט איהם געצויגען צו אונטערנעהמונגען, וועלכע פערשפּרעכען אַ גרויסען נאָמען מיט גרויסע רייכטהימער. קורץ, ער האָט זיך בעשלאָסען צו מאַכען אַ וויכטיגע ענטדעקונגס־עקספּעדיציע, און זיין אויפמערקזאַמקייט האָט זיך אָבגע־שטעלט אויף פלאָרידאַ. וואָס פאַר אַ לאַנד דאָס איז, וויא גרויס זיא איז, וואו זיא ציהט זיך, האָט קיינער ניט געוואוסט. מען האָט אָבער

ער אין דער רעגיערונג פון ניי־שפּאַניען (מעקסיקאָ) דאַן ניט געהאַט. מענדאָזאַ האָט זיין פּלאַץ פערנומען (שפּעטער איז מענדאָזאַ געוואָרען וויצע־קעניג פון פערו).

געזאגט אז דארטען איז פאראן א סך גאלד, און דאס האט זיך איצט געלאזט גלויבען. אויף פערו האט מען אויך געזאגט אז דארטען זיינען פאראן אוצרות, און עס האט זיך דאך ניט ארויסגעצייגט פאר קיין ליגען.

ד ע ס א ט א האט זיך אלזא בעשלאסען נאך אמאל צו מאכען דיא פראבע וואס נארוואעז האט געמאכט. דער טראגישער סוף פון יענער עקספעדיציע האט איהם ניט צוריקגעהאלטען, ער האט געהאפט צו האבען מעהר מזל וויא דער שלימזלדיגער נארוואעז.

ער האט אהן שוויריגקייטען פעראינטערעסירט דעם קעניג און בעקומען דעם טיטעל גובערנאטאר איבער פלארידא און אלס צוגאב דעם טיטעל גובערנאטאר איבער דעם אינזעל קובא, וועלכער איז ניט ווייט פון דעם פלארידער ברעג.

קאבעזא דע וואקא האט איהם דערצעהלט וועגען זיינע שרעקליכע ערפאהרונגען אין דיא דערמאנטע אכט יאהר, אבער דיעזע ערפאהרונגען האבען אין קאבעזא'ן גופא ניט אבגעקיהלט דעם חשק צו נייע רייזעס מיט נייע געפאהרען. ער האט נאך ניט פאספייעט זיך אבצורוהען פון זיינע אכט־יאהריגע אבקומעניסען, וויא ער איז שוין געווען בערייט אויף א נייע עקספעדיציע. אויף זיינע וואנדערונגען האט ער געהערט, אז ווייטער ערגעץ וואו זיינען פאראן רייכע שטעדט מיט גרויסע מויערען, א צווייטע פערו. אבער דעם טיטעל אויף דיעזע לענדער האט שוין איצט געהאט דע סאטא. דע סאטא האט איהם פארגעשלאגען א הויכע שטעלע אין זיין עקספעדיציע; ער האט אבער געוועלט אליין זיין גובערנאטאר, און אלס בעפריעדיגונג פאר זיינע לאנגע צרות האט דער קעניג איהם געשיקט רעגיערען איבער א ר ג ע נ ט י נ י ע ן.

דע סאטא איז אבגעפאהרען אין אפריל, 1538, מיט א גרויסע קאמפאניע און מיט א סך פערד. צווישען זיינע אפיציערען זיינען גע־ וועזען זיהן פון דער אריסטאקראטיע. איינינע פון זיי האבען פריהער אנטהייל גענומען אין דער עראבערונג פון מעקסיקא אדער פערו. דע סאטא'ס פרוי איז אויך מיטגעפאהרען (אזוי וויא מיט צעהן יאהר פריהער איז מיט נארוואעז'ען מיטגעפאהרען זיין פרוי). זיא האט זיך אבער אבגעשטעלט אין קובא, וואו דע סאטא מיט זיינע מענ־ שען זיינען פערבליעבען מעהר וויא א יאהר. זיא האט זיך געבעטען

ער זאָל איהר מיטנעהמען ווייטער אויך. אין דעם האָט ער איהר אָבער ענטזאָגט.

האָבענדיג אין זינען נאַרוואַעז'ס טרויעריגען ביישפּיעל, האָט ער פריהער פון אַלץ אַוועקגעשיקט אַ שיף אויסזוכען אַ זיכערען און גראַמען האַפען אויף דעם פלאָרידער ברעג, אום צו האָבען אַ הויפּט־פּונקט פאַר זיינע שיפען בשעת ער וועט זיך אַוועקלאָזען אויף זיין מאַרש. אַזאַ האַפען האָט דיא שיף געפונען אין אַ ים בוזים אָדער בעי, וועלכען דע סאָטאָ האָט אַ נאָמען געגעבען עספּיריטו סאַנטאָ (היילי־גער גייסט), און דאָס איז טאַקי געוועזען דער זעלבער האַפען, וואו דיא אויבען דערמאָנטע הונדערט פון נאַרוואַעז'ס עקספּעדיציע האָבען גע־וואַרט אויף זייערע דריי הונדערט חברים.*) אין מאַי, 1539, האָט דע סאָטאָ דאָרטען זיך ארויסגעזעצט מיט 570 מאַן, 223 פערד און 300 חזרים. שיפען האָט ער געהאַט פינף.

גלייך זיינען איהם בעפאַלען דיא פלינקע, מוטהיגע חברה פון יענעם געגענד. ער האָט זיך אָבער מיט זיי לייכט ספּראַוועט. פון אַן אינדיאַנער, וועלכען ער האָט געפאַנגען, האָט ער געהערט, אַז ניט ווייט פון דאָרטען געפינט זיך אַ ווייסער יונגער מאַן אין געפאַנגענשאַפט און אַז מען האַלט איהם שוין אַ יאָהר צעהן. עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אַז דאָס איז איינער פון דיא צוויי שפּאַניער, וואָס מען האָט אַוועקגע־שלעפּט, ווען זיי זיינען אַרויף אויפ'ן ברעג נאָך דיא שטיקעל פּאַפּיער. (מען האָט זיך אויך ערקונדיגט, אַז דעם שטעקעל מיט דיא פּאַפּיער האָבען אַרויסגעשטעלט אינדיאַנער, אום אַריינצונאַרען ווייסע. דיא שטיקעל פּאַפּיער האָבען דיעזע אינדיאַנער געפונען אויף אַן אָרט, וועל־כען אַנדערע שפּאַניער האָבען אַמאָל בעזוכט, און זיי האָבען שוין גע־האַט בעמערקט, אַז דורך פּאַפּיער ריידען זיך ווייסע צונויף). איינער פון דיא צוויי שפּאַניער איז דאַן גלייך געטוידטעט געוואָרען ראַנגלענ־דיג זיך. דעם צווייטען, וויעדער, האָט מען געבונדען און ארויפגע־לייגט אויף פיער שטיינערנע שטיינגלעך צווישען וועלכע עס האָט גע־

*) הייסט רופט מען דאָס טאַמפּאַ בעי. רייכע אַמעריקאַנער ליעבען דאָרטען צו פערברענגען דיא ווינטער־מאָנאַטען. פון דאָרטען געהען אָפטע דאַמפּפער נאָך האַוואַנאַ און דיא רייזע געדויערט בלויז עטליכע שטונ־דען. אין דע סאָטאָ'ס צייטען האָט דאָס געדאַרפט נעהמען אַ וואָך.

גליהט אַ בארג קוילען. אזוי ליגענדיג אין דער לופטען האָט ער זיך לאנגזאם געבראָטען. אָבער זיינע געשרייען האָבען געריהרט דיא הארץ פון דעם דאָרטיגען עלסטען'ס טאָכטער, און מיט איהר געבעט האָט זיא גע'פועל'ט ביי איהר פאָטער, אז ער זאָל איהם לאָזען לעבען. ווען ביי דעם יונגען שפּאַניער (ער איז דאַן אַלט געוועזען בלויז 18 יאָהר) זיינען פערהיילט געוואָרען דיא וואונדען, האָט דער עלסטער איהם גע־שיקט היטען קברים, — אז חיות זאָלען ניט אַוועקשלעפּען די מתים. מיט זיין פייל־און־בויגען האָט ער אַמאָל ביי־נאַכט געשאָסען א וואָלף, וואָס האָט אָקאָרשט געכאַפּט אַ טויטען קינד. דאָס האָט איהם בע־ליעבט געמאַכט אַלס אַ כוואַטסקען יונג. אָבער א ו ס י ט אַ, דער עלסטער, האָט אין הארצען געטראָגען אַ ברענענדיגען האס געגען אַלע ווייסע, און ער האָט זיך איהם געקליבען צו טוידטען. אוסיטאַ'ס טאָכ־טער האָט דעם יונגען שפּאַניער געוואָרענט וועגען דעם און זיא האָט איהם געראַטהען צו אַנטלויפען אין אַן אַנדער דאָרף, וואו איינער מ אָ ק אָ ס אָ איז געוועזען דער עלסטער. מאָקאָסאָ האָט זיך צו איהר גע'שדכן'ט, און זיא האָט געוואוסט, אז ער אינטערעסירט זיך מיט דעם כוואַטסקען שפּאַניער. דער יונגער מאַן האָט געטהאָן וויא זיא האָט איהם געראַטהען, און פון יעמאָלט אָן איז ער געוועזען אונטער מאָ־קאָסאָ'ס שוץ. איצט, ווען עס זיינען אַוועק ביי צעהן יאָהר און ער האָט זיך דערוואוסט, אז עס זיינען אָנגעקומען זיינע לאַנדסלייט, האָט ער גע'פועל'ט ביי זיין רויט־הויטיגען הארר, אז ער זאָל איהם לאָזען געהן זיך זעהן מיט זיי. דע סאָטאָ וויעדער האָט ארויסגעשיקט אַ קאָמ־פּאַניע איהם אויפזוכען און בעפרייען.

דאַן איז פאָרגעקומען אזא סצענע, וויא דיא וואָס האָט שטאַטגע־פונען צווישען י ע ר אָ נ י מ א אַ ג ו ו י ל אַ ר און עטליכע פון קאָרטעס'עס סאָלדאַטען. אַרומבלאָנדזשענדיג איבער אונבעקאַנטע פעל־צער, האָבען דע סאָטאָ'ס שלוחים זיך בעגעגענט מיט א גרופּע אינדיא־נער. זיי האָבען אויסגעשטעלט געגען זיי זייערע שפּיעזען. דיא אינדיאַנער זיינען זיך צולאָפען, נור איינער פון זייער גרופּע איז גע־בליבען. ער האָט געשריען „סעווילאַ!“ „סעווילאַ!“ און האָט זיך גע'צלם'ט.

דאָס איז געוועזען דער ווייסער וואָס איז צעהן יאָהר אָבגעלעגען ביי דיא אינדיאַנער אין געפאַנגענשאַפט. ער איז געוועזען נאַקעט און האָט

אויסגעוויזען פערווילדעט. ער האט פערגעסען זיין מוטער־שפראך און פון אויפרעגונג האט ער דיא ערשטע מינוט זיך געקענט דערמאנען בלויז דעם נאמען פון זיין געבורט־שטאדט, סעוויללא. זיין נאמען איז געווען יואן ארטיז.

אין איינינגע טעג ארום האט ער געדעדט שפאניש וויא אלע זיינע לאנדסלייט, און ער האט אין דע סאטא'ס עקספעדיציע גענומען שפיע־לען דיא זעלבע וויכטיגע ראלע, אלס דאלמעטשער, וואס יעראנימא האט געשפיעלט ביי קארטעס'ען.

פון אינדיאנער האבען דע סאטא'ס אפיציערען געהערט, אז ווייטער ליגט א שטאדט מיט'ן נאמען אקאלא, וואו עס איז פאראן א סך גאלד, זילבער און פעריל און דיא איינוואוינער קענען פיעלע מלאכות און האלטען הירשען אזוי וויא קיה און ציעגען. דע סאטא האט פערשטאנען, אז אויף דיא בעריכטען פון דיא רויט־הויטיגע איז זיך ניטא וואס צו פערלאזען. וואס אנבעטרעפט ארטיז'ן, האט ער געוואוסט, אז אין ווייטערע געגענדען געפינען זיך פעריל, אבער פון גאלד האט ער ניט געהערט. פעריל איז נאטירליך אויך געווען גוט פאר דע סאטא'ן. ער האט אבער ניט אויפגעהערט צו האפען אויף א לאנד פון גאלד, אויף א לאנד וויא פערו. אלזא האט ער דיא צוויי גרויסע שי־פען אוועקגעשיקט צוריק נאך האוואנא, אום זיינע מענשען זאלען ניט האבען קיין האפנונג אין קורצען זיך אומצוקעהרען אהיים. דיא דריי קלענערע שיפען, וועלכע ער האט בעדארפט האבען אויף צו שווימען און פארשען פאזע דיא ברעגעס, האט ער איבערגעלאזען אין דעם האַ־פען טאמפא (עספיריטו סאנטא) מיט דרייסיג קאוואלעריסטען און זיעבציג פוס־סאלדאטען אונטער דער קאמאנדע פון איינעם פעדרא קאלדעראן, און אליין האט ער מיט דיא איבעריגע חיל זיך אוועק־געלאזען איבער'ן לאנד. דיא דריי הונדערט חזרים האט ער אויך מיט־גענומען מיט זיך אונטער דער השגחה פון ספעציעלע פאסטוכער.

דיא אינדיאנער זיינען געווען זעהר אונפריינדליך. זיי האבען אויף דיא ארמיי געשאסען פון אלערליי בעהעלטעניסען. עטליכע פון זיי האבען דיא שפאניער געכאפט, אבער ווען מען האט זיי געפרופט מאכען פאר וועג־ווייזער, האבען זיי דיא ווייסע אומישנע פערשלעפט אין געפעהרליכע ערטער. דאן האט דע סאטא אויף זיי אנגערייצט זיינע בלוט־הינד און זיי זיינען צוריסען געווארען.

אין איין אָרט האָט דיא ארמיי אויף אַ טייך געפונען אַ צרה'דיגען בריק, וועלכען נארוואעז האָט געמאַכט. פון ביידע ברעגעס זיינען געלעגען אנידערגעוואָרפענע בוימער און דיא בוימער זיינען געוועזן פער־איי‌ניגט מיט צוזאמענגעבונדענע קלעצער. דע סאָטאָ האָט ארויסגע־שיקט גוטע שווימער מיט העק און טשוועקעס דעם בריק צו פעררי‌כ־טען. ווען זיי האָבען געהאַלטען ביי דער אַרבייט, האָבען זיך בעוויזען קאַנאָס מיט אינדיאנער, וועלכע האָבען צוויי פון זיי געפעהרליך פער־וואונדעט.

אין אַן אנדער פּלאַץ, וואו דע סאָטאָ האָט געלאָזט וויסען אַן עלס־טען, אז ער וויל מיט איהם שליסען אַ פריינדליכע בעקאַנטשאַפט, האָט יענער איהם געהייסען ענטפערען, אז דיא ווייסע שלעפּען זיך ארום איבער פרעמדע לענדער אַלס באַנדיטען און מערדער און אַז דער איינ־ציגער זאָרט בעקאַנטשאַפט, וואָס ער וועט מיט איהם שליסען איז דורך בלוטיגע מלחמות. און ער האָט געהאַלטען וואָרט אויך. זיינע אינדיאַ־נער האָבען דיא מאַרשירענדע שפּאַניער ניט געלאָזען צורוה. ווען זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט אויף נאַכטלעגער, פלעגען דיא רויט־הויטיגע לויערען אַרום דעם לאַגער, און וויא נור זיי האָבען אימיצען גע־כאַפּט אָן אַ זייט, האָבען זיי איהם אַוועקגעשלעפּט און געקעפּט. דער־נאָך האָבען זיי דעם קערפּער אויפגעהאַנגען אויף אַ בוים, און דיא קאָפּ האָבען זיי ארומגעטראָגען אויף שטעקענס. דאָס איז געוועזן אַ גאַנץ אָפּטע זאַך.

ווען דיא אַרמיי איז ענדליך צוגעקומען צו אָקאַלאַ, האָבען זיי גע־פונען, אַז דאָס איז אַ דאָרף וויא אַלע אינדיאַנישע דערפער פון יענע געגענדען, מעהר ניט וואָס דאָרטען איז געוועזן אַ סך קיקורוזע. דער דאָרף איז געוועזן פוסט; דיא איינוואוינער זיינען זיך צולאָפען מיט וואָס זיי האָבען געקענט מיטנעהמען. אָבער אַלץ מיטנעהמען האָבען זיי ניט געקענט — האָבען דיא שפּאַניער דאָ עטליכע טעג געהאַט וואָס צו עסען.

מאַרשירענדיג ווייטער, האָט דע סאָטאָ געהאַט עהנליכע ערפאַה־רונגען. דער פערהעלטניסמעסיג גוטער דע סאָטאָ איז אויף דיעזער רייזע געוואָרען אזא מערדער וויא פּיזאַרראָ, וועלכען ער האָט געהאַסט. זיינע בלוט־הינט זיינען געפלויגען נאָך אינדיאַנער וויא נאָך מייז. זיי האָבען געכאַפּט דיא אַנטלויפענדע און זיי ענטוועדער צוריסען אויף אַן

אָרט אָדער צוגעהאַלטען ביז שפּאַניער וועלען אונטערקומען און זיי געבען אַ לאַנגזאַמען טוידט.

איינער פון דיעזע הינט איז געווען אזא כוואַט און אזא „בעגייסטערטער“ מיטקעמפּפער פון זיינע בעלי הבתים וויא בערעזיללאָ, דער פיער־פיסיגער העלד, וואָס האָט זיך „אונשטערבליך“ געמאַכט ביי פּאָנסע דע לעאָן׳ן אין פּאָרטאָ ריקאָ. אפילו ווען אַן אינדיאַנער פלעגט אין איהם אריינשיסען אַ פייל, און פון איהם פלעגט זיך גיסען בלוט, פלעגט ער אויך ארויפשפּרינגען אויף זיין קרבן און איהם צוהאַלטען ביז שפּאַניער זיינען צוגעקומען. איין מאָל, ווען אַ רויט־הויטיגע קאָמפּאַניע האָט אויסגעשאָסען פון יענעם זייט טייך, איז ער אריינגעשפּרונגען און זיך געלאָזען שווימען צו זיי. זיי האָבען אין איהם פון ווייטען אריינגעלאָזען פייל נאָך פייל. דיא בלוט האָט זיך פון איהם געגאָסען פון אַלע זייטען, און דיא פיילען האָבען אין איהם געסטאַרטשעט וויא שפּילקעס אין א שפּילקע־קישעלע. ער איז אָבער אַלץ געשוואומען ווייטער ביז ער האָט דערגרייכט דעם ברעג. דאַן איז ער געפאַלען טוידט, און דיא אינדיאַנער האָבען זיך מיט זיין קערפּער געפרעהט מעהר וויא׳ מיט דיא קערפּערס פון עטליכע ווייסע.

אין איין פּלאַץ האָט דע סאָטאָ׳ן אַן עלטער מיט׳ן נאָמען וויטאַטשוקאָ אויפגענומען זעהר פריינדליך. אַ גאַנצע וואָך האָט מען פערבראַכט אין פרעהליכע מאָהלצייטען; דיא אינדיאַנער האָבען געטאַנצט לכבוד זייערע ווייסע געסט, געזונגען, אָנגעפיהרט זייערע אינדיאַנישע שפּיעלען. אָרטיז האָט זיך אָבער דערוואוסט, אַז דאָס איז ניט מעהר וויא אַן אָנשטעל, און אַז וויטאַטשוקאַ זאַמעלט צעהן מאָל אַזאַ גרויסע מחנה וויא דיא שפּאַניער. דע סאָטאָ׳ן האָט וויטאַטשוקאַ געזאָגט, אַז ער וויל איהם ווייזען אַ גרויסען אינדיאַנישען פּאַראַד און אַז זיין מחנה וועט צו דעם פּאַראַד קומען אָהן געוועהר. אָרטיז האָט אָבער געוואוסט, אַז דיא געוועהר וועט ליגען בעהאַלטען אין דיא ארומיגע וועלדלעך. דע סאָטאָ האָט זיך דאָס אין אכט גענומען. ווען עס איז געקומען דער בעשטימטער טאָג און שטונדע און עס האָט זיך בעוויזען דיא רויט־הויטיגע מאַסע, האָבען דיא שפּאַנישע אָפיציערען אַ געשריי געטהאָן: „סאַנטיאַגאָ! גענומען זיך צו זיי!“ און עס איז געוואָרען אַ מענשען־יאַטקע. דע סאָטאָ׳ס פערד איז געפאַלען טוידט אונטער איהם פון פיער אינדיאַנישע פיילען. מען האָט איהם אָבער

גליין געבראַכט אַן אַנדערען און ער האָט זיך מיט זיין קאַוואַלעריע אַ לאָז געטהאָן אויפ'ן שונא און געשניטען און געטראָטען אינדיאַנער צעהנדליגעוויז. עטליכע הונדערט רויט־הויטיגע זיינען אריינגעשפרונ־גען אין אַ דערבייאיגע אָזערע. זיי זיינען געשוואומען צו פינף אין איינעם און יעדע גרופפע אזעלכע האָט זיך געהאַלטען אַ זעקסטען, וועלכער האָט פון זייערע פּלייצעס געשאָסען מיט פייל־און־בויגען אויפ'ן ברעג. דיעזע פיילען זיינען געפלויגען וויים און מיט גרויס קראפט; געגען דיא פּאַנצירען פון דיא שפּאַניער האָבען זיי אָבער קיין מאַכט ניט געהאַט. פיעלע פון דיא אינדיאַנער זיינען דערטרונקען גע־וואָרען אָדער געטוידטעט געוואָרען פון דיא שפּאַנישע געוועהר. דאָס רוב פון דיא איבעריגע האָבען זיך אונטערגעגעבען. צוועלף פון דיא עלסטע האָבען בעסער געוועלט פערלירען זייערע לעבענס אין דער אָזערע איידער זיין שקלאַפען. מען האָט זיי אָבער ארויסגעשלעפּט פון וואַסער און געשמידט אין קייטען. וויטאַטשוקאַ איז אויך אריינגעפאַ־לען אין פלען. דע סאָטאָ האָט אָבער געוועלט געווינען זיין פריינד־שאַפט און שטיצע. אַלזאָ, האָט ער פון איהם אויסגעטהאָן דיא קיי־טען און ביי'ן טיש געזעצט לעבען זיך, וויא אַן עהרען־גאַסט. וויא ער איז אזוי געזעסען און געגעסען, האָט ער פּלוצלונג אַ שפּרונג געטהאָן און דעם שפּאַנישען קאָמאַנדיר אזא זעץ געטהאָן אין געזיכט, אַז ער האָט איהם אויסגעזעצט עטליכע ציין. דיא בלוט האָט ביי דע סאָטאָ'ן אַ גאָס געטהאָן פון מויל און פון נאָז, און ער איז אַנידערגעפאַלען. וויטאַטשוקאַ איז אויף איהם ארויפגעשפּרונגען און זיך געקליבען צו מאַכען אַ סוף פון איהם. דאָס אלעס איז פאָרגעקומען כמעט אין איין סעקונדע. דיא אָפיציערען, וואָס זיינען געזעסען דערביי, האָבען אָבער פּאַספּייעט צו קומען צו זיך און זיי האָבען דעם נקמה־דורשטיגען אונ־ערשראָקענעם אינדיאַנער אריינגעשטאָכען עטליכע שפּיעזען מיט אַמאָל. ער איז געפאַלען טוידט.

דיא אַנדערע געפאַנגענע אינדיאַנער האָבען אויך געקעמפּפט מיט דיא לעצטע קרעפטען. זיי האָבען געכאַפּט שפּאַנישע שווערדען אָדער שפּיזען, אַטאַקירט זייערע ווייסע הארען און געפאָכטען, ביז מען האָט זיי אַוועקגעלייגט אויף אַן אָרט.

פון וויטאַטשוקאַ'ס זעץ איז דע סאָטאָ אָבגעלעגען קראַנק אַ פּאָר וואָכען.

דיא שפאניער האבען וויטער מארשירט, און וויטער האבען זיי אומעטום געהאט זיך צו היטען פאר אונערוואַרטעטע אטאַקען. אויף א טייך, וואו זיי האבען געוועלט לייגען א בריק, האבען דיא אינדיאנער זיי אַזוי געשטערט, אז זיי האבען געמוזט אוועקוואַרפען דעם פּלאַן און אריבערגעהן אויף פליטען. אָבער דערביי זיינען ווידער אָנגעפאַלען אינדיאַנער וויא דיא היישעריקען און פיעלע פון דיא ווייסע זיינען פערוואונדעט געוואָרען. דע סאָטאָ האָט געפאַנגען פרישע קנעכט אויף צו בעדיענען דיא ארמיי און צו טראָגען דיא פעק. פיהרענדיג אזעלכע קנעכט איז מען אָבער ניט זיכער געוועזען מיט'ן לעבען. אָפט, ווען א שפּאַניער איז מיט זיין קנעכט געגאַנגען נאָך קוקורוזע אָדער נאָך האָלץ, האָט יענער איהם ערמאָרדעט און אנטלאָפען מיט זיינע קייטען מיט אַלעמען.

ווענען א פּ א ל א ט ש ע ן האבען דיא אינדיאנער געזאָגט, אַז דאָרטען איז פאַראַן פון כל טוב; אלזאָ האָט דע סאָטאָ זיך פערנומען אהינצו. וויא עס שיינט, האָט קאבעזאַ דע וואקא איהם ניט דערצעהלט וואָס ער האָט געוואוסט פון דיעזען דאָרף, וואָרים דע סאָטאָ האָט ערוואַרטעט דאָרטען צו געפינען א גרויסע שטאָדט, א שטאָדט מיט אוצרות. אום צו קומען אהין, האָט ער געמוזט לאַנג געהן דורך געדיכטע וועלדער און בראָדזשען דורך זומפען. און דערביי איז נאָך אַלע ווילע אויסגעקומען צו קעמפּפען מיט אינדיאַנער. ווען דיא שפּאַניער האָבען ענדליך דערגרייכט דעם אפּאלאטשענישען געגענד, האָבען זיי געהאַט טאָג און נאַכט צו פיהרען מלחמות. מען האָט זיי פערצאַמט דעם וועג מיט אַלערליי שטרויכלונגען. מען איז זיי בעפאַלען פון אונטער זייערע פערד. מיט העק האָט מען פון אונטען געהאַקט אין דיא בהמות און זייערע רייטערס, און אָפט זיינעןביידע געפאַלען. דיא אינדיאַנער האָבען זייער שונא ניט געלאָזען אָפּציהען דעם אָטהעם. וועגען שלאָפען איז גאָר קיין רייד ניט געוועזען.

ענדליך איז דיא ווייסע ארמיי אריינגעקומען אין דער הויפּט־שטאָדט פון דעם קרייז, אין א פּ א ל א ט ש ע ן. זינט נאַרוואַעז איז דאָרטען געוועזען, איז דיא שטעדטעל מסתמא אויפגעוואַקסען, וואָרים אין דיא בעריכטען פון דע סאָטאָ'ס עקספּעדיציע ווערט געזאָגט, אַז אפּאַלאַטשען איז בעשטאַנען פון 200 שטרויענע הייזלעך. אָבער ניט

אויף דעם האָט דע סאָטאָ זיך גערעכט! זיין ענטוישונג איז איבע־ריג צו שילדערען.

דיא שפּאַניער האָבען ווייטער מאַרשירט. ווידער צרות פון אינדיאַנער, ווידער שוויריגקייטען און אָבקומענעסען. ווען זיי האָבען מיטגעשלעפּט אַן אינדיאַנער אַלס וועג־ווייזער, האָט ער דאָס רוב זיי אומישנע אָראָבגעפיהרט פון וועג. איין מאָל האָבען זיי זיך פערפּלאָנ־טערט אין א ווילדערניס, וואו זיי האָבען אָבגעבלאָנדזשעט גאַנצע פופ־צעהן טעג און זיינען שיער אַלע ניט אויסגעשטאָרבען פון הונגער. ענדליך זיינען זיי צוגעקומען צו אַ ים־בוזימעל, וואו זיי האָבען געפונען אַ סך גוטע פיש. דערנאָך האָבען זיי דאָרטען דערזעהן שאַרבענס פון פערד און פערראָסטע געצייג פון א קוזנע. עס האָט זיך ארויסגעצייגט, אז דאָ האָבען דאָס נאַרוואַעז׳ס דריי־הונדערט מיטרייזענדע געבויט זייערע צרה׳דיגע שיפלעך. דיא שאַרבענס זיינען געוועזן פון דיא פערד וואָס זיי האָבען אויפגעגעסען בשעת זיי האָבען געאַרבייט. קורץ, דע סאָטאָ איז איצט געוועזן אין אַוטע. פון דאָרטען האָט ער געשיקט אַ שליח נאָך טאַמפּאַ, וואו קאַלדעראָן האָט געוואַרט מיט דיא דריי שיפען. דער שליח איז געוועזן דע סאָטאָ׳ס אַ טרייער אָפיציער מיט׳ן נאָמען אַנאָסקאַ, (וועלכער האָט מיט איהם צוזאַמען געדיענט אין פּערו), און ער איז געוועזן בעגלייט פון דרייסיג סאָלדאַטען. אַנאַסקאַ האָט געהאַט איבערצושיקען דע סאָטאָ׳ס אַ בריעף צו זיין פרוי אין האַ־וואַנאַ; ווייטער האָט ער בעדאַרפט קאַלדעראָן׳ען מיט זיין קאָמפּאַניע הייסען מאַרשירען איבער דער יבשה, וועהרענד ער, אַנאַסקאַ, האָט גע־זאָלט שווימען פאַזע ברעג אוןביידע האָבען זיך בעדאַרפט בעגעגענען מיט דער הויפּט־אַרמיי. דאָס אַלעס איז ערפילט געוואָרען.

איזאַבעללאַ האָט געשיקט צו איהר מאַן אַן אַנטוואָרט, אין וועל־כען זיא האָט זיך ביי איהם געבעטען ער זאָל אויפגעבען זיין האָפנונגס־לאָזע זוכענעס נאָך גאָלד און מעהר ניט שטעלען זיין לעבען אין גע־פאַהר. דאָס האָט אָבער אויף איהם געווירקט פונקט פערקעהרט. אויפ־געבען? מודה זיין, אז ער האָט ניט קיין ערפאָלג? דע סאָטאָ וואָלט בעסער צעהן מאָל זיין לעבען פערלאָרען.

אַנאַסקאָ און קאַלדעראָן זיינען זיך צוזאַמענגעקומען מיט זייער הויפּט־קאָמאַנדיר, וויא מען האָט אָבגעמאַכט. אַזוי וויא אַ פּאָר־הונ־דערט מייל צו מערב פון אוטע האָט מען געפונען אַן אויסגעצייכענטען

האפען, אין וועלכען עס וואלטען געקענט זיך אבשטעלען אלע שיפען פון דער וועלט, איז ביי דע סאטא׳ן געבליבען א פלאן ביי דיעזען האפען (היינט הייסט דער פלאץ פענסאקאלא) צו מאכען דעם אנפאנג פון א גרויסע רייכע קאלאניע, וועלכע ער האט געהאפט צו גרינדען אין פלארידא. מיט דיעזען צוועק האט ער אוועקגעשיקט קיין האוואנא א בעפעהל איהם צו שיקען א פלאטע פול מיט פראוויאנט און אלע אנדערע נויטיגע זאכען.

דער גובערנאטאר פון קובא און פלארידא האט פערנומען דעם נייעם האפען, וויא אויך אוטע און אפאלאטשען, און זיך געגרייט צו מאכען גרויסע און גרינדליכע פארשונגען ווייטער אין לאנד. דיא אפאלאטשענישע אינדיאנער האבען זיך אלץ ניט בערוהיגט. מען האט זיי געפאנגען און ביי אייניגע פון זיי אבגעשניטען די נעזער און דיא הענט; אנדערע האט מען פערמאטערט צום טוידט מיט דיא משאות, וואס זיי האבען געמוזט טראגען אויף זייערע נאקעטע קערפערס; זיי זיינען אבער אלץ געבליבען פול מיט פייער, פול מיט נקמה־גיפט. דיא פאלגענדע צוויי סצענעס גיבען א גוטען בילד פון דעם סארט מענשען, מיט וועלכע דיא שפאניער האבען דא געהאט צו טהאן.

צוויי יונגע אפיציערען, דע סאטא׳ס א־פלעמעניק און נאך איינער, רייטען ארום צו בעוואכען א געוויסען וועג. באלד דערזעהען זיי אן אינדיאנער, און זיי גיבען זיך א לאז צו איהם. דער רויט־הויטיגער פרופט לויפען אין וואלד אריין; דיא אפיציערען זיינען אבער צו נאהענט; שטעלט ער זיך מיט׳ן רוקען צו א בוים, ציהט אן א פייל אן זיין בויגען, און שטעהט קאלטבלוטיג און וואַרט. דע סאטא׳ס פלעמעניק קומט צו און שטרעקט אויס זיין שפיעז; דער פאלאטשענער דרעהט זיך אבער ארויס, און אין דער זעלבער מינוט שיסט ער זיין פייל אריין אין דעם פערד׳ס בויך. און דער פערד הויבט אן צו פאלען פון דיא פיס ביז ער פאלט ענדליך טוידט. דער צווייטער אפיציער רייט צו, און עס קומט פאר פונקט דיא זעלבע געשיכטע. דאן לויפען צו איהם צוביידע אפיציערען, ביידע מיט אויסגעשטעלטע שפיעזען. זיי זיינען שוין אבער אהן פערד, און אויף דיא אייגענע פיס איז ער מעהר בריה וויא זיי. ער אנטלויפט אין וואלד און לויפענדיג קוקט ער אויף הינטער, לאכט און קרימט זיי איבער. אין אן אנדער פלאץ האבען אנדערע צוויי יונגע שפאניער צוגעבונדען זייערע פערד צו א בוים און

אַליין זיינען זיי ארויפגעקראָכען אויפ'ן בוים נאָך ווילדע וויינטרויבען. גליייך האָבען זיך בעוויזען אינדיאַנער, וועלכע האָבען דיא צוויי יונגע לייט געשאָסען צום טוידט. דיא צוויי קערפּערס זיינען אראָבגעפאַלען, און דיא פערד האָבען זיך דערפון אזוי דערשראָקען, אז זיי האָבען זיך אָבגעריסען און אַנטלאָפען אין לאַגער אריין. אויף מאָרגען איז איינער פון זיי, וועלכער האָט געהאַט א פּאָר טראָפּענס בלוט אויפ'ן זייט, גע־פאַלען טוידט. ווען מען האָט איהם אויפגעשניטען, האָט מען אין זיינע אינגעווייט געפונען אַ פייל, וואָס ער האָט בעקומען לויפענדיג.

אומעטום וואו דיא ארמיי האָט זיך אָבגעשטעלט, האָט דע סאָטאָ זיך געסטאַרעט אריינצונאַרען דעם עלסטען, איהם צו האַלטען אַלס משכן און מיטפיהרען ביז דעם געגענד פון דעם נעכסטען שבט. אויך האָט ער אומעטום געפאַנגען פרישע קנעכט צו טראָגען דיא פּעק. זיי פלעגען דאָך אויספאַלען אויפ'ן וועג פון דער שווערער משא, צו וועלכע זיי זיינען ניט געוואוינט געווען און פון דיא קייטען, וואָס האָבען געריבען זייערע נאַקעטע לייבער, — האָט ער רק געדאַרפט האָבען נייע.

דע סאָטאָ האָט געהערט, אז צו צפון־מזרח זייט צו ליגט אַ פּלאַץ מיט'ן נאָמען קאַפאַטשיקווי, וואו עס געפינען זיך גאָלד־מינען ; אַלזאָ, האָט ער זיך פערקערעוועט צו צפון־מזרח צו. עס איז אויסגעקומען צו געהן דורך גרויסע וויסטענעסען און געדיכטע וועלדער. פון מאַטערנעס, ענטוישונגען, הונגער און אלערליי אַנדערע צרות איז דע סאָטאָ געוואָ־רען אזוי נערוועז, אַז פאר דיא קלענסטע זאך פלעגט ער ווערען אויפ־געבראַכט. איינמאָל, האָט ער אַ סאָלדאַט פעראורטהיילט צום טוידט דערפאר וואָס ער האָט פערלאָרען זיין שווערד. מילא דעם שפּאַנישען סאָלדאַט האָט מען אָבגעבעטען. צו דער זעלבער צייט האָט ער געהיי־סען פערברענען אַ געפאַנגענעם אינדיאַנער דערפאר, וואָס ער האָט ניט געוועלט אָנווייזען דעם וועג קיין קאַפאַטשיקווי און פאר דעם אינדיאַ־נער האָט אַפילו ניט געבעטען דער רויט־הויטיגער עלסטער, וועלכער האָט איצט מיט דע סאָטאָ'ן מיטמאַרשירט. אדרבא, ער האָט דע סאָ־טאָ'ן געפּרופט איבערשטייגען אין שטרענגקייט. ווען איינער פון דיא אינדיאַנער פון דיעזען עלסטען האָט זיך געוועלט אומקעהרען אַהיים, האָט ער איהם בעשטראָפט אויפ'ן פאָלגענדען אופן : ער האָט איהם געלאָזען אויסטהאָן נאַקעט און אוועקלייגען ביין ברעג פון אַ טייכעל מיט'ן מויל אין וואַסער. דאַן זיינען צוויי אַנדערע אינדיאנער געשטאַ־

נען איבער דעם אונגליקליכען מיט שטעקענס און געשריען צו איהם, אז ער מוז אויסטרינקען דעם גאַנצען טייכעל. דער פערזאָרטהיילטער האָט געזופּט דיא וואסער מיט אַלע כחות, אָבער אַזוי וויא דער טייכעל האָט אַלץ געפלאָסען וויא פריהער, האָבען דיא צוויי איהם מערדערליך געשלאָגען, ער זאָל ווייטער טרינקען. דעם עלסטען'ס פסק איז געווען, אַז ער מוז ענטוועדער אויסטרינקען דעם גאַנצען טייכעל אָדער פּלאַצען טרינקענדיג, און דער אורטהייל וואָלט אויסגעפיהרט געוואָרען, נור אויף דע סאָטאָ'ס ביטע האָט מען איהם געלאָזען אויפשטעהן.

דער גובערנאַטאָר האָט זיך אָבגעשטעלט אין א סאָסנע־וואַלד, ביי דעם ברעג פון א טייך, און האָט ארויסגעשיקט פיער אָפיציערען מיט קאָמפּאַניעס זוכען אַ שטאָדט אָדער א שטעדטעל, אָדער א דאָרף ווע־ניגסטענס. דיא שפּייז איז שוין אין גאַנצען אויסגעגאַנגען. עס איז ניט געבליבען קיין קערענדעל קוקורוזע, קיין איינציגער נוס, קיין איין וויינטרויב, אָדער וואָרצעל אפילו. מען איז געצוואונגען געווען צו קוי־לען א געוויסע צאָהל פון דיא חזרים, אָבער דאָס איז ניט געווען גענוג. דיא רייזענדע זיינען געווען אַזוי אויסגעהונגערט, אַז זיי האָבען קוים געהאַט כחות צו ריידען.

ענדליך איז געקומען פרעהליכע נייעס. דריי מעת־לעת רייזע פון דעם דערמאָנטען סאָסנע וואַלד האָט אנאסקאָ געפונען א דאָרף פול מיט קוקורוזע און קוקורוזע־מעל. ער האָט זיך דאָרטען אָבגעשטעלט מיט זיין קאָמפּאַניע און האָט צוזאַמען מיט דער נאַכריכט דעם גובערנאַטאָר צוגעשיקט עסענווארג פאַר דער ארמייע. אין דריי־פיער טעג ארום איז אהין אָנגעקומען דע סאָטאָ מיט דיא חיל. אום דיא אַנדערע פאָרשונגס־קאָמפּאַניעס זאָלען וויסען וואוהין צו קומען, האָט דער גובערנאַטאָר אונטער א בוים בעגראָבען אַ בריעף, און אויף'ן בוים אויסגעשניטען דיא ווערטער: „גראָבט ביי דיא וואָרצלען, וועט איהר געפינען אַ בריעף.“

דעם דאָרף האָבען דיא שפּאַניער א נאָמען געגעבען ס אָ ק ק אָ ר אָ, דאָס הייסט „רעטונג“, „הילף“. ביסלעכווייז זיינען אהין געקומען דיא אַנדערע קאָמפּאַניעס. זיי האָבען קיין מענשליכע וואוינונגען ניט ענט־דעקט. דאָך האָט איינער פון דיא אָפיציערען געבראַכט אַ אינטערע־סאַנטע זאַך מיט זיך: דעם שאַרבען מיט דיא הערנער פון אַן אָקס. דאָס האָט ארויסגערופען פיעל נייגעריגקייט און פרייד. אונזערע וואַנ־

דערער האָבען געהערט וועגען אינדיאַנער, וואָס האָבען גרויסע סטאַדעס אָקסען. זיי האָבען אָבער ניט געקענט דערגעהן וואו דאָס איז. דיא אָקסען זיינען געווען דיא אויבען־דערמאָנטע בופפעל־אָקסען אָדער בי־זאָנען, וועלכע קאַבעזאַ דע וואקא האָט בעשריעבען. אין יענע צייטען האָבען זיך דיעזע בעשעפעניסען נאָך ארומגעשלעפּט איבער דיא לאַנקע־לענדער פון דעם געגענד, וואו דע סאָטאָ האָט איצט געררייזט. היינט איז דאָרטען פון זיי שוין לאַנג קיין שריד ופליט ניטאָ.

אַרום סאָקקאָראָ האָבען דיא שפּאַניער געפאַנגען פיער אינדיאַנער און זיי געפרעגט וואו עס געפינט זיך נאָך אַ דאָרף. זיי האָבען אַלע געענטפערט, אַז זיי וויסען ניט. ערשט ווען מען האָט איינעם פון זיי פערברענט לעבעדיגערהייט, האָט איינער פון דיא אַנדערע דריי אויסגע־זאָגט, אַז צוויי טעג רייזע פון סאקקאָראָ געפינט זיך קאַפּאַטשיקווי.

ווען מען איז ענדליך געקומען נאָך קאַפּאַטשיקווי, האָט דע סאָטאָ'ן בעגעגענט אַן אַלטער אינדיאַנער. „קומסט אויף מלחמה אָדער אויף שלום?“ האָט דער זקן געפרעגט. „אויף שלום!“ האָט געענטפערט דער גובערנאַטאָר. „גוט, איך וועל לאָזען וויסען אונזערע עלסטע.“ מיט דיעזע ווערטער האָט ער זיך גענייגט איין מאָל צו מזרח, איין מאָל צו מערב און איין מאָל צו דע סאָטאָ'ן, און איז פערשוואונדען.

שפּעטער אַ ביסעל איז ערשיענען אַ מאַסע אויסגעפּוצטע און אויסגעפארבטע אינדיאַנער, וועלכע האָבען מיט פּאַראַד אויף אַ נאַ־סילקע געטראָגען אַ שעהנע יונגע אינדיאַנער מיידעל. דאָס איז געווען זייער עלסטע. דע סאָטאָ האָט איהר אויך בעגעגענט מיט פיעל צע־רעמאָניע. ער איז געזעסען אויף אַ בעגולדטען שטוהל, אין העל־קאַ־לירטע קליידער מיט בליסטשענדע בעפּוצונגען, און ארום איהם איז גע־שטאַנען אַן אויסגעפּוצטע סוויטע. דיא עלסטע האָט גערעדט פריינד־ליך, און דע סאָטאָ האָט איהר אָבגעגעבען „דאַמען־רעכט“, כלומרשט אזוי וויא זיא וואָלט געווען אַ פּרינצעסין. רעדענדיג, האָט זיא זיך גע־שפּיעלט מיט אַ שנור פּעריל, וועלכער איז געווען דריי מאָל ארומגעוויי־קעלט ארום איהר האַלז און איז אראָבגעהאַנגען איבער איהר ברוסט. דערנאָך האָט זיא דאָס אראָבגענומען פון זיך און דערלאַנגט אָ ר ט י ז'ן, דעם דאָלמעטשער, אז ער זאָל־דאָס געבען דע סאָטאָ'ן. דע סאָטאָ האָט איהר געהייסען זאָגען, אז ער וואָלט וועלען האָבען דיא עהרע דיא מתנה צו ערהאַלטען פון איהרע הענט. זיא האָט שעמעוודיג געענטפערט,

אז דאָס פּאַסט ניט, אָבער ווען דע סאָטאָ איז צוגעשטאַנען, האָט זיא דעם שנור פּעריל איהם ארויפגעוואָרפען אויפ׳ן האַלז און דערביי זיך צולאַכט; און ער האָט זיך גענייגט וויא אַ קאַוואַליער און איהר אָנגעטהאָן אַ גילדערנעם פינגערל אויף א פינגער.

דער געגענד איז געווען זעהר אַ גוטער, מיט פרוכטבאַרע פעלדער, מיט פעטע לאָנקעס, מיט מאַסען פּעריל אין דיא טייכען, מיט אַלערליי ניס, און פוטער־טראָגענדע חיות אין דיא וועלדער. אָבער קיין גאָלד־מינען זיינען דאָרטען ניט געווען. מען האָט געבראכט אַ געלען מעטאַל פון ערגעץ־וואו ניט ווייט פון דאָרטען; דאָס איז אָבער געווען קופּער.

דער פּלאַץ איז געווען וויא געבאָרען פאַר אַ קאָלאָניע; פיעלע פון דיא אויסגעמוטשעטע וואנדערער האָבען דאָ טאַקי געוועלט זיך בעזעצען, זיך אויסקלייבען שעהנע אינדיאַנישע מיידלעך אַלס פרויען, און גרינדען זיך דאָ אַ היים. אָבער דע סאָטאָ האָט ניט געוועלט הערען דערפון. ער האָט זיך אריינגענומען אין קאָפּ, אַז ער מוז געפינען גאָלד, אַז ער מוז זיך פערגלייכען אין ערפאָלג מיט פיזאררא׳ן, און קיין זאך אין דער וועלט איז ניט אין שטאַנד געווען איהם צו בויגען.

דיא „פּרינצעססין", וויא ער האָט גערופען דיא שעהנע אינדיאַנערקע, האָט אַלץ ארויסגעוויזען דיא גרעסטע גאַסט־פריינדליכקייט צו איהם. זיא האָט איהם געגעבען הייזער צו וואוינען, געלאָזט אויפשטעלען פּאַלאַטקעס פאר זיינע סאָלדאַטען, געטהאָן אַלץ וואָס ער האָט געוואונשען. זיא האָט איהם זאָגאַר ערלויבט צו פערשוועכען דיא קברים־הייזער, אראָבצונעהמען דיא מאַסען פּעריל און פוטערנע בעפוצונגען פון דיא טוידטע קערפּערס. און זיינע שפּאַניער האָבען דורכגעזוכט יעדען קבר און בעראַבעוועט יעדען מת. אָבער דאָס אַלץ האָט איהם ניט צופריעדען געשטעלט. ער האָט זיך צוגעגרייט צו מאַרשירען ווייטער — ווייטער צו זוכען אַ צווייטע פּערו.

דערביי האָט ער דיא „פּרינצעסין" פאַר איהר גאַסט־פריינדליכקייט אָבגעצאָהלט מיט דעם, וואָס ער האָט איהר מיטגענומען אַלס געפאַנגענע. ער האָט געהאַט זיין כלל: אומעטום מיטצונעהמען דעם עלסטען אַלס אַ גאַראַנטיע, אַז אויפ׳ן וועג וועלען דיא אינדיאַנער פון זיין שבט דיא שפּאַניער קיין שלעכטס ניט טהאָן. דאָ האָט ער אָבער ניט אויפגעהערט צו שפּיעלען זיין קאָמעדיע מיט דער יונגער אינדיאַ־

נערקע. ער האָט איהר אַליין אָבגעגעבען „קעניגליכע דאַמען־רעכט“; ער האָט איהר געהייסען טראָגען אויף אַן אויסגעפּוצטע נאַסילקע; ער האָט איהר ארומגערינגעלט מיט איהרע „קאַמער־פרייליינס“. אין איהר האָט דאָס אָבער ניט פערטויבט דעם פאַקט, אז זיא איז א געפאַנגענע, און זיא האָט זיך אין גאַנצען געענדערט. אַן אַנגעכמורעטע, אַ פער־צרה'טע, אַ בייזע איז זיא געזעסען אויף איהר נאַסילקע און כמעט קיין וואָרט ניט אויסגערעדט.

מען האָט איהר שטרענג בעוואכט, פון איהר דיא אויגען ניט אראָבגעלאָזען. אָפט איז אויסגעקומען איהר דערביי צו פערשעהמען. דאָס האָט אָבער דיא וועכטער ניט אָבגעהאַלטען.

דריי הונדערט מייל האָט מען אַזוי אָבגעמאַרשירט. דע סאָטאָ האָט געשטרעבט אין צפון־זייט, און דערנאָך אין צפון־מערב זייט דורך דעם היינטיגען שטאַאַט ד ז ש אָ ר ד ז ש י א. ער האָט אַליין ניט געוואוסט וואוהין ער געהט. ער האָט נור געוואוסט, אז ער זוכט אַ לאַנד פון אוצרות. ער האָט איינפאַך קיין מוטה ניט געהאַט אויפצוגעבען דיא אונטערנעהמונג. פון זיין וואונש איז געוואָרען אַ בייזער קאַפּריז.

איין מאָל, ווען דיא ארמייא איז דורכגעגאַנגען דורך אַ געדיכטען וואַלד, האָט דיא „פּרינצעססין“ פּלוצלונג אַ שפּרונג געטהאָן פון איהר „קעניגליכען שטוהל“ און איז פערשוואונדען געוואָרען צווישען דיא בוימער, און איהרע רויט־הויטיגע „קאַמער־פרייליינס“ — מיט איהר צו־זאַמען.

עס איז געוואָרען אַ ליאַרם, אַ געפּילדער, אַ זוכעריי. אָבער מען האָט דאָ געהאַט צו טהאָן מיט א פּרינצעססין פון אַזאַ זאָרט, וואָס פּיהלט זיך אין אַ וואַלד וויא אַ פיש אין וואַסער. עס איז געווען אַן עבירה דיא ארבייט. מען האָט איהר ניט געפונען. מען האָט געמוזט געהן ווייטער אָהן איהר. דע סאָטאָ'ן האָט דאָס שטאַרק פערדראָסען, אָבער נאָך שטאַרקער פערדראָסען האָט איהם דאָס וואָס אַנטלויפענדיג האָט זיא מיטגענומען אַ קעסטעלע מיט דיא שעהנסטע און בעסטע פּע־ריל — דיא איינציגע פּעריל, וואָס זיינען ניט געווען מעהר אָדער ווע־ניגער פערדאָרבען.

ער איז דאַן געגאַנגען דורך דעם היינטיגען שטאַאַט אַלאַבאַמאַ. ער איז געגאַנגען צו דרום־מערב צו אום צוצוקומען צו דעם פּענאַכקאָלאַ האַפען, וואו אויף איהם האָבען געוואַרט זיינע שיפען. אויפ'ן וועג האָט ער

בעגעגענט פערשיעדענע שבטים פון דיא זאַ־גענאַנטע ט ש אַ ק ט אַ אינדיאַנער. ער האָט זיך געפּרופט צו'חנפ'ענען צו איינעם פון זייערע עלסטע, — צו א הויכען, ריעזיגען שטאָלצען יונג מיט'ן נאָמען ט ו ס ק אַ ל ו ז א, וועלכער האָט אין יענע געגענדען געהאַט א שם פאַר א געפעהרליכען מלחמה־מענשען. דער גובערנאַטאָר האָט איהם אָנגעטהאָן א לאַנגען העלל־רויטען מאַנטעל און איהם אַרויפגעזעצט רייטענדיג אויף א פערד. דאָס איז דעם שטאָלצען אינדיאַנער זעהר געפעלען געוואָרען, און ער איז מיטגעריטען מיט דיא שפּאַניער מיט פראַנטאָוועסקע וואַזשנעקייט. מיר זאָגען, אז דע סאָטאָ האָט ג ע פ ר ו פ ט זיך צוחנפ'ענען צו איהם. איינגעגעבען האָט זיך דאָס איהם ניט. דיא שטאָלץ און קאָקעטסטוואָ, מיט וועלכע דער האַלב־ווילדער ריעז האָט זיך געטוליעט אין דעם שפּאַנישען רויטען מאַנטעל און איז געזעסען אויף דעם שפּאַנישען פערד, האָט איהם ניט געשטערט צו בויען פּלענער, וויא אַזוי דיא ווייסע אריינצושלעפּען אין א פאַסטקע, זיי אומצוברענגען און צוצונעהמען אַלע זייערע פערד מיט אַלע זייערע שעהנע מאַנטלען. דע סאָטאָ האָט געמיינט, אַז דער רויט־הויטיגער גבור איז זיין געפאַנגענער, און דער רויט־הויטיגער גבור האָט געמיינט, אז ער פיהרט דעם ווייסען קאָמאַנדיר אין געפאַנגענשאַפט.

עטליכע טעג האָבען זיי אַזוי געריטען, יעדער מיט זיינע געדאַנקען. דער געגענד איז געווען געדיכט בעפעלקערט, מיט פיעלע דערפער און שטעדטלעך. וועהרענד טוסקאַלוזאַ האָט אַזוי פריינדליך מיטגערייזט מיט דע סאָטאָ'ן, האָבען זיך זיינע רויט־הויטיגע קעמפּפער פון אַלע זייטען געקליבען אין איין פונקט — אין דער שטעדטעל מ אָ ו ו י ל אַ, דיא היינטיגע מ אָ ב י ל (אַלאַבאַמאַ), ביי דעם ברעג פון דעם מאָביל בעי, וועלכער איז א טייל פון דעם מ ע ק ס י ק אַ נ י ש ע ן י ם־ב ו ז י ם. פון דאָרטען ביז דעם פּענסאַקאָלאַ האַפען איז וועניגער וויא 100 מייל, און דיא שפּאַניער האָבען זיך געריכט, אז באַלד וועלען זיי האָבען גרוסען פון קובאַ, שפּאַנישע שפּייז און שפּאַנישע וויין. זיי האָבען אָבער א טעות געהאַט.

מ אָ ו ו י ל א האָט ענטהאַלטען ביי אַכציג גרויסע, קאָמוניסטישע הייזער, אין יעדע פון וועלכע עס איז געווען פּלאַץ גענוג פאַר עטליכע הונדערט מאַן, און אַלע צוזאַמען זיינען זיי געווען ארומגערינגעלט מיט א דיקען, הויכען פאַרקען פון קלעצער. אין יעדער פון דיעזע הייזער

זיינען איצט געווען פערבאָרגען אַזוי פיעל זעלנער וויפיל עס האָבען אין זיי נור געקענט אריינגעהן.

ווען דע סאָטאָ איז מיט טוסקאַלוזאַ'ן צוגעקומען צום דאָרף, האָט דער ריעז פלוצלונג אראָבגעוואָרפען פון זיך דיא מאַסקע. מיט גאוה וויקלענדיג ארום זיך דעם רויטען מאַנטעל, האָט ער צו דע סאָטאָ'ן געזאָגט: „איך וויל פון דיר מעהר ניט וויסען", און איז אריין אין איינע פון דיא בעפעסטיגטע הייזער.

ער האָט געגעבען דעם סיגנאַל, און מיט אַ גרילצענדען, פערטויבענדען געשריי זיינען וויא דיא היישעריקען ארויסגעפלויגען טויזענדער קעמפפער. עס איז פאָרגעקומען איינע פון דיא בלוטיגסטע שלאַכטען, וואָס שפּאַניער האָבען ווען עס איז בעקומען פון אינדיאַנער. דיא קאַוואַלעריע האָט נאָך ניט פּאָספּייעט צוצוקומען, און קיין האַרמאַטען האָט דע סאָטאָ איצט ניט געהאַט. פון דער אַנדערער זייט ,האָבען זיך דיא אינדיאַנער אויסגעלערענט צו שיסען מיט זייערע פיילען אין אַזעלכע ערטער, וועלכע זיינען ניט געווען בעפּאַנצערט. אַבציג שפּאַניער זיינען געפאַלען טוידט און אַ פיעל גרעסערע צאָהל איז פערוואונדעט געוואָרען. פערד האָט דיא ארמיי דאָ פערלאָרען פערציג. צווישען דיא טוידטע זיינען געווען דע סאָטאָ'ס צוויי פּלעמעניקעס, — דער אויבענדערמאָנטער און נאָך איינער. דע סאָטאָ אַליין האָט בעקומען אַ וואונד אין פוס; אָבער דאָס האָט איהם ניט צוריקגעהאַלטען פון שלאַכט, און ענדליך האָט ער מיט זיין אייראָפּעאיש בעוואַפענטע און בעפּאַנצערטע חיל פאָרט געהאַט אַ זיעג. דיא אינדיאַנער האָבען זיך געכאַפּט בעשיצען הינטער זייער דיקע וואַנט. דיא ווייסע האָבען זיך אָבער אריינגעבראָכען און מיט זייערע שווערדען און שפּיזען האָבען זיי באַלד אָנגעלייגט בערג מיט טוידטע אָדער האַלב־טוידטע. דערנאָך האָבען זיי אָנגעצונדען דיא גרויסע הייזער, און פּיעלע הונדערטע זיינען פערברענט געוואָרען אָדער דערשטיקט געוואָרען פון רויך.

דער זיעג האָט דע סאָטאָ'ן אָבער געקאָסט אַזוי טהייער, אַז ער איז ביי זיך אין גאַנצען אראָבגעפאַלען, און פאַר פערצווייפלונג איז ער נאָך קאַפּריזנער געוואָרען. דיא אַרמיי האָט פערלאָרען איהר געדולד. מען האָט זיך גענומען איילען צו דערגרייכען פענסאַקאָלאַ און זיך אומצוקעהרען נאָך קובאַ; און דאָס האָט איהם אַזוי דערצאָרענט, אַז פּאַה

כעם האָט ער געענדערט זיין מאַרשרוט און זיך ווידער אַוועקגעלאָזען צו צפון צו, דאָס הייסט אַלץ ווייטער אַוועק פון ברעג און פון דיא האַפענס, אַלץ ווייטער אַוועק פון קובאַ. וואוהין ער מאַרשירט, האָט ער נאַטירליך אַלץ ניט געוואוסט; ער האָט מאַרשירט פון סטירדעס, אויף להכעיס זיין אַרמיי און זיך אַליין. צווייטענס, וואָלט ער בעסער פערלירען זיין לעבען אין דער ווידטעניס איידער קומען צוריק מיט ליידיגע הענד.

ווען ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין אַ דאָרף אויף ווינטער, זיינען אָנגעפאַלען דיא דאָרפסלייט. זיי האָבען גענומען שיסען, שלאָגען מיט זייערע שטיינערנע העק, און אַחוץ דעם האָבען זיי אָנגעצונדען דיא הייזער, אין וועלכע דיא שפּאַניער האָבען געוואוינט. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז עס זיינען אומגעקומען נאָך פופציג שפּאַניער מיט נאָך פופציג פערד. דערצו נאָך האָט דער פייער דיא אַרמיי איבערגעלאָזען אָהן קוואַרטירען און כמעט אָהן קליידער און אָהן שפּייז. מען איז שיער ניט פערפראָהרען געוואָרען און שיער פון הונגער ניט אויס־געשטאָרבען.

און דיא אינדיאַנער האָבען זיי אַלץ ניט געלאָזען צו רוה.

פון אַ געוויסען גראַז האָבען דיא וואַנדערער אויסגעפלאָכטען קאָלדרעס, וויא עס איז דורכגעלעבט ביז פריהלינג, און דאַן כמעט נאַקעטערהייט האָבען זיי פאָרטגעזעצט זייער ציעללאָזע, זינלאָזע רייזע.

אויף דעם טייך יאַזו, וועלכער פאַלט אַריין אין דער מיססיססיפפי, האָט דע סאָטאָ ווידער געהאַט אַ שלאַכט מיט אינדיאַ־נער. פון דאָרטען איז ער געגאַנגען ווייטער, אַלץ צו צפון צו. נאָך אַכט טעג רייזע איז ער צוגעקומען צו אַ גרויסען טייך, וואָס האָט געהאַלטען נאָהענט פון אָנדערהאַלבען מייל אין דער ברייט. זיין שטראָם איז געלאָפען מיט אַ ווילדע רוישענדע האַסט און ער האָט אויף זיך געטראָגען גרויסע אויסגעריסענע בוימער און מאַסען אַנדערע געהילץ. דאָס אַלץ האָט עדות געזאָגט וועגען דיא אונגעהייערע קראַפט פון זיין אימפּעט און וועגען דיא ווייטקייט פון וועלכע ער האָט זיך געצויגען. דיא דאָרטיגע אינדיאַנער (דיא „טשיסקאָס”), האָבען דיעזען טייך גערופען טשוקאַגיאַ. דע סאָטאָ האָט איהם אָבער אַ נאָמען געגעבען ריאָ גראַנדאַ (גרויסער טייך). מיססיססיפפי (דער פאָטער פון

טייכען) האָבען איהם גערופען דיא אינדיאַנער פון אַנדערע געגענדען.*)

אויף מאָרגען, ווערהרענד דיא וואַנדערער האָבען גערוהט ביין ברעג, זיינען איבער'ן טייך צו זיי צוגעשוואומען צוויי הונדערט קאַנאָם מיט בעוואַפענטע אינדיאַנער. דיא געזיכטען און לייבער זיינען ביי זיי געווען געפּאַרבט און זיי האָבען געטראָגען גרויסע פיעל־קאָלירטע בינטלעך פעדערען. אויך האָבען זיי געטראָגען פעדערנע שילדען, וועלכע זיי האָבען געהאַלטען איבער דיא, וואָס האָבען געאַרבייט ביי דיא וויאָסלעס. זיי האָבען דיא ווייסע געבראַכט אַ סך פיש און אַנדערע שפּייז, אָבער ווען דע סאָטאָ האָט זייער עלסטען איינגעלאַדען צו זיך, האָט ער זיך ענטזאַגט און איז מיט זיינע קאַנאָם אָבגעשוואומען צוריק. עטליכע שפּאַניער האָבען דאַן אויסגעשאָסען און גע'הרג'עט פינף פון דיא אינדיאַנער. דיא איבעריגע זיינען אָבער געבליבען רוהיג און זיינען אוועקגעשוואומען אין דער בעסטער אָרדנונג.

דיא שפּאַניער האָבען אויפגעבויט פיער שיפלעך און אין אַ פּאָר טעג אַרום זיינען זיי אַלע אַריבערגעשוואומען אויף יענער זייט טייך. דאָס איז געווען אין מאַי 1541. דאָרטען זיינען געשטאַנען עטליכע טויזענד געזונטע הויכע אינדיאַנער, מיט שילדען פון בופּפעל־אָקסענע פעל. זיי האָבען געשריען און געשאָסען מיט אַלע כחות. זעהענדיג אָבער, אַז דיא שיפלעך שטעלען זיך ניט אָב, האָבען זיי ענדליך זיך צוריקגעצויגען.

ווען דיא ווייסע האָבען דערגרייכט יענעם ברעג (דעם מערב ברעג) פון דער מיכסיסיפּי, האָבען זיי דיא שיפלעך צובראָכען און דיא טשוועקעס מיט דיא ריגלען בעהאַלטען אויף אַן אַנדערס מאָל.

דער געגענד איז געווען אַ פרוכטבאַרער, מיט פיעלע דערפער, און מען האָט זיי דאָ גוט אויפגענומען. דער דאָרטיגער עלסטער האָט דע סאָטאָ'ן געבעטען מתפּלל זיין צו זיין גאָט וועגען רעגען, — האָט דער גובערנאַטאָר געהייסען אויפשטעלען אַ גרויסען צלם. ווען ער איז פאַרטיג געוואָרען, האָט דיא גאַנצע אַרמיי זיך געשטעלט אויף דיא

---

*) פּינעדאַ (זעה אויבען זייטעל 657) האָט איהם גערופען עספּיריטו סאַנטאָ — דעם זעלבען נאָמען וועלכען דע סאָטאָ האָט געגעבען דעם טאַמפּאַ האַפען. היינט רופט מען ריאָ גראַנדע אַן אַנדער טייך, וועלכער איז דער גרענעץ צווישען היינטיגע יונייטעד סטייטס און מעקסיקאָ.

קניע און גענומען זינגען א קאטוילישע תפילה; ארום און ארום זיינען געשטאנען מאסען אינדיאנער וויא דיא בעצויבערטע און געקוקט וויא דיא וואונדערבארע בעשעפעניסען בעטען צו זייער גאט.

דע סאטא האט זיין ארמיי ווייטער געשלעפט. אין א פלאץ מיט׳ן נאמען טולא האט ער ווידער געהאט צו קעמפפען. ווידער איז געפאלען א היבשע צאהל שפאניער. דער גובערנאטאר האט געפאנגען זעקס אינדיאנער און זיי אוועקגעלאזען מיט אבגעשניטענע נעזער און אבגעשניטענע רעכטע הענד. אין דריי טעג ארום זיינען צו איהם געקומען שלוחים, איהם געפאלען צו דיא פיס מיט מתנות, געוויינט און געיאמערט און געבעטען פערצייהונג.

אכציג מייל פון טולא האט דיא ארמיי זיך אבגעשטעלט אויף ווינטער. דארטען איז געשטארבען יואן ארטיז, און דע סאטא איז געבליבען אהן א דאלמעטשער. פון דעם איז ער נאך מעהר אראבגעפאלען ביי זיך. מען האט זיך קוים מיט דיא אינדיאנער צוזאמענגערעדט.

מען האט זיך דערשלעפט צו א פלאץ אויף דעם טייך מיססיססיפפי, א מייל דריי הונדערט פון דער היינטיגער שטאדט סט. לואיס. ווען דע סאטא האט געשיקט זאגען דעם דארטיגען עלסטען, אז ער איז א קינד פון דער זון און אז ער לאדעט איהם איין צו זיך, איז יענעם׳ס אנטווארט געווען: „זאל ער ווייזען אז ער קען פועל׳ן ביי דער זון אז זי זאל אויסטריקענען דעם טייך; דאן וועל איך גלויבען, אז דיא זון איז זיין פאטער“.

דעם אנטווארט האט דע סאטא שוין ניט געקענט ערהאלטען. ווען דיא שלוחים זיינען געקומען צוריק, איז ער געלעגען שטארק קראנק פון מאלאריא פיבער.

אויף מארגען (דעם 21טען מאי 1542) איז ער געשטארבען.

זיין קערפער האט מען צוערשט בעגראבען. מען האט אבער מורא געהאט טאמער גראבען דיא אינדיאנער אויף דעם קבר, און דערזעהען, אז דער גובערנאטאר איז ניט אונשטערבליך. דאן וואלטען דיא שפאניער אראבגעפאלען אין זייערע אויגען און זיי וואלטען געווען אין געפאהר. אלזא האבען דיא שפאניער אליין אויסגעגראבען דעם מת און ביינאכט האבען זיי איהם אויף א לאדקע ארויסגעפיהרט אויפ׳ן מיטען טייך און אראבגעלאזען מיט א משא צום גרונט.

ווען דיא אינדיאַנער האָבען געפרעגט, וואו דער גובערנאַטאָר איז, האָט מען זיי געענטפערט, אַז ער איז אַרויף אויפ'ן הימעל. זיי האָבען אָבער ניט אין גאַנצען געגלויבט.

דעם ווינטער האָבען דיא שפּאַניער דאָ פּערבראַכט ניט שלעכט, וואָרים דיא אינדיאַנער האָבען געוואוסט, אַז באַלד וועלען זיי פון זיי פּטור ווערען. ווען עס איז געוואָרען פריהלינג, האָט דיא אַרמיי זיך גענומען גרייטען צום אָבפאָהרען. איצט האָט זיך ניט געהאַנדעלט בלויז אום אַריבערשיפען זיך איבער דער ברייט פון דער מיססיססיפפּי; מען האָט בעדאַרפט פאָהרען ביי פיער הונדערט מייל איבער'ן טייך און דערנאָך איבער'ן ים. עס האָבען זיך געפאָדערט פיעל גרעסערע און שטאַרקערע שיפען. מען האָט זיך אַלזאָ גענייטיגט אין פיעל מעהר טשוועקעס, ריגלען א. ז. וו., וויא מען האָט געהאַט. אַלזאָ האָט זיך דאָ ווידערהאָלט דיא געשיכטע וואָס מיר האָבען שוין אַ פּאָר מאָל געזעהן: פון דיא צוימען פון פערד, פון דיא שפּאָרעס פון דיא רייטער, פון דיא צוסטשערבעטע שווערדען, פון אַלטע ביקסען האָט מען אויסגעשמידט דיא פערשיעדענע זאַכען וואָס מען האָט גערדאַרפט האָבען צו דער אַרבייט. דיא רויט־הויטיגע קנעכט וועלכע מען האָט מיטגעפיהרט אַלס דיענער און טרעגער, האָט מען איצט געמוזט אַוועקלאָזען, איינפאַך אום מען זאָל צוליעב זיי ניט דאַרפען בויען מעהר שיפען און ניט זיין געצוואונגען זיי קאָרמענען אויף דיא שיפען. אַלזאָ האָט מען געהאַט נאָך אייזען אויף טשוועקעס און אויף ריגלען — דיא קייטען וואָס מען האָט פון זיי אַראָבגענומען.

דיא שיפען זיינען אָבגעפאָהרען דעם 2טען יולי 1543.

מאָסקאָסאָ, דער נייער שפּאַנישער קאָמאַנדיר, האָט פאַר'ן אוועקשווימען ערוועקט דיא ראַכע־דורשט פון דיא אינדיאַנער מיט דיא פאָלגענדע מערדעריי: כאַפּענדיג ביי זיך אין לאַגער דרייסיג רויט־הויטיגע שפּיאָנען, האָט ער זיי אַלעמען אָבגעשניטען דיא הענד. ווען דיא שפּאַניער זיינען איצט געשוואומען איבער'ן גרויסען טייך, זיינען דעריבער אויף זיי אָנגעפאַלען מאַסען קאַנאָס. עס איז פאָרגעקומען אַ שרעקליכע שחיטה, אין וועלכע אַכט און פערציג שפּאַניער זיינען געטוידטעט געוואָרען פון שפּיעזען און פיילען אָדער דערטרונקען

געוואָרען, און כמעט יעדער פון דיא איבעריגע איז פערוואונדעט געוואָרען.

עטליכע טעג שפעטער, ווען דיא ווייסע האָבען זיך אָבגעשטעלט פאַשען דיא פערד ביין ברעג, איז אָנגעפאַלען א נייע מחנה. דיא שפאַניער אליין האָבען זיך וויא עס איז געראַטעוועט, אַנטלויפענדיג אין זייערע שיפען. אָבער פון דיא שיפען האָבען זיי געמוזט צוקוקען וויא מען הרג'עט אויס אַלע זייערע פערד, אָהן וועלכע זיי זיינען אויף דער יבשה געווען הילפלאָז. ווען זיי וואָלטען געהאַט פולווער, וואָלטען זיי געשאָסען פון ווייטען. אָבער יעדער ברעקעל פולווער איז פערברענט געוואָרען אין מאַווילאַ. און זייערע שווערדען זיינען אויך געווען קאַליע. קורץ זיי האָבען כמעט ניט געהאַט קיין בעסערע געוועהר וויא דיא אינדיאַנער, און ווען יענע האָבען זיי ווידער אַטאַקירט, זיינען ווידער געפאַלען עטליכע צעהנדליג ווייסע.

ווען זיי האָבען ענדליך דערגרייכט דעם ים, האָט א שטורם צוטהיילט דיא שיפען און שיער זיי ניט דערטרונקען. צוויי מאַנאַט האָט געדויערט איידער זיי זיינען צוגעקומען צו א מעקסיקאַנישען האַפען. דיא דאָרטיגע שפאַניער זיינען ערשטוינט געוואָרען קוקענדיג אויף זיי. פון דיא גרויסע, גלענצענדע ארמיי איז געבליבען וועניגער וויא א העלפט — צרה'דיגע פערוואַקסענע מענשען געקליידט אין דיא פעל פון חיות. (וויא דער לעזער געדענקט, האָבען אין אַן עהנליכען צו־שטאַנד מיט א יאָהר פריהער זיך אומגעקעהרט פון דעם אַמאַזאָן־טייך נאָך קוויטאָ גאָנזאַלאָ פיזאַררא און זיין קאָמפּאַניע).

איזאַבעללאַ, דע סאָטאָ'ס פרוי, האָט נאָך אַלץ ניט געוואוסט אַז איהר מאַן איז טוידט. זיא האָט שוין דריי עקספּעדיציעס ארויסגעשיקט איהם זוכען, און דיא דריטע איז נאָך צוריק ניט געקומען. זיא האָט זיך אָבער באַלד דערוואוסט, און פון האַרץ־קלעמענים איז זיא קראַנק געוואָרען און אין קורצען געשטאָרבען.

מיר האָבען שוין געזאָגט אַז דע סאָטאָ'ן רופט מען געוועהנליך ענטדעקער פון דער מיססיססיפפי, הגם פינעדאַ האָט דעם טייך בעזוכט מיט 23 יאָהר פריהער. יעדענפאַלס איז דע סאָטאָ געווען דער ערשטער, וועמעס שווימען איבער דער מיססיססיפפי איז פערצייכענט געוואָרען אַלס א היסטאָרישער פאַקט מיט דייטליכע איינצעלהייטען, און פון דריי פון זיינע מיטרייזענדע זיינען געבליבען בעשרייבונגען וועגען דעם

וואָס מיט זיין אַרמיי איז דאָרטען פּאָרגעקומען, פון זיינע לעצטע טעג דאָרטען און פון זייער שווימען איבער דער מיססיססיפּפּי ביז'ן ים. דאָס וואָס דיא מיססיססיפּפּי איז געוואָרען זיין קבר, האָט נאָך טיעפער געמאַכט דעם איינדרוק, האָט נאָך ענגער פערבונדען זיין נאָמען מיט דעם נאָמען פון דעם גרויסען אַמעריקאַנער טייך.*)

*) דע סאָטאָ איז געשטאָרבען ניט ווייט פון דער היינטיגער שטאָדט מ ע מ פ י ס, טעננעססי. זיינע מיטרייזענדע זיינען פון דאָרטען געשוואומען מיט'ן שטראָם, דאָס הייסט צו דרום צו, ביז'ן ים, וואו היינט געפינט זיך דיא שטאָדט נ י ו־אָ ר ל י ע נ ס. פון וואַנען דער טייך ציהט זיך און וויא לאַנג ער איז, האָט מען א לאנגע צייט קיין בעגריעף ניט געהאט. אין 1673, דאס הייסט 131 יאָהר נאָך דע סאָטאָ'ס טוידט, האָבען צוויי פראַנצויזישע רייזענדע, ד ז ש אָ ל ע ט (זשאָליע) און מ אַ ר ק ע ט ט אָנגעהויבען צו פאָרשען דעם זעלבען טייך פון דער אַנדערער זייט, פון צפון זייט. זיי האָבען דאָרטען ניט געוואוסט וויא ווייט ער געהט אין דרום (אין דיא סויטה). זיי האָבען אפילו ניט געוואוסט דייטליך אַז דאָס איז דער זעלבער טייך, וואָס דע סאָטאָ האָט ענטדעקט. זיי זיינען איבער איהם געשוואומען צו דער סויטה (מיט'ן שטראָם) ביז זיי האָבען דערגרייכט דעם אָרט, וואו אין איהם פאַלט אַריין דער טייך אַ ר ק אַ נ ז אַ ס, דאָס הייסט אַז זיי זיינען דורכגעגאַנגען דעם אָרט, וואו דע סאָטאָ איז געשטאָרבען, און זיינען געשוואומען אַ שטיקעל ווייטער. ניין יאָהר שפּעטער איז אַן אַנדער פראַנצויז, לאַ סאַלל, איינער פון דיא מוטהיגסטע פאָרשונגס־רייזענדע אין דער געשיכטע פון אַמעריקא, געשוואומען איבער דער מיססיססיפּפּי ביז איהר סאַמע מויל. דיא פראַנצויזען זיינען דאַן געווען טהעטיג אין גרינדען קאָלאָניעס אין אַמעריקא (קאַנאַדאַ, וועלכע זיי האָבען קאָלאָניזירט, האָט דאַן בעלאַנגט צו זיי); אַלזאָ האָט דאָס, וואָס זיי האָבען אויסגעפאָרשט דיא מיססיססיפּפּי, זיי געמאַכט פאר דיא בעלי־בתים איבער דעם גאַנצען געגענד ארום דעם טייך, און דאָס הייסט איבער אַ גרויסע טהייל פון דיא היינטיגע פעראייניגטע שטאַאטען, וואָרים דיא מיססיססיפּפּי געהט דורך כמעט דיא גאַנצע ברייט פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען פון צפון צו דרום (פון צפון מיננעסאָטאַ ביז דעם דרום ברעג פון לואיזיאַנאַ).

לאַ סאַלל האָט דאָס געגרינדעט לואיזיאַנאַ. ער האָט איהר אַ נאָמען געגעבען נאָך דעם דאַמאָלסדיגען קעניג לואי (לואיז) דעם 14־טען. דער נאָמען

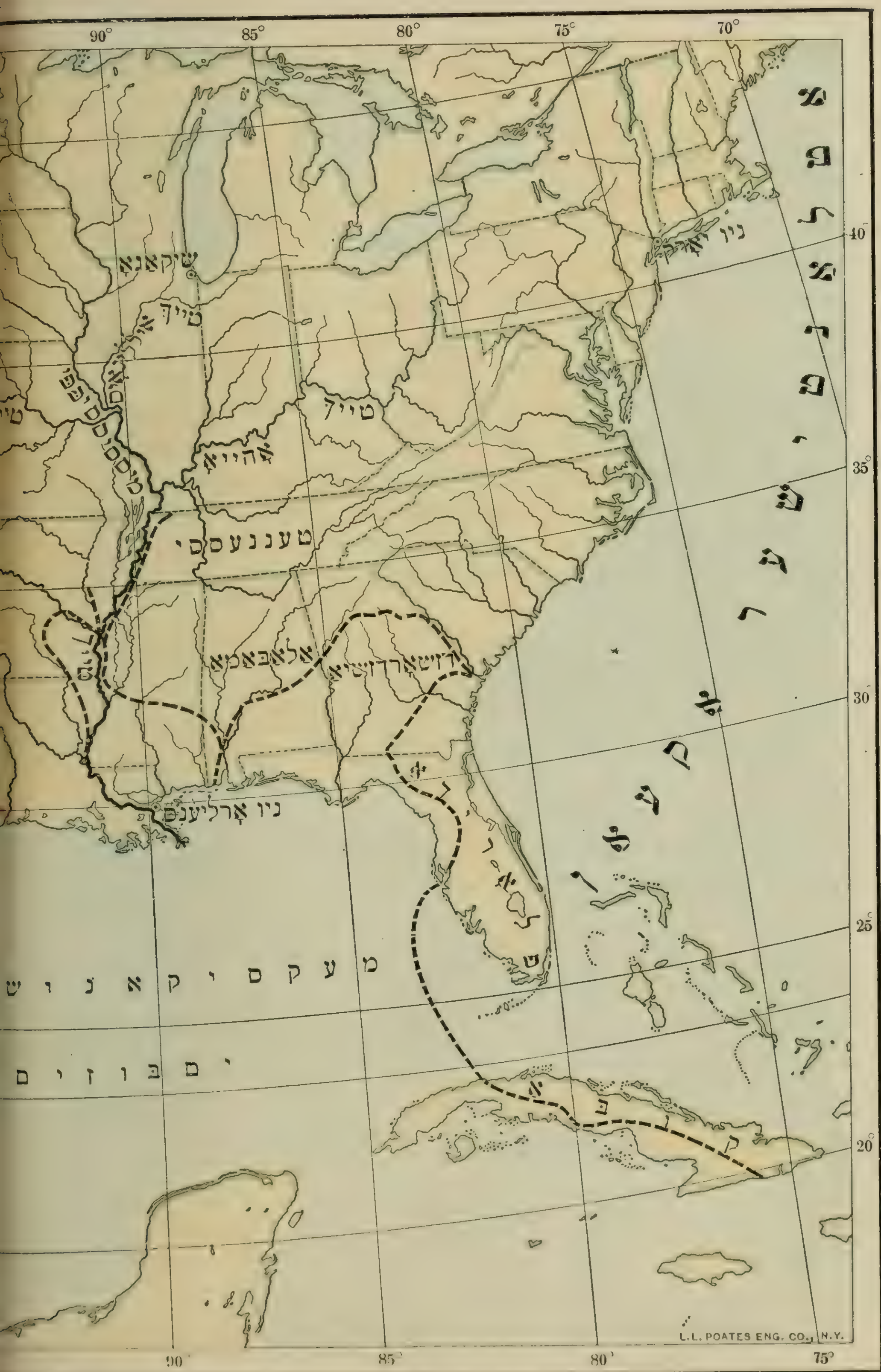
איז אָבער דאַן געגאַנגען אויף אַ פיעל גרעסערען שטח וויא דער היינטיגער שטאַאַט לואיזיאַנאַ.

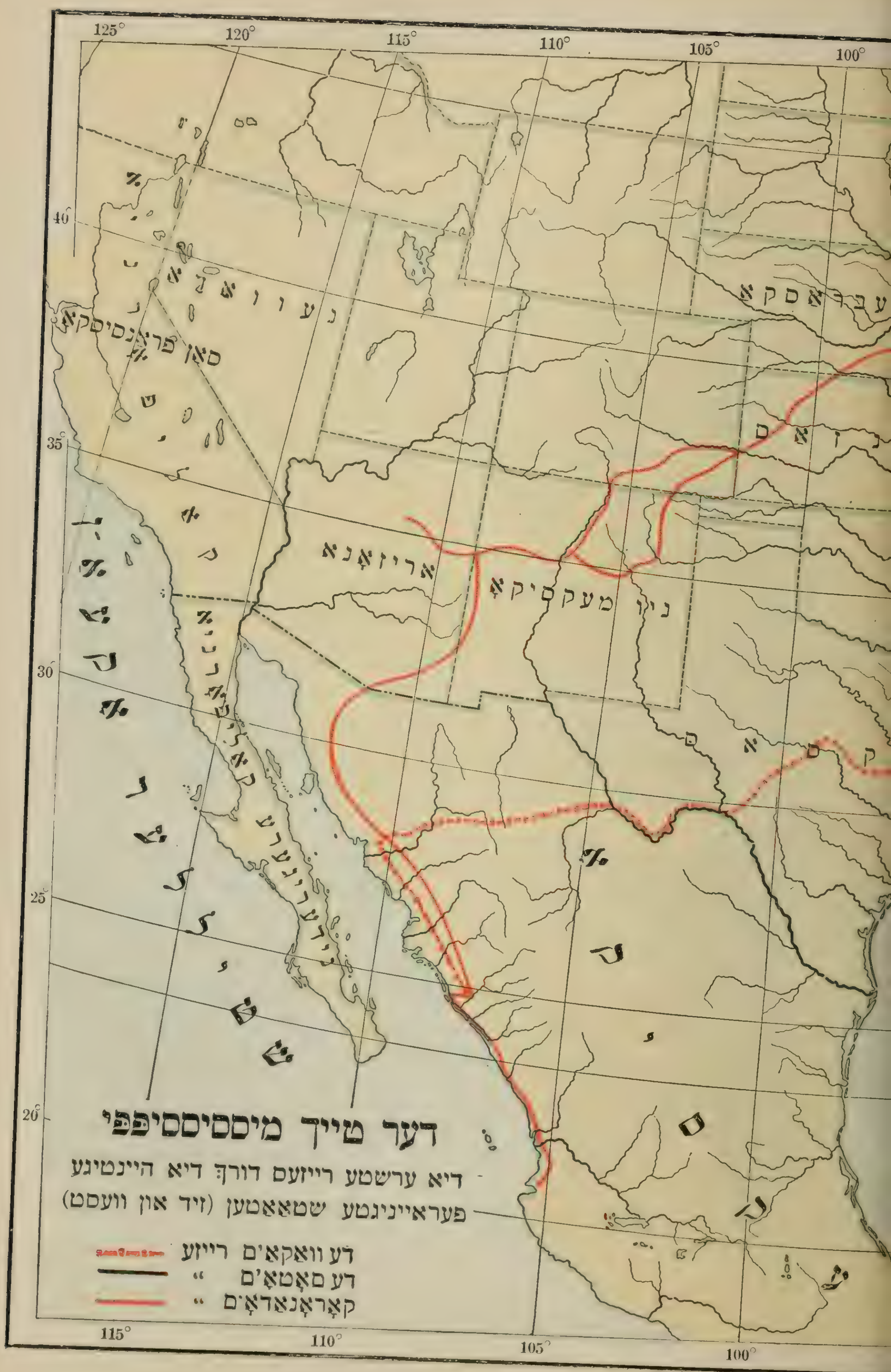
ווען דיא ענגלישע קאָלאָניעס זיינען שוין געווען אַ רעפּובליק, דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, איז דיא מיססיססיפּפּי ביז 1803 אַלץ געווען איהר מערב גרענעץ. היינט בעלאַנגט צו דיא פעראייניגטע שטאַאַטען דיא גאַנצע לאַנד פון ביידע זייטען, ביז דעם שטילען אָקעאַן צו מערב און ביז'ן אַטלאַנ־טישען צו מזרח.

אין דער מיססיססיפּפּי פאַלען אַריין פיעלע וויכטיגע טייכען, וויא דיא מיזורי, דער אַרקאַנזאַס, דער רעד ריווער, דער וויסקאָנסין, דער איללינאָי, דער אָהייאָ און אַנדערע. דער טייך מיזורי איז אַזוי לאַנג, אַז ווען מען זאָל איהם רעכענען פאַר דיא פאָרטזעצונג פון דער מיססיססיפּפּי, וואָלט דאָס צוזאַמען געווען דער לענגסטער טייך אין דער וועלט. אַזוי איז דער אַמאַזאָן פון זיד אַמעריקאַ דער לענגסטער. דיא מיססיססיפּפּי האַלט 2553 מייל. ווען מען זאָל אָבער אַלס איהר אָנהויב רעכענען דעם אָנהויב פון דער מיזורי (און געלעהרטע גלויבען, אַז אַזוי איז ריכטיגער), האַלט זיא 4221 מייל דיא לענג.

אויף דער מיססיססיפּפּי שטעהען היינט דיא שטעדט סט. פּאול, מיננעאַפּאָליס, סט. לואיס, מעמפיס, וויקס־בורג, ניו אָרלינס און פיעלע קלענערע.

דיא מיססיססיפּפּי און דיא טייכען, וואָס פאַלען אין איהר אַריין ענט־האַלטען אין איינעם איבער 15 טויזענד מייל וואַסער, איבער וועלכע עס קענען געהן שיפען. זיי בעוואַסערען אַ מיליאָן מיט אַ פערטעל קוואַדראַט־מייל, מעהר וויא אַ העלפט פון דעם גאַנצען שטח פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, ניט רעכענענדיג דיא בערג.

90°
85°
80°
75°
70°
40°
35°
30°
25°
20°
שיקאגא
ניו יארק
טייך
אהייא
טעננעססי
אלאבאמא
דזשארדזשיא
ניו ארליענס
מ ע ק ס י ק א נ ו ש
י ם ב ו ז י ם
L.L. POATES ENG. CO., N.Y.
90°
85°
80°
75°

דער טייך מיססיססיפפי
דיא ערשטע רייזעם דורך דיא היינטיגע
פעראייניגטע שטאאטען (זיד און וועסט)
דע וואַקאַ'ם רייזע
דע סאָטאָ'ם „
קאָראָנאַדאָ'ם „
סאַן פראַנציסקאַ
נעוואַדאַ
אריזאָנא
ניו מעקסיקאַ
125°
120°
115°
110°
105°
100°
40
35
30
25
20
115°
110°
105°
100°

XVII.

דיא ערשטע רייזע אין דער וועסט פון דיא היינטיגע פעראייניגטע שטאאטען.

זיעבען געהיימניספולע שטעדט. — פריי מארקאס און דער נעגער עסטיוואן געהען זיי זוכען. — עסטיוואן׳ס טוידט. — מענדאזא שיקט קאראנאדא׳ן מיט אן ארמיי. — קאסטאנעדא׳ס בעשרייבונג. — דיא אינדיאנער, וואס קאראנאדא האט בעגעגענט אויפ׳ן וועג. — סיבאלא. — מען שילט פריי מארקאס׳ען. — א בעפעסטיגטער מויער. — קאראנאדא ווערט פערוואונדעט; ער האט אבער א לייכטען זיעג. — זיין בעריכט צו מענדאזא׳ן. — דאס לעבען אין סיבאלא. — פועבלא מויערען פאר פיערהונדערט יאהרען און היינט. — ז ו נ י. — דיא פועבלא אינדיאנער און דיא אצטעקען. — „דער טערק" דערצעהלט קאראנאדא׳ן וועגען א לאנד פון גאלד. — טיגוע. — דער דארטיגער לעבען. — הייראטה. — קאמוניסטישער לעבען. — דיא שפאניער מאכען שלום און ברענגען מענשען. — דיא אינדיאנער פערלירען צוטרוי צו דעםווארט פון א ווייסען. — בעלאגערונג. — קאראנאדא׳ס זיעג. — „באפפאלא פלייכם". — דיא אפאטשעס. — זייער לעבען. — זייערע לאסט־הינט. — קוויווירא. — קאראנאדא קעהרט זיך אום אין מעקסיקא מיט ליידיגען.

דער אויבען־דערמאנטער נונעז גוזמאן, וועלכער האט פריהער פערפאלגט קארטעס׳ען (זעה אויבען, נאטיץ אונטער זייטעל 679), האט פון אן אינדיאנער געהערט וועגען זיעבען גרויסע רייכע שטעדט וואס ליגען פערציג טאג רייזע צו צפון צו פון מעקסיקא. ווען דער אינדיאנער איז געוועזן א אינגעל — האט ער דערצעהלט — פלעגט דארטען זיין פאטער האנדלען מיט קאלירטע פעדערען און ער פלעגט פון יענע שטעדט ברענגען מאסען גאלד און זילבער. דיא געשיכטע האט אויף גוזמאן׳ען געמאכט א שטארקען איינדרוק.

ביי דיא אינדיאנער פון מעקסיקא איז געוועזן א גלויבען אז זיי שטאמען פון זיעבען הייהלען. ביי דיא שפאניער און פארטוגעזען

ווידער איז געווען אַ מעשה וועגען זיעבען הייליגע שטעדט וואָס זיינען געגרינדעט געוואָרען אויף אינזלען אויפ'ן אַטלאַנטישען אָקעאַן. אין דעם 8־טען יאהרהונדערט, ווען די אַראַבער האָבען איינגענומען דעם פּירענעאישען האַלב־אינזעל, אויף וועלכען עס וואוינען די שפּאַניער מיט די פּאָרטוגעזען, איז אַ פּאָרטוגעזישער גלח מיט אַ קאָמפּאַניע אַנדערע קריסטען אַנטלאָפען אויף אַן אינזעל אָדער אויף עטליכע אינזלען, און דאָרטען האָבען זיי געגרינדעט זיעבען שטעדט. אַזוי איז געווען די לעגענדע.*) אַזוי וויא מיט דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן איז מען שוין אין גוזמאַן'ס צייטען געווען גוט בעקאַנט און מען האָט געוואוסט, אַז די דערמאָנטע אינזלען זיינען דאָרטען ניטאָ, האָט מען די מעשה מיט די זיעבען שטעדט צונויפגעמישט מיט די מעקסיקאַנישע מעשה וועגען די זיעבען הייהלען; און איצט האָט מען גענומען טראַכטען, אַז אפשר זיינען דאָס גאָר די זיעבען רייכע שטעדט, וועגען וועלכע דער אינדיאַנער האָט דערצעהלט.

גוזמאַן האָט זיך בעשלאָסען צו מאַכען אַן עקספּעדיציע אום די זיעבען שטעדט אויפצוזוכען. (דאָס אַלץ איז געווען איידער קאַבעזאַ דע וואַקאַ איז געקומען פון זיין אַכט־יעהריגע נסיעה).

באַלד האָט זיך אָבער פון שפּאַניען אומגעקעהרט קאָרטעס, דער מאַן, וועמען גוזמאַן האָט פערפאָלגט און פיעל שאָדען געטהאָן, און דער פּלאַן איז איהם, גוזמאַן'ען, שוין מעהר אין זינען ניט געלעגען. קאָרטעס איז איצט געקומען מיט זיין טיטול מאַרקיז, אַלזאָ האָט גוזמאַן מורא געהאַט, אַז אויס ראַכע וועט ער איהם פיעל שעדיגען אין זיינע גיטער און אין אַנדערע אינטערעסען.

דערנאָך איז קאַבעזאַ דע וואַקאַ געקומען פון זיין וואַנדערונג און דערצעהלט, אַז אויפ'ן וועג האָט ער געהערט וועגען זיעבען שטעדט מיט פינף־עטאַזשנע מויערען. ער האָט דאָס דערצעהלט מ ע נ ד אָ ז אַ'ן,

*) אין אונזער ערשטען באַנד, אויף זייטעל 242, ווערט גערעדט וועגען אַ ניט־געשטויגענעם־ניט־געפלויגענעם אינזעל, וואו אַ הייליגער גלח מיט'ן נאָמען ב ר א נ ד אָ ן האָט כלומר'שט פערבראַכט זיעבען יאָהר. ווייטער אַ ביסעל אויף דער זעלבער זייטעל שטעהט: „אויך זיינען געווען איינרעדענישען וועגען אַנדערע אינזלען, ווייטער אויף דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן. איינער פון דיעזע אינזלען איז דאָס געווען „דער אינזעל פון זיעבען שטעדט.“

דעם וויצע־קעניג פון מעקסיקאָ, און מענדאָזאַ האָט זיך שטאַרק פעראינטערעסירט. די געשיכטע מיט דיא זיעבען שטעדט איז אַלזאָ בעשטעטיגט געוואָרען — אַזוי האָט דאָס אויסגעזעהן.

אין מעקסיקאָ איז דאַן געוועזן אַ געבילדעטער, פעהיגער גלח, פ ר י י*) מ אַ ר ק אָ ס, וועלכער האָט אַנטהייל גענומען אין פיזאַרראָ'ס רייזע אין פערו, — האָט ער זיך איצט אונטערגענומען צו געהן זוכען דיא זיעבען שטעדט. אַלס איינעם פון זיינע בעגלייטער האָט ער מיטגענומען אונזער בעקאַנטען אַראַבישען נעגער, אָדער מורין, ע ס ט ע ו ו אַ ן'ען, וועלכער האָט אַרומגעוואַנדערט צוזאַמען מיט קאַבעזאַ דע וואַקאַ'ן.

אויפ'ן וועג האָבען אינדיאַנער עסטעוואַן'ען דערקענט אַלס איינעם פון דיא פיער וואונדער־דאָקטוירים און צוליעב איהם האָט מען דיא קאָמפּאַניע אומעטום גוט אויפגענומען. אין איינינע פּלעצער האָט מען איהם געגעבען אַלס מתנה שעהנע רויט־הויטיגע מיידלעך. זיינע אויפפיהרונגען האָבען דעם גלח געעקעלט. ער האָט אָבער אָהן איהם ניט געקענט אויסקומען.

פריי מאַרקאָס האָט באַלד גענומען הערען בעשטימטע נאַכריכטען וועגען זיעבען שטעדט מיט הויכע רייך־בעציערטע מויערען, און פיין־געקליידעטע איינוואוינער. דיא ערשטע פון דיעזע שטעדט האָט געהייסען ס י ב אָ ל אַ. אַזוי האָט ער געהערט פון אינדיאַנער.

אין דיעזען געגענד אין פאַראַן אַ סך טירקיזען**), און דיא אינדיאַנער האָבען עסטעוואַן'ען אַזעלכע עדעלשטיינער געשאָנקען מיט'ן פולען האַנד. פיעלע רויט־הויטיגע זיינען זאָגאַר צוגעשטאַנען צו איהם און מיטגערייזט מיט זיין קאָמפּאַניע. זיי האָבען געגלויבט אַז אונטער דער שוץ פון זיין געטליכע קראַפט וועלען זיי זיין אויסגעהיט פון קריינק און געפאַהר.

אויפ'ן וועג האָבען זיך אַלץ מעהר און מעהר געלאָזט הערען דיא עשירות און גלאַנץ פון דיא זיעבען שטעדט.

פריי מאַרקאָס האָט דעם נעגער געלאָזט געהן אַ פּאָר טאָג רייזע

*) „פריי" הייסט אַ מאָנאַך, אַ פרוש־גלח.

**) בלאָיע אָדער גרינליך־בלאָיע עדעלשטיינער, וועלכע ווערען געברויכט צו רינגען און אַנדערע ציערונג.

פּאַראוים, כּדי ער זאָל אומעטום צופערטיגען דיא איינוואוינער צו פריינדליכע פערהעלטניסע מיט ווייסע מענשען. דער נעגער האָט דעריבער דער ערשטער דערגרייכט ס י ב אָ ל אַ. ער האָט ווירקליך געפונען אַ גרויסען מויער פון עטליכע עטאַזש מיט מאַסען וואוינונגען. וואָס דאָס איז געווען פאַר אַ געביידע, און וואָס אין איהר האָט זיך געטהאָן, האָט ער אָבער קיין מעגליכקייט ניט געהאַט צו זעהן, וואָרים מען האָט איהם אינווייניג ניט אריינגעלאָזען. מען האָט איהם געהאַלטען אין אַ פּאַלאַטקע פון דרויסען.

דיא איינוואוינער פון דיעזען ריעזיגען מויער זיינען געווען העכער ענטוויקעלט וויא דיא אינדיאַנער וואָס האָבען זיך מיט עסטעוואַן'ען מיטגעשלעפּט. זיי האָבען אין זיין געטליכע מאַכט זיך ניט געאיילט צו גלויבען. זיי איז זיין גאַנצער וויזיט אויסגעקומען קשה. האַלטענדיג איהם אין דער פּאַלאַטקע, האָבען זייערע עלסטע איהם דריי טעג נאָך אַנאַנד אויסגעפרעגט און זיך בעראַטהען וועגען איהם. ער האָט ערקלעהרט, אַז ער קומט פון אַ ווייסען הערשער, וועלכער געוועלטיגט איבער אַ לאַנד פון ווייסע מענשען אויף יענער זייט הימעל, און אַז באַלד וועט קומען אַ ווייסער מאַן דיעזע אינדיאַנער לערנען וועגען דעם, וואָס עס קומט פאַר אין הימעל, — וועגען דעם שעפּפער און הערשער פון דער וועלט. דאָס האָט זיך דיא איינוואוינער פון סיבאָלאַ ניט געגלויבט. זיי האָט זיך עפּעס ניט געלעגט אויפ'ן שכל אַז אַ שוואַרצער זאָל זיין דער פאָרשטעהער פון ווייסע. דערצו נאָך האָט ער אויף זיי געמאַכט אַ מיאוס'ען איינדרוק מיט דעם וואָס ער האָט ביי זיי אויך געבעטען שעהנע פרויען און טירקיזען. וועהרענד זיי האָבען זיך אַן עצה געהאַלטען צו זאָלען זיי איהם אויפנעהמען אַלס אַ מכשף אָדער טוידטען אַלס אַ שפּיאָן, האָט ער געפּרופט אַנטלויפען; און מיט דעם האָט ער זיך אין גאַנצען קאַליע געמאַכט. מכשפים דאַרפען ניט לויפען. עס איז געוואָרען אַ גערעג, אַ געשריי, און מען האָט איהם געשאָסען.

זיינע רויט-הויטיגע אַנהענגער האָט מען געלאָזט געהן (אויסער אַ פּאָר, וועלכע מען האָט פערהאַלטען). ווען פריי מאַרקוס האָט פון זיי זיך דערוואוסט וועגען עסטעוואַן'ס שיקזאַל, האָט ער גלייך גענומען געהן צוריק. אויף סיבאָלאַ האָט ער נור פּאַספּייעט אַ קוק צו טהאָן פון וויטען פון דעם שפּיץ פון אַ באַרג.

ער איז געקומען צוריק אין קוליאַקאַן אין אויגוסט, 1539 (אין

אַלעמען האָט ער זיך אָבגעזאַמט פינף מאָנאַט). ער האָט דערצעהלט וועגען דיא גרויסע שטעדט און וועגען זייערע עשירות.

דעם נעכסטען יאָהר האָט מענדאָזאַ נאָך סיבאָלאַ אַרויסגעשיקט אַן עקספעדיציע מיט אַ גאַנצע אַרמיי (300 שפּאַנישע רייטער און פוס־סאָלדאַטען און 800 מעקסיקאַנישע אינדיאַנער). אַלס קאָמאַנדיר האָט ער געשטעלט זיין פריינד פ ר אַ נ צ י ס ק אָ ד ע ק אָ ר אָ־נ אַ ד אָ, וועלכער איז דאַן געווען דער גובערנאַטאָר פון דער וויט־סטער פּראָווינץ פון מעקסיקאָ. פריי מאַרקאָס איז אויך מיטגעגאַנגען.

דיא אַרמיי האָט זיך פערזאַמעלט אין דער שפּאַניש־מעקסיקאַ־נישער שטעדטעל ק אָ מ פּ אַ ס ט ע ל ל אַ. זי האָט אַוועקמאַרשירט נאָך ק ו ל י אַ ק אַ ן, וועלכע איז דאַן געווען דיא וויטסטע שפּאַנישע קאָלאָניע אין דעם מעקסיקאַנער געגענד, און פון קוליאַקאַן האָט זיא זיך אַוועקגעלאָזען צו צפון־מערב צו. וועגען דיא ט אַ ה ו־אינדיאַנער וואָס זיי האָבען דאָ בעגעגענט שרייבט ק אַ ס ט אַ נ ע ד אַ, איינער פון קאָראָנאַדאָ'ס מיטרייזענדע,*) דאָס פאָלגענדע:

„זיי דיענען געצען און זיינען צו זיי מקריב טוך און טירקיזען. קיין מענשען־פלייש עסען זיי ניט. זיי האַלטען ביי זיך זעהר גרויסע שלאַנגען, וועלכע זיי דיענען אַלס געטליכע בעשעפּעניסען. צווישען זיי געפינען זיך מענער, וואָס געהען געקליידעט וויא פרויען און וואָס הייראַטהען אַנדערע מענער. אין אַ געוויסען יום טוב זייערען זיינען זיי „מקדש“ דיא פרויען, וואָס ווילען בלייבען אונפערהייראַטה (דאָס הייסט אונפערהייראַטה צו אַ בעשטימטען מאַן, און פערהייראַטה צו אַלע מענער בכלל). אויף דיעזער צערעמאָניע זינגט מען און מען טאַנצט נאַקעטערהייט, און נאָך דעם וויא יעדער מאַנספּאַרשוין האָט געטאַנצט מיט דער כלה, פוצען איהר דיא עלסטע אויס מיט באַוועלנע קליידער און מיט טירקיזענע בראַסלעטען און מען פיהרט איהר אַריין אין אַ פיין בעציערטע פּאַלאַטקע. דאָרטען בעזוכען איהר דיא עלסטע

*) וועגען דיעזער רייזע זיינען געבליבען אַ פּאָר בעריכטען פון קאָראָ־נאַדאָ'ן גופא און אויך בריעף און אַזוי בעשרייבונגען פון עטליכע פון זיינע מיטרייזענדע. שרייבענדיג דיעזען קאַפּיטעל בענוצען מיר זיך מיט זיי אַלע. קאַסטאַנעדא'ס ערצעהלונג איז דיא אויספיהרליכסטע פון זיי.

און דיא אַנדערע מענער, איינער נאָך דעם אַנדערען. פון דאַן אָן איז זיא יעדענ'ס פרוי. זיי מוזען איהר אָבער צאָהלען. אפילו, ווען זיא בעזעצט זיך נאָכהער מיט אַ בעשטימטען מאַן, האָט זיא אויך קיין רעכט ניט צוריקצוואווייזען אַנדערע מענער. דיא גרעסטע ימים־טובים קומען פאָר אין מאַרק־טעג. דער מנהג איז, אַז דער מאַן זאָל קויפען דיא פרוי, וועלכע ער וויל הייראַטהען. ער קויפט איהר ביי איהר פאָטער און קרובים און דאַן נעהמט ער איהר צו אַ הויפטמאַן, וועלכער רעכענט זיך פאַר אַ גלח אויך. צו איהם געהערט זיא אויף איין מעת לעת און ער בעריכטעט אויב זיא איז געוועזען אָרענטליך. אויב ניט, מוז מען דעם חתן אומקעהרען דיא נדן, און ער האָט דאַן דיא ברירה: מיט איהר צו לעבען אָדער ניט, אָדער איהר לאָזען מקדש זיין אַלס אונפער־הייראַטהע. ביי אַזעלכע פאַסירונגען שכור'ען זיך אַלע אָן...

„דיא וואָס וואוינען ווייטער צווישען דיא פלאַכ־לענדער און דיא בערג, זיינען ווילדערע מענשען וויא דיא טאַהוס. איינינע פון דיא, וואָס וואוינען לעבען דיא בערג עסען מענשען־פלייש. זיי זיינען גרויסע סאַדאָמיטען (מענשען וואָס בענעהען דיא זעלבע אונאַנשטענדיגקייטען וויא דיא איינוואוינער פון סדום), און לעבען מיט פיעלע פרויען, אפילו מיט שוועסטער. זיי דיענען געשניצטע און געמאָלענע שטיינער און האַל־טען שטאַרק פון כשוף... אַ דריטעס פאָלק, וועלכעס וואוינט אויף די בערג און אַרום דיא בערג, געהט אויף געיעג נאָך מענשען פונקט וויא נאָך חיות. אַלע עסען זיי מענשען־פלייש, און וואָס מעהר מענשליכע ביינער און שאַרבענס איינער האָט, אַלץ מעהר רעספעקט האָט מען פאַר איהם... אין דיעזען געגענד האָט מען געפונען פיעלע זילבער־מינען. זיי זיינען אָבער ניט קיין טיעפע, און ווערען גיך אויסגעשעפט... דער ים־בוזים (דער גאָלף פון קאַליפאָרניאַ) פאַנגט זיך אָן ביין ברעג... דיעזער געגענד ליגט ביי דער מזרח זייט פון דעם ים־בוזים, און קאַליפאָרניאַ ליגט פון זיין מערב זייט... אויפ'ן ברעג וואוינען טהירישע, ווילדע, נאַקעטע מענשען, וועלכע פיהרען זיך מיט זייערע פרויען וויא חיות."

---

*) מען מיינט דאָ ניעדריגערע קאַליפאָרניאַ (לאָוער קאַליפאָרניאַ), דעם שמאָלען פּאַס לאַנד, וועלכער ציהט זיך פון קאַליפאָרניאַ. קאַליפאָרניאַ איז היינט אַ שטאַאַט אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען, און דיא נידעריגע קאַליפאָרניאַ בעלאַנגט צו מעקסיקאָ.

פון דעם קוליאַקאַן געגענד איז דיא אַרמיי אַריבער אין פּ ע ט אַ ט ל אַ ן. וועגען דיא דאָרטיגע איינוואוינער זאָגט קאַסטאַ־נעדאַ, אַז זיי זיינען אויף גרויסע סאָדאָמיטען. דערנאָך האָט דיא אַרמיי זיך אָבגעשטעלט אויף דעם פּלאַץ, וואו מען האָט קאַבעזאַ דע וואַקאַ'ן געשאָנקען דיא הירשען־הערצער, און וועלכען ער האָט דעריבער אַ נאָמען געגעבען ק אָ ר אַ ז אָ נ ע ס (הערצער). פון דאָרטען זיינען דיא רייזענדע אַריבער אין אַ טהאָל, וועלכען זיי האָבען אַ נאָמען געגעבען ס אָ נ אָ ר אַ (אַ שטאַאַט אין דער היינטיגער מעקסיקאָ, ביי איהר צפון־מערב עק. ער גרענעצט זיך מיט דיא פעראייניגטע שטאַאַ־טען). „דיא פרויען (פון סאָנאָראַ)“ — זאָגט קאַסטאַנעדאַ — „טראָגען הירשען־פעלענע ספּאָדניצעס און קליינע היטעלעך, וועלכע הענגען ביי זיי אַרונטער פון הינטען ביז דער טאַליע. דיא עלסטע פון דיא דערפער געהען אַרויף אויף בערגלעך, וואָס זיינען אומישנע געמאַכט דערצו, און פון דאָרטען רופען זיי אויס וועגען דיא קהל'שע אַנגעלעגענהייטען... דיא בעפעלקערונג איז דאָ אַ גרויסע... 160 מייל פון סאָנאָראַ געפינט זיך דער ס ו י אַ טהאָל.... דיא מענשען זיינען דאָרט דיא זעלבע וויא אין סאָנאָראַ. זיי געהען אַזוי געקליידעט וויא זיי, ריידען דיא זעלבע שפּראַך און האָבען דיא זעלבע מנהגים. זיי זיינען גרויסע סאָדאָ־מיטען און זיי טרינקען אַ מין וויין, וואָס זיי מאַכען פון אַזאַ פרוכט.... אין דיעזער לאַנד האָדעוועט מען אָדלערען, וועלכע דיא עלסטע האַלטען זעהר טהייער (אַלס הייליגע פויגלעך)“.

פון סויאַ זיינען דיא רייזענדע געקומען נאָך ט ש י ט ש י ל־ט אַ ק י ל אַ, אַ פּלאַץ, וואו עס האָבען זיך פריהער בעזעצט רויט־הויטיגע אימיגראַנטען פון סיבאָלאַ. דיא ווילדע שבטים פון דעם געגענד האָבען זיי אָבער בעזיעגט. איצט האָבען דיא שפּאַניער דאָ געפונען דיא חורבה פון זייער געמויערטע געביידע, וועלכע דיא אַנדערע אינדיאַ־נער האָבען צואוואָרפען. דיעזע איינוואוינער בעשרייבט קאַסטאַנעדאַ אַלס דיא ווילדעסטע וואָס ער האָט בעגעגענט. ווייטער האָבען זיך געצויגען געדיכטע וועלדער און וויסטעניסען. אונזערע רייזענדע זיינען דאָ אַלץ געגאַנגען אַרויף בארג.

ענדליך האָבען זיי דערגרייכט ס י ב אָ ל אַ.

עס האָט זיך אַרויסגעצייגט אַז דיא שילדערונגען, וואָס פריי מאַרקאָס האָט זיך אָנגעהערט פון אינדיאַנער וועגען סיבאָלאַ, זיינען

געוועזן שטאַרק צוגעפּאַרבט. זיין בעריכט איז געוועזן דורכאויס איבער־טריבען, הגם ער איז אין דעם ניט שולדיג געוועזן.

גרויסע מויערען האָט קאָראָנאַדאָ דאָרטען טאַקע געפונען. דיא חורבות פון איינינע פון זיי שטעהען נאָך היינט און ווערען פון וויסענ־שאַפטס־מענער פּעררעכענט צווישען דיא אינטערעסאַנטעסטע געביידעס אין דער וועלט. אָבער קאָראָנאַדאָ און זיין ארמיי זיינען געקומען ניט נאָך וויסענשאַפטליכע אוצרות, נור נאָך אוצרות וואָס האָבען מעהר „ממשות". נאָך גאָלד און זילבער זיינען זיי געקומען, אָדער ווענינ־סטענס איינצונעהמען אַ גרויסע מעכטיגע שטאָדט; און אין דעם זיינען זיי ביטער ענטטוישט געוואָרען. „ווען מען האָט דערזעהן דעם ערשטען דאָרף, וועלכער הייסט סיבאָלאָ" — שרייבט קאַסטענאַדאַ — „האָבען איינינע פריי מאַרקאָס'ען געשאָלטען מיט אַזעלכע קללות, אַז איך בעט גאָט ער זאָל איהם אויסהיטען פון זיי". אין דעם בעריכט וואָס קאָראָ־נאַדאָ אַליין האָט געשיקט צו וויצע־קעניג מענדאָזאַ, געפינען מיר דיא פאָלגענדע ווערטער: „בקצור קען איך אייך פערזיכערען, אַז אין דער ווירקליכקייט האָט פריי מאַרקאָס ניט געזאָגט דעם אמת אין קיין איינציגע זאַך וואָס ער האָט בעריכטעט. אַלץ איז פונקט פערקעהרט, אחוץ דעם נאָמען פון דער שטאָדט און דיא גרויסע געמויערטע הייזער; ווארים הגם זיי זיינען ניט בעפּוצט מיט עדעלשטיינער, און זיינען ניט געמאַכטע פון וואַפּנע מיט גוטע ציגעל, זיינען זיי פון דעסטוועגען גוטע הייזער, פון דריי און פון פיער עטאַזשען".

דיא אינדיאַנער זיינען דיא ווייסע אַרויסגעקומען אַנטקעגען, אָבער ניט וויא פריינד. זיי זיינען געשטאַנען געגרייט צו בעשיצען זייער שטאָדט. און ווען קאָראָנאַדאָ האָט זיי געשיקט זאָגען, אַז ער קומט זיי מאַכען אַ פריעדליכען בעזוך, האָבען זיי בעקומען נאָך מעהר קוראַזש און האָבען מיט נאָך מעהר מוטה זיך גענומען פּערטיגען צו אַ קאַמפּף. דיא פערד פון דיא שפּאַניער קאַוואַלעריע האָט זיי ניט געשראָקען (אפשר דערפאַר וואָס זיי זיינען צוגעוועהנט געוועזן צו אַנדערע גרויסע בהמות — צו דיא ווילדע אָקסען, וועלכע האָבען ניט ווייט פון יענע געגענדען זיך געזעהן טויזענדער־וויזז). זיי זיינען צוגעגאַנגען גאַנץ נאָהענט צו זיי. ווען דיא שפּאַניער האָבען אָבער זיך אויף זיי אַ לאָז געטהאָן מיט זייערע אייראָפּעאישע געוועהר, זיינען זיי אַנטלאָפען. דאָס רוב זיינען זיי אַריינגעלאָפען אין זייער גרויסען מויער. אין דיעזען

מויער האָבען זיי אַלע געוואוינט. ער איז אָבער צו דער זעלבער צייט אויך געווען אַ פעסטונג (אַזוי וויא דיא מויערען פון מעקסיקאָ). באַלד האָבען דיא אינדיאַנער זיך בעוויזען אויפ'ן דאַך און פון דאָרטען האָבען זיי גענומען וואַרפען שטיינער און שיסען מיט פייל־און־בויגענס. דיא שפּאַניער זיינען געווען אַזוי אויסגעהונגערט, אַז זיי האָבען קיין כח ניט געהאַט צו שיסען מיט זייערע שווערע ביקסען. שעדיגען דיא רויט־הויטיגע פון אונטען האָבען זיי אַלזאָ ניט געקענט.

אין דער גרעסטער געפאהר איז געווען קאָראָנאַדאָ אַליין: לויט זיין בליסטשענדען, בעגולדטען פּאַנציר האָבען דיא אינדיאַנער פערשטאַנען אַז ער איז דער עלסטער, — האָבען זיי אין איהם געציעלט מעהר וויא אין דיא אַנדערע. צוויי מאָל האָט מען אין איהם געטראָפען מיט גרויסע שווערע שטיינער. מען האָט איהם פערוואונדעט און אַנידערגעוואָרפען. ווען אַן אַנדער שפּאַניער וואָלט איהם ניט געראַטעוועט, וואָלט מען איהם באַלד צום טוידט דערשלאָגען. עטליכע פון זיינע סאָלדאַטען זיינען שווער פערוואונדעט געוואָרען און עטליכע פערד זיינען טוידט געפאַלען. ווייטער האָבען דיא פיילען מיט דיא שטיינער דיא בעפאַנצערטע, בעקיווערטע שפּאַניער קיין וויכטיגען שאָדען ניט געקענט טהאָן. ווען קאָראָנאַדאָ'ס מענשען האָבען צוזאַמענגענומען דיא לעצטע כחות און געשטורעמט דעם בעפעסטיגטען גרויסען מויער, האָט לאַנג ניט געדויערט ביז זיי האָבען אויף לייטערס אַרויפגעקלעטערט אויף דיא דעכער און אַריינגעדרונגען אינווייניג אין דעם גרויסען הויף. דאָרטען האָבען זיי געפונען מאַססען שפּייז. זיי האָבען זיך אָנגעגעסען און אויסגערוהט, און זיינען אריבער אין דיא נעכסטע דערפער (אין אַלעמען זיינען אין יענעם געגענד ווירקליך געווען זיעבען אַזוינע דערפער). דאָרטען האָבען דיא אינדיאַנער זיך געגען זיי שוין ניט געשטעלט.

ווען קאָראָנאַדא האָט אוועקגעשיקט שלוחים נאָך ניי־שפּאַניען (מעקסיקאָ) מיט דעם אויבען דערמאָנטען בעריכט צו דעם וויצע־קעניג, איז פריי מארקאָס מיט זיי מיטגעגאַנגען. ער האָט פשוט מורא געהאט צו בלייבען ביי דער אַרמיי — אזוי אויפגעבראַכט זיינען אַלע אויף איהם געווען פאר וואָס מען האָט אין דיעזע געמויערטע דערפער ניט געפונען קיין אוצרות.

פון קאָראָנאַדאָ'ס בעריכט וועלען מיר א חוץ דיא אויבען געבראַכטע ווערטער, דאָ איבערגעבען דיא פאָלגענדע שורות:

„דיא וואוינונגען זיינען זעהר גוטע, מיט גוטע צימערען און קאָרידאָרען, און מיט איניגע זעהר גוטע אויסגעפלאַסטערטע צימערען אונטער דער ערד, וועלכע זיינען זעהר ווארים. אלע לייטערס וואָס זיי האָבען צו דיא הייזער, קען מען איבערטראָגען; מען קען זיי אוועקשטעלען וואו מען וויל. זיי זיינען געמאַכט פונקט וויא אונזערע לייטערס. דיא זיעבען שטעדט זיינען זיעבען קליינע דערפער, און אלע האָבען זיי דעם זאָרט הייזער, וועלכע איך האָב דאָ בעשריעבען. אלע געפינען זיי זיך אויף א שטח פון 15 מייל. יעדער דאָרף האָט זיך א באַזונדערען נאָמען, נור אלע צוזאמען הייסען ס י ב אָ ל א. דיעזען דאָרף, וועלכען איך רוף שטאָדט, האָב איך א נאָמען געגעבען ג ר אַ נ אַ ד אַ, אי ווייל עס איז א ביסעל עהנליך צו גראַנאַדאַ *), אי אויס רעספעקט צו אייער ערלעלקייט. אין דיעזען פלאַץ, וואו איך שטעה איצט, געפינען זיך ביי צוויי הונדערט הייזער. אלע זיינען זיי ארומגערינגעלט מיט א וואַנט, צוזאמען זיינען דאָ פאַראַן ביי 500 פאַמיליען, גלויב איך. ניט ווייט פון דאַנען איז פאַראַן נאָך א שטאָדט, וועלכע איז אויך איינע פון דיא זיעבען; זיא איז אָבער א ביסעל גרעסער פאַר דיעזע. דיא נעכסטע איז אזוי גרויס וויא דיעזע און דיא אנדערע פיער זיינען אביסעל קלענער.

„דיא איינוואָהנער פון דיעזע שטעדט האָבען פערשטאַנד. איך גלויב אָבער ניט, אז זיי האָבען דעם פערשטאַנד און שכל, וועלכער פאָדערט זיך צו בויען אזעלכע הייזער, ווארים דאָס רוב געהען דיעזע מענשען ארום אין גאַנצען נאַקעט, א חוץ דיא אונאַנשטענדיגע טיילען פון קערפער. זיי האָבען אָבער בעפאַרבטע מאַנטלען אזעלכע וויא דער, וואָס איך שיק אייער ערלעלקייט**). זיי בעאַרבייטען ניט קיין פלאַקס,

*) דיא שעהנע מעכטיגע שטאָדט, וועלכע דיא אַראַבער האָבען געהאַט אין שפאַניען, און וועלכע דיא שפאַניער האָבען איינגענומען אין דער צייט, ווען קאָלומבוס איז געקומען פאָרלייגען זיין פלאַן פאַר דעם קעניג און קעניגין פון שפאַניען. דער וויצע-קעניג מענדאָזא איז דאָרטען געבאָרען געוואָרען.

**) וועגען דיא קליידער פון דיא סיבאלא אינדיאַנער געפינען מיר נאָך

ווייל ביי זיי איז זעהר קאַלט. אָבער אַביסעל באַוועל האָבען מיר אין זייערע הייזער דאָך געפונען. זיי האָבען אלע גוטע פיגורען. איך רעכען, אז זיי מוזען האָבען א סך טירקיזען. נור, ווען זיי האָבען געהערט אז מיר קומען, האָבען זיי דאָס צוגענומען פון דאַנען צוזאַמען מיט אַנדערע זאַכען. בלויז דיא קוקורוזע האָבען זיי איבערגעלאָזען. איך האָב דאָ ניט געפונען קיינע פרויען און קיינע מענער וואָס זיינען איינגער וויא פופצעהן יאָהר אָדער עלטער וויא 60, אויסער דריי אלטע לייט, וואָס זיינען געבליעבען אלס קאָמאַנדירען איבער זייערע זעלנער... עופות (אינדיקעס) האָבען מיר געפונען, אָבער ניט פיעל. דיא אינדיאַנער זאָגען, אז קיין עופות עסט מען אין דיא זיעבען שטעדט ניט, און אז מען האלט זיי בלויז צוליעב זייערע פעדערען... זיי האָבען דאָ א מאַססע קוקורוזע, באָב און הירשען־פלייש. זיי זאָגען, אַז קיין הירשען־פלייש עסען זיי ניט. אָבער מיר האָבען דאָ געפונען א סך פעל פון הירשען, האָזען און קראָליקעס. זיי מאַכען דיא בעסטע קוקורוזענע געבעק, וואָס איך האָב וואו עס איז בעגעגענט, און דאָס איז דאָ דיא הויפט שפּייז. זיי האָבען דיא בעסטע צוריכטונגען און געצייג צום מאָלען, וואָס איך האָב ווען עס איז געזעהן. איינע פון דיא היגע פרויען קען מאָלען פיער מאָל אַזוי פיעל וויא א אינדיאַנערקע פון מעקסיקאָ... איך שיק אייך צוועלף קליינע מאַנטלען פון דיא וואָס דיא היגע מענשען טראָגען געוועהנליך, און נאָך אַ בגד, וועלכער איז, לויט מיין מיינונג, זעהר גוט געמאַכט. איך האָב איהם בעהאַלטען, ווייל מיר דוכט, אז דיא אַרבייט איז זעהר א גוטע און ווייל איך גלויב ניט, אז אימיצער

איינצעלהייטען, ביי איינעם פון קאָראָנאַדאָ'ס מיטרייזענדע, אַ שפּאַניער, וועמעס נאָמען מען ווייס ניט. „איניגע פון דיעזע מענשען" — זאָגט ער אין זיין נאָמענלאָזען שריפט — „טראָגען מאַנטלען פון באַוועל אָדער פון אַגאַווע און פון בעארבייטע הירשען־פעל. אויך טראָגען זיי הירשען־פעלענע שיך, וועלכע דערגרייכען ביז דיא קניע. (אַנדערע רייזענדע האָבען דיא שיך זעהר געלויבט). זיי מאַכען אויך מאַנטלען פון דיא פעל פון האָזען און פון קראָליקעס. דיא פרויען טראָגען אגאווענע מאַנטלען, וואָס דערגרייכען ביז דיא פיס, מיט גארטלען. דיא האָר טראָגען זיי ארומגעוויקעלט ארום דיא אויערען, אזוי וויא רעדלעך."

האָט אין דיעזע אינדיען (דאָס הייסט אין אַמעריקאַ) ווען עס איז גע־זעהן אַרבייט, וואָס איז געטהאָן געוואָרען מיט אַ נאָדעל... איך שיק אייך אויך צוויי שטיקער טוך מיט געמעלעכצען פון דיא היגע חיות. דיא אַרבייט איז ניט קיין גוטע, ווייל דער מאַלער האָט דאָס געמאַכט אין איין טאָג. אויף דיא ווענט האָב איך דאָ געזעהן בילדער, וועלכע זיינען געמאַכט מיט אַ בעסערע פּראָפּאָרציע און איבערהויפּט בעסער. איך שיק אייך דיא פעלל פון אַ קוה (פון א בופפעל־אָקס), אייניגע טירקיז שטיינער, צוויי טירקיזענע אויער־רינגלעך און פופצעהן אינדיא־נער קעמעלעך (צום וועבען), אייניגע טעלער בעצירט מיט טירקיזען און צוויי קערב. אַזעלכע קערב זיינען דאָ פאַראַן מאַסען. אויך שיק איך אייך צוויי קישעלעך פון דיא, וואָס דיא היגע פרויען לייגען ארויף אויף'ן קאָפּ ווען זיי טראָגען וואַסער, פונקט וויא מען טהוט דאָס אין שפּאַניען. מיט אַזאַ קישעלע טראָגט אַ היגע פרוי אויפ'ן קאָפּ אַ קרוג וואַסער אויף אַ לייטער, ניט אָנריהרענדיג זיך צום קרוג מיט'ן האַנד..."

איידער מיר וועלען דערצעהלען וואָס איז געווען מיט קאָראָנאַ־דאָ'ס עקספּעדיציע, וועלען מיר פאַרנעהמען עטליכע שורות מיט אַן ערקלעהרונג וועגען דיא שטעדטלעך, וועגען וועלכע דאָ ווערט גערעדט.

דיא הייזער זיינען אין גאַנצען געבויט פון אַדאָבע און שטיינער אָדער אין גאַנצען פון שטיין. זיי זיינען געבויט אַזוי ענג צו זאַמען, אַז דיא דעכער קומען זיך צונויף, און אַלע צוזאַמען זיינען אייגענטליך איין הויז מיט איין הויף. שטעלט אייך פאָר אַ ניו יאָרקער בלאָק פון טענעמענט־הייזער וואָס זאָלען אַלע האָבען איין הויף. אַזוי אונגעפעהר האָט אויסגעזעהען יעדער דאָרף אָדער שטעדטעל. דאָס איז געווען אַ איין הויז אַ גאַנצע שטאָדט. אין אייניגע שטעדטלעך אַזעלכע פלעגען וואוינען צו עטליכע הונדערט, אַ מאָל אַ פּאָר טויזענד, פּערזאָן.

אַזעלכע פּעראייניגטע מויערען רופט מען היינט „פּועבלאָס", פון דעם שפּאַנישען וואָרט פּועבלאָ — אַ דאָרף, אַ שטעדטעל. פּיעל פּועב־לאָס אַזעלכע זיינען נאָך דאָ. פון אייניגע זיינען איבערגעבליעבען בלויז חורבות. אבער אין אנדערע וואוינען נאָך עד היום אינדיאַנער. און דאָס רוב פיהרען זיי נאָך דעם זעלבען זאָרט לעבען וויא דיא רויט־הויטיגע פון קאָראָנאַדאָ'ס צייטען. אין דיא פּעראייניגטע

שטאַאַטען געפינען זיך פּועבלאָס אין ניו מעקסיקאָ און אַריזאָנאַ *). דיא זיעבען שטעדט פון סיבאָלאָ זיינען געלעגען אין דער היינטיגער ניו מעקסיקאָ. אויף יענעם פּלאַץ שטעהט היינט דיא בעריהמטע זוני פּועבלאָ, אין וועלכע עס וואוינען איצט העכער וויא פופצעהן הונדערט אינדיאַנער (עס איז געווען אַ צייט, ווען דאָרטען האָבען געוואוינט ביז פינף טויזענד). אנדערע בעוואוינטע פּועבלאָס געפינען זיך אַנדערסוואו אין דעם זעלבען געגענד.

דיא וואַשינגטאָנער רעגיערונג וויא אויך וויסענשאַפטליכע פּריוואַט־געזעלשאַפטען האָבען זיך געלאָזט קאָסטען גרויסע סומען דיעזע פּועבלאָס אויסצושטודירען. זיי האָבען געשיקט געלעהרטע, וועלכע האָבען זיך אין זיי בעזעצט, נאָכגעקוקט זייערע היינטיגע פיהרונגען און אויסגעפאָרשט זייער לעבען אין קאָראָנאַדאָ'ס צייטען און נאָך פריהער. פאַר אַמעריקאַנער עטהנאָלאָגיע (פעלקער־וויסענשאַפט) און אַרכעאָלאָגיע (דיא וויסענשאַפט וועגען זאַכען פון פאַרצייטען) זיינען דיעזע פּועבלאָס דיא וויכטיגסטע און אינטערעסאַנטעסטע געביידעס. פון זיי קען מען אַ סך לערנען וועגען דעם לעבען אין אַמעריקאַ איידער דיא ערשטע ווייסע מענשען האָבען זיך דאָ בעוויעזען. צווישען דיא געלעהרטע, וואָס זיינען בעקאַנט מיט זייער שטודיום אין דיא פּועבלאָס, זיינען: דער אויבענדערמאָנטער אַדאָלף באַנדעליער, קושינג, פיוקס און מינדעלעף. זייערע אונטערזוכונגען בעשטעטיגען מאָרגאַן'ס טהעאָריע. (מאָרגאַן אַליין האָט אָבער אויך געשריעבען וועגען די פּועבלאָס).

די זוני אינדיאַנער זיינען פערטהיילט אין געגנטען און דיא אָבשטאַמונג רעכענט זיך נאָך דער מוטער נאָך. זיי לעבען נאָך עד היום קאָמוניסטיש, נור זאַכען וואָס דער מענש געברויכט פערזענליך און קען ארומטראָגען איז זיין פּריוואַט־אייגענטהום, און דיא צאָהל פון אזעלכע זאַכען איז ביי דיא פּועבלאָ אינדיאַנער היינט נאַטירליך גרעסער וויא אין קאָראָנאַדאָ'ס צייטען — צוליעב דעם וואָס זיי קומען אין בעריהרונג מיט ווייסע שכנים. רעגיערט צווישען זיך ווערען זיי עד היום פון אַ הויפּטלייט־קאָמיטע מיט איין אויבער־הויפּטמאַן. ווען אַ יונגער

*) ניו מעקסיקאָ גרענעצט זיך מיט קאָלאָראַדאָ; אַריזאָנאַ ליגט ווייטער צו וועסט צווישען ניו מעקסיקאָ און קאַליפאָרניאַ.

מאן האָט חתונה בעזעצט ער זיך אין דעם געגנט פון זיין פרוי, און זיא קען איהם גט׳ן און אוועקשיקען ווען זיא וויל.

דאָס אַלץ געהט אויך אויף דיא אינדיאַנער פון אנדערע פּועבלאָס.

דיא אַרכיטעקטור פון יעדער פּועבלאָ איז פערבונדען מיט דעם קאָמוניסטישען כאַראַקטער פון דעם לעבען וואָס איהרע איינוואוינער פיהרען. מיר האָבען געזעהן, אז דיא איראָקעזישע אינדיאַנער וואוינען אין קאָמוניסטישע לאַנגע הייזער (זעה אויבען, זייטעל 302-303). דיא פּועבלאָ אינדיאַנער זיינען העכער ענטוויקעלט. אַלזאָ בעלאַנגען זייערע געביידעס אויך צו אַ העכערען זאָרט אַרכיטעקטור. דער קאָמוניסטישער עיקר איז אָבער דערזעלבער.

דאָס רוב איז דיא פּועבלאָ געבויט אַזוי: ווען מען זאָל איהר בעקוקען פון הויף, וועט פריהער געהן אַ צייל איין-עטאַזשיגע מויערען; הינטער איהם וועט געהן אַ צייל צוויי-עטאַזשיגע, און הינטער דיא צוויי-עטאַזשיגע אַ צייל דריי-עטאַזשיגע. אַ מאָל דערגעהט דאָס אַזוי ביז זעקס עטאַזש. אַלע דעכער זיינען פלאַך, וויא דיא דעכער פון היינטיגע אַמעריקאַנער געביידעס. דיא פערשיעדענע דעכער געהען אַלזאָ וויא טרעפּ. דיא העכסטע מויערען געפינען זיך פון דרויסען, און דיא נידריגסטע אינוועניג אויפ׳ן הויף.

אויף דיזען אַרט זיינען פערבויט דריי זייטען. דיא פיערטע זייט בעשטעהט פון איין עטאַזש, און אין דיזער נידריגער וואַנט געפינען זיך צוויי שמאָלע געדרעהטע אריינגאַנגען, וועלכע זיינען בעוואַכט פון אינוועניג. קיין טהירען אין דיא וואוינונגען איז ניטאָ. מען קומט אין זיי אַריין דורך עפנונגען אין דיא דעכער מיט דער הילף פון לייטערס (דאָס זיינען דאָס דיא לייטערס, וועלכע קאָראָנאַדאָ האָט דערמאָנט אין זיין בעריכט). אויף לייטערס געהט מען אויך אַרויף פון הויף אויפ׳ן ערשטען עטאַזש, פון ערשטען עטאַזש אויפ׳ן צווייטען, פון צווייטען אויפ׳ן דריטען א. ז. וו. (איבער דיזע לייטערס האָבען דאָס דיא פּועבלאָ פרויען געטראָגען אַ קרוג וואַסער אויפ׳ן קאָפּ ניט אָנריהרענדיג זיך אָן איהם מיט דיא הענד).

אַ מאָל פלעגט דער דאָרף זיין צוטהיילט אויף צוויי אָדער דריי טהיילען, מיט צוויי אָדער דריי בעזונדערע הויפען. אבער דאָס רוב זיינען אַלע געווען צוזאַמען מיט איין הויף. אויף יעדען הויף איז אַרום

דעם מויער געגאַנגען, אַרום און אַרום, אַ גאַניק; אויף יעדען עטאַזש אַ בעזונדערער גאַניק.

אין יעדער פּועבלאָ איז פאַראַן אַ „עסטופאַ“ — אַ גרויסער צימער, דאָס רוב אַ קעלער־שטוב, וואו דער קאָמיטעט פון די עלסטע האַלט אָב זיינע מיטינגען, און וואו עס ווערען געפּראַוועט געוויסע רעליגיעזע צערעמאָניעס. אין קאָראָנאַדאָ'ס צייטען האָבען אין דיא עסטופאַס געוואוינט דיא מענער, אפילו דיא פערהייראַטהע, וועהרענד דיא פרויען מיט דיא קינדער האָבען געוואוינט אין דיא געוועהנליכע צימערן. אָפט זיינען אין דער פּועבלאָ פאַראַן צוויי אָדער מעהר „עסטופאַס“ — פאַר יעדען גענט אַ בעזונדערע „עסטופאַ“.

מען גלויבט, אַז דיא גרויסע אַצטעקישע שטאדט טענאָכטיטלאַן, דיא הויפּטשטאדט פון מעקסיקאָ, וויא אויך טלאַסקאַלאַ און טשאָלולאַ זיינען בעשטאַנען פון אַזעלכע מויערען וויא דיא פּועבלאָס פון ניו מעקסיקאָ און אַריזאָנאַ. בלויז זיי זיינען געווען פיעל בעסער געבויט און פיעל רייכער אינווענינ. אַזוי שיינט עס פון דיא אַלטע בעשרייבונגען וועגען דיא מויערען וואָס קאָרטעס האָט פערניכטעט אָדער איינגענומען; וואָרים זיי ווערען אויך פאָרגעשטעלט אַלס פעסטונגען און אויך מיט פלאַכע דעכער, וואָס געהען וויא טערראַסען אָדער טרעפּ (זעה אויבען זייטעל 303). מיר האָבען געזעהן אַז קאָראָנאַדאָ'ן האָט סיבאָלאַ אויסגעזעהן עהנליך צו דער אַראַביש־שפּאַנישער שטאָדט גראַנאַדאַ, און קאָרטעס האָט צו גראַנאַדאַ פערגליכען טלאַסקאַלאַ (אין זיין בריעף צו קאַרל דעם 5טען).

קאַסטאַנעדאַ'ס בעשרייבונג פון סיבאָלאַ ענטהאַלט, אַחוץ דאָס וואָס מיר ווייסען שוין פון קאָראָנאַדאָ'ס בעריכט, דאָס פאָלגענדע:

„זיי (דיא איינוואוינער פון סיבאָלא) האָבען גלחים, וועלכע פּרעדיגען פאַר זיי. אַ גלח הייסט ביי זיי אַ פּאַפּאַ. בעגינען געהען דיא פּאַפּאַס ארויף אויף דיא העכסטע דעכער און בשעת דיא זון הויבט אָן אויפצוגעהן האַלטען זיי פון דאָרטען אַ דרשה פאַר'ן עולם. אַלע איינוואוינער פון דאָרף זיצען דאַן אויף דיא באַלקאָנען און הערען זיך צו. קיין שכורים איז דאָרטען ניטאָ, קיין סאָדאָמיטען אויך ניט. אויך עסט מען דאָרטען ניט קיין מענשען־פלייש. זיי זיינען אַן אַרבייטסזאַמעס פאָלק. דיא עסטופאַס בעלאַנגען צו דעם גאַנצען דאָרף... זייערע טוידטע פערברענען זיי און צוזאַמען מיט דעם קערפּער

וואַרפען זיי אין פייער אַריין דיא געצייג און כלים וועלכע ער האָט געברויכט אין לעבען."

אין דיא אַלטע קברים פון זוני געפינט מען איצט דיא וואַזעס מיט דיא אַש פון דיא פערברענטע קערפּערס; לעבען יעדער וואַזע ליעגען דיא שערבלעך פון צובראָכענע כלים. אויך געפינט מען דאָרטען געוועהנליכע קברים, און אין זיי, לעבען דיא סקעלעטען — מאַסען פערשיעדענע וואַזעס, טעפּ, שיסלען, קריג. אין דיא קברים פון גלחים געפינט מען זייערע רעליגיעזע געצייג: הייליגע לולקעס, פּאַטשערקעס, און אַזוי ווייטער.

באַנדעליער זאָגט (אין זיין „ענדליכען בעריכט" צו דעם אַמעריקאַנישען אַרכעאָלאָגישען אינסטיטוט), אַז דיא היינטיגע פּועבלאָ אינדיאַנער קענען ניט מאַכען אַזעלכע גוטע כלים וויא זייערע עלטער־עלטער זיידעס. יענע האָבען זייערע טעפּ אָדער וואַזעס בעדעקט מיט אַזאַ גלאַנץ, און וויא אַזוי זיי האָבען דאָס געמאַכט, ווייס מען שוין היינט ניט. אויך האָבען זיי זייערע וואַזעס געפאַרבט אין שעהנערע פאַרבען וויא דיא היינטיגע אינדיאַנער. דיא פאַסאָנען פון דיא היינטיגע כלים זיינען אָבער עהנליך צו דיא פאַסאָנען פון דעם 16טען יאהרהונדערט און דיא רעליגיעזע פיגורען אויף דיא כלים זיינען פונקט דיא זעלבע וויא דאַן.

פעדער־מאַטעריעס האָבען דיא אינדיאַנער פון סיבאָלאָ אויך געקענט מאַכען. זיי פלעגען מאַכען מאַנטלען פון דעם. אויך פלעגען זיי מאַכען מאַנטלען פון דיא האָר פון האָזען אָדער קראָליקעס. וועבען פערערען צוזאַמען מיט האָזען־האָר אַזוי וויא דיא אַצטעקען, האָבען זיי ניט געקענט. בילדער־שריפטען, האָבען זיי אויך געהאַט. נור זיי זיינען ביי זיי ניט געוועזען אַזוי ווייט ענטוויקעלט וויא ביי דיא אַצטעקען. זייער גאַנצע ציוויליזאַציאָן איז געוועזען פון דעם זעלבען זאָרט וויא דיא אַצטעקישע — צייגט אָן באַנדעליער, — נור דיא אַצטעקען האָבען אין אַלץ דערגרייכט אַ העכערע מדרגה: דערזעלבער מין מויערען, נור בעסערע, דיא זעלבע פעדער־אַרבייט, נור קונציגערע, דיא זעלבע יעראָגליפען, נור ענטוויקעלטערע א. ז. וו.

לאָמיר איצט מיט קאָראָנאַדאָ'ס אַרמיי געהען ווייטער. אַ מייל פופציג פון סיבאָלאָ איז זיא געקומען צו אַ פלאַץ, וואו דיא איינוואוינער

זיינען געווען זעהר הויכע און שטאַרקע. איין דאָרטיגער אינדיאַנער האָט געקענט טראָגען אַ משא, צו וועלכע ביי דיא שפּאַניער האָט זיך געפאָדערט צוויי אָדער דריי מענשען *). זיי האָבען געוואוינט אין גרויסע שטרויענע הייזער, מעהר וויא 100 פּערזאָן אין אַ שטוב, דאָס הייסט, אַז זיי האָבען געוואוינט קאָמוניסטיש אין געמיינען. דיא הייזער זיינען געווען אונטער דער ערד. בלויז זייערע דעכער זיינען געווען פון דרויסען אויף דער ערד.

אין אַ ווייטערען געגענד האָבען דיא שפּאַניער בעגעגענט אַ אינ־דיאַנער, וועלכער האָט זיי געזאָגט, אַז ער קומט פון אַ לאַנד, וואו עס איז פאַראַן אַ סך גאָלד. ער האָט געהאַט אַ פּנים פון אַ טערק, דיעזער אינדיאַנער, האָבען זיי איהם אַזוי אַ נאָמען געגעבען: „דער טערק“. ער האָט זיי דערצעהלט, אַז אין זיין געבורטס־פּלאַץ זיינען ביי אַלעמען דיא געוועהנליכע קריג און שיסלען פון גאָלד. ווען דער דאָרטיגער עלסטער וויל זיך צולעגען דרעמלען — האָט ער געזאָגט — לעגט ער זיך אונטער אַ גרויסען בוים, וועלכער איז געדיכט פערהאַנגען מיט גאָלדענע גלאָקען. דיא גלאָקען קלינגען און אַזוי פערשלעפערען זיי איהם.

אום זיך צו ערקונדיגען אויב ער פערשטעהט וואָס גאָלד איז, האָבען זיי איהם געוויזען פערשיעדענע מעטאַלען. מען האָט איהם אבער ניט געקענט נאַרען. אַלזאָ האָבען זיי איהם געגלויבט. באַלד האָבען זיי איהם אָבער גענומען כאַפּען ביי ליגענס. וועגען אַ געוויסען דאָרף האָט ער, צום ביישפּיעל, געזאָגט, אַז בשעת ער איז דאָרטען געווען געפאַנגען, האָט מען ביי איהם צוגענומען גאָלדענע בראַסלעטען. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעצייגט, אַז דיא מעשה איז ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. דער נאָמען פון דיעזען דאָרף איז סיקיי (אויף אַ געמויערטע פּועבלאָ).

אויפ'ן וועג האָט קאָראָנאַדאָ געזעהן אַ פּועבלאָ, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ הויכען גרויסען פעלז, וועלכער איז געשטאַנען גלייך וויא אַ וואַנד.

*) מיט הונדערט יאָהר שפּעטער האָט דער בעריהמטער ענגלישער רייזענדער דרייק פּונקט אַזוי בעשריעבען דיא אינדיאַנער, וואָס ער האָט געזעהען ביי דעם קאַליפאָרניער ברעג פון דעם שטילען אָקעאַן, דאָס הייסט, אַ ביסעל ווייטער צו מערב צו.

פון דאָרטען זיינען דיא שפּאַניער געקומען נאָך אַ גרופּע פּועבלאָס מיט'ן נאָמען טיגוע. דיעזער פּלאַץ איז געווען 180 מייל פון סיבאָלאַ. אין דעם זעלבען געגענד זיינען געשטאַנען נאָך עהנליכע פּועבלאָס, צוזאַמען פון 66 ביז 70. דיא בעפעלקערונג פון אַלע דיעזע דערפער צוזאַמענגענומען איז געווען אַרום פינף־און־צוואַנציג אָדער דרייסיג־טויזענד. איינינגע שטעלען אַ פיעל העכערע ציפער.

דיא אינדיאַנער פון טיגוע האָבען דיא שפּאַניער גוט אויפגענומען, און דיא שפּאַניער האָבען זיי אָבגעצאָהלט אויף דעם געוועהנליכען שטייגער פון שפּאַנישע אַוואַנטוריסטען. זיי האָבען פון זיי אויס־געטהאָן זייערע מאַנטלען און אָנגעטהאָן אויף זיך. אַ חוץ דעם האָט געטראָפען אַזאַ געשיכטע: אַ שפּאַניער האָט פון ווייטען אין דעם מויער פון דעם ערשטען טיגוע דאָרף דערזעהן אַ שעהנע פרוי מיט איהר מאַן, און ער האָט צום מאַן געגעבען אַ וואונק, אז ער זאָל אַראָבקומען צו־האַלטען זיין פערד. דער אינדיאַנער האָט געפאָלגט. בשעת ער האָט צוגעהאַלטען דעם פערד, איז דער שפּאַניער אַרויף אין זיין וואוינונג און געשענדעט זיין פרוי. שפּעטער, ווען דער בעליידיגטער מאַן האָט זיך בעקלאָגט, האָט קאָראָנאַדאָ איהם געהייסען אָנווייזען אויף דעם שולדיגען. דעם שפּאַניער האָט ער ניט דערקענט; ער האָט אָבער דערקענט זיין פערד. דאָך איז יענער געבליבען אונבעשטראָפט.

קאַסטאַנעדאַ שרייבט וועגען דיא איינוואוינער פון טיגוע דאָס פאָלגענדע: *)

„דיא אונפערהייראַטהע יונגע לייט דיענען דעם גאַנצען דאָרף. זיי טראָגען האָלץ פאַר אַלעמען. זיי לעגען דאָס אַן אויפ'ן הויף און דאָרטען נעהמען דאָס אַלע פרויען פאַר זייערע פערשיעדענע וואוינונ־גען**). דיא יונגע לייט וואוינען אין דיא עסטופאַס. איינינגע עסטופאַס

*) מען דאַרף בעמערקען, אז דאָס רוב פון דעם, וואָס ער זאָגט דאָ וועגען טיגוע, געהט אויף אַלע אַנדערע פּועבלאָס אויך. זיין ווערק איז איבער־הויפּט געשריעבען אָהן אַן אָרדנונג.

**) דאָס איז אייגענטליך בלויז אַ ביישפּיעל. זיי האָבען אויך גע־טהאָן אנדערע ארבייט פאַר דער גאַנצער קאָמונע. צום ביישפּיעל, זיי פלעגען צוזאַמען מיט דיא פערהייראַטהע מענער געהן אויף געיעג (נאָך הירשען, האַ־

זיינען קיילעכדיג, אַנדערע פיער־קאַנטיג, עס זיינען פאַראַן אַזעלכע גרויסע עסטופאַס, אַז זיי האָבען צו צוועלף זיילען ביי דיא זייטען און צו פיער אין מיטען, און יעדער זייל איז אַזוי דיק וויא דיא לענג פון צוויי מענשען. דיא פאָדלאָגע בעשטעהט פון גרויסע גלאַטע שטיינער, אַזוי וויא אין אייראָפּאַ אַ באָד... דיא אינדיאַנער קענען דאָרטען זיין ווען עס ווערט אָנגעהייצט טאָקע וויא אין אַ באָד. דער סופיט קומט אויס גלייך מיט דער ערד פון דרויסען.

„ווען אַ יונגערמאַן וויל חתונה האָבען, ווערט דאָס אַלץ בעשטימט פון דיא עלטסטע. דער חתן דאַרף אויסשפּינען און אויסוועבען אַ קאָלדרע און דאָס צוטראָגען דער כלה. ווען זיא דעקט זיך דערמיט צו, ווערט זיא זיין פרוי. דיא אויבערשטע צימערען בעלאַנגען צו דיא פרויען, און דיא עסטופאַס צו דיא מענער. פרויען טאָרען ניט שלאָפען אין דיא עסטופאַס. און אפילו בלויז אַריינגעהן אַהין איז זיי אויך ערלויבט נור דאַן, ווען זיי דאַרפען ברענגען עסען זייערע זיהן אָדער מענער. דיא מענער שפּינען און וועבען. דיא פרויען האָדעווען דיא קינדער און פערטיגען צו דיא עסענוואַרג. דיא לאַנד איז אַזוי פרוכט־באַר, אַז זיי דאַרפען אַפילו ניט אַקערען. זיי דאַרפען נור פערזעען דיא קוקורוזע קערנער. באַלד ווערט דאָס צוגעדעקט מיט שנעע, און דיא זאַנגען וואַקסען פון אונטער דעם שנעע. מאַסען פויגעלעך עסען פון דיא פעלדער, און דאָך בלייבט נאָך מעהר וויא דיא מענשען קענען פערברויכען. דאָ זיינען פאַראַן מאַסען היגע עופות (אינדיקעס). עס געדויערט 60 טעג איידער אַ טוידטער עוף ווערט פערדאָרבען, בעקומט אַ גערוך און עס הויבען אָן אויסצוקריכען דיא פערעדען. דאָס זעלבע איז מיט טויטע מענשען *).

„דיא דערפער, דאָס הייסט דיא מויערען און דיא הויפען, זיינען

זען, קראָליקעס) און דיעזער געיעג איז אימער געווען אַ געמיינשאַפטליכער.
מיט דיא פלייש פלעגט זיך צוטהיילען דיא גאַנצע פועבלאָ. דיא ערד האָבען בעאַרבייט דיא פרויען אויך געמיינשאַפטליך. דיא שפּייז־סקלאַדען, וואו מען האָט געהאַלטען דיא זאַפּאַס אויף שפּעטער, זיינען אויך געווען קאָ־מוניסטישע.

*) די לופט איז דאָרטען זעהר טרוקען. היינט שיקען דאָקטוירים אַהין דעריבער שווינדזיכטיגע.

פריי פון שמוץ. די אינוואוינער האַלטען זיך דאָרטען זעהר ציכטיג. די אונציכטיגקייטען זיינען פון דרויסען פון דער פועבלאָ *). הויפּט־זעכליך זיינען ריין די צימערען, וואו זיי פערטיגען צו די שפּייז, און וואו זיי מאָהלען די מעהל. דריי פרויען מאָהלען צוזאַמען. איידער זיי געהען אַריין אין יענעם צימער, טהוען זיי אויס די שיך, פער־וויקלען און דעקען צו די האָר און טרייסלען אויס די קליידער. וועהרענד די דריי פרויען אַרבייטען אינווענינ, זיצט אַ מאַנספּאַרשוין אויפ׳ן שוועל און שפּיעלט אויף אַ פּייפעל. ער שפּיעלט און זיי בעווע־גען די מילל־שטיינער צום טאַקט, און זינגען צו.

„די איינוואוינער האָבען פּרעדיגער. קיין סאַקראַמיטען זיינען ביי זיי ניטאָ. קיין מענשליכע קרבנות זיינען זיי ניט מקריב און קיין מענשען־פלייש עסען זיי ניט. קיין שלעכט־הערציגקייט זעהט מען פון זיי ניט. די מיידלעך געהען ביי זיי אַבסאָלוט נאַקעט, אפילו ווען עס איז קאַלט. ערשט, ווען זיי האָבען חתונה, דעקען זיי זיך צו.“

באַנדעליער זאָגט (וועגען די פּועבלאָס אין אַלגעמיין) אַז אַ פער־הייראַטהע פרוי האָט זיך געדאַרפט פיהרען אַנשטענדיג, וועהרענד אַ מיידעל האָט זיך צוריקגעהאַלטען פון מענער בלויז ווען זיא האָט אויף זיך גענומען אַ תשובה פאַר עפּעס אַן עבירה. ער ערקלערט אַז אין אַלגעמיין איז דער געשלעכטליכער לעבען אין יעדען שבט געווען אַ פרייער און אַ געמישטער, און אַז אַ מיידעל האָט זיך געהאַלטען שטרענג בלויז צו מענער, וואָס האָבען ניט בעלאַנגט צו איהר שבט.

די אינדיאַנער פון טיגוע און פון אַנדערע פּועבלאָס האָבען געהאַט רעליגיעזע טענץ, איניגע פון וועלכע זיינען געווען אַזוי אונאַנשטענדיג, אַז שפּעטער האָט די וואַשינגטאָנער רעגיערונג דאָס געמוזט פער־וועהרען. דער וויכטיגסטער פון דיעזע טענץ איז געווען ביי זיי אַ שלאַנגען־טאַנץ. ער איז אויך געווען דער אונאַנשטענדיגסטער. שלאַנגען זיינען ביי זיי, אַזוי ווי אין מעקסיקאָ, געווען הייליגע בעשעפּע־ניסען, און זיי זיינען צו זיי אַזוי צוגעוועהנט געווען, אַז זיי פלעגען זיך

*) אַן אַנדערער פון קאָראָנאַדאָ׳ס מיטרייזענדע שרייבט: „די הויזער זיינען צו גוט פאַר דיעזע אינדיאַנער, וואָרים זיי האָבען קיין אַנשטענ־דיגקייט אין קיין זאַך, אַחוץ אין זייערע וואוינונגען“.

מיט זיי שפּיעלען, און טאַנצענדיג מאַכען פערשיעדענע קונצען מיט זיי *).

איינמאָל, בשעת קאָראָנאַדאָ איז געשטאַנען אין טיגוע, האָט אַ שפּאַניער ערמאָרדעט אַ אינדיאַנער. דיא רויט־הויטיגע האָבען דאַן פערלוירען דיא געדולד. זיי האָבען גענומען טרייבען דיא פערד, און פיעלע פון זיי זיינען אויף דיעזען אַרט פערלאָרען געגאַנגען. עס איז געקומען צו אַ בלוטיגען געשלעג. דיא רויט־הויטיגע האָבען זיך פער־שפּאַרט אין זייערע דערפער און פון דיא בעפעסטיגטע דעכער האָבען גענומען פליהען פיילען, שטיינער און קוילען פון אַדאָבע.

ענדליך האָט מען געמאַכט שלום.

אָבער גלייך נאָכ'ן שלום־מאַכען האָבען דיא שפּאַניער צוזאַמענ־גענומען הונדערט אינדיאַנער, זיי געבונדען און זיי אָנגעהויבען צו בראָטען לעבעדיגערהייט. דיא אונגליקליכע האָבען זיך געוועהרט מיט דיא לעצטע כחות. דיא שפּאַניער האָבען זיי אָבער אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען און געוואָרפען אין פייער; און דיא וואָס האָבען זיך דורכגעריסען און געפּרופט אַנטלויפען האָט דיא קאַוואַליעריע נאָכ־געיאָגט און געהאַקט.

עס האָט זיך גלייך פערשפּרייט אַ נאַכריכט, אַז דיא ווייסע האַלטען ניט וואָרט, אַז זיי ברעכען דיא, מיט וועמען זיי מאַכען שלום.

עס האָט אָנגעפאַנגען צו שנייען און דער שניי האָט ניט אויפ־געהערט גאַנצע צוויי מאָנאַט. דיא שפּאַניער זיינען געווען הילפלאָז. אַלזאָ האָבען זיי ווידער גענומען בעטען מען זאָל מיט זיי מאַכען שלום. דיא אינדיאַנער האָבען שוין אָבער ניט געוואָלט הערען פון דעם. דער וואָרט פון אַ ווייסען מענשען האָט ביי זיי מעהר קיין ווערט ניט געהאַט.

דיא פּועבלאָס האָבען זיך ווידער פערשפּאַרט. ווידער האָט אָנגעהויבען צו רעגענען מיט פיילען און שטיינער. דיא שטיינער זיינען געפאַלען אַזוי געדיכט, אַז עטליכע שפּאַניער זיינען פון זיי דער'הרג'עט געוואָרען צום טוידט, וועהרענד העכער וויא הונדערט

*) אונאַנשטענדיגע תאוה־טענץ אלס רעליגיעזע צערעמאָניעס געפינען מיר אויך ביי פּאַרציייטיגע פעלקער פון אַזיען.

זיינען געוועזן פערוואונדעט, און פון דיעזע זיינען אויך עטליכע געשטאָרבען.

דיא בעלאַגערונג האָט געדויערט גאַנצע פופציג טעג. דאָס ערגסטע פאַר דיא בעלאַגערטע איז געוועזן וואָס זיי האָט אויסגעפעהלט וואסער. זיי האָבען געפּרופט גראָבען א ברונען, זיי האָבען אָבער קיין וואסער ניט געפונען און גראָבענדיג זיינען ביי זיי פערשאָטען געוואָרען דרייסיג מאַן. איינינע מאָל זיינען פאָרגעקומען שלאַכטען פון דרויסען. אין איינער פון דיעזע שלאַכטען האָבען דיא אינדיאַנער טוידטליך פערוואונדעט א וויכטיגען שפּאַנישען קאַפּיטאַן און איהם אריינ־געשלעפּט צו זיך.

איין מאָל האָבען זיי דיא שפּאַניער געמאַכט אַזאַ פאָרשלאַג: זיי וועלען זיי איבערגעבען זייערע פרויען און קינדער, און אליין וועלען זיי ווייטער קעמפּפען. אָהן דיא פרויען און קינדער וועט זיי בלייבען מעהר וואסער, האָבען זיי ערקלערט, און זיי האָבען געהאָפט, אַז דיא שפּאַניער וועלען דיא פרויען מיט דיא קינדער ניט טשעפּען.

„לאָמיר בעסער מאַכען שלום“ — האָט קאָראָנאַדאָ זיי געשיקט זאָגען.

„ניין, דאָס קענען מיר ניט טהאָן. — האָבען זיי געענטפערט — וויא אַזוי קענען מיר געטרויען אייער וואָרט?“

און וואָס מען האָט זיי ניט געפּרופט פערזיכערען, אַז איצט וועט מען שוין האַלטען וואָרט, האָבען זיי זיך אַלץ ניט געבויגען. וויא אַזוי זיי האָבען אַזעלכע מענשען געקענט געטרויען זייערע פרויען און קינדער, איז אין דיא בעריכטען ניט ערקלערט. די נויט האָט זיי יעדענפאַלס געצוואונגען זיי איבערצוגעבען צו זיי אין די הענד. אויפגעבען דעם קאַמפּף, דאָס האָט זיי זייער פערביסענהייט ניט געלאָזען. א חוץ דעם, האָבען זיי געגלויבט, אַז זיי האָבען ניט וואָס צו פערליערען, אַז ווען זיי זאָלען מאַכען שלום, וועט מען זיי סיי וויא סיי אַלעמען פערברענען.

ענדליך איז צוגעריטען אַן אָפיציער און האָט איבערגענומען דיא פרויען מיט דיא קינדער. ער אַליין איז פערבליבען וויעדער טענה'ן וועגען פריעדען. זיצענדיג אויף זיין פערד מיט'ן קיווער אין האַנד, אלס א צייכען אַז ער געפינט זיך ניט אין קיין קאַמפּף, האָט ער זיי נאָך אַמאָל און וויעדער אַמאָל פערזיכערט, אַז זיי מעגען גלויבען זיין וואָרט. ענדליך האָט דער אינדיאַנער, וואָס האָט גערעדט מיט איהם פון דעם

דאָך, אריינגעשאָסען אַ פייל אין דער ערד, פונקט צווישען דיא פים פון זיין פערד, דאָס איז געווען זיין ווארנונג, אַז דער אָפיציער מוז גלייך אַוועקגעהן. דער אָפיציער האָט דאַן אָנגעטהאָן זיין קיווער און אַוועקגעריטען. דיא אינדיאַנער פון אויבען האָבען אָבגעוואַרט ביז דיעזער פריעדען־שליח איז שוין געווען אַזוי ווייט פון זיי, אַז זיי האָבען איהם ניט געקענט שעדיגען, און דאַן האָבען זיי גענומען שיסען אויף דיא אַנדערע שפּאַניער.

מיט פופצעהן טעג שפּעטער האָבען דיא אינדיאַנער געפּרופט פער־לאָזען זייער פּועבלאָ אין מיטען נאַכט. מען האָט זיי אָבער געכאַפּט. זיי האָבען זיך גענומען פערטהיידיגען, און האָבען געטוידטעט איין שפּאַניער; אבער פון זיי זיינען אויסגעפאַלען פיעלע קרבנות. דיא איבריגע האָבען זיך געלאָזען שווימען איבער'ן טייך. מען האָט זיי אָבער דאָס רוב דער'הרג'עט אין וואַסער, און דיא וואָס זיינען אַריבער־געשוואומען אויף יענער זייט, זיינען געווען אַזוי פערפראָרען פון דיא קאַלטע וואַסער, אַז מאָרגען האָט מען זיי נאָך דאָרטען געפונען ליעגענ־דיג אויפ'ן ברעג האַלב־טוידטע. דיא שפּאַניער האָבען זיי אָבגעמינ־טערט, געבראַכט צוריק און געמאַכט פאַר קנעכט.

דיא איינוואוינער פון אַנדערע עלף פּועבלאָס — איינינגע גרעסערע מיט זעקס און זאָגאר זיעבען־עטאַזשנע מויערען, און אַנדערע פיעל קלענערע — זיינען זיך צולאָפען. דיא שפּאַניער האָבען זיי געלאָזט וויסען, אַז זיי וועלען זיי קיין בייז ניט טהאָן. זיי האָבען זיי אָבער ניט געגלויבט.

דאָס איז געווען אין מערץ, 1541.

דער טערק האָט געזאָגט, אַז צו צפון־מזרח צו איז פאַראַן אַ שטאָדט מיט'ן נאָמען קוויווירא, וואו עס איז פאַראַן אַ סך גאָלד און זילבער. צו זיינע ווערטער האָט מען שוין קיין צוטרוי ניט געהאַט, אָבער טאָמער איז פאָרט אמת וואָס ער זאָגט? זיי האָט זיך געוואָלט גלויבען אַז עס איז אמת. קורץ זיי זיינען אַוועק נאָך קוויווירא.

אויפ'ן וועג האָבען זיי בעגעגענט אונגעהויערע מאַסען בופּעל־אָקסען און קיה. אין איין אָרט האָבען זיי אַ היבשע צאָהל געקוילעט, איז פון דעם ארויסגעקומען אַ מישענינע אין דער גאַנצער סטאַדע. דיא צושראָקענע בעשעפעניסען זיינען געלאָפען וויא דיא פער'סם'טע, זיך געשפּאַרט און געטראָטען איינע איבער דיא אַנדערע, ביז זיי זיינען

צוגעקומען צו א גרויסען טיעפען גראבען, און גענומען אריינפאלען אין איהם. עס זיינען אריינגעפאלען אזוי פיעל, אז זיי האבען פערשטאפט דעם גאנצען גראבען און דיא איבריגע זיינען איבער זיי אריבערגע־לאפען.

דיא פערד פון דיא שפאניער האבען זיך פאר דיא ווילדע אקסען געשראקען, און איניגע פון זיי זיינען פאר שרעק אוועקגעלאפען און מען האט זיי ניט געקענט געפינען. איניגע פערד, וויעדער, האבען דיא בופעל־אקסען מיט זייערע הערנער געטויידטעט.

דיא לאנד איז דארטען פלאך און גלייך. זיא איז בעוואקסען מיט גראז אהן בוימער, אהן שטיינער און אהן דעם קלענסטען בערגעלע. אזוי ציהט זיא זיך פון אלע זייטען אויף הונדערטע מיילען, גלייך וויא א טיש. עס איז ניטא קיין שום סימן, נאך וועלכען מען זאל קענען דערקענען א פלאץ, סיידען מען זאל געברויכען א קאמפאס און דיא אנדערע אינסטרומענטען וואס מען געברויכט אויף א שיף. ווען מען פערבלאנדזשעט, איז מען אזוי וויא אויפ'ן אקעאן. דער גאנצער געגענד הייסט בופפאלא פליינס, דאס הייסט פלאכלענדער פון בופעל־אקסען, ווייל דארטען פלעגען דיעזע בעשעפעניסען ארומגעהן ריעזיגע סטאדעס־ווייז, פיטערנדיג זיך אויף דעם גראז. רעדענדיג וועגען דיעזע בהמות אין א בריעף, זאגט איינער פון קאראנאדא'ס מיט־רייזענדע: „עס איז פאראן אזא מאסע, אז איך וויים ניט צו וואס זיי צוצוגלייכען, סיידען צו די פיש אין ים. אויף אונזער רייזע זיינען געוועזען אזוי פיעל פון דיעזע אקסען, אז פיעל מאל האבען מיר געפרופט דורכגעהן דורך זייער סטאדע אום אריבערצוגעהן אויף יענער זייט פעלד, און מיר האבען ניט געקענט. דער געגענד איז געוועזען בעדעקט מיט זיי."

ווען זיי בעפאלען מיט זייערע הערנער זיינען דיעזע אקסען זעהר געפעהרליך. אבער ווען מען טשעפעט זיי ניט, זיינען זיי געוועהנליך מילדע בעשעפעניסען.

איין מאל, ווען קאראנאדא האט זיך מיט זיין ארמיי אבגעשטעלט ביי א לאנגען גראבען, און עטליכע פון זיינע שפאניער זיינען אוועק אויף געיעג, זיינען זיי דערנאך שיער פון זין ניט אראב זוכענדיג דעם לאגער. דריי טעג האבען זיי ארומגעוואנדערט אהין און אהער און

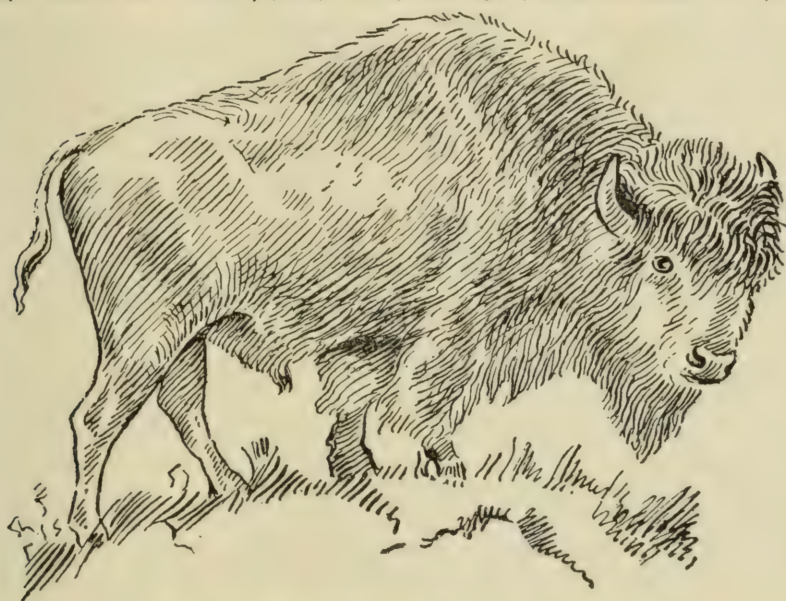
ענדליך האָט זיך אַרויסגעצייגט אַז זיי זיינען געווען ניט ווייט פון גראָבען. דערנאָך האָבען פערבלאָנדזשעטע פיעלע אַנדערע. יעדען אבענד פלעגט מען מוזען אויסרופען אַלע נעמען, צו זעהען ווער עס פעהלט. מען האָט געשאָסען, געטראָמייטערט, אָבער ניט יעדען פון דיא פערבלאָנדזשעטע האָט דאָס געהאָלפען. פיעלע האָבען געמוזט וואַרטען אויף אַן אָרט ביז פאַרנאַכט, אום צו זעהן וואו דיא זונן געהט אונטער. בלויז אויף אזא אופן האָבען זיי געקענט וויסען וואו עס איז מערב, מזרח, צפון און דרום. אָבער אפילו דערצו האָט מען אויך געדאַרפט האָבען אַ געוויסע געניטקייט. דאָך פלעגען דיא אינדיאַנער פון יענע ערטער שטענדיג אַרומוואַנדערען און יאָגען זיך נאָך אָקסען, און ניט פערבלאָנדזשען. וויא קאָראָנאַדאָ'ס מענשען האָבען בעמערקט, פלעגען זיי דערצו אָפט טהאָן אזוי: זיי פלעגען אַריינשיסען אַ פייל אין דער ערד אַזוי ווייט וויא זיי האָבען נור געקענט שיסען. דאַן, ווען זיי זיינען צוגעקומען נאָהענט צו דיעזען פייל, פלעגען זיי איבער איהם אַריבער־שיסען אַ צווייטען פייל, אויך אַזוי ווייט וויא מעגליך; דאַן איבער דעם צווייטען אַ דריטען און אזוי ווייטער, אַלץ אין דער ריכטונג, אין וועלכע זיי האָבען געוועלט געהן. אויף דיעזען אַרט פלעגט זייער מאַרשרוט זיין גליך וויא אַ סטרונע — דער קירצעסטער וועג, וואָס מען קען זיך פאָרשטעלען. אַ רייזע, וואָס פלעגט אָהן דיעזע פיילען געדויערען פערציג טעג, פלעגט מיט דיעזען מיטעל נעהמען ניט מעהר וויא פינף און צוואַנציג. דיא שפּאַניער האָבען דיעזען מיטעל ניט געהאַט. זיי האָבען אָבער זיך צוגעוועהנט צו מאַכען בערגלעך פון דיא מיסט פון דיא אָקסען. אויף דער פלאַכע גלאַטע לאַנד פלעגט זיך דאָס זעהן זעהר ווייט.

דיא רייזענדע דערמאָנען אין זייערע בריעף אויך מאַסען נאָרעס פון „וועווערקעס", וואָס זיי האָבען געזעהן אין דער ערד. דאָס זיינען מאַרמאָטען (חיה'לעך וואָס זיינען עהנליך צו וועווערקעס) אָדער „פּריירי דאָגס", וויא מען רופט זיי אין דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

דיא אינדיאַנער פון דיעזע לאָנקע לענדער הייסען געוועהנליך אַ פּ אַ ט ש ע ס, פון אַ פּועבלאָ־אינדישען וואָרט, וואָס בעדייטעט „שונא", וואָרים דיא איינוואוינער פון די פּועבלאָס האָבען פאַר דיא אַפּאַטשעס געציטערט. דיא אַפּאַטשעס זיינען געווען ווילדער פאַר זיי און פיעל גרעסער אין צאָהל און זיי פלעגען אָפט בעפאַלען זייערע

דערפער. ניט איין פועבלא האבען זיי פערוויסטעט, אדער זאגאר פערניכטעט.

דיעזע אפאטשעס האבען געצויגען זייער גאנצע חיונה פון דיא בופפעל־אקסען. זיי האבען געגעסען זייער פלייש און געטרונקען זייער בלוט; פון דיא פעל האבען זיי געמאכט שיך און קליידער, פאלאטקעס צום וואוינען און שטריק; שטריק האבען זיי אויך געפלאכטען פון דיא לאנגע געדיכטע האר, וואס הענגט ביי דיעזע בהמות פון אונטען; דיא אדערען האבען זיי געדיענט אלס פאדים צום נייען און פון דיא ביינער האבען זיי געמאכט א מין נאדלען אדער אלען; מיט דיא מיסט האבען

אמעריקאנער ביזאן אדער באפפאלא (בופפעל־אקס).

זיי געהייצט; דיא מאגענס האבען ביי זיי געשפיעלט דיא ראלע פון קריג און טעפ. דיא פעל פאר דיא פאלאטקעס פלעגען זיי אויסארבייטען וויא פארמעט. זייערער א דארף האט אויסגעזעהן וויא היינט א מיליטערישער לאגער. איבעריגענס, זיינען זייערע דערפער טאקע געווען ניט מעהר וויא לאגערען. קיין שטענדיגען וואוינונגס־פלאץ האבען זיי ניט געהאט. זיי פלעגען נאכגעהן נאך דיא ווילדע סטאדעס און אזוי וואנדערען פון איין ארט אויפ'ן אנדערען.

דיעזע אינדיאַנער האָבען געהאַלטען אַ סך הינט, וועלכע זיי האָבען געברויכט צו שלעפּען זייערע פּעק. אין דעם זיינען זיי געווען אַן אויס־נאַהמע, אַזוי וויא דיא פּערואַנער, וואָרים דיא אַנדערע אינדיאַנער האָבען דאָך קיין לאַסט־בהמות ניט געהאַט. זייערע שכנים, דיא פּועבלאָ־אינדיאַנער, וועלכע זיינען געווען ענטוויקעלטער פון זיי, האָבען געהאָ־דעוועט אינדיקעס אַלס הויז־עופות; קיין לאַסט־בהמות האָבען זיי אָבער ניט געהאַט. דיא אַפּאַטשעס פּלעגען אויף זייערע הינט אָנטהאָן זאָטלען און צו דיעזע זאָטלען פּלעגען זיי צובינדען דיא משא. ווען זיי פּלעגען זיך דאַרפען אַריבערקלייבען, פּלעגען זיי פונאַנדער:נעהמען זייערע פּאַלאַטקעס און אַרויפלעגען זיי מיט דיא אַנדערע זאַכען אויף דיא הינט, און מיט זיי זיך אַוועקלאָזען אויף דעם פּלאַץ, וואוהין דיא אָקסען זיינען אַריבער.

צייטענווייז פּלעגען דיא אַפּאַטשעס קומען צו דיא פּועבלאָס און מיט דיא דאָרטיגע איינוואוינער בייטען זייערע פּראָדוקטען, וואָס זיי האָבען געהאַט פון דיא אָקסען, אויף קוקורוזע, באַוועלנע אָדער פעדערנע מאַנטלען און אַנדערע זאַכען. דער האַנדעל פּלעגט אָבער אימער פאָר־קומען פון דרויסען. אינווייניג אין דער פּועבלאָ פּלעגען דיא פּועבלאָ אינדיאַנער זיי מורא האָבען אַריינצולאָזען.

דיא רייזע פון דעם לאַגער, וואָס דיא שפּאַניער האָבען אויפגע־שטעלט לעבען דעם דערמאָנטען גראָבען, ביז ק ו ו י ו ו י ר אַ, האָט ביי זיי געדויערט 48 טעג, און דיא גאַנצע צייט האָבען זיי אַלץ בעגע־גענט אונגעהייערע מאַסען בופפעל־אָקסען. נאָך איידער זיי זיינען אָנגעקומען אין קוויווירא, האָט זיך אַרויסגעצייגט, אַז דער טערק נאַרט זיי אָב, אַז ער פיהרט זיי אומישנע אַוועק אָן אַ זייט, וואָס ווייטער פון דיא פּועבלאָס. ער איז געצוואונגען געווען זיך מודה צו זיין, און ער האָט ערקלעהרט, אַז דיא פּועבלאָ אינדיאַנער האָבען איהם דערצו אָנגע־שטעלט. דיא שפּאַניער האָבען איהם דאַן דערוואָרגען.

ענדליך האָט מען דערגרייכט קוויווירא. אין אַ ספּעציעלע אָבהאַנדלונג וועגען דעם ענין גיט באַנדעליער אָן אַרגומענטען, אַז דאָס איז געווען אין דעם היינטיגען שטאַאַט ק אַ נ ז אַ ס. נאָך זיין מיינונג נאָך איז דאָס אָבער ניט געווען קיין בעשטימטער, שטענדיגער דאָרף, נור אַ דאָרף, וועלכען מען האָט איבערגעטראָגען פון פּלאַץ צו

פלאַץ. דיא איינוואוינער זיינען געווען אַרומוואַנדערענדע אינדיאַנער, און וואו זיי האָבען זיך אָבגעשטעלט, דאָרטען איז געווען קוויוויראַ, ערקלעהרט באַנדעליער. דאָ וואו זיי פלעגען זיך אָבשטעלען פלעגען זיי פערזעען קוקורוזע און וואַרטען ביז זיא פלעגט אויפגעהן און פאַרטיג ווערען. דיא הייזער זיינען ביי זיי געווען שטרויענע. קיין באַוועלנע קליידער אָדער צודעקען האָבען זיי ניט געהאַט; פלייש פלעגען זיי עסען רויהער־הייט. וועגען גאָלד און זילבער האָט קיין רייד ניט געקענט זיין.

קאָראָנאַדאָ איז אָנגעקומען אין קוויוויראַ אין יוני 1541, אונגעפעהר אַ מאָנאַט נאָך דעם, וויא דע סאָטאָ איז אַריבערגעגאַנגען דיא מיססיססיפפי. דיא צוויי רייזענדע זיינען איצט געווען אויף אַ מייל 700 איינער פון דעם אַנדערען.

קאָראָנאַדאָ האָט אַרום קוויוויראַ פערבראַכט פינף און צוואַנציג טעג. מיט אַ צובראָכענעם געמיטה, און אַ קראַנקען קערפּער האָט ער זיך אומגעקעהרט נאָך מעקסיקאָ. ער איז צום וויצע־קעניג, צו מענדאָזאַ'ן, געקומען מיט אַן אָראָבגעלאָזענעם קאָפּ, און דער וויצע־קעניג האָט איהם אויפגענומען זעהר קאַלט.

וואָס איז קאָראָנאַדאָ שולדיג געווען? ער איז שולדיג געווען אין דעם, וואָס מען האָט געהאָפט, אַז ער וועט ענטדעקען אַ נייע לאַנד פון אוצרות, און וואָס אַזאַ לאַנד איז ניט געווען.

גאַנץ אַנדערס האָט מענדאָזאַ עמפּפאַנגען דיא, וואָס האָבען זיך אומגעקעהרט פון דע סאָטאָ'ס צרה'דיגע עקספּעדיציע. ווען זיי האָבען דערגרייכט דיא שטאָדט מעקסיקאָ (אין אַ יאָהר נאָך דעם וויא קאָראָנאַדאָ איז אַהין געקומען מיט זיין ניעדערלאַגע), האָט דער וויצע־קעניג אַרויסגעשיקט אַ פּאָרשטעהער זיי מקבל פּנים זיין אויפ'ן וועג מיט קליידער און מיט דעליקאַטע שפּייז. צוזאַמען מיט דעם אָפיציעלען שליח איז זיי אַרויסגעקומען אַנטקעגען כמעט יעדער שפּאַניער פון דער איבערגעבויטער שטאָדט. פאַר דע סאָטאָ'ס ניעדערלאַגע איז מענדאָזאַ ניט געווען פעראַנטוואָרטליך, וואָרים זיין עקספּעדיציע האָט זיך ניט אָנגעפאַנגען אין מעקסיקאָ, ניט אונטער מענדאָזאָ'ס רשות. אַלזאָ האָט ער צו דיעזע אונגליקליכע אַוואַנטוריסטען זיך פערהאַלטען מענשליך. און אַזוי וויא מען האָט זיי שוין אַלעמען בעוויינט אַלס פערלאָרענע,

האָט זייער אָנקומען ערוועקט אַ בעזונדערען אינטערעס מיט בעזונדערע סימפּאַטהיע.

פּיער יאָהר שפּעטער, אין 1547, האָט דיא שפּאַנישע רעגיערונג מענדאָזאַ'ן איבערגעשיקט פון מעקסיקאָ צו ווערען וויצע־קעניג פון פּערו.

מיר ווּעלען שליסען דיעזען קאַפּיטעל מיט דער בעמערקונג, אַז קאַבעזאַ דע וואַקאַ, דע סאָטאָ און קאָראָנאַדאָ מיט זייערע מיטרייזענדע האָבען געוואַנדערט דורך געגענדען, וועלכע זיינען היינט דיא פאָלגענדע פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען: פלאָרידאַ, דזשאָרדזשיאַ, טעננעססי, אַלאַבאַמאַ, טעקסאַס, ניו־מעקסיקאָ, אַריזאָנאַ, נעוואַדאַ, נעבראַסקאַ און קאַנזאַס.

XVIII.

דיא ענטדעקונג פון דעם טייך האָדסאָן.

דער האָדסאָן איז געפונען געוואָרען דורך דיא זעלבע אורזאַכע דורך וועלכע קאָלומבוס האָט געפונען אַמעריקאַ. — ווערראַזאַנאָ און גאָמעז. — הענרי האָדסאָן און דיא מאָסקאווער קאָמפּאַניע. — זיין ערשטע און צווייטע רייזע (אונטער דער ענגלישער פאָהן). — זיין דריטע רייזע (אונטער דער האָללענדישער פאָהן). — זיין בריעף פון דזשאהן סמיטה'ען. — ביי דער מויל פון דעם האָדסאָן. — אין דיא יעצטיגע קאָני איילאַנד, נויאָרק און דזשוירסי סיטי. — צווישען סטעטען איילענד און ברוקלין. — וויא אַזוי דיא אינדיאַנער האָבען דערצעהלט וועגען האָדסאָן'ס אָנקומען. — האָדסאָן'ס רייזע איבער'ן האָדסאָן. — צוריק נאָך אייראָפּאַ. — פערהאַלטען אין ענגלאַנד. — זיין פערטע רייזע (אונטער דער ענגלישער פאָהן). — ענטדעקונג פון האָדסאָן ביי. — האָדסאָן'ס טרויעריגער סוף.

צוצוקומען צו דיא ווייטע אַזיאַטישע לענדער, צו אינדיען, — דיא געווירץ־אינזלען, כינאַ, יאַפּאַן, האָט זיך אַלץ גערעכענט פאַר דאָס וויכטיגסטע אין דער האַנדעל־וועלט פון אייראָפּאַ. פּאָרטוגאַל האָט זיך געהאַט איהר וועג צו אַזיען אַרום אַפריקאַ, אָבער דיא אַנדערע ים־רייזענדע נאַציאָנען האָבען אויף דיעזען מאַרשרוט קיין רעכט ניט געהאַט; אַלזאָ האָבען זיי אימער געטראַכט וועגען אַ וועג צו אַזיען דורך אַמעריקאַ. מאַגעלאַן'ס וועג אַרום זיד־אַמעריקאַ איז צו לאַנג, האָט מען אַלץ געזוכט אַ קירצערען. וויא אַזוי שפּאַניען האָט געזוכט אַזאַ וואַסער־דורכגאַנג, האָבען מיר שוין עטליכע מאָל געזעהן אין דיעזען באַנד וויא אויך אין דעם ערשטען. אָבער שפּאַניען איז ניט געווען דיא איינציגע. ענגלאַנד, פראַנקרייך און האָללאַנד האָבען אויך געזוכט אַזאַ דורכגאַנג. ווען מען האָט זיך איבערצייגט, אַז אין מיטען זיד־אַמעריקאַ איז אויף דעם קיין האָפנונג ניטאָ, האָט מען גענומען זוכען אין נאָרד־אַמעריקאַ. מען איז געשוואומען פאַזע ברעג, אַריינגעשוואומען אין

שטיקלעך ים, וואָס גיסען זיך אַריין אין דער יבשה; מען האָט זיך אָבער ערקונדיגט, אַז דאָס זיינען ניט מעהר וויא „ים־בוזימער“, אָדער „מיילער“ פון טייכען. ניצליך זיינען דיעזע פאָרשונגס־רייזעס יעדענ־פאַלס געוועזען, וואָרים דורך זיי איז מען בעקאַנט געוואָרען מיט דער לאַנד־קאַרטע פון אַמעריקאַ ביי איהרע ברעגעס, און מיט אייניגע פון איהרע וויכטיגע טייכען.

אָט אויף דיעזען אָרט איז דאָס ענטדעקט געוואָרען דער האָדסאָן, דער שעהנער טייך, אויף וועלכען היינט שטעהט נויאָרק, אָלבאַני און אַנדערע שטעדט פון דעם נויאָרקער שטאַאַט. מיט אַנדערע ווערטער, דיעזער טייך איז געפונען געוואָרען דורך דיא זעלבע אורזאַכע, דורך וועלכע קאָלומבוס האָט געפונען אַמעריקאַ, נעמליך דורך דעם, וואָס מען האָט געזוכט אַ מערב וועג פון אייראָפּאַ נאָך אַזיען.

דער לעזער געדענקט וויא דער קאַפּיטאַן פון אַ פראַנצויזישע שיף האָט אויפ׳ן ים געכאַפּט דיא אוצרות וואָס קאָרטעס האָט פון מעקסיקאָ געשיקט צום שפּאַנישען קעניג, און זיי איבערגעגעבען צום פראַנצויזישען קעניג (אויבען, זייטעל 415), דיעזער שיפס־קאַפּיטאַן איז געוועזען דזשיאָוואַני וועראַזאַנאָ. ער איז געוועזען אַן איטאַליע־נישער שיפס־מאַן, און דער פראַנצויזישער קעניג פראַנציסקאָ דער ערשטער האָט איהם געדונגען צו מאַכען ים־רייזעס פאַר איהם (אין פראַנקרייך האָט מען איהם גערופען זשואַן פלאָ־רענטין, ווייל ער איז געבאָרען געוואָרען אין פלאָרענציע, איטאַ־ליען). קאָרטעס׳עס געלד האָט ער געכאַפּט אין 1523. מיט אַ יאָהר שפּעטער איז ער פון פראַנקרייך אַריבערגעשוואומען דעם אַטלאַנטישען אָקעאַן און דערגרייכט דעם ברעג פון דעם היינטיגען שטאַאַט נאָרטה־קאַראָליינאַ (נאָרד־קאַראָלינאַ). פון דאָרטען איז ער געשוואומען פאַזע ברעג צו צפון צו. ער האָט זיך אָבגעשטעלט ביי דעם ברעג פון דעם ניו־יאָרקער ים־בוזים (בעי) און געזעהן דיא מויל פון דעם האָדסאָן.

דעם נעכסטען יאָהר, אין 1525, איז דער זעלבער פּלאַץ בעזוכט געוואָרען פון אַ שפּאַנישען ים־רייזענדען מיט׳ן נאָמען עסטיוואַן גאָמעז. דאָס איז דער זעלבער גאָמעז, מיט וועלכען מיר זיינען בעקאַנט געוואָרען ווען מיר האָבען גערעדט וועגען מאַגעלאַן׳ס רייזע ארום דער וועלט. ער האָט זיך דאָס אָבגע׳גנב׳עט פון מאַגעלאַן׳ס פלאָטע מיט אַ שיף און זיך אומגעקעהרט קיין שפּאַניען (זעה אויבען,

זייטעל 135). מיט עטליכע יאָהר שפּעטער האָט גאָמעז געמאַכט אַן עקספּעדיציע. ער איז געשוואומען פּאַזע דעם ברעג פון נאָרד־אַמעריקאַ פון צפון צו דרום צו, ביז פלאָרידאַ, אַלץ זוכענדיג אַ וואַסער־דורכגאַנג צו אַזיען. ער האָט זיך אָבגעשטעלט ביי ק י י פּ ק אָ ד (אין דעם היינטיגען שטאַאט מאַססאַטשוזעטס), און נ אַ ר ר אַ ג ע נ ס ע ט ט ביי (רהאָוד איילענד), ביי דעם ק אָ נ ע ק ט י ק ו ט טייך, דעם ה אָ ד ס אָ ן טייך און דעם ד ע ל אַ ו ו ע ר טייך.

נאָך ווערראַזאַנאָ'ן האָבען פראַנצויזישע הענדלער געגומען פאָהרען צום האָדסאָן נאָך פּוטער־וואַרג. מען גלויבט אַז זיי האָבען זאָגאַר אויפגעשטעלט הילצערנע פעסטונגען אויף דעם פּלאַץ וואו היינט שטעהען נויאָרק און אָלבאַני. דאָס האָט אָנגעהאַלטען ביי אַ פערטעל יאָהרהונדערט. דאַן האָבען דיעזע רייזעס אויפגעהערט. פראַנקרייך איז פערפּלאָנטערט געוואָרען אין אינערליכע און אויסערליכע מלחמות און אַזעלכע אונטערנעהמונגען זיינען געשטערט געוואָרען. מיט דער צייט האָט מען אפילו פערגעסען אַז זיי זיינען ווען עס איז פאָרגעקומען. פון ווערראַזאַנאָ'ס ענטדעקונג איז קיין סליאַד ניט געבליבען. ניט אַלע זיינען זאָגאַר איבערצייגט אַז ער האָט דעם האָדסאָן בעזוכט. עס זיינען פאַראַן מיינונגען אַז זיין בעשרייבונג פּאַסט זיך צו אַן אַנדער טייך.

דער ערשטער וואָס האָט דעם האָדסאָן בעזוכט, און וואָס פון דיעזען בעזוך זיינען אַרויסגעקומען שטענדיגע רעזולטאַטען, איז הענרי האָדסאָן, דער מאַן נאָך וועמען מען האָט דעם טייך אַ נאָמען געגעבען. — האָדסאָן איז געווען אַן ענגלענדער, אָבער דיעזע ענטדעקונג האָט ער געמאַכט פאַר האָללאַנד, און דעריבער זיינען די א האָללענדער געווען די א גרינדער פון נויאָרק, וועלכע זיי האָבען גערופען ניי־אַמסטערדאַם. די א ענטדעקונג איז געמאַכט געוואָרען אין יאָהר 1609.

אין לאָנדאָן האָט דאַן עקזיסטירט אַ האַנדעלס־געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך גערופען „מאָסקאָווער קאָמפּאַניע" (דאָס הייסט רוסישע קאָמפּאַניע, וואָרים „מאָסקאָוויאַ" האָט געהייסען גאַנץ רוסלאַנד). איהר ציעל איז געווען צו האַנדלען מיט רוסלאַנד און צו ענטדעקען און קאָלאָניזירען נייע לענדער. זיא האָט זיך בעשלאָסען צו זוכען אַ וועג נאָך יאַפּאַן, כינאַ און אינדיען דורך דעם אַרקטיק אָקעאַן (דער קאַלטער אָקעאַן, וואָס ליגט צו צפון). הענרי האָדסאָן איז געווען אַ געשטודירטער

שיפסמאַן. אַלזאָ האָט דיא קאָמפּאַניע איהם געמאַכט פאַר דעם קאָמאַנ־דיר פון דער עקספּעדיציע, וואָס זיא האָט אַרויסגעשיקט מיט דיעזען צוועק.

דער קאַלטער אָקעאַן ליגט אַרום דעם נאָרד פּאָל, צו צפון פון אייראָפּאַ (נאָרוועגען און רוסלאַנד), אַזיען (סיביר) און נאָרד־אַמעריקאַ. דורך דאָרטען צו קומען צו כינא און יאַפּאַן האָבען בעדאַרפט זיין דריי־ערליי וועגען: 1) פאַזע רוסלאַנד צו מזרח צו, 2) פאַזע נאָרד־אַמעריקאַ צו מערב צו, 3) דורך דעם נאָרד פּאָל, (זעה „דיא ברייט און דיא לייגג פון דער ערד“ אין דער ביילאַגע צום ערשטען באַנד, זייטעל 645).

האָדסאָן האָט זיין רייזע געפּרופט מאַכען דורך דעם נאָרד פּאָל. ער האָט געהאַט צו קעמפּפען געגען בערג מיט אייז און געגען דיא שרעקליכע קעלט פון יענע געגענדען, און איז ענדליך געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען. ער איז דערגאַנגען נעהנטער צום נאָרד פּאָל, וויא אירגענד וועלכער פריהערדיגער רייזענדער. ער איז אייגענטליך געווען דער ערשטער וואָס האָט געפּרופט צוקומען צום נאָרד פּאָל, צו וועלכען עס זיינען אין אונזער צייט געמאַכט געוואָרען פיעלע אומזיסטע רייזעס ביז דער אַמעריקאַנער קאַפּיטאַן פּיערי האָט ענדליך געהאַט ערפאָלג.

האָדסאָן האָט אַלזאָ זיין ציעל ניט דערגרייכט. ער האָט אָבער געפונען וואַל־פישען און דורך דעם איז געגרינדעט געוואָרען דיא וואַל־פיש־פאַנגערייַ אין דעם קאַלטען אָקעאַן; אַלזאָ איז דיא „מאָסקאָווער קאָמפּאַניע“ צופריעדען געווען, און זיא האָט איהם אַרויסגעשיקט אַ צווייטען מאָל. דיעזען מאָל האָט ער געפּרופט דערגרייכען כינאַ דורך מזרח זייט, דאָס הייסט פאָהרענדיג פאַזע דיא ווייטע צפון ברעגעס פון רוסלאַנד. ער איז וויעדער געצוואונגען געווען זיך אומצוקעהרען, ניט ערגייכענדיג זיין ציעל.

דאַן האָט דיא לאָנדאָנער מאָסקאָווער קאָמפּאַניע שוין מעהר ניט געוועלט אויסגעבען געלד אויף זיינע רייזעס. ווען דאָס האָט מען דערהערט אין האָללאַנד, האָט אַ דאָרטיגע האַנדעלס־געזעלשאַפט, דיא האָללענדישע אָסט־אינדיען קאָמפּאַניע, איהם אָנגעשטעלט צו פיהרען אַן עקספּעדיציע פון איהר'ט וועגען. האָללאַנד איז דאַן געווען איינע פון דיא וויכטיגסטע האַנדעלס־לענדער אין דער וועלט. זיא האָט נאָך פריהער געפּרופט זוכען אַ וועג נאָך כינאַ, יאַפּאַן און אינדיען דורך דעם קאַלטען אָקעאַן. זיין דריטע ענטדעקונגס־רייזע האָט העגרי האָדסאָן,

דער ענגלישער שיפס־קאַפּיטאַן, אַלזאָ געמאַכט אונטער דער האָללענ־דישער פאָהן.

ער איז אָבגעפאָהרען פון אַמסטערדאַם, האָללאַנד, מיט איין קליינע שיף, דיא „האַלבע לבנה“, און מיט צוואַנציג מאַן, — אייניגע האָללענדער און אייניגע ענגלענדער. דאָס איז געווען דעם 25טען מערץ, 1609. נאָך דעם וויא ער איז אַרומגעשוואומען אַרום נאָרוועגיען, האָט ער דערגרייכט דעם וויסטען רוסישען אינזעל, נאָוואַיאַ זעמליאַ, וועלכען ער האָט שוין געהאַט בעזוכט אויף זיין צווייטע רייזע. ער האָט ווידער געוועלט שווימען צו מזרח צו, דאָס הייסט פאַזע דיא צפון ברעגעס פון סיביר. אָבער אייז־בערג האָבען אַזאַ רייזע ווידער אונמעגליך געמאַכט. אָבער דיעזען מאָל איז ער שוין אַזוי גיך צוריק ניט געפאָהרען. ער האָט געהאַט אַן אַנדער פּלאַן. ער איז געווען בעפריינדעט מיט דעם בעריהמטען דזשאָהן סמיטה פון ווירגיניאַ*) און מיט אַ געוויסע צייט פריהער האָט ער פון איהם ערהאַלטען אַ בריעף, אין וועלכען עס איז געווען אויסגעדריקט דיא מיינונג, אַז אַביסעל צו דרום פון ווירגיניאַ מוז זיך געפינען אַ וואַסער־דורכגאַנג דורך אַמעריקאַ צו דיא רייכע לענדער פון אַזיען. אַלזאָ האָט ער איצט פערקערעוועט זיין שיף צו מערב, צו אַמעריקאַ. אין אָנפאַנג יולי איז ער צוגעקומען צו דעם אַמעריקאַנער אינזעל ניופאַונדלענד (לעבען דער היינטיגער קאַנאַדאַ), וואו ער האָט געזעהן אַ מאַסע פראַנצויזישע פיש־שיפען. ער האָט זיך געלאָזען ווייטער צו דרום צו. דעם 18טען יולי האָט ער דערגרייכט דעם טייך פּענאָבסקאָט אין דעם היינטיגען שטאַאַט מיין. דאָרטען איז צו דער שיף צוגעשוואומען אַ קאַנאָ מיט זעקס אינדיאַנער, וועלכע האָבען האָדסאָן'ען דערצעהלט, אַז זיי האַנדלען אָפט מיט פראַנצויזען. איינער פון דיא זעקס האָט זאָגאַר גערעדט אַביסעל פראַנצויזיש.

---

*) ווירגיניאַ (ווירדזשיניע), דער היינטיגער שטאַאַט פון דיא פער־איינינגטע שטאַאַטען, איז געווען דיא ערשטע קאָלאָניע, וואָס דיא ענגלענדער האָבען געגרינדעט אין אַמעריקאַ (זיא איז געגרינדעט געוואָרען מיט צוויי יאָהר פריהער וויא האָדסאָן האָט געמאַכט דיא רייזע, וועגען וועלכע מיר ריידען דאָ); און דזשאָהן סמיטה איז דיא וויכטיגסטע און אינטערעסאַנ־טעסטע פּערזאָן אין דיא ערשטע קאַפּיטלעך פון איהר געשיכטע.

דיא רויט־הויטיגע פון דעם געגענד האָבען האָדסאָן׳ס מענשען בעהאַנדעלט זעהר פריינדליך; און האָדסאָן׳ס מענשען האָבען זיי אָבגע־צאָהלט מיט דעם, וואָס זיי האָבען זיי אַרויסגעטריבען פון זייערע הייזער, און צוגענומען פון דאָרטען אַלץ וואָס האָט נאָר געהאַט אַ ווערטה.

דעם 26טען יולי האָט האָדסאָן פאָרטגעזעצט זיין רייזע צו דרום צו. באַלד איז ער צוגעקומען צו קייפּ קאד (אין דער היינטיגער מאַססאַטשוזעטס). אויפ׳ן ברעג האָבען זיינע מאַטראָזען דאָרטען געפו־נען אַ סך ווייַנטרויבען און טאַבאַק. דיא דאָרטיגע אינדיאַנער האָבען געהאַט ליימענע לולקעס מיט קופּערנע טשיביקעס, און זיי האָבען ניט אויפגעהערט צו רויכערען.

האָדסאָן איז ווייטער געפאָהרען — אַלץ צו דרום צו, ביז ער איז געוועזען ניט ווייט פון דעם ווירגיניער ברעג, וואו זיין פריינד דזשאָהן סמיטה און אַנדערע לאַנדסלייט זיינע האָבען געהאַט זייער קאָלאָניע. ער האָט זיך אָבער דאָרטען ניט אָבגעשטעלט. ער איז געוועזען פערטהאָן אין זיין פּלאַן. ווען ער איז צוגעקומען אַ היבשע שטיק צו דרום צו פון ווירגיניא און ער האָט זיך ערקונדיגט אַז דאָרטען איז קיין וואַסער־דורכגאַנג צו אַזיען ניטאָ, האָט ער זיין שיף פערקירעוועט צוריק צו צפון צו, אין דער האָפנונג דאָרטען צו מאַכען עפּעס אַן אַנדער ענטדעקונג.

ער איז פאַרבייגעשוואומען דיא ברעגעס פון דעם היינטיגען שטאַאַט מערילענד, און דעם 28טען אויגוסט האָט ער ענטדעקט דעם דעלאַווער ים־בוזים. דעם דריטען סעפּטעמבער אין דער פריה איז ער פערבייגעגאַנגען לאָנג ברענטש און נאָך מיטאָג־צייט איז ער געוועזען אין סענדי הוק, וואו היינט מוז זיך אָבשטעלען אויף קאַראַנטין יעדע שיף וואָס קומט אָן פון אייראָפּאַ נאָך נויאָרק.

אויפ׳ן ברעג זיינען זיינע מאַטראָזען אַרוים אין קאָני איילענד (אַנדערע זאָגען אַז אין מאַנהעטטען). זיי האָבען געפונען אַ סך גוטע פיש, פלוימען און ווייַנטרויבען. אויף מאָרגען איז האָדסאָן צוגעשוואומען צו דער היינטיגער ניו־דזשוירסי סיטי. דיא ברעגעס זיינען אומעטום געוועזען געפּאַקט מיט רויט־הויטיגע. ווען דיא ווייסע זיינען אַראָב פון שיף האָט מען זיי בעגעגענט מיט קוקורוזע, קוקורוזע־ברויט, געטרי־קענטע יאַגדעס און מיט טאַבאַק. עס איז פאָרגעקומען אַ גאַנצע צערע־מאָניע, און ווען דיא ווייסע האָבען געמאַכט אַ שפּאַציער כדי צו

בעקוקען דיא לאַנד, איז מען זיי נאָכגעגאַנגען מיט אויסדריקע פון פריינדליכע נייגירינקייט. איינינע פון דיעזע אינדיאַנער האָבען געטראָגען קופּערנע ציערונג אויף דיא העלזער און מאַנטלען פון פוטער אָדער פון פעדערען.

דערנאָך האָט האָדסאָן געשיקט פינף מאַן אויסצופאָרשען דיא „נעררָאוס", דיא שמאָלע שטיקעל ים, וואָס ליגט צווישען סטעטען איילענד און ברוקלין. דיא פינף שלוחים האָבען אומעטום געזעהן שעהנע

הענרי האָדסאָן.

געראָטענע בוימער, רייכע גראָז און שמעקענדע בלומען. זיי האָבען זיך אומגעקעהרט, ווען עס איז שוין געוואָרען פינסטער און עס האָט גענומען גיסען אַ שלאָגס־רעגען. אויפ'ן וועג האָבען זיי געהאַט אַ טרויעריגע בעגעגנעס: עטליכע קאַנאָס מיט אינדיאַנער, וועלכע האָבען אויף זיי אויסגעשאָסען מיט זייערע פייל־און־בויגענס. איינער פון דיא

פינף איז געפאַלען טוידט און צוויי זיינען געווען געוואונדעט. צוליעב דעם רעגען האָבען ניט געקענט שיסען זייערע ביקסען און זיי האָבען זיך ניט געקענט פערטהיידיגען. דיא קאַנאָם זיינען אָבער גלייך אַנט־לאָפען; און מען גלויבט, אַז זיי האָבען געשאָסען, ווייל זיי האָבען זיך דערשראָקען פאַר דיא שיפעל, וואָס זיי האָבען פלוצלינג בעגעגענט.

עס איז געווען אַזוי פינסטער, אַז דיא פיער איבערגעבליבענע ווייסע האָבען אַ גאַנצע נאַכט זיך אַרומגעשלעפּט איבער'ן וואַסער זוכענדיג זייער שיף. ערשט אין דער פריה האָבען זיי איהר געפונען. באַלד זיינען ווידער צוגעשוואומען אינדיאַנער, ווידער מיט דיא פריינדליכסטע שמייכלען און אוואַיעס. האַדסאָן האָט זיי אָבער שוין ניט געטרויט, און דריי פון זיי האָט ער פערהאַלטען אַלס אַ גאַראַנטיע, אַז זייערע ברידער וועלען זיך גוט אויפפיהרען. ער האָט זיי אָנגעטהאָן אין רויטע קאָסטיומען. אָבער דאָס האָט זיי ניט צופריעדען געשטעלט מיט זייער געפאַנגענשאַפט. איינער פון דיא אויסגעפוצטע רויט־הויטיגע איז באַלד אַראָבגעשפּרונגען אין וואַסער און אַוועקגעשוואומען און דיא אַנדערע צוויי זיינען שפּעטער אַרויסגעקראָכען דורך דיא קיילעכדיגע פענסטערלעך פון שיף און אויך פערשוואונדען געוואָרען.

וואָס פאַר אַן איינדרוק דאָס אָנקומען פון דיא ווייסע מענשען האָט געמאַכט אויף דיא אינדיאַנער פון דיעזען געגענד, האָבען מיסיאָנערען זיך שפּעטער דערוואוסט פון פענסילווייניער אינדיאַנער, וועלכע האָבען דאָס געהערט פון נויאָרקער. דיא ערשטע האָבען האַדסאָן'ס שיף דערזעהן עטליכע אינדיאַנער, וואָס האָבען דאַן געפאַנגען פיש אין ים. זיי האָבען געזעהן וויא פון ווייטען שווימט עפּעס אַ גרויסע זאַך וואָס זיי האָבען נאָך קיין מאָל ניט געזעהן. אַלזאָ האָבען זיי זיך גלייך אומגעקעהרט צום ברעג און געלאָזט וויסען זייערע שכנים. אַזוי וויא דיא גרויסע אונבעקאַנטע זאַך איז געשוואומען צו זיי צו, האָבען זיי מורא געהאַט טאָמער איז דאָס עפּעס אַ געפאַהר. מען האָט פונאַנדערגעשיקט לאַפערס און מען האָט צוזאַמענגערופען אַ גרויסען עולם און אַלע עלסטע. דיא עלסטע האָבען געהאַט זייער אָפיציעלע פערזאַמלונג אויף דעם מאַנהעטטען איילענד (וואו היינט געפינט זיך דיא הויפּט־טהייל פון דער שטאָדט נויאָרק). מען האָט דעבאַטירט, דעבאַטירט ביז מען איז געקומען צום שלום, אַז דיא מערקווירדיגע שווימענדע זאַך איז ניט קיין חיה נור אַ הויז, און אַז דאָס איז דיא וואוינונג פון „מ א נ י ט אָ", — פון

דעם „גרויסען גייסט", וואָס הערשט איבער דער וועלט. אַלזאָ האָט מען זיך גענומען גרייטען „מאַניטאָ'ן" אָבצוגעבען אַ קבלת פּנים, אַז ער זאָל צופריעדען זיין. מען האָט געבראַכט אַ סך פליישׁ אויף קרבנות, מען האָט בעקוקט די געצען און זיי אויסגעפּוצט, און מען האָט אָרגאַניזירט אַ גרויסען רעליגיעזען טאַנץ. ווען מען האָט דערזעהן אַז אויף דער „גרויסער זאַך" געפינען זיך לעבעדיגע בעשעפּעניסען „אַזוי וויא מענשען" נור מיט ווייסע פּנים'ער, און מיט זעלטענע קליידער און געוועהר, איז שוין גאָר קיין צווייפעל ניט געווען, אַז דאָס אַלץ צוזאַמען איז „מאַניטאָ". וואָס נעהנטער „מאַניטאָ" איז צוגעקומען אַלץ מעהר שרעק איז אָנגעפאַלען. מען האָט אָנגעהויבען צו טאַנצען, אָבער באַלד האָט מען דערהערט מאַניטאָ'ס קול. ער האָט גערופען מיט עטליכע שטימען מיט אַמאָל. פיעלע פון די אינדיאַנער האָבען געראַטהען אַז מען זאָל אַנטלויפען אין וואַלד. אַנדערע אָבער האָבען זיך אָבגערופען, אַז „מאַניטאָ" וועט זיי געוויס געפינען און אַז דאַן וועט זיין צאָרן זיין גרויס. מען איז דעריבער געבליבען.

שפּעטער, ווען די ווייסע זיינען ארויס אויפ'ן ברעג, האָבען די עלטסטע און די „נביאים" זיך אויסגעשטעלט אין אַ קרייז. איינער פון די ווייסע האָט פון אַ בליסטשענדיגען קרוג (אַ פלאַש) אריינגעגאָסען אַ רויטען געטראַנק אין אַ בליסטשענדיגע קליינע כלי (אַ גלאָז), און מיט דעם מכבד געווען אַן עלטסטען. דער עלטסטער האָט דאָס צוגענומען, אַ שמעק געטהאָן און איבערגעגעבען אַ צווייטען עלטסטען, וועלכער האָט דאָס איבערגעגעבען אַ דריטען א. ז. וו. די ווייסע האָבען געפאָדערט אַז מען זאָל די משקה טרינקען; די רויט־הויטיגע האָבען אָבער מורא געהאַט. ענדליך האָט איין עלטסטער אויסגערופען, אַז עס איז אַ געפאַהר צו דערצאָרענען מאַניטאָ'ן און אַז מען מוז אָפּפערען מיט זיך און אויסטרינקען זיין הימעלשע משקה. דיעזער עלטסטער האָט דאַן גענומען די קליינע כלי, זיך געזעגענט מיט די אַנדערע אינדיאַנער און אויסגעטרונקען. אַלע רויט־הויטיגע האָבען אויף איהם געקוקט מיט צושראָקענע בליקען. ער האָט אויסגעשריען, אַז עס דרעהט זיך איהם די קאָפּ; ער האָט גענומען פאַלען פון די פיס; און ענדליך האָט ער זיך אויסגעצויגען אויף דער ערד. די אינדיאַנער האָבען געוויינט און געיאָמערט; מאַניטאָ מיט זיינע מלאכים האָבען געלאַכט.

בּיסלעכווייז האָבען זיך די אינדיאַנער צוגעוועהנט צו דעם

גערדאַנק אַז דאָס זיינען מענשען, — אַ מין געמיש פון מלאכים מיט מענשליכע בעשעפעניסען.

דעם 12טען סעפּטעמבער האָט האָדסאָן געמומען שווימען איבער דעם שעהנעם ברייטען טייך, וואָס טראָגט איצט זיין נאָמען. ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין דער היינטיגער יאָנקערס און דערנאָך לעבען היינטיגען וועסט פּאָינט. אומעטום זיינען צו איהם צוגעשוואומען פיעלע קאַנאָס. דיא רויט־הויטיגע האָבען געבראַכט שפּייז און אַנדערע זאַכען, אָבער האָדסאָן איז געווען פאָרזיכטיג. אויף זיין שיף האָט ער זיי ניט אַרויפגעלאָזען.

דער האָדסאָן איז איינער פון דיא שעהנסטע טייכען אין דער וועלט, און אונזערע רייזענדע האָבען דאָס אַזוי דערנאָך בעריכטעט אין איירָאפּאַ. דיא קעטסקילל בערג האָבען זיי בעצויבערט מיט זייער פּראַכט. ביי דעם פּלאַץ, וואו היינט געפינט זיך קעטסקילל לענדינג, האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט. דיא אינדיאַנער האָבען דאָ געוואוינט אין אַ גרויסע קיילעכדיגע הויז פון דיא קאָרע פון דעמבע בוימער (מסתמא דיא קאָמוניסטישע געביידע פון אַ גרופּע פערוואַנדטע פאַמיליען). אַן אַלטער מאַן האָט האָדסאָן׳ען דאָ אויפגענומען מיט גרויס פּאַראַד. מען האָט אַרויסגעשיקט צוויי יונגע לייט מיט פייל־און־בויגענס, און באַלד זיינען זיי געקומען צוריק מיטווילדע טויבען וואָס זיי האָבען געשאָסען לכבוד דעם גאַסט. אויך האָט מען געקוילעט אַ הונט (מיט דעם שאַרף פון אַ ים־שיסעלע). דאָס אַלץ האָט מען צוגעגרייט און אָבגעקאָכט. נאָך דעם מאָלצייט, ווען האָדסאָן האָט זיך גענומען זעגענען, האָט דער אַלטער מאַן צוזאַמענגענומען אַלע פיילען פון דיא בויגענס און זיי צובראָכען און אַריינגעוואָרפען אין פייער, אום דעם גאַסט צו בערוהיגען, און ער זאָל ניט מורא האָבען צו בלייבען. האָדסאָן איז אָבער ווייטער געפאָהרען.

אין אַן אַנדער פּלאַץ, וואו האָדסאָן האָט זיך אָבגעשטעלט, זיינען צוגעשוואומען מאַסען אינדיאַנער מיט וויינטרויבען און קירבעסען און מיט דיא פוטער פון באָברעס און אַנדערע חיות. דאָס אַלץ האָבען זיי אויסגעביטען אויף העק, מעסערס, שפּיגעלעך, פּאַטשערקעס א. ז. וו.

דער האָדסאָן איז אין פיעלע ערטער אַזוי ברייט, און צוגיסט זיך אַזוי פערשיעדענאַרטיג, אַז דער קאַפּיטאַן פון דער „האַלבער לבנה“

האָט זיך אַלץ געטראַכט אַז אפשר איז דאָס דער וואַסער־דורכגאַנג, וועלכען ער זוכט. אָבער, ווען ער איז צוגעקומען צו דעם פּלאַץ, וואו היינט שטעהט אָלבאַני, דיא הויפּטשטאָדט פון דעם נויאָרקער שטאַאַט, האָט ער געזעהן, אַז ווייטער געהן וועט זיין שיף ניט קענען.

זיין ציעל איז ניט עררייכט געוואָרען. ער איז אָבער ביי זיך ניט אראָבגעפאַלען, וואָרים דער געגענד, וואָס ער האָט בעזוכט, איז געווען אזוי שעהן און פּרוכטבאַר און אזוי גוט אויף צו בויען שטעדט, אַז ער האָט זיין ענטדעקונג געהאַלטען פאַר אַ וויכטיגע. ער איז געווען זיכער, אַז האָללאַנד וועט זיך מיט דעם בענוצען.

ער איז געשוואומען צוריק, ביז ער האָט זיך אָבגעשטעלט לעבען ה אָ ב אָ ק ע ן. זיין וואונש איז געווען אוועקצולאָזען זיך ווייטער צו צפון צו און וויעדער צו זוכען אַ וואַסער־דורכגאַנג. דיא מאַטראָזען האָבען זיך אָבער ענטזאַגט, און ער איז געצוואונגען געווען צו פאָהרען צוריק נאָך אייראָפּאַ.

ווען דיא שיף איז אָנגעקומען אין דאַרמוטה, ענגלאַנד, האָבען דיא ענגלישע מאַטראָזען פון זיין קאָמפּאַניע געפאָדערט, אַז דאָרטען זאָל מען זיך אַרויסזעצען, און האָדסאָן האָט געמוזט פאָלגען. און ווען ער האָט דערנאָך געוועלט פאָהרען נאָך האָללאַנד, האָט מען איהם אויך ניט געלאָזען. ער האָט איצט שוין געהאַט אַ גרויסען נאָמען אַלס רייזענדער און פאָרשער; אַלזאָ האָט ד ז ש י י מ ס ד ע ר ע ר ש ט ע ר, דער ענגלישער קעניג, איהם ניט ערלויבט מעהר צו דיענען אין דער פרעמד. איבער־געוואַלט האָט מען איהם אומגעקעהרט צו דער מאָסקאָ־ווער קאָמפּאַניע פון לאָנדאָן.

אַלס רעזולטאַט פון האָדסאָן'ס דריטע רייזע רעכענט מען אַלזאָ דאָס וואָס ער האָט בעקאַנט געמאַכט דיא וועלט מיט דעם טייך האָדסאָן. אויף דיעזער רייזע האָט ער אָבער געמאַכט אַן אַנדער וויכטיגע ענט־דעקונג אויך. ער האָט נעמליך דערזעהן אַ פלעק אויף דער זון, און אין דעם איז ער געווען דער ערשטער. אַנדערע זונען־פלעקען האָט מען ענטדעקט ערשט דערנאָך.

דיא פערטע רייזע האָט ער אַלזאָ וויעדער געמאַכט אונטער דער ענגלישער פאָהן. אויף דיעזער רייזע האָט ער ענטדעקט אַ ים, וואָס גיסט זיך אַריין אין צפון זייט פון קאַנאַדאַ. אזוי וויא ער איז פון דריי

זייטען ארומגערינגעלט מיט יבשה, רופט מען איהם ים־בוזים (בעי). ער טראָגט אויך דעם נאָמען פון דעם ענטדעקער — האָדסאָן בעי.*)

אויף ווינטער איז האָדסאָן׳ס שיף דאָרטען פערפראָהרען געוואָרען. ער האָט גערעכענט דעם נעכסטען זומער צו שווימען ווייטער צו מערב צו. ער האָט געהאָפט אַז דיעזער ים איז אַ טהייל פון אַן אָפענעם וואסער־דורכגאַנג. דיעזען מאָל האָט ער ווירקליך קיין טעות ניט געהאַט, וואָרים ווייטער צו צפון צו געהט האָדסאָן בעי אריין אין ים־שטראַסען, וואָס פיהרען צווישען אינזלען צו אַזיען. דאָס איז אָבער אין דיא ווייטע קאַלטע געגענדען פון סיביר. צום האַנדעל מיט כינא וואָלט אַזא מאַרשרוט זיך ניט געלוינט. דאָס אַלעס איז האָדסאָן׳ען יעדענפאַלס אָבער ניט בעשערט געווען צו וויסען.

ווען עס איז געוואָרען זומער און דיא שיף האָט ווייעדער געקענט געהן, האָבען דיא מאַטראָזען זיך צובונטעוועט געגען איהם. דער אָנפיהרער איז געווען איינער גרין, וועמען האָדסאָן האָט מקרב געווען. מען האָט דעם ענטדעקער געבונדען און אריינגעזעצט אין אַ קליינע שיפעל. צוזאַמען מיט איהם האָט מען אריינגעזעצט זיין זוהן און דיא עטליכע מאַטראָזען, וואָס זיינען געווען קראַנק. דאַן האָבען זיי דיא שיפעל אראָבגעלאָזען אין וואַסער. צוערשט איז זיא געווען צוגעבונדען צו דער גרויסער שיף מיט אַ לאַנגע שטריק. אָבער באַלד האָט מען דיא שטריק אָבגעשניטען.

אויף דיעזען אַרט איז אומגעקומען דער בעריהמטער ענטדעקונגס־רייזענדער.

דיא בונטאָווסטשיקעס האָבען פון איהם געוועלט פּטור ווערען אום ניט צו מוזען פאָרטזעצען דיא רייזע. אחוץ דעם האָבען זיי געוועלט האָבען מעהר שפּייז, וואָרים פאַר אַלעמען צו עסען איז אויפ׳ן שיף ניט געווען. זיי האָבען אָבער דערנאָך אויך געליטען גענוג הונגער. אין איין פּלאַץ זיינען אויף זיי אָנגעפאַלען ווילדע. גרין איז געטוידטעט געוואָרען אויפ׳ן אָרט. און צוויי אַנדערע האָבען בעקומען וואונדען, פון וועלכע זיי זיינען אויך געשטאָרבען. אַ פערטער איז דערנאָך געשטאָרבען פון הונגער.

*) דער נאָמען האָדסאָן שרייבט זיך אין דייטשע געאָגראַפיעס „הודזאָן“ און אין רוסישע „גודזאָן“ אָדער „בעדזאָן“.

XIX.

פראַנצויזישע רייזענדע און די גרינדונג פון קאַנאַדאַ.

ווערראזאננא'ס טוידט. — מלחמות מיט שפּאַניען. — זשאַק קאַרטיער. — דער טייך סענט לאָרענס. — איראָקעזישע שטעדטלעך. — ראבערוואל. — הו־געגאָטען. — אַ פראַנצויזישע קאָלאָניע אין פלאָרידא און איהר טראַגי־שער סוף. — סאַמועל שעמפּלען. — זיין בעדייטונג. — זיינע שריפטען און לאַנדקאַרטען. — זיין רייזע נאָך מעקסיקאָ. — נאָך קאַנאַדאַ. — אַנאַפּאָליס. — רייזעס ביי דיא היינטיגע שטאַאַטען מיין און מאַססאַ־טשוזעטס. — קוועבעק. — דיא פראַנצויזישע פּאָליטיק וועגען דיא אינדיאַנער. — אלגאנקיס און הוראָנס. — דיא אַנדערע שעמפּלען. — מלחמות מיט איראָקעזען. — אינדיאַנער פייניגען זייערע געפאַנגענע. — הייראַטה און „מוטער־רעכט". — לא סאלל'ס פּלאַן וועגען אַ פראַנ־צויזישע אימפּעריע אין נאָרד־אַמעריקא.

אין דעם פריהערדיגען קאַפּיטעל האָבען מיר דערמאָנט דיא רייזע פון ד ז ש י אָ וו א נ י וו ע ר ר א ז א נ נ אָ, דעם איטאַליענישען שיפס־פיהרער, וועלכער איז געפאָהרען קיין אַמעריקא אונטער דער פראַנצוי־שער פאָהן. ער איז ניט געווען דער ערשטער וואָס האָט מיט פראַנצוי־זישע שיפען בעזוכט דיא „נייע וועלט". נאָך מיט אַ יאָהר צוואַנציג פריהער האָבען פראַנצויזישע פישער־שיפען גענומען פאָהרען צו דיא צפון געגענדען פון נאָרד־אַמעריקא (אַרום דער היינטיגער קאַנאַדאַ) נאָך פיש. ווערראַזאַננאָ, וויא מיר ווייסען, איז קיין אַמעריקא געפאָהרען ניט נאָך פיש, נור מיט פיעל וויכטיגערע ציעלען. זיין רייזע האָט שטאַטגעפונען אַ יאָהר דריי נאָך דעם וויא קאָרטעס האָט ערעאָבערט מעקסיקאָ. וועגען דעם וויא ווערראַזאַננאָ האָט איבערגעכאַפּט דיא גאָלד, וואָס קאָרטעס האָט געשיקט צו דעם שפּאַנישען קעניג, האָבען מיר שוין דערצעהלט. לאָמיר דאָ צולעגען, אַז שפּעטער האָט שפּאַניען זיך מיט איהם דערפאַר אָבגערעכענט. ווען אין 1527 (דריי יאָהר נאָך זיין רייזע צו דעם טייך האָדסאָן) האָט ער זיך אַוועקגעלאָזען קיין אינדיען, אַזיען, נאָך געוויר־

צען, האָבען שפּאַנישע שיפען איהם געכאַפּט אויפ׳ן וועג און אויפ־געהאַנגען.

דיא פראַנצויזישע רעגיערונג האָט זיך מיט אַמעריקאַ ניט אויפ־געהערט צו אינטערעסירען. שפּאַניען האָט געשעפּט גאָלד פון מעקסיקאָ און פּערו, און צווישען דיא צוויי לענדער זיינען אין יענע צייטען פאָר־געקומען מלחמות, — אַלזאָ האָט דעם פראַנצויזישען קעניג זיך שטאַרק געגלוסט אויך צו געפינען רייכע לענדער אין אַמעריקאַ, אָדער אַ וואַסער־וועג דורך אַמעריקאַ צו דיא רייכע געגענדען פון אַזיען. אין 1525 איז דיעזער קעניג, פ ר אַ נ צ י ס ק אָ ד ע ר ע ר ש ט ע ר, אַריינ־געפאַלען צו דיא שפּאַניער אין פּלען. ער איז אָבגעזעסען אין געפּענגניס, אין דער שטאָדט מאַדריד, אַ גאַנצען יאָהר. ווען ער איז בעפרייט געוואָרען, האָט ער ווידער אָנגעפאַנגען צו טראַכטען וועגען אַמעריקאַ. ער האָט אַלץ געוואָלט ווייזען, אז „שפּאַניען האָט ניט קיין צוואה פון אדם הראשון׳ען, אַז דיא גאַנצע נייע וועלט געהערט צו איהר“. ענדליך האָט ער געדונגען אַ צווייטען געניטען שיפסמאַן, אַ געבילדעטען, כוואַטסקען פראַנצויז מיט׳ן נאָמען ז ש אַ ק ק אַ ר ט י ע ר, צו פיהרען אַ פאָרשונגס־עקספּעדיציע קיין אַמעריקאַ. דיעזער קאַרטיער האָט אָבגערייזט אין אַפּריל 1534 פון סענט מאַלאָ מיט צוויי שיפען און 61 מאַן. ער איז צוגעקומען צו דיא ברעגעס פון דעם האַלב־אינזעל לאַבראַדאָר. פון דאָרטען איז ער געשוואומען צו דרום צו, האָט אויסגעפאָרשט דיא דרום־ברעגעס פון ניו־פאונדלענד, איז אַריבער־געשוואומען צו היינטיגער נ י ו ב ר אָ נ ס ו ו י ק (קאַנאַדאַ). אויף אַ געוויסען אָרט האָט ער דאָרט אַוועקגעשטעלט אַ צלם און מיט אַ פּאַראַדנע צערעמאָניע אַלע דאָרטיגע לענדער ערקלערט אַלס דאָס אייגענטהום פון פראַנקרייך. נאָך דעם וויא ער האָט אויסגעפאָרשט אַנדערע טהיילען פון יענע געגענדען, האָט ער זיך אומגעקעהרט אַהיים.

אין אַ יאָהר אַרום האָט מען איהם ווידער געשיקט אַהין, שוין מיט דריי שיפען און מיט 110 מאַן. ער איז אָנגעקומען אין דעם זעלבען געגענד. אַרומשווימענדיג דאָרטען האָט ער באַלד געפונען אַ גאָלף אָדער ים־בוזים, וועלכען ער האָט אַ נאָמען געגעבען ס ע נ ט ל אָ ר ע נ ס, נאָך דעם נאָמען פון דעם הייליגען לאָרענץ, וועמעס טאָג עס איז דאַן געווען לויט דעם קאַטהוילישען לוח. פון אַלע זייטען האָבען דאָרטען געשלאָגען פאָנטאַנען וואַסער פון וואַלפישען. אין דיעזען

גאָלף האָט ער פערקערעוועט זיינע שיפען. אפשר איז דאָס אַ וואַסער־דורכגאַנג צו אַזיען? דער גאָלף איז געגאַנגען ווייטער און ווייטער אין דער יבשה אריין, אָבער וואָס אַ טאָג איז דיא וואַסער געוואָרען אַלץ וועניגער געזאַלצען, ביז ענדליך האָט זיך קאַרטיער איבערציינגט, אַז דאָס איז שוין מעהר ניט קיין ים, נור אַ טייך.

דיעזער טייך הייסט דעריבער ס ע נ ט ל אָ ר ע נ ס. ער איז פיעל קירצער וויא דיא מיססיססיפפי; דאָס רוב איז ער אָבער אַ סך ברייטער און מאַכט אַ פיעל שטאַרקערען איינדרוק אויף דעם רייזענדען. ווען מען רעדט וועגען דעם סענט לאָרענס טייך, ברויכט מען ניט ווילענ־דיג דעם וואָרט „מאַיעסטעטיש“ — אזוי ריעזיג און מעכטיג ווייזט ער אויס, אַזוי שעהן און גרויסאַרטיג איז ער מיט זיין וואַסער און מיט זיינע ברעגעס. אין דיעזער בעציהונג איז ער דער מערקווירדיגסטער טייך אין נאָרד אמעריקאַ. אויף אַ געוויסע שטרעקע איז דיעזער טייך היינט דער גרענעץ צווישען קאַנאַדאַ און דעם שטאַאַט ניו יאָרק. אויף איהם געפינען זיך דיא קאַנאַדער שטעדט ק וו ע ב ע ק און מ אָ נ ט־ר ע א ל. פון קוועבעק ביז דעם סענט לאָרענס גאָלף האַלט דער טייך אין דער ברייט פון זיעבען ביז זעכציג מייל. ווייטער צו מאָנטרעאַל צו און נאָך ווייטער איז ער שמעלער. ער פאַנגט זיך אָן פון דער אָזערע אָ נ ט אַ ר י אָ, און פון דאָרטען פליסט ער צו מזרח זייט ביז ער פאַלט אַריין אין דעם סענט לאָרענס גאָלף.

ווען דיא רייזענדע האָבען ביי דיא אינדיאַנער געפרעגט וויא עס הייסען דיא דערפער, וואָס זיי האָבען געזעהען ביי דיא ברעגעס פון דעם טייך, האָבען זיי פון זיי געהערט דעם וואָרט „ק אַ נ אַ ד אַ“. אויף דער שפּראַך פון געוויסע איראָקעזישע אינדיאַנער איז „קאַנאַדאַ“ אַ דאָרף, אַלזאָ האָט קאַרטיער געמיינט, אַז אַזוי הייסט דער גאַנצער געגענד. אויף דיעזען אַרט איז דאָס אַרויסגעקומען דער יעצטיגער נאָמען פון דעם לאַנד קאַנאַדאַ („קענעדע“, אויף ענגליש).

אויף דעם פּלאַץ וואו היינט געפינט זיך דיא שטאָדט קוועבעק איז געשטאַנען אַ דאָרף מיט'ן נאָמען ס ט אַ ד אַ ק אָ נ אַ. ווען קאַר־טיער איז אַהין אָנגעקומען מיט זיינע צוויי שיפען, זיינען דיא דאָרטיגע אינדיאַנער איבערראַשט געוואָרען פון דיא „שווימענדע הייזער“ און פון דיא ווייסע מענשען מיט בערד. אָבער ווען דיא ווייסע מענשען האָבען זיי געשאָנקען שנירלעך מיט פּאַטשערקעס, האָבען זיי פאַר

פרייד געטאַנצט און געשפּרונגען. קאַרטיער איז געוואָהר געוואָרען אַז ווייטער איז פאַראַן אַ גרויסע שטאָדט מיט'ן נאָמען האָשעלאַגאַ. דיא אינדיאַנער פון סטאַדאַקאָנאַ האָבען איהם געפּרופט אָברעדען פון פאָהרען אַהין. זיי האָבען בעסער אַליין געוואָלט האָבען גאָר דיא פּאַטשערקעס וואָס דיא ווייסע האָבען מיט זיך געבראַכט. אַלזאָ האָבען זיי זיי געפּרופט איינרעדען, אַז אויפ'ן וועג קיין האָשעלאַגאַ וועלען זיי בעגעגענען דיא גרעסטע געפאַהרען. אָבער קאַרטיער האָט זיך ניט איבערגעשראָקען און איז אַוועקגעשוואומען ווייטער איבער'ן סענט לאָרענס ביז ער איז געקומען אין האָשעלאַגאַ. דאָס איז געווען אַן איראָקעזישע שטעדטעל. אין גאַנצען האָט זי געהאַט אַ קיילעכדיגע פאָרמע *), אָבער דיא הייזער, וועלכע זיינען געווען קאָמוניסטישע, זיינען געווען לאַנגע, וויא אַלע איראָקעזישע הייזער (זעה אויבען, ענדע זייטעל 302 און אָנפאַנג זייטעל 303).

אינוועניג אין יעדער הויז איז אין מיטען, דורך דער לענג, געווען אַ דורכגאַנג און פון דיא זייטען ביי דיא ווענט, זיינען געווען פּאָליצעס, אויסגעבעט מיט פוטער. דאָס זיינען געווען דיא בעטען. אין דעם דורכגאַנג האָבען זיך געפונען עטליכע שטיינערנע קיכען און אויבען אין דעם דאַך זיינען געווען לעכער, דער רויך זאָל קענען ארויסגעהן. כמעט איבער יעדער קיך איז געהאַנגען אַ ליימענער קעסעל, אין וועלכען עס האָט זיך געקאָכט קוקורוזע, בעבלעך אָדער דיא פליייש פון פויגלעך. קאַרטיער האָט אין דיא קאָמוניסטישע הייזער געזעהן שטיינערנע מעסערס און העק, פיילען און בויגענס, פּערטריקענטע „סקאַלפּס", דאָס הייסט דיא הויט פון מענשליכע שאַרבענס פון דיא שונאים וואָס דיא דאָרטיגע אינדיאַנער האָבען געטוידט אין מלחמה. ער האָט דאָרטען אויך געזעהען טאַבאַק און שטיינערנע לולקעס (אין פראַנקרייך האָט מען נאָך דאַן פון קיין טאַבאַק ניט געוואוסט). אַרום דער שטעדטעל

---

*) מיט דיא איראָקעזען איז אונז וויכטיג צו זיין בעקאַנט. זיי האָבען הויפּטזעכליך געוואוינט אויף דער לאַנד, וועלכע איז היינט דער שטאַאַט ניו יאָרק, און זיי האָבען שפּעטער געשפּיעלט אַ ראָלע אין דיא מלחמות צווישען דיא ענגלישע און פראַנצויזישע קאָלאָניסטען. אַ ביסעל וועגען זייער מיליטערישען פערבאַנד און געזעלשאַפטליכען לעבען האָבען מיר געהאַט אין קאַפּיטעל 7.

איז געשטאַנען אַ קיילעכדיגע וואַנט מיט אַ גאַניק, אויף וועלכען עס זיינען געלעגען בערג מיט שטיינער. ווען עס פלעגט בעפאַלען אַ שונא, פלעגט מען דיעזע שטיינער אויף איהם וואַרפען. פון דרויסען פון דער קיילעכדיגער וואַנט האָבען זיך געצויגען פעלדער פון קוקורוזע מיט קירבעסען.

דיא איינוואוינער פון האָשעלאַגאַ האָבען דיא ווייסע צוגענומען זעהר פריינדליך. זיי האָבען זיך אַרומגעקליבען אַרום זיי, געטאַפּט זייערע בערד און זייערע געוועהר. דערנאָך איז דאָ געווען דאָס זעלבע וואָס עס איז פאָרגעקומען מיט קאבעזא דע וואַקאַ'ן און זיינע דריי מיטרייזענדע: דיא אינדיאַנער פון האָשעלאַגאַ האָבען דיא פראַנצויזען בעטראַכט אַלס וואונדער־דאָקטוירים אָדער מכשפים, און זייערע קראַנקע האָבען זיך צו זיי געווענדעט אַז זיי זאָלען זיי אָנריהרען און מיט דעם אויסהיילען.

אַ באַרג לעבען האָשעלאַגאַ האָט קאַרטיער אַ נאָמען געגעבען מאָנט ראָיאַל (קעניגליכער באַרג). פון דעם איז דאָס דערנאָך געוואָרען דער נאָמען פון דער שטאדט וואָס פראַנצויזען האָבען אויס־געבויט אונטער דעם באַרג מאָנטרעאַל (מאָנטרעאָל אויף ענגליש).

דער ווינטער איז געווען אַ שרעקליכער. דיא פראַנצויזען זיינען צו אַזעלכע פרעסט ניט געוואוינט געווען און פיעלע פון זיי זיינען אויס־געשטאָרבען. קאַרטיער איז געצוואונגען געווען צו פאָהרען צוריק נאָך פראַנקרייך.

דער קעניג האָט אַליין ניט געוואָלט פערגעסען זיינע פּלענער וועגען אַמעריקאַ. אויב פראַנקרייך זאָל דאָרטען אפילו ניט געפינען ניט קיין גאָלד־לענדער און ניט קיין וואַסער־דורכגאַנג נאָך אַזיען, איז דאָרטען יעדענפאַלס וויכטיג געווען צו גרינדען קאָלאָניעס צוליעב דיא מאַסען פיש און פוטערוואַרג, וואָס מען האָט פון דאָרטען געקענט בעציהען נאָך פראַנקרייך. מיט דיעזען צוועק האָט ער אַהין געשיקט אַן אַדעלי־גען מיט'ן נאָמען ראָבערוואַל אַלס וויצע־קעניג. אַ חוץ דעם האָט קאַרטיער געמאַכט נאָך אַ פאָרשונגס־עקספּעדיציע. ראָבערוואַל איז געווען אַ שטרענגער באַרמלאָזער טיראַן. פאַר די קלענסטע זאַך האָט ער דיא קאָלאָניסטען געשמיסען אָדער גאַר געשאָסען. זיין קאָלאָניע איז דורכגעפאַלען.

אינטערעסאַנט איז דיא געשיכטע פון דעם ערשטען ווייסען קינד,

דער גרענעץ צווישען קאַנאַדאַ
און דיא פעראייניגטע שטאַאטען
דיא ענטדעקונגען פון האָדסאָן, קאַרטיער און שעמפּלען
האָדסאָן בײ
לאַבראַדאָר
האַלב-אינזעל
ניו פאונדלענד
סט. לאָרענס גאָלף
סט. לאָרענס טײך
אַטלאַנטישער אָקעאַן
סופּיריאָר
מישיגאַן
הוראָן
אָנטאַריאָ
עריע (ערי)
שיקאַגאָ
האַדסאָן טײך
ניו יאָרק
ווירגיניא
מיססיססיפּי
L.L. POATES ENG. CO., N.Y.

וואָס איז געבאָרען געוואָרען אין קאַנאַדאַ. אַזוי וויא ראָבערוואַל איז געפאָהרען גרינדען אַ קאָלאָניע, האָט ער פון פראַנקרייך מיטגענומען אַ געוויסע צאָהל פערהייראַטע פּאָר פאָלק. אויך איז מיט איהם מיט־געפאָהרען זיינע אַ פּלעמעניצע מיט איהר דיענסט. אויפ'ן וועג האָט דיא פריילין זיך איינגעליעבט אין אַ יונגען אַדעליגען פון ראָבערוואַל'ס סוויטע. דער ווילדער האַרצלאָזער וויצע־קעניג האָט זיך דערוואוסט, אַז זיא דאַרף ווערען מוטער, האָט ער איהר אַרויסגעזעצט אויף אַ ווילדען געפעהרליכען אינזעל, וועלכען דיא פראַנצויזישע מאַטראָזען האָבען גערופען „אינזעל פון שדים". אַזוי וויא איהר דיענסט האָט געוואוסט פון איהרע פערהעלטניסע מיט'ן יונגען מאַן און האָט ניט אויסגעזאָגט, האָט ער איהר אויך אַרויסגעזעצט. ער האָט זיי געגעבען ביקסען, פולווער און קוילען און אַ ביסעל שפייז, און אַזוי האָט ער זיי איבערגעלאָזען. דיא מיידעל'ס געליעבטען האָט ער ניט בעשטראָפט; יענער איז אָבער אַראָבגעשפּרונגען אין וואַסער, אין דער מינוט ווען דיא שיף האָט גענומען אָברייזען, און ער איז צוגעשוואומען צום ברעג, אום צו טהיילען זיין געליעבטע'ס שיקזאַל. אָט פון דיעזען פּאָר פאָלק איז דאָס געבאָרען געוואָרען דאָס ערשטע איירָאָפּעאישע קינד אין קאַנאַדאַ. דאָס לעבען איז דאָ אָבער געוועזען פול מיט שוויעריגקייט און אין אַ קורצע צייט איז געשטאָרבען דאָס קינד, דער פאַטער און דיא דיענסט. צוויי יאָהר האָט ראָבערוואַל'ס פּלעמעניצע אויפ'ן אינזעל געוואוינט איינע אַליין, שפּייזענדיג זיך וויא־עס־איז, און בעשיצענדיג זיך מיט איהר ביקס געגען בערען און וועלף. ענדליך האָט איהר אַ פישער־שיפעל דאָ געפונען און אַוועקגעפיהרט אין פראַנקרייך.

באַלד האָבען זיך וויעדער אָנגעפאַנגען מלחמות מיט שפּאַניען. און דיא פראַנצויזישע פאָרשונגס־רייזעס אין אַמעריקאַ זיינען אונטער־בראָכען געוואָרען.

אין 1562 האָט אַ פראַנצויז מיט'ן נאָמען ריבאָ אין פלאָרידאַ געגרינדעט אַ קאָלאָניע פון הוגענאָטען, דאָס הייסט פון פראַנצויזישע פּראָטעסטאַנטען, וועלכע האָבען אין פראַנקרייך געהאַט אויסצושטעהן פערפאָלגונגען פאַר זייער רעליגיאָן. אויף דער קאָלאָניע זיינען אָבער דערנאָך אָנגעפאַלען שפּאַניער און זיי האָבען אַלעמען אויסגע'הרג'עט.

אין פראַנקרייך גופא האָט זיך דאַן אָנגעפאַנגען אַ לאַנגע רייהע פון אינערליכע מלחמות צווישען דיא קאַטאָליקען און הוגענאָטען (זעה

ערשטען באַנד, ענדע פון זייטעל 617 און אָנפאַנג פון זייטעל 618), און דיא פראגע וועגען האַנדעלס-קאָלאָניעס איז דאַן אין זינען ניט געלעגען.

שפּעטער, ביי דעם שלום פון יענעם יאהרהונדערט, ווען דיא בלוטיגע מלחמות האָבען אויפגעהערט, האָבען געוויסע פראנצויזישע סוחרים, וועמען עס האָט זיך געגלוסט רייך צו ווערען פון נאָרד־אַמעריקאַנישע פוטערוואַרג, זיך גענומען פאַר דעם אַלטען פּלאַן. דאָ טרעט אויף דער היסטאָרישער ביהנע ארויס איינע פון דיא סימפּאַטיש־סטע און וויכטיגסטע פיגורען אין דער גאַנצער געשיכטע פון אַמעריקאַ. מיר מיינען דאָ סאַמועל שעמפּלען, וועלכען מען רופט געוועהנליך גרינדער אָדער פאָטער פון ניי־פראַנקרייך, דאָס הייסט פון קאַנאַדאַ און פון דיא אנדערע נאָרד־אַמעריקאַנישע געגענדען איבער וועלכע דיא פראנצויזען זיינען געוועזען דיא בעל הבתים ביז דיא ענגלענדער האָבען זיי ביי זיי אוועקגענומען.

שעמפּלען איז געווען אַ גוטער בעאָבאַכטער און אַ גוטער שרייבער. זיינע שריפטען גיבען אונז די בעסטע שילדערונגען פון דעם לעבען פון דיא אינדיאַנער, איידער זיי זיינען בעקאַנט געוואָרען מיט ווייסע מענ־שען. אויך האָט ער געמאַכט אויסגערעכענטע לאַנדקאַרטען פון דיא ערטער וואָס ער האָט בעזוכט. אַ דאַנק דיעזע ארבייט זיינע האָט מען צום ערשטען מאָל בעקומען אַ ריכטיגען בעגריף וועגען דער געאָגראַפיע פון אַ גרויסע טהייל פון דעם געגענד, וואו קאַנאַדאַ גרענעצט זיך מיט דיא היינטיגע פעראייניגטע שטאַאַטען, וואָרים ער האָט אויסגעפאָרשט ניט בלויזביידע ברעגעס פון סענט לאָרענס טייך, נור אויך דיא ברעגעס פון מיין און מאַססאַטשוזעטס.

זיינע ווערק, וועלכע מיר האָבען געלעזען אין אַן ענגלישע איבער־זעצונג, זיינען פול מיט לעבהאַפטע בילדער און מיט אינטערעסאַנטע איינצעלהייטען, וועלכע ווייזען אויף אַ פּינקטליכען וויסענשאַפטליכען מח און אויך אַן עהרליכען און ליעבליכען כאַראַקטער.

נאָך דעם וויא עס איז געשלאָסען געוואָרען שלום צווישען פראַנק־רייך און שפּאַניען, האָט שעמפּלען מיט זיינעם אַן אָנקעל בעזוכט דיא שפּאַנישע האַפען־שטאַדט סעווילל. דיעזער אָנקעל זיינער האָט דאַן געדיענט אין דער שפּאַנישער פלאָטע, און מיט זיין הילף האָט שעמפּלען בעקומען דיא קאָמאַנדע איבער איינע פון עטליכע שיפען וואָס זיינען

פון סעווילל אָבגעפאָהרען נאָך מעקסיקאָ. ווען ער איז געקומען נאָך פאַנאַמאַ, האָט ער אויסגעדריקט דיא מיינונג, אז מען וואָלט בעדאַרפט גראָבען אַ קאַנאַל דורך דעם איסטהמוס, און אז אַזאַ קאַנאַל וואָלט געווען וויכטיגער פאַר דעם וועג קיין אַזיען וויא דיא וואַסער־דורכגאַנגען, וואָס מען האָט דאַן אין אַמעריקאַ געזוכט ווייטער צו צפון צו. דער קאַנאַל וואָס דיא פעראייניגטע שטאַאַטען האַלטען אין גראָבען אין פאַנאַמאַ איצט, ווען עס ווערט געשריעבען דיעזער בוך, איז אַלזאָ שוין אריינגעפאַלען אין זין שעמפּלען׳ען העכער וויא דריי־הונדערט יאהר צוריק.

אין זיין בעשרייבונג פון דיא זאַכען וואָס ער האָט געזעהן אין מעקסיקאָ, דערמאָנט ער וויא דיא שפּאַניער האָבען געמוטשעט דיא אינדיאַנער, וויא אויך דיא פייערען פון דער אינקוויזיציע, וועלכע האָבען דאָרטען געפלאַקערט אַזוי וויא אין שפּאַניען.

נאָך קאַנאַדאַ איז שעמפּלען געפאָהרען שפּעטער אַביסעל. ער איז אַהין געפאָהרען צוזאַמען מיט אַ פאָרשטעהער פון אַ מאָנאָפּאָליע איבער קאַנאַדער פוטערוואַרג. ער האָט בעזוכט דעם געגענד, וואו קארטיער האָט געזעהן דיא איראָקעזישע שטעדטלעך סטאַדאַקאָנאַ און האָשעלאַגאַ. דיעזע צוויי שטעדטלעך זיינען אָבער שוין לאַנג אויף דער וועלט ניט געווען. אין דיא אכט־און־זעכציג יאהר, וואָס זיינען אַוועקגעגאַנגען זייט קאַרטיער׳ס בעזוך, איז דאָ פאָרגעקומען אַן ענדערונג: אַנדערע אינדיאַנער האָבען דעם איראָקעזישען שבט פון דאַנען פערטריעבען. דיעזע זיעגרייכע שבטים זיינען בעקאַנט מיט דעם אַלגעמיינעם נאָמען אַ ל ג אָ נ ק י ם. אנשטאט איראָקעזישע דערפער האָט שעמפּלען ביי דיא קאַנאַדער ברעגעס פון דעם טייך לאָרענס אַלזאָ געפונען דיא דערפער פון אַן אַלגאָנקישען שבט.

נאָך דעם וויא ער האָט אין קאַנאַדאַ געגרינדעט פּאָרט ראָיאַל (דיא היינטיגע אַננאַפּאָלים), האָט ער זיך אַוועקגעלאָזען צו דרום־צו, אפשר וועט ער געפינען אַ בעסערען פּלאַץ פאַר אַ קאָלאָניע. אַזוי פאָהרענדיג האָט ער ענטדעקט דעם פּרעכטיגען אינזעל מאונט דעזערט פון דעם היינטיגען שטאַאַט מעין. ער האָט אויסגעפאָרשט דיא טייכען פּענאָבסקאָט און קעננעבעק (אויך אין מעין). דאַן איז ער אריינגעשוואומען אין דער מויל פון דעם טייך

ט ש א ר ל ס, וואו היינט שטעהט ב אָ ס ט אָ ן. דערנאָך איז ער געפאָהרען אַ ביסעל ווייטער פאַזע דעם מאססאטשוזעטסער ברעג פון אטלאנטישען אָקעאַן, ביז ער איז געקומען צום שלוס אַז פאָרט ראָיאַל איז דער בעסטער פּלאַץ פאַר זיין קאָלאָניע, און האָט זיך אומגעקעהרט אַהין.

ער איז באַלד געצוואונגען געווען צו פאָהרען נאָך פראנקרייך. אָבער אין אַ פּאָר יאהר אַרום איז ער ווידער געקומען נאָך קאַנאַדאַ. דאַן האָט ער דאָס געגרינדעט ק ו ו ע ב ע ק (קוויבעק, אויף ענגליש), וועלכע איז נאָך עד היום אַ פראנצויזיש־שפּרעכענדע שטאדט *). דער ערשטער ווינטער וואָס ער האָט דאָרט פערבראַכט איז געווען אַ שרעקליכער. פון 28 פראנצויזען זיינען לעבען געבליעבען ניט מעהר וויא 9.

זיין פריינד פּ אָ נ ט ג ר אַ ו ו ע, וועלכער האָט געהאַט אַן אינטערעס אין דיעזע רייזעס, איז באַלד געקומען פון פראנקרייך מיט שפּייז און מיט נאָך מענשען. קיין גרויסע קאָמפּאַניע האָבען זיי אָבער אַלץ ניט געהאַט. עס איז בעשלאָסען געוואָרען, אַז פּאָנטגראַווע זאָל בלייבען אין קוועבעק און אָנפיהרען מיט דיא אינדיאַנער דעם פוטער־האַנדעל, וועהרענד שעמפּלען וועט זיך נעהמען אויספאָרשען דיא לאַנד — אַ בעשעפטיגונג, וועלכע איז איהם געווען פיעל אינטערעסאַנטער און וועלכע איז פאַר דעם פוטער־געשעפט יעדענפאַלס געווען וויכטיג.

ער האָט געהאַט בלויז אַ הייפעלע מיטרייזענדע און מיטנעהמען שפּייז אויף אַ לאַנגע צייט איז אונמעגליך געווען. אונטער אַזעלכע אומשטענדען זיך אַוועקצולאָזען איבער אונבעקאַנטע, ווילדע געגענדען איז נאַטירליך געווען געפעהרליך. שעמפּלען האָט זיך בערעכענט, אַז זיין איינציגע הילף קען זיין פריינדליכע פערהעלטניסע מיט דיא אינדיאַנער וואָס ער וועט בעגעגענען.

אָט דאָס איז געווען דער אָנפאַנג און דער פונדאַמענט פון דער פראנצויזישער פּאָליטיק אין אַמעריקאַ — גוטע, פריינדליכע בעציהונגען צו דיא אַרומיגע אינדיאַנער, פּונקט דער היפּך פון דער שפּאַנישער פּאָליטיק.

אָבער צווישען דיא אינדיאַנישע שבטים גופא זיינען דאָך אויך

---

*) קוועבעק איז אַן אינדיאַנישער וואָרט (פון דער אַלגאָנקי־שפּראַך). ער בעדייט „אַ שמאָלער פּלאַץ", וואָרים דער סענט לאָרענס טייך איז דאָרטען שמאָל.

געווען פיינדשאַפטען און מלחמות; היינט מיט וועלכע פון זיי זאָלען די פראַנצויזען זיין פעראייניגט?

עס איז וויכטיג צו וויסען דאָס פאָלגענדע:

די איראָקעזישע שבטים זיינען געווען די ענטוויקעלטסטע און פערשטענדיגסטע רויט־הויטיגע מענשען אין גאַנץ נאָרד־אמעריקאַ צו צפון־צו פון די פּועבלאָ אינדיאַנער. אין שעמפּלען'ס צייטען איז זייער הויפּט־מאַכט געווען אין דעם היינטיגען שטאַאַט ניו יאָרק (לעבען אָלבאַני, סיראַקיוז, ראָטשעסטער, באָפּפאַלאָ און די אַרומיגע געגענדען), ביי דעם איצטיגען גרענעץ פון קאַנאַדאַ. מיט אַ פּאָר הונדערט יאָהר פריהער האָבען זיי אַלע געוואוינט אין קאַנאַדאַ, נור די אַלגאָנקיס, וועלכע זיינען געווען וועניגער ענטוויקעלט אָבער שטאַרקער אין צאָהל, האָבען זיי ביסלעכווייז פון דאָרטען אַרויסגעשפּאַרט און געצוואונגען זיך צו בעזעצען אויף דער ניו יאָרקער זייט פון דעם טייך סענט לאָרענס און פון דער אָזערע אָנטאַריאָ.

קיין רעה איז פּאַר די איראָקעזען דערפון ניט אַרויסגעקומען. דער נייער געגענד איז אין פיעלע בעציהונגען פאַר זיי געווען בעסער. דאָרטען זיינען זיי געוואָרען שטאַרקער און פון דאָרטען האָבען זיי זיך פערמעהרט און פערשפּרייט אין דעם שטאַאַט אָהייאָ און אין דעם שטאַאַט פּענסילוויינ. אין דעם שטאַאַט ניו יאָרק גופא איז מעכטיג געוואָרען זייער מיליטערישער פערבאַנד, וועלכען מיר האָבען דערמאָנט אין קאַפּיטעל 7. ווען מיר האָבען גערעדט וועגען לואיס מאָרגאַן'ס געדאַנקען (ווי דער לעזער געדענקט, האָט מאָרגאַן געלעבט צווישען איראָקעזען אַרום דער שטאָדט סיראַקיוז). דיעזער פערבאַנד איז בעקאַנט אונטער דעם נאָמען „די ליעג אָוו די איראָקוואַ“ (דער פערבאַנד פון די איראָקעזען); די ענגלענדער פון ניו יאָרק פלעגען איהם געוועהנליך רופען „ד י א פ י נ ף נ א צ י אָ נ ע ן“, דאָס הייסט די פינף איראָקעזישע שבטים, וואָס האָבען זיך פעראייניגט. דאָס איז געווען די מערקווירדיגסטע מיליטערישע פעראייניגונג פון אינדיאַנער אין גאַנץ אמעריקאַ אויסער מעקסיקאָ.

אָבער די „פינף נאַציאָנען“ זיינען ניט געווען די איינציגע איראָקעזישע שבטים. עס זיינען געווען אַנדערע איראָקעזען אויך, אַזעלכע וואָס האָבען צו זייער ליעג ניט געוואָלט צושטעהן, און „די פינף נאַציאָנען“ האָבען זיי דעריבער בעקעמפּפט. איין שבט אזעלכער

האָט געוואוינט אין קאַנאַדאַ אפילו אין שעמפּלען׳ס צייטען. דיא פראנצויזען פלעגען דיא אינדיאַנער פון דיעזען שבט רופען הורא־נען. ביי דעם אָנפאַנג פון דעם זיעבעצעהנטען יאָהרהונדערט זיינען דיא הוראָנען געווען פריינדליכער מיט דיא אַלגאָנקים וויא מיט זייערע אייגענע בלוט־פערוואַנדטע, דיא איראָקעזען פון ניו יאָרק, מיט וועמען זיי האָבען גערעדט איין שפּראַך. „דיא פינף נאַציאָנען" האָבען געגען זיי און געגען דיא אַלגאָנקים געפיהרט אונאויפהערליכע מלחמות און זיי, דיא הוראָנען, האָבען זיך געגען זיי געוועהרט צוזאַמען מיט דיא אַלגאָנקישע שבטים.

אַרום דעם סענט לאָרענס און ווייטער אין קאַנאַדאַ האָבען געוואוינט אַלגאָנקים. דאָרטען האָט שעמפּלען געוואָלט פיהרען זיינע אונטערזוכונגס־עקספּעדיציעס און זיין פּוטער־האַנדעל. אַלזאָ האָט ער געזוכט דיא פריינדשאַפט פון דיעזע שבטים.

באַלד האָבען דיא אָטאַוואַ־אינדיאַנער (אויך אַן אַלגאָנקישער שבט) זיך צו איהם געווענדעט ער זאָל זיי העלפען געגען דיא איראָקעזען פון דעם היינטיגען שטאַאט ניו יאָרק. ער האָט זיי דיעזע הילף געגעבען. אויף קאַנאָס איז ער מיט זיי אריבער צום שונא. אויפ׳ן וועג איז זיי געלעגען דיא פּרעכטיגע אָזערע וועלכע טראָגט היינט שעמפּלען׳ס נאָמען (לייק טשעמפּלען) און וועלכע ליעגט אין דיא שטאַאטען ניו יאָרק און ווערמאָנט און אביסעל אין קאַנאַדאַ.

שעמפּלען און זיינע אינדיאַנער האָבען זיך מיט׳ן פיינד בעגעגענט אין טיקאָנדעראָגאַ, אַ שמאָלע שטיקעל לאַנד, וועלכע טהיילט אָב דיא אָזערע שעמפּלען פון דער אָזערע דזשאָרדזש. („טיקאָנדעראָגא" הייסט אויף איראָקעזיש דיא בעגעגענים פון וואַסערען). דער זעלבער פּלאַץ איז שפּעטער בעריהמט געוואָרען אין דער געשיכטע פון דיא פעראייניגטע שטאַאטען מיט שלאַכטען צווישען ענגלענדער און פראַנ־צויזען און, שפּעטער — צווישען דיא אַמעריקאַנער רעוואָלוציאָנערען און דיא ענגלענדער. דאָ אַלזאָ האָט שעמפּלען און זיינע רויט־הויטיגע בעגלייטער זיך בעגעגענט מיט זייער שונא — מיט דיא מאָהאָק־אינדיאַנער, וועלכע זיינען אַן איראָקעזישער שבט. דאָס זיינען געווען פלינקע, זעהר כוואַטסקע יונגען, אָבער קיין אייראָפּעאישע געוועהר האָבען זיי נאָך קיין מאָל ניט פערזוכט. אַלזאָ, ווען עס האָט זיך

אָנגעפאַנגען דיא שלאַכט און שעמפּלען האָט אַ פּאָר פון זיי אוועק־געלעגט מיט זיינע ביקסען, זיינען דיא איבעריגע געוואָרען אַזוי פער־וואונדערט און דערשראָקען, אַז זיי זיינען זיך צולאָפען און פיעלע פון זיי זיינען אריינגעפאַלען צו דיא אָטאַוואַס און הוראָנס אין פּלען *). שעמפּלען'ס בעשרייבונג וויא אַזוי דיא אונגליקליכע זיינען בעהאַנדעלט געוואָרען, ענטהאַלט אַ לעבעדיגען בילד פון דער דונקעלערער זייט פון דעם אינדיאַנישען כאַראַקטער. מיר וועלען דאָס איבערגעבען מיט זיינע אייגענע ווערטער.

„נאָך דעם וויא מיר זיינען אָבגעגאַנגען אַ מייל 24, געהענדיג צוריק אַהיים, — דערצעהלט שעמפּלען — האָבען אונזערע אינדיאַנער גענומען איינעם פון דיא געפאַנגענע, און צו איהם גערעדט וועגען דיא מערדערליכקייטען, וואָס זיין פאָלק איז בעגאַנגען געגען זיי. זיי האָבען איהם ערקלערט אַז ער מוז זיין געגרייט צו בעקומען אָבגעצאָהלט דער־פאַר. דאַן האָבען זיי צו איהם געזאָגט, אַז אויב ער איז ניט קיין פּייגלינג, זאָל ער זינגען. ער האָט נעבעך געפאָלגט. זיין געזאַנג איז אָבער געווען זעהר אַ טרויעריגער. דערווייל האָבען אונזערע אינדיאַנער אויפגעלעגט האָלץ, געמאַכט אַ פייער, און ווען עס האָט זיך פונאַנדערגעפלאַקערט, האָט יעדער פון זיי גענומען אַ ברענענדיגע שטיק האָלץ און דעם געפאַנגענעם אָנגעהויבען צו ברענען. ביסלעכ־ווייז האָבען זיי איהם געברענט, ניט נאָכאַנאַנד. זיי האָבען געזעהן, אַז זיינע יסורים זאָלען זיך ציהען וואָס לענגער. פון צייט צו צייט פלעגען זיי זיך אָבשטעלען, איהם גיסען וואַסער אויפ'ן רוקען און דאַן איהם ווייטער ברענען. זיי האָבען אויסגעריסען זיינע נעגעל און דאַן געברענט דיא ברעגעס פון זיינע פינגער און דיא אונאַנשטענדיגע טהייל פון זיין קערפּער. דערנאָך האָבען זיי אָבגעטהיילט דיא הויט פון זיין קאָפּ און געקאַפּעט הייסע סמאָלע איבער איהם. דאַן האָבען זיי דורכגעשטאָכען זיינע הענד ניט ווייט פון פויסט און מיט שטעקע־לעך האָבען זיי געצויגען זיינע אָדערען און זיי אַרויסגעריסען; און

*) אין דעם טאָג, ווען עס איז פאָרגעקומען דיעזער שלאַכט, איז הענרי האָדסאָן מיט זיין „האַלבע לבנה" געשטאַנען אין דער מויל פון דעם אויבען דערמאָנטען פענאָבסקאָט טייך, — (דער היינטיגער שטאַאַט מיין), ניט ווייט פון קאַנאַדאַ. עטליכע וואָכען שפּעטער האָט ער ענטדעקט דעם טייך האָדסאָן.

ווען זיי האבען זיי ניט געקענט ארויסציהען, האבען זיי זיי צושניטען. דער קרבן האט ארויסגעלאזען א זאנדערבארען מין קולות. ער האט אבער אזוי פיעל דערשטיקט אין זיך, אז צייטענווייז האט עס אויסגעזעהן אז ער פיהלט קיינע שמערצען ניט.“

שעמפלען האט זיך ביי זיינע רויט־הויטיגע פריינד געבעטען, אז זיי זאלען דעם געפאנגענעם לאזען צורוה, אז זיי זאלען איהם בעסער טוידטען אויפ׳ן ארט. זיי האבען אבער געענטפערט, אז דאן וועט ער שוין מעהר ניט האבען קיין יסורים, און אז דאס ווילען זיי ניט. בלויז ווען שעמפלען האט גענומען סטראשען אוועקצוגעהן, האבען זיי איהם נאכגעגעבען און איהם ערלויבט מיט א קויל צו מאכען א סוף צו דעם געפאנגענעמס לעבען.

„ווען ער איז שוין געווען טוידט, זיינען זיי נאך אלץ ניט געווען צופריעדען.“ — שרייבט שעמפלען ווייטער — „זיי האבען אויפגעשניטען זיין בויך און אריינגעווארפען זיינע אינגעווייד אין דער אזערע. דאן האבען זיי אבגעשניטען דיא קאפ, דיא הענד און דיא פיס, און דאס אלץ אוועקגעווארפען אין פערשיעדענע זייטען. דיא הויט פון זיין קאפ (דעם „סקאלפ“) האבען זיי אבער ביי זיך איבערגעלאזען. אזוי פלעגען זיי טהאן מיט אלע שונאים, וואס זיי פלעגען כאפען אין א מלחמה. זיי האבען געטהאן נאך א מערדערליכע זאך: זיי האבען גענומען דעם טויטענ׳ס הארץ, איהר צושניטען אויף עטליכע שטיקלעך און דאס געגעבען זיינעם א ברודער און אנדערע פון דיא געפאנגענע, אז זיי זאלען דאס עסען. זיי האבען דאס אריינגעשפארט אין זייערע מיילער, אבער יענע האבען דאס ניט אראבגעשלונגען... ווען זיי האבען דערגרייכט דעם ברעג (עטליכע טעג שפעטער, ווען זיי זיינען שוין געקומען צו זיך אהיים) האט יעדער פון זיי גענומען א שטעקען, אנגעטהאן דעם „סקאלפ“ פון א שונא׳ס קאפ אויפ׳ן ברעג, און אלע האבען גענומען זינגען. ווען זיי זיינען געווען גאנץ נאהענט צום ברעג, האבען דיא פרויען פון יענעם דארף זיך אויסגעטהאן אין גאנצען נאקעט, אריינגעבראדזשעט אין טייך, צוגעגאנגען צו דיא שיפלעך און אראבגענומען דיא סקאלפס און זיי אנגעטהאן אויף דיא העלזער אלס א טהייערע ציערונג. עטליכע טעג שפעטער האבען זיי מיר איין סקאלפ אזעלכען געגעבען אלס מתנה, צוזאמען מיט דיא געוועהר פון זייערע בעזיעגטע שונאים, איך זאל דאס אלץ היטען און ווייזען דעם

פּראַנצויזישען קעניג. אום זיי צופריעדענצושטעלען, האָב איך זיי דאָס צוגעזאָגט צו טהאָן."

אין דעם נעכסטען קאַפּיטעל, רעדענדיג וועגען אַן אנדער שלאַכט מיט דיא איראָקעזען, בעשרייבט שעמפּלען אַנדערע סצענעס פון פּייניגונג. דיעזע שטעלע ענדיגט ער מיט דיא פאָלגענדע צייל‌ען:

„וואָס אנבעטרעפט דיא געפאַנגענע, וועלכע זיי האָבען געלאָזען לעבען, ניט פערמוטשעט צום טוידט, האָבען זיי זיי בלויז איבערגעלאָזען כדי זייערע פרויען און טעכטער זאָלען זיי טוידטען; און דיא פרויען און טעכטער האָבען אַרויסגעוויזען ניט ווייניגער מערדערליכקייט וויא דיא מענער. נאָך מעהר, — וואָרים מיט זייער געשייטקייט פלעגען זיי אויסקלערען נאָך שרעקליכערע יסורים. זיי האָבען געהאַט אַ פערגניגען קוקענדיג ווי יענע מאַטערען זיך."

שעמפּלען האָט דיא אינדיאַנער גע'מוסר'ט פאַר דיעזע מערדע־רייען, און ווידער געסטראַשעט פון זיי אַוועקצוגעהן. אָבער זיינע רייד זיינען זיי אויסגעקומען ווילד. זיי האָבען ניט געקענט פערשטעהן פאַר וואָס מען טאָר ניט מאַטערען אַ שונא. לויט זייערע בעגריפע איז דאָס געווען אַ גאַנץ פיינע זאַך. זיי האָבען גע'טענה'ט, אַז ווען זייערע מענשען פאַלען אַריין אין פלען צו דיא איראָקעזען, ווערען זיי געפייניגט פונקט אויף אַזא אופן.

דעם זיעג־טאַנץ און צערעמאָניע וואָס דיא אינדיאַנער האָבען געפראַוועט לכבוד זייער נצחון איבער דיא איראָקעזען שילדערט שעמפּלען מיט דיא פאָלגענדע ווערטער:

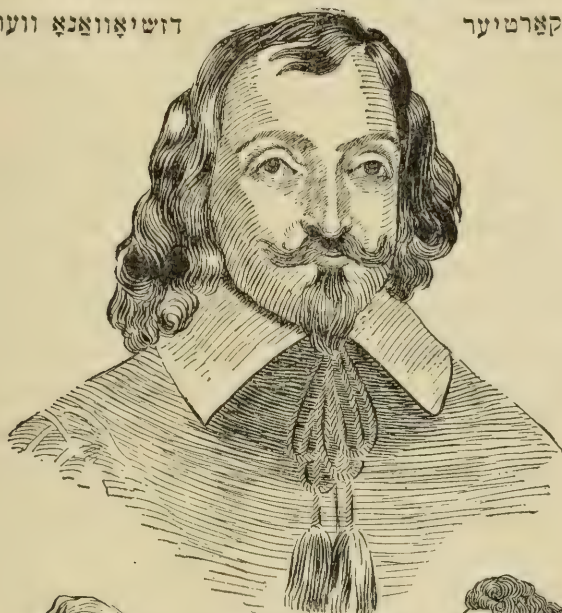
„נאָך דעם וויא זיי האָבען געהולעט און זיך לוסטיג געמאַכט, זיינען זיי אַרויסגעקומען פון זייערע וואוינונגען און האָבען זיך פער־זאַמעלט אויף דעם אָפענעם פלאַץ פון זייער דאָרף. דאָרטען האָבען דיא פרויען און מיידלעך זיך אויסגעזעצט אויף דער ערד אין צייל‌ען, ווערהענד דיא מענער זיינען געשטאַנען הינטער זיי און האָבען געזונגען, אַלע אינאיינעם. פּלוצים האָבען אַלע פרויענצימער (פערהייראַטע און אונפערהייראַטע) אָנגעהויבען אַראָבצוואַרפען פון זיך זייערע פעלענע מאַנטלען; זיי האָבען זיך אויסגעטהאָן נאַקעט, וויא דיא מוטערס האָבען זיי געהאַט. ווען דיא מענער האָבען געענדיגט זינגען, האָבען זיי אַלע אויסגעשריען: „האָ, האָ,האָ!" און צו דערזעלבער צייט האָבען דיא פרויענצימער זיך צוריק צוגעדעקט מיט זייערע מאַנטלען. מען האָט זיך

דזשיאָוואַנאָ ווערראַזאַנאָ

זשאַק קאַרטיער

סאַמועל שעמפּלען

זשאַק מאַרקעטט

סיער דע לאַ סאַלל

אַ ווײלע אָבגערוהט. גלײך ווי מען האָט ווידער אָנגעהויבען צו זינגען האָבען די פּרויענצימער ווידער זיך אויסגעטהאָן נאַקעט. ווען זיי טאַנצען, בײטען זיי ניט דעם פּלאַץ. זיי מאַכען נור געווײסע אַוואַיעס און בעוועגונגען מיט די קערפּערס, אויפהויבענדיג דאָ איין פוס, דאָ די אַנדערע, צוטאַנצענדיג מיט דער פוס, אבער שטעהענדיג אויף אַן אָרט. דער עלטסטער פון די, וואָס זיינען געווען אויף דער מלחמה, איז געזעסען נעבען די פּרויענצימער. ער איז געזעסען צווישען צוויי שטאַנגען פון וועלכע עס זיינען אַראָבגעהאַנגען די „סקאַלפּס“ פון די גע׳הרג׳עטע שונאים. פון צייט צו צייט פלעגט ער זיך אַנידערשטעלען און האַלטען אַ רעדע: „איהר זעהט ווי מיר פרעהען זיך מיט אונזער זיעג“ — האָט ער געזאָגט — „איהר מוזט אויך אזוי טהאָן ווי מיר...“ און אַלע האָבען געענטפערט: „הא, הא, הא!“ ווען ער האָט געענדיגט זיינע רעדעס, האָבען די אַנדערע מענער פון זיך אַראָבגעוואָרפען די מאַנטלען, און זיי האָבען זייערע זיעגרייכע ברידער געגעבען פערשיעדענע מתנות...

„אַלע דיעזע מענשען זיינען זעהר לוסטיג. זיי לאַכען אַ סך; און דאָך האָבען זיי אַן אומעדיגען אויסזעהן.“

שעמפּלען בעשרייבט מיט איינצעלהייטען די קליידער פון די מענער און די פּרויען. די פּרויען טראָגען אַ סך „וואַמפּום“ (פּאַטשערקעס פון ים־שיסעלעך). דיעזע פּאַטשערקעס טראָגען זיי אויפ׳ן האַלז און איבער די קליידער. „איך קען אייך פערזיכערען“ — שרייבט ער — „אַז אויף זייערע טענץ האָב איך געזעהן פיעלע מיידלעך, וועלכע האָבען געטראָגען העכער ווי צוועלף פונט פּאַטשערקעס אויף זיך, ניט אַריינרעכנענדיג די אַנדערע ציערונג און צאַצקעס מיט וועלכע זיי זיינען געווען אָנגעלאָדען *). איניגע פון זיי זיינען זעהר שעהן און שלאַנק געוואַקסען. איניגע זיינען זעהר שטאַרק און מערק־ווירדיג הויך. זיי טהוען כמעט די גאַנצע ארבייט אין שטוב און אין פעלד. זיי בעאַרבייטען די ערד, פלאַנצען די קוקורוזע, גרייטען אָן האָלץ אויף ווינטער, פערטיגען צו און שפּינען די פענקע, מאַכען פיש־נעצען, פאַנגען פיש און טהוען אַנדערע נויטיגע זאַכען. אויך

*) דיעזע פּאַטשערקעס אָדער „וואַמפּום“ האָבען ביי די אינדיאַנער פון ניו יאָרק, קאָננעקטיקוט, מאַסאַטשוזעטס א. ז. וו. געדיענט אַלס געלט.

נעהמען זיי אראב דיא תבואה, גרייטען איהר צו צום עסען און טהוען אנדערע הויז־ארבייט. א חוץ דעם געהען זיי מיט זייערע מענער, ווען זיי רייזען פון איין ארט אויפ'ן אנדערען, און טראגען פאר זיי דיא משא, אזוי וויא דיא עזלען.

„וואס אנבעטרעפט דיא מענער, געהען זיי נור אויף געיעג (נאך הירשען און אנדערע חיות), העלפען כאפען פיש, בויען דיא הייזער און געהען אויף מלחמה. ווען דאס אלעס איז אבגע'פטור'ט בעזוכען זיי אנדערע פריינדליכע שבטים און בייטען דיא זאכען, וואס זיי האבען, אויף זאכען, וואס זיי האבען ניט. ווען זיי קומען צוריק אהיים, פערברענגען זיי גאנצע טעג אין מאהלצייטען און אין טענץ."

דא קומט ביי שעמפלען'ען א בעשרייבונג פון זייערע הייראטה־פערהעלטניסע — א בעשרייבונג, וועלכע ענטהאלט א דייטליכען ביי־שפיעל פון דיא אורזאכען, וואס האבען געפיהרט צו דער מוטער־רעכט סיסטעם, וויא זיי זיינען אנגעדייטעט געווארען אין קאפיטעל 7.

„זיי האבען א מין הייראטה" — שרייבט ער — „וועלכע בע־שטעהט פון פאלגענדען: ווען א מיידעל איז אלט עלף, צוועלף, דריי־צעהן, פערצעהן אדער פופצעהן יאהר, האט זיא עטליכע חתנים, וועלכע וויזען איהר ארוים ליעבע און בעטען איהר האנד ביי איהרע עלטערן. אבער אפט פאלגען זיי דיא עלטערן ניט. דער חתן שענקט דער מיידעל האלז־בענדער, קייטלעך, בראסלעטען, אלץ פון „וואמפום". אויב ער געפעלט איהר, נעהמט זיא צו דיא מתנה. דאן לעבט ער מיט איהר אהן ווייטערע צערעמאניעס. אפט טרעפט, אז נאך דעם וויא זיי האבען אבגעלעבט א וואך אדער צוויי, ווארפט זיא איהם אוועק; זיינע מתנות בלייבען אבער ביי איהר. ער זוכט זיך דאן אן אנדער כלה און זיא — אן אנדער חתן, און אזוי געהט דאס ביז עס ווערט געשלא־סען א שטענדיגער שדוך. פיעלע מיידלעך פערברענגען זייער גאנצע יוגענד אויף דיעזען ארט, לעבענדיג מיט עטליכע מענער, מיט איינעם נאך דעם אנדערען. און אפילו דער מאן, וואס זיא האט אויף דער־ווילע איז אויך ביי איהר ניט דער איינציגער. ווען עס קומט אן דיא נאכט לויפען דיא יונגע פרויען פון איין הויז אין דער אנדערער, און דיא יונגע לייט טהוען אויך דאס זעלבע. זיי בעזוכען וועלכע מיידעל זיי ווילען. זיי טהוען דאס אבער ניט איבער־גוואלט. אלץ ווענדט זיך אן דעם וואונש פון דער פרויענצימער. און דער מאן פון א יונגע פרוי,

ווייטער, האָט פערהעלטניסע מיט אַן אנדער פרוי אויך, און דערביי איז ניטאָ קיין אייפערזוכט, אָדער יעדענפאַלס זעהר ווייניג. אויך בעקומט אַ מיידעל אָדער אַ פרוי דורך דעם ניט קיין שלעכטען נאָמען, וואָרום דאָס אַלץ איז דער מנהג פון לאַנד.

„ווען אַ יונגע פרוי האָט אַ קינד, קומען צו איהר איהרע פריהער־דיגע געליעבטע אָדער מענער און ווייזען איהר ארויס פריינדליכקייט און ליעבע. יעדער פערזיכערט איהר אַז ער ליעבט איהר אַם מעהרסטען און אַז ער איז דאָס דער פאָטער פון דעם קינד. און דיא יונגע פרוי קלייבט זיך אויס דעם וואָס געפעלט איהר בעסער. דורך איהרע ליעבעס קלייבט זי אָן אַ סך „וואַמפום“, ביז ענדליך בלייבט זיא ביי אַ געוויסען מאַן. אויב זיא שיידט זיך מיט דיעזען מאַן, איז שוין דאָס איבער עפּעס אַ וויכטיגע אורזאַכע. אָבער אפילו ווען זיא לעבט מיט איהר שטענדיגען מאַן, הערט זיא ניט אויף צו האָבען פרייע פערהעלט־ניסע מיט אַנדערע. דאָך ארבייט זיא שטענדיג אין איהר היים, און זעהט אויס אנשטענדיג *). דער רעזולטאַט איז, אַז וועגען דיא קינדער, וואָס זיי האָבען קען מען ניט זיין זיכער, אַז זיי זיינען געזעצליכע. זיי האָבען אָבער אַ מנהג, וועלכער בעוואָ־רענט זיי געגען דער געפאַהר, טאָמער וועט דעם מאַנ'ס ירושה אַנקומען צו פרעמדע. דער מנהג בעשטעהט אין דעם, דאָס דעם מאַן'ס יורשים זיינען דיא קינדער פון זיינע שוועס־טער, וואָרים וועגען אַ קינד'ס מוטער איז דאָך קיין ספק ניטאָ.**)

---

*) אין אַ ווייטערע שטעלע זאָגט שעמפּלען, אַז ווען אַ פּאָר פאָלק ווערט פעראייניגט אויף אימער, איז דיא פרוי איהר מאַן טריי, וועהרענד דיא מיידלעך לעבען מיט ווען זיי ווילען (דאָס עראינערט אונז אָן דעם וואָס מיר האָבען געזעהן וועגען דיא פועבלאָ אינדיאַנער, אויף זייטעל 724). דאָס איז אָבער ניט דוקא אַ ווידערשפּרוך, וואָרים שעמפּלען איז געווען בעקאַנט מיט פערשיעדענע שבטים, און אין זייערע מנהגים זיי־נען געווען פערשיעדענהייטען.

**) זעה אויבען דעם אָנפאַנג פון זייטעל 313. דאָס וואָס שעמפּלען

רעדענדיג וועגען דיא רעליגיעזע בעגריפע פון דיא אינדיאנער גיט שעמפלען איבער א געשפרעך, וואס ער האט געהאט מיט אן עלסטען וועגען דעם וויא עס זיינען בעשאפען געווארען מענשען אויף דער וועלט. דער עלסטער האט דערצעהלט, וויא דער „גרויסער גייסט“ האט גענומען א בינטעל פיילען און זיי אריינגעשטעקט אין דער ערד. פון זיי זיינען אויסגעוואקסען מענער און פרויען און פון דיעזע פאארלזיך האט זיך דאס פערמעהרט דיא מענשהייט. דער פרומער שעמפלען האט ערקלערט, אז דאס איז א ליגען, און ער האט דערצעהלט דיא מעשה פון דער תורה, וויא גאט האט בעשאפען א מאנסביל און פון זיין זייט — א פרוי. דער אינדיאנער האט זיך געלאזט איבעררעדען, אז דאס איז דיא ריכטיגע געשיכטע. דיא אינדיאנישע מעשה איז אבער יעדענפאלס אינטערעסאנטער וויא דיא מעשה פון חומש.

צום שלוס נאך א פאר ווערטער וועגען לא סאלל'ען, וועגען וועלכען מיר האבען שוין גערעדט, ווען עס האט זיך געהאנדעלט וועגען דער ענטדעקונג און אויספארשונג פון דעם טייך מיססיססיפפי. (זעה נאטיץ אויף דיא זייטלעך 703 און 704). דארטען האבען מיר דערמאנט וויא זשאליעט און מארקעטט האבען אויסגעפארשט א טהייל פון דער מיססיססיפפי פון איהר אנפאנג אן, און וויא לא סאלל איז איבער'ן טייך געשוואומען ביז זיין מויל, וואו ער האט געגרינדעט דיא שטאדט ניו ארלעאנס (ניו ארלינס). נאך שעמפלען'ען איז דיעזער רייזענדער דיא מערקווירדיגסטע פיגור אין דער געשיכטע פון דיא לענדער, וואס האבען אין נארד אמעריקא בעלאנגט צו פראנקרייך. לא סאלל האט געהאט גרויסע פלענער. זיין צוועק איז געוועזען צו בויען פעסטונגען אויף דעם גאנצען וועג, וואו דיא מיססיס־

זאגט דא, שטימט אלזא פאלשטענדיג מיט דעם, וואס דיא שפאניער האבען געזעהן ביי דיא אצטעקען. מאנטעזומא'ס אמט, צום ביישפיעל, איז איבערגעגאנגען צו זיין שוועסטער'ס זוהן. שעמפלען רעדט דא בלויז וועגען פלעמעניקעס, אלס יורשים. ווען ער וואלט גענויער שטודירט דיא מנהגים פון דיא אינדיאנער, וואלט ער געזעהן, אז א ברודער האט אויך געקענט זיין א יורש, — אז איבערהויפט איז דיא ירושה געגאנגען צו דעם געשטארבענעם'ס גענט, און אז דיא גענטען האבען זיך גערעכענט נאך דיא מוטערס. (זעה וועגען פארצייטיגע ירושה אויף זייטלעך 307, 308, 309 און 310).

סיפּפּי געהט, פון ניו אָרלעאַנס (דאָס הייסט פון דעם מעקסיקאַנישען ים־בוזים) ביז דיא 5 גרויסע אָזערעס: לייק סופּיריאָר, לייק מישיגען, לייק הוראָן, לייק אירי, לייק אָנטאַריאָ, וועלכע טהיילען אָב קאַנאַדאַ פון דיא פעראייניגטע שטאַאַטען. אויף דיעזען אָרט האָט ער געוואָלט גרינדען אַ גרויסע פראַנצויזישע אימפּעריע אין נאָרד־אַמעריקאַ. דיעזער גאַנצער געגענד, וועלכער פערנעהמט פיעלע פון דיא היינטיגע שטאַאַטען, האָט טאַקע אַ לאַנגע צייט געהערט צו פראַנקרייך. דיעזער שטח אַליין איז געוועזן גרעסער וויא דיא ערשטע דרייצעהן שטאַאַטען. צוזאַמען מיט קאַנאַדאַ זיינען דיא פראַנצויזיש־אַמעריקאַנישע לענדער דאַן געוועזן פיעל, פיעל גרעסער וויא דיא ענגליש־אַמעריקאַנישע. דאָס דאַרף דער לעזער האָבען אין זינען.

לאַ סאַלל'ס ענד איז געוועזן אַ טראַגישער: ווען ער האָט זיך געפונען אין דער היינטיגער טעקסאַס, האָבען איניגע פון זיינע מיט־רייזענדע איהם ערמאָרדעט.

מיר האָבען געענדיגט אונזער איבערבליק איבער דיא בעריהמטע אַמעריקאַנישע ענטדעקונגס־רייזעס, וואָס זיינען אָנגעפיהרט געוואָרען נאָך קאָלומבוס'ען פון שפּאַניער, האָלענדער און פראַנצויזען. וועגען דיא רייזעס פון אַמעריגאָ וועספּוטשי, דיא קאַבאָטס און אַנדערע איז דער־צעהלט געוואָרען אין דעם ערשטען באַנד. די אַמעריקאַנישע רייזעס פון ענגלענדער בעלאַנגען צו דעם ענין פון דעם נעקסטען באַנד, וואו עס וועט פערהאַנדעלט ווערען דיא געשיכטע פון דיא קאָלאָניעס, פון וועלכע עס זיינען אַרויסגעקומען דיא פעראייניגטע שטאַאַטען.

האָדסאָן איז געוועזן אַן ענגלענדער, אָבער זיין וויכטיגסטע אַמערי־קאַנישע רייזע האָט ער דאָך געמאַכט אונטער דער האָלענדישער פאָהן. דעריבער האָבען מיר וועגען איהם דערצעהלט אין דיעזען באַנד.

ע נ ד ע.

דיא קוועלען, מיט וועלכע דער פּערפאַסער האָט זיך אַם מעהרסטען בענוצט צו דיעזען באַנד.

אַנטאָניאָ דע הערערראַ'ס „אַלגעמיינע געשיכטע פון דעם גרויסען קאָנ־טינענט און אינזלען פון אַמעריקאַ" (סטיווענס'עס ענגלישע איבערזעצונג פון דעם אַלטען שפּאַנישען ווערק, 6 בענדער).

אַרטהור העלפּ'ס „געשיכטע פון דער שפּאַנישער עראָבערונג אין אַמע־ריקאַ" (4 בענדער).

דזשאָסטין ווינזאָר'ס „קריטישע געשיכטע פון אַמעריקאַ" (1טער, 2טער און 4טער באַנד).

וואַשינגטאָן אירווינג'ס „דיא רייזעס פון קאָלומבוס'עס בעגליטער".

דזשאָהן פיסק'ס „ענטדעקונג פון אַמעריקאַ (צווייטער טהייל).

גיללעמאַרד'ס „דאָס לעבען פון מאַגעללאַן און דיא ערשטע רייזע אַרום דער וועלט".

ווילליאַם ה. פּרעסקאָטט'ס „דיא עראָבערונג פון מעקסיקאָ" (3 בענדער).

לואיס ה. מאָרגאַן'ס „אוראַלטע געזעלשאַפט" און „הייזער און הויז־לעבען ביי דיא נאָרד־אַמעריקאַנישע אינדיאַנער".

פריעדריך ענגעלס'עס „אורשפּרונג פון דער פאַמיליע, פון דעם שטאַאַט און פון פּריוואַט איינענטהום" (דייטש).

עדואַרד ב. טיילאָר'ס „אוראַלטע געשיכטע פון דער מענשהייט".

מאַרקיז דע נאַדיילאַק'ס „פאַר־היסטאָרישע אַמעריקאַ" (ד'אַנווערס'עס ענגלישע איבערזעצונג פון פראַנצויזישען).

הענרי מיין'ס „דאָרף געזעלשאַפטען".

אַדאָלף באַנדעליער'ס „דיא סאָציאַלע אָרגאַניזאַציאָן און דיא רעגיערונג ביי פּאַרצייטיגע מעקסיקאַנער" (12טער רעפּאָרט, פּיבאָדי'ס מוזעאום).

ס. ר. ענאָק'ס „מעקסיקאָ".

ציעזא דע לעאָן'ס „כראָניק פון פּערו" (קלעמענטס ר. מאַרקהעם'ס ענג־לישע איבערזעצונג פון דעם אַלטען שפּאַנישען ווערק, 1טע און 2טע טהייל).

פּרעסקאָטט'ס „עראָבערונג פון פּערו" (צוויי בענדער).

מאַרקהעם'ס צוויי ווערק: „געשיכטע פון פּערו" און „דיא אינקאַס פון פּערו".

היינריך קונאָוו'ס „דיא סאָציאלע פערפאַסונג דעם אינקאַ־רייך'ס", (דייטש).

נ. ע. זיבער'ס „אוראַלטע עקאָנאָמישע קולטור" (רוסיש).

קאַבעזאַ דע וואַקאַ'ס רייזע, בעשריעבען פון איהם אַליין (פעננ׳י באַנדע־ליער'ס איבערזעצונג פון דעם אַלטען שפּאַנישען ווערק).

„דיא קאַריערע פון הערנאַנדאָ דע סאָטאָ אין דער ערָאבערונג פון פלאָרידאַ“ (געשריעבען פון דע סאָטאָ'ס אַ מיטרייזענדען, דעם „הערר פון עלוואַס“; (איבערזעצט אויף ענגליש פון דעם אַלטען שפּאַנישען ווערק).

„קאַראָנאַדאָ'ס רייזע“, געשריעבען פון קאַסטאַנעדאַ און אַנדערע פון זיינע מיטרייזענדע (ענגלישע איבערזעצונגען פון דיא אַלטע שפּאַנישע ווערק).

באַנדעליער'ס „ענדליכער רעפּאָרט“ צום אַרכעאָלאָגישען אינסטיטוט פון אַמעריקאַ.

פרעדריק א. אָבער'ס 5 בענדער: „באַלבאָאַ“, „מאַגעללאַן“, „קאָרטעס“, „פּיזאַררא“, „דע סאָטאָ“.

ע. ל. האָקס'עס „דיא רייזעס פון הענרי האָדסאָן“.

פראַנסיס פּאַרקמאַן'ס „פראַנקרייך'ס פּיאָנערען אין דער נייער וועלט“.

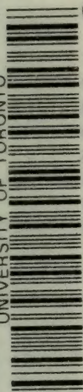
דזשאָהן פיסק'ס „האָללענדישע און קוויקערשע קאָלאָניעס“.

„דיא רייזעס פון סאַמועל שעמפּלען, דערצעהלט פון איהם אַליין“ (ענני בוירק'ס ענגלישע איבערזעצונג פון דעם אַלטען פראַנצויזישען ווערק, צוויי בענדער).

לאַנדקאַרטען אין דיעזען באַנד.

פּאָרטרעטען אין דיעזען באַנד.

פערשיעדענע אַנדערע צייכנונגען אין דיעזען באַנד.

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00652801 2